

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

16 Β.

1. ΥΠΟΜΝΗΜΙΑ ΣΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ
(Ὅμιλιες ΜΕ' — ΝΕ')

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ
(Ὅμιλιες Α' — Ι')

ΚΕΙΜΕΝΟ — ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ — ΣΧΟΛΙΑ
ΤΟΥ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΟΣ ΣΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

Ἄπὸ τὸν

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟ Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗ

Θεολόγο

καὶ

ΤΟΥ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΟΣ

ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Ἄπὸ τὸν

ΣΠΥΡΟ ΜΟΥΣΤΑΚΑ

Θεολόγο - Φιλόλογο

Ἐπόπτες

ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Καθηγητής Πανεπιστημίου
ΘΕΟΔ. Ν. ΖΗΣΗΣ, Καθηγητής Πανεπιστημίου

Επιμελητής έκδοσεως

ΕΛΕΥΘ. Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, π. Θεολογίας

ΕΠΕ

ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1984

**1. ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ
(Όμιλος ΜΕ – ΝΕ)**

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ΄
(Πράξ. 20, 32 - 21, 16)

«Καὶ τανῦν παρατίθεμαι ὑμᾶς, ἀδελφοί, τῷ Θεῷ καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι, καὶ δοῦναι κληρονομίαν ὑμῖν ἐν πᾶσι τοῖς ἡγιασμένοις».

5 1. «Ὅπερ ἐπιστέλλων ποιεῖ, τοῦτο καὶ συμβουλεύων· ἀπὸ παραινέσεως εἰς εὐχὴν τελευτᾷ. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοῦς σφόδρα ἐφόβησε, λέγων ὅτι «Λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς εἰσελεύσονται», ἵνα μὴ καταπλήξῃ τῇ διανοίᾳ καὶ ἀπολέσῃ, ὄρα τὴν παραμυθίαν. «Καὶ τανῦν», φησὶν. Οὕτως εἶπε, δηλῶν διὰ τούτου ὅτι ὥσπερ αἰεὶ «παρατίθεμαι ὑμᾶς, ἀδελφοί, τῷ Θεῷ καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ», τουτέστι, 'τῇ χάριτι αὐτοῦ'. Καὶ καλῶς οὕτως εἶπεν· οἶδε γὰρ ὅτι ἡ χάρις σώζει. Συνεχῶς αὐτοῦς ἀναμιμνήσκει τῆς χάριτος,
10 σπουδαιότερους ποιῶν ὡς ὀφειλέτας, καὶ πείθων θαρρεῖν.

«Τῷ δυναμένῳ ὑμᾶς ἐποικοδομῆσαι». Οὐκ εἶπεν, 'Οἰκοδομῆσαι', ἀλλ' «ἐποικοδομῆσαι», δεικνύς ὅτι ἤδη ὠκοδομήθησαν. Εἶτα τῆς ἐλπίδος ἀνέμνησε τῆς
20 μελλούσης, εἰπὼν· «Καὶ δοῦναι ὑμῖν κληρονομίαν ἐν πᾶσι τοῖς ἡγιασμένοις».

Εἶτα πάλιν παραίνεσις. «Ἄργυρίου», φησὶν, «ἢ χρυσοῦ ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα». Τὴν ρίζαν ἀναιρεῖ τῶν κακῶν, τὴν φιλὰργυρίαν. «Ἄργυρίου»,
25 φησὶν, «ἢ χρυσοῦ». Οὐκ εἶπεν, 'Οὐκ ἔλαβον', ἀλλ' «οὐδὲ ἐπεθύμησα». Οὕπω μέγα τοῦτο, τὸ δὲ μετὰ τοῦτο μέγα.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ΄

(Πράξ. 20, 32 - 21, 16)

«Καί τώρα, ἀδελφοί, σᾶς ἀφιερώνω στοῦ Θεοῦ καί στοῦ λόγου τῆς χάριτος αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει τή δύναμη νά στερεώσῃ τήν οἰκοδομή τῆς πίστεώς σας καί νά σᾶς δώσῃ κληρονομία μεταξύ ὄλων τῶν ἁγιασμένων».

1. Ἐκεῖνο ἀκριβῶς πού κάμνει στέλλοντας ἐπιστολή, αὐτό κάμνει καί συμβουλεύοντας· μετὰ ἀπό τή συμβουλή πού δίνει τελειώνει τὸ λόγο μὲ εὐχή. Ἐπειδὴ δηλαδὴ φόβησε αὐτοὺς πάρα πολύ, λέγοντας ὅτι «Λύκοι φοβεροὶ θὰ ἐμφανισθοῦν ἀνάμεσά σας»¹, γιὰ νὰ μὴ καταπλήξῃ τὴ διάνοιά τους καί τὴν καταστρέψῃ, πρόσεχε τὴν παρηγοριά. «Καί τώρα», λέγει. Αὐτὸ τὸ εἶπε, γιὰ νὰ δείξῃ μ' αὐτὸ ὅτι, ὅπως ἀκριβῶς πάντοτε «Ἀφιερώνω, ἀδελφοί, ἐσᾶς στοῦ Θεοῦ καί στοῦ λόγου τῆς χάριτος αὐτοῦ», δηλαδὴ, στή χάρη του. Καί πολὺ σωστὰ τὸ εἶπε αὐτό· διότι γνωρίζει ὅτι ἡ χάρη σώζει. Συνέχεια τοὺς ὑπενθυμίζει τὴ χάρη, κάνοντάς τους νὰ φροντίζουν περισσότερο σὰν ὀφειλέτες καί προτρέποντάς τους νὰ ἔχουν θάρρος.

«Ὁ ὁποῖος ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἐδραιώσῃ τὴν οἰκοδομὴ τῆς πίστεώς σας». Δὲν εἶπε, Ἐνὸς οἰκοδομήσει, ἀλλὰ «Νὰ ἐποικοδομήσει», γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἤδη οἰκοδομήθηκαν. Ἐπειτα ὑπενθύμισε τὴ μέλλουσα ἐλπίδα, λέγοντας· «Καί νὰ σᾶς δώσῃ κληρονομία μεταξύ ὄλων τῶν ἁγιασμένων».

Ἐπειτα πάλι ἀκολουθεῖ συμβουλή. «Δὲν ἐπιθύμησα», λέγει, «κανενὸς τὰ χρήματα, ἢ τὸ χρυσάφι ἢ τὰ ἐνδύματα». Καταστρέφει τὴ ρίζα τῶν κακῶν, τὴ φιλαργυρία. «Χρήματα», λέγει, «ἢ χρυσάφι». Δὲν εἶπε, Ἐνὸς ἔλαβα, ἀλλ' «Οὔτε καν ἐπιθύμησα». Δὲν εἶναι ἀκόμα αὐτὸ σπουδαῖο, ἐκεῖνο ὅμως πού λέγει στή συνέχεια εἶναι πολὺ σπουδαῖο.

«Ὑμεῖς ἐπίστασθε ὅτι ταῖς χρεῖαις μου καὶ τοῖς οὔσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐται. Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων». Ὁρα αὐτὸν τῷ ἔργῳ κε-
 5 χρημένον, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ κοπιῶντα. «Ταῖς χρεῖαις μου καὶ τοῖς οὔσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐται». Τοῦτο ἐντρεπτικῶς. Καὶ ὅρα πῶς ἀξίως οὐ γὰρ εἶπε, 'Χρημάτων γενέσθαι κρείττους', ἀλλὰ τί; 'Αντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων». Οὐχ
 10 ἀπλῶς πάντων, ἀλλὰ τῶν ἀσθενῶν.

«Μνημονεύειν τε τοῦ λόγου τοῦ Κυρίου, ὃν εἶπεν, ὅτι μακάριόν ἐστι μᾶλλον δίδοναι ἢ λαμβάνειν». Ἴνα μή τις νομίση πρὸς ἐκείνους εἰρησθαι, καὶ τύπον δίδοναι αὐτόν, ὅπερ ἀλλαχοῦ φησὶν, «Τύπον διδόντες
 15 ὑμῖν», ἐπήγαγε τὴν ἀπόφασιν τοῦ Χριστοῦ, λέγοντος «Μακάριόν ἐστι δίδοναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν».

Ἐπηύξατο αὐτοῖς παραινῶν, δείκνυσιν αὐτὸ καὶ ἔργῳ. «Καὶ ταῦτα εἰπὼν, θεῖς τὰ γόνατα αὐτοῦ σὺν πᾶσιν αὐτοῖς, προσηύξατο» οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ
 20 πολλῆς τῆς κατανύξεως. Πολλὴ ἢ παράκλησις καὶ τῷ εἰπεῖν δέ, «Παρατίθεμαι ὑμᾶς τῷ Κυρίῳ», παρακαλεῖ.

«Ἐγένετο δὲ κλαυθμὸς ἱκανὸς πάντων, καὶ ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ Παύλου, κατεφίλουν
 25 αὐτόν, ὀδυνώμενοι μάλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ, ᾧ εἰρήκει, ὅτι οὐκέτι μέλλουσι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ θεωρεῖν. Προέπεμπον δὲ αὐτόν εἰς τὸ πλοῖον». Εἶπεν ὅτι «εἰσελεύσονται λύκοι βαρεῖς», εἶπεν ὅτι «καθαρὸς ἔγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων» ταῦτα ἑκάτερα φοβερὰ καὶ
 30 ἱκανὰ λυπῆσαι, μάλιστα δὲ πλέον πάντων τούτο αὐτοὺς ὠδίνησε, τὸ μηκέτι ὄραν ἀκοῦσαι αὐτόν, καὶ τοῦτο ἐποίει τὸν πόλεμον χαλεπόν. Προέπεμπον δέ», φησὶν, «αὐτόν εἰς τὸ πλοῖον». Οὕτως ἐφίλουν αὐτόν, οὕτω διέκειντο περὶ αὐτόν.

2. Φιλ. 3, 17 καὶ Β' Θεσ. 3, 8

3. Πράξ. 20, 29

4. Πράξ. 20, 26

«Σεῖς γνωρίζετε πολὺ καλὰ ὅτι τίς ἀνάγκες τίς δικές μου καὶ τῶν συντρόφων μου τίς ἐξυπηρέτησαν τὰ χέρια μου αὐτά. Μὲ κάθε τρόπο σᾶς ἔδειξα ὅτι ἔτσι μὲ τὸν κόπο τῆς ἐργασίας σας πρέπει νὰ βοηθᾶτε τοὺς ἀδυνάτους». Πρόσεχε αὐτὸν ποὺ κάνει χρῆση τῆς ἐργασίας καὶ ὄχι ἀπλῶς ἐργάζεται, ἀλλὰ κοπιάζει. «Τίς ἀνάγκες τίς δικές μου καὶ τῶν συντρόφων μου τίς ἐξυπηρέτησαν τὰ χέρια αὐτά». Αὐτὸ τὸ λέγει σὰν προτροπὴ, καὶ πρόσεχε πῶς τὸ λέγει μὲ τρόπο κατάλληλο· διότι δὲν εἶπε, Ἐὰν γίνετε ἀνώτεροι χρημάτων, ἀλλὰ τί; «Νὰ βοηθᾶτε τοὺς ἀδυνάτους». Ὁχι ἀπλῶς ὅλους, ἀλλὰ τοὺς ἀδυνάτους.

«Καὶ νὰ θυμᾶσθε τὰ λόγια τοῦ Κυρίου ποὺ εἶπε, ὅτι μακάριο εἶναι μᾶλλον νὰ δίνει κανεὶς, παρὰ νὰ παίρνει». Γιὰ νὰ μὴ νομίσει κάποιος ὅτι λέχθηκε πρὸς ἐκείνους καὶ ὅτι δίνει τὸν ἑαυτό του σὰν παράδειγμα, πράγμα ποὺ ἀλλοῦ λέγει, «δίνοντας τὸν ἑαυτό μου παράδειγμα σὲ σᾶς»², πρόσθεσε τὴν ἀπόφαση τοῦ Χριστοῦ, λέγοντας· «Μακάριο εἶναι μᾶλλον νὰ δίνει κανεὶς, παρὰ νὰ παίρνει».

«Προσευχήθηκε μὲ αὐτοὺς προτρέποντάς τους νὰ κάνουν τὸ ἴδιο, γιὰ νὰ δείξει αὐτὸ καὶ ἔμπρακτα. «Καὶ ἀφοῦ εἶπε αὐτά, γονάτισε μαζί μὲ ὅλους καὶ προσευχήθηκε» ὄχι ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ μὲ πολλὴ κατάνυξη. Μεγάλῃ ἢ παρηγοριά· καὶ μὲ τὸ νὰ πεῖ, «Σᾶς ἀφιερώνω στὸν Κύριο», παρηγορεῖ.

«Ὅλοι τότε ἔκλαιαν καί, ἀγκαλιάζοντας τὸν Παῦλο, τὸν φιλοῦσαν, ἦταν δὲ πολὺ λυπημένοι πρὸ πάντων μὲ ἐκεῖνο ποὺ εἶπε, ὅτι δὲν θὰ δοῦν πλέον τὸ πρόσωπό του. Τὸν συνόδευσαν δὲ μέχρι τὸ πλοῖο». Εἶπε ὅτι «Θὰ ἐμφανισθοῦν ἀνάμεσά τους λύκοι φοβεροί»³, εἶπε ὅτι «Ἐγὼ εἶμαι καθαρὸς ἀπὸ τὸ αἷμα ὄλων»⁴ καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἦταν φοβερὰ καὶ ἱκανὰ νὰ τοὺς λυπήσουν, πολὺ περισσότερο ὅμως ἀπὸ ὅλα αὐτὸ τοὺς ἔκανε νὰ πονέσουν ὑπερβολικά, τὸ ὅτι ἄκουσαν ὅτι δὲν θὰ τὸν δοῦν πλέον, καὶ αὐτὸ ἔκαμνε τὸν ἀγῶνα φοβερό. «Συνόδευσαν αὐτόν», λέγει, «μέχρι τὸ πλοῖο». Τόσο πολὺ ἀγαποῦσαν αὐτόν, τέτοια ἦταν ἡ ψυχικὴ διάθεσή τους πρὸς αὐτόν.

«Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέντας
 ἀπ' αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἦλθομεν εἰς τὴν Κῶν,
 τῇ δὲ ἐξῆς εἰς Ρόδον, καὶ κεῖθεν εἰς Πάταρα. Καὶ εὐ-
 ρόντες πλοῖον διαπερῶν εἰς Φοινίκην, ἐπιβάντες ἀ-
 5 νήχθημεν. Ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον, καὶ κατα-
 λιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, ἐπλέομεν εἰς Συρίαν, καὶ
 κατήχθημεν εἰς Τύρον». Ὅρα, ἦλθεν εἰς Λυκίαν,
 καί, διαπερῶν εἰς Φοινίκην, τὴν Κύπρον ἀφείς, εἰς
 Τύρον κατέπλευσεν· ἐκεῖσε γὰρ ἦν τὸ πλοῖον ἀπο-
 10 φορτιζόμενον τὸν γόμον. Τοῦτο αἰτία τοῦ ἀπελθεῖν
 εἰς Τύρον.

«Καὶ εὐρόντες τοὺς μαθητάς, ἐπεμείναμεν πρὸς
 αὐτοὺς ἡμέρας ἑπτὰ· οἵτινες τῷ Παύλῳ ἔλεγον διὰ
 τοῦ Πνεύματος μὴ ἀναβαίνειν αὐτὸν εἰς Ἱερουσα-
 15 λήμ». Ὅρα, προφητεύουσι καὶ κεῖνοι τὰς θλίψεις. Οἰ-
 κονομεῖται καὶ δι' ἐκείνων λεχθῆναι, ἵνα μὴ τις νο-
 μίση ἀπλῶς ταῦτα λέγειν τὸν Παῦλον καὶ κομπάζειν.
 Πάλιν δὲ ἐκεῖ προσευχόμενοι διαλύονται ἀπ' ἀλλή-
 λων.

20 «Ὅτε δὲ ἐγένετο ἡμᾶς ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας, ἐξ-
 ελθόντες ἐπορευόμεθα, παραπεμπόντων ἡμᾶς πάν-
 των σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἕως ἔξω τῆς πόλεως,
 καὶ θέντες τὰ γόνατα ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν, προσηυξάμε-
 θα. Καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους, ἐνέβημεν εἰς τὸ πλοῖ-
 25 ον· ἐκεῖνοι δὲ ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. Ἡμεῖς δέ, τὸν
 πλοῦν διανύσαντες ἀπὸ Τύρου, κατηντήσαμεν εἰς
 Πτολεμαῖδα καὶ ἀσπασάμενοι τοὺς ἀδελφούς, ἐμεί-
 ναμεν ἡμέραν μίαν παρ' αὐτοῖς. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐξελ-
 θόντες, ἦλθομεν εἰς Καισάρειαν, καὶ εἰσελθόντες εἰς
 30 τὸν οἶκον τοῦ Φιλίππου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, ὄντος ἐκ
 τῶν ἑπτὰ, ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ». Εἰς Καισάρειαν,
 φησὶν, ἐλθόντες, παρὰ Φιλίππῳ τῷ ἐκ τῶν ἑπτὰ ἐ-
 μείναμεν.

«Τούτῳ δὲ ἦσαν θυγατέρες παρθένοι τέσσαρες
 35 προφητεύουσαι». Ἄλλ' οὐχ αὐταὶ προλέγουσι τῷ
 Παύλῳ, καίτοι προφητεύουσαι, ἀλλ' Ἄγαθος· καὶ
 ἄλλοι ἄνθρωποι

«Ἄφου τοὺς ἀποχωρισθήκαμε καὶ ἀναχωρήσαμε, ἦρθαμε κατ' εὐθεία στὴν Κω, τὴν ἐπόμενη ἡμέρα στὴ Ρόδο, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὰ Πάταρα. Ἐκεῖ βρήκαμε πλοῖο πού θὰ πηγαινε στὴ Φοινίκη, στὸ ὁποῖο ἐπιβιθασθήκαμε καὶ ἀναχωρήσαμε. Ἀντικρύζοντας τὴν Κύπρο, τὴν ἀφήσαμε ἀριστερὰ καί, πλέοντας πρὸς τὴ Συρία, προσεγγίσαμε στὴν Τύρο». Πρόσεχε, ἦρθε στὴ Λυκία, καί, ἔχοντας σκοπὸ νὰ περάσει στὴ Φοινίκη, ἀφου ἄφησε τὴν Κύπρο, κατέπλευσε στὴν Τύρο· διότι ἐκεῖ τὸ πλοῖο ἐπρόκειτο νὰ ξεφορτώσει τὸ ἐμπόρευμα. Αὕτὴ ἦταν ἡ αἰτία τοῦ νὰ μεταβεῖ στὴν Τύρο.

«Ἐκεῖ βρήκαμε τοὺς μαθητὲς καὶ μείναμε ἑπτὰ ἡμέρες· οἱ μαθητὲς αὐτοὶ ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὸ Πνεῦμα ἔλεγαν στὸν Παῦλο νὰ μὴ ἀνεβεῖ στὴν Ἱερουσαλήμ». Πρόσεχε, προφητεύουν καὶ ἐκεῖνοι τὶς θλίψεις. Ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ ἐκείνους νὰ λεχθοῦν, γιὰ νὰ μὴ νομίσει κάποιος ὅτι αὐτὰ τὰ λέγει ὁ Παῦλος τυχαῖα καὶ γιὰ νὰ καυχηθεῖ. Πάλι δέ, ἀφου προσευχήθηκαν ἐκεῖ, ἀποχωρίζονται ἀναμεταξύ τους.

«Ὅταν ὅμως συμπληρώσαμε τὶς ἡμέρες διαμονῆς μας ἐκεῖ, ἀναχωρήσαμε καὶ μᾶς συνόδευαν μέχρι ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη ὅλοι τους μαζί μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους· στὸ ἀκρογιάλι γονατίσαμε καὶ προσευχηθήκαμε, καί, ἀφου ἀποχαιρετήσαμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, μπήκαμε στὸ πλοῖο, ἐνῶ ἐκεῖνοι ἐπέστρεψαν στὰ σπίτια τους. Ἐμεῖς δέ, ἀφου πλεύσαμε τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν Τύρο καὶ πέρα, φθάσαμε στὴν Πτολεμαῖδα, ὅπου χαιρετήσαμε τοὺς ἀδελφοὺς καὶ μείναμε μαζί τους μία ἡμέρα. Τὴν ἄλλη ἡμέρα ἀναχωρήσαμε καὶ ἦρθαμε στὴν Καισάρεια, πήγαμε δὲ στὸ σπίτι τοῦ Φιλίππου τοῦ Εὐαγγελιστῆ, πού ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ καὶ μείναμε μαζί τους». Στὴν Καισάρεια, λέγει, ἦρθαμε καὶ μείναμε κοντὰ στὸν Φίλιππο, πού ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ.

«Αὐτὸς εἶχε τέσσερις θυγατέρες παρθένους πού προφήτευαν». Ὅμως δὲν προλέγουν στὸν Παῦλο αὐτές, ὄν καὶ προφητεύουν, ἀλλὰ ὁ Ἄγαθος, καὶ πῶς ἄκουε.

«Ἐπιμενόντων δὲ ἡμῶν ἡμέρας πλείους, ἦλθεν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας προφήτης, ὀνόματι Ἰαγαβος καὶ ἔλθων πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἄρας τὴν ζώνην τοῦ Παύλου, δῆσας τε αὐτοῦ χεῖρας καὶ πόδας, εἶπε· Τάδε λέγει 5 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Τὸν ἄνδρα, οὗ ἐστὶν ἡ ζώνη αὐτῆ, οὕτω δῆσουσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παραδώσουσιν εἰς χεῖρας ἔθνῶν». Ὁ πάλαι τὸν λιμὸν μηνύσας, οὗτος, «τὸν ἄνδρα», φησί, «τοῦτον, οὗ ἐστὶν ἡ ζώνη αὐτῆ, οὕτω δῆσουσιν». «Ὅπερ οἱ προ- 10 φῆται ἐποιοῦν, ὅψει τὰ γενόμενα ὑπογράφοντες, ὅταν περὶ αἰχμαλωσίας ἔλεγον, ὡς ὁ Ἰεζεκιήλ, τοῦτο καὶ οὗτος ἐποίησε. Καὶ τὸ δὴ χαλεπὸν, ὅτι «εἰς χεῖρας ἔθνῶν παραδώσουσιν».

«Ὡς δὲ ἠκούσαμεν ταῦτα, παρεκαλοῦμεν ἡμεῖς 15 τε καὶ οἱ ἐντόπιοι τοῦ μὴ ἀναβαίνειν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ». Καὶ πολλοὶ παρεκάλουν μὴ ἀπελθεῖν, καὶ οὐδὲ οὕτως ὑπήκουσεν.

«Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος· Τί ποιεῖτε κλαίοντες καὶ 20 συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαν; Ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐτοίμως ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Μὴ πειθομένου δὲ αὐτοῦ, ἠσυχάσαμεν, εἰπόντες· Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω». Ὁρᾷς; ἵνα μὴ ἀκούσας νομίσης ἀνάγκης εἶναι τὸ «δεδεμένος τῷ Πνεύματι πο- 25 ρεύομαι», μηδὲ ἀγνοοῦντα αὐτὸν ἐμπεσεῖν, διὰ τοῦτο ταῦτα προλέγεται. Ἄλλ' οἱ μὲν ἔκλαιον, αὐτὸς δὲ παρεκάλει, ἀλγῶν ἐπὶ τοῖς δάκρυσιν τοῖς ἐκείνων· «Τί ποιεῖτε» γάρ, φησί, «κλαίοντες καὶ συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαν;». Οὐδὲν Παύλου φιλο- 30 στοργότερον· ὅτι ἑώρα δακρύνοντας ἦλγει ὁ μὴ πάσχων ἐπὶ τοῖς οἰκείοις πειρασμοῖς. Ἐμὲ ἀδικεῖτε τοῦτο, φησί, ποιοῦντες· μὴ γὰρ ἐγὼ ἀλγῶ; Τότε ἐπαύσαντο, ὅτε εἶπε· «Τί ποιεῖτε συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαν;». Ἐφ' ὑμῖν κλαίω, φησὶν, οὐκ ἐπὶ τοῖς

«Εἶχαμε μείνει ἐκεῖ ἀρκετές ἡμέρες ὅταν κατέβηκε ἀπὸ τὴν Ἰουδαία κάποιος προφήτης ὀνομαζόμενος Ἄγαβος, ὁ ὁποῖος, ὅταν μᾶς ἐπισκέφθηκε, πῆρε τὴ ζώνη τοῦ Παύλου, τοῦ ἔδεσε τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια καὶ εἶπε· Αὐτὰ λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο· Ἔτσι θὰ δέσουν στὴν Ἱερουσαλήμ τὸν ἄνδρα στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ ζώνη αὐτὴ καὶ θὰ τὸν παραδώσουν στὰ χέρια τῶν ἐθνικῶν». Ἐκεῖνος ποῦ παλαιότερα προεῖπε τὴν πείνα, αὐτός, λέγει, «ὅτι ἔτσι θὰ δέσουν τὸν ἄνδρα αὐτόν, στὸν ὁποῖο ἀνήκει αὐτὴ ἡ ζώνη». Ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποῦ ἔκαμναν οἱ προφῆτες, περιγράφοντας μὲ ὄραμα ἐκεῖνα ποῦ θὰ γίνονταν, ὅταν μιλοῦσαν γιὰ αἰχμαλωσία, ὅπως ὁ Ἰεζεκιήλ, αὐτὸ καὶ αὐτός ἔκανε. Καὶ τὸ φοβερὸ βέβαια εἶναι ποῦ εἶπε ὅτι «Θὰ τὸν παραδώσουν στὰ χέρια τῶν ἐθνικῶν».

«Μόλις ἀκούσαμε αὐτὰ, ἐμεῖς καὶ οἱ ἐντόπιοι τὸν παρακαλοῦσαμε νὰ μὴ ἀνεβεῖ στὴν Ἱερουσαλήμ». Καὶ πολλοὶ τὸν παρακαλοῦσαν νὰ μὴ ἀναχωρήσει, καὶ οὔτε καὶ ἔτσι ὑπάκουσε.

«Ἀποκρίθηκε δὲ ὁ Παῦλος καὶ εἶπε· Ποιὸ τὸ ὄφελος ἀπὸ τὸ ὅτι κλαῖτε καὶ μοῦ ραγίζετε τὴν καρδιά; Διότι ἐγὼ εἶμαι πρόθυμος ὄχι μόνο νὰ φυλακισθῶ, ἀλλὰ καὶ νὰ πεθάνω στὴν Ἱερουσαλήμ γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν πειθόταν ἡσυχάσαμε καὶ εἶπαμε· Ἄς γίνῃ τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου». Βλέπεις; Γιὰ νὰ μὴ νομίσεις ἀκούοντας, «Ἐγὼ δεμένος ἀπὸ τὸ Πνεῦμα πηγαίνω»², ὅτι αὐτὸ γίνεται ἀναγκαστικά, οὔτε ὅτι περιέρχεται στοὺς κινδύνους ἀγνοώντας αὐτούς, γι' αὐτὸ προλέγει αὐτὰ. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἔκλαιαν, ἐνῶ αὐτός τοὺς παρηγορεῖ, ὑποφέροντας γιὰ τὰ δάκρυα ἐκείνων· διότι λέγει, «Ποιὸ τὸ ὄφελος ποῦ κλαῖτε καὶ μοῦ ραγίζετε τὴν καρδιά;». Δὲν ὑπάρχει τίποτε πιὸ φιλόστοργο ἀπὸ τὸν Παῦλο· ἐπειδὴ τοὺς ἔβλεπε νὰ δακρῦζουν πονοῦσε ὑπερβολικὰ ἐκεῖνος ποῦ δὲν λυπόταν γιὰ τίς δικές του δοκιμασίες. Ἐμένα, λέγει, ἀδικεῖτε κάμνοντας αὐτό· διότι μήπως ἐγὼ πονῶ; Τότε σταμάτησαν, ὅταν εἶπε· «Τί εἶναι αὐτὸ ποῦ κάνετε καὶ μοῦ ραγίζετε τὴν καρδιά;». Γιὰ σὰς κλαίω, λέγει, ὄχι γιὰ τὰ παθήματά μου· διότι ὅσο ἀφορᾷ

παθήμασιν ὑπὲρ γὰρ ἐκείνων καὶ ἀποθανεῖν βούλομαι. Ἴδωμεν δὲ ἄνωθεν τὰ εἰρημένα.

2. «Ἄργυρίου ἢ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ», φησὶν, «οὐδενὸς ἐπεθύμησα αὐτοὶ γινώσκετε ὅτι ταῖς χρεῖαις
5 μου καὶ τοῖς οὐσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐται» Οὐκ ἄρα ἐν Κορίνθῳ τοῦτο εἰργάσαντο μόνον οἱ διαφθείροντες τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀσία. Οὐδαμοῦ τοῦτο ὄνειδίζει τοῖς Ἐφεσίοις γράφων. Τί δήποτε; Ὅτι οὐκ ἐπέπεσεν εἰς ἀνάγκην.
10 Ἄλλὰ καὶ Κορινθίοις λέγει «Οὐκ ἐφράγη τὸ καύχημά μου ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας». Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅτι ἐδώκατέ μοι, ἀλλ' «ἀργυρίου ἢ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ οὐκ ἐπεθύμησα», ἵνα μὴ δόξη ἐκείνων εἶναι τὸ μὴ δοῦναι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅτι οὐδενὸς ἐπεθύμησα
15 τῶν ἀναγκαίων, ἵνα μὴ δόξη πάλιν κατηγορία εἶναι ἐκείνων, ἀλλὰ τοῦτο αἰνίττεται, ὅτι εἰκότως οὐκ ἔλαβεν, ὁπότε καὶ ἑτέρους ἔτρεφεν. Ὅρα πῶς εἰργάζετο μετὰ σπουδῆς ἄνθρωπος νύκτα καὶ ἡμέραν διαλεγόμενος μετὰ δακρῶν, ἕνα ἕκαστον νοουθετῶν.
20 «Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων». Τοῦτο εἰπὼν, πάλιν ἐφόβησεν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν Ὅτι οὐκ ἔχετε εἰς ἄγνοιαν καταφυγεῖν ὑπέδειξα διὰ τῶν ἔργων, ὅτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἐργάζεσθαι. Καὶ οὐκ
25 εἶπεν ὅτι ἁκαρὸν τὸ λαβεῖν, ἀλλὰ βέλτιον τὸ μὴ λαβεῖν.

«Μνημονεύειν τε τὸν λόγον», φησί, «τοῦ Κυρίου, ὃν εἶπε Μακάριόν ἐστι μᾶλλον διδόναι ἢ λαμβάνειν». Καὶ ποῦ εἶπεν Ἴσως ἀγράφως παρέδωκαν οἱ Ἀ-
30 πόστολοι, ἢ ἐξ ὧν ἂν τις συλλογίσαιτο δῆλον καὶ γὰρ ἔδειξε τὴν παρρησίαν τὴν πρὸς τοὺς κινδύνους, τὴν συμπάθειαν τὴν πρὸς τοὺς ἀρχομένους, τὴν διδασκαλίαν τὴν μετὰ παρρησίας, τὴν ταπεινοφροσύνην, τὴν ἀκτημοσύνην τοῦτο δὲ καὶ ἀκτημοσύνης μεῖζον

ἐκεῖνα ἐπιθυμῶ καὶ νὰ πεθάνω. Ἄλλὰ ὡς ἐξετάσομε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ὅσα λέχθησαν.

2. «Δὲν ἐπιθύμησα», λέγει, «κανενὸς τὰ χρήματα ἢ τὸ χρυσάφι ἢ τὰ ἐνδύματα· σεῖς οἱ ἴδιοι γνωρίζετε ὅτι τίς ἀνάγκες τίς δικές μου καὶ τῶν συντρόφων μου τίς ἐξυπηρέτησαν τὰ χέρια μου αὐτά». Ἦρα αὐτὸ δὲν τὸ ἔκαναν μόνο στὴν Κόρινθο ἐκεῖνοι ποὺ ἤθελαν νὰ βλάψουν τοὺς μαθητές, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀσία. Πουθενὰ δὲν ἀποδίδει αὐτὴν τὴν κατηγορία γράφοντας στοὺς Ἐφεσίους. Γιατί τέλος πάντων; Διότι δὲν βρέθηκε σὲ τέτοια ἀνάγκη. Ἄλλὰ καὶ στοὺς Κορινθίους λέγει· «Δὲν μοῦ ἀποκλείσθηκε τὸ καύχημά μου στὰ μέρη τῆς Ἀχαΐας»⁶. Καὶ δὲν εἶπε, Ἐάν μοῦ δώσατε, ἀλλὰ «Δὲν ἐπιθύμησα κανενὸς τὰ χρήματα ἢ τὸ χρυσάφι ἢ τὰ ἐνδύματα», γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι ἐκεῖνοι ἦταν ποὺ δὲν ἔδιναν. Καὶ δὲν εἶπε, Ἐάν ἐπιθύμησα τίποτε ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ πάλι ὅτι ἀποτελεῖ κατηγορία ἐκείνων, ἀλλ' ὑπαινίσσεται αὐτό, ὅτι πολὺ δικαιολογημένα δὲν ἔλαβε ἀπὸ κανένα, τὴ στιγμὴ ποὺ καὶ ἄλλους ἔτρεφε. Πρόσεχε πῶς ἐργαζόταν μὲ μεγάλη φιλοπονία ἄνθρωπος ποὺ νύχτα καὶ ἡμέρα μιλοῦσε μὲ δάκρυα, συμβουλευόντας τὸν καθένα ξεχωριστά.

«Μὲ κάθε τρόπο σᾶς ἔδειξα, ὅτι ἔτσι μὲ τὸν κόπο τῆς ἐργασίας σας πρέπει νὰ βοηθᾶτε τοὺς ἀδυνάτους». Λέγοντας αὐτὸ πάλι τοὺς φόβησε. Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· Ἐάν μπορεῖτε νὰ καταφύγετε σὲ ἄγνοια· σᾶς ἔδειξα ἔμπρακτα ὅτι ἔτσι πρέπει μὲ κόπο νὰ ἐργάζεσθε. Καὶ δὲν εἶπε ὅτι ἔϊναι κακὸ τὸ νὰ παίρνει κάποιος, ἀλλ' ἔϊναι προτιμότερο νὰ μὴ παίρνει.

«Καὶ νὰ θυμᾶσθε», λέγει, «τὰ λόγια τοῦ Κυρίου ποὺ εἶπε· Μακάριο εἶναι πολὺ περισσότερον τὸ νὰ δίνει κάποιος παρὰ νὰ παίρνει». Καὶ ποῦ τὸ εἶπε; Ἦ ἴσως τὸ παρέδωσαν οἱ Ἀπόστολοι προφορικά, ἢ γίνεται φανερὸ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ θὰ μπορούσε κάποιος νὰ σκεφθεῖ· καθόσον ἔδειξε τὸ θάρρος πρὸς τοὺς κινδύνους, τὴ συμπάθεια πρὸς τοὺς ἀρχομένους, τὴ μὲ θάρρος διδασκαλία, τὴν ταπεινοφροσύνη, τὴν ἀκτημοσύνη· ἀλλ' αὐτὸ εἶναι μεγαλύτερον ἀπὸ τὴν

εἰ γὰρ ἐκεῖ, «Πώλησόν σου», φησί, «τὰ ὑπάρχοντα, εἰ θέλεις τέλειος εἶναι», ὅταν πρὸς τὸ μηδὲν λαμβάνειν καὶ ἑτέρου· τρέφη, τί τούτου ἴσον; Εἰς βαθμὸς τοίνυν ρῖψαι τὰ αὐτοῦ, δεύτερος ἑαυτῷ ἐπαρκεῖν, 5 τρίτος καὶ ἑτέροις, τέταρτος τὸ κηρύττοντα καὶ ἐξουσίαν ἔχοντα λαμβάνειν μὴ λαμβάνειν· ὥστε πολὺ τῶν ἀκτημόνων οὗτος βελτίων ἦν. Καὶ καλῶς εἶπεν, «Οὕτω δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων»· τοῦτο μὲν γὰρ συμπαθείας τῆς πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς, τὸ 10 ἐκ τῶν ἰδίων κόπων διδόναι, τὸ δὲ ἐκ τῶν ἀλλοτριῶν οὐ μόνον οὐ καλόν, ἀλλὰ καὶ ἐπισηφάλης.

«Καὶ ἐπιπεσόντες τῷ τραχήλῳ», φησὶν, «αὐτοῦ ἔκλαιον». Τοῦτο τὴν διάθεσιν τὴν πρὸς αὐτὸν δεικνυσιν. Ἐπέπεσον δὲ ἐπὶ τὸν τράχηλον, ἅτε ὑστέρως περιπλοκάς περιπλεκόμενοι, καὶ πολλὴν ἀπὸ τῆς 15 δημηγορίας λαβόντες τὴν ἀγάπην καὶ τὸ φίλτρον· εἰ γὰρ ἀπλῶς ἡμεῖς, ἀπ' ἀλλήλων διαλυόμενοι, στένομεν, καίτοι εἰδόντες ὅτι ἀποληψόμεθα ἀλλήλους, πῶς ἂν ἐκεῖνοι τότε Παύλου ἀπαθῶς ἀπεσπάσθησαν; 20 Ἐγὼ καὶ τὸν Παῦλον οἶμαι κλαίειν.

«Ἀποσπασθέντες», φησί. Δείκνυσι καὶ τὴν βίαν τῷ εἰπεῖν, «Ἀποσπασθέντες ἀπ' αὐτῶν». Καὶ εἰκότως· εἰς γὰρ τὴν θάλασσαν λοιπὸν ἐμβῆναι αὐτοὺς οὐκ ἐνῆν.

25 Τί ἐστίν, «Εὐθυδρομήσαντες ἦλθομεν εἰς Κῶν»; Ἄντι τοῦ ὅτι περιήλθομεν οὐδὲ διετρίψαμεν ἐν ἑτέροις τόποις'. «Τῇ δὲ ἑξῆς», φησὶν, «εἰς Ρόδον». Ὅρα αὐτὸν ἐπειγόμενον.

«Καὶ εὐρόντες πλοῖον διαπερῶν εἰς Φοινίκην». 30 Ἴσως ἐκεῖνο αὐτόθι διέτριβε· διὸ ἐν αὐτῷ ἐπιβαίνουσιν, οὐχ εὐρόντες ἄλλο εἰς Καισάρειαν ἀπερχόμενον.

«Ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον, καὶ καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον». Τοῦτο οὐχ ἀπλῶς εἴρηται,

ἀκτημοσύνη· διότι, ἐὰν ἐκεῖ λέγει, «Πούλησε τὰ ὑπάρχοντά σου, ἂν θέλεις νὰ εἶσαι τέλειος»⁷, ὅταν καὶ χωρὶς νὰ παίρνει κανεὶς τίποτε τρέφει καὶ ἄλλους, τί θὰ μπορούσε νὰ ἐξισωθεῖ μὲ αὐτό; Ἕνας βαθμὸς λοιπὸν τὸ ὅτι ἐγκατέλειψε τὰ δικά του, δεύτερος τὸ ὅτι ἦταν αὐτάρκης, τρίτος τὸ ὅτι ἐπαρκοῦσε καὶ γιὰ ἄλλους, τέταρτος τὸ ὅτι, ἂν καὶ κήρυττε καὶ εἶχε ἐξουσία νὰ παίρνει ἀπὸ ἐκείνους στοὺς ὁποίους κήρυττε, δὲν ἔπαιρνε ὥστε αὐτὸς ἦταν ἀνώτερος ἀπὸ τοὺς ἀκτῆμονες. Καὶ πολὺ καλὰ εἶπε, «Ἔτσι πρέπει νὰ βοηθᾶτε τοὺς ἀδυνάτους»· διότι αὐτὸ εἶναι δείγμα συμπάθειας πρὸς τοὺς ἀδυνάτους, τὸ νὰ δίνει κανεὶς ἀπὸ τοὺς δικούς του κόπους, ἐνῶ τὸ νὰ δίνει ἀπὸ τοὺς ξένους ὄχι μόνο δὲν εἶναι καλὸ, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνον.

«Καὶ τὸν ἀγκάλιαζαν», λέγει, «καὶ ἔκλαιαν». Αὐτὸ δείχνει τὴ διάθεσή τους πρὸς αὐτόν. Ἔπεσαν ἐπάνω στὸν τράχηλό του, ἐπειδὴ τὸν ἀγκάλιαζαν γιὰ τελευταία φορά, καὶ αὐξήθηκε πολὺ, ἐξ αἰτίας τῆς ὁμιλίας του, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ στοργή τους. Διότι, ἐὰν γενικὰ ἐμεῖς, ἀποχωριζόμενοι ἀναμσταξὺ μας, ἀναστενάζομε, ἂν καὶ γνωρίζομε ὅτι θὰ συναντήσομε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, πῶς θὰ μπορούσαν τότε ν' ἀποχωρισθοῦν μὲ ἀπάθεια; Ἐγὼ νομίζω ὅτι καὶ ὁ Παῦλος ἔκλαιε.

«Ἄφοῦ ἀποχωρισθήκαμε», λέγει. Δείχνει καὶ τὴ βία μὲ τὸ νὰ πεῖ, «Ἄφοῦ ἀποχωρισθήκαμε ἀπ' αὐτούς». Καὶ πολὺ σωστά· διότι δὲν μπορούσαν πλέον νὰ μποῦν αὐτοὶ στὴ θάλασσα.

Τί σημαίνει, «Εὐθυδρομήσαντες ἦλθομεν εἰς τὴν Κῶν»; Λέγεται ἀντὶ τοῦ Ἰδὲν μεταβήκαμε, οὔτε παραμείναμε σὲ ἄλλους τόπους. «Τὴν ἄλλη ἡμέρα», λέγει, «ἤρθαμε στὴ Ρόδο». Πρόσεχε αὐτόν ποῦ βιάζεται.

«Ἐκεῖ βρήκαμε πλοῖο ποῦ θὰ πήγαινε στὴ Φοινίκη». Ἴσως ἐκεῖνο νὰ βρισκόταν ἐκεῖ γι' αὐτὸ ἀνεβαίνουν σ' αὐτό, ἐπειδὴ δὲν βρῆκαν ἄλλο ποῦ νὰ φεύγει γιὰ τὴν Καισάρεια.

«Ὅταν ἀντικρύσαμε τὴν Κύπρο, τὴν ἀφήσαμε ἀριστερὰ μας». Αὐτὸ δὲν λέχθηκε τυχαῖα, ἀλλὰ γιὰ νὰ δείξει,

ἀλλ' ἵνα δείξη ὅτι οὐδὲ ἐγγὺς αὐτῆς γενέσθαι ἠξίω-
σε, κατευθὺ πλέοντες τῆς Συρίας οὕτως ἔσπευδεν.

Ἔϊτα καὶ κατήχθημεν εἰς Τύρον, φησί, «καὶ
εὐρόντες τοὺς μαθητάς, ἐμείναμεν πρὸς αὐτούς». Ὅ-
5 τε πλησίον ἦσαν Ἱεροσολύμων, οὐκ ἔτι τρέχουσιν,
ἀλλὰ καὶ μένουσι παρὰ τοῖς ἀδελφοῖς ἑπτὰ ἡμέρας.
Ἴδε μοι λοιπὸν καὶ τὰς ἡμέρας. Μιτὰ τὰ Ἄζυμα εἰς
Τρωάδα ἦλθον δι' ἡμερῶν πέντε, εἴτα ἐκεῖ ἑπτὰ,
τὰς πόσας δώδεκα εἴτα εἰς τὴν Ἄσσον, εἰς Μυτι-
10 λήνην (ἀντικρὺ Χίου), εἰς Τρωγύλιον, εἰς Σάμον
καὶ εἰς Μίλητον· δέκα ὀκτὼ ἡμέραι αἱ πᾶσαι. Εἴτα
εἰς Κῶν, εἰς Ρόδον, εἰς Πάταρα, εἴκοσι καὶ μία· εἴ-
τα ἐκεῖθεν δι' ἡμερῶν πέντε εἰς Τύρον, ἕξ καὶ εἴ-
κοσι· λοιπὸν ἐκεῖ ἑπτὰ τριάκοντα καὶ τρεῖς· εἴτα εἰς
15 Πτολεμαῖδα μίαν, τριάκοντα τέσσαρες· εἴτα εἰς Και-
σαρείαν πλείους μένει τῶν ἄλλων· καὶ τότε λοιπὸν
ἐκεῖθεν αὐτοὺς ἀνάγει ὁ Προφήτης. Οὕτως ἡ Πεν-
τηκοστὴ πληροῦται, καὶ ἐκεῖ αὐτὴν ποιεῖ.

Ὅρα αὐτὸν ὅτε τὸ Πνεῦμα οὐκ ἐκώλυε πειθόμε-
20 νον. Εἶπον, «Μὴ δῶς σαυτὸν εἰς τὸ θέατρον», καὶ
οὐκ ἔδωκε· πολλάκις αὐτὸν ἐξήγαγον, καὶ ἐπεισθη
διὰ θυρίδος πάλιν ἔφυγε· καὶ νῦν ὡς εἰπεῖν μυρίων
παρακαλούντων, (καὶ τῶν ἐν Τύρῳ καὶ τῶν ἐν Και-
σαρείᾳ), καὶ κλαιόντων, καὶ μυρία προλεγόντων δει-
25 νά, οὐκ ἀνέχεται. Καὶ μὴν οὐχ ἀπλῶς τὰ δεινὰ προέ-
λεγον, ἀλλὰ διὰ τοῦ Πνεύματος προέλεγον. Εἰ τοί-
νων τὸ Πνεῦμα ἐκέλευσε, διὰ τί ἀντεῖπον; Ὅτι οὐκ
ἠδουσαν ἄπερ ἐδόκει τῷ Πνεύματι, καὶ ἄλλως δὲ οὐ-

8. Πράξ. 20, 6
10. Πράξ. 20, 14
12. Πράξ. 19, 31
14. Β' Κορ. 11, 33

9. Πράξ. 20, 13
11. Πράξ. 20, 15
13. Πράξ. 7, 14

ὅτι δὲν εἶχε τὴν ἀξίωση οὔτε κἀν νὰ πλησιάσουν σ' αὐτήν, ἐφόσον ἔπλεαν κατ' εὐθεία γιὰ τὴ Συρία τόσο πολὺ β'αζόταν.

«Στὴ συνέχεια», λέγει, «προσεγγίσαμε στὴν Τύρο, καὶ ἀφοῦ βρήκαμε τοὺς μαθητές, μείναμε μαζί τους». "Ὅταν πλησίασαν στὰ Ἱεροσόλυμα, δὲν τρέχουν πιά, ἀλλὰ καὶ μένουν κοντὰ στοὺς ἀδελφοὺς ἑπτὰ ἡμέρες. Πρόσεξε βέβαια σὲ παρακαλῶ καὶ τίς ἡμέρες. Μετὰ τὴν ἐορτὴ τῶν Ἀζύμων ἦρθαν σὲ πέντε ἡμέρες στὴν Τρωάδα, καὶ στὴ συνέχεια ἔμειναν ἐκεῖ ἑπτὰ ἡμέρες", πού συνολικὰ γίνονται δώδεκα. "Ἐπειτα ἔρχονται στὴν Ἀσσο⁹, στὴ Μυτιλήνη¹⁰ (ἀντίκρου ἀπὸ τὴν Χίο), στὸ Τρωγύλιο, στὴ Σάμο καὶ τὴ Μίλητο¹¹ συνολικὰ γίνονται δέκα ὀχτῶ ἡμέρες. "Ἐπειτα πηγαίνουν στὴν Κῶ, στὴ Ρόδο, στὰ Πάταρα, πού γίνονται εἴκοσι μία ἡμέρες· στὴ συνέχεια ἀπὸ ἐκεῖ σὲ πέντε ἡμέρες στὴν Τύρο, πού γίνονται εἴκοσι ἕξι· ἐκεῖ μένουν στὴ συνέχεια ἑπτὰ ἡμέρες καὶ γίνονται τριάντα τρεῖς ἡμέρες· ἔπειτα πηγαίνουν στὴν Πτολεμαῖδα καὶ μένουν μιὰ ἡμέρα, καὶ γίνονται τριάντα τέσσερις· ἔπειτα στὴν Καισάρεια μένει περισσότερες ἡμέρες ἀπὸ ὅ,τι ἔμεινε στίς ἄλλες· καὶ τότε πλέον ἀπὸ ἐκεῖ ὁ προφήτης γίνεται ἀφορμὴ νὰ ἀνεβοῦν στὰ Ἱεροσόλυμα. "Ἔτσι συμπληρῶνεται ἡ Πεντηκοστὴ καὶ ἐορτάζει αὐτὴν ἐκεῖ.

Πρόσεχε αὐτὸν πού πείθεται ὅταν τὸ Πνεῦμα δὲν ἐμπόδιζε. Εἶπαν, «Νὰ μὴ μεταβεῖ καὶ ἐκθέσει τὸν ἑαυτοῦ στοὺς θεάτρο»¹², καὶ δὲν τὸν ἐξέθεσε· πολλές φορές τὸν ἀπομάκρυναν κρυφά, καὶ πείσθηκε¹³· πάλι τὸν φυγάδευσαν ἀπὸ ἕνα παράθυρο¹⁴ καὶ τώρα, ὅπως θὰ λέγαμε, ἂν καὶ τὸν παρακαλοῦν ἄπειροι (καὶ ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς τῆς Τύρου καὶ ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς τῆς Καισάρειας), καὶ κλαῖνε, καὶ προλέγουν ἄπειρα κακά, δὲν δέχεται. Καὶ βέβαια δὲν πρόλεγαν τὰ κακά ἔτσι τυχαῖα, ἀλλὰ τὰ πρόλεγαν ἐμπνεσόμενοι ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. Ἐὰν λοιπὸν τὸ Πνεῦμα πρόσταξε, γιατί πρόβαλαν ἀντίρρηση; Διότι δὲν γνώριζαν ἐκεῖνα πού ἦταν ἀρεστὰ στὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλωστε οὔτε τὴ προτροπὴ τὴν ἔκαμναν μὲ τὸ Πνεῦμα· διότι δὲν

δὲ τὴν παραίνεσιν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐποιοῦντο· οὐ γὰρ ἀπλῶς αὐτῷ τὰ δεινὰ προὔλεγον, ἀλλ' ὅτι ἀναβῆναι οὐ χρεΐ, φειδόμενοι αὐτοῦ.

3. «Μετὰ δὲ τὸ ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας», φησί·
 5 τουτέστι, πληρῶσαι ἡμέρας δὲ λέγει τὰς τεταγμέ-
 νας· «προπεμπόντων ἡμᾶς πάντων σὺν γυναιξὶ καὶ
 τέκνοις». Ὅρα πόση ἢ παράκλησις ἦν καὶ πάλιν
 εὐχόμενοι διαλύονται. Καὶ ἐν Πτολεμαίδι μίαν μέ-
 νουσιν ἡμέραν, ἐν δὲ Καισαρείᾳ πλείους. Καὶ ὅτε
 10 ἤκουσεν ὅτι μυρία δεινὰ ἔχει παθεῖν, τότε ἐπείγεται,
 οὐκ ἐπὶ τοὺς κινδύνους ρίπτων ἑαυτόν, ἀλλ' ἠγούμε-
 νος τοῦ Πνεύματος εἶναι τὸ πρόσταγμα.

«Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπισκευασάμενοι»,
 φησὶν, «ἀναβαίνουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα»· τουτέστι, ἔτα
 15 πρὸς τὴν ὁδοιπορίαν λαβόντες'.

«Συνῆλθον δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας
 σὺν ἡμῖν, ἄγοντες παρ' ᾧ ξενισθῶμεν, Μνάσωνί τινι
 Κυπρίῳ, ἀρχαίῳ μαθητῇ. Γενομένων δὲ ἡμῶν εἰς Ἱ-
 εροσόλυμα, ἀσμένως ἐδέξαντο ἡμᾶς οἱ ἀδελφοί».
 20 Καὶ ὅρα, οὐκ εἶπεν Ἰακώβος ὅτι Παῦλον δῆσουσιν,
 ἵνα μὴ δόξη ἐκ συνθήκης λέγειν, ἀλλὰ «τὸν ἄνδρα,
 οὗ ἔστιν ἡ ζώνη αὕτη». Ἄρα καὶ ζώνην εἶχεν. Ἐ-
 πειδὴ δὲ οὐκ ἴσχυον πείσαι, διὰ τοῦτο ἔκλαιον, εἶτα
 ἠσύχασαν. Ὅρα ἴσχυον φιλοσοφίαν; ὁρα ἴσχυον φιλοστοργίαν;
 25 «Ἡσυχάσαμεν», φησὶν, «εἰπόντες· Τὸ θέλημα τοῦ
 Κυρίου γενέσθω».

«Ἄγοντες», φησί, «παρ' ᾧ ξενισθῶμεν». Ἄρα
 οὐκ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τότε μὲν γάρ, ὅτε ὑπὲρ δο-
 γμάτων ἀνήεσαν, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ξενίζονται, νῦν
 30 δὲ παρὰ μαθητῇ τινι ἀρχαίῳ. Δείκνυσι πολὺν τοῦ
 κηρύγματος τὸν χρόνον λοιπόν· ὅθεν μοι δοκεῖ πολλὰ
 ἔτη ἐπιτέμνειν ἐν ταῖς Πράξεσιν οὗτος, τὰ κατεπεί-
 γοντα μόνον λέγων.

Τί ἔστι, «Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω»; Κύ-

πρόλεγαν σ' αὐτὸν ἀπλῶς τὰ κακά, ἀλλ' ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀνεβεί, εὐσπλαχνιζόμενοι αὐτόν.

3. «Μετὰ δὲ τὸ ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας», λέγει· δηλαδή, μετὰ τὴ συμπλήρωση αὐτῶν· ἡμέρες ὀνομάζει τίς καθορισμένες ἀπὸ πρὶν· «Φύγαμε ἐνῶ μᾶς συνόδευαν ὅλοι μαζί μὲ τίς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ τους». Πρόσεχε πόση ἦταν ἡ παρηγοριά· καὶ πάλι ἀποχωρίζονται ἀφοῦ προσευχήθηκαν. Καὶ στὴν Πτολεμαῖδα μένουν μία ἡμέρα, ἐνῶ στὴν Καισάρεια περισσότερες. Καὶ ὅταν ἄκουσε ὅτι πρόκειται νὰ πάθει ἀμέτρητα κακά, τότε βιάζεται, ὄχι ρίχνοντας τὸν ἑαυτό του στοὺς κινδύνους, ἀλλὰ θεωρώντας τὸ πρόσταγμα ὅτι εἶναι τοῦ Πνεύματος.

«Μετὰ ἀπὸ τίς ἡμέρες αὐτές, ἀφοῦ ἐτοιμασθήκαμε», λέγει, «ἀρχίσαμε ν' ἀνεβαίνομε πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα»· δηλαδή, ἀφοῦ πήραμε τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ὁδοιπορία.

«Μαζί μας ἦρθαν καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τῆς Καισάρειας, φέροντας μαζί τους καὶ κάποιον Μνάσωνα Κύπριο, παλιὸ μαθητὴ, στὸ σπίτι τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο νὰ φιλοξενηθοῦμε. Ὃταν φθάσαμε στὰ Ἱεροσόλυμα οἱ ἀδελφοὶ μᾶς ὑποδέχθηκαν μὲ πολλὴ χαρά». Καὶ πρόσεχε δὲν εἶπε ὁ Ἄγαθος ὅτι θὰ δέσουν τὸν Παῦλο, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι τὸ λέγει μετὰ ἀπὸ συμφωνία, ἀλλὰ «Τὸν ἄνδρα στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ ζώνη αὐτή». Ἄρα καὶ ζώνη εἶχε. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν μποροῦσαν νὰ τὸν πείσουν, γι' αὐτὸ ἔκλαιαν ἀλλὰ στὴ συνέχεια ἠσύχασαν. Βλέπεις φιλοσοφικότητα; Βλέπεις φιλοσοργία; «Ἡσυχάσαμε», λέγει, «καὶ εἶπαμε Ἄς γίνῃ τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου».

«Φέροντας», λέγει, «μαζί τους κάποιον στὸ σπίτι τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο νὰ φιλοξενηθοῦμε». Ἄρα δὲν θὰ φιλοξενοῦνταν στὴν Ἐκκλησία· διότι τότε μὲν, ὅταν πήγαιναν νὰ διδάξουν, φιλοξενοῦνταν στὴν Ἐκκλησία, ἐνῶ τώρα σὲ κάποιον παλιὸ μαθητὴ. Δείχνει πλέον ὅτι ὑπῆρξε πολὺς ὁ χρόνος τοῦ κηρύγματος· ἀπὸ αὐτὸ μοῦ φαίνεται ὅτι αὐτὸς παραλείπει στίς Πράξεις πολλὰ ἔτη, ἀναφέροντας μόνο τὰ πιὸ ἐπείγοντα.

Τί σημαίνει. «Ἄς γίνῃ τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου»: Ὁ

ριος, φησίν, αὐτὸς τὸ ἄρεστόν ἐνώπιον αὐτοῦ ποιή-
σει. Ἐσυχάζουσι δὲ ἐκεῖνοι, καὶ οὐκ ἀναγκάζουσιν.
Ἰσως συνείδον ὅτι τὸ θέλημα ἦν Θεοῦ, ἀπὸ τῆς
Παύλου προθυμίας τοῦτο στοχασάμενοι· οὐ γὰρ ἂν
5 οὕτω Παῦλος προεθυμήθη, οὔτε Θεὸς ἂν εἴασεν, ὃ
ἀεὶ κινδύνων ἐξαρπάζων αὐτόν. Οὕτως οὐκ ἐβούλον-
το βαρεῖν τὴν Ἐκκλησίαν, ὄντος ἐτέρου τοῦ ξενίζον-
τος αὐτούς, οὐδὲ ἀξίωμα ἀπήτουν.

«Ἀσμένως ἡμᾶς», φησίν, «ἀπεδέξαντο οἱ ἀδελ-
10 φοί». Λοιπὸν εἰρήνης ἦν μεστὰ τὰ πράγματα τὰ ἐν
Ἰουδαίῳ, καὶ οὐχ ὡς πρότερον πόλεμος ἦν.

«Ἄγοντες ἡμᾶς», φησί, «παρ' ὧ ξενισθῶμεν».
Παῦλον ἐξένισεν ἐκεῖνος. Τάχα τις ὑμῶν ἐρεῖ· Εἴ
τις καμοὶ Παῦλον ἔδωκε ξενίσαι, ἐτοιμῶς ἂν καὶ
15 μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας τοῦτο ἐποίησα. Ἴδου τὸν
Παύλου Δεσπότην ἔξεστὶ σοὶ ξενίσαι, καὶ οὐ βούλει·
«ὃ γὰρ δεχόμενος», φησίν, «ἓνα τῶν ἐλαχίστων, ἐ-
μὲ δέχεται». Ὅσω ἂν ἐλάχιστος ἢ ὁ ἀδελφός, το-
σούτω μᾶλλον ὁ Χριστὸς δι' αὐτοῦ παραγίνεται· ὁ μὲν
20 γὰρ τὸν μέγαν δεχόμενος, πολλάκις καὶ διὰ κενοδο-
ξίαν ποιεῖ, ὁ δὲ τὸν μικρόν, καθαρῶς διὰ τὸν Χρι-
στόν. Ἐξεστὶ σοὶ καὶ τὸν Πατέρα ξενίσαι τοῦ Χρι-
στοῦ, καὶ οὐ βούλει· «Ξένος γὰρ ἡμῶν», φησί, «καὶ
συνηγάγετέ με», καὶ πάλιν «Ἐφ' ὅσον ἐνὶ τούτων
25 τῶν ἐλαχίστων ἐποιήσατε, ἐμοὶ ἐποιήσατε». Κἂν μὴ
Παῦλος ἦ, πιστὸς δὲ ἦ καὶ ἀδελφός, κἂν ἐλάχιστος
ἦ, ὁ Χριστὸς δι' αὐτοῦ παραγίνεται. Ἄνοιξον τὴν οἰ-
κίαν, ὑπόδεξαι. «Ὁ δεχόμενος προφήτην», φησί,
«μισθὸν προφήτου λήψεται». Οὐκοῦν καὶ ὁ Χριστὸν
30 δεχόμενος λήψεται μισθὸν τοῦ τὸν Χριστὸν ξενί-
ζοντος.

15. Πράξ. 21, 17
17. Ματθ. 25, 35
19. Ματθ. 10, 41

16. Λουκᾶ 9, 48
18. Ματθ. 25, 40

ίδιος ὁ Κύριος, λέγει, θὰ κάνει ὅ,τι εἶναι ἀρεστό σ' αὐτόν. Ἐσυχάζουν ἐκεῖνοι καὶ δὲν τὸν ἐξαναγκάζουν νὰ μείνει. Ἴσως ἀντιλήφθηκαν ὅτι ἦταν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, συμπεραίνοντας αὐτὸ ἀπὸ τὴν προθυμία τοῦ Παύλου· διότι δὲν θὰ ἦταν δυνατό ὁ Παῦλος νὰ ἔδειχνε τόση μεγάλη προθυμία, οὔτε ὁ Θεὸς θὰ τὸν ἄφηνε, αὐτὸς ποὺ πάντοτε τὸν ἄρπαζε μέσα ἀπὸ τοὺς κινδύνους καὶ τὸν ἔσωζε. Τόσο πολὺ δὲν ἤθελαν νὰ γίνονται βαρετοὶ στὴν Ἐκκλησία, ἐφόσον ὑπῆρχε ἄλλος ποὺ θὰ τὸν φιλοξενοῦσε, οὔτε ἀξίωμα ζητοῦσαν νὰ λάβουν.

«Μὲ μεγάλη χαρὰ», λέγει, «μᾶς ὑποδέχθηκαν οἱ ἀδελφοί»¹⁵. Τότε τὰ πράγματα τῶν Ἰουδαίων ἦταν γεμάτα ἀπὸ εἰρήνη, καὶ δὲν ὑπῆρχε, ὅπως προηγουμένως, πόλεμος.

«Φέροντας μαζί τους», λέγει «κάποιον στὸν ὁποῖο ἐπρόκειτο νὰ φιλοξενηθοῦμε». Τὸν Παῦλο φιλοξένησε ἐκεῖνος. Ἴσως κάποιος ἀπὸ σᾶς πεῖ· Ἐάν κάποιος μου ἔδινε νὰ φιλοξενήσω τὸν Παῦλο, μὲ εὐχαρίστηση καὶ πολλή προθυμία θὰ τὸ ἔκανα. Νὰ σοῦ εἶναι δυνατό νὰ φιλοξενήσεις τὸν Κύριο τοῦ Παύλου, καὶ δὲν θέλεις· «Διότι ἐκεῖνος ποὺ δέχεται», λέγει, «ἓνα ἀπὸ τοὺς ἀσήμαντους, ἐμένα δέχεται». Ὅσο πιὸ ἀσήμαντος συμβαίνει νὰ εἶναι ὁ ἀδελφός, τόσο περισσότερο ὁ Χριστὸς προσέρχεται μέσω αὐτοῦ· διότι ἐκεῖνος ποὺ δέχεται τὸν σπουδαῖο, πολλές φορές τὸ κάνει αὐτὸ καὶ ἀπὸ ματαιοδοξία, ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ δέχεται τὸν ἀσήμαντο, τὸ κάνει ὀλοκάθαρα γιὰ τὸ Χριστό. Σοῦ εἶναι δυνατό καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ νὰ φιλοξενήσεις, καὶ δὲν θέλεις· διότι, λέγει, «Ἔενος ἡμῶν καὶ μὲ πήρατε στὸ σπίτι»¹⁷ καὶ πάλι· «Ἐφόσον τὸ κάνατε σὲ ἓναν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀσήμαντους, σ' ἐμένα τὸ κάνατε»¹⁸. Καὶ ἂν ἀκόμα δὲν εἶναι ὁ Παῦλος, ἀλλ' εἶναι κάποιος πιστὸς καὶ ἀδελφός, καὶ ἂν ἀκόμα εἶναι ἀσήμαντος, ὁ Χριστὸς προσέρχεται μέσω αὐτοῦ. Ἄνοιξε τὴν οἰκία σου καὶ ὑποδέξου τον. «Ἐκεῖνος ποὺ δέχεται», λέγει, «προφήτη, θὰ λάβει μισθὸ προφήτη»¹⁹. Ἐπομένως καὶ ἐκεῖνος ποὺ δέχεται τὸν Χριστὸ θὰ λάβει τὸν μισθὸ ἐκείνου ποὺ φιλοξενεῖ τὸν Χριστό.

Μὴ ἀπίσται τοῖς ῥήμασιν αὐτοῦ, ἀλλὰ γενοῦ πιστός· αὐτὸς εἶπεν ὅτι 'δι' αὐτῶν ἐγὼ παραγίνομαι· καὶ ἵνα μὴ ἀπιστῆς, καὶ τιμωρίας ὀρίζει τοῖς μὴ δεχομένοις, καὶ τιμὰς τοῖς δεχομένοις, οὐκ ἂν τοῦτο
 5 ποιήσας, εἰ μὴ καὶ ὁ τιμηθεὶς καὶ ὁ ὑβρισθεὶς αὐτὸς ἦν. 'Ἐδέξω με, φησὶν, εἰς τὸ σὸν καταγώγιον, δέξομαί σε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Πατρὸς μου· ἔλυσάς μοι τὸν λιμόν, λύσω σοι τὰ ἁμαρτήματα· εἶδές με δεδεμένον, ὁρᾶσθαί σε ποιῶ λελυμένον· εἶδές με ξένον,
 10 ποιῶ σε πολίτην τῶν οὐρανῶν· ἔδωκάς μοι ἄρτον, δίδωμί σοι βασιλείαν ὀλόκληρον, ὥστε κληρονομήσαι καὶ κατασχεῖν («δεῦτε» γάρ, φησί, «κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν»· οὐκ εἶπε, 'Λάβετε', ἀλλὰ «κληρονομήσατε», ὅπερ ἐπὶ τῶν κυρίως
 15 κτωμένων λέγεται, ὡς, ὅταν λέγωμεν· 'Τόδε ἐκληρονόμησα')· ἐποίησας εἰς ἐμὲ ἐν κρυπτῷ, ἐγὼ κηρύξω ἐν φανερῷ· καὶ τὰ μὲν σὰ λέγω ὅτι χάριτος ἦν, τὰ δὲ ἐμὰ ὀφειλῆς· ἐπειδὴ γὰρ σύ, φησὶν, ἤρξω, ἐγὼ ἔπομαι καὶ ἀκολουθῶ· οὐκ αἰσχύνομαι ὁμολογήσαι τὰς
 20 εἰς ἐμὲ γενομένας εὐεργεσίας, οὐδὲ τίνων με ἀπήλλαξας, λιμοῦ καὶ γυμνότητος καὶ πλάνης.

Εἶδές με δεδεμένον, οὐκ ὄψει τὸ τῆς γεέννης πῦρ· εἶδες με ἀρρωστοῦντα, οὐκ ὄψει τὰ βασανιστήρια, οὐδὲ τὰς τιμωρίας. Ὡ χεῖρες ὄντως εὐλογημέναι,
 25 αἱ τοιαύταις οἰκονομίαις διακονούμεναι, αἱ καταξιούμεναι ὑπηρετεῖν τῷ Χριστῷ! Πόδες εἰς δεσμοπήρια βαδίζοντες διὰ τὸν Χριστόν, εὐκόλως κατατολμῶσι τοῦ πυρός· οὐ λαμβάνουσι πείραν τῶν δεσμῶν χεῖρες, αἱ δεδεμένον αὐτὸν ἰδοῦσαι. Ἐνέδυσας ἱμάτιον, καὶ ἐνδύη ἱμάτιον σωτηρίου· ἐγένου ἐν
 30 δεσμοπηρίῳ μετ' αὐτοῦ, καὶ γίνη ἐν βασιλείᾳ μετ' αὐτοῦ. Ταῦτα ὁμολογεῖ οὐκ αἰσχυνόμενος, ἀλλ' εἰδὼς ὅτι αὐτὸν ἐπεσκέψω. Οὐκ ἤδει ἀγγέλους ξενίζων ὁ πατριάρχης, καὶ ἐξένιζεν. Αἰσχυνθῶμεν, παρακαλῶ·

Μὴ δείχνεις ἀπιστία στὰ λόγια, ἀλλὰ γίνε πιστός· αὐτός εἶπε ὅτι ἔγώ βρίσκομαι παρῶν μέσω αὐτῶν· καί γιὰ νὰ μὴ ἀπιστεῖς καὶ τιμωρία ὀρίζει γιὰ ἐκείνους πού δὲν τὸν δέχονται καὶ τιμές γιὰ ἐκείνους πού τὸν δέχονται· δὲν θὰ τὸ ἔκαμνε αὐτὸ ἂν δὲν ἦταν αὐτός καὶ αὐτός πού τιμήθηκε καὶ αὐτός πού περιφρονήθηκε. Μὲ δέχθηκες, λέγει, στὸ δικό σου κατάλυμα, θὰ σὲ δεχθῶ στὴ βασιλεία τοῦ Πατέρα μου· μὲ ἀπάλλαξες ἀπὸ τὴν πείνα, θὰ σ' ἀπαλλάξω ἀπὸ τὰ ἀμαρτήματά σου· μὲ εἶδες φυλακισμένο, σὲ κάμνω νὰ βλέπεις ἐλεύθερος· μὲ εἶδες ἐνῶ ἡμουν ξένος, σὲ κάμνω πολίτη τῶν οὐρανῶν· μοῦ ἔδωσες ψωμί, σοῦ δίνω ὀλόκληρη τὴ βασιλεία, ὥστε νὰ τὴν κληρονομήσεις καὶ νὰ γίνεις κύριος αὐτῆς (διότι, λέγει, «Ἐλᾶτε καὶ κληρονομήσατε τὴ βασιλεία πού ἔχει ἐτοιμασθεῖ γιὰ σᾶς»²⁰· δὲν εἶπε, Ἐλάβετε, ἀλλὰ «κληρονομήσατε», πράγμα πού λέγεται γιὰ ἐκεῖνα πού ἀποκτοῦμαι πλήρη δικαιώματα, ὅπως ὅταν λέμε· Ἄυτό ἐδῶ τὸ κληρονόμησα)· ἔκανες κάτι γιὰ μένα στὰ κρυφά, ἐγὼ θὰ τὸ διακηρύξω φανερά· καὶ τὰ μὲν δικά σου λέγω ὅτι ἦταν πράξεις εὐεργεσίας, ἐνῶ τὰ δικά μου πράξεις ὀφειλῆς· διότι, ἐπειδὴ σὺ ἄρχισες, λέγει, ἐγὼ ἔρχομαι ἀπὸ πίσω καὶ ἀκολουθῶ· δὲν ντρέπομαι νὰ ὁμολογήσω τίς εὐεργεσίες πού ἔκανες σ' ἐμένα, οὔτε ἀπὸ ποιά μὲ ἀπάλλαξες, ἀπὸ τὴν πείνα δηλαδή, τὴ γυμνότητα καὶ τὴν περιπλάνηση.

Μὲ εἶδες δεμένο, δὲν θὰ δεῖς τὸ πῦρ τῆς γέεννας· μὲ εἶδες ἄρρωστο, δὲν θὰ δεῖς τὰ βασανιστήρια, οὔτε τίς τιμωρίες. Πῶ, πῶ χέρια πραγματικὰ εὐλογημένα, πού προσφέρετε τέτοιες ὑπηρεσίες, πού ἀξιωθήκατε νὰ ὑπηρετεῖτε τὸ Χριστό! Πόδια πού βαδίζετε στὶς φυλακὲς γιὰ τὸν Χριστό, πού εὐκολὰ τολμοῦν νὰ πέσουν στὴ φωτιά· δὲν δοκιμάζουν τὰ δεσμὰ τὰ χέρια ἐκεῖνα πού εἶδαν αὐτὸν δεμένο. Τὸν ἔντυσες μὲ ἔνδυμα, καὶ σὲ ντύνει μὲ ἔνδυμα σωτήριο· βρέθηκες στὴ φυλακὴ μαζί μ' αὐτόν, θὰ βρεθεῖς καὶ στὴ βασιλεία του μαζί του. Δὲν γνώριζε ὁ πατριάρχης ὅτι φιλοξενεῖ ἀγγέλους, καὶ τοὺς φιλοξενούσε²¹. Ἄς ντραποῦμε, παρακαλῶ· μέσα στὸ καταμεσήμερο

- ἐν μεσημβρία ἐκάθητο ἐπ' ἀλλοτρίας ὄν, ὅπου οὐδέ
 βῆμα ποδὸς εἶχε· ξένος ἦν, καὶ ξένους ἐξένιζεν ὁ ξέ-
 νος· πολίτης γὰρ ἦν τῶν οὐρανῶν. Διὰ τοῦτο οὐδέ
 ἐπὶ γῆς ὄν, ξένος ἦν. Ἡμεῖς ἐκείνου τοῦ ξένου μάλ-
 5 λον ξένοι, μὴ δεχόμενοι ξένους. Οὐκ εἶχεν οἰκίαν,
 καὶ καταγώγιον ἦν αὐτῷ ἢ σκηνή. Καὶ ὄρα τὸ δαπι-
 λές· μόσχον ἔθνε, καὶ ἄλευρα ἔφυρεν. "Ακουε καὶ
 τὸ πρόθυμον· δι' ἑαυτοῦ καὶ τῆς γυναικὸς τοῦτο ποι-
 εῖ. Σκόπει καὶ τὸ ἄτυφον· προσκυνεῖ καὶ παρακαλεῖ.
- 10 4. Πάντα γὰρ ταῦτα δεῖ τὸν ξενίζοντα ἔχειν· τὸ
 πρόθυμον, τὸ φαιδρόν, τὸ ἄφθονον. Ἡ γὰρ τοῦ ξέ-
 νου ψυχὴ ἐρυθριᾷ καὶ αἰσχύνεται· κἄν μὴ μεθ' ὑπερ-
 βολῆς ἐπιδείξη χαράν, ὡς ἀλογηθεὶς ἀπαλλάσσεται,
 καὶ λοιπὸν χεῖρον γέγονε τοῦ μὴ ὑποδέξασθαι τὸ οὔ-
 15 τως ὑποδεχθῆναι. Διὰ τοῦτο προσκυνεῖ, διὰ τοῦτο
 τῷ λόγῳ δέχεται, διὰ τοῦτο τῇ καθέδρᾳ. Τίς γὰρ ἂν
 ἠπορήθη, εἰδὼς ὅτι τοῦτο ἔργον αὐτῷ ἦν; Ἄλλ' οὐκ
 ἐπὶ ξένης ἐσμέν ἡμεῖς; Ἄλλ' εἰάν θέλωμεν, δυνησό-
 μεθα αὐτὸν μιμήσασθαι. Πόσοι ξένοι εἰσὶ τῶν ἀδελ-
 20 φῶν; "Ἔστιν οἴκημα κοινὸν ἢ Ἐκκλησία, ὃν ξενῶ-
 να καλοῦμεν· περιεργάζεσθε καὶ ὑμεῖς, καθέξεσθε
 παρὰ τὰς θύρας, τοὺς ἐρχομένους ὑποδέχεσθε· κἄν
 μὴ εἰς τὰς οἰκίας ὑμῶν βούλησθε, ἀλλ' ἑτέρως τὰ
 πρὸς τὰς χρείας αὐτοῖς χορηγοῦντες.
- 25 Τί γάρ; Ἡ Ἐκκλησία οὐκ ἔχει; φησὶν. "Ἐχει·
 ἀλλὰ τί τοῦτο πρὸς ὑμᾶς; μὴ τὸ ἀπὸ τῶν κοινῶν τῆς
 Ἐκκλησίας τρέφεσθαι χρημάτων αὐτούς, τοῦτο ὑ-
 μᾶς ὠφελῆσαι δύναται; μὴ γάρ, ἂν ἕτερος εὐχεται.
 σὺ οὐκ ὀφείλεις εὐχεσθαι; διὰ τί μὴ λέγεις· 'Τί γάρ;
 30 οὐκ εὐχονται οἱ ἱερεῖς; ἐγὼ τί εὐχομαι;'. Ἄλλ' ἐγὼ,
 φησί, δίδωμι τῷ μὴ δυναμένῳ καταχθῆναι ἐκεῖ. Δὸς
 κἄν ἐκείνῳ· τὸ γὰρ σπουδαζόμενον ἡμῖν τοῦτό ἐστι.

καθόταν στὸ δρόμο, ἂν καὶ βρισκόταν σὲ ξένη χώρα, καὶ δὲν εἶχε μέρος οὔτε ἐνὸς βήματος ποδιοῦ· ξένος ἦταν καὶ ὁ ξένος φιλοξενούσε ξένους· διότι ἦταν πολίτης τῶν οὐρανῶν. Γι' αὐτὸ οὔτε ἦταν ξένος ἐνῶ βρισκόταν στὴ γῆ. Ἐμεῖς εἶμαστε περισσότερο ξένοι ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν ξένο, ὅταν δὲν δεχόμαστε ξένους. Δὲν εἶχε οἰκία καὶ κατάλυμα ἦταν γι' αὐτὸν ἢ σκηνή. Καὶ πρόσεχε τὴν ἀφθονία τῶν προσφερθέντων· μοσχάρι ἔσφαξε καὶ ἀλεύρι ζύμωσε. "Ἀκου καὶ τὴν προθυμία του· μόνος του καὶ μὲ τὴ γυναίκα του τὸ κάμνει αὐτό. Πρόσεχε καὶ τὴν ἔλλειψη ὑπερηφάνειας· προσκυνεῖ καὶ παρακαλεῖ»²².

4. "Ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ ἔχει ἐκεῖνος ποὺ φιλοξενεῖ τὴν προθυμία δηλαδή, τὴ χαρά, τὴν προσφορὰ μὲ ἀφθονία. Διότι ἡ ψυχὴ τοῦ ξένου κοκκινίζει καὶ ντρέπεται, καὶ ἂν δὲν δείξει ὑπερβολικὴ χαρὰ ἐκεῖνος ποὺ φιλοξενεῖ φεύγει σὰν περιφρονημένος, καὶ ἐπομένως ὑπῆρξε χειρότερη ἢ τέτοια ὑποδοχὴ ἀπὸ τὸ νὰ μὴ τὸν εἶχε ὑποδεχθεῖ. Γι' αὐτὸ προσκυνεῖ, γι' αὐτὸ τοὺς δέχεται μὲ τὰ λόγια, γι' αὐτὸ τοὺς δίνει κάθισμα νὰ καθίσουν. Διότι ποιὸς θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ἀπορήσει, γνωρίζοντας ὅτι αὐτὸς εἶχε αὐτὸ σὰν ἔργο; Ἄλλὰ δὲν εἶμαστε ἐμεῖς σὲ ξένη χώρα; "Ὅμως ἂν θέλομε, θὰ μπορέσομε νὰ τὸν μιμηθοῦμε. Πόσοι ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς εἶναι ξένοι; Ὑπάρχει κοινὸ οἶκημα στὴν Ἐκκλησία, ποὺ τὸ ὀνομάζομε ξενῶνα· ἀφιερῶστε καὶ σεῖς τὸν καιρὸ σας στὸ ἔργο αὐτό, καθῆστε δίπλα στις πόρτες, ὑποδέχεσθε ἐκείνους ποὺ ἔρχονται· καὶ ἂν δὲν θέλετε στὰ σπίτια σας, κάντε αὐτὸ μὲ ἄλλο τρόπο, δίνοντας σ' αὐτοὺς τὰ ἀναγκαῖα.

Τί λοιπόν; δὲν ἔχει, λέγει, ἡ Ἐκκλησία; Ἐχει, ἀλλὰ τί σχέση ἔχει αὐτὸ μὲ σᾶς; μήπως τὸ νὰ τρέφονται αὐτοὶ ἀπὸ τὰ κοινὰ χρήματα τῆς Ἐκκλησίας, αὐτὸ μπορεῖ νὰ ὠφελήσει ἐσᾶς; μήπως δηλαδή, ἂν ἄλλος προσεύχεται, σὺ δὲν πρέπει νὰ προσεύχεσαι; γιατί δὲν λές· Ἐκκλησία; δὲν προσεύχονται οἱ ἱερεῖς; ἐγὼ γιατί νὰ προσεύχομαι; Ἄλλ' ἐγὼ, λέγει, δίνω σ' ἐκεῖνον ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ φιλοξενηθεῖ ἐκεῖ. Δῶσε ἔστω καὶ σ' ἐκεῖνον· διότι τὸ ἐπιδιω-

τὸ ὅλως δοῦναι. "Ακουσον τί φησιν ὁ Παῦλος· «Ἴνα ταῖς ὄντως χήραις ἐπαρκέσῃ, καὶ μὴ βαρῆται ἡ Ἐκκλησία». "Ὅπως βούλει ποιήσον, μόνον ποιήσον. Ἐγὼ δὲ οὐ λέγω, «Ἴνα μὴ βαρῆται ἡ Ἐκκλησία»· ἀλλ' 5 ἵνα μὴ βαρῆ· τῷ γὰρ λογισμῷ τούτῳ οὐδὲν ἐργάσῃ πάντα ἐπιτρέπων αὐτῇ. Διὰ τοῦτο κοινὸν οἶκημά ἐστιν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀφωοισμένον, ἵνα μὴ ταῦτα λέγῃς.

Ἄλλ' ἔχει δαπανήματα ἡ Ἐκκλησία, φησί, χρή- 10 ματα ἔχει καὶ προσόδους. Εἰπέ μοι, ἀναλώματα δὲ οὐκ ἔχει; δαπάνην δὲ οὐκ ἔχει καθημερινήν; Ναί, φησί. Τί οὖν οὐ βοηθεῖς τῇ μετρίᾳ; Αἰσχύνομαι μὲν ταῦτα λέγων, πλὴν ἀλλ' οὐδὲν ἀναγκάζω. Εἴ τις νομίζει χρηματισμὸν εἶναι τὰ λεγόμενα, ποιήσει ἐ- 15 αὐτῷ ξενοδοχεῖον ἐπὶ τῆς οἰκίας· στήσον ἐκεῖ κλίνην, στήσον ἐκεῖ τράπεζαν καὶ λυχνίαν· πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, εἰ μὲν στρατιῶται ἔλθοιεν, ἔχειν ὑμᾶς ἀποτεταγμένα οἰκήματα, καὶ πολλὴν ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ πάντα παρέχειν αὐτοῖς, ἐπειδὴ τὸν πό- 20 λεμον ὑμῖν ἀμύνουσι τοῦτον τὸν αἰσθητόν, τοὺς δὲ ξένους μὴ ἔχειν ὅπου καταμείνοιεν;

Νίκησον τὴν Ἐκκλησίαν. Βούλει ἀνατρέψαι ἡ- 25 μᾶς; Τοῦτο ποιήσον ὑπερβαλοῦ τῇ φιλοτιμίᾳ· ἔχε οἶκημα, ἔνθα Χριστὸς παραγίνεται· εἰπέ· «Τοῦτο τὸ κελλίον τοῦ Χριστοῦ· ἡ οἰκία αὕτη οὕτῳ ἀφώρισται». Κἂν καταγώγιον ἢ καὶ εὐτελές, οὐκ ἀπαξιοῖ γυμνὸς καὶ ξένος ὁ Χριστὸς περιέεισι, μόνον σκέπης δεόμενος· κἂν τούτῳ παρέχε. Μὴ ὤμὸς ἔσο μηδὲ ἀπάνθρωπος, μηδὲ ἐν μὲν τοῖς βιωτικοῖς οὕτω σφοδρὸς 30 ἔσο, ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς ψυχρὸς. Ἔστω καὶ τῶν οἰκετῶν ὁ πιστότερος τοῦτο ἐγκεχειρισμένος, καὶ τοὺς ἀναπήρους, τοὺς πτωχοὺς, τοὺς ἀστέγους εἰσαγέτω.

Ταῦτα λέγω πρὸς ἐντροπήν· ἔδει μὲν γὰρ ἄνω 35 ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτοὺς δέχεσθαι, εἰ δὲ μὴ βούλει, κἂν

κόμενο είναι αυτό, τό νά δώσεις ὅπωςδήποτε. "Ἀκουσε τί λέγει ὁ Παῦλος· «Γιά νά εἶναι ἐπαρκῆς ἡ βοήθεια πρός τίς χῆρες καί νά μὴ ἐπιβαρύνεται ἡ Ἐκκλησία»²³. "Ὅπως θέλεις δῶσε, μόνο δῶσε. Ἐγὼ δὲν λέγω, «Γιά νά μὴ ἐπιβαρύνεται ἡ Ἐκκλησία», ἀλλὰ ἵνα νά μὴ ἐπιβαρύνεσαι σὺ· διότι μὲ αὐτὴ τὴ σκέψη δὲν θὰ κάνεις τίποτε, ἀναθέτοντας τὰ πάντα σ' αὐτήν. Γι' αὐτὸ ὑπάρχει κοινὸ οἶκημα καθορισμένο ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, γιά νά μὴ λές αὐτά.

Ἄλλ' ἔχει ἡ Ἐκκλησία, λέγει, νά δαπανήσει, ἔχει χρήματα καί ἔσοδα. Πές μου, ἔξοδα δὲν ἔχει; δὲν ἔχει καθημερινὴ δαπάνη; Ναί, λέγει. Γιατί λοιπὸν δὲν βοηθᾷς ὅσο μπορεῖς; Ντρέπομαι αὐτὰ νά τὰ λέγω, πλὴν ὅμως τίποτε δὲν ἐξαναγκάζω. Ἐὰν κάποιος νομίζει ὅτι αὐτὰ τὰ λόγια προσφέρουν κέρδος, ὥς κάνει στὸ σπίτι του δικό του ξενοδοχεῖο· τοποθέτησε ἐκεῖ κρεβάτι, τοποθέτησε τραπέζι καί λυχνία· διότι πῶς δὲν εἶναι παράλογο, ἐὰν μὲν συμβεῖ νά ρθοῦν στρατιῶτες, νά παραχωρεῖτε οἰκήματα σ' αὐτούς, νά καταβάλλετε μεγάλη φροντίδα γι' αὐτούς, καί νά παρέχετε τὰ πάντα σ' αὐτούς, ἐπειδὴ ἀπομακρύνουν ἀπὸ σαῶ τὸν πόλεμο αὐτὸ τὸν αἰσθητό, οἱ δὲ ξένοι νά μὴ ἔχουν ποῦ νά μείνουν;

Νίκησε τὴν Ἐκκλησία. Θέλεις νά μᾶς κάνεις νά ντραποῦμε; Κάνε αὐτό· ξεπέρασέ μας μὲ τὴ γενναιοδωρία σου· νά ἔχεις οἶκημα, μέσα στὸ ὁποῖο νά βρίσκεται ὁ Χριστός· πές· Ἄυτὸ τὸ κελλί εἶναι τοῦ Χριστοῦ· αὐτὴ ἡ οἰκία εἶναι χωρισμένη γι' αὐτόν. Καί ἂν ἀκόμα εἶναι κατάλυμα ταπεινό, δὲν ἀπαξιεῖ· γυμνός καί ξένος περιφέρεται ὁ Χριστός, ἔχοντας ἀνάγκη μόνο ἀπὸ στέγη· πρόσφερε τουλάχιστο σ' αὐτόν ἔστω καί αὐτήν. Μὴν εἶσαι σκληρός, οὔτε καί ἀπάνθρωπος, οὔτε καί νά εἶσαι γιά μὲν τὰ κοσμικὰ πράγματα τόσο πολὺ ἐνεργητικός, ἐνῶ γιά τὰ πνευματικὰ τόσο ἀδιάφορος. "Ἄς ἀνατεθεῖ αὐτὸ στὸν πιὸ πιστὸ ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες, τὸ νά δέχεται δηλαδὴ τοὺς ἀνάπηρους, τοὺς φτωχοὺς, τοὺς ἄστεγους.

Αὐτὰ τὰ λέγω γιά νά ντραπεῖτε· διότι ἔπρεπε νά τοὺς δέχεσθε ἐπάνω στὴν οἰκία, ἐὰν ὅμως δὲν θέλεις, δέξου

κάτω, κἄν ἔνθα αἱ ἡμίονοι, κἄν ἔνθα οἱ οἰκέται δέξαι
 τὸν Χριστόν. Τάχα φρίττετε ἀκούοντες. Τί οὖν, ὅ-
 ταν μηδὲ ταῦτα ποιῆτε; Ἴδου παραινῶ, ἰδου λέγω·
 "Ἔστω ὑμῖν τοῦτο περισπούδαστον". Ἄλλ' οὐ βού-
 5 λεσθε οὕτως; Οὐκοῦν ἐτέρως ποιήσατε. Εἰσὶ πολ-
 λοὶ πένητες καὶ πενιχραὶ ἀφορίσατε δι' ὄλου μένειν
 ἐκεῖ τινὰ ἔστω κἄν φύλαξ τῆς οἰκίας ὁ πένης· ἔστω
 σοι τειχίον καὶ περιφραγμα, ἀσπίς καὶ δόρυ. Ἐνθα
 ἐλεημοσύνη, οὐ τολμᾷ προσελθεῖν ὁ διάβολος, οὐδὲ
 10 ἄλλο τι τῶν δεινῶν. Μὴ δὴ περιῖδωμεν τρσοῦτον κέρ-
 δος. Νῦν δὲ ὀχήματος μὲν τόπος ἐστὶν ἀφωρισμένος,
 καὶ βασιτερνίοις ἕτερος, τῷ δὲ Χριστῷ πλανωμένῳ
 οὐδὲ εἷς. Ὁ Ἀβραάμ, ἔνθα αὐτὸς ἔμενε, τοὺς ξέ-
 νους ὑπεδέχετο· καὶ ἡ μὲν γυνὴ ἐν τάξει θεραπει-
 15 νίδος εἰστήκει, ἐκεῖνοι δὲ ἐν τάξει δεσποτῶν. Οὐκ
 ἤδει ὅτι τὸν Χριστὸν ἐδέχετο· οὐκ ἤδει ὅτι ἀγγέλους·
 ὡς, εἴ γε ἤδει, πάντα ἂν ἐκένωσεν. Ἡμεῖς δέ, καί-
 περ εἰδότες ὅτι τὸν Χριστὸν δεχόμεθα, οὐδὲ τοσαύτην
 ἐπιδεικνύμεθα τὴν σπουδὴν, ὅσην ἐκεῖνος, ὁ νομίζων
 20 ἀνθρώπους δέχεσθαι.

Ἄλλ' ἐπιθέται εἰσὶ, φησί, πολλοὶ καὶ ἀγνώμονες.
 Καὶ τούτου σοι μείζων ὁ μισθός, ὅταν διὰ τὸ ὄνομα
 τοῦ Χριστοῦ δέχη· εἰ μὲν γὰρ οἶδας ὄντας ἐπιθέτας,
 μὴ δέχου εἰς τὴν οἰκίαν, εἰ δὲ οὐκ οἶδας, τί ἀπλῶς
 25 κατηγορεῖς; Διὰ τοῦτο λέγω εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ἀπι-
 εῖναι. Ποία δὲ ἀπολογία, ὅταν, μηδὲ οὖς ἴσμεν, μηδὲ
 τούτους δεχόμεθα, εἰ μὴ ἀποκλείωμεν πᾶσι τὰς θύ-
 ρας; Ἔστω τὸ τοῦ Χριστοῦ πανδοχεῖον ἡμῶν ἢ οἰ-
 κία· ἀπαιτῶμεν αὐτούς τὸν μισθόν, μὴ ἀργύριον. ἀλλὰ
 30 τὸ ποιῆσαι ἡμῖν δοχεῖον τοῦ Χριστοῦ τὴν οἰκίαν· πε-
 ριτρέχωμεν πανταχοῦ, ἔλκωμεν, ἀρπάζωμεν τὴν θή-
 ραν· μείζονα εὐεργετούμεθα ἢ εὐεργετούμεν.

Οὐ κελεύω καταθῆσαι μίσχον· ἄρτον δὲ πεινῶν-

τὸν Χριστὸ ἔστω καὶ κάτω, ἔστω καὶ ἐκεῖ πού εἶναι οἱ ἡμίονοι, ἔστω καὶ ἐκεῖ πού μένουν οἱ ὑπηρέτες. Ἴσως νιώθετε φρίκη ἀκούοντας αὐτά. Τί λοιπόν, ὅταν οὔτε καὶ αὐτὰ κάμνετε; Νὰ σᾶς συμβουλευῶ καὶ σᾶς λέγω· Ἴσως εἶναι αὐτὸ τὸ ἀντικείμενο τῆς ὅλης φροντίδας σας. Ἄλλὰ δὲν θέλετε ἔτσι; Ἐνεργῆστε λοιπόν κατ' ἄλλο τρόπο. Ὑπάρχουν πολλοὶ φτωχοὶ καὶ φτωχές· ξεχωρίστε κάποιον πού νὰ μένει γιὰ πάντα ἐκεῖ ἄς εἶναι ὁ φτωχὸς ἔστω καὶ φύλακας τῆς οἰκίας· ἄς σοῦ εἶναι τεῖχος καὶ φράχτης, ἀσπίδα καὶ δόρυ. Ὅπου ὑπάρχει ἐλεημοσύνη, δὲν τολμᾷ νὰ πλησιάσει ὁ διάβολος, οὔτε κάτι ἄλλο ἀπὸ τὰ κακά. Ἴσως μὴ λοιπόν παραβλέψομε τόσο μεγάλο κέρδος. Σήμε-
ρα ὑπάρχει μὲν τόπος ξεχωριστὸς γιὰ τὸ ὄχημα, καὶ ἄλλος γιὰ τὰ κάρρα, ἐνῶ γιὰ τὸ Χριστὸ πού περιπλανιέται οὔτε ἓνας. Ὁ Ἀβραάμ, ἐκεῖ πού ἔμενε αὐτός, ὑποδεχόταν τοὺς ξένους· καὶ ἡ μὲν γυναῖκα του στεκόταν στὴ θέση τῆς ὑπηρέτριας, ἐνῶ ἐκεῖνοι στὴ θέση τῶν κυρίων. Δὲν γνώριζε ὅτι ὑποδεχόταν τὸν Χριστό· δὲν γνώριζε ὅτι ὑποδεχόταν ἀγγέλους· διότι, βέβαια, ἐὰν τὸ γνώριζε, ὅλα θὰ τὰ πρόσφερνε. Ἐμεῖς ὅμως, ἂν καὶ γνωρίζομε ὅτι δε-
χόμαστε τὸν Χριστό, δὲν δείχνομε οὔτε τόση φροντίδα, ὅση ἔδειξε ἐκεῖνος, πού νόμιζε ὅτι δεχόταν ἀνθρώπους.

Ἄλλὰ, λέγει, πολλοὶ εἶναι ἀπατεῶνες καὶ ἀγνώμονες. Καὶ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ὁ μισθός σου εἶναι μεγαλύτερος, ὅταν τοὺς δέχεσαι γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· διότι, ἐὰν μὲν γνωρίζεις ὅτι εἶναι ἀπατεῶνες, μὴ τοὺς δέχεσαι στὴν οἰκία σου, ἐὰν ὅμως δὲν γνωρίζεις, γιατί ἔτσι τυχαῖα τοὺς κατηγορεῖς; Γι' αὐτὸ λέγω νὰ πηγαίνουν στὸ ξενοδοχεῖο. Ποιὰ ὅμως ἀπολογία θὰ ἔχομε, ὅταν δὲν δεχόμαστε οὔτε αὐτοὺς πού γνωρίζομε, ἀλλὰ κλείνομε σ' ὅλους τίς πόρτες; Ἴσως εἶναι τὸ σπίτι μας τὸ πανδοχεῖο τοῦ Χριστοῦ· ἄς ζητᾶμε ἀπ' αὐτοὺς τὸ μισθό, ὄχι φυσικὰ χρήματα, ἀλλὰ τὸ νὰ κάνουν τὸ σπίτι μας τόπο ὑποδοχῆς τοῦ Χριστοῦ· ἄς τρέχομε παντοῦ, ἄς προσελκύομε, ἄς ἀρπάζομε τὸ θή-
ραμα· περισσότερο εὐεργετούμαστε. παρὰ εὐεργετοῦμε.

Δὲν δίνω ἐντολὴ νὰ σφάξεις μοσχάρι· ψωμί δῶσε στὸν

τι, ἰμάτιον γυμνῶ, σκέπην τῷ ξένῳ. Ἴνα δὲ μὴ ταῦ-
 τα προφασίζῃ, Ἔστιν οἴκημα κοινὸν τὸ τῆς Ἐκ-
 κλησίας, ἐκεῖ κατάβαλε, καὶ σὺ ὑπεδέξω· ἐπεὶ καὶ
 τῶν διὰ τῶν οἰκετῶν γινομένων ἐκεῖνος εἶχε τὸν μι-
 5 σθόν. Οὕτως ἦσαν πεπαιδευμένοι καὶ οἱ παῖδες αὐ-
 τοῦ· ἔτρεχον καὶ οὐκ ἐγόγγυζον καθάπερ οἱ ἡμέτεροι·
 εὐλαβεῖς γὰρ αὐτοὺς ἦν πεπονηκώς. Εἰς πόλεμον εἴλ-
 κε, καὶ οὐκ ἐγόγγυζον· οὕτως ἦσαν φιλόσοφοι. Πάν-
 των γὰρ ὁμοίως ἐπεμελεῖτο ὡσπερ ἑαυτοῦ· μονονου-
 10 χὶ γὰρ κατὰ τὸν Ἰωβ ἔλεγεν ὅτι «ὁμοίως ἐπλάσθη-
 μεν ἐν τῇ αὐτῇ γαστρὶ».

Τοίνυν καὶ ἡμεῖς φροντίζωμεν ἑαυτῶν τῆς σω-
 τηρίας, καὶ πολλὴν ποιῶμεθα τῶν οἰκετῶν τὴν ἐπι-
 μέλειαν, ὅπως ἔσονται χρηστοὶ καὶ ἐπιμελεῖς· καὶ ἔ-
 15 στω καὶ ὁ οἰκέτης ἡμῶν πεπαιδευμένος τὰ τοῦ Θε-
 οῦ. Οὐκ ἔσται δύσκολος ἡμῖν ἡ ἀρετὴ λοιπόν, εἰ
 ἐκείνους ρυθμίσωμεν. Καθάπερ ἐν πολέμῳ, στρατιω-
 τῶν ὄντων εὐτάκτων, ὁ στρατηγὸς ραδίως πολεμεῖ,
 τοῦναντίον δὲ γίνεται, ὅταν μὴ τοῦτο ἦ, καὶ ναυτῶν
 20 δὲ ὁμονοούντων, ὁ κυβερνήτης εὐκόλως τοὺς οἰα-
 κας μεταχειρίζεται, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, εἰ οὕτως ὤ-
 σι πεπαιδευμένοι οἱ οἰκέται, οὐ παροξυνθήσῃ ραδί-
 ως, οὐκ ἐγκαλέσεις, οὐκ ὀργισθήσῃ, οὐ λοιδορήσεις.
 Ἔστιν ὅπου καὶ ἐντραπήσῃ τοὺς οἰκέτας, εἰ ὡς·
 25 θαυμαστοί, καὶ συναντιλήφονται σοι, καὶ παραινέ-
 σουσι τὰ χρηστά. Ἀπὸ δὲ τούτων πάντων πάντα ἔ-
 σται τὰ τῷ Θεῷ δοκοῦντα, καὶ οὕτω πᾶσα ἡ οἰκία
 εὐλογίας πληρωθήσεται, καὶ, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα
 διαπραττόμενοι, πολλῆς ἀπολαύσομεν τῆς ἄνωθεν
 30 συμμαχίας, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάρι-
 τι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δό-
 ξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
 τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

πεινασμένο, ένδυμα στὸν γυμνό, στέγη στὸν ξένο. Γιὰ νὰ μὴ προβάλλεις αὐτές τις δικαιολογίες, Ὑπάρχει κοινό οἶκημα, τὸ οἶκημα τῆς Ἐκκλησίας, ἐκεῖ δῶσε τὴν προσφορά σου, καὶ σὺ νὰ ὑποδέχεσαι καθόσον καὶ γιὰ ἐκεῖνα ποὺ γίνονταν ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες, ἐκεῖνος ἔπαιρνε τὸ μισθό²¹. Ἔτσι ἦταν ἀσκημένοι καὶ οἱ ὑπηρέτες αὐτοῦ ἔτρεχαν καὶ δὲν γόγγυζαν ὅπως οἱ δικοί μας· διότι τοὺς εἶχε κάνει εὐλαβεῖς. Σὲ πόλεμο τοὺς ὀδηγοῦσε καὶ δὲν γόγγυζαν· τόσο μεγάλη ἦταν ἡ εὐσέβειά τους. Διότι γιὰ ὅλους φρόντιζε τὸ ἴδιο, ὅπως ἀκριβῶς γιὰ τὸν ἑαυτό του· σὰν δηλαδὴ νὰ ἔλεγε ἐκεῖνο ποὺ ἔλεγε ὁ Ἰώβ, ὅτι «Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο πλασθήκαμε μέσα στὴν ἴδια κοιλιά»²².

Λοιπὸν καὶ ἐμεῖς ἄς φροντίζομε γιὰ τὴ σωτηρία μας καὶ ἄς δείχνομε μεγάλη φροντίδα γιὰ τοὺς ὑπηρέτες μας, μὲ σκοπὸ νὰ γίνουν καλοὶ καὶ προσεκτικοί· καὶ ἄς εἶναι καὶ ὁ ὑπηρέτης μας διδαγμένος τὰ τοῦ Θεοῦ. Δὲν θὰ εἶναι γιὰ μᾶς πλέον δύσκολη ἡ ἀρετὴ, ἐὰν ρυθμίσουμε ἐκείνους. Ὅπως ἀκριβῶς σὲ πόλεμο, ἐὰν οἱ στρατιῶτες εἶναι πειθαρχημένοι, ὁ στρατηγὸς εὐκόλα πολεμεῖ, τὸ ἀντίθετο δὲ γίνεται, ὅταν δὲν εἶναι πειθαρχημένοι, καὶ οἱ ναῦτες, ὅταν ἔχουν ὁμόνοια, ὁ κυβερνήτης εὐκόλα διευθύνει τὸ πηδάλι, ἔτσι καὶ ἐδῶ, ἐὰν εἶναι ἔτσι ἀσκημένοι οἱ ὑπηρέτες, δὲν θὰ θυμώσεις εὐκόλα, δὲν θὰ κατηγορήσεις, δὲν θὰ ὀργισθεῖς, δὲν θὰ πεῖς κακὸ λόγο. Θὰ συμβεῖ βέβαια καὶ νὰ ντραπεῖς τοὺς ὑπηρέτες, ἐὰν εἶναι θαυμαστοί, καὶ θὰ σοῦ προσφέρουν τὴ βοήθειά τους καὶ θὰ σοῦ δώσουν ὠφέλιμες συμβουλές. Ἐξ αἰτίας ὅλων αὐτῶν θὰ εἶναι ἀρεστὰ στὸ Θεὸ ὅλα ὅσα θὰ συμβαίνουν, καὶ ἔτσι ὅλη ἡ οἰκία θὰ γεμίσει ἀπὸ εὐλογία, καὶ κάμνοντας ἐκεῖνα ποὺ ἀρέσουν στὸ Θεό, θ' ἀπολαύσουμε τὴν οὐράνια βοήθεια, τὴν ὁποία εὐχομαί ὅλοι μας νὰ ἐπιτύχομε μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως δὲ καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

«Τῇ δὲ ἐπιούσῃ ἡμέρα εἰσῆει ὁ Παῦλος σὺν ἡ-
μῖν πρὸς Ἰάκωβον, πάντες τε παρεγένοντο οἱ
πρεσβύτεροι. Καὶ ἀσπασάμενος αὐτούς, ἐξη-
γεῖτο καθ' ἕνα ἕνα ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν
5 τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ».

1. Οὗτος ὁ ἀδελφὸς ἦν τοῦ Κυρίου καὶ ἐπίσκο-
πος τῶν Ἱεροσολύμων, ἀνὴρ μέγας καὶ θαυμαστός.
Πρὸς τοῦτον εἰσέρχεται Παῦλος, ὥσπερ καὶ πρὸ τού-
του καὶ πρὸς αὐτὸν πέμπεται καὶ ὅπως, ἄκουε. «Τῇ
10 δὲ ἐπιούσῃ ἡμέρα», φησὶν, «εἰσῆει ὁ Παῦλος σὺν ἡ-
μῖν πρὸς Ἰάκωβον». Ὅρα τὸ ἄτυφον. «Πάντες τε
παρεγένοντο οἱ πρεσβύτεροι καὶ ἀσπασάμενος αὐ-
τούς, ἐξηγεῖτο καθ' ἕνα ἕνα ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς
ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ». Πάλιν αὐ-
15 τοῖς τὰ τῶν ἔθνῶν διηγεῖται, οὐ κενοδοξῶν, μὴ γέ-
νοιτο! ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ θέλων τὴν φιλανθρωπίαν ἐν-
δείξασθαι, καὶ πολλῆς αὐτοῦς ἐμπλήσαι χαρᾶς. Ὅ-
ρα γοῦν πῶς ἀκούσαντες καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεόν. Οὐκ
ἐκείνον ἐπῆρον, οὐδὲ ἐθαύμαζον, ἀλλὰ «τὸν Θεὸν ἐ-
20 δόξαζον»· οὕτω γὰρ διηγῆσατο ὡς ἀνατιθέμενος
αὐτῷ.

Οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐδόξαζον τὸν Θεόν, εἰπόντες
αὐτῷ· Θεωρεῖς, ἀδελφέ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰου-
δαίων τῶν πεπιστευκότων καὶ πάντες ζηλωταὶ τοῦ
25 νόμου ὑπάρχουσι. Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, ὅτι ἀ-
ποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωϋσέως τοὺς κατὰ τὰ ἔ-
θνη πάντας Ἰουδαίους, λέγων μὴ περιτέμνειν αὐ-
τούς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν». Ὅρα
καὶ αὐτοὶ μεθ' ὅσης ὑποστολῆς φασιν. Οὐχ ὡς ἐπί-
30 σκοπος αὐθεντικῶς διαλέγεται, ἀλλ' αὐτὸν παραλαμ-

ΟΜΙΛΙΑ ΜΣΤ΄

(Πράξ. 21, 18 - 38)

«Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα πῆγε ὁ Παῦλος μαζί μὲ μᾶς νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸν Ἰάκωβο, καὶ ἦρθαν καὶ ὅλοι οἱ πρεσβύτεροι. Ἐφοῦ τοὺς χαιρέτησε, τοὺς διηγήθηκε μὲ λεπτομέρεια ὅλα ὅσα ἔκανε ὁ Θεὸς στοὺς ἐθνικοὺς μὲ τὴ δική του ὑπηρεσία».

1. Αὐτὸς ἦταν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου καὶ ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, ἄνδρας μεγάλος καὶ θαυμαστός. Πρὸς αὐτὸν πηγαίνει ὁ Παῦλος, ὅπως ἀκριβῶς καὶ πρὶν ἀπ' αὐτὸ καὶ στέλλεται πρὸς αὐτὸν καὶ πῶς στέλλεται, ἄκου' «Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα», λέγει, «πῆγε ὁ Παῦλος μαζί μὲ μᾶς νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸν Ἰάκωβο». Πρόσεχε τὴν ἔλλειψη ὑπερηφάνειας. «Καὶ ἦρθαν ὅλοι οἱ πρεσβύτεροι. Ἐφοῦ τοὺς χαιρέτησε, τοὺς διηγήθηκε ὅλα ὅσα ἔκανε ὁ Θεὸς στοὺς ἐθνικοὺς μὲ τὴ δική του ὑπηρεσία». Πάλι διηγεῖται σ' αὐτοὺς τὰ ὅσα ἔκανε στοὺς ἐθνικοὺς, ὄχι ἀπὸ ματαιοδοξία, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη! ἀλλὰ θέλοντας νὰ δείξει τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ τοὺς γεμίσει μὲ μεγάλη χαρά. Πρόσεχε λοιπὸν πῶς, ὅταν τὰ ἄκουσαν αὐτά, δόξαζαν τὸ Θεό. Δὲν ἐπαινοῦσαν ἐκεῖνον, οὔτε τὸν θαύμαζαν, ἀλλὰ «Δόξαζαν τὸ Θεό»· διότι ἔτσι τὰ διηγήθηκε ὅλα, σὰν νὰ τὰ ἀπέδιδε στὸ Θεό.

«Αὐτοὶ ὅταν τὰ ἄκουσαν δόξαζαν τὸ Θεό, λέγοντας σ' αὐτὸν· Βλέπεις, ἀδελφέ, πόσες χιλιάδες εἶναι οἱ Ἰουδαῖοι ποὺ ἔχουν πιστέψει, καὶ ὅλοι εἶναι ζηλωτὲς τοῦ νόμου. Πληροφορήθηκαν ὅμως γιὰ σένα, ὅτι διδάσκεις στοὺς Ἰουδαίους, ποὺ ζοῦν μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων, ἀποστασία ἀπὸ τὸν Μωυσῆ, λέγοντας σ' αὐτοὺς νὰ μὴ περιτέμνουν τὰ τέκνα τους, οὔτε νὰ τηροῦν τὰ ἔθιμα». Πρόσεχε καὶ αὐτοὶ μὲ πόση συστολή ὁμιλοῦν. Δὲν ὁμιλεῖ σὰν ἐπίσκοπος μὲ τρόπο αὐθεντικό, ἀλλὰ παίρνουν καὶ αὐτὸν συμ-

βάνουσι κοινωνὸν τῆς γνώμης ὡσπερ ἄν, εἰ εὐθέως
καὶ ἀπὸ προοιμίῳ ἀπολογούμενοι ὅτι 'οὐκ ἐβουλόμε-
θα'. Ὁρᾷς τοῦ πράγματος τὴν ἀνάγκην, «θεωρεῖς πό-
σαι», φησί, μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευ-
5 κότων». Καὶ οὐκ εἶπον, 'Πόσας μυριάδας κατηχή-
σαμεν', ἀλλ' «εἰσί». «Καὶ οὗτοι», φησί, «πάντες ζη-
λωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι». Δύο αἰτίαι, καὶ τὸ πλῆ-
θος καὶ ἡ γνώμη οὔτε γάρ, εἰ ὀλίγοι ἦσαν, καταφρο-
νῆσαι ἔχρην, οὔτε εἰ πολλοί, καὶ μὴ πάντες τοῦ νόμου
10 ἀντεῖχοντο, περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι. Εἶτα καὶ τρίτη
αἰτία. «Καὶ αὐτοὶ πάντες κατηχήθησαν», φησί, «πε-
ρὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωϋσέως τοῦς
κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους, λέγων μὴ περιτέ-
μνειν αὐτοὺς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν».
15 Οὐκ εἶπον, 'Ἦκουσαν', ἀλλὰ «κατηχήθησαν», του-
τέστιν, ἐδιδάχθησαν καὶ ἐπίστευσαν «ὅτι ἀποστασί-
αν ἀπὸ Μωϋσέως διδάσκεις, λέγων μὴ περιτέμνειν
αὐτοὺς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν». Τοῦ-
το εἰπὼν, ἐπήγαγε· «Τίς οὖν ἐστι; Πάντως δεῖ πλῆ-
20 θος συνελθεῖν· ἀκούσονται γὰρ ὅτι ἐλήλυθας. Τοῦτο
οὖν ποιήσον, ὃ σοι λέγομεν». Ὡς συμβουλευόντες
ταῦτα λέγουσιν, οὐχ ὡς ἐπιτάττοντες.

«Εἰσὶν ἡμῖν ἄνδρες τέσσαρες, εὐχὴν ἔχοντες ἐφ'
ἐαυτῶν. Τούτους παραλαβὼν, ἀγνίσθητι σὺν αὐτοῖς,
25 καὶ δαπάνησον ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα ξυρήσωνται τὴν κε-
φαλὴν, καὶ γνῶσι πάντες ὅτι ὢν κατήχηνται περὶ
σοῦ οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ στοιχεῖς καὶ αὐτὸς φυλάσσω·
τὸν νόμον». Ἔργω τὴν ἀπολογίαν ποιῆσαι αὐτῷ συμ-
βουλευούσιν, οὐ λόγῳ. «Ἴνα ξυρήσωνται», φησί.
30 «καὶ γνῶσι πάντες ὅτι ὢν κατήχηνται περὶ σοῦ οὐ-
δέν ἐστιν». Οὐκ εἶπον ὅτι 'διδάσκεις' ἀλλὰ «κατήχην-
ται», πάλιν τὸ 'ἐδιδάχθησαν' διὰ τούτου δηλοῦντες,
καὶ ὅτι «στοιχεῖς», τουτέστιν, 'ἐκ περιουσίας καὶ αὐ-

μέτοχο τῆς γνώμης τους, ὅπως δηλαδή θὰ μπορούσαν νὰ ποῦν, ἐὰν ἀπολογοῦνταν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἴδέν θέλαμε'. Βλέπεις τὴν ἀνάγκη τοῦ πράγματος· διότι λέγουν· «Βλέπεις πόσες χιλιάδες ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους ἔχουν πιστέψει». Καὶ δὲν εἶπαν, Ἰπόσες χιλιάδες κατηχήσαμε', ἀλλὰ πόσες χιλιάδες «ὑπάρχουν». Καὶ ὅλοι αὐτοί, λέγει, «εἶναι ζηλωτὲς τοῦ νόμου». Δύο αἰτίες ἀναφέρονται, καὶ τὸ πλῆθος καὶ ἡ γνώμη· διότι οὔτε, ἐὰν ἦταν λίγοι, ἔπρεπε νὰ τοὺς περιφρονήσετε, οὔτε ἐὰν ἦταν πολλοὶ καὶ δὲν ἦταν ὅλοι προσηλωμένοι στὸ νόμο, νὰ τοὺς περιβάλλατε μὲ τὴν φροντίδα. Στὴ συνέχεια ἀναφέρεται καὶ τρίτη αἰτία. «Καὶ ὅλοι αὐτοί», λέγει, «πληροφορήθηκαν γιὰ σένα, ὅτι διδάσκεις σ' ὅλους τοὺς Ἰουδαίους, πού ζοῦν μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν, ἀποστασία ἀπὸ τὸ Μωϋσῆ, λέγοντας σ' αὐτοὺς νὰ μὴ περιτέμνουν τὰ τέκνα τους, οὔτε νὰ τηροῦν τὰ ἔθιμα». Δὲν εἶπαν, ἴκουσαν', ἀλλὰ «κατηχήθηκαν», δηλαδή, διδάχθηκαν καὶ πίστεψαν «ὅτι διδάσκεις ἀποστασία ἀπὸ τὸ Μωϋσῆ, λέγοντας σ' αὐτοὺς νὰ μὴ περιτέμνουν τὰ τέκνα τους, οὔτε νὰ τηροῦν τὰ ἔθιμα». Ἰφουῦ εἶπε αὐτό, πρόσθεσε· «Τί συμβαίνει λοιπόν; Ἰφωσδήποτε θὰ μαζευθεῖ πλῆθος, διότι θ' ἀκούσουν ὅτι ἦρθες. Κάνε λοιπόν αὐτὸ πού σου λέμε». Αὐτὰ τὰ λένε μὲ τὴν πρόθεση νὰ συμβουλέψουν καὶ ὄχι σὰν προσταγή.

«Ἰφχομε τέσσερις ἄνδρες, πού ἔχουν κάνει τάξιμο γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους. Πάρε λοιπόν αὐτοὺς, κάνε μαζί τους τοὺς προβλεπόμενους ἀπὸ τὸ νόμο καθαρισμοὺς καὶ πληρώσε τὰ ἔξοδα δαπάνης πού ἀπαιτοῦνται γιὰ τὸ ξύρισμα τῆς κεφαλῆς τους, καὶ ἔτσι ὅλοι θὰ μάθουν, ὅτι τίποτε ἀπὸ τὰ ὅσα ἔχουν πληροφορηθεῖ δὲν εἶναι ἀληθές, ἀλλ' ὅτι καὶ σὺ ἐξακολουθεῖς νὰ φυλάσσεις τὸ νόμο». Ἰφπρακτα τὸν συμβουλεύουν ν' ἀπολογηθεῖ καὶ ὄχι μὲ λόγια. «Γιὰ νὰ ξυρίσουν», λέγει, «τὸ κεφάλι τους καὶ νὰ μάθουν ἔτσι ὅλοι, ὅτι τίποτε ἀπὸ ὅσα ἔχουν πληροφορηθεῖ γιὰ σένα δὲν εἶναι ἀληθινά». Δὲν εἶπαν ὅτι ἴδιδάσκεις', ἀλλ' ὅτι «ἔχουν κατηχηθεῖ», δηλώνοντας καὶ πάλι μὲ αὐτὸ τὸ ἴδιδάχθηκαν', καὶ ὅτι «στοιχεῖς», δηλαδή ἴκαὶ ὁ ἴδιος τὸ

τὸς φυλάττεις· οὐ γὰρ δὴ τοῦτο μόνον ἦν τὸ σπουδαζόμενον, εἰ μὴ ἑτέρους διδάσκει, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸς τηρεῖ.

Τί οὖν, ἂν τὰ ἔθνη μάθωσιν, οὐ σκανδαλισθήσονται; φησί. Πῶς; ὅπου καὶ ἡμεῖς οἱ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλοι ἐπέμψαμεν πρὸς αὐτούς. «Περὶ δὲ τῶν πεπιστευκότων ἔθνῶν ἡμεῖς ἐπεστείλαμεν, κρίναντες μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτούς, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτούς τὸ εἰδωλόθυτον, καὶ τὸ αἷμα, καὶ τὸ πνικτόν, καὶ πορνείαν». Ἐνταῦθα ἐντρεπτικῶς. «Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ὡσπερ ἡμεῖς ἐκείνοις ἐπετάξαμεν, καίτοι γε Ἰουδαίοις κηρύττοντες, οὕτω καὶ σύ, καίτοι ἔθνεσι κηρύττων, σύμπραξον ἡμῖν. Ὁρα τὸν Παῦλον, οὐ λέγει, Ἐκὼς δύνάμαι Τιμόθεον παραγαγεῖν, ὃν περιέτεμον, καὶ μὴν δύνάμαι πείσαι τῷ λόγῳ, ἀλλ' ἐπείσθη αὐτοῖς, καὶ πάντα ἐποίησε· καὶ γὰρ οὕτω συνέφερον· οὐ γὰρ ἦν ἴσον εἰς ἀπολογία καταστῆναι, καί, οὐδενὸς εἰδότος, ποιῆσαι ταῦτα. Ἀνύποπτον ἦν τὸ καὶ δαπανᾶσθαι. «Τότε παραλαβὼν ὁ Παῦλος τοὺς ἄνδρας, καὶ τῇ ἐχομένῃ ἡμέρᾳ σὺν αὐτοῖς ἀγνισθεὶς εἰσῆει εἰς τὸ ἱερόν, διαγγέλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀγνισμοῦ, ἕως οὗ προσηνέχθη ὑπὲρ ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν ἢ προσφορά». «Διαγγέλλων», τουτέστι, ἑκαταγγέλλων· ὥστε αὐτὸς ἦν ὁ δῆλον ἑαυτὸν ποιῶν.

2. «Ὡς δὲ ἔμελλον αἱ ἑπτὰ ἡμέραι συντελεῖσθαι». Ὁρα πῶς μάλιστα δὴ αὐτοῖς ἐγχρονίζει. «Οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι, θεασάμενοι αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ, συνέχεον πάντα τὸν ὄχλον, καὶ ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, κράζοντες· Ἄνδρες Ἰσραηλίται, βοηθεῖτε· οὗτός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὃς κατὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ νόμου καὶ τοῦ τόπου τούτου πάντας πανταχοῦ διδύσκων· ἔτι τε καὶ Ἐλληνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἱερόν,

τηρείς περισσότερο από τὸν καθένα· διότι βέβαια δὲν ἐνδιαφέρονταν μόνο γι' αὐτό, ἐὰν δηλαδή δὲν διδάσκει ἄλλους, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ ἴδιος τὸ τηρεῖ.

Τί λοιπόν, ἂν τὸ μάθουν, λέγει, οἱ ἐθνικοὶ δὲν θὰ σκανδαλισθοῦν; Πῶς θὰ σκανδαλισθοῦν; διότι καὶ ἐμεῖς οἱ δάσκαλοι τῶν Ἰουδαίων στείλαμε ἐπιστολὴ πρὸς αὐτοὺς σχετικὴ μὲ τὸ θέμα αὐτό. «Ὡς πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ποὺ ἔχουν πιστέψει τοὺς γνωστοποιήσαμε μὲ ἐπιστολὴ τὴν ἀπόφασή μας νὰ μὴ τηροῦν τίποτε ἀπ' αὐτά, παρὰ μόνο ν' ἀπέχουν ἀπὸ τὰ εἰδωλόθυτα, ἀπὸ τὸ αἷμα, τὰ πνικτά, καὶ τὴν πορνεία». Ἐδῶ τὰ λένε αὐτὰ σὰν προτροπή. Αὐτὸ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς: "Ὅπως ἀκριβῶς ἐμεῖς δώσαμε παραγγελία σ' ἐκείνους, ἂν καὶ βέβαια κηρύττομε στοὺς Ἰουδαίους, ἔτσι καὶ σύ, ἂν καὶ κηρύττεις στοὺς ἐθνικοὺς, συνεργάσου μ' ἐμᾶς. Πρόσεχε τὸν Παῦλο, δὲν λέγει, ἸΚαὶ βέβαια μπορῶ νὰ σᾶς παρουσιάσω τὸν Τιμόθεο, ποὺ τὸν περιέτεμα, καὶ βέβαια μπορῶ νὰ σᾶς πείσω μὲ τὸ λόγο, ἀλλὰ πείσθηκε σ' αὐτοὺς καὶ ὅλα τὰ ἔκανε· καθόσον ἔτσι συνέφερε· διότι δὲν ἦταν τὸ ἴδιο νὰ θελήσει ν' ἀπολογηθεῖ, καὶ νὰ κάνει αὐτά, ἐνῶ κανένας δὲν γνώριζε. Χωρὶς ὑποψία ἦταν καὶ τὸ νὰ ὑποβληθεῖ στὴ δαπάνη τοῦ ξυρίσματος. «Τότε ὁ Παῦλος πῆρε τοὺς ἄνδρες καὶ τὴν ἐπόμενη ἡμέρα ἔκανε μαζί τους τὴν πράξη τοῦ καθαρισμοῦ καὶ μπῆκε στὸ ναό, ἀναγγέλλοντας τὴ συμπλήρωση τῶν ἡμερῶν τοῦ καθαρισμοῦ, καὶ ἔτσι προσφέρθηκε θυσία γιὰ τὸν καθένα ἀπ' αὐτούς». «Διαγγέλλοντας» λέγει, δηλαδή ἄναγγέλλοντας· ὥστε αὐτὸς ἦταν ἐκεῖνος ποὺ φανέρωσε τὸν ἑαυτό του.

2. «Ἐνῶ συμπληρώνονταν οἱ ἑπτὰ ἡμέρες». Πρόσεχε πῶς παρατείνει πάρα πολὺ τὸ χρόνο διαμονῆς του ἐκεῖ. «Οἱ Ἰουδαῖοι ποὺ ἦταν ἀπὸ τὴν Ἀσία, τὸν εἶδαν στὸ ναό, καί, ἀφοῦ ξεσήκωσαν τὸ λαό, τὸν συνέλαβαν, φωνάζοντας· "Ἄνδρες Ἰσραηλίτες, βοηθᾶτε· αὐτὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ παντοῦ διδάσκει ὄλους κατὰ τοῦ λαοῦ, τοῦ νόμου καὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ. Ἀκόμη καὶ Ἕλληνες ὁδήγησαν μέσα στὸ ναό, βεβηλώνοντας ἔτσι τὸν ἅγιο αὐτὸ τόπο».

καὶ κεκοίνωκε τὸν ἅγιον τόπον τοῦτον» Ὁρα τὸ ἦθος αὐτῶν πανταχοῦ ταραχῶδες, καὶ ἀπλῶς βοώντων ἐν τῷ μέσῳ. «Ἦσαν γὰρ ἑωρακότες Τρόφιμον τὸν Ἐφέσιον ἐν τῇ πόλει σὺν αὐτῷ, ὃν ἐνόμιζον ὅτι
5 εἰς τὸ ἱερόν εἰσήγαγεν ὁ Παῦλος. Ἐκινήθη τε ἡ πόλις ὅλη, καὶ ἐγένετο συνδρομὴ τοῦ λαοῦ· καὶ ἐπιλαβόμενοι τοῦ Παύλου, εἶλκον αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ· καὶ εὐθέως ἐκλείσθησαν αἱ θύραι».

«Ἄνδρες Ἰσραηλίται, βοηθεῖτε», φησὶν, «οὗτός
10 ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ νόμου καὶ τοῦ τόπου τούτου». Ἄ μάλιστα αὐτοὺς ἐθορύβει, ὁ ναὸς καὶ ὁ νόμος, ταῦτα προφέρουσιν ἐκεῖνοι. Καὶ οὐδὲν ἐνεκάλεσε τοῖς Ἀποστόλοις ὁ Παῦλος, καίτοι παθῶν τσαῦτα, ὅτι αὐτοὶ αἴτιοι τούτων γεγόνασιν
15 αὐτῷ· οὕτως ἦν μεγαλόψυχος. «Καὶ εἶλκον αὐτόν», φησὶν, «ἔξω τοῦ ἱεροῦ· καὶ ἐκλείσθησαν αἱ θύραι»· ἐβούλοντο γὰρ αὐτὸν ἀνελεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἔξω εἶλκον, ὥστε μετὰ πλείονος ἀδείας τοῦτο ποιῆσαι. «Ζητούντων δὲ αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἀνέβη φάσις τῷ χι-
20 ἀρχῷ τῆς σπείρας ὅτι ὅλη συγκέχυται Ἱερουσαλήμ· ὃς ἐξαυτῆς παραλαβὼν στρατιώτας καὶ ἑκατοντάρχους, κατέδραμεν ἐπ' αὐτούς. Οἱ δέ, ἰδόντες τὸν χιλίαρχον καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον. Τότε, ἐγγίσας ὁ χιλίαρχος, ἐπελάβετο
25 αὐτοῦ καὶ ἐκέλευσε δεθῆναι ἀλύσει διυσί· καὶ ἐπυνθάνετο τίς ἂν εἴη καὶ τί ἐστὶ πεποιηκώς. Ἄλλοι δὲ ἄλλα ἐβόων ἐν τῷ ὄχλῳ». Καὶ τίνος ἕνεκεν, μέλλων αὐτὸν ἐξετάζειν, «ἐκέλευσε δεθῆναι ἀλύσει διυσί»; Παραμυθούμενος τὸν θυμὸν τοῦ δήμου.

30 «Μὴ δυνάμενος δὲ γινῶναι τὸ ἀσφαλὲς διὰ τὸν θόρυβον, ἐκέλευσεν ἄγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν. Ὅτε δὲ ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμούς, συνέβη βαστάζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διὰ τὴν βίαν τοῦ ὄχλου· ἠκολούθει γὰρ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, κρά-
35 ζον· Αἴρε αὐτόν», Τί ἐστὶν, «Αἴρε αὐτόν»; Ἔθος ἦν

Πρόσεχε πού παντοῦ ἡ συμπεριφορά τους εἶναι γεμάτη ἀπό ταραχές καὶ στὰ καλὰ καθούμενα φωνάζουν στοῦ μέσο τῆς πόλεως. «Διότι εἶχαν δεῖ προηγουμένως τὸν Τρόφιμο τὸν Ἐφέσιο στὴν πόλη μαζί του, τὸν ὁποῖο ὑπέθεσαν ὅτι ὁ Παῦλος ἔφερε στοῦ ναοῦ. Ξεσηκώθηκε ὅλη ἡ πόλη καὶ συγκεντρώθηκε μεγάλο πλῆθος λαοῦ, καί, ἀφοῦ ἔπιασαν τὸν Παῦλο, τὸν ἔσυραν ἔξω ἀπὸ τὸ ναοῦ, καὶ ἀμέσως ἔκλεισαν τὶς πόρτες».

«Ἄνδρες Ἰσραηλίτες, βοηθᾶτε», λέγει· «αὐτὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού διδάσκει ἐναντίον τοῦ λαοῦ, τοῦ νόμου καὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ». Ἐκεῖνα πού πρό πάντων τοὺς θορυβοῦσαν, δηλαδή ὁ ναὸς καὶ ὁ νόμος, αὐτὰ προβάλλουν ἐκεῖνοι. Καὶ γιὰ τίποτε δὲν κατηγόρησε τοὺς Ἀποστόλους ὁ Παῦλος, ἂν καὶ ἔπαθε τόσα πολλά, ὅτι δηλαδή αὐτοὶ ἔγιναν αἰτία γιὰ νὰ πάθει αὐτὸς ὅλα αὐτά· τόσο μεγαλόψυχος ἦταν. «Καὶ ἔσυραν αὐτόν», λέγει, ἔξω ἀπὸ τὸ ναοῦ, καὶ ἔκλεισαν τὶς πόρτες»· διότι ἤθελαν νὰ τὸν φονεύσουν, καὶ γι' αὐτὸ τὸν ἔσυραν ἔξω, ὥστε νὰ τὸ κάνουν αὐτὸ μὲ μεγαλύτερη ἀσφάλεια. «Καὶ ἐνῶ ζητοῦσαν νὰ τὸν φονεύσουν ἔφθασε ἡ εἶδηση στὸν χιλιάρχο τῆς φρουρᾶς ὅτι ὅλη ἡ Ἱερουσαλήμ εἶναι ἀναστατωμένη, καὶ αὐτὸς, ἀφοῦ πῆρε ἀμέσως στρατιῶτες καὶ ἑκατόνταρχους, ἔτρεξε πρὸς αὐτούς. Ἐκεῖνοι μόλις εἶδαν τὸν χιλιάρχο καὶ τοὺς στρατιῶτες, σταμάτησαν νὰ χτυποῦν τὸν Παῦλο. Τότε, ἀφοῦ τὸν πλησίασε ὁ χιλιάρχος, τὸν ἔπιασε καὶ διέταξε νὰ δεθεῖ μὲ δύο ἀλυσίδες, καὶ τὸν ρωτοῦσε γιὰ νὰ μάθει ποιὸς ἦταν καὶ τί ἦταν αὐτὸ πού ἔκανε. Ἄλλοι ἀπὸ τὸ πλῆθος ἔλεγαν αὐτὸ καὶ ἄλλοι ἄλλο». Καὶ γιὰ ποιὸ λόγο, ἐνῶ ἐπρόκειτο νὰ τὸν ἀνακρίνει, «διέταξε νὰ δεθεῖ μὲ δύο ἀλυσίδες»; Γιὰ ν' ἀνακουφίσει τὸ θυμὸ τοῦ πλήθους.

«Μὴ μπορώντας δὲ νὰ μάθει τὴν ἀλήθεια ἐξ αἰτίας τοῦ θορύβου, διέταξε νὰ ὀδηγηθεῖ στὸν στρατῶνα. Ὄταν ἔφθασε ὁ Παῦλος στὰ σκαλιά, χρειάστηκε νὰ κρατηθεῖ ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες ἐξ αἰτίας τῆς βίας τοῦ πλήθους· διότι ἀκολουθοῦσε τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, φωνάζοντας δυνατὰ· «Αἶρε αὐτόν». Τί σημαίνει, «Αἶρε αὐτόν»; Ὑπῆρχε

Ἰουδαίοις καθ' ὧν ἂν ἀπεφαίνοντο τοῦτο λέγειν, ὡς
καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ αὐτὸ φαίνονται ποιοῦντες,
καὶ λέγοντες· «Ἄρον αὐτόν»· τουτέστιν, Ἐκ τῶν
ζώντων ποιήσον ἀφανῆ. Τινὲς δέ, ὃ παρ' ἡμῖν, λέ-
5 γουσι, κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν συνήθειαν, Ἐν τοῖς σί-
γνοις αὐτόν ἔμβαλε', τοῦτο εἶναι τὸ «αἶρε αὐτόν».

«Μέλλων δὲ εἰς τὴν παρεμβολὴν εἰσάγεσθαι ὁ
Παῦλος λέγει τῷ χιλιάρχῳ· Εἰ ἔξεστί μοι εἰπεῖν τι
πρὸς σέ;». Ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς φερόμενος, ἀξιοῖ
10 πρὸς τὸν χιλιάρχον εἰπεῖν τι. Καὶ ὄρα πῶς ἐπεικῶς·
«Εἰ ἔξεστί μοι εἰπεῖν τι πρὸς σέ;», φησὶν. «Ὁ δὲ ἔ-
φη· Ἐλληνιστὶ γινώσκεις; Οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύ-
πτιος, ὃ πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας καὶ
ἐξαγαγὼν εἰς τὴν ἔρημον τοὺς τετρακισχιλίους ἄν-
15 δρας τῶν σικαρίων;». Οὗτος ὁ Αἰγύπτιος ἄνθρωπός
τις νεωτεροποιὸς γέγονε καὶ στασιαστής. Πρὸς δὴ
τοῦτο ἀπολογεῖται ὁ Παῦλος, καὶ δι' ὧν εἶπεν ἀπά-
γει τῆς ὑποψίας αὐτόν. Ἰδωμεν δὲ ἄνωθεν τὰ ἀνε-
γνωσμένα.

20 «Εἰσὶν ἡμῖν ἄνδρες», φησί, «τέσσαρες, εὐχὴν ἔ-
χοντες ἐφ' ἑαυτῶν· τούτους παραλαβὼν, ἀγνίσθητι
σὺν αὐτοῖς». Πρὸς δὴ τοῦτο οὐκ ἀντιπίπτει ὁ Παῦ-
λος, ἀλλὰ πείθεται. Ὅθεν δῆλον ὅτι οὐ προηγουμέ-
νως ἔδει τοῦτο ποιεῖν (διὸ καὶ πείθουσιν αὐτόν), ἀλλ'
25 ὅτι οἰκονομία τὸ πρᾶγμα καὶ συγκατάβασις ἦν. Οὐκ
ἄρα ἐγκοπὴ τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἦν, ὅπου γε καὶ
αὐτοὶ ἐνομοθέτουν ἐκεῖνοις τὰ τοιαῦτα. Τοῦτο τοίνυν
οἰκονομῶν καὶ αὐτός, Πέτρῳ ἐγκαλεῖ ὕστερον καὶ
οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ ποιεῖ· ὅπερ γὰρ ἐνταῦθα ἐποίησεν
30 αὐτός, τοῦτο Πέτρος ἐκεῖ, σιγῶν καὶ ἰστῶν αὐτοῦ
τὸ δόγμα. Καὶ οὐκ εἶπεν ὅτι ὁὐ χρὴ τοὺς κατὰ τὰ ἔ-
θνη διδάσκειν', οὐδὲ ἄρκει τὸ μὴ κηρῦξαι ἐκεῖ', ἀλ-
λὰ δειῖ καὶ πλεῖόν τι ποιῆσαι, ἵνα πεισθῶσιν ἐκεῖνοι

1. Ἰω. 19, 15

2. Ἰωσήπου. Ἰουδ. Πολιτεία 2. 13. 5 καὶ Ἀρχαιολ. 20. 8 6

3. Γαλ. 2. 11 - 14

συνήθεια στους Ἰουδαίους νὰ τὸ λένε αὐτὸ γιὰ ἐκείνους ποὺ ἀποφάσιζαν κάτι ἐναντίον τους, ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Χριστοῦ φαίνονται νὰ κάνουν τὸ ἴδιο καὶ νὰ λένε, «Ἄρον αὐτόν»¹. δηλαδή, Ἐξαφάνισέ τον ἀπὸ τοὺς ζωντανούς. Ἐκεῖνο δηλαδή ποὺ σήμερα λένε μερικοὶ ἀπὸ μᾶς κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ συνήθεια. Ἕριξε τον μέσα στὰ σίγνα, αὐτὸ σημαίνει τὸ «αἶρε αὐτόν».

«Ἐνῶ ἐπρόκειτο νὰ ὀδηγηθεῖ ὁ Παῦλος στὸ στρατώνα, εἶπε στὸν χιλιάρχο Ἐπιτρέπεται νὰ σοῦ πῶ κάτι;». Ἀνεβαίνοντας τὰ σκαλοπάτια, ζητεῖ ἀπὸ τὸν χιλιάρχο νὰ τοῦ πεῖ κάτι. Καὶ πρόσεχε μὲ πόση ἠπιότητα τὸ λέγει «Ἐπιτρέπεται», λέγει, «νὰ σοῦ πῶ κάτι;». «Καὶ ἐκεῖνος εἶπε Ἐπιτρέπεται; Δὲν εἶσαι σὺ λοιπὸν ὁ Αἰγύπτιος, ποὺ ἐπαναστάτησε πρὶν ἀπὸ λίγες ἡμέρες καὶ ὀδήγησε στὴν ἔρημο τέσσερις χιλιάδες τρομοκράτες;». Αὐτὸς ὁ Αἰγύπτιος ἦταν κάποιος νεωτεριστὴς καὶ στασιαστὴς². Γι' αὐτὸ λοιπὸν ἀπολογεῖται ὁ Παῦλος καὶ μὲ ἐκεῖνα ποὺ εἶπε ἀπαλλάσσει αὐτόν ἀπὸ τὴν ὑποψία. Ἀλλὰ ἄς ἐξετάσουμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ὅσα ἔχουν ἀναγνωσθεῖ.

«Ἔχομε», λέγει, «τέσσερις ἄνδρες, ποὺ ἔχουν κάνει τάμα γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους. Πάρε τους μαζί σου καὶ κάνε τὸν τυπικὸ καθαρισμὸ μαζί τους». Ὁ Παῦλος δὲν προβάλλει ἀντίρρηση σ' αὐτὸ, ἀλλ' ὑπακούει. Ἐπομένως γίνεται φανερό ὅτι προηγουμένως δὲν χρειαζόταν νὰ τὸ κάνει αὐτὸ (γι' αὐτὸ καὶ πείθουν αὐτόν), ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ ἔγινε κατὰ θεία παραχώρηση καὶ συγκατάβαση. Ἐπομένως αὐτὸ δὲν ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο γιὰ τὸ κήρυγμα, τὴ στιγμὴ βέβαια ποὺ καὶ οἱ ἴδιοι νομοθετοῦσαν γιὰ ἐκείνους παρόμοια πράγματα. Αὐτὸ λοιπὸν κάμνοντας καὶ αὐτὸς κατ' οἰκονομία, κατηγορεῖ ἀργότερα τὸν Πέτρο³ καὶ αὐτὸ δὲν τὸ κάνει ἄσκοπα διότι αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ἔκανε αὐτὸς ἐδῶ, αὐτὸ ἔκανε καὶ ὁ Πέτρος ἐκεῖ, σιωπώντας καὶ σταματώντας τὴ διδασκαλία του. Καὶ δὲν εἶπαν ὅτι ἔδεν πρέπει νὰ διδάσκεις τοὺς Ἰουδαίους ποὺ ζοῦν μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν, οὔτε ὅτι ἀρκεῖ τὸ νὰ μὴ κηρύξεις ἐκεῖ, ἀλλὰ ὅτι ἔπρεπε καὶ κάτι περισσότερο νὰ κάνεις.

ὅτι φυλάττεεις τὸν νόμον· συγκατάβασις τὸ πρᾶγμα ἐ-
 στι, μηδὲν φοβηθῆς'. Καὶ ὄρα, οὐ πρότερον πείθου-
 σιν αὐτόν, ἕως τοῦ εἰπεῖν τὴν οἰκονομίαν πρῶτον καὶ
 τὸ κέρδος. Καὶ τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ τοῦτο ποιεῖν,
 5 φορητόν. Ποίησον τοίνυν τοῦτο ἐνταῦθα, ἵνα ἔξῃ σοι
 ἔξω ποιεῖν ἐκεῖνο.

«Τότε παραλαβών», φησὶν, «ὁ Παῦλος τοὺς ἄν-
 δρας τῆ ἐχομένη ἡμέρα». Οὐκ ἀνεβάλετο, ἀλλ' ἔργω
 δεικνὺς τὴν πειθῶ, παραλαμβάνει μεθ' ὧν ἔμελλεν
 10 ἀγνίζεσθαι. Τοιοῦτόν τι ἐστὶ θερμόν ἢ οἰκονομία. Καὶ
 πῶς, φησὶν, οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι εἶδον αὐτόν
 ἐν τῷ ἱερῷ; Εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἡμέρας τινὰς ἐκεῖ δια-
 τρίβειν. Ὅρα δὲ πῶς καὶ οἰκονομία τὸ γενόμενον
 ἦν· μετὰ γὰρ τὸ πεισθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, τότε ἐπι-
 15 τίθενται. Εἰκότως, ἵνα μὴ κἀκεῖνοι συνεπιθῶνται.
 «Βοηθεῖτε», φησὶν, «ἄνδρες Ἰσραηλῖται». Ὡς τι-
 νος δυσθηράτου καὶ δυσχειρώτου ταῖς ἐκείνων ἐμ-
 πεσόντος χερσί, «βοηθεῖτε», λέγουσι. «Πάντας παν-
 ταχοῦ οὗτός ἐστιν ὁ διδάσκων». Οὐκ ἐνταῦθα μόνον,
 20 φησὶν, ἀλλὰ «πανταχοῦ».

Εἶτα καὶ ἡ κατηγορία μείζων ἀπὸ τῶν παρόντων.
 «Ἐτι δέ», φησί, «καὶ κεκοίνωκε τὸ ἱερόν, ἄνδρας
 Ἑλληνας εἰσαγαγών». Καὶ μὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ
 ἀνέβησαν προσκυνήσοντες, ἀλλὰ τοὺς οὐκ ἂν ἐλο-
 25 μένους προσκυνῆσαι οὗτοι λέγουσι. «Καὶ ἐπιλαβόμε-
 νοι τοῦ Παύλου», φησὶν, «εἶλκον αὐτόν ἔξω». Σκό-
 πει ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐκβάλλουσιν αὐτόν· οὐκέτι γὰρ
 οὐδὲ δικαστηρίων, διὸ καὶ ἔτυπτον αὐτόν· οὕτω διὰ
 πάντων φαίνονται θρασεῖς ὄντες καὶ ἰταμοί. Ὁ δὲ
 30 τότε μὲν οὐκ ἀπελογήσατο, ὕστερον δέ. Εἰκότως· τό-
 τε γὰρ οὐδ' ἂν ἤκουσαν. Καὶ τί δήποτε ἔκραζον, «Αἴ-
 ρε αὐτόν;». Ἐφοβοῦντο μὴ διαφύγη. Ἄλλ' ὄρα μεθ'
 ὄσης ὑποστολῆς διαλέγεται ὁ Παῦλος τῷ χιλιάρχῳ.

για να πεισθοῦν ἐκεῖνοι ὅτι τηρεῖς τὸ νόμο· συγκατάβαση ἀποτελεῖ τὸ πράγμα καὶ μὴ φοβηθεῖς καθόλου. Καὶ πρόσεχε, δὲν τὸν πείθουν προηγουμένως, προτοῦ τοῦ ποῦν ὅτι αὐτὸ γίνεται κατ' οἰκονομία καθὼς καὶ τὸ κέρδος ἀπ' αὐτὸ τὸ πράγμα. Καὶ ἦταν ἀνεκτὸ τὸ νὰ τὸ κάμνει αὐτὸ στὰ Ἱεροσόλυμα. Κάνε λοιπὸν αὐτὸ ἐδῶ, γιὰ νὰ μπορεῖς ἐκεῖνο νὰ τὸ κάμνεις ἔξω.

«Τότε πῆρε», λέγει, «ὁ Παῦλος τὴν ἐπόμενη ἡμέρα τοὺς ἄνδρες». Δὲν ἀνέβαλε, ἀλλ' ἔμπρακτα δείχνοντας τὴν ὑπακοή, παίρνει μαζί του ἐκείνους μὲ τοὺς ὁποίους ἐπρόκειτο νὰ κάνει τὸν τυπικὸ καθαρισμό. Τέτοια θερμότητα δημιουργεῖ μέσα στὸν ἄνθρωπο ἢ οἰκονομία τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς, λέγει, τὸν εἶδαν στὸ ἱερὸ οἱ Ἰουδαῖοι ποὺ ἦταν ἀπὸ τὴν Ἀσία; Φυσικὸ ἦταν αὐτοῖ νὰ διέμεναν ἐκεῖ γιὰ μερικὲς ἡμέρες. Πρόσεχε ὅμως πῶς γίνεται μὲ θεία παραχώρηση αὐτὸ ποὺ ἔγινε· διότι ἀφοῦ πείσθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, τότε κάμνουν τὴν ἐπίθεση· καὶ ἦταν φυσικὸ αὐτό, γιὰ νὰ μὴ ἐπιτεθοῦν καὶ ἐκεῖνοι. «Βοηθᾶτε», λέγει, «ἄνδρες Ἰσραηλίτες». Σὰν νὰ ἔπεσε στὰ χέρια τους κάποιος ποὺ δύσκολα συλλαμβάνεται καὶ δύσκολα ὑποτάσσεται, φωνάζουν «βοηθᾶτε». «Αὐτὸς εἶναι ποὺ παντοῦ διδάσκει». "Ὅχι μόνο ἐδῶ, λέγει, ἀλλὰ «παντοῦ».

"Ἐπειτα καὶ ἡ κατηγορία εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὰ παρόντα. «Ἀκόμη», λέγει, «βεβήλωσε τὸ ναό, βάζοντας μέσα σ' αὐτὸν ἄνδρες Ἕλληνες». Καὶ βέβαια καὶ στὶς ἡμέρες τοῦ Χριστοῦ ἀνέβηκαν νὰ προσκυνήσουν, ἀλλ' αὐτοῖ ἐννοοῦν ἐκείνους ποὺ δὲν θὰ δέχονταν νὰ προσκυνήσουν. «Καὶ ἀφοῦ ἔπιασαν τὸν Παῦλο», λέγει, «τὸν ἔσυραν ἔξω ἀπὸ τὸ ναό». Πρόσεχε· τὸν βγάζουν ἔξω ἀπὸ τὸ ναό· διότι δὲν χρειάζονταν νόμους οὔτε δικαστήρια, γι' αὐτὸ καὶ τὸν χτυποῦσαν· τόσο πολὺ μὲ ὅλα ποὺ κάνουν φαίνονται νὰ εἶναι θρασεῖς καὶ ἀδιάντροποι. Αὐτὸς δὲν ἀπολογήθηκε τότε, ἀλλ' ἀργότερα. Καὶ πολὺ σωστὰ διότι τότε δὲν θὰ τὸν ἄκουαν. Καὶ γιατί τέλος πάντων κραύγαζαν, «Ἐξαφάνισε αὐτόν»; Φοβοῦνταν μήπως διαφύγει. Ἄλλὰ πρόσεχε μὲ πόση ταπείνωση ὁμιλεῖ ὁ Παῦλος πρὸς

Τί γάρ φησιν; «Εἰ ἔξεστί μοι εἰπεῖν τι πρὸς σέ; .
Τοσοῦτον ἦν ταπεινός, ὅτι καὶ μετριάζειν ἤδει παν-
ταχοῦ.

«Οὐκ ἄρα σὺ εἶ», φησίν, «ὁ Αἰγύπτιος;». Ὅρα
5 κακουργίαν διαβόλου. Ἀπατεῶν ἦν ἐκεῖνος καὶ γό-
ης ὁ Αἰγύπτιος, καὶ προσεδόκησε συσκιαίνειν διὰ τού-
του καὶ κοινωνοὺς ποιεῖν τῶν ἐκείνω προσηκόντων
ἐγκλημάτων καὶ τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς Ἀποστόλους,
ἀλλ' οὐδὲν ἴσχυσεν, ἀλλ' ὅμως ἔτι λαμπροτέρα γέγο-
10 νεν ἢ ἀλήθεια, οὐδὲν παραβλαβεῖσα τοῖς τοῦ διαβό-
λου μηχανήμασιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον λάμπασα· εἰ μὲν
γὰρ μὴ ἦσαν γόητες, εἶτα οὗτοι ἐκράτουν, τάχα ἄν
τις ἐπελάβετο, ὅτε δὲ καὶ ἐκεῖνοι ἐφάνησαν, οὗτοι
κρατοῦσι, τοῦτό ἐστι τὸ θαυμαστόν. Διὸ καὶ φανῆναι
15 οὐ κωλύονται, ἵνα καὶ οὕτω μᾶλλον λάμπωσιν· ὡσ-
περ οὗτος καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· «Ἴνα οἱ δόκιμοι φανε-
ροὶ γένωνται». Τοιοῦτό τι ἦν, ὃ καὶ Γαμαλιῆλος ἔ-
λεγεν, ὅτι «πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θευδᾶς».
Τοὺς δὲ σικαρίους οἱ μὲν γένος τι ληστῶν φασιν αὐ-
20 τοὺς εἶναι (οὕτω καλουμένους ἀφ' ὧν ἐπεφέροντο
ξιφῶν, σικῶν λεγομένων παρὰ Ῥωμαίοις), οἱ δὲ τῆς
μιᾶς αἰρέσεως τῆς παρ' Ἑβραίοις· τρεῖς γάρ εἰσι
παρ' αὐτοῖς αἰρέσεις αἱ γενικαί, Φαρισαῖοι, Σαδδου-
καῖοι, καὶ Ἑσσηνοί, οἱ καὶ Ὅσιοι λέγονται (τοῦτο
25 γάρ ἐστι τὸ Ἑσσηνοὶ ὄνομα) διὰ τὸ τοῦ βίου σεμνόν·
οἱ αὐτοὶ δὲ καὶ Σικάριοι διὰ τὸ εἶναι ζηλωταί.

Μὴ τοίνυν ἀλγῶμεν ὅτι αἰρέσεις εἰσίν, ὅπου καὶ
ψευδόχριστοι καὶ τῷ Χριστῷ ἐπιθέσθαι ἠθέλησαν
καὶ πρὸ τούτου καὶ μετὰ τοῦτο, ὥστε συσκιάσαι.
30 Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια λάμπει καὶ διάδηλός ἐστι πανταχοῦ.
Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν προφητῶν γέγονε· γεγόνασι ψευ-
δοπροφηταί, καὶ ἀπὸ συγκρίσεως μᾶλλον ἔλαμπαν.

4. Α' Κορ. 11, 19

5. Πρόξ. 5, 36

τὸν χιλιάρχο. Διότι τί λέγει; «Μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ σοῦ πῶ κάτι;». Τόσο πολὺ ταπεινὸς ἦταν, ὥστε γνώριζε παντοῦ νὰ δείχνει μετριοφροσύνη.

3. «Δὲν εἶσαι σὺ λοιπὸν», λέγει, «ὁ Αἰγύπτιος;». Πρόσεχε κακουργία διαβόλου. Ἐκεῖνος ὁ Αἰγύπτιος ἦταν ἀπατεώνας καὶ ἀγύρτης καὶ ἔλπισε μὲ αὐτὸν νὰ ἐπισκιάσει τὸν Χριστὸ καὶ τοὺς Ἀποστόλους καὶ νὰ τοὺς καταστήσει συμμέτοχους στὶς κατηγορίες ποὺ ταίριαζαν σ' ἐκείνον, ὅμως τίποτε δὲν κατόρθωσε, ἀλλ' ἀποδείχθηκε ἀκόμη λαμπρότερη ἢ ἀλήθεια, χωρὶς νὰ ἔπαθε καμιὰ βλάβη ἀπὸ τίς μηχανορραφίες τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ καὶ ἔλαμψε περισσότερο· διότι, ἐὰν δὲν ὑπῆρχαν ἀγύρτες, καὶ ὑπερίσχυαν τότε αὐτοί, ἴσως θὰ μπορούσε κάποιος νὰ τοὺς κατηγορήσει, τῇ στιγμῇ ὅμως ποὺ ἐνῶ παρουσιάσθηκαν ἀγύρτες, αὐτοὶ ὑπερίσχυσαν, αὐτὸ εἶναι τὸ ἄξιο θαυμασμοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐμποδίζονται νὰ ἐμφανισθοῦν οἱ ἀπατεῶνες, ὥστε μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ λάμπουν περισσότερο ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ ἴδιος λέγει ἄλλου· «Γιὰ νὰ γίνουν φανεροὶ οἱ γνήσιοι»¹. Κάτι παρόμοιο ἦταν καὶ ἐκεῖνο ποὺ ἔλεγε ὁ Γαμαλιῆλος, ὅτι «Πρὶν ἀπ' αὐτές τίς ἡμέρες παρουσιάσθηκε ὁ Θεοδᾶς»². Σχετικὰ μὲ τοὺς σικάριους ἄλλοι λένε ὅτι εἶναι μία ομάδα ληστῶν (ὀνομάζονται ἔτσι ἀπὸ τὰ ξίφη ποὺ ἔφεραν, τὰ ὅποια ὀνομάζονταν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους σίκες), ἄλλοι πάλι λένε ὅτι ἦταν μία ἀπὸ τίς ἐβραϊκὲς αἱρέσεις· διότι τρεῖς εἶναι οἱ βασικὲς αἱρέσεις αὐτῶν, οἱ Φαρισαῖοι, οἱ Σαδδουκαῖοι καὶ οἱ Ἑσσηνοί, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται καὶ Ὅσιοι (διότι αὐτὸ σημαίνει τὸ ὄνομα Ἑσσηνοί), ἐξ αἰτίας τοῦ εὐσεβοῦς τρόπου ζωῆς τους· οἱ ἴδιοι λέγονταν καὶ Σικάριοι, ἐπειδὴ ἦταν ζηλωτές.

Ἄς μὴ στενοχωρούμαστε λοιπὸν γιὰ τὸ ὅτι ὑπάρχουν αἱρέσεις, τῇ στιγμῇ ποὺ καὶ ψευδόχριστοι θέλησαν νὰ παρουσιασθοῦν μὲ τρόπο ἀπατηλὸ φέροντας τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὶν ἀπ' αὐτὸ καὶ μετὰ ἀπ' αὐτό, γιὰ νὰ τὸν ἐπισκιάσουν. Ἄλλ' ἡ ἀλήθεια λάμπει καὶ εἶναι παντοῦ ὀλοφάνερη. Τὸ ἴδιο συνέβηκε καὶ μὲ τοὺς προφῆτες· παρουσιάσθηκαν ψευδοπροφῆτες καὶ συγκρινόμενοι μ' αὐ-

Καὶ γὰρ ἡ νόσος τὴν ὑγίαν φανερὰν δείκνυσι, καὶ τὸ σκότος τὸ φῶς, καὶ τὴν γαλήνην ὁ χειμῶν. Οὐκ ἔνι εἰπεῖν τοὺς Ἕλληνας ὅτι πλάνοι καὶ γόητες ἦσαν· ἐκεῖνοι γὰρ ἠλέγχθησαν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ Μωϋσέως γέγονε· Συνεχώρησεν ὁ Θεὸς τοὺς μάγους, ἵνα μὴ μάγος ὑποληφθῆ Μωϋσῆς· εἶασεν αὐτοὺς διδάξαι πάντα μέχρι πόσου μαγεία φαντάσαι δύναται· περαιτέρω δὲ οὐκ ἠπάτησαν, ἀλλ' αὐτοὶ τὴν ἤτταν ὠμολόγησαν. Οὐδὲν ἡμᾶς βλάπτουσιν οἱ ἐπιθέται, μᾶλλον δὲ καὶ ποιοῦσι βελτίους, ἂν τις θέλη προσέχειν τὸν νοῦν. Τί οὖν, φησὶν, ὅταν κοινωνῶμεν αὐτοῖς τῆς δόξης; Οὐ παρ' ἡμᾶς, ἀλλὰ παρὰ τοὺς οὐκ ἔχοντας κρίσιν. Μὴ σφόδρα μελέτω τῆς δόξης ἡμῖν τῆς τῶν πολλῶν, μηδὲ πέρα τοῦ δέοντος αὐτῆς φροντίζωμεν.

15 Θεῷ ζῶμεν, οὐκ ἀνθρώποις· ἐν οὐρανῷ πολιτευόμεθα, οὐκ ἐπὶ τῆς γῆς· ἐκεῖ τὰ βραβεῖα καὶ τὰ ἔπαθλα κεῖται τῶν ἡμετέρων πόνων· ἐκεῖθεν προσδοκῶμεν τοὺς ἐπαίνους, ἐκεῖθεν τοὺς στεφάνους. Μέχρι τοσοῦτου φροντίζωμεν τῶν ἀνθρώπων, μέχρι τοῦ μὴ 20 διδόναι καὶ παρέχειν αὐτοῖς λαβὴν. Ἄν δέ, ἡμῶν μὴ παρεχόντων, ἐκεῖνοι θέλωσιν ἀπλῶς καὶ εἰκῆ κατηγορεῖν, γελῶμεν, μὴ δακρύωμεν. Σὺ προνόει καλὰ ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἀνθρώπων ἂν, σοῦ προνοοῦντος καλὰ, ἐκεῖνος σκώπτῃ, μηκέτι φρόντιζε. Ἐχεις τὰ 25 ὑποδείγματα ἐν ταῖς Γραφαῖς. «Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν Θεόν;», φησί· καὶ πάλιν· «Ἀνθρώπους πείθομεν, Θεῷ δὲ πεφανερῶμεθα». Καὶ ὁ Χριστὸς οὕτως ἐπὶ τῶν σκανδαλιζομένων ἔλεγεν· «Ἄφες αὐτούς, ὁδηγοὶ εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν»· καὶ πάλιν· 30 «Οὐαὶ ὑμῖν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι πάντες οἱ ἄν.

6. Γαλ. 1, 10

7. Β' Κορ. 5, 11

8. Ματθ 15, 14

τούς ἔλαμψαν περισσότερο οἱ ἀληθινοὶ προφῆτες. Καθόσον ἡ ἀσθένεια καθιστᾷ φανερὴ τὴν ὑγεία, τὸ σκοτάδι τὸ φῶς, καὶ ἡ κακοκαιρία τὴ γαλήνη. Δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦταν πλάνοι καὶ ἀγύρτες· διότι ἐκεῖνοι ἐλέχθησαν. Τὸ ἴδιο συνέβηκε καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Μωυση· ἐπέτρεψε ὁ Θεὸς τοὺς μάγους, γιὰ νὰ μὴ θεωρηθεῖ μάγος ὁ Μωϋσῆς· ἄφησε αὐτοὺς νὰ διδάξουν ὅλους μέχρι σὲ ποῖο σημεῖο μπορεῖ νὰ καυχιέται ἡ μαγεία· ἡ ἀπάτη τους δὲν κράτησε περισσότερο, ἀλλ' οἱ ἴδιοι ὁμολόγησαν τὴν ἥττα τους. Σὲ τίποτε δὲν μᾶς βλάπτουν οἱ ἀπατεῶνες, ἢ καλύτερα μᾶς κάνουν καὶ καλύτερους, ἂν κανεὶς θέλει νὰ εἶναι προσεκτικὸς. Τί λοιπόν, λέγει, θὰ κάνομε ὅταν ὑπάρχει γιὰ μᾶς ἡ ἴδια γνώμη ποὺ ὑπάρχει γι' αὐτούς; Αὐτὴ ἡ γνώμη δὲν προέρχεται ἀπὸ ἐμᾶς, ἀλλὰ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ δὲν κρίνουν ὀρθά. Ἄς μὴ μᾶς ἐνδιαφέρει πάρα πολὺ ἡ γνώμη τῶν πολλῶν, οὔτε νὰ φροντίζομε περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι πρέπει γι' αὐτὴν.

Ζοῦμε γιὰ τὸ Θεὸ καὶ ὄχι γιὰ τοὺς ἀνθρώπους· εἴμαστε πολίτες τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὄχι τῆς γῆς· ἐκεῖ βρίσκονται τὰ βραβεῖα καὶ τὰ ἔπαθλα τῶν κόπων μας· ἀπὸ ἐκεῖ περιμένομε τοὺς ἐπαίνους, ἀπὸ ἐκεῖ τὰ στεφάνια. Τόσο μόνο ἄς φροντίζομε γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὅσο νὰ μὴ τοὺς δίνομε καὶ νὰ μὴ τοὺς παρέχομε ἀφορμὴ νὰ μᾶς κατηγοροῦν. Ἄν ὅμως, ἐνῶ ἐμεῖς δὲν τοὺς δίνομε ἀφορμὴ, ἐκεῖνοι θέλουν στὰ καλὰ καθούμενα καὶ ἄσκοπα νὰ μᾶς κατηγοροῦν, τότε ἄς γελοῦμε, καὶ ὄχι νὰ κλαίμε. Σὺ φροντίζε νὰ ἐνεργεῖς σωστὰ μπροστὰ στὸν Κύριο καὶ τοὺς ἀνθρώπους· ἂν ὅμως, ἐνῶ σὺ φροντίζεις νὰ ἐνεργεῖς σωστά, ἐκεῖνος σὲ χλευάζει, τότε μὴ φροντίζεις πλέον. Ἔχεις τὰ παραδείγματα στὶς Γραφές· διότι λέγει· «Ζητῶ δηλαδὴ τὴν εὖνοια τῶν ἀνθρώπων ἢ τοῦ Θεοῦ;»⁶ καὶ πάλι· «Προσπαθοῦμε νὰ πείσομε τοὺς ἀνθρώπους νὰ πιστέψουν στὸ κήρυγμά μας, στὸ Θεὸ ὅμως εἴμαστε φανεροί»⁷. Καὶ ὁ Χριστὸς τὰ ἴδια ἔλεγε γιὰ ἐκείνους ποὺ σκανδαλίζονταν· «Ἀφῆστε αὐτούς· διότι εἶναι τυφλοὶ ὀδηγοὶ τυφλῶν ἀνθρώπων»⁸ καὶ πάλι· «Ἀλλοίμονό σας,

θρωποι»· καὶ πάλιν· «Λαμπάτω τὰ ἔργα ὑμῶν, ὅπως ἴδωσιν οἱ ἄνθρωποι καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς». Εἰ δὲ ἀλλαχοῦ λέγει, «Ὅς ἐ-
 5 ἂν σκανδαλίση ἓνα τῶν μικρῶν τούτων, συμφέρει αὐ-
 τῷ ἵνα κρεμασθῆ μύλος ὄνικος περὶ τὸν τράχηλον αὐ-
 τοῦ, καὶ καταποντισθῆ ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης». μὴ θαυμάσης· οὐ γὰρ ἐστὶ ταῦτα ἐναντία, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνάδοντα. Ὅταν μὲν γὰρ παρ' ἡμᾶς γένηται, οὐαὶ ἡμῖν, ὅταν δὲ μὴ παρ' ἡμᾶς, οὐκέτι. Καὶ
 10 πάλιν· «Οὐαὶ ὑμῖν, δι' οὓς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλασφημεῖται».

Τί οὖν, ἂν ἐγὼ μὲν ποιῶ τι τῶν δεόντων, ἕτερος δὲ βλασφημῆ; Οὐδὲν πρὸς σέ, ἀλλὰ πρὸς ἐκεῖνον· δι' ἐκεῖνου γὰρ ἐβλασφημήθη. Καὶ πῶς ἔνι πράξαι τι
 15 τῶν δεόντων, καὶ δοῦναι τοῖς ἄλλοις λαβὴν; Πόθεν βούλεσθε, ἀπὸ τῶν νῦν ὄντων, ἢ ἀπὸ τῶν παλαιῶν τὰ παραδείγματα ὑμῖν ἀγάγω; Ἴνα μὴ ψοφοδεεῖς ὦμεν, βούλεσθε αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ νῦν μετὰ χειρας εἰπωμεν; Ἰουδαίζεν ὁ Παῦλος ἐν Ἱεροσολύμοις, ἀλ-
 20 λ' ἐν Ἀντιοχείᾳ οὐκ ἔτι Ἰουδαίζε καὶ ἐσκανδαλίζοντο, ἀλλ' οὐ δικαίως ἐσκανδαλίζοντο ἐκεῖνοι. Λέγεται Νέρωνος καὶ οἰνοχόον καὶ παλλακίδα ἀσπάσαι, πόσα οἶεσθε κατ' αὐτοῦ εἰρηκέναι αὐτοὺς διὰ τοῦτο; Ἄλλ' οὐ δικαίως· εἰ μὲν γὰρ ἐπὶ ἀσελγείᾳ ἠσπάσατο, ἢ ἐπὶ
 25 πονηροῖς πράγμασιν, εἰκότως, εἰ δὲ ἐπὶ βίῳ ὀρθῷ, τίνος ἔνεκεν; Εἶπω τι καὶ τινι τῶν ἐμοὶ συνήθων συμβάν. Ἐπέπεσεν ὀργὴ ποτε τοῦ Θεοῦ, καὶ σφόδρα νέος ὢν ἐκεῖνος, καὶ ἐν τῇ τοῦ διακόνου τάξει τυγχάνων, ἐπεὶ τότε ὁ ἐπίσκοπος ἔτυχεν ἀπὼν κατ' ἐ-
 30 κεῖνον τὸν καιρὸν, καὶ τῶν πρεσβυτέρων οὐδεὶς ἐφρόντιζεν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐποίησαν φωτισθῆναι ἀθρό-

ὅταν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι λένε καλά λόγια γιὰ σᾶς»⁹, καὶ πάλι «Ἄς λάμψουν τὰ ἔργα σας, γιὰ νὰ τὰ δοῦν οἱ ἄνθρωποι καὶ νὰ δοξάσουν τὸν Πατέρα σας τὸν οὐράνιο»¹⁰. Ἐὰν δὲ ἄλλοῦ λέγει, «Ἐκεῖνος ποῦ θὰ σκανδαλίσει ἓνα ἀπὸ τοὺς ἀσήμαντους αὐτοῦς, συμφέρει σ' αὐτὸν νὰ κρεμασθεῖ μία μυλόπετρα ἀπὸ τὸ λαιμό του καὶ νὰ καταποντισθεῖ στὰ βάθη τῆς θάλασσας»¹¹, μὴ θαυμάσεις· καθόσον αὐτὰ δὲν εἶναι ἀντίθετα, ἀλλὰ καὶ πάρα πολὺ σύμφωνα. Διότι, ὅταν ὁ σκανδαλισμὸς προέρχεται ἀπὸ μᾶς, ἀλλοίμονο σὲ μᾶς, ὅταν ὅμως δὲν προέρχεται ἀπὸ μᾶς, δὲν ὑπάρχει πλέον κανένας φόβος γιὰ μᾶς. Καὶ πάλι «Ἄλλοίμονο σὲ σᾶς, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων βλασφημεῖται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ»¹².

Τί λοιπόν, ἐὰν ἐγὼ μὲν κάμνω κάτι ἀπὸ τὰ πρέποντα, ἐνῶ ὁ ἄλλος βλασφημεῖ; Δὲν ὑπάρχει τίποτε σὲ βάρος σου, ἀλλὰ σὲ βάρος ἐκείνου· διότι ἀπὸ ἐκεῖνον βλασφημήθηκε. Καὶ πῶς εἶναι δυνατό νὰ πράξει κανεὶς κάτι τὸ σωστό, καὶ νὰ δώσει στοὺς ἄλλους ἀφορμὴ γιὰ κατηγορία; Ἀπὸ ποῦ θέλετε νὰ σᾶς παρουσιάσω τὰ παραδείγματα, ἀπὸ τὰ ὅσα συμβαίνουν σήμερα, ἢ ἀπὸ τὰ παλιά. Ἄλλὰ γιὰ νὰ μὴ κυριευόμαστε ἀπὸ δειλία, θέλετε νὰ ἐξετάσουμε αὐτὸ τὸ ἴδιο ποῦ σήμερα ἔχομε στὰ χέρια μας; Ὁ Παῦλος συμπεριφερόταν στὰ Ἱεροσόλυμα κατὰ τρόπο ἰουδαϊκό, ὄχι ὅμως καὶ στὴν Ἀντιόχεια· συμπεριφερόταν ἰουδαϊκὰ καὶ σκανδαλίζονταν, ἀλλ' ὅμως δὲν σκανδαλίζονταν ἐκεῖνοι δίκαια. Λέγεται ὅτι ἀσπάσθηκε καὶ τοῦ Νέρωνα τὸν οἰνοχόο καὶ τὴν παλλακίδα· πόσα νομίζετε ὅτι εἶπαν αὐτοὶ ἐναντίον του γι' αὐτό; Ἄλλὰ δὲν τὰ ἔλεγαν δίκαια· διότι, ἐὰν τοὺς ἀσπάσθηκε μὲ πρόθεση ν' ἀσελήσει, ἢ γιὰ πονηρὰ πράγματα, εὐλογοῦσα σκανδαλίζονταν, ἀλλ' ἐὰν τοὺς ἀσπάσθηκε γιὰ τὸν ὀρθὸ τρόπο ζωῆς τους, γιὰ ποιὸ λόγο σκανδαλίζονταν; Θὰ πῶ καὶ κάτι ποῦ συνέβηκε σὲ κάποιο φίλο μου. Ἐπεσε κάποτε ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐναντίον του καὶ ἦταν ἐκεῖνος πάρα πολὺ νέος, καὶ ἦταν τότε διάκονος· ἐπειδὴ τὸν καιρὸ ἐκεῖνο συνέβηκε ν' ἀπουσιάζει ὁ ἐπίσκοπος καὶ δὲν φρόντιζε κανένας ἀπὸ

ον ἐν μιᾷ νυκτὶ μυριάδας πολλάς, καὶ ἀπλῶς ἐβαπτίζοντο πάντες οὐδὲν εἰδότες· τούτους ἐκεῖνος λαβὼν κατ' ἰδίαν ὁμοῦ ἑκατὸν καὶ διακοσίους διελέγετο, ἄλλο μὲν οὐδέν, τὰ δὲ τῶν μυστηρίων μόνον ὡς μηδὲ
 5 τοῖς ἀμυήτοις συγχωρεῖν παρεῖναι. Τοῦτο αὐτὸν ποι-
 οῦντα ἐνόμισαν πολλοὶ τῆς ἀρχῆς ἐρῶντα τοῦτο ποι-
 εῖν. Ἄλλ' οὐκ ἐφρόντισεν ἐκεῖνος τῶν νομιζόντων·
 οὐκ ἐξέτεινε μέντοι ἐπὶ χρόνον τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' εὐ-
 θέως ἐπαύσατο.

10 Τί οὖν; ἐκεῖνος τοῦ σκανδάλου αἴτιος; Οὐκ ἔγω-
 γε οἶμαι· εἰ μὲν γάρ, οὐκ οὔσης αἰτίας, τοῦτο ἐποίει,
 εἰκότως ἐκείνω τὴν αἰτίαν ἐπέγραφον, καὶ εἰ πάλιν
 ἐπεξέτεινεν. Ὅταν γὰρ τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων κω-
 λύηται διὰ τὸ ἕτερον σκάνδαλον, καταφρονεῖν δεῖ·
 15 τότε δὲ φροντίζειν, ὅταν μηδὲν ἀναγκαζώμεθα δι' ἐ-
 κείνον προσκρούειν Θεῷ· ἐπεὶ, εἰπέ μοι, ἄν, μεταξὺ
 διαλεγομένων ἡμῶν καὶ τοὺς μεθύοντας σκωπόν-
 των, σκανδαλίζεταιί τις, ἐγὼ παύσωμαι λέγων; Ἄ-
 κουσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· «Μὴ καὶ ἡμεῖς βούλε-
 20 σθε ὑπάγειν;». Οὕτως οὔτε καταφρονεῖν οὔτε σφό-
 δρα ἀντιποιεῖσθαι τῆς τῶν πολλῶν ἀσθενείας χρή.
 Ἦ οὐχ ὀρῶμεν καὶ τοὺς ἰατροὺς τοῦτο ποιοῦντας,
 καί, ὅταν μὲν ἐγχωρῇ, χαριζομένους τοῖς κάμνουσιν.
 ὅταν δὲ ἡ χάρις ἢ ἐκείνων βλάβην ἐργάζεται, οὐκ ἔ-
 25 τι φειδομένους; Πανταχοῦ τὸ μέτρον τιμᾶν καλόν.
 Ἐβλασφήμησαν πολλοὶ κατηγήσεως ἕνεκεν κόρης
 τινὸς εὐμόρφου, παρθένου μεινάσης· παρέβαλον πρὸς
 αὐτήν, καὶ τοὺς κατηχοῦντας ἐλοιδόρησαν. Τί οὖν;
 ἀποστῆναι ἐκείνους ἔδει διὰ τοῦτο; Οὐδαμῶς οὐδὲν
 30 γὰρ εἰργάζοντο ἐναντίον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα δοκοῦν
 πρᾶγμα Θεῷ.

τούς πρεσβυτέρους, ἀλλ' ἀπλῶς φρόντισαν νὰ βαπτισθοῦν πολλὲς χιλιάδες μαζί σὲ μιὰ νύχτα, καὶ ἀπλῶς βαπτίζονταν ὅλοι χωρὶς τίποτε νὰ γνῶριζαν ὅλους αὐτούς, τριακόσιους τὸν ἀριθμὸ, ἀφοῦ τοὺς παρέλαβε ἐκεῖνος, κατ' ἰδίαν τοὺς δίδασκε, τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνον τὰ μυστήρια τῆς πίστεως, μὴ ἐπιτρέποντας μάλιστα νὰ παραβρίσκονται οἱ ἀμύητοι. Ἐπειδὴ τὸ ἔκαμνε αὐτό, πολλοὶ νόμισαν ὅτι αὐτὸς τὸ κάμνει αὐτό ἐπειδὴ ἐπιθυμεῖ τὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ δὲν ἔδωσε ἐκεῖνος σημασίαν στὰ ὅσα νόμιζαν ἐκεῖνοι καὶ οὔτε βέβαια παρέτεινε τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἀμέσως σταμάτησε νὰ τὸ κάμνει.

Τί λοιπόν; ἐκεῖνος ἦταν αἴτιος τοῦ σκανδάλου; Ἐγὼ τουλάχιστο δὲν τὸ νομίζω διότι, ἐάν τὸ ἔκαμνε αὐτό χωρὶς νὰ ὑπῆρχε αἰτία, πολὺ σωστὰ ἀπέδιδαν τὴν αἰτία σ' ἐκεῖνον, καὶ ἂν πάλι παρέτεινε τὴ διδασκαλία. Διότι, ὅταν ἐμποδίζεται κανεὶς ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἀρέσουν στὸ Θεὸ ἐξ αἰτίας τοῦ σκανδαλισμοῦ ἄλλου, πρέπει ν' ἀδιαφοροῦμε γι' αὐτόν· τότε πρέπει νὰ φροντίζομε, ὅταν καθόλου δὲν ἀναγκαζόμαστε ἐξ αἰτίας ἐκείνου νὰ προσκρούομε στὸ Θεό· διότι πὲς μου, ἐάν, ἐνῶ ὁμιλῶ ἐγὼ καὶ κατακρίνω ἐκείνους ποὺ μεθοῦν, σκανδαλίζεται κάποιος, ἐγὼ θὰ πρέπει νὰ παύσω νὰ ὁμιλῶ; Ἦκουσε τὸν Χριστὸ ποὺ λέγει· «Μήπως καὶ αεὶς θέλετε νὰ φύγετε;»¹³. Ἐπομένως οὔτε πρέπει νὰ περιφρονοῦμε, οὔτε καὶ νὰ παρουσιάζομε σὲ ὑπερβολικὸ βαθμὸ τὴν ἀδυναμία τῶν πολλῶν. Ἦ δὲν βλέπομε καὶ τοὺς γιатρούς ποὺ κάμνουν αὐτό, καί, ὅταν μὲν ὑπάρχει ἡ δυνατότητα, κάμνουν τὰ χατίρια τῶν ἀσθενῶν, ὅταν ὅμως μὲ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἐπιθυμίας τῶν ἀσθενῶν προξενεῖται βλάβη, ὅτι δὲν ἱκανοποιοῦν τίς ἐπιθυμίας τους; Παντοῦ εἶναι καλὸ τὸ νὰ τηρεῖται τὸ μέτρο. Πολλοὶ βλασφήμησαν ἐξ αἰτίας τῆς κατηχήσεως κάποιου ὁμορφῆς κόρης ποὺ ἔμεινε παρθένος, στράφηκαν ἐναντίον αὐτῆς καὶ κακολόγησαν ἐκείνους ποὺ τὴν κατηχοῦν. Τί λοιπόν; ἔπρεπε ἐκεῖνοι ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ πράγματος νὰ σταματήσουν τὴν κατήχησιν; Καθόλου· διότι δὲν ἔκαμναν τίποτε τὸ ἀντίθετο, ἀλλὰ κάποιο πρᾶγμα πάρα πολὺ ἀρεστὸ στὸ Θεό.

Μὴ τοίνυν, εἰ σκανδαλίζονται τινες, ἴδωμεν, ἀλλ' εἰ δικαίως, καὶ εἰ μὴ μετὰ τῆς ἡμετέρας βλάβης. «Εἰ βρῶμα σκανδαλίζει», φησί, «τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα». Εἰκότως· οὐδὲν γὰρ ἔ-
 5 βλαπτε τὸ μὴ φαγεῖν· εἰ μέντοι σκανδαλίζει αὐτὸν ὅ-
 τι βούλομαι ἀποτάξασθαι, οὐκ ἔτι φροντίζειν δεῖ.
 Καὶ τίνα, φησί, τοῦτο σκανδαλίζει; Πολλοὺς ἔγωγε οἶδα. Ὅταν τοίνυν ἀδιάφορον ἦ τὸ κώλυμα, γινέσθω· ἐπεὶ, εἰ μέλλοιμεν πρὸς τοῦτο μόνον ὄραν, πολλῶν ἔ-
 10 χομεν ἀποστῆναι, ὥσπερ οὖν καὶ τοῦναντίον, εἰ μέλλοιμεν καταφρονεῖν, πολλοὺς ἀπολλύναι· ἐπεὶ καὶ Παῦλος προενόησε σκανδάλου· καὶ πῶς, ἄκουε· «Ἴνα μὴ τῇ ἀδρότητι», φησί, «ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν»· οὐδὲν γὰρ ἔβλαπτε τὸ τὴν ὑπόνοιαν ἐξελεῖν.
 15 Ὅταν δὲ εἰς τοιαύτην ἐμπέσωμεν ἀνάγκην, ὥστε μεγάλα γενέσθαι κακὰ διὰ τὸ ἐτέρου σκάνδαλον, καταφρονῶμεν ἐκείνου· ἐκείνος μὲν γὰρ ἑαυτῷ αἴτιος, ἡμεῖς δὲ οὐκ ἔτι ὑπεύθυνοι· οὐ γὰρ ἐνῆν ἀβλαβῶς αὐτοῦ φείσασθαι.

20 Ἐσκανδαλίσθησαν πολλοὶ ὅτι εἰς ἱερὰ κατέκειντό τινες πιστοί, ἐπειδὴ οὐκ ἔδει κατακεῖσθαι· ἀλλὰ κακῶς· οὐδεμία γὰρ ἀπὸ τούτου βλάβη. Ἐσκανδαλίζοντο ὅτι ἦσθιε μετὰ τῶν ἐθνικῶν ὁ Πέτρος· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν ἐφείσατο, αὐτὸς δὲ οὐκ ἔτι. Πανταχοῦ
 25 προσήκει ἡμᾶς, τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις κατακολουθοῦντας, πολλὴν σπουδὴν ποιεῖσθαι, ὥστε μηδεμίαν ἐφορμὴν παρέχειν σκανδάλου, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἀνεύθυνοι ὦμεν, καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀξιωθῶμεν χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ.
 30 μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

14. Α' Κορ. 8, 13

15. Β' Κορ. 8, 20

“Ας μὴ προσέχομε λοιπὸν ἐὰν σκανδαλίζονται μερικοί, ἀλλ’ ἐὰν δίκαια σκανδαλίζονται, καὶ ἐὰν ὄχι μὲ τῆ δική μας βλάβη. «Ἐὰν κάποιος φαγητὸ σκανδαλίζει τὸν ἀδελφὸ μου, δὲν θὰ φάγω κρέας ποτέ»¹¹. Πολὺ σωστὰ διότι καθόλου δὲν ἔβλαπτε τὸ νὰ μὴ φάγω· ἐὰν ὅμως σκανδαλίζει αὐτὸν τὸ ὅτι θέλω νὰ τὸ ἀπορρίψω, δὲν πρέπει νὰ φροντίζω πλέον. Καὶ ποιόν, λέγει, σκανδαλίζει αὐτό; Ἐγὼ τουλάχιστο πιστεύω ὅτι σκανδαλίζει πολλούς. “Ὅταν λοιπὸν εἶναι ἀδιάφορο τὸ ἐμπόδιο, ὡς γίνεται διότι, ἐὰν πρόκειται νὰ προσέχομε μόνο αὐτό, μπορούμε ν’ ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ πολλά, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια καὶ τὸ ἀντίθετο, ἐὰν πρόκειται νὰ τὸ περιφρονοῦμε, πολλοὺς θὰ ὀδηγήσομε στὴν ἀπώλεια· καθόσον καὶ ὁ Παῦλος προέβλεψε γιὰ τὸ σκάνδαλο· καὶ πῶς, ἄκουε· «Γιὰ νὰ μὴ κατηγορηθοῦμε γιὰ τὴ γενναία αὐτὴ δωρεά, ποὺ διακονεῖται ἀπὸ μᾶς»¹². διότι σὲ τίποτε δὲ ἔβλαπτε τὸ ν’ ἀπομακρύνει τὴν ὑποψία. “Ὅταν ὅμως βρεθοῦμε σὲ τέτοια ἀνάγκη, ὥστε νὰ προξενηθοῦν μεγάλα κακὰ ἐξ αἰτίας τοῦ σκανδαλοῦ κάποιου ἄλλου, ὡς περιφρονοῦμε ἐκεῖνον· διότι ἐκεῖνος εἶναι αἴτιος γιὰ τὸν ἑαυτοῦ, ἐνῶ ἐμεῖς δὲν εἴμαστε πλέον ὑπεύθυνοι· καθόσον δὲν ἦταν δυνατό νὰ δεῖξομε τὸ ἐνδιαφέρον μας γι’ αὐτὸν χωρὶς βλάβη.

Σκανδαλίσθησαν πολλοὶ γιὰ τὸ ὅτι μερικοὶ πιστοὶ διέμεναν σὲ ἱεροὺς χώρους, ἐπειδὴ δὲν ἔπρεπε νὰ διαμένουν ἐκεῖ· ἀλλὰ κακῶς· διότι καμιὰ βλάβη δὲν προήρχετο ἀπ’ αὐτό. Σκανδαλίζονταν διότι ὁ Πέτρος ἔτρωγε μαζί μὲ τοὺς ἐθνικοὺς· ἀλλ’ ἐκεῖνος μὲν φρόντισε νὰ διορθώσει αὐτό, ἐνῶ αὐτὸς ὄχι. Παντοῦ πρέπει ἐμεῖς νὰ ὑπακοῦμε καὶ νὰ τηροῦμε τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ φροντίζομε πάρα πολὺ, νὰ μὴ δίνομε καμιὰ ἀφορμὴ γιὰ σκάνδαλο, ὥστε καὶ οἱ ἴδιοι νὰ εἴμαστε ἀνεύθυνοι καὶ ν’ ἀξιωθοῦμε ν’ ἀπολαύσομε τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ του, μαζί μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα καὶ συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

«Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος· Ἐγὼ εἶμι ἄνθρωπος Ἰου-
δαῖος, Ταρσεύς, τῆς Κιλικίας οὐκ ἀσήμου πό-
λεως πολίτης· δέομαι δέ σου, ἐπίτρεψόν μοι
λαλήσαι πρὸς τὸν λαόν. Ἐπιτρέψαντος δὲ αὐ-
5 τοῦ, ὁ Παῦλος, ἐστῶς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν, κα-
τέσεισε τῇ χειρὶ τὸν λαόν. Πολλῆς δὲ σιγῆς γε-
νομένης, προσεφώνησε τῇ Ἑβραϊδι διαλέκτῳ,
λέγων».

1. Ὅρα αὐτόν, ὅταν πρὸς τοὺς ἔξω διαλέγεται,
10 οὐ παραιτούμενον καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν νόμων κεχρηῆσθαι
βοηθήμασιν. Ἐνταῦθα αὐτόν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐν-
τρέπει. Οὕτω καὶ ἔμπροσθεν ἔλεγε· «Τύπαντες ἡμᾶς
δημοσίᾳ ἀκατακρίτους ἀνθρώπους, Ρωμαίους ὑπάρ-
χοντας, ἔβαλον εἰς φυλακὴν». Ἐπειδὴ γὰρ ἐπυνθά-
15 νετο, «Σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος;», «ἐγὼ εἶμι», φησὶν, «ἄν-
θρωπος Ἰουδαῖος». Οὕτως εἰπὼν, εὐθέως αὐτόν
ταύτης ἀπήγαγε τῆς ὑποψίας. Εἶτα, ἵνα μὴ νομισθῇ
τὸ ἔθνος Ἰουδαῖος, λέγει τὴν θρησκείαν καὶ γὰρ καὶ
ἀλλαχοῦ ἔννομον ἑαυτὸν Χριστοῦ καλεῖ. Τί τοῦτό ἐ-
20 στι; Παῦλος ψεύδεται; Ἄπαγε! Τί οὖν; οὐκ ἠρνή-
σατο; Μὴ γένοιτο! Ἰουδαῖος γὰρ ἦν καὶ Χριστιανὸς
ὅσα ἔδει φυλάττων, ἐπεὶ καὶ τῷ νόμῳ μάλιστα πάν-
των αὐτὸς ἐπέιθετο, τῷ Χριστῷ πιστεύων, καὶ πρὸς
Πέτρον διαλεγόμενός φησιν· «Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖ-
25 οί».

«Δέομαι δέ σου, ἐπίτρεψόν μοι λαλήσαι πρὸς τὸν
λαόν». Καὶ τοῦτο τεκμήριον ὅτι οὐ ψεύδεται, εἴ γε

ΟΜΙΛΙΑ ΜΖ'
(Πράξ. 21, 39 - 22, 16)

«Εἶπε ὁ Παῦλος· Ἐγὼ εἶμαι Ἰουδαῖος ἀπὸ τὴν Ταρσὸ τῆς Κιλικίας, πολίτης ὄχι ἀσήμαντης πόλεως· σὲ παρακαλῶ λοιπὸν ἐπέτρεψέ με νὰ μιλήσω στὸ λαό. Αὐτὸς τὸν ἐπέτρεψε, καὶ ὁ Παῦλος, ἀφοῦ στάθηκε στὰ σκαλιά, κούνησε τὸ χέρι του πρὸς τὸ λαό. Ὅταν ἔγινε ἡσυχία, μίλησε στὴν ἑβραϊκὴ γλῶσσα καὶ εἶπε».

1. Πρόσεχε αὐτόν, ὅταν ὁμιλεῖ πρὸς τοὺς μὴ χριστιανούς, δὲν ἀποφεύγει νὰ χρησιμοποιοῦ καὶ τὴ βοήθεια τῶν νόμων. Ἐδῶ ἀλλάζει τίς διαθέσεις τοῦ χιλιάρχου ἀναφέροντας τὸ ὄνομα τῆς πόλεως. Τὸ ἴδιο καὶ προηγουμένως ἔλεγε· «Ἀφοῦ μᾶς ἔδεραν δημόσια, χωρὶς νὰ εἶχαμε δικασθεῖ, ἂν καὶ εἴμαστε Ῥωμαῖοι πολίτες, μᾶς ἔριξαν στὴ φυλακὴ»¹. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ρωτοῦσε νὰ μάθει, «Σὺ εἶσαι ὁ Αἰγύπτιος;»², «Ἐγὼ εἶμαι», λέγει, «Ἰουδαῖος». Λέγοντας αὐτά, ἀμέσως ἀπάλλαξε αὐτόν ἀπὸ τὴν ὑπόψια αὐτῆ. Στὴ συνέχεια, γιὰ νὰ μὴ νομισθεῖ ὡς πρὸς τὸ ἔθνος Ἰουδαῖος, λέγει καὶ τὴ θρησκεία· καθόσον καὶ ἀλλοῦ ὀνομάζει τὸν ἑαυτό του ἔννομο τοῦ Χριστοῦ³. Τί σημαίνει αὐτό; Ψεύδεται ὁ Παῦλος; Μακριὰ μὴ τέτοια σκέψη! Τί λοιπὸν; δὲν ἀρνήθηκε; Μὴ σκεφθεῖς κάτι τέτοιο! Διότι ἦταν Ἰουδαῖος καὶ Χριστιανός, τηρώντας ὅσα ἔπρεπε, ἀφοῦ αὐτός, πιστεύοντας στὸ Χριστό, ἔδειχνε ὑπακοὴν στὸ νόμο περισσότερο ἀπὸ ὄλους, καὶ μιλώντας πρὸς τὸν Πέτρο λέγει· «Ἐμεῖς εἴμαστε ἐκ γενετῆς Ἰουδαῖοι»⁴.

«Σὲ παρακαλῶ, ἐπίτρεψέ με νὰ μιλήσω πρὸς τὸ πλῆθος». Καὶ αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη ὅτι δὲν ψεύδεται, ἐφόσον

3. Α' Κορ. 9, 21

4. Γαλ. 2, 15

πάντας ἐπήγετο μάρτυρας. Σκόπει αὐτὸν πάλιν μετὰ ἐπιεικείας διαλεγόμενον. Καὶ τοῦτο δὲ τεκμήριον πάλιν μέγιστον τοῦ μηδενὸς εἶναι ὑπεύθυνον, τὸ οὕτως ἔτοιμον εἶναι πρὸς ἀπολογία, καὶ βούλεσθαι εἰς λό-
 5 γον καταστῆναι τῷ δήμῳ τῶν Ἰουδαίων. Ὅρα τεταγμένον ἄνδρα, ὅρα οἰκονομίαν· εἰ μὴ χιλίαρχος ἦλθεν, εἰ μὴ ἔδησεν, οὐκ ἂν ἐδεήθη λόγου πρὸς ἀπολογία, οὐκ ἂν τοιαύτης ἀπέλαυσε σιγῆς. «Ἐπιτρέψαντος δὲ αὐτοῦ, ὁ Παῦλος ἐστῶς ἐπὶ τῶν ἀναβα-
 10 θμῶν». Καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου πολλὴ ἡ εὐκολία, τὸ καὶ ὑψηλὸν ὄντα δημηγορεῖν καὶ δεδεμένον. Τί τούτου ἴσον τοῦ θεάματος, δυσὶν ἀλύσει δεδεμένον ἰδεῖν Παῦλον δημηγοροῦντα; πῶς οὐκ ἐταράχθη, πῶς οὐ συνεχύθη, τοσοῦτον δῆμον ἐκπεπολεμωμένον ὄρων,
 15 τοῦ ἄρχοντος ἐφεστῶτος; Πρότερον ἀπέστησεν αὐτοὺς τοῦ θυμοῦ, εἶτα διαλέγεται. Καὶ ὅρα πῶς φρονίμως ὅπερ γὰρ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα πρῶτον τῇ συγγενείᾳ τῆς φωνῆς αὐτοὺς ἐπισπᾶται, εἶτα αὐτῷ τῷ ἡμέρῳ διὸ
 20 καὶ τοῦτο δηλῶν ἐπάγει «Πολλῆς δὲ σιγῆς γενομένης, προσεφώνησε», φησί, «τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ, λέγων»·

«Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατέ μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νῦν ἀπολογίας». Ὅρα καὶ κολακείας
 25 ἀπηλλαγμένον τὸν λόγον καὶ τὸ ἐπιεικὲς ἔχοντα· οὐ γὰρ εἶπε, Ἄεσπόται οὐδὲ κύριοι ἀλλὰ «ἀδελφοί», ὃ μάλιστα ἐπόθουν ὡσεὶ ἔλεγεν Ὅυκ ἀλλότριος ὑμῶν ἐγώ, οὐδὲ καθ' ὑμῶν'. «Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες», φησί. Τοῦτο τιμῆς, ἐκεῖνο γνησιότητος. «Ἀκούσατέ μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νῦν ἀπολογίας». Οὐκ εἶπε, Ἐδιδασκαλίας, οὐδὲ Ἐδημηγορίας, ἀλλὰ, ἀπολογίας· ἐν τάξει ἰκέτου ἑαυτὸν καθίστησιν. «Ἀκού-

παρουσίασε ὄλους μάρτυρες. Πρόσεχε αὐτὸν ποὺ καὶ πάλι ὁμιλεῖ μὲ τρόπο ἤπιο. Καὶ αὐτὸ πάλι εἶναι μέγιστη ἀπόδειξη ὅτι δὲν εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τίποτε, τὸ ὅτι δηλαδὴ εἶναι τόσο πολὺ πρόθυμος ν' ἀπολογηθεῖ καὶ θέλει ν' ἀπευθύνει λόγο πρὸς τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων. Πρόσεχε ἄνθρωπο ποὺ εἶναι ἔτοιμος γιὰ ὅλα, πρόσεχε οἰκονομία Θεοῦ· ἐὰν δὲν ἐρχόταν ὁ χιλιάρχος, ἐὰν δὲν τὸν ἔδενε, δὲν θὰ χρειαζόταν λόγο γιὰ ν' ἀπολογηθεῖ, δὲν θ' ἀπολάμβανε τόση ἡσυχία ἐκ μέρους τοῦ πλῆθους γιὰ νὰ τὸν ἀκούσει. «Αὐτὸς τὸν ἐπέτρεψε καὶ ὁ Παῦλος στάθηκε στὴ σκάλα». Καὶ ἀπὸ τὸν τόπο ποὺ βρίσκεται τοῦ παρέχεται μεγάλη εὐκολία γιὰ νὰ μιλήσει καὶ ἐπειδὴ βρίσκεται σὲ ψηλὸ μέρος καὶ εἶναι δεμένος. Τί θὰ μπορούσε νὰ ἐξισωθεῖ μὲ τὸ θέαμα αὐτὸ τὸ νὰ βλέπει κανεὶς τὸν Παῦλο νὰ ὁμιλεῖ δεμένος μὲ δύο ἀλυσίδες; πῶς δὲν τaráχθηκε, πῶς δὲν συγχύσθηκε, βλέποντας τόσο πλῆθος νὰ εἶναι ἔτοιμο νὰ τὸν πολεμήσει, καὶ τὸν ἄρχοντα νὰ εἶναι ἐκεῖ παρών; Πρῶτα ἀπάλλαξε αὐτοὺς ἀπὸ τὸ θυμὸ, καὶ ὕστερα ὁμιλεῖ πρὸς αὐτούς. Καὶ πρόσεχε μὲ πόση φρονιμάδα τὸ κάνει· διότι ἐκεῖνο ποὺ ἔκανε στὴν ἐπιστολή του πρὸς τοὺς Ἑβραίους, αὐτὸ κάμνει καὶ ἐδῶ· πρῶτα τοὺς προσελκύει μὲ τὴ συγγένεια τῆς γλώσσας, καὶ ὕστερα μὲ τὸν ἤπιο τρόπο· γι' αὐτὸ, θέλοντας νὰ δηλώσει αὐτὸ, προσθέτει «Ὅταν ἐγίνε ἡσυχία μίλησε», λέγει, «στὴν ἑβραϊκὴ γλώσσα καὶ εἶπε».

«Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούστε τώρα τὴν ἀπολογία μου πρὸς ἐσᾶς». Πρόσεχε τὸ λόγο ποὺ εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κολακεία, καὶ γεμάτος ἀπὸ ἐπιείκεια· διότι δὲν εἶπε, ἴδεσπότες, οὔτε ἰκῦριοί, ἀλλὰ «ἀδελφοί;», πράγμα ποὺ περισσότερο ποθοῦσαν· σὰν δηλαδὴ νὰ ἔλεγε· Ἰδὲν εἶμαι ἐγὼ ξένος ἀπὸ σᾶς, οὔτε ἐναντίον σας. «Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες», λέγει. Αὐτὸ δείχνει τιμὴ, ἐνῶ ἐκεῖνο συγγένεια. «Ἀκούστε τώρα τὴν ἀπολογία μου πρὸς ἐσᾶς». Δὲν εἶπε, ἰτὴ διδασκαλία, οὔτε ἰτὴ δημηγορία, ἀλλὰ «τὴν ἀπολογία μου»· τοποθετεῖ τὸν ἑαυτό του στὴ θέση τοῦ ἰκέτη. «Ὅταν ἄκουσαν ὅτι τοὺς προσ-

σαντες δὲ ὅτι τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ προσεφώνει αὐ-
 τοῖς, μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν». Ὁρᾷς πῶς αὐτοὺς
 εἶλε τὸ ὁμόφωνον; εἶχον γάρ τινα αἰδῶ πρὸς τὴν
 γλῶτταν ἐκείνην. Ὁρα δὲ καὶ πῶς προοδοποιεῖ τῷ
 5 λόγῳ, οὕτως ἀρχόμενος καὶ λέγων· «Ἐγὼ μὲν εἶμι
 ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλι-
 κίας, ἀνατεθραμμένος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς
 πόδας Γαμαλιήλου, πεπαιδευμένος δὲ κατὰ ἀκρίβειαν
 τοῦ πατρῷου νόμου, ζηλωτῆς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ, κα-
 10 θῶς πάντες ὑμεῖς ἔστε σήμερον».

«Ἐγὼ μὲν εἶμι», φησὶν, «ἀνὴρ Ἰουδαῖος»· ὁ μάλ-
 ιστα πάντων ἐπόθουν ἀκοῦσαι. «Γεγεννημένος ἐν
 Ταρσῷ τῆς Κιλικίας». Ἴνα μὴ πάλιν νομίσωσι τὸ ἔ-
 θνος ἄλλο, τὴν θρησκείαν ἐπήγαγεν. «Ἀνατεθραμμέ-
 15 νος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ». Τὴν πολλὴν αὐτοῦ δείκνυ-
 σι σπουδὴν τὴν περὶ τὴν λατρείαν, ὅπου γε καὶ πα-
 τρίδα τηλικαύτην ἀφείς τοσοῦτον ἀφεστῶσαν, ἐν-
 ταῦθα εἶλετο τραφῆναι διὰ τὸν νόμον. Ὁρα πῶς ἄ-
 νωθεν προσεῖχε τῷ νόμῳ. Ταῦτα δὲ οὐ πρὸς ἐκείνους
 20 ἀπολογούμενος μόνον φησὶν, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι οὐκ
 ἀνθρωπίνῳ σκοπῷ πρὸς τὸ κήρυγμα ἤχθη, ἀλλὰ θεία
 δυνάμει· οὐ γὰρ ἂν οὕτω πεπαιδευμένος ἀθρόον με-
 τέστη· εἰ μὲν γὰρ ἦν τις τῶν πολλῶν, εἰκὸς ἦν τοῦτο
 ὑποπτεῦσαι, εἰ δὲ τῶν μάλιστα πάντων κατεχομένων
 25 ὑπὸ τοῦ νόμου, οὐκ ἦν εἰκὸς ἀπλῶς καὶ οὐδεμιᾶς ἀ-
 νάγκης ἰσχυρᾶς οὔσης μεταθέσθαι αὐτόν. Ἄλλ' ἴσως
 εἶποι τις ἂν· Ὁὐδὲν τοῦτο ποιεῖ, ὅτι ἐνταῦθα ἀνε-
 τράφη· τί γάρ, εἰ κατ' ἐμπορίαν ἢ κατ' ἄλλην τινὰ
 αἰτίαν ἐνταῦθα γέγονας; Ἴνα τοίνυν μὴ διὰ τοῦτο
 30 νομισθῇ, ἐπήγαγε· «Παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλου»·
 καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπε, «Παρὰ Γαμαλιήλου», ἀλλὰ «πα-
 ρὰ τοὺς πόδας», τὴν καρτερίαν, τὴν προεδρείαν, τὴν

φωνοῦσε στήν ἑβραϊκή γλώσσα, ἔκαναν περισσότερη ἡσυχία». Βλέπεις πῶς τοὺς μαλάκωσε τὴν καρδιά ἢ ὁμοιότητα τῆς γλώσσας; διότι ἔτρεφαν κάποιο σεβασμὸ πρὸς τὴ γλώσσα ἐκείνη. Πρόσεχε ὅμως καὶ πῶς προετοιμάζει μὲ τὸ λόγο τὸ δρόμο, ἀρχίζοντας μὲ τὰ ἐξῆς καὶ λέγοντας· «Ἐγὼ εἶμαι Ἰουδαῖος, γεννήθηκα στήν Ταρσό τῆς Κιλικίας, ἀνατράφηκα στήν πόλη αὐτὴ κοντὰ στὸ Γαμαλιῆλο, διδάχθηκα μὲ ἀκρίβεια τὸν νόμο τῶν πατέρων καὶ εἶμαι ζηλωτῆς τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀκριβῶς εἴστε καὶ σεῖς ὅλοι σήμερα».

«Ἐγὼ εἶμαι», λέγει, «Ἰουδαῖος»· πράγμα ποὺ ποθοῦσαν περισσότερο ἀπὸ ὅλα ν' ἀκούσουν. «Γεννήθηκα στήν Ταρσό τῆς Κιλικίας». Γιὰ νὰ μὴ νομίσουν πάλι ὅτι εἶναι διαφορετικοῦ γένους, πρόσθεσε τὴ θρησκεία. «Ἀνατράφηκα στήν πόλη αὐτὴ». Παρουσιάζει τὸ μεγάλο ζῆλο του γιὰ τὴ λατρεία, τὴ στιγμή βέβαια ποῦ, ἀφοῦ ἄφησε καὶ τόσο ξακουστὴ πατρίδα καὶ βρισκόμενη σὲ τόση ἀπόσταση, προτίμησε ν' ἀνατραφεῖ ἐδῶ ἐξ αἰτίας τοῦ νόμου. Πρόσεχε πῶς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ φρόντιζε γιὰ τὸ νόμο. Αὐτὰ δὲν τὰ λέγει μόνο μὲ σκοπὸ ν' ἀπολογηθεῖ πρὸς ἐκείνους, ἀλλὰ γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν ὀδηγήθηκε στὸ κήρυγμα ἀπὸ ἀνθρώπινο σκοπὸ, ἀλλὰ ἀπὸ θεία δύναμη· καθόσον δὲν θὰ ἦταν δυνατό τόσο εὔκολα νὰ μεταστραφεῖ τὴ στιγμή ποῦ ἔλαβε τέτοια παιδεία· διότι, ἐὰν ἦταν κάποιος ἀπὸ τοὺς πολλούς, φυσικὸ ἦταν νὰ ὑποψιαστοῦν αὐτό, ἐφόσον ὅμως ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς περισσότερο ἀπὸ ὅλους προσηλωμένους στὸ νόμο, δὲν ἦταν εὔλογο ἔτσι στὰ καλὰ καθούμενα καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχει καμιὰ μεγάλη ἀνάγκη νὰ μεταστραφεῖ αὐτός. Ἦταν ἴσως θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κάποιος· Ἦταν δὲν δικαιολογεῖ αὐτό, ὅτι δηλαδή ἀνατράφηκε ἐδῶ· διότι τί, ἐὰν ἦρθες ἐδῶ γιὰ ἐμπορικοὺς σκοποὺς ἢ γιὰ κάποια ἄλλη αἰτία;· Γιὰ νὰ μὴ νομισθεῖ λοιπὸν ὅτι ἦρθε γι' αὐτό, πρόσθεσε· «Δίπλα στὰ πόδια τοῦ Γαμαλιήλου»· καὶ δὲν εἶπε ἀπλῶς, «Δίπλα στὸ Γαμαλιῆλο», ἀλλὰ «δίπλα στὰ πόδια αὐτοῦ», γιὰ νὰ δείξει τὴν ὑπομονή, τὴν ἐπιμονή, τὸν ζῆλο του γιὰ τὴν

σπουδὴν τὴν περὶ τὴν ἀκρόασιν, τὴν πολλὴν πρὸς τὸν ἄνδρα αἰδῶ δεικνύς. «Πεπαιδευμένος κατὰ ἀκριβειαν τοῦ πατρῶου νόμου». Οὐχ ἀπλῶς «νόμου», ἀλλὰ «τοῦ πατρῶου» προστίθησι, δεικνύς ὅτι ἄνωθεν 5 τοιοῦτος ἦν, καὶ οὐχ ἀπλῶς εἰδῶς τὸν νόμον. Ταῦτα δὲ δοκεῖ μὲν ὑπὲρ ἐκείνων λέγεσθαι, κατ' ἐκείνων δὲ ἦν, εἴ γε καὶ εἰδῶς αὐτὸν εἶασεν.

Εἶτα, ἵνα μὴ πάλιν τις ἐπενέγκῃ· 'Τί οὖν, εἰ οἶδας μὲν ἀκριβῶς τὸν νόμον, οὐκ ἐκδικεῖς δὲ οὐδὲ φι- 10 λεῖς;'. «Ζηλωτῆς», φησὶν, «ὑπάρχων»· τουτέστιν, οὐχ ἀπλῶς εἰδῶς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ζηλῶν ὑπὲρ αὐτοῦ. Εἶτα, ἐπειδὴ μεγάλα περὶ αὐτοῦ ἐγκώμια εἶπε, κοινοῖ τὸν λόγον λοιπόν, ἐπάγων· «Καθὼς πάντες ὑμεῖς ἐστε σήμερον»· δείκνυσι γὰρ αὐτοὺς οὐκ ἀνθρω- 15 πίνῳ σκοπῶ ποιοῦντας, ἀλλὰ ζήλῳ θείῳ. Τοῦτο δὲ λέγει, χαριζόμενος αὐτοῖς, καὶ προκαταλαμβάνων αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ κατέχων ἐν οἷς βλάβος οὐδὲν ἦν. Εἶτα καὶ τεκμήρια παράγει, λέγων· «Ὅς ταύτην τὴν ὁδὸν ἐδίωξα ἕως θανάτου, δεσμεύων καὶ πα- 20 ραδιδούς εἰς φυλακὰς ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, ὡς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς μαρτυρεῖ μοι, καὶ πᾶν τὸ πρεσβυτέριον». Ἴνα μηδεὶς εἴπῃ, 'Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον;', μάρτυρας παράγει αὐτὸν τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς πρεσβυτέρους. Καὶ λέγει μὲν λεαίνων, «Ζηλωτῆς ὑπάρ- 25 χων καθὼς ὑμεῖς», τουτέστιν, ἴσος ὑμῖν', δείκνυσι δὲ διὰ τῶν ἔργων ὅτι ὑπὲρ αὐτοὺς ἦν· οὐ γὰρ δὴ περιέμενον ὥστε συλλαβεῖν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἱερέας διήγειρον, καὶ ἀποδημίας ἐστελλόμεν, καὶ οὐδὲ μέχρῃς ἀνδρῶν ἐχώρουν καθάπερ ὑμεῖς, ἀλλὰ καὶ γυναικῶν, 30 καὶ δεσμεύων πάντας, καὶ εἰς δεσμοπήρια ἐμβάλλων'. Ἄναμφισβήτητος ἡ μαρτυρία. ἀναπολόγητα τὰ τῶν

ἀκρόαση, τὸν μέγαλο σεβασμὸ πρὸς τὸν ἄνδρα. «Διδάχθηκα μὲ ἀκρίβεια τὸν πατρικὸ νόμο». Ὅχι ἀπλῶς τὸ νόμο, ἀλλὰ προσθέτει «τὸν πατρικόν»· γιὰ νὰ δείξει ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἦταν τέτοιος, καὶ δὲν γνῶριζε ἀπλῶς τὸ νόμο. Αὐτὰ φαίνεται ὅτι λέγονται ὑπὲρ ἐκείνων, ἦταν ὁμῶς ἐναντίον ἐκείνων, ἐφόσον βέβαια τὸν ἐγκατέλειψε ἂν καὶ τὸν γνῶριζε.

Ἔπειτα, γιὰ νὰ μὴ πεί πάλι κάποιος· Ἰατι λοιπὸν, ἐφόσον γνῶρίζεις μὲ ἀκρίβεια τὸ νόμο, δὲν τὸν ὑπερασπίζεσαι καὶ οὔτε τὸν ἀγαπᾷς;· «Ἦμουν», λέγει, «ζηλωτῆς»· δηλαδὴ ὄχι ἀπλῶς τὸν γνῶριζα, ἀλλὰ καὶ ἔδειχνα ὑπερβολικὸ ζῆλο γι' αὐτόν. Στὴ συνέχεια, ἐπειδὴ ἐγκωμίασε αὐτὸν πάρα πολὺ, μεταφέρει πλέον τὸ λόγο σ' αὐτούς, προσθέτοντας· «Ὅπως ἀκριβῶς εἶστε σήμερα ὅλοι σεις»· δείχνει δηλαδὴ σ' αὐτούς ὅτι αὐτὸ τὸ κάνουν ὄχι ἀπὸ ἀνθρώπινο σκοπὸ, ἀλλὰ ἀπὸ θεῖο ζῆλο. Αὐτὸ τὸ λέγει χαριζόμενος πρὸς αὐτούς καὶ κερδίζοντας τὴ σκέψη τους ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ συγκεντρώνοντας αὐτὴν σὲ πράγματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν ὑπῆρχε καμία βλάβη. Ἔπειτα παρουσιάζει καὶ ἀποδείξεις, λέγοντας· «Ἐγὼ ὁ ἴδιος τὴ διδασκαλία αὐτὴ τὴν καταδίωξα μέχρι θανάτου, παραδίνοντας ἀλυσσοδεμένους σὲ φυλακὰς ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὅπως μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ αὐτὸ γιὰ μένα ὁ ἀρχιερέας καὶ ὅλο τὸ σῶμα τῶν πρεσβυτέρων». Γιὰ νὰ μὴ πεί κάποιος, Ἰατι ἀπὸ ποῦ εἶναι αὐτὸ φανερό;· παρουσιάζει μάρτυρες τὸν ἴδιο τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς πρεσβυτέρους. Καὶ λέγει βέβαια μαλακώνοντάς τους, «Ἦμουν ζηλωτῆς ὅπως καὶ σεις», δηλαδὴ, ὅμοιος μὲ σᾶς·· δείχνει ὁμῶς μὲ τὰ ἔργα ὅτι ἦταν περισσότερο ἀπὸ αὐτούς· ἰδιότι δὲν περιμένα νὰ τοὺς συλλάβω, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἱερεῖς ξεσήκωνα, καὶ στελλόμενοι σὲ ξένους τόπους, καὶ δὲν προχωροῦσα μόνο μέχρι τὴ σύλληψη ἀνδρῶν, ὅπως ἀκριβῶς κάμνετε σεις, ἀλλὰ καὶ γυναικῶν, δένοντας ὅλους καὶ ρίχνοντάς τους στὶς φυλακὰς. Ἀναμφισβήτητη ἡ μαρτυρία, ἀδικαιολόγητα τὰ τῶν Ἰουδαίων! Πρόσεχε πόσους

Ἰουδαίων! Ὅρα πόσους παράγει μάρτυρας, τὸ πρεσβυτέριον, τὸν ἀρχιερέα, τοὺς ἐν τῇ πόλει.

2. Βλέπε δὲ αὐτοῦ καὶ τὴν ἀπολογία οὐ δειλίας οὔσαν, ἀλλὰ διδασκαλίας μᾶλλον καὶ κατηχήσεως·
 5 εἰ γὰρ μὴ λίθοι ἦσαν οἱ ἀκούοντες, προσεῖχον ἂν τοῖς λεγομένοις· μέχρι γὰρ τούτου μάρτυρας εἶχεν αὐτούς, τὰ δὲ λοιπὰ ἀμάρτυρα. «Παρ' ὧν καὶ ἐπιστολὰς δεξάμενος, πρὸς τοὺς ἀδελφούς εἰς Δαμασκὸν ἐπορευόμην, ἄξων καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας δεδεμένους εἰς Ἰε-
 10 ρουσαλήμ, ἵνα τιμωρηθῶσιν. Ἐγένετο δὲ πορευομένω μοι καὶ ἐγγίζοντι τῇ Δαμασκῷ περὶ μεσημβρίαν ἐξαίφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιαστράψαι φῶς ἰκανὸν περὶ ἐμέ, ἔπεσόν τε εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἤκουον φωνῆς λεγούσης μοι Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις; Ἐγὼ δὲ
 15 ἀπεκρίθην· Τίς εἶ, Κύριε; Εἶπέ τε πρὸς με· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις». Μάλιστα μὲν οὖν καὶ ταῦτα ἀξιόπιστα ἔδει εἶναι ἀπὸ τῶν προλαβόντων· οὐ γὰρ ἂν μετεστράφη. Τί οὖν, εἰ κομπάζει; φησὶν. Οὐδαμῶς. Διὰ τί γὰρ τοσοῦτον ἐξαίφνης
 20 ἔρριψε ζῆλον; εἶπέ μοι. Τιμὴν προσδοκῶν; Καὶ μὴν τᾶναντία ὑπέμεινεν. Ἄλλ' ἄνεσιν; Οὐδὲ τοῦτο. Ἄλλὰ τί ἕτερον; Ἄλλ' οὐδὲν ἀπὸ λογισμῶν εὐρεῖν δυνατόν. Ταῦτα τοίνυν ἀφείς αὐτοῖς συλλέγειν, τὰ πράγματα διηγεῖται. «Ἐγγίζοντί μοι», φησί, «τῇ Δαμα-
 25 σκῷ περὶ μεσημβρίαν ἐξαίφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιαστράψαι φῶς ἰκανὸν περὶ ἐμέ, ἔπεσόν τε εἰς τὸ ἔδαφος». Ὅρα πόση ἢ ὑπερβολὴ τοῦ φωτός. Καὶ ὅτι οὐ κομπάζω, οἱ συνόντες μαρτυροῦσιν, οἱ χειραγωγοῦντες, οἱ τὸ φῶς θεασάμενοι.

30 «Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἔμβροθοι ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι». Μηδὲν ξενισθῆς, εἰ ἐνταῦθα μὲν οὕτως, ἐτέρωθι δὲ λέγει ὅτι «Εἰστήκεισαν τὴν μὲν φωνὴν ἀκούοντες, μηδένα δὲ θεωροῦντες». Οὐκ ἔστι

μάρτυρες παρουσιάζει, τὸ πρεσβυτέριο, τὸν ἀρχιερέα, τοὺς ἀνθρώπους τῆς πόλεως.

2. Πρόσεχε καὶ τὴν ἀπολογία αὐτοῦ πού δὲν γίνεται ἀπὸ δειλία, ἀλλὰ μὲ σκοπὸ νὰ διδάξει καὶ νὰ κατηχήσει· καὶ πράγματι, ἐὰν δὲν ἦταν λίθοι οἱ ἀκροατές, θὰ μπορούσαν νὰ προσέξουν τὰ λεγόμενά του· διότι μέχρις ἐδῶ εἶχε μάρτυρες αὐτούς, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα ἦταν χωρὶς μάρτυρες. «Ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ἐπιστολές ἔλαβα πρὸς τοὺς ἀδελφούς τῆς Δαμασκοῦ καὶ πῆγαινα γιὰ νὰ φέρω στὴν Ἱερουσαλήμ δεμένους ἐκείνους πού ἦταν ἐκεῖ, γιὰ νὰ τιμωρηθοῦν. Ἐνῶ βάδιζα καὶ πλησίαζα στὴ Δαμασκὸ, ξαφνικὰ κατὰ τὸ μεσημέρι ἄστραψε γύρω μου ἓνα μεγάλο φῶς ἀπὸ τὸν οὐρανό, καὶ τότε ἔπεσα στὸ ἔδαφος καὶ ἄκουσα μιὰ φωνὴ πού μοῦ ἔλεγε· Σαούλ, Σαούλ, γιατί μὲ καταδιώκεις; Καὶ ἐγὼ ἀποκρίθηκα· Ποιός εἶσαι Κύριε; Καὶ αὐτὸς μοῦ εἶπε· Ἐγὼ εἶμαι ὁ Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, τὸν ὁποῖο σὺ καταδιώκεις». Βέβαια καὶ αὐτὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀξιόπιστα ἀπὸ ὅσα προηγήθηκαν· διότι δὲν θὰ ἦταν δυνατό νὰ μεταστραφεῖ. Τί λοιπόν, λέγει, ἐὰν καυχιέται; Καθόλου. Διότι πές μου, γιατί τόσο ξαφνικὰ ἐγκατέλειψε τὸ ζῆλο; Περιμένοντας τιμὴ; Καὶ ὅμως τὰ ἀντίθετα ὑπέμεινε. Μήπως ἄνεση; Οὔτε αὐτό. Ἄλλὰ τί ἄλλο; Τίποτε δὲν εἶναι δυνατό νὰ βροῦμε μὲ τὴ σκέψη. Ἀφήνοντας λοιπόν αὐτὰ νὰ τὰ συμπεράνουν, διηγεῖται τὰ γεγονότα. «Ἐνῶ πλησίαζα», λέγει «στὴ Δαμασκὸ ξαφνικὰ κατὰ τὸ μεσημέρι ἄστραψε γύρω μου ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἓνα μεγάλο φῶς καὶ ἔπεσα στὸ ἔδαφος». Πρόσεχε τὸ ὑπερβολικὸ μέγεθος τοῦ φωτός. Καὶ ὅτι δὲν καυχιέται, τὸ ἐπιβεβαιώνουν ἐκείνοι πού βρίσκονταν μαζί του, ἐκείνοι πού τὸν ὀδηγοῦν, ἐκείνοι πού εἶδαν τὸ φῶς.

«Ἐκείνοι πού ἦταν μαζί μου εἶδαν βέβαια τὸ φῶς καὶ φοβήθηκαν, ἀλλὰ δὲν ἄκουσαν τὴ φωνὴ ἐκείνου πού μοῦ μιλοῦσε». Μὴ παραξενευθεῖς, ἐὰν ἐδῶ λέγει αὐτά, ἐνῶ ἄλλοῦ λέγει ὅτι «Στάθηκαν οἱ ἄνδρες ἀκούοντας μὲν τὴ φωνή, μὴ βλέποντας ὅμως κανένα»⁵. Δὲν εἶναι αὐτὸ ἀντίθετο· διότι δύο φωνές ἀκούονταν, ἡ φωνὴ τοῦ Παύ-

τοῦτο ἐναντίον· φωναὶ γὰρ δύο ἦσαν, ἡ Παύλου καὶ ἡ τοῦ Κυρίου· τὴν φωνὴν τοίνυν ἐκεῖ τοῦ Παύλου λέγει, ἐνταῦθα δὲ καὶ προσέθηκεν εἰπών· «Τὴν φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι». Οὐκοῦν τὸ «μηδέ-
 5 να θεωροῦντες», οὐ τοῦ ἰδεῖν, ἀλλὰ τοῦ μὴ ἀκοῦσαι δηλωτικόν ἐστίν· οὐ γὰρ εἶπεν ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔβλεπον, ἀλλὰ «μηδένα θεωροῦντες εἰστήκεισαν»· τουτέστι, 'λαλοῦντα'. Εἰκότως δὲ τοῦτο ἐγένετο· αὐτὸν γὰρ ἔδει τῆς φωνῆς καταξιωθῆναι ἐκείνης· εἰ γὰρ
 10 ἤκουσαν κἀκεῖνοι, οὐκ ἂν τοσοῦτον ἐγένετο τὸ θαῦμα. Ἐπειδὴ τοίνυν οἱ παχύτεροι ὄψει πείθονται μᾶλλον, διὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖνοι τὸ φῶς εἶδον μόνον, ὅπερ ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς πείσαι ὅθεν καὶ ἔμφοβοι γίνονται. Ἄλλως δὲ οὐ περὶ αὐτοὺς τὸ φῶς τοσοῦτον εἰργάσα-
 15 το, ὅσον περὶ τοῦτον· καὶ γὰρ ἐπήρωσεν αὐτοῦ τὰς ὄψεις, διὰ τῶν εἰς τοῦτον συμβαινόντων κἀκεῖνοις διδούς ἀναβλέψαι, εἴ γε ἤθελον. Ἐμοὶ γοῦν δοκεῖ καὶ οἰκονομικῶς ἐκείνους μὴ πιστεῦσαι, ὥστε εἶναι μάρτυρας ἀξιοπίστους.

20 «Εἶπέ τε», φησί, «πρὸς ἐμέ· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις». Καλῶς καὶ ἡ πόλις πρόσκειται, ὥστε ἐπιγνῶναι αὐτούς. Καὶ οἱ Ἀπόστολοι οὕτως ἔλεγον· «Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ». Ὅρα, καὶ αὐτὸς μαρτυρεῖ ὅτι ἐδιώκετο. «Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄν-
 25 τες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. Εἶπον δέ· Τί ποιήσω, Κύριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπε πρὸς με· Ἀναστὰς πορεύου εἰς Δαμασκόν, κἀκεῖ σοι λαληθήσεται τί σε δεῖ ποιῆσαι. Ὡς δὲ οὐκ ἐνέβλεπον
 30 ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων μοι, ἦλθον εἰς Δαμασκόν. Ἀνανίας δέ τις, ἀνὴρ εὐλαβῆς κατὰ τὸν νόμον, μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν ἐν Δαμασκῶ Ἰουδαίων, ἐλ-

λου και ἡ τοῦ Κυρίου· ἐκεῖ λοιπὸν ἐννοεῖ τὴ φωνὴ τοῦ Παύλου, ἐνῶ ἐδῶ πρόσθεσε καὶ εἶπε· «Δὲν ἄκουσαν ὅμως τὴ φωνὴ ἐκείνου ποῦ μοῦ μιλοῦσε». Ὡστε λοιπὸν τὸ «μὴ θεωρῶντας κανένα», δηλώνει ὄχι τὸ ὅτι δὲν εἶδαν, ἀλλὰ τὸ ὅτι δὲν ἄκουσαν· διότι δὲν εἶπε ὅτι δὲν ἔβλεπαν τὸ φῶς, ἀλλὰ «Στέκονταν μὴ ἀκούοντας κανένα»· δηλαδή, νὰ ὁμιλεῖ. Καὶ πολὺ σωστὰ συνέβηκε αὐτό· διότι ἔπρεπε αὐτὸς καὶ μόνο ν' ἀξιωθεῖ ν' ἀκούσει τὴ φωνὴ ἐκείνη· καθόσον ἐὰν τὴν ἄκουαν καὶ ἐκεῖνοι, δὲν θὰ ἦταν τόσο μεγάλο τὸ θαῦμα. Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ πνευματικὰ παχύτεροι πείθονται εὐκολώτερα ἀφοῦ δοῦν, γι' αὐτὸ καὶ ἐκεῖνοι, εἶδαν μόνο τὸ φῶς, πράγμα ποῦ ἦταν ἱκανὸ νὰ τοὺς πείσει, καὶ γι' αὐτὸ καὶ κυριεύθηκαν ἀπὸ φόβο. Ἐξ ἄλλου τὸ φῶς δὲν ἐνέργησε τόσο πολὺ σ' ἐκείνους, ὅσο σ' αὐτόν, καθόσον τύφλωσε τὰ μάτια αὐτοῦ, δίνοντας ἔτσι τὴ δυνατότητα σ' ἐκείνους, μὲ τὰ ὅσα συνέβηκαν σ' αὐτόν, ἐὰν βέβαια ἤθελαν, ν' ἀνοίξουν τὰ μάτια τους καὶ νὰ δοῦν. Ἐγὼ βέβαια νομίζω ὅτι κατὰ θεία οἰκονομία ἐκεῖνοι δὲν πίστεψαν, ὥστε νὰ εἶναι ἀξιόπιστοι μάρτυρες.

Καὶ «εἶπε», λέγει· «Ἐγὼ εἶμαι ὁ Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, τὸν ὁποῖο σὺ διώκεις». Πολὺ σωστὰ καὶ ἡ πόλη ἀναφέρεται γιὰ νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν. Καὶ οἱ Ἀπόστολοι τὰ ἴδια ἔλεξαν· «Τὸν Ἰησοῦ ἀπὸ τῆ Ναζαρέτ». Πρόσεχε, καὶ ὁ ἴδιος βεβαιώνει ὅτι διωκόταν. «Ἐκεῖνοι ποῦ ἦταν μαζί μου εἶδαν βέβαια τὸ φῶς καὶ φοβήθηκαν, ὅμως δὲν ἄκουσαν τὴ φωνὴ ἐκείνου ποῦ μοῦ μιλοῦσε. Εἶπα τότε· Τί νὰ κάνω, Κύριε; Καὶ μοῦ εἶπε ὁ Κύριος· Σήκω καὶ πήγαινε στὴ Δαμασκὸ καὶ ἐκεῖ θὰ σοῦ ποῦν τί πρέπει νὰ κάνεις. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἔβλεπα ἀπὸ τὴ λάμψη τοῦ φωτὸς ἐκείνου, ὀδηγούμενος ἀπὸ τοὺς συντρόφους μου ἦρθα στὴ Δαμασκὸ. Κάποιος μὲ τὸ ὄνομα Ἀνανίας, ποῦ ἦταν ἄνθρωπος εὐσεβῆς καὶ ζοῦσε σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, καὶ ὑπῆρχαν γι' αὐτόν καλὲς μαρτυρίες ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἰουδαίους τῆς Δαμασκοῦ, ἀφοῦ ἦρθε καὶ στάθηκε μπροστά μου μοῦ εἶπε· Σαοὺλ ἀδελφέ, ἀπόκτησε καὶ πάλι

θῶν πρὸς με καὶ ἐπιστάς, εἶπέ μοι Σαοὺλ ἀδελφέ, ἀνάβλεπον. Καὶ γὰρ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀνέβλεψα εἰς αὐτόν».

«Εἴσελθε», φησὶν, «εἰς τὴν πόλιν, καὶ κεῖ σοι λαληθήσεται τί σε δεῖ ποιῆσαι». Ἴδου πάλιν ἄλλος μάρτυς. Καὶ ὄρα πῶς αὐτόν καὶ ἀξιόπιστον ποιεῖ. «Ἀνανίας δέ τις», φησὶν, «ἀνὴρ εὐλαβῆς κατὰ τὸν νόμον, μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν Ἰουδαίων, εἰσελθὼν πρὸς με καὶ ἐπιστάς, εἶπέ μοι Ἀνάβλεπον». Οὕτως οὐδὲν ἀλλότριόν ἐστι. «Καὶ γὰρ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀνέβλεψα»

Εἶτα ἡ διὰ τῶν πραγμάτων μαρτυρία. Καὶ ὄρα διὰ προσώπων καὶ πραγμάτων αὐτὴν πλεκομένην, προσώπων οἰκείων τε καὶ ἑλλοτριῶν. Πρόσωπα οἱ ἱερεῖς, οἱ πρεσβύτεροι, οἱ συνοδεύοντες· τὰ πράγματα ἃ ἐποίει, ἃ ἔπαθε· καὶ πράγματα πράγμασι μαρτυρεῖ, οὐχὶ πρόσωπα μόνον. Ἡ καὶ ἑτέρως ἀλλότριος ὁ Ἀνανίας· εἶτα τὸ πρᾶγμα αὐτό, ἡ ἀνάβλεψις· εἶτα προφητεία μεγάλη. «Ὁ δὲ εἶπε» φησὶν· «Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν προεχειρίσατό σε γνῶναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν τὸν Δίκαιον». Καλῶς εἶπε, «Τῶν πατέρων», ἵνα δείξῃ αὐτοὺς οὐκ ὄντας Ἰουδαίους, ἀλλὰ ἀλλοτρίους τοῦ νόμου, καὶ φθόνῳ, οὐχὶ ζήλῳ ποιοῦντας.

«Γνῶναι», φησί, «τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ ἰδεῖν τὸν Δίκαιον». Οὐκοῦν αὐτοῦ θέλημα τοῦτο. Ὅρα πῶς ἐν τάξει διηγήσεως διδασκαλία ἐστί. «Καὶ ἀκοῦσαι φωνὴν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἔση μάρτυς αὐτοῦ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὧν ἑώρακας καὶ ἤκουσας». «Καὶ ἰδεῖν», φησί, «τὸν Δίκαιον»· τέως τοῦτο λέγει. Εἰ δὲ δίκαιος, οὗτοι ὑπεύθυνοι. «Καὶ ἀκοῦσαι φωνὴν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ». Ὅρα πῶς τὸ πρᾶγμα ἐπαίρει. «Ὅτι ἔση», φησί, «μάρτυς αὐτοῦ». Οὐκοῦν διὰ τοῦτο οὐ προδώσεις τὴν ὄψιν καὶ τὴν ἀκρόασιν, ὧν

τὸ φῶς σου. Καὶ ἐγὼ τὴν ἴδια στιγμή ἀπέκτησα τὸ φῶς μου καὶ εἶδα αὐτόν».

«Πήγαινε», λέγει, «στὴν πόλη καὶ ἐκεῖ θὰ σοῦ ποῦν τί πρέπει νὰ κάνεις». Νὰ πάλι ἄλλος μάρτυρας. Καὶ πρόσεχε πῶς παρουσιάζει αὐτόν ἀξιόπιστο· διότι λέγει· «Κάποιος μὲ τὸ ὄνομα Ἀνανίας, ποῦ ἦταν ἄνθρωπος εὐσεβῆς καὶ ζούσε σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, καὶ ὑπῆρχαν γι' αὐτόν καλὲς μαρτυρίες ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἰουδαίους, ἀφοῦ ἦρθε καὶ στάθηκε μπροστά μου, μοῦ εἶπε· Ἀπόκτησε τὸ φῶς σου». Τίποτε δηλαδὴ ξένο δὲν ὑπάρχει. «Καὶ ἐγὼ τὴν ἴδια ὥρα ἀπέκτησα τὸ φῶς μου». Στὴ συνέχεια ἀκολουθεῖ ἡ μαρτυρία μὲ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα. Καὶ πρόσεχε ποῦ αὐτὴ πλέκεται καὶ μὲ πρόσωπα καὶ μὲ γεγονότα, μὲ πρόσωπα καὶ φιλικὰ καὶ ξένα. Πρόσωπα εἶναι οἱ ἱερεῖς, οἱ πρεσβύτεροι, ἐκεῖνοι ποῦ τὸν συνόδευσαν, ἐνῶ γεγονότα εἶναι ἐκεῖνα ποῦ ἔκαμνε καὶ ἐκεῖνα ποῦ ἔπαθε· καὶ τὰ γεγονότα ἐπιβεβαιώνουν τὰ γεγονότα καὶ ὄχι μόνο τὰ πρόσωπα. Ἡ καὶ μὲ ἄλλο τρόπο· ὁ Ἀνανίας ἦταν ξένος· ἔπειτα ἔρχεται τὸ ἴδιο τὸ γεγονός, δηλαδὴ ἡ ἀνάβλεψη· καὶ στὴ συνέχεια προφητεία μεγάλη· «Αὐτός», λέγει, «εἶπε· ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μας σέ προόρισε νὰ γνωρίσεις τὸ θέλημά του καὶ νὰ δεῖς τὸν Δίκαιο». Σωστὰ εἶπε, «τῶν πατέρων», γιὰ νὰ δείξει ὅτι αὐτοὶ δὲν εἶναι Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ ξένοι πρὸς τὸ νόμο, καὶ ὅτι αὐτὰ τὰ κάμνουν ὄχι ἀπὸ ζῆλο, ἀλλὰ ἀπὸ φθόνο.

«Νὰ γνωρίσεις», λέγει, «τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ νὰ δεῖς τὸν Δίκαιο». Ἄρα αὐτὸ ἦταν θέλημα αὐτοῦ. Πρόσεχε πῶς ἡ διδασκαλία παρέχεται ὑπὸ μορφὴ διηγήσεως. «Καὶ ν' ἀκούσεις φωνὴ ἀπὸ τὸ στόμα του, καὶ ἔτσι νὰ γίνεις μάρτυρας αὐτοῦ πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους γιὰ ὅσα εἶδες καὶ ἄκουσες». «Καὶ νὰ δεῖς», λέγει, «τὸν Δίκαιο»· πρῶτα - πρῶτα λέγει αὐτό. Ἐὰν εἶναι δίκαιος, τότε αὐτοὶ εἶναι ὑπεύθυνοι. «Καὶ ν' ἀκούσεις φωνὴ ἀπὸ τὸ στόμα αὐτοῦ». Πρόσεχε πῶς μεγαλοποιεῖ τὸ γεγονός. «Διότι», λέγει, «θὰ γίνεις μάρτυρας αὐτοῦ». Ἐπομένως γι' αὐτὸ δὲν θὰ προδώσεις τὴν ὄψη καὶ τὴν ἀκρόαση, καὶ ὅσα εἶδες· καὶ ὅσα

τε ἑώρακας, ὧν τε ἤκουσας δι' ἑκατέρων τῶν αἰσθήσεων αὐτὸν πιστοῦται. «Καὶ νῦν τί μέλλεις; Ἀναστὰς βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου, ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα αὐτοῦ». Ἐνταῦθα μέγα ἐφθέγγαστο· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ βάπτισαι, ἀλλ' ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα αὐτοῦ». Τοῦτο δὲ δεικνύντος ἐστὶν αὐτὸν Θεὸν ὄντα· οὐ γὰρ ἔνι ἕτερον τινὰ ἐπικαλέσασθαι, εἰ μὴ τὸν Θεόν.

3. Εἶτα δείκνυσι καὶ ἑαυτὸν οὐκ ἀναγκασθέντα δι' ὧν λέγει «Ὁ δὲ Κύριος εἶπε πρὸς με· Πορεύου εἰς Δαμασκὸν καὶ κεῖ σοι λαληθήσεται τί σε δεῖ ποιῆσαι». Οὐδὲν ἀμάρτυρον, ἀλλὰ πόλεως ὀλοκλήρου μαρτυρίαν παράγει, ἧ γε καὶ εἶδεν αὐτὸν χειραγωγούμενον. Ὅρα δὲ καὶ τὴν προφητείαν ἐξεληθοῦσαν, ἣν ἤκουσε μάρτυρα ἔσεσθαι τοῦ Κυρίου· μάρτυς γὰρ ὄντως αὐτοῦ γέγονε, καὶ μάρτυς ὡς χρῆ, καὶ δι' ὧν ἔπραξε, καὶ δι' ὧν εἶπε. Τοιούτους καὶ ἡμᾶς εἶναι χρῆ μάρτυρας, καὶ μὴ προδιδόναι ἃ ἐνεπιστεύθημεν οὐ περὶ δογμάτων λέγω μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ βίου. Ὅρα γὰρ ὅ,τι εἶδεν, ὅ,τι ἤκουσε, μαρτυρεῖ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ οὐδὲν αὐτὸν ἐκώλυσε. Καὶ ἡμεῖς ἠκούσαμεν ὅτι ἐστὶν ἀνάστασις καὶ μυρία ἀγαθὰ, οὐκοῦν ὀφείλομεν τοῦτο μαρτυρῆσαι πᾶσιν ἀνθρώποις. Καὶ μὴν μαρτυροῦμεν, φησί, καὶ πιστεύομεν. Πῶς, τὰναντία πράττοντες; Εἰπέ δὴ μοι· Εἴ τις ἑαυτὸν ἔλεγε Χριστιανόν, εἶτα ἀποστὰς τὰ ἰουδαϊκὰ ἐφρόνει, ἄρα ἤρκεσεν ἂν ἡ μαρτυρία αὕτη; Οὐδαμῶς· ἀπὸ γὰρ τῶν ἔργων τὴν μαρτυρίαν ἐζήτουν ἂν. Οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς, εἰ λέγομεν ὅτι ἀνάστασις ἐστὶ καὶ μυρία ἀγαθὰ, εἶτα καταφρονοῦμεν αὐτῶν, καὶ τὰ ἐνταῦθα προτιμῶμεν, τίς ἡμῖν πιστεύσει; οὐ γὰρ οἷς λέγομεν, ἀλλ' οἷς πράττομεν προσέχουσιν ἅπαντες.

«Μάρτυς ἔση», φησί, «πρὸς πάντας ἀνθρώπους».

ἄκουσες τὸν ἐπιβεβαιώνει καὶ μὲ τις δύο αἰσθήσεις. «Καὶ τώρα γιατί χρονοτριβείς; Σήκω καὶ βαπτίσου καὶ πλύσου ἀπὸ τις ἁμαρτίες σου, ἀφοῦ ἐπικαλεσθεῖς τὸ ὄνομα αὐτοῦ». Ἐδῶ εἶπε κάτι τὸ σπουδαῖο διότι δὲν εἶπε, 'βαπτίσου σὸ ὄνομα αὐτοῦ', ἀλλὰ «ἀφοῦ ἐπικαλεσθεῖς τὸ ὄνομα αὐτοῦ». Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ἤθελε νὰ δείξει ὅτι αὐτὸς εἶναι Θεός διότι δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἐπικαλεσθεῖ κανεὶς κάποιον ἄλλο, παρὰ μόνο τὸ Θεό.

3. Ἐπειτα δείχνει μὲ αὐτὰ πού λέγει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἀναγκάσθηκε· «Τότε ὁ Κύριος μου εἶπε· Πήγαινε στὴ Δαμασκὸ καὶ ἐκεῖ θὰ σοῦ ποῦν τί πρέπει νὰ κάνεις». Τίποτε δὲν ὑπάρχει χωρὶς μαρτυρία, ἀλλὰ παρουσιάζει τὴ μαρτυρία ὀλόκληρης πόλεως, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς τὸν εἶδε νὰ ὀδηγεῖται τυφλός. Πρόσεχε ὅμως καὶ τὴν προφητεία πού ἐκπληρώθηκε, πού ἄκουσε δηλαδὴ ὅτι θὰ γίνῃ μάρτυρας τοῦ Κυρίου· διότι πραγματικὰ ἔγινε μάρτυρας αὐτοῦ, καὶ μάρτυρας ὅπως πρέπει, καὶ μὲ ἐκεῖνα πού ἔκανε, καὶ μὲ ἐκεῖνα πού εἶπε. Τέτοιοι μάρτυρες πρέπει καὶ ἐμεῖς νὰ εἶμαστε καὶ νὰ μὴ προδίδομε ἐκεῖνα πού μᾶς ἐμπιστεύθηκε ὁ Θεός· δὲν ἐννοῶ μόνο τις ἀλήθειες τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπο ζωῆς. Διότι πρόσεχε· μαρτυρεῖ σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖνο πού εἶδε, ἐκεῖνο πού ἄκουσε, χωρὶς τίποτε νὰ τὸν ἐμπόδισε. Καὶ ἐμεῖς ἀκούσαμε ὅτι ὑπάρχει ἀνάσταση καὶ ἀμέτρητα ἀγαθὰ, καὶ ἐπομένως ὀφείλομε αὐτὸ νὰ τὸ μαρτυρήσομε σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Μὰ ἀσφαλῶς, λέγει, καὶ μαρτυροῦμε καὶ πιστεύομε. Πῶς, πράττοντας τὰ ἀντίθετα; Πές μου δηλαδὴ· ἐὰν κάποιος ἔλεγε ὅτι εἶναι Χριστιανός, καὶ ἔπειτα, ἀφοῦ ἀπομακρυνόταν σκεφτόταν τὰ ἰουδαϊκά, ἄραγε θὰ ἦταν ἀρκετὴ ἡ μαρτυρία αὐτῆ; Καθόλου· διότι θὰ ἤθελα νὰ ἔχω τὴ μαρτυρία ἀπὸ τὰ ἔργα. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ἐμεῖς, ἐὰν λέμε ὅτι ὑπάρχει ἀνάσταση καὶ ἀμέτρητα ἀγαθὰ, καὶ στὴ συνέχεια περιφρονοῦμε αὐτὰ καὶ προτιμοῦμε τὰ τῆς ἐδῶ ζωῆς, ποῖός θὰ μᾶς πιστέψει; διότι ὅλοι προσέχουν ὄχι ἐκεῖνα πού λέμε, ἀλλ' ἐκεῖνα πού κάμνομε.

«Θὰ γίνεις», λέγει, «μάρτυρας αὐτοῦ πρὸς ὅλους τοὺς

οὐχὶ πρὸς τοὺς οἰκείους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀπίστους· οἱ γὰρ μάρτυρες τοῦτο εἶσιν, οὐχὶ τοὺς εἰδότας πείθουσιν, ἀλλὰ τοὺς οὐκ εἰδότας. Γενώμεθα ἀξιόπιστοι μάρτυρες. Πῶς δὲ ἐσόμεθα ἀξιόπιστοι;

5 Ἀπὸ τοῦ βίου. Ἐπέθεντο ἐκείνω Ἰουδαῖοι ἐπιτίθενται ἡμῖν τὰ πάθη, κελεύοντα ἐξομώσασθαι τὴν μαρτυρίαν. Ἀλλὰ μὴ πειθώμεθα μάρτυρές ἐσμεν παρὰ τοῦ Θεοῦ πεμφθέντες. Κρίνεται παρὰ ἀνθρώποις τισὶν ὁ Θεὸς ὅτι οὐκ ἔστι Θεός ἔπεμψεν ἡμᾶς μαρτυ-

10 ρήσοντας αὐτῷ. Μαρτυρήσωμεν καὶ πείσωμεν τοὺς δικάζοντας· ἂν μὴ μαρτυρήσωμεν, καὶ τῆς ἐκείνων πλάνης ἡμεῖς ἐσμεν αἴτιοι. Εἰ δὲ ἐν δικαστηρίῳ, ἔνθα βιωτικὰ πράγματα, οὐκ ἂν τις δέξαιτο μάρτυρα, μυρίων γέμοντα κακῶν, πολλῶ μᾶλλον ἐνταῦθα, ἔν-

15 θα περὶ τοιούτων πραγμάτων ἢ σκέψις ἐστίν. Ἡμεῖς λέγομεν ὅτι ἠκούσαμεν τοῦ Χριστοῦ, καὶ πιστεύομεν οἷς ἐπηγγείλατο· λέγουσιν ἐκεῖνοι· Ἐδείξατε τοῦτο διὰ τῶν ἔργων· ὁ γὰρ βίος ὑμῶν τὰ ἐναντία μαρτυρεῖ, ὅτι οὐ πιστεύετε. Τοὺς χρηματιζομένους, τοὺς

20 ἀρπάζοντας, τοὺς πλεονεκτοῦντας βούλεσθε ἰδωμεν; τοὺς πενθοῦντας, τοὺς κοπτομένους, τοὺς οἰκοδομοῦντας, τοὺς πάντα πραγματευομένους, ὡς οὐκ ἀποθανομένους; Εἰ τοίνυν ὅτι ἀποθανεῖσθε οὐ πιστεύετε, πράγματι οὕτω δήλω καὶ φανερῶ, πῶς ὑμῖν πι-

25 στεύσομεν μαρτυροῦσιν;

Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ οὕτω διάκεινται, ὡς οὐκ ἀποθανοῦμενοι· ὅταν γὰρ ἐν γῆρᾳ μακρῶ ἄρχωνται οἰκοδομεῖν καὶ γεωργεῖν, πότε λογισμὸν λήφονται θανάτου; Οὐ μικρὰ ἢ κόλασις ἡμῖν.

30 κληθεῖσι μὲν εἰς μαρτυρίαν, μὴ δυνηθεῖσι δὲ μαρτυρῆσαι ἃ εἶδομεν. Εἶδομεν καὶ ἡμεῖς ὀφθαλμοῖς τοὺς ἀγγέλους, καὶ σαφέστερον τῶν ἑωρακόντων, οὐκοῦν

άνθρωπους», ὄχι μόνο πρὸς τοὺς φιλικὰ διακειμένους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄπιστους· διότι οἱ μάρτυρες αὐτὸ κάμνουν, πείθουν δηλαδὴ ὄχι ἐκείνους πού γνωρίζουν, ἀλλ' ἐκείνους πού δὲν γνωρίζουν. "Ἄς γίνουμε ἀξιόπιστοι μάρτυρες. Πῶς ὅμως θὰ γίνουμε ἀξιόπιστοι; Ἐπὶ τὸν τρόπο ζωῆς. Ἐπιτίθονταν ἐναντίον ἐκείνου οἱ Ἰουδαῖοι ἐπιτίθενται ἐναντίον μας τὰ πάθη, καὶ μᾶς παροτρύνουν ν' ἀπορρίψομαι τῇ μαρτυρία. Ἄλλ' ὅμως ἄς μὴ ὑπακούομε στις προτροπές· εἴμαστε μάρτυρες, σταλμένοι ἀπὸ τὸ Θεό. Λέγεται ἀπὸ μερικοὺς ἀνθρώπους ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι Θεός· ἔστειλε ἐμᾶς νὰ γίνουμε μάρτυρες αὐτοῦ. "Ἄς μαρτυρήσομε καὶ πείσομε τοὺς δικαστές· ἂν δὲν μαρτυρήσομε, τότε ἐμεῖς εἴμαστε ὑπεύθυνοι καὶ τῆς πλάνης ἐκείνων. Ἐὰν στὸ δικαστήριον, ὅπου δικάζονται κοσμικὰ πράγματα, δὲν θὰ μπορούσε κάποιος νὰ δεχθεῖ μάρτυρα γεμάτο ἀπὸ ἀμέτρητα κακά, πολὺ περισσότερο ἐδῶ, ὅπου ἡ κρίση εἶναι γιὰ τέτοιου εἴδους πράγματα. Ἐμεῖς λέμε ὅτι ἀκούσαμε τὸ Χριστὸ καὶ πιστεύομε σ' ἐκεῖνα πού μᾶς εἶπε· ἀπαντοῦν ἐκεῖνοι· Ἐδείξτε αὐτὸ μὲ τὰ ἔργα· διότι ὁ τρόπος τῆς ζωῆς σας μαρτυρεῖ τὰ ἀντίθετα, ὅτι δηλαδὴ δὲν πιστεύετε'. Θέλετε νὰ ἐξετάσομε ἐκείνους πού κερδίζουν χρήματα, τοὺς ἄρπαγες καὶ τοὺς πλεονέκτες; ἐκείνους πού πενθοῦν, πού θρηνοῦν, πού χτίζουν οἰκοδομές, πού μηχανεύονται καὶ κάμνουν τὰ πάντα, σὰν νὰ πρόκειται νὰ μὴ πεθάνουν; Ἐὰν λοιπὸν δὲν πιστεύετε ὅτι θὰ πεθάνετε, ἓνα πράγμα πού εἶναι τόσο ἀποδειγμένο καὶ φανερό, πῶς θὰ πιστέψουμε ἐμεῖς τῇ μαρτυρία σας;

Πραγματικὰ ὑπάρχουν, ὑπάρχουν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, πού συμπεριφέρονται μὲ τέτοιο τρόπο, σὰν νὰ πρόκειται νὰ μὴ πεθάνουν· διότι ὅταν μὲ τέτοια βαθιὰ γηρατιὰ ἀρχίζουν νὰ χτίζουν οἰκοδομές καὶ νὰ ἐπιδίδονται στὴν καλλιέργεια τῆς γῆς, πότε θὰ σκεφθοῦν τὸ θάνατον; Δὲν θὰ εἶναι μικρὴ ἢ τιμωρία μας γιὰ τὸ ὅτι κληθήκαμε νὰ δώσομε μαρτυρία, ἀλλὰ δὲν μπορέσαμε νὰ μαρτυρήσομε ἐκεῖνα πού εἶδαμε. Εἶδαμε καὶ ἐμεῖς τοὺς ἀγγέλους μὲ τὰ μάτια, καὶ πιὸ καθαρὰ ἀπὸ ἐκείνους πού τοὺς ἔχουν δεῖ.

μαρτυρήσωμεν τῷ Χριστῷ· οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνοι μάρτυ-
 ρες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς. Διὰ τοῦτο ἐκεῖνοι λέγον-
 ται μάρτυρες, ὅτι, κελευόμενοι ἐξομώσασθαι, πάντα
 ὑπομένουσιν, ἵνα τὴν ἀλήθειαν εἴπωσι. Καὶ ἡμεῖς, ὅ-
 5 ταν ὑπὸ τῶν παθῶν κελευώμεθα ἐξομώσασθαι, μὴ ἡτ-
 τώμεθα. Ὁ χρυσὸς λέγει· Ἐἶπὲ ὅτι ὁ Χριστὸς οὐκ
 ἔστι Χριστός· μὴ οὖν ἄκουε σὺ ὡς Θεοῦ, ἀλλὰ κατα-
 φρόνησον τῶν ἐκείνου προσταγμάτων· Αἱ ἐπιθυμίαι
 αἱ πονηραὶ τὸ αὐτὸ λέγουσιν· ἀλλὰ σὺ μὴ παραπει-
 10 σθῆς, ἀλλὰ στηθι γενναίως, ἵνα μὴ καὶ περὶ ἡμῶν
 λαληθῆ· «Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις
 ἀρνοῦνται»· τοῦτο γὰρ οὐ μαρτύρων, ἀλλὰ τὸ ἐναντί-
 ον. Καὶ τὸ μὲν τοὺς ἄλλους ἀρνεῖσθαι, οὐδὲν θαυμα-
 στόν, τὸ δὲ ἡμᾶς τοὺς εἰς μαρτύριον κληθέντας ἐξάρ-
 15 νους γενέσθαι, βαρὺ καὶ φορτικόν· τοῦτο μάλιστα
 βλάπτει τὰ ἡμέτερα. «Εἰς μαρτύριον αὐτοῖς ἀποβή-
 σεται», φησὶν, ἀλλά, ὅταν οὐκ ἀποπηδήσωμεν, ὅταν
 ἐνστῶμεν. Εἰ πάντες ἐβουλόμεθα μαρτυρεῖν τῷ Χρι-
 στῷ, ταχέως ἂν ἐπέισαμεν τῶν Ἑλλήνων τοὺς πολ-
 20 λούς.

4. Μέγα βίος, ἀγαπητοί· κἂν σφόδρα θηριώδης
 ἦ τις, κἂν φανερώς οὐ καταγινώσκη διὰ τὸ δόγμα.
 ἀλλ' ἀποδέχεται λάθρα, ἀλλ' ἐπαινέσεται, ἀλλὰ θαυ-
 μάσεται. Καὶ πόθεν, φησὶν, ἂν γένοιτο βίος ἄριστος·
 25 Οὐδαμόθεν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ θείας ἐνεργείας. Τί οὖν, ὅ-
 ταν καὶ Ἑλληγες ὡσι τοιοῦτοι; Ἐκεῖνοι εἶ που καὶ
 εἶεν τοιοῦτοι, οἱ μὲν φύσει, οἱ δὲ διὰ κενοδοξίαν. Βού-
 λει μαθεῖν ὅση ἢ τοῦ βίου λαμπρότης, ὅσην ἔχει τὴν
 πειθῶ; Πολλοὶ τῶν αἰρετικῶν ἴσχυσαν, καὶ τὰ δό-
 30 γματα καίτοι αὐτοῖς ὄντα διαφθαρέντα, οἱ πολλοὶ τῶν
 ἀνθρώπων αἰδοῖ τῇ περὶ τὸν βίον οὐκ ἔτι τὸ δόγμα

ἐπομένως ἄς δώσομε μαρτυρία γιὰ τὸ Χριστό· διότι βέβαια δὲν εἶναι μάρτυρες μόνο ἐκεῖνοι, ἀλλὰ καὶ ἐμεῖς. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνοι ὀνομάζονται μάρτυρες, διότι, ἐνῶ προτρέπονται νὰ τὸν ἀπαρνηθοῦν, ὑπομένουν τὰ πάντα, γιὰ νὰ ποῦν τὴν ἀλήθεια. Καὶ ἐμεῖς, ὅταν προτρεπόμαστε ἀπὸ τὰ πάθη νὰ τὸν ἀπαρνηθοῦμε, ἄς μὴ νικιέμαστε. Ὁ χρυσὸς λέγει· Ἦς ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι Χριστὸς· μὴ τὸν πιστεύεις λοιπὸν σὰν Θεό, ἀλλὰ περιφρόνησε τὰ προστάγματα ἐκείνου. Οἱ πονηρὲς ἐπιθυμίες τὸ ἴδιο λένε· ὅμως σὺ νὰ μὴ παρασυρθεῖς, ἀλλὰ στάσου μὲ γενναιότητα, γιὰ νὰ μὴ λεχθεῖ καὶ γιὰ μᾶς· «Ὁμολογοῦν μὲ τὸ στόμα ὅτι γνωρίζουν τὸ Θεό, ὅμως μὲ τὰ ἔργα τους τὸν ἀρνοῦνται»⁶· διότι αὐτὸ δὲν εἶναι μαρτυρία ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο. Καὶ βέβαια τὸ νὰ τὸν ἀρνοῦνται οἱ ἄλλοι δὲν εἶναι καθόλου ἄξιο θαυμασμοῦ, ὅμως τὸ νὰ τὸν ἀρνηθοῦμε ἐμεῖς ποὺ κληθήκαμε νὰ δώσομε μαρτυρία, αὐτὸ εἶναι βαρὺ καὶ λυπηρὸ· αὐτὸ πρὸ πάντων εἶναι ἐκτῖνο ποὺ βλάπτει τὰ δικά μας. «Αὐτὸ θὰ εἶναι εὐκαιρία γι' αὐτοὺς νὰ δώσουν μαρτυρία»⁷ λέγει, ἀλλὰ ὅταν δὲν ἀποσκιρτήσομε ἀπὸ τὸν Χριστό, ὅταν μέινουμε σταθεροὶ στὴν πίστη μας πρὸς αὐτόν. Ἐὰν θέλαμε ὅλοι νὰ δίνομε μαρτυρία γιὰ τὸ Χριστό, πολὺ γρήγορα θὰ μπορούσαμε νὰ πείσομε τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς.

4. Εἶναι μεγάλο πράγμα, ἀγαπητοί, ὁ τρόπος ζωῆς· καὶ ἂν ἀκόμη κανεὶς εἶναι ὑπερβολικὰ θηριώδης, καὶ ἂν ἀκόμη φανερὰ δὲν κατηγορεῖ ἕξ αἰτίας τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ τὰ ἀποδέχεται κρυφά, ὅπωςδῆποτε θὰ ἐπαινέσει, ὅπωςδῆποτε θὰ θαυμάσει. Καὶ ἀπὸ ποῦ, λέγει, θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ ἄριστος ὁ τρόπος ζωῆς; Ἀπὸ πούθεν ἄλλου, παρὰ ἀπὸ τῆς θεῖας ἐνέργειας. Τί λοιπὸν θὰ ποῦμε, ὅταν καὶ οἱ Ἕλληνες παρουσιάζουν παρόμοιο τρόπο ζωῆς; Ἐκεῖνοι, ἐὰν βέβαια ὑπάρχουν τέτοιοι, εἶναι τέτοιοι ἄλλοι ἀπὸ τὴ φύση τους, καὶ ἄλλοι ἀπὸ ματαιοδοξία. Θέλεις νὰ μάθεις πόση εἶναι ἡ λαμπρότητα τοῦ ἐνάρετου τρόπου ζωῆς, πόση δύναμη ἔχει νὰ πείθει; Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς αἵρετικούς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὑπερίσχυσαν, ἂν καὶ οἱ διδασκαλίες τους εἶναι λανθασμένες, οἱ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ

ἐξήτασαν, ἄλλοι δὲ καὶ καταγινώσκοντες αὐτῶν διὰ
 τὸ δόγμα ἠδέσθησαν διὰ τὸν βίον· οὐ καλῶς μὲν, πλην
 ὁμως τοῦτο ἔπαθον. Τοῦτο τὰ σεμνὰ τῆς πίστεως τῆς
 ἡμετέρας διέβαλε, τοῦτο τὰ πάντα ἀνέτρεψε, τὸ μη-
 5 δὲνα λόγον εἶναι βίου μηδενί, τοῦτο τῇ πίστει λυμαί-
 νεται. Λέγομεν ὅτι Θεός ἐστιν ὁ Χριστός, μυρία καὶ
 ἕτερα παράγομεν, μετὰ δὲ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο, ὅτι
 ἔπεισεν ἅπαντας ὀρθῶς ζῆν· ἀλλὰ τοῦτο ἐν ὀλίγοις
 ἐστί. Τὸ τῆς ἀναστάσεως δόγμα λυμαίνεται ἢ τοῦ βί-
 10 ου φαυλότητος, τὸ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τὸ τῆς
 κρίσεως πολλὰ καὶ ἕτερα ἐπισπᾶται, εἰμαρμένην, ἀ-
 νάγκην, τὸ ἀπρονόητον. Ψυχὴ γάρ, βαπτισθεῖσα μυ-
 ρίοις κακοῖς, ὥσπερ τινὰς παραμυθίας ταύτας ἐπινο-
 εῖν ἑαυτῇ πειρᾶται, ἵνα μὴ λυπηῖται, λογιζομένη, ὅτι
 15 κρίσις ἐστί, καὶ ὅτι ἐφ' ἡμῖν κεῖται τὰ τῆς ἀρετῆς
 καὶ τὰ τῆς κακίας.

Μυρία ὁ βίος ἐργάζεται κακά, θηρία τοὺς ἀνθρώ-
 πους ποιεῖ, καὶ θηρίων ἀλογωτέρους· ἅπερ γὰρ ἐν ἑ-
 κάστη φύσει τῶν θηρίων ἐστί, ταῦτα πολλάκις εἰς
 20 ἓνα ἄνθρωπον συνήγαγε, καὶ τὸ πᾶν ἀνέτρεψε. Διὰ
 τοῦτο τὴν εἰμαρμένην εἰσήγαγεν ὁ διάβολος, διὰ τοῦ-
 το ἀπρονόητον ἔφησεν εἶναι τὸν κόσμον, διὰ τοῦτο
 φύσεις ἀγαθὰς καὶ κακὰς, διὰ τοῦτο κακὸν ἄναρχον
 καὶ ὑλικὸν ὑποτίθεται, διὰ τοῦτο πάντα πράττει, ἵνα
 25 διαφθείρῃ τὸν βίον ἡμῶν· οὔτε γὰρ ἀπὸ διεφθαρμέ-
 νων δογμάτων δυνατὸν ἀνενεγκεῖν, βίου ὄντα τοιοῦ-
 του, οὔτε μένειν ἐν ὑγιαινούσῃ πίστει, ἀλλ' ἀνάγκη
 πολλῇ ταῦτα παραδέξασθαι· οὐ γὰρ οἶμαι ἔγωγε ταχέ-
 ως τινὰ τῶν οὐκ ὀρθῶς ζώντων εὐρίσκεσθαι, μὴ μυ-
 30 ρία σατανικὰ βουλευόμενον, ὅτι γένεσις ἐστί, ὅτι ἀ-
 πλῶς τὰ πράγματα ἄγεται, ὅτι φύρδην καὶ κεχυμέ-
 νως πάντα διοικεῖται.

σεβασμὸ πρὸς τὸν ἐνάρετο τρόπο ζωῆς αὐτῶν δὲν ἔλαβαν ὑπ' ὄψη καθόλου τῆ διδασκαλία τους, ἄλλοι πάλι ἂν καὶ τοὺς κατηγοροῦν γιὰ τῆ διδασκαλία τους, ὅμως τοὺς συμπάθησαν ἔξ αἰτίας τοῦ τρόπου ζωῆς τους· ὄχι βέβαια ὀρθά, πλὴν ὅμως αὐτὸ ἔπαθαν. Αὐτὸ διέφθειρε τὰ σεμνὰ τῆς πίστεώς μας, αὐτὸ ἀνέτρεψε τὰ πάντα, τὸ νὰ μὴ γίνεται γιὰ κανένα κανέναν λόγος γιὰ ἐνάρετη ζωή, αὐτὸ καταστρέφει τὴν πίστη. Λέμε ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι Θεός, καὶ ἀμέτρητα ἄλλα προβάλλομε, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα δὲ καὶ αὐτὸ, τὸ ὅτι δηλαδὴ ἔπεισε ὅλους νὰ ζοῦν ὀρθά· ἀλλ' αὐτὸ συμβαίνει σὲ λίγους. Ὁ φαῦλος τρόπος ζωῆς καταστρέφει τὸ δόγμα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τὸ δόγμα τῆς κρίσεως, καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα προξενεῖ, ὅπως τὸ πεπρωμένο, τὴν ἀναγκαιότητα, τὴν ἀπρονοησία. Διότι ψυχὴ, ποὺ βυθίσθηκε μέσα σὲ ἀμέτρητα κακά, προσπαθεῖ νὰ ἐπινοεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ της ὅλα αὐτὰ σὰν κάποια παρηγοριά, γιὰ νὰ μὴ λυπᾶται, σκεπτόμενη ὅτι ὑπάρχει κρίση, καὶ ὅτι ἀπὸ μᾶς ἐξαρτῶνται τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τῆς κακίας.

Ἀμέτρητα κακὰ προξενεῖ ὁ κακὸς τρόπος ζωῆς· κάμνει τοὺς ἀνθρώπους θηρία, καὶ μάλιστα πιὸ ἄλογους ἀπὸ τὰ θηρία· διότι ἐκεῖνα ποὺ ὑπάρχουν στὴν κάθε φύση τῶν θηρίων, αὐτὰ πολλές φορές τὰ συγκέντρωσε σ' ἓναν ἄνθρωπο καὶ κατέστρεψε τὸ πᾶν. Γι' αὐτὸ ὁ διάβολος εἰσήγαγε τὸ πεπρωμένο, γι' αὐτὸ εἶπε ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἀπρονόητος, γι' αὐτὸ λέγει ὅτι ὑπάρχουν φύσεις ἀγαθές καὶ κακές, γι' αὐτὸ διδάσκει ὅτι τὸ κακὸ εἶναι ἄναρχο καὶ ὑλικό, γι' αὐτὸ κάμνει τὰ πάντα, γιὰ νὰ καταστρέψει τὴ ζωή μας· διότι οὔτε εἶναι δυνατό νὰ συνέλθει κανεὶς καὶ ν' ἀποφύγει! τίς διεφθαρμένες διδασκαλίες, ὅταν ὁ τρόπος ζωῆς του εἶναι τέτοιος, οὔτε νὰ παραμείνει στὴν ὀρθή πίστη, ἀλλ' εἶναι ἀναγκασμένος πάρα πολὺ ν' ἀποδεχθεῖ αὐτές· διότι ἐγὼ τουλάχιστον δὲν νομίζω ὅτι μπορεῖ νὰ βρεθεῖ τόσο εὐκολα κάποιος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ δὲν ζοῦν ὀρθά, ποὺ νὰ μὴ σκέφτεται ἄπειρα σατανικά, ὅτι δηλαδὴ ὑπάρχει αὐτόματη δημιουργία, ὅτι τὰ πράγματα ὀδηγοῦνται στὴν τύχη, ὅτι τὰ πάντα κυβερνοῦνται κατὰ τρόπο ἄτακτο καὶ συγκεχυμένο.

Διό, παρακαλῶ, φροντίζωμεν βίου καλοῦ, ἵνα μὴ παραδεχώμεθα δόγματα πονηρά. Ὁ Κάιν ἔλαβε τιμωρίαν στένειν καὶ τρέμειν. Τριοῦτοί εἰσιν οἱ πονηροὶ καὶ συνειδότες ἑαυτοῖς μυρία κακά· πολλάκις ἐξ
 5 ὕπνων ἐξάλλονται, θορυβώδεις αὐτῶν οἱ λογισμοί, τεταραγμένοι οἱ ὀφθαλμοί, ὑποψίας γέμει πάντα, καταπλήττεται πάντα, χαλεπῆς προσδοκίας, δειλίας ἀνάμεστος αὐτῶν ἡ ψυχὴ, φόβῳ συστρεφομένη καὶ τρόμῳ, ἀδρανῆς γίνεται. Οὐδὲν τῆς τοιαύτης ψυχῆς
 10 μαλακώτερον γένοιτο ἄν, οὐδὲν ἀνοητότερον. Καθάπερ οἱ μαινόμενοι οὐχ ἑστήκασιν ἐν ἑαυτοῖς, οὕτως οὐδὲ ἡ τοιαύτη ἐν ἑαυτῇ ἔστηκε. Πότε οὖν αὕτη εἰς συναίσθησιν ἔλθη, τοσαύτην ἔχουσα σκοτοδινίαν, ἣν ἀγαπητὸν γαλήνης ἀπολαύουσαν καὶ εὐδίας δυνηθῆ-
 15 ναι ἐπιγνῶναι τὴν οἰκείαν εὐγένειαν; Ὅταν δὲ πάντα αὐτὴν ἐκφοβῆ καὶ ταράττη, καὶ ὄνειροι, καὶ ῥήματα, καὶ σχήματα, καὶ ὑποψίαι ἀπλῶς, πότε δυνήσεται εἰς ἑαυτὴν ἰδεῖν, οὕτως ἐκτεταραγμένη καὶ τεθορυβημένη;

20 Λύωμεν τοίνυν αὐτῆς τὸ δέος, διαρρήξωμεν τὰ δεσμά· εἰ γὰρ μὴ κόλασις ἦν, ποίας ταῦτα κολάσεως οὐ χείρω, ὑπὸ φόβῳ ζῆν αἰεὶ, μηδέποτε θαρρεῖν, μηδέποτε ἀνίσθαι; Ταῦτα δὴ πάντα μετὰ ἀκριβείας εἰδότες, ἐν γαλήνῃ ἑαυτοὺς διατηρῶμεν, καὶ ἀρετῆς
 25 ἐπιμελώμεθα, ἵνα, καὶ ὑγιᾶ δόγματα ἔχοντες καὶ βίον ὀρθόν, ἀπροσκόπτως τὴν παροῦσαν ζωὴν διανύσωμεν, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν ἐπιτυχεῖν δυνηθῶμεν χάριτι· καὶ φιλανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ
 30 ἀγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Γι' αὐτό, παρακαλῶ, ἄς φροντίζομε νὰ εἶναι καλὸς ὁ τρόπος ζωῆς μας, γιὰ νὰ μὴ ἀποδεχόμαστε κακὲς διδασκαλίαι. Ὁ Κάιν τιμωρήθηκε νὰ στενάζει καὶ νὰ τρέμει. Τέτοιοι εἶναι οἱ πονηροὶ καὶ ἐκεῖνοι ποὺ συνειδητὰ συγκεντρώνουν στὸν ἑαυτὸ τους ἀμέτρητα κακὰ· πολλές φορὲς κατὰ τὴν ὥρα τοῦ ὕπνου τινάσσονται ἐπάνω, οἱ σκέψεις τους εἶναι γεμάτες ἀπὸ ἀνησυχία, τὰ μάτια τους εἶναι ταραγμένα, τὰ πάντα εἶναι γεμάτα ἀπὸ ὑποψία, τὰ πάντα τοὺς προξενοῦν κατάπληξη, ἢ ψυχὴ τους ἀναμένει φοβερὰ πράγματα, εἶναι γεμάτη ἀπὸ δειλία, μαζεύεται ἀπὸ φόβο καὶ τρόμο καὶ γίνεται νωθρή. Τίποτε δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει πιὸ μαλθακὸ ἀπὸ μιὰ τέτοια ψυχὴ, τίποτε πιὸ ἀνόητο. Ὅπως ἀκριβῶς οἱ μανιακοὶ δὲν εἶναι στὰ καλά τους, ἔτσι καὶ ἡ παρόμοια ψυχὴ δὲν βρίσκεται στὰ λογικά της. Πότε λοιπὸν αὐτὴ θὰ ρθει σὲ συναίσθηση, τὴ στιγμὴ ποὺ εἶναι κυριευμένη ἀπὸ τόση ταραχὴ, ἢ ὁποία πρέπει νὰ ἀπολαύσει γαλήνη καὶ ἡρεμία γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἀναγνωρίσει τὴν εὐγενικὴ καταγωγὴ της; Ὅταν ὅμως ὅλα τὴ γεμίζουν μὲ φόβο καὶ ταραχὴ, καὶ ὄνειρα, καὶ λόγια, καὶ μορφές, καὶ οἱ ὑποψίες γενικά, πότε θὰ μπορέσει νὰ δεῖ τὸν ἑαυτὸ τους, τὴ στιγμὴ ποὺ εἶναι γεμάτη ἀπὸ τόση ταραχὴ καὶ ἀνησυχία;

Ἄς τὴν ἐλευθερώνομε λοιπὸν ἀπὸ τὸ φόβο της, ἄς σπάσομε τὰ δεσμά· διότι, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε κόλαση, ἀπὸ ποιά κόλαση αὐτὰ δὲν εἶναι χειρότερα, τὸ νὰ ζεῖ δηλαδὴ πάντοτε μὲ φόβο, ποτὲ νὰ μὴ βρίσκει θάρρος, ποτὲ νὰ μὴ καθουχάζει; Γνωρίζοντας λοιπὸν ὅλα αὐτὰ μὲ ἀκρίβεια, ἄς διατηροῦμε τοὺς ἑαυτοὺς μας γαλήνιους καὶ ἄς φροντίζομε γιὰ τὴν ἀρετὴ, ὥστε, ἔχοντας καὶ ὀρθὰ δόγματα καὶ ὀρθὸ βίον, νὰ διανύσομε ἀπόσκοπα τὴν παρούσα ζωὴ, καὶ νὰ μπορέσομε νὰ ἐπιτύχομε τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχει ὑποσχεθεῖ σ' ἐκείνους ποὺ ἀγαποῦν αὐτόν, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ του, μαζί μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΗ΄

(Πράξ. 22. 17 - 23, 5)

«Ἐγένετο δέ μοι, ὑποστρέψαντι εἰς Ἱερουσα-
λήμ, προσευχομένου μου ἐν τῷ Ἱερῷ, γενέ-
σθαι με ἐν ἐκστάσει, καὶ ἰδεῖν λέγοντά μοι αὐ-
τόν· Σπεῦσον, καὶ ἔξελθε ἐν τάχει ἐξ Ἱερου-
5 σαλήμ, διότι οὐ παραδέξονται σου τὴν μαρτυ-
ρίαν περὶ ἐμοῦ. Καὶ γὰρ εἶπον· Κύριε, αὐτοὶ ἐ-
πίστανται ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλακίζων καὶ δέ-
ρων κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας ἐ-
πὶ σέ· καὶ ὅτε ἔξεχεῖτο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ
10 μάρτυρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστῶς καὶ
συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ, φυλάσσων τὰ
ἱμάτια τῶν ἀναιρούντων αὐτόν».

1. Ὅρα πῶς ἑαυτὸν εἰσωθεῖ εἰς τοὺς κινδύνους·
ἐπάγει γὰρ· «Ἐγένετο δέ μοι ὑποστρέψαντι εἰς Ἱε-
15 ρουσαλήμ»· τουτέστιν, ἦλθον μετὰ τὴν ὄψιν ἐκείνην
εἰς Ἱερουσαλήμ πάλιν. «Καὶ προσευχομένου μου ἐν
τῷ Ἱερῷ, γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει, καὶ ἰδεῖν λέγον-
τά μοι· Σπεῦσον, καὶ ἔξελθε ἐν τάχει, διότι οὐ πα-
ραδέξονται σου τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ». Ὅρα, οὐ-
20 δὲ τοῦτο ἀμάρτυρον, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως ἡ μαρ-
τυρία. Εἶπεν ὅτι «οὐ δέξονται σου τὴν μαρτυρίαν»,
καὶ οὐκ ἐδέξαντο· καὶ μὴν ἀπὸ λογισμῶν ἔδει ὑπο-
πτεῦσαι ὅτι πάντως δέξονται· «ἐγὼ γὰρ ἤμην ὁ φυ-
λακίζων καὶ δέρων», φησὶν. Ὡστε διὰ τοῦτο ἔδει
25 αὐτοὺς δέξασθαι, καὶ ὁμως οὐκ ἐδέξαντο· διὸ καὶ τοῦ-
το ἐν τῇ ἐκστάσει μανθάνει τὸ μὴ παραδεχθῆναι. Ἐν-
ταῦθα δύο κατασκευάζει, ὅτι τε ἀνοπολόγητα αὐτοῖς

ΟΜΙΛΙΑ ΜΗ΄
(Πράξ. 22, 17 - 23, 5)

«Όταν επέστρεψα στην Ίερουσαλήμ και ἐνώ προσευχόμενον στό ναό, συνέβηκε νά περιπέσω σέ ἔκσταση καί εἶδα αὐτόν πού μου ἔλεγε· Τρέξε καί φύγε γρήγορα ἀπό τήν Ίερουσαλήμ, διότι δέν θά δεχθοῦν τή μαρτυρία σου γιά μένα. Καί ἐγώ εἶπα· Κύριε, αὐτοῖ ξέρουν πολὺ καλά, ὅτι ἐγώ φυλάκιζα καί ἔδερνα στίς συναγωγές ἐκείνους πού πίστευαν σ' ἐσένα· καί ὅταν χυνόταν τὸ αἷμα τοῦ Στεφάνου τοῦ μάρτυρά σου ἤμουν καί ἐγώ παρών, δείχνοντας συγκατάθεση στό φόνο αὐτοῦ, καί φύλαγα τὰ ἐνδύματα ἐκείνων πού τὸν φόνευαν».

1. Πρόσεχε πῶς σπρώχνει τὸν ἑαυτό του μέσα στοὺς κινδύνους· διότι προσθέτει· «Μου συνέβηκε, ὅταν επέστρεψα στην Ίερουσαλήμ» δηλαδή, ἦρθα καί πάλι στην Ίερουσαλήμ μετὰ ἀπὸ τὸ ὄραμα ἐκεῖνο πού εἶδα. «Καί ἐνώ προσευχόμενον στό ναό συνέβηκε νά περιπέσω σέ ἔκσταση καί νά, εἶδα αὐτόν πού μου ἔλεγε· Τρέξε καί φύγε γρήγορα, διότι δέν θά δεχθοῦν τή μαρτυρία σου γιά μένα». Πρόσεχε, ὅτι οὔτε αὐτὸ εἶναι χωρὶς μαρτυρία, ἀλλ' ἡ μαρτυρία προέρχεται ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἀποτέλεσμα. Εἶπε ὅτι «δέν θά δεχθοῦν τή μαρτυρία σου», καί δέν τή δέχθηκαν· καί ὅμως ἔπρεπε βάσει τῶν συλλογισμῶν νά σκεφθεῖ ὅτι ὅπωςδήποτε θά τήν δεχθοῦν· διότι, λέγει, «ἐγώ φυλάκιζα καί ἔδερνα ἐκείνους». Ὡστε γι' αὐτὸ ἔπρεπε αὐτοῖ νά δεχθοῦν τή μαρτυρία, ἀλλ' ὅμως δέν τή δέχθηκαν· γι' αὐτὸ περιπίπτοντας σέ ἔκσταση μαθαίνει ὅτι δέν θά δεχθοῦν τή μαρτυρία του. Μὲ τὰ λόγια αὐτὰ δύο πράγματα ὑπονοεῖ, καί ὅτι αὐτοῖ θά εἶναι ἀδικαιολό-

ἔστιν (οὐ γὰρ κατὰ τὸ εἰκὸς αὐτὸν ἐδίωκον, οὐδὲ κα-
 τὰ λόγον), καὶ ὅτι Θεὸς ἦν ὁ Χριστός, τὰ παρὰ προσ-
 δοκίαν προφητεύων, καὶ οὐχ ὁρῶν εἰς τὰ γενόμενα,
 ἀλλὰ τὰ μέλλοντα προειδώς. Πῶς οὖν λέγει, «Ἐνώ-
 5 πιον ἔθνῶν καὶ βισαλέων νιῶν τε Ἰσραὴλ βαστάσει
 τὸ ὄνομά μου»; «Βαστάσει» εἶπεν, οὐ πάντως πείσει·
 ἄλλως δὲ Ἰουδαῖοι ἀλλαχοῦ μὲν ἐπέιθοντο, ἐνταῦθα
 δὲ οὐχί. Ὅπου μάλιστα ἔδει πεισθῆναι, εἰδότας αὐ-
 τοῦ τὴν προτέραν προθυμίαν, ἐνταῦθα οὐκ ἐπέιθοντο.
 10 «Καὶ ὅτε ἐξεχεῖτο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ μάρτυ-
 ρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφροσύνης καὶ συνευδοκῶν
 τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ». Ὅρα ποῦ πάλιν ὁ λόγος τελευ-
 τᾷ, εἰς τὸ ἰσχυρὸν κεφάλαιον· δείκνυσι γὰρ ὅτι αὐ-
 τὸς ἦν ὁ ἐλαύνων, καὶ οὐκ ἐλαύνων μόνον, ἀλλὰ καὶ
 15 μυρίαὶς χερσὶν ἀναιρῶν τὸν Στέφανον. Ὑπέμνησεν
 αὐτοῦς μαιοφονίας χαλεπῆς. Τότε δὴ μάλιστα οὐκ
 ἤνεγκαν, ἐπειδὴ τοῦτο ἤλεγχεν αὐτούς· καὶ ἤδη ἡ
 προφητεία ἐπληροῦτο. Ὁ ζῆλος τοίνυν πολὺς, καὶ ἡ
 κατηγορία σφοδρά, καὶ οἱ μάρτυρες τῆς ἀληθείας τοῦ
 20 Χριστοῦ παρρησίᾳ διαλεγόμενοι. Ἄλλ' οἱ Ἰουδαῖοι
 οὐκ ἠνέσχοντο λοιπὸν πάσης ἀκοῦσαι τῆς δημηγορί-
 ας, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ θυμοῦ σφόδρα ἐμπρησθέντες ἐβόων.
 «Καὶ εἶπε πρὸς με· Πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη
 μακρὰν ἀποστελῶ σε. Ἦκουον δὲ αὐτοῦ ἄχρι τοῦ λό-
 25 γου τούτου, καὶ ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, λέγοντες·
 Αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον· οὐ γὰρ καθῆκον αὐ-
 τὸν ζῆν. Κραζόντων δὲ αὐτῶν καὶ ριπτούντων τὰ ἱ-
 μάτια, καὶ κονιορτὸν βαλλόντων εἰς τὸν ἄερα, ἐκέ-
 λευσεν ὁ χιλιάρχος εἰσάγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμ-
 30 βολήν, εἰπὼν μάλιστα ἀνετάζεσθαι αὐτόν, ἵνα γνῶ-
 δι' ἦν αἰτίαν οὕτω κατεβόων αὐτοῦ». Καὶ τὸν χιλιάρ-
 χον δέον ἐξετάσαι εἰ ταῦτα οὕτως ἔχοι, ἢ καὶ αὐ-
 τοῦς ἐκείνους· ὁ δέ, μηδὲν πλέον ποιήσας, μάλιστα

γητοι (διότι δέν τόν δίωκαν συνετά, οὔτε καί δικαιολογημένα), καί ὅτι ὁ Χριστός ἦταν Θεός, προφητεύοντας ἐκεῖνα πού δέν τὰ περίμενε κανείς, καί βλέποντας ὄχι σ' ἐκεῖνα πού συνέβηκαν, ἀλλά προγνωρίζοντας ἐκεῖνα πού πρόκειται νά συμβοῦν. Πῶς λοιπόν λέγει, ὅτι «Αὐτός θά φέρει τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν, βασιλέων καί τῶν ἰδίων τῶν Ἰσραηλιτῶν»; Εἶπε ὅτι «θά τὸ φέρει», ὄχι ὁμως ὅτι ὅπωςδήποτε θά τοὺς πείσει ἄλλωστε οἱ Ἰουδαῖοι σ' ἄλλα μέρη πίστευαν, ἐδῶ ὁμως ὄχι. Ἐκεῖ πού ἔπρεπε πρὸ πάντων νά πιστέψουν, διότι γνώριζαν τὴν προηγούμενη προθυμία αὐτοῦ, ἐκεῖ δέν πίστευαν.

«Καί ὅταν χυνόταν τὸ αἷμα τοῦ Στεφάνου, τοῦ μάρτυρά σου, ἤμουν καί ἐγὼ παρών, δείχνοντας συγκατάθεση στοῦ φόνο αὐτοῦ». Πρόσεχε πού πάλι τελειώνει ὁ λόγος, στοῦ πιὸ σπουδαιότερο γεγονόσ' διότι δείχνει ὅτι αὐτός ἦταν ὁ διώκτης, καί ὄχι μόνο ὁ διώκτης, ἀλλὰ καί ἐκεῖνος πού μὲ ἄπειρα χέρια φόνευε τὸ Στέφανο. Ὑπενθύμισε σ' αὐτοὺς φοβερὴ ἀνθρωποκτονία. Τότε βέβαια δέν τὸν ἀνέχθηκαν, ἐπειδὴ αὐτὸ τοὺς ἔλεγγε καί ἤδη ἡ προφητεία ἐκπληρωνόταν. Ὁ ζῆλος λοιπόν μέγας, ἡ κατηγορία βαρεῖα, καί οἱ μάρτυρες τῆς ἀλήθειας τοῦ Χριστοῦ ὁμιλοῦν μὲ παρρησία. Ὅμως οἱ Ἰουδαῖοι δέν ἀνέχονταν πλέον ν' ἀκούσουν ὅλη τὴν ὁμιλία, ἀλλ', ἀφοῦ ἄναψαν ἀπὸ τὸ μεγάλο θυμὸ τους, φώναζαν δυνατά.

«Καί μοῦ εἶπε· Πήγαινε, διότι ἐγὼ θά σὲ στείλω μακριὰ στοὺς ἐθνικούς. Μέχρι σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τοῦ λόγου τὸν ἄκουαν, ἀλλὰ στὴ συνέχεια ἄρχισαν νά φωνάζουν δυνατά καί νά λένε· Ἐξαφάνισε ἀπὸ τὴ γῆ ἕναν τέτοιο ἄνθρωπο, διότι δέν πρέπει αὐτός νά ζεῖ. Ἐπειδὴ λοιπόν αὐτοὶ φώναζαν, ἔρριχναν τὰ ροῦχα τους καί σκόρπιζαν σκόνη στὸν ἀέρα, διέταξε ὁ χιλιάρχος νά ὀδηγηθεῖ αὐτός στοῦ στρατώνα, λέγοντας νά τὸν ἀνακρίνουν μαστιγώνοντάς τον, γιὰ νά μάθει τὴν αἰτία γιὰ τὴν ὁποία κραύγαζαν ἐναντίον του». Ἐπρεπε καί ὁ χιλιάρχος νά ἐξετάσει ἐὰν αὐτὰ ἔχουν ἔτσι, καί ἐκεῖνοι οἱ ἴδιοι, ἐκεῖνος ὁμως χωρὶς νά κάνει τίποτε παραπάνω, ἔδωσε ἐντολὴ νά

ἀνετάζειν αὐτὸν ἐπαγγέλλεται· «ἐκέλευσε γὰρ αὐ-
 τόν», φησὶν, «εἰσάγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολήν, εἰπὼν
 μαστιξὶν ἀνετάζεσθαι αὐτόν, ἵνα γνῶ δι' ἣν αἰτίαν
 οὕτω κατεβόων αὐτοῦ». Καὶ μὴν παρ' ἐκείνων ἔδει
 5 μαθεῖν τῶν καταβοώντων, καὶ ἐρωτῆσαι εἴ τινος τῶν
 εἰρημένων ἐπελαμβάνοντο· ἀλλ' ἀπλῶς τῇ ἐξουσίᾳ
 χρῆται, καὶ ἐκείνοις πρὸς χάριν ποιεῖ· οὐ γὰρ τοῦτο
 ἐζήτει, ὅπως δικαίως τι πράξειεν, ἀλλ' ὅπως παύ-
 σαιε τὸν ἐκείνων θυμόν, ἄδικον ὄντα.

10 «Ὡς δὲ προσέτεινον αὐτὸν τοῖς ἱμαῖσιν, εἶπε πρὸς
 τὸν ἐστῶτα ἐκατόνταρχον ὁ Παῦλος· Εἰ ἄνθρωπον
 Ρωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν;».
 Οὐκ ἐφεύσατο Παῦλος, μὴ γένοιτο! Ρωμαῖον ἑαυτὸν
 εἰπὼν (Ρωμαῖος γὰρ ἦν)· διὸ καὶ ὁ χιλιάρχος ἀκού-
 15 σας φοβεῖται. Καὶ τίνος, φησὶν, ἐνεκεν ἐφοβήθη;
 Εἰ καὶ δι' οὐδὲν ἕτερον ἔδεισεν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἄλῶ καὶ
 μείζονα δίκην δῶ. Καὶ ὄρα, οὐχ ἀπλῶς φησιν, ἀλλ'
 «εἰ ἔξεστιν ὑμῖν;». Δύο τὰ ἐγκλήματα, καὶ τὸ ἄνευ
 λόγου, καὶ τὸ Ρωμαῖον ὄντα. Μεγάλην εἶχον ταύτην
 20 τότε προνομίαν οἱ ἀξιούμενοι οὕτω καλεῖσθαι· καὶ οὐ
 πάντες τούτου ἐτύγχανον· ἀπὸ γὰρ Ἀδριανοῦ φασὶ
 πάντας Ρωμαῖους ὀνομασθῆναι, τὸ δὲ παλαιὸν οὐχ
 οὕτως ἦν. Ἡ καὶ Ρωμαῖον ἑαυτὸν εἶπεν, ἵνα διαφύ-
 γῃ τὴν τιμωρίαν· εὐκαταφρόνητος γὰρ ἂν ἐγένετο
 25 μαστιχθεὶς νῦν δὲ τοῦτο εἰπὼν, εἰς πλείονα αὐτοῦς
 ἐμβάλλει φόβον. Εἰ δὲ ἐμάστιξαν, καὶ παρέτρεψαν
 ἂν τὸ πρᾶγμα, ἧ καὶ ἀπέκτειναν αὐτόν· νῦν δὲ οὐχ
 οὕτω γίνεται. Ὅρα πῶς ὁ Θεὸς συγχωρεῖ καὶ ἄν-
 θρωπίνως πολλὰ γενέσθαι καὶ ἐπ' αὐτῶν καὶ τῶν
 30 λοιπῶν. Ὁ δὲ χιλιάρχος, ἀποκριθεὶς ὅτι «πολλοῦ κε-
 φαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην», δείκνυ-

τὸν ἀνακρίνουν μαστιγώνοντάς τον· διότι, λέγει, «Διέταξε νὰ ὀδηγηθεῖ στοῦ στρατώνα, λέγοντας νὰ τὸν ἀνακρίνουν μαστιγώνοντάς τον, γιὰ νὰ μάθει τὴν αἰτία γιὰ τὴν ὁποία κραύγαζαν ἐναντίον του». Καὶ βέβαια ἔπρεπε ἀπὸ ἐκείνους ποὺ κραύγαζαν ἐναντίον του νὰ ζητήσει πληροφορίες, ρωτώντας τους ἐὰν δὲν συμφωνοῦσαν μὲ κάτι ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ λέχθηκαν· ἀλλ' ὅμως κάνει μόνο χρῆση τῆς ἐξουσίας του καὶ ἐνεργεῖ πρὸς χάρη ἐκείνων· διότι ἡ ἐπιδίωξή του δὲν ἦταν αὐτὴ, νὰ ἐνεργήσῃ δηλαδὴ δίκαια, ἀλλὰ πῶς νὰ σταματήσει τὸ θυμὸ ἐκείνων, ποὺ ἦταν ἄδικος.

«Ὅταν ὅμως τὸν ἔδεσαν γιὰ νὰ τὸν μαστιγώσουν, εἶπε ὁ Παῦλος πρὸς τὸν ἑκατόνταρχο· Ἔχετε τὸ δικαίωμα ἀπὸ τὸ νόμο νὰ μαστιγώνετε Ρωμαῖο πολίτη χωρὶς νὰ ἔχει καταδικασθεῖ;». Δὲν εἶπε ψέματα ὁ Παῦλος (μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη!) ὀνομάζοντας τὸν ἑαυτοῦ Ρωμαῖο (διότι ἦταν Ρωμαῖος)· γι' αὐτὸ καὶ ὁ χιλιάρχος φοβᾶται ἀκούοντας αὐτά. Καὶ γιὰ ποῖο λόγο, λέγει, φοβήθηκε; Ὅπωςδήποτε γιὰ τίποτε ἄλλο δὲν φοβήθηκε, παρὰ γιὰ νὰ μὴ συλληφθεῖ καὶ ὑποστῇ μεγαλύτερη τιμωρία. Καὶ πρόσεχε, δὲν ὁμιλεῖ ἀπλῶς, ἀλλὰ λέγει, «Ἐπιτρέπεται σέ σᾶς;». Δύο εἶναι οἱ κατηγορίες, καὶ τὸ ὅτι μαστιγώνεται χωρὶς ν' ἀπολογηθεῖ, καὶ ἐνῶ εἶναι Ρωμαῖος. Ἀποτελοῦσε μεγάλο προνόμιο γιὰ ἐκείνους ποὺ ἀξιῶνονταν νὰ ὀνομάζονται ἔτσι· καὶ δὲν κατόρθωναν νὰ τὸ ἐπιτύχουν αὐτὸ ὅλοι· διότι λένε ὅτι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀδριανοῦ ὀνομάσθηκαν ὅλοι Ρωμαῖοι, ἐνῶ πρὶν παλιὰ δὲν συνέβαινε τὸ ἴδιο. Ἡ ὀνόμασε τὸν ἑαυτοῦ Ρωμαῖο, γιὰ ν' ἀποφύγει τὴν τιμωρία· διότι θὰ γινόταν ἀξιοκαταφρόνητος ἐὰν μαστιγωνόταν· τῶρα ὅμως λέγοντας αὐτό, βάζει αὐτοὺς σὲ μεγαλύτερο φόβο. Ἐὰν τὸν μαστίγωναν, ἴσως διέστρεφαν τὸ πράγμα, ἢ μπορεῖ καὶ νὰ τὸν φόνευαν· τῶρα ὅμως δὲν γίνεται τὸ ἴδιο. Πρόσεχε πῶς ὁ Θεὸς ἐπιτρέπει πολλὰ νὰ γίνονται καὶ ἀνθρώπινα καὶ σ' αὐτοὺς καὶ στοὺς ἄλλους. Ὁ χιλιάρχος ἀποκρίθηκε τότε καὶ εἶπε ὅτι «Ἐγὼ ἀπέκτησα αὐτὸ τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη μὲ πολ-

σιν ὑποπτεῦσαι πρόφασιν εἶναι τὸ εἰπεῖν ἑαυτὸν Ρωμαῖον τὸν Παῦλον καὶ ἴσως τοῦτο ὑπέλαβεν ἀπὸ τῆς λιτότητος Παύλου τῆς φαινομένης.

«Ἀκούσας δὲ ὁ ἑκατόνταρχος, προσελθὼν τῷ χιλίαρχῳ ἀπήγγειλε, λέγων· Ὅρα τί μέλλεις ποιεῖν· ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος Ρωμαῖός ἐστι. Προσελθὼν δὲ ὁ χιλίαρχος εἶπεν αὐτῷ· Λέγε μοι, εἰ σὺ Ρωμαῖος εἶ· Ὁ δὲ ἔφη· Ναί. Ἀπεκρίθη ὁ χιλίαρχος· Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἔκτησάμην. Ὁ δὲ Παῦλός φησιν· Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. Εὐθέως δὲ ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ οἱ μέλλοντες ἀνετάζειν αὐτόν. Καὶ ὁ χιλίαρχος δὲ ἐφοβήθη, ἐπιγνοὺς ὅτι Ρωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι ἦν αὐτὸν δεδεκώς». «Ἐγὼ δέ», φησί, «καὶ γεγέννημαι». Ἄρα καὶ πατὴρ ἦν Ρωμαῖου. Τί οὖν ἀπὸ τούτου γίνεται; Δύσας κατήγαγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Οὕτως οὐκ ἦν ψεῦδος τὸ εἰπεῖν ἑαυτὸν Ρωμαῖον, ὅτι καὶ ἀπώνατο ἀπ' αὐτοῦ. λυθεὶς τοῦ δεσμοῦ· καὶ πῶς, ἄκουε.

«Τῇ δὲ ἐπαύριον βουλόμενος γνῶναι τὸ ἀσφαλές, τὸ τί κατηγορεῖται ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἔλυσεν αὐτόν, καὶ ἐκέλευσε συνελθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ πᾶν τὸ συνέδριον αὐτῶν· καὶ καταγαγὼν τὸν Παῦλον ἔστησεν εἰς αὐτούς». «Ἀτενίσας δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ εἶπεν». Οὐκέτι πρὸς τὸν χιλίαρχον, ἀλλὰ πρὸς τὸ πλῆθος καὶ τὸν δῆμον πάντα διαλέγεται. Καὶ τί φησιν; «Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ πάση συνειδήσει ἀγαθῇ πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ ἄχρι ταύτης τῆς ἡμέρας». Ὁ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ὁὐ σύνοίδα ἑμαυτῷ τι ἠδικηκῶς ὑμᾶς, οὐδὲ ἄξιον τῶν δεσμῶν τούτων πράττων'. Τί οὖν ὁ ἀρχιερεύς; Δέον κατανυγῆναι ἐφ' οἷς εἰς χάριν αὐτῶν ἀδίκως ἐδέδετο, ὁ δὲ καὶ προσεπιτίθησι, καὶ κελεύει τύπτεσθαι αὐτόν· ὃ καὶ δῆλον ἐξ

λά χρήματα», δείχνοντας πώς ύποπτεύθηκε ὅτι εἶναι πρόφαση τὸ νὰ πεῖ ὁ Παῦλος ὅτι εἶναι Ρωμαῖος· καὶ ἴσως αὐτὸ τὸ συμπέρανε ἀπὸ τῆ φτώχεια ποῦ ἔδειχνε ἢ ὅλη παρουσία τοῦ Παύλου.

«Ὅταν τὸ ἄκουσε αὐτὸ ὁ ἑκατόνταρχος, πῆγε καὶ τὸ ἀνέφερε στὸ χιλιάρχο, λέγοντάς του· Πρόσεχε τί πᾶς νὰ κάνεις· διότι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι Ρωμαῖος. Πῆγε τότε ὁ χιλιάρχος στὸν Παῦλο καὶ τοῦ εἶπε· Πές μου, εἶσαι Ρωμαῖος; Ἐκεῖνος εἶπε· Ναί. Ἀποκρίθηκε ὁ χιλιάρχος· Ἐγὼ ἀπέκτησα αὐτὸ τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου μὲ πολλὰ χρήματα. Ὁ Παῦλος ἀπάντησε τότε· Ἐγὼ ὅμως τὸ ἔχω ἐκ γεννητῆς. Ἀμέσως τότε ἀπομακρύνθηκαν ἐκεῖνοι ποῦ ἐπρόκειτο νὰ τὸν ἀνακρίνουν, καὶ ὁ ἴδιος ὁ χιλιάρχος φοβήθηκε, διαπιστώνοντας ὅτι πραγματικὰ εἶναι Ρωμαῖος καὶ ὅτι τὸν εἶχε δέσει». «Ἐγὼ ὅμως», λέγει, «εἶμαι Ρωμαῖος ἐκ γεννητῆς». Ἐπομένως ὁ πατέρας του ἦταν Ρωμαῖος. Τί λοιπὸν γίνεται μετὰ ἀπ' αὐτό; Ἀφοῦ τὸν ἔλυσε τὸν κατέβασε στοὺς Ἰουδαίους. Ἄρα δὲν ἦταν ψέμα ποῦ εἶπε ὅτι εἶναι Ρωμαῖος, διότι καὶ ὠφελήθηκε ἀπ' αὐτό, ἀφοῦ λύθηκε ἀπὸ τὰ δεσμά· καὶ ἄκου πῶς συνέβηκε αὐτό.

«Τὴν ἄλλη ἡμέρα, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ μάθει μὲ ἀκρίβεια, γιὰ ποιά αἰτία κατηγορεῖται ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, τὸν ἔλυσε καὶ διέταξε νὰ συγκεντρωθοῦν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ ὀλόκληρο τὸ συνέδριο αὐτῶν, καί, ἀφοῦ κατέβασε τὸν Παῦλο, τὸν παρουσίασε σ' αὐτούς. Ὁ Παῦλος, ἀφοῦ ἔριξε τὸ βλέμμα του στὸ συνέδριο, εἶπε». Δὲν ὁμιλεῖ πλέον πρὸς τὸ χιλιάρχο, ἀλλὰ πρὸς τὸ πλῆθος καὶ πρὸς ὅλο τὸ λαό. Καὶ τί λέγει; «Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ ἔζησα ἀπέναντι στὸ Θεὸ μέχρι σήμερα μὲ ἀγαθὴ τελείως συνείδηση». Αὐτὸ ποῦ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· Ἐνὼ βλέπω νὰ σᾶς ἔχω ἀδικήσει σὲ κάτι, οὔτε ὅτι κάμνω κάτι ποῦ εἶναι ἄξιο γιὰ τὰ δεσμὰ αὐτά'. Τί λοιπὸν κάμνει τότε ὁ ἀρχιερέας; Ἐνῶ ἔπρεπε νὰ συγκινηθεῖ ποῦ ἐξ αἰτίας τους εἶχε δεθεῖ ἄδικα, αὐτὸς ἀντίθετα καὶ ἐπιτίθεται περισσότερο ἐναντίον του καὶ διατάζει νὰ τὸν χτυποῦν, πράγμα ποῦ γίνεται φα-

ῶν ἐπήγαγεν. «Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας τοῖς παρεστῶσιν αὐτῷ ἐπέταξε τύπτειν αὐτοῦ τὸ στόμα». Καλά γε ἐπιεικῆς ὁ ἀρχιερεὺς. «Τότε ὁ Παῦλος πρὸς αὐτὸν εἶπε· Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοῖχε κεκο-
 5 νιαμένε· καὶ σὺ κάθη κρίνων με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παρανομῶν κελεύεις με τύπτεσθαι; Οἱ δὲ παρεστῶτες εἶπον· Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς; Ἔφητε ὁ Παῦλος· Οὐκ ἤδειν, ἀδελφοί, ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεὺς· γέγραπται γάρ· Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐ-
 10 ρεῖς κακῶς».

2. Τινὲς μὲν οὖν φασὶ ὅτι εἰδῶς εἰρωνεύεται, ἐμοὶ δὲ δοκεῖ ὅτι οὐδὲ ὅλως ἤδει ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεὺς· ἢ γὰρ ἂν καὶ ἐτίμησε· διὸ καὶ ἀπολογεῖται, ὡς κατηγορίας οὔσης, καὶ ἐπάγει· «Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου
 15 οὐκ ἐρεῖς κακῶς». Τί οὖν; φησὶν· εἰ γὰρ μὴ ἄρχων ἦν, ἄλλον ἀπλῶς ὑβρίζειν ἔδει; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ ὑβριζόμενον μᾶλλον ἐνεγκεῖν. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι πῶς, ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς λέγων, «Δοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα», ἐνταῦθα τούναντίον ποιεῖ,
 20 καὶ οὐ λοιδορεῖται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπαρᾶται; Ἀπαγε! οὐδέτερον τούτων φαίνεται πεποιηκῶς, ἀλλὰ τῷ ἀκριβῶς σκοποῦντι παρρησίας μᾶλλον ἐστὶ τὰ ρήματα ἢ θυμοῦ· ἄλλως δὲ οὐκ ἐβούλετο εὐκαταφρόνητος φανῆναι τῷ χιλιάρχῳ. Εἰ γὰρ αὐτὸς μὲν ἐφείσατο
 25 μαστίξαι ὡς δὴ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκδίδοσθαι μέλλοντα, τὸ ὑπὸ τῶν οἰκετῶν τύπτεσθαι μᾶλλον ἂν ἐκεῖνον θρασύτερον εἰργάσατο· διὰ τοῦτο οὐδὲ πρὸς τὸν παῖδα ἀποτείνεται, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπιτάξαντα, τοῦτο κατασκευάζων. Τὸ δὲ «τοῖχε κεκονιαμένε, καὶ
 30 σὺ κάθη κρίνων με κατὰ τὸν νόμον» εἶπε, μονονουχί

2. Ἐξ. 22, 28

3. Α' Κορ. 4, 12

νερό από εκείνα που πρόσθεσε. «Ο άρχιερέας Άνανίας διέταξε τότε εκείνους που στέκονταν κοντά του να τον χτυπούν στο στόμα». Πολύ καλά λοιπόν· ο άρχιερέας ήταν επιεικής. «Τότε ο Παῦλος είπε προς αυτόν· Ὁ Θεός θά σέ χτυπήσει, τοίχε άσβεστωμένε· κάθесαι εκεί για να κρίνεις σύμφωνα με τὸ νόμο και παραβαίνοντας τὸ νόμο διατάσσεις να με χτυπήσουν; Τότε οί παραβρισκόμενοι εκεί είπαν· Τὸν άρχιερέα τοῦ Θεοῦ βρίζεις; Και ο Παῦλος είπε· Δέν ήξερα, άδελφοί, ότι είναι άρχιερέας· διότι ἔχει γραφεῖ· Δέν θά κακολογήσεις τὸν ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου»².

2. Μερικοί βέβαια ισχυρίζονται ότι τὸν εἰρωνεύεται, γνωρίζοντας ότι είναι άρχιερέας, ὅμως ἐγὼ ἔχω τὴ γνώμη ὅτι δέν γνώριζε ὅτι ἦταν άρχιερέας· διότι ὅπωςδήποτε, ἐάν τὸ γνώριζε, θά ἔδειχνε σεβασμὸ πρὸς αὐτόν· γι' αὐτὸ και ἀπολογεῖται, σάν να κατηγορήθηκε, και προσθέτει· «Δέν θά κακολογήσεις τὸν ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου». Τί λοιπόν; λέγει· ἐάν δέν ἦταν ἄρχοντας, ἔπρεπε ἐάν ἦταν ἄλλος να τὸν βρίζει; Καθόλου, ἀλλὰ και ἂν ἀκόμη βριζόταν να ὑπομένει ὅπωςδήποτε τις ὕβρεις. Ἄξιζει να ἐξετάσουμε πῶς, λέγοντας ὁ ἴδιος σὲ ἄλλη περίπτωση, «Ὅταν μᾶς βρίζουν, εὐλογοῦμε, ὅταν μᾶς διώκουν, δείχνουμε ἀνοχή»³, ἐδῶ κάμνει τὸ ἀντίθετο, και ὄχι μόνο βρίζει, ἀλλὰ και καταριέται; Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη! Τίποτε ἀπ' αὐτὰ φαίνεται ὅτι δέν ἔχει κάνει, ἀλλὰ για ἐκείνον που ἐξετάζει τὰ πράγματα με προσοχή, τὰ λόγια αὐτὰ είναι ἀποτέλεσμα μᾶλλον θάρρους, παρὰ θυμοῦ· ἄλλωστε δέν ἤθελε να φανεῖ εὐκαταφρόνητος στο χιλιάρχο. Διότι, ἐάν αὐτὸς ἀπέφυγε να τὸν μαστιγώσει και προτίμησε να τὸν παραδώσει στους Ἰουδαίους, τὸ να δέρνεται ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες αὐτὸ θά ἔκαμνε θρασύτερο ἐκείνον· γι' αὐτὸ και δέν ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ὑπηρέτη, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνον που ἔδωσε τὴ διαταγή, θέλοντας να ἐπιτύχει αὐτό. Τὸ «τοίχε άσβεστωμένε, κάθесαι εκεί για να με κρίνεις σύμφωνα με τὸ νόμο», τὸ είπε, θέλοντας

τοῦτο αὐτὸ λέγων· Ὑπεύθυνος ὢν καὶ μυρίων πλη-
γῶν ἄξιος·.

“Ὅρα γοῦν πῶς αὐτοῦ κατεπλάγησαν τὴν παρρη-
σίαν ὁ δῆμος· δέον γὰρ ἀνατρέψαι τὸ πᾶν, παροινου-
5 σι μᾶλλον. Αὐτὸς δὲ καὶ τὸν νόμον ὑπαναγινώσκει,
ἐπειδὴ βούλεται δεῖξαι ὅτι οὐ διὰ τὸ φοβηθῆναι, οὐ-
δὲ διὰ τὸ μὴ ἄξιον εἶναι ἀκοῦσαι, ταῦτα οὕτως εἶπεν,
ἀλλὰ τῷ νόμῳ καὶ ἐνταῦθα πειθόμενος. Καὶ σφόδρα
πείθομαι μὴ εἰδέναι αὐτὸν ὅτι ἀρχιερεύς ἐστι, διὰ
10 μακροῦ μὲν ἐπανελθόντα χρόνου, μὴ συγγινόμενον δὲ
συνεχῶς Ἰουδαίοις, ὁρῶντα δὲ καὶ ἐκεῖνον ἐν τῷ μέ-
σῳ μετὰ πολλῶν καὶ ἐτέρων· οὐκέτι γὰρ δῆλος ἦν ὁ
ἀρχιερεύς, πολλῶν ὄντων καὶ διαφόρων. Οὕτω μοι
καὶ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς ἀποτείνασθαι δοκεῖ, δεικνὺς ὅ-
15 τι νόμῳ πείθεται, καὶ διὰ τοῦτο ἀπολογεῖται. Ἰδω-
μεν δὲ ἄνωθεν τὰ εἰρημένα.

«Προσευχομένου μου», φησὶν, «ἐν τῷ ἱερῷ, ἐγένε-
το γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει». Ἰνα δηλώσῃ ὅτι οὐχ
ἀπλῶς φαντασία ἦν, διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ «προσ-
20 ευχομένου μου». «Σπεῦσον καὶ ἔξελθε ἐν τάχει», φη-
σί, «διότι οὐ παραδέξονται σου τὴν μαρτυρίαν». Ἐν-
ταῦθα δείκνυσιν ὅτι οὐχὶ φοβούμενος αὐτῶν τοὺς
κινδύνους ἔφυγεν, ἀλλ’ ὅτι οὐκ ἐδέχοντο τὴν μαρ-
τυρίαν αὐτοῦ. Διὰ τί δὲ εἶπεν ὅτι «αὐτοὶ ἐπίστανται
25 ὅτι ἐγὼ ἤμην δεσμεύων»; Οὐκ ἀντιλέγων τῷ Χρι-
στῷ, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ βουλόμενος μαθεῖν τὸ οὕτω
παράδοξον. «Πορεύου», φησὶν, «ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη
μακρὰν ἔξαποστελῶ σε». Ὅρα οὐκ ἐδίδαξεν αὐτὸν
ὁ Χριστὸς τί δεῖ ποιεῖν, ἀλλ’ εἶπε μόνον ἀπελθεῖν, καὶ
30 πείθεται τοσοῦτον ἦν καταπειθής!

«Καὶ ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν», φησί, «λέγον-
τες· Ἄρε αὐτόν· οὐ γὰρ καθῆκον αὐτὸν ζῆν». Ὡ τῆς
θρασύτητος! καὶ μὴν ὑμᾶς οὐ καθήκει ζῆν, οὐχὶ τοῦ-

κατὰ κάποιο τρόπο νὰ πει τὸ ἐξῆς σ' αὐτόν· 'Εἶσαι ὑπεύθυνος καὶ ἄξιος ἀπειρῶν τιμωριῶν'.

Πρόσεχε λοιπὸν πῶς τὸ πλῆθος ἐξεπλάγη ἀπὸ τὸ θάρρος τοῦ Παύλου· διότι, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ ἀνατρέψουν τὰ πάντα, αὐτοὶ ὅμως συμπεριφέρονται μὲ μεγάλη ἀπρέπεια. Αὐτὸς ὅμως καὶ τὸ νόμο ἀναφέρει, ἐπειδὴ θέλει νὰ δείξει, ὅτι αὐτὰ τὰ εἶπε ἔτσι ὄχι ἐπειδὴ φοβήθηκε, οὔτε ἐπειδὴ δὲν ἦταν ἄξιος νὰ τὰ ἀκούσει, ἀλλὰ ὑπακούοντας καὶ ἐδῶ στὸ νόμο. Καὶ εἶμαι ἀπόλυτα πεπεισμένος ὅτι αὐτὸς δὲν γνώριζε ὅτι ἐκεῖνος ἦταν ἀρχιερέας, καθόσον ἐπέστρεψε ἐδῶ μετὰ ἀπὸ πολὺ χρόνο καὶ δὲν συναναστρεφόταν συνέχεια τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἔτσι εἶδε καὶ ἐκεῖνον ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς ἄλλους· διότι ὁ ἀρχιερέας δὲν ἦταν γνωστός, ἐπειδὴ ὑπῆρχαν πολλοὶ καὶ διάφοροι. "Ἐτσι μοῦ φαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸ λέγεται πρὸς αὐτούς, γιὰ νὰ δείξει ὅτι ὑπακούει στὸ νόμο καὶ γι' αὐτὸ ἀπολογεῖται. 'Ἄλλ' ἄς δοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ὅσα λέχθηκαν.

«'Ἐνῶ προσευχόμεον», λέγει, «στὸ ναὸ συνέβηκε νὰ περιπέσω σὲ ἔκσταση». Γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν ἦταν αὐτὸ ἀπλῶς φαντασία, γι' αὐτὸ πρόσθεσε τὸ «'Ἐνῶ προσευχόμεον». «Τρέξε καὶ φύγε γρήγορα», λέγει, «διότι δὲν θὰ δεχθοῦν τὴ μαρτυρία σου». 'Ἐδῶ δείχνει ὅτι δὲν ἔφυγε ἐπειδὴ φοβόταν τοὺς κινδύνους ἐκ μέρους αὐτῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν δέχονταν τὴ μαρτυρία του. Γιατί ὅμως εἶπε ὅτι «Αὐτοὶ γνωρίζουν πάρα πολὺ καλὰ ὅτι ἐγὼ ἤμουν ἐκεῖνος ποὺ φυλάκιζα τοὺς πιστούς»; Τὸ εἶπε ὄχι γιὰ νὰ προβάλλει ἀντίρρηση στὸ Χριστό, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη! ἀλλὰ θέλοντας νὰ μάθει αὐτὸ τὸ τόσο παράδοξο. «Πήγαινε», λέγει, «διότι ἐγὼ θὰ σὲ στείλω μακριὰ στοὺς ἐθνικούς». Πρόσεχε· δὲν τὸν δίδαξε ὁ Χριστὸς τί πρέπει νὰ κάνει, ἀλλὰ τοῦ εἶπε μόνο νὰ φύγει, καὶ ὑπακούει· τόσο πολὺ ὑπάκουος ἦταν!

«Καὶ ἀρχισαν», λέγει, «νὰ φωνάζουν δυνατὰ καὶ νὰ λένε· ἔξαφάνισέ τον, διότι δὲν πρέπει νὰ ζεῖ αὐτός». Πῶ, πῶ μέγεθος θρασύτητας! καὶ ὅμως σεῖς δὲν ἔπρεπε

τον τὸν πάντα πειθόμενον τῷ Θεῷ. Ὡς μιαιοὶ καὶ ἀν-
 δροφόνοι! «Καὶ τὰ ἱμάτια ἐκτινάσσοντες», φησί, «κο-
 νιορτὸν ἔβαλον». Ὡστε χαλεπωτέραν γενέσθαι τὴν
 στάσιν τοῦτο ποιούσιν, ἢ καὶ φοβῆσαι βουλόμενοι τὸν
 5 ἄρχοντα. Καὶ ὄρα· οὐ λέγουσι τὴν αἰτίαν, ἐπειδὴ μη-
 δὲν εἶχον εἰπεῖν, ἀλλὰ τῇ βοῇ καταπλήξειν οἴονται·
 καὶ μὴν παρὰ τῶν κατηγορῶν ἐχρῆν μαθεῖν. «Καὶ
 ὁ χιλιάρχος ἐφοβήθη», φησὶν, «ἐπιγνοὺς ὅτι Ρωμαῖ-
 ὅς ἐστιν». Οὐκ ἄρα ψεῦδος ἦν τὸ Ρωμαῖον ἑαυτὸν
 10 εἶναι τὸν Παῦλον εἰπεῖν. «Καὶ ἔλυσεν αὐτὸν ἐπὶ τῶν
 δεσμῶν», φησί, «καὶ καταγαγὼν ἕστησεν εἰς τὸ συν-
 ἔδριον». Τοῦτο ἔδει ποιῆσαι παρὰ τὴν ἀρχήν, καὶ μή-
 τε δῆσαι, μήτε βουληθῆναι μαστίξαι, ἀλλὰ καταλιπεῖν
 μηδὲν τοιοῦτό τι ποιήσαντα, ὥστε καὶ δεσμεῖσθαι.
 15 «Καὶ ἔλυσεν αὐτόν», φησί, «καὶ καταγαγὼν εἰς αὐ-
 τοὺς ἕστησε». Τοῦτο μάλιστα ἠπόρησαν οἱ Ἰουδαῖοι.
 «Ἀτενίσας δὲ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ», φησὶν, «εἶ-
 πεν· Ἄνδρες ἀδελφοί». Ἐνταῦθα τὴν παρησίαν αὐ-
 τοῦ δείκνυσι, τὸ ἀκατάπληκτον. Ἄλλ' ὄρα καὶ ἐκεί-
 20 νων τὸ ἰταμόν· ἐπήγαγε γάρ· «Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ἀ-
 νανίας τύπτειν αὐτοῦ τὸ στόμα ἐπέταξε». Διὰ τί τύ-
 πτεις; τί γὰρ εἶπεν ὑβριστικόν; Ὡς τῆς ἀναισχυντί-
 ας! ὦ τῆς θρασύτητος! «Τότε ὁ Παῦλος πρὸς αὐ-
 τόν», φησὶν, «εἶπε· Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοῖχε
 25 κεκονιαμένε». Βαβαὶ τῆς παρησίας! εἰς ὑπόκρισιν
 αὐτὸν καὶ παρανομίαν διασύρει· διὰ τοῦτο γοῦν καὶ
 καταστέλλεται. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπορῶν οὐδὲν τολμᾷ
 εἰπεῖν, ἀλλ' οἱ παρ' αὐτόν, οὐκ ἐνεγκόντες αὐτοῦ τὴν
 παρησίαν. Οὕτως εἶδον ἄνθρωπον θανατῶντα, καὶ
 30 οὐχ ὑπέμειναν. «Οὐκ ἤδειν», φησὶν, «ὅτι ἀρχιερεὺς
 ἐστιν». Ἄρα ἀγνοίας ἢ ἐπιτίμησις ἦν· εἰ γὰρ μὴ τοῦ-

νά ζεΐτε, καὶ ὄχι αὐτός πού σ' ὄλα εἶναι ὑπάκουος στό Θεό. Πῶ, πῶ ἄνθρωποι ἀχρεῖοι καὶ φονιάδες! «Καὶ ἔρριχναν», λέγει, «τὰ ἐνδύματά τους καὶ σκόρπιζαν σκόνη». Αὐτὸ τὸ κάμνουν γιὰ νὰ γίνει πιὸ φοβερὴ ἡ στάση τους, ἢ καὶ θέλοντας νὰ φοβήσουν τὸν ἄρχοντα. Καὶ πρόσεχε δὲν λένε τὴν αἰτία, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν τίποτε νὰ ποῦν, ἀλλὰ νομίζουν ὅτι θὰ τὸν καταπλήξουν μὲ τίς δυνατὲς φωνές τους· καὶ ὅμως ἔπρεπε νὰ τὸ καταλάβει ἀπὸ τοὺς κατηγοροῦς. «Καὶ ὁ χιλιάρχος», λέγει, «φοβήθηκε, πού διαπίστωσε, ὅτι ὁ Παῦλος εἶναι Ρωμαῖος πολίτης». Ἐπομένως δὲν ἦταν ψέμα πού εἶπε ὁ Παῦλος ὅτι εἶναι Ρωμαῖος πολίτης. «Τὸν ἔλυσε τότε», λέγει, «ἀπὸ τὰ δεσμά, καὶ τὸν κατέβασε κάτω παρουσιάζοντάς τον στό συνέδριο». Αὐτὸ ἔπρεπε νὰ τὸ κάνει στὴν ἀρχή, καὶ οὔτε νὰ τὸ δέσει καὶ οὔτε νὰ θελήσει νὰ τὸν μαστιγώσει, ἀλλὰ νὰ τὸν ἀφήσει ἐλεύθερο, ἀφοῦ δὲν ἔκανε τίποτε παρόμοιο, ὥστε νὰ χρειαζόταν νὰ τον δέσει. «Τὸν ἔλυσε», λέγει, «καὶ τὸν κατέβασε κάτω παρουσιάζοντάς τον σ' αὐτούς». Γι' αὐτὸ πρὸ πάντων ἀπόρησαν οἱ Ἰουδαῖοι.

«Ὁ Παῦλος τότε ἀφοῦ ἔρριξε», λέγει, «τὸ βλέμμα του στό συνέδριο εἶπε· Ἄνδρες ἀδελφοί». Ἐδῶ δείχνει τὸ θάρρος του, τὴν ἀφοβία του. Ἄλλὰ πρόσεχε καὶ τὴ θρασύτητα ἐκείνων· διότι πρόσθεσε· «Ὁ ἀρχιερέας Ἀνανίας διέταξε νὰ τὸν χτυποῦν στό στόμα». Γιατί τὸν χτυπᾶς; διότι τί τὸ ὑβριστικὸ εἶπε; Πῶ, πῶ ἀδιαντροπιά! πῶ, πῶ θρασύτητα! «Τότε ὁ Παῦλος εἶπε», λέγει, «πρὸς αὐτόν· Ὁ Θεὸς θὰ σὲ χτυπήσει, τοῖχε ἀσβεστωμένε». Πῶ, πῶ μέγεθος παρρησίας! Τὸν κατηγορεῖ γιὰ ὑποκρισία καὶ παρανομία· γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ συγκρατεῖται. Καὶ αὐτὸς βέβαια ἐπειδὴ βρέθηκε σὲ ἀμηχανία δὲν τολμᾷ νὰ πεῖ τίποτε, ἀλλ' οἱ βρισκόμενοι κοντὰ σ' αὐτόν, μὴ ὑποφέροντας τὸ θάρρος του. Εἶδαν ἄνθρωπο πού ἤθελε τόσο πολὺ νὰ πεθάνει καὶ δὲν μπόρεσαν νὰ τὸ ὑποφέρουν. «Δὲν γνώριζα», λέγει, «ὅτι εἶναι ἀρχιερέας». Ἐπομένως ἡ ἐπίπληξη ἦταν ἀποτέλεσμα ἄγνοιας· διότι, ἐὰν δὲν ἦταν

το ἦν, κὰν λαβὼν αὐτὸν ἀπῆλθε, καὶ οὐκ ἐσίγησε. κὰν ἐξέδωκεν αὐτοῖς αὐτὸν ὁ χιλίαρχος.

3. Ἐνταῦθα δείκνυσιν ὅτι ἐκὼν πάσχει ἂ πάσχει καὶ οὕτως ἀπολογεῖται πρὸς αὐτούς, τῷ νόμῳ πειθόμενος, οὐχὶ αὐτοῖς ἐνδείξασθαι βουλόμενος· ἐπεὶ ἐκείνων καὶ κατεγνώκει σφόδρα. Διὰ τὸν νόμον τοίνυν ἀπολογεῖται, ἀλλ' οὐ διὰ τὸν δῆμον. Εἰκότως τὸ γὰρ τὸν οὐδὲν ἡδίκηκότα ἀναιρεῖν, καὶ ταῦτα ἀθῶον ὄντα, παράνομον ἦν. Οὐκοῦν οὐδὲ ὕβρις τὸ παρ' αὐτοῦ εἰρημένον, εἰ μὴ καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ ὕβριν εἰποι τις, ὅταν λέγῃ· «Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκονισμένοις». **Ναί**, φησὶν· ἀλλά, εἰ πρὸ τοῦ τυπτηθῆναι εἶπεν, οὐκ ἦν θυμῶ, ἀλλὰ παρρησίας. Ἄλλ' εἶπον τὴν αἰτίαν, 15 ὅτι οὐκ ἐβούλετο καταφρονηθῆναι. Καὶ μὴν ὁ Χριστὸς πολλαχοῦ ὕβρισεν Ἰουδαίους, αὐτὸς ὕβρισθεὶς, ὡς, ὅταν λέγῃ· «**Μὴ** δοκεῖτε ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν». Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο ὕβρις, μὴ γένοιτο!

“Ορα γοῦν πρὸς ἐκείνους μεθ' ὄσης ἐπιεικείας 20 διαλέγεται. «Οὐκ ἦδειν ὅτι ἀρχιερεὺς ἐστι», φησί, τοῦ Θεοῦ». Τοῦτο εἶπε, καὶ οὐκ ἔστη, ἀλλά, δεικνὺς ὅτι οὐκ εἰρωνεύεται, ἐπάγει· «Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς». Βλέπεις πῶς καὶ ἄρχοντα αὐτὸν ἔτι ὁμολογεῖ; **Μάθωμεν** τοίνυν καὶ ἡμεῖς τὴν ἐπιεικείαν, ἵνα ἐν ἑκατέροις ὧμεν ἀπηρτισμένοι· πολλῆς 25 γὰρ ἀκριβείας δεῖ, ὥστε μαθεῖν τί μὲν τοῦτο, τί δὲ ἐκείνο· ἀκριβείας δὲ δεῖ, ὅτι παρυφεστᾶσιν αὐταῖς αἱ κακίαι, τῇ μὲν παρρησίᾳ θρασύτης, τῇ δὲ ἐπιεικείᾳ ἀνανδρίας· καὶ δέον περισκοπεῖν μὴ, τὴν κακίαν τις 30 κατέχων, δόξῃ τὴν ἀρετὴν ἔχειν· ὡσπερ ἂν εἴ τις· δοκῶν τῇ δεσποίνῃ συγγίνεσθαι, ἀγνοοίῃ τῇ θεραπει-

4. Ματθ. 23. 27

5 ἰω 5 45

αυτό, ἴσως νὰ τὸν ἔπαιρνε καὶ νὰ ἔφευγε, καὶ δὲν θὰ σιωποῦσε, ἴσως ὁ χιλιάρχος νὰ τὸν παρέδινε σ' αὐτούς.

3. Ἐδῶ δείχνει ὅτι μὲ τὴ θέλησή του πάσχει τὰ ὅσα πάσχει καὶ ἀπολογεῖται μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ πρὸς αὐτούς, ὑπακούοντας στὸ νόμο, καὶ ὄχι θέλοντας νὰ ἐπιδειχθεῖ πρὸς αὐτούς· καθόσον ἐκείνους τοὺς εἶχε κατηγορήσει πάρα πολύ. Γιὰ τὸ νόμο λοιπὸν ἀπολογεῖται, καὶ ὄχι γιὰ τὸ ἐκεῖ πληθός. Πολὺ σωστά· διότι τὸ νὰ θέλουν νὰ φονεύσουν ἐκείνον ποὺ δὲν ἔκανε κανένα ἀδίκημα, καὶ ὁ ὁποῖος μάλιστα ἦταν ἀθῶος, αὐτὸ ἦταν παράνομο. Ἐπομένως δὲν ἀποτελεῖ ὕβρη αὐτὸ ποὺ λέχθηκε ἀπ' αὐτόν, διότι ἀλλιῶς θὰ μπορούσε κάποιος νὰ πεῖ ὅτι ἦταν ὕβρη καὶ ἐκεῖνα ποὺ εἶπε ὁ Χριστός, ὅταν λέγει· «Ἀλλοίμονό σας, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, διότι μοιάζετε μὲ τάφους ἀσβεστωμένους»⁴. Naί, λέγει· ἀλλά, ἐὰν τὸ ἔλεγε προτοῦ νὰ χτυπηθεῖ, δὲν θὰ ἦταν ἀποτέλεσμα θυμοῦ, ἀλλὰ θάρρους. "Ὁμως εἶπα τὴν αἰτία, τὸ εἶπε ἐπειδὴ δὲν ἤθελε νὰ περιφρονηθεῖ. "Ἄλλωστε καὶ ὁ Χριστὸς σὲ πολλὰς περιπτώσεις κατηγορήσε τοὺς Ἰουδαίους, ἀφοῦ πρῶτα βρῖσθηκε ὁ ἴδιος, ὅπως ὅταν λέγει· «Μὴ νομίζετε ὅτι ἐγὼ θὰ σᾶς κατηγορήσω»⁵. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι ὕβρη, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη!

Πρόσεχε λοιπὸν μὲ πόση ἠπιότητα ὁμιλεῖ πρὸς ἐκείνους. «Δὲν ἤξερα», λέγει, «ὅτι εἶναι ἀρχιερέας τοῦ Θεοῦ». Τὸ εἶπε αὐτὸ καὶ δὲν σταμάτησε, ἀλλά, γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν εἰρωνεύεται, προσθέτει· «Νὰ μὴ κακολογήσεις ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου». Βλέπεις πῶς καὶ ἄρχοντα ἀκόμη ὀνομάζει αὐτόν; "Ἄς μάθουμε λοιπὸν καὶ ἐμεῖς τὴν ἐπιείκεια, γιὰ νὰ εἴμαστε ὀλοκληρωμένοι καὶ ὡς πρὸς τὰ δύο· διότι χρειάζεται μεγάλη προσοχή, γιὰ νὰ μάθουμε τί εἶναι τὸ ἓνα, καὶ τί τὰ ἄλλο· χρειάζεται προσοχή, διότι βρῖσκονται κοντὰ σ' αὐτὰς οἱ κακίες, στὸ θάρρος ἢ θρασύτητα, καὶ στὴν ἐπιείκεια ἢ ἀνανδρία· καί, χρειάζεται νὰ προσέχει κανεὶς, μήπως, κατέχοντας τὴν κακία, νομίσει ὅτι ἔχει τὴν ἀρετὴν ὅπως ἀκριβῶς ἐὰν κάποιος, νομίζοντας ὅτι βρῖσκεται μαζὶ μὲ τὴν κυρία, ἀγνοεῖ ὅτι βρῖ-

νίδι συνών. Τί οὖν ἐστὶν ἐπιείκεια, καὶ τί ἀνανδρία;
 "Όταν ἑτέροις μὲν ἀδικουμένοις μὴ ἀμύνωμεν, ἀλλὰ
 σιγῶμεν αὐτοί, τοῦτο ἀνανδρίας ἐστίν, ὅταν δὲ αὐτοί,
 κακῶς πάσχοντες, φέρωμεν, τοῦτο ἐπιείκεια. Τί
 5 παρρησία; Πάλιν τὸ αὐτό, ὅταν ὑπὲρ ἑτέρων ἀγωνι-
 ζώμεθα. Τί δαὶ θρασύτης; "Όταν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν
 ἀμύνεσθαι βουλῶμεθα. "Ωστε μεγαλοψυχία ὁμοῦ καὶ
 παρρησία, καὶ θρασύτης πάλιν καὶ ἀνανδρία· ὁ γὰρ
 ὑπὲρ ἑαυτοῦ μὴ ἀλγῶν δυσκόλως ὑπὲρ ἑτέρων ἀλγή-
 10 σει, ὁ δὲ ἑαυτῷ μὴ ἀμύνων δυσκόλως ἑτέροις οὐκ ἀ-
 μυνεῖται· ὅταν γὰρ καθαρὸν ἦ τὸ ἦθος ἡμῖν πάθους,
 δέχεται καὶ ἄρετήν. Καθάπερ καθαρὸν σῶμα πυρε-
 τοῦ δέχεται ἰσχύν, οὕτω δὴ καὶ ἡ ψυχὴ, ἂν μὴ τοῖς
 πάθεσι προσδιαφθαρῆ, δέχεται ἰσχύν.

15 Μεγάλῃς ἰσχύος γνώρισμά ἐστὶν ἐπιείκεια· γεν-
 ναίας καὶ νεανικῆς δεῖ ψυχῆς καὶ ὑψηλῆς σφόδρα
 τῆς ἐπιεικείας. "Η μικρὸν οἶει τὸ παθεῖν κακῶς, καὶ
 μὴ ἀγριαίνειν; Καὶ οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι τὴν κηδεμο-
 νίαν τὴν ὑπὲρ τῶν πλησίον ἀνδρείαν εἰπῶν· ὁ γὰρ
 20 τοσοῦτον ἰσχύσας, ὡς δυνηθῆναι τοσοῦτου περιγενέ-
 σθαι πάθους, ἰσχύσει καὶ ἑτέρου κατατολμῆσαι. Οἶ-
 ον, δύο πάθη ἐστὶ ταῦτα, δειλία καὶ θυμός· ἂν τοῦ
 θυμοῦ κατάσχησ, εὐδηλον ὅτι καὶ δειλίας· τοῦ θυμοῦ
 δὲ κρατεῖς, ἐπιεικῆς ὢν οὐκοῦν, καὶ τῆς δειλίας ἂν
 25 κρατήσης, ἔση ἀνδρείος. Πάλιν, ἂν μὴ περιγένῃ τοῦ
 θυμοῦ, γέγονας θρασύς· τούτου δὲ μὴ περιγενόμενος,
 οὐδὲ φόβου περιγενέσθαι δύνασαι· οὐκοῦν καὶ δειλὸς
 ἔση· καὶ ταῦτόν γίνεται, οἶον ἂν, εἰ σῶμα ἀσθενὲς οὐ-
 τως εἶη καὶ δύσκρατον, ὡς πρὸς οὐδένα πόνον ἀντέ-
 30 χεῖν· τοῦτο ταχέως καὶ ὑπὸ ψυχροῦ ἀλίσκεται καὶ ὑ-
 πὸ θερμοῦ· τὸ γὰρ δύσκρατον τοιοῦτον, τὸ δὲ εὐκρα-

σκεται μὲ τὴν ὑπερήτρια. Τί λοιπὸν εἶναι ἡ ἐπιείκεια καὶ τί ἡ ἀνανδρία; "Ὅταν δὲν ὑπερασπιζόμεστε ἄλλους ποὺ ἀδικοῦνται, ἀλλὰ σιωποῦμε, αὐτὸ εἶναι ἀνανδρία, ἐνῶ ὅταν ἐμεῖς οἱ ἴδιοι κακοπαθοῦμε καὶ δείχνομε ὑπομονή, αὐτὸ εἶναι ἐπιείκεια. Τί εἶναι θάρρος; Πάλι τὸ ἴδιο, ὅταν ἀγωνιζόμεστε γιὰ ἄλλους. Καὶ τί εἶναι θρασύτητα; "Ὅταν θέλομε νὰ ὑπερασπιζόμεστε τὸν ἑαυτὸ μας. "Ὡστε ἡ μεγαλοψυχία συνυπάρχει μὲ τὸ θάρρος, καὶ ἡ θρασύτητα πάλι μὲ τὴν ἀνανδρία· καθόσον ἐκεῖνος ποὺ δὲν πονάει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, δύσκολα θὰ πονέσει γιὰ τοὺς ἄλλους, ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ δὲν ὑπερασπίζεται τὸν ἑαυτὸ του, δύσκολα δὲν θὰ ὑπερασπισθεῖ τοὺς ἄλλους· διότι ὅταν τὸ ἦθος μας εἶναι καθαρὸ ἀπὸ τὰ πάθη, δέχεται τὴν ἀρετή. "Ὅπως ἀκριβῶς τὸ σῶμα ποὺ εἶναι καθαρὸ ἀπὸ πυρετὸ ἔχει δύναμη, ἔτσι λοιπὸν καὶ ἡ ψυχὴ, ἐὰν δὲν διαφθαρεῖ ἀπὸ τὰ πάθη, ἔχει δύναμη.

Ἡ ἐπιείκεια εἶναι γνῶρισμα μεγάλης δυνάμεως· γιὰ τὴν ἐπιείκεια χρειάζεται γενναία καὶ νεανικὴ καὶ πάρα πολὺ ἀνώτερη ψυχὴ. "Ἡ νομίζεις ὅτι εἶναι μικρὸ πρᾶγμα τὸ νὰ κακοπαθεῖς καὶ νὰ μὴ ὀργίζεσαι; Καὶ δὲν θὰ ἔσφαλλε κάποιος ἐὰν ὀνόμαζε ἀνδρεία τὴ φροντίδα γιὰ τοὺς συνανθρώπους του· διότι ἐκεῖνος ποὺ ἀπέκτησε τόση δύναμη, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ὑπερνήσει ἓνα τόσο μεγάλο πάθος, θὰ μπορέσει καὶ ἄλλα νὰ ὑπερνήσει. Δύο λοιπὸν εἶναι αὐτὰ τὰ πάθη· ἡ δειλία καὶ ὁ θυμὸς· ἐὰν κατανικήσεις τὸ θυμὸ, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι θὰ κατανικήσεις καὶ τὴ δειλία· τὸ θυμὸ τὸν κατανικᾶς ὅταν εἶσαι ἐπιεικὴς· ἐὰν λοιπὸν κατανικήσεις καὶ τὴ δειλία, θὰ γίνεις ἀνδρεῖος. Πάλι, ἐὰν δὲν κατανικήσεις τὸ θυμὸ, ἔγινες τότε θρασύς· ἀφοῦ δὲν μπόρεσες νὰ νικήσεις αὐτόν, δὲν μπορεῖς οὔτε τὸ φόβο νὰ νικήσεις· ἐπομένως θὰ εἶσαι καὶ δειλός· καὶ συμβαίνει τὸ ἴδιο, ὅπως, ἐὰν ὑπάρχει ἓνα σῶμα ποὺ εἶναι τόσο πολὺ ἀσθενικὸ καὶ καχεκτικόν, ὥστε νὰ μὴ ἀντέχει σὲ κανένα πόνο· αὐτὸ πολὺ εὐκόλα προσβάλλεται καὶ ἀπὸ τὸ ψύχος καὶ ἀπὸ τὴ ζέστη· διότι τὸ καχεκτικὸ σῶμα εἶναι τέτοιο, ἐνῶ τὸ εὐρωστο τὰ ὑπομένει ὅλα.

τον πάντα ὑφίσταται. Πάλιν, ἔστι μεγαλοψυχία ἀρετή, καὶ παρυφέστηκεν αὐτῇ ἄσωτία· ἔστιν οἰκονομία ἀρετὴ καὶ τὸ οἰκονομικὸν εἶναι παρυφέστηκεν ἢ φειδωλία καὶ ἡ μικρολογία. Φέρε οὖν πάλιν τὰς ἀρετὰς
5 συναγάγωμεν.

4. Οὐκοῦν οὐ μεγαλόψυχος ὁ ἄσωτος. Πῶς; Ὁ γὰρ ὑπὸ μυρίων ἀλισκόμενος παθῶν πῶς ἂν εἴη μέγας τὴν ψυχὴν; Οὐ γὰρ χρημάτων ἔστι τοῦτο καταφρονεῖν, ἀλλ' ὑφ' ἐτέρων ἐπιτάττεσθαι παθῶν· ὡσπερ ἂν, εἴ τις ὑπὸ ληστῶν ἐπιτάττειτο ἐκείνοις ὑπακούειν, οὐκ ἂν εἴη ἐλεύθερος· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ χρημάτων καταφρονεῖν γίνεται τὸ ἀναλίσκειν, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ δεόντως εἰδέναί διοικεῖν· ἐπεὶ, εἴ γε ἐνῆν καὶ ἔχειν καὶ ἀπολαύειν ἐκείνων, οὕτως ἂν ἠθέλησεν. Ὁ
15 δὲ εἰς δέον ἀναλίσκων τὰ χρήματα, οὗτός ἐστι μεγαλόψυχος· μεγάλη γὰρ ὄντως ἡ ψυχὴ, ἢ μὴ πάθει δουλεύουσα, ἢ μηδὲν ἠγουμένη τὰ χρήματα εἶναι. Πάλιν, ἡ οἰκονομία καλὸν οὕτω καὶ ὁ οἰκονομικὸς ἂν εἴη ἄριστος ὁ εἰς δέον ἀναλίσκων, καὶ μὴ ἀπλῶς
20 ἀνοικονομήτως. Ἡ δὲ φειδωλία οὐκ ἔστι ταῦτόν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ πάντα εἰς τὸ δέον ἀναλίσκει, οὗτος δέ, οὐδὲ ἀναγκαίας ἀπαιτούσης χρείας, τῆς οὐσίας ἄπτεται τῶν χρημάτων. Ὁ οἰκονομικὸς τοίνυν τοῦ μεγαλοψύχου γένοιτο ἂν ἀδελφός. Οὐκοῦν ὁμοῦ
25 τὸν μεγαλόψυχον θήσομεν καὶ τὸν οἰκονομικόν, καὶ τὸν ἄσωτον καὶ τὸν μικρολόγον· ἀμφότεροι γὰρ ἀπὸ μικροψυχίας τοῦτο πάσχουσιν, ὡσπερ οὖν κἀκεῖνοι ἀπὸ μεγαλοψυχίας.

Μὴ δὴ μεγαλόψυχον καλῶμεν τὸν ἀναλίσκοντα ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸν εἰς δέον ἀναλίσκοντα· μηδὲ τὸν οἰκονομικὸν μικρολόγον καὶ φειδωλόν, ἀλλὰ τὸν ἀκαίρως φειδόμενον τῶν χρημάτων. Πόσα ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ἀνάλωσεν, ἐνδιδυσκόμενος πορφύραν καὶ βύσσον;

Πάλι, ἡ μεγαλοψυχία εἶναι ἀρετή, καὶ κοντὰ σ' αὐτὴν βρίσκεται ἡ ἀσωτία· ἐπίσης ἡ οἰκονομία εἶναι ἀρετή καθὼς καὶ τὸ νὰ εἶναι κανεὶς οἰκονόμος· κοντὰ σ' αὐτὴν βρίσκεται ἡ φιλαργυρία καὶ ἡ τσιγγουνιά. Ἐμπρὸς λοιπὸν ν' ἀπαριθμήσομε πάλι τίς ἀρετές.

4. Πραγματικὰ ὁ ἄσωτος δὲν εἶναι μεγαλόψυχος. Γιατί; Διότι ἐκεῖνος ποὺ κυριεύεται ἀπὸ ἀμέτρητα πάθη πῶς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι μεγαλόψυχος; Διότι ἡ ἀσωτία δὲν ἀποτελεῖ περιφρόνηση τῶν χρημάτων, ἀλλ' ἐξουσιάζεται ἀπὸ ἄλλα πάθη· ὅπως ἀκριβῶς δὲν θὰ ἦταν κάποιος ἐλεύθερος, ἐὰν διατάσσονταν ἀπὸ τοὺς ληστὲς νὰ ὑπακούει σ' ἐκείνους· διότι ἡ σπατάλη δὲν γίνεται ἀπὸ περιφρόνηση πρὸς τὰ χρήματα, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν γνωρίζει κανεὶς νὰ κάνει σωστὴ διαχείριση· διότι, ἐὰν μπορούσε καὶ νὰ ἔχει χρήματα καὶ ν' ἀπολαμβάνει αὐτά, ὅπωςδήποτε θὰ τὸ ἤθελε. Ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ ξοδεύει σωστὰ τὰ χρήματα, αὐτὸς εἶναι μεγαλόψυχος· διότι πραγματικὰ μεγάλη ψυχὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ δὲν εἶναι δούλη τῶν παθῶν, ποὺ δὲν θεωρεῖ τίποτε τὰ χρήματα. Ἐπίσης ἡ οἰκονομία εἶναι καλὸ πράγμα· κατὰ τὴν ἴδια σκέψη καὶ ὁ οἰκονόμος θὰ ἦταν ἄριστος ἐὰν ξόδευε σωστὰ τὰ χρήματα καὶ ὄχι ἄσκοπα καὶ χωρὶς σωστὴ διαχείριση. Ἡ τσιγγουνιά ὅμως δὲν εἶναι τὸ ἴδιο. Διότι ὁ οἰκονόμος ὅλα τὰ ξοδεύει ὅπως πρέπει, ἐνῶ ὁ τσιγγούνης οὔτε καὶ ὅταν τὸ ἀπαιτεῖ κάποια ἀπαραίτητη ἀνάγκη ἀπλώνει τὸ χέρι του στὰ χρήματα. Ἡ οἰκονομία λοιπὸν θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ἀδελφὸς τοῦ μεγαλόψυχου. "Ἄς τοποθετήσομε λοιπὸν τὸν μεγαλόψυχο μαζὶ μὲ τὸν οἰκονόμο, καὶ τὸν ἄσωτο μαζὶ μὲ τὸν τσιγγούνη· διότι καὶ οἱ δύο αὐτοὶ τὸ παθαίνουν αὐτὸ ἀπὸ μικροψυχία, ὅπως βέβαια καὶ ἐκεῖνοι ἀπὸ μεγαλοψυχία.

"Ἄς ὀνομάζομε λοιπὸν μεγαλόψυχο ὄχι ἐκεῖνον ποὺ ξοδεύει ἀπερίσκεπτα, ἀλλ' ἐκεῖνον ποὺ ξοδεύει ἐκεῖ ποὺ πρέπει· οὔτε τὸν οἰκονόμο νὰ τὸν ὀνομάσομε τσιγγούνη καὶ φιλάργυρο, ἀλλ' ἐκεῖνον ποὺ τσιγγουνεύεται τὰ χρήματα ἐκεῖ ποὺ δὲν πρέπει. Πόσα ξόδεψε ὁ πλούσιος ἐκεῖνος, ποὺ φοροῦσε πορφύρα καὶ μεταξωτὰ ἐνδύματα;

Ἄλλ' οὐκ ἦν μεγαλόψυχος· ὑπὸ γὰρ ὠμότητος κα-
 τείχετο ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ὑπὸ μυρίων ἡδονῶν ἡ δὲ
 τοιαύτη πῶς ἂν εἴη μεγάλη; Μεγαλόψυχος ἦν ὁ Ἄ-
 βραάμ, εἰς ὑποδοχὴν ἀναλίσκων τῶν ξένων, τὸν μό-
 5 σχον κατασφάττων, καὶ ἔνθα ἔχρην, οὐ μόνον χρη-
 μάτων, ἀλλ' οὐδὲ τῆς ψυχῆς τῆς αὐτοῦ φειδόμενος.
 Ἄν τοίνυν ἴδωμέν τινα τράπεζαν παρατιθέντα πολυ-
 τελῆ, πόρνας ἔχοντα καὶ παρασίτους, μὴ μεγαλόψυ-
 χον καλέσωμεν τοῦτον, ἀλλὰ σφόδρα μικρόψυχον· ὅ-
 10 ρα γὰρ ὅσοις δουλεύει καὶ ὑπόκειται πάθεσι, γαστρι-
 μαργία, ἡδονῇ ἀτόπῳ, κολακείᾳ· τὸν δὲ τοσοῦτοις κα-
 τεχόμενον καὶ μηδὲ ἐν τούτων δυνάμενον διαφυγεῖν
 πῶς ἂν τις μεγαλόψυχον καλοῖη; Ὡστε αὐτὸν τότε
 μάλιστα καλέσομεν μικρόψυχον, ὅταν μάλιστα ἀναλί-
 15 σκη· ὅσῳ γὰρ ἂν μειζόνως ἀναλίσκη, τοσοῦτῳ δηλοῖ
 τὴν τυραννίδα τῶν παθῶν ἐκείνων· εἰ γὰρ μὴ σφόδρα
 αὐτοῦ ἐκράτουν, οὐκ ἂν σφόδρα ἀνάλωσε.

Πάλιν, ἂν ἴδωμέν τινα τούτων μὲν μηδενὶ μηδὲν
 παρέχοντα, πένητας δὲ τρέφοντα καὶ τοῖς δεομένοις
 20 ἐπικουροῦντα, αὐτὸν δὲ τράπεζαν ἔχοντα εὐτελεῆ, τοῦ-
 τον σφόδρα καλῶμεν μεγαλόψυχον· μεγάλης γὰρ ὄν-
 τως ψυχῆς, τῆς μὲν οἰκείας καταφρονεῖν ἀναπαύ-
 σεως, τῆς δὲ ἐτέρων φροντίζειν. Εἶπε γάρ μοι, εἰ
 τινα ἴδοις, τῶν μὲν τυράννων καταφρονοῦντα πάν-
 25 των, καὶ οὐδὲν ἡγούμενον τὰ ἐκείνων ἐπιτάγματα,
 τοὺς δὲ ὑπ' ἐκείνων τυραννουμένους ἐξέλκοντα καὶ
 τοὺς κακῶς πάσχοντας, ἄρα οὐκ ἂν μέγα ἠγήσαιο
 τοῦτο; Τοῦτο δὴ κἀνταῦθα λογιζώμεθα. Τύραννός ἐ-
 στι τὰ πάθη· ἔὰν οὖν καταφρονήσωμεν αὐτῶν, μεγά-
 30 λοι ἐσόμεθα, ἂν δὲ καὶ ἐτέρους ἐξελκύσωμεν, πολλῶν
 μείζους. Εἰκότως· οἱ γὰρ οὐχ ἑαυτοῖς ἀρκοῦντες μό-

Ἄλλὰ δὲν ἦταν μεγαλόψυχος· διότι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἦταν κυριευμένη ἀπὸ ἀπανθρωπιὰ καὶ ἀπὸ ἄπειρες ἡδονές· μία τέτοια ψυχὴ πῶς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι μεγάλη; Μεγαλόψυχος ἦταν ὁ Ἀβραάμ, πού ξόδευε γιὰ τὴ φιλοξενία τῶν ξένων, σφάζοντας καὶ τὸ μοσχάρι, καὶ ὅπου χρειαζόταν, ὄχι μόνο ξόδευε χρήματα, ἀλλὰ δὲν λυπόταν οὔτε καὶ τὴ ζωὴ του. Ἄν λοιπὸν δοῦμε κάποιον νὰ παραθέτει πολυτελές γεῦμα, ἔχοντας καλεσμένους σ' αὐτὸ πόρνες καὶ παράσιτους, ἄς μὴ τὸν ὀνομάσουμε αὐτὸν μεγαλόψυχο, ἀλλὰ πάρα πολὺ μικρόψυχο· διότι πρόσεχε σὲ πόσα πάθη εἶναι δοῦλος καὶ ὑποταγμένος, στὴ γαστριμαργία, στὴν παράλογη ἡδονή, στὴν κολακεία· αὐτὸν πού εἶναι κυριευμένος ἀπὸ τόσα πάθη καὶ δὲν μπορεῖ οὔτε ἓνα ἀπ' αὐτὰ ν' ἀποφύγει πῶς θὰ μπορούσε κάποιος νὰ τὸν ὀνομάσει μεγαλόψυχο; Ὡστε αὐτὸν τότε πρὸ πάντων θὰ τὸν ὀνομάσουμε μικρόψυχο, ὅταν ξοδεύει ὑπερβολικά· διότι ὅσο περισσότερα ξοδεύει, τόσο περισσότερο φανερῶνει τὴν τυραννικὴ ἐξουσία τῶν παθῶν ἐκείνων· καθόσον, ἐὰν δὲν ἦταν ὑπερβολικά κυριευμένος ἀπ' αὐτά, δὲν θὰ ξόδευε σὲ ἀφάνταστο βαθμό.

Ἐπίσης, ἂν δοῦμε κάποιον πού νὰ μὴ δίνει τίποτε σὲ κανένα ἀπ' αὐτούς, ἀλλὰ νὰ τρέφει φτωχοὺς καὶ νὰ βοηθάει ἐκείνους πού ἔχουν ἀνάγκη, ὁ ἴδιος δὲ νὰ εἶναι λιτοδίαιτος, αὐτὸν ἄς τὸν ὀνομάζουμε πάρα πολὺ μεγαλόψυχο· διότι πραγματικά εἶναι δείγμα μεγάλης ψυχῆς τὸ νὰ περιφρονεῖ κανεὶς τὴ δική του ἀνάπαυση καὶ νὰ φροντίζει γιὰ ἄλλους. Διότι πὲς μου, ἐὰν δεῖς κάποιον πού νὰ περιφρονεῖ ὅλους τοὺς τυράννους καὶ νὰ μὴ θεωρεῖ τίποτε τὰ προστάγματα ἐκείνων, νὰ σώζει ὅμως ἐκείνους πού τυραννοῦνται καὶ κακοπαθοῦν ἀπ' αὐτούς, ἄραγε δὲν θὰ τὸ θεωροῦσες αὐτὸ πολὺ σπουδαῖο; Αὐτὸ λοιπὸν νὰ σκεφτόμαστε καὶ ἐδῶ. Τὰ πάθη εἶναι τύραννος· ἐὰν λοιπὸν περιφρονήσουμε αὐτά, θὰ γίνομε μεγάλοι, ἂν δὲ καὶ ἄλλους σώσουμε, θὰ γίνομε πολὺ πιὸ μεγαλύτεροι. Καὶ πολὺ σωστά· διότι ἐκεῖνοι πού δὲν ἀρκοῦνται μόνο στὸ νὰ σώσουν τὸν ἑαυτὸ τους, ἀλλὰ σώζουν καὶ ἄλλους. εἶ-

νον, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις, μείζους τῶν μηδέτερον ποιούντων. Ἄν δέ, ἐπιταττόμενός τις ὑπὸ τυράννου, τὸν μὲν τῶν ὑπηκόων τύπτῃ, τὸν δὲ ἔλκῃ, ἄλλον δὲ ὑβρίζει, ἄρα τοῦτο μεγαλοψυχίας ἐροῦμεν; Οὐ δῆτα
 5 καὶ τοσούτῳ πλέον, ὅσῳ ἂν μέγας ᾗ. Οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν νῦν μὲν γὰρ πρόκειται ἡ ψυχὴ εὐγενῆς τις οὐσα καὶ ἐλευθέρα, ταύτην δὲ ὁ ἄσωτος τύπτεσθαι ἐκέλευσεν ὑπὸ τῶν παθῶν· τὸν οὖν ἑαυτὸν τύπτοντα, τοῦτον μεγαλόψυχον φήσομεν; Οὐδαμῶς.

10 Οὐκοῦν μάθωμεν τίς μὲν ἡ μεγαλοψυχία, τίς δὲ ἡ ἄσωτία, τίς ἡ οἰκονομία καὶ τίς ἡ μικρολογία, τίς ἡ ἐπιείκεια καὶ ἀνανδρία, τίς παρρησία, καὶ τίς θρασύτης, ἵνα, ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων διελόντες, δυνηθῶμεν εὐαρέστως τῷ Κυρίῳ τὸν παρόντα βίον διαγαγεῖν,
 15 καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰ τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ναι μεγαλύτεροι από εκείνους που δέν κάμνουν οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο. "Αν ὅμως, παίρνοντας κάποιος ἐντολή ἀπὸ τύραννο, ἄλλον ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους νὰ χτυπάει, ἄλλον νὰ τὸν βασανίζει, καὶ ἄλλον νὰ τὸν βρίζει, ἄραγε αὐτὸ θὰ τὸ ὀνομάσομε μεγαλοψυχία; "Ὅχι βέβαια· καὶ τόσο περισσότερο, ὅσο μέγας συμβαίνει νὰ εἶναι. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μ' ἐμᾶς· διότι μπροστά μας τώρα βρίσκεται κάποια εὐγενική καὶ ἐλεύθερη ψυχὴ, καὶ αὐτὴν ὁ ἄσωτος διέταξε νὰ βασανίζεται ἀπὸ τὰ πάθη· αὐτὸν λοιπὸν που βασανίζει τὸν ἑαυτὸ του, αὐτὸν θὰ τὸν ὀνομάσομε μεγαλόψυχο; Καθόλου.

Λοιπὸν ἄς μάθομε ποιά εἶναι ἡ μεγαλοψυχία καὶ ποιά ἡ ἀσωτία, ποιά ἡ οἰκονομία καὶ ποιά ἡ τσιγγουνιά, ποιά ἡ ἐπιείκεια καὶ ποιά ἡ ἀνανδρία, ποιὸ τὸ θάρρος καὶ ποιά ἡ θρασύτητα, ὥστε, ἀφοῦ διακρίνομε αὐτὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, νὰ μπορέσομε νὰ ζήσομε τὴν παρούσα ζωὴ ὅπως αὐτὴ ἀρέσει στὸν Κύριο, καὶ νὰ ἐπιτύχομε τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ του, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΘ'

(Πράξ. 23, 6 - 30)

«Γνοὺς δὲ ὁ Παῦλος ὅτι τὸ ἐν μέρος ἐστὶ Σαδ-
δουκαίων, τὸ δὲ ἕτερον Φαρισαίων, ἔκραξεν
ἐν τῷ συνεδρίῳ· Ἔνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ Φαρι-
σαῖός εἰμι, υἱὸς Φαρισαίου· περὶ ἐλπίδος καὶ
ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι. Ταῦτα δὲ
5 αὐτοῦ λαλήσαντος, ἐγένετο στάσις τῶν Σαδ-
δουκαίων καὶ Φαρισαίων, καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆ-
θος. Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι μὴ εἶναι ἀ-
νάστασιν, μηδὲ ἄγγελον, μήτε πνεῦμα, Φαρι-
σαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα».

1. Πάλιν ἀνθρωπίνως διαλέγεται, καὶ οὐ παντα-
χοῦ τῆς χάριτος ἀπολαύει, ἀλλὰ καὶ παρ' ἑαυτοῦ τι
συγχωρεῖται εἰσφέρειν· ὃ δὴ καὶ ποιεῖ, καὶ ἐν τούτῳ
καὶ ἐν τῷ μετὰ ταῦτα ἀπολογεῖται, βουλόμενος σχί-
15 σαι τὸ πλῆθος, τὸ κακῶς ὁμονοοῦν κατ' αὐτοῦ. Καὶ
οὐ ψεύδεται οὐδὲ ἐνταῦθα, Φαρισαῖον ἑαυτὸν λέγων·
Φαρισαῖος γὰρ ἦν ἐκ προγόνων. Διὰ τοῦτο καὶ οὕ-
τως ἀπολογεῖται· «Φαρισαῖος ἐγὼ εἰμι, υἱὸς Φαρι-
σαίου, καὶ περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐ-
20 γὼ κρίνομαι». Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἐβούλοντο εἰ-
πεῖν διὰ τί κρίνουσιν αὐτόν, ἀναγκάζεται λοιπὸν αὐ-
τὸς ἐξειπεῖν. «Φαρισαῖοι δέ», φησὶν, «ὁμολογοῦσι τὰ
ἀμφότερα». Καὶ μὴν τρία ἐστὶ, πῶς οὖν λέγει, «Ἀμ-
φότερα»; Ἡ ὅτι πνεῦμα καὶ ἄγγελος ἐν ἐστίν, ἢ ὅτι
25 οὐ μόνον ἡ λέξις περὶ δύο, ἀλλὰ καὶ περὶ τριῶν λαμ-
βάνεται. Καταχρηστικῶς οὖν οὕτως εἶπε, καὶ οὐ
κυριολογῶν.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΘ΄

(Πράξ. 23. 6 - 30)

«Όταν ὁ Παῦλος ἀντιλήφθηκε ὅτι ἡ μία μερίδα ἦταν Σαδδουκαῖοι καὶ ἡ ἄλλη Φαρισαῖοι, φώναξε δυνατὰ πρὸς τὸ συνέδριο· Ἔνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ εἶμαι Φαρισαῖος, υἱὸς Φαρισαίου· ἐγὼ δικάζομαι γιὰ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν. Ὅταν τὰ εἶπε αὐτά, ἐγένε φιλονεικία μεταξὺ τῶν Σαδδουκαίων καὶ τῶν Φαρισαίων καὶ διχάσθηκε τὸ πλῆθος τοῦ συνεδρίου. Διότι οἱ Σαδδουκαῖοι διδάσκουν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀνάστασι νεκρῶν, οὔτε ἄγγελος, οὔτε πνεῦμα, ἐνῶ οἱ Φαρισαῖοι παραδέχονται καὶ τὰ δύο».

1. Πάλι ἀνθρώπινα ὁμιλεῖ καὶ δὲν ἀπολαμβάνει παντοῦ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐπιτρέπεται καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ τοῦ νὰ συνεισφέρει κάτι, πράγμα βέβαια ποῦ καὶ κάνει, ἀπολογούμενος καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ καὶ στὴ συνέχεια, θέλοντας νὰ διχάσει τὸ πλῆθος, ποῦ κακῶς ὁμονοεῖ ἐναντίον του. Καὶ οὔτε ἐδῶ λέγει ψέματα, ὀνομάζοντας τὸν ἑαυτό του Φαρισαῖο· διότι ἦταν Φαρισαῖος ἀπὸ προγόνους. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπολογεῖται ἔτσι· «Ἐγὼ εἶμαι Φαρισαῖος, υἱὸς Φαρισαίου, καὶ δικάζομαι γιὰ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν». Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἐκεῖνοι δὲν ἤθελαν νὰ ποῦν γιὰτὶ δικάζουν αὐτόν, ἀναγκάζεται πλέον νὰ τὸ πει ὁ ἴδιος. «Οἱ Φαρισαῖοι ὅμως», λέγει, «παραδέχονται καὶ τὰ δύο». Καὶ ὅμως εἶναι τρία, πῶς λοιπὸν λέγει, «Καὶ τὰ δύο»; Ἡ διότι πνεῦμα καὶ ἄγγελος εἶναι ἓνα, ἢ διότι ἡ λέξι αὐτὴ λέγεται ὄχι μόνο γιὰ δύο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τρία. Μίλησε λοιπὸν ἔτσι μὲ εὐρύτερη ἔννοια, καὶ ὄχι κυριολεκτώντας.

Καὶ ὄρα, ὅτε μετ' αὐτῶν ἔστη, τότε ἀπολογοῦνται ὑπὲρ αὐτοῦ· «ἐγένετο» γάρ, φησί, «κραυγὴ μεγάλη καὶ ἀναστάντες οἱ γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων, διεμάχοντο, λέγοντες· Οὐδὲν κακὸν εὐ-
 5 ρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ· εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν». Καὶ διὰ τί μὴ πρὸ τούτου ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπελογήσαντο; Ὅτι αὐτοῖς οὐπω συνεμίγνυτο, οὐδὲ δῆλον ἦν πρὶν ἀπολογήσεται, Φαρισαῖος ἄνωθεν ὢν. Ὅρα, ὅταν τὰ πάθη ὑ-
 10 ποχωρήσῃ, πῶς ἢ ἀλήθεια εὐρίσκεται; Ὁ δὲ λέγουσι, τοῦτό ἐστι· Ἐπισημασθὲν εἰ ἄγγελος αὐτῷ ἐλάλησεν, εἰ πνεῦμα, καὶ ὑπ' αὐτοῦ κατηχηθεῖς, οὕτω τὰ περὶ ἀναστάσεως ἐκδιδάσκει; Οὐκοῦν αὐτοῦ ἀποστῶμεν, μὴ, αὐτῷ πολεμοῦντες, καὶ θεομάχοι εὐρε-
 15 θῶμεν'. Ὅρα συνετῶς αὐτοὺς ὑπεραπολογουμένους, καὶ τὸν Παῦλον οὐδεμίαν αὐτοῖς δίδόντα λαβὴν.

«Πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως, φοβηθεῖς ὁ χιλίαρχος μὴ διασπασθῆ ὁ Παῦλος ὑπ' αὐτῶν, ἐκέλευσε τὸ στράτευμα καταβὰν ἀρπάσαι αὐτὸν ἐκ μέσου
 20 αὐτῶν, ἀγαγεῖν τε εἰς τὴν παρεμβολήν». Φοβεῖται λοιπὸν ὁ χιλίαρχος μὴ διασπασθῆ, ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι Ρωμαῖός ἐστιν ὅθεν καὶ οὐκ ἀκίνδυνον ἦν τὸ πρᾶγμα. Ὅρα ὅτι δικαίως ὠμολόγησεν ἑαυτὸν Ρωμαῖον εἶναι; ἢ γὰρ ἂν οὐδὲ νῦν ἐφοβήθη. Καὶ τὸ μὲν
 25 στράτευμα λοιπὸν ἀρπάζει αὐτόν, ὡς δὲ εἶδον οἱ μισθοφόροι πάντα ἀνήνυτα, δι' ἑαυτῶν τὸ πᾶν ποιοῦσι, βουληθέντες μὲν καὶ πρὸ τούτου, κωλυθέντες δὲ οὕτως οὐδαμοῦ ἵσταται ἢ κακία τοσοῦτοις ἐγκοπτομένη, καίτοι πόσο ὠκονομήθη, ὥστε καὶ τοῦ θυμοῦ καθυφεί-
 30 ναι, καὶ μαθεῖν δι' ὧν ἐδύνατο ἀνενεγκεῖν. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον ἐφίστανται. Ἰκανὴ γοῦν ἐκείνη ἢ ἀπολο-

Καί πρόσεχε, ὅταν πῆγε μέ τὸ μέρος τους, τότε ἀπολογοῦνται ὑπὲρ αὐτοῦ· διότι λέγει, «Ἐγινε μέγας θόρυβος· καί, ἀφοῦ σηκώθηκαν οἱ γραμματεῖς τῆς μερίδας τῶν Φαρισαίων, φιλονεικοῦσαν, λέγοντας· Κανένα κακὸ δὲν βρίσκομε σ' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο· ἐὰν μίλησε σ' αὐτὸν πνεῦμα ἢ ἄγγελος, ἄς μὴ πολεμᾶμε ἐναντίον τοῦ Θεοῦ». Καί γιατί πρὶν ἀπ' αὐτὸ δὲν ἀπολογήθηκαν ὑπὲρ αὐτοῦ; Διότι δὲν συναναστρεφόταν μέχρι τότε αὐτούς, οὔτε ἦταν φανερό, προτοῦ ἀπολογηθεῖ, ὅτι εἶναι Φαρισαῖος ἀπὸ τὴν ἀρχή. Βλέπεις, ὅταν τὰ πάθη ὑποχωρήσουν, πῶς βρίσκεται ἡ ἀλήθεια; Αὐτὸ πού λένε σημαίνει τὸ ἐξῆς· Ποιὰ εἶναι ἡ κατηγορία, ἐὰν μίλησε σ' αὐτὸν ἄγγελος ἢ πνεῦμα, καί ἀφοῦ διδάχθηκε αὐτὰ ἀπ' αὐτό, διδάσκει αὐτὰ γιὰ τὴν ἀνάσταση; Ἄς ἀπομακρυνθοῦμε λοιπὸν ἀπ' αὐτόν, μήπως, πολεμώντας αὐτόν, βρεθοῦμε νὰ πολεμᾶμε τὸ Θεό· Πρόσεχε αὐτούς πού ἀπολογοῦνται ὑπὲρ αὐτοῦ μέ σύνεση, καί τὸν Παῦλο πού δὲν τοὺς δίνει καμία ἀφορμή.

«Ἐπειδὴ ἔγινε μεγάλη φιλονεικία, φοβήθηκε ὁ χιλιάρχος μήπως κατασπαραχθεῖ ὁ Παῦλος ἀπ' αὐτούς, καί διέταξε τὸ στρατὸ νὰ κατεβεῖ καί νὰ τὸν πάρει μέ τὴ βία ἀπ' αὐτούς καί νὰ τὸν ὀδηγήσουν στὸ στρατώννα». Φοβᾶται λοιπὸν ὁ χιλιάρχος μήπως κατασπαραχθεῖ, ἐπειδὴ εἶπε ὅτι εἶναι Ρωμαῖος· γι' αὐτὸ καί δὲν ἦταν ἀκίνδυνο τὸ πράγμα αὐτό. Βλέπεις ὅτι δίκαια εἶπε ὅτι εἶναι Ρωμαῖος; διότι ἀλλιῶς δὲν θὰ φοβόταν τώρα ὁ χιλιάρχος. Καί ὁ στρατὸς βέβαια ἄρπαξε αὐτόν ἀπ' αὐτούς, μόλις ὅμως οἱ μιανοὶ εἶδαν ὅλα ν' ἀποτυχαίνουν, μόνοι τους ἐπιχειροῦν νὰ κάνουν τὸ πᾶν, πράγμα πού θέλησαν βέβαια νὰ κάνουν καί πρὶν ἀπ' αὐτό, ἀλλ' ἐμποδίσθηκαν. Ἔτσι πουθενὰ δὲν σταματᾷ ἡ κακία, ἂν καί ἐμποδίζεται ἀπὸ τόσα, μολονότι βέβαια πόση φροντίδα καταβλήθηκε ἀπὸ τὸ Θεό, ὥστε καί τὸ θυμὸ τους νὰ ἐγκαταλείψουν, καί νὰ μάθουν ἐκεῖνα μέ τὰ ὁποῖα θὰ μπορούσαν νὰ συνετισθοῦν. Ἄλλ' ὅμως καθόλου δὲν λιγοστεύει ἡ ἐχθρικότητά τους. Ἦταν ἀρκετὴ βέβαια ἡ ἀπολογία ἐκείνη, τὸ ὅτι σώζεται ὁ ἄν-

για, τὸ μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν ἄνθρωπον ἀρπάζεσθαι, καὶ τοσοῦτους κινδύνους διαφυγεῖν.

Τῇ δὲ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ Κύριος εἶπε· Θάρσει, Παῦλε· ὡς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ
 5 εἰς Ἱερουσαλήμ, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς Ρώμην μαρτυρῆσαι. Γενομένης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντες οἱ Ἰουδαῖοι συστροφὴν, ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς μὴ φαγεῖν μηδὲ ποιεῖν, ἕως οὗ ἀνέλωσι τὸν Παῦλον. Ἦσαν δὲ πλείους τεσσαράκοντα οἱ ταύτην τὴν συνωμοσίαν πε-
 10 ποιηκότες». «Ἀνεθεμάτισαν ἑαυτούς», φησὶν. Ὁρᾶς πῶς εἰσι σφοδροὶ καὶ ἀμυντικοὶ περὶ τὴν κακίαν; Τί ἐστίν· «Ἀνεθεμάτισαν; Ἀντὶ τοῦ ἔξω εἶναι τῆς εἰς Θεὸν πίστεως εἶπον, εἰ μὴ τὸ δέξαν κατὰ Παύλου ποιήσαιεν». Ἄρα διὰ παντός εἰσιν ἀνατεθεματισμένοι
 15 ἐκεῖνοι οὗ γὰρ ἀπέκτειναν τὸν Παῦλον. Καὶ τεσσαράκοντα ὁμοῦ συνέρχονται τοιοῦτον γὰρ τὸ ἔθνος, ὅταν μὲν ἐπὶ ἀγαθῷ δέῃ συμφωνῆσαι, οὐδὲ δύο συντρέχουσιν, ὅταν δὲ ἐπὶ κακῷ, δῆμος ὀλόκληρος. Καὶ λαμβάνουσι κοινωνοὺς καὶ τοὺς ἄρχοντας· διό, καὶ
 20 τοῦτο δηλῶν, ἐπήγαγεν· «Οἵτινες, προσελθόντες τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, εἶπον· Ἀναθέματι ἀναθεματίσαμεν ἑαυτοὺς μηδενὸς γεύσασθαι, ἕως οὗ ἀποκτείνωμεν τὸν Παῦλον. Νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε ἑαυτοὺς τῷ χιλιάρχῳ ἐν τῷ συνεδρίῳ, ὅπως
 25 αὐτὸν καταγάγη πρὸς ὑμᾶς, ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριδέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ· ἡμεῖς δὲ πρὸ τοῦ ἐγγίσει αὐτὸν ἔτοιμοί ἐσμεν τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν. Ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὸ ἕνεδρον, παραγενόμενος καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν παρεμβολήν,
 30 ἀπήγγειλε τῷ Παύλῳ. Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Παῦλος ἓνα τῶν ἑκατοντάρχων, ἔφη· Τὸν νεανίαν τοῦτον ἀπάγαγε πρὸς τὸν χιλιάρχον· ἔχει γὰρ τι ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ. Ὁ μὲν οὖν παραλαβὼν αὐτὸν ἤγαγε πρὸς τὸν χιλιάρχον». Πάλιν δι' ἀνθρωπίνης σώζεται προμη-
 35 θείας. Καὶ ὄρα· ὁ Παῦλος οὐδένα ἀφήσει μάθειν οὐ·

θρῶπος ἐκεῖνος πού ἐπρόκειτο νὰ κατασπαραχθεῖ, καί πού κατορθώνει τόσους κινδύνους νὰ τοὺς ἀποφύγει.

«Τὴν ἐπόμενη νύχτα παρουσιάσθηκε σ' αὐτὸν ὁ Κύριος καὶ τοῦ εἶπε· Ἔχε θάρρος, Παῦλε· διότι ὅπως ἔδωσες μαρτυρία γιὰ μένα στὴν Ἱερουσαλήμ, ἔτσι πρέπει νὰ δώσεις μαρτυρία καὶ στὴ Ρώμη. Ὅταν ξημέρωσε, οἱ Ἰουδαῖοι ἔκαναν συνωμοσία καὶ ὀρκίσθηκαν νὰ μὴ φάνε οὔτε νὰ πιοῦν, μέχρι πού νὰ σκοτώσουν τὸν Παῦλο. Ἦταν περισσότεροι ἀπὸ σαράντα ἐκεῖνοι πού ἔκαναν τὴ συνωμοσία αὐτή». «Ὀρκίσθηκαν», λέγει. Βλέπεις πῶς εἶναι γεμάτοι ἀπὸ βιαιότητα καὶ ἔτοιμοι νὰ διαπράξουν τὴν κακία; Τί σημαίνει, «Ἀναθεμάτισαν»; Λέχθηκε ἀντὶ τοῦ εἶπαν νὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν πίστη στὸ Θεό, ἐὰν δὲν κάνουν ἐκεῖνο πού σκέφθηκαν ἐναντίον τοῦ Παύλου. Ἄρα γιὰ πάντα ἐκεῖνοι εἶναι ἀναθεματισμένοι· διότι δὲν φόνευσαν τὸν Παῦλο. Καὶ συγκεντρώνονται σαράντα μαζί· διότι τέτοιο εἶναι τὸ ἔθνος αὐτό, ὅταν χρειάζεται νὰ συμφωνήσουν γιὰ τὸ καλό, δὲν πηγαίνουν οὔτε δύο, ὅταν ὅμως γιὰ τὸ κακό, τότε τρέχει ὅλος ὁ λαός. Καὶ παίρνουν μαζί τους συνεργάτες καὶ τοὺς ἄρχοντες· γι' αὐτό, γιὰ νὰ δηλώσει καὶ αὐτό, πρόσθεσε· «Αὐτοὶ ἀφοῦ πῆγαν στοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς πρεσβυτέρους, εἶπαν· Δεσμευθήκαμε μὲ ὄρκο νὰ μὴ φάμε τίποτε, μέχρι πού νὰ σκοτώσομε τὸν Παῦλο. Τώρα λοιπὸν σεῖς καὶ τὸ συνέδριο εἰδοποιήστε τὸ χιλιάρχο, νὰ σᾶς τὸν παρουσιάσει αὔριο μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι πρόκειται νὰ ἐξετάσετε ἀκριβέστερα τὴν ὑπόθεσή του· ἐμεῖς προτοῦ νὰ πλησιάσει αὐτὸς ἐκεῖ, θὰ εἴμαστε ἔτοιμοι νὰ τὸν σκοτώσομε. Ἄκουσε ὅμως τὴν ἐνέδρα ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Παύλου καὶ ἀφοῦ πῆγε στὸ στρατώνα καὶ μπῆκε μέσα τ' ἀνέφερε στὸν Παῦλο. Ὁ Παῦλος τότε κάλεσε ἓνα ἀπὸ τοὺς ἐκατόνταρχους καὶ εἶπε· Ὁδήγησε αὐτὸν τὸν νέο στὸν χιλιάρχο, διότι ἔχει νὰ τοῦ πεῖ κάτι. Αὐτὸς τὸν πῆρε καὶ τὸν ὀδήγησε στὸ χιλιάρχο». Πάλι σώζεται μὲ ἀνθρώπινη φροντίδα. Καὶ πρόσεχε· ὁ Παῦλος

δὲ τὸν ἑκατόνταρχον, ὥστε μὴ τὸ πρᾶγμα γενέσθαι διάδηλον.

«Καὶ ἔλθὼν ὁ ἑκατόνταρχος ἀνήγγειλε τῷ χιλί-
 ἀρχῳ, λέγων· Ὁ δέσμιος Παῦλος προσκαλεσάμενός
 5 με ἠρώτησε τοῦτον τὸν νεανίαν ἀγαγεῖν πρὸς σέ, ἔ-
 χοντά τι λαλήσαι σοι. Ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς χειρὸς
 αὐτοῦ ὁ χιλίαρχος, καὶ ἀναχωρήσας κατ' ἰδίαν, ἐπυ-
 θάνετο· Τί ἐστίν, ὃ ἔχεις ἀπαγγεῖλαι μοι; Εἶπε δὲ ὅ-
 τι οἱ Ἰουδαῖοι συνέθεντο τοῦ ἐρωτῆσαί με, ὅπως αὐ-
 10 ριον τὸν Παῦλον καταγάγῃς εἰς τὸ συνέδριον, ὡς
 μέλλοντές τι ἀκριβέστερον πυνθάνεσθαι παρ' αὐτοῦ.
 Σὺ οὖν μὴ πεισθῆς αὐτοῖς· ἐνεδρεύουσι γὰρ ἐξ αὐ-
 τῶν ἄνδρες πλείους τεσσαράκοντα, οἵτινες ἀνεθεμά-
 τισαν ἑαυτοὺς μήτε φαγεῖν, μήτε πιεῖν, ἕως οὗ ἀνέ-
 15 λωσι τὸν Παῦλον· καὶ νῦν ἔτοιμοί εἰσι προσδεχόμενοι
 τὴν παρὰ σοῦ ἐπαγγελίαν. Ὁ μὲν οὖν χιλίαρχος ἀπέ-
 λυσε τὸν νεανίαν, παραγγείλας μηδενὶ ἐκλαλήσαι ὅτι
 ἐνεφάνισας ταῦτα πρὸς με».

2. Καλῶς ὁ χιλίαρχος κελεύει κρύψαι, ὥστε μὴ
 20 γενέσθαι δῆλον. Καὶ τότε λέγει τοῖς ἑκατοντάρχοις,
 ὅτε καὶ γενέσθαι ἐχρῆν· καὶ πέμπεται λοιπὸν ἐν Και-
 σαρείᾳ, ἵνα κἀκεῖ διαλεχθῇ ἐπὶ μείζονος θεάτρου καὶ
 λαμπροτέρου τοῦ ἀκροατηρίου, ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν
 οἱ Ἰουδαῖοι ὅτι, εἰ εἶδομεν Παῦλον, ἐπιστεύσαμεν
 25 ἄν, εἰ ἠκούσαμεν αὐτοῦ διδάσκοντος. Καὶ αὕτη οὖν
 αὐτοῖς ἐντεῦθεν ἡ ἀπολογία ἐκκόπτεται.

«Καὶ ἐπιστάς», φησὶν, «ὁ Κύριος εἶπεν αὐτῷ·
 Θάρσει, Παῦλε· ὡς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς
 Ἱερουσαλήμ, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς Ρώμην μαρτυρη-
 30 σαι». Ὅρα, καὶ μετὰ τὸ φανῆναι πάλιν ἀφήσιν αὐ-
 τὸν ἀνθρωπίνως σωθῆναι. Καὶ ἄξιον ἐκπλαγῆναι τὸν
 Παῦλον οὐκ ἐθορυβήθη, οὐδὲ εἶπε· Ἐπί δὴ τοῦτό ἐ-
 στιν; ἄρα μὴ ἠπάτημαι παρὰ τοῦ Χριστοῦ;· Ἄλλ' οὐ-
 δὲν τοιοῦτον ἐνενόησεν, οὐδὲ ἔπαθεν, ἀλλὰ μόνον ἐ-
 35 πίστευσεν οὐ μὴν, ἐπειδὴ ἐπίστευσεν, ὑπνωσεν, ἀλ-
 λά τὰ ἐνόητα ἐξ ἀνθρωπίνης σοφίας συνιδεῖν οὐ προ-

δὲν ἀφήνει νὰ τὸ μάθει κανένας, οὔτε καὶ ὁ ἑκατόνταρχος, γιὰ νὰ μὴ γίνῃ φανερὸ τὸ πρᾶγμα.

«Ὁ ἑκατόνταρχος ἀφοῦ πῆγε στὸ χιλιάρχο τοῦ τὰ ἀνέφερε, λέγοντας· Ὁ Παῦλος ποῦ εἶναι φυλακισμένος μὲ κάλεσε καὶ μοῦ εἶπε νὰ φέρω αὐτὸν τὸν νέο σὲ σένα, διότι ἔχει νὰ σοῦ πεῖ κάτι. Ὁ χιλιάρχος τὸν πῆρε τότε ἀπὸ τὸ χέρι καὶ τὸν πῆγε σὲ ἰδιαίτερο μέρος καὶ τὸν ρώτησε· Τί εἶναι αὐτὸ ποῦ ἔχεις νὰ μοῦ ἀναγγεῖλεις; Καὶ αὐτὸς εἶπε· οἱ Ἰουδαῖοι συμφώνησαν νὰ σὲ παρακαλέσουν νὰ φέρεις τὸν Παῦλο αὔριο στὸ συνέδριο, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι θέλουν νὰ μάθουν λεπτομερέστερα τὰ σχετικά μ' αὐτόν. Μὴ λοιπὸν πεισθεῖς σ' αὐτούς· διότι τὸν παραμονεύουν περισσότεροι ἀπὸ σαράντα ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ὀρκίσθησαν νὰ μὴ φάνε οὔτε νὰ πιοῦν, μέχρι ποῦ νὰ σκοτώσουν τὸν Παῦλο· καὶ τώρα εἶναι ἔτοιμοι, περιμένοντας τὴν ἔγκρισή σου. Ὁ χιλιάρχος ἄφησε τότε τὸν νέο νὰ φύγει, παραγγέλλοντάς του· νὰ μὴ πεῖς σὲ κανένα ὅτι μοῦ τὰ ἀνέφερες αὐτά».

2. Πολὺ σωστὰ ὁ χιλιάρχος τὸν διατάσσει νὰ τὸ ἀποκρύψει, γιὰ νὰ μὴ γίνῃ γνωστὸ. Καὶ τότε τὸ λέγει στοὺς ἑκατόνταρχους, ὅταν ἔπρεπε αὐτὸ νὰ γίνῃ. Καὶ στέλλεται στὴ συνέχεια στὴν Καισάρεια, γιὰ νὰ μιλήσῃ καὶ ἐκεῖ σὲ μεγαλύτερο θέατρο καὶ σπουδαιότερο ἀκροατήριον, γιὰ νὰ μὴμποροῦν νὰ λένε οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι, ἐὰν βλέπαμε τὸν Παῦλο καὶ ἂν τὸν ἀκούσαμε νὰ διδάσκει, θὰ πιστεύαμε. Καὶ αὐτὴ λοιπὸν ἡ ἀπολογία γι' αὐτοὺς ἀπὸ ἐδῶ ἀφαιρεῖται.

«Παρουσιάσθηκε», λέγει, «σ' αὐτὸν ὁ Κύριος καὶ τοῦ εἶπε· Ἔχε θάρρος, Παῦλε· διότι ὅπως μαρτύρησες γιὰ μένα στὴν Ἱερουσαλήμ, ἔτσι πρέπει νὰ δώσεις μαρτυρία καὶ στὴ Ρώμη». Πρόσεχε ὅτι, καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισήν του πάλι τὸν ἀφήνει νὰ σωθεῖ κατ' ἀνθρώπινο τρόπο. Καὶ ἀξίζει ν' ἀπορήσῃ κανεὶς πῶς ὁ Παῦλος δὲν θορυβήθηκε, οὔτε εἶπε· Ἔτι σημαίνει λοιπὸν αὐτό; ἄραγε μήπως ἐξαπατήθηκα ἀπὸ τὸ Χριστό; Ὁμως τίποτε παρόμοιο δὲν σκέφθηκε, οὔτε ἔπαθε, ἀλλὰ μόνο πίστεψε· βέβαια ἐπειδὴ πίστεψε δὲν ἔμεινε ἀδρανής, ἀλλ' ἐκεῖνα ποῦ ἐξαρτόνταν ἀπὸ

ἦκε. Καὶ σκόπει πῶς ἀνάγκην τινὰ ἑαυτοῖς ἐκεῖνοι
 παρέθηκαν διὰ τοῦ ἀναθεματισμοῦ. Ἴδου νηστεία ἀν-
 δροφονίας μήτηρ καθάπερ ὁ Ἡρώδης ἀνάγκην τὴν
 ἀπὸ τοῦ ὄρκου ἑαυτῷ ἐπέθηκεν, οὕτω δὴ καὶ οὗτοι
 5 τοιαῦτα γὰρ τὰ διαβολικὰ θήρατρα, προσχήματι δῆθεν
 εὐλαβείας τὰς παγίδας τίθησι. Καὶ μὴν ἐχρῆν προσ-
 ελθεῖν, ἐχρῆν αἰτιάσασθαι, δικαστήριον συγκροτῆ-
 σαι· ταῦτα γὰρ οὐχ ἱερέων, ἀλλὰ ληστάρχων, ταῦτα
 οὐκ ἀρχόντων, ἀλλὰ λυμεώνων. Καὶ ὄρα κακίας ὑ-
 10 περβολήν. Οὐ μόνον ἀλλήλους διαφθείραντες ἀρκοῦν-
 ται, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄρχοντα συνδιαφθεῖραι ἐπιχειροῦ-
 σι· διὰ τοῦτο ὠκονομήθη, ὥστε κακεῖνον μαθεῖν αὐ-
 τῶν τὴν ἐπιβουλήν. Αὐτοὶ δὲ οὐ μόνον ἐκ τοῦ μηδὲν
 ἔχειν εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ λάθρα ἐπιχειρεῖν ἤλεγ-
 15 ξαν ἑαυτοὺς οὐδὲν ὄντας. Εἰκὸς δὲ καὶ μετὰ τὸ ἀπο-
 σταλῆναι αὐτὸν προσελθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς αἰτοῦν-
 τας, καὶ καταισχυνηθῆναι ἀπράκτους ἀπολυθέντας.
 Εἰκότως δὲ τοῦτο ποιεῖ ὁ χιλίαρχος· οὐ γὰρ δὴ ἐβού-
 λετο οὔτε χαρίσασθαι, οὔτε ἐπινεῦσαι.

20 Καὶ πῶς, φησὶν, ἐπίστευσεν ἀληθῆ εἶναι τὰ ἐπαγ-
 γελθέντα παρὰ τοῦ νεανίου; Ἐκ τῶν ἤδη γενομένων
 ἔστοχάσατο ὅτι καὶ τοῦτο εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ποιῆσαι.
 Καὶ ὄρα τὴν κακουργίαν· ὥσπερ ἀνάγκην καὶ τοῖς
 ἀρχιερεῦσιν ἐπέστησαν. Καὶ μὴ θαυμάσης· εἰ γὰρ
 25 τοσοῦτον εἴλοντο αὐτοὶ καὶ τὸν κίνδυνον ἀνεδέξαντο
 πάντα, πολλῶ μᾶλλον καὶ ἐκείνους τοῦτο ποιῆσαι εἰ-
 κὸς ἦν. Ὁρᾷς πῶς διὰ τῆς ψήφου τῶν ἔξω ἀθῶος
 γίνεται ὁ Παῦλος, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς παρὰ Πιλάτου;
 Ἄλλ' ὄρα καὶ τὴν κακίαν ὑφ' ἑαυτῆς ἀναιρουμένην·
 30 παρέδωκαν μὲν γὰρ αὐτὸν ὥστε καὶ ἀνελεῖν καὶ κα-
 ταδικάσαι, γίνεται δὲ τοῦναντίον, καὶ σώζεται, καὶ

τὴν ἀνθρώπινη σοφία δὲν ἀπέφυγε νὰ τὰ ἐξετάσει μὲ προσοχή. Καὶ πρόσεχε πῶς ἐκεῖνοι ἐπέβαλαν μὲ τὸν ἀναθεματισμὸ κάποιο ἐξαναγκασμὸ στὸν ἑαυτὸ τους. Νὰ ἡ νηστεία γίνεται μητέρα ἀνθρωποκτονίας. Ὡπως ἀκριβῶς ὁ Ἡρώδης ἐπέβαλε στὸν ἑαυτὸ του τὴν ὑποχρέωση ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὸν ὄρκο, ἔτσι λοιπὸν καὶ αὐτοὶ διότι τέτοιες εἶναι οἱ διαβολικὲς παγίδες, μὲ τὸ πρόσχημα δῆθεν τῆς εὐλάβειας τοποθετοῦν τίς παγίδες. Καὶ ὅμως ἔπρεπε νὰ ρθοῦν ἐκεῖ, νὰ τὸν κατηγορήσουν, νὰ συγκροτήσουν δικαστήριον διότι αὐτὰ δὲν εἶναι γνωρίσματα ἱερέων, ἀλλὰ ληστάρχων, αὐτὰ δὲν εἶναι γνωρίσματα ἀρχόντων, ἀλλὰ καταστροφέων. Καὶ πρόσεχε ὑπερβολικὸ μέγεθος κακίας. Δὲν ἀρκοῦνται στὴν ἀναμεταξύ τους μόνο διαφθορά, ἀλλ' ἐπιχειροῦν νὰ διαφθείρουν καὶ τὸν ἄρχοντα· γι' αὐτὸ ρυθμίσθηκε ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ ἐκεῖνος νὰ μάθει τὴν ἐπιβουλή ἐκείνων. Αὐτοὶ ὄχι μόνο μὲ τὸ ὅτι δὲν εἶχαν νὰ ποῦν τίποτε, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ὅτι ἐπιχειροῦν κρυφὰ νὰ τὸν φονεύσουν ἀπέδειξαν τοὺς ἑαυτοὺς τους σὰν τιποτένιους. Φυσικὸ ἦταν ἀφοῦ στάλθηκε νὰ ἔρθουν ἐκεῖ οἱ ἀρχιερεῖς ζητώντας αὐτὸν καὶ νὰ καταντροπιασθοῦν φεύγοντας ἄπρακτοι. Πολὺ σωστά τὸ κάμνει αὐτὸ ὁ χιλιάρχος· διότι πραγματικὰ δὲν ἤθελε οὔτε νὰ κάνει τὸ χατήρι τους, οὔτε νὰ δώσει τὴν συγκατάθεσίν του.

Καὶ πῶς, λέγει, πίστεψε ὅτι εἶναι ἀληθινὰ τὰ ὅσα λέχθηκαν ἀπὸ τὸν νέο; Ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἤδη ἔγιναν σκέφθηκε ὅτι αὐτοὶ ἦταν πιθανὸ καὶ αὐτὸ νὰ τὸ κάνουν. Καὶ πρόσεχε τὴν κακουργίαν σὰν νὰ ἦταν ἀνάγκη παρουσιάσθηκαν καὶ στοὺς ἀρχιερεῖς. Καὶ μὴ ἀπορήσεις· διότι, ἐὰν αὐτοὶ κυριεύθηκαν ἀπὸ τόση κακία καὶ ἀνέλαβαν ὄλον τὸν κίνδυνο, πολὺ περισσότερο φυσικὸ ἦταν καὶ ἐκεῖνοι νὰ τὸ κάνουν αὐτό. Βλέπεις πῶς ὁ Παῦλος ἀθρώνεται μὲ τὴν ἀπόφαση τῶν μὴ Ἰουδαίων, ὅπως καὶ ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὸν Πιλάτο; Ἀλλὰ πρόσεχε καὶ τὴν κακία ποὺ ἀπὸ μόνη τῆς ἀνατρέπεται καθόσον παρέδωσαν αὐτὸν γιὰ νὰ τὸ καταδικάσουν καὶ νὰ τὸν φονεύσουν, γίνεται ὅμως

ἄθῳος εὐρίσκεται· εἰ γὰρ μὴ οὕτω, κἂν διεσπάσθῃ,
 εἰ μὴ οὕτω, κἂν ἀπώλετο, κἂν κατεδικάσθῃ. Οὐ μό-
 νον δὲ ἐκείνης αὐτὸν τῆς ὁρμῆς ἐξαιρεῖται ὁ χιλίαρ-
 χος, ἀλλὰ καὶ ὑπηρέτης αὐτῷ γίνεται, ὥστε ἀκινδύ-
 5 νως διασωθῆναι μετὰ τσαύτης παρατάξεως· καὶ ὅ-
 πως, ἄκουε· ἐπάγει γάρ· «Καὶ προσκαλεσάμενος δύο
 τινὰς τῶν ἑκατοντάρχων, εἶπεν· Ἐτοιμάσατέ μοι
 στρατιώτας διακοσίους, ὅπως πορευθῶσι εἰς Καισάρ-
 ρειαν, καὶ ἵππεῖς ἑβδομήκοντα, καὶ δεξιολάβους δια-
 10 κοσίους, ἀπὸ τρίτης ὥρας τῆς νυκτός· κτήνη τε πα-
 ραστῆσαι, ἵνα, ἐπιβιβάσαντες τὸν Παῦλον, ἀγάγωσι
 πρὸς Φήλικα τὸν ἡγεμόνα· γράψας ἐπιστολήν, περιέ-
 χουσαν τὸν τύπον τοῦτον· Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρη-
 τίστῳ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν. Τὸν ἄνδρα τοῦτον,
 15 συλληφθέντα ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ μέλλοντα ἀναι-
 ρεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν, ἐπιστὰς σὺν τῷ στρατεύματι ἐξει-
 λόμην αὐτόν, μαθὼν ὅτι Ρωμαῖός ἐστι· βουλόμενος
 δὲ γνῶναι τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ, κατή-
 γαγον αὐτόν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν. Ὁν εὗρον ἐγ-
 20 καλούμενον περὶ ζητημάτων τοῦ νόμου αὐτῶν, μηδὲν
 ἄξιον θανάτου ἢ δεσμῶν ἔγκλημα ἔχοντα. Μηνυθεί-
 σης δέ μοι ἐπιβουλῆς μέλλειν ἔσεσθαι εἰς τὸν ἄνδρα
 ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἐξαυτῆς ἔπεμψα πρὸς σέ, πα-
 ραγγείλας καὶ τοῖς κατηγόροις λέγειν τὰ πρὸς αὐ-
 25 τὸν ἐπὶ σοῦ. Ἔρρωσο».

Ὅρα καὶ τὴν ἐπιστολήν ἀπολογία ἔχουσαν μὲν
 ὑπὲρ αὐτοῦ («οὐδὲν» γάρ, φησὶν, «εὗρον ἄξιον θα-
 νάτου ἔγκλημα ἔχοντα»), κατηγορίαν δὲ κατ' ἐκεί-
 νων ἢ κατὰ τούτου· οὕτως ἐθανάτων. Καὶ πρῶτον
 30 μὲν φησὶν ὅτι «μέλλοντα ἀναιρεῖσθαι ὑπὸ τῶν Ἰου-
 δαίων ἐξειλόμην», εἶτα προστίθησιν ὅτι «καὶ κατή-
 γαγον αὐτόν πρὸς αὐτούς», καὶ οὐδ' οὕτως εὗρόν τι
 ἐγκαλέσαι ἐκεῖνοι· καὶ δεῖον ὑπὲρ τοῦ προτέρου κα-
 ταπλαγῆναι καὶ καταισχυνηθῆναι, πάλιν ἐπιχειροῦσιν
 35 ἀνελεῖν, ὥστε πάλιν λαμπρότερον γενέσθαι τὸν ὑπὲρ
 αὐτοῦ λόγον. Καὶ τί δήποτε τοὺς κατηγόρους πέμ-

τὸ ἀντίθετο· καὶ σώζεται καὶ ἀθωνώνεται· διότι ἐὰν δὲν γινόταν αὐτὸ ἴσως νὰ καταδικαζόταν, ἴσως καὶ νὰ φονευόταν. Καὶ ὄχι μόνο σώζει αὐτὸν ὁ χιλιάρχος ἀπὸ τὴν ὀρμὴ ἐκείνη, ἀλλὰ καὶ βοηθεῖ αὐτὸν, ὥστε νὰ σωθεῖ ἀκίνδυνα μὲ τὴ συνοδεία τόσης μεγάλης στρατιωτικῆς δυνάμεως· καὶ ἄκου πῶς· διότι προσθέτει· «Ἄφου κάλεσε δύο ἀπὸ τοὺς ἐκατόνταρχους, εἶπε· Ἐτοιμάστε μου ἀπὸ τὴν τρίτη νυχτερινὴ ὥρα διακόσιους στρατιῶτες, γιὰ νὰ μεταβοῦν στὴν Καισάρεια, καθὼς καὶ ἐβδομήντα ἵππεις καὶ διακόσιους λογχοφόρους. Νὰ ἔχουν καὶ ζῶα, ὥστε, ἀφου ἀνεβάσουν σ' αὐτὰ τὸν Παῦλο, νὰ τὸν ὀδηγήσουν στὸν ἡγεμόνα Φήλικα. Ἐγραψε καὶ ἐπιστολή, ποὺ εἶχε τὸ ἐξῆς περιεχόμενο· Ὁ Κλαύδιος Λυσίας στέλνει τοὺς χαιρετισμούς του στὸν ἐξοχότατο ἡγεμόνα Φήλικα. Τὸν ἄνθρωπο αὐτὸ ποὺ συνελήφθηκε ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους καὶ ἐπρόκειτο νὰ φονευθεῖ ἀπ' αὐτούς, τὸν ἔσωσα, ἀφου ἐπινέβηκα μὲ στρατό, διότι ἔμαθα ὅτι εἶναι Ρωμαῖος πολίτης. Θέλοντας νὰ μάθω γιὰ ποιά αἰτία τὸν κατηγοροῦσαν, τὸν κατέβασα στὸ συνέδριό τους, ὅπου διαπίστωσα νὰ κατηγορεῖται γιὰ ζητήματα τοῦ νόμου τους, χωρὶς νὰ ὑπῆρχε καμία κατηγορία ἄξια γιὰ θάνατο ἢ φυλάκιση. Ἐπειδὴ ὅμως μοῦ γνωστοποιήθηκε ὅτι ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἐπίθεση τῶν Ἰουδαίων ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, τὸν ἔστειλα ἀμέσως σὲ σένα, παραγγέλλοντας καὶ στοὺς κατηγοροὺς νὰ ποῦν σ' ἐσένα ὅ,τι ἔχουν ἐναντίον του. Ὑγίαινε».

Πρόσεχε καὶ τὴν ἐπιστολὴν ποὺ ἀποτελεῖ ἀπολογία ὑπὲρ αὐτοῦ (διότι, λέγει, «καμία κατηγορία δὲν βρῆκα ἄξια θανάτου»); κατηγορία ἐναντίον ἐκείνων, παρὰ ἐναντίον αὐτοῦ· ἔτσι θανάτωναν αὐτοί. Καὶ πρῶτα λέγει ὅτι «Τὸν ἔσωσα ἐνῶ ἐπρόκειτο νὰ φονευθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους», ἔπειτα προσθέτει ὅτι «ὀδήγησα αὐτὸν πρὸς αὐτούς», καὶ οὔτε ἔτσι βρῆκαν ἐκεῖνοι νὰ τὸν κατηγορήσουν γιὰ κάτι· καὶ ἐνῶ ἔπρεπε νὰ νιώσουν κατάπληξη καὶ νὰ ντραποῦν γιὰ τὰ προηγούμενα, αὐτοὶ πάλι ἐπιχειροῦν νὰ τὸν φονεύσουν, ὥστε καὶ πάλι νὰ γίνῃ λαμπρότερη ἢ ἀπολογία ὑπὲρ αὐτοῦ. Καὶ γιατί τέλος πάντων στέλνει

πει; "Ἴνα ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἔνθα ταῦτα ἀκριβέστερον γυμνάζεται, ἀθῶος γένηται. "Ἰδωμεν τοίνυν ἄνωθεν τὰ εἰρημένα.

«Ἐγώ», φησί, Φαρισαῖός εἰμι». Τοῦτο εἶπεν, 5 ὥστε αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξη κολακεύειν, ἐπάγει· «Περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι». Ἀπὸ τῆς κατηγορίας αὐτῶν καὶ τῆς διαβολῆς συνίστησιν ἑαυτόν· «Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι μὴ εἶναι ἄγγελον, μήτε πνεῦμα· 10 Οὐδὲν ἀσώματον ἴσασι Σαδδουκαῖοι, τάχα οὐδὲ τὸν Θεόν, παχεῖς τινες ὄντες, ὅθεν οὐδὲ ἀνάστασιν βούλονται εἶναι πιστεύειν. «Καὶ ἀναστάντες», φησὶν, «οἱ γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων, διεμάχοντο λέγοντες· Οὐδὲν κακὸν εὐρίσκωμεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ 15 τούτῳ». Ὅρα ἀκούει καὶ ὁ χιλιάρχος ὅτι αὐτὸν ἀπήλλαξαν ἐγκλημάτων οἱ Φαρισαῖοι, καὶ ἐψηφίσατο ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ μετὰ πλείονος παρρησίας ἀρπάζει αὐτόν. Καὶ αὐτὰ δὲ εἰρημένα Παύλῳ φιλοσοφίας ἔγεμε.

20 3. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ Κύριος, εἶπε· Θάρσει, Παῦλε· ὡς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς Ἱερουσαλήμ, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς Ρώμην μαρτυρῆσαι». Ὅρα πόση ἢ παράκλησις· πρῶτον αὐτὸν ἐπαινεῖ, εἶτα οὐκ ἀφήσιν οὐδὲ τὸ ἄδηλον τῆς 25 ἀποδημίας φοβηθῆναι τῆς ἐπὶ Ρώμην· ὡς εἰ ἔλεγεν· Ὅκ ἀπελεύση μόνον κακεῖ, ἀλλὰ καὶ τοσαύτη χρῆσις παρρησία'. Ἐντεῦθεν οὐχ ὅτι σωθήσεται ἐδηλοῦτο, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐπὶ μεγάλοις μαρτυρήσει στεφάνοις ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει. Διὰ τί δὲ οὐ πρὶν ἢ ἐμπε- 30 σεῖν εἰς τὸν κίνδυνον ἐφάνη αὐτῷ; Ὅτι αἰεὶ ἐν ταῖς θλίψεσι παρακαλεῖ ὁ Θεὸς (τότε γὰρ ποθεινότερος φαίνεται), καὶ ἐν τοῖς κινδύνοις ἐγγυμνάζει ἡμᾶς· ἄλλως δὲ τότε μὲν ἐν ἀνέσει ἦν, ἀφεθεὶς τῶν δεσμῶν, νῦν δὲ ἔμελλεν αὐτὸν διαδέχεσθαι δεινά.

τούς κατηγορούς; Για να άθωωθεί στο δικαστήριο, όπου αυτά κρίνονται με μεγαλύτερη προσοχή. "Ας δοῦμε λοιπόν από την αρχή τὰ ὅσα λέχθησαν.

«Ἐγώ», λέγει, «εἶμαι Φαρισαῖος». Αυτό τὸ εἶπε, για να προσελκύσει αὐτούς. "Ἐπειτα, για να μὴ φανεῖ ὅτι τούς κολακεύει, προσθέτει: «Ἐγὼ δικάζομαι για τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν». Ἀπὸ τὴν κατηγορία αὐτῶν καὶ τὴν συκοφαντία συστήνει τὸν ἑαυτό του. «Διότι οἱ Σαδδουκαῖοι λένε ὅτι δὲν ὑπάρχει οὔτε ἄγγελος, οὔτε πνεῦμα». Τίποτε τὸ ἀσώματο δὲν δέχονται οἱ Σαδδουκαῖοι, ἴσως οὔτε καὶ τὸ Θεό, ἐπειδὴ πνευματικὰ εἶναι ἀδιάφοροι, γι' αὐτὸ δὲν θέλουν να πιστεύουν ὅτι ὑπάρχει ἀνάσταση. «Καὶ ἀφοῦ», λέγει, «σηκώθηκαν οἱ γραμματεῖς τῆς μερίδας τῶν Φαρισαίων, φιλονεικοῦσαν, λέγοντας: Κανένα κακὸ δὲν βρίσκομε στὸν ἄνθρωπο αὐτό». Πρόσεχε: ἀκούει καὶ ὁ χιλιάρχος ὅτι οἱ Φαρισαῖοι ἀπάλλαξαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς κατηγορίας καὶ ἔβγαλε τὴν ἀπόφασή του ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ σώζει αὐτὸν μέσα ἀπὸ τὰ χέρια τους με μεγαλύτερη πεποίθηση. Καὶ αὐτὰ ποὺ λέχθησαν στὸν Παῦλο ἦταν γεμάτα ἀπὸ πολλές ἀλήθειες.

3. Τὴν ἐπόμενη νύχτα παρουσιάσθηκε σ' αὐτὸν ὁ Κύριος καὶ τοῦ εἶπε: "Ἐχε θάρρος, Παῦλε: διότι ὅπως ἔδωσες μαρτυρία για μένα στὴν Ἱερουσαλήμ, ἔτσι πρέπει να δώσεις μαρτυρία καὶ στὴ Ρώμη». Πρόσεχε πόση εἶναι ἡ παρηγοριά: πρῶτα τὸν ἐπαινεῖ, ἔπειτα δὲν τὸν ἀφήνει να φοβηθεῖ οὔτε τὸ ἄγνωστο τῆς μεταβάσεώς του στὴ Ρώμη: εἶναι σὰν να ἔλεγε: "Δὲν θὰ μεταβεῖς μόνο καὶ ἐκεῖ, ἀλλὰ καὶ θὰ δείξεις τόσο θάρρος". Ἀπὸ αὐτὸ δὲν γινόταν μόνο φανερό ὅτι θὰ σωθεῖ, ἀλλ' ὅτι καὶ θὰ δώσει στὴ μεγάλη αὐτὴ πόλη μαρτυρία για μεγάλα στεφάνια. Γιατὶ ὅμως δὲν παρουσιάσθηκε σ' αὐτὸν προτοῦ περιπέσει στὸν κίνδυνο; Διότι ὁ Θεὸς πάντοτε παρηγορεῖ μέσα στίς θλίψεις (διότι τότε γίνεται πιὸ ποθητός), καὶ μέσα στοὺς κινδύνους μᾶς ἀσκεῖ: ἄλλωστε τότε βρισκόταν σὲ ἄνεση, ἀφοῦ ἐλευθερώθηκε ἀπὸ τὰ δεσμά, ἐνῶ τώρα ἐπρόκειτο να τὸν βροῦν συμφορές.

«Ὅτι ἀνεθεματίσαμεν ἑαυτούς», φησί, «μὴ φαγεῖν, μηδὲ πιεῖν». Βαβαί, πόση μανία! ἑαυτούς τῶ ἀναθέματι ὑποβάλλουσιν ἀλογίστως. «Ὅπως καταγάγη αὐτόν», φησί, «πρὸς ὑμᾶς, ὡς μέλλοντας ἀκριβέστερον διαγινώσκειν τὰ περὶ αὐτοῦ». Τί λέγεις; οὐχὶ δεύτερον πρὸς ὑμᾶς ἐδημηγόρησεν; οὐχὶ Φαρισαῖον ἑαυτὸν εἶπε; τί οὖν τὸ περιττόν; Οὕτως οὐδὲν ἐφοβοῦντο, οὐ δικαστήρια, οὐ νόμους· οὕτως οὐδὲν αὐτοῖς ἀτόλμητον ἦν. Καὶ τὴν γνώμην εἰσηγοῦνται, καὶ τὴν προᾶξιν ἐπαγγέλλονται. «Ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὸ ἔνεδρον». Τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας ἦν λοιπόν, τὸ μὴ συνιδεῖν αὐτούς ὅτι ἀκούσεται. Τί οὖν ὁ Παῦλος; Οὐκ ἐθορυβήθη, ἀλλὰ συνεῖδεν ὅτι Θεοῦ ἐστιν ἔργον τοῦτο, καί, τὸ πᾶν ἐπ' αὐτόν ρίψας, εἶχεν ἐξ ἔργου τὴν σωτηρίαν. Καὶ σκόπει πῶς εἰς ἀγαθὸν πάντα ὁ Θεὸς ὠκονόμησεν. Εἶπεν ὁ νεανίας τὴν ἐπιβουλήν, ἐπιστεύθη, καὶ οὕτω λοιπὸν διασώζεται Παῦλος.

Καὶ εἰ ἀφέθη, φησί, τῆς αἰτίας, διὰ τί τοὺς καταγύρους ἔπεμψαν· ὥστε ἀκριβεστέραν γενέσθαι τῆν ἐξέτασιν· ὥστε μᾶλλον καθαρθῆναι τὸν ἄνδρα. Τοιαῦται αἱ τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαι· δι' ὧν βλαπτόμεθα, διὰ τούτων ὠφελούμεθα. Οὕτω καὶ ὁ Ἰωσήφ ἐπεβουλεύετο ὑπὸ τῆς δεσποίνης, καὶ ἐδόκει μὲν ἐπιβουλεύειν, ἐπιβουλεύουσα δὲ ἐν ἀσφαλείᾳ κατέστησεν αὐτόν· τῆς γὰρ οἰκίας, ἔνθα τὸ θηρίον ἐκεῖνο ἐτρέφετο, πολλῶν τὸ δεσμωτήριον ἡμερώτερον ἦν· ἐκεῖ μὲν γὰρ ὦν, εἰ καὶ ἐν θεραπείᾳ ἦν, ἀλλ' ἐν φόβῳ διηνεκεῖ μὴ ποτε ἐπίθεται ἡ δέσποινα, καὶ δεσμωτηρίου χαλεπώτερον ὁ φόβος αὐτῶ ἐπέκειτο, μετὰ δὲ τὴν κατηγορίαν ἐν ἀδείᾳ λοιπὸν καὶ ἡσυχία ἦν, ἀπαλλαγεῖς ἐκείνου τοῦ θηρίου καὶ τῆς ἀσχημοσύνης καὶ

«Διότι ὀρκισθήκαμε», λέγει, «νὰ μὴ φάμε οὔτε καὶ νὰ πιοῦμε». Πῶ, πῶ, πόση μανία! τελείως ἀσυλλόγιστα θέτουν τὸν ἑαυτό τους κάτω ἀπὸ τὴ δέσμευση τοῦ ὄρκου. «Γιὰ νὰ τὸν ὀδηγήσει», λέγει, «σὲ σᾶς, διότι τάχα πρόκειται νὰ ἐξετάσετε μὲ λεπτομέρεια τὴν ὑπόθεσίν του». Τί λές; μήπως δὲν μίλησε γιὰ δεύτερη φορὰ σὲ σᾶς; δὲν εἶπε ὅτι εἶναι Φαρισαῖος; Ποιὸ λοιπὸν εἶναι τὸ ἐπὶ πλέον ποῦ θέλετε νὰ μάθετε; Τόσο πολὺ δὲν φοβοῦνταν τίποτε, οὔτε δικαστήρια, οὔτε νόμους· τόσο πολὺ δὲν ὑπῆρχε γι' αὐτοὺς τίποτε ἀνεπιχείρητο. Καὶ τὴν ἀπόφασίν τους εἰσηγοῦνται καὶ τὴν πράξιν τους ὑπόσχονται. «Ἄλλ' ὅμως ἄκουσε τὴν ἐνέδρα ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Παύλου». Αὐτὸ βέβαια ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς πρόνοιαι τοῦ Θεοῦ, τὸ νὰ μὴ ἀντιληφθοῦν αὐτοὶ ὅτι θὰ τὸ ἀκούσει. Τί κάνει λοιπὸν ὁ Παῦλος; Δὲν θορυβήθηκε, ἀλλ' ἀντιλήφθηκε ὅτι αὐτὸ εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀφοῦ ἀνέθεσε τὸ πᾶν σ' αὐτόν, εἶχε ἔμπρακτα τὴ σωτηρία. Καὶ πρόσεχε πῶς ὁ Θεὸς τὰ ρύθμιζε ὅλα πρὸς τὸ καλὸ. Εἶπε ὁ νέος τὰ κακὰ σχέδιά τους, πιστεύθηκε, καὶ ἔτσι λοιπὸν σώζεται ὁ Παῦλος.

Καὶ ἀφοῦ ἀπαλλάχθηκε, λέγει, ἀπὸ τὴν κατηγορία, γιατί ἔστειλαν τοὺς κατηγοροὺς; Γιὰ νὰ γίνῃ μὲ μεγαλύτερη λεπτομέρεια ἢ ἐξέταση, γιὰ νὰ φανεῖ περισσότερο ἢ καθαρότητα τοῦ ἀνθρώπου. Τέτοιαι εἶναι οἱ προνοητικὲς ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ· μὲ ἐκεῖνα ποῦ βλαπτόμαστε, μὲ αὐτὰ ὠφελοῦμαστε. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο ἐπιβουλευόταν καὶ ὁ Ἰωσήφ ἀπὸ τὴν κυρία του, ποῦ νόμιζε βέβαια ὅτι τοῦ κάνει κακὸ, ἐπιβουλεύοντάς τον ὅμως τὸν κατέστησε περισσότερο ἀσφαλὴ· διότι ἡ φυλακὴ ἦταν πολὺ πιὸ ἡμερῆ ἀπὸ τὴν οἰκία στὴν ὁποία τρεφόταν τὸ θηρίο ἐκεῖνο· καθόσον διαμένοντας ἐκεῖ, ἂν καὶ δεχόταν περιποιήσεις, ὅμως βρισκόταν σὲ διαρκὴ φόβον, μήπως κάποτε τὸν ἐπιτεθεῖ ἡ κυρία, καὶ ὁ φόβος ποῦ τὸν κυρίευε ἀπ' αὐτὸ ἦταν χειρότερος ἀπὸ τὴν φυλακὴν, ἐνῶ μετὰ τὴν κατηγορία βρισκόταν πλέον σὲ ἀφοβία καὶ ἡσυχία, ἀφοῦ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὸ θηρίον ἐκεῖνο, τὴν ἀδιαντροπία καὶ τὴν ἐπι-

τῆς ἐπιβουλῆς· βέλτιον γὰρ αὐτῷ ἦν τεταλαιπωρημέ-
 νοις ἀνθρώποις συνεῖναι, ἢ μαινομένη δεσποίνῃ. Ἐν-
 ταῦθα μὲν οὖν παρεμυθεῖτο ἑαυτόν, ὅτι διὰ σωφροσύ-
 νην ἐνέπεσεν, ἐκεῖ δὲ ἔδεδοίκει μὴ περὶ τὴν ψυχὴν
 5 λάβῃ τὴν πληγὴν· οὐδὲν γὰρ ἐπαχθέστερον ἐρωμένης
 νέῳ μὴ βουλομένῳ, οὐδὲν ἐναργέστερον, οὐδὲν βαρύ-
 τερον πάντων δεσμῶν τοῦτο χαλεπώτερον. Ὡστε
 οὐκ εἰς δεσμοτήριον ἐνέπεσεν, ἀλλὰ δεσμοτηρίου ἀ-
 πηλλάγῃ· ἐξεπολέμωσεν αὐτῷ τὸν δεσπότην, ἀλλὰ
 10 κατήλλαξε τὸν Θεόν, οἰκειότερον αὐτὸν κατέστησε τῷ
 ὄντως Δεσπότη τῷ ἀληθινῷ· ἐξέβαλε τῆς ἐπιστασίας
 τῆς ἐν τῇ οἰκείᾳ, ἀλλ' ὠκείωσε τῷ Δεσπότη.

Πάλιν οἱ ἀδελφοὶ ἐπώλησαν, ἀλλ' ἀπήλλαξαν αὐ-
 τὸν συνοικούντων ἐχθρῶν, φθόνου καὶ βασκανίας
 15 πολλῆς, ἐπιβουλῆς καθημερινῆς, μακρὰν κατέστη-
 σαν αὐτὸν τῶν μισούντων· τί γὰρ τούτου χειρόν, ὅ-
 ταν τις ἀδελφοῖς φθονοῦσι συνοικεῖν ἀναγκάζεται,
 ὅταν δι' ὑποψίας ἦ, ὅταν ἐπιβουλεύηται; Ὡστε ἕτε-
 ρα μὲν ἐποίουν καὶ οὗτοι κακείνη, ἕτερα δὲ ὠκονο-
 20 μεῖτο ὑπὲρ τοῦ δικαίου μεγάλα. Ὅτε ἦν ἐν τιμῇ, τό-
 τε ἦν ἐν κινδύνῳ· ὅτε ἦν ἐν ἀτιμίᾳ, τότε ἦν ἐν ἀσφα-
 λείᾳ. Οὐκ ἐμνημόνευον αὐτοῦ οἱ εὐνοῦχοι καὶ καλῶς,
 ἵνα λαμπροτέρα γένηται τῆς ἐξόδου ἢ ὑπόθεσις, ἵνα
 χὴ χάριτι ἐνθρωπίνῃ, ἀλλ' οἰκονομία θεία τὸ πᾶν λο-
 25 γίζεται, ἵνα εὐκαιρῶς εἰς χρεῖαν καταστάς ἐξαγά-
 γῃ, ἵνα μὴ εὐεργετῶν, ἀλλ' εὐεργετούμενος αὐτὸν
 ἐκβάλῃ τοῦ δεσμοτηρίου ὁ Φαραώ. Οὐκ ἔδει δοῦλον
 γενέσθαι τὸ δῶρον, ἀλλ' εἰς ἀνάγκην καταστῆναι τὸν
 βασιλέα· ἔδει φανερὰν αὐτοῦ γενέσθαι τὴν σοφίαν.
 30 Διὰ τοῦτο λανθάνει ὁ εὐνοῦχος, ἵνα μὴ λάβῃ Αἴγυ-
 πτος, ἵνα μὴ ἀγνοήσῃ αὐτὸν ὁ βασιλεύς. Εἰ τότε ἐξη-

βουλή· διότι ἦταν προτιμότερο γι' αὐτὸν νὰ συναναστρέφεται μὲ ἀνθρώπους ταλαιπωρημένους, παρὰ μὲ μανιακὴ κυρία. Ἐδῶ βέβαια παρηγοροῦσε τὸν ἑαυτό του, ὅτι ρίχθηκε μέσα σ' αὐτὴν ἐξ αἰτίας τῆς σωφροσύνης του, ἐνῶ ἐκεῖ φοβόταν μὴ τυχὸν δεχθεῖ τὸ πλήγμα στὴν ψυχὴ· καθόσον δὲν ὑπάρχει τίποτε φοβερότερο ἀπὸ μία γυναίκα πού εἶναι ἐρωτευμένη μὲ νέο πού δὲν θέλει, τίποτε πιὸ σιχαμερό, τίποτε πιὸ βαρὺ· αὐτὸ εἶναι χειρότερο ἀπὸ ὅλα τὰ δεσμά. Ἐπομένως δὲν ρίχθηκε σὲ φυλακὴ, ἀλλ' ἐλευθερώθηκε ἀπὸ φυλακὴ· ἔκανε πολέμιο ἐναντίον του τὸν κύριο, ἀλλὰ τὸν συμφιλίωσε μὲ τὸ Θεό, τὸν ἔκανε πιὸ οἰκεῖο μὲ τὸν πραγματικὰ ἀληθινὸ Κύριο· τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴν ἐπιστάσι τῆς οἰκίας, ἀλλὰ τὸν ἔκανε φίλο μὲ τὸν Κύριο.

Πάλι τ' ἀδέρφια του τὸν πούλησαν, ἀλλὰ τὸν ἀπάλλαξαν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς πού κατοικοῦσαν μαζί του, ἀπὸ τὸ φθόνο καὶ τὴ μεγάλη ζήλια, ἀπὸ τὰ καθημερινὰ σχέδια ἐναντίον του, τὸν ἀπομάκρυναν ἀπὸ ἐκείνους πού τὸν μισοῦσαν· διότι τί ὑπάρχει χειρότερο ἀπ' αὐτό, ὅταν κανεὶς ἀναγκάζεται νὰ συγκατοικεῖ μὲ ἀδέρφια πού τὸν φθονοῦν, ὅταν τὸν ὑποπεύονται, ὅταν τὸν ἐπιβουλεύονται; Ὡστε λοιπὸν ἄλλα ἔκαμναν καὶ αὐτοὶ καὶ ἐκεῖνη, ἄλλα ὅμως πολὺ πιὸ σπουδαῖα ρυθμίζονταν ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τοῦ δικαίου. Ὡταν βρισκόταν μέσα στὶς τιμές, τότε διέτρεχε τὸν κίνδυνο, ἐνῶ ὅταν ἀντιμετώπιζε τὴν περιφρόνηση, τότε βρισκόταν σὲ ἀσφάλεια. Δὲν τὸν θυμοῦνταν οἱ εὐνοῦχοι· καὶ πολὺ σωστά, ὥστε νὰ γίνεи λαμπρότερη ἢ ἀφορμὴ τῆς ἐξόδου του ἀπὸ τὴ φυλακὴ, γιὰ νὰ μὴ ἀποδίδει τὴ σωτηρία του στὴν ἀνθρώπινη χάρη, ἀλλὰ τὸ πᾶν νὰ τὸ ἀποδίδει στὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ τὸν ἐλευθερώσει τὴν κατάλληλη στιγμή, ἀφοῦ περιπέσει σὲ ἀνάγκη, καὶ νὰ τὸν βγάλει ὁ Φαραὼ ἀπὸ τὴ φυλακὴ, ὄχι εὐεργετώντας τον, ἀλλ' εὐεργετούμενος αὐτός. Δὲν ἔπρεπε τὸ δῶρο νὰ γίνεи δουλικό, ἀλλὰ νὰ περιπέσει ὁ βασιλιάς σὲ ἀνάγκη· ἔπρεπε νὰ γίνεи φανερὴ ἡ σοφία του. Γι' αὐτὸ τὸν λησμονεῖ ὁ εὐνοῦχος, γιὰ νὰ μὴ τὸν λησμονήσει ἡ Αἴγυπτος, γιὰ νὰ μὴ τὸν ἀγνοήσει ὁ βασιλιάς.

νέχθη, ἴσως ἂν καὶ ἐπεθύμησεν ἀπελθεῖν εἰς τὴν αὐτοῦ· διὰ τοῦτο μυρίαὶ ἀνάγκαις κατέχεται, πρῶτον τῆ δεσποτεία, δεύτερον τῷ δεσμωτηρίῳ, τρίτον ἐν τῇ βασιλείᾳ, ἵνα ταῦτα οἰκονομηθῇ. Καθάπερ οὖν τινα
 5 γενναῖον πῶλον ἐκπηδῆσαι βουλόμενον πρὸς τοὺς αὐτοῦ, κατεῖχεν ὁ Θεὸς ἐκεῖ δι' αἰτιῶν ἐνδόξων. "Οτι γὰρ ἐπεθύμει τὸν πατέρα ἰδεῖν καὶ ἀπαλλάξαι τῆς ὑδύνης δῆλον ἐκ τοῦ καλέσαι αὐτὸν ἐκεῖ.

4. Βούλεσθε καὶ ἐτέρας ἴδωμεν ἐπιβουλάς, οὐ
 10 ὑπὲρ ἡμῶν γίνονται, οὐ μόνον τῷ μισθὸν ἔχειν, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν ποιεῖν; 'Επεβούλευσε τῷ τούτου πατρὶ ὁ θεῖος ὁ τούτου, καὶ τῆς πατρίδος ἐξήλασε· τί οὖν; Καὶ αὐτὸς μακρὰν τοῦ κινδύνου αὐτὸν κατέστησεν (ἐν ἀσφαλείᾳ γὰρ καὶ
 15 αὐτὸς γέγονεν), ἐποίησε φιλοσοφώτερον, ἐποίησεν ἰδεῖν τὸ ὄναρ. 'Αλλ' ἐδούλευσεν ἐν ἀλλοτρία; 'Αλλὰ παρὰ τοῖς αὐτοῦ ἀπελθὼν λαμβάνει νύμφην, καὶ ἄξιος φαίνεται τῷ κηδεστῇ. 'Αλλ' ἠπάτησε κακείνος; 'Αλλὰ καὶ τοῦτο εἰς ἀγαθὸν γέγονεν, ἵνα πολλῶν παι-
 20 δων γένηται πατήρ. 'Αλλ' ἐβουλήθη ἐπιβουλεῦσαι; 'Αλλὰ καὶ τοῦτο εἰς ἀγαθόν, ἵνα εἰς τὴν αὐτοῦ λοιπὸν ἐπανέλθῃ· εἰ γὰρ ἦν ἐν εὐπραγία, οὐκ ἂν οὕτως ἐπεθύμει τῆς ἑαυτοῦ. 'Αλλ' ἀφείλε τὸν μισθόν; 'Αλλὰ πλείων γέγονεν. Οὕτω πανταχοῦ, ὅσῳ ἐπιβουλεύ-
 25 οντο, τοσοῦτω τὰ τούτων ἦνθει. Εἰ μὴ τὴν πρεσβυτέραν ἔλαβεν, οὐκ ἂν ταχέως ἐγένετο τοσοῦτων παιδων πατήρ, ἀλλ' ἐν ἀπαιδία πολὺν ἂν εἵλκυσε χρόνον, καὶ ἐπένησεν ἂν, καθάπερ καὶ ἡ γυνή· ἐκείνη μὲν γὰρ εἰκότως ἐπένησεν, ἅτε μὴ γενομένη μήτηρ, οὗτος δὲ
 30 ἔχει παραμυθίαν· ὅθεν αὐτὴν καὶ διακρούεται.

Ἐάν ἔβγαινε τότε ἀπὸ τῆ φυλακῆ, ἴσως νὰ ἐπιθυμοῦσε ν' ἀναχωρήσει γιὰ τὴν πατρίδα του· γι' αὐτό εἶναι δεσμευμένος ἀπὸ πολλές ἀνάγκες, πρῶτα ἀπὸ τὴν ἐξουσία, δεύτερο ἀπὸ τὴ φυλακῆ, τρίτο μέσα στὰ βασιλικά ἀνάκτορα, γιὰ νὰ ρυθμισθοῦν ἔτσι ὅλα αὐτὰ ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Σὰν ἀκριβῶς λοιπὸν κάποιο γενναῖο πουλάρι, ποὺ θέλει νὰ φύγει πρὸς τοὺς δικούς του, τὸ κρατοῦσε ἐκεῖ ὁ Θεὸς μὲ κατηγορίες γεμάτες ἀπὸ δόξα. Διότι, τὸ ὅτι ἐπιθυμοῦσε νὰ δεῖ τὸν πατέρα του καὶ ν' ἀπαλλαχθεῖ ἀπὸ τὸν ὑπερβολικὸ πόνον, γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὸ ὅτι κάλεσε αὐτὸν ἐκεῖ.

4. Θέλετε νὰ δοῦμε καὶ ἄλλες ἐπιβουλές, ποὺ γίνονται πρὸς ὄφελός μας καὶ ποὺ ὄχι μόνο ἔχομε ἀμοιβή, ἀλλὰ καὶ ἀποβαίνουν πρὸς ὄφελός μας κατὰ τὴ στιγμὴ ἐκείνη ποὺ γίνονται; Ἔκανε κακὰ σχέδια ἐναντίον τοῦ πατέρα αὐτοῦ ὁ θεῖος του καὶ τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴν πατρίδα του· τί λοιπὸν; Καὶ αὐτὸς τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τοὺς κινδύνους (διότι καὶ αὐτὸς κατέστη ἀσφαλῆς), τὸν ἔκανε περισσότερο εὐσεβῆ, ἔγινε αἰτία νὰ δεῖ τὸ ὄνειρο. Ἄλλ' ἔγινε δοῦλος σὲ ξένη χώρα; Ὅμως νυμφεύεται, ὅταν πῆγε ἐκεῖ, ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του καὶ φαίνεται ἄξιος στὸν πεθερό του. Ἀλλὰ τὸν ἔξαπάτησε καὶ ἐκεῖνος; Ὅμως καὶ αὐτὸ ἔγινε γιὰ τὸ καλὸ του, ὥστε νὰ γίνει πατέρας πολλῶν παιδιῶν. Ἀλλὰ θέλησε νὰ τὸν ἐπιβουλευθεῖ; Ὅμως καὶ αὐτὸ ἔγινε γιὰ καλὸ, γιὰ νὰ γυρίσει πλέον στὴν πατρίδα του· διότι, ἐὰν καλοπερνοῦσε, δὲν θὰ ἐπιθυμοῦσε τόσο πολὺ τὴν πατρίδα του. Ἀλλὰ τοῦ στέρησε τὸ μισθό; Ὅμως περισσότερη ἔγινε ἢ περιουσία του. Παντοῦ λοιπὸν ὅσο περισσότερο ἐπιβουλεύονταν, τόσο περισσότερο εὐημεροῦσαν τὰ πράγματά του. Ἐὰν δὲν νυμφευόταν τὴ μεγαλύτερη γυναῖκα του, δὲν θὰ γινόταν τόσο γρήγορα πατέρας τόσων πολλῶν παιδιῶν, ἀλλὰ γιὰ πολὺ χρόνον θὰ ἔμενε χωρὶς παιδιά, καὶ ἴσως θὰ λυποῦνταν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ γυναῖκα του· διότι ἐκείνη πολὺ σωστὰ πενθοῦσε, ἐπειδὴ δὲν ἔγινε μητέρα, αὐτὸς ὅμως ἔχει παρηγοριά· γι' αὐτὸ καὶ ἀπομακρύνει αὐτὴν ἀπὸ κοντὰ του.

Πάλιν, εἰ μὴ αὐτὸν ἀπεστέρησε τῶν μισθῶν, οὐκ ἂν ἐπεθύμησεν ἰδεῖν τὴν αὐτοῦ, οὐκ ἂν ἐφάνη ἢ φιλοσοφία τοῦ ἀνδρός, οὐκ ἂν μᾶλλον ᾤκειώθησαν αὐτῷ. "Ορα γὰρ τί φασι· «Καταβρώσει κατέφαγεν ἡμᾶς 5 καὶ τὸ ἀργύριον ἡμῶν». "Ωστε τοῦ φίλτρου τοῦτο γέγονεν αἴτιον. Δούλας εἶχε λοιπὸν ἀντὶ γυναικῶν, καὶ ἐφιλεῖτο παρ' αὐτῶν, οὗ οὐδὲν ἴσον κτῆμα γένοιτο ἂν οὐδὲν γάρ, οὐδὲν τοῦ οὕτω φιλεῖσθαι παρὰ γυναικὸς καὶ φιλεῖν τιμιώτερον. «Καὶ γυνή», φησὶν, «ἀν- 10 δρὶ συμπεριφερομένη». "Ἐν τοῦτο τῶν μακαριστῶν τίθησιν ὁ σοφός· τούτου γὰρ ὄντος πᾶς πλοῦτος, πᾶσα εὐπραγία περίεστιν ὥσπερ οὖν, μὴ ὄντος, τῶν ἄλλων οὐδὲν ὄφελος, ἀλλὰ πάντα ἀνατέτραπται, καὶ ἀηδίας ἐστὶ μεστὰ καὶ συγχύσεως.

15 Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς τοῦτο πρὸ πάντων ζητῶμεν. Ὁ χρήματα ζητῶν οὐ ζητεῖ τοῦτο. Ταῦτα ζητῶμεν, ἃ δύναται πάγια εἶναι. Μὴ γάμον ζητῶμεν ἀπὸ εὐπόρων, ἵνα μὴ τῆς οὐσίας ἢ ἀμετρία φρόνημα τέκη τῇ γυναικί, ἵνα μὴ τὸ φρόνημα διαφθορᾶς αἴτιον ᾖ. 20 Οὐχ ὄρᾳς τί ἐποίησεν ὁ Θεός, πῶς αὐτὴν ὑπέταξε; Διὰ τί ἀγνώμων εἶ; διὰ τί ἀναίσθητος; "Οπερ ἐχαρίσατό σοι ἀπὸ τῆς φύσεως, τούτου σὺ μὴ διαφθείρη τὴν βοήθειαν. "Ωστε οὐκ εὐπορον δεῖ ζητεῖν, ἀλλ' ὥστε κοινονὸν βίου λάβωμεν εἰς κατάστασιν παιδοποι- 25 ας. Οὐχ ἵνα χρήματα εἰσφέρει γυνή, διὰ τοῦτο αὐτὴν ἔδωκεν ὁ Θεός, ἀλλ' ἵνα ᾖ βοηθός· ἢ δὲ χρήματα εἰσφέρουσα, καὶ ἐπίβουλος καὶ δέσποινα ἀντὶ γυναικὸς γίνεται· ἢ τάχα θηρίον ἀντὶ γυναικός, ἀξιοῦσα μεγάλα διὰ τὸν πλοῦτον φρονεῖν. Οὐδὲν αἰσχροτέρον ἀν- 30 δρός, οὕτω βουλομένου πλουτεῖν· εἰ γὰρ αὐτὸ τὸ πλουτεῖν πειρασμῶν γέμει, τὸ οὕτω πλουτεῖν ποῦ θήσοεν; Μὴ γάρ, εἴ τις σπονιάκις καὶ παρὰ τὸ συμβαῖνον

2. Γέν. 31. 15

3. Σοφ. Σειράχ 25. 1

Πάλι, ἐὰν δὲν τοῦ στεροῦσε τοὺς μισθοὺς του, δὲν θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ δεῖ τὴν πατρίδα του, δὲν θὰ φανερωνόταν ἢ ἀρετὴ αὐτοῦ, δὲν θὰ ἔδειχναν μεγαλύτερη συμπάθεια σ' αὐτόν. Διότι πρόσεχε τί λέγει· «Ἄδικα καὶ παράνομα κατέφαγε τὰ χρήματά μας»². Ἐπομένως αὐτὸ ἔγινε αἰτία τῆς ἀγάπης του. Εἶχε δηλαδὴ δοῦλες ἀντὶ γιὰ γυναῖκες καὶ ἀγαπιόνταν ἀπ' αὐτές, πράγμα μὲ τὸ ὁποῖο τίποτε δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐξισωθεῖ· διότι τίποτε, τίποτε δὲν ὑπάρχει τιμιότερο ἀπὸ τὸ ν' ἀγαπιέται κανεὶς τόσο πολὺ ἀπὸ γυναῖκα καὶ ν' ἀγαπᾶ αὐτήν. «Καὶ ἡ γυναῖκα», λέγει, «νὰ δείχνει καλὴ συμπεριφορὰ πρὸς τὸν ἄνδρα της»³. Αὐτὸ ἀναφέρει ὁ σοφὸς σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ ἀξιομακάριστα· διότι, ὅταν ὑπάρχει αὐτό, ὑπάρχει τότε καὶ κάθε πλοῦτος, καὶ κάθε εὐτυχία· ὅπως πάλι, ἐὰν δὲν ὑπάρχει αὐτό, δὲν ὑπάρχει κανένα ὄφελος ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἀλλ' ὅλα ἀνατρέπονται καὶ εἶναι γεμάτα ἀπὸ ἀηδία καὶ σύγχυσι.

Λοιπὸν καὶ ἐμεῖς αὐτὸ πρὸ πάντων νὰ ἐπιδιώκομε. Ἐκεῖνος πού ἐπιδιώκει τὰ χρήματα, δὲν ἐπιδιώκει αὐτό. Αὐτὰ ὅς ἐπιδιώκομε, τὰ ὁποῖα μπορούν νὰ εἶναι μόνιμα. Ἄς μὴ ἐπιδιώκομε γάμο μὲ πλούσιες, γιὰ νὰ μὴ δημιουργήσει στὴ γυναῖκα ὑπερηφάνεια ἢ μεγάλη περιουσία, γιὰ νὰ μὴ γίνῃ ἡ ὑπερηφάνεια αἰτία διαφθορᾶς. Δὲν βλέπετε τί ἔκανε ὁ Θεός· πῶς ὑπέταξε αὐτήν; Γιατί εἶσαι ἀχάριστος; γιατί εἶσαι ἀναίσθητος; Ἐκεῖνο πού σου χάρισθηκε ἀπὸ τὴ φύση, αὐτοῦ μὴ καταστρέφεις σὺ τὴ βοήθεια. Ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ ἐπιδιώκομε νὰ πάρομε πλούσια γυναῖκα, ἀλλὰ νὰ πάρομε σύντροφο τῆς ζωῆς μὲ σκοπὸ τὴν ἀπόκτηση παιδιῶν. Ὁ Θεὸς δὲν ἔδωσε τὴ γυναῖκα γιὰ νὰ μᾶς δίνει χρήματα, ἀλλὰ γιὰ νὰ εἶναι βοηθός· ἐκείνη πού δίνει χρήματα, καὶ μᾶς ἐξαπατᾶ καὶ γίνεται κυρία ἀντὶ γιὰ γυναῖκα· καὶ ἴσως γίνεται θηρίο ἀντὶ γιὰ γυναῖκα, ἐκδηλώνοντας ὑπερηφάνεια ἐξ αἰτίας τοῦ πλούτου της. Τίποτε δὲν ὑπάρχει αἰσχροτέρου ἀπὸ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον πού θέλει νὰ πλουτήσῃ κατ' αὐτόν τὸν τρόπο· διότι, ἐὰν ὁ ἴδιος ὁ πλοῦτος εἶναι γεμάτος ἀπὸ πειρασμούς, σὰν τί θὰ θεωρήσομε τὸν πλοῦτο πού ἀποκτᾶ κανεὶς μὲ τὸν τρόπο αὐτό; Μὴ βέβαια προσέξεις αὐτό, τὸ ἐὰν κάποιος σπάνια

καὶ παρὰ λόγον ἐπέτυχε, τοῦτο ἴδης (οὐδὲ γὰρ ἐν
 τοῖς ἄλλοις πράγμασιν, οἷς ἀπολαύουσί τινες, καὶ ἐκ
 παραδόξου ἐπιτυγχάνουσι, προσέχειν δεῖ), ἀλλ' αὐ-
 τὸ τὸ κατὰ λόγον ἴδωμεν, εἰ μὴ μυρίας ἀηδίας γέμει
 5 τὸ πρᾶγμα. Οὐκ αὐτὸς μόνος ἐν ἀδοξία γίνη, ἀλλὰ
 καὶ παῖδας καταισχύνεις, πένητας ἀφείς, εἰ συμβαίη
 προαπελθεῖν, καὶ αὐτῇ πολλὰς δίδως ἀφορμὰς τοῦ
 δευτέρῳ πάλιν προσομιλῆσαι νυμφίῳ. Ἦ οὐχ ὄρας
 ὅτι πολλαῖς αὕτη γέγονεν ἢ πρόφασις δευτέρου γά-
 10 μου, τὸ μὴ καταφρονεῖσθαι, τὸ ζητεῖν τοὺς ἐφισταμέ-
 νους τοῖς ὑπάρχουσι;

Μὴ δὴ τσαῦτα ἐργαζώμεθα κακὰ διὰ χεῖματα,
 ἀλλὰ πάντα ἀφῶμεν, καὶ ψυχὴν ζητῶμεν καλήν, ἵνα
 καὶ ἀγάπης ἐπιτύχωμεν. Οὗτος ὁ πλοῦτος ὁ πολὺς,
 15 οὗτος ὁ μέγας θησαυρός, ταῦτα τὰ μυρία ἀγαθὰ ὧν
 γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαῦσαι δεόντως, καὶ κατὰ
 τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ ζῆσαι, ἵνα καὶ τῶν μελλόντων
 ἀγαθῶν δυνηθῶμεν ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρω-
 πία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ
 20 Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ,
 νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀ-
 μὴν.

καί αντίθετα ἀπὸ αὐτὸ ποῦ συμβαίνει καὶ πέρα ἀπὸ τὴ λογική ἐπέτυχε (διότι δὲν πρέπει νὰ προσέχομε οὔτε στὰ ἄλλα πράγματα, κατὰ τὰ ὁποῖα ὀρισμένοι ἀπολαμβάνουν καὶ ἐντελῶς παράδοξα ἐπιτυχαίνουν), ἀλλ' ἄς προσέχομε αὐτὸ ποῦ λέγει ἡ λογική, ἐὰν δηλαδὴ τὸ πρᾶγμα εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἀηδία σὲ μεγάλο βαθμό. "Ὅχι μόνο σὺ ὁ ἴδιος δὲν ἔχεις ἐκτίμηση, ἀλλὰ καὶ τὰ παιδιὰ κατεντροπιάζεις, ἀφήνοντας αὐτὰ φτωχὰ, ἐὰν συμβεῖ νὰ πεθάνεις πρῶτος, καὶ σ' αὐτὴν δίνεις πολλές ἀφορμὲς νὰ προσκολληθεῖ πάλι σὲ δεῦτερο σύζυγο. "Ἡ δὲν βλέπεις ὅτι σὲ πολλές αὐτὴ ἢ πρόφαση ἔγινε ἀφορμὴ γιὰ δεῦτερο γάμο, τὸ νὰ ἐπιδιώκουν δηλαδὴ νὰ πάρουν συζύγους ἐκείνους ποῦ ὑπερέχουν στὴν περιουσία, ὥστε νὰ μὴ περιφρονοῦνται:

"Ἄς μὴ προξενούμε λοιπὸν τόσα πολλὰ κακὰ ἐξ αἰτίας τῶν χρημάτων, ἀλλ' ἄς ἀδιαφοροῦμε γιὰ ὅλα, καὶ ἄς ζητᾶμε μόνο καλὴ ψυχὴ, γιὰ νὰ ἐπιτύχομε καὶ ἀγάπη. Αὐτὸς εἶναι ὁ πλοῦτος ὁ μέγας, αὐτὸς εἶναι ὁ μέγας θησαυρός, αὐτὰ εἶναι τὰ ἀμέτρητα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα εὐχόμαι ὅλοι μας ν' ἀπολαύσομε ἔτσι ποῦ πρέπει, καὶ νὰ ζήσομε σύμφωνα μὲ τὶς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ μπορέσομε νὰ ἐπιτύχομε καὶ τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ν΄
(Πράξ. 23, 31 - 24, 21)

«Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται κατὰ τὸ διατεταγμένον αὐτοῖς ἀναλαβόντες τὸν Παῦλον, ἤγαγον διὰ νυκτὸς εἰς τὴν Ἀντιπατροίδα. Τῇ τε ἐπαύριον ἐάσαντες τοὺς ἵππεῖς περεύεσθαι σὺν αὐτῷ ὑπέστρεψαν εἰς τὴν παρεμβολήν· οἵτινες, 5 ἐλθόντες εἰς τὴν Καισάρειαν, καὶ ἀναδόντες τὴν ἐπιστολήν τῷ ἡγεμόνι, παρέστησαν καὶ τὸν Παῦλον αὐτῷ».

1. Καθάπερ βασιλέα τινὰ δορυφόροι παρέπεμπον 10 μετὰ τοσοῦτου πλήθους καὶ ἐν νυκτί, φοβούμενοι τοῦ δήμου τὴν ὄργην τῆς ὁρμῆς. Ἐπεὶ οὖν τῆς πόλεως αὐτὸν ἐξέβαλον, τότε ἀφίστανται. Οὐκ ἂν δὲ ὁ χιλιάρχος μετὰ τοσαύτης αὐτὸν ἀσφαλείας ἐξέπεμψεν, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς οὐδὲν ἦν αὐτοῦ κατεγνωκῶς, καὶ ἐκείνων ἤδει τὸ φονικόν. «Ἀναγνοὺς δὲ ὁ ἡγεμών, 15 καὶ ἐπερωτήσας ἐκ ποίας ἐπαρχίας ἐστὶ, καὶ πυνθόμενος ὅτι ἀπὸ Κιλικίας, διακούσομαί σου, ἔφη, ὅταν καὶ οἱ κατήγοροί σου παραγένωνται. Ἐκέλευσέ τε αὐτὸν ἐν τῷ πραιτωρίῳ τοῦ Ἡρώδου φυλάσσεσθαι».

20 Ἦδη ἀπελόγησατο ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ Λυσίας· ἀλλ' ὅμως καὶ ἔτι οἱ Ἰουδαῖοι ἐπιτίθενται, καὶ προκαταλαμβάνουσι τὸν ἀκροατήν, καὶ πάλιν εἰς δεσμὰ βάλλεται, καὶ ἄκουε πῶς ἐπάγει γάρ· «Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας κατέβη ὁ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας μετὰ πρεσβυτέρων καὶ 25 ρήτορος Τερτύλλου τινός, οἵτινες ἐνεφάνησαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου». Ὅρα πῶς οὐδ' οὕτως ἀ-

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ν΄
(Πρόξ. 23, 31 - 24, 21)

«Οἱ στρατιῶτες λοιπὸν σύμφωνα μὲ τὴ διαταγὴ πού εἶχαν, πῆραν τὸν Παῦλο καὶ τὸν ἔφεραν τὴ νύχτα στὴν Ἀντιπατρίδα, καὶ τὴν ἄλλη ἡμέρα ἄφησαν τοὺς ἰππεῖς νὰ προχωρήσουν μαζί του, ἐνῶ αὐτοὶ ἐπέστρεψαν στὸ στρατόνα. Ἐκεῖνοι, ἀφοῦ ἔφθασαν στὴν Καισάρεια, ἔδωσαν τὴν ἐπιστολὴ στὸν ἡγεμόνα καὶ παρουσίασαν καὶ τὸν Παῦλο σ' αὐτόν».

1. Σὰν ἀκριβῶς νὰ ἦταν κάποιος βασιλιάς τὸν συνόδευσαν σωματοφύλακες μαζί μὲ τόσο πλῆθος καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς νύχτας, ἐπειδὴ φοβοῦνταν τὴν ἐπίθεση τοῦ ὀργισμένου πλήθους. Ἀφοῦ λοιπὸν τὸν ἔβγαλαν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, τότε ἐπιστρέφουν. Δὲν θὰ τὸν ἔστελνε ὁ χιλιάρχος μὲ τόση μεγάλη ἀσφάλεια, ἐὰν καὶ αὐτὸς δὲν διαπίστωνε ὅτι καμία κατηγορία δὲν ὑπῆρχε ἐναντίον του, καὶ ἐὰν δὲν γνώριζε ἐπίσης τίς φονικὲς διαθέσεις ἐκείνων. «Ἀφοῦ ὁ ἡγεμόνας διάβασε τὴν ἐπιστολὴ τὸν ρώτησε ἀπὸ ποῖα ἐπαρχία εἶναι, καὶ ἀφοῦ ἔμαθε ὅτι εἶναι ἀπὸ τὴν Κιλικία, θὰ σὲ ἀνακρίνω, εἶπε, ὅταν θὰ ἔρθουν καὶ οἱ κατήγοροί σου. Διέταξε τότε νὰ τὸν φυλάσσουν στὸ διοικητήριο τοῦ Ἡρώδη». Ἦδη ἀπολογήθηκε ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ Λυσίας, ἀλλ' ὅμως καὶ ἀκόμη οἱ Ἰουδαῖοι ἐπιτίθενται καὶ ἐπηρεάζουν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὴ γνώμη τοῦ ἀκροατῆ, καὶ ἔτσι ρίχνεται καὶ πάλι στὴ φυλακὴ, καὶ ἄκου πῶς· διότι προσθέτει· «Μετὰ ἀπὸ πέντε ἡμέρες κατέβηκε ὁ ἀρχιερέας Ἀνανίας μαζί μὲ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ κάποιο δικηγόρο μὲ τὸ ὄνομα Τέρτυλλος, καὶ διατύπωσαν κατηγορία ἐναντίον τοῦ Παύλου». Πρόσεχε πῶς οὔτε καὶ ἔτσι ἐγκατέλειψαν τίς ἐχθρικές διαθέσεις τοὺς ἐναντίον του, ἀλλ'

πέστησαν, ἀλλ' ἔρχονται, μυρίοις κωλύμασι καίτοι κωλυόμενοι, ὥστε κακεῖ καταισχυνηθῆναι.

«Κληθέντος δὲ αὐτοῦ, ἤρξατο κατηγορεῖν ὁ Τέρτυλλος, λέγων· Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ, 5 καὶ κατορθωμάτων γινομένων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ τῆς σῆς προνοίας, πάντῃ τε καὶ πανταχοῦ ἀποδεχόμεθα, κράτιστε Φῆλιξ, μετὰ πάσης εὐχαριστίας. “Ἰνα δὲ μὴ ἐπὶ πλέον σε ἐγκόπτω, παρακαλῶ ἀκοῦσαι συντόμως ἡμῶν τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ». Καὶ μὴν ὑμεῖς τοῦ- 10 το πεποιήκατε, ρήτορος οὖν τί ἔδει; “Ορα πῶς καὶ οὗτος εὐθέως ἐκ προοιμίων ὡς νεωτεροποιὸν καὶ στασιαστὴν βούλεται παραδοῦναι, καὶ τοῖς ἐπαίνοις προκαταλαμβάνει τὸν δικαστήν. Εἶτα, ὡς πολλὰ ἔχων εἰπεῖν, παρατρέχει, καὶ μόνον τοῦτο λέγει· “Ἰ- 15 να δὲ μὴ ἐπὶ πλέον σε ἐγκόπτω». “Ορα πῶς εἰς ἐπιθυμίαν ἐμβάλλει κολάσεως τὸν δικαστήν, εἴ γε ἔμελλε τὸν τὴν οἰκουμένην ἀνατρέποντα καθέξειν, καὶ ὡς ἐπὶ κατορθώματι φρονοῦσι μεγάλῳ.

«Εὐρόντες γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον λοιμόν, καὶ κι- 20 νοῦντα στάσεις πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην, πρωτοστάτην τε τῆς τῶν Ναζωραίων αἰρέσεως, ὃς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπέειρασε βεβηλῶσαι· ὃν καὶ ἐκρατήσαμεν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ἠθελήσαμεν κρῖναι. Παρελθὼν δὲ Λυσίας ὁ χιλίαρχος με- 25 τὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγε, κελεύσας τοὺς κατηγοροὺς αὐτοῦ ἔρχεσθαι ἐπὶ σοῦ· παρ' οὗ δυνήσῃ αὐτός, ἀνακρίνας περὶ πάντων τούτων, ἐπιγνῶναι ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ». «Τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην», φησὶν, «Ἰουδαίοις στάσεις 30 κινοῦντα». Ὡς λυμεῶνα λοιπὸν καὶ κοινὸν ἐχθρὸν τοῦ ἔθνους διαβάλλουσι πρωτοστάτην τε τῆς τῶν Ναζωραίων αἰρέσεως. Ἐδόκει τοῦτο ἐπονείδιστον εἶναι, τὸ τῶν Ναζωραίων διὸ καὶ τοῦτο παρηῃγον, καὶ ἀπὸ τούτου πάλιν διέβαλλον αὐτόν· ἢ γὰρ Ναζαρέθ εὐτε- 35 λῆς ἦν. «Καὶ εὐρόντες», φησὶν. “Ορα πῶς κακούρ-

έρχονται, ἂν καὶ ἐμποδίζονται ἀπὸ ἄπειρα ἐμπόδια, ὥστε καὶ ἐκεῖ νὰ καταντροπιασθοῦν.

«Ἄφου καλέσθηκε ἐκεῖ ὁ Παῦλος ἄρχισε νὰ τὸν κατηγορεῖ ὁ Τέρτυλλος, λέγοντας· Τὸ ὅτι, ἐξοχότατε Φήλικα, ἀπολαμβάνομε χάρη σὲ σένα ἀδιάκοπη εἰρήνη καὶ γίνονται πολλὰ ἔργα στὸ ἔθνος αὐτὸ ἐξ αἰτίας τῆς δικῆς σου φροντίδας, τὸ ἀναγνωρίζομε μὲ μεγάλη εὐγνωμοσύνη παντοῦ καὶ μὲ κάθε τρόπο. Γιὰ νὰ μὴ σὲ κουράσω ὅμως περισσότερο, παρακαλῶ δεῖξε τὴν καλωσύνη νὰ μὲ ἀκούσεις μὲ συντομία». Μὰ αὐτὸ τὸ ἔχετε κάνει ἐσεῖς, ὁ δικηγόρος λοιπὸν τί χρειαζόταν; Πρόσεχε πῶς καὶ αὐτὸς ἀμέσως καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ θέλει νὰ τὸν παραδώσει σὰν νεωτεριστὴ καὶ ἐπαναστάτη, καὶ ἐπηρεάζει τὴ γνώμη τοῦ δικαστῆ μὲ τοὺς ἐπαίνους. Στὴ συνέχεια, σὰν νὰ εἶχε νὰ πεῖ πολλά, τὰ παρατρέχει καὶ λέγει μόνο αὐτό· «Γιὰ νὰ μὴ σὲ κουράσω ὅμως περισσότερο». Πρόσεχε πῶς δημιουργεῖ στὸ δικαστὴ τὴν ἐπιθυμία γιὰ τιμωρία, ἐφόσον βέβαια ἐπρόκειτο νὰ συλλάβει ἐκείνον ποὺ δημιουργεῖ ταραχὴ στὴν οἰκουμένη, πράγμα ποὺ θὰ θεωροῦνταν μεγάλο κατόρθωμα.

«Τὸν ἄνθρωπο αὐτὸ τὸν θεωροῦμε σὰν καταστροφέα καὶ πρόξενο ταραχῶν μεταξὺ ὅλων τῶν Ἰουδαίων ὅλου τοῦ κόσμου, πρωτοστάτη τῆς αἵρέσεως τῶν Ναζωραίων, ὁ ὁποῖος ἐπιχείρησε καὶ τὸ ναὸ νὰ βεβηλώσει· γι' αὐτὸ τὸν πιάσαμε καὶ θελήσαμε νὰ τὸν κρίνομε σύμφωνα μὲ τὸ νόμο μας, ἀλλ' ἦρθε ὁ Λυσίας ὁ χιλιάρχος καὶ τὸν ἄρπαξε ἀπὸ τὰ χέρια μας μὲ μεγάλη βία, δίνοντας διαταγὴ στοὺς κατηγοροὺς του νὰ παρουσιασθοῦν σὲ σένα. Ἄφου τὸν ἀνακρίνεις λοιπὸν σὺ ὁ ἴδιος θὰ μπορέσεις νὰ μάθεις γιὰ ὅσα ἐμεῖς τὸν κατηγοροῦμε». «Εἶναι πρόξενος», λέγει, «ταραχῶν μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων ὅλου τοῦ κόσμου». Σὰν καταστροφέα λοιπὸν καὶ κοινὸ ἐχθρὸ τοῦ ἔθνους τὸν κατηγοροῦν καθὼς καὶ πρωτοστάτη τῆς αἵρέσεως τῶν Ναζωραίων. Θεωροῦνταν αὐτὸ ἀτιμωτικό, ἡ αἵρεση δηλαδὴ τῶν Ναζωραίων· γι' αὐτὸ ἀνέφεραν καὶ αὐτό, καὶ ἀπὸ αὐτὸ πάλι τὸν κατηγοροῦν· διότι ἡ Ναζαρέτ ἦταν πόλη ἀσήμαντη. «Καὶ τὸν βρήκαμε», λέγει. Πρόσεχε

γως ὡς διαφυγόντα συκοφαντοῦσι, καὶ μόλις ἐπιτυ-
 χόντες, καίτοι ἑπτὰ ἡμέρας εἶχεν ἐν τῷ ἱερῷ. «Ὁν
 καὶ ἐκρατήσαμεν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ἠθε-
 λήσαμεν κρῖναι». Ὅρα πῶς καὶ τὸν νόμον ὑβρίζου-
 5 σιν, εἴ γε μὴ τοῦτο νόμου ἦν, τὸ τύπτειν, τὸ ἀναι-
 ρεῖν, τὸ ἔνεδρα ποιεῖν. Εἶτα καὶ τοῦ Λυσίου κατηγο-
 ρία· «Παρελθὼν δὲ Λυσίας ὁ χιλίαρχος μετὰ πολλῆς
 βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγεν»· οὐ προσῆκον
 αὐτῷ, φησί, πράγμα ποιῶν, ὅμως ἐποίησε. «Παρ' οὐ
 10 δυνήσῃ αὐτός, ἀνακρίνας περὶ τούτων πάντων, γνῶ-
 ναι ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ. Συνεπέθεντο δὲ
 καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, φάσκοντες ταῦτα οὕτως ἔχειν».

Τί οὖν ὁ Παῦλος; ἄρα ἐπὶ τούτοις σιγᾶ; Οὐδα-
 μῶς· ἀλλὰ παρρησιάζεται πάλιν, καὶ ἀποκρίνεται (καὶ
 15 τοῦτο τοῦ ἡγεμόνος βουλευθέντος)· ἐπήγαγε γάρ· «Ἄ-
 πεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος, νεύσαντος αὐτῷ τοῦ ἡγεμόνος
 λέγειν· Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν δίκαιον τῷ
 ἔθνει τούτῳ ἐπιστάμενος, εὐθυμότερον τὰ περὶ ἑμαυ-
 τοῦ ἀπολογοῦμαι, δυναμένου σου γνῶναι ὅτι οὐ πλεί-
 20 ους εἰσὶ μοι ἡμέραι δέκα δύο, ἀφ' ἧς ἀνέβην προσκυ-
 νήσων ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ οὔτε ἐν τῷ ἱερῷ εὐρόν
 με πρὸς τινα διαλεγόμενον ἢ ἐπισύστασιν ποιοῦντα
 ὄχλων, οὔτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς, οὔτε κατὰ τὴν πό-
 λιν· οὔτε παραστῆσαι νῦν δύνανται, περὶ ὧν νῦν κα-
 25 τηγοροῦσι μου». Οὐκ ἔστι ταῦτα κολακείας τὰ ρήμα-
 τα, τὸ μαρτυροῦναι τῷ δικαστῇ δικαιοσύνην, ἀλλ' ἐ-
 κεῖνα μᾶλλον, τὸ εἰπεῖν, «Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνον-
 τες διὰ σοῦ». Τί οὖν ἀδίκως στασιάζετε; Σκόπει δέ·
 ἐκεῖνοι πρὸς ἀδικίαν παρώρων, οὗτος τὸ δίκαιον ἐ-
 30 ζήτηι, διὸ καὶ ἔλεγεν· «Εὐθυμότερον τὰ περὶ ἑμαν-
 τοῦ ἀπολογοῦμαι»· εἶτα καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου ἰσχυρί-
 ζεται· «ἐκ πολλῶν ἐτῶν» γάρ, φησὶν, «ὄντα σε κρι-
 τὴν ἐπιστάμενος».

Καὶ τί τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν συνετέλει; Μέγα·

πῶς μὲ κακοῦργο τρόπο τὸν συκοφαντοῦν σὰν κάποιος πού θέλησε νὰ διαφύγει, καὶ μόλις κατόρθωσαν νὰ τὸν συλλάβουν, ἂν καὶ εἶχε ἑπτὰ ἡμέρες στὸ ναό. «Τὸν ὁποῖο πιάσαμε καὶ θελήσαμε νὰ τὸν κρίνομε σύμφωνα μὲ τὸ νόμο μας». Πρόσεχε πῶς καὶ ἐναντίον τοῦ νόμου κακολογοῦν, ἐφόσον δὲν ἦταν γνῶρισμα τοῦ νόμου αὐτό, τὸ νὰ δέρνουν δηλαδή, τὸ νὰ φονεύουν, τὸ νὰ μεταχειρίζονται δόλια σχέδια. Ἐπειτα κατηγοροῦν καὶ τὸ Λυσία· «Ἄλλ' ἦρθε ὁ Λυσίας ὁ χιλιάρχος καὶ τὸν πῆρε μὲ μεγάλη βία ἀπὸ τὰ χέρια μας»· ἔκανε, λέγει, πράξη πού δὲν ἔπρεπε νὰ τὴν κάνει, ἀλλὰ τὴν ἔκανε. «Ἀπὸ τὸν ὁποῖο, ἀφοῦ τὸν ἀνακρίνεις σὺ ὁ ἴδιος, θὰ μπορέσεις νὰ μάθεις γιὰ ὅσα τὸν κατηγοροῦμε ἐμεῖς. Ὑποστήριξαν τὴν κατηγορία καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντας ὅτι αὐτὰ ἔτσι ἔχουν».

Τί κάμνει λοιπὸν ὁ Παῦλος; ἄραγε σιωπᾶ ἀκούοντας αὐτά; Καθόλου· ἀλλὰ δείχνει καὶ πάλι τὸ θάρρος του μὲ τὴν ἀπάντηση πού δίνει (καὶ αὐτὸ ἔγινε μὲ τὴ θέληση τοῦ ἡγεμόνα)· διότι πρόσθεσε· «Ἀποκρίθηκε ὁμοῦς ὁ Παῦλος, ἀφοῦ τοῦ ἔκανε νεῦμα ὁ ἡγεμόνας νὰ μιλήσει· Ἐπειδὴ γνωρίζω ὅτι ἀπὸ πολλὰ χρόνια εἶσαι δικαστὴς στὸ ἔθνος αὐτό, ἀπολογοῦμαι μὲ μεγαλύτερη προθυμία γιὰ τὸν ἑαυτό μου, καθόσον μπορεῖς νὰ μάθεις ὅτι δὲν πέρασαν περισσότερες ἀπὸ δώδεκα ἡμέρες πού ἀνέβηκα γιὰ νὰ προσκυνήσω στὴν Ἱερουσαλήμ· καὶ δὲν μὲ βρῆκαν νὰ συζητῶ μὲ κανένα ἢ νὰ παρακινῶ τὸ λαὸ σὲ ἐπανάσταση οὔτε στὸ ναὸ οὔτε στὶς συναγωγὰς οὔτε στὴν πόλη· οὔτε μποροῦν ν' ἀποδείξουν ἐκεῖνα πού τώρα μὲ κατηγοροῦν». Τὰ λόγια αὐτὰ δὲν εἶναι λόγια κολακείας, τὸ νὰ ὁμολογήσει ὅτι εἶναι δίκαιος ὁ δικαστὴς, ἀλλ' ἐκεῖνα μᾶλλον, τὸ ὅτι εἶπαν, «Χάρη σὲ σένα ἀπολαμβάνομε ἀδιάκοπη εἰρήνη». Γιατί λοιπὸν ἄδικα φιλονεικεῖτε; Πρόσεχε λοιπὸν ἐκεῖνοι τὸν παρακινούσαν γιὰ ἀδικία, ἐνῶ αὐτὸς ζητοῦσε τὸ δίκαιο, γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Ἀπολογοῦμαι μὲ μεγαλύτερη προθυμία γιὰ τὸν ἑαυτό μου»· ἔπειτα ἰσχυρίζεται αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὸ χρόνο· διότι λέγει· «Ἐπειδὴ γνωρίζω ὅτι ἀπὸ πολλὰ χρόνια εἶσαι δικαστὴς».

Καὶ τί ἀποδεικνύει αὐτό; Ἀποτελεῖ μεγάλη ἀπόδειξη·

δείκνυσι γὰρ ὅτι καὶ αὐτὸς οἶδε μηδὲν ὧν κατηγορεῖται πεποικηκότα. Εἰ δὲ ἐπισύστασιν ποτε ἐκίνησεν, ἐγίνωσκεν ἄν, κριτῆς ὧν, καὶ τὸ τοιοῦτον αὐτὸν οὐκ ἐλάνθανεν. Εἶτα, ἐπειδὴ ὁ κατήγορος οὐδὲν εἶχε δεῖ-
 5 ξαι ἐν Ἱεροσολύμοις, ὄρα τί φησι «Τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην πᾶσιν Ἰουδαίοις», ψεῦδος ἐπὶ ψεύδει συντιθείς. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος, ἐντεῦθεν αὐτὸν ἀφέλκων, «προσκυνήσων ἀνέβην», λέγει, μονονουχὶ ἀπολογούμενος διὰ τούτου ὅτι τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ στά-
 10 σεις κινεῖν· καὶ τούτῳ ἐνδιατρίβει τῷ δικαίῳ, ὅπερ ἦν ἰσχυρόν· ἐπάγει γάρ· «Καὶ οὔτε ἐν τῷ ἱερῷ, οὔτε ἐν τῇ πόλει, οὔτε ἐν τῇ συναγωγῇ εὐρόν με πρὸς τινα διαλεγόμενον», ὅπερ ἦν καὶ ἀληθές. Κακεῖνος μὲν «πρωτοστάτην» φησί, καθάπερ ἐπὶ μάχης καὶ συ-
 15 στάσεως, οὗτος δὲ ὄρα πῶς ἐπιεικῶς ἀποκρίνεται «Ὁμολογῶ δὲ τοῦτό σοι, ὅτι κατὰ τὴν ὁδόν, ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, οὔτω λατρεύω τῷ πατρῷ Θεῷ, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ νόμον καὶ ἐν τοῖς προφήταις γεγραμμένοις, ἐλπίδα ἔχων εἰς τὸν Θεόν, ἣν καὶ αὐ-
 20 τοὶ προσδέχονται, ἀνάστασιν μέλλειν ἔσεσθαι νεκρῶν. δικαίων τε καὶ ἀδίκων».

2. Ὅρα· ἐχώριζον αὐτὸν ἐκεῖνοι, οὗτος συνειργάγει, καὶ οἰκειοῖ ἑαυτὸν τῷ νόμῳ δι' ὧν ἀπολογεῖται καί, βεβαιῶν ὃ εἶπε, πάλιν ἐπάγει· «Ἐν τούτῳ δὲ καὶ
 25 αὐτὸς ἀσκῶ, ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχων πρὸς τὸν Θεόν καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους διὰ παντός. Δι' ἐτῶν δὲ πλειόνων παρεγενόμην, ἐλεημοσύνας ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ προσφοράς, ἐν οἷς εὐρόν με ἠγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ
 30 θορύβου τινός». Τί οὖν ἀνέβης; τί ἦλθες; «Προσκυνησαι, ἐλεημοσύνας», φησί, «ποιῆσαι»· ὥστε τοῦτο οὐκ ἦν στασιώδους. Εἶτα καὶ ἐκβάλλει αὐτῶν τὸ πρόσωπον, λέγων ἀδιορίστως «Ἐν οἷς εὐρόν μέ τινες τῶν ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδοῖοι· οὗς ἔδει ἐπὶ σοῦ πα-

1 Πρόκειται γιὰ τὴ χρηματικὴ βοήθεια ποὺ συγκεντρωνόταν ἀπὸ τοὺς πιστοὺς τῶν διαφόρων ἄλλων ἐκκλησιῶν γιὰ τοὺς πιστοὺς τῆς Ἱερουσαλήμ. Α' Κορ. 16. 1-4

διότι δείχνει ὅτι καὶ αὐτὸς γνωρίζει ὅτι τίποτε δὲν ἔχει κάνει ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ κατηγορεῖται. Ἐάν προξενούσε κάποτε ἐξέγερση, θὰ τὸ γνώριζε, ἀφοῦ ἦταν δικαστής, καὶ δὲν θὰ τοῦ διέφευγε αὐτὸ τὴν προσοχή. Ἔπειτα, ἐπειδὴ ὁ κατήγορος δὲν εἶχε νὰ παρουσιάσει τίποτε ἐναντίον του στὰ Ἱερσόλυμα, πρόσεχε τί λέγει· «Μεταξὺ ὄλων τῶν Ἰουδαίων ὄλου τοῦ κόσμου», προσθέτοντας ψέμα ἐπάνω στὸ ψέμα. Γι' αὐτὸ ὁ Παῦλος, ἀπομακρύνοντας αὐτὸν ἀπὸ αὐτὴ τὴν κατηγορία, «ἀνέβηκα νὰ προσκυνήσω», λέγει, σὰν ν' ἀπολογεῖται κατὰ κάποιο τρόπο μ' αὐτό, ὅτι δηλαδὴ τόσο πολὺ ἀπέχω ἀπὸ τὸ νὰ παρακινῶ ἐξεγέρσεις· καὶ ἐπιμένει σ' αὐτὸ τὸ δίκιο, τὸ ὁποῖο ἦταν ἰσχυρό· διότι προσθέτει· «Καὶ οὔτε στὸ ναό, οὔτε στὴν πόλη, οὔτε στὴ συναγωγή μὲ βρῆκαν νὰ συζητῶ μὲ κάποιον», πράγμα ποὺ ἦταν καὶ ἀληθές. Καὶ ἐκεῖνος βέβαια λέγει ὅτι εἶναι «πρωτοστάτης», ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει στὴ μάχη καὶ τὴν ἐξέγερση, ἐνῶ αὐτὸς πρόσεχε πῶς ἀπαντᾷ μὲ ἥπιο τρόπο· «Ὁμολογῶ σ' ἐσένα αὐτό, ὅτι δηλαδὴ σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία, τὴν ὁποία αὐτοὶ ὀνομάζουν αἵρεση, λατρεύω τὸ Θεὸ τῶν πατέρων, πιστεύοντας ὅλα ὅσα εἶναι γραμμένα στὸ νόμο καὶ τοὺς προφήτες, καὶ ἔχω ἐλπίδα στὸ Θεό, τὴν ὁποία δέχονται καὶ αὐτοί, ὅτι πρόκειται νὰ γίνῃ ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, δικαίων καὶ ἀδίκων».

2. Πρόσεχε· ἐκεῖνοι τὸν ἀποχώριζαν ἀπὸ τὸ νόμο, ἐνῶ αὐτὸς μὲ αὐτὰ ποὺ ἀπολογεῖται παρουσιάζει τὸν ἑαυτό του φίλο μὲ τὸ νόμο· καί, ἐπιβεβαιώνοντας αὐτὸ ποὺ εἶπε, προσθέτει πάλι· «Γι' αὐτὸ καὶ ἐγὼ προσπαθῶ μὲ κάθε τρόπο νὰ ἔχω καθαρὴ συνείδηση πρὸς τὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ὑστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἦρθα γιὰ νὰ φέρω βοήθεια στὸ ἔθνος μου καὶ προσφορὰς¹ καὶ κατὰ τὴ στιγμὴ ἐκείνη μὲ βρῆκαν στὸ ναὸ νὰ ἐξαγνίζω τὸν ἑαυτό μου, ὄχι μαζὶ μὲ πλῆθος λαοῦ, οὔτε προξενώντας κάποια ταραχή». Γιατί λοιπὸν ἀνέβηκες; γιατί ἦρθες; «Γιὰ νὰ προσκυνήσω», λέγει, «γιὰ νὰ φέρω βοήθεια στὸ ἔθνος μου»· ἐπομένως αὐτὸ δὲν ἦταν ἔργο στασιαστῆ. Ἔπειτα ἀφαιρεῖ καὶ τὸ προσωπεῖο αὐτῶν, λέγοντας ἀπροσδιόριστα· «Κατὰ τὴν περίσταση λοιπὸν αὐτὴ μὲ βρῆκαν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς

ρεῖναι, καὶ κατηγορεῖν εἴ τι ἔχοιεν πρὸς με. Ἡ αὐ-
 τοὶ οὗτοι εἰπάτωσαν, εἴ τι εὔρον ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα,
 στάντος μου ἐπὶ τοῦ συνεδρίου, ἢ περὶ μιᾶς τοιαύτης
 φωνῆς, ἧς ἐκέκραξα ἐστῶς ἐν αὐτοῖς, ὅτι περὶ ἀνα-
 5 στάσεως νεκρῶν ἐγὼ σήμερον κρίνομαι ὑφ' ὑμῶν».

Τοῦτο περιουσία δικαιομάτων, μὴ φεύγειν τοὺς κα-
 τηγόρους, ἀλλ' ἔτοιμον εἶναι πᾶσι διδόναι λόγον.

«Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ σήμερον, φησί, κρί-
 νομαι». Καὶ οὐδὲν εἶπεν ὧν εἶχεν εἰκότως εἰπεῖν,
 10 ὅτι ἐπεβούλευσαν, ὅτι κατέσχον αὐτόν, ὅτι ἔνεδρον
 ἐποίησαν (ταῦτα γὰρ παρ' ἐκείνων λέγεται γενέσθαι·
 παρὰ δὲ τούτου, καὶ κινδύνου ὄντος, οὐκ ἔτι), ἀλλὰ
 σιγαῖ, καὶ μόνον ἀπολογεῖται, καίτοι μυρία ἔχων εἰ-
 πεῖν. Τοῦτο αὐτόν καὶ ἐν Καισαρείᾳ ἐποίει λαμπρόν,
 15 τὸ μετὰ τσαύτης ἔλθειν παρατάξεως. «Ἐν οἷς εὔρόν
 με», φησὶν, «ἠγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ». Πῶς οὖν ἐ-
 βεβήλωσεν; οὐ γὰρ ἦν τοῦ αὐτοῦ καὶ ἀγνίζεσθαι καὶ
 προσκυνεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἔρχεσθαι καὶ βεβηλοῦν.
 Τοῦτο καὶ δικαιολογίας ὑποψίαν ἔχει τὸ μὴ εἰς μα-
 20 κρὸν ἐμπίπτειν τὸν λόγον ἕαν. Καὶ χαρίζεται τῷ δι-
 καστη. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ κᾶκείνω συστέλλειν τὴν ἀπο-
 λογίαν. Ἄλλ' ἴδωμεν ἄνωθεν τὰ εἰρημένα.

Ἐπειδὴ πρὸ τούτου μακρὰ ἐδημηγόρησεν ὁ Τέρ-
 τυλλος, δεικνὺς ὅτι ἐγκόπτεται, οὐκ εἶπεν, «Ἄκου-
 25 σον τοῦ πράγματος», ἀλλ' «ἵνα σε μὴ ἐπὶ πλεῖον ἐγκό-
 πτω, παρακαλῶ ἀκοῦσαί σε ἡμῶν τῇ σῆ ἐπιεικείᾳ».

Τάχα θεραπεύων οὕτω τὸν λόγον κατασκευάζει ἢ
 καὶ ἀληθῶς τοῦτο ἐπιεικείας τεκμήριον, εἰ, παρὸν
 πολλὰ εἰπεῖν, ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐνοχλεῖν ὀλίγα τις λέγοι.

30 «Εὔρομεν γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον λοιμόν ὅς», φησί,
 «καὶ τὸ ἱερὸν ἐπέειρασε βεβηλῶσαι». Οὐκοῦν οὐκ ἐβε-
 βήλωσε. Τί οὖν, εἰ ἀλλαχοῦ τοῦτο ἐποίησεν; Οὐδα-

Ἰουδαίους τῆς Ἀσίας, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε νὰ παρουσιασθοῦν μπροστά σου καὶ νὰ μὲ κατηγορήσουν ἐὰν ἔχουν κάτι ἐναντίον μου. Ἡ αὐτοὶ ἐδῶ ἄς ποῦν τί ἀδίκημα μοῦ βρῆκαν, ὅταν παρουσιάσθηκα στὸ συνέδριο, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λόγια ἐκεῖνα ποὺ διεκήρυξα ζωηρὰ ὅταν στεκόμουν ἀνάμεσα τους, δηλαδή γιὰ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο δικάζομαι ἐγὼ σήμερα ἀπὸ σᾶς». Αὐτὸ ἀποτελεῖ μέγιστο δικαίωμα, τὸ νὰ μὴ ἀποφεύγει κανεὶς τοὺς κατηγοροῦς, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἔτοιμος ν' ἀπολογηθεῖ σ' ὅλους. «Γιὰ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν», λέγει, «ἐγὼ σήμερα δικάζομαι». Καὶ τίποτε δὲν εἶπε ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἦταν φυσικὸ νὰ πεῖ, ὅτι δηλαδή ἔκαναν κακὰ σχέδια ἐναντίον του, ὅτι τὸν συνέλαβαν, ὅτι τοῦ ἔστησαν ἐνέδρα (διότι αὐτὰ λέγεται ὅτι ἐγίναν ἀπὸ ἐκείνους, ἐνῶ ἀπ' αὐτόν, ἂν καὶ ὑπῆρχε κίνδυνος, τίποτε δὲν λέγεται), ἀλλὰ σιωπᾶ καὶ μόνο ἀπολογεῖται, ἂν καὶ μπορεῖ πάρα πολλὰ νὰ πεῖ. Αὐτὸ ἔκαμνε αὐτόν ἐνδοξο καὶ στὴν Καισάρεια, τὸ ὅτι δηλαδή ἦρθε ἐκεῖ μὲ τόση μεγάλη στρατιωτικὴ δύναμη. «Κατὰ τὴν περίσταση αὐτή, λέγει, «μὲ βρῆκαν στὸ ναὸ νὰ ὑποβάλλομαι σὲ ἐξαγνισμό». Πῶς λοιπὸν τὸν βεβήλωσε; καθόσον δὲν ἦταν γνώρισμα αὐτοῦ καὶ νὰ ὑποβάλλεται σὲ ἐξαγνισμό καὶ νὰ προσκυνεῖ, καὶ γι' αὐτὸ νὰ ἔρχεται νὰ προξενεῖ βεβήλωση. Αὐτὸ περιέχει καὶ ὑποψία δικαιολογίας, τὸ νὰ μὴ ἀφήνει δηλαδή τὸ λόγο νὰ παραταθεῖ. Καὶ κάμνει χάρη στὸ δικαστή. Ἐμένα μοῦ φαίνεται ὅτι ἐξ αἰτίας ἐκείνου συντομεύει τὴν ἀπολογία. Ἀλλὰ ἄς δοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ὅσα ἔχουν λεχθεῖ.

Ἐπειδὴ πρὶν ἀπ' αὐτόν μίλησε γιὰ πολὺ ὁ Τέρτυλλος, γιὰ νὰ δείξει ὅτι κουράζεται, δὲν εἶπε, Ἔκουσε τὸ ὅλο θέμα', ἀλλὰ «Γιὰ νὰ μὴ σὲ κουράζω περισσότερο, παρακαλῶ δεῖξε τὴν καλωσύνη νὰ μ' ἀκούσεις». Ὁμιλεῖ κατ' αὐτόν τὸν τρόπο ἀπὸ ἐνδιαφέρον δῆθεν πρὸς αὐτόν, ἢ καὶ πραγματικὰ αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη καλωσύνης, ἐὰν, ἐνῶ μποροῦσε νὰ πεῖ κανεὶς πολλά, ὅμως, γιὰ νὰ μὴ γίνεται ἐνοχλητικὸς, λέγει λίγα. «Διότι θεωροῦμε», λέγει, «τὸν ἄνθρωπο αὐτὸ καταστροφέα, ὁ ὁποῖος ἐπιχείρησε καὶ τὸ ναὸ νὰ βεβηλώσει». Ἀσφαλῶς δὲν τὸν βεβήλωσε. Τί λοι-

μῶς· ἢ γὰρ ἂν καὶ εἶπε· νῦν δὲ «ἐπείρασε» μὲν λέγει, τὸ δὲ πῶς, οὐ προστίθησι. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Παύλου οὕτως ἐπῆρεν, ὅρα δὲ καὶ τὰ αὐτῶν πῶς ἐλαττοῖ. «Ὅν καὶ ἐκρατήσαμεν», φησί, «καὶ ἠθελήσαμεν κρι-
 5 ναι κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον. Παρελθὼν δὲ Λυσίας ὁ χιλίαρχος μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγεν». Ἐνταῦθα δείκνυσιν ὅτι καὶ ἐπηρεάζονται, εἰς δικαστήρια ἐρχόμενοι ξένα, καὶ ὅτι οὐκ ἂν ἠνώχλησαν αὐτόν, εἰ μὴ ἐκεῖνος ἠνάγκασε, καὶ ὡς
 10 οὐ προσῆκον αὐτῷ ἤρπασε τὸν ἄνδρα· καὶ γὰρ τὰ ἐδικήματα πρὸς ἡμᾶς ἦν, καὶ τὸ δικαστήριον παρ' ἡμῖν ἔδει γενέσθαι. Ὅτι γὰρ τοῦτό ἐστιν, ὅρα τὸ ἐξῆς· «Μετὰ πολλῆς», φησί, «βίας»· βία γὰρ τοῦτό ἐστι. «Παρ' οὗ δυνήση γνῶναι». Οὐδὲ κατηγορῆσαι τολμᾶ
 15 (συγγνωμονικὸς γὰρ ἄνθρωπος ἦν), οὐδὲ ἀπλῶς παρέρχεται. Εἶτα πάλιν, ἵνα μὴ δόξη ψεύδεσθαι, αὐτὸν ἐφίστησιν ἑαυτοῦ κατήγορον τὸν Παῦλον. «Παρ' οὗ», φησί, «δυνήση ἀνακρίνας περὶ πάντων τούτων ἐπιγνῶναι». Εἶτα καὶ μάρτυρες τῶν εἰρημένων· «Συνε-
 20 πέθεντο δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, φάσκοντες ταῦτα οὕτως ἔχειν». Οἱ κατήγοροι, αὐτοὶ καὶ μάρτυρες καὶ κατήγοροι.

Ἄλλ' ὁ Παῦλος «ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν ἐπιστάμενος δίκαιον» ἀποκρίνεται. Οὐκ ἄρα ξένος
 25 τίς ἐστιν, οὐδὲ ἀλλότριος, οὐδὲ νεωτεροποιός, εἴ γε ἐκ πολλῶν ἐτῶν οἶδε τὸν δικαστήν. Καὶ καλῶς ἐπήγαγε τὸ «δίκαιον», ἵνα μὴ πρὸς τὸν ἀρχιερέα ἴδῃ, μηδὲ πρὸς τὸν δῆμον, μηδὲ πρὸς τὸν κατήγορον. Ὅρα πῶς οὐ προήχθη εἰς ὕβριν, καίτοι γε καὶ ἀνάγκης οὔσης.
 30 «Πιστεύω», φησί, «πᾶσι τοῖς κατὰ νόμον». Τοῦτο εἶπε, δεικνὺς ὅτι οὐκ ἄνθρωπος, πιστεύων ἀνάστασιν

πόν ἐάν αὐτὸ τὸ ἔκανε σὲ ἄλλη περίπτωση; Καθόλου διότι ὅπωςδήποτε θὰ τὸ ἔλεγε· τῶρα ὅμως «ἐπιχείρησε» βέβαια λέγει, τὸ πῶς ὅμως, δὲν τὸ λέγει. Καὶ αὐτὰ βέβαια πού εἶναι ἐναντίον τοῦ Παύλου τόσο πολὺ τὰ διόγκωσε, πρόσεχε ὅμως πῶς μικραίνει τὰ ὅσα ἔχουν σχέση μὲ αὐτούς. «Γι' αὐτὸ τὸν πιάσαμε», λέγει, «καὶ θελήσαμε νὰ τὸν δικάσουμε σύμφωνα μὲ τὸ νόμο μας, ἀλλ' ἦρθε ὁ Λυσίας ὁ χιλιάρχος καὶ τὸν πῆρε μὲ μεγάλη βία ἀπὸ τὰ χέρια μας». Ἐδῶ δείχνει ὅτι καὶ προσβάλλονται μὲ τὸ νὰ ἔρχονται σὲ ξένα δικαστήρια, καὶ ὅτι δὲν θὰ τὸν ἐνοχλοῦσαν, ἐάν ἐκεῖνος δὲν τοὺς ἀνάγκαζε, καὶ ὅτι πῆρε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ χέρια τους χωρὶς νὰ ἦταν ἀρμόδιος· καθόσον τὰ ἀδικήματα ἦταν ἐναντίον μας καὶ ἔπρεπε καὶ τὸ δικαστήριο νὰ γίνεῖ ἀπὸ μᾶς. Τὸ ὅτι βέβαια αὐτὸ θέλει νὰ πεί, πρόσεχε τὸ ἐξῆς· «Μὲ μεγάλη βία», λέγει· βία βέβαια αὐτὸ σημαίνει. «Ἀπὸ τὸν ὁποῖο θὰ μπορέσεις νὰ μάθεις». Δὲν τολμᾷ οὔτε νὰ τὸν κατηγορήσει (διότι ἦταν ἄνθρωπος ἐπιεικής), οὔτε ἀπλῶς παρέρχεται τὸ πράγμα. Ἐπειτα πάλι, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι λέγει ψέματα, παρουσιάζει τὸν ἴδιο τὸν Παῦλο κατήγορο τοῦ ἑαυτοῦ του. «Ἀπὸ τὸν ὁποῖο», λέγει, «θὰ μπορέσεις νὰ μάθεις γιὰ ὅλα αὐτὰ ἀφοῦ τὸν ἀνακρίνεις. Στὴ συνέχεια παρουσιάζει καὶ μάρτυρες γι' αὐτὰ πού λέγει· «Τὴν κατηγορία ὑποστήριξαν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντας ὅτι ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα». Οἱ κατήγοροι οἱ ἴδιοι εἶναι καὶ μάρτυρες καὶ κατηγοροί.

Ἄλλ' ὁ Παῦλος ἀπαντώντας λέγει· «Ἐπειδὴ γνωρίζω πολὺ καλὰ ὅτι ἀπὸ πολλὰ χρόνια εἶσαι δίκαιος δικαστής». Ἐπομένως δὲν εἶναι κάποιος ἄγνωστος, οὔτε ξένος, οὔτε καὶ στασιαστής, ἐφόσον ἀπὸ πολλὰ χρόνια γνωρίζει τὸ δικαστή. Καὶ πολὺ σωστὰ πρόσθεσε τὸ «δίκαιος», γιὰ νὰ μὴ προσέξει αὐτὸς τὰ λόγια τοῦ ἀρχιερέα, οὔτε τοῦ λαοῦ, οὔτε ἐπίσης καὶ τοῦ κατηγοροῦ. Πρόσεχε πῶς δὲν προχώρησε σὲ ὕβρη, ἂν καὶ βέβαια τὸ ἀπαιτοῦσε ἡ περίσταση. «Πιστεύω», λέγει, «ὅλα ὅσα εἶναι γραμμένα στὸ νόμο». Αὐτὸ τὸ εἶπε, γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν θὰ ἦταν δυνατό ποτὲ νὰ κάνει τέτοια πράγματα ἓνας ἄνθρωπος πού πιστεύει

ἔσεσθαι, τοιαῦτα πράξειέ ποτε, ἦν καὶ αὐτοὶ οὗτοι ἐκδέχονται. Οὐκ εἶπε περὶ τούτων ὅτι πιστεύουσι τοῖς ἐν τοῖς προφήταις γεγραμμένοις (οὐδὲ γὰρ ἐπίστευον), ἀλλ' οὗτος πᾶσιν ἐπίστευεν, οὐκ ἐκείνοι
 5 πῶς δέ, μακροῦ ἂν εἶη λόγου τανῦν λέγειν. Τοσαῦτα εἶπε, καὶ οὐδαμοῦ τοῦ Χριστοῦ μέμνηται. Ἐνταῦθα δέ, «πιστεύων» εἰπὼν, καὶ τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν εἰσήγαγεν, ἀλλὰ τέως τῷ τῆς ἀναστάσεως ἐνδιατρίβει λόγῳ, ὃ κοινὸν ἦν αὐτοῖς δόγμα, καὶ πάσης στάσεως
 10 ὑποψίαν ἀνήρει.

Εἶτα καὶ ἡ αἰτία τῆς ἀνόδου. «Ἐλεημοσύνας», φησί, «καὶ προσφορὰς ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος μου, παρεγενόμην», καὶ τοῦτο «δι' ἐτῶν πλειόνων». Πῶς ἂν εὖν ἐτάραξεν, οἷς ὥστε ἐλεημοσύνην ποιῆσαι, το-
 15 σαύτην ἦλθεν ὁδόν; «Οὐ μετὰ ὄχλου», φησὶν. «οὐδὲ μετὰ θορύβου». Πανταχοῦ τὴν στάσιν ἀναιρεῖ. Καλῶς δὲ καὶ προσκαλεῖται τοὺς κατηγοροὺς, τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀσίας, λέγων· «Οὓς δεῖ ἐπὶ σοῦ κατηγορεῖν, εἴ τι ἔχοιεν πρός με». Οὕτως ἐθάρρει καθαρὸς εἶναι
 20 πρὸς ἃ κατηγορεῖτο, ὅτι καὶ προσκαλεῖται αὐτούς. Οὐ τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀσίας δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ Ἱερουσαλήμ οὐκ ἐκβάλλει κατηγοροὺς, ἀλλὰ καὶ τούτους προσκαλεῖται πάλιν, ἐπάγων· «Ἡ αὐτοὶ οὗτοι εἰπάτωσαν»· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς διεπονοῦν-
 25 το, ὅτι τὴν ἀνάστασιν ἐκήρυττε. Καὶ καλῶς οὕτως ἐποίει· τούτου γὰρ δειχθέντος, εὐκόλως καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπεισήγετο, ὅτι ἀνέστη. «Τί εὔρον», φησὶν. «ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα, στάντος μου ἐπὶ τοῦ συνεδρίου;». «Ἐν τῷ συνεδρίῳ» εἶπε, δεικνὺς ὅτι οὐδὲν εὔρον.
 30 οὐχὶ κατ' ἰδίαν τῆς ἐξετάσεως γινομένης, ἀλλὰ παρόντος τοῦ πλήθους καὶ ἀκριβῶς ἀνακρίνοντος.

ὅτι θὰ γίνεαι ἀνάστασις νεκρῶν, τὴν ὁποία καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι δέχονται. Δὲν εἶπε γι' αὐτοὺς ὅτι πιστεύουν σ' ἐκεῖνα ποὺ εἶναι γραμμένα στοὺς προφῆτες (διότι ἀσφαλῶς δὲν πίστευαν), ἀλλ' αὐτὸς σ' ὅλα πίστευε, ὅχι ὅμως καὶ ἐκεῖνοι πῶς βέβαια δὲν πίστευαν, θὰ χρειαζόταν μακρὺς λόγος γιὰ νὰ τὸ ἐξηγήσομε τῶρα. Τόσα εἶπε καὶ πουθενά δὲν ἀναφέρει τὸ Χριστό. Ἐδῶ ὅμως λέγοντας «πιστεύω», συμπεριέλαβε σ' αὐτὸ καὶ τὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ κατ' ἀρχὴ ἀναφέρεται στὸ θέμα τῆς ἀναστάσεως, πράγμα ποὺ ἦταν κοινὴ διδασκαλία, ἀπομακρύνοντας κάθε ὑποψία γιὰ στάση.

Ἐπειτα λέγεται καὶ ἡ αἰτία τοῦ ἐρχομοῦ του στὰ Ἱεροσόλυμα. «Ἦρθα», λέγει, «γιὰ νὰ φέρω στὸ ἔθνος μου χρηματικὴ βοήθεια καὶ προσφορές», καὶ αὐτὸ «μετὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια». Πῶς λοιπὸν θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ δημιουργήσει ταραχὴ σ' ἐκείνους, γιὰ τοὺς ὁποίους βάδισε τόσο δρόμο γιὰ νὰ τοὺς φέρει τὸ δῶρο τῆς ἐλεημοσύνης;

Μὲ βρῆκαν», λέγει, «ὅχι μαζὶ μὲ πλῆθος οὔτε προξενώντας ταραχὴ». Παντοῦ ἀντικρούει τὴν κατηγορία γιὰ στάση. Πολὺ σωστὰ ἐπικαλεῖται σὰν μάρτυρες κατηγορίας τοὺς Ἰουδαίους τῆς Ἀσίας, λέγοντας· «Οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ παρουσιασθοῦν μπροστὰ σου καὶ νὰ μὲ κατηγορήσουν ἐὰν ἔχουν νὰ ποῦν κάτι ἐναντίον μου». Τόσο πολὺ πίστευε ὅτι εἶναι καθαρὸς ἀπὸ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ κατηγοροῦνταν, ὥστε ζητεῖ νὰ ρθοῦν καὶ νὰ καταθέσουν. Καὶ δὲν ἀποκλείει ἀπὸ κατηγοροὺς τοῦ ὅχι μόνο τοὺς Ἰουδαίους τῆς Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, τοὺς ὁποίους καὶ ἐπικαλεῖται ἐπίσης, λέγοντας· «Ἡ αὐτοὶ ἐδῶ ἄς ποῦν»· καθόσον γι' αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἐνοχλοῦνταν, διότι κήρυττε τὴν ἀνάστασις. Καὶ πολὺ σωστὰ ἐνεργοῦσε ἔτσι· διότι, ἐὰν ἀποδεικνυόταν αὐτό, εὐκόλα θὰ κηρύσσονταν καὶ θὰ γίνονταν ἀποδεκτὰ καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὸ Χριστό, ὅτι δηλαδὴ ἀναστήθηκε. «Τί ἀδίκημα», λέγει, «μοῦ βρῆκαν, ὅταν παρουσιάσθηκα στὸ συνέδριο;». Εἶπε «Στὸ συνέδριο», γιὰ νὰ δείξει ὅτι τίποτε δὲν τοῦ βρῆκαν, ὅχι σὲ ἐξέτασις ποὺ ἐγίνετο ἰδιαίτερα, ἀλλ' ἐνῶ ἦταν παρὸν τὸ πλῆθος καὶ τὸν ἀνέκρινε μὲ κάθε προσοχὴ καὶ λεπτομέρεια.

3. "Οτι δὲ ταῦτα ἀληθῆ λέγω, μαρτυροῦσιν οἱ πε-
 ρὶ τούτου ἐγκαλοῦντες. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν· «'Ἐν
 τούτῳ δὲ αὐτὸς ἀσκῶ, ἀπρόσκοπτον συνείδησιν ἔχων
 πρὸς τε τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους»· ἡ τελεία γὰρ
 5 αὕτη ἀρετὴ, ὅταν μὴδὲ ἀνθρώποις διδῶμεν λαβὰς,
 καὶ παρὰ Θεῷ σπουδάζομεν εἶναι ἀπρόσκοποι. «Ἦς
 ἐκέκραξα», φησὶν, «ἐν τῷ συνεδρίῳ». Καὶ τὴν βίαν
 αὐτῶν δηλοῖ ἐκ τοῦ εἰπεῖν, «'Ἐκέκραξα», ὡσανεὶ ἔ-
 λεγεν· 'Οὐκ ἔχουσιν εἰπεῖν ὅτι προσχήματι ἐλεημοσύ-
 10 νης ταῦτα ἐποίεις· οὐ γὰρ μετὰ ὄχλου οὐδὲ μετὰ θο-
 ρύβου τοῦτο ἐποίουν· ἄλλως τε καὶ ἐξετάσεως γενο-
 μένης περὶ τούτου, οὐδὲν πλέον εὕρισκετο. Εἶδες ἐ-
 πιείκειαν, κινδύνων ὄντων; εἶδες εὐφημον γλῶτταν,
 καὶ πῶς ἐν ζητεῖ μόνον ἀπολύσασθαι τὰ ἑαυτοῦ, οὐχὶ
 15 κἀκείνους ἐγκλήμασι περιβαλεῖν, πλὴν εἴ που ἀναγ-
 κάζοιτο, ἀπολογούμενος; ὡσπερ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλε-
 γεν· «'Ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πα-
 τέρα μου· ὑμεῖς δὲ ἀτιμάζετε με».

Τοῦτον μιμώμεθα καὶ ἡμεῖς, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς
 20 Χριστοῦ μιμητὴς ἦν. Εἰ τοῖς μέχρι φόνου καὶ σφα-
 γῆς χωρήσασιν οὐδὲν εἶπεν ἐκεῖνος ἐπαχθές, τίνας
 ἂν εἶημεν ἡμεῖς συγγνώμης ἄξιοι, ἐν λοιδορίᾳ καὶ
 ὕβρεσιν ἐκθηριούμενοι, μιαρῶν καὶ παμμιάρων ἀπο-
 καλοῦντες τοὺς ἐχθροὺς τοὺς ἡμετέρους; τίνα δὲ ἀ-
 25 πολογίαν ἔξομεν, ἐχθροὺς ὅλως ἔχοντες; Οὐκ ἀκού-
 εις ὅτι ὁ τιμῶν ἑαυτὸν τιμᾷ; Ἡμεῖς δὲ ἑαυτοὺς ὕ-
 βρίζομεν. Ἐγκαλεῖς ὅτι ὕβρισθης, τί οὖν περιπίπτεις
 τῷ ἐγκλήματι; τί σαντὸν πληγῆ περιβάλλεις; Μεῖνον
 ἀπαθῆς, μεῖνον ἄτρωτος· μή, βουλόμενος ἕτερον πλη-
 30 ξαι, σαντὸν περιβάλλης τῷ κακῷ. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ ἡμῖν
 ὁ ἕτερος θόρυβος τῆς ψυχῆς, ὁ μηδενὸς κινουῦντος
 κινούμενος (οἶον, αἱ ἐπιθυμίαι αἱ ἄτοποι, αἱ λύπαι
 καὶ αἱ ἀθυμίαι καὶ ὅσα τοιαῦτα), ἀλλὰ καὶ ἑτέρας ἐ-

3. Τὸ ὅτι βέβαια αὐτὰ πού λέγω εἶναι ἀληθινά, τὸ ἐπιβεβαιώνουν αὐτοὶ πού μέ κατηγοροῦν γι' αὐτό. Γι' αὐτό καὶ ἔλεγε· «Γι' αὐτό προσπαθῶ μέ κάθε τρόπο νὰ ἔχω πάντοτε καθαρὴ συνείδηση ἀπέναντι στοῦ Θεοῦ καὶ στοὺς ἀνθρώπους»· διότι αὐτὴ εἶναι ἡ τέλεια ἀρετὴ, ὅταν οὔτε στοὺς ἀνθρώπους δίνομε ἀφορμές καὶ φροντίζομε νὰ εἶμαστε ἄψογοι ἀπέναντι στοῦ Θεοῦ. «Τὰ ὁποῖα διεκήρυξα ζωηρά», λέγει, «μέσα στοῦ συνέδριο». Καὶ τὴ βία αὐτῶν δηλώνει, λέγοντας, «ἐκέκραξα», καὶ εἶναι σάν νὰ ἔλεγε· Ἰδὲν μποροῦν νὰ ποῦν ὅτι τὰ ἔκαμνες αὐτὰ μέ τὸ πρόσχημα τῆς ἐλεημοσύνης· διότι αὐτό δὲν τὸ ἔκανα μαζί μέ πλῆθος λαοῦ, οὔτε μέ θόρυβο· ἄλλωστε καὶ ἐξέταση πού ἔγινε γι' αὐτό τίποτε ἐπὶ πλέον δὲν διαπιστώθηκε. Εἶδες ἠπιότητα ἂν καὶ ὑπῆρχαν κίνδυνοι; εἶδες γλυκύτητα γλώσσας, καὶ πῶς ἓνα μόνο ἐπιδιώκει, ν' ἀπαλλάξει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴν κατηγορία, ὅχι νὰ περιβάλλει καὶ ἐκείνους μέ κατηγορίες, ἐκτὸς ἐὰν βέβαια ἀναγκαζόταν νὰ τὸ κάνει αὐτό ἀπολογούμενος; ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· «Ἐγὼ δὲν ἔχω δαιμόνιο, ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πατέρα μου, ἐνῶ σεῖς μέ περιφρονεῖτε»².

Αὐτὸν ἄς μιμούμαστε καὶ ἐμεῖς, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἦταν μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ. Ἐὰν ἐκεῖνος δὲν εἶπε τίποτε τὸ βαρὺ γιὰ ἐκείνους πού ἔφθασαν μέχρι τὸ φόνο καὶ τὴ σφαγὴ, ποιᾶς συγγνώμης θὰ μπορούσαμε ἐμεῖς νὰ εἶμαστε ἄξιοι, πού γινόμεστε σάν ἄγρια θυρία ὅταν μᾶς κακολογοῦν καὶ μᾶς βρίζουν, ὀνομάζοντας μιαροὺς καὶ παμμίαρους τοὺς ἐχθροὺς μας; Ποιᾶ ἀπολογία θὰ ἔχομε ἔχοντας ὅλους ἐχθροὺς; Δὲν ἀκοῦς ὅτι ἐκεῖνος πού τιμᾶ, τιμᾶ τὸν ἑαυτό του; Ἐμεῖς ὅμως ἀτιμάζομε τὸν ἑαυτό μας. Κατηγορεῖς ὅτι προσβλήθηκες, γιατί λοιπὸν διαπράττεις τὸ ἴδιο ἀδίκημα; γιατί πληγώνεις τὸν ἑαυτό σου; Μείνε ἀτάραχος, μείνε ἀπρόσβλητος· μή, θέλοντας ἄλλον νὰ πληγώσεις, περιβάλλεις τὸν ἑαυτό σου μέ τὸ κακό. Δὲν μᾶς φθάνει δηλαδὴ ἡ ἄλλη ταραχὴ τῆς ψυχῆς, πού προξενεῖται χωρὶς νὰ τὴν προκαλεῖ κάποιος (ὅπως γιὰ παράδειγμα οἱ παράλογες ἐπιθυμίες, οἱ λύπες, οἱ στενοχώριες καὶ τόσα ἄλλα παρόμοια), ἀλλὰ καὶ ἄλλες ἐπισω-

πισωρεύομεν. Καὶ πῶς δυνατὸν ὑβριζόμενον φέρειν, φησί; Πῶς δὲ οὐ δυνατὸν; εἶπέ μοι τραῦμα ἡμῖν τίκτεται ἀπὸ τῶν ρημάτων; μώλωπες περὶ τὰ σώματα; ποία τοίνυν γίνεται ἡμῖν βλάβη; Ὡστε, ἂν βουλώ-
 5 μεθα, δυνάμεθα ἐνεγκεῖν. Θῶμεν ἑαυτοῖς νόμον μὴ ἀλγεῖν, καὶ οἴσομεν· εἶπωμεν πρὸς ἡμᾶς αὐτούς· Ὅυκ ἔστιν ἔχθρας, ἀσθενείας ἐστίν· ἀσθενείας καὶ γὰρ ὄντως ἐστίν· ἐπεὶ, ὅτι ἔχθρας οὐκ ἔστιν οὐδὲ κακοηθείας, ἐβούλετο κακεῖνος κατασχεῖν, εἰ καὶ μυρία
 10 ἠδίκημένος ἦν.

Ἄν τοῦτο ἐννοήσωμεν μόνον, ὅτι ἀσθενείας ἐστίν, οἴσομεν, καὶ συγγνωσόμεθα μὲν ἐκείνῳ, πειρασόμεθα δὲ μὴ περιπεσεῖν καὶ αὐτοί. Ἐπεὶ ἐρωτῶ πάντας τοὺς παρόντας· Ἄρα, ἂν ἐθελήσητε, οὕτω φιλο-
 15 σοφεῖν δύνασθε, ὥστε φέρειν τοὺς ὑβρίζοντας;». Ἐγωγε οἶμαι. Οὐκοῦν ἄκων σε ὑβρισε καὶ οὐ βουλόμενος, ἀλλὰ ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους· ἐπίσχες. Οὐχ ὄρας τοὺς δαιμονοῦντας; Ὡσπερ ἐκεῖνος οὐκ ἀπὸ ἔχθρας τοσοῦτον, ὅσον ἀπὸ ἀσθενείας τοῦτο ὑπομέ-
 20 νει, οὕτω καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν ὑβρεων κινούμεθα, ὅσον ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν· ἐπεὶ πῶς τῶν μαινομένων, τὰ αὐτὰ ὑβρίζόντων, φέρομεν; Πάλιν, εἰ φίλοι εἶεν οἱ ὑβρίζοντες ἢ καὶ μείζους, καὶ οὕτω φέρομεν, πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον, τριῶν μὲν τούτων
 25 ὄντων, καὶ φίλων καὶ μαινομένων καὶ μειζόνων, φέρειν, ὁμοτίμων δὲ ἢ καὶ ἠττόνων, μὴ φέρειν; Πολλάκις εἶπον· ροπή τίς ἐστὶ καὶ συναρπαγὴ τὸ πρᾶγμα· καρτερήσωμεν μικρόν, καὶ τὸ πᾶν ἠνύσαμεν. Ὅσα ἂν ὑβρίζη μείζονα, τοσοῦτω μᾶλλον ἐστὶν ἀσθενής.

30 Οἶδας πότε ἀλγεῖν χρή; Ὅταν, ὑβρισάντων ἡμῶν, ἐκεῖνος σιγήσῃ (τότε γὰρ αὐτὸς μὲν ἰσχυρὸς, ἡμεῖς δὲ ἀσθενεῖς)· ἂν δὲ τοῦναντίον γένηται, καὶ

ρεύομε; Καί πῶς, λέγει, εἶναι δυνατό νὰ ὑποφέρει κανεὶς ὅταν βρίζεται; Καί πῶς δὲν εἶναι δυνατό; Πές μου· μᾶς δημιουργεῖται μήπως τραῦμα ἀπὸ τὰ λόγια; μᾶς δημιουργοῦνται μῶλωπεσ στοῦ σώμα; ποιά λοιπὸν βλάβη μᾶς γίνεται; Ὡστε, ἐὰν θέλομε, μπορούμε νὰ τὴν ὑποφέρομε. Ἄς θέσομε νόμο στὸν ἑαυτὸ μας νὰ μὴ πονάει, καὶ θὰ τὴν ὑποφέρομε τὴν ὕβρη· ἄς ποῦμε στὸν ἑαυτὸ μας· Ἐὐὐ εἶναι ἀποτέλεσμα ἔχθρας, ἀλλ' ἀποτέλεσμα ἀσθένειας· καὶ πραγματικὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἀσθένειας· διότι, τὸ ὅτι δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἔχθρας οὔτε κακοήθειας, γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὸ ὅτι καὶ ἐκεῖνος ἤθελε νὰ τοὺς συγκρατήσῃ, ἂν καὶ εἶχε ὑποστῆ ἀμέτρητα ἀδικήματα.

Ἄν σκεφθοῦμε μόνον αὐτό, ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα ἀσθένειας, θὰ τὸ ὑποφέρομε, καὶ θὰ συγχωρήσομε τότε ἐκεῖνον, ἐνῶ θὰ προσπαθήσομε νὰ μὴ ὑποπέσομε στὰ ἴδια καὶ ἐμεῖς. Διότι ἐρωτῶ ὅλους τοὺς παρόντες· Ἄραγε, ἂν θελήσετε νὰ δείξετε τέτοια φιλοσοφικότητα, θὰ μπορέσετε νὰ ὑποφέρετε ἐκείνους ποὺ σᾶς βρίζουν; Ἐγὼ βέβαια τὸ πιστεύω. Σὲ ἔβρισε λοιπὸν ἀπερίσκεπτα καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλει, ἀλλὰ ἀναγκαζόμενος ἀπὸ τὸ πάθος του· ἐπομένως συγκρατήσου. Δὲν βλέπεις τοὺς δαιμονισμένους; Ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος τὸ ὑπομένει αὐτὸ ὄχι τόσο ἀπὸ ἔχθρα, ὅσο ἀπὸ ἀσθένεια, ἔτσι καὶ ἐμεῖς δὲν ὑποκινούμαστε τόσο ἀπὸ τὴν φύση τῶν ὕβρεων, ὅσον ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ μας· διότι πῶς ὑποφέρομε τίς ἴδιες ὕβρεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ τοὺς μανιακοὺς; Πάλι, ἐὰν εἶναι φίλοι ἐκεῖνοι ποὺ μᾶς βρίζουν ἢ καὶ ἀνώτεροί μας, καὶ τότε ὑποφέρομε τίς ὕβρεις· πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι παράλογο, ὅταν αὐτοὶ ποὺ μᾶς βρίζουν εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς, φίλοι, μανιακοὶ καὶ ἀνώτεροι, νὰ ὑποφέρομε τίς ὕβρεις, νὰ μὴ ὑποφέρομε ὅμως αὐτὲς ὅταν αὐτοὶ εἶναι κατώτεροι; Πολλὰς φορὰς εἶπα· τὸ πράγμα αὐτὸ εἶναι κάποια ροπή πρὸς αὐτὸ καὶ ὑπερβολικὴ ἀγανάκτηση· ἄς δείξομε λίγη ὑπομονὴ καὶ κατορθώσαμε τὸ πᾶν. Ὅσο περισσότερο βρίζει κανεὶς, τόσο περισσότερο ἀσθενὴς εἶναι.

Ἔρεις πότε πρέπει νὰ στενοχωρεῖσαι; Ὅταν ἐκεῖνος σιωπήσῃ, ἐνῶ τὸν βρῖσαμε ἐμεῖς (διότι τότε ἐκεῖνος εἶναι ἰσχυρὸς· ἐνῶ ἐμεῖς ἀσθενεῖς)· ἐὰν ὅμως γίνῃ τὸ ἀντίθε-

χαίρειν δεῖ· ἐστεφανώθης, ἀνεκηρύχθης· οὐκ εἰς ἀ-
 γῶνα καταχθείς, οὐδὲ ἡλίου καὶ ἀκτῖνος καὶ κόνεως
 ἐπάχθειαν ἐνεγκών, οὐδὲ συμπλακείς, καὶ λαβὰς
 δούς, ἀλλὰ θελήσας μόνον, καὶ καθήμενος ἢ ἐστῶς.
 5 ἔλαβες μέγαν τὸν στέφανον· καὶ οὐχ ἀπλῶς μέγαν,
 ἀλλὰ πολλῶ μείζονα ἐκείνων· οὐ γάρ ἐστιν ἴσον ἐ-
 χθρὸν βαλεῖν ἀντίπαλον, καὶ τῶν τῆς ὀργῆς περιγε-
 νέσθαι βελῶν. Ἐνίκησας οὐδὲ λαβὴν δούς, κατέβα-
 λες τὸ πάθος τὸ ἐν σοί, ἀπέσφαξας, τὸ θηρίον κεκι-
 10 νημένον, καὶ λυττῶντα τὸν θυμὸν ἐπεστόμισας, καθά-
 περ τις ἄριστος νομεύς· ἐμφύλιος ἔμελλεν ἢ μάχη εἶ-
 ναι, οἰκειὸς ὁ πόλεμος. Καθάπερ γὰρ οἱ τείχει προσ-
 καθήμενοι καὶ πολιορκοῦντες ἔξωθεν ἐμφυλίοις πε-
 ριβάλλουσι πολέμοις, καὶ τότε περιγίνονται, οὕτω δὴ
 15 καὶ ἐνυβρίζων, ἂν μὴ τὸ ἐν ἡμῖν ἐγείρη πάθος, οὐ
 δυνήσεται περιγενέσθαι· ἐὰν μὴ ἡμεῖς ἑαυτοὺς ἐμ-
 πρήσωμεν, ἐκεῖνος οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχει. Ἔστω παρ'
 ἡμῖν ὁ τῆς ὀργῆς σπινθήρ, ὥστε εὐκαίρως ἀνάπτε-
 σθαι, μὴ καθ' ἡμῶν αὐτῶν, μηδὲ ἴν' ἡμᾶς μυρίοις
 20 περιβάλη κακοῖς. Οὐχ ὁρᾶτε ἐν ταῖς οἰκίαις τὸ πῦρ
 ἀποτεταγμένον, καὶ οὐ πανταχοῦ ἐρριμμένον, οὔτε ἐν
 χόρτῳ, οὔτε ἐν ἱματίοις, οὔτε ἀπλῶς, ὥστε μὴ, ἀνέ-
 μου ἐμπνέοντος, ἐξάπτεσθαι, ἀλλὰ, κἂν θεράπαινα
 λύχνον ἔχη, κἂν ὁ μάγειρος ἀνακαίῃ, παραγγελία
 25 πολλή μὴ παρ' ἀνεμον, μηδὲ σανίδος ἐγγύς, μηδὲ ἐν
 νυκτὶ τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ, ὅταν καταλάβῃ ἢ νύξ, ἐκοι-
 μίσασμεν αὐτό, δεδιότες μὴ ποτε, καθευδόντων ἡμῶν,
 καὶ οὐδενὸς ὄντος τοῦ ἐπικουροῦντος, ἀναφῆ, καὶ
 πάντα ἐμπρήσῃ;

30 Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ θυμοῦ γινέσθω· μὴ πανταχοῦ
 διεσπάρθω τῶν ἡμετέρων λογισμῶν, ἀλλ' ἐν τινι βύ-

το, τότε πρέπει και να χαιρόμαστε· στεφανώθηκες τότε, βγήκες νικητής· χωρίς να κατεβείς σε αγώνα, ούτε υπομένοντας του ήλιου, της ακτίνας και της σκόνης την ενόχληση, ούτε και να συμπλακείς και να δώσεις χτυπήματα, αλλά δείχνοντας μόνο θέληση, καθισμένος και όχι ὄρθιος, κέρδισες μεγάλο στεφάνι· και όχι απλῶς μεγάλο, αλλά πολύ πιο μεγαλύτερο από εκείνους που παίρνουν μέρος σε αγῶνες· διότι δέν είναι τὸ ἴδιο πράγμα να καταβάλεις αντίπαλο ἐχθρό, και να νικήσεις τὰ βέλη της ὀργῆς. Νίκησες χωρίς να δώσεις χτυπήματα, κατέβαλες τὸ πάθος που ὑπάρχει μέσα σου, κατέσφαξες τὸ ἐξοργισμένο θηρίο, και χαλιναγώγησες τὸν λυσσασμένο θυμό, σαν ἀκριβῶς κάποιος ἄριστος βοσκός· ἐμφίλια ἐπρόκειτο να εἶναι ἡ μάχη, φιλικὸς ὁ πόλεμος. Διότι ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνοι που βρίσκονται δίπλα στα τείχη και μᾶς πολιορκοῦν ἀπὸ ἔξω, δημιουργοῦν πρῶτα ἐμφίλιους πολέμους και τότε κερδίζουν τὴ νίκη, ἔτσι λοιπὸν και ἐκεῖνος που κακολογεῖ, ἐάν δέν ἐξεγείρει τὸ πάθος που ὑπάρχει μέσα μας, δέν θὰ μπορέσει να ὑπερισχύσει· ἐάν ἐμεῖς δέν ἀνάψομε τὴ φλόγα μέσα μας, ἐκεῖνος δέν ἔχει καμία δύναμη. "Ας ὑπάρχει μέσα ἡμᾶς ὁ σπινθήρας της ὀργῆς, για να ἀνάβει στήν κατάλληλη στιγμή, ὄχι ὅμως ἐναντίον του ἴδιου του ἑαυτοῦ μας, οὔτε για να μᾶς περιβάλει με ἄπειρα κακά. Δέν βλέπετε που ἡ φωτιά στα σπίτια εἶναι τοποθετημένη σε ἕνα ὀρισμένο μέρος, και δέν εἶναι παντοῦ σκορπισμένη, οὔτε ἐκεῖ που ὑπάρχει χόρτο, οὔτε ἐκεῖ που ὑπάρχουν ροῦχα, οὔτε ἔτσι στήν τύχη, ὥστε να μὴ συμβεῖ, ἀφοῦ φυσήξει ἄνεμος, να δυναμώσει ἡ φλόγα της, ἀλλά, εἴτε ἡ ὑπηρέτρια ἔχει λιχνάρι, εἴτε ὁ μάγειρας ἀνάβει φωτιά, δίνεται αὐστηρὴ ἐντολή να μὴ τὴν ἀνάβει οὔτε ὅπου φυσάει, οὔτε κοντὰ σε ξύλα, οὔτε να τὸ κάμνει αὐτὸ κατὰ τὴ διάρκεια της νύχτας, ἀλλά, ὅταν προχωρήσει ἡ νύχτα, σβήνομε αὐτήν, φοβούμενοι μήπως κάποτε, ἐνῶ κοιμόμαστε ἐμεῖς και δέν ὑπάρχει κανένας να βοηθήσει, προκαλέσει πυρκαϊὰ και μᾶς κατακάψει;

Αὐτὸ ἄς γίνεται και με τὸ θυμό· ἄς μὴ εἶναι διασκορπισμένος σ' ὅλες τις σκέψεις μας, ἀλλά σε κάποιο ὀρι-

θαι τῆς διανοίας, ὥστε μὴ τὸν ἄνεμον τὸν ἀπὸ τῶν
 ρημάτων τοῦ δι' ἐναντίας εὐκόλως ἐφικνεῖσθαι, ἀλ-
 λὰ παρ' ἡμῶν δέχεσθαι τὸν ἄνεμον, τῶν εἰδόντων συμ-
 μέτρως αὐτὸ κινεῖν καὶ ἀσφαλῶς. Ἄν ἔξωθεν ἄνε-
 5 μον δέχεται, οὐκ οἶδε τὸ μέτρον, ἀλλὰ πάντα ἐμπρή-
 σει πολλάκις καὶ καθευδόντων ἡμῶν ὁ ἄνεμος οὗτος
 ἐμπεσεῖται, καὶ τὰ πάντα κατακαύσει. Ἔστω οὖν ἡ-
 μῖν ὥστε φῶς ἀνάπτειν μόνον (ἀνάπτει γὰρ φῶς ὁ
 θυμός, ὅταν προσηκόντως γένηται), καὶ λαμπάδας ἔ-
 10 χωμεν κατὰ τῶν ἀδικούντων ἐτέρους, κατὰ τοῦ δια-
 βόλου. Μὴ πανταχοῦ κείσθω, μηδὲ ἐρρίφθω σπινθήρ,
 ἀλλ' ἐν τέφρᾳ φυλάττωμεν, ἐν τοῖς λογισμοῖς τοῖς
 ταπεινοῖς κομίζωμεν αὐτόν. Οὐ πάντοτε αὐτοῦ δεό-
 μεθα, ἀλλά, ὅταν κατεργάσασθαι τι δέη καὶ ποιῆσαι
 15 ἀπαλόν, ὅταν πώρωσιν μελάξαι δέη, ὅταν τῆς ψυχῆς
 καταγνῶναι.

4. Πόσα θυμοὶ καὶ ὄργαι δεινὰ κατειργάσαντο!
 Καὶ τὸ δὴ χαλεπὸν, ὅταν διαναστῶμεν, οὐκ ἔτι τοῦ
 συνελθεῖν ἐσμεν κύριοι, ἀλλ' ἐτέρους ἀναμένομεν. Ἐ-
 20 καστος αἰσχύνεται καὶ ἐρυθριᾷ, ἐπανελθὼν καταλλά-
 ξαι τὸν ἕτερον. Ὅρα διαστῆναι μὲν καὶ διασχισθῆ-
 ναι οὐκ αἰσχύνεται, ἀλλὰ τοῦ κακοῦ γίνεται ἀρχηγός,
 προσελθεῖν δὲ καὶ τὸ ἐσχισμένον ράψαι αἰσχύνεται
 καὶ ταῦτόν συμβαίνει, οἷον ἄν, εἴ τις ἀποκόψαι μὲν
 25 τὸ μέλος μὴ ὀκνοίῃ, συναγαγεῖν δὲ αἰσχύνοιτο. Τί λέ-
 γεις, ἄνθρωπε; ἠδίκησας μεγάλα, καὶ αὐτὸς αἴτιος
 ἐγένου τῆς μάχης; Οὐκοῦν δίκαιος ἂν εἴης πρότερος
 ἀπελθεῖν καὶ καταλλαγήναι, ἅτε τὴν αἰτίαν αὐτὸς πα-
 ρασχών. Ἄλλ' ἠδίκησαν, κακείνος αἰτιός ἐστιν. Οὐ-
 30 κοῦν καὶ διὰ τοῦτο, ἵνα μᾶλλον σε θαυμάσωσιν, ἵνα
 πρὸς τῷ προτέρῳ καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ τὰ πρωτεῖα ἔ-

σμένο βάθος τῆς σκέψεώς μας, ὥστε νὰ μὴ φθάνει ἐκεῖ εὐκολα ὁ ἄνεμος ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ νὰ δέχεται ἀπὸ μᾶς τὸν ἄνεμο, ποὺ γνωρίζομε νὰ θέτομε σὲ κίνηση τὴ φλόγα αὐτὴ στὴν κατάλληλη στιγμή καὶ μὲ ἀσφάλεια. "Ἄν δέχεται ἄνεμο ἀπὸ ἔξω, δὲν γνωρίζει τότε τὸ μέτρο, ἀλλὰ ὅλα θὰ τὰ πυρπολήσει· πολλές φορές ὁ ἄνεμος αὐτὸς θὰ φυσήξει καὶ ἐνῶ κοιμόμαστε, καὶ τότε ὅλα θὰ τὰ κατακάψει. "Ἄς ὑπάρχει λοιπὸν αὐτὸς μέσα μας τόσος, ὅσος χρειάζεται γιὰ νὰ ἀνάβει μόνο τὸ φῶς (διότι ὁ θυμὸς ἀνάβει τὸ φῶς, ὅταν ἐκδηλώνεται μὲ τρόπο κατάλληλο), καὶ ἄς ἔχομε φλόγες μεγάλες ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ἀδικοῦν ἄλλους, ἐναντίον τοῦ διαβόλου. "Ἄς μὴ βρίσκεται παντοῦ, οὔτε ν' ἀφήνεται νὰ πέσει παντοῦ ὁ σπινθήρας, ἀλλὰ νὰ τὸν φυλάμε μέσα στὴ στάχτη, νὰ τὸν ἀποκοιμίζομε μέσα στις σκέψεις τῆς ταπεινοφροσύνης. Δὲν τὸν χρειαζόμαστε πάντοτε, ἀλλὰ ὅταν χρειάζεται νὰ κάνομε κάποιο ἔργο εὐγενικό, ὅταν χρειάζεται νὰ μαλακώσομε τὴν ἀναισθησία μας, ὅταν χρειάζεται νὰ κατηγορήσομε τὴν ψυχὴ μας.

4. Πόσα κακὰ προξένησαν θυμοὶ καὶ ὀργές! Καὶ τὸ φοβερὸ βέβαια εἶναι ὅτι, ὅταν ἐπανέλθομε στὰ λογικά μας, δὲν ἔχομε ἀκόμη τὴ δύναμη νὰ συμφιλιωθοῦμε, ἀλλὰ περιμένομε ἄλλους νὰ μᾶς συμφιλιώσουν· ὁ καθένας ντρέπεται καὶ κοκκινίζει, ἐρχόμενος νὰ συμφιλιωθεῖ μὲ τὸν ἄλλο. Πρόσεχε· τὸ νὰ φιλονικῆσει καὶ νὰ διακόψει σχέσεις μαζί του δὲν ντρέπεται· καὶ τοῦ κακοῦ γίνεται ἀρχηγός, ὅμως τὸ νὰ ρθεῖ καὶ νὰ συνενώσει τὰ ἀποχωρισμένα ντρέπεται· καὶ συμβαίνει τὸ ἴδιον, ὅπως ἐὰν κανεὶς δὲν δίσταζε ν' ἀποκόψει τὸ μέλος του, ντρεπόταν ὅμως νὰ τὸ συνενώσει. Τί λές, ἄνθρωπε; διέπραξες μεγάλες ἀδικίες καὶ ὁ ἴδιος ἔγινες αἴτιος τῆς διαμάχης; Λοιπὸν θὰ ἦταν σωστὸ πρῶτος νὰ πᾶς καὶ νὰ συμφιλιωθεῖς, ἐπειδὴ σὺ ἔγινες αἴτιος. Ἄλλὰ σὲ ἀδίκησαν καὶ εἶναι αἴτιος ἐκεῖνος. Λοιπὸν καὶ γι' αὐτό, γιὰ νὰ σὲ θαυμάσουν περισσότερο, γιὰ νὰ ἔχεις τὰ πρωτεῖα ὅπως στὴν πρώτη περίπτωση, ἔτσι καὶ στὴ δεύτερη, ὅπως ἀκριβῶς δηλαδὴ δὲν ἔγι-

χης, ὡσπερ οὐ τοῦ γενέσθαι τῆς ἔχθρας αἴτιος, οὐ-
τως οὐδὲ τοῦ ἔκταθῆναι ἐπὶ πλεόν τὴν ἔχθραν ἴσως
καὶ ἐκεῖνος. μυρία συνειδῶς ἑαυτῷ, αἰσχύνεται καὶ
ἐρυθριᾷ.

5 'Αλλ' ἀπονενόηται; Ταύτη μάλιστα μὴ δκνήσης
προσδραμεῖν καὶ γὰρ διπλοῦν παρ' αὐτῷ τὸ πάθος,
καὶ ἀπόνοια καὶ ὀργή. Σὺ τὴν αἰτίαν εἶπας, δι' ἣν
ὀφείλεις πρότερος ἀπελθεῖν, ὁ ὑγιαίνων, ὁ δυνάμενος
βλέπειν· ἐκεῖνος γὰρ ἐν σκοτῶ ἐστὶ· τοιοῦτον γὰρ ἢ
10 ὀργή καὶ ἢ ἀλαζονεία. Σὺ δὲ ὁ τούτων ἀπηλλαγμένος
καὶ ὑγιαίνων πρόσελθε, πρὸς τὸν κάμνοντα ὁ ἰατρός.
Μὴ τις λέγει τῶν ἰατρῶν 'Ἐπειδὴ ἀσθενεῖ, οὐκ ἀπέρ-
χομαι'; 'Αλλὰ διὰ τοῦτο μάλιστα βαδίζουσιν, ὅταν ἴ-
δωσι μὴ δυνηθέντα ἐλθεῖν· τῶν μὲν γὰρ δυναμένων
15 καὶ ἐλάττονα φροντίζουσιν, ὡς οὐ νοσοῦντων σφό-
δρα, τῶν δὲ κατακειμένων οὐκέτι. Ἡ οὐ δοκεῖ σοι
ἀρρωστίας εἶναι χαλεπώτερον ἀπόνοια καὶ θυμός;
οὐχ ὁ μὲν πυρετῷ τινι ἔοικε σφοδρῷ, ἢ δὲ φλεγμαί-
νοντι σώματι καὶ οἰδαίνοντι; Ἐννόησον ὅσον ἐστὶ πυ-
20 ρετὸν ἔχειν καὶ οἰδημα· ἀπελθε, σβέσον τὸ πῦρ δύ-
νασαι γὰρ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ· ὡσπερ ὕδατι κατὰ-
στεilon τὴν φλεγμονήν.

Τί οὖν, ἂν αὐτῷ τούτῳ πλεόν ἐπαίρεται; φησὶν.
Οὐδὲν παρὰ σέ· σὺ μὲν γὰρ τὸ σαυτοῦ ἐποίησας, ἐκεῖ-
25 νος δὲ αὐτῷ λογιζέσθω· μὴ καταγινωσκέτω ἡμῶν τὸ
συνειδός, ὅτι, ἡμῶν ἐλλειπόντων τι τῶν δεόντων, τοῦ-
το γίνεται. «Ψώμιζε», φησί, «τὸν ἔχθρόν σου· τοῦτο
γὰρ ποιῶν, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κε-
φαλήν αὐτοῦ». Καὶ ὅμως, καὶ τούτου ὄντος, κελεύει
30 ἀπελθεῖν καὶ καταλλαγῆναι καὶ εὐεργετεῖν, οὐχ ἵνα
ἄνθρακας πυρὸς σωρεύωμεν, ἀλλ' ἵνα εἰδῶς ἐκεῖνος

νες αίτιος τῆς ἔχθρας, ἔτσι νὰ γίνεις αίτιος νὰ μὴ ἐπεκταθεῖ περισσότερο ἡ ἔχθρα ἴσως καὶ ἐκεῖνος ντρέπεται καὶ κοκκινίζει, ἐπειδὴ ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι ἔνοχος γιὰ πολλὰ ἀδικήματα.

Ἄλλ' εἶναι κυριευμένος ἀπὸ ἀλαζονεία; Γι' αὐτὸ πρὸ πάντων μὴ διστάξεις νὰ τρέξεις πρὸς αὐτόν· καθόσον εἶναι διπλὸ τὸ πάθος αὐτοῦ, καὶ ἀλαζονεία καὶ ὀργή. Σὺ εἶπες τὴν αἰτία, γιὰ τὴν ὁποία ὀφείλεις πρῶτος νὰ μεταθεῖς, σὺ ποὺ εἶσαι ὑγιής, ποὺ μπορεῖς νὰ βλέπεις· διότι ἐκεῖνος βρίσκεται μέσα στὸ σκοτάδι· διότι τέτοιο πράγμα εἶναι ἡ ὀργή καὶ ἡ ἀλαζονεία. Σὺ ὅμως, ποὺ εἶσαι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ αὐτὰ καὶ εἶσαι ὑγιής, πήγαινε πρὸς αὐτόν, σὺ ὁ ἰατρός πρὸς τὸν ἀσθενή. Μήπως λέγει κάποιος ἀπὸ τοὺς ἰατροὺς, "Ἐπειδὴ εἶναι ἀσθενής, δὲν πηγαίνω"; Ἀλλὰ γι' αὐτὸ πρὸ πάντων πηγαίνουν, ὅταν δοῦν ὅτι δὲν μπορεῖ ἐκεῖνος νὰ ἔρθει· διότι γιὰ ἐκείνους ποὺ μποροῦν φροντίζουν λιγότερο, ἐπειδὴ δὲν εἶναι βαρεῖα ἡ ἀσθένειά τους, δὲν κάνουν ὅμως τὸ ἴδιο γιὰ κείνους ποὺ εἶναι κατάκοιτοι. Ἡ νομίζεις ὅτι δὲν εἶναι φοβερότερη ἡ ἀλαζονεία καὶ ὁ θυμὸς ἀπὸ τὴν ἀρρώστια; δὲν μοιάζει ὁ θυμὸς μὲ κάποιο φοβερὸ πυρετὸ καὶ ἡ ἀλαζονεία μὲ κάποιο σῶμα ποὺ φλογίζεται καὶ βράζει; Σκέψου πόσο μεγάλο κακὸ εἶναι νὰ ἔχει πυρετὸ καὶ νὰ φλέγεται· πήγαινε, σῆσσε τὴ φωτιά· διότι μπορεῖς νὰ τὸ κάνεις μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ· σὰν μὲ νερὸ καταπράυνε τὴ φλόγωση.

Τί λοιπόν, λέγει, ἂν μὲ αὐτὴ τὴν ἐνέργειά μου γίνεται μεγαλύτερη ἡ ἀλαζονεία του; Δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ἐπιβαρυντικὸ γιὰ σένα· διότι σὺ ἔκανες αὐτὸ ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ σένα, ἐκεῖνος ἄς σκεφθεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του· ἄς μὴ μᾶς κατηγορεῖ ἢ συνείδηση, ὅτι αὐτὸ γίνεται, ἐπειδὴ ἐμεῖς παραλείψαμε νὰ κάνομε κάτι ἀπὸ ἐκεῖνα ἔπρεπε. «Δίνεις», λέγει, «ψωμί στὸν ἐχθρό σου· διότι κάμνοντας αὐτὸ θὰ συγκεντρώσεις κάρβουνα ἀναμμένα στὸ κεφάλι του»³. Καὶ ὅμως καὶ ἂν ἀκόμη συμβαίνει αὐτό, προτρέπει νὰ πᾶμε νὰ συμφιλιωθοῦμε καὶ νὰ εὐεργετοῦμε· ὄχι νὰ ἐπισορεύομε κάρβουνα ἀναμμένα, ἀλλά, γνωρίζοντας ἐκεῖνος αὐτό,

τοῦτο καταστέλληται, ἵνα τρέμη, ἵνα φοβῆται τὰς εὐ-
 εργεσίας μᾶλλον τῶν ἐχθρῶν καὶ τὰς φιλίας ἢ τὰς
 ἐπιβουλάς· οὐ γὰρ οὕτως ἐχθρὸς μνησικακῶν βλάπτει
 τὸν μισοῦντα, ὡς ὁ ὠφελῶν καὶ εὐεργετῶν· μνησικα-
 5 κῶν γάρ, καὶ ἑαυτὸν κἀκεῖνον ἔβλαπεν ἴσως μικρόν
 τι, εὐεργετῶν δέ, ἄνθρακας πυρὸς ἐσώρευσεν ἐπὶ τὴν
 κεφαλὴν αὐτοῦ.

Οὐκοῦν οὐ δεῖ ποιεῖν, φησὶν, ἵνα μὴ σωρεύωμεν
 ἄνθρακας; Ἄλλ' ἐτέρως ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τὴν σὴν
 10 ἄνθρακας σωρεύειν θέλεις; καὶ γὰρ τοῦτο ποιεῖ μνη-
 σικακία. Ἄλλ' ἐπὶ πλεῖον ἐκτείνειν; Οὐδαμῶς· οὐ
 γὰρ σὺ τοῦτο ποιεῖς, ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ θηριώδης· εἰ γάρ,
 εὐεργετοῦντός σου καὶ τιμῶντος καὶ καταλλάττον-
 τος, μένει φυλάττων ἐκεῖνος τὴν ἀπέχθειαν, ἑαυτῷ
 15 τὸ πῦρ ἀνῆψεν, αὐτὸς ἔφλεξεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν·
 σὺ δὲ ἀναίτιος εἶ. Μὴ γίνου τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπό-
 τερος, ἐπεὶ μυρία πείση δεινά· μᾶλλον δέ, οὐδ' ἂν θέ-
 λης δυνήση, οὐδὲ κατὰ μικρόν. Πῶς γάρ; «Ὅσον
 ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς», φησί, «τοσοῦτον ἀ-
 20 πέχουσιν αἱ βουλαί μου ἀπὸ τῶν βουλῶν ὑμῶν»· καὶ
 πάλιν· «Εἰ ὑμεῖς», φησί, «πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δό-
 ματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσω μᾶλλον
 ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος δώσει ὑμῖν;».

Ἄλλὰ σκῆψις ταῦτα καὶ πρόφασις. Μὴ δὴ σοφι-
 25 ζώμεθα τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς σοφι-
 ζόμεθα; φησὶν. Εἶπε· «Τοῦτο ποιῶν, ἄνθρακας πυ-
 ρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ», σὺ δὲ λέγεις
 Ἐφοβοῦμαι τὸν ἐχθρόν, ὅτι μεγάλη μὲ ἠδίκησεν'. Οὐ
 ταῦτα λέγεις; Πῶς δὲ ὅλως ἔσχες ἐχθρόν; Ἄδική-
 30 σαντα φοβῆ, σαντὸν δὲ οὐ φοβῆ; Εἶθε σαντοῦ ἐφρόν-
 τιζες! Μὴ ποίει σκοπῶ τοιοῦτῳ· μᾶλλον δὲ κἂν το-

4. Ἦσ. 55, 8 - 9

5. Ματθ. 7, 11

6. Ρωμ. 12, 20

νά καταπραΰνει, νά κυριεύεται ἀπὸ τρόμο καὶ νά φοβᾶται περισσότερο τὶς εὐεργεσίες τῶν ἐχθρῶν καὶ τὶς φιλίες παρὰ τὶς ἐπιβουλές· διότι ὁ ἐχθρὸς ποὺ εἶναι μνησικακὸς δὲν βλάπτει τόσο πολὺ ἐκείνον ποὺ μισεῖ, ὅσο ἐκεῖνος που ὠφελεῖ καὶ εὐεργετεῖ· διότι δείχνοντας μνησικακία ἔβλαψε καὶ τὸν ἑαυτοῦ καὶ ἐκείνον λιγάκι ἴσως, ἐνῶ εὐεργετώντας αὐτόν, συσώρευσε κάρβουνα ἀναμμένα στὸ κεφάλι του.

“Ὡστε λοιπὸν, λέγει, δὲν πρέπει νά τὸν εὐεργετοῦμε, γιὰ νά μὴ ἐπισωρεύσουμε κάρβουνα; “Ὁμως ἐνεργώντας διαφορετικὰ θέλεις νά συσσωρεύεις κάρβουνα στὸ δικό σου κεφάλι; καθόσον αὐτὸ προξενεῖ ἢ μνησικακία. Ἄλλὰ θὰ πρέπει νά ἐπεκτείνουμε περισσότερο τὴν ἔχθρα; Καθόλου· διότι αὐτὸ δὲν τὸ κάμνεις ἐσύ, ἀλλ’ ἐκεῖνος ὁ θηριώδης· διότι, ἐὰν ἐνῶ σὺ τὸν εὐεργετεῖς, τὸν τιμᾶς, συμφιλιώνεσαι μαζί του, αὐτὸς ἐξακολουθεῖ νά διατηρεῖ τὴν ἐχθρότητα, στὸν ἑαυτοῦ ἄναψε τὴ φωτιά, αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔκαψε τὸ κεφάλι του· σὺ εἶσαι ἀνεύθυνος. Μὴ γίνεσαι πιὸ φιλόανθρωπος ἀπὸ τὸ Θεό, διότι θὰ πάθεις ἀμέτρητα κακά· ἢ καλύτερα, οὔτε ἂν θέλεις θὰ μπορέσεις, οὔτε κατὰ τὸ ἐλάχιστο. Πῶς δηλαδὴ θὰ μπορέσεις; Διότι λέγει· «ὅσο ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆ γῆ, τόσο πολὺ ἀπέχουν οἱ ἀποφάσεις μου ἀπὸ τὶς ἀποφάσεις σας»¹· καὶ πάλι «Ἐὰν σεῖς», λέγει, «ἐνῶ εἶστε πονηροί, γνωρίζετε νά δίνετε ὠφέλιμα πράγματα στὰ παιδιά σας, πόσο περισσότερο δὲν θὰ δώσει σὲ σᾶς ὁ οὐράνιος Πατέρας σας»;»⁵.

Ἄλλ’ αὐτὰ εἶναι δικαιολογία καὶ πρόφαση. “Ἄς μὴ κάμνομε λοιπὸν ἐσφαλμένες σκέψεις γιὰ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς, λέγει, κάνομε κακές σκέψεις γι’ αὐτά; Εἶπε· «Κάμνοντας αὐτὸ, συγκεντρώνεις κάρβουνα ἀναμμένα στὸ κεφάλι του»⁶, σὺ ὅμως λές· Ἐφοβᾶμαι τὸν ἐχθρό, διότι μοῦ προξένησε μεγάλες ἀδικίες. Δὲν λές αὐτά; Πῶς ὅμως θέλεις νά ἔχεις ἐχθρὸ γιὰ πάντα; Ἐκείνον ποὺ σὲ ἀδίκησε τὸν φοβᾶσαι, τὸν ἑαυτοῦ σου ὅμως δὲν τὸν φοβᾶσαι; Μακάρι νά φρόντιζες γιὰ τὸν ἑαυτοῦ σου! Μὴ ἐνεργεῖς μὲ τέτοιο σκοπὸ· ἢ καλύτερα ἐνέργησε ἔστω καὶ μὲ

σούτω ποιήσον σκοπῶ. Ἄλλ' οὐ ποιεῖς. Οὐ λέγω σοι
 ὅτι ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι
 πλέον λέγω· μόνον ποιήσον. Ταῦτα γὰρ πάντα, ἵνα
 σε ἐκκαλέσῃται, φησὶν ὁ Παῦλος, ἐλπίδι τῆς τιμω-
 5 ρίας λῦσαι τὴν ἐχθραν. Ἐπειδὴ θηριώδεις ἐσμέν,
 καὶ οὐκ ἂν ἄλλως ἀνασχοίμεθα τὸν ἐχθρὸν φιληῖσαι.
 εἰ μὴ τινα προσδοκῶμεν τιμωρίαν, καθάπερ τινὶ θη-
 ρίῳ δίδωσι ταύτην τὴν μᾶζαν· ἐπεὶ τοῖς Ἀποστόλοις
 οὐ τοῦτο φησιν, ἀλλὰ τί; «Ὅπως γένησθε ὅμοιοι τοῦ
 10 Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς». Ἄλλως δὲ οὐκ ἔστιν
 εὐεργετοῦντα καὶ εὐεργετούμενον μείναι ἐχθρὸν· διὰ
 τοῦτο ταῦτα ἔθηκε. Τί ἐν τοῖς λόγοις φιλοσοφῶν, ἐν
 τοῖς ἔργοις οὐδὲ τὸ μέτρον φυλάττεις; Καλῶς, οὐ
 ψωμίσεις αὐτόν, ἵνα μὴ ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσης
 15 οὐκοῦν φεῖδῃ; οὐκοῦν φιλεῖς, καὶ σκοπῶ τοιούτω
 ποιεῖς; Οἶδε Θεός, εἰ σκοπῶ τοιούτω λέγεις· καὶ μὴν
 πρὸς ἡμᾶς σοφίζῃ καὶ σκήπτῃ τὸν λόγον. Προνοεῖς
 τοῦ ἐχθροῦ καὶ φοβῆ μὴ κολασθῆ; Οὐκοῦν ἔσβεσας
 τὴν ὀργήν· ὁ γὰρ οὕτω φιλῶν, ὡς τὴν οἰκείαν ὠφέ-
 20 λειαν παριδεῖν ὑπὲρ τῶν ἐκείνω συμφερόντων, οὐκ
 ἔχει ἐχθρὸν. Ἐχοις ἂν τοῦτο εἰπεῖν· Ἐμέχρι τίνοσ
 παίζομεν ἐν οὐ παικτοῖς, οὐδὲ ἔχουσι συγγνώμην;'.

Διὸ παρακαλῶ τῇ ἡμετέρᾳ ἀδελφότητι, ἡγαπημέ-
 νοι ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰη-
 25 σοῦ Χριστοῦ, καὶ δέομαι ὑμῶν καὶ ἀντιβολῶ, τὰς
 προφάσεις ταύτας περικόψαντες, μὴ καταφρονῶμεν
 τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων, μηδὲ τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν παρο-
 ψώμεθα, ἵνα δυνηθῶμεν εὐαρέστως τῷ Κυρίῳ τὴν
 παροῦσαν ζωὴν διαγαγεῖν, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἀ-
 30 γαθῶν ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρί-
 ου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ
 ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ. νῦν καὶ ἀεὶ, κοί
 εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

τέτοιο σκοπό. Ἄλλα δὲν τὸ κάνεις. Δὲν σοῦ λέγω ὅτι συσσωρεύεις κάρβουνα ἀναμμένα. ἀλλὰ σοῦ λέγω κάτι ἄλλο πιο σπουδαίο· μόνο κάνε αὐτό. Διότι ὅλα αὐτὰ τὰ λέγει ὁ Παῦλος γιὰ νὰ σὲ παρακινήσει νὰ τερματίσεις τὴν ἔχθρα μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς τιμωρίας. Ἐπειδὴ εἴμαστε σὰν τὰ θηρία καὶ δὲν θὰ ἀνεχόμεσταν μὲ ἄλλο τρόπο ν' ἀγαπήσομε τὸν ἐχθρό μας, παρὰ μόνο ἂν περιμένομε κάποια τιμωρία, μᾶς δίνει αὐτὴν τὴν τροφή σὰν πρὸς κάποιο θηρίο· διότι στοὺς ἀποστόλους δὲν λέγει αὐτό, ἀλλὰ τί; «Γιὰ νὰ γίνετε ὅμοιοι μὲ τὸν Πατέρα σας τὸν οὐράνιο»⁷. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξακολουθεῖ κανεὶς νὰ εἶναι ἐχθρὸς ὅταν εὐεργετῆ καὶ εὐεργετῆται· γι' αὐτὸ τὰ εἶπε αὐτά. Γιατὶ μὲ τὰ λόγια φιλοσοφεῖς, ἐνῶ στὴν πράξη δὲν τηρεῖς οὔτε τὸ μέτρο; Πολὺ καλά, δὲν δίνεις τροφή σ' αὐτόν, γιὰ νὰ μὴ ἐπισωρεύσεις κάρβουνα ἀναμμένα· δηλαδὴ τὸν λυπᾶσαι καὶ τὸν ἀγαπᾶς καὶ τὰ κάμνεις αὐτὰ μὲ αὐτὸ τὸ σκοπό; Γνωρίζει ὁ Θεὸς ἐὰν τὰ λὲς μὲ τέτοιο σκοπό· βέβαια σ' ἐμᾶς διατυπώνεις δόλιες σκέψεις καὶ προσποιεῖσαι. Ἐνδιαφέρεσαι γιὰ τὸν ἐχθρὸ καὶ φοβᾶσαι μήπως τιμωρηθεῖ; Ἐπομένως ἔσβησες τὴν ὀργή· διότι ἐκεῖνος ποὺ ἀγαπᾶ τόσο πολὺ ὥστε νὰ παραβλέψει τὴν δική του ὠφέλεια μπροστὰ σ' αὐτὰ ποὺ συμφέρουν σ' ἐκεῖνον, αὐτὸς δὲν ἔχει ἐχθρό. Θὰ μπορούσες νὰ πεῖς αὐτό· Ἄχρι πότε θὰ παίζομε μὲ ἐκεῖνα ποὺ δὲν πρέπει νὰ παίζομε καὶ οὔτε ἔχουν συγχώρηση;.

Γι' αὐτὸ παρακαλῶ τὴν ἀδελφότητά μας, τοὺς ἀγαπημένους ἀπὸ τὸν Κύριο καὶ Θεὸ καὶ Σωτήρα μας Ἰησοῦ Χριστό, καὶ σᾶς παρακαλῶ καὶ σᾶς ἰκετεύω, ἀφοῦ ἀποβάλομε αὐτὲς τίς προφάσεις, ὅς μὴ περιφρονοῦμε τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ, οὔτε νὰ δείχνουμε ἀδιαφορία γιὰ τίς ἐντολές του, γιὰ νὰ μπορέσομε νὰ περάσομε τὴν παρούσα ζωὴ ἔτσι ποὺ νὰ εἶναι ἀρεστὴ στὸν Κύριο, καὶ νὰ ἐπιτύχομε τὰ ἀγαθὰ ποὺ μᾶς ἔχει ὑποσχεθεῖ μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα, συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΝΑ΄
(Πράξ. 24. 22 - 25. 22)

«'Ανεβάλετο δέ», φησίν, «ὁ Φῆλιξ αὐτούς, ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, εἰπὼν·
“Οταν Λυσίας ὁ χιλίαρχος καταβῆ, διαγνώσομαι τὰ καθ’ ὑμᾶς. Διαταξάμενός τε τῷ ἑκατοντάρχη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον· ἔχειν τε ἄνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων ὑπηρετεῖν ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ».

1. “Ορα πόση γίνεται θάσανος, πρῶτον μὲν ὑπὸ πολλῶν, εἶτα καὶ ἐν χρόνῳ μακρῷ, ὥστε μὴ εἰπεῖν
10 ὅτι συνηραγῆ τὸ δικαστήριον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμνημόνευσε Λυσίου ὁ ρήτωρ, εἰπὼν ὅτι μετὰ βίας ἀφείλετο αὐτόν, ἐπήγαγεν εὐκαιρῶς τὰ περὶ τοῦ Φήλικος, καὶ φησίν· «'Ανεβάλετο δὲ ὁ Φῆλιξ αὐτούς, ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ»· τουτέστιν, ἐπίτηδες
15 ὑπερέθετο· οὐ δεόμενος μαθεῖν, ἀλλὰ διακρούσασθαι βουλούμενος τοὺς Ἰουδαίους. Ἀφείναι οὐκ ἤθελε δι' ἐκείνους, κολάσαι πάλιν οὐκ ἦταν δυνατόν· ἀναίσχυντον γὰρ ἦν. Διὸ καὶ ὑπερτίθεται, εἰπὼν· “Οταν Λυσίας ὁ χιλίαρχος καταβῆ, διαγνώσομαι τὰ καθ’ ὑμᾶς.
20 Διαταξάμενός τε τῷ ἑκατοντάρχη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἔχειν τε ἄνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων ὑπηρετεῖν ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ». «Ἐχειν τε», φησίν, «ἄνεσιν». Οὕτως αὐτόν καὶ αὐτὸς ἀφῆκεν ἐγκλημάτων.

ΟΜΙΛΙΑ ΝΑ΄
(Πράξ. 24. 22 - 25. 22)

«Ὁ Φήλικας», λέγει, «ἀνέβαλε τὴ δίκη, διότι γνῶριζε μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια τὰ σχετικά μὲ τὴ διδασκαλία, καὶ εἶπε: "Ὅταν θὰ κατεβεῖ ὁ Λυσίας ὁ χιλιάρχος, θ' ἀποφασίσω γιὰ τὴν ὑπόθεσίν σου. Διέταξε τότε τὸν ἑκατόνταρχο νὰ ἐπιτηρεῖ τὸν Παῦλο, νὰ τοῦ παρέχει εὐκολίες καὶ νὰ μὴ ἐμποδίζει κανένα ἀπὸ τοὺς φίλους του νὰ τὸν ὑπηρετεῖ ἢ νὰ τὸν ἐπισκέπτεται».

1. Πρόσεχε πόσο αὐστηρὴ ἐξέταση γίνεται κατὰ πρῶτο ἀνακρίνεται ἀπὸ πολλοὺς, ἔπειτα ἡ ἀνάκριση διαρκεῖ ἐπὶ μακρὸ χρόνον, ὥστε νὰ μὴ ποῦν ὅτι ἐξαπατήθηκε τὸ δικαστήριον. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ ρήτορας ἀνέφερε τὸ Λυσία, λέγοντας ὅτι ἀπέσπασε αὐτὸν ἀπ' αὐτοὺς μὲ βία, πρόσθεσε μὲ τρόπο εὐκαιριακὸν τὰ σχετικά μὲ τὸ Φήλικα, καὶ λέγει «Ἀνέβαλε ὁ Φήλικας τὴ δίκη, διότι γνῶριζε μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια τὰ σχετικά μὲ τὴ διδασκαλία» δηλαδὴ, ἐπίτηδες ἀνέβαλε τὴ δίκη ὅχι ἐπειδὴ χρειαζόταν νὰ μάθει, ἀλλὰ θέλοντας ν' ἀποφύγει τοὺς Ἰουδαίους. Νὰ τὸν ἀφήσει ἐλεύθερο δὲν ἤθελε ἐξ αἰτίας ἐκείνων, νὰ τὸν τιμωρήσει πάλι δὲν ἦταν δυνατόν, διότι ἦταν ἀδιαντροπία. Γι' αὐτὸ καὶ ἀναβάλλει τὴ δίκη, λέγοντας: «Ὅταν θὰ κατεβεῖ ὁ Λυσίας ὁ χιλιάρχος, θ' ἀποφασίσω γιὰ τὴν ὑπόθεσίν σου. Διέταξε τότε τὸν ἑκατόνταρχο νὰ ἐπιτηρεῖ τὸν Παῦλο, νὰ τοῦ παρέχει εὐκολίες καὶ νὰ μὴ ἐμποδίζει κανένα ἀπὸ τοὺς φίλους του νὰ τὸν ὑπηρετεῖ ἢ νὰ τὸν ἐπισκέπτεται». «Νὰ τοῦ παρέχει», λέγει, «εὐκολίες». Ἐπομένως καὶ αὐτὸς τὸν ἀπάλλαξε ἀπὸ τὶς κατηγορίας.

Τί οὖν κατέχει ἀφείς; Ἐκείνοις χαριζόμενος,
 ἢ καὶ ἔτι προσδοκῶν χρήματα λήψεσθαι. Διὸ καὶ με-
 τακαλεῖται τὸν Παῦλον καὶ ὅτι ἐπὶ τούτῳ μετεκαλέ-
 σατο, δῆλον ἡμῖν τοῦτο ποιεῖ ὁ συγγραφεύς, ἐπάγων
 5 καὶ λέγων· «Μετὰ δέ τινος ἡμέρας παραγενόμενος ὁ
 Φῆλιξ σὺν Δρουσίλλῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, οὔσῃ Ἰου-
 δαία, μετεπέμψατο τὸν Παῦλον, καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ
 περὶ τῆς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν πίστεως. Διαλεγομένου
 δὲ αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἐγκρατείας καὶ τοῦ
 10 κρίματος, τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, ἔμφοβος γενόμενος
 ὁ Φῆλιξ, ἀπεκρίθη· Τὸ νῦν ἔχον πορεύου· καιρὸν δὲ
 μεταλαβὼν μετακαλέσομαί σε. Ἄμα καὶ ἐλπίζων ὅ-
 τι χρήματα δοθήσεται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Παύλου, ὅπως
 λύσῃ αὐτόν· διὸ καὶ πυκνότερον αὐτόν μεταπεμπόμε-
 15 νος ὠμίλει αὐτῷ». Ὅρα πῶς τῆς ἀληθείας ἔχεται τὰ
 γραφόμενα. Μετεπέμπετο δὲ αὐτόν συνεχῶς οὐχὶ
 θαυμάζων αὐτόν, οὐδὲ ἐπαινῶν τὰ λεγόμενα, οὐδὲ
 πιστεῦσαι βουλόμενος, ἀλλὰ τί; «Προσδοκῶν», φησί,
 «χρήματα δοθήσεσθαι αὐτῷ». Σκόπει πῶς οὐ κρύπτει
 20 ἐνταῦθα τοῦ δικαστοῦ τὴν γνώμην· καίτοι, εἰ κατε-
 γνώκει, οὐκ ἂν τοῦτο ἐποίησεν, οὐδ' ἂν ἠθέλησεν ἀ-
 κοῦσαι παρὰ καταδίκου καὶ πονηροῦ.

Καὶ ὄρα τὸν Παῦλον, καίτοι πρὸς ἄρχοντα διαλε-
 γόμενον, μηδὲν τούτων λέγοντα, ὧν εἰκὸς ἀνεῖναι
 25 αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ τοιαῦτα, ἐξ ὧν καὶ φοβεῖται,
 καὶ κατασεῖεται τὴν διάνοιαν· διαλεγόμενος» γάρ, φη-
 σί, «περὶ δικαιοσύνης καὶ ἐγκρατείας καὶ τοῦ μέλλον-
 τος κρίματος ἔσεσθαι, «ἔμφοβος ὁ Φῆλιξ ἐγένετο».
 Τοσαύτη ἦν ἡ ἰσχὺς τοῦ Παύλου ρημάτων, ὅτι καὶ φο-
 30 βοῦσι τὸν ἄρχοντα. Καὶ οὗτος μὲν λαμβάνει διάδο-
 χον, καὶ ἀφήσῃ τοῦτον δέσμιον, καίτοι γε οὐκ ἔδει,
 ἀλλὰ τέλος ἐπιθεῖναι, ἀλλὰ χαριζόμενος ἐκείνοις κα-
 τέλιπεν αὐτόν. Οὗτοι δὲ οὕτως ἐνέκειντο, ὡς πάλιν
 ἐντυχεῖν, καίτοι οὐδενὶ τῶν Ἀποστόλων οὕτως ἐπε-

Γιατί λοιπόν τὸν κρατεῖ, ἀφοῦ τὸν ἀπάλλαξε; Γιὰ τὸ χατήρι ἐκείνων, ἢ καὶ ἀκόμη περιμένοντας νὰ πάρει χρήματα. Γι' αὐτὸ καλεῖ καὶ πάλι τὸν Παῦλο· καὶ ὅτι γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ τὸν κάλεσε ξανά, μᾶς τὸ φανερῶνει αὐτὸ ὁ συγγραφέας, προσθέτοντας τὰ παρακάτω καὶ λέγοντας· «Μετὰ ἀπὸ λίγες ἡμέρες ἦρθε ὁ Φήλικας μαζί μὲ τὴ γυναῖκα του τὴ Δρούσιλλα, ποὺ ἦταν Ἰουδαία, κάλεσε τὸν Παῦλο καὶ ἄκουσε τὴν ὁμιλία αὐτοῦ γιὰ τὴν πίστη στὸν Ἰησοῦ Χριστό, ἐνῶ ὅμως τοῦ μιλοῦσε γιὰ τὰ ζητήματα τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐγκράτειας καὶ τῆς κρίσεως ποὺ πρόκειται νὰ γίνει στὸ μέλλον, κυριεύθηκε ὁ Φήλικας ἀπὸ φόβο καὶ εἶπε· Τώρα μπορεῖς νὰ πηγαίνεις, ὅταν ὅμως θὰ ἔχω καιρὸ θὰ σέ καλέσω καὶ πάλι, ἐλπίζοντας συγχρόνως ὅτι θὰ τοῦ δοθοῦν ἀπὸ τὸν Παῦλο χρήματα, γιὰ νὰ τὸν ἐλευθερώσει· γι' αὐτὸ ἔστειλε καὶ τὸν καλοῦσε πιὸ συχνὰ καὶ μιλοῦσε μαζί του». Πρόσεχε πῶς τὰ γραφόμενα λένε τὴν ἀλήθεια. Ἔστειλε καὶ καλοῦσε αὐτὸν συχνά, ὄχι ἐπειδὴ τὸν θαύμαζε, οὔτε ἐπειδὴ ἐπιδοκίμαζε τὰ λεγόμενά του, οὔτε καὶ ἐπειδὴ ἤθελε νὰ πιστέψει, ἀλλὰ γιατί; «Περιμένοντας», λέγει, «νὰ τοῦ δοθοῦν χρήματα». Πρόσεχε πῶς ἐδῶ δὲν κρύβει τὴν ἐπιθυμία τοῦ δικαστῆ· ἂν καὶ βέβαια, ἐὰν τὸν εἶχε καταδικάσει, δὲν θὰ τὸ ἔκαμνε αὐτὸ, οὔτε θὰ ἤθελε ν' ἀκούσει ἀπὸ κατάδικο καὶ κακὸ ἄνθρωπο.

Καὶ πρόσεχε τὸν Παῦλο, ἂν καὶ ὁμιλεῖ πρὸς ἄρχοντα, τίποτε δὲν λέγει ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἦταν δυνατό νὰ μαλακώσουν τὴν ψυχὴ αὐτοῦ, ἀλλὰ τέτοια λέγει, μὲ τὰ ὁποῖα φοβίζει καὶ συνταράσσει τὴ σκέψη του· διότι, λέγει, «Ἐνῶ μιλοῦσε γιὰ ζητήματα δικαιοσύνης, ἐγκράτειας καὶ τῆς μελλοντικῆς κρίσεως, κυριεύθηκε ὁ Φήλικας ἀπὸ φόβο». Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ δύναμη τῶν λόγων τοῦ Παύλου, ὥστε καὶ φοβίζουσαν τὸν ἄρχοντα. Καὶ αὐτὸν βέβαια τὸν διαδέχθηκε ἄλλος, ποὺ τὸν ἀφήνει ὅμως φυλακισμένο, ἂν καὶ βέβαια δὲν ἔπρεπε, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ θέσει τέρμα στὴν κράτησή του, ὅμως γιὰ χατήρι ἐκείνων τὸν ἄφησε φυλακισμένο. Αὐτοὶ λοιπὸν ἔτσι ἐνεργοῦσαν, ἔτοιμοι νὰ ἐπιτεθοῦν καὶ πάλι

τέθησαν, ἀλλ' ἐπιτιθέμενοι πάλιν ἀφίσταντο. Οὕτως οἰκονομικῶς ἀφίσταται τῶν Ἱεροσολύμων, πρὸς τοιαῦτα θηρία ἔχων, καὶ ὁμως ἀξιοῦσιν αὐτὸν πάλιν ἀχθῆναι ἐκεῖ δικασόμενον. Ἄλλὰ καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν
 5 ὠκονόμησεν ὁ Θεός, οὐκ ἐπιτρέπων τῷ ἄρχοντι· εἰκὸς γὰρ αὐτὸν νεωστὶ τῆς ἀρχῆς ἐπιβάντα καὶ θελήσαι χαρίσασθαι, ἀλλ' οὐκ ἀφήσιν ὁ Θεός. Ἐπειδὴ δὲ κατῆλθον, λοιπὸν ἀναισχύντως καὶ μειζόνως ἐποιοῦντο τὰς κατηγορίας· καὶ οὐκ ἰσχύσαντες ἀπὸ τῶν νο-
 10 μικῶν ἔλεϊν, πάλιν ἐπὶ τὸ εἰωθὸς αὐτοῖς ἔθος τὰ κατὰ Καίσαρα ἐκίνουν, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἐποίουν· τὸ γὰρ τὸν Παῦλον ἀπολογεῖσθαι περὶ τῶν εἰς Καίσαρα ἀμαρτημάτων, δῆλον τοῦτο ἦν, ὅθεν καὶ αὐτὸ ἐρμηνεύων ἐπάγει· «Διετίας δὲ πληρωθείσης, ἔ-
 15 λαβε διάδοχον ὁ Φῆλιξ Πόρκιον Φῆστον. Θέλων δὲ χάριν καταθέσθαι τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Φῆλιξ, κατέλιπε τὸν Παῦλον δεδεμένον».

«Φῆστος οὖν, ἐπιβὰς τῇ ἐπαρχίᾳ, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπὸ Καισαρείας. Ἐνε-
 20 φάνισάν τε αὐτῷ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου, καὶ παρεκάλουν αὐτόν, αἰτούμενοι χάριν παρ' αὐτοῦ, ὅπως μεταπέμψηται αὐτόν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἔνεδρον ποιοῦντες ἀνελεῖν αὐτόν κατὰ τὴν ὁδόν. Ὁ μὲν οὖν Φῆστος ἀπεκρίθη τη-
 25 ρεῖσθαι τὸν Παῦλον ἐν Καισαρείᾳ, ἑαυτὸν δὲ μέλλειν ἐν τάχει ἐκπορεύεσθαι. Οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν», φησί, «συγκαταβάντες, εἴ τί ἐστιν ἐν τῷ ἀνδρὶ τούτῳ· κατηγορεῖτωσαν αὐτοῦ. Διατρίψας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέ-

έναντίον του, ἂν καὶ βέβαια σὲ κανένα ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους δὲν ἐπιτέθηκαν ἔτσι, ἀλλ', ἀφοῦ ἔκαμναν τὴν ἐπίθεσή τους, πάλι ἀποσύρονταν. Μὲ τὴν πρόνοια λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα, βρισκόμενος ἀνάμεσα σὲ τέτοια θηρία, καὶ ὅμως ζητοῦν καὶ πάλι νὰ ὀδηγηθεῖ ἐκεῖ γιὰ νὰ δικασθεῖ. Ἄλλὰ καὶ ἐδῶ τώρα ρύθμισε ὁ Θεὸς τὰ πράγματα ἔτσι, μὴ ἐπιτρέποντας στὸν ἄρχοντα νὰ τὸ κάνει αὐτό· διότι φυσικὸ ἦταν, ἐπειδὴ πρόσφατα αὐτὸς ἀνέβηκε στὴν ἐξουσία, νὰ θελήσει νὰ τοὺς κάνει τὸ χατήρι, ἀλλ' ὅμως ὁ Θεὸς δὲν τὸ ἐπιτρέπει. Ὅταν ὅμως ἐπέστρεψαν στὰ Ἱεροσόλυμα, στὴ συνέχεια ἐξαπέλυαν μὲ μεγαλύτερη ἀδιαντροπιὰ τὶς κατηγορίες ἐναντίον του· καὶ ἐπειδὴ δὲν μπόρεσαν νὰ τὸν συλλάβουν σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, πάλι σύμφωνα μὲ τὴ συνήθειά τους ἀνακινουῦσαν τὰ σχετικά μὲ τὸν Καίσαρα, πράγμα ποῦ ἔκαμναν καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Χριστοῦ· ἦταν φανερὸ δηλαδὴ ὅτι ἤθελαν ν' ἀπολογηθεῖ ὁ Παῦλος γιὰ τὰ ἀδικήματά του ἀπέναντι στὸν Καίσαρα, καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἐρμηνεύοντας ὁ συγγραφέας προσθέτει· «Ἀφοῦ συμπληρώθηκαν δύο χρόνια, τὸ Φήλικα διαδέχθηκε ὁ Πόρκιος Φῆστος. Θέλοντας ὁ Φήλικας νὰ κάνει τὸ χατήρι τῶν Ἰουδαίων ἄφησε τὸν Παῦλο φυλακισμένο».

«Ὁ Φῆστος λοιπὸν, τρεῖς ἡμέρες μετὰ τὸν ἐρχομὸ του στὴν ἐπαρχία, ἀνέβηκε ἀπὸ τὴν Καισάρεια στὰ Ἱεροσόλυμα. Οἱ ἀρχιερεῖς τότε καὶ οἱ προύχοντες τῶν Ἰουδαίων διατύπωσαν σ' αὐτὸν κατηγορίες ἐναντίον τοῦ Παύλου καὶ τὸν παρακαλοῦσαν, ζητώντας χάρη ἀπ' αὐτὸν, νὰ στείλει ἀνθρώπους καὶ νὰ τὸν φέρουν στὴν Ἱερουσαλήμ, σχεδιάζοντας νὰ στήσουν ἐνέδρα στὸ δρόμο καὶ νὰ τὸν σκοτώσουν. Ὁ Φῆστος λοιπὸν ἀποκρίθηκε καὶ εἶπε ὅτι ὁ Παῦλος βρίσκεται ὑπὸ ἐπιτήρηση στὴν Καισάρεια, καὶ ὅτι ὁ ἴδιος πρόκειται γρήγορα ν' ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ. Οἱ πρόκριτοι λοιπὸν ἀπὸ σας», λέγει, «ἄς κατεβοῦν μαζί μου, καὶ ἂν ὑπάρχει τίποτε ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, ἄς τὸν κατηγορήσουν. Ἀφοῦ παρέμεινε κοντὰ τους περισσότερες ἀπὸ δέκα ἡμέρες,

ρας πλείους ἢ δέκα, καταβάς εἰς Καισάρειαν, τῇ ἐ-
 παύριον καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσε τὸν Παῦ-
 λον ἀχθῆναι. Παραγενόμενου δὲ αὐτοῦ, περιέστησαν
 οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβεβηκότες Ἰουδαῖοι, πολλὰ
 5 καὶ βαρέα φέροντες κατὰ τοῦ Παύλου, ἃ οὐκ ἴσχυ-
 ον ἀποδείξει, ἀπολογουμένου αὐτοῦ ὅτι οὔτε εἰς τὸν
 νόμον τῶν Ἰουδαίων, οὔτε εἰς τὸ ἱερόν, οὔτε εἰς
 Καίσαρά τι ἤμαρτον. Ὁ Φῆστος δέ, τοῖς Ἰουδαίοις
 θέλων χάριν καταθέσθαι, ἀποκριθεὶς τῷ Παύλῳ, εἶ-
 10 πε· *Θέλεις, εἰς Ἱεροσόλυμα ἀναβάς, ἐκεῖ περὶ τού-
 των κρίνεσθαι ἐπ' ἐμοῦ;*».

*“Ορα πῶς καὶ αὐτὸς τοῖς Ἰουδαίοις χαρίζεται,
 δήμῳ ἑλοκλήρῳ, καὶ πόλει. Διὰ τοῦτο πάλιν καὶ αὐ-
 τὸν ἐκφοβεῖ, ἀνθρωπίνῳ χρησάμενος ὄπλῳ· καὶ ἄ-
 15 κουμε πῶς. «Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος· Ἐπὶ τοῦ βήματος
 Καίσαρος ἐστῶς εἰμι, οὗ με δεῖ κρίνεσθαι. Ἰουδαί-
 ουσ οὐδὲν ἠδίκησα, ὡς καὶ σὺ κάλλιον ἐπιγινώσκεις·
 εἰ μὲν γὰρ ἄδικῶ, καὶ ἄξιον θανάτου πέπραχά τι, οὐ
 παραιτοῦμαι τὸ ἀποθανεῖν, εἰ δὲ οὐδὲν ἐστὶν ὧν οὐ-
 20 τοι κατηγοροῦσί μου, οὐδεὶς με δύναται αὐτοῖς χαρί-
 σασθαι. Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι». Ἄλλ' εἶποι ἄν τις
 ἐνταῦθα· Καὶ τίνος ἔνεκεν, ἀκούσας ὅτι «καὶ ἐν Ρώ-
 μῃ σε δεῖ μαρτυρῆσαι τὰ περὶ ἐμοῦ», ὡς ἀπιστῶν
 ταῦτα ἐποίει; Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ καὶ σφόδρα πιστεύ-
 25 ων. Μᾶλλον οὖν πειράζοντος ἦν τὸ θαρρεῖν ἐκείνη
 τῇ ἀποφάσει, καὶ εἰς μυρίους ἑαυτὸν ἐμβάλλειν κιν-
 δύνους, καὶ λέγειν, “Ἴδωμεν εἰ δύναται ὁ Θεὸς καὶ
 οὕτως ἐξελέσθαι με’. Ἄλλ' οὐ ποιεῖ τοῦτο Παῦλος,
 ἀλλὰ τὰ καθ' ἑαυτὸν πάντα εἰσφέρει, τὸ πᾶν ἐπιτρέ-
 30 πων τῷ Θεῷ· ἠρέμα δὲ καὶ καθάπτεται τοῦ ἄρχοντος·
 οὕτως ἀπολογούμενας· μονονουχὶ γὰρ τοῦτο λέγει*

κατέβηκε στήν Καισάρεια, καί τήν ἄλλη ἡμέρα, ἀφοῦ κάθησε στή δικαστική ἔδρα, διέταξε νά φέρουν τόν Παῦλο ἐκεῖ. Ὅταν αὐτός ἦρθε, παρουσιάσθηκαν καί οἱ Ἰουδαῖοι πού εἶχαν κατεβεῖ ἀπό τά Ἱεροσόλυμα, διατυπώνοντας πολλές καί βαρεῖες κατηγορίες ἐναντίον τοῦ Παύλου, τίς ὁποῖες δέν μπορούσαν ν' ἀποδείξουν, διότι ὁ Παῦλος ἀπολογοῦνταν καί ἔλεγε, ὅτι δέν διέπραξε κανένα παράπτωμα οὔτε ἐναντίον τοῦ νόμου τῶν Ἰουδαίων, οὔτε ἐναντίον τοῦ ναοῦ, οὔτε καί ἐναντίον τοῦ Καίσαρα. Ὁ Φῆστος ὅμως, θέλοντας νά κάνει τὸ χατήρι τῶν Ἰουδαίων, ἀπεκρίθηκε καί εἶπε στόν Παῦλο· Θέλεις ν' ἀνεβείς στά Ἱεροσόλυμα καί νά δικασθεῖς ἐκεῖ ἐνώπιόν μου γιά τίς κατηγορίες αὐτές;».

Πρόσεχε πῶς καί αὐτός χαρίζεται στούς Ἰουδαίους, σ' ὀλόκληρο τὸ λαὸ καί στήν πόλη. Γι' αὐτὸ πάλι καί αὐτὸν τὸν ἐκφοβίζει, χρησιμοποιοῦντας ἀνθρώπινο ὄπλο· καί ἄκου πῶς. «Εἶπε τότε ὁ Παῦλος· Βρίσκομαι μπροστά σέ δικαστήριον τοῦ Καίσαρα, σὸ ὁποῖο πρέπει νά δικασθῶ. Στούς Ἰουδαίους δέν ἔκανα κανένα κακό, ὅπως πολὺ καλὰ τὸ ξέρεις καί σὺ· ἐὰν πραγματικὰ ἔχω ἄδικο καί ἔκανα κάτι, πού εἶναι ἄξιο θανάτου, δέν ζητῶ ν' ἀποφύγω τὸ θάνατο, ἐὰν ὅμως δέν εἶναι ἀληθινὴ καμία κατηγορία ἀπὸ ἐκεῖνες πού μοῦ ἀποδίδουν αὐτοί, κανένας δέν μπορεῖ νά μὲ παραδώσει σ' αὐτούς. Ἐπικαλοῦμαι τὸν Καίσαρα». Ἄλλὰ θὰ μπορούσε νά πεῖ κανεὶς ἐδῶ· Καί γιά ποιὸ λόγο, ἐνῶ ἄκουσε ὅτι «Πρέπει σὺ νά δώσεις μαρτυρία γιά μένα καί στή Ρώμη»¹, ἔκαμνε αὐτὰ σὰν νά μὴ πιστεῦε; Μακριὰ μία τέτοια σκέψη! ἀλλὰ τὰ ἔκαμνε πιστεύοντας καί μάλιστα πάρα πολὺ. Τὸ νά πιστεύει σ' ἐκείνη τὴν ἀπόφαση καί νά ρίχνει τὸν ἑαυτό του σὲ ἄπειρους κινδύνους καί νά λέγει, Ὡς δοῦμε ἐὰν μπορεῖ ὁ Θεὸς καί ἔτσι νά μὲ σώσει, ὅπως δὴποτε αὐτὸ ἦταν ἀνθρώπου πού ἠθελε νά πειράξει τὸ Θεό. Ὁ Παῦλος ὅμως δέν τὸ κάνει αὐτό, ἀλλὰ προσφέρει ὅλα ὅσα ἐξαρτῶνται ἀπ' αὐτόν, ἀναθέτοντας τὸ πᾶν στὸ Θεό· μὲ ἡρεμία ἐπιτίθεται ἐναντίον τοῦ ἄρχοντα, ἀπολογούμενος κατ' αὐ-

Ἐὶ μὲν ἀδικῶ, καλῶς, εἰ δὲ οὐκ ἀδικῶ, τί με ἐκδίδως'. «Οὐδεὶς δύνатаί με», φησί, «χαρίσασθαι». Εἰς φόβον αὐτὸν ἐνέβαλεν, ὥστε μηδὲ ἐκόντα χαρίσασθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκείνους ἔχειν ἀπολογία τὴν ἔφεσιν.
 5 «Τότε ὁ Φῆστος, συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου, ἀπεκρίθη· Καίσαρα ἐπικέκλησαι, ἐπὶ Καίσαρα πορεύσῃ».

2. Ὅρα, ἀνακοινοῦται τῷ Ἀγρίππα, ὥστε καὶ ἐτέρους γενέσθαι πάλιν ἀκροατάς, καὶ τὸν βασιλέα,
 10 καὶ τὸν στρατὸν, καὶ τὴν Βερνίκην. Εἶτα δὲ πάλιν ἀπολογία. «Ἡμερῶν δὲ διαγενομένων, Ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς καὶ Βερνίκη κατήντησαν εἰς Καισάρειαν, ἀσπασόμενοι τὸν Φῆστον. Ὡς δὲ πλείους ἡμέρας διέτριβον ἐκεῖ, ὁ Φῆστος τῷ βασιλεῖ ἀνέθετο τὰ κατὰ
 15 τὸν Παῦλον, λέγων· Ἄνθρω τίς ἐστι καταλελειμμένος ὑπὸ Φήλικος δέσμιος, περὶ οὗ, γενομένου μου εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐνεφάνισαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην πρὸς οὓς ἀπεκρίθη ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις χα-
 20 ρίζεσθαι τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγοροὺς, τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Συνελθόντων οὖν αὐτῶν ἐνθάδε, ἀναβολὴν μηδεμίαν ποιησάμενος, τῇ ἐξῆς καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευ-
 25 σα ἀχθῆναι τὸν ἄνδρα· περὶ οὗ σταθέντες οἱ κατήγοροι οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον, ὧν ὑπενόουν ἐγὼ· ζητήματα δὲ τινα περὶ τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας εἶχον πρὸς αὐτὸν καὶ περὶ τινος Ἰησοῦ τεθνηκότος, ὃν ἔφασκεν ὁ Παῦλος ζῆν. Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ περὶ
 30 τὴν τούτου ζήτησιν, ἔλεγον εἰ βούλοιο πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ, κακεῖ κρίνεσθαι περὶ τούτων. Τοῦ δὲ Παύλου ἐπικαλεσαμένου τηρηθῆναι αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν, ἐκέλευσα τηρεῖσθαι αὐτόν, ἕως ἂν πέμπω αὐτόν πρὸς Καίσαρα. Ἀγρίππας δὲ

τὸν τὸν τρόπον ὡς δηλαδὴ νὰ λέγει τὸ ἐξῆς· Ἐάν μὲν ἀδικῶ, σωστά, ἐάν ὁμως δὲν ἀδικῶ, γιατί μὲ παραδίνεις;». «Κανέννας», λέγει, «δὲν μπορεῖ νὰ μὲ παραδώσει σ' αὐτούς». Τὸν ἔκανε νὰ φοβηθεῖ, ὥστε οὔτε ἐάν ἤθελε αὐτὸς νὰ τοὺς κάνει τὸ χατήρι, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκείνους νὰ ἔχει ὡς ἀπολογία τὴν ἔφεση. «Τότε ὁ Φῆστος, ἀφοῦ συνομίλησε μὲ τοὺς συμβούλους του, ἀποκρίθηκε· Τὸν Καίσαρα ἔχεις ἐπικαλεσθεῖ, στὸν Καίσαρα θὰ μεταβεῖς».

2. Πρόσεχε, ἀνακοινώνεται τὸ γεγονὸς στὸν Ἀγρίππα, ὥστε καὶ ἄλλοι πάλι νὰ γίνουν ἀκροατές, καὶ ὁ βασιλιάς, καὶ ὁ στρατός, καὶ ἡ Βερνίκη. Ἐπειτα πάλι ἀπολογία. «Ἀφοῦ πέρασαν μερικὲς ἡμέρες ἔφθασαν στὴν Καισάρεια ὁ βασιλιάς Ἀγρίππας καὶ ἡ Βερνίκη, γιὰ νὰ χαιρετήσουν τὸν Φῆστο. Ἐπειδὴ ὁμως ἔμειναν ἐκεῖ πολλὲς ἡμέρες, ὁ Φῆστος ἀνέφερε στὸ βασιλιά τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Παῦλο, λέγοντας· Ὑπάρχει κάποιος ἄνδρας ποὺ ἔχει ἀφεθεῖ φυλακισμένος ἀπὸ τὸ Φήλικα, ἐναντίον τοῦ ὁποίου, ὅταν πῆγα στὰ Ἱεροσόλυμα, διατύπωσαν κατηγορίες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, ζητώντας τὴν καταδίκη του. Ἀπαντώντας σ' αὐτοὺς εἶπα, ὅτι δὲν συνηθίζεται ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους νὰ παραδίνουν ἕναν ἄνθρωπο σὲ θάνατο, προτοῦ ὁ κατηγορούμενος ἔρθει ἀντιμέτωπος μὲ τοὺς κατηγοροὺς του, καὶ τοῦ δοθεῖ ἢ εὐκαιρία ν' ἀπολογηθεῖ γιὰ τὴν κατηγορία. Ἀφοῦ αὐτοί, χωρὶς καμία ἀναβολή, ἦρθαν ἐδῶ μαζί μου τὴν ἐπόμενη ἡμέρα καὶ κάθισα στὴ δικαστικὴ ἔδρα, διέταξα νὰ φέρουν τὸν ἄνθρωπο, ἐναντίον τοῦ ὁποίου, ἀφοῦ παρουσιάσθηκε, οἱ κατήγοροι δὲν διατύπωσαν καμία κατηγορία ἀπὸ ἐκείνες ποὺ περίμενα ἐγώ, ἀλλ' εἶχαν μαζί του διαφορὰς γιὰ ζητήματα ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴ δική τους θρησκεία καὶ μὲ κάποιον Ἰησοῦ, ποὺ ἔχει πεθάνει, ἀλλ' ὁ Παῦλος ἔλεγε ὅτι ζεῖ. Μὴ ξέροντας λοιπὸν ἐγὼ πῶς νὰ ἐξετάσω τέτοια ζητήματα, εἶπα ἐάν ἤθελε νὰ μεταβεῖ στὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ἐκεῖ νὰ δικασθεῖ γι' αὐτά. Ἐπειδὴ ὁμως ὁ Παῦλος ζήτησε ν' ἀφεθεῖ στὴν κρίση τοῦ Σεβαστοῦ, διέταξα νὰ τὸν ἐπιτηροῦν, μέχρι ποὺ νὰ τὸν στρίλω

πρὸς τὸν Φῆστον ἔφη· Ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκοῦσαι. Ὁ δέ, αὔριον», φησὶν, «ἀκούσῃ αὐτοῦ».

“Ορα κατηγορίαν Ἰουδαίων πάλιν, οὐ παρὰ τοῦ
 5 Παύλου, ἀλλὰ παρὰ τοῦ ἄρχοντος. «Ἐνεφάνισαν»,
 φησὶν, «οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰου-
 δαίων, αἰτούμενοι κατ’ αὐτοῦ δίκην· πρὸς οὓς ἐγὼ
 ἀπεκρίθην». “Ορα καὶ τί ἀποκρίνεται εἰς αἰσχύνην
 αὐτῶν ὅτι «οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαι τινα
 10 ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν»· τουτέστι, πρὶν ἢ λόγου αὐ-
 τῷ μεταδοῦναι ἀδύνατον τὸ χαρίζεσθαι ἀπλῶς. Κατὰ
 τὸ εἰωθὸς δὲ ποιήσας, οὐχ εὔρεν αἰτίαν ὅθεν καὶ ἀ-
 πορεῖται ἐπὶ τούτῳ· Καὶ δῆλον τοῦτο δι’ ὧν ἐπή-
 γαγε, λέγων· «Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ περὶ τὴν τού-
 15 του ζήτησιν». Οὕτως εἶπε, συσκιάζων τὸ οἰκεῖον ἀ-
 μάρτημα. Καὶ ἐκεῖνος μὲν συσκιάζει, Ἀγρίππας δὲ
 ἐπιθυμεῖ ἰδεῖν αὐτόν. “Ορα αἰεὶ τοὺς ἄρχοντας δια-
 κρουομένους τὴν ἐπάχθειαν τὴν ἰουδαϊκὴν, καὶ παρὰ
 τὸ δίκαιον ἀναγκαζομένους πολλάκις ποιεῖν, καὶ προ-
 20 φάσεις ἐπιζητοῦντας τῆς ἀναβολῆς· οὐ γὰρ δὴ ἀγνο-
 ῶν ἀνεβάλετο, ἀλλ’ εἰδώς. Ὁ δὲ Ἀγρίππας οὐ μόνον
 οὐ διακρούεται, ἀλλὰ καὶ ἀκοῦσαι βούλεται· ὃ καὶ
 θαυμάσαι ἄξιον, πόθεν εἰς ἐπιθυμίαν κατέστη τοῦ
 βούλεσθαι ἰδεῖν ἄνθρωπον, εἰ καὶ ἀδίκως, ὅμως κα-
 25 τηγορούμενον. Οὕτως ἦν καὶ τοῦτο οἰκονομίας· διὸ
 καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ συνακούει, καὶ τῆς ἀκροάσεως οὐκ
 ἀπολιμπάνεται. Καὶ οὐδὲ ἀπλῶς ἀκροᾶται, ἀλλὰ με-
 τὰ πολλῆς τῆς τιμῆς. Τοσαύτην ἔσχε τὴν ἐπιθυμίαν·
 οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ ἐπεθύμησεν, ἐζήτησεν ἂν ἀκοῦσαι.
 30 οὐδ’ ἂν καὶ τὴν γυναῖκα κοινωνὸν ἐποιήσατο τῆς ἀ-
 κροάσεως, εἰ μὴ μεγάλα περὶ αὐτοῦ ἐφαντάζετο. Ἐ.

στον Καίσαρα. Είπε τότε ὁ Ἀγρίππας πρὸς τὸν Φῆστο·
 Θὰ ἤθελα καὶ ἐγὼ ν' ἀκούσω αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο. Καὶ
 αὐτὸς εἶπε· Αὔριο», λέγει, «θὰ τὸν ἀκούσεις».

Πρόσεχε πάλι κατηγορία ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων, ὄχι
 ἀπὸ τὸν Παῦλο, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἄρχοντα. «Διατύπωσαν»,
 λέγει, «κατηγορίες ἐναντίον του οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρε-
 σβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, ζητώντας τὴν καταδίκη του,
 πρὸς τοὺς ὁποίους ἀποκρίθηκα ἐγώ». Πρόσεχε καὶ τί
 ἀπάντηση δίνει καταντροπιάζοντας αὐτούς· ὅτι δηλαδή
 «Δὲν συνηθίζεται ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους νὰ παραδίνουν ἕναν
 ἄνθρωπο σὲ θάνατο»· δηλαδή, προτοῦ ἀπολογηθεῖ αὐτὸς
 εἶναι ἀδύνατο νὰ παραδοθεῖ στὰ καλὰ καθούμενα. Ἀφοῦ
 ἐνέργησε ὅπως συνηθίζοταν, δὲν βρῆκε καμία αἰτία· γι'
 αὐτὸ καὶ δὲν ξέρει τί νὰ κάνει στὴν περίπτωση αὐτή.
 Καὶ αὐτὸ γίνεται φανερό μὲ ἐκεῖνα· πού πρόσθεσε, λέ-
 γοντας· «Μὴ ξέροντας πῶς νὰ ἐξετάσω τέτοια ζητήμα-
 τα». Μίλησε ἔτσι, καλύπτοντας τὸ δικό του σφάλμα. Καὶ
 ἐκεῖνος βέβαια τὸ καλύπτει, ὁ Ἀγρίππας ὅμως ἐπιθυμεῖ
 νὰ δεῖ αὐτόν. Πρόσεχε τοὺς ἄρχοντες πού πάντοτε προσ-
 παθοῦν ν' ἀποφύγουν τὴν ἰουδαϊκὴ ἐνόχληση, καὶ πολλές
 φορές ἀναγκάζονται νὰ ἐνεργοῦν ἀντίθετα μὲ τὸ δίκιο,
 προσπαθώντας νὰ βροῦν δικαιολογίες γιὰ τὴν ἀναβολή·
 διότι βέβαια ἀνέβαλε τὴ δίκη ὄχι ἀπὸ ἄγνοια, ἀλλὰ γνω-
 ρίζοντας πολὺ καλά. Ὁ Ἀγρίππας ὅμως ὄχι μόνο δὲν τὸν
 ἀποφεύγει, ἀλλὰ καὶ θέλει νὰ τὸν ἀκούσει, πράγμα πού
 εἶναι ἄξιο ἐπορίας, ἀπὸ ποῦ δηλαδὴ ὁδηγήθηκε στὴν ἐπι-
 θυμία νὰ θέλει νὰ δεῖ ἄνθρωπο, πού, ἂν καὶ ἄδικα, ἦταν
 ὅμως κατηγορούμενος. Ἄρα καὶ αὐτὸ ἦταν ἔργο τῆς
 πρόνοιας τοῦ Θεοῦ· γι' αὐτὸ καὶ ἡ γυναῖκα του τὸν ἀκούει
 μαζί του, καὶ δὲν ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν ἀκρόαση. Καὶ ὄχι
 ἀπλῶς τὸν ἀκούει, ἀλλὰ καὶ δείχνοντας μεγάλη ἐκτίμηση
 πρὸς αὐτόν. Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἐπιθυμία του· διότι,
 ἐὰν δὲν τὸ ἐπιθυμοῦσε πολὺ, δὲν θὰ ζητοῦσε νὰ τὸν
 ἀκούσει, οὔτε θὰ ἔπαιρνε μαζί του στὴν ἀκρόαση καὶ τὴ
 γυναῖκα του, ἐὰν δὲν εἶχε μεγάλη γνώμη γι' αὐτόν. Ἐ-
 μένα μου φαίνεται ὅτι καὶ ἐκεῖνη τὸ ἐπιθυμοῦσε αὐτό.

μοὶ δὲ δοκεῖ κᾱκείνην τοῦτο ποθῆσαι. Καὶ ὄρα τὸν Παῦλον εὐθέως οὐ περὶ πίστεως μόνον οὐδὲ περὶ ἀφέσεως ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πρακτέων διαλεγόμενον. Ἄλλ' ἴδωμεν ἄνωθεν τὰ εἰρημένα.

5 «Τὸ νῦν ἔχον», φησί, «πορεύου· καιρὸν δὲ λαβῶν, μετακαλέσομαί σε». «Ορα τὴν πώρωσιν· τοιαῦτα ἀκούων, χρήματα προσεδόκα λήψεσθαι παρ' αὐτοῦ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον δεινόν, ἀλλὰ καὶ διαλεχθεὶς οὐκ ἀφῆκεν αὐτόν, ἀλλὰ, ἐπειδὴ πρὸς τῷ τέλει τῆς
10 ἀρχῆς ἦν, κατέλιπεν αὐτὸν δέσμιον, ἵνα χαρίσῃται τοὺς Ἰουδαίους· ὥστε οὐ χρημάτων ἦρα μόνον, ἀλλὰ καὶ δόξης. Πῶς χρήματα, μιᾶρέ, παρὰ ἀνθρώπου, τὸ ἐναντίον κηρύττοντος, ἐπιζητεῖς; Ὅτι δὲ οὐκ ἔλαβε, δῆλον ἐξ ὧν εἶασε δεδεμένον, λύσας ἄν, εἴ περ ἔλα-
15 βε. Περὶ ἐγκρατείας οὗτος διελέγετο, ἐκεῖνος δὲ χρήματα προσεδόκα λαβεῖν παρ' αὐτοῦ, ταῦτα διαλεγόμενον. Καὶ αἰτῆσαι μὲν οὐκ ἐτόλμα (τοιούτον γὰρ ἦ κακία, δειλὸν καὶ πάντα ὑποπτεῦον), ἤλπιζε δέ· ὥστε εἰκότως αὐτοῖς ἐχαρίζετο ἅτε τοσοῦτον ἄρ-
20 ξας ἐκεῖ.

«Φῆστος οὖν, ἐπιβὰς τῇ ἐπαρχίᾳ· ἐνεφάνισαν αὐτῷ ὃ τε ἀρχιερεὺς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ Παύλου», φησὶν. Εὐθέως καὶ ἐν ἀρχῇ προσῆλθον οἱ ἱερεῖς, οὐκ ἂν ὀκνήσαντες καὶ εἰς Καισάρειαν
25 ἔλθειν, εἰ μὴ ἔφθη ἀνελθῶν, ὅπου γε εὐθέως ἐπιβάντι προσέρχονται. «Καὶ καταβὰς ἐν Καισαρείᾳ διατρίβει δέκα ἡμέρας». Τάχα, δοκῶ, ὥστε ἐγγενέσθαι τοῖς βουλομένοις αὐτὸν διαφθεῖραι. Παῦλος δὲ ἦν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ. «Καὶ παρεκάλουν αὐτόν», φησὶν,
30 «ὅπως μεταπέμψῃται αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ». Καὶ διὰ τί χάριν ἤτησαν, εἰ δίκαιός ἐστιν ἀποθανεῖν; Ἄλ-

Καί πρόσεχε τὸν Παῦλο πού ὁμιλεῖ ἀμέσως ὄχι μόνο γιὰ τὴν πίστη, οὔτε γιὰ συγχώρηση ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἐκεῖνα πού πρέπει νὰ πράττει κανεὶς. Ἄλλὰ ἄς δοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ὅσα λέχθησαν.

«Πρὸς τὸ παρὸν πῆγαινε», λέγει· «ὅταν θὰ ἔχω καιρὸ θὰ σὲ καλέσω καὶ πάλι». Πρόσεχε τὴν πώρωση· ἐνῶ ἀκούει τέτοια, περίμενε νὰ πάρει χρήματα ἀπ' αὐτόν. Καὶ δὲν εἶναι αὐτὸ μόνο τὸ φοβερό, ἀλλὰ καί, μολονότι συνομίλησε μαζί του, δὲν τὸν ἄφησε ἐλεύθερο, ἀλλὰ, ἐπειδὴ βρισκόταν πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐξουσίας του, τὸν ἄφησε φυλακισμένο, γιὰ νὰ κάνει τὸ χατήρι τῶν Ἰουδαίων. Ἐπομένως δὲν ἀγαποῦσε μόνο τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὴ δόξα. Πῶς, μιὰρὲ, ζητᾶς χρήματα ἀπὸ ἄνθρωπο πού κηρύττει ἀντίθετα πράγματα; Τὸ ὅτι δὲν ἔλαβε χρήματα, γίνεται φανερό ἀπὸ τὸ ὅτι τὸν ἄφησε φυλακισμένο, ἐνῶ θὰ τὸν ἐλευθέρωνε, ἐὰν εἶχε λάβει. Γιὰ ἐγκράτεια ὁ Παῦλος μιλοῦσε, ἐνῶ ἐκεῖνος περίμενε νὰ λάβει χρήματα ἀπ' αὐτόν, ἂν καὶ αὐτὸς μιλοῦσε γιὰ τέτοια πράγματα. Καὶ νὰ ζητήσει βέβαια νὰ τοῦ δώσει χρήματα δὲν τολμοῦσε (διότι τέτοιο πράγμα εἶναι ἢ κακία, εἶναι δειλὴ καὶ ὅλα τὰ ὑποπεύεται), ἔλπιζε ὅμως νὰ λάβει· ἐπομένως πολὺ σωστὰ ἔκαμνε τὸ χατήρι αὐτῶν, ἐπειδὴ τόσο χρόνο ἄσκησε ἐκεῖ τὴν ἐξουσία.

«Ἄφοῦ ὁ Φῆστος ἦρθε στὴν ἐπαρχία διετύπωσαν», λέγει, «οἱ ἀρχιερέας καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν Ἰουδαίων κατηγορίες ἐναντίον τοῦ Παύλου». Ἀμέσως καὶ στὴν ἀρχὴ ἦρθαν οἱ ἱερεῖς, καὶ δὲν θὰ δίσταζαν καὶ στὴν Καισάρεια νὰ ρθοῦν, ἐὰν δὲν προλάβαινε ν' ἀνεβεῖ ἐκεῖνος πρῶτος, τὴ στιγμὴ βέβαια πού ἀμέσως ἔρχονται πρὸς αὐτόν ὅταν ἀνέβηκε στὴν Ἱερουσαλήμ. «Καὶ ἀφοῦ ἀνέβηκε ἀπὸ τὴν Καισάρεια στὴν Ἱερουσαλήμ παραμένει ἐκεῖ δέκα ἡμέρες». Κατὰ τὴ γνώμη μου ἀνεβαίνει ἀμέσως ἐκεῖ, γιὰ νὰ βρεθεῖ ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού θέλουν νὰ τὸν φονεύσουν. Ὁ Παῦλος βέβαια βρισκόταν στὴ φυλακὴ. «Καὶ τὸν παρακαλοῦσαν», λέγει, «νὰ στείλει ἄνθρώπους καὶ νὰ τὸν φέρει στὴν Ἱερουσαλήμ». Καὶ γιὰ τὴν Ζήτησαν χάρη, ἐὰν

λ' οὕτω καὶ κείνῳ δῆλῃ ἐγένετο ἡ ἐπιβουλή, ὡς δια-
 λεγόμενον εἰπεῖν· «Ἄνδρες οἱ συμπαρόντες, θεωρεῖ-
 τε τοῦτον, περὶ οὗ τὸ πλῆθος ἐνέτυχόν μοι τῶν Ἰου-
 δαίων»· διὰ γὰρ τοῦ «ἐνέτυχον» τὸ αἰτούμενοι κατ'
 5 αὐτοῦ χάριν' δηλοῖ. Ὡστε ἤδη ἐβούλοντο αὐτὸν εἰς
 ἀπόφασιν ἐξενεγκεῖν, φοβούμενοι τὴν Παύλου γλῶτ-
 ταν. Τί φοβεῖσθε; τί ἐπείγετε; (Τοῦτο γὰρ ἐμφαί-
 νει τὸ «φυλάττεσθαι αὐτόν»). Μὴ γὰρ φεύγει; «Οἱ
 οὖν ἐν ὑμῖν», φησί, «δυνατοὶ κατηγορεῖτωσαν αὐ-
 10 τοῦ». Πάλιν κατήγοροι ἐν Καισαρείᾳ, καὶ πάλιν ἐξά-
 γεται Παῦλος.

3. «Τῇ δὲ ἐπαύριον καθίσας», φησὶν, «ἐπὶ τοῦ βή-
 ματος». Ὁρα, εὐθέως ἐλθὼν ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βή-
 ματος· οὕτως αὐτὸν ὄθουν μετὰ τῆς σπουδῆς,
 15 οὕτως ἐπείγουσιν. Ἔως μὲν οὖν οὐδέπω πείραν ἦν
 λαβὼν τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῆς τιμῆς τῆς παρ' αὐ-
 τῶν, ὀρθῶς ἀπεκρίνατο, ἐπειδὴ δὲ ἐγένετο ἐν τοῖς
 Ἱεροσολύμοις, καὶ οὗτος χαρίζεται αὐτοῖς· οὐχ ἀ-
 πλῶς δὲ χαρίζεται, ἀλλὰ μετὰ ἀπάτης τοῦτο ποιεῖ·
 20 καὶ ὅπως, ἄκουε· ἐπάγει γάρ· «Θέλεις, εἰς Ἱεροσό-
 λυμα ἀναβάς, ἐκεῖ περὶ τούτων κρίνεσθαι ἐπ' ἐμοῦ;».
 Ὡσεὶ ἔλεγεν· Ὁὐχὶ αὐτοῖς δίδωμί σε, ἀλλ' αὐτὸς κρι-
 τῆς ἔσομαι'. Τοῦτο δὲ λέγει, καὶ αὐτὸν ποιεῖ κύριον,
 ἵνα τῇ τιμῇ αὐτὸν χαλάσῃ· ἐπειδὴ, εἰ ἦν ἀπόφασις,
 25 καὶ πάνυ ἀναίσχυντον ἐδόκει, μηδὲν ἐνταῦθα ἐλεγ-
 χθέντα, ἐκεῖ θέλειν ἀπάγειν. Ὁ δὲ Παῦλος οὐκ εἶ-
 πεν, Ὁὐ βούλομαι', μὴ ποτε καὶ σφοδρότερον ποιή-
 σῃ τὸν δικαστήν, ἀλλὰ πάλιν παρρησιάζεται, καὶ φη-
 σιν· «Ἐπὶ τοῦ βήματος Καίσαρος ἐστῶς εἰμι, οὗ με
 30 δεῖ κρίνεσθαι». Μεγάλη ἡ παρρησία. Καὶ ὅρα πῶς
 αὐτοῦς συλλογίζεται· μονονουχὶ γὰρ τοῦτο λέγει δι'
 ὧν ἀπολογεῖται· «Ἐξέβαλόν με ἅπαξ αὐτοί, καὶ τοῦ-

ἦταν δίκιο νὰ πεθάνει; Ἄλλ' ἔτσι καὶ σ' ἐκείνον ἔγινε φανερὴ ἡ ἐπιβουλή, ὥστε μιλώντας γι' αὐτὸν νὰ πει· «Ἄνδρες ποὺ εἶστε παρόντες ἐδῶ, βλέπετε αὐτὸν, γιὰ τὸν ὁποῖο παρουσιάσθηκε σ' ἐμένα ὁλος ὁ ἰουδαϊκὸς λαός»¹. Διότι μὲ τὸ «ἐνέτυχον» δηλώνει ὅτι Ἰησοῦσαν χάρη ἐναντίον του. Ὡστε ἤθελαν ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή αὐτὸς νὰ ἐκδώσει ἀπόφαση, ἐπειδὴ φοβοῦνταν τὴ γλῶσσα τοῦ Παύλου. Γιατί φοβᾶσθε; γιατί βιάζεσθε; (Διότι αὐτὸ φανερώνει τὸ «φυλάσσεται αὐτός»). Διότι μήπως μπορεῖ νὰ φύγει; «Οἱ πρόκριτοι λοιπόν», λέγει, «ἀναμεταξύ σας ὡς τὸν κατηγορήσουν». Πάλι κατήγοροι ἔρχονται στὴν Καισάρεια, καὶ πάλι βγαίνει ὁ Παῦλος ἀπὸ τὴ φυλακή.

3. «Τὴν ἄλλη ἡμέρα», λέγει, «ἀφοῦ κάθισε στὴ δικαστικὴ ἔδρα». Πρόσεχε, ἀμέσως, μόλις ἦρθε, κάθισε στὴ δικαστικὴ ἔδρα· μὲ τόση μεγάλη βιασύνη καταπίεζαν αὐτὸν, τόσο πολὺ τὸν ἐξανάγκαζαν. Μέχρι τὴ στιγμή λοιπόν ποὺ δὲν γνώρισε ἀκέρμη τοὺς Ἰουδαίους καὶ δὲν ἔλαβε τὴν ἐκ μέρους τους τιμὴ, ὀρθὰ ἀποκρινόταν γι' αὐτὸν, ἀπὸ τὴ στιγμή ὅμως ποὺ πῆγε στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ αὐτὸς κάμνει χάρη σ' αὐτούς· καὶ ἄκου πῶς· διότι προσθέτει· «Θέλεις, ἀφοῦ ἀνεβεῖς στὰ Ἱεροσόλυμα, νὰ δικασθεῖς ἐκεῖ ἐνώπιόν μου γι' αὐτά;». Εἶναι σὰν νὰ ἔλεγε· Ἰδὲν σὲ παραδίνω σ' αὐτούς, ἀλλὰ θὰ εἶμαι ὁ ἴδιος δικαστής. Αὐτὸ τὸ λέγει καὶ δίνει σ' αὐτὸν τὴ δυνατότητα νὰ διαλέξει, ὥστε μὲ τὴν τιμὴ ποὺ τοῦ κάνει νὰ τὸν φονεύσει· ἐπειδὴ, ἂν παίρνονταν ἀπόφαση ἀπ' αὐτὸν νὰ μεταβεῖ ἐκεῖ θὰ φαινόταν αὐτὴ πολὺ ἀδιάντροπη, ἐφόσον θὰ ἤθελε νὰ τὸν ὀδηγήσει ἐκεῖ, χωρὶς καθόλου νὰ τὸν ἀνσκρίνει ἐδῶ. Ὁ Παῦλος ὅμως δὲν εἶπε, Ἰδὲν θέλω, μὴ τυχὸν κάνει πιὸ σκληρὸ τὸ δικαστή, ἀλλὰ δείχνει καὶ πάλι τὸ θάρρος του καὶ λέγει· «Βρίσκομαι ἐνώπιόν τοῦ δικαστηρίου τοῦ Καίσαρα, ὅπου πρέπει νὰ δικασθῶ». Μεγάλο τὸ θάρρος του. Καὶ πρόσεχε πῶς διατυπώνει τίς σκέψεις του γι' αὐτούς· διότι μ' αὐτὰ ποὺ ἀπολογεῖται εἶναι σὰν νὰ λέγει τὸ ἐξῆς· Ἰδὲν καταδίωξαν αὐτοὶ μία φορά, καὶ

το νομίζουσι κατακρίνειν τῷ δεικνύειν ὅτι εἰς Καί-
 σαρα ἤμαρτον ἐπ' αὐτοῦ βούλομαι κριθῆναι τοῦ ἡ-
 δικημένου'. Οὕτως εἰπὼν, ἐπάγει· «Ἰουδαίους οὐ-
 δὲν ἠδίκησα, ὡς καὶ σὺ κάλλιον ἐπιγινώσκεις». Κα-
 5 θήψατο αὐτοῦ λοιπόν, ὡς καὶ χαριζομένου.

Εἶτα, ἐπεὶ καθήψατο, πάλιν ἐκλύει τὸν λόγον, ἐ-
 πάγων· «Εἰ μὲν οὖν ἀδικῶ, ἢ ἄξιόν τι θανάτου πέ-
 πραχα, οὐ παραιτοῦμαι τὸ ἀποθανεῖν». Κατ' ἔμαντοῦ
 τὴν ψῆφον ἐκφέρω, φησί. Τοῦτο οὐ θανατῶντος,
 10 ἀλλὰ σφόδρα θαρροῦντός ἐστιν, οἷς ἐλάλει μετὰ γὰρ
 τῆς παρρησίας καὶ τὴν δικαιολογίαν εἶναι δεῖ, ὥστε
 ἐντρέψαι. «Εἰ δὲ οὐδέν ἐστιν, ὧν κατηγοροῦσί μου,
 οὐδεὶς με δύναται χαρίσασθαι». Καὶ ἂν θέλη, φησὶν, οὐ
 δυνήσεται. Οὐκ εἶπεν, 'Οὐκ ἄξιός εἰμι ἀποθανεῖν',
 15 οὐδὲ 'ἀπολυθῆναι', ἀλλ' «ἔτοιμος κρίνεσθαι ἐπὶ Καί-
 σαρος'. ἅμα καὶ τοῦ ὀνειράτος μνησθεῖς, μᾶλλον ἐ-
 θάρρησεν ἐπικαλέσασθαι. Καὶ οὐκ εἶπε, 'Σύ', ἀλλ'
 «οὐδεὶς», καὶ προσέθηκε, «Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι». ὥστε μὴ εἶναι εἰς ἐκείνον τὴν ὕβριν. «Τότε ὁ Φῆ-
 20 στος, συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου, ἀπεκρίθη·
 Καίσαρα ἐπικέκλησαι ἐπὶ Καίσαρα πορεύσῃ». Εἶδες
 πῶς χαρίζεται; Τοῦτο γὰρ χάρις ἐστὶ, τὸ συλλαλεῖν
 μετὰ τῶν κατηγορῶν, ὃ διεφθαρμένης γνώμης ἐστὶ,
 καὶ συγχεούσης τὴν τάξιν. Ὅρα πάλιν ἐκτεινομένην
 25 αὐτοῦ τὴν δίκην, καὶ τὴν ἐπιβουλήν ἀφορμὴν τοῦ
 κηρύγματος γινομένην· ταῦτα γὰρ οἰκονομεῖται, ὥσ-
 τε μετὰ εὐκολίας καὶ φυλακῆς ἀπενεχθῆναι αὐτὸν
 εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὑπὸ μηδενὸς ἐπιβουλευόμενον· οὐ
 γὰρ ἦν ἴσον ἀπλῶς παραγενέσθαι, καὶ ἐπὶ αἰτία τοι-
 30 αὐτή. Τοῦτο καὶ συνελθεῖν ἐποίησεν Ἰουδαίους ἐκεῖ.
 Εἶτα πάλιν χρόνος γίνεται, ἐνδιατριβόντος αὐτοῦ τοῖς

νομίζουν ὅτι αὐτὸ μὲ καταδικάζει, τὸ νὰ ὑποστηρίζουν ὅτι διέπραξα ἀδίκημα ἀπέναντι στὸν Καίσαρα ἐνώπιον αὐτοῦ, πού ἔχει ἀδικηθεῖ, θέλω νὰ δικασθῶ. Ἀφοῦ εἶπε αὐτά, προσθέτει· «Τοὺς Ἰουδαίους σὲ τίποτε δὲν τοὺς ἀδικησα, ὅπως σὺ τὸ γνωρίζεις πολὺ καλύτερα». Τὸν κατηγορήσε πλέον μ' αὐτὸ, ἐπειδὴ κάμνει χάρη σ' αὐτοὺς.

Ἐπειτα, ἐπειδὴ τὸν κατηγορήσε, πάλι μαλακώνει τὸ λόγο, προσθέτοντας· «Ἐὰν ἔχω ἄδικο ἢ ἔκανα κάτι πού εἶναι ἄξιο θανάτου, δὲν ζητῶ ν' ἀποφύγω τὸ θάνατο». Ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ μου, λέγει, ψηφίζω. Τὰ λόγια αὐτὰ πού λέγει δὲν εἶναι λόγια ἀνθρώπου πού θέλει νὰ πεθάνει, ἀλλὰ λόγια ἀνθρώπου πάρα πολὺ θαρραλέου· διότι μαζί μὲ τὸ θάρρος πρέπει νὰ ὑπάρχει καὶ ἡ δικαιολογία, ὥστε νὰ τοῦ ἀλλάξει τὴν ἀπόφαση. «Ἐὰν ὅμως δὲν στέκει καμία κατηγορία ἀπὸ ἐκεῖνα πού μοῦ ἀποδίδουν, κανένας δὲν μπορεῖ νὰ μὲ παραδώσει σ' αὐτοὺς». Καὶ ἂν ἀκόμη θέλει, λέγει, δὲν θὰ μπορέσει. Δὲν εἶπε, Ἐὰν πρέπει νὰ πεθάνω, οὔτε ν' ἀπολυθῶ, ἀλλ' εἶμαι ἕτοιμος νὰ δικασθῶ ἐνώπιον τοῦ Καίσαρα· συγχρόνως, ἐπειδὴ θυμήθηκε καὶ τὸ ὄνειρο, πῆρε περισσότερο θάρρος γιὰ νὰ ἐπικαλεσθεῖ τὸν Καίσαρα. Καὶ δὲν εἶπε, Ἐγώ, ἀλλὰ «κανένας», καὶ πρόσθεσε, Ἐπικαλοῦμαι τὸν Καίσαρα, ὥστε νὰ μὴ τὸν προσβάλει. «Τότε ὁ Φῆστος, ἀφοῦ συνομίλησε μὲ τοὺς συμβούλους του, ἀποκρίθηκε· Τὸν Καίσαρα ἔχεις ἐπικαλεσθεῖ, στὸν Καίσαρα θὰ μεταβεῖς». Εἶδες πῶς τοὺς κάμνει τὴ χάρη; Διότι αὐτὸ σημαίνει χάρη, τὸ νὰ συνομιλεῖ κανεὶς μὲ τοὺς κατηγοροὺς, πράγμα πού εἶναι γνώρισμα διεφθαρμένης γνώμης, πού διαταράσσει τὴν τάξη. Πρόσεχε πάλι πού παρατείνεται ἡ δίκη του καὶ ἡ ἐπιβουλή ἐναντίον του γίνεται ἀφορμὴ γιὰ τὸ κήρυγμα· διότι, αὐτὰ ρυθμίζονται ἔτσι ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ὥστε αὐτὸς νὰ ὀδηγηθεῖ μὲ εὐκολία καὶ φρουρὰ στὰ Ἱεροσόλυμα χωρὶς νὰ ἐπιβουλεύεται ἀπὸ κανένα· διότι δὲν ἦταν τὸ ἴδιο τὸ νὰ μεταβεῖ ἐκεῖ χωρὶς καμία αἰτία, καὶ τὸ νὰ μεταβεῖ μὲ μία τέτοια αἰτία. Αὐτὸ ἔκανε τοὺς Ἰουδαίους νὰ συγκεντρωθοῦν ἐκεῖ. Ἐπειτα πάλι παραμένοντας

Ἱεροσολύμοις, ἵνα μάθῃς ὅτι, καὶ χρόνου γενομένου, οὐδὲν τὰ τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶ ἰσχύει, τοῦ Θεοῦ μὴ συγχωροῦντος.

«Ἀγρίππας δὲ οὗτος ὁ βασιλεὺς καὶ Βερνίκη
 5 κατήντησαν εἰς Καισάρειαν». Οὗτος ὁ Ἀγρίππας ὁ
 καὶ Ἡρώδης, ἕτερός μοι δοκεῖ, ὡς εἶναι τέταρτον
 τοῦτον μετ' ἐκεῖνον τὸν ἐπὶ Ἰακώβου). «Ὁρα τοὺς
 ἐχθροὺς συμπράττοντας ἄκοντας. Ὡστε δὲ μέγα γε-
 νέσθαι τὸ ἀκροατήριον, εἰς ἐπιθυμίαν ἐνέπεσεν ὁ Ἀ-
 10 γρίππας τῆς ἀκροάσεως· καὶ οὐχ ἀπλῶς ἀκούει, ἀλ-
 λά μετὰ παρασκευῆς. Καὶ ἴδε τὴν ἀπολογία, ἣν ὁ
 ἄρχων φησί· «Καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου ἐπικαλεσαμένου
 τὸν Σεβαστόν, ἔκρινα πέμπειν αὐτόν, περὶ οὗ ἀσφα-
 λές τι τῶ κυρίῳ γράψαι οὐκ ἔχω. Οὕτω γράφει ὁ
 15 Φῆστος, καὶ ἐκπομπέυεται ἢ ὠμότης ἢ Ἰουδαϊκῆ· ὅ-
 ταν γὰρ ταῦτα ὁ ἄρχων λέγει, ἀνύποπτός ἐστι. Διὰ
 τοῦτο δὲ λέγει, ὥστε καὶ παρ' αὐτοῦ καταγνωσθῆναι
 τοὺς Ἰουδαίους· μετὰ δὲ τὸ πάντα αὐτῶν καταψη-
 φίσασθαι, τότε ἐπάγει τὴν κόλασιν ὁ Θεός. Σκόπει
 20 δέ· κατέγνω Λυσίας, κατέγνω Φῆλιξ, κατέγνω Φῆ-
 στος καὶ οἱ χαριζόμενοι αὐτοῖς, κατέγνω Ἀγρίππας.
 Τί λοιπόν; Κατέγνωσαν αὐτῶν καὶ οἱ Φαρισαῖοι. Καὶ
 ὅτι κατέγνω, ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος· «Οὐδεμίαν αἰτί-
 αν ἐπέφερον, ὧν ὑπενόουν ἐγώ». Καὶ μὴν ἤνεγκαν,
 25 ἀλλ' οὐκ ἤλεγξαν· ἢ μὲν γὰρ ἐπιβουλὴ καὶ τὸ τόλμη-
 μα τοῦτο ὑποπτεύειν ἐδίδου, ἢ δὲ ἐξέτασις οὐδὲν
 τοιοῦτον.

«Καὶ περὶ τίνος», φησὶν, Ἰησοῦ τεθνηκότος».
 Εἰκότως «περὶ τίνος» λέγει, ἅτε ἄνθρωπος ἐν ἀρχῇ
 30 ὧν, καὶ τούτων οὐ φροντίζων. Ἀπὸ ταύτης τῆς αἰ-
 τίας καὶ τὸ «ἀπορούμενος ἐγώ», εἶπεν, «εἰς τὴν περὶ

αὐτός στα Ἱεροσόλυμα, περνᾶ ἄρκετός χρόνος, γιὰ νὰ μάθεις, ὅτι, ἂν καὶ περνᾶ τόσος χρόνος, τίποτε δὲν κατορθώνουν νὰ ἐπιτύχουν οἱ ἐπιβουλές τους, ἐφόσον ὁ Θεός δὲν τὸ ἐπιτρέπει.

«Ὁ βασιλιάς Ἀγρίππας καὶ ἡ Βερνίκη ἔφθασαν στὴν Καισάρεια». (Αὐτός ὁ Ἀγρίππας, πού ὀνομαζόταν καὶ Ἡρώδης, μοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι ἄλλος, ὅτι εἶναι ὁ τέταρτος μετὰ ἀπὸ ἐκεῖνον πού ἐζήσε στα χρόνια τοῦ Ἰακώβου). Πρόσεχε τοὺς ἐχθροὺς πού συνεργάζονται χωρὶς νὰ τὸ θέλουν. Μὲ σκοπὸ νὰ γίνεῖ μεγάλο τὸ ἀκροατήριον, κυριεύθηκε ὁ Ἀγρίππας ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία ν' ἀκούσει τὸν Παῦλο, καὶ ὄχι ἀπλῶς τὸν ἀκούει, ἀλλὰ καὶ μὲ μεγάλη προετοιμασία. Καὶ πρόσεξε τὴν ἀπολογία πού διατυπώνει ὁ ἄρχοντας· «Καὶ ἐπειδὴ αὐτός ὁ ἴδιος ἐπικαλέσθηκε τὸν Σεβαστό, ἀποφάσισα νὰ τὸν στείλω, γιὰ τὸν ὁποῖο ὅμως δὲν ἔχω τίποτε τὸ σίγουρο νὰ γράψω στὸν κύριό μου»³. Αὐτὰ γράφει ὁ Φῆστος καὶ ἀποκαλύπτεται ἡ ἰουδαϊκὴ ἀπανθρωπιά· διότι, ὅταν ὁ ἄρχοντας λέγει αὐτά, εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε ὑποψία. Καὶ γι' αὐτὸ τὰ λέγει, ὥστε καὶ ἀπ' αὐτὸν νὰ καταδικασθοῦν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν καταδίκη αὐτῶν ἀπὸ ὅλους, τότε ὁ Θεός προσθέτει τὴν τιμωρία. Καὶ πρόσεχε· Τοὺς καταδίκασε ὁ Λυσίας, τοὺς καταδίκασε ὁ Φήλικας, τοὺς καταδίκασε ὁ Φῆστος καὶ ἐκεῖνοι πού ἔκαμναν χάρη σ' αὐτούς, τοὺς καταδίκασε καὶ ὁ Ἀγρίππας. Τί λοιπόν; Τοὺς καταδίκασαν καὶ οἱ Φαρισαῖοι. Καὶ ὅτι τοὺς καταδίκασε ὁ Φῆστος, ἄκου αὐτὸν πού λέγει· «Καμία κατηγορία δὲν τοῦ ἀπέδωσαν ἀπὸ ἐκεῖνες πού περίμενα ἐγώ». Καὶ βέβαια διατύπωσαν κατηγορίες ἐναντίον του, ἀλλὰ δὲν ἦταν καταδικαστικές· διότι ἡ ἐπιβουλή καὶ ἡ τολμηρὴ τους αὐτὴ πράξη δημουργοῦσε αὐτὴν τὴν ὑποψία, ἡ ἐξέταση ὅμως τίποτε παρόμοιο δὲν ἀπέδειξε.

«Καὶ γιὰ κάποιον Ἰησοῦ», λέγει, «πού ἔχει πεθάνει». Πολύ σωστὰ λέγει «γιὰ κάποιον», διότι ἦταν ἄνθρωπος πού κατεῖχε τὴν ἐξουσία καὶ δὲν ἔδειχνε καμία φροντίδα γι' αὐτά. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ πράγματος εἶπε καὶ τὸ,

τούτων ἐξέτασιν»· καὶ γὰρ ὄντως τοιούτου δικαστοῦ
 ὑπερέβαιναν ἀκοὰς ἢ τῶν τοιούτων ζήτησις. Καὶ εἰ
 ἐν ἀπορίᾳ εἶ, τί εἰς Ἱεροσόλυμα ἔλκεις; Διὰ τοῦτο
 καὶ Παῦλος, οὐκ ἀξιῶν ὑπ' αὐτοῦ κρίνεσθαι, Καίσα-
 5 ρα ἐπικαλεῖται, λέγων· «Ἐπὶ τοῦ εἴματος Καίσαρος
 ἐστῶς εἶμι, οὗ με δεῖ κρίνεσθαι»· καὶ γὰρ περὶ τού-
 του ἐνεκάλουν. Ἀκούεις ἔφεςιν; ἀκούεις ἐπιβουλήν
 Ἰουδαίων; ἀκούεις στάσιν;

4. Ταῦτα πάντα τὸν Ἀγρίππαν εἰς ἐπιθυμίαν ἐξ-
 10 ἠγειρεν ἀκούοντα. Καὶ δίδωσιν ὁ Φῆστος τὴν χά-
 ριν, καὶ γίνεται λοιπὸν λαμπρότερος ὁ Παῦλος. Τοι-
 αῦτα, ὅπερ ἔφην, αἱ ἐπιβουλαὶ προεξένησαν. Εἰ μὴ
 ταῦτα ἦν, οὐδεὶς ἂν τούτων κατηξίωσεν ἀκοῦσαι αὐ-
 τοῦ τῶν ἀρχόντων, οὐδεὶς ἂν μετὰ τοςαύτης ἡσυχίας
 15 καὶ σιγῆς. Καὶ δοκεῖ μὲν διδάσκειν καὶ ἀπολογεῖσθαι,
 δημηγορεῖ δὲ μᾶλλον μετὰ πολλῆς τῆς εὐταξίας. Μὴ
 δὴ χαλεπὸν τι πρᾶγμα νομίσωμεν τὰς ἐπιβουλάς. Ἐ-
 ως ἂν ἑαυτοῖς ἐπιβουλεύωμεν, οὐδεὶς ἡμῖν ἐπιβου-
 λεῦσαι δυνήσεται, μᾶλλον δὲ ἐπιβουλεύουσι μὲν, οὐ-
 20 δὲν δὲ βλάπτουσιν, ἀλλὰ καὶ ὠφελοῦσιν ἡμᾶς τὰ μέ-
 γιστα· ὥστε ἡμεῖς ἑαυτῶν κύριοι καὶ τοῦ παθεῖν κα-
 κῶς καὶ τοῦ μὴ παθεῖν. Ἴδου διαμαρτύρομαι, καὶ με-
 γάλῃ λέγω τῇ φωνῇ καὶ σάλπιγγος τρανότερον, καί,
 εἰ ἦν ἐφ' ὑψηλοῦ ἀναβάντα βοῆσαι, οὐκ ἂν παρητη-
 25 σάμην, ὅτι τὸν Χριστιανὸν οὐδεὶς ἀνθρώπων τῶν οἰ-
 κούντων τὴν γῆν βλάψαι δυνήσεται. Καὶ τί λέγω ἀν-
 θρώπων; Οὐδὲ αὐτὸς ὁ δαίμων, ὁ τύραννος, ὁ διάβο-
 λος, ἂν μὴ αὐτὸς ἑαυτὸν ἀδικήσῃ· κἂν ὅτιοῦν τις ἡ-
 μᾶς κακὸν ἐργάσασθαι βουλευθῇ, μάτην πειράσεται.
 30 Ὡσπερ γὰρ ἄγγελον οὐδεὶς ἂν βλάψειεν ἐπὶ γῆς ὄν-

«ἐπειδὴ ἐγὼ δὲν ἤξερα πῶς νὰ ἐξετάσω τέτοια ζητήματα»· διότι πραγματικὰ ἡ ἐξέταση τέτοιων ζητημάτων ἐξέφευγε ἀπὸ τὴν προσοχὴ καὶ ἰκανότητα τέτοιου δικαστῆ. Καὶ ἐφόσον βρίσκεσαι σὲ ἀπορία, γιατί τὸν σύρεις στὰ Ἱεροσόλυμα; Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος, μὴ θέλοντας νὰ δικασθεῖ ἀπ' αὐτόν, ἐπικαλεῖται τὸν Καίσαρα, λέγοντας· «Βρίσκομαι ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τοῦ Καίσαρα, ὅπου πρέπει νὰ δικασθῶ». Καθόσον γι' αὐτὸ τὸ πράγμα τὸν κατηγοροῦσαν. Ἀκοῦς ἔφεση; ἀκοῦς ἰουδακὴ ἐπιβουλή; ἀκοῦς στάση;

4. Ὅλα αὐτὰ δημιούργησαν στὸν Ἀγρίππα τὴν ἐπιθυμία νὰ τὸν ἀκούσει. Καὶ ὁ Φῆστος ἰκανοποιεῖ τὴν ἐπιθυμία του καὶ γίνεται πλέον λαμπρότερος ὁ Παῦλος. Ὅπως εἶπα, τέτοια πράγματα προξένησαν οἱ ἐπιβουλές. Ἐὰν δὲν συνέβαιναν αὐτά, κανένας ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες αὐτοὺς δὲν θὰ ἐπιθυμοῦσε ν' ἀκούσει αὐτόν, κανένας δὲν θὰ τὸν ἄκουε μὲ τόση ἡσυχία καὶ σιωπῆ. Καὶ φαίνεται βέβαια ὅτι διδάσκει καὶ ἀπολογεῖται, μᾶλλον ὅμως ὀμιλεῖ μὲ μεγάλη κοσμιότητα. Ἄς μὴ νομίσουμε λοιπὸν τίς ἐπιβουλές σὰν κάποιο φοβερὸν πράγμα. Ἐφόσον δὲν ἐπιβουλευόμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τὸν ἑαυτό μας, κανένας δὲν θὰ μπορέσει νὰ μᾶς ἐπιβουλευθεῖ, ἢ καλύτερα θὰ μᾶς ἐπιβουλεύονται βέβαια, ὅμως δὲν θὰ μᾶς βλάπτουν καθόλου, ἀλλὰ καὶ θὰ μᾶς ὠφελοῦν πάρα πολύ· ὥστε ἀπὸ μᾶς ἐξαρτᾶται καὶ τὸ νὰ κακοπαθήσουμε καὶ τὸ νὰ μὴ κακοπαθήσουμε. Νὰ τὸ διακηρύσσω μὲ μεγάλη παρρησία καὶ τὸ φωνάζω μὲ δυνατὴ φωνὴ καὶ πιὸ δυνατὰ ἀπὸ σάλπιγγα, καί, ἂν ἦταν δυνατό ν' ἀνεβῶ σὲ ψηλὸ μέρος καὶ νὰ τὸ βροντοφωνάξω, δὲν θ' ἀπέφευγα νὰ τὸ κάνω, ὅτι δηλαδὴ τὸν Χριστιανὸ κανένας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ κατοικοῦν στὴ γῆ δὲν θὰ μπορέσει νὰ τὸν βλάψει. Καὶ γιατί λέγω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους; Οὔτε ὁ ἴδιος ὁ δαίμονας, ὁ τύραννος, ὁ διάβολος, ἐὰν δὲν ἀδικήσει ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό του· καὶ ἂν ἀκόμη θελήσει κάποιος νὰ μᾶς κάνει ὅποιοδήποτε κακό, ἄδικα θὰ τὸ ἐπιχειρήσει. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς κανένας δὲν θὰ μπορούσε νὰ βλάψει ἄγ-

τα ἄνθρωπον, οὐδὲ οὕτως ἄνθρωπος ἄνθρωπον. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτὸς ἕτερον βλάψαι δυνήσεται, ἕως ἂν ἦ ἀγαθός.

Τί οὖν ἂν τούτου γένοιτο ἴσον, ὅταν μήτε βλαβῆ-
 5 ναι δύνηται, μήτε βλάψαι ἕτερον; Τοῦτο γὰρ ἐκείνου οὐκ ἔλαττον, τὸ μὴ βούλεσθαι ἐλάπτειν ἕτερον. Ἄρα ἄγγελός τις ἐστὶ καὶ Θεῶ ὅμοιος· τοιοῦτος γὰρ καὶ ὁ Θεός· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν φύσει, οὗτος δὲ προαιρέσει. Οὔτε οὖν βλαβῆναι δύναται, οὔτε βλάψαι ἕτερον. Τὸ
 10 δὲ «οὐ δύναται», μὴ ἀδυναμίας νομίσης (τοῦναντίον γὰρ ἀδυναμία), ἀλλὰ τὸ ἀνένδεκτον λέγω· ἡ γὰρ φύσις ἐκείνη οὔτε βλάβης ἐστὶ δεκτικὴ, οὔτε τοῦ ἀδικεῖν ἕτερον· ἐπεὶ καὶ τοῦτο ἕτερα βλάβη· ἄλλως γὰρ ἑαυτοὺς οὐ βλάπτομεν, ἢ τῷ βλάπτειν ἕτερον, καὶ τὰ
 15 μείζονα τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῶν ἐκ τῆς εἰς ἡμᾶς ἀδικίας οὕτω γίνεται. Ὡστε καὶ διὰ τοῦτο ὁ Χριστιανὸς οὐ δύναται βλάπτεσθαι, ὅτι οὐδὲ βλάπτειν δύναται. Πῶς δέ, ἑτέρους βλάπτοντες, ἑαυτοὺς βλάπτομεν, φέρε καθ' ἕκαστον τῶν πραγμάτων προχειρισά-
 20 μενοι τὸν λόγον γυμνάσωμεν τὸ λεγόμενον.

Ἄδικεῖτω τις, ὑβριζέτω, πλεονεκτεῖτω· τίνα ἄρα ἔβλαπεν οὕτως; οὐχ ἑαυτὸν πρότερον; Παντί που δῆλον· τῷ μὲν γὰρ εἰς χρήματα ἢ ζημίαι, αὐτῷ δὲ εἰς ψυχὴν· καὶ γὰρ εἰς ἀπώλειαν καὶ εἰς κόλασιν παραδί-
 25 δοται τοῦ τοιοῦτου ἡ ψυχὴ. Πάλιν φθονεῖτω ἕτερος· τίνα οὖν ὁ τοιοῦτος ἠδίκησεν; οὐχ ἑαυτόν; εἶπέ μοι. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῆς ἀδικίας φύσις· τὸν τίκτοντα πρῶτον βλάπτει μυρία, μικρὰ δὲ ἕτερον, μᾶλλον δὲ οὐδὲ μικρὸν βλάπτει, ἀλλὰ καὶ ὠφελεῖ. Ἄλλ' οὐδὲν ἀξιόπισ-
 30 στον εἶρηκα. Ἔστω τοίνυν (μάλιστα γὰρ ἐν τούτοις ἐστὶ τὸ πᾶν) πένης, χρήματα ἔχων ὀλίγα, καὶ τῆς ἀναγ-

γελο πού βρίσκεται στή γῆ σάν ἄνθρωπος, ἔτσι οὔτε ἄνθρωπος ἄνθρωπο. Ἄλλ' οὔτε ὁ ἴδιος εἶναι δυνατό νά βλάψει ἄλλον, ἐνόσω θά εἶναι ἀγαθός.

Τί λοιπόν θά μπορούσε νά ἐξισωθεί μ' αὐτό, ὅταν δέν εἶναι δυνατό οὔτε νά βλαβεῖ, οὔτε νά βλάψει ἄλλον; Διότι αὐτό δέν εἶναι κατώτερο ἀπό ἐκεῖνο, τὸ νά μὴ θέλει νά βλάπτει ἄλλον. Ἐπομένως αὐτός εἶναι ἓνας ἄγγελος καὶ ὁμοῖος μὲ τὸ Θεό· διότι τέτοιος εἶναι καὶ ὁ Θεός· ἀλλ' ἐκεῖνος βέβαια εἶναι τέτοιος ἀπὸ τῆ φύση του, ἐνῶ αὐτός μὲ τῆ θέλησή του. Οὔτε λοιπόν νά βλαβεῖ εἶναι δυνατό, οὔτε νά βλάψει ἄλλον. Ἄλλὰ τὸ «δέν μπορεῖ», μὴ τὸ θεωρήσεις σάν ἀποτέλεσμα ἀδυναμίας (διότι τὸ ἀντίθετο εἶναι ἀδυναμία), ἀλλ' ἐννοῶ μ' αὐτό τὴν ἰκανότητα νά μὴ δέχεται βλάβη· διότι ἡ φύση ἐκείνη οὔτε βλάβη δέχεται, οὔτε ἀδικεῖ ἄλλον· καθόσον καὶ αὐτό εἶναι ἄλλη βλάβη· διότι μὲ ἄλλο τρόπο δέν βλάπτομε τὸν ἑαυτό μας, παρὰ μὲ τὸ νά βλάπτομε ἄλλον, καὶ τὰ μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματά μας προξενουῦνται μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τῆς ἀδικίας πρὸς τὸν ἑαυτό μας. Ἐπομένως καὶ γι' αὐτὸ ὁ χριστιανὸς δέν εἶναι δυνατό νά βλάπτεται, ἐπειδὴ δέν μπορεῖ οὔτε νά βλάπτει. Πῶς ὅμως, βλάπτοντας ἄλλους, βλάπτομε τὸν ἑαυτό μας, ἐμπρὸς συζητῶντος τὴν κάθε μία ἀπὸ τίς περιπτώσεις τῆς ζωῆς, ὡς προσπαθήσαμε ν' ἀποδείξομε τὸ λεγόμενο.

Ἔστω ὅτι κάποιος ἀδικεῖ, ὅτι κακολογεῖ, ὅτι εἶναι πλεονέκτης· ποιὸν ἄραγε ἔβλαψε αὐτός; δέν ἔβλαψε πρῶτα τὸν ἑαυτό του; Στὸν καθένα βέβαια εἶναι φανερό· διότι ἡ ζημιὰ σ' ἐκεῖνον εἶναι χρηματική, ἐνῶ σ' αὐτὸν ψυχική· καθόσον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ παραδίνεται σὲ ἀπώλεια καὶ τιμωρία. Ἔστω πάλι ὅτι ἓνας ἄλλος φθονεῖ ποιὸν ἀδίκησε αὐτός; Πές μου, δέν ἀδίκησε τὸν ἑαυτό του; διότι τέτοια εἶναι ἡ φύση τῆς ἀδικίας· πρῶτα βλάπτει ἀφάνταστα ἐκεῖνον πού προξενεῖ τὴ βλάβη, ἐλάχιστα δὲ τὸν ἄλλο, ἢ καλύτερα οὔτε στὸ ἐλάχιστο τὸν βλάπτει, ἀντίθετα μάλιστα τὸν ὠφελεῖ. Ἄλλὰ δέν εἶπα τίποτε τὸ ἀξιόπιστο. Ἄς ὑποθέσομε λοιπόν ὅτι ὑπάρχει κά-

καίας εὐπορῶν τροφῆς, ἕτερος δὲ πλούσιος καὶ εὐ-
 πορος, καὶ πολλὴν ἔχων δύναμιν, καὶ λαμβανέτω τὰ
 τοῦ πένητος λοιπόν, καὶ γυμνὸν ποιείτω, καὶ παρα-
 δίδότω λιμῶ, αὐτὸς δὲ ἐντρυφάτω τοῖς ἐξ ἐκείνου
 5 ληφθεῖσιν ἀδίκως· ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον οὐδὲν αὐτὸν
 ἔβλαπεν, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησεν, ἑαυτὸν δὲ οὐ μόνον
 οὐκ ὠφέλησεν, ἀλλὰ καὶ ἔβλαψε. Πῶς; Πρῶτον
 μὲν ὑπὸ τοῦ συνειδότης μαστιζόμενος τοῦ πονηροῦ,
 καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν κεντούμενος, καὶ παρὰ
 10 πάντων καταγινωσκόμενος, ἔπειτα ἐν τῷ μέλλοντι
 κρίματι.

Ἄλλ' ὅτι μὲν αὐτὸς βλάπτεται δῆλον ἐντεῦθεν
 κατέστη, πῶς δὲ ὠφελεῖται ἐκεῖνος εἶπέ. "Ὅτι τὸ
 κακῶς παθεῖν καὶ φέρειν γενναίως, μέγα κέρδος ἔ-
 15 χει· ἔτι γὰρ ἁμαρτημάτων λύσις τὸ παθεῖν κακῶς,
 ἔστι φιλοσοφίας γυμνάσιον, ἔστιν ἀρετῆς διδασκα-
 λία. "Ἴδωμεν οὖν τίς ἐν κακοῖς, οὗτος ἢ ἐκεῖνος· ἐ-
 κείνος μὲν γάρ, ἂν ἢ φιλόσοφος, γενναίως οἴσει, οὗ-
 τος δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐν τρόμῳ ἔσται καὶ ὑ-
 20 ποψία· τίς οὖν ἀδικεῖται, οὗτος ἢ ἐκεῖνος; Μύθους
 λέγεις, φησὶν· ὅταν γάρ τις μὴ ἔχη φαγεῖν, καὶ ἀ-
 ναγκάζεται ἀποδύρεσθαι καὶ ἀποδυσπετεῖν, ἢ προσ-
 ελθὼν ἐπαιτεῖν καὶ μὴ λάβῃ, οὐχὶ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ
 τὸ σῶμα προσαπολύει; Μύθους σὺ λέγεις· ἐγὼ γὰρ
 25 ἐπιδεικνύω πράγματα. Εἶπὲ γάρ μοι, οὐδεὶς τῶν
 πλουτούντων ἀποδυσπετεῖ; Τί οὖν; μὴ ἢ πενία αἰτία
 τούτου; Ἄλλὰ οὐ λιμώττει; Καὶ τί τοῦτο; Μείζων
 ἢ δίκη, ὅταν μετὰ πλούτου τοῦτο ποιῇ. Οὔτε γὰρ
 πλοῦτος γενναῖον ποιεῖ, οὔτε ἀσθενῆ πενία· ἐπεὶ οὐ-
 30 δεὶς ἂν τῶν ἐν πλούτῳ ζώντων μοχθηρὸν ἔζη βίον.
 οὐδ' ἂν ἑαυτῷ κατηράσατο οὐδεὶς τῶν ἐν πενία.

ποιος φτωχός (διότι σ' αυτούς πρό πάντων συμβαίνουν όλα αυτά), που έχει λίγα χρήματα, και εξασφαλίζει τήν αναγκαία τροφή, υπάρχει δὲ καὶ ἓνας ἄλλος πλούσιος καὶ εὖπορος, καὶ που ἔχει μεγάλη δύναμη, ὁ ὁποῖος παίρνει τὰ υπάρχοντα τοῦ φτωχοῦ, τὸν ἀφήνει γυμνό, καὶ τὸν παραδίνει στὴν πείνα, ἐνῶ αὐτὸς ἀπολαμβάνει τὰ ἀγαθὰ που πήρε ἄδικο ἀπὸ ἐκεῖνον· αὐτὸς ὄχι μόνο δὲν ἔβλαψε αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τὸν ὠφέλησε, ἐνῶ τὸν ἑαυτοῦ του ὄχι μόνο δὲν τὸν ὠφέλησε, ἀλλὰ καὶ τὸν ἔβλαψε. Πῶς; Κατὰ πρῶτο μὲ τὸ νὰ βασανίζεται ἀπὸ τὴ συνείδησή του καὶ νὰ πληγώνεται καθημερινά, καθὼς καὶ νὰ κατηγορεῖται ἀπὸ ὄλους, ἔπειτα μὲ τὴ μελλοντικὴ καταδίκη.

Ἄλλὰ τὸ ὅτι αὐτὸς βλάπτεται ἔγινε φανερό ἀπὸ αὐτό, πὲς ὅμως πῶς ὠφελεῖται ἐκεῖνος. Μὲ τὸ νὰ κακοπαθεῖ καὶ νὰ ὑπομένει γενναῖα τὰ κακοπαθήματα ἔχει μεγάλο κέρδος· διότι τὰ κακοπαθήματα συντελοῦν στὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα, ἀποτελοῦν ἄσκηση εὐσέβειας, εἶναι διδασκαλία ἀρετῆς. Ἄς δοῦμε λοιπὸν ποιὸς κακοπαθεῖ, αὐτὸς ἢ ἐκεῖνος· διότι ἐκεῖνος, ἐὰν ἀντιμετωπίζει μὲ φιλοσοφημένη σκέψη τὰ κακοπαθήματα, θὰ τὰ ὑπομείνει μὲ γενναιότητα, ἐνῶ αὐτὸς καθημερινὰ θὰ ζεῖ μὲ τρόμο καὶ ὑποψία· ποιὸς λοιπὸν ἀδικεῖται, αὐτὸς ἢ ἐκεῖνος; Παραμύθια, λέγει, λές· διότι, ὅταν κανεὶς δὲν ἔχει νὰ φάει καὶ ἀναγκάζεται νὰ θρηνεῖ καὶ νὰ χάνει τὴν ἐμπιστοσύνη του πρὸς τὸ Θεό, ἢ πηγαίνει νὰ ἐπαιτήσῃ καὶ δὲν παίρνει τίποτε, δὲν χάνει συγχρόνως καὶ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα του; Σὺ λές παραμύθια, ἐνῶ ἐγὼ παρουσιάζω γεγονότα. Διότι πὲς μου, κανένας ἀπὸ τοὺς πλούσιους δὲν χάνει τὴν ἐμπιστοσύνη του πρὸς τὸ Θεό; Τί λοιπὸν; μήπως ἡ φτώχεια εἶναι αἰτία αὐτοῦ; Ἄλλὰ δὲν ὑποφέρει ἀπὸ πείνα; Καὶ τί σημασία ἔχει αὐτό; Εἶναι μεγαλύτερη ἢ τιμωρία, ὅταν αὐτὸ τὸ κάμνει μὲ πλοῦτο. Διότι οὔτε ὁ πλοῦτος τὸν κάμνει γενναῖο, οὔτε ἡ φτώχεια ἀνίσχυρο· διότι κανένας ἀπὸ τοὺς πλουσίους δὲν θὰ ἦταν δυνατό νὰ κάνει ζωὴ μοχθηρὴ, οὔτε καὶ κανένας ἀπὸ τοὺς φτωχοὺς θὰ καταριόταν τὸν ἑαυτοῦ του.

"Οτι δὲ ὄντως μῦθοι τὰ παρ' ὑμῶν, ἐκεῖθεν ὑμῖν ποιήσω φανερόν. Εἶπέ μοι, ὁ Παῦλος ἐν πενία ἦν, ἢ ἐν πλούτῳ; ἐλίμωττεν, ἢ οὐχί; Αὐτοῦ ἔστιν ἀκοῦσαι λέγοντος· «'Εν λιμῶ καὶ δίψει». Οἱ προφήται ἐλίμωττον, ἢ οὐχί; Κακεῖνοι ἀπεδυσπέτουν; Πάλιν Παῦλόν μοι φέρεις, πάλιν τοὺς προφήτας, δέκα καὶ εἴκοσιν ἀνθρώπους. Ἄλλὰ πόθεν βούλει; Ἄπὸ τῶν πολλῶν, φησί, δεῖξόν μοί τινας φέροντας γενναίως. Ἄλλὰ τὸ σπάνιον αἰεὶ τοιοῦτον, καὶ ὀλίγοι οἱ καλοί.

10 Εἰ βούλει δέ, καθ' ἑαυτὸ τὸ πρᾶγμα ἐξετάσωμεν. Ἴδωμεν τίνος ἢ φροντὶς μείζων καὶ δριμυτέρα, καὶ τίνος εὐφορωτέρα. Οὐχ ὁ μὲν ὑπὲρ τῆς ἀναγκαίας μεριμνᾷ τροφῆς, ὁ δὲ ὑπὲρ μυρίων πραγμάτων ταύτης ἀφέμενος; Οὐ δέδοικεν ὑπὲρ λιμοῦ ὁ πλούσιος, ἀλλ'

15 ὑπὲρ ἐτέρων δέδοικε· πολλάκις ὑπὲρ σωτηρίας αὐτῆς. Οὐχ ἔχει τὴν ἀμεριμνίαν τῆς τροφῆς ὁ πένης, ὅλλ' ἔχει τὴν ἐτέραν ἀμεριμνίαν, τὴν ἀσφάλειαν, τὴν ἡσυχίαν, τὴν ἄδειαν.

5. Ἄλλως δέ, εἰ μὴ κακὸν τὸ ἀδικεῖν, ἀλλὰ καλόν, διὰ τί αἰσχυρόμεθα; διὰ τί ἐγκαλυπτόμεθα; διὰ τί ὄνειδιζόμενοι ἀγανακτοῦμεν καὶ δυσχεραίνομεν; Εἰ μὴ καλὸν τὸ ἀδικεῖσθαι, διὰ τί ἐναῖσρνόμεθα καὶ ἐγκαλλωπιζόμεθα τῷ πράγματι, καὶ δικαιολογούμεθα ἐν τούτῳ; Θέλεις μαθεῖν πῶς τοῦτο ἐκείνου βέλτιον;

25 "Ορα τοὺς ἐν τούτῳ, ὄρα τοὺς ἐν ἐκείνῳ. Διὰ τί νόμοι; διὰ τί δικαστήρια; διὰ τί τιμωρίαι; οὐχὶ δι' ἐκείνους, ὡς νοσοῦντας καὶ κάμνοντας; Ἄλλ' ἢ ἡδονὴ πολλή, φησί. Μὴ εἴπωμεν τὰ μέλλοντα· τὰ παρόντα ἐξετάσωμεν. Τί χειρόν ἀνδρός, τοιαύτην ἔχον-

30 τος ὑποψίαν; τί σφαλερώτερον; τί σαθρότερον; οὐκ ἐν ναυαγίῳ διὰ παντός ἐστι; Κῶν δίκαιόν τι πράττη,

Τὸ ὅτι πραγματικὰ εἶναι παραμύθια τὰ λεγόμενα ἀπὸ σᾱς, θὰ σᾱς τὸ κάνω φανερό ἀπὸ τὰ ἐξῆς. Πές μου, ὁ Παῦλος Ζοῦσε μέσα στῆ φτώχεια ἢ μέσα στὸν πλοῦτο; ὑπόφερε ἀπὸ πείνα ἢ ὄχι; Μποροῦμε ν' ἀκούσομε τὰ ὅσα λέγει ὁ ἴδιος· «Μὲ πείνα καὶ δίψα»⁴. Οἱ προφῆτες ὑπόφεραν ἀπὸ πείνα ἢ ὄχι; Καὶ ἐκεῖνοι ἔχαναν τὴν ἐμπιστοσύνη τους πρὸς τὸ Θεό; Πάλι τὸν Παῦλο μου ἀναφέρεις, πάλι τοὺς προφῆτες, δέκα καὶ εἴκοσι ἀνθρώπους. Ἄλλ' ἀπὸ ποῦ θέλεις; Ἄπὸ τοὺς πολλούς, λέγει, δεῖξε μου μερικοὺς πού ὑπομένουν μὲ γενναιότητα τίς δυσκολίες. Ἄλλὰ τὸ σπάνιο πάντοτε εἶναι τέτοιο, καὶ λίγοι εἶναι οἱ καλοί. Ἐὰν θέλεις ὅμως ἄς ἐξετάσομε τὸ πράγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτό. Ἄς δοῦμε ποιοῦ ἢ φροντίδα εἶναι μεγαλύτερη καὶ σκληρότερη, καὶ ποιοῦ ἐλαφρότερη. Δὲν φροντίζει ὁ μὲν ἓνας γιὰ τὴν ἀναγκαία τροφή, ἐνῶ ὁ ἄλλος, ἀδιαφορώντας γι' αὐτήν, φροντίζει γιὰ ἀμέτρητα ἄλλα πράγματα; Δὲν φοβᾶται ὁ πλούσιος γιὰ πείνα, ἀλλὰ φοβᾶται γιὰ ἄλλα πράγματα; πολλές φορές φοβοῦνται γιὰ τὴν ἴδια τὴ σωτηρία τους. Δὲν ἔχει ὁ φτωχὸς τὴν ἀμεριμνησία τῆς τροφῆς, ἀλλ' ἔχει τὴν ἄλλη ἀμεριμνησία, τὴν ἀσφάλεια, τὴν ἡσυχία, τὴν ἀφοβία.

5. Ἄλλωστε, ἐὰν ἡ ἀδικία δὲν εἶναι κακό, ἀλλὰ καλό, γιατί ντρεπόμαστε; γιατί ἀποφεύγομε τοὺς ἀνθρώπους; γιατί ὅταν μᾶς κατηγοροῦν ἀγανακτοῦμε καὶ δυσσασχετοῦμε; Ἐὰν τὸ ν' ἀδικούμεστε δὲν εἶναι καλό, γιατί θεωροῦμε τὸ πράγμα καμᾶρι καὶ καύχημά μας καὶ δικαιολογούμεστε γι' αὐτό; Θέλεις νὰ μάθεις πῶς αὐτὸ εἶναι καλύτερο ἀπὸ ἐκεῖνο; Πρόσεχε αὐτοὺς πού παθαίνουν αὐτό, πρόσεχε ἐκείνους πού κάνουν ἐκεῖνο. Γιατί ὑπάρχουν οἱ νόμοι; γιατί τὰ δικαστήρια; γιατί οἱ τιμωρίες; δὲν ὑπάρχουν γιὰ ἐκείνους, ἐπειδὴ εἶναι σὰν ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι; Ἄλλ' εἶναι, λέγει, μεγάλη ἡ εὐχαρίστηση. Ἄς μὴ μιλήσομε γιὰ τὰ μελλοντικά; ἄς ἐξετάσομε τὰ παρόντα. Τί ὑπάρχει χειρότερο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἐκεῖνο πού ἔχει τέτοια ὑποψία; τί πιὸ ἐπικίνδυνο; τί πιὸ σαθρό; δὲν βρίσκεται αὐτό, γιὰ πάντα μέσα σὲ ναυάγιο; Καὶ ἂν ἀκό-

οὐ πιστεύεται, ἀπὸ τῆς δυνάμεως καταδικαζόμενος
 παρὰ πάντων (πάντας γὰρ τοὺς συνοικοῦντας κατη-
 γόρους ἔχει) οὐ φιλία χρήσασθαι δύναται· οὐδείς
 γὰρ ἂν ἔλοιτο ταχέως τοιαύτην δόξαν ἔχοντος ἀνθρώ-
 5 που γενέσθαι φίλος, ὥστε μὴ κοινωνῆσαι αὐτῷ τῆς
 ὑπολήψεως. Καθάπερ θηρίον, οὕτω πάντες ἀποστρέ-
 φονται· καθάπερ λυμεῶνα καὶ ἐχθρὸν καὶ ἀνδροφό-
 νον καὶ τῆς φύσεως πολέμιον, τὸν ἄδικον ἄνθρωπον.
 "Ἄν εἰς δικαστήριον ἐμπέσῃ, οὐδὲ κατηγοροῦ δεῖται
 10 ὃ ἠδίκηκώς, τῆς δόξης ἀντὶ παντὸς κατηγοροῦ κα-
 ταδικαζούσης αὐτόν. 'Ἄλλ' οὐχ ὁ ἀδικούμενος οὕτως,
 ἀλλὰ πάντας ἔχει προστάτας, συναλγοῦντας, χεῖρα
 ὀρέγοντας· ἐπ' ἀσφαλείᾳ ἔστηκεν. Εἰ καλὸν τὸ ἀδι-
 κεῖν καὶ ἀσφαλές, ὁμολογείτω τις εἶναι ἄδικος· εἰ
 15 δὲ οὐ τολμᾷ, τί δήποτε ὡς ἀγαθὸν μετέρχεται;

"Ἴδωμεν δὲ πῶς καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, ἂν γένη-
 ται τοῦτο, πόσα γίνεται κακά. Εἰπέ γάρ μοι, ἂν τι
 τῶν ἐν ἡμῖν, τὸ οἰκεῖον ὑπερβᾷ μέτρον, τοῦ ἐτέρου
 ἐφίηται, καὶ βουληθῆ ἀφείς ὁ σπλῆν τὸν οἰκεῖον τό-
 20 πον λαβεῖν τὸ ἀλλότριον μετὰ τοῦ οἰκεῖου, οὐχὶ νό-
 σος τοῦτό ἐστι; Τὸ ὑγρὸν πάλιν τὸ ἐν ἡμῖν, ὁ χυμός,
 εἰ πάντα πληρώσει, οὐχὶ ὕδρος τοῦτό ἐστι; Μετ' ἐ-
 κείνου ἢ χολῆ πάλιν εὐρυχωρίαν ζητεῖτω, καὶ παν-
 ταχοῦ διαχείσθω τὸ αἷμα. Τί δὲ ἐν τῇ ψυχῇ ὁ θυμός,
 25 ἢ ἐπιθυμία, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ἐὰν ὑπερβῆ τὸ μέ-
 τρον, οὐχὶ ἑαυτὸν συνδιέφθειρεν; Οὕτω καὶ ἡ τρο-
 φή· ἐὰν ὑπὲρ ὃ δύναται πέπτεσθαι προσληφθῆ, νόσος
 τὸ σῶμα περιέβαλε· πόθεν γὰρ αἱ ποδαλγίαι; πόθεν αἱ

μη κάμνει κάτι τὸ δίκαιο, δὲν πιστεύεται, ἀλλὰ καταδικάζεται ἀπὸ ὅλους ἐξ αἰτίας τῆς ιδιότητάς του (διότι ἔχει κατηγοροὺς ὅλους τοὺς συνανθρώπους του). Δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὴ φιλίαν διότι κανένας δὲν θὰ δεχόταν ἀμέσως νὰ γίνῃ φίλος ἐνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἔχει τέτοια φήμη, γιὰ νὰ μὴ ἀποκτήσῃ τὴν ἴδια φήμη μὲ αὐτόν. "Ὅπως ἀκριβῶς τὸ θηρίο, ἔτσι ὅλοι τὸν ἀποστρέφονται ἀποστρέφονται τὸν ἄδικο ἄνθρωπο σὰν ἀκριβῶς καταστροφέα καὶ ἐχθρὸν καὶ φονιά καὶ ἐχθρὸν τῆς φύσεως. "Ἄν ὀδηγηθῇ σὲ δικαστήριον, δὲν χρειάζεται, ἐκεῖνος ποὺ ἔχει ἀδικήσῃ, οὔτε κἂν κατήγορον, διότι ἡ φήμη τοῦ καταδικάζει ἀντὶ ὁποιοῦδήποτε κατηγοροῦ. "Ὅμως δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον μὲ τὸν ἀδικούμενον, ἀλλ' ἔχει ὅλους ποὺ τὸν ὑπερασπίζονται, ποὺ τοῦ δείχνουν τὴ συμπόνοιάν τους, ποὺ τοῦ ἀπλώνουν χεῖρα βοήθειας· βρίσκεται σὲ μεγάλη ἀσφάλεια. Ἐὰν ἡ ἀδικία εἶναι καλὸν καὶ ἀκίνδυνον πράγμα, ὡς ὁμολογήσῃ κάποιος ὅτι εἶναι ἄδικος· ἐὰν ὅμως δὲν τολμᾷ, γιατί λοιπὸν τὸ ἐκτελεῖ σὰν καλὸν πράγμα;

"Ἄλλ' ὡς δοῦμε πόσα κακὰ προξενουῦνται καὶ σ' ἐμᾶς τοὺς ἴδιους, ὅταν συμβεῖ αὐτό. Διότι πὲς μου, ἂν κάποιο ἀπὸ τὰ ὄργανά μας, ἀφουῦ ὑπερβεῖ τὸ μέτρο ποὺ ὑπάρχει γι' αὐτό, ἐπεκτείνεται πρὸς ἄλλο, καὶ θελήσῃ ἢ σπλήνα, ἀφήνοντας τὸ μέρος ποὺ ὑπάρχει γι' αὐτήν, νὰ καταλάβῃ μαζί μὲ τὸ δικό της μέρος καὶ τὸ ἄλλο μέρος, δὲν εἶναι αὐτὸ ἀρρώστια; Ἐπίσης τὸ ὑγρὸ ποὺ ὑπάρχει μέσα μας, δηλαδὴ ὁ χυμὸς, ἐὰν καταλάβῃ τὰ πάντα, δὲν προξενεῖται τότε ὑδρωπικία; Τὸ ἴδιον πάλι μαζί μ' ἐκεῖνο θὰ συμβεῖ ἐὰν ἡ χολὴ ἐπιδιώκῃ ν' ἀποκτήσῃ εὐρυχωρίαν καὶ νὰ διασκορπισθῇ μέσα σ' ὅλο τὸ αἷμα. Τί θὰ συμβεῖ ἐπίσης ἐὰν μέσα στὴν ψυχὴ ὁ θυμὸς, ἢ ἐπιθυμία καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, ὑπερβοῦν τὸ μέτρο; δὲν καταστρέφεται τότε ἡ ψυχὴ; Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο καὶ ἡ τροφή· ἐὰν τὸ στομάχι λάβῃ περισσότερὴν ἐπὶ ἐκείνην ποὺ μπορεῖ νὰ χωνέσῃ, τότε ἔγινε πρόξενος ἀσθένειας στὸ σῶμα. Διότι ἀπὸ ποῦ προέρχονται οἱ πόνοι στὰ πόδια; ἀπὸ ποῦ οἱ παραλυσιές

παρέσεις καὶ ὁ κλόνος τοῦ σώματος; ἄρα οὐκ ἐπὶ τῆς τῶν τροφῶν ἀμετρίας;

Πάλιν ἐν τῷ σώματι ἐὰν πλείον βουληθῆ λαβεῖν ὁ ὀφθαλμός, ἢ πλέον ἰδεῖν τοῦ ὠρισμένου θελήσειεν. 5 ἢ μείζον ἀναλάβοι φῶς, ἔβλαψε μᾶλλον ἢ ὠφέλησε τὸ ὑπὲρ μέτρον. Εἰ δέ, ἔνθα ἀγαθόν τι τὸ φῶς ἐστίν, ὁ ὀφθαλμός, εἰ πλέον ἰδεῖν θελήσειεν, ἀπόλλυται, ὅταν λαμπρότερον ἴδῃ, ἐννόησον ἐπὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ ἀκοὴ ἐὰν μεγάλην δέξηται φωνήν, ἀπόπληκτος ἢ διά- 10 νοια γίνεται· ὁ νοῦς, ἐπειδὴ τὰ ὑπὲρ ἑαυτὸν λογίσηται, ἐκπλήττεται, καὶ ὅπερ ἂν πλέον τοῦ δέοντος γένηται παραπόλλυσι· τοῦτο γὰρ πλεονεξία, πλέον ἔχειν τοῦ ὠρισμένου. Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ χρημάτων, ὅταν βουλώμεθα ἐπιτιθέσθαι φορτία πλείονα, εἰ καὶ μὴ αἰ- 15 σθανόμεθα, χαλεπὸν ἐν ἑαυτοῖς τρέφομεν τὸ θηρίον· πολλὰ ἔχοντες, πολλῶν δεόμενοι, φροντίσι μυρίας περιβάλλοντες ἑαυτούς, πολλὰς τῷ διαβόλῳ παρέχοντες λαβᾶς. Διὰ τοῦτο οὐδὲ χρεία καμάτου ἐπὶ τῶν πλουτούντων τῷ διαβόλῳ· ἔτοιμοι γὰρ αὐτῷ πρὸς κα- 20 ταφορὰν ἀπὸ τοῦ πλούτου μάλιστα γίνονται. Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ τῶν πενία συζώντων, ἀλλὰ πᾶν τὸ ἐναντίον. Οὕτως αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀπόλλυσι τὰ πράγματα.

Διὸ παρακαλῶ ἀπέχεσθαι τῆς τούτων ἐπιθυμίας, ἵνα δυνηθῶμεν διαδράναι τὰς τοῦ πονηροῦ παγίδας, 25 καί, ἀρετῆς ἐπιλαβόμενοι, τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

καὶ οἱ σπασμοὶ τοῦ σώματος; ἄραγε δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν ἔλλειψη μέτρου στὶς τροφές;

Ἐπίσης στὸ σῶμα ἐὰν ὁ ὀφθαλμὸς θελήσει νὰ καταλάβει περισσότερο μέρος, ἢ νὰ δεῖ περισσότερο ἀπὸ τὸ καθορισμένο, ἢ νὰ δεχθεῖ περισσότερο φῶς, τὸ πέρα ἀπὸ τὸ κανονικὸ ἔβλαψε περισσότερο παρὰ ὠφέλησε. Ἐὰν ὅμως, ἐκεῖ ὅπου τὸ φῶς εἶναι ὠφέλιμο, καταστρέφεται ὁ ὀφθαλμὸς, ἐὰν θελήσει νὰ δεῖ περισσότερο ἀπὸ τὸ κανονικὸ, σκέψου πόσο θὰ εἶναι τὸ κακὸ ὅταν δεῖ λαμπρότερο φῶς. Ἡ ἀκοή ἐὰν δεχθεῖ μεγάλη φωνή, ὁ νοῦς κυριεύεται ἀπὸ ἀποπληξία· ὁ νοῦς, ὅταν συλλογισθεῖ ἐκεῖνα ποὺ ὑπερβαίνουν τὶς δυνατότητές του, κυριεύεται ἀπὸ κατάπληξη, καὶ ἐκεῖνο ποὺ συμβαίνει πέρα ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ χρειάζεται, προξενεῖ καταστροφή· διότι αὐτὸ εἶναι ἡ πλεονεξία, τὸ νὰ ἔχει δηλαδὴ περισσότερα ἀπὸ τὰ κανονικά. Ἔτσι λοιπὸν καὶ στὴν περίπτωση τῶν χρημάτων· ὅταν θέλομε νὰ προσθέτομε περισσότερα φορτία, ἂν καὶ δὲν τὸ αισθανόμαστε, τρέφομε μέσα μας φοβερὸ θηρίο, ἔχοντας πολλά, χρειαζόμαστε πολλούς, περιβάλλομε τὸν ἑαυτὸ μας μὲ ἀμέτρητες φροντίδες, δίνοντας ἔτσι πολλές ἀφορμὲς στὸ διάβολο. Γι' αὐτὸ ὁ διάβολος δὲν χρειάζεται στὴν περίπτωση τῶν πλουσίων νὰ κοπιᾷ· διότι ἐξ αἰτίας τοῦ πλούτου τους ἰδίως εἶναι ἔτοιμοι νὰ δεχθοῦν τὴν ἐπίθεσή του. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο μ' ἐκείνους ποὺ ζοῦν μέσα στὴ φτώχεια, ἀλλ' ἐντελῶς τὸ ἀντίθετο. Ὡστε λοιπὸν αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ πράγματα ὀδηγοῦν στὴν καταστροφή.

Γι' αὐτὸ παρακαλῶ ν' ἀποφεύγετε νὰ ἐπιθυμεῖτε αὐτά, γιὰ νὰ μπορέσομε ν' ἀποφύγομε τὶς παγίδες τοῦ πονηροῦ, καί, ἀσκώντας τὴν ἀρετή, νὰ ἐπιτύχομε τὰ αἰώνια ἀγαθὰ, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζί μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα, συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη, καὶ ἡ τιμή, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ν Β´

(Πρόξ. 25, 23 - 26, 29)

«Τῇ οὖν ἐπαύριον ἐλθόντος τοῦ Ἀγρίππα καὶ
 τῆς Βερνίκης μετὰ πολλῆς φαντασίας καὶ εἰσ-
 ελθόντων εἰς τὸ ἀκροατήριον σὺν τε τοῖς χι-
 5 λιάρχοις καὶ ἀνδράσι τοῖς κατ' ἐξοχὴν οὖσι
 τῆς πόλεως, καὶ κελεύσαντος τοῦ Φήστου,
 ἤχθη ὁ Παῦλος».

1. Ὅρα οἶον συλλέγεται ἀκροατήριον τῷ Παύ-
 λῳ. «Τοῖς κατ' ἐξοχὴν», φησί, «τῆς πόλεως»· τοὺς
 10 δορυφόρους γὰρ πάντας συναγαγὼν ὁ ἄρχων καὶ ὁ
 βασιλεύς, οὕτως ἀπαντῶσι. Σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ οἱ
 χιλίαρχοι καὶ οἱ πρῶτοι τῆς πόλεως παραγεγόνασι·
 τούτους γὰρ «κατ' ἐξοχὴν» καλεῖ. Εἶτα καὶ Παῦλος
 ἄγεται καὶ ὄρα πῶς, αὐτοῦ ἀχθέντος, ἀνακηρύττεται
 15 ὑπὸ τοῦ Φήστου· οὐ μόνον γὰρ αὐτὸν ἐφίησι τῶν ἐγ-
 κλημάτων, ἀλλὰ καὶ ὑπεραπολογεῖται. Τί λέγων;
 «Ἀγρίππα βασιλεῦ, καὶ πάντες οἱ συμπαρόντες ἡμῖν
 ἄνδρες, θεωρεῖτε τοῦτον, περὶ οὗ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν
 Ἰουδαίων ἐνέτυχόν μοι ἐν τε Ἱεροσολύμοις καὶ ἐν-
 20 θάδε, ἐπιβοῶντες μὴ δεῖν ζῆν αὐτὸν μηκέτι. Ἐγὼ
 δέ, καταλαβόμενος μηδὲν ἄξιον θανάτου αὐτὸν πε-
 πραχέναι, καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου ἐπικαλεσαμένου τὸν
 Σεβαστόν, ἔκρινα πέμπειν αὐτόν. Περὶ οὗ ἀσφαλές
 τι γράψαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔχω· διὸ προήγαγον αὐτὸν
 25 ἐφ' ὑμῶν, καὶ μάλιστα ἐπὶ σοῦ, βασιλεῦ Ἀγρίππα,
 ὅπως, τῆς ἀνακρίσεως γενομένης, σχῶ τι γράψαι·
 ἄλογον γὰρ μοι δοκεῖ πέμποντα δέσμιον μὴ καὶ τὰς
 κατ' αὐτοῦ αἰτίας σημᾶναι».

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ν Β´

(Πράξ. 25, 23 - 26, 29)

«Τὴν ἄλλη ἡμέρα ἦρθε ὁ Ἄγρίππας καὶ ἡ Βερνίκη με πολλοὺς ἀκολουθοῦς καὶ μπῆκαν στὴν αἴθουσα τῶν ἀκροάσεων μαζί με τοὺς χιλιάρχους καὶ τὰ ἐξέχοντα πρόσωπα τῆς πόλεως, καὶ ἀφοῦ δόθηκε ἐντολὴ ἀπὸ τὸν Φῆστο, ὁδηγήθηκε ἐκεῖ ὁ Παῦλος».

1. Πρόσεχε πρὸ ἀκροατήριον συγκεντρώνεται γιὰ τὸν Παῦλο. «Μαζί με τὰ ἐξέχοντα πρόσωπα», λέγει «τῆς πόλεως» τὸν συναντοῦν δηλαδὴ ἀφοῦ ὁ ἄρχοντας καὶ ὁ βασιλιάς συγκέντρωσε ὅλους τοὺς ἀκολουθοῦς. Μαζί μ' αὐτοὺς παραβρίσκονται καὶ οἱ χιλιάρχοι καὶ οἱ προύχοντες τῆς πόλεως· διότι αὐτοὺς ὀνομάζει σὰν «κατ' ἐξοχή» πρόσωπα. Ἐπειτα ὁδηγεῖται καὶ ὁ Παῦλος· καὶ πρόσεχε πῶς, ἀφοῦ ὁδηγήθηκε αὐτός, παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν Φῆστο· διότι ὄχι μόνο τὸν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὶς κατηγορίες, ἀλλὰ καὶ ἀπολογεῖται ὑπὲρ αὐτοῦ. Τί λέγοντας; «Βασιλιά Ἄγρίππα, καὶ ὅλοι οἱ παραβρισκόμενοι ἐδῶ, βλέπετε αὐτόν, γιὰ τὸν ὁποῖο ὅλος ὁ ἰουδαϊκὸς λαὸς παρουσιάσθηκε σ' ἐμένα στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἐδῶ, φωνάζοντας δυνατὰ ὅτι αὐτός δὲν πρέπει πλέον νὰ ζεῖ. Ἐγὼ ὅμως, ἐπειδὴ δὲν βρῆκα νὰ ἔχει κάνει τίποτε ἄξιο θανάτου καὶ ἐπειδὴ αὐτός ὁ ἴδιος ἐπικαλέσθηκε τὸν Σεβαστό, ἀποφάσισα νὰ τὸν στείλω σ' αὐτόν. Ὅμως δὲν ἔχω νὰ γράψω τίποτε τὸ συγκεκριμένο στὸν κύριό μου· γι' αὐτὸ τὸν παρουσίασα σὲ σᾶς, καὶ μάλιστα σὲ σένα, βασιλιά Ἄγρίππα, γιὰ νὰ μπορέσω νὰ γράψω κάτι πρὸς αὐτόν, ἀφοῦ γίνει ἡ ἀνάκριση. Διότι μοῦ φαίνεται παράλογο νὰ στείλω κάποιον ἀλυσσοδεμένο, χωρὶς ν' ἀναφέρω καὶ τὶς κατηγορίες ἐναντίον του».

Σκήπει πῶς ἐκείνων μὲν κατηγορεῖ, τοῦτον δὲ ἀφήσιν. Ὡ τῆς τῶν δικαιωμάτων περιουσίας! ὅπως καταδικάσῃ, οὐχ εὐρίσκει ὁ ἄρχων, μυρίας γενομένης ἐξετάσεως· ἐκείνοι δὲ τοῦτον ἄξιον θανάτου ἔ-
 5 φασκον εἶναι. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν· «Ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος», φησί, «μηδὲν ἄξιον θανάτου πεπραχέναι αὐτόν»· εἶτα ἐπήγαγε, λέγων· «Περὶ οὗ ἀσφαλές τι γράψαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔχω». Καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Παύλου καθαρότητος, τὸ μηδὲν ἔχειν τὸν δικασ-
 10 στήν ὅτι εἶπη περὶ αὐτοῦ. «Διὸ προήγαγον αὐτόν», φησὶν, «ἔφ' ὑμῶν ἄλογον γάρ μοι δοκεῖ εἶναι πέμποντα δέσμιον μὴ καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ αἰτίας σημαίνει». Ὅρα εἰς οἷας ἐνέβαλον οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ἀπορίας μεγάλας. Τί οὖν ὁ Ἀγρίππας;
 15 Ἐπὶ τούτοις βουλόμενός τι μαθεῖν, πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη· «Ἐπιτρέπεται σοι ὑπὲρ σεαυτοῦ λέγειν». Τῇ πολλῇ περὶ τοῦ ἀκοῦσαι ἐπιθυμίᾳ ἐπιτρέπει αὐτῷ λέγειν ὁ βασιλεύς.

Ὁ δὲ Παῦλος μετὰ παρησίας φθέγγεται
 20 λοιπόν, οὐ κολακεύων, ἀλλὰ διὰ τοῦτο μακάριον ἑαυτὸν φάσκων εἶναι, ἐπειδὴ πρὸς πάντα εἰδότα τὸν λόγον ποιεῖται καὶ ὅτι διὰ τοῦτο, ἄκουε ἂν δὴ καὶ προτείνεται, λέγων· «Τότε ὁ Παῦλος ἀπελογεῖτο, ἐκτείνας τὴν χεῖρα. Περὶ πάντων, ὧν ἐγκα-
 25 λουῖμαι ὑπὸ Ἰουδαίων, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ἡγῆμαι ἑμαυτὸν μακάριον, ἐπὶ σοῦ μέλλων ἀπολογεῖσθαι σήμερον, μάλιστα γνώστην ὄντα σε πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἔθων καὶ ζητημάτων· διὸ δέομαί σου μακροθύμως ἀκοῦσαί μου». Καίτοι γε, εἰ συνήδει ἑαυ-
 30 τῷ, φοβηθῆναι ἐχρῆν παρὰ τῷ πάντα εἰδότι δικαζόμενον· ἀλλὰ καθαρῷ συνειδότος τοῦτό ἐστι, τὸ μὴ παραιτεῖσθαι δικαστήν τὸν ἀκριβῶς εἰδότα τὰ γεγενημένα, ἀλλὰ καὶ χαίρειν ὅθεν καὶ μακάριον ἑαυτὸν

Πρόσεχε πῶς κατηγορεῖ ἐκείνους, ἐνῶ αὐτὸν τὸν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν κατηγορία. Πῶ, πῶ μέγεθος δικαιοσύνης! Δὲν βρίσκει ὁ ἄρχοντας αἰτία νὰ τὸν καταδικάσει, ἂν καὶ ἔγινε τόσο μεγάλη ἀνάκριση ἐκείνοι ὅμως ἰσχυρίζονταν ὅτι εἶναι ἄξιος θανάτου. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Ἐγὼ ὅμως», λέγει, «δὲν βρῆκα νὰ ἔχει κάνει τίποτε ἄξιο θανάτου»· ἔπειτα πρόσθεσε καὶ εἶπε· «Ὅμως δὲν ἔχω νὰ γράψω τίποτε τὸ συγκεκριμένο στὸν κύριό μου». Καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῆς ἀθωότητος τοῦ Παύλου, τὸ ὅτι δηλαδή ὁ δικαστὴς δὲν ἔχει νὰ πεῖ κάτι γι' αὐτόν. «Γι' αὐτό», λέγει, «τὸν παρούσασα σὲ σὰς· διότι μοῦ φαίνεται παράλογο νὰ στείλω κάποιον ἀλυσσοδεμένο χωρὶς ν' ἀναφέρω τίς κατηγορίες ἐναντίον του». Πρόσεχε ποιὲς μεγάλες ἀπορίες δημιούργησαν οἱ Ἰουδαῖοι στοὺς ἄρχοντές τους. Τί κάνει λοιπὸν ὁ Ἀγρίππας; Θέλοντας νὰ μάθει κάτι γι' αὐτά, εἶπε πρὸς τὸν Παῦλο· «Ἐχεις τὴν ἄδεια νὰ μιλήσεις γιὰ τὸν ἑαυτό σου». Ὁ βασιλιάς δίνει τὴν ἄδεια σ' αὐτόν νὰ μιλήσει ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης ἐπιθυμίας του νὰ τὸν ἀκούσει.

Ὁ Παῦλος τότε ὁμιλεῖ μὲ μεγάλο θάρρος, ὄχι κολακεύοντας, ἀλλὰ λέγοντας ὅτι γι' αὐτὸ εἶναι εὐτυχής, ἐπειδὴ ὁμιλεῖ πρὸς ἐκείνον πού τὰ γνωρίζει ὅλα· καὶ τὸ ὅτι γι' αὐτὸ θεωρεῖ εὐτυχὴ τὸν ἑαυτόν, ἄκου ἐκεῖνα πού δηλώνει, λέγοντας· «Τότε ὁ Παῦλος, ἀφοῦ ἄπλωσε τὸ χέρι του, ἄρχισε τὴν ἀπολογία του. Βασιλιά Ἀγρίππα, θεωρῶ εὐτυχὴ τὸν ἑαυτό μου, διότι πρόκειται σήμερα ν' ἀπολογηθῶ γιὰ ὅλα ἐκεῖνα πού κατηγοροῦμαι ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους μπροστὰ σὲ σένα πού εἶσαι ὁ κατ' ἐξοχὴ γνώστης ὅλων τῶν ἰουδαϊκῶν ἐθίμων καὶ ζητημάτων· γι' αὐτὸ σὲ παρακαλῶ νὰ μ' ἀκούσεις μὲ πολλή ὑπομονή». Ἄν καὶ βέβαια, ἐὰν αἰσθανόταν κάποια ἐνοχὴ γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἔπρεπε νὰ φοβηθεῖ δικαζόμενος μπροστὰ σ' ἐκείνον πού γνώριζε ὅλα· ἀλλ' αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῆς καθαρῆς συνειδήσεώς του, τὸ ὅτι δηλαδή δὲν ἀποφεύγει δικαστὴ πού γνωρίζει μὲ ἀκρίβεια ὅλα ἐκεῖνα πού ἔγιναν, ἀλλὰ καὶ χαίρεται γι' αὐτὸ καὶ θεωρεῖ εὐτυχὴ τὸν ἑαυτό

ἡγεῖται, καὶ λέγει· «Δέομαί σου μακροθύμως ἀκοῦ-
 σαί μου». Ἐπειδὴ μέλλει λόγον ἐκτείνειν καὶ λέγειν
 τι περὶ ἑαυτοῦ, διὰ τοῦτο προλαβὼν παρεκάλεσε, καί
 φησι· «Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος, τὴν
 5 ἀπ' ἀρχῆς γενομένην ἐν τῷ ἔθνει μου ἐν Ἱεροσολύ-
 μοις, ἴσασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, προγινώσκοντές με
 ἄνωθεν ἂν θέλωσι μαρτυρεῖν, ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβε-
 στάτην αἵρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας ἔζησα Φαρι-
 σαῖος». Ὁ λέγει, τοῦτό ἐστι· Ἰὼς ἂν στασιαστής ἐ-
 10 γενόμην, ὁ νέος τοιοῦτος ὢν καὶ μαρτυρούμενος ὑπὸ
 πάντων;».

Εἶτα καὶ ἀπὸ τῆς αἵρέσεως ἡ πίστις οὐ εἶπεν·
 ἐπάγει γάρ· «Κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς
 θρησκείας ἔζησα». Καὶ ἐπεὶ πάλιν εἰκὸς ἦν τινας
 15 εἰπεῖν· Ἰὼς οὖν, εἰ ἡ μὲν αἵρεσις θαυμαστή, σὺ δὲ
 πονηρός; ὄρα πῶς τὸ ὑφοροῦν θεραπεύει μάρτυρας·
 γὰρ καλεῖ πάντας τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς γινώσκον-
 τας τὸν αὐτοῦ βίον καὶ τὴν ἀναστροφὴν· «ἴσασι» γάρ,
 φησί, «πάντες Ἰουδαῖοι, προγινώσκοντές με ἄνω-
 20 θεν, ἂν θέλωσι μαρτυρεῖν».

«Καὶ νῦν ἐπ' ἐλπίδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἡ-
 μῶν γενομένης ἐπαγγελίας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἔστηκα
 κρινόμενος, εἰς ἣν τὸ δωδεκάφυλον ἡμῶν, ἐν ἐκτε-
 νείᾳ νύκτα καὶ ἡμέραν λατρεῦον, ἐλπίζει καταντῆ-
 25 σαι· περὶ ἧς ἐλπίδος ἐγκαλοῦμαι, βασιλεῦ Ἀγρίππα,
 ὑπὸ Ἰουδαίων. Τί; ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ
 ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει;». Δύο τίθησι περὶ ἀναστά-
 σεως λογισμούς, ἓνα μὲν τὸν ἀπὸ προφητῶν (καὶ
 οὐ παράγει προφήτην, ἀλλ' αὐτὴν τῶν Ἰουδαίων τὴν
 30 δόξαν), ἄλλον δέ, τὸν καὶ ἰσχυρότερον, τῶν ἀπὸ πρα-
 γμάτων. Ποῖον δὲ τοῦτον; Ὅτι διελέχθη αὐτῷ ὁ

του καὶ λέγει· «Σὲ παρακαλῶ νὰ μ' ἀκούσεις μὲ πολλή ὑπομονή». Ἐπειδὴ πρόκειται ν' ἀπευθύνει μακρὺ λόγο καὶ νὰ πει κάτι γιὰ τὸν ἑαυτό του, γι' αὐτὸ ἀπευθύνει εὐ-θὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν παράκλησή του καὶ λέγει· «Τὸν τρόπο τῆς ζωῆς μου ἀπὸ τὰ νεανικά μου χρόνια, ποὺ πέρασα, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν στὰ Ἱεροσόλυμα ἀνάμεσα στὸ ἔθνος μου, τὸν γνωρίζουν ὅλοι οἱ Ἰουδαῖοι, διότι γνωρίζουν ἀπὸ τὴν ἀρχή, καὶ μποροῦν ἂν θέλουν νὰ τὸ ἐπιβεβαιώσουν, ὅτι ἔζησα σύμφωνα μὲ τὴν πιὸ αὐστηρὴ αἵρεση τῆς θρησκείας μας, δηλαδὴ σὰν Φαρισαῖος». Αὐτὸ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· Ἰπῶς θὰ μποροῦσα νὰ γίνω ἐπαναστάτης, ἐγὼ ποὺ ἀπὸ νέος ἤμουν τέτοιος καὶ ἐπιβεβαιώνεται αὐτὸ ἀπὸ ὅλους;

Ἐπειτα ἡ ἀξιοπιστία ἐκείνου ποὺ εἶπε γίνεται φανερὴ καὶ ἀπὸ τὴν αἵρεση στὴν ὁποία ἀνῆκε· διότι προσθέτει· «Ἐζησα σύμφωνα μὲ τὴν πιὸ αὐστηρὴ αἵρεση τῆς θρησκείας μας». Καὶ ἐπειδὴ πάλι φυσικὸ ἦταν νὰ ποῦν μερικοί, Ἰτί λοιπόν, ἐὰν ἡ αἵρεση εἶναι θαυμαστή, σὺ ὅμως εἶσαι κακός;· πρόσεχε πῶς θεραπεύει τὴ σφοδρότητα μιᾶς τέτοιας ἐπιθέσεως· διότι καλεῖ μάρτυρες ὅλους τοὺς Ἰουδαίους, ποὺ γνωρίζουν τὸν τρόπο ζωῆς του καὶ τὴ συναναστροφή του. Καθόσον «τὴ γνωρίζουν», λέγει, «ὅλοι οἱ Ἰουδαῖοι, διότι γνωρίζουν ἀπὸ τὴν ἀρχή, καὶ μποροῦν ἐὰν θέλουν νὰ τὸ ἐπιβεβαιώσουν».

«Καὶ τώρα στέκομαι ἐδῶ καὶ δικάζομαι γιὰ τὴν ἐλπίδα μου στὴν ὑπόσχεση ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ στοὺς πατέρες μας, στὴν ὁποία ἐλπίζουν οἱ δώδεκα φυλές μας νὰ καταλήξουν, λατρεύοντας αὐτὸν ἀδιάκοπα νύχτα καὶ ἡμέρα. Γι' αὐτὴ τὴν ἐλπίδα κατηγοροῦμαι, βασιλιὰ Ἀγρίππα, ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους. Γιατί; δὲν πιστεύετε ὅτι ὁ Θεὸς ἀνασταίνει νεκρούς;». Δύο συλλογισμοὺς παραθέτει γιὰ τὴν ἀνάσταση, ἓνα ἀπὸ τοὺς προφήτες (καὶ δὲν ἀναφέρει προφήτη, ἀλλὰ τὴν ἴδια τὴ πίστη τῶν Ἰουδαίων), καὶ τὸν ἄλλο, ποὺ εἶναι καὶ ἰσχυρότερος, ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα. Ποιὸς λοιπόν εἶναι αὐτός; Ὅτι συνομίλησε μὲ αὐτὸν ὁ Χριστὸς ποὺ ἀναστήθηκε ἀπὸ τοὺς νεκρούς.

Χριστός, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν. Καὶ κατασκευάζει καὶ τοῦτον ἀπὸ λογισμῶν, τὴν προτέραν αὐτοῦ μανίαν διηγούμενος ἀκριβῶς· εἶτα καὶ μετὰ ἐγκωμίου τῶν Ἰουδαίων. «Νύκτα καὶ ἡμέραν λατρεῦον ἐλπίζει»,
 5 φησί, «καταντῆσαι». Ὡστε, εἰ καὶ μὴ ἀλήπτου βίου ἤμην, ὑπὲρ τούτων οὐκ ἔδει κρίνεσθαι, βασιλεῦ Ἀργίππα. Εἶτα καὶ ἄλλος λογισμός. «Τί; ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει;». Εἰ γὰρ μὴ τοιαύτη δόξα ἦν, εἰ γὰρ μὴ ἀνατεβραμμένοι ἦσαν
 10 ἐν τούτοις τοῖς δόγμασι, νῦν δὲ εἰσεφέρετο, ἴσως οὐκ ἂν ἐδέξατό τις τὸν λόγον. Εἶτα λέγει πῶς ἐδίωκε (καὶ τοῦτο κατασκευαστικὸν) καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς παράγει μάρτυρας, καὶ τὰς ἔξω πόλεις, καὶ ὅτι ἤκουσε λέγοντος αὐτῷ· «Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτί-
 15 ζειν». Ἐπειτα δείκνυσι καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι καὶ διωκόμενος ὤφθη, καὶ ὅτι οὐκ ἐμὲ μόνον εὐεργέτησεν, ἀλλὰ καὶ ἐιέροις ἔπεμψε διδάσκαλον.

2. Δείκνυσι δὲ καὶ τὴν προφητείαν, ἣν ἤκου-
 20 σεν· «Εἰς τοῦτο ὤφθην σοι· ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν, εἰς οὓς ἐγὼ σε ἀποστέλλω». Ταῦτα πάντα δεικνύς, ἔλεγεν· «Ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου δεῖν
 25 πολλὰ ἐναντία πρᾶξαι, ὃ καὶ ἐποίησα ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ πολλοὺς τῶν ἁγίων ἐγὼ φυλακαῖς κατέκλεισα, τὴν παρὰ τῶν ἀρχιερέων ἐξουσίαν λαβών· ἀναιρουμένων τε αὐτῶν κατήνεγκα ψῆφον· καὶ κατὰ πάσας τὰς συναγωγὰς πολλάκις τιμωρῶν αὐτοὺς ἠνάγκαζον βλασφημεῖν· περισσῶς τε ἐμμαινόμενος αὐτοῖς,
 30 ἐδίωκον ἕως καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις. Ἐν οἷς καὶ πορευόμενος εἰς τὴν Δαμασκὸν μετ' ἐξουσίας καὶ ἐπιτροπῆς τῆς παρὰ τῶν ἀρχιερέων, ἡμέρας μέσης κατὰ τὴν ὁδὸν εἶδον, βασιλεῦ, οὐρανόθεν ὑπὲρ τὴν

Καὶ αὐτὸν τὸν συλλογισμὸ τὸν συνθέτει ἀπὸ συλλογισμοῦς, διηγούμενος μὲ λεπτομέρεια τὴν προηγούμενη μανία του. Ἐπειτα ἐγκωμιάζοντας καὶ τοὺς Ἰουδαίους «Ἐλπίζοντας», λέγει, «νὰ καταλήξουν σ' αὐτὴν, λατρεύοντας ἀδιάκοπα τὸ Θεὸ νύχτα καὶ ἡμέρα». Ὡστε, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἦταν ἀδιάβλητος ὁ τρόπος ζωῆς μου, δὲν ἔπρεπε, βασιλιά Ἀγρίππα νὰ δικάζομαι γι' αὐτά. Ἐπειτα παραθέτει καὶ ἄλλο συλλογισμό. «Γιατί; δὲν πιστεύετε, ὅτι ὁ Θεὸς ἀνασταίνει νεκρούς;». Διότι, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τέτοια πίστη, ἐὰν δὲν ἦταν ἀναθρεμμένος μὲ τέτοιες διδασκαλίες, ἀλλὰ τώρα παρουσιάζονταν αὐτές, ἴσως θὰ μπορούσε κάποιος νὰ μὴ δεχθεῖ τὸ λόγο αὐτὸ. Ἐπειτα λέγει πῶς δῖωκε τὸ Χριστὸ (καὶ αὐτὸ σὰν ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο) καὶ παρουσιάζει μάρτυρες τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τὶς πόλεις ἐκτὸς τῆς Ἰουδαίας, καὶ ὅτι ἄκουσε αὐτὸν νὰ τοῦ λέγει «Εἶναι σκληρὸ σὲ σένα νὰ κλωτσᾷς ἐπάνω στὰ καρφιά»¹. Ἐπειτα δείχνει καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, διότι παρουσιάσθηκε σ' αὐτὸν ἂν καὶ διωκόταν ἀπ' αὐτὸν, καὶ ὅτι, ὄχι μόνον εὐεργέτησε ἐμένα, ἀλλὰ καὶ μὲ ἔστειλε σ' ἄλλους δάσκαλο.

2. Ἀναφέρει καὶ τὴν προφητεία πού ἄκουσε· «Διότι γι' αὐτὸ παρουσιάσθηκα σὲ σένα· σώζοντάς σε ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ τοὺς ἐθνικούς, στοὺς ὁποίους ἐγὼ σὲ στέλνω». Γιὰ νὰ δείξει ὅλα αὐτὰ ἔλεγε· «Ἐγὼ θέβαια νόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ κάνω πολλὰ ἐναντίον τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου, πράγμα πού ἔκανα στὰ Ἱεροσόλυμα, κλείνοντας πολλοὺς ἀπὸ τοὺς πιστοὺς στὶς φυλακές, παίρνοντας τὴν ἐξουσία ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς· καὶ ὅταν φονεύονταν αὐτοὶ ἔδινα καὶ ἐγὼ τὴν καταδικαστικὴ ψῆφο μου· ἐπίσης σὲ ὅλες τὶς συναγωγὰς πολλὰς φορές τοὺς ἐξανάγκαζα μὲ τιμωρίες νὰ βλασφημοῦν, καταδιώκοντάς τους μὲ ὑπερβολικὴ μανία μέχρι καὶ τὶς πόλεις ἔξω ἀπὸ τὴν Ἰουδαία. Μὲ τέτοιες προθέσεις πήγαινα στὴ Δαμασκὸ μὲ ἐξουσία καὶ ἐντολὴ ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ ἐνῶ, βασιλιά μου, προχωροῦσα στὸ δρόμο μου, μέσα στὸ καταμεσήμερο εἶδα ἓνα φῶς πού ἐρχόταν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ ἦταν

λαμπρότητα τοῦ ἡλίου περιλάμπαν με φῶς, καὶ τοὺς
 σὺν ἔμοι πορευομένους. Πάντων δὲ καταπεσόντων
 ἡμῶν εἰς τὴν γῆν, ἤκουσα φωνὴν λαλοῦσαν πρὸς
 με, καὶ λέγουσαν τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ· Σαούλ, Σα-
 5 οὐλ, τί με διώκεις; σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτί-
 ζειν. Ἐγὼ δὲ εἶπον· Τίς εἶ, Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν· Ἐ-
 γὼ εἶμι Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις. Ἀλλὰ ἀνάστηθι, καὶ
 στῆθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου· εἰς τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι,
 προχειρίσασθαί σε ὑπηρέτην καὶ μάρτυρα ὧν τε εἶ-
 10 δες, ὧν τε ὀφθήσομαί σοι, ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ
 λαοῦ καὶ τῶν ἔθνῶν, εἰς οὓς ἐγὼ σε ἀποστέλλω, ἀ-
 νοῖξαι ὀφθαλμοὺς αὐτῶν τοῦ ἀποστρέψαι ἀπὸ σκό-
 τους εἰς φῶς, καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ σατανᾶ ἐπὶ τὸν
 Θεόν, τοῦ λαβεῖν αὐτοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ κλη-
 15 ρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πίστει τῇ εἰς ἐμέ».

Σκόπει πῶς ἡμέρως διαλέγεται· «Ὁ Θεός», φη-
 σίν, εἶπε πρὸς με ὅτι «ὤφθην σοι προχειρίσασθαί σε
 ὑπηρέτην καὶ μάρτυρα ὧν τε εἶδες, ὧν τε ὀφθήσο-
 μαί σοι, ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἔθνῶν,
 20 εἰς οὓς ἐγὼ σε ἀποστέλλω, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς αὐ-
 τῶν, τοῦ ἀποστρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ τῆς
 ἐξουσίας τοῦ σατανᾶ ἐπὶ τὸν Θεόν, τοῦ λαβεῖν αὐ-
 τοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν». Ὡσεὶ ἔλεγε· Ἐπίσει-
 σθην, ταύτῃ τῇ ὀπτασίᾳ με ἐπηγάγετο, καὶ οὕτως ἔ-
 25 πεισεν, ὥστε μὴ ἀναβάλλεσθαι'.

«Ὅθεν, βασιλεῦ Ἀγρίππα, οὐκ ἐγενόμην ἀπειθῆς
 τῇ οὐρανίῳ ὀπτασίᾳ, ἀλλὰ τοῖς ἐν Δαμασκῶ πρώτον
 καὶ Ἱεροσολύμοις, εἰς πᾶσάν τε τὴν χώραν τῆς Ἰου-
 δαίας, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγέλλω μετανοεῖν, καὶ ἐπι-
 30 στρέφειν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἄξια τῆς μετανοίας ἔργα πράσ-
 στοντας» (Ὁ τοίνυν καὶ τοὺς ἄλλους παιδεύων περὶ

λαμπρότερο ἀπὸ τὸν ἥλιο, καὶ τὸ ὅποιο ἔλαμπε γύρω ἀπὸ ἐμένα καὶ γύρω ἀπὸ ἐκείνους πού βάδιζαν μαζί μου. Καὶ ἀφοῦ ὅλοι μας πέσαμε κάτω στὴ γῆ, ἄκουσα τότε μία φωνὴ νὰ ὁμιλεῖ πρὸς ἐμένα καὶ νὰ μοῦ λέγει στὴν ἑβραϊκὴ γλῶσσα· Σαούλ, Σαούλ, γιατί μὲ καταδιώκεις; Εἶναι σκληρὸ γιὰ σένα νὰ κλωτσᾷς ἐπάνω στὰ καρφιά. Ἐγὼ εἶπα τότε· Ποιὸς εἶσαι, Κύριε; Καὶ ἐκεῖνος εἶπε· Ἐγὼ εἶμαι ὁ Ἰησοῦς, τὸν ὅποιο σὺ καταδιώκεις. Ἀλλὰ σήκω καὶ στάσου στὰ πόδια σου· διότι γι' αὐτὸ παρουσιάσθηκα σὲ σένα, γιὰ νὰ σὲ κάνω ὑπηρέτη καὶ μάρτυρα ὄλων αὐτῶν πού εἶδες τώρα καὶ ἐκείνων πού πρόκειται νὰ δεῖς ἀπὸ μένα, σώζοντάς σε ἀπὸ τὸ λαὸ αὐτὸ καὶ τοὺς ἐθνικούς, στοὺς ὁποίους ἐγὼ σὲ στέλνω γιὰ ν' ἀνοίξεις τὰ μάτια τους, ὥστε νὰ ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸ σκοτάδι στοὺς φῶς, καὶ ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ σατανᾶ στοὺς Θεό, γιὰ νὰ λάβουν, μὲ τὴν πίστη τους σ' ἐμένα, συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν τους καὶ μερίδα μεταξὺ ἐκείνων πού ὁ Θεὸς ὄρισε γιὰ δικούς του».

Πρόσεχε πῶς ὁμιλεῖ μὲ ἡρεμία· Ὁ Θεός, λέγει, εἶπε πρὸς ἐμένα, ὅτι «παρουσιάσθηκα σὲ σένα γιὰ νὰ σὲ κάνω ὑπηρέτη καὶ μάρτυρα ἐκείνων πού εἶδες, καὶ ἐκείνων πού πρόκειται νὰ δεῖς ἀπὸ μένα, σώζοντάς σε ἀπὸ τὸ λαὸ αὐτὸ καὶ τοὺς ἐθνικούς, στοὺς ὁποίους ἐγὼ σὲ στέλνω, γιὰ ν' ἀνοίξεις τὰ μάτια τους, ὥστε νὰ ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸ σκοτάδι στοὺς φῶς καὶ ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ σατανᾶ στοὺς Θεό, καὶ νὰ λάβουν συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν τους». Εἶναι σὰν νὰ ἔλεγε· Ἐμὲ αὐτὰ πίστεψα, μ' αὐτὴν τὴν ὄπτασία μὲ ὁδήγησε κοντά του, καὶ τόσο πολὺ πίστεψα, ὥστε νὰ μὴν ἀναβάλλω καθόλου·

«Μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτά, βασιλιὰ Ἀγρίππα, δὲν ἔδειξα ἀπειθεία πρὸς τὴν οὐράνια ὄπτασία, ἀλλὰ κήρυττα πρῶτα στοὺς κατοίκους τῆς Δαμασκοῦ καὶ ὕστερα τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ὅλης τῆς χώρας τῶν Ἰουδαίων καθὼς καὶ στοὺς ἐθνικούς νὰ μετανοήσουν καὶ νὰ ἐπιστρέψουν στοὺς Θεό, κάμνοντας ἔργα ἄξια τῆς μετάνοιάς τους» (ἐγὼ λοιπὸν πού διδάσκω στοὺς ἄλλους γιὰ ἄριστο τρόπο

βίου ἀρίστου πῶς ἂν αὐτὸς στάσεως καὶ φιλονεικίας, φησὶν, ἀρχηγὸς γέγονα;). «Ἐνεκα τούτων οἱ Ἰουδαῖοί με συλλαβόμενοι ἐν τῷ ἱερῷ ἐπειρῶντο διαχειρίσασθαι. Ἐπικουρίας οὖν τυχὼν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, 5 ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἔστηκα, μαρτυρόμενος μικρῶ τε καὶ μεγάλῳ, οὐδὲν ἐκτὸς λέγων ὧν τε οἱ προφηταὶ ἐλάλησαν μελλόντων γίνεσθαι καὶ Μωϋσῆς, εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς μέλλει καταγγέλλειν τῷ τε λαῷ καὶ τοῖς ἔθνε- 10 σιν». Ὅρα πῶς ἐκτὸς κολακείας ἔστιν ὁ λόγος αὐτοῦ, καὶ τὸ πᾶν ἐπιγράφει τῷ Θεῷ. Εἶτα ἡ παρρησία, Ἄλλ' οὐδὲ νῦν ἀφίσταμαι, καὶ τὸ ἀσφαλές· ἀπὸ γὰρ προφητῶν ἰσχυρίζομαι, «εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς μέλλει 15 καταγγέλλειν»· ὡσεὶ ἔλεγεν ὅτι «πρῶτος ὁ Χριστὸς ἀναστὰς οὐκέτι ἀποθνήσκει». Δῆλον ἐκ τοῦ πᾶσι καταγγεῖλαι τοῦτο καὶ εἰς ἑαυτοῦς προσδοκᾶν.

Εἶτα, τὴν παρρησίαν ὁ Φῆστος ἰδὼν, ἐπειδὴ πρὸς τὸν βασιλέα διελέγετο, μὴ μεθιστάμενος τοῦ πρὸς 20 αὐτὸν ἀποβλέπειν, ὥσπερ ἔπαθέ τι, καὶ φησι· «Μαίνη, Παῦλε». Ὅτι δὲ παθὼν τοῦτο λέγει, ἄκουε τῶν ἐξῆς «Ταῦτα δὲ αὐτοῦ διαλεγόμενον, ὁ Φῆστος μεγάλη τῇ φωνῇ ἔφη Μαίνη, Παῦλε· τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει». Τί οὖν ὁ Παῦλος; 25 μετὰ ἐπεικειίας ἀποκρινόμενος, «οὐ μαίνομαι», φησί, «κράτιστε Φῆστε, ἀλλὰ ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ρήματα ἀποφθέγγομαι». Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκει, δι' ἣν πρὸς τὸν βασιλέα τὸν λόγον ἀπέστρεψεν· «Ἐπίσταται γὰρ περὶ τούτων ὁ βασιλεύς, πρὸς ὃν καὶ 30 παρρησιαζόμενος λαλῶ· λανθάνειν γὰρ τούτων αὐτόν τι οὐ πείθομαι οὐδέν· οὐ γάρ ἐστιν ἐν γωνία πε-

ζωῆς πῶς, λέγει, θὰ ἦταν δυνατό νὰ γίνω ἀρχηγὸς ἐπαναστάσεως καὶ φιλονεικίας;). «Ἐξ αἰτίας ὅλων αὐτῶν οἱ Ἰουδαῖοι μὲ συνέλαβαν στὸ ναὸ καὶ προσπαθοῦσαν νὰ μὲ φονεύσουν. Ἄλλ' ὅμως ἔτυχα τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ καὶ ἔτσι μέχρι τὴν ἡμέρα αὐτὴ ὑπάρχω καὶ δίνω μαρτυρία σὲ μικρὸ καὶ σὲ μεγάλο, μὴ λέγοντας τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ εἶπαν οἱ προφῆτες καὶ ὁ Μωϋσῆς ὅτι πρόκειται νὰ γίνουν, ὅτι δηλαδὴ ὁ Χριστὸς πρέπει νὰ πάθει, καὶ ὅτι θὰ εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ θ' ἀναστηθεῖ ἀπὸ τοὺς νεκροὺς, ἐξαγγέλλοντας τὸ φῶς στὸν ἰουδαϊκὸ λαὸ καὶ στοὺς ἐθνικοὺς». Πρόσεχε πῶς ὁ λόγος αὐτοῦ εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κολακεία καὶ τὸ πᾶν ἀποδίδει στὸ Θεό. Ἐπειτα τὸ θάρρος, «Ἄλλ' οὔτε καὶ τώρα παραιτοῦμαι ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτό, καὶ τὸ βέβαιο τῶν λόγων του· διότι τοὺς ἰσχυρισμοὺς αὐτοὺς τοὺς στηρίζω στοὺς προφῆτες· «Ὅτι δηλαδὴ ὁ Χριστὸς πρέπει νὰ πάθει, καὶ ὅτι πρέπει ν' ἀναστηθεῖ πρῶτος ἀπὸ τοὺς νεκροὺς κηρύσσοντας τὸ φῶς»· εἶναι σὰν νὰ ἔλεγε· «Ἀφοῦ ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε πρῶτος, δὲν θὰ πεθάνει πλέον»². Γίνεται φανερό ἀπὸ τὸ ὅτι κήρυξαν αὐτὸ σ' ὅλους καὶ τὸ περιμένουν καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους.

Στὴ συνέχεια, βλέποντας ὁ Φῆστος τὸ θάρρος αὐτοῦ, ἐπειδὴ μιλοῦσε πρὸς τὸ βασιλιά, μὴ σταματώντας οὔτε μία στιγμή νὰ ἔχει στραμμένο τὸ βλέμμα του πρὸς αὐτόν, σὰν ἀκριβῶς νὰ ἔπαθε κάτι, λέγει πρὸς αὐτόν· «Εἶσαι τρελλός, Παῦλε». Τὸ ὅτι τὰ λέγει αὐτὰ ἐπειδὴ ἔπαθε κάτι, ἄκου τὰ λεγόμενα στὴ συνέχεια· «Ἐνῶ ὁ Παῦλος ἔλεγε αὐτά, ὁ Φῆστος εἶπε μὲ δυνατὴ φωνή· Εἶσαι τρελλός, Παῦλε· τὰ πολλὰ γράμματα σὲ ὀδηγοῦν στὴν τρέλλα». Τί κάμνει λοιπὸν ὁ Παῦλος; ἀπαντώντας μὲ καλωσύνη, «Δὲν εἶμαι τρελλός», λέγει, «ἐξοχότατε Φῆστε, ἀλλὰ τὰ λόγια μου εἶναι γεμάτα ἀπὸ ἀλήθεια καὶ σύνεση». Ἐπειτα ἀναφέρει καὶ τὴν αἰτία γιὰ τὴν ὁποία ἀπηύθυνε τὸ λόγο πρὸς τὸ βασιλιά· «Διότι γνωρίζει πολὺ καλὰ ὅλα αὐτὰ ὁ βασιλιάς πρὸς τὸν ὁποῖο καὶ ὁμιλῶ μὲ τὸ θάρρος αὐτό· διότι πιστεύω ὅτι δὲν τοῦ διαφεύγει κανένα ἀπὸ

πραγμένον τοῦτο. Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις; Οἶδα ὅτι πιστεύεις». Τοῦτο οὕτως εἶπε, μονονουχὶ διασύρων καὶ λέγων πρὸς αὐτούς· Ὅτι πάντα οἶδεν ἀκριβῶς καὶ ἔδει μὲν πρώτους ὑ-
5 μᾶς ταῦτα εἰδέναι (τὸ γὰρ ἐπαγόμενον τοῦτο δηλοῖ, τὸ «οὐ γὰρ ἔστιν ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον τοῦτο»), ἀλλ' οὐκ ἠθελήσατε'.

«Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις; Οἶδα ὅτι πιστεύεις. Ὁ δὲ Ἀγρίππας πρὸς τὸν Παῦ-
10 λον ἔφη· Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι. Ὁ δὲ Παῦλος εἶπεν· Εὐξαιμην ἂν τῷ Θεῷ καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ οὐ μόνον σέ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντάς μου σήμερον γενέσθαι τοιούτους, ὅ-
ποῖος καὶ γὰρ εἰμι παρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων». Ὁ-
15 ρα πῶς εὐχεται, λέγων· «Εὐξαιμην ἂν ἔγωγε τῷ Θεῷ καὶ ἐν ὀλίγῳ», τουτέστι, ἑπαρκῶς. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εὐχεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιτεταμένως. «Τοιούτους», φησί, «γενέσθαι πάντας, οὐ μόνον σέ, ἀλλὰ καὶ πάντας, ὅποῖος καὶ γὰρ εἰμι». Εἶτα καὶ προστίθη-
20 σι· «Παρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων». Οὐκ ἀποδυσπε-
τῶν διὰ τὰ δεσμά, οὐδὲ αἰσχυνόμενος διότι ἐδέδετο. (τοῦτο γὰρ ἦν αὐτῷ, εἴ πέρ τι ἄλλο, ἄξιον δόξης), ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν ἀφορῶν, οὕτως εἶ-
πε· διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ «παρεκτὸς τῶν δεσμῶν
25 τούτων». Ἄλλ' ἴδωμεν ἄνωθεν τὰ ἀνεγνωσμένα.

3. «Τῇ οὖν ἐπαύριον εἰσελθόντων εἰς τὸ ἀκροατή-
ριον, κελεύσαντος τοῦ Φήστου», φησὶν, «ἤχθη ὁ Παῦ-
λος». Ἀπέστησαν λοιπὸν οἱ Ἰουδαῖοι, τῇ ἐφέσει
χρησαμένου ἐκείνου, καὶ τότε αὐτῷ λαμπρὸν τὸ θέα-
30 τρον γίνεται μετὰ πολλῆς γὰρ τῆς φαντασίας ὁ βα-
σιλεὺς καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων παρῆσαν οὐχ οἱ μὲν, οἱ δὲ οὐ. «Τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων», φη-
σί, «συνέτυχόν μοι ἔν τε Ἱεροσολύμοις καὶ ἐνθάδε,

ὅλα αὐτά· διότι αὐτὰ δὲν ἔγιναν στὰ κρυφά. Πιστεύεις, βασιλιά Ἀγράππα, στους προφήτες; Γνωρίζω πολὺ καλὰ ὅτι πιστεύεις». Αὐτὸ τὸ εἶπε ἔτσι, σὰν κατὰ κάποιο τρόπο νὰ ἐμπαίζει καὶ νὰ λέγει πρὸς αὐτούς· Ἐγνωρίζω πολὺ καλὰ ὅτι τὰ γνωρίζει ὅλα μὲ λεπτομέρεια· καὶ ἔπρεπε βέβαια αὐτὰ πρῶτα νὰ τὰ γνωρίζετε σεῖς, καθόσον ἐκεῖνο πού προσθέτει αὐτὸ φανερώνει, δηλαδὴ τὸ «διότι αὐτὰ δὲν ἔγιναν στὰ κρυφά»), ἀλλὰ δὲν θελήσατε'.

«Πιστεύεις, βασιλιά Ἀγρίππα στους προφήτες; Γνωρίζω ὅτι πιστεύεις. Ὁ Ἀγρίππας εἶπε τότε πρὸς τὸν Παῦλο· Κοντεύεις νὰ μὲ πείσεις νὰ γίνω χριστιανός. Καὶ ὁ Παῦλος εἶπε· Θὰ εὐχόμεον στὸ Θεὸ ἀργὰ ἢ γρήγορα ὄχι μόνο ἐσύ, ἀλλὰ καὶ ὅλοι αὐτοὶ πού μὲ ἀκοῦν σήμερα νὰ γίνουν τέτοιοι, σὰν καὶ ἐμένα, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀλυσίδες». Πρόσεχε ποιὰ ἀρχὴ κάνει, λέγοντας· «Θὰ εὐχόμεον στὸ Θεὸ μέσα σὲ λίγο χρόνο», δηλαδὴ ἰσχυρὰ γρήγορα. Καὶ ὄχι ἀπλῶς εὐχεται γι' αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐπεκτείνει τὴν εὐχή του. «Νὰ γίνουν», λέγει, «ὅλοι, ὄχι μόνο ἐσύ, ἀλλὰ καὶ ὅλοι, σὰν καὶ ἐμένα». Ἐπειτα προσθέτει· «Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀλυσίδες αὐτὲς». Δὲν τὸ λέγει αὐτὸ δυσανασχετώντας γιὰ τὰ δεσμά, οὔτε νοιώθοντας ντροπὴ γιὰ τὸ ὅτι ἦταν φυλακισμένος (διότι αὐτὸ ἦταν γι' αὐτόν, παρὰ ὁποιοδήποτε ἄλλο, ἄξιο δόξας), ἀλλὰ τὸ εἶπε αὐτὸ ἔχοντας ὑπ' ὄψην τὴν ἀντίληψη ἐκείνων· γι' αὐτὸ πρόσθεσε τὸ «ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀλυσίδες αὐτὲς». Ἄλλ' ἄς δοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ὅσα ἀναγνώσθησαν.

3. «Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα ἀφοῦ μπῆκαν στὴν αἴθουσα τῶν ἀκροάσεων, ἔδωκε ὁ Φῆστος ἐντολή», λέγει «νὰ ὀδηγηθεῖ ἐκεῖ ὁ Παῦλος». Παραιτήθηκαν πλέον οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τὴν ὄλη προσπάθειά τους, ἐπειδὴ ὁ Παῦλος ζήτησε ἔφεση τῆς δίκης του καὶ τότε γίνεται λαμπρὸ τὸ ἀκροατήριον γι' αὐτόν· διότι ὁ βασιλεὺς παραβρισκόταν ἐκεῖ μὲ πολλοὺς ἀκολούθους καθὼς καὶ ὅλο τὸ πλῆθος, καὶ ὄχι μόνο οἱ μὲν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ὄχι. «Τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων», λέγει, «παρουσιάσθηκε σ' ἐμένα στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἐδῶ.

ἐπιβοῶντες μὴ δεῖν αὐτὸν ζῆν μηκέτι». Ὅρα τὴν
μανίαν ἐβόων, δεῖν αὐτὸν ἀποθανεῖν λέγοντες. Ἐν-
τεῦθεν δείκνυσιν ὅτι δικαίως ἐπεκαλέσατο Καίσαρα·
εἰ γὰρ οὐδὲν μὲν εἶχον δεινὸν εἰπεῖν, ἐκεῖνοι δὲ ἐμε-
5 μήνεσαν, εἰκότως ἐπ' ἐκεῖνον ἔρχεται.

«Ὅπως, τῆς ἀνακρίσεως ὑφ' ὑμῶν γενομένης,
σχῶ τι γράψαι», φησὶν. Ὅρα πῶς βασανίζεται πολ-
λάκις τὸ πρᾶγμα; Καὶ τῆς ἀπολογίας τοίνυν ταύτης
'Ιουδαῖοι αἴτιοι, ἦν ἔμελλον μανθάνειν καὶ οἱ ἐν τῇ
10 Ρώμῃ.

«Περὶ πάντων, ὧν ἐγκαλοῦμαι, βασιλεῦ Ἀγρίπ-
πα», φησὶν, «ἤγημαι ἑμαυτὸν μακάριον, μέλλων ἐπὶ
σοῦ ἀπολογεῖσθαι». Ὅρα πῶς κήρυκες ἄκοντες καὶ
τῆς οἰκείας γίνονται κακίας καὶ τῆς Παύλου ἀρε-
15 τῆς καὶ αὐτῷ τῷ κρατοῦντι· ὥστε λαμπρότερον ἀπή-
γετο Παῦλος, ἢ, εἰ χωρὶς δεσμῶν ἀπῆλθεν· οὐκέτι
γὰρ ὡς πλάνος καὶ γόης, τοσούτων αὐτὸν ἀφέντων
δικαστῶν, ἀπήγετο. Πάντα τοίνυν ἀποδυσάμενος
παρ' οἷς ἐτέχθη καὶ ἐτράφη, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' οὕτω
20 καθαρὸς ὑποψίας ἐπιβαίνει τῆς Ρώμης. Καὶ οὐκ εἶ-
πε, 'Τί δὴ τοῦτο; ἅπαξ ἐπεκαλεσάμην Καίσαρα· μυ-
ριάκις ἐκρίθην μέχρι πότε;' ἀλλὰ τί; Πάλιν ἔτοιμος
ἐγένετο δοῦναι εὐθύνας καὶ ἐπὶ τοῦ μάλιστα εἰδότης
τὰ κατὰ Ἰουδαίους. Διὸ καὶ μετὰ πολλῆς τῆς παρρη-
25 σίας ἀπολογεῖται, ἅτε οὐκ ὄντων κυρίων τῶν κατα-
δικαζόντων αὐτόν· ὅς, καίπερ οὐκ ὄντων κυρίων, ἀλ-
λὰ τῆς ἀποφάσεως ἐκείνης κρατούσης, ὅτι «πρὸς
Καίσαρα πορεύση», δίδωσι λόγον ὁμως, καὶ πολλὰς
τὰς εὐθύνας περὶ πάντων· οὐ περὶ τῶν μὲν, περὶ τῶν
30 δὲ οὐ. Μονονουχὶ δὲ τοῦτο λέγει δι' ὧν ἀποκρίνεται.
'Ἐγκαλοῦσιν ὑπὲρ στάσεως, ἐγκαλοῦσιν ὑπὲρ αἰρέ-

φωνάζοντας δυνατά, ὅτι αὐτὸς δὲν πρέπει πλέον νὰ ζεῖ». Πρόσεχε τὴ μανία τους· φώναζαν καὶ ἔλεγαν, ὅτι αὐτὸς πρέπει νὰ πεθάνει. Μὲ αὐτὸ δείχνει ὅτι πολὺ σωστὰ ἐπικαλέσθηκε τὸν Καίσαρα· διότι, ἐὰν ἐκεῖνοι δὲν εἶχαν νὰ ποῦν τίποτε τὸ κακὸ, ἀλλὰ κυριεύθηκαν ἀπὸ μεγάλη μανία, πολὺ σωστὰ ἔρχεται πρὸς ἐκεῖνον.

«Γιὰ νὰ ἔχω νὰ γράψω κάτι», λέγει, «ἀφοῦ γίνει ἡ ἀνάκριση ἀπὸ σένα». Βλέπεις πῶς τὸ πράγμα πολλές φορές ἐξετάζεται μὲ μεγάλη προσοχή; Καὶ τῆς ἀπολογίας λοιπὸν αὐτῆς, τὴν ὁποία ἐπρόκειτο νὰ μάθουν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ διέμεναν στὴ Ρώμη, αἴτιοι γίνονται οἱ Ἰουδαῖοι.

«Βασιλιὰ Ἀγρίππα, θεωρῶ εὐτυχὴ τὸν ἑαυτὸ μου, διότι πρόκειται ν' ἀπολογηθῶ ἐνώπιόν σου γιὰ ὅλα ὅσα κατηγοροῦμαι». Πρόσεχε πῶς γίνονται χωρὶς νὰ τὸ θέλουν κήρυκες καὶ τῆς δικῆς τους κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ Παύλου καὶ στὸν ἴδιο τὸν ἄρχοντα· ἐπομένως ὁ Παῦλος ὀδηγοῦνταν ἐκεῖ μὲ μεγαλύτερη λαμπρότητα τώρα, παρὰ ἐὰν ἔφευγε γιὰ ἐκεῖ χωρὶς ἀλυσίδες· διότι δὲν ὀδηγοῦνταν ἐκεῖ σὰν ἀπατεώνας καὶ ἀγύρτης, ἀφοῦ ἀθώωθηκε ἀπὸ τόσους δικαστές. Καὶ ἀφοῦ λοιπὸν κατέβαλε κάθε προσπάθεια γιὰ ἐκείνους κοντὰ στοὺς ὁποίους γεννήθηκε καὶ ἀνατράφηκε, μεταβαίνει στὴ Ρώμη ὄχι ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ καθαρὸς ἀπὸ κάθε ὑποψία. Καὶ δὲν εἶπε, Ἰαὶ· Ἐπειδὴ λοιπὸν συμβαίνει αὐτό; μία φορὰ ἐπικαλέσθηκα τὸν Καίσαρα καὶ ἄπειρες φορές ἀνακρίθηκα· μέχρι πότε θὰ γίνεται αὐτό;· ἀλλὰ τί κάνει; Πάλι ἦταν ἔτοιμος ν' ἀπολογηθεῖ καὶ σ' ἐκεῖνον ποὺ κατ' ἐξοχὴ γνῶριζε τὰ ὅσα εἶχαν σχέση μὲ τοὺς Ἰουδαίους. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπολογεῖται μὲ μεγάλο θάρρος, καθόσον δὲν εἶχαν ἐξουσία ἐκεῖνοι ποὺ τὸν καταδίκάζαν· αὐτὸς βέβαια ἂν καὶ δὲν εἶχαν τὴν ἐξουσία αὐτῆ, ἀλλ' ἴσχυε ἡ ἀπόφαση ἐκείνη, «Στὸν Καίσαρα θὰ μεταβεῖς»³, ὅμως ἀπολογεῖται καὶ λογοδοτεῖ γιὰ ὅλα· δὲν λογοδοτεῖ μόνο γιὰ ὠρισμένα, ἐνῶ γιὰ τὰ ὑπόλοιπα ὄχι. Μὲ ἐκεῖνα ποὺ ἀποκρίνεται εἶναι σὰν νὰ λέγει τὸ ἐξῆς· ἸΜὲ κατηγοροῦν γιὰ ἐπανάσταση,

σεως, καὶ ὅτι τὸν ναὸν ἐβεβήλωσα, περὶ πάντων ἀπολογοῦμαι· «Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος ἴσασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι»· ὅτι μὲν οὐ τοῦ ἐμοῦ τρόπου τὸ στάσεις ποιεῖν, αὐτοὶ μάρτυρες οἱ κατήγο-
 5 ροί'. Ὁ καὶ πρὸ τούτου λέγει, «Ζηλωτῆς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων», τοῦτο καὶ ἐνταῦθα αἰνίττεται διὰ τοῦ εἰπεῖν· «Τὴν ἐκ νεότητός μου βίωσιν». Καὶ ὅτε ὅλος ὁ δῆμος παρῆν, τότε καλεῖ αὐτῶν τὴν μαρτυρίαν. Οὐκ ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου δέ
 10 τοῦ Λυσίου τοῦτο ποιεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Φήστου· καὶ πάλιν ἐνταῦθα, ὅτε πλείους παρῆσαν· ἐκεῖ δὲ οὐ πολλῆς ἀπολογίας ἔδει, τῶν γραμμάτων τοῦ Λυσίου ἀφιέντων αὐτόν.

«Ἰσασι», φησί, «πάντες Ἰουδαῖοι προγινώσκον-
 15 τές με ἄνωθεν». Καὶ οὐ λέγει ποταπὸς αὐτοῦ ὁ βίος, ἀλλὰ ἀφήσιν αὐτῶν τῷ συνειδότη, καὶ τὸ πᾶν ἐν τῇ αἰρέσει τίθησι, δεικνὺς ἐντεῦθεν οὐκ ἂν ἐλόμενος αὐτήν, εἰ πονηρὸς ἦν καὶ μοχθηρὸς. Ὑπερ τῆς αἰρέσεως τοίνυν ταύτης, ἥς, φησὶν, ἔστηκα κρινόμενος· αὕτη καὶ παρ' αὐτοῖς πρεσβεύεται, διὰ ταύτην ἠῦχοντο, διὰ ταύτην λατρεύουσιν, ἵνα ταύτης τύχωσι· ταύτην ἐγὼ καταγγέλλω, καὶ περὶ τῆς ἐλπίδος ταύτης ἐγκαλοῦμαι· ἄρα μαινομένων ἐστὶ πάντα μὲν ὑπὲρ τοῦ τυχεῖν ταύτης ποιεῖν, τὸν δὲ εἰς ταύ-
 25 τὴν πιστεύοντα ἐλαύνειν.

«Ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἐμαντῷ πρὸς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου», φησί, «δεῖν πολλὰ ἐναντία πράξαι»· τουτέστιν, ἔκρινα ταῦτα ποιεῖν, ὅτι οὐκ ἤμην τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τῶν πολεμούντων
 30 αὐτῷ ὑπῆρχον'. Ὅθεν καὶ ἀξιόπιστος γίνεται μάρτυς, ὅτι ὁ μυρία ποιῶν, καὶ πολεμῶν τοὺς πιστεύον-

μέ κατηγοροῦν γιά αἵρεση καί ὅτι βεβήλωσα τὸ ναό· γιά ὅλα αὐτὰ δίνω τὴν ἐξῆς ἀπολογία· «Τὸν τρόπο τῆς ζωῆς μου ἀπὸ τὰ νεανικά μου χρόνια τὸν γνωρίζουν ὅλοι οἱ Ἰουδαῖοι»· τὸ ὅτι δὲν εἶναι γνώρισμα τοῦ χαρακτήρα μου νὰ ὑποκινῶ ἐπαναστάσεις μάρτυρες εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ κατήγοροί. Ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποῦ λέγει καί πρὶν ἀπ' αὐτό, «Δείχνοντας τὸ ζῆλο μου γιά τίς πατρικές μου παραδόσεις»¹, αὐτὸ καί ἐδῶ ὑπαινίσσεται μέ τὰ λόγια αὐτά· «Τὸν τρόπο ζωῆς μου ἀπὸ τὰ νεανικά μου χρόνια». Καί ὅταν παραβρισκόταν ἐκεῖ ὅλο τὸ πλῆθος, τότε ἐπικαλεῖται τὴ μαρτυρία αὐτῶν. Καί δὲν τὸ κάνει αὐτὸ μόνο στὴν περίπτωση τῆς δίκης του ἐνώπιον τοῦ Λυσία, ἀλλὰ καί στὴν περίπτωση τῆς δίκης του ἐνώπιον τοῦ Φήστου. Καί ἐδῶ πάλι τὸ κάνει αὐτὸ ὅταν ἦταν παρόντες πάρα πολλοί· ἐκεῖ ὅμως δὲν χρειαζόταν μεγάλη ἀπολογία, ἀφοῦ ἀπάλλασσαν αὐτὸν ἀπὸ τὴν κατηγορία τὰ γραφάμενα τοῦ Λυσία.

«Τὸν γνωρίζουν», λέγει, «ὅλοι οἱ Ἰουδαῖοι, ποῦ μέ γνωρίζουν ἀπὸ τὴν ἀρχή». Καί δὲν λέγει τί λογιῆς εἶναι ὁ τρόπος ζωῆς του, ἀλλὰ τὸν ἀφήνει νὰ τὸν σκεφθοῦν καί τὸ πᾶν συγκεντρώνει γύρω ἀπὸ τὴν αἵρεση, γιά νὰ δείξει μ' αὐτὸ ὅτι δὲν θὰ προτιμοῦσε αὐτὴν, ἐὰν ἦταν πονηρός καί μοχθηρός. Γιά τὴν διδασκαλία αὐτὴ, λέγει, γιά τὴν ὁποία τώρα κρίνομαι ἐδῶ μέσα· αὐτὴ καί ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ἀποδεκτὴ, γι' αὐτὴν προσεύχονταν, γι' αὐτὴν προσφέρουν τὴ λατρεία τους, γιά νὰ ἐπιτύχουν αὐτὴν. Αὐτὴν ἐγὼ κηρύττω καί γιά τὴν ἐλπίδα αὐτὴ κατηγοροῦμαι· ἄρα εἶναι γνώρισμα μανικῶν τὸ νὰ κάμνουν τὰ πάντα γιά νὰ ἐπιτύχουν αὐτὴν, νὰ καταδιώκουν ὅμως ἐκεῖνον ποῦ πιστεύει σ' αὐτὴν.

«Ἐγὼ βέβαια νόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ κάνω πολλὰ ἐναντίον τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου»· δηλαδή, ἀποφάσισα νὰ τὰ κάνω αὐτά, διότι δὲν ἤμουν ἕνας ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἤμουν ἕνας ἀπὸ ἐκείνους ποῦ πολεμοῦσαν αὐτόν. Γι' αὐτὸ καί γίνεται ἀξιόπιστος μάρτυρας, διότι αὐτός ποῦ ἔκαμνε τόσα πολ-

τας, καὶ πείθων βλασφημεῖν, καὶ πάντα κινῶν, πό-
 λεις, ἄρχοντας, καὶ δι' ἑαυτοῦ ταῦτα πράττων, οὐ-
 τως ἐξαίφνης μεταβέβηται. Εἶτα πάλιν οἱ μάρτυ-
 ρες οἱ συνόντες· εἶτα δείκνυσιν ἑαυτὸν δικαίως πει-
 5 σθέντα ἀπὸ τε τοῦ φωτός, ἀπὸ τε τῶν προφητῶν,
 ἀπὸ τε τῶν ἐκβάσεων, ἀπὸ τε τῶν νῦν γεγενημένων·
 ἐπήγαγε γάρ· «Ἡμέρας μέσης κατὰ τὴν ὁδὸν εἶδον
 περιλάμπαν με φῶς, καὶ τοὺς σὺν ἔμοι πορευομέ-
 νους». Ὅρα γοῦν πῶς καὶ ἀπὸ τῶν προφητῶν, καὶ
 10 ἀπὸ τούτων αὐτοὺς πιστοῦται. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη και-
 νοτομεῖν, καίτοι ἔχων μεγάλα εἰπεῖν, πάλιν ἐπὶ τοὺς
 προφήτας καταφεύγει, καὶ τὰ αὐτῶν εἰς μέσον τί-
 θησι. Τοῦτο μὲν οὖν ἀξιοπιστότερον, ἅτε νῦν γεγό-
 μενον, ἀλλά, ἐπειδὴ μόνος εἶδε, πάλιν αὐτὸ ἀπὸ προ-
 15 φητῶν πιστοῦται. Καὶ ὅρα αὐτὸν οὐχ ὁμοίως διαλε-
 γόμενον ἐν δικαστηρίῳ, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ· ἐκεῖ μὲν
 οὖν λέγει ὅτι καὶ «ἀνείλετε», ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοι-
 οῦτον, ὥστε μὴ πλέον ἐκκαῦσαι τὸν θυμόν, ἀλλὰ τὸ
 αὐτὸ δείκνυσιν, εἰπὼν· «Εἰ παθητὸς ὁ Χριστός». Οὐ-
 20 τως ἀφήσιν αὐτοὺς ἐγκλημάτων. Ὅπερ οὖν ἐγὼ
 καταγγέλλω, εἰ ἀνέστη πρῶτος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἐκ
 τῶν προφητῶν δείκνυμι καὶ γὰρ καὶ οἱ προφήται
 τοῦτο καταγγέλλουσιν. Οὐκοῦν δέξασθε τὸν λόγον ὡς
 τὸν αὐτοῦ ὄντα τῶν προφητῶν.

25 Ἐπεὶ δὲ εἶπε τὴν ὄψιν, λοιπὸν καὶ μετὰ ἀδείας
 καὶ τὰ κατορθώματα λέγει. Ποῖα ταῦτα; «Τοῦ ἀνοι-
 ξαι αὐτῶν», φησὶν, «ὄφθαλμούς, καὶ ἀποστρέψαι ἀ-
 πὸ σκοτόους εἰς φῶς, καὶ ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ σα-
 τανᾶ ἐπὶ τὸν Θεόν· εἰς τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι»· τουτέ-
 30 στιν, ὁὐχ ὥστε κολάσαι, ἀλλ' ὥστε ἀπόστολον ποιῆ-

λά, πού πολεμοῦσε ἐκείνους πού πίστευαν στοῦ Χριστοῦ καί τοὺς ἀνάγκαζε νὰ βλασφημοῦν, καί τὰ πάντα παρακινούσε, καί πόλεις καί ἄρχοντες καί ὅλα αὐτὰ τὰ ἔκαμνε αὐτὸς ὁ ἴδιος, αὐτὸς τόσο ξαφνικά ἄλλαξε. Στὴ συνέχεια πάλι παρουσιάζει τοὺς μάρτυρες πού συνόδευσαν αὐτόν, καί ἔπειτα δείχνει τὸν ἑαυτό του ὅτι πολὺ ὀρθὰ πείσθηκε καί ἀπὸ τὸ φῶς πού εἶδε, καί ἀπὸ τοὺς προφήτες, καί ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ἀποτελέσματα καί ἀπὸ τὰ ὅσα συνέβηκαν τώρα· διότι προσθέτει· «Μέσα στοῦ καταμεσήμερο καί ἐνῶ προχωροῦσα στοῦ δρόμο μου εἶδα ἓνα φῶς πού ἔλαμψε γύρω ἀπὸ μένα καί γύρω ἀπὸ ἐκείνους πού βάδιζαν μαζί μου». Πρόσεχε λοιπὸν πῶς πείθει αὐτοὺς καί ἀπὸ τοὺς προφήτες καί ἀπὸ αὐτά. Διότι, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι διδάσκει καινούρια πράγματα, ἂν καί ἔχει νὰ πει σπουδαῖα πράγματα, πάλι καταφεύγει στοὺς προφήτες καί ἀναφέρει τὰ λόγια ἐκείνων. Αὐτὸ βέβαια εἶναι πιὸ ἀξιόπιστο, ἐπειδὴ συνέβηκε τώρα, ἀλλὰ ἐπειδὴ μόνος τὸ εἶδε, πάλι ἐπιβεβαιώνει αὐτὸ ἀπὸ τοὺς προφήτες. Καί πρόσεχε αὐτόν πού δὲν ὁμιλεῖ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου καί ἐνώπιον τοῦ συγκεντρωμένου πλήθους· διότι ἐκεῖ λέγει ὅτι καί «φονεύσατε αὐτόν», ἐδῶ ὅμως τίποτε παρόμοιο δὲν λέγει, γιὰ νὰ μὴ ἀνάψει τὸ θυμὸ τους, ἀλλὰ δείχνει τὸ ἴδιο, λέγοντας «Ὅτι ὁ Χριστὸς πρέπει νὰ πάθει». Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀπαλλάσσει αὐτοὺς ἀπὸ τὶς κατηγορίες. Ἐκεῖνο λοιπὸν πού κηρύττω ἐγώ, τὸ ὅτι δηλαδὴ ἀναστήθηκε πρῶτος ἀπὸ τοὺς νεκρούς, αὐτὸ τὸ ἀποδεικνύω ἀπὸ τοὺς προφήτες· καθόσον καί οἱ προφῆτες κηρύττουν αὐτό. Ἐπομένως δεχθεῖτε τὸ λόγο μου σὰν αὐτὸς νὰ εἶναι λόγος τῶν προφητῶν.

Ἄφου ὅμως εἶπε τὴν ὄπτασίαν, στὴ συνέχεια λέγει μὲ ἀφοβία καί τὰ κατορθώματα. Ποιὰ εἶναι αὐτά; «Γιὰ ν' ἀνοίξεις», λέγει, «τὰ μάτια αὐτῶν, ὥστε νὰ ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸ σκοτάδι στοῦ φῶς καί ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ σατανᾶ στοῦ Θεοῦ· διότι γι' αὐτὸ παρουσιάσθηκα σὲ σένα»· δηλαδὴ, ὄχι γιὰ νὰ σὲ τιμωρήσω, ἀλλὰ γιὰ νὰ σὲ κάνω

σαι'. "Ορα, τὰ συνέχοντα κατὰ τοὺς ἀπίστους δεί-
κνυσι, τὸν σατανᾶν, τὸ σκότος, ὡσπερ καὶ τὰ ἀγαθὰ
τῶν πιστῶν, τὸ φῶς, τὸν Θεόν, τὸν κληρὸν τῶν ἀγί-
ων. Καὶ οὐχ ἁπλῶς μετανοεῖν παραινεῖ, ἀλλὰ καὶ βί-
5 ον ἐπιδείκνυσθαι θαυμαστόν. Καὶ ὄρα πανταχοῦ τὰ
ἔθνη συμπλεκόμενα τῷ λόγῳ· οἱ γὰρ παρόντες ἐξ ἔ-
θνῶν ἦσαν. «Μαρτυρόμενος», φησί, «μικρῷ τε καὶ
μεγάλῳ», τουτέστι, 'καὶ ἐπισήμῳ καὶ ἀσήμῳ'. Τοῦ-
το διὰ τοὺς στρατιώτας οὕτως εἶπεν. Εἶτα, ἀφείς
10 τὴν τάξιν τοῦ ἀπολογουμένου, τὴν τοῦ διδασκάλου ἔ-
λαβε· διὸ καὶ ὁ Φῆστός φησι πρὸς αὐτόν· «Μαίνη».
Εἶτα, ἵνα μὴ δόξη αὐτὸς διδάσκαλος εἶναι, ἐπάγει
τοὺς προφήτας, τὸν Μωσέα· «Εἶ παθητός», φησίν,
«ὁ Χριστός, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς
15 μέλλει καταγγέλλειν τῷ τε λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσιν».
«Ὁ Φῆστος μεγάλη τῇ φωνῇ ἔφη». Οὕτω θυμοῦ ἦν
καὶ ὀργῆς ἡ φωνή.

4. Τί οὖν ὁ Παῦλος; «Οὐ γάρ ἐστι», φησίν, «ἐν
γωνία πεπραγμένον τοῦτο». Ἐνταῦθα περὶ τοῦ σταυ-
20 ροῦ λέγει τοῦτο, περὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ ὅτι παν-
ταχοῦ τῆς οἰκουμένης γέγονε τὸ δόγμα, «πιστεύεις,
βασιλεῦ», φησίν, «Ἄγρίππα;». Οὐκ εἶπε, 'Τῇ ἀνα-
στάσει', ἀλλὰ «τοῖς προφήταις». Εἶτα προκαταλαμ-
βάνει αὐτόν, καὶ φησιν· «Οἶδα ὅτι πιστεύεις». Πρὸς
25 ὃν καὶ ὁ Ἄγρίππας· «Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν
γενέσθαι». Οὐκ ἐννόησεν ὁ Παῦλος τί ἐστιν, «Ἐν
ὀλίγῳ», ἀλλ' ἐνόμισεν ὅτι 'ἐξ ὀλίγου' διὸ καὶ πρὸς
τοῦτο ἀποκρίνεται· οὕτως ἰδιώτης ἦν. Καὶ οὐκ εἶ-
πεν, 'Οὐ βούλομαι', ἀλλ' «εὐχόμαι οὐ μόνον σέ, ἀλ-
30 λὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας». "Ορα κολακείας ἀ-
πηλλαγμένον τὸν λόγον. «Εὐχόμαι», φησί, «σήμερον
γενέσθαι πάντας τοιούτους, ὁποῖος καὶ ἐγὼ εἰμι, πα-

ἀπόστολο'. Πρόσεχε, παρουσιάζει τὰ κακὰ πού ἐξουσιάζουν τοῖς ἀπίστους, τὸ σατανᾶ, τὸ σκοτάδι, καθὼς καὶ τὰ ἀγαθὰ τῶν πιστῶν, τὸ φῶς δηλαδή, τὸ Θεό, τὴν κληρονομία τῶν ἀγίων. Καὶ δὲν τοὺς προτρέπει ἀπλῶς νὰ μετανοήσουν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιδείξουν τρόπο ζωῆς θαυμαστό. Καὶ πρόσεχε πού παντοῦ στὸ λόγο του ἀναφέρονται καὶ οἱ ἐθνικοί· διότι οἱ παραβρισκόμενοι ἦταν ἐθνικοί. «Δίνοντας», λέγει, «μαρτυρία καὶ σὲ μικρὸ καὶ σὲ μεγάλο», δηλαδή 'καὶ σὲ ἐπίσημο καὶ σὲ ἄσημο'. Αὐτὸ τὸ εἶπε ἔτσι γιὰ τοὺς στρατιῶτες. Ἐπειτα, ἀφήνοντας τὴ θέση τοῦ ἀπολογουμένου, ἔλαβε τὴ θέση τοῦ δασκάλου· γι' αὐτὸ καὶ ὁ Φῆστος λέγει πρὸς αὐτόν· «Εἶσαι τρελλός». Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὁ ἴδιος ὅτι εἶναι δάσκαλος, παρουσιάζει τοὺς προφῆτες, τὸ Μωϋσῆ· «Ὁ Χριστός», λέγει, «πρέπει νὰ πάθει, καὶ ἀφοῦ ἀναστηθεῖ πρῶτος ἀπὸ τοὺς νεκρούς, θὰ κηρύξει τὸ φῶς στὸν ἰουδαϊκὸ λαὸ καὶ στοὺς ἐθνικούς». «Ὁ Φῆστος εἶπε τότε μὲ δυνατὴ φωνή». Τόσο πολὺ ἡ φωνὴ του ἦταν γεμάτη ἀπὸ θυμὸ καὶ ὀργή.

4. Τί λέγει λοιπὸν ὁ Παῦλος; «Αὐτὰ τὰ πράγματα», λέγει, «δὲν ἔγιναν στὰ κρυφά». Ἐδῶ τὸ λέγει αὐτὸ γιὰ τὸ σταυρὸ, γιὰ τὴν ἀνάσταση, καὶ ὅτι ἡ διδασκαλία εἶχε γίνει γνωστὴ σ' ὅλα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης· διότι λέγει, «Πιστεύεις, βασιλιὰ Ἀγρίππα;». Δὲν εἶπε, Ἐστὴν ἀνάσταση, ἀλλὰ «στοὺς προφῆτες». Ἐπειτα προλαβαίνει τὴν ἀπάντηση αὐτοῦ καὶ λέγει· «Γνωρίζω πολὺ καλὰ ὅτι πιστεύεις». Καὶ ὁ Ἀγρίππας τότε ἀπαντᾷ πρὸς αὐτόν· «Λίγο ἀκόμη καὶ μὲ πείθεις νὰ γίνω Χριστιανός». Δὲν κατάλαβε ὁ Παῦλος τί σημαίνει τὸ «Ἐν ὀλίγῳ», ἀλλὰ νόμισε ὅτι σημαίνει 'λίγο ἀκόμη', γι' αὐτὸ καὶ δίνει ἀπάντηση ἀνάλογη πρὸς αὐτό· τόσο πολὺ ἀπονήρευτος ἦταν. Καὶ δὲν εἶπε Ἐν ὀλίγῳ, ἀλλ' «Εὐχομαι νὰ γίνεις χριστιανός ὄχι μόνο σύ, ἀλλὰ καὶ ὅλοι ὅσοι μὲ ἀκοῦν τώρα». Πρόσεχε τὸ λόγο του πού εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κολακεία. «Εὐχομαι», λέγει, «ὅλοι ὅσοι σήμερα μὲ ἀκοῦν νὰ γίνουν τέτοιοι, ὅπως εἶμαι ἐγώ, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὲς τίς

ρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων». Ὅρα· ὁ καυχώμενος ἐπὶ τοῖς δεσμοῖς, ὁ προφέρων αὐτοὺς καθάπερ ἄλυσιν χρυσῆν, τούτοις ἀπεύχεται νῦν. Καὶ μὴ θαυμάσης· ἔτι γὰρ ἀσθενέστερον διέκειντο, καὶ συγκατα-
 5 βατικώτερος ἦν ὁ λόγος αὐτῶ. Ἐπεὶ, ὅτι τὰ δεσμὰ βέλτιον ἠγείτο, ἄκουε πῶς αἰεὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς πάντων προτίθησι τῶν ἄλλων, λέγων· «Παῦλος δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ», καὶ πάλιν· «Τούτου χάριν τὴν ἄλυσιν περικίμαι, ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέ-
 10 δεται», καὶ «ἄχρι δεσμῶν ὡς κακοῦργος».

Ὅρα οὐχὶ «δεσμῶν» μόνον, ἀλλὰ καὶ «ὡς κακοῦργος» προσέθηκεν, αὐξων τὴν ἀπὸ τῶν δεσμῶν δόξαν. Διπλῆ δὲ ἡ τιμωρία, καὶ ὅτι ἐδέδετο, καὶ ὅτι ὡς κακοῦργος· εἰ μὲν γὰρ οὕτως ἐδέδετο, ὡς ἐπ'
 15 ἀγαθῶ, ἔφερε τίνα ἂν παραμυθίαν τὸ πρᾶγμα, νῦν δὲ καὶ ὡς κακοῦργος, καὶ ὡς ἐπὶ τοῖς δεινοῖς ἀλούς· καὶ ὁμως οὐδενὸς τούτων ἐφρόντιζε. Τοιοῦτον ψυχῆ, πτερωθεῖσα τῶ οὐρανίῳ ἔρωτι· εἰ γὰρ οἱ τὸν αἰσχρὸν τοῦτον ἐρῶντες ἔρωτα οὐδὲν ἠγοῦνται οὔτε
 20 ἔνδοξον οὔτε τίμιον, ἀλλ' ἐκεῖνα, ὅσα ἂν αὐτοῖς πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν συντείνῃ, ταῦτα κρίνεται καὶ ἔνδοξα καὶ ἔντιμα, καὶ τοῦτο πάντα αὐτοῖς ἐστὶν ἡ ἐρωμένη, πολλῶ μᾶλλον οἱ τούτῳ τῶ ἔρωτι οὐδὲν ἠγοῦνται τὰ ἐπιτίμια. Εἰ δὲ οὐ νοοῦμεν τὰ λεγόμενα, οὐ
 25 θαυμαστόν· ἄπειροι γὰρ ἐσμεν τῆς φιλοσοφίας ταύτης. Εἰ γὰρ τις ἀλῶ τῶ πυρὶ τοῦ Χριστοῦ, τοιοῦτος γίνεται, οἷος ἂν γένηται ἄνθρωπος μόνος ἐπὶ τῆς γῆς οἰκῶν· οὕτως οὐδενὸς αὐτῶ μέλει δόξης καὶ ἀτιμίας, ἀλλ' ὡσπερ ἂν, εἰ μόνος οἰκῶν οὐδενὸς ἂν ἐφρόντι-
 30 σεν, οὕτως οὐδὲ τότε ὁ τοιοῦτος φροντίζει. Πειρα-

5. Ἐφ. 3, 1

6. Β' Τιμ. 2, 9 καὶ Κολ. 4, 3

7. Β' Τιμ. 2, 9

άλυσίδες». Πρόσεχε· ἐκεῖνος πού καυχιέται γιὰ τὰ δεσμά του, πού ὁμιλεῖ γι' αὐτὰ σάν νὰ πρόκειται γιὰ χρυσή ἀλυσίδα, τώρα εὔχεται νὰ μὴ συμβοῦν αὐτὰ σ' αὐτούς. Καὶ μὴ ἀπορήσεις· διότι πνευματικὰ ἦταν ἀκόμη πολὺ ἀδύναμοι, καὶ γι' αὐτὸ ὁ λόγος τοῦ ἦταν πιὸ συγκαταβατικός. Διότι, τὸ ὅτι θεωροῦσε πολὺ πιὸ σπουδαιότερο πράγμα τὰ δεσμά, ἄκου πῶς πάντοτε στὶς ἐπιστολὲς θέτει αὐτὰ πρὶν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, λέγοντας· «Ὁ Παῦλος, ὁ φυλακισμένος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»⁵ καὶ πάλι· «Γιὰ χάρη αὐτοῦ φορῶ τὴν ἀλυσίδα, ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν δένεται»⁶ καὶ «Φορῶντας ἀκόμη καὶ τὶς ἀλυσίδες σάν κακοῦργος»⁷.

Πρόσεχε· δὲν μίλησε μόνο γιὰ «δεσμά», ἀλλὰ πρόσθεσε καὶ «σάν κακοῦργος», αὐξάνοντας τὴν τιμὴ ἀπὸ τὰ δεσμά. Διπλὴ εἶναι ἡ τιμωρία· καὶ ὅτι ἦταν δεμένος μὲ ἀλυσίδες, καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ ὑπέφερε σάν κακοῦργος· διότι, ἐὰν μὲν ἦταν δεμένος μὲ ἀλυσίδες γιὰ κάποιο τυχόν καλὸ, θὰ εἶχε τὸ πράγμα κάποια παρηγοριά, τώρα ὅμως εἶναι δεμένος καὶ μάλιστα σάν κακοῦργος καὶ σάν νὰ συνελήφθηκε γιὰ κακά· καὶ ὅμως γιὰ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν φρόντιζε. Τέτοια γίνεται ἡ ψυχὴ, ὅταν ἀναπτρωθεῖ μὲ τὸν οὐράνιο ἔρωτα· διότι, ἐὰν αὐτοὶ πού εἶναι κυριευμένοι ἀπὸ αὐτὸν τὸν αἰσχρὸ ἔρωτα τίποτε δὲν σκέφτονται οὔτε ἔνδοξο, οὔτε τίμιο, ἀλλ', ἐκεῖνα πού αὐξάνουν τὴν ἐπιθυμία τους, αὐτὰ θεωροῦν καὶ ἔνδοξα καὶ ἔντιμα, καὶ αὐτὸ εἶναι γι' αὐτούς τὸ πᾶν, δηλαδὴ ἡ ἐρωμένη τους, πολὺ περισσότερο δὲν θεωροῦν τίποτε τὶς τιμωρίες ἐκεῖνοι πού εἶναι κυριευμένοι ἀπὸ τὸν ἔρωτα αὐτό. Ἐὰν ὅμως δὲν καταλαβαίνομε τὰ λεγόμενα, δὲν εἶναι ἄξιο θαυμασμοῦ· διότι δὲν εἴμαστε γνῶστες τῆς φιλοσοφίας αὐτῆς. Διότι, ἐὰν κάποιος κυριευθεῖ ἀπὸ τὴ φλόγα τοῦ Χριστοῦ γίνεται τέτοιος, ὅπως θὰ γινόταν κάποιος ἄνθρωπος κατοικῶντας μόνος ἐπάνω στὴ γῆ· τόσο πολὺ ἀδιαφορεῖ γιὰ ὁποιαδήποτε δόξα καὶ ἀτιμία, ἀλλὰ, ὅπως ἀκριβῶς ἂν κατοικοῦσε μόνος ἐπάνω στὴ γῆ δὲν θὰ φρόντιζε γιὰ τίποτε, ἔτσι οὔτε καὶ αὐτὸς φροντίζει

σμῶν δὲ οὕτω καταφρονεῖ καὶ μαστίγων καὶ δεσμο-
 τηρίων, ὡσπερ ἄν, εἰ ἐν ἀλλοτρίῳ σώματι ταῦτα ἔ-
 πασχεν, ἢ ὡσπερ ἄν, εἰ ἀδαμάντινον ἐκέκτητο σῶμα-
 τῶν δὲ ἡδέων τῶν ἐν τῷ βίῳ οὕτω καταγελαῖ, καὶ
 5 ἀνεπαίσθητος αὐτῶν ἐστίν, ὡσπερ τῶν νεκρῶν σω-
 μάτων ἡμεῖς, ἢ αὐτοὶ ὄντες νεκροί. Τοσοῦτον δὲ ἀ-
 πέχει ἀλῶναι πάθει τινί, ὅσον χρυσὸς πυρούμενος ὁ
 καθαρὸς ἂν ἀπόσχοιτο κηλίδος. Ὡσπερ γὰρ μυῖαι εἰς
 μέσην φλόγα οὐκ ἂν ἐμπέσοιεν, ἀλλὰ φεύγουσιν, οὐ-
 10 τω καὶ τὰ πάθη οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι τούτου τολμᾷ.
 Καὶ τούτων ἐβουλόμην μὲν ἀφ' ἡμῶν τὰ παραδείγμα-
 τα παραγαγεῖν δύνασθαι, ἐπειδὴ δὲ ἀποροῦμεν, ἀνάγκη
 πρὸς αὐτὸν τοῦτον καταφυγεῖν.

Ὅρα γοῦν αὐτὸν πρὸς πάντα τὸν κόσμον πῶς διέ-
 15 κειτο. «Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται», φησί, «κἀγὼ τῷ
 κόσμῳ»· τουτέστι, ἄνεκρός εἰμι τῷ κόσμῳ, κἀκεῖνος
 ἐμοὶ νεκρός'. Καὶ πάλιν «Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ
 ἐν ἐμοὶ Χριστός». Τοῦτο μόνου Παύλου λέγειν ἐστίν,
 ἡμῶν δέ, τῶν ἐκείνου τοσοῦτον ἀπολειπομένων, ὅ-
 20 σον τῆς γῆς ὁ οὐρανός, ἐγκαλύπτεσθαι, ὡς μηδὲ τὸ
 στόμα διαῖραι τολμᾷν. Ὅτι δὲ ὡς ἐν ἐρημίᾳ ἦν, καὶ
 οὕτως ἐώρα τὰ παρόντα, ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος· «Μὴ
 σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπό-
 25 στί· τὰ μὲν γὰρ ἀόρατα οὐ βλέπομεν, τὰ δὲ ὄρατὰ
 βλέπομεν. Ὅποιους ἔσχεσθε ὀφθαλμούς, τοιοῦτοί εἰσιν
 οἱ παρὰ τοῦ Χριστοῦ δεδομένοι· καθάπερ γὰρ οὗτοι
 τὰ μὲν ὁρώμενα ὁρῶσι, τὰ δὲ οὐχ ὁρώμενα οὐχ ὁρῶ-
 σιν, οὕτως ἐκεῖνοι τοῦναντίον οὐδεῖς, τὰ ἀόρατα
 30 βλέπων, τὰ ὄρατὰ βλέπει οὐδεῖς, τὰ ὁρώμενα βλέ-

8. Γαλ. 6, 14

9. Γαλ. 2, 20

10. Β' Κορ. 4, 18

τότε. Τόσο πολὺ περιφρονεῖ τις δοκιμασίες, τις μαστιγώσεις καὶ τις φυλακίσεις, σὰν ἀκριβῶς νὰ τὰ πάθαινε αὐτὰ μὲ ξένο σῶμα, ἢ σὰν ἀκριβῶς νὰ εἶχε ἀδαμάντινο σῶμα. Τὰ εὐχάριστα πάλι πράγματα αὐτῆς τῆς ζωῆς τόσο πολὺ τὰ θεωρεῖ ἄξια γιὰ γέλια καὶ δὲν αἰσθάνεται τίποτε γι' αὐτά, ὅπως ἀκριβῶς ἐμεῖς θεωροῦμε τὰ νεκρὰ σώματα, ἢ σὰν οἱ ἴδιοι νὰ εἴμαστε νεκροί. Τόσο πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τὸ νὰ κυριευθεῖ ἀπὸ κάποιο πάθος, ὅσο ἀπέχει ὁ καθαρὸς χρυσὸς ἀπὸ τὴν ἀκαθαρσία ὅταν δοκιμάζεται στὴ φωτιά. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς οἱ μύγες δὲν θὰ μπορούσαν νὰ πέσουν μέσα στὴ φλόγα, ἀλλὰ φεύγουν ἀπ' αὐτήν, ἔτσι καὶ τὰ πάθη δὲν τολμοῦν οὔτε κὰν νὰ πλησιάσουν σ' αὐτόν. Καὶ γιὰ ὅλα αὐτὰ θὰ ἤθελα νὰ μπορούσα νὰ παρουσιάσω τὰ παραδείγματα ἀπὸ ἐμᾶς, ἐπειδὴ ὅμως ἀδυνατῶ νὰ τὸ κάνω αὐτό, εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ καταφύγω πρὸς αὐτόν.

Πρόσεχε λοιπὸν αὐτόν πῶς συμπεριφερόταν πρὸς ὅλο τὸν κόσμον. «Ὁ κόσμος εἶναι σταυρωμένος γιὰ μένα», λέγει, «καὶ ἐγὼ γιὰ τὸν κόσμον»⁸ δηλαδή, «ἐγὼ εἶμαι νεκρὸς γιὰ τὸν κόσμον, καὶ ὁ κόσμος εἶναι νεκρὸς γιὰ μένα». Καὶ πάλι· «Δὲν ζῶ πλέον ἐγὼ, ἀλλὰ ζεῖ μέσα μου ὁ Χριστός»⁹. Αὐτὸ μόνο ὁ Παῦλος μπορεῖ νὰ τὸ λέγει, ἐνῶ ἐμεῖς, πού ἀπέχομε τόσο πολὺ ἀπὸ ἐκείνον, ὅσο ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὴ γῆ, πρέπει νὰ καλυπτόμαστε, ὥστε νὰ μὴ τολμᾶμε οὔτε τὸ στόμα νὰ ἀνοίξομε. Τὸ ὅτι βέβαια ἦταν σὰν νὰ κατοικοῦσε στὴν ἐρημιά, καὶ ἔβλεπε ἔτσι τὰ πράγματα τῆς ἐδῶ ζωῆς, ἄκου αὐτόν πού λέγει· «Δὲν προσέχομε ἐκεῖνα πού βλέπονται, ἀλλ' ἐκεῖνα πού δὲν βλέπονται»¹⁰. Τί λές; Καὶ ὅμως τὸ ἀντίθετο συμβαίνει ἀπὸ ἐκεῖνο πού λές· διότι ἐκεῖνα πού δὲν βλέπονται δὲν τὰ προσέχομε, ἀντίθετα προσέχομε ἐκεῖνα πού βλέπονται. Ὅποια εἶναι τὰ μάτια πού εἶχες, τέτοια εἶναι καὶ ἐκεῖνα πού ἔχουν δοθεῖ ἀπὸ τὸ Χριστό· διότι, ὅπως ἀκριβῶς τὰ μάτια αὐτὰ βλέπουν ἐκεῖνα πού εἶναι ὀρατά, δὲν βλέπουν ὅμως ἐκεῖνα πού εἶναι ἀόρατα, ἔτσι καὶ ἐκεῖνα βλέπουν τὸ ἀντίθετο· κανένας, πού βλέπει τὰ ὀ-

πων, τὰ ἀόρατα βλέπει. Ἡ οὐχὶ καὶ παρ' ἡμῖν τοῦτο γίνεται; Ὅταν γάρ, τὸν νοῦν συστρέψαντες, λογιζώμεθά τι τῶν ἀοράτων, μετέωροι τῶν ἐνεργειῶν ἡμῖν γίνονται αἱ ὄψεις.

5 Καταφρονήσωμεν δόξης, γελᾶσθαι βουλόμεθα μᾶλλον ἢ ἐπαιεῖσθαι· ὁ μὲν γὰρ γελώμενος οὐδὲν βλάπτεται, ὁ δὲ ἐπαινούμενος, μέγала. Μὴ μέγα φρονῶμεν ἐπὶ τοῖς ἐκφοβοῦσι τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τῶν παίδων τοῦτο πράττωμεν· οὐδὲ γάρ, εἴ
 10 τινὰ ἴδοιμεν ἐκφοβοῦντα παιδιά, θαυμάζομεν τοῦτον· εἰ γάρ τις φοβεῖ, παιδιά φοβεῖ· ἄνδρα γὰρ οὐκ ἂν δύναίτο φοβεῖν. Καὶ καθάπερ οἱ ἐκφοβοῦντες ἢ τὰς βλεφαρίδας ἔλκοντες ἄνω, ἢ ἄλλως τὸ πρόσωπον διαστρέφοντες τοῦτο ποιοῦσιν, ὑγιεινὸν δὲ ἔχοντες καὶ
 15 ἡμερον τὸ ὄμμα, οὐκ ἂν δύναίντο τοῦτο ποιῆσαι, οὕτω δὴ καὶ οὗτοι, τὸ διορατικὸν τῆς διανοίας διαστρέφοντες, τοῦτο ποιοῦσιν. Ὡστε ἡμερὸν γε ἄνθρωπον καὶ καλὸν τῇ ψυχῇ οὐδεὶς ἂν φοβηθείη, ἀλλ' αἰδούμεθα πάντες, τιμῶμεν, ἐντρεπόμεθα. Οὐχ ὁρᾶτε πῶς
 20 ὁ φοβερός καὶ μισητός ἐστι καὶ πᾶσιν ἡμῖν ἀπενεκτός; Τί γὰρ τῶν δυναμένων φοβεῖν μόνον οὐκ ἀποστρεφόμεθα; οὐχὶ θηρία, οὐχὶ φωνάς, οὐχὶ ὄψεις, οὐχὶ τόπους, οὐχὶ αἲρα, οἷον τὸ σκότος;

5. Μὴ δὴ μέγα νομίζομεν, εἰ ἄνθρωποι φοβοῦνται
 25 ἡμᾶς· πρῶτον μὲν γὰρ οὐδεὶς ἡμᾶς ἄνθρωπος πτοεῖται, δεύτερον τὸ καὶ πτοουμένους ἡμᾶς μὴ μέγα τοῦτο εἶναι. Μέγα ἀγαθὸν ἢ ἀρετὴ· καὶ ὅρα πῶς μέγα. Ἀθλία τὰ πράγματα νομίζοντες, δι' ὧν συνέστηκεν, αὐτὴν θαυμάζομεν καὶ μακαρίζομεν· τίς γὰρ

ρατα, δὲν βλέπει τὰ ὀρατά, καὶ κανένας, πού βλέπει τὰ ὀρατά, δὲν βλέπει τὰ ἀόρατα. "Ἡ μήπως αὐτὸ δὲν συμβαίνει καὶ σ' ἐμᾶς; Διότι, ὅταν συγκεντρώσομε τὴ σκέψη μας καὶ σκεφτόμαστε κάτι ἀπὸ τὰ ἀόρατα, τὰ μάτια μας τότε ἀπομακρύνονται ἀπὸ τίς ἐνέργειές μας.

"Ἄς περιφρονήσομε τὴ δόξα, ἄς προτιμᾶμε νὰ χλευαζόμαστε μᾶλλον, παρὰ νὰ ἐπαινούμαστε· διότι ἐκεῖνος πού χλευάζεται σὲ τίποτε δὲν βλάπτεται, ἐνῶ ἐκεῖνος πού ἐπαινεῖται, βλάπτεται πάρα πολύ. "Ἄς μὴν ὑπερηφανευόμαστε γιὰ ἐκεῖνα πού προξενοῦν φόβο στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἄς τὸ κάμνομε αὐτὸ ὅπως ἀκριβῶς στὴν περίπτωση τῶν παιδιῶν· καθόσον δὲν θαυμάζομε κάποιον ἐὰν τὸν δοῦμε νὰ φοβερίζει τὰ παιδιά· διότι, ἐὰν κάποιος φοβερίζει, φοβερίζει παιδιά, ἐνῶ ἄνδρα κανένας δὲν θὰ ἦταν δυνατό νὰ φοβερίσει. Καὶ ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνοι πού φοβερίζουν ἢ σηκώνουν ἐπάνω τίς βλεφαρίδες, ἢ τὸ κάμνουν αὐτὸ δημιουργώντας κάποια διαφορετικὴ παραμόρφωση στὸ πρόσωπο, ἐνῶ ἐὰν ἔχουν τὸ βλέμμα τους στὴν φυσικὴ του κατάσταση καὶ ἡμερο, δὲν θὰ μπορούσαν νὰ τὸ κάνουν αὐτό, ἔτσι λοιπὸν καὶ αὐτοὶ τὸ κάμνουν αὐτὸ διαστρεβλώνοντας τὴ διορατικὴ ἰκανότητα τοῦ νοῦ. "Ὡστε λοιπὸν κανένας δὲν θὰ ἦταν δυνατό νὰ φοβηθεῖ ἄνθρωπο μὲ ἡρεμο βλέμμα καὶ καλὴ ψυχὴ, ἀλλ' αὐτὸν ὅλοι μας τὸν σεβόμαστε, τὸν τιμοῦμε, τὸν ντρεπόμαστε. Δὲν βλέπετε πῶς ὁ φοβερός καὶ μισητός εἶναι καὶ ἀνεπιθύμητος ἀπὸ ὅλους μας; Διότι τί δὲν ἀποφεύγομε ἀπὸ ἐκεῖνα πού μποροῦν μόνο νὰ μᾶς φοβίζουν; δὲν ἀποφεύγομε τὰ θηρία, δὲν ἀποφεύγομε τίς φωνές, τίς μορφές, τοὺς τόπους, τὸν ἀέρα καθὼς καὶ τὸ σκοτάδι;

5. "Ἄς μὴ θεωροῦμε λοιπὸν σπουδαῖο πράγμα, τὸ ἐὰν μᾶς φοβοῦνται οἱ ἄνθρωποι· διότι κατὰ πρῶτο κανένας ἄνθρωπος δὲν μᾶς φοβᾶται, δεύτερο δὲν εἶναι σπουδαῖο πράγμα τὸ ἐὰν μᾶς φοβοῦνται. Μεγάλον ἀγαθὸ εἶναι ἡ ἀρετὴ καὶ πρόσεχε πόσον μεγάλο εἶναι. "Ἄν καὶ θεωροῦμε ἄθλια τὰ πράγματα μὲ τὰ ὁποῖα συνίσταται αὐτή, ὅμως

οὐκ ἂν μακαρίσειε τὸν φιλόσοφον, καίτοι πενία, καὶ ὅσα τοιαῦτα ἄθλια εἶναι δοκεῖ; "Ὅταν οὖν διὰ τῶν ἀθλίων εἶναι δοκούντων λάμπη, ὄρα τὴν ὑπερβολήν. Μέγα φρονεῖς ἐπὶ δυναστεία, ἄνθρωπε; Καὶ ποία 5 δυναστεία, εἶπέ μοι, ἐχειροτονήθη; Παρὰ ἀνθρώπων ἐγένου δυνατός· ἔνδοθεν χειροτόνησον σεαυτόν. "Ἀρχων γὰρ οὐχ ὁ καλούμενός ἐστιν, ἀλλ' ὁ ὢν. "Ὡσπερ γὰρ ἰατρὸν οὐκ ἂν ποιήσειε βασιλεὺς οὐδὲ ρήτορα, οὕτως οὐδὲ ἄρχοντα· οὐ γὰρ τὰ γράμματα ποιεῖ ἄρ- 10 χοντα, οὐδὲ τὸ ὄνομα. Ἐπεὶ, εἰ βούλει, οἰκοδομεῖτω τις ἰατρείον, ἐχέτω καὶ μαθητάς, ἐχέτω καὶ ὄργανα καὶ φάρμακα, καὶ εἰσὶτω πρὸς τοὺς κάμνοντας· ἄρα ἀρκεῖ ταῦτα ποιῆσαι ἰατρόν; Οὐδαμῶς ἀλλὰ δεῖ τῆς τέχνης, καὶ ταύτης ἄνευ οὐ μόνον ταῦτα οὐδὲν ὠ- 15 φελεῖ, ἀλλὰ καὶ βλάπτει· τὸν γὰρ οὐκ ἰατρὸν βέλτιον μηδὲ ἔχειν φάρμακα. Ὁ μὲν οὖν μὴ ἔχων οὔτε σώζει, οὔτε ἀπόλλυσιν, ὁ δὲ ἔχων ἀπόλλυσιν, οὐκ εἰδῶς ὅπως χρήσεται· ἐπειδὴ οὐκ ἐν τῇ φύσει τῶν φαρμάκων ἐστὶν ἡ σωτηρία μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τέχνῃ 20 τοῦ προσάγοντος· τούτου γὰρ μὴ ὄντος, πάντα διέφθαρται.

Τοιοῦτος καὶ ὁ ἄρχων ἐστίν· ἔχει ὄργανα, τὴν φωνήν, τὸν θυμόν, τοὺς δημίους, τὰς ὑπερορίας, τὰς τιμάς, τὰς δωρεάς, τοὺς ἐπαίνους· ἔχει καὶ φάρμα- 25 κα, τοὺς νόμους· ἔχει καὶ κάμνοντας, τοὺς ἀνθρώπους· ἔχει ἐργαστήριον, τὸ δικαστήριον· ἔχει μαθητάς, τοὺς στρατιώτας· ἂν οὖν μὴ εἰδῇ τὴν ἐπιστήμην τὴν ἰατρικὴν, οὐδὲν τούτων ὄφελος. Ὁ δικαστῆς ἰατρὸς ψυχῶν ἐστίν, οὐχὶ σωμάτων· εἰ δὲ αὐ-

θαυμάζομε καὶ μακαρίζομε αὐτήν· διότι ποίος θὰ ἦταν δυνατό νὰ μὴ μακαρίσει τὸν ἐνάρετο ἄνθρωπο ἂν καὶ τὸν συνοδεύει ἡ φτώχεια καὶ ὅσα ἄλλα παρόμοια πράγματα πού θεωροῦνται ἄθλια; "Ὅταν λοιπὸν λάμπει αὐτὸς μὲ ἐκείνα πού θεωροῦνται ὅτι εἶναι ἄθλια, σκέψου τότε τὴν ὑπεροχὴ του. Ὑπερηφανεύεσαι, ἄνθρωπε, γιὰ τὴν ἐξουσία σου; Καὶ ποιά ἐξουσία, πὲς μου, ἐγκαταστάθηκε μὲ ἀπόφαση τοῦ λαοῦ; "Ἐγίνες δυνατός ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους· κάνε ἐσωτερικὰ τὸν ἑαυτὸ σου ἄξιο ἄρχοντα. Καθόσον ἄρχοντας δὲν εἶναι ἐκεῖνος πού ὀνομάζεται ἔτσι, ἀλλ' ἐκεῖνος πού εἶναι ἄρχοντας. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς ὁ βασιλιάς δὲν θὰ μπορούσε νὰ κάνει ἰατρὸ οὔτε ρήτορα, ἔτσι οὔτε καὶ ἄρχοντα· καθόσον δὲν κάμνουν τὸν ἄρχοντα οἱ βασιλικὲς ἐπιστολές, οὔτε καὶ τὸ ὄνομα. Διότι, ἐὰν θέλεις, ἄς κατασκευάσει κάποιος ἰατρεῖο, ἄς ἔχει καὶ μαθητές, ἄς ἔχει καὶ ὄργανα καὶ φάρμακα, καὶ ἄς ἐπισκέφτεται τοὺς ἀσθενεῖς· ἄραγε εἶναι αὐτὰ ἀρκετὰ γιὰ νὰ τὸν κάνουν ἰατρό; Καθόλου· ἄλλα χρειάζεται νὰ ξέρει καὶ τὴν τέχνη, καὶ χωρὶς αὐτὴν ὄχι μόνο αὐτὰ δὲν ὠφελοῦν καθόλου, ἀλλὰ καὶ βλάπτουν· διότι ἐκεῖνος πού δὲν εἶναι ἰατρὸς εἶναι προτιμότερο οὔτε φάρμακα νὰ ἔχει. Καθόσον ἐκεῖνος πού δὲν ἔχει φάρμακα οὔτε σώζει, οὔτε ὀδηγεῖ στὸ θάνατο, ἐνῶ ἐκεῖνος πού ἔχει προξενεῖ τὸ θάνατο, μὴ γνωρίζοντας πῶς νὰ χρησιμοποιοῦσιν αὐτά· διότι ἡ σωτηρία δὲν βρίσκεται μόνο στὴ φύση τῶν φαρμάκων, ἀλλὰ καὶ στὴν τέχνη ἐκείνου πού παρέχει τὰ φάρμακα· ἐὰν δὲν ὑπάρχει αὐτό, ὅλα καταστράφηκαν.

Τέτοιος εἶναι καὶ ὁ ἄρχοντας· ἔχει ὄργανα, τὴ φωνή, τὸ θυμὸ, τοὺς δημίους, τίς ἐξορίες, τίς τιμές, τίς δωρεές, τοὺς ἐπαίνους· ἔχει καὶ φάρμακα, τοὺς νόμους· ἔχει καὶ ἀσθενεῖς, τοὺς ἀνθρώπους· ἔχει καὶ ἐργαστήριον, πού εἶναι τὸ δικαστήριον· ἐπίσης ἔχει καὶ μαθητές, πού εἶναι οἱ στρατιῶτες· ἂν λοιπὸν δὲν γνωρίζει τὴν ἰατρικὴ ἐπιστήμη, δὲν ὠφελεῖται σὲ τίποτε ἀπ' αὐτά. Ὁ δικαστὴς εἶναι ἰατρὸς τῶν ψυχῶν, ὄχι τῶν σωμάτων· ἐὰν ἡ

τη ἢ σωμάτων τοσαύτης δεῖται ἐπιμελείας, πολλῶ
 μᾶλλον ἢ τῆς ψυχῆς, ἐπειδὴ καὶ μείζων ψυχὴ σω-
 μάτων. Οὐκ ἄρα τὸ ὄνομα ἔχειν ἄρχοντος ἄρχοντά ἐ-
 στιν εἶναι· ἐπεὶ καὶ ἄλλοι καλοῦνται μεγάλα ὀνόμα-
 5 τα (οἶον· Παῦλος, Πέτρος, Ἰάκωβος, Ἰωάννης),
 ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων εἰσὶν ἅπερ καλοῦνται,
 καθάπερ οὐδὲ ἐγώ· ἀλλ' εἰμὶ τοῦ μακαρίου μὲν ἐκει-
 νου ὁμώνυμος, οὐ μὴν συνώνυμος· οὐκ εἰμὶ Ἰωάν-
 νης, ἀλλὰ καλοῦμαι.

10 Οὕτω κακεῖνοι οὐκ εἰσὶν ἄρχοντες, ἀλλὰ καλοῦν-
 ται. Εἰσὶ δὲ ἐκεῖνοι ἄρχοντες καὶ χωρὶς τούτων, ὡς-
 περ καὶ ἰατρός, καὶ μὴ χρῆται τῇ ἐπιστήμῃ, ἔχη δὲ
 αὐτὴν ἐν τῇ ψυχῇ, ἰατρός ἐστιν. Εἰσὶν ἄρχοντες ἐ-
 αὐτῶν ἄρχοντες. Τρία γὰρ ταῦτά ἐστι ψυχῆ, οἰκία,
 15 πόλις, οἰκουμένη· καὶ ὁδῶ τὰ πράγματα προβαίνει.
 Δεῖ τοίνυν τὸν μέλλοντα ἐπιστήσεσθαι οἰκίας, καὶ
 καλῶς αὐτὴν οἰκοδομήσειν, πρότερον τὴν ψυχὴν τὴν
 ἑαυτοῦ ρυθμίζειν· οἰκία γὰρ αὐτοῦ ἐστιν· εἰ δὲ τὴν
 ἑαυτοῦ μὴ δύναίτο, ἔνθα μία ψυχὴ, ἔνθα κύριος αὐ-
 20 τός, ἔνθα ἀεὶ σύνεστιν ἑαυτῷ, πῶς τοὺς ἄλλους οἰ-
 κοδομήσει; Ὁ τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτοῦ ρυθμίσει δι-
 νάμενος, καὶ τὸ μὲν ποιῶν ἄρχειν, τὸ δὲ ἄρχεσθαι,
 οὗτος καὶ οἰκίαν δυνήσεται· ὁ δὲ οἰκίαν, καὶ πόλιν·
 ὁ δὲ πόλιν, καὶ οἰκουμένην. Εἰ δὲ ψυχὴν οὐκ ἂν δύ-
 25 ναιτο, πῶς οἰκουμένην δυνήσεται;

Ταῦτα μοι εἴρηται, ἵνα μὴ ὤμεν ἐπτοημένοι πρὸς

θεραπεία τῶν σωμάτων χρειάζεται τόση μεγάλη φροντίδα, πολὺ περισσότερη φροντίδα χρειάζεται ἡ θεραπεία τῆς ψυχῆς, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὰ σώματα. Ἐπομένως δὲν σημαίνει, τὸ νὰ ἔχει κανεὶς τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντα ὅτι εἶναι καὶ ἄρχοντας· καθόσον καὶ ἄλλοι ἔχουν μεγάλα ὀνόματα (ὅπως Παῦλος, Πέτρος, Ἰάκωβος, Ἰωάννης), ἀλλ' ὅμως ἀπὸ τὰ ὀνόματα δὲν εἶναι καὶ αὐτὸ ποὺ δηλώνουν τὰ ὀνόματα, ὅπως ἀκριβῶς οὔτε καὶ ἐγὼ· ἀλλ' ἔχω τὸ ἴδιο ὄνομα μὲ τὸν μακάριο ἐκεῖνο, δὲν ἔχει ὅμως τὸ ὄνομά μου τὴν ἴδια σημασίαν μὲ τὸ ὄνομα ἐκείνου· δὲν εἶμαι Ἰωάννης, ἀλλὰ ὀνομάζομαι.

Ἔτσι καὶ ἐκεῖνοι δὲν εἶναι ἄρχοντες, ἀλλὰ ὀνομάζονται. Ἐκεῖνοι εἶναι ἄρχοντες καὶ χωρὶς αὐτά, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ ἰατρός, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν κάνει χρῆσιν τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ἔχει αὐτὴν μέσα στὴν ψυχὴ του, εἶναι ἰατρός. Ἄρχοντες εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι ἄρχοντες τοῦ ἑαυτοῦ τους. Διότι τὰ τρία αὐτὰ πράγματα ὑπάρχουν μέσα στὴν ψυχὴ, ἡ οἰκία, ἡ πόλις καὶ ἡ οἰκουμένη· καὶ τὰ πράγματα προχωροῦν μὲ τὴ σειρά τους. Πρέπει λοιπὸν ἐκεῖνος ποὺ πρόκειται νὰ οἰκοδομήσῃ οἰκία, καὶ νὰ οἰκοδομήσῃ αὐτὴν σωστά, τακτοποιώντας πρῶτα σωστὰ τὴ δική του ψυχὴ· διότι αὐτὴ εἶναι οἰκία δική του· ἐὰν ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ τακτοποιήσῃ τὴ δική του, ποὺ εἶναι μία ψυχὴ, ὅπου κύριος εἶναι αὐτός ὁ ἴδιος, καὶ πάντοτε αὐτὴ βρίσκεται μαζὶ μ' αὐτόν, πῶς θὰ οἰκοδομήσῃ τοὺς ἄλλους; Ἐκεῖνος ποὺ μπορεῖ νὰ ρυθμίζει τὴν ψυχὴ του καὶ φροντίζει ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος νὰ ἄρχει, ἀπὸ τὸ ἄλλο νὰ ἄρχεται, αὐτός θὰ μπορέσῃ νὰ διοικήσῃ καὶ οἰκία· ἐκεῖνος ποὺ θὰ μπορέσῃ νὰ διοικήσῃ οἰκία, θὰ μπορέσῃ νὰ διοικήσῃ καὶ πόλις, καὶ ἐκεῖνος ποὺ θὰ μπορέσῃ νὰ διοικήσῃ πόλις, θὰ μπορέσῃ νὰ κυβερνήσῃ καὶ τὴν οἰκουμένην. Ἐὰν ὅμως δὲν θὰ μπορούσε νὰ ρυθμίσει τὴν ψυχὴ του, πῶς θὰ μπορέσῃ νὰ κυβερνήσῃ τὴν οἰκουμένην;

Αὐτὰ τὰ εἶπα, γιὰ νὰ μὴ νιώθομε φόβο πρὸς τίς ἐξ-

ἀρχάς, ἵνα εἰδῶμεν τί ποτέ ἐστὶν ἀρχή· τοῦτο γὰρ
 οὐκ ἀρχή, ἀλλὰ κατάγελως καὶ δουλεία, καὶ μυρία
 ἕτερα ἂν τις καλέσειεν. Εἶπέ μοι τί ἐστὶν ἄρχοντος
 ἴδιον; ἄρα οὐχὶ τὸ ὠφελεῖν τοὺς ἀρχομένους καὶ εὐ-
 5 εργετεῖν; Τί οὖν, ἂν τοῦτο μὴ γένηται; πῶς ἑτέρους
 ὠφελήσει ὁ ἑαυτὸν μὴ ὠφελήσας; ὁ μυρίας ἔχων
 τυραννίδας ἐν τῇ ψυχῇ τῶν παθῶν πῶς τὰς ἑτέρων
 ἐκκόψει; Οὕτω καὶ τρυφή· οὐχ αὕτη ἐστὶ τρυφή,
 ἀλλ' ἑτέρα. "Ὡσπερ γὰρ ἄρχων ἐδείχθη οὐχ οὗτος,
 10 ἀλλ' ἕτερος, οὕτω καὶ ὁ τρυφῶν ἕτερός ἐστι· δοκεῖ
 μὲν γὰρ εἶναι τρυφή τὸ τῆς ἡδονῆς ἀπολαύειν καὶ
 γαστρίζεσθαι, οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο, ἀλλὰ τοῦναντίον,
 τὸ ψυχὴν ἔχειν θαυμαστὴν καὶ ἐν ἡδονῇ εἶναι. "Ε-
 στω γὰρ τις ἐσθίων, πίνων, σπαταλῶν, ἔπειτα φρον-
 15 τιζέτω καὶ ἀθυμείτω, μὴ δύναται οὗτος εἶναι ἐν
 τρυφῇ; Οὐκ ἄρα τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν τρυφή, ἀλλὰ
 τὸ ἐν ἡδονῇ εἶναι. "Ἐστω τις ξηρὸν λαμβάνων ἄρ-
 τον, καὶ ἐμπιπλάσθω μετ' εὐφροσύνης, ἄρα τοῦτο ἡ-
 δονή; Οὐκοῦν καὶ τρυφή. "Ἴδωμεν οὖν τίνι παρα-
 20 γίνεται αὕτη, τοῖς πλουτοῦσιν ἢ τοῖς μὴ πλουτοῦσιν;
 Οὔτε τούτοις ἀπλῶς, οὔτε ἐκείνοις, ἀλλὰ τοῖς οὕτω
 κατασκευάζουσι τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτῶν, ὥστε μὴ
 πολλὰς ἔχειν ἀθυμιῶν ὑποθέσεις.

Καὶ ποιός ἐστὶν οὗτος ὁ βίος; ἴσως ἔρεϊ τις· ὁ-
 25 ρῶ γὰρ κεχηνότας ἅπαντας καὶ βουλομένους ἀκοῦσαι
 τίς ἐστὶν ὁ βίος οὗτος, ὁ μὴ ἔχων ἀθυμίας. Οὐκοῦν
 ὁμολογείσθω παρ' ὑμῶν πρῶτον ὅτι τοῦτο ἡδονή,
 τοῦτο τρυφή, ὅταν ἀθυμία μὴ ἐνοχλῇ, καὶ μὴ ἀπαιτῇ

ουσίες, γιὰ νὰ γνωρίσομε τί τέλος πάντων σημαίνει ἐξουσία· διότι αὐτό δὲν εἶναι ἐξουσία, ἀλλὰ περιγελωσ καὶ δουλεία, καὶ πολλὰ ἄλλα ὀνόματα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τῆς δώσει. Πές μου σέ παρακαλῶ, ποιό εἶναι τὸ γνώρισμα τοῦ ἄρχοντα; ἄραγε δὲν εἶναι τὸ νὰ ὠφελεῖ τοὺς ἀρχομένους καὶ νὰ τοὺς εὐεργετῆ; τί λοιπόν, ἂν αὐτὸ δὲν γίνεται; πῶς θὰ ὠφελήσει ἄλλους ἐκεῖνος ποὺ δὲν ὠφέλησε τὸν ἑαυτό του; ἐκεῖνος ποὺ ἔχει στήν ψυχὴ του ἄπειρες τυραννικὲς ἐξουσίες τῶν παθῶν, πῶς θὰ ξερριζώσει τίς τυραννικὲς ἐξουσίες ἄλλων; Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἡ ἀπολαυστικὴ ζωὴ δὲν εἶναι αὐτὴ ἀπόλαυση, ἀλλὰ ἄλλη. Διότι ὅπως ἀκριβῶς ἀποδείχθηκε ὅτι ἄρχοντας δὲν εἶναι αὐτός ἀλλὰ ἄλλος, ἔτσι καὶ ἄλλος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ κάνει ἀπολαυστικὴ ζωὴ· διότι φαίνεται βέβαια ὅτι ἀπολαυστικὴ ζωὴ εἶναι ἡ ἀπόλαυση τῶν ἡδονῶν καὶ τὸ ὑπερβολικὸ γέμισμα τῆς κοιλιᾶς, δὲν εἶναι ὅμως αὐτό, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο, τὸ νὰ ἔχει δηλαδὴ ψυχὴ θαυμαστὴ καὶ ν' ἀπολαμβάνει πνευματικὴ ἡδονή. Διότι ὅς ὑποθέσομε ὅτι ὑπάρχει κάποιος ποὺ τρώγει, καὶ πίνει, ποὺ σπαταλᾷ, καὶ στὴ συνέχεια κυριεύεται ἀπὸ σκέψεις καὶ λύπη· μήπως αὐτός μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι κάνει ἀπολαυστικὴ ζωὴ; Ἐπομένως ἀπόλαυση δὲν εἶναι τὸ νὰ τρώγει καὶ νὰ πίνει, ἀλλὰ τὸ νὰ νοιώθει εὐχαρίστηση. Ἄς ὑποθέσομε ὅτι κάποιος τρώγει ξερὸ ψωμί καὶ χορταίνει μὲ ὑπερβολικὴ εὐχαρίστηση· ἄραγε αὐτὸ δὲν εἶναι ἡδονή; Ἐπομένως εἶναι καὶ ἀπόλαυση. Ἄς δοῦμε λοιπόν σέ ποιὸν συμβαίνει αὐτὴ, στοὺς πλούσιους ἢ στοὺς φτωχοὺς; Γενικὰ οὔτε σ' αὐτούς, οὔτε σ' ἐκείνους, ἀλλὰ σ' ἐκείνους ποὺ ἔτσι ρυθμίζουν τὴν ψυχὴ τους, ὥστε νὰ μὴ ἔχουν πολλὰς ἀφορμὰς λύπης.

Ἴσως ὅμως πεῖ κάποιος· Καὶ ποιός εἶναι αὐτός ὁ τρόπος ζωῆς; διότι βλέπω ὅλους νὰ ἔχουν ἀνοιχτὸ τὸ στόμα τους καὶ νὰ θέλουν ν' ἀκούσουν ποιός εἶναι αὐτός ὁ τρόπος ζωῆς, ποὺ δὲν ἔχει λύπες. Λοιπόν ὅς ὁμολογηθεῖ ἀπὸ σᾶς πρῶτα ὅτι αὐτὸ εἶναι ἡδονή, αὐτὸ εἶναι ἀπόλαυση, ὅταν δὲ ἐνοχλεῖ ἡ λύπη καὶ ὅς μὴ ζη-

παρ' ἑμοῦ κρέα, καὶ οἶνον, καὶ καρυκεύματα, καὶ ἱ-
 μάτια σηρικὰ, καὶ πλῆθος τραπέζης. Ἄλλ' ἂν δείξω
 τούτων χωρὶς παρόντα τὸν βίον τὸν τοιοῦτον, ταύ-
 την τὴν ἡδονὴν ἀγάπησον, τοῦτον τὸν βίον· τὰ γὰρ
 5 πολλὰ ἐκ τοῦ μὴ λογίζεσθαι δεόντως παραγίνεται ἡ-
 μῖν τῶν λυπηρῶν. Τίς οὖν πλείονα λυπηθήσεται, ὁ
 μηδενὸς αὐτῶν φροντίζων, ἢ ὁ φροντίζων; ὁ φοβού-
 μενος τὰς μεταβολάς, ἢ ὁ μὴ φοβούμενος; ὁ βασκα-
 νίαν, ὁ φθόνον, ὁ συκοφαντίας, ὁ ἐπιβουλίας, ὁ ἀπώ-
 10 λειαν δεδοικώς, ἢ ὁ τούτων ἐκτός; ὁ πλειόνων δεό-
 μενος, ἢ ὁ μηδενός; ὁ μυρίοις δουλεύων, ἢ ὁ μηδενί;
 ὁ μυρίων χρεῖαν ἔχων, ἢ ὁ ἐλεύθερος; ὁ ἓνα δεσπό-
 την δεδοικώς, ἢ ὁ μυρίους; Οὐκοῦν μείζων ἢ ἡδονὴ
 ἐνταῦθα.

15 Ταύτην τοίνυν διώκωμεν, καὶ μὴ περὶ τὰ πα-
 ρόντα ὤμεν ἐπτοημένοι, ἀλλὰ καταγελῶμεν πάσης
 τῆς τοῦ βίου φαντασίας, καὶ πανταχοῦ τῆς συμμε-
 τρίας ὤμεν, ἵνα δυνηθῶμεν ἄλυπον τὸν βίον τοῦτον
 διαγαγεῖν, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν
 20 χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι
 δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶ-
 νας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

τάει ἀπὸ μένα κρέατα, καὶ κρασί, καὶ καρικεύματα, καὶ ροῦχα μεταξωτά, καὶ πλουσιοπάροχο τραπέζι. "Ἄν λοιπὸν ἀποδείξω ὅτι αὐτὸς ὁ τρόπος ζωῆς ὑπάρχει ὅταν δὲν ὑπάρχουν αὐτά, τότε ἀγάπησε αὐτὴ τὴν ἡδονή, ἀγάπησε αὐτὴ τὴν ζωὴ· διότι οἱ πῶς πολλές λύπες δημιουργοῦνται σὲ μᾶς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι δὲν σκεφτόμαστε σωστά. Ποιὸς λοιπὸν θὰ λυπηθεῖ περισσότερο, ἐκεῖνος πού δὲν φροντίζει γιὰ κανένα ἀπ' αὐτά, ἢ ἐκεῖνος πού φροντίζει; Ἐκεῖνος πού φοβᾶται τίς μεταβολές, ἢ ἐκεῖνος πού δὲν φοβᾶται; ἐκεῖνος πού φοβᾶται τὴ μοχθηρία, τὸ φθόνο, τίς συκοφαντίες, τίς ἐπιβουλές, τὸ θάνατο, ἢ ἐκεῖνος πού εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπ' αὐτά; Ἐκεῖνος πού ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ πολλά, ἢ ἐκεῖνος πού δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίποτε; Ἐκεῖνος πού εἶναι δοῦλος σὲ πολλούς, ἢ ἐκεῖνος πού δὲν εἶναι δοῦλος σὲ κανένα; Ἐκεῖνος πού ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ πολλούς, ἢ ἐκεῖνος πού εἶναι ἐλεύθερος; Ἐκεῖνος πού φοβᾶται ἕναν κύριο, ἢ ἐκεῖνος πού φοβᾶται πολλούς; "Ὡστε λοιπὸν εἶναι μεγαλύτερη ἢ ἡδονὴ στὴ δεύτερη περίπτωση.

Αὐτὴν λοιπὸν ἄς ἐπιδιώκομε καὶ ἄς μὴ κυριευόμαστε ἀπὸ σφοδρὸ πόθο γιὰ τὰ παρόντα πράγματα, ἀλλὰ νὰ θεωροῦμε ἄξια χλευασμοῦ ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ σχήματα τῆς ζωῆς αὐτῆς, καὶ παντοῦ νὰ προτιμοῦμε τὴν ἁρμονικὴ ἀναλογία, γιὰ νὰ μπορέσομε νὰ περάσομε χωρὶς λύπη αὐτὴ τὴν ζωὴ, καὶ νὰ ἐπιτύχομε τὰ ἀγαθὰ πού μᾶς ἔχει ὑποσχεθεῖ ὁ Θεός, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΝΓ'

(Πράξ. 26, 30 - 28, 1)

«'Ανέστη δὲ ὁ βασιλεύς, καὶ ὁ ἡγεμών, ἢ τε Βερνίκη, καὶ οἱ συγκαθήμενοι αὐτοῖς καὶ ἀναχωρήσαντες ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες ὅτι οὐδὲν θανάτου ἄξιον ἢ δεσμῶν
5 πράσσει ὁ ἄνθρωπος οὗτος. 'Αγρίππας δὲ τῷ Φήστῳ ἔφη· 'Απολελύσθαι ἐδύνατο ὁ ἄνθρωπος οὗτος, εἰ μὴ ἀπεκέκλητο Καίσαρα».

1. "Ορα πῶς καὶ πάλιν ὑπὲρ αὐτοῦ ψηφίζονται, καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν, «Μαίνη» ἀφιᾶσιν αὐτὸν οὐ τοῦ
10 θανάτου, ἀλλὰ καὶ τῶν δεσμῶν· καὶ τέλος ἂν ἀφῆκαν, εἰ μὴ Καίσαρα ἀπεκέκλητο. 'Αλλὰ τοῦτο οἰκονομικῶς γέγονεν· οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸ μετὶ δεσμῶν ἀπελθεῖν. Διὰ τοῦτο ἔλεγε· «Μέχρι δεσμῶν ὡς κακοῦργος»· εἰ γὰρ ὁ Κύριος αὐτοῦ μετὰ ἀνόμων
15 ἐλογίσθη, πολλῶ μᾶλλον οὗτος· ἀλλ' ὡσπερ ἐκεῖνος οὐκ ἐκοινώνησε τῆς δόξης, οὕτως οὐδὲ οὗτος. Τὸ γὰρ θαυμαστὸν τότε φαίνεται τὸ ἀναμεμιγμένον τούτοις μηδὲν παρ' αὐτῶν βλάπτεσθαι.

«'Ως δὲ ἐκρίθη τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν 'Ιτα-
20 λίαν, παρεδίδουν τὸν τε Παῦλον καὶ τινὰς ἑτέρους δεσμώτας ἑκατοντάρχη, ὀνόματι 'Ιουλίῳ, σπείρας Σεβαστῆς. 'Επιβάντες δὲ πλοίῳ 'Αδραμυττηνῶ, μέλλοντες πλεῖν τοὺς κατὰ τὴν 'Ασίαν τόπους, ἀνήχθημεν, ὄντος σὺν ἡμῖν 'Αριστάρχου Μακεδόνοιο

1. Πράξ. 26, 24

2. Β' Τιμ. 2, 9

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ν Γ'

(Πράξ. 26, 30 - 28, 1)

«Σηκώθηκε τότε ὁ βασιλιάς καὶ ὁ ἡγεμόνας καὶ ἡ Βερνίκη καὶ ὅλοι ὅσοι κάθονταν μαζί μ' αὐτούς, καὶ ἀφοῦ ἔφυγαν συνομιλοῦσαν ἀναμεταξύ τους καὶ ἔλεγαν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτός δὲν κάνει τίποτε ἄξιο θανάτου ἢ φυλακίσεως. Εἶπε τότε ὁ Ἄγριππας στὸ Φῆστο· Ἦθά μπορούσε ν' ἀπολυθεῖ ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ἐὰν δὲν εἶχε ἐπικαλεσθεῖ τὸν Καίσαρα».

1. Πρόσεχε πῶς καὶ πάλι ἀποφασίζουν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ μετὰ ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ εἶπαν, «Εἶσαι τρελλός»¹, ἀπαλάσσουν αὐτὸν ὄχι μόνο ἀπὸ τὸ θάνατο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ δεσμά· καὶ θὰ τὸν ἐλευθέρωναν ἐξ ὀλοκλήρου, ἐὰν δὲν εἶχε ἐπικαλεσθεῖ τὸν Καίσαρα. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ ρυθμίσθηκε ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ· καὶ ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ φύγει ἀπὸ ἐκεῖ ἀλυσσοδεμένος. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Ἀκόμη καὶ ἀλυσσοδεμένος σὰν κακοῦργος»². Διότι, ἐὰν ὁ Κύριος αὐτοῦ συμπεριελήφθηκε μετὰ τῶν ἀνόμων, πολὺ περισσότερο αὐτός· ἀλλ' ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος δὲν εἶχε σχέση μὲ τὴν κρίση ἐκείνη, ἔτσι οὔτε καὶ αὐτός. Διότι τὸ θαυμαστὸ τότε φαίνεται, τὸ νὰ ἔχει ἀναμειχθεῖ κανεὶς μὲ αὐτούς, χωρὶς ὅμως νὰ βλάπτεται καθόλου ἀπ' αὐτούς.

«Ὄταν ἀποφασίσθηκε ν' ἀποπλεύσουμε γιὰ τὴν Ἰταλία παρέδωσαν καὶ τὸν Παῦλο καὶ μερικοὺς φυλακισμένους σὲ κάποιον ἐκατόνταρχο, ποὺ ὀνομαζόταν Ἰούλιος, καὶ ἦταν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ἀφοῦ ἀνεβήκαμε σὲ κάποιο Ἄδραμυττηνὸ πλοῖο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπρόκειτο νὰ πλεύσουμε στὰ λιμάνια τῆς Ἀσίας, ἀναχωρήσαμε, ἔχοντας μαζί μας τὸν Ἀρίσταρχο, Μακεδόνα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη.

Θεσσαλονικέως. Τῇ δὲ ἑτέρα κληήχθημεν εἰς Σιδῶνα». Ὅρα μέχρι ποῦ συνέρχεται τῷ Παύλῳ καὶ Ἀρίσταρχος. Καλῶς καὶ χρησίμως πάρεστιν ὁ Ἀρίσταρχος, μέλλων ἅπαντα ἀπαγγέλλειν εἰς Μακεδο-
 5 νίαν. «Φιλανθρώπως τε ὁ Ἰούλιος τῷ Παύλῳ χρησάμενος, ἐπέτρεψε πρὸς τοὺς φίλους πορευθέντα ἐπιμελείας τυχεῖν. Κἀκεῖθεν ἀναχθέντες ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κύπρον διὰ τὸ τοὺς ἀνέμους εἶναι ἐναντίους». «Ἐπέτρεψε», φησὶν, «Ἰούλιος φιλανθρώπως
 10 τῷ Παύλῳ χρησάμενος». Καλῶς ποιῶν τοῦτο ἐπιτρέπει, ὥστε ἐπιμελείας τυχεῖν ἀπελθόντα παρὰ τοὺς γνωρίμους· εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτὸν ἀπὸ πολλῆς κακώσεως εἶναι τῶν δεσμῶν, τοῦ φόβου, τοῦ ἄγεσθαι καὶ φέρεσθαι. Ὅρα πῶς οὐδὲ τοῦτο κρύπτει, ὅτι ἐ-
 15 βούλετο ἐπιμελείας τυχεῖν.

Πάλιν πειρασμοί, πάλιν ἀνεμοὶ ἐναντίοι. Ὅρα διὰ πάντων οὕτω τὸν βίον τῶν ἁγίων ὑφαινόμενον ἐξέφυγον τὸ δικαστήριον, καὶ περιπίπτουσι ναυαγίῳ καὶ χειμῶνι ὃ καὶ δηλῶν, ἐπάγει «Τό τε πέλαγος, τὸ κα-
 20 τὰ τὴν Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν, διαπλεύσαντες, κατήλθομεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας. Κἀκεῖ εὐρών ὁ ἑκατόνταρχος πλοῖον Ἀλεξανδρῖνον πλέον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀνεβίβασεν ἡμᾶς εἰς αὐτό». «Εὐρών πλοῖον», φησὶν, «Ἀλεξανδρῖνον». Εἰκότως εὐρίσκεται, ὥστε
 25 κἀκείνους ἀπαγγεῖλαι εἰς τὴν Ἀσίαν τὰ κατὰ τὸν Παῦλον καὶ τούτους εἰς τὴν Λυκίαν. Ὅρα τὸν Θεὸν οὐδὲν καινίζοντα, οὐδὲ μεταβάλλοντα, ἀλλὰ ἀφιέντα αὐτὸν εἰς τοὺς ἀνέμους τοὺς ἀνεπιτηδείους πλεῖν. Ἀλλά καὶ οὕτω θαῦμα ἐργάζεται ὥστε γὰρ ἀσφαλῶς
 30 πλεῖν, οὐκ ἀφῆκεν αὐτοὺς εἰς πέλαγος, ἀλλ' αἰεὶ παρὰ γῆν ἔπλεον.

«Ἐν ἱκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδυπλοοῦντες, καὶ μόλις γενόμενοι κατὰ τὴν Κνίδον, μὴ προσεῶντος ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κρήτην κατὰ
 35 τὴν Σαλμώνην· μόλις τε παραλεγόμενοι αὐτήν, ἦλθομεν εἰς τόπον τινά, καλούμενον Καλοὺς λιμένας, ὃ

Τὴν ἐπόμενην ἡμέρα φθάσαμε στὴ Σιδώνα». Πρόσεχε μέχρι ποῦ πηγαίνει ὁ Ἀρίσταρχος μαζί μὲ τὸν Παῦλο. Πολὺ καλὰ καὶ χρήσιμα παραβρίσκεται καὶ ὁ Ἀρίσταρχος, ὁ ὁποῖος πρόκειται νὰ τὰ γνωστοποιήσῃ ὅλα στὴ Μακεδονία. «Ὁ Ἰούλιος φέρθηκε μὲ εὐγένεια πρὸς τὸν Παῦλο, καὶ τὸν ἐπέτρεψε νὰ μεταβεῖ στοὺς φίλους του γιὰ νὰ τὸν περιποιηθοῦν. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀναχωρήσαμε καὶ πλεύσαμε πρὸς τὰ ὑπὴνεμα μέρη τῆς Κύπρου, διότι οἱ ἄνεμοι ἦταν ἀντίθετοι». «Ὁ Ἰούλιος», λέγει, «φέρθηκε μὲ εὐγένεια πρὸς τὸν Παῦλο καὶ τὸν ἐπέτρεψε νὰ μεταβεῖ στοὺς φίλους του γιὰ νὰ τὸν περιποιηθοῦν»· διότι φυσικὸ ἦταν νὰ εἶχε πολλές κακώσεις ἀπὸ τίς ἀλυσίδες, ἀπὸ τὸ φόβο, καὶ ἀπὸ τὸ νὰ ὀδηγεῖται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Πρόσεχε πῶς οὔτε αὐτὸ κρύβει, τὸ ὅτι δηλαδὴ ἤθελε νὰ τύχει περιποιήσεως.

Πάλι δοκιμασίες, πάλι ἄνεμοι ἀντίθετοι. Πρόσεχε τὴ ζωὴ τῶν ἀγίων ποὺ ὑφαίνεται ἔτσι μὲ ὅλα αὐτά. Ξέφυγαν τὸ δικαστήριον καὶ περιπίπτουν σὲ ναυάγιο καὶ τρικυμία, πράγμα ποὺ γιὰ νὰ δηλώσῃ, προσθέτει· «Καὶ ἀφοῦ πλεύσαμε τὸ πέλαγος τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Παμφιλίας, ἤρθαμε στὰ Μύρα τῆς Λυκίας. Ἐκεῖ ὁ ἐκατόνταρχος βρῆκε κάποιο Ἀλεξανδρινὸ πλοῖο ποὺ προοριζόταν γιὰ τὴν Ἰταλία, καὶ μᾶς ἐπιβίβασε σ' αὐτό». «Βρῆκε», λέγει, «πλοῖο Ἀλεξανδρινό». Πολὺ σωστὰ βρίσκεται τὸ πλοῖο, ὥστε καὶ ἐκεῖνοι νὰ γνωστοποιήσουν τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Παῦλο στὴν Ἀσία, καὶ αὐτοὶ στὴ Λυκία. Πρόχεςσε ποὺ ὁ Θεὸς τίποτε νέο δὲν ἐπινοεῖ, οὔτε μεταβάλλει τὰ πράγματα, ἀλλ' ἀφήνει αὐτὸν νὰ πλέει στοὺς ἀντίθετους ἀνέμους. Ὅμως καὶ ἔτσι θαῦμα πραγματοποιεῖ διότι, γιὰ νὰ πλέουν μὲ ἀσφάλεια, δὲν τοὺς ἄφησε στὸ πέλαγος, ἀλλὰ συνέχεια ἔπλεαν δίπλα στὴν Ξηρά.

«Γιὰ πολλές ἡμέρες πλέαμε σιγὰ -- σιγὰ καὶ μὲ δυσκολία φθάσαμε κοντὰ στὴν Κνίδο, ἐπειδὴ ὅμως δὲν μᾶς ἐπέτρεπε ὁ ἄνεμος νὰ προχωρήσουμε, ὅταν περάσαμε τὴ Σαλμώνη, πλεύσαμε νότια τῆς Κρήτης. Ἐνῶ πλέαμε μὲ κόπο δίπλα στὴν ἀκτὴ, ἤρθαμε σὲ κάποιο τόπο ποὺ ὀνομαζόταν Καλοὶ Λιμένες, κοντὰ στὸν ὁποῖο ἦταν ἡ πόλη

ἔγγυς ἦν πόλις Λασαία. Ἰκανοῦ δὲ χρόνου διαγενο-
 μένου, καὶ ὄντος ἤδη τοῦ πλοῦς ἐπισφαλοῦς διὰ τὸ
 καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι, παρήνει ὁ Παῦ-
 λος αὐτοῖς λέγων· Ἔσθωμεν, θεωρῶ ὅτι μετὰ ὑβρεως
 5 καὶ πολλῆς ζημίας οὐ μόνον τοῦ φορτίου καὶ τοῦ πλοί-
 ου, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν μέλλειν ἔσεσθαι τὸν
 πλοῦν. Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος τῷ κυβερνήτῃ καὶ τῷ
 ναυκλήρῳ ἐπέειπε μᾶλλον, ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου
 λεγομένοις». Τὴν νηστείαν ἐνταῦθα τὴν τῶν Ἰου-
 10 δαίων λέγειν ἠγοῦμαι. Μετὰ γὰρ τὴν Πεντηκοστὴν
 ἐξῆλθον ἐκεῖθεν μετὰ πολὺν χρόνον, ὡς ἐν αὐτῷ σχε-
 δὸν τῷ χειμῶνι παραγενέσθαι εἰς τὰ μέρη τῆς Κρή-
 τῆς. Καὶ τοῦτο δὲ οὐ μικρὸν θαῦμα, τὸ διασωθῆναι
 δι' αὐτὸν καὶ ἐκείνους. «Ἔσθωμεν, θεωρῶ ὅτι μετὰ
 15 ὑβρεως καὶ πολλῆς ζημίας», φησὶν, «οὐ μόνον τοῦ
 φορτίου καὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν
 μέλλειν ἔσεσθαι τὸν πλοῦν». Ὁ μὲν οὖν Παῦλος ἐκέ-
 λευσε μένειν, καὶ τὰ μέλλοντα προλέγει, ἐκεῖνοι δὲ ἐ-
 πειγόμενοι, καὶ ὑπὸ τοῦ τόπου κωλυόμενοι, ἤθελον εἰς
 20 Φοίνικα παραχειμάσαι. Καὶ σκόπει τὴν οἰκονομίαν
 πρῶτον μὲν ἦραν τὸ σκάφος καὶ ἐξήρχοντο, ἔπειτα,
 ὡς ἐνέπεσεν ἄνεμος, ἐδίδουν τῷ φέροντι, καὶ μόλις
 ἐσώζοντο.

2. «Ἄνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς
 25 παραχειμασίαν, οἱ πλείους ἔθεντο βουλὴν ἀναχθῆναι
 ἐκεῖθεν, εἴ πως δύναιντο καταστήσαντες εἰς Φοίνικα
 παραχειμάσαι, λιμένα τῆς Κρήτης, βλέποντα κατὰ
 Λίβα καὶ κατὰ Χῶρον. Ὑποπνεύσαντος δὲ Νότου,
 δόξαντες τῆς προθέσεως κεκρατηκέναι, ἄραντες ἄσ-
 30 σον παρελέγοντο τὴν Κρήτην. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔβαλε
 κατ' αὐτὴν ἄνεμος τυφωνικός, ὁ καλούμενος Εὐρο-
 κλύδων· συναρπασθέντος δὲ τοῦ πλοίου, καὶ μὴ δυ-
 ναμένου ἀντοφθαλμεῖν τῷ ἀνέμῳ, ἐπιδόντες ἐφερό-
 μεθα. Νησίον δὲ τι ὑποδραμόντες, καλούμενον Κλαύ-

Λασαία. Ἐφοῦ εἶχε περάσει ἄρκετός χρόνος καί τὸ ταξίδι ἦταν ἐπικίνδυνον, ἡ δὲ νηστεία εἶχε ἤδη περάσει, εἶπε ὁ Παῦλος σ' αὐτούς· "Ἄνδρες, βλέπω ὅτι τὸ ταξίδι πρόκειται νὰ γίνῃ μὲ τρικυμία μεγάλη καὶ ζημιά ὄχι μόνο τοῦ φορτίου καὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ καὶ τῆς ζωῆς μας. Ὁ ἑκατόνταρχος ὅμως πίστευε περισσότερο τὰ λόγια τοῦ πλοίαρχου καὶ τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ πλοίου, παρὰ τοῦ Παύλου». Νομίζω ὅτι ἐδῶ ἐννοεῖ τὴ νηστεία τῶν Ἰουδαίων. Διότι ἀναχώρησαν ἀπὸ ἐκεῖ μετὰ τὴν Πεντηκοστή καὶ ἄφοῦ εἶχε περάσει πολὺς χρόνος, ὥστε σχεδὸν κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ χειμῶνα νὰ φθάσουν στὰ μέρη τῆς Κρήτης. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι μικρὸ θαῦμα, τὸ νὰ σωθοῦν ἐξ αἰτίας αὐτοῦ καὶ ἐκεῖνοι. «Ἄνδρες, βλέπω ὅτι τὸ ταξίδι πρόκειται νὰ γίνῃ μὲ τρικυμία», λέγει, «καὶ μεγάλη ζημία, ὄχι μόνο τοῦ φορτίου τοῦ πλοίου ἀλλὰ καὶ τῆς ζωῆς μας». Ὁ Παῦλος λοιπὸν συμβούλεψε νὰ παραμείνουν, προλέγοντας ἐκεῖνα ποῦ ἐπρόκειτο νὰ συμβοῦν, ἐκεῖνοι ὅμως θιάζονται, καὶ ἐνῶ ἐμποδίζονταν ἀπὸ τὸ μέρος, ἤθελαν νὰ περάσουν τὸ χειμῶνα στὸ Φοίνικα. Καὶ πρόσεχε τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Στὴν ἀρχὴ πῆραν τὸ σκάφος καὶ ἀπέπλευσαν, ἔπειτα ὅμως, μόλις σηκώθηκε δυνατὸς ἄνεμος, τὸ ἄφησαν στὴν τύχη καὶ μόλις καὶ μετὰ βίας σώθηκαν.

2. «Ἐπειδὴ τὸ λιμάνι δὲν ἦταν κατάλληλον γιὰ νὰ περάσουν τὸ χειμῶνα, οἱ περισσότεροι εἶχαν τὴ γνώμη ν' ἀναχωρήσουν ἀπὸ ἐκεῖ, μήπως καὶ μπορέσουν νὰ φθάσουν στὸ Φοίνικα, ποῦ εἶναι λιμάνι τῆς Κρήτης καὶ βλέπει πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ καὶ βορειοδυτικὰ ὥστε νὰ περάσουν ἐκεῖ τὸ χειμῶνά. Μόλις ἄρχισε νὰ πνέει ἐλαφρὸς νότιος ἄνεμος, νόμισαν ὅτι μποροῦν νὰ πραγματοποιήσουν τὸ σχέδιό τους καί, ἄφοῦ σήκωσαν τὴν ἄγκυρα, ἔπλεαν κατὰ μῆκος τῆς Κρήτης, κοντὰ στὶς ἀκτές. Ὅμως μετὰ ἀπὸ λίγο ξέσπασε ἐναντίον τους ἕνας ἀνεμοστρόβιλος ποῦ ὀνομάζεται εὐροκλύδωνας. Ἐπειδὴ τὸ πλοῖο παρασύρθηκε καὶ δὲν μποροῦσε ν' ἀντισταθεῖ στὸν ἄνεμο, παραδοθήκαμε σ' αὐτὸν καὶ μᾶς ἔφερνε ὅπου ἤθελε. Ὅταν πλεύσαμε στὰ

δην, μόλις ἰσχύσαμεν περικρατεῖς γενέσθαι τῆς σκά-
 φης, ἣν ἄραντες, βοηθείαις ἐχρῶντο ὑποζωννύντες
 τὸ πλοῖον· φοβούμενοί τε μὴ εἰς τὴν Σύρτιν ἐκπέσω-
 σι, χαλάσαντες τὰ ἰστία, οὕτως ἐφέροντο. Σφοδρῶς
 5 δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, τῇ ἐξῆς ἐκβολὴν ἐποιοῦντο·
 καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρ-
 ρίψαμεν. Μῆτε δὲ ἡλίου μῆτε ἄστρον ἐπιφαινομένων
 ἐπὶ πλείονας ἡμέρας, χειμῶνός τε οὐκ ὀλίγον ἐπικει-
 μένου, λοιπὸν περιηρεῖτο πᾶσα ἐλπίς τοῦ σώζεσθαι
 10 ἡμᾶς. Πολλῆς δὲ ἀσιτίας ὑπαρχούσης, τότε σταθεῖς
 ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν εἶπεν· "Ὁρα· μετὰ τὸν
 τοιοῦτον χειμῶνα οὐκ ἐπεμβαίνων αὐτοῖς διαλέγεται,
 ἀλλὰ βουλόμενος κἂν εἰς τὸ μέλλον πιστευθῆναι. "Ὁ-
 θεν καὶ τὰ γεγενημένα παραλαμβάνει εἰς μαρτυρίαν
 15 τῆς τῶν ρηθησομένων ἀληθείας. Καὶ δύο προλέγει,
 ὅτι τε εἰς νῆσον ἐκπεσεῖν δεῖ, καὶ ὅτι τὸ μὲν πλοῖον
 ἀπολεῖται, οἱ δὲ ἐνόντες σωθήσονται (ὅπερ οὐκ ἦν
 στοχασμοῦ, ἀλλὰ προφητείας), καὶ ὅτι αὐτὸν Καί-
 σαρι δεῖ παραστῆναι. Τὸ δὲ «κεχάρισταί σοι ὁ Θεὸς
 20 ἅπαντας», ὅπερ εἶπεν, οὐκ ἀλαζονείας ἐστίν, ἀλλὰ
 βουλομένου προσαγαγέσθαι τοὺς ἐμπλέοντας· οὐχ ἵ-
 να γὰρ αὐτῷ χάριν ἔχωσιν, ἀλλ' ἵνα πείθωνται τοῖς
 ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις, οὕτως εἶπε. Τὸ δὲ «κεχάρι-
 σταί σοι ὁ Θεός» τῷ Παύλῳ εἴρηται. Τοῦτο μονονου-
 25 χὶ λέγων αὐτῷ· "Ἄξιοι μὲν εἰσιν ἀποθανεῖν, ἐπειδὴ
 παρήκουσαν· πλὴν εἰς τὴν χάριν τὴν σὴν τοῦτο γί-
 νεται'.

«Πολλῆς δέ», φησὶν, «ἀσιτίας ὑπαρχούσης, τότε
 σταθεῖς ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν εἶπεν· "Ἐδει μὲν,
 30 ὦ ἄνδρες, πειθαρχήσαντάς μοι, μὴ ἀνάγεσθαι ἀπὸ
 τῆς Κρήτης, κερδῆσαί τε τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὴν

νότια κάποιου μικροῦ νησιοῦ, πού ὀνομάζεται Κλαύδη, κατορθώσαμε μόλις καί μετὰ δυσκολίας νά γίνομε κύριοι τοῦ σκάφους, τὸ ὁποῖο, ἀφοῦ τὸ ἔσυραν ἐπάνω, χρησιμοποιοῦσαν βοηθητικὰ μέσα, ζώνοντας τὸ πλοῖο τριγύρω μὲ καραβόσχοινο. Ἐπειδὴ ὅμως φοβοῦνταν μήπως πέσουν ἔξω στὴ Σύρτη, ἀφοῦ κατέβασαν τὰ πανιά σύρονταν ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ ἀέρα, καί ἐπειδὴ ἀντιμετωπίζαμε μεγάλες δυσκολίες ἐξ αἰτίας τῆς θαλασσοταραχῆς, τὴν ἐπόμενη ἡμέρα ἔρριξαν στὴ θάλασσα ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ φορτίο καί κατὰ τὴν τρίτη ἡμέρα μὲ τὰ ἴδια τὰ χέρια μας ρίξαμε στὴ θάλασσα τίς ἀποσκευές τοῦ πλοίου. Ἐπειδὴ ὅμως οὔτε ἡλιος οὔτε ἄστρα φαίνονταν γιὰ πολλές ἡμέρες καί φοβερὴ θύελλα μᾶς ἔζωνε ἀπὸ παντοῦ, εἶχε χαθεῖ πλέον κάθε ἐλπίδα γιὰ τὴ σωτηρία μας. Ἀφοῦ πέρασαν ἀρκετές ἡμέρες χωρὶς νά φάνε τίποτε, τότε, ἀφοῦ στάθηκε ὁ Παῦλος ἀνάμεσά τους, εἶπε». Πρόσεχε· μετὰ ἀπὸ τὴν τόση τρικυμία ὀμιλεῖ πρὸς αὐτοὺς χωρὶς νά θέλει νά τοὺς κατηγορήσει, ἀλλὰ θέλοντας νά γίνει πιστευτὸς ἔστω καί στὸ μέλλον. Γι' αὐτὸ καί προβάλλει τὰ ὅσα συνέβηκαν σὰν ἐπιβεβαίωση τῆς ἀλήθειας ἐκείνων πού θὰ λεχθοῦν. Καί προλέγει δύο πράγματα, καί ὅτι πρέπει ν' ἀποβιασθοῦν σὲ κάποιο νησί, καί ὅτι τὸ μὲν πλοῖο θὰ καταστραφεῖ, οἱ ἐπιβάτες του ὅμως θὰ σωθοῦν (πράγμα πού δὲν ἦταν σκέψη του, ἀλλὰ προφητεία) καί ὅτι αὐτὸς πρέπει νά παρουσιασθεῖ στὸν Καίσαρα. Τὰ λόγια πού εἶπε, «Ὁ Θεὸς σοῦ χάρισε ὅλους τοὺς συνταξιδιώτες σου», δὲν εἶναι λόγια ἀλαζονείας, ἀλλ' εἶναι λόγια μὲ τὰ ὁποῖα θέλει νά προσελκύσει τοὺς συνταξιδιώτες του· μίλησε δηλαδὴ ἔτσι, ὄχι γιὰ νά τοῦ ὀφείλουν εὐγνωμοσύνη, ἀλλὰ γιὰ νά πιστεύουν στὰ λεγόμενά του. Τὰ λόγια, «Σοῦ τοὺς χάρισε ὁ Θεός», λέχθησαν γιὰ τὸν Παῦλο. Εἶναι σὰν νά λέγει σ' αὐτὸν τὸ ἐξῆς· Ἐβέβαια ἐπειδὴ παράκουσαν εἶναι ἄξιοι νά πεθάνουν, πλὴν ὅμως αὐτὸ γίνεται γιὰ χάρη δική σου'.

«Ἀφοῦ πέρασαν», λέγει, «πολλές ἡμέρες χωρὶς νά φάνε τίποτε, τότε, ἀφοῦ στάθηκε ὁ Παῦλος ἀνάμεσά τους, εἶπε· Ἐπρεπε, ἄνδρες, νά ὑπακούσετε στὰ λόγια μου καί νά μὴ ἀναχωρήσετε ἀπὸ τὴν Κρήτη, διότι ἔτσι θ' ἀποφεύ-

ζημίαν. Καὶ τανῦν παραινῶ ὑμᾶς εὐθυμεῖν· ἀποβολὴ
 γὰρ ψυχῆς οὐδεμία ἔσται ἐξ ὑμῶν, πλὴν τοῦ πλοίου.
 Παρέστη γὰρ μοι ταύτη τῇ νυκτὶ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ,
 οὗ εἰμι, ᾧ καὶ λατρεύω, λέγων· Μὴ φοβοῦ, Παῦλε·
 5 Καίσαρί σε δεῖ παραστῆναι· καὶ ἰδοὺ κεχάρισται σοὶ
 ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλέοντας μετὰ σοῦ. Διὸ εὐθυ-
 μεῖτε, ἄνδρες· πιστεύω γὰρ τῷ Θεῷ ὅτι οὕτως ἔσται,
 καθ' ὃν τρόπον λελάληται μοι. Εἰς νῆσον δέ τινα δεῖ
 ἡμᾶς ἐκπεσεῖν. Ὡς δὲ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ νύξ ἐγέ-
 10 νετο, διαφορομένων ἡμῶν ἐν τῷ Ἀδρία κατὰ μέσον
 τῆς νυκτὸς ὑπενόουν οἱ ναῦται προσάγειν τινὰ αὐ-
 τοῖς χώραν· καὶ βολίσαντες εὖρον ὄργυιᾶς εἴκοσι·
 βραχὺ δὲ διαστήσαντες, καὶ πάλιν βολίσαντες, εὖρον
 ὄργυιᾶς δέκα πέντε· φοβούμενοί τε μὴ πως εἰς τρα-
 15 χεῖς τόπους ἐκπέσωσιν, ἐκ πρύμνης ρίψαντες ἀγκύ-
 ρας τέσσαρας, ἠῤῥχοντο ἡμέραν γενέσθαι. Τῶν δὲ
 ναυτῶν ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλα-
 σάντων τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν, προφάσει ὡς
 ἐκ πρῶρας μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν, εἶπεν ὁ
 20 Παῦλος τῷ ἑκατοντάρχη καὶ τοῖς στρατιώταις· Ἐὰν
 μὴ οὗτοι μείνωσιν ἐν τῷ πλοίῳ, ὑμεῖς σωθῆναι οὐ
 δύνασθε. Τότε οἱ στρατιῶται ἀπέκοψαν τὰ σχοινία
 τῆς σκάφης, καὶ εἶασαν αὐτὴν ἐκπεσεῖν». Ἐνταῦθα
 δείκνυσιν ὅτι ἔμελλον οἱ ναῦται φεύγειν, ἀπιστοῦν-
 25 τες τῷ λεγομένῳ· ὁ δὲ ἑκατόνταρχος πιστεύει σὺν
 τοῖς στρατιώταις· διὸ καὶ φησιν· «Ἐὰν οὗτοι φύγω-
 σιν, ὑμεῖς σωθῆναι οὐ δύνασθε», οὐ διὰ τοῦτο εἰπών,
 ἀλλ' ἵνα κατάσχη αὐτούς, καὶ ἡ προφητεία μὴ δια-
 πέση. Ὅρα καθάπερ ἐν ἐκκλησίᾳ παιδευομένους αὐ-
 30 τοὺς τοῦ Παύλου τὴν φιλοσοφίαν, οὗς καὶ ἐκ μέ-
 σων αὐτῶν σώζει τῶν κινδύνων. Καὶ οἰκονομικῶς
 ἀπιστεῖται ὁ Παῦλος, ἵνα μετὰ τὴν πείραν τῶν πρα-
 γμάτων πιστευθῇ ὅπερ οὖν καὶ γέγονε. Καὶ παραινεῖ
 πάλιν μεταλαβεῖν τροφῆς, καὶ πείθονται καὶ αὐτοὺς

γατε αὐτὴ τὴν τρικυμία καὶ τὴ Ζημιά. Καὶ τῶρα σᾶς συμβουλεύω νὰ ἔχετε θάρρος· καθόσον κανέννας ἀπὸ σᾶς δὲν πρόκειται νὰ χαθεῖ, ἐκτὸς μόνο ἀπὸ τὸ πλοῖο. Διότι μοῦ παρουσιάσθηκε τὴ νύχτα αὐτὴ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, στὸν ὁποῖο πιστεύω καὶ τὸν ὁποῖο λατρεύω, λέγοντάς μου· Μὴ φοβᾶσαι, Παῦλε· πρέπει νὰ παρουσιασθεῖς στὸν Καίσαρα· καὶ νὰ ὁ Θεὸς σοῦ χάρισε ὅλους τοὺς συνταξιδιωτὲς σου. Γι' αὐτό, ἄνδρες, ἔχετε θάρρος· διότι πιστεύω στὸ Θεό, ὅτι ἔτσι θὰ συμβεῖ, ὅπως ἀκριβῶς λέχθηκε σὲ μένα. Πρέπει ὅμως νὰ ἀποβιβασθοῦμε σὲ κάποιο νησί. Τὴ δέκατῃ τέταρτῃ νύχτα καὶ ἐνῶ πλέαμε ἀκόμη στὸ Ἀδριατικὸ πέλαγος, ἀντιλήφθηκαν οἱ ναῦτες κατὰ τὰ μεσάνυχτα κάποια ξηρὰ ποῦ ἦταν κοντὰ μας, καί, ἀφοῦ μέτρησαν τὸ βάθος τοῦ βυθοῦ, βρῆκαν ὅτι ἦταν εἴκοσι ὀργυιές, καὶ ἀφοῦ πέρασε λίγη ὥρα ἀκόμη ξανά βυθομέτρησαν καὶ βρῆκαν δέκα πέντε ὀργυιές. Ἐπειδὴ φοβοῦνταν μήπως πέσομε ἐπάνω σὲ βράχους, ἀφοῦ ἔρριξαν ἀπὸ τὴν πρύμνη τέσσερις ἄγκυρες, παρακαλοῦσαν νὰ ξημερώσει. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ναῦτες ἤθελαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὸ πλοῖο καὶ εἶχαν κατεβάσει τὴ λέμβο στὴ θάλασσα, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι θὰ ρίξουν ἄγκυρες καὶ ἀπὸ τὴν πῶρα, εἶπε τότε ὁ Παῦλος στὸν ἑκατόνταρχο καὶ στοὺς στρατιῶτες ἐὰν αὐτοὶ δὲν μείνουν στὸ πλοῖο, δὲν θὰ μπορέσετε σεῖς νὰ σωθεῖτε. Τότε οἱ στρατιῶτες ἔκοψαν τὰ σχοινιά τῆς λέμβου καὶ τὴν ἄφησαν νὰ πέσει κάτω». Ἐδῶ δείχνει ὅτι οἱ ναῦτες ἐπρόκειτο νὰ φύγουν, μὴ πιστεύοντας στὰ λόγια του, ὁ ἑκατόνταρχος ὅμως μὲ τοὺς στρατιῶτες πιστεύει σ' αὐτὰ γι' αὐτό καὶ λέγει· «Ἐὰν αὐτοὶ φύγουν, σεῖς δὲν θὰ μπορέσετε νὰ σωθεῖτε»· δὲν τὸ λέγει γι' αὐτό, ἀλλὰ γιὰ νὰ συγκρατήσῃ αὐτοὺς καὶ νὰ μὴ διαψευσθεῖ ἡ προφητεία. Πρόσεχε ποῦ αὐτοὶ διδάσκονται σὰν μέσα σὲ ἐκκλησία τὴν εὐσέβεια τοῦ Παύλου, τοὺς ὁποῖους σώζει καὶ μέσα ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς κινδύνους. Καὶ κατ' οἰκονομία ὁ Παῦλος δὲν γίνεται πιστευτός, γιὰ νὰ πιστευθεῖ ἀφοῦ πραγματοποιηθοῦν τὰ λεγόμενά του, πράγμα βέβαια καὶ ποῦ συνέβηκε. Καὶ τοὺς προτρέπει πάλι νὰ φάνε καὶ ὑπακούουν·

πρῶτος μεταλαμβάνει, οὐ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ πείθων ὡς οὐδὲν ἔβλαπεν ὁ χειμῶν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτῶν τὰς ψυχὰς καὶ ὠφέλησεν.

«Ἄχρι δὲ οὗ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι, παρεκάλει
 5 ὁ Παῦλος ἅπαντας μεταλαβεῖν τροφῆς, λέγων· Τεσσαρεσκαιδεκάτην σήμερον ἡμέραν προσδοκῶντες, ἄσιτοι διατελεῖτε, μηδὲν προσλαβόμενοι. Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς μεταλαβεῖν τροφῆς· τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑπάρχει· οὐδενὸς γὰρ ὑμῶν θρῖξ τῆς
 10 κεφαλῆς πεσεῖται. Εἰπὼν δὲ ταῦτα, καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ ἐνώπιον πάντων, καὶ κλάσας ἤρξατο ἐσθίειν. Εὐθυμοὶ δὲ γενόμενοι πάντες, καὶ αὐτοὶ προσελάβοντο τροφῆς. Ἡμεν δὲ ἐν τῷ πλοίῳ αἱ πᾶσαι ψυχαὶ διακόσιαι ἑβδομήκοντα ἕξ.
 15 Κορεσθέντες δὲ τῆς τροφῆς, ἐκούφιζον τὸ πλοῖον, ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον εἰς τὴν θάλασσαν. Ὅτε δὲ ἡμέρα ἐγένετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγίνωσκον· κόλπον δέ τινα κατενόουν, ἔχοντα αἰγιαλόν, εἰς ὃν ἐβουλεύσαντο, εἰ δυνατόν, ἐξῶσαι τὸ πλοῖον. Καὶ τὰς ἀγκύρας
 20 περιελόντες εἴων εἰς τὴν θάλασσαν, ἅμα ἀνέντες τὰς ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων· καὶ ἐπάραντες τὸν ἄρτέμονα τῆ πνεούση κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν. Περιπεσόντες δὲ εἰς τόπον διθάλασσον, ἐπώκειλαν τὴν ναῦν· καὶ ἡ μὲν πρῶρα ἐρείσασσ ἔμεινεν ἀσάλευτος.
 25 ἡ δὲ πρύμνα ἐλύετο ὑπὸ τῆς βίας τῶν κυμάτων». Πάλιν πειρᾶται ὁ διάβολος ἐμποδίσαι τῆ προφητεία· καὶ ἐβούλοντό τινας ἀνελεῖν, ἀλλ' οὐκ εἶασεν ὁ ἑκατόνταρχος, ἵνα τὸν Παῦλον σώσῃ· οὕτως ἤδη ὠκειωμένος ἦν αὐτῷ.

30 3. «Τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλή ἐγένετο, ἵνα τοὺς δεσμώτας ἀποκτείνωσι, μή τις ἐκκολυμβήσας διαφύγοι. Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος, βουλόμενος διασῶσαι τὸν Παῦλον, ἐκώλυσεν αὐτοὺς τοῦ βουλήματος, ἐκέλευσέ τε τοὺς δυναμένους κολυμβᾶν ἀπορρίψαντας

καὶ ὁ ἴδιος τρώγει, πείθοντάς τους ὄχι μόνο μὲ τὰ λόγια, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ ἔργα, ὅτι σὲ τίποτε δὲν τοὺς ἔβλαψε ἢ τρικυμία, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ὠφέλησε τίς ψυχές τους.

«Ἐνῶ περίμεναν νὰ ξημερώσει ὁ Παῦλος προέτρεπε ὅλους νὰ φάγουν, λέγοντας· Σήμερα εἶναι δέκατη τέταρτη ἡμέρα πού βρίσκεσθε σὲ ἀναμονή καὶ εἶστε νηστικοί, χωρὶς νὰ φάγατε τίποτε. Γι' αὐτὸ σᾶς παρακαλῶ νὰ φάτε· διότι αὐτὸ εἶναι γιὰ τὸ συμφέρον τῆς ζωῆς σας· κανενὸς ἀπὸ σᾶς δὲν θὰ πέσει οὔτε τρίχα ἀπὸ τὸ κεφάλι του. Ἄφου εἶπε αὐτά, πῆρε ψωμί, εὐχαρίστησε τὸ Θεὸ μπροστὰ σ' ὅλους, καί, ἀφου τὸ κομμάτισε, ἄρχισε νὰ τρώγει. Τότε πῆραν ὅλοι θάρρος καὶ ἔφαγαν καὶ αὐτοί. Ἦμασταν στὸ πλοῖο συνολικὰ διακόσια ἑβδομήντα ἕξι ἄτομα. Ἄφου χόρτασαν ὅλοι ἀπὸ τροφή, ξελάφρωναν τὸ πλοῖο, ρίχνοντας τὸ σιτάρι στὴ θάλασσα. Ὄταν ξημέρωσε δὲν μπορούσαν νὰ γνωρίσουν τὴ χώρα· διαπίστωσαν ὅτι ὑπῆρχε κάποιος κόλπος, πού εἶχε ἀκρογιαλιά, στὸν ὁποῖο σκέφθηκαν, ἐὰν ἦταν δυνατό, νὰ προσαράξουν τὸ πλοῖο. Ἄφου ἔλυσαν τίς ἄγκυρες τίς ἔρριψαν στὴ θάλασσα, χαλαρώνοντας συγχρόνως τὰ λουριά τῶν πηδαλίων, καὶ ἀφου κατέβασαν τὸ πανὶ τῆς πρῶρας, προχωροῦσαν ὀδηγούμενοι ἀπὸ τὸν ἄνεμο πρὸς τὴν ἀκρογιαλιά. Ἐπειδὴ ὅμως ἔπεσαν σὲ μέρος πού κυκλωνόταν ἀπὸ δύο θάλασσες, ἔρριξαν τὸ πλοῖο στὴν ξηρά· ἡ πρῶρα τότε, ἐπειδὴ ἀκούμπησε στὴν ἀμμουδιά, ἔμεινε ἀκίνητη, ἐνῶ ἡ πρύμνα ἄρχισε νὰ διαλύεται ἀπὸ τὴν ὀργὴ τῶν κυμάτων». Πάλι προσπαθεῖ ὁ διάβολος, νὰ ἐμποδίσει τὴν πραγματοποίησιν τῆς προφητείας· καὶ σκέφτονταν νὰ φονεύσουν μερικούς, ἀλλὰ δὲν ἄφησε ὁ ἐκατόνταρχος, γιὰ νὰ σώσει τὸν Παῦλο· τόσο πολὺ φίλος του εἶχε γίνεαι.

3. «Τότε οἱ στρατιῶτες σκέφθηκαν νὰ φονεύσουν τοὺς φυλακισμένους, γιὰ νὰ μὴ κολυμπήσῃ κανεὶς καὶ φύγει. Ὁ ἐκατόνταρχος ὅμως, θέλοντας νὰ σώσει τὸν Παῦλο, ἐμπόδισε αὐτοὺς νὰ πραγματοποιήσουν τὸ σχέδιό τους, καὶ διέταξε νὰ ριχτοῦν στὴ θάλασσα πρῶτοι ὅσοι ἤξεραν νὰ κολυμποῦν, καὶ νὰ κατευθύνονται πρὸς τὴν ξηρά, ἐνῶ

πρώτους ἐπὶ τὴν γῆν ἐξιέναι, καὶ τοὺς λοιπούς, οὓς
 μὲν ἐπὶ σανίσιν, οὓς δὲ ἐπὶ τινων τῶν ἀπὸ τοῦ πλοί-
 ου. Καὶ οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι ἐπὶ τὴν
 γῆν. Καὶ διασωθέντες, τότε ἐπέγνωσαν ὅτι **Μελίτη**
 5 ἢ νῆσος καλεῖται. Ὁρᾶς ὅσον γέγονεν ἀγαθὸν ἀπὸ
 τοῦ χειμῶνος; Οὐκ ἄρα ἐγκαταλείψεως ἦν ὁ χειμῶν.
 Καὶ πῶς, φησὶν, ἔφερον, ἄσιτοι ὄντες, καὶ μηδενὸς
 μεταλαβόμενοι; Ὁ φόβος κατεῖχεν αὐτοὺς καὶ οὐκ
 εἶα εἰς ἐπιθυμίαν τροφῆς ἐμπεσεῖν, μέλλοντας ὑπὲρ
 10 τῶν ἐσχάτων κινδυνεύειν. Τὸ μὲν οὖν γενόμενον ἀ-
 πὸ τοῦ καιροῦ ἐγένετο, τὸ δὲ θαῦμα μείζον, ὅτι ἐν
 καιρῷ τοιούτῳ ἐκ μέσων ἐσώθησαν τῶν κινδύνων
 αὐτὸς τε καὶ δι' αὐτὸν οἱ λοιποί.

«Καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα, τῇ πνεύσει κα-
 15 τεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν». Τοῦτο εἶπε, τὴν βίαν δεῖ-
 ξαι βουλόμενος, ἦν ὑπέμενον χειμαζόμενοι: πολλάκις
 γὰρ οὐχ οὕτω ποιοῦσι. Διὸ καὶ κατήγαγον τὴν ὀθό-
 νην, τουτέστι τὰ ἰστία (ὅταν γὰρ σφοδρὸς ἄνεμος ἦ,
 τοῦτο γίνεται), ἐγκόπτοντες τοῦ πνεύματος τὴν ῥύ-
 20 μην. Ταῦτα δὲ πάσχουσιν ἐν τῷ Ἀδρία, ἔνθα τὸ σώ-
 ζεσθαι χαλεπὸν. «Ἡμεν δὲ ἐν τῷ πλοίῳ αἱ πᾶσαι
 ψυχαὶ διακόσται ἐβδομήκοντα ἕξ». Καὶ πόθεν δῆλον
 ὅτι τοσοῦτοι ἦσαν οἱ συμπλέοντες; Εἰκὸς ἦν αὐτοὺς
 ἐρωτᾶν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν πλέουσι, καὶ μαθεῖν πάντα.
 25 Οἱ δὲ οὐδενὸς μετέλαβον, ὅτι οὐκ ἦν αὐτοῖς φροντὶς
 τροφῆς, ἅτε οὐ περὶ τῶν τυχόντων ὄντος τοῦ κινδύ-
 νου. Καὶ ὅρα πῶς οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ ἡ παρολκῆ τοῦ
 πλοῦς γέγονε τῷ Παύλῳ, οὐδὲ ἄκαιρος ὁ πλοῦς, ἀλ-
 λά ποιεῖται αὐτὸν διδασκαλίας καιρόν. Οὐ μικρὸν δὲ
 30 τοῦτο, εἴ γε πάντες οὗτοι ἐπίστευσαν. Ἄλλ' ἴδωμεν
 ἄνωθεν τὰ εἰρημένα.

«Ἰκανοῦ δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ ὄντος ἤδη
 ἐπισφαλοῦς τοῦ πλοῦς, παρήνει ὁ Παῦλος, λέγων αὐ-
 τοῖς ἄνδρες, θεωρῶ ὅτι μετὰ ὕβρεως καὶ ζημίας
 35 μέλλειν ἔσεσθαι τὸν πλοῦν». Ὅρα τὸ ἄτυφον ἵνα μὴ

οί υπόλοιποι νὰ βγοῦν, ἄλλοι ἐπάνω σὲ σανίδια καὶ ἄλλοι ἐπάνω σὲ συντρίμματα τοῦ πλοίου. Καὶ ἔτσι μπόρεσαν ὅλοι νὰ βγοῦν στὴν Ξηρὰ καὶ νὰ σωθοῦν. Ἐφοῦ σωθήκαμε, μάθαμε τότε ὅτι τὸ νησί ὀνομάζεται Μελίτη». Βλέπεις πόσο μεγάλο καλὸ προέκυψε ἀπὸ τὴν κακοκαιρία; Ἔπειτα ἡ κακοκαιρία δὲν ἦταν δείγμα ἐγκαταλείψεως. Καὶ πῶς, λέγει, ὑπέφεραν ἐνῶ ἦταν νηστικοὶ καὶ δὲν εἶχαν φάγει τίποτε; Ἦταν κυριευμένοι ἀπὸ τὸ φόβο καὶ δὲν τοὺς ἄφηνε νὰ ἐπιθυμήσουν τροφή, ἐπειδὴ ἀντιμετώπιζαν κίνδυνο μέχρι θανάτου. Καὶ ἐκεῖνο λοιπὸν ποῦ ἔγινε συνέβηκε ἐξ αἰτίας τοῦ καιροῦ, τὸ θαῦμα ὅμως εἶναι μεγαλύτερο, διότι, ἐνῶ ἐπικρατοῦσε ἓνας τέτοιος καιρὸς, σώθηκαν μέσα ἀπὸ τοὺς κινδύνους καὶ αὐτὸς καὶ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ καὶ οἱ υπόλοιποι.

«Καὶ ἀφοῦ κατέβασαν τὰ πανιά τῆς πλώρας, κατευθύνονταν ἀπὸ τὸν ἄνεμο πρὸς τὴν ἀκρογιαλιά». Αὐτὸ τὸ εἶπε θέλοντας νὰ δείξει τίς δυσκολίες ποῦ ὑπέμεναν ἀντιμετωπίζοντας τὴν κακοκαιρία· διότι πολλές φορές δὲν ἐνεργοῦν κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Γι' αὐτὸ καὶ κατέβασαν τὴν ὀθόνη, δηλαδή τὰ πανιά (διότι, ὅταν ἐπικρατεῖ ἰσχυρὸς ἄνεμος, αὐτὸ γίνεται), ἐμποδίζοντας τὴν ὀρμητικὴ πνοὴ τοῦ ἀνέμου. Αὐτὰ παθαίνουν στὸ Ἀδριατικὸ πέλαγος, ὅπου ἡ σωτηρία εἶναι δύσκολη. «Ἦμασταν στὸ πλοῖο συνολικὰ διακόσια ἑβδομήντα ἔξι ἄτομα». Καὶ ἀπὸ ποῦ εἶναι φανερό ὅτι τόσοι ἦταν οἱ συνταξιδιωτὲς; Φυσικὸ ἦταν νὰ τοὺς ρωτοῦσε τὴν αἰτία γιὰ τὴν ὁποία ταξίδευαν καὶ νὰ τὰ ἔμαθε ὅλα. Αὐτοὶ ὅμως τίποτε δὲν ἔφαγαν, διότι δὲν τοὺς ἐνδιέφερε ἡ τροφή, ἀφοῦ ὁ κίνδυνος δὲν ἦταν τυχαῖος. Καὶ πρόσεχε πῶς οὔτε ἡ ὁδήγησι τοῦ πλοίου στὴν Ξηρὰ ὑπῆρξε τυχαία γιὰ τὸν Παῦλο, οὔτε τὸ ταξίδι ἀκατάλληλο γιὰ δράση, ἀλλὰ μεταβάλλει αὐτὸ σὲ εὐκαιρία διδασκαλίας. Δὲν εἶναι μικρὸ πρᾶγμα αὐτό, ἐφόσον δηλαδή ὅλοι αὐτοὶ πίστεψαν. Ἄλλ' ἄς δοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ὅσα λέχθηκαν.

«Ἐφοῦ πέρασε ἀρκετὸς χρόνος καὶ τὸ ταξίδι ἦταν ἐπικίνδυνο, ὁ Παῦλος συμβούλευε καὶ ἔλεγε σ' αὐτούς: ἄνδρες, βλέπω ὅτι τὸ ταξίδι πρόκειται νὰ γίνῃ μὲ τρικυμία καὶ ζημιὰ». Πρόσεχε τὴν ἔλλειψη ὑπερηφάνειας· γιὰ

δόξη προφητεύειν, ἀλλ' ὡς ἀπὸ στοχασμοῦ λέγειν. «θεωρῶ» φησιν· οὐ γὰρ ἂν ἐδέξαντο, εὐθέως εἰ τοῦτο εἶπε. Πρῶτερον γοῦν προφητεύει, καὶ λέγει· «Ὁ Θεός, ᾧ λατρεύω», ἐνάγων αὐτούς. Πῶς οὖν οὐκ
 5 ἐγένετο μετὰ ζημίας ψυχῶν; Ἐγένετο ἂν, εἰ μὴ ὁ Θεός διέσωσεν. Ὅσον γὰρ κατὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, ἀπώλοντο ἂν ἀλλ' ὁ Θεός ἐκώλυσεν. «Ὁ δὲ ἑκατοντάρχης», φησί, «τῷ κυβερνήτῃ μᾶλλον ἐπέθετο ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις». Ἴνα δει-
 10 χθῆ ὅτι οὐκ ἀπὸ στοχασμοῦ ταῦτα ἔλεγεν, ὁ κυβερνήτης τὰ ἐναντία λέγει, καὶ ταῦτα ἔμπειρος ὢν· οὕτως οὐκ ἀπὸ στοχασμοῦ ἦν τὰ λεγόμενα. «Ἄνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος», φησίν, «ὑπάρχοντος». Ὅρα καὶ ὁ τόπος διδάσκει μὴ ἀπὸ στοχασμοῦ εἶναι, ἀνεύθετος ὢν·
 15 μᾶλλον δὲ ἀπὸ στοχασμοῦ φαίνονται λέγοντες ἐκείνων οἱ πλείους, οἱ καὶ βουλεύονται ἀναχθῆναι ἐκεῖθεν· ἀλλ' οὐδὲν αὐτοῖς πλέον ἐκ τούτου γίνεται· περιπίπτουσι γὰρ κλύδωνι, καὶ ἐκβολὴν ὢν ἐπεφέροντο ποιοῦνται. Διὸ καὶ τοῦτο δηλῶν ἐπήγαγε· «Σφοδρῶς
 20 δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρρίψαμεν». Ἴνα μὴ ἔχωσι μετὰ ταῦτα ἀπειθεῖν, ταῦτα συγχωρεῖται. Καὶ χαλεπὸς χειμὼν ἐγείρεται, καὶ πολὺ τὸ σκότος γίνεται.

Εἶτα, ἵνα μὴ ἀπόλωνται, καὶ ὁ σῖτος ρίπτεται καὶ
 25 πάντα τοῦτο γάρ ἐστι· «Τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρρίψαμεν». Πολλῆς δὲ αἰτίας ὑπαρχούσης, εἶπεν ὁ Παῦλος· Ἔδει πειθαρχήσαντάς μοι κερδῆσαι τὴν ζημίαν». Εἶδες πῶς οὐ μικρὰ πρὸς τὴν ἀκρόασιν συνεβάλετο καὶ ὁ χειμὼν καὶ τὸ σκότος; Καὶ ὅρα πῶς
 30 πείθεται ὁ ἑκατόνταρχος, ὥστε καὶ τὴν σκάφην ἀφεῖναι καὶ ἀπολέσαι. Εἰ δὲ οἱ ναῦται οὐδέπω ἐπείσθη-

νά μή φανεῖ ὅτι προφητεύει, ἀλλ' ὅτι τὰ λόγια αὐτὰ ἀποτελοῦν δική του σκέψη, λέγει, «βλέπω» διότι δὲν θὰ τὸ δέχονταν αὐτὸ ἐὰν τοὺς τὸ ἔλεγε ἀμέσως. Προηγουμένως λοιπὸν προφητεύει καὶ λέγει· «Ὁ Θεός, τὸν ὁποῖο λατρεύω» διεγείροντας καὶ ἐνθαρρύνοντας αὐτούς. Πῶς λοιπὸν συνέβηκε νὰ μὴ ἔχουν ἀπώλειες ζωῆς; Θὰ συνέβαινε αὐτό, ἐὰν δὲν τοὺς ἔσωζε ὁ Θεός. Διότι, σύμφωνα μὲ τὴν φύση τοῦ πράγματος, ὅπωςδήποτε θὰ χάνονταν, ἀλλ' ὅμως ἐμπόδισε ὁ Θεός. «Ὁ ἐκατόνταρχος ὅμως», λέγει, «ἔδειχνε πίστη περισσότερο στὰ λόγια τοῦ πλοιάρχου, παρὰ στὰ λόγια τοῦ Παύλου». Γιὰ νὰ δειχθεῖ ὅτι αὐτὰ δὲν τὰ ἔλεγε ἀπὸ δική του σκέψη, ὁ κυβερνήτης λέγει τὰ ἀντίθετα, καὶ ὅλα αὐτὰ ἐνῶ αὐτὸς ἦταν ἐμπειρὸς τῶν πραγμάτων αὐτῶν· ὥστε λοιπὸν τὰ λεγόμενά του δὲν ἦταν δικές του σκέψεις. «Ἐπειδὴ», λέγει, «τὸ λιμάνι δὲν ἦταν κατάλληλο». Πρόσεχε ὅτι καὶ τὸ μέρος διδάσκει, ὅτι τὰ λεγόμενά του δὲν ἦταν δικές του σκέψεις, ἀφοῦ αὐτὸ ἦταν ἀκατάλληλο· οἱ περισσότεροι ὅμως ἀπὸ ἐκείνους φαίνονται νὰ λένε ὅτι τὰ λεγόμενά του ἦταν δικές του σκέψεις, οἱ ὁποῖοι καὶ θέλουν ν' ἀποπλεύσουν ἀπὸ ἐκεῖ· ἀλλ' ὅμως αὐτοὶ τίποτε περισσότερο δὲν κερδίζουν ἀπ' αὐτό· διότι περιπίπτουν σὲ τρικυμία καὶ ρίχνουν στὴ θάλασσα τὶς ἀποσκευές πού ἔφεραν μαζί τους. Γι' αὐτό, γιὰ νὰ δηλώσει αὐτό, πρόσθεσε· «Ἐπειδὴ ἀντιμετωπίζαμε ἰσχυρὴ θαλασσοταραχὴ, μὲ τὰ ἴδια τὰ χέρια μας ρίξαμε στὴ θάλασσα τὶς ἀποσκευές τοῦ πλοίου». Γιὰ νὰ μὴ μποροῦν στὴ συνέχεια νὰ ἀπιστοῦν, ἐπιτρέπεται αὐτὰ νὰ συμβοῦν. Καὶ φοβερὴ τρικυμία σηκώνεται, καὶ πολὺ σκοτάδι ἀπλώνεται.

Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴ χαθοῦν, καὶ τὸ σιτᾶρι ρίχνεται καὶ ὅλα· διότι αὐτὸ σημαίνει τό· «Ρίξαμε τὶς ἀποσκευές τοῦ πλοίου». «Ἀφοῦ πέρασαν ἀρκετὲς ἡμέρες χωρὶς νὰ φάγουν τίποτε εἶπε ὁ Παῦλος· Ἔπρεπε νὰ μ' ἀκούσετε καὶ θ' ἀποφεύγατε τὴ Ζημιά». Εἶδες πῶς δὲν ἦταν μικρὴ ἢ συμβολὴ τῆς κακοκαιρίας καὶ τοῦ σκότους γιὰ τὴν ἀκρόαση; Καὶ πρόσεχε πῶς πείθεται ὁ ἐκατόνταρχος, ὥστε καὶ τὴ λέμβο νὰ ἐπιτρέψει νὰ χαθεῖ. Ἐὰν ὅμως οἱ ναῦτες δὲν

σαν, ἀλλ' ὕστερον πείθονται, μὴ θαυμάσης· καὶ γὰρ τὸ γένος τὸ τούτων ἰταμὸν πῶς ἔστι καὶ σκληρὸν πρὸς τὸ πείθεσθαι. Σὺ δέ μοι σκόπει τὴν σύνεσιν καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Παύλου· οὐ γὰρ ἐπιτιμᾶ καὶ τραχύνεται, 5 ἀλλ' ἡμέρως «οὕτως ἔδει» φησὶν· ἦδει γὰρ ὅτι οὐκ ἔστιν εὐπαράδεκτος ἐγκαλῶν τις ἐν συμφορᾷ, ἀλλά, ὅταν καὶ τὰ πλείονα παρατρέχη τῆς συμφορᾶς, τότε εὐπαράδεκτος γίνεται. Τότε τοίνυν ἐπιτίθεται, ὅτε πᾶσα ἡ ἐλπίς τοῦ σωθῆναι περιηρέθη· τότε καὶ τὰ 10 χρηστὰ προλέγει.

«Ὡς δὲ τεσσαρεσκαιδεκάτη νύξ ἐγένετο», φησί, «φοβούμενοι ἠὔχοντο ἡμέραν γενέσθαι». Ἴνα μὴ τις εἶπη ὅτι οὐδὲν γέγονε, τοῦτο ἐπήγαγε, δεικνύς πάντα γεγονότα. Ὅτι δὲ γέγονε, καὶ ὁ φόβος μαρτυρεῖ· 15 «ἠὔχοντο» γάρ, φησὶν, «ἡμέραν γενέσθαι φοβούμενοι». Καὶ ὁ τόπος χαλεπὸς (κατὰ γὰρ τὸν Ἀδρίαν ταῦτα συμβαίνει), καὶ ἡ ἀσιτία ἡ πολλή· «τεσσαρεσκαιδεκάτην γὰρ σήμερον ἡμέραν προσδοκῶντες, ἄσιτοι διατελεῖτε». Ὡστε ἐξ ἀπάντων ἐν μέσῳ ἦσαν 20 θανάτου· διὸ καὶ ἐπάγει· «Παρακαλῶ ὑμᾶς προσλαβεῖν τροφῆς· τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑπάρχει»· τουτέστι, ἴμῃ ποτε λιμῶ διαφθαρήτε, τροφῆς μεταλάβετε'.

4. «Λαβὼν δὲ ἄρτον», φησὶν, «εὐχαρίστησε τῷ 25 Θεῷ». Ὅρα τὸ εὐχαριστῆσαι αὐτὸν ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις οὐ μόνον αὐτοὺς ἐπέρρωσεν, ἀλλὰ καὶ εὐθύμους ποιεῖ. «Ἡμεν δέ», φησί, «πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐν τῷ πλοίῳ διακόσιαι ἑβδομήκοντα ἔξ». Περὶ τούτων ἔλεγεν· «Ἀποβολὴ ψυχῆς οὐδεμία ἔσται ἐξ ὑμῶν». 30 Τοῦτο πεπληροφορημένης ψυχῆς, τὸ εἰπεῖν ὅτι σωθήσονται. «Κορεσθέντες δὲ τῆς τροφῆς, ἐκούφιζον τὸ πλοῖον, ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον». Ὅρᾳς; πρὸς τὸ λαβεῖν τροφήν πείθονται μόνον· ἀλλ' οὕτω λοιπὸν τὸ πᾶν ἔρριψαν ἐπὶ τὸν Παῦλον, ὡς καὶ τὸν σῖτον ἐκ- 35 βαλεῖν. Ὅρα αὐτοὺς καὶ τὰ ἀνθρώπινα ποιοῦντας, καὶ οὐ κωλύοντα τὸν Παῦλον. «Ὅτε δέ», φησὶν, «ἡ-

πείσθηκαν ἀκόμη, ἀλλὰ πείθονται ὕστερα, μὴ ἀπορήσεις· καθόσον τὸ γένος αὐτῶν εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο θρασύ καὶ σκληρὸ στὸ νὰ πείθεται. Σὺ ὅμως πρόσεχε σὲ παρακαλῶ καὶ ἐδῶ τῆ σύνεση τοῦ Παύλου· διότι δὲν κατηγορεῖ καὶ δὲν δείχνει σκληρότητα, ἀλλὰ μὲ ἡρεμία λέγει, «ἔτσι ἔπρεπε νὰ κάνετε»· καθόσον γνώριζε ὅτι δὲν εἶναι εὐπρόσδεκτος κάποιος ποὺ κατηγορεῖ στίς συμφορές, ἀλλὰ τότε γίνεται εὐπρόσδεκτος, ὅταν ἀφήνει ἀπαρατήρητα τὰ περισσότερα τῆς συμφορᾶς. Τότε λοιπὸν ἐπιτίθεται, ὅταν σῆσει κάθε ἐλπίδα σωτηρίας· τότε προλέγει καὶ τὰ καλά.

«Ἄφου ἦρθε», λέγει, «ἡ δέκατη τέταρτη νύχτα, κυριευμένοι ἀπὸ φόβο παρακαλοῦσαν νὰ ξημερώσει». Γιὰ νὰ μὴ πεί κάποιος ὅτι δὲν συνέβηκε τίποτε, πρόσθεσε αὐτό, δείχνοντας ὅτι ὅλα εἶχαν γίνει. Τὸ ὅτι βέβαια εἶχαν γίνει τὸ μαρτυρεῖ καὶ ὁ φόβος· διότι λέγει, «παρακαλοῦσαν, κυριευμένοι ἀπὸ φόβο, νὰ ξημερώσει». Καὶ ὁ φόβος ἦταν φοβερός (διότι αὐτὰ συνέβαιναν στὸ Ἄδριατικὸ πέλαγος), καὶ πολλές ἡμέρες εἶχαν νὰ φάνε· «Διότι εἶναι ἡ δέκατη τέταρτη ἡμέρα σήμερα ποὺ βρίσκεσθε σὲ ἀναμονή καὶ εἰσθε νηστικοί», Ὡστε ἀπὸ ὅλα γενικὰ βρίσκονταν μέσα στὸ θάνατο· γι' αὐτὸ καὶ προσθέτει· «Σᾶς παρακαλῶ νὰ φάτε· διότι αὐτὸ εἶναι πρὸς ὄφελος τῆς σωτηρίας σας»· δηλαδή, φάτε, ἵνα νὰ μὴ πεθάνετε ἀπὸ τὴν πείνα'.

4. «Ἄφου», λέγει, «πῆρε ψωμὶ εὐχαρίστησε τὸ Θεό». Πρόσεχε· τὸ ὅτι αὐτὸς εὐχαρίστησε τὸ Θεὸ γιὰ τὰ ὅσα εἶχαν συμβεῖ ὄχι μόνο ἔδωσε θάρρος σ' αὐτούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς κάμνει εὐθυμοὺς. «Ἦμασταν», λέγει, «στὸ πλοῖο συνολικὰ διακόσια ἐβδομήντα ἔξι ἄτομα». Γι' αὐτούς ἔλεγε· «Κανένας ἀπὸ σᾶς δὲν πρόκειται νὰ χαθεῖ». Αὐτὸ δείχνει ψυχὴ ποὺ εἶχε λάβει διαβεβαιώσεις, τὸ νὰ πεί δηλαδή ὅτι θὰ σωθοῦν. «Ἄφου χόρτασαν, ξελάφρωναν τὸ πλοῖο, ρίχνοντας τὸ σιτάρι στὴ θάλασσα». Βλέπεις; ὑπακούουν μόνο γιὰ νὰ φάνε· ἀλλὰ τόσο πολὺ στήριξαν τὸ πᾶν στὸν Παῦλο, ὥστε καὶ τὸ σιτάρι νὰ ρίξουν. Πρόσεχε αὐτούς ποὺ καὶ τὰ ἀνθρώπινα κάμνουν καὶ δὲν ἐμποδίζουν τὸν Παῦλο. «Ὅταν ξημέρωσε», λέγει, «χαλάρωσαν τὰ λου-

μέρα ἐγένετο, ἀνῆκαν τὰς ζευκτηρίας». Διαλύεται τὸ πλοῖον ἐν ἡμέρᾳ, ἵνα μὴ τῷ φόβῳ διαλυθῶσιν, ἵνα ἴδῃς ἔργῳ τὴν προφητείαν. «Τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλή ἐγένετο, ἵνα τοὺς δεσμώτας ἀποκτείνωσιν».

5 Ὁρᾷς ὅτι καὶ κατὰ τοῦτο τῷ Παύλῳ ἐχαρίσθησαν; διὰ γὰρ αὐτὸν οὐκ εἶασεν αὐτοὺς ἀναιρεθῆναι ὁ ἑκατόνταρχος. Οὕτω μοι δοκοῦσιν ὁμολογημένοι εἶναι κακοὶ ἐκεῖνοι, ὥστε ἐλέσθαι αὐτοὺς καὶ ἀνελεῖν· ἀλλ' οὐδὲν πλεόν γέγονε, τοῦ βουλήματος κωλυθέντος,

10 ἀλλ' οἱ μὲν ἐξεκολύμβησαν, οἱ δὲ ἐπὶ σανίδων ἐφέροντο, καὶ πάντες οὕτως ἐσώθησαν, καὶ ἡ προφητεία τέλος ἐλάμβανεν, εἰ καὶ μὴ τῷ χρόνῳ σεμνή τις οὔσα· οὐ γὰρ πρὸ πολλῶν ἐτῶν αὐτὴν προεῖπεν, ἀλλὰ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων ἐπόμενος· ἀνέλπιστα γὰρ

15 ἦν πάντα, καὶ διὰ τῆς οἰκειᾶς σωτηρίας ἐμάνθανον τίς ὁ Παῦλος ἦν.

Ἄλλ' εἴποι ἄν τις· Ἐπὶ τί μὴ καὶ τὸ πλοῖον διέσωσεν;· Ἰνα μάθωσιν οἷον κίνδυνον διέφυγον· ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνης βοήθειας ἦν τὸ πᾶν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ

20 χειρὸς, χωρὶς πλοίου σωζούσης. Ὡστε οἱ δίκαιοι, καὶ ἐν χειμῶνι ὤσι, καὶ ἐν θαλάσῃ, καὶ ἐν πελάγει, οὐδὲν πάσχουσι δεινόν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους συνδιασώζουσιν. Εἰ πλοῖον κινδυνεῦον, καὶ ναυάγιον ὑπομένον, καὶ δεσμῶται διὰ Παῦλον ἐσώθησαν, ἐννόησον

25 τί ἐστὶν ἅγιον ἄνδρα εἶναι ἐν οἰκίᾳ· πολλοὶ γὰρ οἱ χειμῶνες καὶ ἡμῖν ἐφίστανται, καὶ πολλῶ τούτων χαλεπώτεροι, ἀλλὰ δύναται καὶ ἡμᾶς χαρίσασθαι, μόνον ἐὰν πειθώμεθα τοῖς ἁγίοις, καθάπερ ἐκεῖνοι, ἂν ποιῶμεν ἃ προστάττουσιν· οὐ γὰρ ἀπλῶς σώζονται.

30 ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ πίστιν εἰσήνεγκαν. Καὶ ἐν δέσμῳ ἢ ὁ ἅγιος, τῶν λελυμένων μείζονα ἐργάζεται. Καὶ σκόπει τοῦτο ἐνταῦθα γεγεννημένον. Ὁ λελυμένος ἑκα-

τόνταρχος αὐτοῦ ἐδεῖτο τοῦ δεδεμένου· ὁ ἐπιστήμων κυβερνήτης τοῦ μὴ κυβερνήτου ἔχρηξε, μᾶλλον δὲ τοῦ ὄντως κυβερνήτου· οὐ γὰρ τοιοῦτον ἐκυβέρνοσκάφος, ἀλλὰ τῆς οἰκουμένης τὴν Ἐκκλησίαν, παρ' 5 ἐκείνου μαθῶν, τοῦ καὶ θαλάσσης Δεσπότη, οὐκ ἀνθρωπίνῃ τέχνῃ, ἀλλὰ πνευματικῇ σοφίᾳ. Ἐν τῷ σκάφει τούτῳ πολλὰ ναύγια, πολλὰ κύματα, πνεύματα πονηρίας· «Ἐξῶθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι»· ὥστε ὁ ὄντως κυβερνήτης ἐκεῖνος ἦν.

10 Ὅρα δὴ τὸν βίον ἡμῶν ἅπαντα πῶς τοιοῦτός ἐστι· ποτὲ μὲν γὰρ φιλανθρωπίας ἀπολαύομεν, ποτὲ δὲ χειμῶνος, ποτὲ καὶ παρ' οἰκείαν ἀβουλίαν, καὶ παρὰ τὸ ραθυμεῖν δὲ μυρίοις ἐμπίπτομεν κακοῖς· μᾶλλον δὲ τοῦτο γίνεται, παρὰ τὸ μὴ ἀκούειν Παύλου, 15 ὅταν ἐπειγώμεθά που ἀπελθεῖν, ἔνθα μὴ κελεύει συμπλεῖ γὰρ καὶ νῦν ἡμῖν, ἀλλ' οὐ δεδεμένος, καθάπερ τότε· παραινεῖ καὶ νῦν καὶ λέγει τοῖς ἐν τῇ θαλάττῃ ταύτῃ· «Προσέχετε ἑαυτοῖς· εἰσελεύσονται γὰρ μετὰ τὴν ἄφιξίν μου λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς». Καὶ πάλιν 20 «Ἐν ὑστέροις καιροῖς ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποὶ, καὶ ἔσονται οἱ ἄνθρωποι φίλανθοι, φιλάργυροι, ἀλαζόνες». Τοῦτο πάντων χαλεπώτερον τῶν πνευμάτων.

5. Μένωμεν οὖν ἔνθα κελεύει ἐπὶ τῆς πίστεως, ἐπὶ τοῦ λιμένος τοῦ ἀσφαλοῦς· αὐτοῦ μᾶλλον ἀκούω- 25 μεν, ἢ τοῦ κυβερνήτου τοῦ ἐν ἡμῖν, τουτέστι τοῦ λογισμοῦ. Μὴ ἅπερ ἂν ὑποβάλλῃ οὗτος ποιῶμεν, μὴ ἅπερ ὁ ναύκληρος, ἀλλὰ ἅπερ ἂν ὁ Παῦλος· μυρίους τοιούτους διῆλθε χειμῶνας. Μὴ τῇ πείρᾳ μανθάνωμεν, ἀλλὰ πρὸ τῆς πείρας κερδάνωμεν καὶ ὕβριν καὶ 30 ζημίαν. Ἄκουσον τί φησιν· «Οἱ βουλόμενοι πλουτεῖν ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν». Πειθώμεθα τοίνυν αὐτῷ, ἐπεὶ καὶ ἐκεῖνοι μὴ πεισθέντες ὄρατε τί ἐπαθον.

3. Β' Κορ. 7, 5

5. Β' Τιμ. 3. 1-2

4. Πρόξ. 20, 28-29

6. Α' Τιμ. 6, 9

φυλακισμένος· ὁ ἔμπειρος κυβερνήτης εἶχε τὴν ἀνάγκη ἐκείνου ποῦ δὲν ἦταν κυβερνήτης, ἢ καλύτερα ἐκείνου ποῦ ἦταν πραγματικὰ κυβερνήτης· διότι δὲν κυβερνοῦσε τέτοιο σκάφος, ἀλλὰ τὴν Ἐκκλησία τῆς οἰκουμένης, ὁποῦ ἔμαθε ἀπὸ ἐκεῖνον, τὸν Κύριο τῆς θάλασσας, ὄχι μὲ ἀνθρώπινη τέχνη, ἀλλὰ μὲ πνευματικὴ σοφία. Στὸ σκάφος αὐτὸ συμβαίνουν πολλὰ ναυάγια, πολλὰ κύματα καὶ ἐπιτίθενται πνεύματα πονηρίας. «Ἀπὸ ἔξω πόλεμοι, ἀπὸ μέσα φόβοι»³ ἐπομένως ὁ πραγματικὸς κυβερνήτης ἐκεῖνος ἦταν.

Πρόσεχε λοιπὸν πῶς ὅλη ἡ ζωὴ μας εἶναι τέτοια· διότι ἄλλοτε ἀπολαμβάνομε τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, ἄλλοτε συμφορὲς, ὑπομένοντας ἄπειρα κακὰ καὶ ἀπὸ δική μας ἀπερισκεψία καὶ ἀδιαφορία· ἢ καλύτερα αὐτὸ γίνεται ἐπειδὴ δὲν ἀκοῦμε αὐτὰ ποῦ λέγει ὁ Παῦλος, ὅταν βιαζόμαστε νὰ πᾶμε κάπου, ποῦ δὲν παραγγέλλει ἐκεῖνος· διότι ταξιδεύει καὶ τώρα μαζί μας, ἀλλ' ὄχι ἀλυσσοδεμένος ὅπως ἀκριβῶς τότε. Προτρέπει καὶ τώρα καὶ λέγει σ' αὐτοὺς ποῦ ταξιδεύουν μέσα στὴ θάλασσα αὐτῇ· «Προσέχετε τὸν ἑαυτὸ σας· διότι μετὰ τὴν ἀναχώρησή μου θὰ μποῦν ἀνάμεσά σας λύκοι φοβεροί»⁴. Καὶ πάλι· «Κατὰ τοὺς τελευταίους καιροὺς θὰ ἔρθουν δύσκολοι καιροὶ καὶ θὰ γίνουν οἱ ἄνθρωποι ἐγωῖστές, φιλάργυροι καὶ ἀλαζόνες»⁵. Αὐτὸς εἶναι ὁ φοβερότερος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνέμους.

5. Ἦς μένομε λοιπὸν ἐκεῖ ποῦ προτρέπει αὐτός, στὴν πίστη, στὸ λιμάνι τὸ ἀσφαλές· ὡς ἀκοῦμε αὐτὸν περισσότερο, παρὰ τὸν κυβερνήτη ποῦ ὑπάρχει μέσα μας, δηλαδὴ τὸ λογισμό μας. Ἦς μὴ κάμνομε ἐκεῖνο ποῦ ὑπαγορεύει αὐτός, ὡς μὴ κάμνομε ἐκεῖνο ποῦ λέγει ὁ ναύκληρος, ἀλλ' ἐκεῖνα ποῦ παραγγέλλει ὁ Παῦλος· ἀμέτρητες τέτοιες συμφορὲς πέρασε. Ἦς μὴ διδασκόμαστε ὁποῦ γνωρίσουμε τὴ συμφορὰ, ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ τὴν πραγματοποίησιν αὐτῆς ὡς ἀποφεύγομε τὴ συμφορὰ καὶ τὴ ζημιὰ. Ἦς ἀκουσε τί λέγει· «Ἐκεῖνοι ποῦ θέλουν ν' ἀποκτοῦν πλούτη πέφτουν σὲ πειρασμό»⁶. Ἦς δείχνομε ὑπακοὴν σ' αὐτόν, διότι καὶ ἐκεῖνοι βλέπετε τί κακὸ ἔπαθαν ἐπειδὴ δὲν πίστεψαν σ' αὐτόν,

Καὶ πάλιν ἐτέρωθι λέγει τί ποιεῖ νανάγια. «Οἵτινες», φησὶν, «ἐνανάγησαν περὶ τὴν πίστιν». Σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες καὶ ἐπιστώθης. Πειθώμεθα Παύλω· κἂν ἐν μέσῳ ὤμεν χειμῶνι, πάντως ἀπαλλαγησόμε-
 5 θα τῶν κινδύνων, κἂν τεσσαρεσκαίδεκα ἡμέραις ἄσιτοι διαμένωμεν, κἂν ἡ ἐλπίς τῆς σωτηρίας ἐκπέση, κἂν ἐν σκότῳ ὤμεν καὶ γνόφῳ, πεισθέντες αὐτῷ, ἀπαλλαγησόμεθα τῶν κινδύνων.

Πλοῖον εἶναι νομίζωμεν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν,
 10 κἂν τούτῳ τοὺς κακούργους καὶ μυρία ἔχοντας δεινά, τοὺς μὲν ἄρχοντας, τοὺς δὲ φύλακας, τοὺς δὲ δικαίους, οἷος Παῦλος, τοὺς δὲ δεσμίους, ταῖς ἁμαρτίαις δεδεμένους· ἂν μὲν οὖν Παύλω πειθώμεθα, οὐ δεδεμένοι ἀπολλύμεθα, ἀλλὰ καὶ λυόμεθα· χαριεῖται
 15 καὶ ἡμᾶς αὐτῷ ὁ Θεός. Ἡ οὐκ οἶει δεσμὸν εἶναι χαλεπὸν τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰ πάθη; οὐ γὰρ δὴ χεῖρες μόνον εἰσὶ δεδεμένοι, ἀλλ' ὁ πᾶς ἄνθρωπος. Εἶπε γάρ μοι, ὅταν τις χρήματα πολλὰ κεκτημένος μὴ ἀναλίσκη μηδὲ δαπανᾷ, ἀλλὰ κατέχη, οὐχὶ παντὸς δε-
 20 σμίου χαλεπώτερον τῆ φειδωλίας δεσμεῖται δεσμῷ ἄρραγεῖ; Τί δαί, ὅταν τις εἰμαρμένην ἑαυτὸν ὑποβάλλῃ, οὐχὶ πάλιν ἄλλοις οὗτος δεσμοῖς δέδεται; Τί δαί, ὅταν παρατηρήσῃ; τί δαί, ὅταν συμβόλοις; οὐχὶ παντὸς δεσμοῦ ταῦτα χαλεπώτερα; τί δαί, ὅταν ἐπι-
 25 θυμῖα ἀλόγῳ καὶ ἔρωτι; Τίς διαρρήξει τούτους ὑμῖν τοὺς δεσμούς; Τοῦ Θεοῦ χρεία ὥστε λυθῆναι. Καὶ ἐν μὲν τούτων ἀρκεῖ κίνδυνον ἐμποιῆσαι, ὅταν δὲ καὶ δεσμὰ καὶ χειμῶν, ἐννόησον ὅσον τὸ τῶν κινδύνων· τί γὰρ οὐχ ἱκανὸν διαφθεῖραι; οὐχ ὁ λιμός, ὁ χειμῶν,
 30 ἢ κακία τῶν ἐμπλεόντων, τὸ τοῦ καιροῦ ἀνεπιτήδει-

Καί πάλι σέ ἄλλο μέρος λέγει ποιό εἶναι ἐκεῖνο πού προξενεῖ ναυάγια· «Οἱ ὅποιοι», λέγει, «ναυάγησαν ὡς πρὸς τὴν πίστη»⁷. Σὺ ὅμως μένε σταθερὸς σ' ἐκεῖνα πού ἔμαθες καὶ πίστεψες. Ἦς ὑπακοῦμε στὸν Παῦλο· καὶ ἂν ἀκόμη βρισκόμαστε μέσα σέ συμφορά, ὅπωςδῆποτε θ' ἀπαλλαχτοῦμε ἀπὸ τοὺς κινδύνους, καὶ ἂν ἀκόμη παραμένομε δεκατέσσερις ἡμέρες νηστικοί, καὶ ἂν ἀκόμα βρισκόμαστε μέσα στὸ σκοτάδι καὶ τῆ θύελλα, θ' ἀπαλλαχτοῦμε ἀπὸ τοὺς κινδύνους ἐὰν ὑπακούσομε σ' αὐτόν.

Ἦς θεωροῦμε ὅλη τὴν οἰκουμένη ὅτι εἶναι πλοῖο, καὶ ἐπάνω σ' αὐτό βρίσκονται οἱ κακοῦργοι καὶ ἐκεῖνοι πού διέπραξαν ἀμέτρητα κακά, καὶ ἄλλοι ἐπάνω σ' αὐτό εἶναι ἄρχοντες, ἄλλοι φύλακες, ἄλλοι δίκαιοι, ὅπως ἦταν ὁ Παῦλος, ἄλλοι ἀλυσσοδεμένοι, δεμένοι μὲ τις ἀλυσίδες τῶν ἀμαρτιῶν· ἂν λοιπὸν ὑπακοῦμε στὸν Παῦλο, δὲν χανόμαστε ἐφόσον εἴμαστε δεμένοι, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερωνόμαστε· διότι πρὸς χάρι αὐτοῦ θὰ μᾶς χαρίσει ὁ Θεὸς τὴ σωτηρία. Ἦ νομίζεις ὅτι δὲν εἶναι φοβερά δεσμὰ τὰ ἀμαρτήματα καὶ τὰ πάθη; διότι δὲν εἶναι δεμένα μόνο τὰ χέρια, ἀλλ' ὀλόκληρος ὁ ἄνθρωπος. Διότι πὲς μου, ὅταν κάποιος, πού ἔχει ἀποκτημένα πολλὰ χρήματα, δὲν ξοδεύει αὐτὰ καὶ δὲν τὰ δαπανᾷ, ἀλλὰ τὰ φυλάσσει, δὲν εἶναι δεμένος φοβερότερα ἀπὸ ὅποιαδῆποτε ἀλυσίδα μὲ τὴν ἀδιάσπαστη ἀλυσίδα τῆς φιλαργυρίας; Ἐπίσης τί γίνεται ὅταν κάποιος θέτει τὸν ἑαυτό του κάτω ἀπὸ τὴ μοίρα· δὲν δένεται πάλι αὐτὸς μὲ ἄλλες ἀλυσίδες; Τί συμβαίνει ἐπίσης ὅταν παραδίνει τὸν ἑαυτό του στίς διάφορες διακρίσεις; τί ὅταν πιστεύει στὰ διάφορα μαντικά σημεῖα; δὲν εἶναι αὐτὰ φοβερότερα ἀπὸ ὅποιαδῆποτε δεσμὰ; Τί γίνεται ἐπίσης ὅταν παραδίνεται στὴν παράλογη ἐπιθυμία καὶ τὸν ἔρωτα; Ποιὸς θὰ σπάσει αὐτὰ τὰ δεσμὰ μας; Χρειαζόμαστε τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ ἐλευθερωθοῦμε. Καὶ ἓνα ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἀρκετὸ νὰ μᾶς ὀδηγήσει σὲ κίνδυνο, ὅταν ὅμως ὑπάρχουν δεσμὰ καὶ τρικυμίες, σκέψου πόσο εἶναι τὸ μέγεθος τῶν κινδύνων. Διότι ποιὸ ἦταν ἐκεῖνο πού δὲν μποροῦσε νὰ τοὺς καταστρέψει ἐκείνους; δὲν μποροῦσε ἢ πεί-

ον; Ἄλλὰ καὶ πρὸς ταῦτα πάντα ἔστη ἡ λαμπρότης Παύλου.

Οὕτω δὴ καὶ νῦν κατέχωμεν παρ' ἑαυτοῖς τοὺς ἁγίους, καὶ οὐκ ἔσται χειμῶν· μᾶλλον δέ, κἂν ἡ χει-
 5 μῶν, ἔσται εὐδία καὶ γαλήνη πολλή, καὶ ἀπαλλαγὴ τῶν κινδύνων· ἐπειδὴ τὸν ἅγιον εἶχε φίλον ἢ χήρα ἐκείνη, καὶ ὁ θάνατος ἐλύθη τοῦ παιδίου, καὶ τὸν παῖδα πάλιν ζῶντα ἀπελάμβανεν. Ἐνθα πόδες ἁγίων ἐπιβαίνουσιν, οὐδὲν ἔσται λυπηρόν· κἂν γένηται,
 10 πρὸς δοκιμὴν καὶ πρὸς μείζονα δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἐθισον τὸ ἔδαφος τῆς οἰκίας ὑπὸ τοιοῦτων πατεῖσθαι ποδῶν, καὶ οὐ πατήσει δαίμων ἐκεῖ. Καὶ μάλα εἰκότως· ὥσπερ γάρ, ἔνθα ἂν εὐωδία ἦ, οὐχ ἔξει χώραν δυσωδία, οὕτω καί, ἔνθα μύρον ἔστί τὸ ἅγιον, ἀπο-
 15 πνίγεται δαίμων, εὐφραίνει τοὺς συνόντας, διαχέει ψυχὴν, ἀνίησιν. Ἐνθα ἄκανθαι, ἐκεῖ θηρία· ἔνθα φιλοξενία, οὐκ εἰσὶν ἄκανθαι ἢ γὰρ ἐλεημοσύνη εἰσελθοῦσα παντὸς δρεπάνου τομώτερον ἀναιρεῖ τὰς ἀκάνθας, παντὸς πυρὸς σφοδρότερον. Μὴ φοβηθῆς·
 20 αἰδεῖται τὰ ἴχνη τῶν ἁγίων, καθάπερ λέοντας ἀλώπεκες· «δίκαιος» γάρ, φησὶν, «ὡς λέων πέποιθεν». Εἰσαγάγωμεν τούτους τοὺς λέοντας εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ πάντα φυγαδεύεται τὰ θηρία, οὐ βοῶντων αὐτῶν μεγάλα, ἀλλ' ἀπλῶς φθεγγομένων· οὐ γὰρ βρυ-
 25 χηθμὸς λέοντος οὕτω φυγαδεύει τὰ θηρία, ὡς εὐχὴ δικαίου φυγαδεύει δαίμονας· ἂν φθέγξῃται μόνον κατεπτήχασι.

Καὶ ποῦ νῦν τοιοῦτοι, φησὶν, εἰσί; Πανταχοῦ, ἂν πιστεύωμεν ἡμεῖς, ἂν ζητῶμεν, ἂν περιεργαζώ-
 30 μεθα. Ποῦ ἐζήτησας; εἰπέ μοι· πότε τοῦτο ἔργον ἔ-

8. Γ' Βασ. 17, 17 ε.

9. Παροιμ. 28, 1

να, ἡ τρικυμία, ἡ κακία τῶν συνταξιδιωτῶν, ἡ ἀκαταλληλότητα τοῦ καιροῦ; Ἄλλ' ἀπέναντι σ' ὅλα αὐτὰ στάθηκε ἡ λαμπρότητα τοῦ Παύλου.

Ἔτσι λοιπὸν καὶ τώρα ἄς ἔχομε κοντά μας τοὺς ἀγίους καὶ δὲν πρόκειται νὰ μᾶς συμβεῖ τρικυμία ἢ καλύτερα, καὶ ἂν ἀκόμη συμβεῖ τρικυμία, θὰ ἔρθει γρήγορα μεγάλη καλοκαιρία καὶ γαλήνη καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς κινδύνους. Ἐπειδὴ ἡ χήρα ἐκείνη εἶχε φίλο τὸν ἅγιο, καὶ ὁ θάνατος τοῦ παιδιοῦ λύθηκε, καὶ ἀποκτοῦσε πάλι τὸ παιδί της Ζωντανό⁸. Ἐκεῖ ποὺ πατοῦν πόδια ἀγίων, τίποτε δὲν πρόκειται νὰ συμβεῖ λυπηρό· καὶ ἂν ἀκόμη συμβεῖ, συμβαίνει γιὰ δοκιμὴ καὶ γιὰ μεγαλύτερη δόξα τοῦ Θεοῦ. Συνήθισε τὸ ἔδαφος τῆς οἰκίας σου νὰ πατεῖται ἀπὸ τέτοια πόδια, καὶ δὲν θὰ πατήσῃ ἐκεῖ ὁ δαίμονας. Καὶ πολὺ σωστά· διότι, ὅπως ἀκριβῶς, ὅπου ὑπάρχει εὐωδία, δὲν ἔχει θέση ἢ δυσωδία, ἔτσι καί, ὅπου ὑπάρχει τὸ ἅγιο μύρο, πνίγεται ὁ δαίμονας, χαρίζει εὐφροσύνη στοὺς παραβρισκομένους, γεμίζει τὴν ψυχὴ ἀπὸ χαρὰ καὶ τὴ διεγείρει. Ἐκεῖ ποὺ ὑπάρχουν ἀγκάθια, ἐκεῖ ὑπάρχουν θηρία, ἐκεῖ ποὺ ὑπάρχει φιλοξενία, δὲν ὑπάρχουν ἀγκάθια· διότι, ἀφοῦ κάνει τὴν ἐμφάνισή της ἡ ἐλεημοσύνη, καταστρέφει τὰ ἀγκάθια μὲ μεγαλύτερη εὐκολία ἀπὸ ὅποιοδήποτε δρεπάνι, μὲ μεγαλύτερη ὀρμὴ ἀπὸ ὅποιαδήποτε φωτιά. Μὴ φοβηθεῖς· φοβᾶται τὰ ἴχνη τῶν ἀγίων, ὅπως ἀκριβῶς οἱ ἀλεπουῖδες τὰ λιοντάρια· διότι λέγει, «ὁ δίκαιος μένει σὰν τὸ λεοντάρι ἀκλόνητος μὲ τὴν πεποίθησή του στηριγμένη στὸ Θεό»⁹. Ἄς ὀδηγήσομε αὐτὰ τὰ λεοντάρια στὸ σπίτι μας καὶ ὅλα τὰ θηρία θὰ τραποῦν σὲ φυγὴ, χωρὶς μεγάλες φωνές αὐτῶν, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνο μὲ τὴν ὀμιλία αὐτῶν· διότι δὲν φυγαδεύει τὰ θηρία τόσο πολὺ ὁ βρυχηθμὸς τοῦ λιονταριοῦ, ὅσο φυγαδεύει ἡ προσευχὴ τοῦ ἀγίου τοὺς δαίμονες· μόνο ἂν μιλήσῃ, ἀφαιρεῖ τὴν τόλμη ἀπ' αὐτὰ καὶ τὰ κάνει νὰ περιμαζευθοῦν.

Καὶ ποῦ ὑπάρχουν, λέγει, τώρα τέτοιοι; Παντοῦ, ἂν πιστεύομε ἐμεῖς, ἂν ψάχνομε νὰ βροῦμε αὐτούς, ἂν δείχνομε ζωερὴ ἐπιθυμία γι' αὐτούς. Πές μου, ποῦ ἀναζήτη-

σχές; τότε πράγμα τοῦτο ἔθου; Εἰ δὲ οὐ ζητεῖς, μὴ
 θαυμάσης ὅτι οὐχ εὐρίσκεις· «ὁ γὰρ ζητῶν εὐρίσκει»,
 οὐχ ὁ μὴ ζητῶν. Ἄκουσον τοὺς ἐν ἐρημίαις ὄντας·
 ἀπάγαγε χρυσίον καὶ ἀργύριον πανταχοῦ τῆς οἴκου-
 5 μένης εἰσί. Ἐὰν μὴ ἐν τῇ οἰκίᾳ δέξῃ, ἄπελθε σὺ πρὸς
 αὐτόν, συγγένου τῷ ἀνδρὶ, πρὸς τὸ οἶκημα γένου τὸ
 ἐκείνου, ἵνα δυνηθῆς ἐπιτυχεῖν, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ
 εὐλογίας ἀπολαῦσαι· μεγάλη γὰρ ἡ παρὰ τῶν ἁγίων
 εὐλογία, ἧς ἐπιτυγχάνειν σπουδάζωμεν, ἵνα διὰ τῶν
 10 εὐχῶν τούτων βοηθούμενοι τῆς παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἐν-
 δυναμοῦντος Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀπολαύσωμεν χά-
 ριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ,
 μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κρά-
 τος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰ-
 15 ὄνων. Ἄμην.

σεσ αὐτούς; πότε ἔκανες αὐτὸ τὸ ἔργο; πότε ἔκανες πρά-
ξη αὐτὸ τὸ πράγμα; Ἐὰν λοιπὸν δὲν ψάχνεις νὰ βρεῖς αὐ-
τούς, μὴ ἀπορήσεις πὺ δὲν τοὺς βρίσκεις· διότι «Ἐκεῖνος
ποὺ ψάχνει νὰ βρεῖ, βρίσκει»¹⁸, ὄχι ἐκεῖνος πὺ δὲν ψά-
χνει. Ἦκουσε ἐκείνους πὺ Ζοῦν στὶς ἐρημιές· ἀπομάκρυ-
νε τὸν χρυσὸ καὶ τὸν ἄργυρο· βρίσκονται σ' ὅλα τὰ μέρη
τῆς οἰκουμένης. Καὶ ἂν δὲν δέχῃσαι αὐτὸν στὸ σπίτι σου,
πήγαινε σὺ πρὸς αὐτόν, ἐπιδίωξε τὴ συναναστροφή μὲ τὸν
ἄνδρα αὐτό, πήγαινε στὸ σπίτι ἐκείνου, γιὰ νὰ μπορέσεις
νὰ ἐπιτύχεις καὶ ν' ἀπολαύσεις τὴν εὐλογία αὐτοῦ· διότι
εἶναι μεγάλη ἢ ἐκ μέρους τῶν ἁγίων εὐλογία γιὰ τὴν ὁ-
ποία ἄς φροντίζομε νὰ πετυχαίνομε, ὥστε, βοηθούμενοι ἀ-
πὸ τὶς εὐχές αὐτῶν, ν' ἀπολαύσομε τὴ φιλανθρωπία τοῦ
Θεοῦ πὺ ἐνδυναμώνει αὐτούς, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλαν-
θρωπία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ του, μαζί μὲ τὸν ὅποιο στὸν
Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ
δύναμη καὶ ἡ τιμή, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες
τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ν Δ

(Πράξ. 28. 2 - 16)

«Οἱ δὲ βάρβαροι παρεῖχον οὐ τὴν τυχοῦσαν
φιλανθρωπίαν ἡμῖν· ἀνάπαντες γὰρ πυράν,
προσελάβοντο πάντας ἡμᾶς διὰ τὸν ὑετὸν τὸν
ἐφεστῶτα καὶ διὰ τὸ ψῦχος. Συστρέφαντος
5 δὲ τοῦ Παύλου φρυγάνων πλήθος, καὶ ἐπιθέν-
τος ἐπὶ τὴν πυράν, ἔχιδνα, ἐκ τῆς θέρμης δι-
εξελθοῦσα, καθήξατο τῆς χειρὸς αὐτοῦ».

1. Πῶς παρεῖχον τὴν φιλανθρωπίαν οἱ βάρβαροι,
ἐρμηνεύει «'Ανάπαντες» γὰρ, φησί, «πυράν, προσε-
10 λάβοντο πάντας ἡμᾶς». Ἐπεὶ οὐδὲν ὄφελος ἀλλαχό-
θεν τῆς σωτηρίας ἦν, τοῦ χειμῶνος μέλλοντος αὐ-
τοὺς διαφθείρειν, ἀνάπτουσι τὴν πυράν. Εἶτα ὁ Παῦ-
λος λαβὼν φρύγανα ἐπετίθει ἐπὶ τὴν πυράν· ὃ καὶ
δηλῶν ἐπάγει, λέγων· «Συστρέφαντος δὲ τοῦ Παύ-
15 λου φρυγάνων πλήθος». Ὅρα αὐτὸν ἐνεργοῦντα, καὶ
οὐδαμοῦ θαυματουργοῦντα ἀπλῶς, ἀλλ' ἀπὸ χρείας·
καὶ ἐν τῷ χειμῶνι γὰρ αἰτίας οὔσης προεφήτευσεν,
ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, καὶ ἐνταῦθα πάλιν φρύγανα συλλέ-
γει καὶ ἐπιτίθησιν. Ὅρα οὐδὲν τετυφωμένον ποιοῦν-
20 τα οὐδὲ περιττόν, ἀλλ' ὥστε διασωθῆναι αὐτούς, καὶ
θέρμης τινὸς ἀπολαῦσαι. Εἶτα ἔχιδνα, ἐκ τῆς θέρμης
ἐξελθοῦσα, τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἄπτεται· καὶ ὅτι ἤψατο,
δῆλον ποιεῖ τοῦτο ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς, λέγων· «Ὡς δὲ
εἶδον οἱ βάρβαροι τὸ θηρίον κρεμάμενον ἐκ τῆς χει-
25 ρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους· Πάντως φονεὺς

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ν Δ '

(Πράξ. 28, 2 - 16)

«Οἱ βάρβαροι μᾶς φέρθηκαν μὲ ἀσυνήθιστη καλωσύνη. Ἐναψαν φωτιά καὶ μᾶς ἔβαλαν νὰ καθίσουμε κοντὰ σ' αὐτήν, ἐπειδὴ ἔβρεχε καὶ ἔκαμνε κρύο. Ὁ Παῦλος μάζεψε ἀρκετὰ ξερὰ κλαδιὰ καὶ τὰ ἔριξε στὴ φωτιά, καὶ τότε μιὰ ἔχιδνα βγῆκε μέσα ἀπ' αὐτὰ ἐξ αἰτίας τῆς ζέστας καὶ δάγκωσε τὸ χέρι αὐτοῦ».

1. Ἐξηγεῖ πῶς οἱ βάρβαροι ἔδειξαν τὴ φιλανθρωπία τους, διότι λέγει, «Ἄφοῦ ἄναψαν φωτιά μᾶς ἔβαλαν ὅλους νὰ καθίσουμε κοντὰ σ' αὐτήν». Ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε ἀπὸ ἀλλοῦ καμία ὠφέλεια γιὰ τὴ σωτηρία τους, καὶ ἡ κακοκαιρία ἐπρόκειτο νὰ τοὺς προξενήσει μεγάλο κακό, ἀνάβουν τὴ φωτιά. Ἐπειτα ὁ Παῦλος ἀφοῦ πῆρε ξερὰ κλαδιὰ τὰ ἔβαλε ἐπάνω στὴ φωτιά, πράγμα πού γιὰ νὰ δηλώσει προσθέτει καὶ λέγει· «Ἄφοῦ ὁ Παῦλος μάζεψε ἀρκετὰ ξερὰ κλάδιὰ». Πρόσεχε αὐτὸν πού ἐκδηλώνει τὴ δράση του, καὶ πουθενὰ δὲν θαυματουργεῖ χωρὶς λόγο, ἀλλὰ ἀπὸ ἀνάγκη· διότι καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς κακοκαιρίας προφήτεψε ἐπειδὴ ὑπῆρχε ἀνάγκη καὶ ὄχι χωρὶς λόγο, καὶ ἐδῶ πάλι μαζεύει ξερὰ κλαδιὰ καὶ τὰ τοποθετεῖ ἐπάνω στὴ φωτιά. Πρόσεχε πού δὲν κάμνει τίποτε τὸ ἀλαζονικὸ οὔτε καὶ περιττὸ, ἀλλὰ γιὰ νὰ σωθοῦν οἱ ἴδιοι καὶ ν' ἀπολαύσουν κάποια ζεστασιά. Ἐπειτα μιὰ ἔχιδνα, πού βγῆκε μέσα ἀπὸ τὰ ξερὰ κλαδιὰ ἐξ αἰτίας τῆς ζέστης, δαγκώνει τὸ χέρι αὐτοῦ καὶ ὅτι τὸ δάγκωσε τὸ φανερώνει μὲ αὐτὸ πού προσθέτει, λέγοντας· «Μόλις οἱ βάρβαροι εἶδαν τὸ φίδι νὰ κρέμεται ἀπὸ τὸ χέρι του, ἔλεγον ἀναμεταξύ τους. Ὅπωςδήποτε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι φονιάς, τὸν ὁποῖο

ἔστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν, διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης, ἡ δίκη ζῆν οὐκ εἶασε». Καλῶς καὶ τοῦτο συνεχωρήθη, ὥστε καὶ ἰδεῖν αὐτοὺς καὶ φθέγγασθαι ταῦτα, ἵνα, ὅταν γένηται, μὴ ἐπιστῆται τὸ θαῦμα.

5 «Ὁρα τὴν φυσικὴν κρίσιν διηρθρωμένην καὶ παρὰ βαρβάρους, καὶ αἰδεσίμως αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους λέγοντας, καὶ μηδὲ καταγινώσκοντας ἀπλῶς. Οὕτω καὶ οὗτοι πρότερον βλέπουσιν ἵνα μᾶλλον θαυμάσωσιν.

«Ὁ μὲν οὖν, ἀποτιναξάμενος τὸ θηρίον εἰς τὸ
10 πῦρ, ἔπαθεν οὐδὲν κακόν, οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι, ἢ καταπίπτειν ἄφνω νεκρόν. Ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκῶντων καὶ θεωρούντων μηδὲν ἄτοπον εἰς αὐτὸν γινόμενον, μεταβαλλόμενοι ἔλεγον θεὸν αὐτὸν εἶναι». Οἱ ἐνόμιζον αὐτὸν πίμπρα-
15 σθαι, τουτέστι διαρρήγνυσθαι, οὗτοι, θεασάμενοι ὅτι οὐδὲν κακὸν ἔπαθε, λέγουσιν ὅτι θεός ἐστι. Πάλιν ἄλλη τούτων ὑπερβολὴ τιμῆς, ὥσπερ καὶ τῶν ὄχλων τῶν ἐν Λυκαονίᾳ. «Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον χωρία ὑπῆρχε τῷ πρώτῳ τῆς νήσου, ὀνόματι Πο-
20 πλίῳ, ὃς ἀναδεξάμενος ἡμᾶς τρεῖς ἡμέρας φιλοφρόνως ἐξένισεν». Ἴδου πάλιν ἄλλος φιλόξενος, ὁ Πόπλιος, καὶ πλούσιος καὶ εὐπορώτατος. Οὗτος, οὐδὲν ἰδὼν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συμφορᾶς μόνης ἐλεήσας αὐτούς, ὑπεδέξατο καὶ ἐθεράπευσεν.

25 «Ἐγένετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ Ποπλίου, πυρετοῖς καὶ δυσεντερίᾳ συνεχόμενον, κατακεῖσθαι· πρὸς ὃν ὁ Παῦλος, εἰσελθὼν καὶ προσευξάμενος, ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἰάσατο αὐτόν». Ὡστε ἄξιός ἦν τοῦ παθεῖν καλῶς· διὸ καὶ, ἀμοιβὴν αὐτῷ ἀποδιδούς τῆς
30 ἀποδοχῆς, ἰάσατο αὐτόν. «Τούτου δὲ γενομένου, καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ ἔχοντες ἀσθενεῖς ἐν τῇ νήσῳ, προσήρχοντο καὶ ἐθεραπεύοντο· οἱ καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτίμησαν ἡμᾶς, καὶ ἀναγομένοις ἐπέθεντο τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν»· τουτέστι, καὶ ἡμῖν ἔδωκαν ἀναγομένοις τὰ

ἡ θεία δίκη δὲν ἄφησε νὰ ζήσῃ, ἂν καὶ σώθηκε ἀπὸ τὴ θάλασσα». Πολὺ σωστὰ καὶ αὐτὸ ἐπιτράπηκε νὰ γίνῃ, ὥστε καὶ νὰ τὸ δοῦν αὐτοὶ καὶ νὰ ποῦν αὐτά, ὥστε, ὅταν γίνῃ τὸ θαῦμα, νὰ μὴ ἀπιστήσουν σ' αὐτό. Πρόσεχε τὴ φυσικὴ κρίση ποὺ εἶναι ἀναπτυγμένη καὶ στοὺς βαρβάρους, καὶ μὲ σεβασμὸ ὁμιλοῦν ἀναμεταξύ τους, καὶ δὲν κατηγοροῦν χωρὶς λόγο. Ἔτσι καὶ αὐτοὶ πρῶτα βλέπουν, γιὰ νὰ θαυμάσουν περισσότερο.

«Τότε λοιπὸν ὁ Παῦλος πέταξε τὸ φίδι στὴ φωτιά, χωρὶς νὰ πάθῃ κανένα κακό, ἐνῶ αὐτοὶ περίμεναν νὰ πρησθεῖ ἢ τὴν ἴδια στιγμὴ νὰ πέσει κάτω νεκρός. Ἄφοῦ περίμεναν γιὰ πολλή ὥρα, βλέποντας νὰ μὴ τοῦ συμβαίνει κανένα κακό, ἄλλαξαν γνώμη καὶ ἔλεγον ὅτι εἶναι θεός». Ἐκεῖνοι ποὺ νόμιζαν ὅτι αὐτὸς θὰ πρησθεῖ, δηλαδὴ θὰ σκάσει ἀπὸ τὸ φούσκωμα, αὐτοί, ὅταν εἶδαν ὅτι δὲν ἔπαθε κανένα κακό, λένε ὅτι εἶναι θεός. Πάλι ἄλλη ὑπερβολικὴ τιμὴ αὐτῶν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Λυκαονίας. «Γύρω ἀπὸ τὸ μέρος ἐκεῖνο ὑπῆρχαν κτήματα ποὺ ἀνήκαν στὸν πρῶτο τοῦ νησιοῦ, ποὺ ὀνομαζόταν Πόπλιος, ὁ ὁποῖς μᾶς δέχθηκε καὶ μᾶς φιλοξένησε μὲ κάθε φιλοφροσύνη ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες». Νὰ πάλι ἄλλος φιλόξενος, ὁ Πόπλιος, καὶ πλούσιος καὶ πολὺ εὐκατάστατος. Αὐτός, χωρὶς νὰ εἶδε τίποτε, τοὺς δέχθηκε καὶ τοὺς περιποιήθηκε, δείχνοντας πρὸς αὐτοὺς εὐσπλαχνία μόνο ἀπὸ τὴ συμφορὰ τους.

«Συνέβηκε νὰ βρισκεται κατάκοιτος ἀπὸ πυρετοὺς καὶ δυσεντερία ὁ πατέρας τοῦ Πόπλιου, τὸν ὁποῖο ἐπισκέφθηκε ὁ Παῦλος καί, ἀφοῦ προσευχήθηκε καὶ ἔθεσε τὰ χέρια του ἐπάνω του, τὸν θεράπευσε». Ὡστε ἦταν ἄξιος τῆς εὐεργεσίας· γι' αὐτὸ καὶ θεράπευσε αὐτόν, ἀμείβοντάς τον γιὰ τὴν ὑποδοχὴ του. «Ἄφοῦ ἔγινε αὐτὸ καὶ οἱ ἄλλοι στὸ νησί ποὺ εἶχαν ἀρρώστους, τοὺς ἔφεραν σ' αὐτόν καὶ θεραπεύονταν, μᾶς τίμησαν δὲ μὲ πολλές ἐκδηλώσεις ἀγάπης καὶ φεύγοντας ἀπὸ ἐκεῖ μᾶς ἔδωσαν τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα»· δηλαδὴ καὶ σ' ἐμᾶς ἔδωσαν τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα, ὅταν φύγαμε ἀπὸ ἐκεῖ, καὶ στοὺς

πρὸς τὴν χρεῖαν καὶ τοῖς ἄλλοις. Ὅρα αὐτοὺς οὐδὲ τοῦ χειμῶνος ἀπαλλαγέντας μένοντας ἀτημελήτους, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑποδοχὴν φιλότιμον γενομένην δι' αὐτόν· τρεῖς γὰρ μῆνας ἦσαν ἐκεῖ τρεφόμενοι πάντες.

5 Καὶ ὅτι τοσοῦτον χρόνον ἐποίησαν, ἄκουε πῶς τοῦτο ἐρμηνεύων ἐπάγει· «Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνήχθημεν ἐν πλοίῳ παρακεχειμακότη ἐν τῇ νήσῳ Ἀλεξανδρίῳ, παρασήμῳ Διοσκούροις. Καὶ καταχθέντες εἰς Συρακούσας, ἐπεμείναμεν ἡμέρας τρεῖς. Ὅθεν πε-

10 ριελθόντες κατηντήσαμεν εἰς Ρῆγιον, καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἐπιγενομένου νότου δευτεραῖοι ἦλθομεν εἰς Ποτιόλους· οὗ εὐρόντες ἀδελφούς, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐτοῖς ἐπιμεῖναι ἡμέρας ἐπτά· καὶ οὕτως εἰς τὴν Ρώμην ἦλθομεν. Κακεῖθεν οἱ ἀδελφοί, ἀκούσαντες

15 τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν ἄχρις Ἀππίου Φόρου, καὶ τριῶν Ταβερνῶν· οὓς ἰδὼν ὁ Παῦλος, εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ, ἔλαβε θάρσος».

Ὅρα διὰ Παῦλον πάντα γινόμενα ταῦτα, ὥστε πιστεῦσαι τοὺς δεσμώτας, τοὺς στρατιώτας, τὸν ἐ-

20 κατόνταρχον· εἰ γὰρ αὐτολίθινοι ἦσαν, καὶ δι' ὧν συμβουλεύσαντος ἤκουσαν, καὶ δι' ὧν προειπόντος, καὶ δι' ὧν θαυματουργήσαντος, καὶ δι' ὧν θρέψαντος ἀπέλαυσαν, μεγάλα ἂν ἐφαντάσθησαν περὶ αὐτοῦ. Ὅρα, ὅταν ὀρθὴ κρίσις ἦ καὶ μὴ προκατειλημ-

25 μένη πάθει τινί, πῶς εὐθέως λαμβάνει τὰς κρίσεις τὰς ὀρθὰς καὶ τὰς ψήφους διεγνωσμένας. Ἦδη καὶ τῆς Σικελίας τὸ κήρυγμα ἤψατο· οὕτω διέδραμε καὶ ἐν Ποτιόλοις, ἔνθα καὶ ἀδελφούς τινας εὐρόντες ἐπιμένουσι παρ' αὐτοῖς. Εἶτα καὶ ἄλλοι κατὰ φήμην

30 αὐτοῖς ἀπαντῶσι· τοσαύτη ἦν ἡ προθυμία τῶν ἀδελφῶν, ὅτι οὐκ ἐθορύβησεν αὐτοὺς τὸ ἐν δεσμοῖς εἶναι τὸν Παῦλον, ἀλλ' ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν. Ὅρα δέ

ἄλλους. Πρόσεχε αὐτοὺς ποὺ δὲν μένουν χωρὶς περιποίη-
ση ἀφοῦ ἀπαλλάχθηκαν ἀπὸ τὴν κακοκαιρία, ἀλλὰ καὶ
ἔτυχαν ἐξ αἰτίας αὐτοῦ πολὺ γενναιώδωρης ὑποδοχῆς·
διότι τρεῖς μῆνες ἔμειναν ἐκεῖ τρεφόμενοι ὅλοι ἀπ' αὐτοῦς.
Καὶ ὅτι τόσο χρόνο ἔμειναν ἐκεῖ, ἄκου πῶς, ἐξηγώντας
αὐτό, προσθέτει καὶ λέγει· «Μετὰ ἀπὸ τρεῖς μῆνες ἀνα-
χωρήσαμε ἀπὸ ἐκεῖ μὲ Ἄλεξανδρινὸ πλοῖο, ποὺ εἶχε πα-
ραχειμάσει στὸ νησί, καὶ εἶχε σὰν σύμβολο τοὺς Διόσκου-
ρους. Ἄφοῦ φθάσαμε στὶς Συρακοῦσες, μείναμε ἐκεῖ τρεῖς
ἡμέρες. Ἀπὸ ἐκεῖ, ἀφοῦ κάναμε τὸ γύρο τοῦ νησιοῦ, φθά-
σαμε στὸ Ρήγιο, καὶ μετὰ ἀπὸ μία ἡμέρα, ἀφοῦ ἔπνευσε
νότιος ἄνεμος, ἤρθαμε μέσα σὲ δύο ἡμέρες στοὺς Ποτιό-
λους, ὅπου βρήκαμε ἀδελφούς, ποὺ μᾶς παρακάλεσαν νὰ
μείνομε μαζί τους ἑπτὰ ἡμέρες, καὶ ἔτσι φθάσαμε στὴ
συνέχεια στὴ Ρώμη. Καὶ ἐκεῖ οἱ ἀδελφοί, ὅταν ἄκουσαν τὰ
σχετικὰ μὲ μᾶς, ἤρθαν γιὰ νὰ μᾶς προῦπαντήσουν μέχρι
τὸν Ἄππιο φόρο καὶ τὶς τρεῖς ταβέρνες, τοὺς ὁποίους,
ὅταν τοὺς εἶδε ὁ Παῦλος, εὐχαρίστησε τὸ Θεό, παίρνον-
τας ἔτσι θάρρος».

Πρόσεχε ποὺ ὅλα αὐτὰ γίνονται ἐξ αἰτίας τοῦ Παύ-
λου, ὥστε νὰ πιστέψουν οἱ φυλακισμένοι, οἱ στρατιῶτες,
καὶ ὁ ἐκατόνταρχος· διότι καὶ ἂν ἀκόμη αὐτοὶ ἦταν ἀναί-
σθητοι, καὶ μὲ τὰ ὅσα ἄκουσαν συμβουλευόντάς τους,
καὶ μὲ τὰ ὅσα τοὺς εἶπε ἀπὸ πρὶν, καὶ μὲ τὰ θαύματα ποὺ
ἔκανε, καὶ μὲ τὰ ὅσα ἀπόλαυσαν τρεφόμενοι ἐξ αἰτίας
του, θὰ φαντάζονταν μεγάλα πράγματα γι' αὐτόν. Πρόσε-
χε, ὅταν ἡ κρίση εἶναι ὀρθὴ καὶ δὲν εἶναι προκατειλημ-
μένη ἀπὸ κάποιο πάθος, πῶς κάμνει ἀμέσως τὶς ὀρθῆς
κρίσεις καὶ παίρνει τὶς ἀποφάσεις ἐξετάζοντάς τις μὲ με-
γάλη προσοχή. Ἦδη τὸ κήρυγμα ἔφθασε καὶ στὴ Σικελία,
καθὼς ἐπίσης ἔφθασε καὶ στοὺς Ποτιόλους, ὅπου βρήκαν
καὶ μερικοὺς ἀδελφούς κοντὰ στοὺς ὁποίους καὶ ἔμειναν.
Ἐπειτα καὶ ἄλλοι τοὺς συναντοῦν ἐξ αἰτίας τῆς φήμης
τους· τόση ἦταν ἡ προθυμία τῶν ἀδελφῶν, ὥστε δὲν τοὺς
ἀνησύχησε τὸ ὅτι ὁ Παῦλος ἦταν ἀλυσσοδεμένος, ἀλλὰ
βγήκαν γιὰ νὰ τὸν προῦπαντήσουν. Πρόσεχε ὁμως σὲ πα-

μοι αὐτὸν καὶ ἀνθρώπινόν τι παθόντα· «θάρσος» γάρ, φησὶν, «ἔλαβεν, ἰδὼν τοὺς ἀδελφούς». Καίτοι τοσαῦτα σημεῖα ἐργασάμενος, ἀλλ' ὅμως ἔλαβε καὶ ἀπὸ τῆς ὄψεως προσθήκην. Ἀπὸ τούτου μανθάνομεν ὅτι 5 ἀνθρωπίνως καὶ παρεκαλεῖτο, καὶ τοῦναντίον.

«Ὅτε δὲ ἤλθομεν εἰς Ρώμην, ἐπετράπη τῷ Παύλῳ μένειν καθ' ἑαυτὸν σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ». Ὁρᾶς; συνεχωρήθη αὐτῷ καθ' ἑαυτὸν μένειν. Οὐ μικρὸν καὶ τοῦτο τεκμήριον τοῦ πάνυ 10 θαυμασθῆναι αὐτόν· οὐ γὰρ δὴ μετὰ τῶν ἄλλων ἠρίθμουν αὐτόν.

Ἐγένετο δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας συγκαλέσασθαι τὸν Παῦλον τοὺς ὄντας τῶν Ἰουδαίων πρώτους». Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐκάλεσε τοὺς πρώτους τῶν Ἰου- 15 δαίων, ὥστε μὴ προληφθῆναι αὐτῶν τὰς ἀκοάς. Καὶ τί κοινόν πρὸς ἐκείνους εἶχεν; οὐ γὰρ ἂν αὐτοὶ ἐμελλον κατηγορήσειν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως οὐ τούτου ἐφρόντιζεν, ἀλλὰ τοῦτο διδάξαι καὶ μὴ προστῆναι αὐτοῖς τὰ λεγόμενα.

20 2. Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι, τοσαῦτα ὀρῶντες θαύματα, ἐδίωκόν, ἤλαννον, οἱ δὲ βάρβαροι, οὐδὲν θεασάμενοι, ἀπὸ μόνης τῆς συμφορᾶς φιλόανθρωποι ἦσαν. «Πάντως», φησί, «φονεύς ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος οὗτος». Οὐχ ἀπλῶς ἀποφαίνονται, ἀλλὰ «πάντως» φα- 25 σί· τουτέστιν, ὡς ἔνεστιν ἰδεῖν. «Καὶ ἡ δίκη», φησί, «ζῆν οὐκ εἴασεν αὐτόν». Ἄρα καὶ τὸν περὶ προνοίας λόγον εἶχον, καὶ πολλῶ τῶν φιλοσόφων οὗτοι οἱ βάρβαροι φιλοσοφώτεροι ἐτύγγανον· αὐτοὶ μὲν γὰρ οὐκ ἀφιασι προνοίας ἀπολαύειν τὰ ὑπὸ σελήνην, οἱ δὲ 30 πανταχοῦ νομίζουσι παρεῖναι τὸν Θεόν, καὶ ὅτι, κἂν πολλά τις διαφύγη, οὐ διαφεύξεται εἰς τέλος. Καὶ ὄρα πῶς οὐκ ἐπιτίθενται διόλου, ἀλλ' αἰδοῦνται τέως διὰ τὴν συμφορὰν· οὐδὲ ἐκπομπεύουσιν, ἀλλὰ πρὸς

ρακαλῶ αὐτὸν ποὺ ἔπαθε κάτι τὸ ἀνθρώπινο· διότι λέγει, «πῆρε θάρρος, βλέποντας τοὺς ἀδελφούς». Ἐὰν καὶ ἔκανε τόσα πολλὰ θαύματα, ἀλλ' ὅμως πῆρε μεγαλύτερο θάρρος ἀπὸ τὴν παρουσία αὐτῶν. Ἀπ' αὐτὸ μαθαίνομε ὅτι ἀνθρώπινα καὶ παρηγοροῦνταν καί, ἀντίθετα, παρηγοροῦσε.

«Ὅταν φθάσαμε στὴ Ρώμη ἐπιτράπηκε στὸν Παῦλο νὰ μένει μόνος του μαζί μὲ τὸν στρατιώτη ποὺ τὸν φύλαγε». Βλέπετε; ἐπιτράπηκε σ' αὐτὸν νὰ μένει μόνος του. Δὲν εἶναι καὶ αὐτὸ μικρὴ ἀπόδειξη τὸ ὅτι αὐτὸς θαυμάσθηκε πάρα πολὺ· διότι δὲν τὸν ἀπαριθμοῦσαν μεταξὺ τῶν ἄλλων.

«Ὑστερα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες ὁ Παῦλος προσκάλεσε τοὺς προύχοντες ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους». Μετὰ ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες κάλεσε τοὺς προύχοντες ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, ὥστε νὰ προλάβει αὐτοὺς νὰ μὴ ἀκούσουν ἄλλα. Καὶ τί τὸ κοινὸ εἶχε μὲ ἐκείνους; διότι αὐτοὶ δὲν ἐπρόκειτο νὰ τὸν κατηγορήσουν. Ἄλλ' ὅμως δὲν ἐνδιαφερόταν γι' αὐτό, ἀλλὰ νὰ διδάξει αὐτὸ καὶ νὰ μὴ προλάβουν αὐτοὶ ν' ἀκούσουν τὰ ὅσα λέγονταν.

2. Οἱ Ἰουδαῖοι λοιπόν, ἂν καὶ ἔβλεπαν τόσα θαύματα, τὸν καταδίωκαν, ἐπιτίθονταν ἐναντίον του, ἐνῶ οἱ βάρβαροι, ἂν καὶ δὲν εἶδαν τίποτε, ἔδειχναν φιλάνθρωπία πρὸς αὐτὸν ἐξ αἰτίας τῆς συμφορᾶς του καὶ μόνο. «Ὅπωςδήποτε», λέγει, «ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶναι φονιάς». Δὲν διατυπώνουν ἀπλῶς τὴ γνώμη τους, ἀλλὰ «Ὅπωςδήποτε» λένε· δηλαδή, ὅτι μπορούμε νὰ τὸ δοῦμε. «Καὶ ἡ θεία δίκη», λέγει, «δὲν τὸν ἄφησε νὰ ζήσει». Ἐπομένως πίστευαν καὶ στὴ θεία πρόνοια, καὶ οἱ βάρβαροι αὐτοὶ συνέβαινε νὰ ἔχουν πολὺ πιὸ ὀρθὲς ἀντιλήψεις ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους· διότι αὐτοὶ δὲν ἀφήνουν ν' ἀπολαμβάνουν τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ τὰ ὄντα ποὺ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴν σελήνη, ἐνῶ ἐκεῖνοι πιστεύουν ὅτι ὁ Θεὸς βρίσκεται παντοῦ, καὶ ὅτι, καὶ ἂν ἀκόμη κανεὶς διαφύγει πολλά, δὲν θὰ διαφύγει στὸ τέλος τὴ θεία δίκη. Καὶ πρόσεχε, πῶς δὲν ἐπιτίθενται καθόλου ἐναντίον του, ἀλλὰ κατ' ἀρχὴ τὸν σέβονται ἐξ αἰτίας τῆς συμφορᾶς του· δὲν τὸν χλευάζουν,

ἀλλήλους λέγουσι τὰ γὰρ δεσμὰ τοῦτο ἐδίδασκεν ὑποπτεύειν· καίτοι δεσμῶται ἦσαν. Αἰσχυνέσθωσαν οἱ λέγοντες, 'Μὴ εὖ ποίει τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς'. αἰσχυνθῶμεν τοὺς βαρβάρους· οὐ γὰρ ἤδεσαν τίνες ἦσαν ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συμφορᾶς τέως ὅτι ἄνθρωποι ἦσαν ἐμάνθανον διὸ καὶ φιλανθρωπίας ἠξίωσαν αὐτούς. «Ἐπὶ πολὺν δέ», φησί, «προσδοκῶντων αὐτῶν»· τουτέστιν, 'ὡς πολὺν χρόνον ἀνέμενον ἀποθανεῖσθαι'. Ὁ δὲ τό τε θηρίον ἐξετίναξεν εἰς τὸ πῦρ,
 10 καὶ τὴν χεῖρα ἔδειξε παθοῦσαν μηδέν. Τοῦτον ἰδόντες, καὶ ἐξεπλάγησαν καὶ ἐθαύμασαν. Οὐκ ἐγένετο δὲ τὸ σημεῖον εὐθύς, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ ἐνδιέτριψον οἱ ἄνθρωποι, ὥστε μὴ δόξαι φαντασίας εἶναι· οὕτως οὐκ ἦν ἀπάτη, οὐκ ἦν συναρπαγή.

15 «Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον ὑπῆρχε χωρία τῷ πρώτῳ τῆς νήσου, ὀνόματι Ποπλίω· ὃς ἀναδεξάμενος ἡμᾶς φιλοφρόνως ἐξένισε». Καλῶς οὕτως εἶπε· φιλοφροσύνης γὰρ μεγάλης διακοσίας ἑβδομήκοντα τὸ ξενίσαι ψυχάς. Ἐννόησον τῆς φιλοξενίας
 20 ὅσον τὸ κέρδος· οὐχ ὡς ἀνάγκης οὔσης οὐδὲ ὡς ἄκων, ἀλλ' ὡς κέρδος τιθέμενος, τρεῖς ἡμέρας ἐξένισεν αὐτούς. Διὸ καὶ ἀμοιβὴν τῆς τοιαύτης φιλοξενίας εἰκότως λαμβάνει, καὶ πολλῶ μείζονα ἢ ἔδωκε τὸν γὰρ πατέρα αὐτοῦ θεραπεύει, ὑπὸ δυσεντερίας
 25 κακῶς πάσχοντα· οὐ μόνον δὲ αὐτόν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἔχοντας ἀσθενείας τῶν αὐτῶν ἀξιοῖ· ὃν καὶ ἀμειβόμενοι, τιμαῖς αὐτόν καὶ χορηγίαις δωροῦνται. Τοῦτο δὲ δῆλον ποιῶν, ἐπάγει· «Οἱ καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτίμησαν ἡμᾶς, καὶ ἀναγομένας ἐπέθεντο τὰ
 30 πρὸς τὴν χρείαν». Οὐχὶ μισθὸν ἔλαβε, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τὸ γεγραμμένον πληροῦται· «Ἄξιός ἐστιν ἡμεῖς τῆς τροφῆς αὐτοῦ ἐστίν». Οἱ δὲ οὕτως αὐτοὺς ὑποδεξάμενοι εὐδηλον ὅτι καὶ τὸν λόγον ἐδέξαντο τοῦ

ἀλλὰ συνομιλοῦν ἀναμεταξύ τους· διότι τὰ δεσμὰ τοὺς ὀδηγοῦσαν στὸ νὰ ὑποπεύονται αὐτό· ἄν καὶ βέβαια ἦταν φυλακισμένοι. " Ἄς ντρέπονται ἐκεῖνοι ποὺ λένε, «Μὴ εὐεργετεῖς τοὺς φυλακισμένους» ἄς ντραποῦμε τοὺς βαρβάρους· διότι δὲν γνώριζαν ποιοὶ ἦταν ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἀπὸ τῆ συμφορὰ πρῶτα μάθαιναν ὅτι ἦταν ἄνθρωποι· γι' αὐτὸ καὶ ἔκριναν αὐτοὺς ἄξιους τῆς φιλανθρωπίας τους. «'Αφοῦ περίμεναν», λέγει, «πολὺ χρόνο»· δηλαδή, ἔγινε πολὺ χρόνο περίμεναν νὰ πεθάνει. Αὐτὸς ὅμως καὶ τὸ φίδι πέταξε στὴ φωτιὰ καὶ τὸ χέρι του ἔδειξε ὅτι δὲν ἔπαθε τίποτε. Βλέποντας αὐτὸ καὶ ἀπὸ ἔκπληξη κυριεύθηκαν καὶ ἀπὸ θαυμασμό. Δὲν ἔγινε τὸ θαῦμα ἀμέσως, ἀλλὰ περίμεναν οἱ ἄνθρωποι νὰ περάσει χρόνος, γιὰ νὰ μὴ θεωρηθεῖ τὸ πρᾶγμα φαντασία· ὥστε λοιπὸν δὲν ἦταν τὸ πρᾶγμα ἀπάτη, δὲν ἦταν ψευδαἰσθησις.

«Γύρω ἀπὸ τὸ μέρος ἐκεῖνο ὑπῆρχαν κτήματα ποὺ ἀνῆκαν στὸν πρῶτο τοῦ νησιοῦ, ποὺ ὀνομαζόταν Πόπλιος, ὁ ὁποῖος μᾶς δέχθηκε καὶ μᾶς φιλοξένησε μὲ πολλὺ καλωσύνη». Πολὺ σωστὰ τὸ εἶπε αὐτό· διότι ἦταν μεγάλη καλωσύνη τὸ νὰ φιλοξενήσῃ διακόσιες ἐβδομήντα ψυχές. Σκέψου πόσο εἶναι τὸ κέρδος τῆς φιλοξενίας· διότι φιλοξένησε αὐτοὺς ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες χωρὶς νὰ ὑπῆρχε καμία ἀνάγκη οὔτε καὶ χωρὶς τῆ θέλησή του, ἀλλὰ θεωρώντας τῆ φιλοξενία σὰν κέρδος. Γι' αὐτὸ καὶ πολὺ σωστὰ ἀμείβεται γιὰ τῆ φιλοξενία του αὐτῆ καὶ μὲ πολὺ περισσότερα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἔδωσε· διότι θεραπεύει τὸν πατέρα του ποὺ ἔπασχε ἀπὸ δυσεντερία· καὶ ὄχι μόνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἄλλους ποὺ ἔπασχαν ἀπὸ ἀσθένειες τοὺς καθιστᾷ ἄξιους τῶν ἴδιων δωρεῶν καὶ αὐτοί, ἀνταμείβοντας αὐτόν, τοῦ προσφέρουν τιμὲς καὶ τρόφιμα. Αὐτὸ γιὰ νὰ δηλώσει, προσθέτει «Οἱ ὁποῖοι μᾶς τίμησαν μὲ πολλὰς ἐκδηλώσεις ἀγάπης καὶ φεύγοντας μᾶς ἔδωσαν καὶ τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα». " Ὅχι ὅτι ἔλαβε ἀμοιβή, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη! ἀλλ' ἐκπληρώνεται ἐκεῖνο ποὺ ἔχει γραφεῖ «'Ὁ ἐργάτης δικαιούται τὴν τροφή του»¹. Ἐκεῖνοι τὸ ὅτι τοὺς ὑποδέχθηκαν ἔτσι γίνεται φανερὸ καὶ ἀπὸ τὸ

κηρύγματος· οὐ γὰρ ἐν τριμήνῳ τοσαῦτα διελέχθη, μὴ σφόδρα αὐτῶν πιστευσάντων καὶ καρπούς ἐπιδειξαμένων· ὥστε ἀπὸ τούτου τεκμήριον μέγα τοῦ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἔστιν ἰδεῖν.

5 «Καὶ ἀνήχθημεν», φησὶν, «ἐν πλοίῳ Ἀλεξανδρίῳ παρακεχειμακότι ἐν τῇ νήσῳ, παρασήμῳ Διοσκούροις». Ἴσως τοῦτο ἦν γεγραμμένον ἐν αὐτῷ· οὕτως ἦσαν κατείδωλοι. Ὅρα ἐνδιατρίβοντας, καὶ πάλιν σπεύδοντας. «Τῷ δὲ Παύλῳ ἐπετράπη μένειν
10 καθ' ἑαυτὸν». Λοιπὸν αἰδέσιμος οὕτως ἦν ὁ Παῦλος, ὡς καὶ συγχωρεῖσθαι καθ' ἑαυτὸν εἶναι. Καὶ ξένον οὐδέν· εἰ γὰρ καὶ πρὸ τούτου φιλανθρώπως ἐχρήσαντο αὐτῷ, πολλῷ μᾶλλον νῦν.

«Καὶ ἐπιγενομένου», φησί, «Νότου, δευτεραῖοι
15 ἦλθομεν εἰς Ποτιόλους, οὗ εὐρόντες ἀδελφούς, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐτοῖς ἐπιμεῖναι ἡμέρας ἑπτὰ· καὶ οὕτως εἰς τὴν Ρώμην ἦλθομεν. Κακεῖθεν οἱ ἀδελφοί, ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν ἄχρις Ἀππίου Φόρου καὶ τριῶν Ταβερνῶν». Ὅτι
20 τι φοβηθέντες τὸν κίνδυνον ἐξῆλθον, καὶ ταῦτα ἵκανὰ ἐκείνους πιστώσασθαι. Ὅρα πῶς οὐδαμοῦ πόλει παρέβαλον ἐν τοσοῦτῳ πλῶ, ἀλλὰ νήσῳ, καὶ τὸν χειμῶνα ὀλόκληρον διήγαγον πλέοντες, ἐκείνων ρυθμιζομένων εἰς τὴν πίστιν, τῶν συμπλευσάντων λέγω.

25 «Ἐπετράπη», φησί, «μένειν καθ' ἑαυτὸν σὺν τῷ φυλάσσουντι αὐτὸν στρατιώτῃ». Μάλα εἰκότως, ὥστε μὴ ἐξεῖναι μηδὲ ἐκεῖ ἐπιβουλήν τινα αὐτὸν ὑποστῆναι· οὐ γὰρ ἐνῆν στασιάσαι λοιπόν. Ὡστε οὐκ ἐκείνον ἐφύλασσαν, ἀλλ' ὥστε μὴ γενέσθαι τι τῶν ἀη-
30 δῶν· οὐ γὰρ ἐξῆν λοιπόν, καὶ πόλεως οὔσης τοσαύτης, καὶ βασιλέως ὄντος, καὶ ἐφέσεως οὔσης, γενέ-

ὅτι δέχθησαν τὸ λόγο τοῦ κηρύγματος· διότι δὲν θὰ τοὺς ἔκαμνε τόσες ὁμιλίες ἐπὶ ἓνα τρίμηνο, ἐὰν δὲν εἶχαν δεῖξει τόση μεγάλη πίστη καθὼς καὶ καρποὺς τῆς πίστεώς τους· ὥστε ἀπ' αὐτὸ μπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνει τὸ μεγάλο πλῆθος ἐκείνων ποὺ πίστεψαν.

«Καὶ ἀναχωρήσαμε», λέγει, «μὲ Ἀλεξανδρινὸ πλοῖο ποὺ εἶχε παραχειμάσει στὸ νησί, ἔχοντας γιὰ σύμβολό του τοὺς Διόσκουρους». Ἴσως αὐτὸ ἦταν γραμμένο ἐπάνω σ' αὐτό· τόσο πολὺ ἦταν παραδομένοι στὰ εἶδωλα. Πρόσεχε ποὺ παρατείνουν τὴ διαμονή τους ἐκεῖ, καθὼς ἐπίσης καὶ ποὺ βιάζονται νὰ φθάσουν. «Στὸν Παῦλο ἐπιτράπηκε νὰ μένει μόνος του». Δηλαδή τόσο πολὺ σεβαστὸς ἦταν ὁ Παῦλος, ὥστε νὰ ἐπιτραπῆ καὶ νὰ μένει μόνος του. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου παράξενο· διότι, ἐὰν καὶ πρὶν ἀπ' αὐτὸ φέρθηκαν μὲ μεγάλη καλωσύνη πρὸς αὐτόν, πολὺ περισσότερο φέρονται τώρα.

«Καὶ ἄφοῦ ἔπνευσε», λέγει, «νότιος ἄνεμος ἦρθαμε σὲ δύο ἡμέρες στοὺς Ποτιόλους, ὅπου βρήκαμε ἀδελφούς καὶ μᾶς παρακάλεσαν νὰ μείνομε μαζί τους ἑφτά ἡμέρες. Οἱ ἐκεῖ ἀδελφοί, ὅταν ἄκουσαν τὰ σχετικὰ μὲ ἡμᾶς, βγῆκαν νὰ μᾶς προῦπανθήσουν καὶ ἦρθαν μέχρι τὸν Ἄππιον Φόρο καὶ τὶς Τρεῖς Ταβέρονες». Βγῆκαν δηλαδή νὰ τοὺς προῦπανθήσουν ἐπειδὴ φοβήθηκαν τὸν κίνδυνο, καὶ αὐτὰ ἦταν ἱκανὰ νὰ ἐνθαρρύνουν ἐκείνους. Πρόσεχε πῶς σὲ καιρὰ πόλη δὲν σταμάτησαν κάμνοντας ἓνα τόσο μεγάλο ταξίδι. ἀλλὰ σὲ νησί, καὶ ὅλο τὸ χειμῶνα τὸν πέρασαν πλέοντας, ὁδηγούμενοι ἐκεῖνοι στὴν πίστη, ἐννοῶ ἐκεῖνοι ποὺ ταξίδευαν μαζί του.

«Ἐπιτράπηκε», λέγει, «σ' αὐτόν νὰ μένει μόνος του μαζί μὲ τὸ στρατιώτη ποὺ τὸν φύλαγε». Πάρα πολὺ σωστά. γιὰ νὰ μὴ εἶναι δυνατὸ οὔτε ἐκεῖ νὰ ὑποστῆ κάποια ἐπιβουλή· διότι δὲν ἦταν δυνατὸ πλέον νὰ ἐπαναστατήσῃ. Ἐπομένως δὲν φύλαγε ἐκείνον, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ κάτι τὸ δυσάρεστο· διότι δὲν ἦταν δυνατὸ πλέον, ἐπειδὴ καὶ ἡ πόλη ἦταν τόσο μεγάλη, καὶ ὁ βασιλιάς ἦταν ἐκεῖ, καὶ εἶχε γίνῃ ἡ ἔφεση γιὰ ἑξέταση ἐνώπιον τοῦ Καίσαρα.

σθαι τι παρὰ τὴν ἀκολουθίαν. Οὕτως ἀεὶ διὰ τῶν
δοκούντων εἶναι καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν πάντα γί-
νεται· φύλαξ γὰρ ἦν τοῦ Παύλου. Καὶ συγκαλέσας
τοὺς πρώτους τῶν Ἰουδαίων, διαλέγεται αὐτοῖς· οἱ
5 καὶ ἀντιλέγοντες ἀναχωροῦσι, καὶ ὑβρίζονται παρ'
αὐτοῦ, καὶ οὐδὲν τολμῶσιν εἰπεῖν· οὐ γὰρ τῆ ἕξου-
σία αὐτῶν ἐπετρέπετο λοιπὸν τὰ κατ' αὐτόν. Τὸ γὰρ
θαυμαστὸν τοῦτό ἐστιν, ὅτι οὐ διὰ τῶν δοκούντων
εἶναι πρὸς ἀσφάλειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐναντίων
10 πάντα ὑπὲρ ἡμῶν γίνεται. Καὶ ἵνα μάθῃς, σκόπει
ἐντεῦθεν.

Ἐκέλευσεν ὁ Φαραὼ ρίπτεσθαι εἰς τὸν ποταμὸν
τὰ βρέφη· εἰ μὴ ἐρρίφη τὰ βρέφη, εἰ μὴ ἡ πρόσταξις
τοῦ Φαραὼ ἐγένετο, οὐκ ἂν ἐσώθη Μωϋσῆς, οὐκ ἂν
15 ἐν βασιλείοις ἐτράφη. Ὅτε ἐσώζετο, οὐκ ἦν ἐν τιμῇ·
ὅτε ἐξετέθη, τότε ἐγένετο ἐν τιμῇ. Τοῦτο δὲ ἐποίει ὁ
Θεός, τὸ εὐπορον αὐτοῦ δεικνύς καὶ εὐμήχανον. Ἡ
πείλησεν αὐτῷ ὁ Ἰουδαῖος, λέγων, «Μὴ ἀνελεῖν με
σὺ θέλεις;», καὶ τοῦτο αὐτὸν ὠνησεν. Ἄρα οἰκονο-
20 μικῶς γέγονεν, ὥστε τὴν ὄψιν αὐτὸν ἐκείνην ἰδεῖν
τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὥστε τὸν προσήκοντα χρόνον πλη-
ρωθῆναι, ὥστε αὐτὸν ἐμφιλοσοφῆσαι τῇ ἐρήμῳ, καὶ
ἐν ἀσφαλείᾳ ζῆν. Καὶ ἐν πάσαις ταῖς κατ' αὐτοῦ τῶν
Ἰουδαίων ἐπιβουλαῖς ταῦτόν γίνεται· τότε λαμπρό-
25 τερος καθίσταται, οἶον καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀαρών· ἐπανε-
στησαν αὐτῷ, καὶ λαμπρότερον αὐτὸν ἐποίησαν· ἐν-
τεῦθεν γὰρ αὐτῷ καὶ τὸ ἱερατικὸν ποικίλλεται ἔνδυ-
μα, καὶ ἡ κίδαρις περιτίθεται, καὶ ὁ λοιπὸς τῆς στο-
λῆς κόσμος, ὥστε ἀναμφισβήτητον εἶναι τὴν χειρο-
30 τονίαν, ὥστε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς θαυμάζεσθαι ἀπὸ τῶν
πετάλων τοῦ χαλκοῦ. Ἴστε πάντως τὴν ἱστορίαν· διὸ

2. "ΕΞ. 2, 14

3. "ΕΞ. κεφ. 28

νά συμβεῖ κάτι μὴ σύμφωνο μὲ τὰ πράγματα. Ἔτσι πάντοτε μὲ ἐκείνους ποὺ φαίνονται ὅτι εἶναι ἐναντίον μας, ὅλα γίνονται πρὸς ὄφελός μας· διότι ἐκεῖνος ἦταν φύλακας τοῦ Παύλου. Καὶ ἀφοῦ προσκάλεσε τοὺς προύχοντες τῶν Ἰουδαίων, συνομιλεῖ μ' αὐτούς, οἱ ὁποῖοι ἀναχωροῦν ἀπὸ ἐκεῖ ἀφοῦ ἔφεραν τίς ἀντιρρήσεις τους, καὶ κατηγοροῦμενοι ἀπὸ τὸν Παῦλο δὲν τολμοῦν νὰ ποῦν τίποτε· διότι δὲν ἀνατίθενταν πλέον τὰ σχετικά μ' αὐτὸν στὴν ἐξουσία αὐτῶν. Τὸ ἄξιο θαυμασμοῦ βέβαια εἶναι αὐτό, τὸ ὅτι δηλαδὴ ὅλα γίνονται πρὸς ὄφελός μας ὄχι μὲ ἐκείνα ποὺ θεωροῦνται ὅτι εἶναι πρὸς ἀσφάλειά μας, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ ἀντίθετα. Καὶ γιὰ νὰ τὸ καταλάβεις αὐτὸ πρόσεχε τὸ ἐξῆς.

Διέταξε ὁ Φαραὼ νὰ ρίχνονται τὰ βρέφη στὸν ποταμό· ἐὰν δὲν ρίχνονταν τὰ βρέφη, ἐὰν δὲν δινόταν τὸ πρόσταγμα τοῦ Φαραὼ, δὲν θὰ σωζόταν ὁ Μωυσῆς, δὲν θ' ἀνατρεφόταν στὰ βασιλικά ἀνάκτορα. Ὅταν σωζόταν δὲν ἀπολάμβανε τιμές, ὅταν ὅμως ἐγκαταλείφθηκε, τότε ἀπόλαυσε τιμές. Αὐτὸ τὸ ἔκαμνε ὁ Θεὸς γιὰ νὰ δείξει τὴν εὐχέρεια πρὸς ἐφεύρεση τρόπων καὶ τὴν εὐφυῆ ἐπινοητικότητα του. Ἀπειλήσε αὐτὸν ὁ Ἰουδαῖος, λέγοντας, «Μήπως σύ θέλεις νὰ μὲ σκοτώσεις;»², καὶ αὐτὸ ὠφέλησε αὐτόν. Ἐπομένως αὐτὸ συνέβηκε κατὰ θεία οἰκονομία, γιὰ νὰ δεῖ αὐτὸς στὴν ἔρημο τὸ ὄραμα ἐκεῖνο, γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος, γιὰ νὰ φιλοσοφήσει αὐτὸς στὴν ἔρημο καὶ νὰ ζεῖ μὲ ἀσφάλεια. Καὶ τὸ ἴδιο συμβαίνει σ' ὅλες τίς ἐπιβουλές τῶν Ἰουδαίων ἐναντίον του· τότε γίνεται λαμπρότερος, πράγμα ποὺ συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Ἀαρών. Ἐπαναστάτησαν ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ κατέστησαν αὐτόν λαμπρότερο· διότι ἔξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος κατασκευάζεται γι' αὐτόν τὸ ἱερατικὸ ἔνδυμα, τοποθετεῖται ἐπάνω στὸ κεφάλι του τὸ διάδημα καὶ ὁ ὑπόλοιπος διάκοσμος τῆς στολῆς του, γιὰ νὰ εἶναι ἀναμφισβήτητη ἡ χειροτονία του καὶ γιὰ νὰ θαυμάζεται στὸ ἐξῆς ἀπὸ τὰ πούλια τοῦ χαλκοῦ³. Γνωρίζετε ὅπωςδῆποτε τὴν ἱστορία· γι' αὐτὸ καὶ παρατρέχω τὴ

καὶ παρατρέχω τὸ διήγημα. Καί, εἰ βούλεσθε, πάλιν ἄνωθεν τὰ αὐτὰ ἐπέλθωμεν.

Ὁ Κάιν τὸν ἀδελφὸν ἀνεΐλεν, ἀλλὰ ταύτη μᾶλλον ὠφέλησεν· ἄκουσον γὰρ τί φησι «Φωνὴ αἵματος τοῦ
5 ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με»· καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· «Αἵ-
ματι», φησί, «κρεῖττον λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ».
Ἀπήλλαξεν αὐτὸν τῆς ἀδηλίας τοῦ μέλλοντος, τὸν
μισθὸν ἠΰξησε τὴν ἀγάπην ἐμάθομεν πάντες, ἣν ὁ
Θεὸς ἔσχε πρὸς αὐτόν. Τί γὰρ ἠδίκηται, δεξάμενος
10 τάχιον τὴν τελευτήν; Οὐδέν. Τί γάρ, εἶπέ μοι, οἱ
βράδιον τελευτῶντες κερδαίνουσιν; Οὐδέν· οὐδὲ γὰρ
παρὰ τὸ πολλὰ ζῆν ἔτη ἢ ὀλίγα ἢ εὐημερία, ἀλλὰ
παρὰ τὸ εἰς δέον κεχρηῆσθαι τῇ ζωῇ. Οἱ τρεῖς παῖδες
ἐνεβλήθησαν εἰς κάμινον, καὶ διὰ τούτου γεγόνασι
15 λαμπρότεροι· ὁ Δανιὴλ εἰς λάκκον, καὶ ἐντεῦθεν πε-
ριφανέστερος κατέστη.

3. Ὁρᾷς πανταχοῦ τοὺς πειρασμοὺς μεγάλα τί-
κτοντας ἀγαθὰ καὶ ἐνταῦθα, μήτι γε ἐκεῖ ἐπὶ δὲ τῆς
κακίας ταῦτόν γίνεται, οἷον ἄν, εἴ τις, κάλαμον ἔ-
20 χων, παρατάττειτο πρὸς πῦρ· ὁ γὰρ τοιοῦτος δοκεῖ
μὲν πλήττειν τὸ πῦρ, αὐτὸ δὲ λαμπρότερον ποιεῖ, καὶ
αὐτὸν ἀναλίσκει. Τροφή γὰρ γίνεται ἢ κακία καὶ
ὑπόθεσις λαμπρότητος τῇ ἀρετῇ· τῇ γὰρ ἀδικίᾳ εἰς
δέον τοῦ Θεοῦ χρωμένον, τὰ ἡμέτερα λάμπει μᾶλλον.
25 Πάλιν ὁ διάβολος, ὅταν ἐργάζεται τι τοιοῦτον, λαμ-
προτέρους ποιεῖ τοὺς ὑπομένοντας. Τί οὖν, φησίν,
ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ οὐ γέγονε τοῦτο, ἀλλ' ἀτιμότερος γέ-
γονε; Μάλιστα μὲν κακείνω ὁ Θεὸς εἰς δέον ἐχρή-
σατο, εἰ δὲ πού τι ἔπαθεν, αὐτὸς ἑαυτὸν ἠδίκησε· τὰ
30 μὲν γὰρ παρ' ἐτέρων εἰς ἡμᾶς γινόμενα μεγάλων ἡ-
μῖν ἀγαθῶν αἷτια γίνεται, τὰ δὲ παρ' ἡμῶν αὐτῶν
οὐκέτι. Ἐπειδὴ γάρ, ἀδικούμενοι μὲν ὑφ' ἐτέρων,

4. Γεν. 4, 10

5. Ἐβρ. 12, σ4

διήγηση. Καί, ἐὰν θέλετε, ἄς διηγηθοῦμε αὐτὰ ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Ὁ Κάϊν σκότωσε τὸν ἀδελφὸ του, ἀλλὰ μ' αὐτὸ τὸν ὠφέλησε περισσότερο· διότι ἄκουσε τί λέγει «Ἡ φωνὴ τοῦ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου φωνάζει πρὸς ἐμένα»⁴· καὶ πάλι σ' ἄλλο σημεῖο λέγει «Καὶ μὲ τὸ αἷμα ποῦ ὁμιλεῖ καλύτερα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ "Ἀβελ"». Ἀπάλλαξε αὐτὸν ἀπὸ τὰ ἄγνωστα τοῦ μέλλοντος, αὔξησε τὸ μισθὸ του· ὅλοι μάθαμε τὴν ἀγάπη ποῦ εἶχε πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός. Σὲ τί δηλαδὴ ἀδικήθηκε ποῦ δέχθηκε τὸ θάνατο τόσο γρήγορα; Σὲ τίποτε. Διότι πὲς μου, κερδίζουν τίποτε ἐκεῖνοι ποῦ πεθαίνουν σὲ μεγαλύτερη ἡλικία; Τίποτε· καθόσον ἢ εὐτυχία δὲν βρίσκεται στὰ πολλὰ χρόνια ζωῆς ἢ στὰ λίγα, ἀλλὰ στὸ νὰ ἔγινε καλὴ χρησιμοποίησις τῆς ζωῆς. Τὰ τρία παιδιὰ ρίχτηκαν στὸ καμίνι, καὶ μ' αὐτὸ ἔγιναν λαμπρότερα· ὁ Δανιὴλ ρίχτηκε στὸ λάκκο τῶν λονταριῶν καὶ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ἔγινε ἐνδοξότερος.

3. Βλέπεις παντοῦ τίς δοκιμασίαις ποῦ γεννοῦν μεγάλα ἀγαθὰ καὶ ἐδῶ καὶ ὄχι μόνο ἐκεῖ· στὴν περίπτωσις ὅμως τῆς κακίας γίνεται τὸ ἴδιο, ὅπως γιὰ παράδειγμα, ἐὰν κάποιος, κρατώντας καλάμι, ἀντιπαρατάσσεται στὴ φωτιά· διότι αὐτὸς νομίζει βέβαια ὅτι χτυπᾷ τὴ φωτιά, ὅμως κάμνει αὐτὴ λαμπρότερη καὶ καταστρέφει τὸν ἑαυτό του. Καθόσον ἢ κακία γίνεται τροφή καὶ αἰτία λαμπρότητας τῆς ἀρετῆς· διότι ὁ Θεὸς χρησιμοποιώντας τὴν κακία ὅπως συμφέρει σ' ἐμᾶς, καθιστᾷ περισσότερο λαμπρὰ τὰ δικά μας. Πάλι ὁ διάβολος, ὅταν κάμνει κάτι παρόμοιο, καθιστᾷ λαμπρότερους ἐκείνους ποῦ τὸ ὑπομένουν. Γιατί λοιπόν, λέγει, αὐτὸ δὲν συνέβηκε στὴν περίπτωσις τοῦ Ἀδάμ, ἀλλ' ἔχασε καὶ τὴν τιμὴν ποῦ εἶχε; Βέβαια καὶ σ' ἐκεῖνον ὁ Θεὸς μεταχειρίσθηκε τὴν τιμωρίαν πρὸς ὄφελός του, ἐὰν ὅμως ἔπαθε κάτι, αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀδίκησε τὸν ἑαυτό του· διότι τὰ κακὰ ἐκεῖνα ποῦ γίνονται σ' ἐμᾶς ἀπὸ τοὺς ἄλλους, γίνονται αἰτία μεγάλων ἀγαθῶν γιὰ ἐμᾶς, ἐνῶ ἐκεῖνα ποῦ γίνονται ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους, δὲν ἀποβαίνουν καθόλου πρὸς ὄφελός μας. Διότι, ἐπειδὴ, ὅταν ἀδικούμεσθε ἀπὸ ἄλλους πονοῦμε, ὄχι ὅμως καὶ ὅ-

ἀλγοῦμεν, ὑπὸ δὲ ἡμῶν αὐτῶν οὐκέτι, δείκνυσιν ὁ
 Θεὸς ὅτι ὁ μὲν παρ' ἐτέρου ἀδίκως πάσχων εὐδοκι-
 μεῖ, ὁ δὲ ἑαυτὸν ἀδικῶν βλάπτεται· καὶ μάλα εἰκό-
 τως, ἵνα ἐκεῖνο μὲν γενναίως φέρωμεν, τοῦτο δὲ μη-
 5 κέτι ἄλλως τε τὸ πᾶν ἐκεῖ τοῦ Ἀδάμ γέγονε. Διὰ
 τί γὰρ ἐπέιθου τῇ γυναικί; διὰ τί γὰρ ἐναντία συμ-
 βουλευούσαν οὐκ ἀπεκρούσω; Σὺ πάντως γέγονας
 αἴτιος, ἐπειδὴ, εἰ ὁ διάβολος ἦν, ἔδει κατὰ τοῦτο
 τοὺς πειραζομένους πάντας ἀπόλλυσθαι· εἰ δὲ μὴ ἐ-
 10 πόλλυνται, παρ' ἡμᾶς ἡ αἰτία.

'Αλλ' ἔδει, φησί, πάντας τοὺς πειραζομένους
 κατορθοῦν, ἢ, εἰ παρ' ἡμᾶς ἡ αἰτία, ἔδει καὶ χωρὶς
 τοῦ διαβόλου ἀπόλλυσθαι. Τοῦτο καὶ γίνεται καὶ γὰρ
 πολλοὶ καὶ χωρὶς τοῦ διαβόλου ἀπόλλυνται· οὐ γὰρ
 15 δὴ πάντα αὐτὸς κατασκευάζει, ἀλλὰ πολλὰ καὶ ἀπὸ
 μόνης γίνεται τῆς νωθείας τῆς ἡμετέρας· εἰ δέ που
 κἀκεῖνος αἴτιος, ἡμῶν τὴν ἀρχὴν παρεχόντων. Εἶπέ
 γάρ μοι, πότε ὁ διάβολος ἴσχυσεν ἐπὶ τοῦ Ἰούδα; Ὅ-
 τε εἰσηλθε, φησὶν, εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς. 'Αλλ' ἄκου-
 20 σον τὴν αἰτίαν, ὅτι «κλέπτης ἦν, καὶ τὰ βαλλόμενα
 ἐβάσταζεν». Αὐτὸς ἔδωκεν αὐτῷ εὐρυχωρίαν τῆς
 εἰσόδου· ὥστε οὐχ ὁ διάβολος τὴν ἀρχὴν ἐντίθησιν,
 ἀλλ' ἡμεῖς αὐτὸν δεχόμεθα καὶ καλοῦμεν. 'Αλ-
 λά, εἰ μὴ ἐκεῖνος, φησὶν, ἦν, οὐκ ἂν μεγάλα ἐγένετο
 25 τὰ δεινά. 'Αλλ' ἀπαραίτητος ἡμῖν ἔμελλεν εἶναι ἡ κό-
 λασις· νῦν μὲν γὰρ, ἀγαπητέ, τὰ τῆς κολάσεως ἡμῖν
 ἡμερώτερα, εἰ δὲ δι' ἑαυτῶν εἰργαζόμεθα τὰ δεινά,
 ἀφόρητος ἦν ἡ τιμωρία. Εἶπέ γάρ μοι, εἰ ταῦτα, ἃ
 ἤμαρτεν ὁ Ἀδάμ, χωρὶς συμβουλῆς ἤμαρτε, τίς αὐ-
 30 τὸν ἂν ἐξήρπασε τῶν κινδύνων; 'Αλλ' οὐκ ἂν ἤμαρ-
 τε, φησί. Πόθεν μοι τοῦτο λέγεις; Ὁ γὰρ οὕτω χαῦ-
 νος καὶ ράθυμος καὶ πρὸς ἄνοιαν ἔτοιμος, ὥστε δέ-

ταν ἀδικούμαστε ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους, δείχνει ὁ Θεὸς ὅτι ἐκεῖνος ποὺ ἀδικεῖ τὸν ἑαυτοῦ βλάπτεται καὶ πολὺ σωστά, ὥστε ἐκεῖνο νὰ τὸ ὑποφέρομε μὲ γενναιότητα, ὄχι ὅμως καὶ αὐτό· ἄλλωστε στὴν περίπτωση τοῦ Ἀδάμ ἡ ὄλη εὐθύνη βαρύνει τὸν ἴδιο. Γιατί δηλαδὴ πίστεψες στὰ λόγια τῆς γυναίκας; γιατί δὲν τὴν ἀπέκρουσες ποὺ σὲ συμβούλευε ἀντίθετα; Σὺ ὅπωςδήποτε ἔγινες αἴτιος, ἐπειδὴ, ἐὰν ἦταν αἴτιος ὁ διάβολος, ἔπρεπε σύμφωνα μὲ αὐτὸ νὰ ὀδηγοῦνται στὴν ἀπώλεια ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ πειράζονται ἀπ' αὐτόν, ἐφόσον ὅμως δὲν ὀδηγοῦνται στὴν ἀπώλεια, ἡ αἰτία βρίσκεται σ' ἐμᾶς.

Ἄλλ' ἔπρεπε, λέγει, ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ πειράζονται ἀπὸ τὸ διάβολο νὰ κατορθώνουν νὰ βγοῦν νικητές, ἢ, ἐὰν ἡ αἰτία βρίσκεται σ' ἐμᾶς, ἔπρεπε καὶ χωρὶς τὸ διάβολο νὰ ὀδηγούμαστε στὴν ἀπώλεια. Αὐτὸ καὶ γίνεται· καθόσον πολλοὶ καὶ χωρὶς τὸ διάβολο ὀδηγοῦνται στὴν ἀπώλεια· διότι ἀσφαλῶς δὲν τὰ προξενεῖ ὅλα αὐτός, ἀλλὰ πολλὰ συμβαίνουν καὶ μόνο ἀπὸ τῆ δική μας ὀδίαφορία· ἐὰν κάπου γίνεται καὶ ἐκεῖνος αἴτιος, αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ ἐμεῖς κάναμε τὴν ἀρχή. Διότι πές μου σὲ παρακαλῶ, πότε ὁ διάβολος ὑπερίσχυσε ἐπὶ τοῦ Ἰούδα; "Ὅταν, λέγει, εἰσῆλθε σ' αὐτόν ὁ Σατανᾶς. Ἄλλ' ἄκουσε τὴν αἰτία· διότι λέγει, «Ἦταν κλέφτης καὶ ἀφαιροῦσε ἐκεῖνα ποὺ ἔβαζαν στὸ ταμεῖο»⁶. Ὁ ἴδιος τὸν ἄφησε νὰ μπεῖ μέσα του μὲ ὄλη τὴν ἄνεσή του· ἐπομένως δὲν κάμνει ὁ διάβολος τὴν ἀρχή, ἀλλ' ἐμεῖς τὸν δεχόμαστε καὶ τὸν καλοῦμε. "Ὅμως, λέγει, ἐὰν δὲν ἦταν ἐκεῖνος, δὲν θὰ συνέβαιναν μεγάλα κακά. Ἄλλ' ἐπρόκειτο τότε νὰ εἶναι ἀσυγχώρητη ἡ κόλαση· διότι τώρα, ἀγαπητέ, τὰ τῆς κολάσεως μᾶς εἶναι ἐλαφρότερα, ἐὰν ὅμως μόνοι μας διεπράτταμε τὰ κακά, θὰ ἦταν ἀνυπόφορη ἡ τιμωρία. Διότι πές μου, ἐὰν αὐτά, δηλαδὴ τὰ ἁμαρτήματα ποὺ διέπραξε ὁ Ἀδάμ, τὰ εἶχε διαπράξει χωρὶς συμβουλή, ποῖος θὰ τὸν ἔσωζε ἀπὸ τοὺς κινδύνους; Ἄλλὰ δὲν θὰ ἁμάρτανε, λέγει. Ἀπὸ ποῦ τὸ συμπεραίνεις αὐτό; Διότι ἐκεῖνος ποὺ ἦταν τόσο ἀποχαυνωμένος καὶ ἀδιάφορος καὶ ἔτοιμος γιὰ ἀνοησία,

ξασθαι τοιαύτην συμβουλήν, πολλῶ μᾶλλον καὶ χωρὶς
τούτου τοῦτο γέγονεν ἄν. Ποῖος διάβολος τοὺς τοῦ
'Ιωσήφ ἀδελφούς εἰς φθόνον ἐνέβαλεν;

Ἄν νήφωμεν τοίνυν, ἀγαπητοί, καὶ εὐδοκιμήσε-
5 ως ἡμῖν αἴτιος ὁ διάβολος γίνεται· τί γὰρ ἔβλαψε τὸν
'Ιωβ ἢ τοσαύτη αὐτοῦ μηχανή; Μὴ εἶπης, φησί, τοῦ-
το, ἀλλ' ὁ ἀσθενὴς βλάπτεται. Ἄλλ' ὁ ἀσθενής, κὰν
μὴ διάβολος ἦ βλάπτεται. Ἄλλὰ μειζόνως, φησί, με-
τὰ τῆς ἐκείνου ἐνεργείας. Ἄλλ' ἔλαττον, ὅταν μετὰ
10 τῆς ἐκείνου ἐνεργείας ἀμάρτη, κολάζεται· οὐ γὰρ
πάντων τῶν ἀμαρτημάτων αἱ αὐταὶ τιμωρίαι. Μὴ
ἀπατῶμεν ἑαυτούς· οὐκ ἔστιν ἡμῖν ὁ διάβολος αἴτιος,
εἰὰν νήφωμεν· ἐκεῖνος ἡμᾶς μᾶλλον ἀφυπνίζει, ἐκεῖ-
νος ἡμᾶς διεγείρει. Εἰπέ γὰρ μοι (τέως ταῦτα ἐξε-
15 τάσωμεν), μὴ ἔστω θηρία, μὴ ἔστω ἀνωμαλία ἐέρων,
μὴ νόσοι, μὴ λύπαι, μὴ ἀθυμίαι, μὴ ἕτερόν τι τῶν
τοιούτων, τί οὐκ ἂν ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος; Χοῖρος μᾶλ-
λον ἢ ἄνθρωπος, δοκῶ μοι, γέγονεν ἄν, γαστριζόμε-
νος, καὶ μεθύων, καὶ ὑπὸ μηδενὸς τούτων ἐνοχλού-
20 μενος. Νῦν δὲ αἱ φροντίδες καὶ αἱ μέριμναι γυμνά-
σιόν εἰσι φιλοσοφίας καὶ διδασκαλεῖον, καὶ ἀγωγή
παιδείας ἀρίστης.

Σκόπει δὲ καὶ ἄλλως· τρεφέσθω τις ἐν βασιλεί-
οις, μήτε λυπούμενος, μήτε φροντίζων, μήτε μερι-
25 μνῶν, καὶ μήτε ὀργῆς ἔχων πρόφασιν, μήτε ἀπο-
τυχίας, ἀλλὰ πάντα, ἅπερ ἂν ἐπιθυμήσῃ, ποιείτω,
καὶ ἐπιτυγχανέτω, καὶ πάντας ἐχέτω ὑπακούοντας·
ἂν μὴ παντὸς θηρίου ἀλογώτερος γένηται ὁ τοιοῦτος;
Νῦν δὲ ὡσπερ ἀκόνη ἐστὶν ἐκτρίβουσα ἡμᾶς τὰ τῶν
30 περιστάσεων, τὰ τῶν θλίψεων· διὰ τοῦτο τῶν πλου-
τούντων οἱ πένητες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστόν εἰσι συν-
ετώτεροι, καθάπερ πολλοῖς περικρουόμενοι καὶ πε-
ριαντλούμενοι κύμασι. Καὶ γὰρ σῶμα τὸ μὲν ἀργὸν
καὶ ἀκίνητον νοσῶδες καὶ ἀηδές, τὸ δὲ κινούμενον

ᾧστε νὰ δεχθεῖ τέτοια συμβουλή, πολὺ περισσότερο καὶ χωρὶς αὐτὸ θὰ γινόταν ἐκεῖνο ποὺ ἔγινε. Ποιὸς διάβολος ὀδήγησε τοὺς ἀδελφούς τοῦ Ἰωσήφ σὲ φθόνου;

Ἄν λοιπόν, ἀγαπητοί, εἶμαστε προσεκτικοὶ ὁ διάβολος μᾶς γίνεται καὶ αἰτία νὰ προκόψομε· διότι σὲ τί ἔβλαψαν τὸν Ἰὼβ τὰ τόσα δόλια τεχνάσματα αὐτοῦ; μὴ πείεις λέγει, αὐτό, ἀλλ' ὅτι ὁ πνευματικὰ ἀδύνατος βλάπτεται. Μὰ ὁ πνευματικὰ ἀδύνατος καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ὑπάρχει ὁ διάβολος βλάπτεται. Ὅμως, λέγει, περισσότερο μὲ τὴν ἐνέργεια ἐκείνου. Ἄλλὰ τιμωρεῖται λιγότερο, ὅταν ἀμαρτήσῃ μὲ τὴν ἐνέργεια ἐκείνου· διότι δὲν εἶναι οἱ ἴδιες τιμωρίες γιὰ ὅλα τὰ ἀμαρτήματα. Ἄς μὴ ξεγελᾶμε τοὺς ἑαυτοὺς μας· δὲν εἶναι ὁ διάβολος αἴτιος τῆς βλάβης μας, ἐὰν εἶμαστε προσεκτικοὶ ἐκεῖνος μᾶς ἀφυπνίζει περισσότερο, ἐκεῖνος μᾶς διεγείρει. Διότι πὲς μου (κατ' ἀρχὴν ἄς ἐξετάσομε αὐτά), ἔστω ὅτι δὲν ὑπῆρχαν θηρία, δὲν ὑπῆρχε μεταβολὴ ἀνέμων, οὔτε ἀσθένεια, οὔτε λύπες, οὔτε στενοχώριες, οὔτε κάτι ἄλλο παρόμοιο μ' αὐτά, τί δὲν θὰ γινόταν ὁ ἄνθρωπος; Νομίζω ὅτι θὰ γινόταν πολὺ περισσότερο χοῖρος, παρὰ ἄνθρωπος, τρώγοντας καὶ μεθώντας, καὶ μὴ ἐνοχλούμενος ἀπὸ κανένα ἀπ' αὐτά. Τώρα ὅμως οἱ φροντίδες καὶ οἱ μέριμνες εἶναι ἄσκησις καὶ διδασκαλεῖο εὐσέβειας, καὶ ἀγωγή ἄριστης παιδείας.

Ἄλλ' ἄς ἐξετάσομε τὸ πρᾶγμα καὶ ἀλλιῶς. Ἄς ὑποθέσομε ὅτι κάποιος ἀνατρέφεται στὰ βασιλικά ἀνάκτορα, χωρὶς λύπες, χωρὶς φροντίδες, χωρὶς μέριμνες, καὶ μὴ ἔχοντας ἀφορμὴ οὔτε γιὰ ὀργή, οὔτε γιὰ ἀποτυχία, ἀλλ' ὅλα ἐκεῖνα ποὺ θὰ ἐπιθυμήσῃ τὰ κάμνει καὶ πετυχαίνει, καὶ ἔχει ἐπίσης ὅλους νὰ ὑπακούουν σ' αὐτόν· δὲν θὰ γίνῃ αὐτὸς πιὸ παράλογος ἀπὸ ὁποιοδήποτε θηρίον; Τώρα ὅμως οἱ δύσκολες καταστάσεις καὶ οἱ θλίψεις εἶναι ἀκόνῃ ποὺ μᾶς τροχίζει· γι' αὐτὸ οἱ φτωχοὶ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστο πιὸ συνετοὶ ἀπὸ τοὺς πλούσιους, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δέχονται πολλὰ πλήγματα καὶ καταποντισμούς ἀπὸ τὰ κύματα τῆς ζωῆς. Καθόσον τὸ σῶμα ποὺ εἶναι ἀργὸ καὶ ἀκίνητο, εἶναι ἀσθενικὸ καὶ σιχαμερό. ἐνῶ ἐκεῖνο ποὺ κι-

καὶ κάμνον καὶ ταλαιπωρούμενον ὠραιότερον καὶ ὑ-
 γριινότερον· τοῦτο δὲ ἐπὶ ψυχῆς εὖροι τις ἄν. Καὶ
 σίδηρος κείμενος μὲν διαφθείρεται, ἐργαζόμενος δὲ
 λάμπει· καὶ ψυχὴ ὡσαύτως κινουμένη· κίνησις δὲ
 5 ψυχῆς αἱ περιστάσεις αὗται. Καὶ τέχνη ἀπόλλυται,
 μὴ κινουμένης ψυχῆς· κινεῖται δέ, ὅταν μὴ πάντα
 εὐθέα ἦ· κινεῖται γὰρ ὑπὸ τῶν ἐναντίων. Εἰ μὴ εἶη
 ἐναντία, οὐδὲν ἄν εἶη τὸ κινουῦν· οἶον, εἰ πάντα ἦν
 εἰργασμένα καλῶς, οὐκ ἄν εὗρεν ἡ τέχνη κινεῖσθαι.
 10 Οὕτω καί, εἰ πάντα ἦν κατὰ νοῦν ἡμῖν, οὐκ ἄν εὗρεν
 ἡ ψυχὴ κινεῖσθαι, εἰ πανταχοῦ διεβαστάζετο, ἀη-
 δῆς ἦν.

Οὐχ ὄρας ὅτι καὶ τροφοῖς παρακελευόμεθα μὴ διὰ
 παντὸς βαστάζειν τὰ παιδιά, ὥστε μὴ εἰς ἔθος αὐτὰ
 15 καθιστᾶν, μήτε ἐξίτηλα αὐτὰ ποιεῖν; Διὰ τοῦτο τὸ
 ἐπ' ὄψεσιν ἀνατρεφόμενα τῶν γονέων ἀσθενέστερα
 γίνεται, τῆς φειδοῦς τῆς ἀκαίρου τε καὶ ἀμέτρου λυ-
 μαινομένης αὐτῶν τὴν ὑγίειαν. Καλὸν καὶ λύπη σύμ-
 μετρος, καλὸν καὶ φροντίς, καλὸν καὶ ἔνδεια· ἰσχυ-
 20 ροὺς γὰρ ἡμᾶς ποιεῖ καλὰ καὶ τὸ ἐναντία· ἕκαστον
 γὰρ αὐτῶν ἄμετρον γενόμενον ἀπόλλυσι, καὶ τὸ μὲν
 χαυνοῖ, τὸ δὲ διαρρήγνυσιν. Οὐχ ὄρας ὅτι καὶ τοὺς
 αὐτοῦ μαθητὰς ὁ Χριστὸς οὕτως ἐνάγει; Εἰ ἐκεῖνοι
 δὲ τούτων ἐδέοντο, πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς. Εἰ δὲ δεό-
 25 μεθα, μὴ ἀγανακτῶμεν, ἀλλὰ καὶ χαίρωμεν ἐπὶ ταῖς
 θλίψεσι φάρμακα γὰρ ταῦτά ἐστι κατάλληλα τοῖς
 ἡμετέροις τραύμασι, τὰ μὲν πικρά, τὰ δὲ ἡδέα· ἐ-
 κάτερον δὲ αὐτῶν καθ' ἑαυτὸ ἄν εἶη ἄχρηστον.

Χάριν τοίνυν ἔχωμεν τῷ Θεῷ ὑπὲρ τούτων ἀπάν-
 30 των· οὐ γὰρ ἀπλῶς ταῦτα συγχωρεῖ γίνεσθαι, ἀλλ'

νεῖται, πού κοπιάζει καὶ ταλαιπωρεῖται, εἶναι ὠραιότερο καὶ ὑγιεινότερο· αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ βρεῖ κανεὶς νὰ συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωση τῆς ψυχῆς. Καὶ τὸ σίδηρο πού εἶναι κάτω στὸ χῶμα πεταμένο καταστρέφεται, ἐνῶ ὅταν χρησιμοποιεῖται στὴν ἐργασία λάμπει· κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο λάμπει καὶ ἡ ψυχὴ πού κινεῖται· κίνηση τῆς ψυχῆς εἶναι οἱ δύσκολες αὐτές περιστάσεις τῆς ζωῆς. Καὶ οἱ τέχνες ἐξαφανίζονται ὅταν δὲν κινεῖται ἡ ψυχὴ· καὶ κινεῖται αὐτὴ, ὅταν δὲν εἶναι ὅλα ὀμαλά· διότι κινεῖται ἀπὸ τὰ ἀντίθετα. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχαν τὰ ἀντίθετα, δὲν θὰ ὑπῆρχε ἡ αἰτία τῆς κινήσεως· γιὰ παράδειγμα, ἐὰν ὅλα ἦταν κατασκευασμένα καλά, δὲν θὰ ἔβρισκε ἡ τέχνη ἀφορμὴ γιὰ νὰ κινηθεῖ. Ἔτσι καί, ἐὰν ὅλα σὲ μᾶς ἦταν σύμφωνα μὲ τὸ νοῦ μας, δὲν θὰ ἔβρισκε ἡ ψυχὴ ἀφορμὴ γιὰ ἐνέργεια, θὰ ἦταν γεμάτη ἀηδία.

Δὲν βλέπεις ὅτι καὶ στίς τροφούς δίνουμε ἐντολὴ νὰ μὴ βαστοῦν τὰ παιδιὰ συνέχεια στὴν ἀγκαλιά, γιὰ νὰ μὴ συνηθίζουν ἔτσι, οὔτε καὶ νὰ τὰ καθιστοῦν ἀσθενικά; Γι' αὐτὸ τὰ παιδιὰ πού ἀνατρέφονται παρουσία τῶν γονέων τους γίνονται ἀσθενέστερα, ἐπειδὴ ἡ ἀκατάλληλη καὶ πέρα ἀπὸ τὸ μέτρο ἐπιμέλεια καταστρέφει τὴν ὑγεία αὐτῶν. Εἶναι καλὸ πράγμα καὶ ἡ μὲ μέτρο λύπη, καλὸ εἶναι καὶ ἡ φροντίδα, καλὸ εἶναι καὶ ἡ φτώχεια· διότι μᾶς κάνουν ἰσχυροὺς καὶ τὰ καλά καὶ τὰ ἀντίθετα· καθόσον τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ ὅτι γίνεται πέρα ἀπὸ τὸ μέτρο, ὀδηγεῖ στὴν καταστροφή, καὶ τὸ πρῶτο ἀπ' αὐτὰ ἀποχαυνώνει τὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ τὸ δεῦτερο προξενεῖ φοβερὴ βλάβη. Δὲν βλέπεις ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς τέτοια ἐντολὴ δίνει στοὺς μαθητές του; Ἐὰν ἐκεῖνοι εἶχαν ἀνάγκη ἀπ' αὐτά, πολὺ περισσότερο ἔχομε ἐμεῖς. Ἐὰν χρειαζόμαστε αὐτά, ἄς μὴ ἀγανακτοῦμε, ἀλλὰ καὶ νὰ χαιρόμαστε γιὰ τίς θλίψεις· διότι αὐτὰ εἶναι φάρμακα κατάλληλα γιὰ τὰ τραύματά μας, ἄλλα ἀπ' αὐτὰ πικρά, καὶ ἄλλα γλυκά· τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ μόνο του θὰ ἦταν ἄχρηστο.

Ἄς εὐγνωμονοῦμε λοιπὸν τὸ Θεὸ γιὰ ὅλα αὐτά· διότι δὲν ἐπιτρέπει αὐτὰ νὰ συμβαίνουν ἔτσι στὴν τύχη,

ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Τὴν
 ἡμετέραν τοίνυν εὐγνωμοσύνην ἐπιδεικνύμενοι, εὐ-
 χαριστῶμεν, δοξάζωμεν, γενναίως ἀντέχωμεν, τὸ
 πρόσκαιρον αὐτῶν λογιζόμενοι, καὶ πρὸς τὰ μέλλον-
 5 τα τείνοντες ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, ἵνα καὶ τὰ παρόν-
 τα κούφως ἐνέγκωμεν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτυχεῖν
 ἀγαθῶν καταξιωθῶμεν χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ
 Μονογενοῦς αὐτοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ
 Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς
 10 τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ἀλλὰ γιὰ τὸ συμφέρον τῆς ψυχῆς μας. Δείχνοντας λοιπὸν τὴν εὐγνωμοσύνη μας πρὸς αὐτὸν, ὥς τὸν εὐχαριστοῦμε, ὥς τὸν δοξάζομε, ὥς ὑπομένομε αὐτὰ μὲ γενναιοῦτητα, σκεφτόμενοι τὸ πρόσκαιρο αὐτῶν, καὶ ὥς ἔχομε στραμμένο τὸ νοῦ μας πρὸς τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ, ὥστε καὶ τὰ παρὸντα νὰ ὑποφέρομε ἐλαφρά, καὶ νὰ ἀξιωθοῦμε νὰ ἐπιτύχομε τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ του, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἄμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Μ Ε

(Πράξ. 28. 17 - 31)

«Ἐγένετο δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας συγκαλέσα-
σθαι τὸν Παῦλον τοὺς ὄντας τῶν Ἰουδαίων
πρώτους. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν, ἔλεγε πρὸς
αὐτούς· Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγώ, οὐδὲν ἐναν-
5 τίον ποιήσας τῷ λαῷ ἢ τοῖς ἔθουσι τοῖς πα-
τρώοις, δέσμιος ἐξ Ἱεροσολύμων παρεδόθη
εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων· οἵτινες ἀνακρί-
ναντές με ἐβούλοντο ἀπολῦσαι διὰ τὸ μηδεμί-
αν αἰτίαν θανάτου ὑπάρχειν ἐν ἐμοί. Ἀντιλε-
10 γόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων, ἠναγκάσθη ἐπι-
καλέσασθαι Καίσαρα, οὐχ ὡς τοῦ ἔθνους μου
ἔχων τι κατηγορηῆσαι. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰ-
τίαν παρεκάλεσα ὑμᾶς ἰδεῖν καὶ προσλαλῆσαι·
ἐνεκεν γὰρ τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἄλυ-
15 σιν ταύτην περίκειμαι».

1. Καλῶς τοῦτο καὶ συμφερόντως ποιεῖ, τοὺς
πρώτους τῶν Ἰουδαίων εἰς διάλεξιν συγκαλῶν· ἐ-
βούλετο γὰρ καὶ ἑαυτὸν ἀπαλλάξαι αἰτίας καὶ ἑτέ-
ρους· ἑαυτὸν μὲν, ἵνα μὴ κατηγορῶσιν αὐτοῦ, καὶ τοῦ-
20 το αὐτοῦς βλάβη, ἐκείνους δέ, ἵνα μὴ δόξη αὐτῶν
εἶναι τὸ πᾶν· εἰκὸς γὰρ κρατῆσαι φήμην ὅτι ὑπὸ Ἰ-
ουδαίων παρεδόθη· τοῦτο δὲ ἱκανὸν ἦν αὐτοῦς πλη-
ξαι. Εὐθέως οὖν πρὸς τοῦτο ἴσταται, καὶ τὰ καθ'
ἑαυτὸν οὕτω πῶς πράως ἀπολογεῖται. Ὅρα δὲ πῶς
25 καὶ τὴν ἀπολογία ὑφαίνει, λέγων· «Ἄνδρες ἀδελ-
φοί, ἐγώ, οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας τῷ λαῷ ἢ τοῖς

Ο Μ Ι Λ Ι Α Μ Ε ΄

(Πράξ. 28, 17 - 31)

«Ύστερα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες ὁ Παῦλος προσκάλεσε τοὺς προύχοντες τῶν Ἰουδαίων. Ἀφοῦ συγκεντρώθηκαν αὐτοί, εἶπε πρὸς αὐτούς· "Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ, χωρὶς νὰ ἔκανα τίποτε ἐναντίον τοῦ λαοῦ μας ἢ τῶν πατρικῶν ἐθίμων, παραδόθηκα ἀλυσσοδεμένος ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα στὰ χέρια τῶν Ῥωμαίων, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ μὲ ἀνέκριναν, ἤθελαν νὰ μὲ ἀπολύσουν, διότι δὲν εἶχα κάνει τίποτε ἄξιο θανάτου. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ἰουδαῖοι ἔφερναν ἀντιρρήσεις, ἀναγκάσθηκα νὰ ἐπικαλεσθῶ τὸν Καίσαρα, ὅχι βέβαια ἐπειδὴ ἔχω νὰ κατηγορήσω τὸ ἔθνος μου γιὰ κάτι. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο λοιπὸν θέλησα νὰ σᾶς δῶ καὶ νὰ σᾶς μιλήσω, διότι ἐξαιτίας τῆς ἐλπίδας τοῦ Ἰσραὴλ εἶμαι δεμένος μὲ τὴν ἀλυσίδα αὐτή».

1. Πολὺ καλὰ καὶ πρὸς τὸ συμφέρον του τὸ κάμνει αὐτό, προσκαλώντας σὲ συνομιλία τοὺς Ἰουδαίους· διότι ἤθελε καὶ τὸν ἑαυτὸ του ν' ἀπαλλάξει ἀπὸ τὴν κατηγορία καὶ ἄλλους· τὸν ἑαυτὸ του βέβαια γιὰ νὰ μὴ τὸν κατηγοροῦν, πράγμα ποῦ τοὺς ἔβλαπτε, ἐνῶ ἐκείνους γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι τὸ πᾶν ὀφειλόταν σ' αὐτούς· διότι φυσικὸ ἦταν νὰ διαδοθεῖ ἡ φήμη ὅτι παραδόθηκε ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, πράγμα ποῦ ἦταν ἱκανὸ νὰ βλάψει αὐτούς. Ἀμέσως λοιπὸν καταφεύγει σ' αὐτὸ καὶ ἀπολογεῖται μὲ τέτοια πραότητα γιὰ τὰ ὅσα εἶχαν σχέση μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Καὶ πρόσεχε πῶς ὑφαίνει καὶ τὴν ἀπολογία, λέγοντας· «Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ, χωρὶς νὰ ἔκανα τίποτε ἐναντίον τοῦ λαοῦ μας ἢ τῶν πατρικῶν ἐθίμων, παραδόθη-

ἔθεσι τοῖς πατρώοις, δέσμιος ἐξ Ἱεροσολύμων παρε-
 δόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων». Εἶτα, οὕτως
 εἰπὼν, ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τινὰς ἀκούοντας εἰπεῖν, Ἐπι-
 ἔχει λόγον ἀπλῶς σε παραδοῦναι; ἐπήγαγεν· «Οἵτι-
 5 νες ἀνακρίναντές με ἐβούλοντο ἀπολύσαι»· ὡσεὶ ἔ-
 λεγε· Ἐμαρτυροῦσιν οἱ Ῥωμαίων ἄρχοντες, οἱ καὶ ἀν-
 ἔκριναν καὶ ἤθελον ἀπολύειν. Πῶς οὖν οὐκ ἀπέ-
 λυσαν; «Ἀντιλεγόντων Ἰουδαίων», φησὶν. Ὁρᾷς
 πῶς καθαιρεῖ αὐτῶν τὰ ἐγκλήματα; Εἰ γὰρ ἐβούλετο
 10 ἀυξῆσαι, ἐνῆν καὶ καταφορικώτερον χρήσασθαι. Διὸ
 καὶ οὕτως εἰπὼν ἐπήγαγεν· Ἐναγκάσθην ἐπικαλέ-
 σασθαι Καίσαρα»· ὥστε συγγνώμης τὸ πᾶν ἐστίν.

Εἶτα, ἵνα μηδεὶς εἴπῃ, Ἐτί οὖν; καὶ ἵνα αὐτῶν
 κατηγορήσης, τοῦτο πεποίηκας; διὰ τῆς ἐπαγωγῆς
 15 διορθοῦται τὸ ὑφοροῦν, καὶ λέγει· «Οὐχ ὡς τοῦ ἔ-
 θνους μου ἔχων τι κατηγορῆσαι»· τουτέστιν, Ἐπε-
 καλεσάμην Καίσαρα, οὐχ ὥστε κατηγορῆσαι, ἀλλ'
 ὥστε διαφυγεῖν τὸν κίνδυνον· ἔνεκεν γὰρ ὑμῶν τὴν
 ἄλυσιν ταύτην περικείμεαι. Τοσοῦτον ἀπέχω, φησὶν.
 20 ἔχθρῶς πρὸς ὑμᾶς διακεῖσθαι, ὅτι καὶ τὴν ἄλυσιν
 περικείμεαι.

Ἐτί οὖν ἐκεῖνοι; Οὕτως ἐχειρώθησαν τῷ λόγῳ,
 ὡς μὴ μόνον ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν συγ-
 γενῶν ἀπολογήσασθαι· ὅθεν, τοῦτο δηλῶν, ἐπάγει
 25 «Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν· Ἐμεῖς οὔτε γράμματα περὶ
 σοῦ ἐδεξάμεθα ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, οὔτε παραγενόμε-
 νός τις τῶν ἀδελφῶν ἐπήγγειλεν ἢ ἐλάλησέ τι περὶ
 σοῦ πονηρόν. Ἐξιοῦμεν δὲ παρὰ σοῦ ἀκοῦσαι ἃ φρο-
 νεῖς· περὶ μὲν γὰρ τῆς αἵρέσεως ταύτης γνωστὸν ἐ-
 30 στὶν ἡμῖν ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται». Ὁσεὶ ἔλεγον
 Ἐοὔτε διὰ γραμμάτων, οὔτε δι' ἀνθρώπων ἐγνώρισάν
 τι περὶ σοῦ πονηρόν, πλὴν ἀλλ' ἀκοῦσαι βουλόμεθα

κα ἀλυσσοδεμένος ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων». Ἐπειτα, λέγοντας αὐτό, ἐπειδὴ φυσικὸ ἦταν μερικοὶ ἀκούοντάς το νὰ ποῦν, ἴπως δικαιολογεῖται νὰ σὲ παραδώσουν ἔτσι στὰ καλὰ καθούμενα; ἡ πρόσθεσε· «Οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ μὲ ἀνέκριναν, ἤθελαν νὰ μὲ ἀπολύσουν»· σὰν δηλαδὴ νὰ ἔλεγε· Ἱμάρτυρες εἶναι οἱ ἄρχοντες τῶν Ρωμαίων, οἱ ὅποιοι καὶ μὲ ἀνέκριναν καὶ ἤθελαν νὰ μὲ ἀπολύσουν. Πῶς λοιπὸν δὲν σὲ ἀπέλυσαν; «Ἐπειδὴ», λέγει, «ἔφερναν ἀντιρρήσεις οἱ Ἰουδαῖοι». Βλέπεις πῶς ἐλαττώνει τίς κατηγορίες αὐτῶν; Διότι, ἐὰν ἤθελε νὰ τίς αὐξήσει, μπορούσε νὰ χρησιμοποιοῦσε πιὸ βαριὰ λόγια. Γι' αὐτό, ἀφοῦ εἶπε αὐτό, πρόσθεσε· «Ἀναγκάσθηκα νὰ ἐπικαλεσθῶ τὸν Καίσαρα»· ὥστε τὸ πᾶν εἶναι γιὰ συγγνώμη.

Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴ πεῖ κανεὶς, ἹΤί λοιπὸν; τὸ ἔκανες αὐτὸ μὲ σκοπὸ νὰ κατηγορήσεις αὐτούς; ἡ μὲ ἐκεῖνο ποῦ προσθέτει στὴ συνέχεια προλαβαίνει τὴν ἔτοιμη ἐπίθεση ἐναντίον του, καὶ λέγει· «Ὁχι βέβαια ἐπειδὴ ἔχω νὰ κατηγορήσω τὸ ἔθνος μου γιὰ κάτι»· δηλαδὴ, Ἱἐπικαλέσθηκα τὸν Καίσαρα, ὄχι μὲ σκοπὸ νὰ κατηγορήσω, ἀλλὰ γιὰ ν' ἀποφύγω τὸν κίνδυνο· διότι ἐξαιτίας σας εἶμαι δεμένος μὲ τὴν ἀλυσίδα αὐτὴ. Τόσο πολὺ, λέγει, ἀπέχω ἀπὸ τὸ νὰ τρέφω ἐχθρικότητα ἐναντίον σας, ἂν καὶ εἶμαι δεμένος μὲ τὴν ἀλυσίδα.

Τί λοιπὸν κάμνουν ἐκεῖνοι; τόσο πολὺ ἀφοπλίσθησαν μὲ τὰ λόγια του αὐτά, ὥστε ὄχι μόνο ν' ἀπολογηθοῦν ὑπὲρ τοῦ ἑαυτοῦ τους, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ὁμοεθνῶν τους· γι' αὐτό, γιὰ νὰ δηλώσει αὐτό, προσθέτει· «Αὐτοὶ εἶπαν πρὸς αὐτόν· ἹΕμεῖς οὔτε ἐπιστολὰς πήραμε ἀπὸ τὴν Ἱουδαία γιὰ σένα, οὔτε ἤρθε κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς ν' ἀναφέρει ἢ νὰ πεῖ κάτι τὸ κακὸ γιὰ σένα. ἹΕπιθυμοῦμε λοιπὸν ν' ἀκούσουμε ἀπὸ σένα ποιά εἶναι τὰ φρονήματά σου· διότι γιὰ τὴ θρησκευτικὴ αὐτὴ αἵρεση εἶναι γνωστὸ ὅτι κατηγορεῖται παντοῦ». Σὰν νὰ ἔλεγαν· ἹΟὔτε μὲ ἐπιστολὰς, οὔτε μὲ ἀνθρώπους μᾶς ἐγνώρισαν γιὰ σένα κάτι τὸ κακὸ, πλὴν ὁμως θέλομε ν' ἀκούσουμε γιὰ σένα».

παρὰ σοῦ'. Οὕτω προκατέβαλον, τὴν οἰκείαν γνώ-
μην δεικνύντες, καὶ φασὶ «Περὶ μὲν γὰρ τῆς αἰρέ-
σεως ταύτης γνωστόν ἐστὶν ἡμῖν ὅτι πανταχοῦ ἀν-
τιλέγεται». Οὐκ εἶπον ὅτι 'ἀντιλέγομεν', ἀλλ' «ἀν-
5 τιλέγεται», κατηγορίας ἑαυτοῦς ἀπολύοντες.

«Ταξάμενοι δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἤκον πρὸς αὐτὸν
εἰς τὴν ξενίαν πλείονες· οἷς ἐξετίθετο διαμαρτυρόμι-
νος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ πείθων τε αὐτοῦς τὰ πε-
ρὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τε τοῦ νόμου Μωϋσέως καὶ τῶν
10 προφητῶν ἀπὸ πρωῒ ἕως ἑσπέρας. Καὶ οἱ μὲν ἐπεί-
θοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπίστουν». Εἶδες πῶς
οὐκ εὐθέως ἀποκρίνεται, ἀλλὰ δίδωσιν αὐτοῖς ἡμέ-
ραν τοῦ ἐλθεῖν καὶ ἀκοῦσαι· οἷς καὶ παραγενομένοις
διελέγετο ἀπὸ τε τοῦ νόμου Μωϋσέως καὶ τῶν προ-
15 φητῶν. «Καὶ οἱ μὲν ἐπείθοντο, οἱ δὲ ἠπίστουν. Ἄ-
σύμφωνοι δὲ ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ἀπελύοντο, εἰπόν-
τος τοῦ Παύλου ρῆμα ἐν· Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
ἐλάλησε διὰ τοῦ Ἡσαΐου τοῦ Προφήτου πρὸς τοὺς
πατέρας ἡμῶν, λέγον· Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦ-
20 τον, καὶ εἰπὸν· Ἄκοῦ ἄκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε,
καὶ βλέποντες βλέπετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαχύνθη
γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως
ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμνυσαν, μή
ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι,
25 καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσω-
μαι αὐτούς». Ὅτε ἀνεχώρουν, ἀντιτασσομένων αὐ-
τῶν, τότε τὸν Ἡσαΐαν ἐφίστησιν, οὐκ ἐκείνους ὑ-
βρίσαι βουλόμενος, ἀλλὰ τούτους στηρίξαι. Τί λέ-
γοντα; «Ἄκοῦ ἄκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε». Ὁρᾷς
30 πῶς αὐτοῦς ἐξέβαλε πάσης συγγνώμης; εἶ γε καὶ
τὸν Προφήτην ἔχοντες προαναφωνήσαντα πόρρωθεν

Ἔτσι ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή παρουσίασαν τὴν ἄρνησὴ τους, δείχνοντας τὴ δική τους γνώμη, καὶ λένε· «Διότι γιὰ τὴ θρησκευτικὴ αὐτὴ αἵρεση γνωρίζομε ὅτι παντοῦ κατηγορεῖται». Δὲν εἶπαν ἰτὴν ἀπορρίπτομε, ἀλλὰ προβάλλουν ἀντιρρήσεις γι' αὐτὴν», ἀπαλλάσσοντας τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ τὴν κατηγορία.

«Ἄφου ὁμως ὄρισαν μία ἡμέρα, ἦρθαν πολλοὶ πρὸς αὐτὸν ἐκεῖ πού ἔμενε, μὲ τοὺς ὁποίους συνομιλοῦσε ἀπὸ τὸ πρωὶ μέχρι τὸ βράδυ, δίνοντας μαρτυρία γιὰ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ πείθοντάς τους γιὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἰησοῦ ἀπὸ τὸ νόμο τοῦ Μωϋσῆ καὶ τοὺς προφῆτες καὶ μερικοὶ πίστευαν στὰ λεγόμενά του, ἐνῶ ἄλλοι δὲν πίστευαν». Εἶδες πῶς δὲν ἀπαντᾶ πρὸς αὐτοὺς ἀμέσως, ἀλλὰ τοὺς ὀρίζει μία ἡμέρα γιὰ νὰ ρθοῦν καὶ νὰ τὸν ἀκούσουν, πρὸς τοὺς ὁποίους, ἀφου ἦρθαν, μιλοῦσε ἀπὸ τὸ νόμο τοῦ Μωϋσῆ καὶ τοὺς προφῆτες. «Καὶ μερικοὶ πίστευαν, ἐνῶ ἄλλοι δὲν πίστευαν. Ἐπειδὴ διαφωνοῦσαν ἀναμεταξύ τους, ἔφυγαν, ἀφου ὁ Παῦλος τοὺς εἶπε τὰ ἐξῆς λόγια· Πολὺ σωστὰ μίλησε τὸ ἅγιο Πνεῦμα μέσω τοῦ προφήτη Ἡσαΐα στοὺς πατέρες μας, λέγοντας· Πήγαινε στὸ λαὸ αὐτὸ καὶ πές· Ἦ ἀκούετε πολὺ καλὰ ἀλλὰ δὲν θὰ καταλαβαίνετε, καὶ θὰ βλέπετε πολὺ καλὰ καὶ θὰ εἶναι σὰν νὰ μὴ βλέπετε· διότι ἔγινε ἀναίσθητη ἡ καρδιὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ ἀκοῦν βαριὰ μὲ τ' αὐτιά τους, καὶ ἔκλεισαν καὶ τὰ μάτια τους, μήπως καὶ δοῦν μὲ τὰ μάτια τους καὶ ἀκούσουν μὲ τ' αὐτιά τους καὶ κατανοήσουν αὐτὰ μὲ τὴν καρδιά τους, ὥστε νὰ ἐπιστρέψουν μετανοημένοι καὶ νὰ τοὺς θεραπεύσω ἐγώ»¹

Ἦταν ἔφευγαν καὶ πρόβαλλαν τίς ἀντιρρήσεις τους, τότε ἀναφέρει τὸν Ἡσαΐα, ὄχι ἐπειδὴ ἤθελε νὰ κατηγορήσει ἐκείνους, ἀλλὰ γιὰ νὰ στηρίξει αὐτούς. Καὶ ἀναφέρει τὸν Ἡσαΐα τί λέγοντας; «Ἦ ἀκούσετε πολὺ καλὰ καὶ δὲν θὰ καταλαβαίνετε». Βλέπετε πῶς ἀπομάκρυνε αὐτοὺς ἀπὸ κάθε συγγνώμη; διότι, ἂν καὶ εἶχαν καὶ τὸν προφήτη πού πρόλεγε αὐτὰ ἀπὸ πολὺ παλιά, ὁμως δὲν ἀπέφυγαν νὰ μὴ ἀποστραφοῦν αὐτὰ. Μὲ τὸ νὰ πεί, «πολὺ ὀρ-

ταῦτα οὐκ ἀπεστράφησαν. Τῷ δὲ εἰπεῖν, «Καλῶς», δείκνυσι καὶ δικαίως ἐκβεβλημένους· ὥστε τοῖς ἔθνεσι δέδοται γνῶναι τὸ μυστήριον τοῦτο. Οὐδὲν οὖν θαυμαστόν, εἰ ἀντέλεγον· ἄνωθεν τοῦτο προελέγετο.

5 Εἶτα πάλιν τὸν ζῆλον κατ' αὐτῶν κινεῖ τὸν ἐξ ἔθνῶν, ἐπάγων καὶ λέγων· «Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν ὅτι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τοῦτο τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται. Καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ἀπῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι, πολλὴν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς συ-
10 ζήτησιν. Ἐμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν ὅλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι, καὶ ἀπεδέχετο πάντας τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτόν, κυρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάσης παρρησίας ἀκωλύτως. Ἀμήν». Ἐν-
15 ταῦθα δείκνυσι τὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν λοιπὸν κηρύττει γὰρ ἀκωλύτως ἐν Ρώμῃ ὃ ἐν Ἰουδαίᾳ κωλυθεῖς, καὶ ἔμεινε ἐπὶ δύο ἔτη διδάσκων ἐκεῖ. Ἀλλ' ἴδωμεν ἄνωθεν τὰ εἰρημένα.

2. «Διὰ ταύτην οὖν», φησί, «τὴν αἰτίαν παρε-
20 κάλεσα ὑμᾶς ἰδεῖν»· τουτέστι, ἰδιόθεν ἠβουλήθη, ὥστε μὴ ἐξεῖναι τινι κατηγορεῖν καὶ τὰ παριστάμενα λέγειν ὅτι δὴ τὰς χεῖρας αὐτῶν διαφυγῶν ἐπὶ τοῦτο ἦλθον· οὐ γὰρ ἑτέροις διδούς κακά, ἀλλ' αὐτὸς φεύγων κακά, ἦλθον'. Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· «Ἀξιοῦ-
25 μεν ἀκοῦσαι παρὰ σοῦ ἃ φρονεῖς». Ὅρα καὶ αὐτοὺς ἡμερώτερον διαλεγομένους. «Ἀξιοῦμεν», φησί, καὶ βούλονται ἀπολογήσασθαι καὶ ὑπὲρ ἐκείνων· διὸ καὶ ἦγον ταξάμενοι αὐτῷ ἡμέραν. Τοῦτο δὲ τοῦ σφόδρα ἑαυτῶν καταγνῶναι τεκμήριον καὶ τοῦ μὴ θαρρεῖν·
30 εἰ γὰρ ἐθάρρουν, κἂν τοῦτο ἐποίησαν καὶ συνῆλθον,

θά», δείχνει ὅτι δίκαια ἀπορρίφθηκαν· ἐπομένως στοὺς ἐθνικοὺς δόθηκε ἡ δυνατότητα νὰ γνωρίσουν τὸ μυστήριον αὐτό. Δέν εἶναι λοιπὸν καθόλου ἄξιο θαυμασμοῦ τὸ ὅτι πρόβαλλαν ἀντιρρήσεις· διότι αὐτὸ προλεγόταν ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Ἔπειτα κινεῖ πάλι ἐναντίον αὐτῶν τὴν προθυμία τῶν ἐξ ἐθνῶν πιστῶν, προσθέτοντας καὶ λέγοντας· «Ἄς τὸ γνωρίζετε λοιπὸν ὅτι ἡ σωτηρία αὐτῆ τοῦ Θεοῦ στάλθηκε στοὺς ἐθνικοὺς, οἱ ὅποιοι καὶ θὰ ὑπακούσουν σ' αὐτήν. Καὶ ἀφοῦ εἶπε αὐτά, ἔφυγαν οἱ Ἰουδαῖοι, ἔχοντας μεγάλη συζήτηση ἀναμεταξύ τους. Ὁ Παῦλος ἔμεινε ὀλόκληρη διετία σὲ δικό του μισθωμένο σπίτι, καὶ δεχόταν ὅλους ἐκείνους ποὺ πήγαιναν σ' αὐτόν, κηρύσσοντας τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ διδάσκοντας τὰ σχετικά μὲ τὸν Κύριο Ἰησοῦ Χριστὸ μὲ πολὺ θάρρος καὶ χωρὶς ἐμπόδια. Ἀμήν». Ἐδῶ δείχνει τὴν ἐλευθερία του πλέον· διότι κηρύσσει στὴ Ρώμη χωρὶς ἐμπόδια ἐκεῖνος ποὺ ἐμποδίστηκε στὴν Ἰουδαία καὶ ἔμεινε ἐκεῖ ἐπὶ δύο χρόνια διδάσκοντας. Ἀλλὰ ἄς δοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ὅσα λέχθηκαν.

2. «Γι' αὐτὸ τὸ λόγο», λέγει, «ζήτησα νὰ σᾶς δῶ»· δηλαδή, ἔγι' αὐτὸ θέλησα νὰ σᾶς δῶ, γιὰ νὰ μὴ μπορεῖ κάποιος νὰ κατηγορεῖ καὶ νὰ ὀμιλεῖ βγάζοντας τὰ συμπεράσματά του ἀπὸ αὐτὰ ποὺ βλέπει, ὅτι δηλαδή ἤρθα ἐδῶ γιὰ νὰ διαφύγω τὰ χέρια ἐκείνων· διότι δέν ἤρθα ἐδῶ ἐπειδὴ προξένησα κακὰ σὲ ἄλλους, ἀλλ' ἀποφεύγοντας ὁ ἴδιος κακὰ. Ἐκεῖνοι εἶπαν πρὸς αὐτόν· «Ἐπιθυμοῦμε ν' ἀκούσομε ἀπὸ σένα τὰ φρονήματά σου». Πρόσεχε καὶ αὐτοὺς ποὺ ὀμιλοῦν μὲ πιό ἥπιον τρόπο. «Ἐπιθυμοῦμε» λέγει, καὶ θέλουν ν' ἀπολογηθοῦν καὶ ὑπὲρ ἐκείνων· γι' αὐτὸ καὶ ἤρθαν πρὸς αὐτόν ἀφοῦ ὄρισαν μία ἡμέρα. Αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῆς ὑπερβολικῆς κατηγορίας αὐτῶν ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ τοῦ ὅτι δέν εἶχαν θάρρος· διότι, ἐὰν εἶχαν θάρρος θὰ ἔκαμναν ἔστω καὶ αὐτὸ καὶ θὰ συγκεντρώνονταν, μὲ σκοπὸ νὰ τὸν πείσουν καὶ νὰ τὸν κερδίσουν, τῶρα ὅμως, ἐπειδὴ δέν ἔ-

ὥστε αὐτὸν συναρπάσαι, νῦν δὲ μὴ θαρροῦντες, καὶ ἐλθεῖν ὠκνησαν ἄλλως τε καὶ τῷ πολλάκις ἐπιχειρῆσαι ἔδειξαν ὅτι οὐκ ἐθάρορον.

«Καὶ οἱ μὲν ἐπέιθοντο τοῖς λεγομένοις», φησὶν.
 5 «οἱ δὲ ἠπίστουν», καὶ ἀσύμφωνοι ὄντες ἀπελύοντο·
 τουτέστι, 'μὴ πιστεύοντες ἀνεχώρουν'. "Ὅρα πῶς ἐν-
 ράπτουσιν ἐπιβουλάς νῦν κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ 'Ι-
 ουδαίᾳ, ἔνθα ὡς ἐν τυραννίδι ἦσαν. Τίνας οὖν ἐνε-
 κεν ὠκονόμησεν ἐκεῖ αὐτὸν ἀπελθεῖν, καίτοι εἶπε,
 10 «Σπεῦσον, ἔξελθε ἐξ 'Ιερουσαλήμ»; "Ἰνα δειχθῇ
 καὶ αὐτῶν ἡ κακία, καὶ ἡ προφητεία τοῦ Χριστοῦ
 ἀληθῆς, ὅτι οὐκ ἀνέχονται καὶ ὥστε μαθεῖν πάντα
 ὅτι ἔτοιμός ἐστι παθεῖν, καὶ ὥστε εἰς παράκλησιν
 τῶν ἐν 'Ιουδαίᾳ γενέσθαι τὸ οἰκονομούμενον καὶ γὰρ
 15 κακεῖ πολλὰ ἔπαθε δεινά. Εἰ δέ, κηρύττων τὰ 'Ιου-
 δαϊκά, ταῦτα ἔπασχεν, εἰ ἐκήρυττε τὰ τῆς δόξης τοῦ
 Χριστοῦ, πῶς ἂν ἠνέσχοντο; Ἀγνιζόμενος οὐκ ἐγέ-
 νετο φορητός, καὶ πῶς κηρύσσων φορητός ἦν; Τί
 ἐγκαλεῖτε ὑμεῖς; τί ἠκούσατε; Οὐδὲν τοῦτον εἶπεν
 20 ἀπλῶς. "Ὡφθη, καὶ πάντας παρώξυνεν. Εἰκότως ἄ-
 ρα τοῖς ἔθνεσιν ἀπενεμήθη ἡ σωτηρία, εἰκότως μα-
 κρὰν ἐπέμφθη, κακεῖ μέλλων τοῖς ἔθνεσι διαλέγεσθαι.
 Σκόπει δέ· πρώτους 'Ιουδαίους καλεῖ, ἔπειτα, δεί-
 ξας αὐτοῖς τὰ πράγματα, τότε ἐπὶ τὰ ἔθνη ἔρχεται.
 25 Τὸ δὲ οὕτως εἰπεῖν, ὅτι «εἶπε τὸ Πνεῦμα», οὐδὲν
 θαυμαστόν· καὶ γὰρ ἄγγελος λέγεται λέγειν ἅπερ ἂν
 ὁ Κύριος εἶπη. «Καλῶς εἶπε», φησί, «τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον»· ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν οὕτως, ἐκεῖ δὲ οὐκέτι.
 Ἄλλως δὲ καὶ ὅταν διηγῆσσί τις περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ
 30 ἀγγέλου λεχθέντων. οὐ λέγει, 'Καλῶς εἶπεν ὁ ἄγ-
 γελος', ἀλλὰ 'καλῶς εἶπεν ὁ Κύριος, καλῶς εἶπε τὸ

χουν τὸ θάρρος, δίστασαν καὶ νὰ ρθοῦν. Ἐξ ἄλλου καὶ μὲ τὸ ὅτι πολλές φορές ἐπιχείρησαν ἔδειξαν ὅτι δὲν εἶχαν θάρρος.

«Καὶ μερικοὶ πίστευαν», λέγει, «στὰ λεγόμενά του, ἐνῶ ἄλλοι δὲν πίστευαν, καὶ ἐπειδὴ διαφωνοῦσαν ἔφυγαν»· δηλαδή ἔφυγαν χωρὶς νὰ πιστέψουν. Πρόσεχε πῶς τῶρα δὲν ἐπινοοῦν ἐπιβουλὰς ἐναντίον του, ἀλλὰ στήν Ἰουδαία, ὅπου ζοῦσαν κάτω ἀπὸ τυραννικὴ σχεδὸν ἐξουσία. Γιὰ ποιό λόγο λοιπὸν ρύθμισε ὁ Θεὸς νὰ μεταβῆ αὐτὸς ἐκεῖ, ἂν καὶ εἶπε, «Κάνε γρήγορα, καὶ φύγε ἀπὸ τὴν Ἰερουσαλήμ»; Γιὰ νὰ φανεῖ καὶ αὐτῶν ἡ κακία, καὶ ἡ προφητεία τοῦ Χριστοῦ ἀληθινή, ὅτι δὲν ἀνέχονται· καὶ γιὰ νὰ μάθουν ὅλοι ὅτι εἶναι ἔτοιμος νὰ πάθει, καὶ γιὰ νὰ γίνῃ τὸ σχέδιο τῆς πρόνοιᾶς τοῦ Θεοῦ αἰτία νὰ παρηγορηθοῦν οἱ πιστοὶ τῆς Ἰουδαίας, καθόσον καὶ ἐκεῖ ἔπαθε πολλὰ κακά. Ἐὰν κηρύσσοντας τὰ ἰουδαϊκὰ ἔπασχε αὐτά, ἐὰν κήρυσσε τὰ σχετικὰ μὲ τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ, πῶς θὰ τὸν ἀνέχονταν; Ἐκτελώντας τοὺς ἰουδαϊκοὺς τυπικοὺς καθαρμούς· δὲν ἔγινε ὑποφερτός, καὶ πῶς κηρύσσοντας τὸ Χριστὸ θὰ γινόταν ὑποφερτός; Γιατί κατηγορεῖτε σεῖς; τί ἀκούσατε; τίποτε παρόμοιο δὲν εἶπε. Παρουσιάσθηκε, καὶ ὅλους τοὺς ἐξόργισε. Πολὺ σωστὰ ἐπομένως δόθηκε ἡ σωτηρία στοὺς ἐθνικοὺς, πολὺ σωστὰ στάλθηκε μακριά, μὲ σκοπὸ νὰ κηρύξῃ ἐκεῖ στοὺς ἐθνικοὺς. Πρόσεχε ὅμως· πρῶτα προσκαλεῖ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἔπειτα, ἀφοῦ παρουσίασε σ' αὐτοὺς τὰ πράγματα, τότε ἔρχεται πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς. Καὶ αὐτὸ πού εἶπε, ὅτι «εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο», δὲν εἶναι καθόλου ἀξιο θαυμασμοῦ· καθόσον λέγεται ὅτι ἄγγελος λέγει ἐκεῖνα πού ἀποφασίζει νὰ πεῖ ὁ Κύριος. «Πολὺ καλά», λέγει, «εἶπε τὸ ἅγιο Πνεῦμα»· ἀλλ' ἐδῶ ὁμιλεῖ ἔτσι, ὄχι ὅμως καὶ ἐκεῖ. Ἄλλωστε καὶ ὅταν διηγεῖται κάποιος τὰ ὅσα λέχθηκαν ἀπὸ τὸν ἄγγελο, δὲν λέγει, Ἰσχυρὰ εἶπε ὁ ἄγγελος, ἀλλὰ, Ἰσχυρὰ εἶπε ὁ Κύριος, πολὺ σωστὰ εἶπε τὸ Πνεῦμα· εἶναι σὰν νὰ ἔλεγε· Ἰσχυρὰ εἶπε ὁ Κύριος.

Πνεῦμα· ὡσεὶ ἔλεγεν· Ὁὐκ ἐμοὶ ἀπιστεῖτε, ἀλλὰ τῷ Πνεύματι· Ὡστε ἄνωθεν τοῦτο προήδει ὁ Θεός.

«Οἵτινες ἀνακρίναντές με», φησὶν, «ἐβούλοντο ἀπολύσαι»· τουτέστιν, ὀυδὲν εὐρόντες ἄξιον καταδίκης ἐν ἐμοί, ἀπολύειν ἤθελον· Καὶ δέον ἐκείνους ἐξελέσθαι, παρέδωκαν εἰς χεῖρας Ρωμαίων καὶ τούτη ἡ περιουσία τῆς ἐλευθερίας, ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνοι ἴσχυσαν κατακρίναι, ἀλλὰ δέσμιον παρέδωκαν. «Ἦναγκάσθην», φησὶν, «ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα, οὐχ ὡς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τι κατηγορῆσαι»· τουτέστιν, ὀυχ ἵνα κακοῖς ἑτέρους περιβάλω, ἀλλ' ἵνα κακῶν ἐμαυτὸν ἀπαλλάξω, τοῦτο ἐποίησα, καὶ οὐχ ἐκῶν, ἀλλ' ἀναγκασθεῖς· Ὅρα οἰκειότητα ρημάτων οὐκ ἀλλοτριοῦται αὐτούς, ἀλλ' οἰκειοῦται τῷ εἰπεῖν, «Τοῦ ἔθνους μου». Πάλιν δὲ κατασπεῖρει τὸ δόγμα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁὐ κατηγορῶ, ἀλλ' «οὐκ ἔχω τι κατηγορῆσαι», καίτοι τοιαῦτα παθῶν οὕτω δεινά. Οὐδὲν οὖν τούτων φησὶν, ἵνα μὴ φορτικὸν ποιήσῃ τὸν λόγον· οὐδὲ χαρίζεσθαι αὐτοῖς δοκεῖ. Καὶ 20 Καὶ διὰ τοῦτο οὐ λέγει, ἀλλ' αἰνίττεται μόνον, καὶ παρατρέχει· τοῦτο γὰρ ἦν τέως τὸ σπουδαζόμενον, τὸ δεῖξαι ὅτι Ρωμαίοις παρέδωκαν δέσμιον. Τοὺς δὲ καταδικάσαι δέον ἐκείνους, δέον κατηγορῆσαι, μᾶλλον ἀπολογοῦνται δι' ὧν δὲ συνυφαίνουσι τὴν ἀπο- 25 λογίαν, κατηγοροῦσιν αὐτῶν.

«Γνωστόν ἐστὶν ἡμῖν ὅτι πανταχοῦ», φησὶν, «ἀντιλέγεται». Ἄλλ' εἰ καὶ τοῦτο συμβαίνει, ὅμως καὶ πιστεύεται πανταχοῦ. «Οἷς ἐξετίθετο», φησὶν, «ἀπὸ τε νόμου καὶ προφητῶν». Ὅρα πάλιν οὐκ ἀπὸ σημείων, ἀλλ' ἀπὸ νόμου καὶ προφητῶν ἐπιστομίζοντα αὐτούς, καὶ πανταχοῦ τοῦτο ποιοῦντα· καίτοι γε ἐνῆν καὶ σημεῖα ποιῆσαι, ἀλλὰ λοιπὸν οὐκ ἔτι πιστὸν

τε ἀπιστία σέ μένα, ἀλλά στοῦ Πνεῦμα. Ἐπομένως αὐτό τὸ γνῶριζε ὁ Θεός ἀπὸ τὴν ἀρχή.

«Οἱ ὅποιοι», λέγει, «ἀφοῦ μέ ἀνέκριναν, ἤθελαν νὰ μ' ἀπολύσουν»· δηλαδή, ἔπειδὴ δὲν βρῆκαν σ' ἐμένα τίποτε ἄξιο καταδίκης, ἤθελαν νὰ μ' ἀπολύσουν. Καὶ ἐνῶ ἔπρεπε ἐκεῖνοι νὰ τὸν σῶσουν, τὸν παρέδωσαν στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων καὶ τόσο ἦταν τὸ μέγεθος τῆς ἐλευθερίας, ὥστε οὔτε ἐκεῖνοι κατόρθωσαν νὰ τὸν καταδικάσουν, ἀλλὰ τὸν παρέδωσαν δεμένο μὲ ἀλυσίδες. «Ἀναγκάσθηκα», λέγει, «νὰ ἐπικαλεσθῶ τὸν Καίσαρα, ὄχι διότι εἶχα νὰ κατηγορήσω γιὰ κάτι τὸ ἔθνος μου»· δηλαδή, αὐτὸ τὸ ἔκανα ὄχι γιὰ νὰ περιβάλλω ἄλλους μὲ κακά, ἀλλὰ γιὰ ν' ἀπαλλάξω τὸν ἑαυτό μου ἀπὸ τὰ κακά, καὶ ὄχι μὲ τὴν θέλησή μου, ἀλλ' ἔπειδὴ ἀναγκάσθηκα. Πρόσεχε λόγια γεμάτα ἀπὸ ἐγκαρδιότητα· δὲν ἀποξενώνει αὐτούς, ἀλλὰ τοὺς καθιστᾷ φίλους μὲ τὸ νὰ πεῖ «τὸ ἔθνος μου». Πάλι διαδίδει τὸ δόγμα τῆς πίστεως. Καὶ δὲν εἶπε, Ἐὰν κατηγορῶ, ἀλλὰ «δὲν ἔχω νὰ κατηγορήσω γιὰ κάτι», ἂν καὶ ἔπαθε τέτοια καὶ τόσο μεγάλα κακά. Τίποτε λοιπὸν ἀπ' αὐτὰ δὲν λέγει, γιὰ νὰ μὴ κάνει ἐνοχλητικὸ τὸ λόγο· οὔτε φαίνεται ὅτι τοὺς κάμνει τὸ χατήρι. Καὶ γι' αὐτὸ δὲν λέγει τίποτε, ἀλλὰ μόνο ὑπαινιγμὸ κάνει, καὶ τὰ παρατρέχει· διότι κατ' ἀρχὴ σ' αὐτὸ συγκεντρώνεται ἡ ὅλη προσπάθειά του, τὸ νὰ δείξει ὅτι τὸν παρέδωσαν στοὺς Ρωμαίους ἀλυσοδεμένο. Αὐτοὶ ἐνῶ ἔπρεπε νὰ καταδικάσουν ἐκείνους, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ τοὺς κατηγορήσουν, αὐτοὶ μᾶλλον ἀπολογοῦνται· μὲ τὰ ὅσα ὁμῶς συνθέτουν τὴν ἀπολογία τους, κατηγοροῦν αὐτούς.

«Γνωρίζομε», λέγει, «ὅτι παντοῦ κατηγορεῖται». Ἄλλ' ἂν καὶ συμβαίνει αὐτό, ὁμῶς καὶ πιστεύεται παντοῦ. «Στοὺς ὁποίους ἀνέπτυσε», λέγει, «τῆ διδασκαλία του μὲ μαρτυρίες ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες». Πρόσεχε πάλι πού ἀποστομώνει αὐτούς ὄχι ἀπὸ θαύματα, ἀλλ' ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες, καὶ ὅτι παντοῦ αὐτὸ κάμνει· ἂν καὶ βέβαια μποροῦσε καὶ θαύματα νὰ κάνει, ἀλλὰ τότε δὲν ἦταν ἀκόμη τὸ πρᾶγμα ἰκανὸ νὰ πιστευθεῖ· διότι αὐτὸ ἦταν

τὸ πρᾶγμα ἦν μέγα γὰρ τοῦτο σημεῖον, τὸ ἀπὸ νόμου καὶ τῶν προφητῶν διαλέγεσθαι.

Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσης παράδοξον εἶναι, τὸ μείναι αὐτοὺς ἀπειθοῦντας, ἐπάγει καὶ προφητείαν, τὴν λέγουσαν· «Ἐκούσθη ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε»· μᾶλλον, φησί, νῦν ἢ τότε· «καὶ ὄψεσθε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε»· μᾶλλον νῦν ἢ τότε. Πρὸς ἐκείνους εἴρηται ταῦτα τοὺς ἀπιστήσαντας, ἃ καὶ οὐχ ὑβρίζοντος ἦν, ἀλλὰ τὸ σκάνδαλον ἀναιροῦντος.

10 «Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν», φησὶν, «ὅτι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται». Τί οὖν ἡμῖν διαλέγη; ταῦτα οὐκ ἤδεις; **Ναί**, ἀλλ' ὥστε πεισθῆναι ἀπολογοῦμαι, καὶ μηδενὶ δοῦναι λαβήν.

15 Ἔμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν ὄλην», φησί, «διδάσκων μετὰ πάσης παρρησίας ἀκωλύτως». Καλῶς τοῦτο προσέθηκεν· ἔνι γὰρ μετὰ παρρησίας λέγειν, ἀλλὰ κεκωλυμένως. Τὴν οὖν παρρησίαν Παύλου οὐδὲν ἐνέκοπεν, ἀλλὰ καὶ ἀκωλύτως ἔλεγεν. «Ἔμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν ὄλην», φησὶν, «ἐν ἰδίῳ μισθώματι»· οὕτως ἦν ἀπέριττος, μᾶλλον δὲ οὕτω τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ ἐμιμεῖτο ἐν πᾶσιν, ὅτι καὶ τὴν οἰκίαν εἶχεν οὐκ ἐξ ἀλλοτριῶν πόνων, ἀλλ' ἀφ' ὧν αὐτὸς εἰργάζετο· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ «ἐν ἰδίῳ μισθώματι». «Ὅτι δὲ καὶ ὁ Δεσπότης οἰκίαν οὐκ ἐκέκτητο, ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος πρὸς τὸν οὐκ ὀρθῶς εἰπόντα· «Ἀκολουθήσω σοι, ὅπου ἂν ἀπέρχῃ»· «Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσεις· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει». Οὕτως ἐξ ἑαυτοῦ τὸ μηδὲν κεκτηῆσθαι ἐπαίδευσε, μηδὲ σφόδρα τρεῖς βιωτικοῖς προσηλωθῆναι.

«Καὶ ἀπεδέχετο τοὺς εἰσπορευομένους», φησί, «πρὸς αὐτόν, κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ».

μεγάλο θαῦμα, τὸ νὰ ὁμιλεῖ πρὸς αὐτοὺς ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες.

Ἔπειτα, γιὰ νὰ μὴ νομίσεις ὅτι εἶναι παράξενο, τὸ νὰ παραμείνουν αὐτοὶ ἀπειθεῖς, προσθέτει καὶ προφητεία πού λέγει· «Θ' ἀκούτε μὲ τ' αὐτιά σας καὶ δὲν θὰ καταλαβαίνετε»· πολὺ περισσότερο, λέγει, τώρα, παρὰ τότε· «καὶ θὰ βλέπετε μὲ τὰ μάτια σας καὶ θὰ εἶναι σὰν νὰ μὴ βλέπετε»· πολὺ περισσότερο τώρα παρὰ ποτέ. Αὐτὰ λέχθηκαν πρὸς ἐκείνους πού δὲν πίστεψαν, καὶ τὰ ὁποῖα ἦταν λόγια ὄχι ἀνθρώπου πού κατηγορεῖ, ἀλλ' ἀνθρώπου πού ἀποκρούει τὸ σκάνδαλο.

«Ἄς γνωρίζετε λοιπὸν», λέγει, «σεῖς ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ Θεοῦ στάλθηκε στοὺς ἐθνικούς, οἱ ὁποῖοι καὶ θ' ἀκούσουν». Γιατί λοιπὸν συνομιλεῖς μαζί τους; δὲν τὰ γνωρίζεις αὐτά; Ναί, ἀλλ' ἀπολογοῦμαι γιὰ νὰ πιστέψουν καὶ νὰ μὴ δώσω σὲ κανένα ἀφορμὴ γιὰ κατηγορία.

«Ἐμεινε», λέγει, «ἐκεῖ ὁ Παῦλος ὀλόκληρη διετία, διδάσκοντας μὲ πολὺ θάρρος καὶ χωρὶς ἐμπόδια». Πολὺ σωστὰ πρόσθεσε αὐτό· διότι ἦταν δυνατὸ νὰ ὁμιλεῖ μὲ θάρρος, ἀλλὰ ἐμποδιζόμενος. Τὸ θάρρος λοιπὸν τοῦ Παύλου τίποτε δὲν τὸ ἐλάττωσε, ἀλλὰ καὶ μιλοῦσε χωρὶς νὰ ἐμποδίζεται. «Ἐμεινε», λέγει, «ὁ Παῦλος ἐκεῖ ὀλόκληρη διετία, σὲ σπίτι μισθωμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο». Τόσο ἀπλή ἦταν ἡ ζωὴ πού ἔκανε, ἢ καλύτερα τόσο πολὺ μιμοῦνταν τὸ δάσκαλό του σ' ὅλα, ὥστε καὶ τὴν κατοικία του τὴν εἶχε ὄχι ἀπὸ ξένους κόπους, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ χρήματα πού κέρδιζε ἀπὸ τὴν ἐργασία του· διότι αὐτὸ σημαίνει τὸ «ἐν ἰδίῳ μισθώματι». Τὸ ὅτι καὶ ὁ Κύριος δὲν εἶχε κατοικία, ἄκου αὐτὸν πού λέγει πρὸς ἐκείνον πού δὲν μίλησε ὀρθά· «Θὰ σ' κολουθήσω ὅπου καὶ ἂν πᾶς»· «οἱ ἀλεποῦδες ἔχουν φωλιές καὶ τὰ πτηνὰ τοῦ οὐρανοῦ ἔχουν κατοικίες, ὁ Υἱὸς ὁμως τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔχει πού νὰ γύρει τὸ κεφάλι του»⁴. Ἔτσι ἀπὸ τὸν ἑαυτό του δίδαξε τὸ νὰ μὴ ἔχουν τίποτε, οὔτε νὰ προσηλώνονται ὑπερβολικὰ στὰ κοσμικὰ πράγματα.

«Καὶ δεχόταν», λέγει, «ὄλους ἐκείνους πού πηγαιναν σ' αὐτόν, κηρύσσοντας τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ». Πρόσεχε

“Ορα οὐδὲν περὶ τῶν παρόντων, ἀλλὰ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας πάντα φθεγγόμενον. Ὁρᾷς οἰκονομίαν Θεοῦ; Μέχρι τούτων τὸν λόγον ἴστησιν ὁ συγγραφεύς, καὶ ἀφήσει διψῶντα τὸν ἀκροατήν, ὥστε
 5 τὸ λοιπὸν ἀφ’ ἑαυτοῦ συλλογίζεσθαι. Τοῦτο καὶ οἱ ἔξω ποιοῦσι· τὸ γὰρ πάντα εἰδέναί νωθῆ ποιεῖ καὶ ἐκλελυμένον. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, καὶ οἷα τὰ μετὰ ταῦτα οὐ λέγει, περιττὸν ὅσον πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας τοῖς συγγραφεῖσιν ἠγούμενος, καὶ ἀπὸ τούτων μαν-
 10 θάνοντας τὸ προστιθέναί τῳ λόγῳ πάντως γάρ, οἷα τὰ πρότερα, τοιαῦτα ἔσχε καὶ τὰ μετὰ τοῦτο. Ἄκουε δὲ καὶ οἷα μετὰ ταῦτα γράφων πρὸς Ρωμαίους φησὶν· «Ὡς ἂν πορεύωμαι εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς».

15 3. Ὁρᾷς πῶς πάντα προεώρα ἡ ἅγια καὶ θεία κεφαλή, ὁ τῶν οὐρανῶν ὑψηλότερος, ὁ ψυχὴν ἔχων πάντα ὁμοῦ περιλαβεῖν δυναμένην, ὁ τὰ πρῶτα κατέχων Παῦλος; οὗ τοῖς εἰδόσι καὶ τὸ ὄνομα μόνον ἀρκεῖ πρὸς διέγερσιν ψυχῆς πρὸς νῆψιν, πρὸς τὸ
 20 πάντα ὑπνον ἀποτινάξασθαι. Ἐδέξατο αὐτὸν Ρώμη δεδεμένον ἀπὸ θαλάσσης ἀναβάντα, ἐκ ναυαγίου διασωθέντα, καὶ ἀπηλλάγη τοῦ ναυαγίου τῆς πλάνης. Καθάπερ γάρ τις βασιλεὺς ναυμαχήσας καὶ νικήσας, ἐπέβαινε τῆς βασιλικωτάτης ἐκείνης πόλεως. Περὶ
 25 τούτων ἔγραψεν· «Ἐλεύσομαι καὶ συναναπαύσομαι ὑμῖν ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου»· καὶ πάλιν· «Πορεύομαι διακονήσων ἐν Ἱερουσαλήμ». Τουτέστιν, ὅπερ ἔλεγεν· «Ἐλεημοσύνας ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος μου παρεγενόμεν»· Ἐγγύτερος ἦν λοιπὸν
 30 τοῦ στεφάνου· ἐδέξατο αὐτὸν ἡ Ρώμη δεδεμένον, καὶ εἶδε στεφανωθέντα καὶ ἀνακηρυχθέντα. Ἐκεῖ «συναναπαύσομαι ὑμῖν», ἔφη, ἐνταῦθα «πορεύομαι διακονήσων εἰς Ἱερουσαλήμ». Τὸ δὲ ἀρχὴ τοῦ δρόμου

5. Ρωμ. 15, 24

8. Πράξ. 24, 17

6. Ρωμ. 15, 24· 32· 29

9. Ρωμ. 15, 32

7. Ρωμ. 15, 25

10. Ρωμ. 15, 25

πού δὲν λέγει τίποτε γιὰ τὰ παρόντα, ἀλλ' ὅλα ἀναφέρονται στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Βλέπεις πρόνοια Θεοῦ; Μέχρι σ' αὐτὰ σταματᾷ τὸ λόγο ὁ συγγραφέας καὶ ἀφήνει διψασμένο τὸν ἀκροατὴ, ὥστε τὰ ὑπόλοιπα νὰ τὰ σκεφθεῖ μόνος του. Αὐτὸ κάνουν καὶ οἱ μὴ χριστιανοὶ συγγραφεῖς· διότι τὸ νὰ τὰ ξέρει κανεὶς ὅλα αὐτὸ τὸν κάνει νωθρὸ καὶ ἀποχαυνωμένο. Αὐτὸ κάμνει καὶ αὐτός, καὶ δὲν λέγει τὰ ὅσα συνέβηκαν στὴ συνέχεια, θεωρώντας αὐτὸ περιττὸ γιὰ ἐκείνους πού διαβάζουν τοὺς συγγραφεῖς καὶ μαθαίνουν ἀπ' αὐτὰ νὰ προσθέτουν στὸ λόγο· διότι ὅπωςδήποτε τέτοια πού ἦταν τὰ προηγούμενα, παρόμοια ἦταν καὶ τὰ ὅσα συνέβηκαν στὴ συνέχεια. "Ἄκου καὶ αὐτὰ πού λέγει γράφοντας πρὸς τοὺς Ῥωμαίους· «Ὅταν θὰ πηγαίνω στὴν Ἰσπανία θὰ ἔρθω καὶ σὲ σᾶς»⁵.

3. Βλέπεις πῶς ὅλα τὰ πρόβλεπε ἡ ἅγια καὶ θεία κεφαλή, ἐκεῖνος πού ἦταν ὑψηλότερος ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς, ἐκεῖνος πού εἶχε ψυχὴ πού μπορούσε ὅλα μαζί νὰ τὰ περιλάβει, ὁ Παῦλος δηλαδὴ πού κατεῖχε τὰ πρωτεῖα, τοῦ ὁποίου καὶ τὸ ὄνομα μόνο εἶναι ἄρκετὸ γιὰ ἐκείνους πού τὸν γνωρίζουν νὰ διεγείρει τὴν ψυχὴ τους γιὰ σωφροσύνη, νὰ τοὺς κάνει ν' ἀποτινάξουν κάθε ὕπνο τους. Δέχθηκε αὐτὸν ἡ Ῥώμη ἀλυσοδεμένο καὶ ἐρχόμενο ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀφοῦ διασώθηκε ἀπὸ ναυάγιο, καὶ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὸ ναυάγιο τῆς πλάνης. Διότι ἀποβιβαζόταν στὴ βασιλικότατη ἐκείνη πόλη σὰν ἀκριβῶς κάποιος βασιλιάς πού ναυμάχησε καὶ νίκησε. Γι' αὐτοὺς ἔγραψε· «Θὰ ἔρθω πρὸς ἐσᾶς καὶ θ' ἀπολαύσω τὴ συντροφιά σας μὲ τὸν πλοῦτο τῆς εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου»⁶ καὶ πάλι· «Πηγαίνω στὴν Ἱερουσαλήμ γιὰ νὰ προσφέρω τὴν ὑπηρεσία μου ἐκεῖ»⁷. Δηλαδὴ ἐκεῖνο ἀκριβῶς πού ἔλεγε· «Ἦρθα γιὰ νὰ φέρω στὸ ἔθνος μου τὰ δῶρα τῆς ἐλεημοσύνης»⁸. Βρισκόταν πλέον πολὺ κοντὰ στὸ στεφάνι· τὸν δέχθηκε ἡ Ῥώμη ἀλυσοδεμένο, καὶ τὸν εἶδε νικητὴ καὶ στεφανωμένο. Ἐκεῖ «θ' ἀπολαύσω τὴ συντροφιά σας»⁹ εἶπε, ἐδῶ «ἔρχομαι γιὰ νὰ προσφέρω τὴν ὑπηρεσία μου στὴν Ἱερουσαλήμ»¹⁰. Αὐτὸ πάλι ἦταν ἀρχὴ τοῦ ἀγῶνα καὶ ἔστηνε τρόπαια ἐπάνω σὲ

πάλιν ἦν, καὶ τρόπαια τροπαίοις συνῆπτεν, ἀκατά-
 πληκτος ὢν. Κόρινθος αὐτὸν κατέσχε δύο ἔτη, καὶ
 Ἄσια τρία, καὶ αὕτη δύο τέως, ὥστε δεύτερον ἐπέ-
 βη, ὅτε καὶ ἐτελειώθη. «Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολο-
 5 γία», φησὶν, «οὐδεὶς μοι συμπαρεγένετο». Οὕτω διέ-
 φυγε τότε, καί, πᾶσαν ἐμπλήσας τὴν οἰκουμένην τοῦ
 κηρύγματος, κατέλυσεν οὕτω τὸν βίον.

Τί ἐβούλον μαθεῖν τὰ μετὰ ταῦτα; Τοιαῦτά ἐστι
 κἀκεῖνα· δεσμά, βάσανοι, μάχαι, φυλακαί, ἐπιβουλαί,
 10 συκοφανταί, θάνατοι καθημερινοί. Εἶδες αὐτοῦ μι-
 κρὸν μέρος; Τοιοῦτον νόει καὶ τὸ λοιπόν. Ὡσπερ ἐ-
 πὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὅσον ἂν ἴδης αὐτοῦ, τοσοῦτόν ἐστι
 καὶ τὸ ἄλλο· οὐρανοῦ γὰρ ἂν μέρος θεάσῃ ἓν, ὅπου
 ἂν ἀπέλθῃς, τοιοῦτον ὄψει καὶ τὸ λοιπόν· ἢ καθάπερ
 35 ἡλίου τὰς ἀκτῖνας κἂν ἐκ μέρους ἴδης, στοχάζῃ ἐκ
 τούτων οἷος ὁ ἥλιος, οὕτω καὶ ἐπὶ Παύλου. Τὰς πρά-
 ξεις εἶδες ἐκ μέρους αὐτοῦ, πᾶσαι τοιαῦται τυγχά-
 νουσι κινδύνων γέμουσαι. Οὐρανὸς ἦν ἐκεῖνος, ἡλι-
 ον δικαιοσύνης ἔχων, οὐ τοιοῦτον, ὥστε καὶ οὐρανοῦ
 20 βελτίων ὁ ἀνὴρ. Μικρὸν οἶει τοῦτο εἶναι; Οὐκ ἔγω-
 γε οἶμαι. Ὅταν Ἄποστολον εἶπης, εὐθέως πάντες
 αὐτὸν ἐννοοῦσιν· ὅταν Βαπτιστήν, εὐθέως τὸν Ἰω-
 ἀννην. Τίνι ἂν τις παραβάλλῃ τὰ ἐκείνου ρήματα; θα-
 λάσση, ἢ καὶ ὠκεανῶ; Ἄλλ' οὐδὲν ἴσον. Πολλῶ ταύ-
 25 τῆς δαφιλέστερα τὰ ρεύματα τὰ τούτου, καθαρότερα
 καὶ βαθύτερα, ὥστε καὶ θάλασσαν καὶ οὐρανὸν οὐκ
 ἂν τις ἀμάρτοι τὴν Παύλου καρδίαν εἰπών, τὸ μὲν
 διὰ τὸ καθαρὸν, τὸ δὲ διὰ τὸ βαθύ.

Θάλασσά ἐστιν, οὐκ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν ἄγου-
 30 σα τοὺς ἐμπλέοντας, ἀλλ' ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν· εἴ τις
 ταύτην πλέοι τὴν θάλασσαν, ἐξ οὐρίας πλευύσεται. Ἐν
 ταύτῃ τῇ θαλάσῃ οὐκ ἄνεμοι, ἀλλ' ἀντὶ ἀνέμων

τρόπαια, παραμένοντας άτρόμητος. Η Κόρινθος τόν κράτησε κοντά της δύο χρόνια, ή 'Ασία τρία, καί αύτή κατ' άρχή δύο, καί ήρθε σ' αύτήν καί για δεύτερη φορά, όποτε καί θανατώθηκε «Κατά τήν πρώτη μου άπολογία», λέγει, «κανέννας δέν με συμπαραστάθηκε»¹¹ "Έτσι σώθηκε τότε, καί, άφοϋ γέμισε όλη τήν οικουμένη με τόν κήρυγμά του, τερμάτισε τή Ζωή του με τόν τρόπο αυτό.

Τί ήθελες νά μάθεις τά όσα συνέβηκαν στή συνέχεια; Τέτοια είναι καί εκείνα· δεσμά, βασανισμοί, αγώνες, φυλακίσεις, επιβουλές, συκοφαντίες, θάνατοι καθημερινοί. Είδες αύτῶν ένα μικρό μέρος; Τέτοιο σκέψου ότι είναι καί τόν υπόλοιπο· όπως ακριβώς καί στήν περίπτωση του ούρανοϋ, όσο μέρος συμβεί νά δείς αύτοϋ, τόσο είναι καί τόν υπόλοιπο· διότι του ούρανοϋ, εάν δείς ένα μέρος, όπου καί αν πᾶς, τέτοιο θά δείς νά είναι καί τόν υπόλοιπο· ή όπως ακριβώς εάν δείς ένα μέρος από τίς ακτίνες του ήλιου, σκέφτεσαι άπ' αυτές τί λογής είναι ό ήλιος, έτσι καί στήν περίπτωση του Παύλου. Είδες έν μέρος τίς πράξεις αύτοϋ· όλες είναι παρόμοιες, γεμάτες από κινδύνους. Ούρανός ήταν εκείνος, έχοντας ήλιο δικαιοσύνης, όχι τέτοιο· έπομένως ό άνθρωπος εκείνος ήταν ανώτερος καί από τόν ούρανό. Νομίζεις ότι αυτό είναι μικρό; Έγώ τουλάχιστο δέν τόν νομίζω. "Όταν πείς τή λέξη "Απόστολος", άμέσως όλοι αύτόν σκέφτονται· όταν πείς "Βαπτιστής" άμέσως τόν 'Ιωάννη σκέφτονται. Με τί θά μπορούσε κανείς νά συγκρίνει τά λόγια εκείνου; με θάλασσα ή καί με ώκεανό; 'Αλλά τίποτε δέν μπορεί νά έξισωθεί μ' αυτά. Πολύ πιό άφθονα είναι τά ρεύματα αύτοϋ άπ' αύτης, πολύ πιό καθαρά καί πιό βαθιά, ώστε δέν θά έσφαλλε κάποιος εάν όνόμαζε τήν καρδιά του Παύλου καί θάλασσα καί ούρανό, τόν πρώτο έξ αίτίας τής καθαρότητός της, καί τόν δεύτερο, έξ αίτίας του πάθους της.

Θάλασσα είναι ή καρδιά του Παύλου, που δέν οδηγεί εκείνους που πλέουν μέσα σ' αύτήν από πόλη σε πόλη, άλλ' από τή γη στον ούρανό· εάν κάποιος διαπλέει αύτή τή θάλασσα, θά τή διαπλεύσει με εύνοϊκό άνεμο. Σ' αύτή

Πνεῦμα θεῖον ἅγιον τὰς ἐμπλεούσας παραπέμπει ψυ-
 χὰς οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα κύματα, οὐκ ἔστι σκόπελος,
 οὐκ ἔστι θηρία πάντα γαληνά. Θάλασσά ἐστι, λιμέ-
 νος γαληνότερα καὶ ἀσφαλεστέρα, οὐδὲν ἀλμυρὸν ἔ-
 5 χουσα, ἀλλὰ πηγὴν καθαρὰν καὶ ἡδιστα ρέουσαν νά-
 ματα, ἡλίου λαμπροτέραν καὶ διειδεστέραν· θάλασσά
 ἐστιν, οὐ λίθους ἔχουσα τιμίους, οὐδὲ ἀλουργίδα τοι-
 αύτην, ἀλλὰ κτήματα πολλῶ τούτων βελτίω. Ὁ βου-
 λόμενος εἰς τοῦτο καθεῖναι τὸ πέλαγος ἑαυτόν, οὐ
 10 κολυμβητῶν δεῖται, οὐκ ἔλαιου, ἀλλὰ φιλοσοφίας
 πολλῆς· εὐρήσει ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἀγαθὰ τὰ ἐν τῇ
 βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ὁ τοιοῦτος καὶ δυνήσεται
 γενέσθαι βασιλεύς, καὶ πάντα τὸν κόσμον λαβεῖν, καὶ
 ἐν τιμῇ εἶναι μεγίστη· ὁ ταύτην πλέων τὴν θάλασσαν
 15 οὐδέποτε νανάγιον ὑποστήσεται, ἀλλὰ πάντα οἴσε-
 ται καλῶς.

Ἄλλ' ὥσπερ οἱ ταύτης ἀπειροὶ τῆς θαλάσσης ἀ-
 ποπνίγονται, οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα ὅπερ δὴ πάσχου-
 σι καὶ αἵρετικοί, τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἐγχειροῦντες. Δεῖ
 20 δὴ τὸ βάθος τοίνυν εἰδέναι, ἢ μὴ κατατολμᾶν. Ἄν
 μέλλωμεν πλεῖν τὸ πέλαγος τοῦτο, εὐζωνοὶ γενώμε-
 θα. «Οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν», φησί, «λαλῆσαι ὡς πνευ-
 ματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς». Μηδεὶς ἀκαρτέρητος
 τοῦτο πλείτω τὸ πέλαγος. Κατασκευάσωμεν ἑαυτοῖς
 25 πλοῖα, τουτέστι σπουδὴν, προθυμίαν, εὐχάς, ὥστε
 διανύσαι τὸ πέλαγος ἐν ἡσυχίᾳ· καὶ γὰρ τὸ ὕδωρ τοῦ-
 το ζῶν ἐστι. Καθάπερ εἴ τις πυρὸς λάβοι στόμα, οὔ-
 τως ὁ Παῦλος εἰδὼς στομοῦται· καθάπερ εἴ τις μά-
 χαιραν ὀξεῖαν ἔχοι, οὕτως ὁ τοιοῦτος πάλιν ἀκάθε-
 30 κτος γίνεται. Καὶ πρὸς τὸ νοῆσαι δὲ τὰ Παύλου βί-

τῆ θάλασσα δὲν πνέουν ἄνεμοι, ἀλλ' ἀντὶ γιὰ ἀνέμους, συνοδεύει τίς ψυχές ποῦ πλέουν μέσα σ' αὐτὴν τὸ θεῖο καὶ ἅγιο Πνεῦμα· δὲν ὑπάρχουν ἐδῶ κύματα, δὲν ὑπάρχει σκόπελος, δὲν ὑπάρχουν θηρία· ὅλα εἶναι γαλήνια. Θάλασσα εἶναι, ποῦ εἶναι πιὸ γαλήνια καὶ πιὸ ἀσφαλῆς ἀπὸ λιμάνι, ποῦ δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἀλμυρό, ἀλλ' ἔχει πηγὴ καθαρὴ ποῦ τρέχουν ἀπ' αὐτὴν γλυκὰ νάματα, καὶ εἶναι πιὸ λαμπρὴ καὶ πιὸ καθαρὴ ἀπὸ τὸν ἥλιο· θάλασσα εἶναι, ποῦ δὲν ἔχει λίθους πολύτιμους, οὔτε παρόμοια πορφύρα, ἀλλὰ πράγματα πολὺ πιὸ σπουδαιότερα ἀπ' αὐτά. Ἐκεῖνος ποῦ θέλει νὰ ὀδηγήσει τὸν ἑαυτὸ του μέσα σ' αὐτὸ τὸ πέλαγος δὲν χρειάζεται κολυμβητές, οὔτε λάδι, ἀλλὰ πολλὴ φιλοσοφικότητα· θὰ βρεῖ μέσα σ' αὐτὸ ὅλα τὰ ἀγαθὰ ποῦ ὑπάρχουν στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς θὰ μπορέσει καὶ βασιλιάς νὰ γίνεῖ, καὶ ὅλο τὸν κόσμον νὰ κερδίσει, καὶ ν' ἀπολαμβάνει μεγάλη τιμὴ· αὐτὸς ποῦ πλέει αὐτὴ τῆ θάλασσα ποτὲ δὲν θὰ ὑποστῆ ναυάγιο, ἀλλ' ὅλα θὰ τὰ διέλθει καλά.

Ἄλλ' ὅπως ἀκριβῶς οἱ ἄπειροι τῆς θάλασσας αὐτῆς πνίγονται, ἔτσι λοιπὸν καὶ ἐδῶ· αὐτὸ ἀκριβῶς δηλαδὴ παθαίνουν καὶ οἱ αἵρετικοί, ποῦ ἐπιχειροῦν πράγματα πάνω ἀπὸ τὴ δύναμή τους. Πρέπει λοιπὸν νὰ γνωρίζομε τὸ βάθος τῆς, ἢ νὰ μὴ ἐπιχειροῦμε νὰ διαπλεύσομε αὐτὴν. Ὅταν πρόκειται νὰ διαπλεύσομε τὸ πέλαγος αὐτό, ἄς εἴμαστε καλὰ ὀπλισμένοι. «Δὲν μπόρεσα», λέγει, «νὰ σᾶς μιλῶ ὅπως θὰ ταίριαζε σὲ πνευματικούς ἀνθρώπους, ἀλλὰ σᾶς μίλησα ὅπως ταίριαζε σὲ σαρκικούς»¹². Κανένας ἄς μὴ πλέει αὐτὸ τὸ πέλαγος χωρὶς τὴν ἀπαραίτητη ἐπιμονὴ καὶ ὑπομονή. Ἄς κατασκευάσομε γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας πλοῖα, δηλαδὴ, ζῆλο, προθυμία, προσευχές, ὥστε νὰ διανύσομε τὸ πέλαγος μὲ ἡσυχία· καθόσον αὐτὸ τὸ νερὸ χαρίζει ζωὴ. Ὅπως ἀκριβῶς ἐὰν κάποιος ἔχει στόμα πυρός, ἔτσι καὶ ὁ Παῦλος γνωρίζει νὰ κλείνει τὰ στόματα· καὶ ὅπως ἀκριβῶς ἐὰν κάποιος ἔχει μαχαίρι κοφτερό, ἔτσι καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς γίνεται ἀσυγκράτητος. Καὶ γιὰ νὰ καταλάβει κάποιος τὰ τοῦ Παύλου χρειάζεται βίον καθαρὸν. Γι' αὐτὸ

ου καθαροῦ δεῖται. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγε· «Γάλακτος ἐν χρεία κατέστητε, ἐπεὶ νωθοὶ γέγονατε ταῖς ἀκοαῖς». Ἔστι γάρ, ἔστιν ἀσθένεια τῆς ἀκοῆς. Καθάπερ γὰρ στόμαχος οὐκ ἂν δέξαιτο ὑγιεινὰ σιτία καὶ 5 δυσκατέργαστα, ἀσθενῆς ὢν, οὕτω καὶ ψυχὴ, ὀγκωθεῖσα, φλεγμαίνουσα, ἄτονος γενομένη καὶ ἔκλυτος, οὐκ ἂν δυνηθεῖη δέξασθαι τὸν πνευματικὸν λόγον. Ἄκουε τῶν μαθητῶν λεγόντων· «Σκληρὸς ἔστιν ὁ λόγος οὗτος· τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν;». Ἄν δὲ 10 ἰσχυρὰ ἦ καὶ ὑγιεινὴ, πάντα εὐκόλα, ὑψηλοτέρα γίνεται καὶ κουφοτέρα, μᾶλλον μετεωρίζεται καὶ εἰς ὕψος αἴρεται.

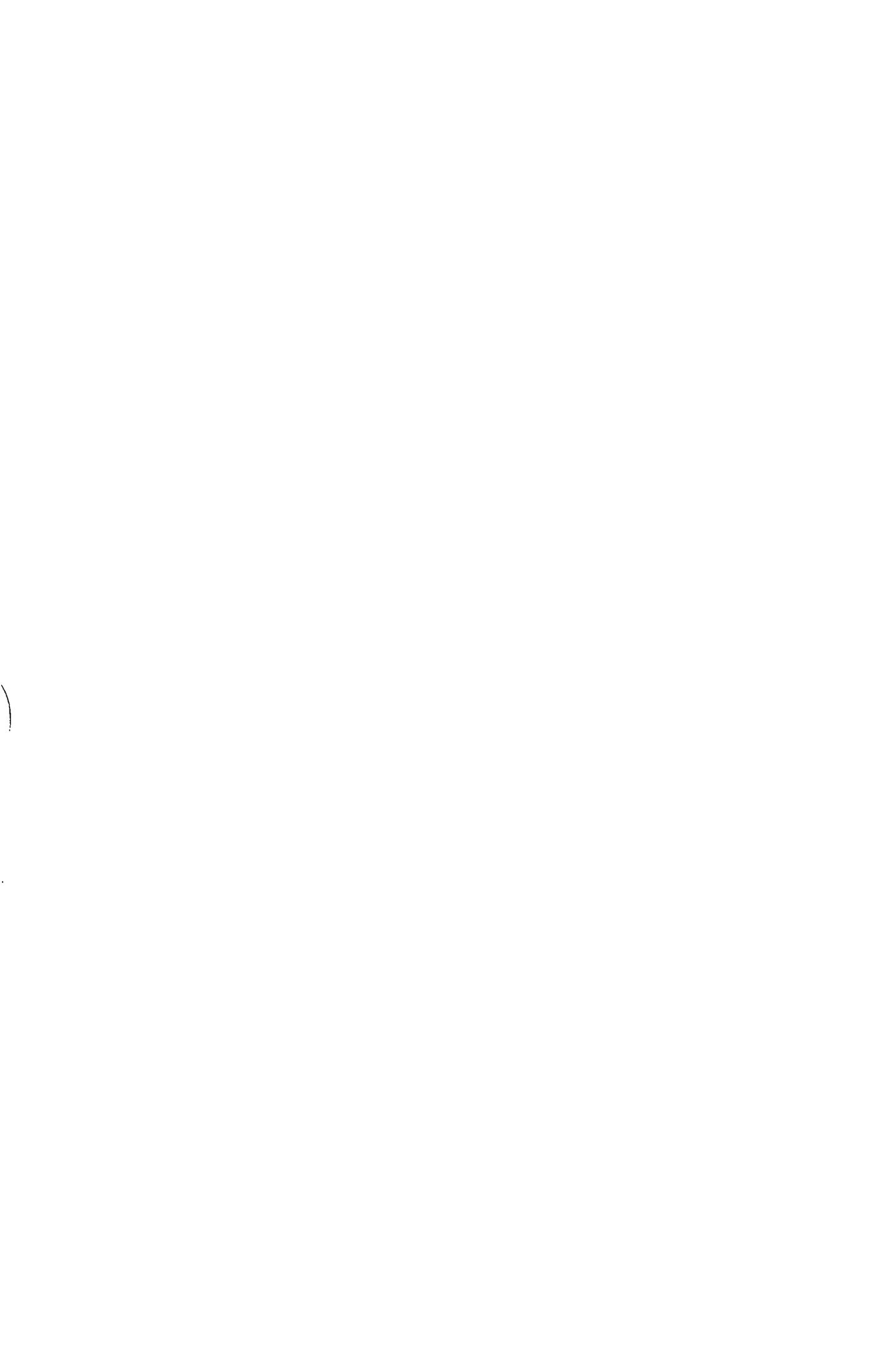
Ταῦτα οὖν εἰδότες, ὑγιεινὴν ἡμῶν κατασκευάσωμεν τὴν ψυχὴν, καὶ ζηλώσωμεν τὸν Παῦλον, καὶ 15 μιμησώμεθα τὴν γενναίαν ἐκείνην καὶ ἀδαμαντίνην ψυχὴν, ἵνα, κατ' ἴχνος τῶν ἐκείνω βεβιωμένων πορευόμενοι, δυνηθῶμεν τὸ πέλαγος τοῦ παρόντος βίου διαπλεῦσαι, καὶ εἰς τὸν ἀκύμαντον λιμένα καταντῆσαι, τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν τοῖς ἀξίως τοῦ Χριστοῦ 20 βιοῦσιν ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

13. Ἐβρ. 5, 12· 11

14. Ἰω. 8, 60

καὶ ἔλεγε· «Καταντήσατε νὰ ἔχετε ἀνάγκη ἀπὸ γάλα, ἐπειδὴ γίνατε ἀδιάφοροι στὸ ν' ἀκοῦτε καὶ νὰ ἐννοεῖτε αὐτά»¹³. Διότι ὑπάρχει, ὑπάρχει ἀσθένεια τῆς ἀκοῆς. Ὅπως ἀκριβῶς δηλαδὴ ἓνα στομάχι, ποὺ εἶναι ἀσθενικὸ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ δεχθεῖ ὑγιεινὲς τροφές καὶ δυσκολοχώνευτες, ἔτσι καὶ ψυχὴ, ποὺ εἶναι κυριευμένη ἀπὸ ἀλαζονεία καὶ ταραχὴ, ποὺ εἶναι ἀποχαυνωμένη καὶ ἀχαλίνωτη, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ δεχθεῖ τὸν πνευματικὸ λόγο. Ἔκου τοὺς μαθητὲς ποὺ λέγουν· «Εἶναι σκληρὸς αὐτὸς ὁ λόγος· ποῖος μπορεῖ νὰ τὸν ἀκούει;»¹⁴. Ἄν ὅμως εἶναι δυνατὴ καὶ ὑγιεινὴ, ὅλα εἶναι ἄκοπα, ὅλα εὐκόλα, γίνεται πνευματικὰ ὑψηλότερη καὶ πιὸ ἀνάλαφρη, γίνεται πιὸ πρόθυμη γιὰ πνευματικὲς ἀνατάσεις καὶ ἀνέρχεται στὰ ὕψη.

Γνωρίζοντας λοιπὸν αὐτά, ἅς καταστήσουμε τὴν ψυχὴ μας ὑγιεινὴ, ἅς γίνουμε ζηλωτὲς τοῦ Παύλου καὶ ἅς μιμηθοῦμε τὴ γενναία ἐκείνη καὶ ἀδαμάντινη ψυχὴ, ὥστε, βαδίζοντας ἐπάνω στὰ ἴχνη ὅλων ἐκείνων ποὺ ἔπραξε ἐκεῖνος, νὰ μπορέσουμε νὰ διαπλεύσουμε τὸ πέλαγος τῆς παρούσας ζωῆς, νὰ φθάσουμε στὸ ἀκύμαντο λιμάνι, καὶ νὰ ἐπιτύχομε τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχει ὑποσχεθεῖ σ' ἐκείνους ποὺ κάνουν ζωὴ ἀντάξια τοῦ Χριστοῦ, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Υ Π Ο Μ Ν Η Μ Α
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ
(ΟΜΙΛΙΕΣ Ι΄ – ΙΒ΄)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος ἔχει ἐρμηνέψει ὅλες τὶς ἐπιστολὰς τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Στὶς ἐρμηνευτικὰς τοῦ ὁμιλίας αὐτὲς δὲν περιορίζεται μόνο στὴν ἐρμηνεία τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλ' ἀναπτύσσει καὶ δογματικὰ καὶ ἠθικὰ ζητήματα.

Στὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου ἀφιέρωσε 33 ὁμιλίαι, πὺν ἐκφωνήθησαν στὴν Ἀντιόχεια γύρω στὰ 392 μ.Χ. Στὸν τόμο αὐτὸν δημοσιεύονται οἱ 10 πρῶτες ὁμιλίαι τῆς σειρᾶς, τὸ κείμενο τῶν ὁποίων λαμβάνεται ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν Ὁξφόρδης.

Στὴν Α' ὁμιλία, πὺν ἔχει ὑπότιτλο «Ἐπιτομὴ τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς», ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρεται στὸ χρόνο συγγραφῆς τῆς ἐπιστολῆς, καθὼς καὶ στὸ χρόνο συγγραφῆς τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Τονίζει ἀκόμη πόσα κακὰ προκαλεῖ ἡ ἀγνοία τῶν Γραφῶν καὶ καταλήγει μὲ τὴν προτροπὴ νὰ διορθῶναι καὶ νὰ διδάσκει ὁ καθένας τὴ γυναῖκα του, τὰ παιδιά, τοὺς φίλους, τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς γείτονες, ἔχοντας παράδειγμα τὸν ἀπόστολο Παῦλο πὺν ἀγκάλιαζε ὀλόκληρη τὴν οἰκουμένην.

Στὴ Β' ὁμιλία ἐρμηνεύει τὸ Ρωμ. 1, 1-7 καὶ μιλάει γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, τὴν υἰοθεσία, τὰ ἀξιώματα πὺν δωρίζει ὁ Θεός, λέγοντας ὅτι εἶναι σταθερὰ καὶ παραμένουν καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο, ἐνῶ τὰ ἀνθρώπινα εἶναι πρόσκαιρα, καὶ προτρέπει τὴν ἀποφυγὴ τῆς κακίας καὶ τὴν ἐπιδίωξιν τῆς ἀρετῆς.

Στὴν Γ' ὁμιλία ἐρμηνεύει τὸ Ρωμ. 1, 8-17 καὶ

τονίζει πώς πρέπει να δεχόμαστε τὰ πάντα με τὴν πίστη καὶ νὰ μὴ ζητοῦμε λόγο γιὰ τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ, οὔτε νὰ τὶς πολυεξετάζουμε, ἀλλὰ νὰ ὑπακούουμε μόνο σ' αὐτές, ἔστω καὶ ἂν ἀκόμη φαίνονται παράλογες στὴν ἀνθρώπινη σκέψη.

Στὴν Δ' ὁμιλία ἐρμηνεύει τὸ Ρωμ. 1, 18-25, στρέφεται ἐναντίον τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων, μιλάει γιὰ τὴν ἀνεξικακία καὶ μακροθυμία καὶ τελειώνει με τὴν προτροπὴ νὰ συγκρατοῦμε τὰ πάθη καὶ ἰδιαίτερα τὸ θυμὸ καὶ τὴν ἐπιθυμία.

Στὴν Ε' ὁμιλία ἐρμηνεύει τὸ Ρωμ. 1, 26-27. Στὴ συνέχεια, ἀναφέρεται στοὺς παιδευαστὲς καὶ κιναιδους, στὰ κακὰ πρὸς τοὺς ἀξίζουσιν, καθὼς καὶ στὶς παρὰ φύσιν σαρκικὲς σχέσεις ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, μιλάει γιὰ τὴ γέεννα καὶ κρίση, φέρνοντας ἀπόδειξη τὴν καταστροφὴ τῶν Σοδόμων, καὶ τελειώνει τὴν ὁμιλία με τὴν προτροπὴ νὰ ἀπέχομε ἀπὸ τὴν τρυφηλὴ ζωὴ καὶ νὰ ἔχουμε πάντοτε στὴν ψυχὴ μας τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ.

Στὴν ΣΤ' ὁμιλία τοῦ ὁ Χρυσόστομος ἐρμηνεύοντας τὸ Ρωμ. 1, 28-2, 16 κάνει λόγο γιὰ τὴν κρίση καὶ τὴν κόλαση καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ τους, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀγάπη στὸ Θεό.

Στὴν Ζ' ὁμιλία ἐρμηνεύει τὸ Ρωμ. 2, 17-3, 8. Συνεχίζοντας ἀναλύει τὸ πραγματικὸ νόημα τῆς περιτομῆς καί, μιλώντας γιὰ τοὺς διδασκάλους καὶ γενικότερα γιὰ τοὺς πιστοὺς, λέγει πὼς πρέπει νὰ συνδυάζουν λόγο καὶ ἀρετὴ, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν στὸ ἔργο τους.

Στὴν Η' ὁμιλία ἐρμηνεύει τὸ Ρωμ. 3, 9-31 καὶ μιλάει γιὰ τὴν ἀγάπη, τὸ φθόνον καὶ τὴν ἐλεημοσύνη.

Στὴν Θ' ὁμιλία ἐρμηνεύει τὸ Ρωμ. 4, 1-22 καὶ συμβουλεύει νὰ δοξάζουμε τὸ Θεὸ με τὰ ἔργα καὶ τὴν πίστη μας καὶ νὰ ἀποφεύγουμε κάθε ἁμαρτία, με τὴν ὁποία βλασφημεῖται ὁ Θεός, παρατηρώντας πὼς δὲ ζητᾶει τὰ δικά μας ὁ Θεός, γιὰ τὴν ἀνάγκη ἢ γιὰ τὴν θέλει νὰ δοξάζεται, ἀλλὰ γιὰ τὴ δικὴ μας σωτηρία.

Στὴ συνέχεια λέγει πὼς ἂν δὲν παραδώσουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας στὴν ἁμαρτία, δὲ θὰ τολμήσει νὰ μᾶς πλησιάσει ὁ διάβολος, καὶ τελειώνει μὲ τὴν προτροπὴ γιὰ σεβασμὸ τῆς ἁγίας Τράπεζας.

Στὴ I' ὁμιλία του ὁ Χρυσόστομος, ἐρμηνεύοντας τὸ Ρωμ. 4, 23-5, 11, συνιστᾷ νὰ μὴν πενθοῦμε καὶ στενοχωριόμαστε γιὰ τὴν ἀπώλεια τῶν παρόντων ἀγαθῶν, ἀλλὰ νὰ στηρίζουμε τὶς ἐλπίδες μας στὸν Κύριο.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ
Θεολόγος - Φιλολόγος

ΥΠΟΘΕΣΗ
ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Ο Μ Ι Λ Ι Α Α΄

1. Συνεχῶς ἀκούων ἀναγινωσκομένων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ μακαρίου Παύλου, καὶ καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα δὶς, πολλάκις δὲ καὶ τρεῖς καὶ τετράκις, ἤνικα ἂν μαρτύρων ἁγίων μνήμας ἐπιτελοῦμεν, χαίρω 5 μὲν τῆς σάλπιγγος ἀπολαύων τῆς πνευματικῆς, καὶ διανίσταμαι, καὶ θερμαίνομαι τῷ πόθῳ, τὴν ἐμοὶ φίλην ἐπιγινώσκων φωνήν, καὶ μονονουχὶ παρόντα αὐτὸν δοκῶ φαντάζεσθαι, καὶ διαλεγόμενον ὄραν· ἀλγῶ δὲ καὶ ὀδυνῶμαι, ὅτι τὸν ἄνδρα τοῦτον οὐχ ἅπαντες 10 ἴσασιν, ὥσπερ εἰδέναί χρεῖ, ἀλλ' οὕτω τινὲς αὐτὸν ἀγνοοῦσιν, ὡς μηδὲ τῶν ἐπιστολῶν τὸν ἀριθμὸν εἰδέναί σαφῶς. Τοῦτο δὲ γίνεται οὐ παρὰ ἀμάθειαν, ἀλλὰ παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι συνεχῶς ὁμιλεῖν τῷ μακαρίῳ τούτῳ. Οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς ὅσαπερ ἴσμεν, εἶπερ 15 τινὰ ἴσμεν, δι' εὐφυΐαν καὶ ὀξύτητα διανοίας ἐπιστάμεθα, ἀλλὰ διὰ τὸ συνεχῶς ἔχεσθαι τοῦ ἀνδρός, καὶ σφόδρα διακεῖσθαι περὶ αὐτόν.

2. Τὰ γὰρ τῶν φιλουμένων πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων οἱ φιλοῦντες ἴσασιν, ἅτε δὴ μεριμνῶντες αὐτούς· ὅπερ καὶ ὁ μακάριος οὗτος ἐνδεικνύμενος, ἔλεγε Φιλιππησίοις· «Καθὼς ἐμοὶ δίκαιόν ἐστι τοῦτο φρονεῖν περὶ ὑμῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς ἐν τε τοῖς δεσμοῖς μου καὶ ἐν τῇ ἀπολογία καὶ βεβαιώσει τοῦ εὐαγγελίου». Ὡστε καὶ ὑμεῖς εἰ θέ- 25 λετε μετὰ προθυμίας προσέχειν τῇ ἀναγνώσει, οὐδενὸς ἑτέρου δεηθήσεσθε· ἀψευδῆς γὰρ ὁ τοῦ Χριστοῦ λόγος, εἰπὼν· «Ζητεῖτε, καὶ εὕρησετε· κρούετε καὶ

ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Ο Μ Ι Λ Ι Α Α΄

1. Ἀκούοντας συνέχεια νὰ διαβάζονται οἱ ἐπιστολὲς τοῦ μακάριου Παύλου, καὶ δύο φορές κάθε ἐβδομάδα, πολ-
λὲς φορές ὅμως καὶ τρεῖς καὶ τέσσερις φορές, ὅταν ἐ-
ορτάζουμε τὴ μνήμη ἁγίων μαρτύρων, χαίρομαι βέβαια,
ἐπειδὴ ἀπολαμβάνω τὴν πνευματικὴ σάλπιγγα, καὶ σκιρ-
τῶ, καὶ θερμαίνομαι ἀπὸ τὸν πόθο, ἀναγνωρίζοντας τὴν
ἀγαπητὴ σὲ μένα φωνή, καὶ σχεδὸν τὸν φαντάζομαι πὼς
εἶναι παρών, καὶ νομίζω πὼς τὸν βλέπω νὰ μιλάει. Θλί-
βομαι ὅμως καὶ πονῶ, γιατί τὸν ἄνδρα αὐτὸν δὲν τὸν
γνωρίζουν ὅλοι, ὅπως πρέπει νὰ τὸν γνωρίζουν,
ἀλλὰ τόσο πολὺ ἀγνοοῦν αὐτὸν μερικοί, ὥστε δὲ
γνωρίζουν καλὰ οὔτε τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐπιστολῶν του.
Καὶ αὐτὸ γίνεται ὄχι ἀπὸ ἀμάθεια, ἀλλὰ γιατί δὲ θέλουν
νὰ ἀσχολοῦνται συνέχεια μ' αὐτὸν τὸ μακάριο. Γιατί οὔ-
τε ἐμεῖς, ὅσα γνωρίζουμε, ἂν βέβαια γνωρίζουμε μερι-
κά, τὰ γνωρίζουμε ἀπὸ εὐφυΐα καὶ ὀξύτητα τῆς διάνοιάς
μας, ἀλλὰ γιατί συνέχεια ἐπιδιώκουμε τὴν ἐπικοινωνία μὲ
τὸν ἄνδρα αὐτὸν καὶ ἀσχολούμαστε πάρα πολὺ μαζί του.

“Ὅσοι ἀγαποῦν βέβαια γνωρίζουν πρὶν ἀπ' ὅλους τοὺς
ἄλλους τὰ πράγματα ἐκείνων ποὺ ἀγαποῦν, ἐπειδὴ ἐνδια-
φέρονται γι' αὐτούς. Αὐτὸ ἀκριβῶς φανερώνοντας καὶ ὁ
μακάριος Παῦλος, ἔλεγε στοὺς Φιλιππησίους· «Καὶ εἶναι
δίκαιο νὰ ἔχω τὸ φρόνημα αὐτὸ γιὰ ὅλους σας, ἐπειδὴ
σᾶς ἔχω μέσα στὴν καρδιά μου καὶ στὰ δεσμά μου καὶ
στὴν ἀπολογία μου καὶ στὴν ἐπιβεβαίωση τοῦ κηρύγμα-
τός μου γιὰ τὸ εὐαγγέλιο»¹. Ἐπομένως καὶ ἐσεῖς, ἐὰν θέ-
λετε νὰ προσέχετε πρόθυμα στὴν ἀνάγνωση, δὲν θὰ ἔ-
χετε ἀνάγκη ἀπὸ τίποτε ἄλλο. Γιατί εἶναι ἀληθινὸς ὁ λό-
γος τοῦ Χριστοῦ, ποὺ εἶπε· «Ζητᾶτε καὶ θὰ βρεῖτε· κτυ-

ἀνοιγήσεται ὑμῖν». Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ πλεόν ἡμῖν τῶν ἐνταῦθα συλλεγομένων καὶ παιδοτροφίαν καὶ γυναικὸς ἐπιμέλειαν καὶ οἰκίας πρόνοιαν ἀνεδέξαντο, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἂν ἀνάσχοιντο ὅλους ἑαυτοὺς δοῦναι τῷ
 5 πόνῳ τούτῳ· πρὸς γοῦν τὸ λαβεῖν τὰ παρ' ἐτέρων συλλεγόντα διανάστητε, καὶ τοσαύτην ἀπονείματε σπουδὴν τῇ τῶν λεγομένων ἀκροάσει, ὅσην τῇ τῶν χρημάτων συλλογῇ. Εἰ γὰρ καὶ αἰσχρὸν τοσαύτην ἀπαιτῆσαι παρ' ὑμῶν μόνην, πλὴν ἄλλ' ἀγαπητόν,
 10 ἂν τοσαύτην γοῦν δῶτε.

Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν τὰ μυρία ἐφύη κακά, ἀπὸ τῆς τῶν Γραφῶν ἀγνοίας· ἐντεῦθεν ἡ πολλὴ τῶν αἱρέσεων ἐξέλασθησε λύμη, ἐντεῦθεν οἱ ἡμελημένοι βίοι, ἐντεῦθεν οἱ ἀκερδεῖς πόνοι. Ὡσπερ γὰρ οἱ τοῦ φωτὸς
 15 ἀπεστερημένοι τούτου οὐκ ἂν ὀρθὰ βαδίσαιεν, οὕτως οἱ πρὸς τὴν ἀκτῖνα τῶν θείων μὴ βλέποντες Γραφῶν, πολλὰ ἀναγκάζονται καὶ συνεχῶς ἁμαρτάνειν, ἅτε δὴ ἐν σκότῳ χαλεπωτάτῳ βαδίζοντες. Ὅπερ ἵνα μὴ γένηται, διανοίξωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν
 20 λαμπηδόνα τῶν ἀποστολικῶν ρημάτων· καὶ γὰρ ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἔλαμψεν ἡ τούτου γλῶττα, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐπλεονέκτησε τῷ τῆς διδασκαλίας λόγῳ· ἐπειδὴ γὰρ περισσότερον αὐτῶν ἐκοπίασε, πολλὴν καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπεσπάσατο χάριν. Καὶ τοῦτο
 25 οὐκ ἀπὸ τῶν ἐπιστολῶν δισχυρίζομαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν Πράξεων. Εἰ γὰρ που δημηγορίας ἦν καιρὸς, αὐτῷ πανταχοῦ παρεχώρουν· διὸ καὶ Ἑρμῆς εἶναι ἐνομίζετο παρὰ τοῖς ἀπίστοις, διὰ τὸ τοῦ λόγου κατάρχειν.

30 2. Μέλλοντας δὲ εἰς τὴν ἐπιστολὴν κατιέναι ταύτην, ἀναγκαῖον καὶ τὸν χρόνον εἰπεῖν, καθ' ὃν ἐγράφη. Οὐδὲ γάρ, ὡς πολλοὶ νομίζουσι, πρὸ πασῶν τῶν

2. Ματθ. 7, 7

3. Ἑρμῆς· θεὸς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἦταν ἀγγελιαφόρος τῶν θεῶν, προστάτης τῶν ἐμπόρων, ἀλλὰ καὶ τῶν κλεπτῶν, τῆς εὐφορίας τῆς γῆς, τῶν ὁδοιπόρων καὶ τῆς συγκοινωνίας, τῆς γυμναστικῆς, τῆς ρητορικῆς, τῶν γραμμάτων καὶ κάθε τέχνης καὶ ἐπιστήμης. Λατρευόταν σὲ ὅλο τὸν ἑλληνικὸν χῶρον.

πάτε τὴν πόρτα, καὶ θ' ἀνοίξει γιὰ σᾶς»². Ἐπειδὴ ὅμως οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ μᾶς, ποὺ συγκεντρωνόμαστε ἐδῶ, ἀνέλαβαν τὴν ὑποχρέωση καὶ γιὰ τὴ διατροφή τῶν παιδιῶν καὶ γιὰ τὴ φροντίδα τῆς γυναίκας καὶ γιὰ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ σπιτιοῦ, καὶ γι' αὐτὸ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ἀφιερῶσουν ὅλο τὸν ἑαυτὸ τους στὸ ἔργο αὐτό, γιὰ νὰ πάρετε λοιπὸν αὐτὰ ποὺ συγκεντρώνουν ἄλλοι, προσέξτε πολὺ καὶ δεῖξτε τόσο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀκρόαση αὐτῶν ποὺ λέγονται, ὅσο δεῖχνετε γιὰ τὴ συγκέντρωση τῶν χρημάτων. Γιατὶ ἂν καὶ εἶναι ἄσχημο νὰ ζητήσω ἀπὸ σᾶς τόσο μόνο ἐνδιαφέρον, ἀλλ' ὅμως θὰ εἶναι εὐχάριστο, ἂν βέβαια τόσο δεῖξετε.

Γιατὶ πραγματικὰ ἀπὸ ἐδῶ φύτρωσαν τὰ ἄπειρα κακά, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἄγνοια τῶν Γραφῶν. Ἀπὸ τὴν αἰτία αὐτὴ βλάστησε ἡ μεγάλη καταστροφή τῶν αἱρέσεων, ἀπὸ ἐδῶ προῆλθε ὁ ἀδιάφορος τρόπος ζωῆς, ἀπὸ ἐδῶ οἱ ἄχρηστοι κόποι. Γιατὶ ὅπως ἀκριβῶς αὐτοὶ ποὺ ἔχουν στερηθεῖ τὸ φῶς, δὲ θὰ μπορέσουν νὰ βαδίσουν σωστά, ἔτσι καὶ ἐκεῖνοι ποὺ δὲν βλέπουν πρὸς τὴν ἀκτίνα τῶν θείων Γραφῶν, ἀναγκάζονται νὰ σφάλουν συνέχεια σὲ πολλά, ἐπειδὴ ἀκριβῶς βαδίζουν μέσα σὲ φοβερότατο σκοτάδι. Γιὰ νὰ μὴ γίνεῖ αὐτό, ἄς ἀνοίξουμε τὰ μάτια μας στὴν ἀκτινοβολία τῶν ἀποστολικῶν λόγων. Γιατὶ πραγματικὰ ἡ γλῶσσα τοῦ ἔλαμψε περισσότερο ἀπὸ τὸν ἥλιο, καὶ μὲ τὸ λόγο τῆς διδασκαλίας τοῦ ὑπῆρξε ἀνώτερος ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους. Ἀφοῦ λοιπὸν κουράστηκε περισσότερο ἀπ' αὐτούς, ἀπέσπασε πολλὴ τὴ χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ αὐτὸ δὲν τὸ ἰσχυρίζομαι μόνο ἀπὸ τίς ἐπιστολές του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων. Γιατὶ ὅπου παρουσιαζόταν εὐκαιρία ὁμιλίας, σ' αὐτὸν παντοῦ ἔδιναν τὸ λόγο. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἄπιστοι νόμιζαν πὼς ἦταν ὁ Ἑρμῆς³, ἐπειδὴ ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ λόγου⁴.

2. Ἐπειδὴ ὅμως πρόκειται νὰ ἔρθουμε στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ, εἶναι ἀνάγκη νὰ ποῦμε καὶ τὸ χρόνο, κατὰ τὸν ὁποῖο γράφτηκε. Γιατὶ δὲν εἶναι γραμμένη, ὅπως νομίζουν

ἄλλων ἐστίν, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀπὸ Ρώμης γραφεισῶν
 προτέρα πασῶν, τῶν δὲ ἄλλων ὑστέρα, εἰ καὶ μὴ
 πασῶν· καὶ γὰρ αἱ πρὸς Κορινθίους ἀμφότεραι πρὸ
 ταύτης εἰσὶν ἀπεσταλμένα. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀφ' ὧν
 5 ἐν τῷ τέλει ταύτης ἔγραφεν, οὕτω λέγων· «Νυνὶ δὲ
 πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ διακονῶν τοῖς ἁγίοις.
 Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τι-
 νὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν
 Ἱερουσαλήμ». Κορινθίοις δὲ ἐπιστέλων ἔλεγεν· «Ἐ-
 10 ἂν ἢ ἄξιον τοῦ καὶ ἐμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύ-
 σονται», περὶ τῶν ἀποκομιζόντων ἐκεῖσε τὰ χρήματα
 ταῦτα λέγων. Ὅθεν δῆλον, ὅτι ἠνίκα μὲν ἐπέστελλε
 Κορινθίοις, ἀμφίβολον ἦν τὸ τῆς τοιαύτης ἀποδημί-
 ας αὐτοῦ· ὅτε δὲ Ρωμαίοις, ἦν κεκυρωμένον λοιπόν.
 15 Τούτου δὲ ὁμολογουμένου, κἀκεῖνο δῆλον, ὅτι αὕτη
 μετ' ἐκείνας ἢ ἐπιστολή.

Καὶ ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς δὲ ἐμοὶ δοκεῖ προτέ-
 ρα τῆς πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς εἶναι. Καὶ γὰρ
 ἐκείνοις πρότερον ἐπιστείλας, καὶ τὸν τῆς ἐλεημο-
 20 σύνης πρὸς αὐτοὺς κινήσας λόγον, ὅτε ἔλεγε· «Περὶ
 δὲ τῆς φιλαδελφίας οὐ χρεῖαν ἔχομεν γράφειν ὑμῖν·
 αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοὶ ἐστε εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλ-
 λήλους· καὶ γὰρ ποιεῖτε αὐτὸ πρὸς πάντας τοὺς ἀ-
 δελφούς»· τότε Κορινθίοις ἐπέστελλε. Καὶ τοῦτο αὐ-
 25 τὸ δηλοῖ λέγων· «Οἶδα γὰρ ἐγὼ τὴν προθυμίαν ὑμῶν,
 ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν, ὅτι Ἀχαΐαν
 παρεσκεύασται ἀπὸ πέρυσι καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠ-
 ρέθισε τοὺς πλείονας». Ἐξ ὧν ἔδειξεν, ὅτι πρῶτοις
 ἐκείνοις περὶ τούτου διελέχθη. Τούτων μὲν οὖν ὑ-
 30 στέρα τῶν ἐπιστολῶν αὕτη, τῶν δὲ ἀπὸ Ρώμης πρῶ-
 τη· οὐδέπω γὰρ ἦν τῆς Ρωμαίων πόλεως ἐπιβάς, ἠ-
 νίκα ταύτην ἔγραφε τὴν ἐπιστολήν· καὶ τοῦτο δηλοῖ

4. Βλ. Πράξ. 14, 12

6. Α' Κορ. 16, 4

8. Β' Κορ. 9, 2

5. Ρωμ. 15. 25 - 26

7. Α' Θεσ. 4, 9

πολλοί, πρὶν ἀπ' ὅλες τις ἄλλες, ἀλλὰ πρὶν ἀπ' ὅλες αὐ-
 τές πού γράφτηκαν ἀπὸ τῆ Ρώμῃ, ἐνῶ ὕστερα ἀπὸ τις
 ἄλλες, ἂν καὶ ὄχι ἀπ' ὅλες, γιατί πραγματικὰ καὶ οἱ δύο
 πρὸς Κορινθίους στάλθηκαν πρὶν ἀπὸ αὐτὴν. Καὶ αὐτὸ
 εἶναι φανερὸ ἀπ' ὅσα ἔγραφε στὸ τέλος της, λέγοντας
 ἔτσι: «Τώρα ὁμως πηγαίνω στὴν Ἱερουσαλήμ γιὰ νὰ ὑ-
 πηρετήσω τοὺς χριστιανούς. Γιατί οἱ χριστιανοὶ τῆς Μα-
 κεδονίας καὶ τῆς Ἀχαΐας εὐδόκησαν νὰ κάμουν κάποια
 συνεισφορὰ γιὰ τοὺς φτωχοὺς χριστιανούς πού κατοι-
 κοῦν στὴν Ἱερουσαλήμ»⁵. Γράφοντας καὶ στοὺς Κοριν-
 θίους ἔλεγε: «Ἐὰν ἀξίζει καὶ πάω καὶ ἐγώ, τότε θὰ ταξι-
 δέψουν μαζί μου»⁶, λέγοντας αὐτὰ γιὰ ἐκείνους πού με-
 τέφεραν ἐκεῖ τὰ χρήματα. Ἐπομένως εἶναι φανερό, ὅτι, ὅ-
 ταν ἔγραφε ἐπιστολὴ στοὺς Κορινθίους, ἦταν ἀμφίβολο
 τὸ ταξίδι του αὐτό, ὅταν ὁμως ἔγραφε στοὺς Ρωμαίους,
 τὸ εἶχε ἀποφασίσει σίγουρα τότε. Ἐφόσον αὐτὸ εἶναι
 παραδεκτό, εἶναι φανερό καὶ ἐκεῖνο, ὅτι αὐτὴ ἡ ἐπιστο-
 λὴ γράφτηκε μετὰ ἀπὸ ἐκείνες.

Καὶ ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴ μου φαίνεται πὼς
 εἶναι προγενέστερη ἀπὸ τὴν πρὸς Κορινθίους. Γιατί πρα-
 γματικὰ ἀφοῦ ἔστειλε πρῶτα σ' ἐκείνους ἐπιστολὴ καὶ
 ἀφοῦ τοὺς μίλησε γιὰ τὴν ἐλεημοσύνη, ὅταν ἔλεγε, «Γιὰ
 τὴν ἀγάπη πρὸς τοὺς ἀδελφούς δὲν ἔχουμε ἀνάγκη νὰ
 σᾶς γράψουμε, γιατί ἐσεῖς οἱ ἴδιοι εἶστε διδαγμένοι ἀπὸ
 τὸ Θεὸ στὸ νὰ ἀγαπάει ὁ ἕνας τὸν ἄλλο· καὶ ἀλήθεια
 τὸ κάνετε αὐτὸ πρὸς ὅλους τοὺς ἀδελφούς»⁷, τότε ἔ-
 γραψε στοὺς Κορινθίους. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς φανερώνει
 λέγοντας: «Γιατί ξέρω τὴν προθυμία σας, γιὰ τὴν ὁποία
 καυχίεμαι γιὰ σᾶς στοὺς Μακεδόνες, ὅτι ἡ Ἀχαΐα ἔχει
 ἐτοιμαστῆ ἀπὸ πέρυσι. Καὶ ὁ Ζῆλος σας παρακίνησε τοὺς
 περισσότερους»⁸. Ἀπὸ αὐτὰ ἀπέδειξε, ὅτι πρῶτα σ' ἐ-
 κείνους μίλησε γι' αὐτό. Ἀπὸ αὐτὲς λοιπὸν τις ἐπιστολὲς
 ἡ πρὸς Ρωμαίους εἶναι μεταγενέστερη, ἐνῶ εἶναι πρῶ-
 τη ἀπὸ αὐτὲς πού γράφτηκαν ἀπὸ τῆ Ρώμῃ. Γιατί δὲν
 εἶχε ἀκόμη μεταβῆ στὴ Ρώμῃ, ὅταν ἔγραψε αὐτὴ τὴν
 ἐπιστολὴ. Καὶ αὐτὸ τὸ φανερώνει λέγοντας: «Γιατί ἐπι-

λέγων· «Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικόν».

Ἐκ τῆς Ρώμης δὲ Φιλιππησίοις ἐπέστελλε· διό φησιν, «Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες, μάλιστα οἱ 5 ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας». Καὶ Ἑβραίοις δὲ ἐκεῖθεν ὁμοίως· διό φησι, «Τοὺς ἀπὸ τῆς Ἰταλίας ἀσπάζεσθαι πάντας αὐτούς». Καὶ τὴν πρὸς Τιμόθεον δὲ ἐπιστολὴν καὶ αὐτὴν ἀπὸ Ρώμης δεδεμένος ἔπεμψεν ἢ καὶ ἐσχάτη μοι δοκεῖ πασῶν εἶναι τῶν ἐπιστολῶν 10 καὶ δῆλον ἀπὸ τοῦ τέλους· «Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι», φησί, «καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφেষτηκεν». Ὅτι δὲ τὸν βίον ἐκεῖ κατέλυσε, παντί που δῆλόν ἐστιν. Ἡ δὲ πρὸς Φιλήμονα ἐσχάτη μὲν καὶ αὕτη· πρὸς γὰρ ἐσχάτῳ γήρᾳ αὐτὴν ἔγραψε· διὸ καὶ 15 ἔλεγεν· «Ὡς Παῦλος πρεσβύτης, νυνὶ δὲ καὶ δέσμιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»· τῆς μέντοι πρὸς Κολοσσαεῖς προτέρα· καὶ τοῦτο ἀπὸ τοῦ τέλους δῆλον πάλιν. Κολοσσαεῦσι γὰρ γράφων φησὶν, ὅτι «Τυχικὸς πάντα γνωρίσει ὑμῖν, ὃν ἔπεμψα σὺν Ὀνησίμῳ τῷ πιστῷ καὶ 20 ἀγαπητῷ ἀδελφῷ».

Ὀνήσιμος δὲ οὗτος ἦν, ὑπὲρ οὗ τὴν πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολὴν συνέθηκε. Καὶ ὅτι οὐκ ἦν ἄλλος οὗτος ὁμώνυμος ἐκείνω, δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀρχίππου· ὃν γὰρ ἔλαβε συνεργὸν ἐν τῇ πρὸς Φιλήμονα ἐπιστο- 25 λῇ τῆς παρακλήσεως τῆς ὑπὲρ Ὀνησίμου, τοῦτον Κολοσσαεῦσιν ἐπιστέλλων διεγείρει, λέγων· «Ἐἵπατε Ἀρχίππῳ, βλέπε τὴν διακονίαν, ἣν παρέλαβες, ἵνα αὐτὴν πληροῖς». Δοκεῖ δὲ μοι καὶ ἡ πρὸς Γαλάτας προτέρα εἶναι τῆς πρὸς Ρωμαίους. Εἰ δὲ ἐν ταῖς 30 βίβλοις ἐτέραν ἔχουσι τάξιν, θαυμαστὸν οὐδέν· ἐπεὶ καὶ οἱ προφηῆται οἱ δώδεκα οὐκ ἐφεξῆς ἀλλήλοις ὄντες κατὰ τοὺς χρόνους, ἀλλὰ πολὺν διεστηκότετες ἀλ-

9. Ρωμ. 1, 11
11. Ἑβρ. 13, 24
13. Φιλήμ. 9
15. Κολοσ. 4, 17

10. Φιλίπ. 4, 22
12. Β' Τιμ. 4, 6
14. Κολοσ. 4, 7

θυμῶ πολὺ νὰ σᾶς δῶ, γιὰ νὰ σᾶς μεταδώσω κάποιο χάρισμα πνευματικό»⁹.

Ἄπο τῆ Ρώμῃ ἔγραψε στοὺς Φιλιππησίους· γι' αὐτὸ λέγει, «Σᾶς χαιρετοῦν ὅλοι οἱ πιστοί, καὶ ἰδιαίτερα αὐτοὶ ποὺ ἀνήκουν στὸ σπίτι τοῦ Καίσαρα»¹⁰. Καὶ στοὺς Ἑβραίους ἐπίσης ἀπὸ ἐκεῖ ἔγραψε· γι' αὐτὸ λέγει· «Σᾶς χαιρετοῦν ὅλους ὅσοι κατάγονται ἀπὸ τὴν Ἰταλία»¹¹. Καὶ τὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Τιμόθεο τὴν ἔστειλε ἀπὸ τῆ Ρώμῃ, ἐνῶ ἦταν φυλακισμένος. Αὐτὴ μοῦ φαίνεται πὼς εἶναι ἡ τελευταία ἀπ' ὅλες τὶς ἐπιστολές· καὶ εἶναι φανερό ἀπὸ τὸ τέλος της. «Γιατὶ ἐγὼ τώρα, θυσιάζομαι», λέγει, «καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἀναχώρησής μου ἀπὸ τὸν κόσμον πλησιάζει»¹². Ὅτι βέβαια τελείωσε τὴ ζωὴ του ἐκεῖ εἶναι στὸν καθένα φανερό. Καὶ ἡ πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολὴ καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ τελευταία, γιατί τὴν ἔγραψε σὲ βαθιὰ γηρατειά· γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Σὰν Παῦλος ἡλικιωμένος, τώρα ὅμως καὶ φυλακισμένος γιὰ χάρι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»¹³. Ἦταν ὅμως προγενέστερη ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ πρὸς Κολοσσαεῖς. Καὶ αὐτὸ πάλι εἶναι φανερό ἀπὸ τὸ τέλος. Γιατὶ γράφοντας στοὺς Κολοσσαεῖς λέγει, ὅτι «Ὁ Τυχικός θὰ σᾶς γνωστοποιήσει ὅλα, τὸν ὁποῖο ἔστειλα μαζί μὲ τὸν Ὀνήσιμο, τὸν πιστὸ καὶ ἀγαπητὸ ἀδελφό»¹⁴.

Ὁ Ὀνήσιμος πάλι ἦταν αὐτός, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴ πρὸς Φιλήμονα. Καὶ ὅτι δὲν ἦταν αὐτὸς κάποιος ἄλλος συνώνυμος μ' ἐκεῖνον, εἶναι φανερό καὶ ἀπὸ τὸν Ἄρχιππο. Γιατὶ αὐτὸν στὴν ἐπιστολὴ πρὸς Φιλήμονα τὸν πῆρε βοηθὸ τῆς παράκλησης γιὰ χάρι τοῦ Ὀνησίμου, αὐτὸν προτρέπει, ὅταν γράφει στοὺς Κολοσσαεῖς, λέγοντας· «Νὰ πεῖτε στὸν Ἄρχιππο· πρόσεχε τὴ διακονία, ποὺ παρέλαβες, γιὰ νὰ τὴν ἐκπληρώσεις τέλεια»¹⁵. Μοῦ φαίνεται ἀκόμη πὼς καὶ ἡ ἐπιστολὴ πρὸς Γαλάτες εἶναι προγενέστερη ἀπὸ τὴν πρὸς Ρωμαίους. Ἐὰν ὅμως στὰ βιβλία ἔχουν ἄλλη σειρά, δὲν εἶναι καθόλου παράξενο, ἀφοῦ καὶ οἱ δώδεκα προφήτες ἂν καὶ δὲν εἶναι χρονικὰ ὁ ἓνας ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἀλλὰ ἀ-

λήλων, ἐν τῇ τῶν βιβλίων τάξει ἐφεξῆς εἰσι κείμενοι. Ὁ γοῦν Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας καὶ ἄλλοι μετὰ τὸν Ἰεζεκιήλ καὶ Δανιήλ προεφήτευσαν, καὶ πολὺ μετὰ τὸν Ἰωνᾶν καὶ τὸν Σοφονίαν καὶ τοὺς ἄλλους
5 δὲ πάντα· ἀλλ' ὅμως συνημμένοι πᾶσιν εἰσιν ἐκείνοις, ὧν τοσοῦτον τῷ χρόνῳ διεστήκασι.

3. Μηδεὶς δὲ πάρεργον τοῦτον ἡγείσθω τὸν πόνον, μηδὲ περιεργίας περιττῆς τὴν τοιαύτην ἔρευναν· συντελεῖ γὰρ ἡμῖν πρὸς τὰ ζητούμενα οὐ μικρὸν ὁ
10 τῶν ἐπιστολῶν χρόνος. Ὅταν γὰρ ἴδω Ρωμαίους καὶ Κολοσσαεῦσιν ὑπὲρ τῶν αὐτῶν μὲν ἐπιστέλλοντα, οὐχ ὁμοίως δὲ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν, ἀλλ' ἐκείνοις μὲν μετὰ πολλῆς τῆς συγκαταβάσεως, ὡς ὅταν λέγῃ· «Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς δια-
15 κρίσεις διαλογισμῶν· ὃς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα· ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει». Κολοσσαεῦσι δὲ οὐχ οὕτω περὶ τῶν αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ πλείονος παρρησίας· «Εἰ γὰρ ἀπεθάνετε», φησί, «σὺν Χριστῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, τί ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ
20 δογματίζεσθε, μὴ ἄψῃ, μηδὲ γεύσῃ, μηδὲ θίγῃς; ἅτινά ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει, οὐκ ἐν τιμῇ τινι πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός». οὐδὲν ἄλλο αἴτιον εὐρίσκω τῆς διαφορᾶς ταύτης, ἢ τὸν τῶν πραγμάτων χρόνον. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ συγκαταβαί-
25 νειν ἔδει, μετὰ δὲ ταῦτα οὐκέτι. Καὶ πολλαχοῦ δὲ ἀλλαχοῦ τοῦτο ἂν τις εὔροι ποιοῦντα αὐτόν.

Οὕτω καὶ ἰατρός καὶ διδάσκαλος ποιεῖν εἰώθασιν· οὔτε γὰρ τοῖς ἐξ ἀρχῆς νοσοῦσιν ὁ ἰατρός, καὶ τοῖς πρὸς τὸ τέλος λοιπὸν τῆς ὑγείας ἐλθοῦσιν, οὐ-
30 τε τοῖς ἐξ ἀρχῆς μανθάνουσι παιδίοις ὁ διδάσκαλος, καὶ τοῖς τῶν τελεωτέρων δεομένοις διδαγμάτων, ὁ

16. Ρωμ. 14, 1 - 2

17. Κολοσ. 2, 20 - 22. 23

πέχουν πολύ μεταξύ τους, βρίσκονται στη σειρά τῶν βιβλίων ὁ ἓνας ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄλλο. Ὁ Ἄγγαιος λοιπὸν καὶ ὁ Ζαχαρίας καὶ ἄλλοι προφήτευσαν μετὰ τὸν Ἰεζεκιήλ καὶ τὸ Δανιήλ, καὶ πολὺ μετὰ τὸν Ἴωνᾶ καὶ τὸ Σοφονία καὶ τοὺς ἄλλους ὅλους, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἐνωμένοι μὲ ὅλους ἐκείνους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀπέχουν χρονικὰ τόσο πολὺ.

3. Κανείς ὅμως ἄς μὴ θεωρήσει ἀσήμαντο αὐτὸν τὸν κόπο, οὔτε ἀπόδειξη περιττῆς περιέργειας μιὰ τέτοια ἔρευνα· γιατί μᾶς βοηθάει πολὺ γι' αὐτὰ πού ζητᾶμε ὁ χρόνος τῶν ἐπιστολῶν. Γιατί ὅταν δῶ νὰ γράφει γιὰ τὰ ἴδια ζητήματα στοὺς Ρωμαίους καὶ τοὺς Κολοσσαεῖς, ὄχι ὅμως μὲ τὸν ἴδιο τρόπο γιὰ ὅμοια ζητήματα, ἀλλὰ στοὺς Ρωμαίους μὲ πολλή συγκατάβαση, ὅπως ὅταν λέγει· «Ἐκείνον πού εἶναι ἀδύνατος στήν πίστη νὰ τὸν δέχεστε μὲ καλωσύνη, χωρὶς νὰ ἐπικρίνετε τίς ιδέες του. Ἄλλος πιστεύει ὅτι πρέπει νὰ τρώγει ὅλα τὰ φαγητά. Ὁ ἀδύνατος στήν πίστη ὅμως τρώγει λάχανα»¹⁶, ἐνῶ στοὺς Κολοσσαεῖς δὲ γράφει ἔτσι γιὰ τὰ ἴδια ζητήματα, ἀλλὰ μὲ περισσότερη παρρησία· «Γιατί ἂν πεθάνετε», λέγει, «μαζὶ μὲ τὸ Χριστὸ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, γιατί ὑπακοῦτε σὲ παραγγέλματα σὰν νὰ ζεῖτε μέσα στὸν κόσμον, μὴν πιάσεις, οὔτε νὰ γευθεῖς, οὔτε νὰ ἀγγίξεις; Ὅλα αὐτὰ καταστρέφονται μὲ τὴν ὑπερβολικὴν χρῆση, χωρὶς νὰ φέρουν καμία τιμὴ, ἀλλὰ συντελοῦν στήν ἱκανοποίησιν τῆς σάρκα»¹⁷, δὲ βρίσκω καμιά ἄλλη αἰτία τῆς διαφορᾶς αὐτῆς, παρὰ μόνον τὸ χρόνο τῶν πραγμάτων. Γιατί στήν ἀρχὴ ἔπρεπε νὰ συγκαταβαίνει, ὄχι ὅμως καὶ μετὰ ἀπ' αὐτά. Καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα ἀλλοῦ θὰ μπορούσε νὰ βρεῖ κανείς νὰ τὸ κάνει αὐτὸ ὁ Παῦλος.

Ἔτσι ἔχουν συνηθίσει νὰ κάνουν καὶ ὁ ἰατρὸς καὶ ὁ διδάσκαλος. Γιατί οὔτε ὁ ἰατρὸς θὰ μεταχειρισθεῖ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τοὺς ἀσθενεῖς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ αὐτοὺς πού πλησιάζουν νὰ γίνουν καλά, οὔτε καὶ ὁ διδάσκαλος θὰ μεταχειρισθεῖ μὲ ὅμοιο τρόπο τὰ παιδιὰ πού μαθαίνουν τὰ πρῶτα γράμματα καὶ αὐτοὺς πού ἔχουν ἀ-

μοίως χρήσονται. Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐξ αἰτίας τινὸς καὶ ὑποθέσεως κινούμενος ἐπέστελλε (καὶ δηλοῖ τοῦτο Κορινθίοις μὲν λέγων· «Περὶ δὲ ὧν ἐγράφατέ μοι»· καὶ Γαλάταις δέ, εὐθέως ἐκ τοῦ προοιμίου καὶ τῆς
5 ἐπιστολῆς ἀπάσης τὸ αὐτὸ ἐμφαίνων)· τούτοις δὲ τίνος ἔνεκεν, καὶ διὰ τί; καὶ γὰρ φαίνεται μαρτυρῶν αὐτοῖς, ὅτι μεστοὶ μὲν εἰσιν ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νουθετεῖν. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐπέστελλε; «Διὰ τὴν
10 χάριν τοῦ Θεοῦ», φησί, «τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Διὸ καὶ ἐν ἀρχῇ ἔλεγεν· «Ὁφειλέτης εἰμί, τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον, καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ρώμῃ εὐαγγελίσασθαι». Καὶ γὰρ τὰ εἰρημένα, οἷον ὅτι δύνανται
15 καὶ ἄλλοις νουθετεῖν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐγκωμίου μᾶλλον ἔστι καὶ προτροπῆς· καὶ ἀναγκαῖα καὶ ἡ διὰ τῶν γραμμάτων διόρθωσις καὶ τούτοις ἦν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐπω παραγεγονῶς ἦν, διπλῆ ρυθμίζει τοὺς ἄνδρας, καὶ τῇ τῶν γραμμάτων ὠφελείᾳ, καὶ τῇ τῆς παρου-
20 σίας προσδοκίᾳ. Τοιαύτη γὰρ ἡ ἅγια ἐκείνη ψυχὴ· πᾶσαν περιελάμβανε τὴν οἰκουμένην, καὶ ἐν ἑαυτῷ περιέφερεν ἅπαντας, συγγένειαν μεγίστην τὴν κατὰ Θεὸν εἶναι νομίζων· καὶ ὥσπερ πάντας αὐτοὺς ἀποτεκῶν, οὕτως ἐφίλει, μᾶλλον δὲ πατρὸς παντὸς μεί-
25 ζονα ἐπεδείκνυτο φιλοστοργίαν. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις· νικᾷ τὰς σαρκικὰς ὠδῖνας, καὶ θερμότερον ἐπιδείκνυται τὸν πόθον. Καὶ τοῦτο μάλιστα ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τῆς τοῦ Παύλου ψυχῆς, ὃς καθάπερ πτηνὸς τις ὑπὸ τῆς ἀγάπης γενόμενος, ἅπαντας
30 περιῆει συνεχῶς, οὐδαμοῦ μένων οὐδὲ ἰστάμενος. Ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, «Πέτρε, φιλεῖς με; ποίμαινέ μου τὰ πρόβατα», καὶ τοῦτον μέγιστον ὄρον ἐκφέροντος ἀγάπης, μεθ' ὑπερβολῆς αὐτὸν ἐπεδείκνυτο.

18. Α' Κορ. 7, 1

20. Ρωμ. 1, 14. 15

19. Ρωμ. 15, 15. 16

21. Ἰω. 21, 15

νάγκη ἀπὸ τελειότερες διδασκαλίες. Στούς ἄλλους λοιπόν, παρακινούμενος ἀπὸ κάποια αἰτία καὶ ἀφορμή, ἔγραφε ἐπιστολή (καὶ φανερώνει αὐτὸ στοὺς Κορινθίους λέγοντας· «Γιὰ ὅσα ὅμως μοῦ γράψατε»¹⁸, ἐνῶ στοὺς Γαλάτες ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ ἀπὸ ὅλη τὴν ἐπιστολή φανερώνοντας τὸ ἴδιο πράγμα), σ' αὐτοὺς ὅμως γιὰ ποιό λόγο καὶ γιὰ ποιό σκοπό; Γιατὶ φαίνεται νὰ βεβαιώνει γι' αὐτοὺς, ὅτι εἶναι γεμάτοι ἀπὸ ἀγαθωσύνη καὶ ἀπὸ κάθε γνώση, ἱκανοὶ νὰ συμβουλεύουν καὶ ἄλλους. Γιὰ ποιό λοιπόν λόγο ἔγραφε τὴν ἐπιστολή; «Ἐξ αἰτίας τῆς χάρης τοῦ Θεοῦ», λέγει, «ποῦ μοῦ δόθηκε γιὰ νὰ εἶμαι ὑπηρέτης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»¹⁹.

Γι' αὐτὸ καὶ στὴν ἀρχὴ ἔλεγε· «Εἶμαι ὀφειλέτης, καὶ ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ μένα, εἶμαι πρόθυμος νὰ κηρύξω τὸ εὐαγγέλιο καὶ σὲ σᾶς ποῦ εἶστε στὴ Ρώμη»²⁰. Γιατί, πραγματικὰ αὐτὰ ποῦ εἰπώθηκαν, ὅτι δηλαδὴμποροῦν νὰ συμβουλεύουν καὶ ἄλλους, καὶ ὅλα τὰ παρόμοια, εἶναι ἀπόδειξη περισσότερο ἐπαίνου καὶ προτροπῆς. Ἀκόμη ἦταν καὶ σ' αὐτοὺς ἀναγκαῖα ἡ διόρθωση μὲ τὰ γράμματα. Γιατί, ἐπειδὴ δὲν εἶχε φθάσει ἀκόμη, συμβουλεύει τοὺς ἄνδρες μὲ διπλὸ τρόπο, δηλαδὴ καὶ μὲ τὴν ὠφέλεια τῶν γραμμάτων καὶ μὲ τὴν προσδοκία τῆς παρουσίας του. Τέτοια λοιπόν ἦταν ἡ ἀγία ἐκείνη ψυχὴ. Ἀγκάλιαζε ὅλη τὴν οἰκουμένη καὶ ὅλους ἔφερε μέσα του, ἐπειδὴ θεωροῦσε πὼς ἡ κατὰ Θεὸ συγγένεια εἶναι ἡ πιὸ μεγάλη. Καὶ σὰν νὰ τοὺς γέννησε ὅλους αὐτοὺς, ἔτσι τοὺς ἀγαποῦσε, ἢ καλύτερα ἔδειχνε μεγαλίστη φιλοστοργία ἀπὸ κάθε πατέρα. Γιατί τέτοια εἶναι ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος· νικάει τοὺς σαρκικοὺς πόνους καὶ παρουσιάζει θερμότερο τὸν πόθο. Καὶ αὐτὸ ἰδιαίτερα μπορεῖ νὰ τὸ δεῖ κανεὶς στὴν ψυχὴ τοῦ Παύλου, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἔγινε ἀπὸ τὴν ἀγάπη σὰν κάποιο πουλί, περιφερόταν συνεχῶς σὲ ὅλους, χωρὶς νὰ μένει πουθενὰ οὔτε νὰ στέκεται. Ἐπειδὴ λοιπόν ἄκουσε τὸ Χριστὸ ποῦ ἔλεγε, «Πέτρε, μ' ἀγαπᾶς; βόσκει τὰ πρόβατά μου»²¹, καὶ παρουσίαζε αὐτὸν μέγιστο κανὸνα ἀγάπης, φανέρωνε αὐτὸν μὲ ὑπερβολικὸ τρόπο.

4. Τοῦτον οὖν καὶ ἡμεῖς ζηλώσαντες, εἰ καὶ μὴ τὴν οἰκουμένην, μηδὲ πόλεις ὀλοκλήρους καὶ ἔθνη, ἀλλὰ τὴν οἰκίαν ἕκαστος ρυθμιζέτω τὴν ἑαυτοῦ, τὴν γυναῖκα, τὰ παιδιά, τοὺς φίλους, τοὺς γείτονας.

5 Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις, ὅτι ἄπειρός εἰμι καὶ ιδιώτης. Οὐδὲν ἀμαθέστερον Πέτρου, οὐδὲν ιδιωτικώτερον Παύλου. Καὶ τοῦτο αὐτὸς ὠμολόγει, καὶ οὐκ ἠσχύνετο λέγων· «Εἰ δὲ καὶ ιδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει». Ἄλλ' ὅμως ὁ ιδιώτης οὗτος καὶ ὁ ἀ-

10 μαθῆς ἐκεῖνος μυρίους ἐνίκησαν φιλοσόφους, μυρίους ἐπεστόμισαν ρήτορας, ἀπὸ τῆς αὐτῶν προθυμίας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὸ πᾶν ἐργασάμενοι.

Τίνα οὖν ἔξομεν ἀπολογία ἡμεῖς, οὐδὲ εἴκοσιν ἀρκοῦντες ὀνόμασιν, οὐδὲ τοῖς συνοικοῦσιν ὄντες

15 χρήσιμοι; Σκῆψις ταῦτα καὶ πρόφασις· οὐδὲ γὰρ ἀμόθεια οὐδὲ ἀπαιδευσία κωλύει τὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ νωθεία καὶ ὕπνος. Τοῦτον οὖν ἀποτιναξάμενοι τὸν ὕπνον, μετὰ πάσης σπουδῆς ἀντεχώμεθα τῶν οἰκείων μελῶν, ἵνα καὶ ἐνταῦθα πολλῆς ἀπολαύσωμεν

20 τῆς γαλήνης, κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον τοὺς ἡμῖν ἐπιτηδείους ρυθμίζοντες, καὶ ἐκεῖ μυρίων μετὰσχόμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς

25 τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

4. Αὐτὸν λοιπὸν καὶ ἐμεῖς ἀφοῦ μιμηθοῦμε, ὁ καθένας ἄς διορθῶνει, ἂν ὄχι τὴν οἰκουμένην, οὔτε ὀλόκληρες πόλεις καὶ ἔθνη, ἀλλὰ τὸ σπίτι του, τὴ γυναῖκα του, τὰ παιδιὰ του, τοὺς φίλους του, τοὺς γείτονες. Καὶ ἄς μὴ μοῦ πεῖ κανεὶς, ὅτι εἶμαι ἄπειρος καὶ ἀπλοϊκός. Τίποτε δὲν ἦταν ἀμαθέστερο ἀπὸ τὸν Πέτρο, τίποτε ἀπλοϊκότερο ἀπὸ τὸν Παῦλο. Καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸ ὁμολογοῦσε καὶ δὲν ντρεπόταν νὰ λέγῃ «Καὶ ἂν εἶμαι ἄπειρος στὸ λόγο, δὲν εἶμαι ὅμως στὴ γνώση»²². Ἄλλ' ὅμως ὁ ἀπλοϊκὸς αὐτὸς καὶ ὁ ἀμαθὴς ἐκεῖνος νίκησαν πάρα πολλοὺς φιλοσόφους, ἀποστόμισαν ἀμέτρητους ρήτορες, κατορθώνοντας τὰ πάντα μὲ δική τους προθυμία καὶ μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ.

Ποιὰ λοιπὸν ἀπολογία θὰ ἔχουμε ἐμεῖς, ἀφοῦ δὲ βοηθήσαμε οὔτε εἴκοσι ἀνθρώπους, ἀφοῦ δὲν εἴμαστε χρήσιμοι οὔτε στοὺς συνοίκους μας; Αὐτὰ εἶναι δικαιολογία καὶ πρόφαση. Γιατὶ οὔτε ἡ ἀμάθεια οὔτε ἡ ἔλλειψη μόρφωσης ἐμποδίζουν τὴ διδασκαλία, ἀλλ' ἡ νωθρότητα καὶ ὁ ὕπνος. Ἀφοῦ ἀποτινάξουμε αὐτὸν τὸν ὕπνο, ἄς ἀσχοληθοῦμε μὲ κάθε φροντίδα μὲ τὰ συγγενικά μας μέλη, γιὰ νὰ ἀπολαύσουμε καὶ ἐδῶ μεγάλη γαλήνη, διορθώνοντας τοὺς συγγενεῖς μας σύμφωνα μὲ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ, καὶ γιὰ νὰ ἀπολαύσουμε καὶ στὴν ἄλλη ζωὴ ἄπειρα ἀγαθά, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέσω τοῦ ὁποῖου καὶ μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα στὸν Πατέρα, συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα, τώρα καὶ πάντοτε, καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Β΄

(Ρωμ. 1, 1 - 7)

«Παῦλος, δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἀγίαις».

5 1. Μωϋσῆς μὲν πέντε βιβλία συγγράφας, οὐδαμοῦ τὸ ὄνομα τὸ ἑαυτοῦ τέθεικεν, οὐδὲ οἱ μετ' ἐκείνον τὰ μετ' ἐκείνον συνθέντες, ἀλλ' οὐδὲ Ματθαῖος, οὐδὲ Ἰωάννης, οὐ Μάρκος, οὐ Λουκᾶς· ὁ δὲ μακάριος Παῦλος πανταχοῦ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ τὸ ὄνομα αὐ-
10 τοῦ προτίθησι. Τί δήποτε; Ὅτι ἐκείνοι μὲν παροῦσιν ἔγραφον, καὶ περιττὸν ἦν ἑαυτοὺς δηλοῦν παρόντας· οὗτος δὲ διὰ μακροῦ τὰ γράμματα διεπέμπετο, καὶ ἐν ἐπιστολῆς σχήματι διὸ καὶ ἀναγκαῖα ἦν ἡ τοῦ ὀνόματος προσθήκη. Εἰ δὲ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραί-
15 οὺς ἐπιστολῇ οὐ ποιεῖ τοῦτο, καὶ τοῦτο κατὰ τὴν αὐτιοῦ σύνεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεχθῶς εἶχον πρὸς αὐτόν, ἵνα μὴ ἐκ προοιμίων ἀκούσαντες τοῦ ὀνόματος, ἀποκλείσωσι τῷ λόγῳ τὴν εἴσοδον, ἐσοφίσατο διὰ τοῦ κρῦψαι τὸ ὄνομα τὴν ἀκρόασιν τὴν ἐκείνων. Εἰ
20 δὲ προφηῆται τὰ ὀνόματα τὰ ἑαυτῶν τεθείκασιν καὶ Σολομών, τοῦτο ὑμῖν καταλιμπάνω λοιπὸν ἐπιζητεῖν, τίνος ἔνεκεν οἱ μὲν ἔθεσαν, οἱ δὲ οὐκ ἔθεσαν· οὐδὲ γὰρ ἅπαντα παρ' ἐμοῦ χρὴ μαρθάνειν ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς πονεῖν καὶ ἐπιζητεῖν, ἵνα μὴ νωθρότεροι γί-
25 νησθε.

«Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ». Τίνος ἔνεκεν μετέθηκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ Θεός, καὶ Σαῦλον ὄντα

1. Εἶναι ἡ Γένεσις. ἢ ἡ Ἑξοδος. τὸ Λευιτικόν. οἱ Ἄριθμοι καὶ τὸ Δευτερονόμιον.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Β´

(Ρωμ. 1, 1 - 7)

«Παῦλος, δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, καλεσμένος ἀπόστολος, ξεχωρισμένος γιά τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ, πού ὑποσχέθηκε μέ τούς προφήτες του στίς ἀγίες Γραφές».

1. Ὁ Μωϋσῆς ἄν καί ἔγραψε πέντε βιβλία¹, πουθενά δέν ἔβαλε τὸ ὄνομά του, οὔτε καί οἱ συγγραφεῖς πού ἔζησαν ὕστερα ἀπ' αὐτόν καί ἔγραψαν τὰ ἐπόμενα βιβλία, ἀλλ' οὔτε ὁ Ματθαῖος, οὔτε ὁ Ἰωάννης, οὔτε ὁ Μάρκος, οὔτε ὁ Λουκᾶς, ἐνῶ ὁ μακάριος Παῦλος σέ ὅλες τίς ἐπιστολές του βάζει πρῶτα τὸ ὄνομά του. Τί συμβαίνει λοιπόν; Ὅτι ἐκεῖνοι ἔγραψαν σέ παρόντες καί θεωροῦσαν περιττὸ νὰ φανερώσουν τούς ἑαυτούς τους, ἐνῶ ἦταν παρόντες. Αὐτὸς ὅμως ἔστειλε τὰ γραφόμενά του ἀπὸ μακριά, καί μέ μορφὴ ἐπιστολῆς· γι' αὐτὸ καί ἦταν ἀναγκαῖα ἡ προσθήκη τοῦ ὀνόματός του. Ἐὰν ὅμως δέν κάνει αὐτὸ καί στήν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή, καί αὐτὸ ἦταν σύμφωνο μέ τὴ σύνεσή του. Γιατί, ἐπειδὴ τὸν ἀπεχθάνονταν αὐτόν, γιὰ νὰ μὴ ἐμποδίσουν τὴν εἴσοδο στοῦ λόγου, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀκούσουν τὸ ὄνομα, βρῆκε τρόπο μέ τὸ νὰ κρύψει τὸ ὄνομά του νὰ ἐπιτύχει τὴν ἀκρόαση τῶν λόγων του ἀπὸ ἐκείνους. Καί ἄν κάποιος προφήτης καί ὁ Σολομώντας ἔβαλαν τὰ ὀνόματά τους, αὐτὸ τὸ ἀφήνω νὰ τὸ ἐξετάσετε σεῖς πλέον, γιὰ ποιὸ λόγο ἄλλοι ἔβαλαν τὰ ὀνόματά τους καί ἄλλοι ὄχι. Γιατί δέν πρέπει νὰ τὰ μαθαίνετε ὅλα ἀπὸ μένα, ἀλλὰ καί σεῖς νὰ κοπιάζετε καί νὰ ἐρευνᾶτε, γιὰ νὰ μὴ γίνεστε πιὸ νωθροί.

«Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ». Γιὰ ποιὸ λόγο ὁ Θεὸς ἄλλαξε τὸ ὄνομά του καί τὸν ὀνόμασε Παῦλο,

Παῦλον ἐκάλεσεν; Ἴνα μὴδὲ ταύτη τῶν ἀποστόλων
 ἔλαττον ἔχη, ἀλλ' ὅπερ ἔσχεν ἐξαίρετον ὁ κορυφαῖος
 τῶν μαθητῶν, τοῦτο καὶ αὐτὸς κτίσῃται, καὶ πλείο-
 νος οἰκειώσεως ὑπόθεσιν λάβῃ. Δοῦλον δὲ ἑαυτὸν
 5 οὐχ ἀπλῶς εἶπε τοῦ Χριστοῦ· καὶ γὰρ πολλοὶ δου-
 λείας τρόποι· εἷς μὲν ὁ κατὰ τὴν δημιουργίαν, καθ'
 ὄν φησιν, ὅτι «Τὰ σύμπαντα δοῦλα σά», καὶ καθ'
 ὄν φησιν, «Ὁ δοῦλός μου Ναβουχοδονόσορ»· τὸ γὰρ
 ἔργον τοῦ ποιήσαντος δοῦλον· ἕτερος δὲ ὁ ἀπὸ τῆς
 10 πίστεως, περὶ ἧς φησιν· «Χάρις δὲ τῷ Θεῷ, ὅτι
 δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας, ὑπηκρῦσατε δὲ ἐκ καρδίας,
 εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς, καὶ ἐλευθερωθέν-
 τες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ»·
 ἕτερος ὁ ἀπὸ τῆς πολιτείας, καθ' ὃν φησι· «Μωϋσῆς
 15 ὁ θεράπων μου τετελεύτηκε»· καίτοι καὶ Ἰουδαῖοι
 πάντες θεράποντες ἦσαν, ἀλλ' ἐξαιρέτως ὁ Μωϋσῆς
 πολιτεία διαλάμπων.

Ἐπεὶ οὖν κατὰ πάντας τοὺς τρόπους τῆς δουλεί-
 ας δοῦλος ἦν ὁ Παῦλος, ἀντὶ μεγίστου ἀξιώματος
 20 τοῦτο τίθησι λέγων, «Δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ»· καὶ
 τὰ τῆς οἰκονομίας ὀνόματα προβάλλεται, κάτωθεν
 ἀναβαίνων ἄνω. Καὶ γὰρ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα φέρων
 ὁ ἄγγελος ἦλθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὅτε ἐτίκτετο ἐκ
 τῆς Παρθένου· καὶ Χριστὸς δὲ ἀπὸ τοῦ χρισθῆναι
 25 λέγεται, ὃ καὶ αὐτὸ τῆς σαρκὸς ἦν. Καὶ ποίω, φησίν,
 ἐλαίω ἐχρίσθη; Ἐλαίω μὲν οὐκ ἐχρίσθη, Πνεύματι
 δέ· οἶδε δὲ καὶ τοὺς τοιούτους χριστοὺς ἢ Γραφὴ
 καλεῖν. Τὸ γὰρ προηγούμενον ἐν τῇ κρίσει, τὸ Πνεῦ-
 μά ἐστι· διὸ καὶ τὸ ἔλαιον παραλαμβάνεται. Καὶ ποῦ
 30 χριστοὺς καλεῖ τοὺς μὴ χρισθέντας ἐλαίω; Ὅπου
 λέγει, «Μὴ ἄπτεσθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς

2. Ψαλμ. 118, 91
 4. Ρωμ. 6, 17 - 18

3. Ἱερ. 25, 9
 5. Ἰησ. Ναυῆ 1, 2

ἐνῶ ὀνομαζόταν Σαῦλος; Γιὰ νὰ μὴν ὑστερεῖ οὔτε σ' αὐτὸ ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ ἐκείνο ἀκριβῶς πού εἶχε ἐκλεκτὸ ὁ κορυφαῖος μαθητῆς, τοῦτο ν' ἀποκτήσει καὶ αὐτός, καὶ νὰ ἔχει ἀφορμὴ μεγαλύτερης φιλίας. Δὲν ὀνόμασε τὸν ἑαυτοῦ του τυχαῖα δοῦλο τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ πραγματικὰ ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι δουλείας· ἓνας τρόπος εἶναι κατὰ τὴ δημιουργία, κατὰ τὸν ὁποῖο λέγει, ὅτι «Ὅσα ὑπάρχουν εἶναι δοῦλα σὲ σένα»², καὶ κατὰ τὸν ὁποῖο λέγει, «Ὁ δοῦλος μου ὁ Ναβουχοδονόσορας»³, γιατί τὸ ἔργο εἶναι δοῦλο σ' ἐκεῖνον πού τὸ δημιούργησε. Ἄλλος τρόπος προέρχεται ἀπὸ τὴν πίστη, γιὰ τὴν ὁποία λέγει· «Εὐχαριστία ὅμως ὀφείλεται στὸ Θεό, γιατί ἦσατε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ὑπακούσατε ὅμως καὶ στὴν καρδιά σας, στὸν κανόνα τῆς διδασκαλίας πού διδαχθήκατε, καὶ ἀφοῦ ἐλευθερωθήκατε ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, γίνετε δοῦλοι στὴν ἀρετὴ»⁴. Ἄλλος τρόπος δουλείας προέρχεται ἀπὸ τὴ διαγωγή, κατὰ τὸν ὁποῖο λέγει· «Πέθανε ὁ Μωϋσῆς ὁ δοῦλος μου»⁵, ἂν καὶ ὅλοι οἱ Ἰουδαῖοι ἦταν δοῦλοι, ἀλλὰ ἰδιαίτερα ὁ Μωϋσῆς, πού διακρινόταν στὴ διαγωγή.

Ἄφοῦ λοιπὸν σύμφωνα μὲ ὅλους τοὺς τρόπους τῆς δουλείας ἦταν δοῦλος ὁ Παῦλος, ἀντὶ γιὰ τὸ πιὸ μεγάλο ἄξιωμα βάζει αὐτὸ λέγοντας, «Δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ», καὶ παρουσιάζει τὰ ὀνόματα τῆς θείας πρόνοιαι, ἀνεβαίνοντας ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω. Γιατὶ τὸ ὄνομα Ἰησοῦς φέροντας ὁ ἄγγελος ἦρθε ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς, ὅταν γεννιόταν ἀπὸ τὴν Παρθένο, καὶ Χριστὸς ὀνομάζεται ἀπὸ τὴ χρίση, πράγμα πού καὶ αὐτὸ ἦταν τοῦ σώματος. Καὶ μὲ ποιὸ λάδι, θὰ ἐρωτήσῃ κανεὶς, χρίσθηκε; Δὲ χρίσθηκε μὲ λάδι, ἀλλὰ μὲ Πνεῦμα· γνωρίζει ἡ Γραφὴ νὰ ὀνομάζει καὶ αὐτοὺς χριστοὺς. Γιατὶ τὸ πιὸ σπουδαῖο στὴ χρίση εἶναι τὸ Πνεῦμα, γι' αὐτὸ καὶ γίνεται δεκτὸ τὸ λάδι. Καὶ πού ὀνομάζει χριστοὺς αὐτοὺς πού δὲ χρίσθηκαν μὲ λάδι; Ἐκεῖ πού λέγει, «Μὴν ἀγγίζετε τοὺς χριστοὺς μου καὶ μὴ σκέπτεστε πονηρὰ ἐναντίον

προφήταις μου μὴ πονηρεύεσθε». Τότε γὰρ οὐδὲ ἡ κατασκευὴ τῆς κρίσεως ἦν τοῦ ἐλαίου.

«Κλητὸς ἀπόστολος». Πανταχοῦ κλητὸν ἑαυτὸν καλεῖ, δεικνὺς τὴν οἰκείαν εὐγνωμοσύνην, καὶ ὅτι οὐκ αὐτὸς ζητήσας εὔρεν, ἀλλὰ κληθεὶς περιεγένετο καὶ ὑπήκουσε. Καὶ τοὺς πιστοὺς δὲ οὕτως ὀνομάζει, «κλητοὺς ἁγίους». Οἱ μὲν γὰρ μέχρι τοῦ πιστεῦσαι ἐκλήθησαν, οὗτος δὲ καὶ ἕτερον ἐνεχειρίσθη τὴν ἀποστολήν, πρᾶγμα μυρίων ἀγαθῶν γέμον, καὶ τῶν χαρισμάτων ἀπάντων καὶ μείζον καὶ περιεκτικόν. Καὶ τί γὰρ δεῖ πλέον εἰπεῖν, ἀλλ' ἢ ὅτι ὅπερ ὁ Χριστὸς παραγενόμενος ἔπραττε, τοῦτο αὐτοῖς ἐχειρίσας ἀπῆλθεν; Ὁ καὶ βοᾷ Παῦλος, λέγων, καὶ τὸ τῶν ἀποστόλων ἐπαίρων ἀξίωμα «Ἵπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν», τουτέστιν, ἀντὶ Χριστοῦ.

«Ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ». Καθάπερ ἐν οἰκίᾳ πρὸς διάφορα ἕκαστος ἀφώριστα ἔργα, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας διάφοροι τῶν διακονιῶν εἰσιν αἱ διανομαί. Ἐμοὶ δὲ ἐνταῦθα οὐ τὴν ἐποκλήρωσιν δοκεῖ μόνον αἰνίττεσθαι, ἀλλ' ὅτι πάλαι καὶ ἄνωθεν πρὸς τοῦτο ἦν τεταγμένος. Ὅπερ καὶ Ἱερεμίας φησὶ τὸν Θεὸν εἰρηκένας περὶ αὐτοῦ· «Πρὸ τοῦ σε ἐξελθεῖν ἐκ μήτρας ἡγίακά σε, προφήτην εἰς ἔθνη τέθεικά σε». Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς πόλιν ἀλαζονικὴν ἔγραφε, καὶ πεφυσιωμένην πάντοθεν, διὰ πάντων δείκνυσι τοῦ Θεοῦ τὴν χειροτονίαν οὔσαν· καὶ γὰρ αὐτὸς ἐκάλεσε, καὶ αὐτὸς ἀφώρισε. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ἵνα ἀξιόπιστον καὶ εὐπαραδέκτον ποιήσῃ τὴν ἐπιστολήν. «Εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ». Οὐκ ἄρα μόνος Ματθαῖος εὐαγγελιστῆς οὐδὲ Μάρκος, ὥσπερ οὐδὲ οὗτος μόνος ἀπόστολος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι, εἰ καὶ κατ' ἐξαιρετον ὁ μὲν τοῦτο, οἱ δὲ ἐκεῖνο λέγονται εἶναι. Εὐαγ-

τῶν προφητῶν μου»⁶. Γιατί τότε οὔτε ἡ ἐργασία τοῦ χρισματος γινόταν ἀπὸ λάδι.

«Καλεσμένος ἀπόστολος». Παντοῦ ὀνομάζει τὸν ἐαυτό του καλεσμένο, δείχνοντας τὴν εὐγνωμοσύνη του, καὶ ὅτι δὲ τὸν βρῆκε, ἐπειδὴ αὐτὸς τὸν ζήτησε, ἀλλ' ἦρθε καὶ ὑπάκουσε, ἐπειδὴ τὸν κάλεσε ὁ Θεός. Ἐξάλλου καὶ τοὺς πιστοὺς ὀνομάζει ἔτσι, «καλεσμένους ἁγίους». Αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς κάλεσε μέχρι νὰ πιστέψουν, σ' αὐτὸν ὅμως ἐμπιστεύτηκα καὶ ἄλλο ἔργο, τὸ ἀποστολικό, πράγμα ποὺ εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἄπειρα ἀγαθὰ, καὶ ἀπ' ὅλα τὰ χαρίσματα καὶ τὸ μεγαλύτερο καὶ αὐτὸ ποὺ τὰ περιέχει ὅλα. Καὶ γιατί πρέπει νὰ πῶ περισσότερα, παρὰ μόνο ἐκεῖνο ποὺ ὁ Χριστὸς ἔκανε ὅταν ἦρθε, καὶ ἀφοῦ τὸ παρέδωσε σ' αὐτοὺς αὐτό, ἔφυγε; Αὐτὸ φωνάζει καὶ ὁ Παῦλος λέγοντας καὶ ἐξυψώνοντας καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν ἀποστόλων «Ἐνεργοῦμε σὰν πρεσβευτὲς τοῦ Χριστοῦ, γιατί ὁ Θεὸς παρακαλεῖ μὲ μᾶς»⁷, δηλαδὴ ἐνεργοῦμε στὴ θέση τοῦ Χριστοῦ.

«Ξεχωρισμένος γιὰ τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ». Ὅπως ἀκριβῶς στὸ σπίτι ὁ καθένας ἔχει ὀριστεῖ γιὰ διάφορες ἐργασίες, ἔτσι καὶ στὴν Ἐκκλησία ὑπάρχουν διάφορες κατανομές στίς διακονίες. Ἐδῶ ὅμως μοῦ φαίνεται πὼς δὲν ὑπονοεῖ μόνο τὴν ἐκλογή του μὲ κλῆρο, ἀλλ' ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ ἀπὸ τὸ Θεὸ εἶχε ὀριστεῖ γι' αὐτό. Αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ὁ Ἱερεμίας λέγει ὅτι εἶχε πεῖ ὁ Θεὸς γι' αὐτῶν «Πρὶν γεννηθεῖς σὲ ἁγίασα καὶ σὲ ἐγκατέστησα προφήτη γιὰ τὰ ἔθνη»⁸. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔγραφε σὲ πόλη ἀλαζονικὴ καὶ ὑπερήφανη ἀπὸ παντοῦ, δείχνει μὲ ὅλα πὼς ἡ χειροτονία του ἀνήκει στὸ Θεό, γιατί πραγματικὰ αὐτὸς τὸν κάλεσε καὶ αὐτὸς τὸν ξεχώρισε. Καὶ κάνει αὐτό, γιὰ νὰ καταστήσει τὴν ἐπιστολὴ του ἀξιόπιστη καὶ εὐπρόσδεκτη. «Γιὰ τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ». Ἐπομένως δὲν εἶναι μόνο ὁ Ματθαῖος εὐαγγελιστὴς οὔτε ὁ Μάρκος, ὅπως ἀκριβῶς οὔτε μόνο αὐτὸς ἀπόστολος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι, ἂν καὶ ἐξαιρετικὰ αὐτὸς λέγεται πὼς εἶναι ἀπόστολος καὶ ἐκεῖνοι εὐαγγελιστὲς. Ὄνομάζει

γέλιον δὲ αὐτὸ οὐ διὰ τὰ γεγενημένα ἀγαθὰ μόνον καλεῖ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ μέλλοντα.

Πῶς δὲ τὸν Θεὸν εὐαγγελίζεσθαι δι' αὐτοῦ φησιν; «'Αφωρισμένος» γάρ, φησίν, «εἰς εὐαγγέλιον 5 Θεοῦ»· ὁ γὰρ Πατὴρ καὶ πρὸ τῶν εὐαγγελίων δῆλος ἦν. 'Αλλ' εἰ καὶ δῆλος ἦν, 'Ιουδαίοις μόνοις, καὶ οὐδὲ τούτοις πᾶσιν, ὡς ἔδει· οὔτε γὰρ Πατέρα αὐτὸν ὄντα ἤδεσαν, καὶ πολλὰ ἀνάξια αὐτοῦ τότε ἐφάνταζοντο· διὸ καὶ ἔλεγεν ὁ Χριστός, ὅτι ἤξουσιν οἱ 10 ἀληθινοὶ προσκυνηταί· καί, ὅτι «'Ο Πατὴρ τοιούτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν». Ὑστερον δὲ καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἐξεφάνθη τῇ οἰκουμένη πάσῃ· ὅπερ οὖν καὶ προαναφωνῶν ἔλεγεν ὁ Χριστός· «'Ινα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέ- 15 στειλας 'Ιησοῦν Χριστόν». Εὐαγγέλιον δὲ Θεοῦ καλεῖ, ἀπὸ τῶν προοιμίων ἀνορθῶν τὸν ἀκροατήν. Οὐ γὰρ ἦλθε τι σκυθρωπὸν ἀπαγγέλλων, ὡσπερ οἱ προφηταὶ κατηγορίας καὶ ἐγκλήματα καὶ ἐπιτιμήσεις, ἀλλὰ εὐαγγέλια, καὶ εὐαγγέλια Θεοῦ, μενόντων καὶ 20 ἀκινήτων ἀγαθῶν θησαυροὺς μυρίους. «'Ο προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἀγίαις». «Κύριος γὰρ δώσει ρῆμα», φησί, «τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ»· καὶ πάλιν, «'Ως ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην».

25 2. 'Ορᾶς καὶ ρητῶς τοῦ εὐαγγελίου καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν τρόπον ἐν τῇ Παλαιᾷ κείμενον; Οὐ γὰρ διὰ ρημάτων αὐτὸ καταγγέλλομεν μόνον, φησίν, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων· οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπινον ἦν, ἀλλὰ καὶ θεῖον καὶ ἀπόρητον, καὶ πᾶσαν ὑπερβαῖνον φύ- 30 σιν. 'Ἐπειδὴ δὲ καινοτομίαν ἐνεκάλουν τῷ πράγματι, δείκνυσιν αὐτὸ πρεσβύτερον 'Ελλήνων ὄν, καὶ ἐν τοῖς προφήταις προδιαγραφόμενον. Εἰ δὲ μὴ ἐξ ἀρχῆς ἔδωκε, παρὰ τοὺς μὴ βουλομένους δέξασθαι· οἱ

9. 'Ιω. 4, 23

11. Ψαλμ. 67. 12

10. 'Ιω. 17, 3

12. 'Ησ. 52. 7

αυτό εὐαγγέλιο ὄχι μόνο γιὰ τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχουν γίνεи, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ μελλοντικά.

Πῶς, ὅμως λέγει ὅτι εὐαγγελίζεται ὁ Θεὸς μὲ αὐτόν; Γιατί «εἶμαι ξεχωρισμένος», λέγει, «γιὰ τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ», ἐπειδὴ ὁ Πατέρας ἦταν φανερός καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ εὐαγγέλια. Ἄλλ' ἂν καὶ ἦταν φανερός, στοὺς Ἰουδαίους ἦταν μόνο, καὶ ὄχι σὲ ὅλους αὐτούς, ὅπως ἔπρεπε. Γιατί δὲ γνώριζαν ὅτι αὐτὸς ἦταν Πατέρας καὶ φαντάζονταν γι' αὐτόν τότε πολλὰ ἀνάξια, γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε ὁ Χριστὸς, ὅτι θὰ ἔρθουν οἱ πραγματικοὶ προσκυνητὲς καὶ ὅτι «Ὁ Πατέρας ζητάει τέτοιοι νὰ εἶναι αὐτοὶ ποὺ τὸν λατρεύουν»⁹. Τελευταῖα ὅμως καὶ αὐτὸς μαζί μὲ τὸν Υἱὸ φανερώθηκε σὲ ὅλη τὴν οἰκουμένη, πράγμα λοιπὸν ποὺ προλέγοντας καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· «Γιὰ νὰ γνωρίζουν ἐσένα τὸ μόνο ἀληθινὸ Θεὸ καὶ τὸν Ἰησοῦ Χριστό, ποὺ ἔστειλες»¹⁰. Εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ τὸ ὀνομάζει γιὰ νὰ ἐμψυχώσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸν ἀκροατή. Γιατί δὲν ἦρθε ν' ἀναγγεῖλλει κάτι τὸ σκυθρωπὸ, ὅπως οἱ προφῆτες κατηγορίες καὶ ἐγκλήματα καὶ ἐπιτιμήσεις, ἀλλὰ κολές εἰδήσεις, καὶ μάλιστα καλές εἰδήσεις τοῦ Θεοῦ ἀναρίθμητους θησαυρούς, σταθερῶν καὶ ἀκίνητων ἀγαθῶν. «Τὸ ὁποῖο ὑποσχέθηκε μὲ τοὺς προφῆτες του στίς ἅγιες Γραφές». Γιατί λέγει, «Ὁ Κύριος θὰ δίνει λόγο σ' ἐκείνους ποὺ θὰ εὐαγγελίζονται μὲ μεγάλη δύναμη»¹¹ καὶ πάλι, «Πόσο ωραῖα εἶναι τὰ πόδια αὐτῶν ποὺ εὐαγγελίζονται τὴν εἰρήνην»¹².

2. Βλέπεις πῶς στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἀναφέρεται ρητὰ καὶ τὸ ὄνομα καὶ ὁ τρόπος τοῦ εὐαγγελίου; Γιατί δὲν κηρύσσουμε αὐτὸ μόνο μὲ τὰ λόγια, λέγει, ἀλλὰ καὶ μὲ τίς πράξεις, ἀφοῦ δὲν ἦταν ἀνθρώπινο, ἀλλὰ θεῖο καὶ ἀπόρρητο καὶ ξεπερνᾷ κάθε φύση. Ἐπειδὴ ὅμως κατηγοροῦσαν τὸ πράγμα σὰν καινοτομία, δείχνει πῶς αὐτὸ εἶναι παλιότερο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες καὶ πῶς περιγράφεται ἀπὸ πρὶν στοὺς προφῆτες. Ἐὰν ὅμως δὲν τὸ ἔδωκε ἀπὸ τὴν ἀρχή, αὐτὸ ἔγινε ἐξ αἰτίας ἐκείνων ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ τὸ δεχθοῦν· αὐτοὶ βέβαια ποὺ ἤθελαν, ἄ-

γοῦν βουλόμενοι ἤκουσαν. «'Αβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν»,
 φησὶν, «ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν
 καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη». Πῶς οὖν φησιν, ὅτι «Πολλοὶ
 προφητῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ἃ ὑμεῖς βλέ-
 5 πετε, καὶ οὐκ εἶδον»; Οὕτω, φησὶν, ὡς ὑμεῖς βλέ-
 πετε καὶ ἀκούετε, αὐτὴν τὴν σάρκα, καὶ αὐτὰ τὰ ση-
 μεῖα τὰ ἐπὶ τῶν ὄψεων. Σὺ δέ μοι σκόπει, πρὸ πό-
 σων ταῦτα προεκηρύττετο χρόνων· καὶ γὰρ ὅταν με-
 γάλα τινὰ προκατασκευάζειν ὁ Θεὸς μέλλῃ, πρὸ πολ-
 10 λῶν αὐτὰ προαναφωνεῖ χρόνων, γυμνάζων τὴν ἀκο-
 ῆν πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τῆς παρουσίας αὐτῶν. «'Εν
 Γραφαῖς ἀγίαις». Οὐ γὰρ ἔλεγον οἱ προφητῆται μόνον,
 ἀλλὰ καὶ ἔγραφον ἅπερ ἔλεγον· οὐκ ἔγραφον δὲ μόνον,
 ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων ἐτύπουν, ὡς 'Αβραὰμ
 15 τὸν 'Ισαὰκ ἄγων, καὶ Μωϋσῆς τὸν ὄφιν ὑψῶν, καὶ
 τὰς χεῖρας ἐκτείνων ἐπὶ τοῦ 'Αμαλήκ, καὶ τὸν ἄ-
 μνὸν τοῦ πάσχα θύων.

«Περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρ-
 ματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα». Τί ποιεῖς, ὦ Παῦλε; με-
 20 τεωρίσας ἡμῶν τὰς ψυχὰς καὶ ἀναγαγὼν, καὶ με-
 γάλα καὶ ἀπόρρητα φαντασθῆναι ποιήσας, καὶ εὐαγ-
 γέλιον εἰπὼν, καὶ Θεοῦ εὐαγγέλιον, καὶ χορὸν προ-
 φητῶν εἰσαγαγὼν, καὶ δείξας πάντας ἀνακηρύττον-
 τας πρὸ πολλῶν ἐτῶν τὰ ἐσόμενα, ποῦ πάλιν ἡμᾶς
 25 κατὰγεις πρὸς τὸν Δαυίδ; περὶ ἀνθρώπου τίνος δια-
 λέγῃ, εἶπέ μοι, καὶ πατέρα δίδως αὐτῷ τὸν τοῦ 'Ιεσ-
 σαὶ υἱόν; καὶ ποῦ ταῦτα τῶν εἰρημένων ἄξια; Σφό-
 δρα μὲν οὖν ἄξια· οὐ γὰρ περὶ ἀνθρώπου ψιλοῦ, φη-
 σὶν, ὁ λόγος ἡμῖν. Διὰ τοι τοῦτο προσέθηκε τό, «Κα-
 30 τὰ σάρκα», αἰνιττόμενος, ὅτι καὶ κατὰ πνεῦμα γέν-
 νησίς ἐστι τοῦ αὐτοῦ. Καὶ τίνος ἔνεκεν ἐντεῦθεν
 ἤρξατο, καὶ οὐκ ἐκεῖθεν ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων; "Ο-
 τι καὶ Ματθαῖος ἐντεῦθεν καὶ Λουκᾶς καὶ Μάρκος.
 Τὸν γὰρ μέλλοντα χειραγωγεῖν πρὸς τὸν οὐρανόν.
 35 κάτωθεν ἄνω χειραγωγεῖν ἀναγκαῖον· οὕτω γὰρ καὶ

κουσαν. «Ὁ Ἄβραάμ ὁ πατέρας σας», λέγει, «μὲ μεγάλη χαρὰ ἐπιθύμησε νὰ δεῖ τὴν ἡμέρα τῆς ἐνανθρώπισής μου· καὶ τὴν εἶδε καὶ χάρηκε»¹³. Πῶς λοιπὸν λέγει, ὅτι «Πολλοὶ προφῆτες καὶ δίκαιοι ἐπιθύμησαν νὰ δοῦν αὐτὰ ποὺ ἐσεῖς βλέπετε καὶ δὲν τὰ εἶδαν»¹⁴; Ἔτσι, λέγει, ὅπως ἐσεῖς βλέπετε καὶ ἀκοῦτε, αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ αὐτὰ τὰ θαύματα μπροστὰ στὰ μάτια σας. Ἐοῦ ὅμως πρόσεχε, παρακαλῶ, πρὶν ἀπὸ πόσα χρόνια προλέγονταν αὐτά. Γιατὶ πραγματικὰ ὅταν πρόκειται ὁ Θεὸς νὰ προετοιμάσει κάποια μεγάλα, τὰ προλέγει πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, γιὰ νὰ ἐξασκήσει τὴν ἀκοή γιὰ ὑποδοχὴ τῆς παρουσίας τους. «Στις ἀγίες Γραφές». Γιατὶ οἱ προφῆτες δὲν ἔλεγαν μόνο, ἀλλὰ καὶ ἔγραφαν αὐτὰ ποὺ ἔλεγαν. Καὶ δὲν ἔγραφαν μόνο, ἀλλὰ καὶ προτύπωναν μὲ τίς πράξεις τους, ὅπως ὁ Ἄβραάμ ὅταν ὀδηγοῦσε τὸν Ἰσαάκ, καὶ ὅταν ὁ Μωϋσῆς ὕψωνε τὸ φίδι καὶ ἄπλωνε τὰ χέρια του ἐναντίον τῶν Ἀμαληκίτων καὶ θυσίαζε τὸ ἀρνὶ τοῦ πάσχα.

«Γιὰ τὸν Υἱὸ τοῦ ποὺ γεννήθηκε σὰν ἄνθρωπος ἀπὸ ἀπόγονο τοῦ Δαυῖδ». Τί κάνεις, Παῦλε; Ἄφοῦ ἀνύψωσες τίς ψυχές μας καὶ τίς ὀδήγησες ψηλὰ καὶ ἔκαμες νὰ φαντασθοῦμε μεγάλα καὶ ἀπόρρητα, καὶ ἀφοῦ μίλησες γιὰ εὐαγγέλιο, καὶ μάλιστα εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀφοῦ παρουσιάσες χορὸ προφητῶν, καὶ ἀφοῦ ἔδειξες πῶς ὅλοι κήρυξαν πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια αὐτὰ ποὺ πρόκειται νὰ συμβοῦν, ποῦ πάλι μᾶς κατεβάζεις στὸ Δαυῖδ; Γιὰ ποιὸν ἄνθρωπο μιλάς, πές μου, καὶ τοῦ δίνεις πατέρα τὸν υἱὸ τοῦ Ἰεσσαί; Καὶ πῶς αὐτὰ εἶναι ἰσάξια μὲ ἐκεῖνα ποὺ εἰπώθησαν; Πάρα πολὺ λοιπὸν εἶναι ἰσάξια, γιατί ὁ λόγος σὲ μᾶς, λέγει, δὲν εἶναι γιὰ ἀπλὸ ἄνθρωπο. Γι' αὐτὸ βέβαια πρόσθεσε τὸ, «Σὰν ἄνθρωπος», ὑπονοώντας, ὅτι ὑπάρχει καὶ πνευματικὴ γέννηση τοῦ ἴδιου. Καὶ γιὰ ποιὸ λόγο ἄρχισε ἀπὸ ἐδῶ, καὶ ὄχι ἀπὸ ἐκεῖ, ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα; Γιατὶ καὶ ὁ Ματθαῖος ἀπὸ ἐδῶ ἄρχισε, καθὼς ὁ Λουκᾶς καὶ ὁ Μάρκος. Γιατὶ αὐτὸν ποὺ πρόκειται νὰ ὀδηγήσει στὸν οὐρανό, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸν ὀδηγήσει ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω. Ἔτσι λοιπὸν ρυθμίστηκε καὶ

τὸ πρᾶγμα ὠκονομήθη. Πρῶτον γοῦν εἶδον αὐτὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τότε ἐνόησαν Θεόν. Ἡ τοίνυν αὐτὸς τὴν διδασκαλίαν ἐποιήσατο, ταύτη καὶ ὁ μαθητῆς αὐτοῦ τέμνει τὴν ἐκεῖ φέρουσαν ὁδόν.
 5 Πρῶτον οὖν λέγει τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν, οὐκ ἐπειδὴ πρώτη ἦν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ ταύτης πρὸς ἐκείνην ἀνήγε τὸν ἀκροατήν.

«Τοῦ ὀρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει καὶ Πνεύματι ἁγιοσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ἄσαφές τὸ εἰρημένον ἀπὸ τῆς τῶν λέξεων πλοκῆς γέγονε· διόπερ αὐτὸ διελεῖν ἀνάγκη. Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγει; Τὸν ἐκ Δαυὶδ γενόμενον ἀνακηρύττομεν, φησὶν. Ἄλλὰ τοῦτο δῆλον· πόθεν δέ, ὅτι καὶ Υἱὸς Θεοῦ ἐστὶν οὗτος ὁ σαρκωθείς; Πρῶτον ἀπὸ
 15 τῶν προφητῶν διὸ ἔλεγεν, «Ὁ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις». Οὐ μικρᾶς δὲ ἀποδείξεως οὗτος ὁ τρόπος. Ἐπειτα καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως· ὃ καὶ αὐτὸς ἐδήλωσεν εἰπὼν· «Ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα»· τὸν γὰρ τῆς φύσεως ἔλυσε νόμον. Τρίτον ἀπὸ
 20 τῶν θαυμάτων ὧνπερ ἔπραττε, πολλῆς δυνάμεως ἀπόδειξιν παρεχόμενος· τοῦτο γὰρ ἐστὶν, «Ἐν δυνάμει». Τέταρτον ἀπὸ τοῦ Πνεύματος οὐπερ ἐδίδου τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν, καὶ δι' οὗ πάντας ἁγίους ἐποιεῖ· διὸ φησὶ, «Κατὰ Πνεῦμα ἁγιοσύνης»· Θεοῦ γὰρ ἦν μόνου τὰ τοιαῦτα δῶρα χαρίζεσθαι.

Πέμπτον ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως Κυρίου· πρῶτος γὰρ οὗτος καὶ μόνος ἑαυτὸν ἤγειρεν· ὅπερ καὶ αὐτὸς μάλιστα πάντων ἔφησεν εἶναι σημεῖον ἱκανὸν καὶ
 30 τοὺς ἀναισχυντοῦντας ἐπιστομίσαι. «Λύσατε» γὰρ φησὶ, «τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν»· καί, «Ὅταν ὑψώσητέ με ἀπὸ τῆς γῆς, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι»· καὶ πάλιν, «Ἡ γενεὰ

τὸ πρᾶγμα. Πρῶτα βέβαια εἶδαν αὐτὸν σὰν ἄνθρωπο πάνω στὴ γῆ, καὶ τότε τὸν κατανόησαν σὰν Θεό. Ὅπως λοιπὸν δίδαξε αὐτός, ἔτσι καὶ ὁ μαθητὴς του ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο ποὺ ὁδηγεῖ ἐκεῖ. Πρῶτα λοιπὸν λέγει τὴ σαρκικὴ γέννηση, ὅχι ἐπειδὴ ἦταν πρώτη, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπ' αὐτὴ ὁδηγοῦσε τὸν ἀκροατὴ στὴν πνευματικὴ.

«Ὁ ὁποῖος ἀποδείχθηκε Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ὑπερφυσικὴ δυνάμη του, ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγιασμοῦ, καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάστασή του ἀπὸ τοὺς νεκρούς, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός». Ἔγινε ἀσαφές αὐτὸ ἐξ αἰτίας τῆς πλοκῆς τῶν λέξεων. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ἀναλύσουμε. Τί λοιπὸν σημαίνει αὐτὸ ποὺ λέγει; Κηρύσσουμε αὐτὸν ποὺ κατάγεται ἀπὸ τὸ Δαυῖδ, λέγει. Ἄλλ' αὐτὸ εἶναι φανερό. Ἀπὸ ποῦ ὅμως φαίνεται ὅτι αὐτός ποὺ ἔγινε ἄνθρωπος εἶναι καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Πρῶτο, ἀπὸ τοὺς προφῆτες γι' αὐτὸ ἔλεγε, «Τὸ ὁποῖο ὑποσχέθηκε μὲ τοὺς προφῆτες του στὶς ἁγίες Γραφές». Ὁ τρόπος αὐτός δὲν εἶναι μικρὴ ἀπόδειξη. Ἐπειτα καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν τρόπο τῆς γέννησης, πρᾶγμα ποὺ καὶ ὁ ἴδιος φανέρωσε λέγοντας· «Ἀπὸ ἀπόγονο τοῦ Δαυῖδ σὰν ἄνθρωπος», γιατί κατέλυσε τὸ νόμο τῆς φύσης. Τρίτο, ἀπὸ τὰ θαύματα ποὺ ἔκανε, παρέχοντας ἀπόδειξη μεγάλης δυνάμης, γιατί αὐτὸ σημαίνει, «Μὲ δυνάμη». Τέταρτο, ἀπὸ τὸ Πνεῦμα ποὺ χορηγοῦσε σ' ἐκείνους ποὺ πίστευαν σ' αὐτὸν καὶ μὲ τὸ ὁποῖο τοὺς ἔκανε ὅλους ἁγίους. Γι' αὐτὸ λέγει, «Σύμφωνα μὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγιασμοῦ», γιατί ὁ Θεὸς μόνο μπορούσε νὰ χαρίζει τέτοια δῶρα.

Πέμπτο, ἀπὸ τὴν ἀνάσταση τοῦ Κυρίου. Γιατί πρῶτος αὐτός καὶ μόνος ἀναστήθηκε, πρᾶγμα ποὺ καὶ αὐτός περισσότερο ἀπ' ὅλους εἶπε πῶς εἶναι ἰκανὸ σημεῖο ν' ἀποστομώσει καὶ αὐτοὺς ποὺ εἶναι ἀναίσχυντοι. Γιατί λέγει, «Γκρεμίστε τὸ ναὸ αὐτὸν καὶ σὲ τρεῖς ἡμέρες θὰ τὸν ξανακτίσω»¹⁵, καί, «Ὅταν μὲ ὑψώσετε ἀπὸ τὴ γῆ, τότε θὰ μάθετε, ὅτι ἐγὼ εἶμαι»¹⁶ καὶ πάλι, «Ἡ γενεὰ αὕτη ἐπιμένει νὰ ζητᾶ θαῦμα, ἀλλὰ δὲ θὰ τῆς δοθεῖ θαῦ-

αὕτη σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐ-
 τῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ». Τί οὖν ἐστίν, «Ὁρισθέν-
 τος»; Δειχθέντος, ἀποφανθέντος, κριθέντος, ὁμολο-
 γηθέντος παρὰ τῆς ἀπάντων γνώμης καὶ ψήφου, ἀ-
 5 πὸ τῶν προφητῶν, ἀπὸ τῆς παραδόξου γεννήσεως
 τῆς κατὰ σάρκα, ἀπὸ τῆς δυνάμεως τῆς ἐν τοῖς ση-
 μείοις, ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, δι' οὗ τὸν ἁγιασμόν ἔ-
 δωκεν, ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως, δι' ἧς τοῦ θανάτου τὴν
 τυραννίδα κατέλυσε.

10 «Δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπακο-
 ῆν πίστεως». Ὅρα εὐγνωμοσύνην οἰκέτου οὐδὲν ἔ-
 αντοῦ εἶναι βούλεται, ἀλλὰ πάντα τοῦ Δεσπότου.
 Καὶ μὴν τὸ Πνεῦμα τοῦτο ἔδωκε διὸ ἔλεγε· «Πολλὰ
 ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅ-
 15 ταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὀδη-
 γήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν»· καὶ πάλιν, «Ἄ-
 φορίσατέ μοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν». Καὶ
 ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους δέ φησιν, ὅτι «ᾠ μὲν διὰ
 τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λό-
 20 γος γνώσεως»· καί, ὅτι «Αὐτὸ πάντα διαιρεῖ, καθὼς
 βούλεται». Καὶ Μιλησίοις δὲ δημηγορῶν, ἔλεγεν·
 «Ἐν ᾧ ἔθετο ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιμένας καὶ
 ἐπισκόπους». Ὁρᾷς, ὅτι τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Υἱοῦ
 οὐ φησι, καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος; «Χάριν
 25 καὶ ἀποστολὴν»· τουτέστιν, οὐχ ἡμεῖς αὐτὸ κατωρθώ-
 σαμεν τὸ γενέσθαι ἀπόστολοι· οὐδὲ γὰρ καμόντες πολ-
 λά καὶ πονέσαντες, τὴν ἀξίαν ταύτην ἐλάχομεν, ἀλλὰ
 χάριν ἐλάβομεν, καὶ τῆς ἄνωθεν δωρεᾶς τὸ κατόρθω-
 μα γέγονεν. «Εἰς ὑπακοὴν πίστεως».

30 3. Οὐκ ἄρα οἱ ἀπόστολοι ἦσαν οἱ κατορθοῦντες,
 ἀλλ' ἡ προοδοποιούσα χάρις αὐτοῖς. Ἐκείνων μὲν
 γὰρ ἦν τὸ περιέναι καὶ κηρύττειν, τὸ δὲ πείθειν τοῦ
 ἐνεργοῦντος ἐν αὐτοῖς Θεοῦ· καθὼς καὶ ὁ Λουκᾶς
 φησιν, ὅτι «Διήνοιξε τὴν καρδίαν αὐτῶν»· καὶ πᾶ-

μα, παρὰ μόνο τὸ θαῦμα τοῦ Ἰωνᾶ»¹⁷. Τί λοιπὸν σημαίνει τὸ «Ὅρισθέντος»; Ἐκεῖνος ποῦ ἀποδείχθηκε, φανερώθηκε, κρίθηκε, ὁμολογήθηκε ἀπὸ τὴ γνώμη καὶ τὴν ἀπόφαση ὄλων, ἀπὸ τοὺς προφῆτες, ἀπὸ τὴν παράδοξη γέννησή του σὰν ἄνθρωπος, ἀπὸ τὴ δύναμη στὰ θαύματα, ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἔδωσε τὸν ἁγιασμό, ἀπὸ τὴν ἀνάστασή του, μὲ τὴν ὁποία κατάργησε τὴν τυραννία τοῦ θανάτου.

«Μὲ τὸν ὁποῖο λάβαμε τὴ χάρη καὶ τὸ ἀποστολικὸ ἀξίωμα στὴν ὑπακοή τῆς πίστεως». Πρόσεχε τὴν εὐγνωμοσύνη τοῦ δούλου. Τίποτε δὲ θέλει νὰ εἶναι δικό του, ἀλλὰ τὰ πάντα τοῦ Κυρίου. "Ἀλλωστε τὸ Πνεῦμα τὸ ἔδωσε αὐτό. Γι' αὐτὸ ἔλεγε· «Ἔχω πολλὰ νὰ σᾶς πῶ, ἀλλὰ δὲν μπορεῖτε νὰ τὰ συγκράτήσετε ἀκόμη. "Ὅταν ὁμως ἔλθει ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, θὰ σᾶς ὀδηγήσει σὲ ὅλη τὴν ἀλήθεια»¹⁸ καὶ πάλι, «Ἔχωρίστε μου τὸν Παῦλο καὶ τὸ Βαρνάβα»¹⁹. Καὶ στὴν ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους λέγει, ὅτι «Σ' ἄλλον ἀπὸ τὸ Πνεῦμα δίνεταί λόγος σοφίας καὶ σ' ἄλλον λόγος γνώσης»²⁰, καὶ ὅτι «Τὸ Πνεῦμα μοιράζει χωριστὰ τὰ πάντα, ὅπως θέλει»²¹. Καὶ στοὺς Μιλησίους μιλώντας ἔλεγε· «Στὸ ποίμνιο αὐτὸ σᾶς τοποθέτησε τὸ ἅγιο Πνεῦμα ποιμένες καὶ ἐπισκόπους»²². Βλέπετε πῶς αὐτὰ ποῦ ἀνήκουν στὸ Πνεῦμα λέγει ὅτι εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ πῶς ἐκεῖνα ποῦ ἀνήκουν στὸν Υἱὸ εἶναι τοῦ Πνεύματος; «Χάρη καὶ ἀποστολικὸ ἀξίωμα» δηλαδή, δὲν κατορθώσαμε ἐμεῖς αὐτό. τὸ νὰ γίνουμε ἀπόστολοι. Γιατὶ δὲν μᾶς ἔλαχε τὸ ἀξίωμα αὐτὸ ἀφοῦ ὑποφέραμε πολλὰ καὶ κοπιάσαμε, ἀλλὰ λάβαμε χάρη καὶ τὸ κατόρθωμα αὐτὸ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς θείας δωρεᾶς. «Στὴν ὑπακοή τῆς πίστεως.

3. Ἐπομένως δὲν ἦταν οἱ ἀπόστολοι ποῦ κατόρθωναν, ἀλλὰ ἡ χάρη ποῦ προετοίμαζε τὸ δρόμο τους. Γιατὶ ἔργο τους ἦταν τὸ νὰ γυρίζουν καὶ νὰ κηρύττουν, τὸ νὰ πείθουν ὁμως ἦταν ἔργο τοῦ Θεοῦ ποῦ ἐνεργοῦσε μ' αὐτούς, ὅπως καὶ ὁ Λουκᾶς λέγει, ὅτι «Ἄνοιξε τὴν καρδιά

20. Α' Κορ. 12, 8

21. Α' Κορ. 12, 11

22. Πράξ. 20, 28

λιν, «οἷς ἦν δεδομένον ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ». «Εἰς ὑπακοήν». Οὐκ εἶπεν, εἰς ζήτησιν καὶ κατασκευήν, ἀλλ', «Εἰς ὑπακοήν». Οὐδὲ γὰρ ἐπέμφθημεν, φησί, συλλογίζεσθαι, ἀλλ' ὅπερ ἔνεχειρίσθημεν 5 ἀποδοῦναι. Ὅταν γὰρ ὁ Δεσπότης ἀποφήνηται τι, τοὺς ἀκούοντας οὐ περιεργάζεσθαι χρὴ τὰ λεγόμενα καὶ πολυπραγμονεῖν, ἀλλὰ δέχεσθαι μόνον. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι διὰ τοῦτο ἐπέμφθησαν, ἵνα, ἅπερ ἤκουσαν, εἰπωσιν, οὐχ ἵνα οἴκοθέν τι προσθῶσι καὶ ἡμεῖς δὲ 10 λοιπόν, ἵνα πιστεύσωμεν. Τί ἵνα πιστεύσωμεν; «Περὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ»· οὐχ ἵνα τὴν οὐσίαν αὐτοῦ περιεργασώμεθα, ἀλλ' ἵνα εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ πιστεύσωμεν· τοῦτο γὰρ ἦν, ὃ καὶ τὰ σημεῖα ἐποίει· «Ἐν γὰρ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ», φησὶν, «ἔγχειραι καὶ 15 περιπάτει». Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ πίστεως δεῖται, καὶ οὐδὲν τούτων λογισμῶ καταλαβεῖν δυνατόν.

«Ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ἐν οἷς ἔστε καὶ ὑμεῖς κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Τί οὖν; πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὁ Παῦλος ἐκήρυξεν; Ὅτι μὲν γὰρ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ 20 μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ διέδρομε, καὶ κεῖθεν πάλιν εἰς αὐτὰς ἐξέβη τῆς γῆς τὰς ἐσχατίας, δῆλον ἐξ ὧν Ρωμαίοις ἐπέστειλεν. Εἰ δὲ καὶ μὴ πᾶσι ἐπέστη, οὐδὲ οὕτω ψεῦδος τὸ λεγόμενον· οὐ γὰρ περὶ ἑαυτοῦ μόνον φησὶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν δώδεκα ἀποστόλων, καὶ 25 πάντων τῶν καταγγειλάντων τὸν λόγον τῶν μετ' ἐκείνους. Ἄλλως δὲ οὐδὲ ἐπ' αὐτοῦ τὸν λόγον ἐλεγχόμενον ἴδοι τις ἄν, εἰ τὴν προθυμίαν ἐννοήσῃ τὴν ἐκείνου, καὶ ὅτι μετὰ τελευτὴν οὐ παύεται πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης κηρύττων. Ἐννόησον δὲ πῶς ἐπαί- 30 ρει τὴν δωρεάν καὶ δείκνυσι μεγάλην οὔσαν καὶ πολὺ τῆς προτέρας ὑψηλοτέραν· εἴ γε τὰ μὲν παλαιὰ περὶ ἔθνος ἐν ἐρίγνετο, αὕτη δὲ γῆν καὶ θάλασσαν ἐπεσπάσατο.

23. Πράξ. 16, 14

24. Βλ. Λουκᾶ 8, 10 καὶ Πράξ. 19, 10

τους»²³· και πάλι, «στοὺς ὁποίους δόθηκε ν' ἀκούσουν τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ»²⁴. «Στὴν ὑπακοή». Δὲν εἶπε, στὴν ἀναζήτηση καὶ ἐκτέλεση τοῦ ἔργου, ἀλλὰ, «Στὴν ὑπακοή». Γιατὶ δὲ μᾶς ἔστειλε, λέγει, νὰ συγκεντρῶνουμε, ἀλλὰ γιὰ ν' ἀποδώσουμε αὐτὸ ποῦ μᾶς ἐμπιστεύθηκε. "Ὅταν λοιπὸν ὁ Κύριος λέγει κάτι, αὐτοὶ ποῦ ἀκοῦν δὲν πρέπει νὰ περιεργάζονται καὶ νὰ πολυεξετάζουν τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ μόνο νὰ τὰ δέχονται. Γιατὶ οἱ ἀπόστολοι γι' αὐτὸ στάλθηκαν, γιὰ νὰ ποῦν ἐκεῖνα ἀκριβῶς ποῦ ἄκουσαν, ὄχι γιὰ νὰ προσθέσουν κάτι ἀπὸ μόνοι τους, καὶ ἡμεῖς ὅμως στὴ συνέχεια, γιὰ νὰ πιστεύσουμε. Γιὰ νὰ πιστεύσουμε τί; «Στὸ ὄνομά του». "Ὅχι γιὰ νὰ ἀσχολούμαστε μὲ τὴν οὐσία του, ἀλλὰ γιὰ νὰ πιστεύσουμε στὸ ὄνομά του. Γιατὶ αὐτὸ ἦταν ἐκεῖνο, ποῦ ἔκανε καὶ τὰ θαύματα· «Στὸ ὄνομα λοιπὸν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», λέγει, «σὴκω ὄρθιος καὶ περπάτα»²⁵. Καὶ αὐτὸ ὅμως χρειάζεται πίστη καὶ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τὰ κατανοήσουμε μὲ τὸ λογικόν.

«Σὲ ὅλους τοὺς ἐθνικούς, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους εἶστε καὶ σεῖς καλεσμένοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Τί λοιπὸν; Σὲ ὅλα τὰ ἔθνη κήρυξε ὁ Παῦλος; "Ὅτι βέβαια ἔτρεξε ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ μέχρι τὸ Ἰλλυρικὸ πέλαγος, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πάλι ἔφθασε στὰ πέρατα τῆς γῆς, εἶναι φανερό, ἀπ' αὐτὰ ποῦ ἔγραψε στοὺς Ρωμαίους. Ἐὰν ὅμως δὲν ἔφθασε σὲ ὅλους, οὔτε ἔτσι εἶναι ψέμα αὐτὸ ποῦ λέγεται. Γιατὶ δὲ μιλάει μόνο γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς δώδεκα ἀποστόλους καὶ γιὰ ὅλους ἐκείνους ποῦ κήρυξαν τὸ λόγο τοῦ εὐαγγελίου ὕστερα ἀπ' αὐτούς. "Ἄλλωστε οὔτε καὶ γι' αὐτὸν θὰ μπορούσε νὰ κατακρίνει κανεὶς τὸν λόγο αὐτό, ἐὰν κατανοήσει τὴν προθυμία τοῦ Παύλου καὶ ὅτι μετὰ τὸ θάνατό του δὲ σταματᾷ νὰ κηρύττει παντοῦ στὴν οἰκουμένη. Παρατήρησε ὅμως πῶς ἐξυψώνει τὴ δωρεὰ καὶ τὴν ἀποδείχνει μεγάλη καὶ πολὺ πρὸ ἀνώτερη ἀπὸ τὴν προηγούμενη. Ἐὰν βέβαια τὰ παλιὰ γίνονταν γιὰ ἓνα ἔθνος, αὐτὴ προσκάλεσε ὅλη τὴν οἰκουμένη.

25. Πράξ. 3, 6

Σκόπει δέ μοι κἀκεῖνο, πῶς κολακείας πάσης ἀπηλλαγμένη ἐστὶν ἢ τοῦ Παύλου ψυχῆ. Ρωμαῖοις γὰρ διαλεγόμενος τοῖς ὡσπερ ἐν κορυφῇ τινι τῆς οἰκουμένης ἀπάσης καθημένοις, οὐδὲν πλέον αὐτοῖς
 5 δίδωσι τῶν λοιπῶν ἔθνῶν, οὐδέ, ἐπειδὴ τότε ἐκρά-
 τουν καὶ ἐβασίλευον, καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς φησί
 τι πλέον αὐτοῦς ἔχειν· ἀλλ' ὡσπερ, φησί, τοῖς ἔθνε-
 σι πᾶσι κηρύττομεν, οὕτω καὶ ὑμῖν, μετὰ Σκυθῶν καὶ
 Θρακῶν αὐτοῦς ἐριθμῶν· ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἐβούλετο
 10 δηλῶσαι, περιττὸν ἦν τὸ εἰπεῖν, «'Ἐν οἷς ἐστε καὶ
 ὑμεῖς». Ταῦτα δὲ ποιεῖ καθαιρῶν αὐτῶν τὸ φρόνη-
 μα, καὶ κενῶν τὸ φύσημα τῆς διανοίας, καὶ διδά-
 σκων αὐτοῦς τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ἰσοτιμίαν. Διὸ
 ἐπήγαγεν αὐτὸ τοῦτο λέγων· «'Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς
 15 κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ»· τουτέστι, μεθ' ὧν ἐστε καὶ
 ὑμεῖς». Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι τοὺς ἄλλους μεθ' ὑμῶν,
 ἀλλ' ὑμᾶς μετὰ τῶν ἄλλων ἐκάλεσεν. Εἰ γὰρ ἐν Χρι-
 στῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔστι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, πολλῶ
 μᾶλλον οὐδὲ βασιλεὺς καὶ ιδιώτης· καὶ γὰρ ὑμεῖς ἐ-
 20 κλήθητε, καὶ οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν προσήλθετε.

«Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ρώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ, κλη-
 τοῖς ἁγίοις, χάριν ὑμῖν καὶ εἰρήνην ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς
 ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ὅρα πῶς συνε-
 χῶς τὸ ὄνομα τοῦ κλητοῦ τίθησι, «Κλητὸς ἀπόστο-
 25 λος», λέγων, «'Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς κλητοί», «Πᾶ-
 σι τοῖς οὖσιν ἐν Ρώμῃ κλητοῖς». Τοῦτο δὲ οὐ περιτ-
 τολογῶν ποιεῖ, ἀλλὰ βουλόμενος αὐτοῦς τῆς εὐερ-
 γεσίας ἀναμνηῆσαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν ἐν τοῖς πι-
 στεύουσι καὶ ἐξ ὑπάρχων εἶναι καὶ ὑπάτων, καὶ πέ-
 30 νητας καὶ ιδιώτας, ἐκβάλλων τὴν ἀνωμαλίαν τῶν ἀ-
 ξιωμάτων, πᾶσι μίαν ἐπιστέλλει προσηγορίαν. Εἰ δὲ
 ἐν τοῖς ἀναγκαιοτέροις καὶ πνευματικοῖς κοινὰ δού-

Πρόσεξε, παρακαλῶ, καὶ αὐτό, πῶς δηλαδή ἡ ψυχὴ τοῦ Παύλου εἶναι καθαρὴ ἀπὸ κάθε κολακεία. Γιατί, ἂν καὶ μιλάει στοὺς Ρωμαίους, ποὺ βρίσκονταν σὰν σὲ κάποια κορυφὴ ὄλης τῆς οἰκουμένης, δὲν τοὺς ξεχωρίζει καθόλου ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ἔθνη, οὔτε, λέγει ὅτι ὑπερέχουν κάπως στὰ πνευματικά. Καὶ βασίλευαν, ἐπειδὴ τότε εἶχαν δύναμη. Ἄλλ' ὅπως ἀκριβῶς, λέγει, κηρύττουμε σὲ ὅλα τὰ ἔθνη, ἔτσι καὶ σὲ σὰς, συγκαταλέγοντας αὐτοὺς μαζί μὲ τοὺς Σκύθες καὶ τοὺς Θράκες. Γιατί, ἂν δὲν ἤθελε νὰ δηλώσει αὐτό, ἦταν περιττὸ τὸ νὰ πεῖ, «Ἄνάμεσα στοὺς ὁποίους εἶστε καὶ σεῖς». Καὶ κάνει αὐτὰ γιὰ νὰ κατεβάσει τὸ φρόνημά τους, νὰ μειώσῃ τὸ φούσκωμα τοῦ νοῦ τους καὶ νὰ τοὺς διδάξῃ τὴν ἰσότητά μὲ ὅλους. Γι' αὐτὸ τὸ πρόσθεσε τοῦτο λέγοντας· «Ἄνάμεσα στοὺς ὁποίους εἶστε καὶ σεῖς καλεσμένοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»· δηλαδή μαζί μ' αὐτοὺς εἶστε καὶ σεῖς. Καὶ δὲν εἶπε, ὅτι κάλεσε τοὺς ἄλλους μαζί μὲ σὰς, ἀλλ' ἐσὰς μαζί μὲ τοὺς ἄλλους. Γιατί, ἂν ἐνώπιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν ὑπάρχει δοῦλος οὔτε ἐλεύθερος, πολὺ περισσότερο δὲν ὑπάρχει οὔτε βασιλιάς καὶ ἀπλὸς πολίτης. Γιατί καὶ σεῖς προσκληθήκατε καὶ δὲν προσήλθατε ἀπὸ μόνοι σας.

«Σὲ ὅλους τοὺς πιστοὺς ποὺ βρίσκεστε στὴ Ρώμη καὶ εἶστε ἀγαπητοὶ στὸ Θεό, προσκαλεσμένοι ἅγιοι, εἶθε νὰ εἶναι μαζί σας ἡ χάρις καὶ ἡ εἰρήνη ἀπὸ τὸ Θεὸ Πατέρα μας καὶ τὸν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό». Βλέπε πῶς συνέχεια βάζει τὸ ὄνομα τοῦ καλεσμένου, «Καλεσμένος ἀπόστολος», λέγοντας, «Ἄνάμεσα στοὺς ὁποίους εἶστε καὶ σεῖς καλεσμένοι», «Σὲ ὅλους ποὺ βρίσκεστε στὴ Ρώμη καλεσμένοι». Αὐτὸ ὅμως δὲν τὸ κάνει περιττολογώντας, ἀλλὰ γιατί θέλει νὰ τοὺς ὑπενθυμίσει τὴν εὐεργεσία. Ἐπειδὴ βέβαια ἦταν φυσικὸ ἀνάμεσα στοὺς πιστοὺς νὰ ὑπάρχουν καὶ πιστοὶ ποὺ προέρχονταν ἀπὸ ὑπάρχους καὶ ὑπάτους, καὶ φτωχοὶ καὶ ἀπλοὶ πολῖτες, γιὰ νὰ ξεριζώσῃ τὴν διάκριση τῶν ἀξιομάτων, γράφει στὴν ἐπιστολή του μιὰ προσφώνηση γιὰ ὅλους. Ἐὰν ὅμως στὰ πιὸ

λοισ καὶ ἔλευθέροις ἅπαντα πρόκειται, οἷον ἡ ἀγάπη ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ κλήσις, τὸ εὐαγγέλιον, ἡ υἰοθεσία, ἡ χάρις, ἡ εἰρήνη, ὁ ἁγιασμός, τὰ ἄλλα πάντα, πῶς ἐσχάτης ἀνοίας οὐκ ἂν εἶη, οὗς ὁ Θεὸς συνῆ-
 5. *ψε καὶ ὁμοτίμους ἐποίησεν ἐν τοῖς μείζοσι, τούτους διαιρεῖν ἀπὸ τῶν ἐν τῇ γῆ πραγμάτων;*

Διὰ τοι τοῦτο ἀπὸ τῶν προοιμίων αὐτῶν τὴν χαλεπὴν ταύτην ἐκβαλὼν νόσον ὁ μακάριος οὗτος, εἰς τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν αὐτοὺς ἐμβιβάζει, ταπεινο-
 10 *φροσύνην. Τοῦτο καὶ οἰκέτας βελτίους εἰργάζετο, μανθάνοντας ὡς οὐδὲν ἐκ τῆς δουλείας παραβλαβή-
 σονται, τὴν ὄντως ἔλευθερίαν ἔχοντες· τοῦτο καὶ τοὺς δεσπότας παρεσκεύαζε μετριάζειν, παιδευομέ-
 νους ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος τῆς ἔλευθερίας, ἂν μὴ
 15 τὰ τῆς πίστεως ἢ προηγούμενα. Καὶ ἵνα μάθης, ὅ-
 τι οὐ σύγχυσις ἐργαζόμενος τοῦτο ἐποίει καὶ πάντα μιγνύς, ἀλλ' οἶδε καὶ διαίρεσιν ἀρίστην, οὐχ ἀπλῶς ἔγραψε πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ρώμῃ, ἀλλὰ μετὰ διορισμοῦ, «Τοῖς ἀγαπητοῖς τοῦ Θεοῦ». Αὕτη γὰρ ἡ ἀρί-
 20 *στη διάκρισις, καὶ δείκνυσι πόθεν ὁ ἁγιασμός.**

4. Πόθεν οὖν ὁ ἁγιασμός; Ἐκ τῆς ἀγάπης. Εἰ-
 πὼν γάρ, «Ἀγαπητοῖς», τότε ἐπήγαγε, «Κλητοῖς ἀ-
 γίοις», δηλῶν ὅτι ἐντεῦθεν ἡμῖν ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν
 ἀπάντων· ἀγίους δὲ τοὺς πιστοὺς καλεῖ πάντας. «Χά-
 25 *ρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη».* Ὡς προσηγορίας μυρία φερού-
 σης ἀγαθά. Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις εἰς
 τὰς οἰκίας εἰσιοῦσι πρῶτον ρῆμα φάσκειν ἐπέταττε.
 Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἐντεῦθεν πανταχοῦ προοι-
 μιάζεται ἀπὸ τῆς χάριτος καὶ τῆς εἰρήνης. Οὐδὲ
 30 *γὰρ μικρὸν κατέλυσεν ὁ Χριστὸς πόλεμον, ἀλλὰ καὶ
 ποικίλλον καὶ παντοδαπὸν καὶ χρόνιον καὶ τοῦτον
 οὐκ ἐκ τῶν ἡμετέρων πόνων, ἀλλὰ διὰ τῆς αὐτοῦ
 χάριτος. Ἐπεὶ οὖν ἡ μὲν ἀγάπη τὴν χάριν, ἡ δὲ χά-*

ἀναιγκαῖα καὶ στὰ πνευματικὰ ὅλα εἶναι κοινὰ στοὺς δούλους καὶ στοὺς ἐλεύθερους, ὅπως ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἡ κλήση, τὸ εὐαγγέλιο, ἡ υἰοθεσία, ἡ χάρη, ἡ εἰρήνη, ὁ ἁγιασμός, ὅλα τὰ ἄλλα, πῶς δὲ θὰ ἦταν ἀπόδειξη τῆς πιὸ μεγάλης ἀνοησίας, τὸ νὰ ξεχωρίζει αὐτοὺς ἀπὸ τὰ γήινα πράγματα, αὐτοὺς ποὺ ὁ Θεὸς τοὺς ἔνωσε καὶ τοὺς ἔκαμε ἴσους στὰ μεγαλύτερα ἀγαθὰ;

Γι' αὐτὸ λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀπομακρύνει τὴ φοβερὴ αὐτὴ ἀρρώστια ὁ μακάριος Παῦλος καὶ τοὺς ὀδηγεῖ στὴ μητέρα τῶν ἀγαθῶν, τὴν ταπεινοφροσύνη. Αὐτὸ καὶ τοὺς δούλους ἔκανε καλύτερους, γιατί μάθαιναν πῶς δὲ θὰ ζημιωθοῦν καθόλου ἀπὸ τὴ δουλεία, ἀφοῦ εἶχαν τὴν πραγματικὴ ἐλευθερία. Αὐτὸ καὶ τοὺς κυρίους ἔκανε νὰ εἶναι μετριόφρονες γιατί μάθαιναν πῶς δὲν ἔχουν κανένα ὄφελος ἀπὸ τὴν ἐλευθερία, ἂν δὲν προηγοῦνται τὰ ἔργα τῆς πίστεως. Καὶ γιὰ νὰ μάθεις, ὅτι δὲν ἔκανε αὐτὸ προκαλώντας σύγχυση καὶ ἀνακατεύοντας τὰ πάντα, ἀλλὰ γνώριζε καὶ τὴν ἄριστη διάκριση, δὲν ἔγραψε ἀπλὰ σὲ ὅλους ποὺ βρίσκονται στὴ Ρώμη, ἀλλὰ μὲ προσδιορισμό, «Ποὺ εἰστε ἀγαπητοὶ τοῦ Θεοῦ». Γιατί αὐτὴ εἶναι ἡ ἄριστη διάκριση καὶ δείχνει ἀπὸ ποῦ προέρχεται ὁ ἁγιασμός.

4. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν προέρχεται ὁ ἁγιασμός; Ἀπὸ τὴν ἀγάπη. Γιατί ἀφοῦ εἶπε «Στοὺς ἀγαπητούς», τότε πρόσθεσε, «Στοὺς καλεσμένους ἀγίους», φανερώνοντας ὅτι ἀπὸ ἐδῶ προέρχεται ἡ πηγὴ ὅλων τῶν ἀγαθῶν γιὰ μᾶς. Ἀγίους ὀνομάζει τοὺς πιστοὺς ὅλους. «Εἴθε νὰ ἔρθει σὲ σᾶς ἡ χάρη καὶ εἰρήνη». Αὐτὴ εἶναι ἡ προσφώνηση ποὺ φέρει ἄπειρα ἀγαθὰ. Αὐτὸ καὶ ὁ Χριστὸς πρόσταζε στοὺς ἀποστόλους νὰ λέγουν πρώτη λέξη, ὅταν ἔμπαιναν στὰ σπίτια. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἀπὸ ἐδῶ πάντα ἀρχίζει, δηλαδὴ ἀπὸ τὴ χάρη καὶ τὴν εἰρήνη. Γιατί ὁ Χριστὸς δὲν κατάργησε μικρὸ πόλεμο, ἀλλὰ καὶ πολύμορφο καὶ πολύτροπο καὶ πολύχρονο, καὶ αὐτὸν ὄχι μὲ τοὺς δικούς μας κόπους, ἀλλὰ μὲ τὴ δική του χάρη. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ἀγάπη δώρησε τὴ χάρη καὶ ἡ χάρη τὴν

ρις τὴν εἰρήνην ἐδωρήσατο, ὡς ἐν τάξει προσηγορίας αὐτὰ θεῖς, ἐπεύχεται μένειν διηνεκῆ καὶ ἀκίνητα, ὥστε μὴ πάλιν ἕτερον ἀναρριπισθῆναι πόλεμον· καὶ παρακαλεῖ τὸν δεδωκότα, πάγια ταῦτα διατηρεῖν, οὐ-
 5 τω λέγων «Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Ἴδου ἐνταῦθα τό, ἀπό, κοινόν ἐστι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἴσον τῶ, ἐξ οὗ. Οὐ γὰρ εἶπε, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Κυ-
 10 ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλ', «Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». Βαβαί, πόσον ἴσχυσεν ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγάπη· οἱ ἐχθροὶ καὶ ἠτιμωμένοι ἅγιοι καὶ υἱοὶ γεγόνασιν ἐξαίφνης. Ὅταν γὰρ πατέρα καλέσῃ, υἱοὺς ἐδήλωσεν· ὅταν δὲ υἱοὺς εἶπῃ,
 15 ἅπαντα τῶν ἀγαθῶν τὸν θησαυρὸν ἀνεκάλυψε. Μένωμεν τοίνυν ἀξίαν τῆς δωρεᾶς τὴν πολιτείαν ἐνδεικνύμενοι, καὶ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀγιωσύνην διατηροῦντες. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ἀξιώματα πρόσκαιρά τέ ἐστι, καὶ τῶ παρόντι συγκαταλύεται βίω, καὶ χρη-
 20 μάτων ἐστὶν ὠνητά· ὅθεν οὐδὲ ἀξιώματα αὐτὰ εἶναι ἂν τις φαίῃ, ἀλλ' ὀνόματα ἀξιωμάτων μόνον, ἐν τῇ τῶν ἱματίων περιβολῇ, καὶ τῇ τῶν δορυφόρων κολακείᾳ τὴν δύναμιν ἔχοντα, τοῦτο δέ, ἅτε παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέν, τὸ δῶρον τὸ τῆς ἀγιωσύνης καὶ τῆς υἱο-
 25 θεσίας, οὐδὲ θανάτῳ διακόπτεται, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ λαμπρούς, καὶ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἡμῖν συναποδημεῖ ζωήν.

Ὁ γὰρ τὴν υἱοθεσίαν διατηρῶν, καὶ τὴν ἀγιωσύνην μετὰ ἀκριβείας φυλάττων, αὐτοῦ τοῦ τὸ διά-
 30 δημα προκειμένου καὶ τὴν ἀλουργίδα ἔχοντος, λαμπρότερός τέ ἐστι πολλῶ καὶ μακαριώτερος, καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον γαλήνην τε ἐντρυφῶν πολλῇ, καὶ χρησταῖς συντρεφόμενος ἐλπίσι, καὶ οὐδεμίαν θορύβου καὶ ταραχῆς ἔχων ὑπόθεσιν, ἀλλ' ἡδονῆς διηνε-
 35 κοῦς ἀπολαύων. Εὐθυμίαν γὰρ καὶ χαρὰν οὐκ ἀρχῆς

εἰρήνη, βάζοντας αὐτὰ στή θέση τῆς προσφώνησης, εὐχεται νὰ παραμένουν παντοτινὰ καὶ ἀκίνητα, γιὰ νὰ μὴ φουντώσει πάλι ἄλλος πόλεμος. Καὶ παρακαλεῖ αὐτὸν ποὺ τὰ ἔχει δώσει, νὰ τὰ διατηρεῖ αὐτὰ σταθερά, λέγοντας ἔτσι: «Εἶθε νὰ εἶναι μαζί σας ἡ χάρη καὶ ἡ εἰρήνη ἀπὸ τὸ Θεὸ Πατέρα μας καὶ ἀπὸ τὸν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό».

Νὰ ἐδῶ τὸ «ἀπὸ» εἶναι κοινὸ καὶ στὸν Πατέρα καὶ στὸν Υἱό, ποὺ εἶναι ἴσο μὲ τὸ «ἀπ' αὐτόν». Γιατί δὲν εἶπε, ὡς εἶναι μαζί σας ἡ χάρη καὶ ἡ εἰρήνη ἀπὸ τὸ Θεὸ Πατέρα μέσω τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ, «Ἀπὸ τὸ Θεὸ Πατέρα καὶ τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό». Πῶ, πῶ, πόσο δυνατὴ εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἐχθροὶ καὶ οἱ ἀτιμασμένοι ἔγιναν· ξαφνικὰ ἅγιοι καὶ υἱοί. Γιατί ὅταν τὸν ὀνομάζει Πατέρα, ὑπονοεῖ τοὺς υἱούς· καὶ ὅταν πεῖ τοὺς υἱούς, φανέρωσε ὅλο τὸ θησαυρὸ τῶν ἀγαθῶν. Ἄς ἐξακολουθήσουμε λοιπὸν νὰ παρουσιάζουμε συμπεριφορὰ ἄξια μὲ τὴ δωρεὰ καὶ νὰ διατηροῦμε τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ἀγιωσύνη. Γιατί τὰ ἄλλα ἀξιώματα εἶναι καὶ πρόσκαιρα καὶ ἐξαφανίζονται μαζί μὲ τὴν παρούσα ζωὴ καὶ ἀγοράζονται μὲ χρήματα. Ἐπομένως οὔτε ἀξιώματα θὰ μπορούσε νὰ πεῖ πῶς εἶναι κάποιος, ἀλλὰ μόνο ὀνόματα ἀξιωμάτων, ποὺ ἔχουν τὴ δύναμή τους στὴν ἐνδυμασία καὶ στὴν κολακεία τῶν σωματοφυλάκων, ἐνῶ αὐτό, ἐπειδὴ δόθηκε ἀπὸ τὸ Θεό, δηλαδὴ τὸ δῶρο τῆς ἀγιωσύνης καὶ τῆς υἰοθεσίας, οὔτε μὲ τὸ θάνατο σταματᾷ, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ μᾶς κάνει λαμπροὺς καὶ ἔρχεται μαζί μας στὴν ἄλλη ζωὴ.

Γιατί ἐκεῖνος ποὺ διατηρεῖ τὴν υἰοθεσία καὶ φυλάγει μὲ ἀκρίβεια τὴν ἀγιωσύνη εἶναι πολὺ λαμπρότερος καὶ εὐτυχέστερος ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ φοράει τὸ στέμμα καὶ ἔχει τὴν βασιλικὴ πορφύρα, καὶ στὴν παρούσα ζωὴ ἀπολαμβάνοντας πολλὴ γαλήνη καὶ τρεφόμενος μαζί μὲ τίς ἀγαθὲς ἐλπίδες καὶ χωρὶς νὰ ἔχει καμιὰ ἀφορμὴ ταραχῆς καὶ σύγχυσης, ἀλλ' ἀπολαμβάνοντας συνέχεια εὐχαρίστηση. Γιατί τὴν εὐθυμία καὶ τὴ χαρὰ δὲν τὴν προκα-

μέγεθος, οὐ χρημάτων πλήθος, οὐ δυναστείας ὄγκος, οὐκ ἰσχύς σώματος, οὐ πολυτέλεια τραπέζης, οὐχ ἱματίων κόσμος, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἀνθρωπίνων ποιεῖν εἶωθεν, ἀλλ' ἢ κατόρθωμα μόνον πνευματικόν, καὶ
 5 συνειδὸς ἀγαθόν. Καὶ ὁ τοῦτο κεκαθαρμένον ἔχων, καὶ ῥάκια περικείμενος ἦ, καὶ λιμῶ παλαίων, τῶν σφόδρα τρυφώντων ἐστὶν εὐθυμότερος· ὡσπερ οὖν ὁ πονηρὰ συνειδὼς ἑαυτῷ, καὶ τὰ πάντων περιβάλλεται χρήματα, πάντων ἐστὶν ἀθλιώτερος.

10 Διὰ δὴ τοῦτο ὁ μὲν Παῦλος ἐν λιμῶ ζῶν τῷ διηνεκεῖ καὶ γυμνότητι, καὶ μαστιζόμενος καθ' ἐκάστην ἡμέραν, ἔχαιρέ τε καὶ ἐτρέφει μᾶλλον τῶν βασιλευόντων τότε· ὁ δὲ Ἀχαιᾶς βασιλεύων καὶ τρυφῆς ἀπολαύων πολυτελοῦς, ἐπειδὴ τὴν ἁμαρτίαν ἐκείνην
 15 εἰργάσατο, ἔστενέ τε καὶ ἠθύμει, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ συμπεπτωκὸς ἦν, καὶ πρὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν. Εἰ τοίνυν βουλόμεθα ἀπολαύειν ἡδονῆς, πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων φεύγωμεν πονηρίαν, καὶ διώκωμεν ἀρετήν, ὡς οὐκ ἐνὸν ἄλλως τούτου μετασχεῖν, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἀναβῶμεν τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· «Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη». Τοῦτον οὖν τὸν καρπὸν τρέφωμεν παρ' ἑαυτοῖς, ἵνα καὶ τῆς ἐνταῦθα χαρᾶς ἀπολαύσωμεν, καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτύχωμεν βασιλείας, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

26. Ἀχαιᾶς· βασιλείας τοῦ Ἰσραήλ. Γιὰ τὴ δράση του βλ. Γ' Βασ. 16, 29 - 22. 40

27. Γαλ. 5. 22

λει συνήθως τὸ μέγεθος τῆς ἐξουσίας, οὔτε τὸ πλῆθος τῶν χρωμάτων, οὔτε τὸ μέγεθος τῆς βασιλείας, οὔτε ἡ δύναμη τοῦ σώματος, οὔτε ἡ πολυτέλεια τῶν φαγητῶν, οὔτε ὁ στολισμὸς τῶν ἐνδυμάτων, οὔτε κάτι ἄλλο ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, παρὰ μόνο τὸ πνευματικὸ κατόρθωμα καὶ ἡ ἀγαθὴ συνείδηση. Καὶ αὐτὸς ποὺ ἔχει καθαρὴ τὴ συνείδησή του, καὶ ἂν ἀκόμη φοράει ράκη καὶ παλεύει μὲ τὴν πείνα, εἶναι πιὸ εὐθυμὸς ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ζοῦν σὲ πολὺ μεγάλες ἀπολαύσεις· ὅπως ἀκριβῶς πάλι αὐτὸς ποὺ ἔχει πονηρὴ συνείδηση, καὶ ἂν ἀκόμη ἔχει τὰ χρήματα ὅλων, εἶναι πιὸ δυστυχισμένος ἀπ' ὅλους.

Γι' αὐτὸ λοιπὸν ὁ Παῦλος, ἐνῶ ζοῦσε σὲ διαρκὴ πείνα καὶ γύμνια καὶ ἐνῶ μαστιζόταν καθημερινά, καὶ χαιρόταν καὶ ἀπολάμβανε περισσότερο ἀπὸ τοὺς τότε βασιλεῖς, ἐνῶ ὁ Ἀχαάβ²⁶, ἂν καὶ ἦταν βασιλιάς καὶ ζοῦσε μὲ πολυτελεῖς ἀπολαύσεις, ἐπειδὴ ἔκαμε ἐκείνη τὴν ἀμαρτία, καὶ στέναζε καὶ στενοχωριόταν καὶ τὸ πρόσωπό του ἦταν θλιμμένο, καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀμαρτία καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἀμαρτία. Ἐὰν λοιπὸν θέλουμε νὰ ἀπολαμβάνουμε εὐχαρίστηση, πρὶν ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα ἄς ἀποφεύγουμε τὴν κακία καὶ ἄς ἐπιδιώκουμε τὴν ἀρετή, γιατί διαφορετικὰ δὲν εἶναι δυνατό νὰ πάρουμε μέρος σ' αὐτό, καὶ ἂν ἀκόμη ἀνεβοῦμε στὸν ἴδιο τὸ βασιλικὸ θρόνο. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Ὁ καρπὸς τοῦ Πνεύματος εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ χαρὰ, ἡ εἰρήνη»²⁷. Αὐτὸν λοιπὸν τὸν καρπὸ ἄς τρέφουμε στοὺς ἑαυτοὺς μας, ὥστε νὰ ἀπολαύσουμε καὶ τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς αὐτῆς, καὶ νὰ ἐπιτύχουμε τὴ μελλοντικὴ βασιλεία, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα στὸν Πατέρα καὶ συγχρόνως στὸ ἅγιο Πνεῦμα, τώρα καὶ πάντοτε, καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'

(Ρωμ. 1, 8 - 17)

«Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ».

1. Πρέπον τῇ μακαρίᾳ ψυχῇ τὸ προοίμιον, καὶ ἵ-
5 κανὸν ἅπαντα παιδεῦσαι καὶ ἔργων καὶ λόγων ἀγα-
θῶν ἀπάρχεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ μὴ μόνον ὑπὲρ τῶν
οἰκείων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἀλλοτριῶν εὐχαριστεῖν
κατορθωμάτων, ὃ καὶ φθόνου καὶ βασκανίας καθα-
ρὰν ποιεῖ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν Θεὸν ἐπισπᾶται μειζό-
10 νως πρὸς τὴν τῶν εὐχαριστούντων εὐνοίαν. Διὸ καὶ
ἀλλαχοῦ φησιν· «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν
πάσῃ εὐλογία πνευματικῇ». Εὐχαριστεῖν δὲ δεῖ οὐ-
χὶ πλουτοῦντος μόνον, ἀλλὰ καὶ πενομένους, οὐχ ὑ-
15 ὑγιαίνοντας, ἀλλὰ νοσοῦντας, οὐκ εὐημεροῦντας, ἀλ-
λὰ καὶ τάναντία ὑπομένοντας· τὸ μὲν γὰρ ἐξ οὐρίας
τῶν πραγμάτων φερομένων εὐχαριστεῖν, θαυμαστὸν
οὐδέν· ὅταν δὲ πολὺ τὸ κλυδώνιον ᾗ, καὶ τὸ σκάφος
περιτρέπηται καὶ κινδυνεύῃ, τότε ἐστὶν ἡ πολλὴ τῆς
20 ὑπομονῆς καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης ἐπίδειξις. Διὰ δὴ
τοῦτο καὶ ὁ Ἰωβ ἐντεῦθεν ἐστεφανοῦτο, καὶ τὸ ἀναί-
σχυντον τοῦ διαβόλου στόμα ἐνέφραττε, καὶ ἐδείκνυ
σαφῶς, ὅτι οὐδὲ ἡνίκα εὐημερῶν ᾗν, διὰ τὰ χρήμα-
τα εὐχάριστος ᾗν, ἀλλὰ διὰ τὴν πολλὴν περὶ τὸν Θε-
25 ὸν ἀγάπην.

“Ορα δὲ καὶ ἐπὶ τίσιν εὐχαριστεῖ· οὐκ ἐπὶ τοῖς
γῆινοῖς καὶ ἀπολλυμένοις, οἷον ἐπὶ ἀρχῇ καὶ δυνα-
στεία καὶ δόξῃ· ταῦτα γὰρ οὐδενὸς ἄξια λόγου· ἀλλ’

Ο Μ Ι Λ Ι Α Γ '

(Ρωμ. 1, 8 - 17)

«Πρῶτα εὐχαριστῶ τὸ Θεὸ μου μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ γιὰ ὅλους σας, ἐπειδὴ ἡ πίστη σας διαλαλείται σὲ ὅλο τὸν κόσμο».

1. Ὁ πρόλογος ταιριάζει στὴ μακάρια ψυχὴ καὶ εἶναι ἰκανὸς νὰ διδάξει ὅλους νὰ προσφέρουν τίς ἀπαρχές τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ λόγων στὸ Θεό, καὶ νὰ μὴν τὸν εὐχαριστοῦν μόνο γιὰ τὰ δικά τους κατορθώματα, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ ξένα, πράγμα ποὺ καθαρίζει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ φθόνο καὶ τὴν κακολογία καὶ προσελκύει περισσότερο τὸ Θεὸ στὴν εὐνοια ἐκείνων ποὺ τὸν εὐχαριστοῦν. Γι' αὐτὸ καὶ ἀλλοῦ λέγει: «Ἄς εἶναι εὐλογημένος ὁ Θεὸς καὶ Πατέρας τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποὺ μᾶς εὐλόγησε μὲ κάθε πνευματικὴ εὐλογία»¹. Καὶ πρέπει νὰ τὸν εὐχαριστοῦν ὄχι μόνο οἱ πλούσιοι ἀλλὰ καὶ οἱ φτωχοί, ὄχι οἱ ὑγιεῖς ἀλλὰ καὶ οἱ ἄρρωστοι, ὄχι αὐτοὶ ποὺ εὐημεροῦν ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ποὺ ὑποφέρουν τὰ ἀντίθετα. Γιατὶ τὸ νὰ εὐχαριστεῖ κανεὶς, ὅταν τὰ πράγματα πηγαίνουν εὐνοϊκά, δὲν εἶναι καθόλου παράξενο. Ὅταν ὅμως ὑπάρχει μεγάλη τρικυμία καὶ τὸ σκάφος ἀνατρέπεται καὶ κινδυνεύει, τότε ὑπάρχει ἡ μεγάλη ἀπόδειξη τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ ὁ Ἰὼβ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ στεφανωνόταν καὶ ἔκλεινε τὸ ἀναίσχυντο στόμα τοῦ διαβόλου καὶ ἔδειχνε καθαρὰ, ὅτι οὔτε ὅταν εὐημεροῦσε δὲν εὐχαριστοῦσε τὸ Θεὸ γιὰ τὰ χρήματα, ἀλλὰ ἀπὸ τῆ μεγάλης του ἀγάπης γι' αὐτόν.

Πρόσεχε ὅμως καὶ γιὰ ποιά πράγματα εὐχαριστεῖ. Ὅχι γιὰ τὰ γήινα καὶ τὰ φθαρτά, ὅπως γιὰ τὴν ἐξουσία καὶ τὴ βασιλεία καὶ τὴ δόξα, γιατί αὐτὰ δὲν ἀξίζουν κα-

ἐπὶ τοῖς ὄντως ἀγαθοῖς, τῇ πίστει καὶ τῇ παρρησίᾳ·
καὶ μεθ' ὄσης εὐχαριστεῖ διαθέσεως· οὐ γὰρ εἶπε,
τῷ Θεῷ, ἀλλά, «Τῷ Θεῷ μου»· ὃ καὶ οἱ προφῆται
ποιοῦσι, τὸ κοινὸν ἰδιοποιούμενοι. Καὶ τί θαυμαστόν,
5 εἰ οἱ προφῆται; Αὐτὸς γὰρ αὐτὸ συνεχῶς ὁ Θεὸς
φαίνεται ποιῶν ἐπὶ τῶν δούλων, Θεὸν Ἀβραάμ, καὶ
Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ ἰδιαζόντως λέγων ἑαυτόν. «Ὅ-
τι ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ».
Τί οὖν; πᾶσα ἡ γῆ τὴν πίστιν ἤκουσε τῶν Ρωμαίων;
10 Πᾶσα ἐξ ἐκείνου· καὶ οὐδὲν ἀπεικός· οὐ γὰρ ἄσημος
ἡ πόλις ἦν, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τινος κορυφῆς κειμένη.
διὰ πάντα κατάδηλος ἦν. Σὺ δέ μοι σκόπει τοῦ κηρύ-
γματος τὴν δύναμιν, πῶς ἐν χρόνῳ βραχεῖ διὰ τελω-
νῶν καὶ ἀλιέων αὐτῆς τῆς τῶν πόλεων ἐπελάβετο
15 κορυφῆς, καὶ ἄνδρες Σύροι Ρωμαίων ἐγένοντο δι-
δάσκαλοι καὶ καθηγηταί.

Δύο τοίνυν αὐτοῖς μαρτυρεῖ κατορθώματα· καὶ ὅ-
τι ἐπίστευον, καὶ ὅτι μετὰ παρρησίας ἐπίστευον, καὶ
τοσαύτης ὡς πᾶσαν τὴν γῆν καταλαβεῖν τὴν ὑπὲρ
20 αὐτῶν φήμην. «Ἡ πίστις γὰρ ὑμῶν», φησί, «καταγ-
γέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ»· ἡ πίστις, οὐχ αἱ λογο-
μαχίαι οὐδὲ αἱ συζητήσεις οὐδὲ οἱ συλλογισμοί· καί-
τοι πολλὰ ἦν ἐκεῖ τὰ κωλύματα τῆς διδασκαλίας. Καὶ
γὰρ ἄρτι τῆς οἰκουμένης δεξάμενοι τὴν ἀρχὴν μέγα
25 ἐφρόνουν, καὶ πλούτῳ καὶ τρυφῇ συνέζων, καὶ τὸ
κῆρυγμα ἀλιεῖς ἐκόμιζον, Ἰουδαῖοι καὶ ἐξ Ἰουδαίων,
ἔθνους μεμισημένου καὶ παρὰ πᾶσι βδελυκτοῦ, καὶ
τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖν ἐκελεύοντο, τὸν ἐν Ἰ-
ουδαίᾳ τραφέντα· καὶ μετὰ τοῦ δόγματος καὶ βίον
30 αὐστηρὸν κατήγγελλον οἱ διδάσκαλοι ἀνθρώποις τρυ-
φᾶν μεμελετηκόσι, καὶ πρὸς τὰ παρόντα ἐπτοημέ-
νοισι. Καὶ οἱ καταγγέλλοντες ἦσαν πένητες καὶ ἰδιώ-
ται, ἀγεννεῖς καὶ ἐξ ἀγεννῶν. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων
τοῦ λόγου τὸν δρόμον ἐκώλυσε· τοσαύτη τοῦ σταυρα-

τὴν παρρησία. Πρόσεχε ἀκόμη καὶ μὲ πόση διάθεση εὐχαριστεῖ. Γιατί δὲν εἶπε, «τὸ Θεό», ἀλλά, «Τὸ Θεό μου», πράγμα ποῦ καὶ οἱ προφῆτες κάνουν, οἰκειοποιούμενοι αὐτὸ ποῦ εἶναι κοινό. Καὶ γιατί εἶναι παράξενο, ἂν τὸ κάνουν οἱ προφῆτες; Γιατί καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς φαίνεται πῶς κάνει τὸ ἴδιο συνέχεια στοὺς δούλους του, ὀνομάζοντας τὸν ἑαυτὸ του ἰδιαίτερα Θεὸ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ. «Ἐπειδὴ ἡ πίστη σας διαλαλεῖται σὲ ὅλο τὸν κόσμο». Τί λοιπόν; Ὁλη ἡ γῆ ἄκουσε τὴν πίστη τῶν Ρωμαίων; Ὁλη ἀπὸ ἐκεῖνον καὶ δὲν εἶναι καθόλου παράλογο. Γιατί ἡ πόλη δὲν ἦταν ἄσημη, ἀλλὰ φαινόταν ἀπὸ παντοῦ, σὰν νὰ βρισκόταν ἐπάνω σὲ κάποια κορυφή. Ἐσὺ ὅμως, παρακαλῶ, πρόσεχε τὴ δύναμη τοῦ κηρύγματος, πῶς μέσα σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα μὲ τοὺς τελῶνες καὶ τοὺς ψαράδες κατέλαβε αὐτὴ τὴν κορυφὴ τῶν πόλεων καὶ πῶς ἄνδρες Σύροι ἔγιναν διδάσκαλοι καὶ καθηγητὲς τῶν Ρωμαίων.

Δύο λοιπόν κατορθώματα βεβαιώνει γι' αὐτούς· καὶ ὅτι πίστευαν, καὶ ὅτι μὲ παρρησία πίστευαν, καὶ μάλιστα μὲ τόση παρρησία ὥστε ἡ φήμη γι' αὐτούς ν' ἀπλωθεῖ σὲ ὅλη τὴ γῆ. «Γιατί ἡ πίστη σας», λέγει, «διαλελεῖται σὲ ὅλο τὸν κόσμο». Ἡ πίστη, ὄχι οἱ λογομαχίες οὔτε οἱ συζητήσεις οὔτε οἱ συλλογισμοί, ἂν καὶ ἦταν ἐκεῖ πολλὰ τὰ ἐμπόδια τῆς διδασκαλίας. Γιατί, παίρνοντας πρὶν ἀπὸ λίγο τὴν ἐξουσία τῆς οἰκουμένης, ὑπερηφανεύονταν καὶ ζοῦσαν μέσα στὸν πλοῦτο καὶ τίς ἀπολαύσεις, καὶ τὸ κήρυγμα τὸ μετέφεραν ψαράδες, Ἰουδαῖοι καὶ ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, ποῦ ἦταν ἔθνος μισητὸ καὶ ἀπ' ὅλους βδελυρό. καὶ προτρέπονταν νὰ προσκυνοῦν τὸ σταυρωμένο, ποῦ ἔζησε στὴν Ἰουδαία. Καὶ μαζί μὲ τὴν πίστη οἱ διδάσκαλοι κήρυτταν καὶ αὐστηρὴ ζωὴ στοὺς ἀνθρώπους, ποῦ εἶχαν συνηθίσει νὰ ζοῦν μέσα στις ἀπολαύσεις καὶ νὰ ἐπιθυμοῦν ὑπερβολικὰ τὰ παρόντα ἀγαθὰ. Καὶ αὐτοὶ ποῦ κήρυτταν ἦταν φτωχοὶ καὶ ἀπλοῖκοι ἄνθρωποι, ἄσημοι καὶ ἀπὸ ἄσημους γονεῖς. Ἀλλὰ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἐμπόδισε τὸ δρόμο τοῦ

θέντος ἢ δύναμις ἦν, ὡς πανταχοῦ περιάγειν τὸν λόγον.

«Καταγγέλλεται» γάρ, φησίν, «ἐν ὄλω τῷ κόσμῳ». Καὶ οὐκ εἶπε, δηλοῦται, ἀλλὰ «Καταγγέλλεται», ὡς πάντων ἐν στόμασιν αὐτοῦς ἐχόντων. Θεσσαλονικεῦσι μὲν οὖν τοῦτο μαρτυρῶν, καὶ ἕτερον προστίθησιν· εἰπὼν γάρ, «'Αφ' ὑμῶν ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ», ἐπήγαγεν, «Ὡστε μὴ χρεῖαν ἔχειν ἡμᾶς λαλεῖν τι». Οἱ γὰρ μαθηταὶ ἐν τάξει διδασκάλων κατέστησαν, διὰ τῆς παρορησίας αὐτῶν πάντας παιδεύοντες, καὶ πρὸς ἑαυτοῦς ἐφελκόμενοι. Οὐ γὰρ ἴστατό που τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ πυρὸς σφοδρότερον πᾶσαν ἐπήγει τὴν οἰκουμένην. Ἐνταῦθα δὲ τοσοῦτον μόνον, ὅτι «Καταγγέλλεται». Καλῶς εἶπεν, ὅτι «Καταγγέλλεται», δεικνὺς ὅτι οὐδὲν ἔδει προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις οὐδὲ ἀφελεῖν· ἀγγέλου γὰρ τοῦτο ἔργον ἐστὶ, τὸ μόνον τὰ λεγόμενα διακομίζειν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἱερεὺς ἄγγελος καλεῖται, ὅτι οὐ τὰ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὰ τοῦ πέμποντος ἀναγγέλλει. Καίτοι γε Πέτρος ἐκήρυξεν ἐκεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκείνου ἑαυτοῦ ἠγεῖται οὕτως, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης βασκανίας ἦν καθαρὸς. «Μάρτυς γὰρ μού ἐστιν ὁ Θεός, ὃ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ».

2. Ἀποστολικῶν σπλάγχνων τὰ ρήματα, πατρικῆς κηδεμονίας ἢ ἀπόφασις. Τί δέ ἐστιν ὃ φησι, καὶ τίνας ἔνεκεν τὸν Θεὸν μάρτυρα καλεῖ; Περὶ διαθέσεως ὁ λόγος ἦν αὐτῷ. Ἐπεὶ οὖν οὐδέπω ἦν αὐτὸς ἔωρακώς, διὰ τοι τοῦτο ἀνθρώπων μὲν οὐδένα, τὸν δὲ ἐμβατεύοντα ταῖς καρδίαις, τοῦτον ἐκάλεσε μάρτυρα. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγεν, ὅτι ἀγαπῶ ὑμᾶς, καὶ σημεῖον ἐποιεῖτο τὸ διηνεκῶς εὐχεσθαι, καὶ τὸ βούλεσθαι ἐλθεῖν πρὸς αὐτούς, καὶ οὐδὲ τοῦτο δῆλον ἦν, ἐπὶ τὴν ἀξιόπιστον καταφεύγει μαρτυρίαν. Ἄρα δυνήσεται τις ἡμῶν καυχῆσασθαι, ὅτι μέμνηται ἐπὶ

κηρύγματος. Τόσο μεγάλη ήταν ή δύναμη του σταυρωμένου, ώστε παντού να φέρει τὸ κήρυγμα.

«Γιατί διαλαλείται», λέγει, «σ' ὅλο τὸν κόσμο». Καί δὲν εἶπε, φανερώνεται», ἀλλὰ «Διαλαλείται», σὰν νὰ τοὺς εἶχαν ὅλοι στὰ στόματά τους. Αὐτὸ λοιπὸν βεβαιώνοντας γιὰ τοὺς Θεσσαλονικεῖς, προσθέτει καὶ ἄλλο. Γιατί ἀφοῦ εἶπε, «Ἄπο σαῶς ἔχει ἀκουσθεῖ ἔντονα ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ», πρόσθεσε, «Ὡστε νὰ μὴ χρειάζεται νὰ ποῦμε ἐμεῖς τίποτε»². Γιατί οἱ μαθητὲς πῆραν τὴ θέση τῶν διδασκάλων, διδάσκοντας ὅλους μὲ τὴν παρρησία τους καὶ προσελκύοντας κοντὰς τους. Γιατί τὸ κήρυγμα δὲ σταματοῦσε κάπου, ἀλλὰ, καθὼς ἦταν ἰσχυρότερο ἀπὸ τὴ φωτιά, ἔφθανε σὲ ὅλη τὴν οἰκουμένη. Ἐδῶ ὅμως τόσο μόνο, ὅτι «Διαλαλείται». Καλὰ εἶπε, ὅτι «Διαλαλείται», δείχνοντας πὼς δὲν ἔπρεπε οὔτε νὰ προσθέσει τίποτε σ' αὐτὰ πού εἰπώθηκαν οὔτε ν' ἀφαιρέσει. Γιατί ἔργο τοῦ ἀγγέλου εἶναι αὐτό, δηλαδὴ τὸ νὰ μεταφέρει μόνο τὰ λεγόμενα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἱερέας ὀνομάζεται ἄγγελος, γιατί δὲν ἀνακοινώνει τὰ δικά του, ἀλλ' ἐκείνου πού τὸν στέλνει. Μολονότι βέβαια ὁ Πέτρος κήρυξε ἐκεῖ, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τὰ θεωρεῖ δικά του. Ἔτσι, ὅπως εἶπα προηγουμένως, ἦταν ὑπερβολικὰ καθαρὸς ἀπὸ κάθε κακολογία. «Γιατί μάρτυράς μου εἶναι ὁ Θεός, πού τὸν λατρεύω μὲ τὸ πνεῦμα μου, κηρύττοντας τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Υἱοῦ του».

2. Τὰ λόγια αὐτὰ πηγάζουν ἀπὸ ἀποστολικά σπλάχνα καὶ ἡ ἀπόφαση ἀπὸ πατρικὴ φροντίδα. Τί ὅμως σημαίνει αὐτὸ πού λέγει καὶ γιὰ ποιὸ λόγο καλεῖ τὸ Θεὸ μάρτυρα; Ὁ λόγος ἦταν γιὰ τὴ διάθεσή του. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν τοὺς εἶχε δεῖ ποτὲ μέχρι τότε, γι' αὐτὸ βέβαια κανένα ἄνθρωπο, ἀλλ' ἐκείνον πού μπαίνει μέσα στις καρδές, αὐτὸν κάλεσε μάρτυρα. Ἀφοῦ λοιπὸν ἔλεγε, ὅτι σαῶς ἀγαπῶ, καὶ σὰν ἀπόδειξη ἔφερε τὸ ὅτι προσευχόταν συνέχεια καὶ τὸ ὅτι ἤθελε νὰ ἔρθει σ' αὐτούς, καὶ οὔτε αὐτὸ ἦταν φανερό, καταφεύγει στὴν ἀξιόπιστη μαρτυρία. Ἄραγε θὰ μπορέσει κανεὶς ἀπὸ σαῶς νὰ καυχηθεῖ, ὅτι θυ-

τῆς οἰκίας εὐχόμενος τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος; Οὐκ οἶμαι. Ἄλλ' ὁ Παῦλος οὐχ ὑπὲρ πόλεως μιᾶς, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης προσήει τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτο οὐχ ἄπαξ οὐδὲ δεύτερον οὐδὲ τρίτον, 5 ἀλλὰ διηνεκῶς. Εἰ δὲ τὸ διηνεκῶς ἐν μνήμῃ τινὰ περιφέρειν, οὐκ ἂν γένοιτο, εἰ μὴ ἀπὸ ἀγάπης πολλῆς, τὸ ἐν εὐχαῖς ἔχειν καὶ ἀδιαλείπτως ἔχειν, ἐν νόησον πάσης ἐστὶ διαθέσεως καὶ φιλίας.

Ἄρα ὅταν δὲ εἶπῃ, « Ὁ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου, 10 ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ », ὁμοῦ μὲν τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ὁμοῦ δὲ τὴν αὐτοῦ ταπεινοφροσύνην ἐνδείκνυται ἡμῖν· τὴν μὲν τοῦ Θεοῦ χάριν, ὅτι τοσοῦτον αὐτῷ πρᾶγμα ἐπέτρεψε, τὴν δὲ αὐτοῦ ταπεινοφροσύνην, ὅτι οὐχὶ τῇ ἑαυτοῦ σπουδῇ, ἀλλὰ τῇ τοῦ 15 Πνεύματος βοήθειᾳ τὸ πᾶν λογίζεται. Ἡ δὲ τοῦ εὐαγγελίου προσθήκη τὸ εἶδος δηλοῖ τῆς διακονίας. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῆς διακονίας οἱ τρόποι καὶ διάφοροι, καὶ τῆς λατρείας δὲ ὡσαύτως. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν βασιλέων πάντες μὲν εἰσιν ὑφ' ἐνὶ τεταγμένοι 20 νοι τῷ βασιλεύοντι, διακονοῦνται δὲ οὐ πάντες τὰ αὐτά, ἀλλὰ τῷ μὲν ἐστὶν ἡ διακονία ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἄρχειν, τῷ δὲ ἐν τῷ πόλεις οἰκονομεῖν, ἑτέρω πάλιν ἐν τῷ φυλάττειν τὰ ἐν τοῖς ταμειείοις χρήματα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν ὁ μὲν λατρεύει 25 τῷ Θεῷ καὶ δουλεύει ἐν τῷ πιστεύειν καὶ τὸν βίον τὸν ἑαυτοῦ καλῶς οἰκονομεῖν, ὁ δὲ ἐν τῷ ξένων θεραπείαν ἀναδέχασθαι, ὁ δὲ ἐν τῷ τὴν προστασίαν τῶν δεομένων μεταχειρίζεσθαι· καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων αὐτῶν οἱ περὶ τὸν Στέφανον ἐν τῇ τῶν 30 κληρῶν προστασίᾳ ἐδούλευον τῷ Θεῷ, ἄλλος ἐν τῇ τοῦ λόγου διδασκαλίᾳ, ὧν καὶ ὁ Παῦλος ἦν, ἐν τῷ τὸ κήρυγμα εὐαγγελίζεσθαι λατρεύων· καὶ οὗτος ἦν ὁ τῆς δουλείας αὐτοῦ τρόπος· τοῦτο γὰρ ἦν ἐπιτεταγμένος.

35 Διὰ τοῦτο οὐ μάρτυρα καλεῖ τὸν Θεὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅπερ ἐνεπιστεύθη λέγει, δεικνὺς ὅτι οὐκ ἂν

μᾶται τὸ πλήρωμα τῆς ἐκκλησίας, ὅταν προσεύχεται στὸ σπίτι του; Δὲ νομίζω. Ὁ Παῦλος ὅμως πλησιάζει τὸ Θεὸ ὄχι γιὰ χάρη μιᾶς πόλης, ἀλλὰ γιὰ χάρη ὅλης τῆς οἰκουμένης, καὶ αὐτὸ ὄχι μία φορὰ οὔτε δύο οὔτε τρεῖς φορές, ἀλλὰ συνέχεια. Ἐὰν ὅμως τὸ νὰ θυμᾶται κανεὶς κάποιο συνέχεια, δὲ θὰ μπορούσε νὰ γίνεи, παρὰ μόνο ἀπὸ πολλὴ ἀγάπη, τὸ νὰ τὸν ἀναφέρει πάντοτε στὶς προσευχὲς του, σκέψου πόσο μεγάλη ἀπόδειξη διάθεσης καὶ φιλίας εἶναι.

Ὅταν λέγει, «Τὸν ὁποῖο λατρεύω μὲ τὸ πνεῦμα μου, κηρύττοντας τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Ἰησοῦ του», μᾶς φανερώνει μαζὶ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ δική του ταπεινοφροσύνη. Τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, γιατί ἐπέτρεψε σ' αὐτὸν τόσο μεγάλο πράγμα, ἐνῶ τὴν ταπεινοφροσύνη του, γιατί ἀποδίδει τὸ καθετί ὄχι στὴ δική του φροντίδα, ἀλλὰ στὴ βοήθεια τοῦ Πνεύματος. Καὶ ἡ προσθήκη τοῦ εὐαγγελίου φανερώνει τὸ εἶδος τῆς διακονίας. Γιατί πραγματικὰ οἱ τρόποι τῆς διακονίας εἶναι πολλοὶ καὶ διάφοροι, ὅπως ἐπίσης καὶ τῆς λατρείας. Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν στοὺς βασιλεῖς ὅλοι εἶναι ὑποταγμένοι σ' ἓναν ποὺ βασιλεύει καὶ δὲν προσφέρουν ὅλοι τίς ἴδιες ὑπηρεσίες, ἀλλ' ἄλλος ἔχει τὴν ὑπηρεσία νὰ διοικεῖ τὰ στρατόπεδα, ἄλλος νὰ διοικεῖ τίς πόλεις, καὶ ἄλλος πάλι νὰ φυλάγει τὰ χρήματα στὰ ταμεῖα, ἔτσι καὶ στὰ πνευματικὰ ἄλλος λατρεύει τὸ Θεὸ καὶ τὸν ὑπηρετεῖ μὲ τὸ νὰ πιστεύει καὶ νὰ διευθύνει καλὰ τὴ Ζωὴ του, ἄλλος μὲ τὸ ν' ἀναλαμβάνει τὴ περιποίηση τῶν ξένων, καὶ ἄλλος νὰ καταγίνεται μὲ τὴν προστασία ἐκείνων ποὺ ἔχουν ἀνάγκη. Ὅπως ἀκριβῶς καὶ στοὺς ἀποστόλους τοὺς ἴδιους αὐτοὶ ποὺ ἦταν μαζὶ μὲ τὸ Στέφανο ὑπηρετοῦσαν τὸ Θεὸ στὴν προστασία τῶν χηρῶν, ἄλλος στὴ διδασκαλία τοῦ λόγου, ἀνάμεσα στοὺς ὁποῖους ἦταν καὶ ὁ Παῦλος, λατρεύοντας τὸ Θεὸ μὲ τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου. Καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ τρόπος τῆς ὑπηρεσίας του, γιατί γι' αὐτὸ εἶχε διαταχθεῖ.

Γι' αὐτὸ δὲν καλεῖ μάρτυρα τὸ Θεὸ μόνο, ἀλλὰ καὶ λέγει αὐτὸ ποὺ εἶχε ἀναλάβει, δείχνοντας ὅτι, ἐπειδὴ εἶχε

τηλικαῦτα ἐγχειρισθείς, τὸν ἐμπιστεύσαντα μάρτυρα ἐπὶ ψευδέσιν ἐκάλει. Μετὰ δὲ τούτου κᾱκείνο δεῖξαι βούλεται, τὴν ἀγάπην τὴν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τὴν φροντίδα ἀναγκαίαν οὔσαν. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσι, 5 σὺ τίς ὢν καὶ πόθεν, πόλιν οὔτω μεγάλην καὶ βασιλικωτάτην μεριμνᾷν φῆς; δείκνυσιν ἀναγκαίαν οὔσαν αὐτῷ τὴν τοιαύτην φροντίδα, εἴ γε αὐτῷ τῆς δουλείας οὔτος ὁ τρόπος ἐπιτέτακται, τὸ καταγγέλλειν τὸ εὐαγγέλιον. Ὁ γὰρ τοῦτο ἐγκεχειρισμένος ἀνάγκην ἔχει τοὺς μέλλοντας ὑποδέχεσθαι τὸν λόγον 10 διαπαντὸς ἔχειν ἐπὶ τῆς διανοίας. Δηλοῖ δὲ καὶ ἔτερον πρὸς τούτοις εἰπὼν, «Ἐν τῷ πνεύματί μου» ὅτι πολὺ καὶ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς λατρείας ἀνωτέρα αὕτη. Ἡ μὲν γὰρ ἑλληνική, καὶ πε- 15 πλανημένη καὶ σαρκική· ἡ δὲ ἰουδαϊκή, ἀληθῆς μὲν, σαρκική δὲ καὶ αὐτή· ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς μὲν ἑλληνικῆς ἐναντία, τῆς δὲ ἰουδαϊκῆς ὑψηλοτέρα πολλῷ τῷ μέτρῳ.

Οὐ γὰρ διὰ προβάτων καὶ μόσχων καὶ καπνοῦ 20 καὶ κνίσσης ὁ τῆς ἡμετέρας λατρείας τρόπος, ἀλλὰ διὰ ψυχῆς πνευματικῆς ὅπερ καὶ ὁ Χριστὸς δηλῶν ἔλεγε· «Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν». «Ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ». Ἀνωτέρω εἰπὼν τὸ 25 εὐαγγέλιον τοῦ Πατρὸς εἶναι, ἐνταῦθα τοῦ Υἱοῦ αὐτό φησιν· οὔτως ἀδιάφορον τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγειν. Καὶ γὰρ ἔμαθε παρὰ τῆς μακαρίας ἐκείνης φωνῆς, ὅτι τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς· «Πάντα γάρ», φησί, «τὰ ἐμὰ σὰ 30 ἔστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά». «Ὡς ἀδιαλείπτως μνησίαν ὑμῶν ποιοῦμαι ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου». Τοῦτο γνησίας ἀγάπης. Καὶ δοκεῖ μὲν ἔν τι λέγειν, τέσσαρα δὲ τίθησιν ἐνταῦθα, καὶ ὅτι μέμνηται, καὶ ὅτι ἀδιαλείπτως, καὶ ὅτι ἐν εὐχαΐς, καὶ ὅτι ὑπὲρ μεγάλων πραγμάτων.

ἀναλάβει τόσο μεγάλη, δὲ θὰ καλοῦσε γιὰ ψέματα μάρτυρα ἐκείνον ποὺ τοῦ ἐμπιστεύθηκε. Μαζὶ ὅμως μ' αὐτὸ θέλει νὰ δείξει καὶ ἐκεῖνο, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ φροντίδα του γι' αὐτοὺς ἦταν ἀναγκαῖα. Γιὰ νὰ μὴ λέγουν, ἐσὺ ποῖος εἶσαι καὶ ἀπὸ ποῦ, καὶ λέγεις πὼς φροντίζεις γιὰ πόλη τόσο μεγάλη καὶ ἡγεμονικὴ; δείχνει ὅτι ἦταν ἀναγκαῖα γι' αὐτὸν μιὰ τέτοια φροντίδα, ἂν βέβαια εἶχε διαταχθεῖ σ' ἐκεῖνον αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς ὑπηρεσίας, δηλαδὴ τὸ νὰ κηρύττει τὸ εὐαγγέλιο. Γιατί αὐτὸς ποὺ ἔχει ἀναλάβει τοῦτο, νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ ἔχει συνέχεια στὸ νοῦ του ἐκείνους ποὺ πρόκειται νὰ δεχθοῦν τὸ κήρυγμα. Φανερώνει ὅμως καὶ ἄλλο μαζὶ μ' αὐτὰ λέγοντας, «Μὲ τὸ πνεῦμα μου». Ὅτι αὐτὴ ἡ λατρεία εἶναι πολὺ πιὸ ἀνώτερη ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρικὴ καὶ τὴν ἰουδαϊκὴ. Γιατί ἡ εἰδωλολατρικὴ εἶναι καὶ ψεύτικη καὶ σαρκικὴ, ἐνῶ ἡ ἰουδαϊκὴ εἶναι ἀληθινὴ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ εἶναι σαρκικὴ. Ἡ λατρεία ὅμως τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἀντίθετη ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρικὴ καὶ κατὰ πολὺ ὑψηλότερη ἀπὸ τὴν ἰουδαϊκὴ.

Γιατί δὲν εἶναι μὲ πρόβατα καὶ μοσχάρια καὶ καπνὸ καὶ κνίσσα ὁ τρόπος τῆς δικῆς μας λατρείας, ἀλλὰ μὲ ψυχὴ πνευματικὴ. Αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ὁ Χριστὸς φανερώνοντας ἔλεγε «Ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα, καὶ ἐκεῖνοι ποὺ τὸν λατρεύουν, πρέπει νὰ τὸν προσκυνοῦν πνευματικὰ καὶ ἀληθινά»³. «Στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Υἱοῦ του». Ἀφοῦ εἶπε παραπάνω πὼς τὸ εὐαγγέλιο εἶναι τοῦ Πατέρα, ἐδῶ λέγει πὼς αὐτὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ. Ἔτσι ἀδιάφορο εἶναι νὰ λέγει καὶ τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ. Γιατί ἔμαθε ἀπὸ τὴ μακάρια ἐκείνη φωνή, ὅτι αὐτὰ ποὺ ἀνήκουν στὸν Πατέρα εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ αὐτὰ ποὺ ἀνήκουν στὸν Υἱὸ εἶναι τοῦ Πατέρα. Γιατί λέγει, «Ὅλα ὅσα ἀνήκουν σὲ μένα εἶναι δικά σου, καθὼς καὶ τὰ δικά σου εἶναι δικά μου»⁴. «Σὰς θυμᾶμαι συνέχεια στίς προσευχὲς μου». Αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη γνήσιας ἀγάπης. Καὶ φαίνεται βέβαια πὼς λέγει ἓνα μόνο, στὴν πραγματικότητά ὅμως τέσσερα πράγματα ἀναφέρει ἐδῶ καὶ ὅτι τοὺς θυμᾶται, καὶ ὅτι συνέχεια, καὶ ὅτι στίς προσευχὲς, καὶ ὅτι γιὰ μεγάλα πράγματα.

«Δεόμενος, εἴ πως ἤδη ποτὲ εὐδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς. Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς». Ὁρᾷς καὶ ὠδύνοντα αὐτούς ἰδεῖν, καὶ οὐκ ἀνεχόμενον παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ἰδεῖν, ἀλλὰ κεκερασμένον φόβῳ Θεοῦ τὸν πόθον ἔχοντα; Ἐφίλει μὲν γὰρ αὐτούς, καὶ ἠπείγετο πρὸς αὐτούς οὐ μὴν, ἐπειδὴ ἐφίλει, παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ἐβούλετο ἰδεῖν. Αὕτη ἡ γνησία ἀγάπη, οὐχ ὡς ἡμεῖς οἱ ἀμφοτέρωθεν τῶν νόμων τῆς ἀγάπης ἐκπίπτοντες. Ἡ γὰρ οὐδένα φιλοῦμεν, ἢ ἐπειδὴν φιλήσωμέν ποτε, παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν φιλοῦμεν, ἀμφοτέρα παρὰ τὸν θεῖον ποιοῦντες νόμον. Εἰ δὲ φορτικὰ ταῦτα λεγόμενα, φορτικώτερα γιγνόμενα.

3. Καὶ πῶς παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν φιλοῦμεν, φησὶν; Ὄταν τὸν μὲν Χριστὸν λιμῷ τηκόμενον περιορῶμεν, παισὶ δὲ καὶ φίλοις καὶ συγγενέσιν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν παρέχωμεν. Μᾶλλον δὲ τί χρὴ περαιτέρου τὸν λόγον προάγειν; Ἐὰν γὰρ τὸ ἑαυτοῦ συνειδὸς ἕκαστος ἐξετάσῃ, ἐπὶ πολλῶν τοῦτο εὐρήσει γινόμενον πραγμάτων. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος ἐκεῖνος τοιοῦτος ἦν, ἀλλ' ἤδει καὶ φιλεῖν, καὶ φιλεῖν ὡς χρὴ· καὶ ὡς προσῆκον ἦν, καὶ πάντας νικῶν τῷ φιλεῖν, οὐχ ὑπερέβαινε τῆς ἀγάπης τὰ μέτρα. Ὄρα γοῦν ἀμφοτέρα μεθ' ὑπερβολῆς ἐν αὐτῷ βρύνοντα, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, καὶ τὸν τῶν Ρωμαίων πόθον. Τὸ μὲν γὰρ διηνεκῶς εὐχεσθαι, καὶ μὴ τυγχάνοντα μὴ ἀφίστασθαι, ἀγάπης σφοδρᾶς ἦν· τὸ δὲ ἀγαπῶντα μένειν τῷ τοῦ Θεοῦ νεύματι εἰκοντα, εὐλαβείας ἐπιτεταμένης. Ἄλλαχοῦ μὲν οὖν πρὸς τὸν Κύριον παρακαλέσας, οὐ μόνον οὐκ ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐναντίον, μὴ λαβῶν, χάριν ἔγνω τοῦ παρακουσθῆναι πολλήν· οὕτω πρὸς τὸν Θεὸν ἐν ἅπασιν ἔβλεπεν. Ἐν-

«Παρακαλώντας, μήπως ἔστω καὶ τώρα τόσο ἀργὰ κατα-
 ειωθῶ μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ νὰ ἔρθω σὲ σᾶς. Γιατὶ
 ἐπιθυμῶ πολὺ νὰ σᾶς δῶ». Βλέπετε ὅτι καὶ ἀδημονεῖ νὰ
 τοὺς δεῖ καὶ ὅτι δὲ δέχεται νὰ τοὺς δεῖ ἀντίθετα μὲ τὴ
 θέληση τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅτι ἔχει τὴν ἐπιθυμία ἀνακατεμέ-
 νη μὲ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ; Γιατὶ βέβαια τοὺς ἀγαποῦσε
 αὐτοὺς καὶ βιαζόταν νὰ πάει σ' αὐτούς, ἀλλ' ὅμως δὲν
 ἤθελε νὰ τοὺς δεῖ ἀντίθετα μὲ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ, ἐπει-
 δὴ τοὺς ἀγαποῦσε. Αὐτὴ εἶναι ἡ γνήσια ἀγάπη, ὅχι ὅπως
 ἐμεῖς ποὺ ἐκπίπτομε καὶ μὲ τοὺς δύο τρόπους ἀπὸ τοὺς νό-
 μους τῆς ἀγάπης. Γιατὶ ἢ δὲν ἀγαποῦμε κανένα, ἢ ὅταν ἀγα-
 πήσουμε κάποτε, ἀγαποῦμε ἀντίθετα μὲ τὴ θέληση τοῦ
 Θεοῦ, κάνοντας καὶ τὰ δύο ἀντίθετα μὲ τὸ θεῖο νόμο. Ἐὰν
 ὅμως εἶναι ἐνοχλητικὰ αὐτά, ὅταν λέγονται, εἶναι πιὸ
 ἐνοχλητικὰ, ὅταν γίνονται.

3. Καὶ πῶς, θὰ πεῖ κάποιος, ἀγαποῦμε ἀντίθετα μὲ
 τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ; Ὅταν περιφρονοῦμε τὸ Χριστὸ ποὺ
 λειώνει στὴν πείνα, ἐνῶ δίνουμε περισσότερα ἀπ' ὅ,τι
 χρειάζονται στὰ παιδιά, στοὺς φίλους καὶ τοὺς συγ-
 γενεῖς μας. Μᾶλλον ὅμως γιατί πρέπει νὰ προχωρήσουμε
 παραπέρα τὸ λόγο; Γιατὶ ἂν ὁ καθένας ἐξετάσει τὴ συνεί-
 δησή του, θὰ βρεῖ νὰ γίνεται αὐτὸ σὲ πολλὰ πράγματα.
 Ὅμως ὁ μακάριος ἐκεῖνος δὲν ἦταν τέτοιος, ἀλλὰ γνῶ-
 ριζε καὶ νὰ ἀγαπᾷ, καὶ νὰ ἀγαπᾷ ὅπως πρέπει, καὶ ὅπως
 ταίριαζε, καὶ ἐνῶ τοὺς νικοῦσε ὅλους στὴν ἀγάπη, δὲν
 ξεπερνοῦσε τὰ μέτρα τῆς ἀγάπης. Πρόσεχε λοιπὸν ὅτι
 καὶ τὰ δύο ὑπάρχουν ὑπερβολικὰ σ' αὐτόν, δηλαδὴ καὶ ὁ
 φόβος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ μεγάλη ἐπιθυμία γιὰ τοὺς Ρωμαί-
 ος. Γιατὶ τὸ νὰ προσεύχεται συνέχεια καὶ χωρὶς νὰ κα-
 τορθώνει νὰ σταματᾷ, ἦταν ἀπόδειξη ὑπερβολικῆς
 ἀγάπης, ἐνῶ τὸ νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπακούει στὴν προστα-
 γή τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ἀγαποῦσε, ἦταν ἀπόδειξη μεγάλης εὐ-
 λάβειας. Ἄλλοῦ, ἀφοῦ παρακάλεσε τρεῖς φορές τὸν Κύ-
 ριο, ὅχι μόνο δὲν ἔλαβε, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίθετο, χωρὶς νὰ
 λάβει, εὐχαρίστησε πολὺ ποὺ δὲν εἰσακούστηκε³. Ἔτσι
 σὲ ὅλα ἔβλεπε πρὸς τὸ Θεό. Ἐδῶ ὅμως ἔλαβε, ὅχι ὅταν

ταῦθα δὲ ἔλαβε μὲν, οὐχ ὅτε ἤτησεν, ἀλλὰ βραδέως, καὶ οὐδὲν ἐντεῦθεν ἔδυσχέρανε.

Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα μὴ ἀσχάλωμεν μὴ ἀκούμενοι, ἢ βραδέως ἀκούμενοι. Οὐ γάρ ἐσμεν Παύλου βελτίους, ὃς ἐπ' ἀμφοτέροις χάριν ὁμολογεῖ καὶ μάλα εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπαξ ἑαυτὸν ἔδωκε τῇ πάντα κυβερνώσῃ χειρὶ, καὶ μετὰ τοσαύτης ὑποταγῆς ὑπέθηκε, μεθ' ὄσης ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ, ἥπερ ἤγεν ὁ Θεός, ἠκολούθει. Εἰπὼν τοίνυν, ὅτι ἠῦχετο
 10 ἰδεῖν αὐτούς, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπιθυμίας. Τίς δὲ ἐστὶν αὕτη; «Ἴνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικὸν εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς». Οὐ γὰρ ἀπλῶς, ὥσπερ πολλοὶ νῦν περιττὰς καὶ ἀνονήτους ἀποδημίας ποιοῦνται, οὕτω καὶ ἐκεῖνος, ἀλλ' ὑπὲρ
 15 ἀναγκαίων καὶ σφόδρα κατεπειγόντων καὶ σαφῶς μὲν λέγειν τοῦτο οὐ βούλεται, αἰνιγματωδῶς δέ. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ἵνα διδάξω ὑμᾶς, ἵνα κατηχήσω, ἵνα τὸ λείπον ἀναπληρώσω, ἀλλ', «Ἴνα τι μεταδῶ», δεικνὺς ὅτι οὐ τὰ αὐτοῦ αὐτοῖς δίδωσιν, ἀλλ' ἅπερ ἔ-
 20 λαβε μετεδίδου. Καὶ ἐνταῦθα δὲ μετριάζει πάλιν εἰπὼν, «Ἴνα τί». Μικρὸν τι, φησί, καὶ ἐμοὶ σύμμετρον. Καὶ τί ποτέ ἐστι τὸ μικρὸν τοῦτο, οὗ μέλλεις νῦν μεταδιδόναι; Τοῦτο δὲ ἐστι, φησὶν, «Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς».

25 Ἄρα καὶ τοῦτο χάριτος, τὸ μὴ σαλεύεσθαι, ἀλλ' ἐστάναι βεβαίως. Χάριν δὲ ὅταν ἀκούσης, μὴ νομίσης ἐκβεβληθῆσθαι τὸν ἀπὸ τῆς προαιρέσεως μισθὸν χάριν γὰρ εἶπεν, οὐχὶ τὸν ἐκ προαιρέσεως ἀτιμάζων πόνον, ἀλλὰ τὸν ἐξ ἀπονοίας ἀποτεμνόμε-
 30 νος τῦφον. Μὴ τοίνυν ἐπειδὴ Παῦλος αὐτὸ χάρισμα ἐκάλεσεν, ἀναπέσης. Οἶδε γὰρ δι' εὐγνωμοσύνην πολλὴν καὶ τὰ κατορθώματα χαρίσματα καλεῖν, διὰ τὸ καὶ ἐν τούτοις πολλῆς ἡμᾶς δεῖσθαι τῆς ἄνωθεν ροπῆς. Εἰπὼν δέ, «Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς», λαν-

Ζήτησε, ἀλλ' ἀργότερα, καὶ δὲ δυσανασχέτησε καθόλου γι' αὐτό.

Αὐτὰ ὅμως τὰ λέγω, γιὰ νὰ μὴ στενοχωριέμαστε ὅταν δὲν ἀκουγόμαστε ἢ ὅταν ἀκουγόμαστε μὲ κάποια καθυστέρηση. Γιατί δὲν εἶμαστε καλύτεροι ἀπὸ τὸν Παῦλο, ὁ ὁποῖος καὶ γιὰ τὰ δύο εὐχαριστεῖ καὶ πολὺ σωστά. Γιατί, ἐπειδὴ παρέδωσε τὸν ἑαυτό του μιὰ φορὰ στὸ χέρι ποὺ κυβερνάει τὰ πάντα καὶ τὸν ἔθεσε κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία του μὲ τόση ὑποταγή, μὲ ὅση ὁ πηλὸς στὸν κεραμοποιό, ἀκολουθοῦσε ὅπου τὸν ὀδηγοῦσε ὁ Θεός. Ἀφοῦ λοιπὸν εἶπε, ὅτι προσευχόταν νὰ τοὺς δεῖ, λέγει καὶ τὴν αἰτία τῆς ἐπιθυμίας. Καὶ ποιά εἶναι αὐτή; «Γιὰ νὰ σᾶς μεταδώσω κάποιο πνευματικὸ χάρισμα γιὰ νὰ στηριχθεῖτε». Γιατί ἐκεῖνος δὲν ἔκανε ἔτσι ἀπλά, ὅπως κάνουν πολλοὶ τώρα περριτὰ καὶ ἄχρηστα ταξίδια, ἀλλὰ γιὰ ἀναγκαῖες καὶ πολὺ ἐπείγουσες ὑποθέσεις. Καὶ δὲ θέλει νὰ τὸ λέγει αὐτὸ καθαρά, ἀλλὰ αἰνιγματικά. Γιατί δὲν εἶπε, γιὰ νὰ σᾶς διδάξω, νὰ σᾶς κατηχήσω, γιὰ νὰ ἀναπληρώσω αὐτὸ ποὺ λείπει, ἀλλὰ, «Γιὰ νὰ μεταδώσω κάτι», δείχνοντας πὼς δὲν τοὺς δίνει τὰ δικά του, ἀλλὰ πὼς μετέδιδε αὐτὰ ποὺ ἔλαβε. Καὶ ἐδῶ ὅμως μιλάει μὲ μετριοφροσύνη πάλι λέγοντας, «Γιὰ νὰ σᾶς μεταδώσω κάτι». Κάτι μικρό, λέγει, καὶ σύμφωνο μὲ τίς δυνάμεις μου. Καὶ τί λοιπὸν εἶναι αὐτὸ τὸ μικρό, ποὺ πρόκειται νὰ μεταδώσεις τώρα; Αὐτὸ εἶναι, λέγει, «Γιὰ νὰ στηριχθεῖτε».

Ἐπομένως καὶ αὐτὸ εἶναι ἔργο τῆς χάρης, δηλαδὴ τὸ νὰ μὴν ταλαντεύονται, ἀλλὰ νὰ στέκονται σταθερά. Ὅταν ὅμως ἀκούσεις γιὰ χάρη, νὰ μὴ νομίσεις ὅτι ἔχει ἀπορριφθεῖ ὁ μισθὸς τῆς προαίρεσης, γιατί χάρη εἶπε, ὄχι περιφρονώντας τὸν κόπο τῆς προαίρεσης, ἀλλὰ γιὰ νὰ ξερριζώσει τὴν ἀλαζονεία τῆς παραφροσύνης. Νὰ μὴ χάσεις λοιπὸν τὸ θάρρος σου, ἐπειδὴ ὁ Παῦλος τὸ ὀνόμασε αὐτὸ χάρισμα. Γιατί γνωρίζει ἀπὸ εὐγνωμοσύνη πολλὴ νὰ ὀνομάζει χαρίσματα καὶ τὰ κατορθώματα, γιατί καὶ σ' αὐτὰ ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐνίσχυση τοῦ Θεοῦ. Λέγοντας ὅμως, «Γιὰ νὰ στηριχθεῖτε», ἔδειξε κρυ-

θανόντως ἔδειξε δεομένους πολλῆς διορθώσεως. Ὁ γὰρ βούλεται εἶπειν, τοῦτό ἐστιν· ἐκ πολλοῦ τοῦ χρόνου ἐπεθύμουν καὶ ηὐχόμην ὑμᾶς ἰδεῖν, δι' ἕτερον μὲν οὐδέν, ἵνα δὲ ὑμᾶς βεβαιώσω, στηρίξω τε καὶ 5 πῆξω καλῶς εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, ὥστε μὴ σαλεύεσθαι διηνεκῶς. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐκ εἶπεν· ἔπληξε γὰρ ἄν' ἐτέρως δὲ ὑφεμένως τὸ αὐτὸ αἰνιττεται· ὅταν γὰρ εἶπη, «Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς», τοῦτο δηλοῖ.

10 Εἶτα ἐπειδὴ καὶ τοῦτο σφόδρα φορτικὸν ἦν, ὄρα πῶς αὐτὸ παραμυθεῖται διὰ τῆς ἐπαγωγῆς· Ἰνα γὰρ μὴ λέγωσι, τί γάρ; σαλευόμεθα, περιφερόμεθα, καὶ τῆς παρὰ σοῦ δεόμεθα γλώττης εἰς τὸ στῆναι βεβαίως; προλαβὼν ἀναιρεῖ τὴν τοιαύτην ἀντίρρησην, 15 οὕτω λέγων· «Τοῦτο δὲ ἐστι συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως, ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ». Ὡς ἄν εἰ ἔλεγε· μὴ ὑποπτεύσητε, ὅτι κατηγορῶν ὑμῶν εἶπον· οὐ ταύτη τῇ γνώμῃ ἐφθελγξάμην τὸ ρῆμα· ἀλλὰ τί ποτέ ἐστιν, ὅπερ ἠβουλήθη ἐἶπειν; Πολ- 20 λὰς ὑπομείνατε θλίψεις, ὑπὸ τῶν διωκόντων περιαντλούμενοι· ἐπεθύμησα τοίνυν ὑμᾶς ἰδεῖν, ἵνα παρακαλέσω, μᾶλλον δὲ οὐχ ἵνα παρακαλέσω μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτὸς παράκλησιν δέξωμαι.

4. Ὁρα σοφίαν διδασκάλου. Εἶπεν, «Εἰς τὸ στη- 25 ριχθῆναι ὑμᾶς»· οἶδε βαρὺ καὶ φορτικὸν τὸ εἰρημένον τοῖς μαθηταῖς ὄν, καὶ λέγει, «Εἰς τὸ παρακληθῆναι ὑμᾶς». Ἄλλὰ καὶ τοῦτο βαρὺ πάλιν, οὐχ οὕτω μὲν ὡς τὸ πρότερον, βαρὺ δὲ ὅμως. Ὑποτέμνεται τοίνυν καὶ τούτου πάλιν τὸ φορτικόν, λεαίνων παν- 30 ταχόθεν τὸν λόγον, καὶ ποιῶν εὐπαράδεκτον. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπε, παρακληθῆναι, ἀλλὰ, «Συμπαρακληθῆναι», καὶ οὐδὲ τούτω ἠρκέσθη, ἀλλὰ καὶ ἕτεραν εἰσάγει πλείονα θεραπείαν, εἰπὼν· «Διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως, ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ». Βαβαί, πόση ἡ ταπει- 35 νοφροσύνη· ἔδειξε καὶ ἑαυτὸν ἐκείνων δεόμενον, οὐκ

φά πώς χρειάζονται πολλή διόρθωση. Αυτό λοιπόν πού θέλει νά πει είναι τὸ ἐξῆς· ἀπὸ πολὺ καιρὸ ἐπιθυμοῦσα καὶ προσευχόμεον νά σᾶς δῶ, γιὰ κανένα ἄλλο λόγο, ἀλλὰ γιὰ νά σᾶς σταθεροποιήσω καὶ νά σᾶς στηρίξω καὶ νά σᾶς στερεώσω καλὰ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ, ὥστε νά μὴν ταλαντεύεστε γιὰ πάντα. Καὶ βέβαια δὲν μίλησε ἔτσι, γιατί θὰ τοὺς πλήγωνε, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὸ τρόπο ὑπονοεῖ τὸ ἴδιο χωρὶς ἔμφαση. Γιατί ὅταν λέγει, «Γιὰ νά στηριχθεῖτε», αὐτὸ φανερώνει.

Στὴ συνέχεια, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ ἦταν ὑπερβολικὰ βαρὺ, πρόσεχε πῶς τὸ ἐλαττώνει μὲ τὴν προσθήκη. Γιὰ νά μὴ λέγουν, τί λοιπόν; ταλαντευόμαστε, δὲν εἴμαστε σταθεροὶ καὶ χρειαζόμαστε τὰ λόγια σου γιὰ νά σταθοῦμε σταθερά; προλαβαίνει καὶ ἀναιρεῖ μιὰ τέτοια ἀντίρρηση, λέγοντας τὰ ἐξῆς· «Καὶ αὐτὸ σημαίνει νά παρηγορηθῶ καὶ ἐγὼ βρισκόμενος μεταξύ σας ἀπὸ τὴν πίστη σας, ὅπως καὶ σεῖς νά παρηγορηθεῖτε ἀπὸ τὴ δική μου». Σὰν νά ἔλεγε· νά μὴν ὑποψιαστεῖτε, ὅτι μίλησα γιὰ νά σᾶς κατηγορήσω· δὲν εἶπα τὰ λάγια μ' αὐτὴν τὴ σκέψη· ἀλλὰ τί λοιπόν εἶναι αὐτὸ πού θέλω νά πῶ; Ὑποφέρατε πολλές θλίψεις καὶ ἀφανίζεστε ἀπὸ τοὺς διῶκτες· ἐπιθύμησα λοιπόν νά σᾶς δῶ, γιὰ νά σᾶς παρηγορήσω, ἢ καλύτερα ὄχι γιὰ νά σᾶς παρηγορήσω μόνο, ἀλλὰ γιὰ νά παρηγορηθῶ καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος.

4. Βλέπε σοφία διδασκάλου. Εἶπε, «Γιὰ νά στηριχθεῖτε»· γνωρίζει πῶς αὐτὸ εἶναι βαρὺ καὶ ἐνοχλητικὸ στοὺς μαθητές, καὶ λέγει, «Γιὰ νά παρηγορηθεῖτε». Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ εἶναι βαρὺ πάλι, ὄχι βέβαια τόσο ὅπως τὸ προηγούμενο. ἀλλ' ὅμως εἶναι βαρὺ. Ἐλαττώνει λοιπόν καὶ τὸ ἐνοχλητικὸ αὐτοῦ πάλι, ἀπαλύνοντας ἀπὸ παντοῦ τὸ λόγο καὶ κάνοντας αὐτὸν εὐπρόσδεκτο. Γιατί δὲν εἶπε ἀπλά, νά παρηγορηθεῖτε, ἀλλὰ, «Νά παρηγορηθοῦμε μαζί», καὶ δὲν ἀρκέστηκε οὔτε σ' αὐτὸ, ἀλλὰ φέρει καὶ ἄλλη μεγαλύτερη θεραπεία, λέγοντας· «Μὲ τὴ μεταξύ μας πίστη, τὴ δική σας καὶ τὴ δική μου». Πῶ - πῶ, πόση εἶναι ἡ ταπεινοφροσύνη. Ἐδειξε πῶς καὶ αὐτὸς ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἐκεῖ-

ἐκείνους τούτου μόνον· καὶ τοὺς μαθητὰς ἐν τάξει διδασκάλων ἐκάθισεν, οὐδεμίαν ὑπεροχὴν ἀφείς μείναι παρ' αὐτῶ, ἀλλὰ πολλὴν τὴν ἰσοτιμίαν ἐπιδειξάμενος. Κοινὸν γάρ ἐστι τὸ κέρδος, φησί, καὶ ἐγὼ 5 τῆς παρ' ὑμῶν δέομαι παρακλήσεως, καὶ ὑμεῖς τῆς παρ' ἐμοῦ.

Καὶ πῶς τοῦτο γίνεται; «Διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως, ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ». Καθάπερ γὰρ ἐπὶ πυρὸς ἂν πολλάς τις συναγάγη λαμπάδας, λαμπρὸν ἀνά- 10 πτει τὴν φλόγα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πιστῶν γίνεσθαι πέφυκεν. Ὅταν μὲν γὰρ καθ' ἑαυτοὺς ὦμεν διεσπασμένοι, ἀθυμότεροί πῶς ἐσμεν· ὅταν δὲ ἰδόντες ἀλλήλους τοῖς οἰκείοις περιπλακῶμεν μέλεσι, πολλὴν δεχόμεθα τὴν παράκλησιν. Μὴ γάρ μοι τὸν παρόν- 15 τα καιρὸν ἐξετάσης, καθ' ὃν τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι κατὰ κόμην καὶ πόλιν, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐρήμῳ πολλὰ τῶν πιστευόντων τὰ τάγματα, καὶ πᾶσα ἀσέβεια ἐξελήλαται, ἀλλ' ἐννόησον κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν, ὅσον ἦν ἀγαθὸν καὶ διδάσκαλον ἰδεῖν τοὺς μαθητὰς, 20 καὶ ὑπὸ ἀδελφῶν ἀδελφοὺς ὀφθῆναι ἐξ ἄλλης πόλεως ἐπελθόντας.

Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον τὸ λεγόμενον ποιήσω, ἐπὶ ὑποδείγματος τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Εἰ γὰρ συμβαίη ποτὲ καὶ γένοιτο, ὃ μὴ γένοιτο, ἀπενεχθέντας 25 εἰς τὴν Περσῶν γῆν ἢ Σκυθῶν ἢ βαρβάρων ἐτέρων διεσπάρθαι κατὰ δύο καὶ τρεῖς ἐν ἐκείναις ταῖς πόλεσιν, εἶτα ἐξαίφνης τινὰ τῶν ἐντεῦθεν ἰδεῖν ἐπελθόντα, ἐννόησον ὅσην ἂν ἐκαρπώσάμεθα τὴν παραμυθίαν. Οὐχ ὄρατε καὶ τοὺς ἐν δεσμοτηρίοις ὄντας, 30 εἰ τίνα τῶν ἐπιτηδείων ἴδοιεν, ἀνισταμένους καὶ ἐπτερωμένους ὑπὸ τῆς ἡδονῆς; Εἰ δὲ αἰχμαλωσία καὶ δεσμοτηρίῳ παραβάλλω τοὺς τότε καιρούς, μὴ θαυμάσης· πολὺ γὰρ χαλεπώτερα τούτων ἔπασχον ἐκείνοι, διεσπαρμένοι καὶ ἐλαυνόμενοι, καὶ λιμῶ καὶ 35 πολέμοις συζῶντες, καὶ καθημερινοὺς θανάτους τρέμοντες, καὶ ὑποπτεύοντες καὶ φίλους καὶ οἰκείους

νους, ὄχι ἐκεῖνοι μόνο ἀπ' αὐτόν. Καί ἔβαλε τοὺς μαθητὲς νὰ καθίσουν στὴ θέση τῶν διδασκάλων, χωρὶς νὰ κρατήσῃ γιὰ τὸν ἑαυτό σου καμιά ὑπεροχή, ἀλλὰ δείχνοντας μεγάλη ἰσοτιμία. Γιατί τὸ κέρδος εἶναι κοινό, λέγει, καὶ ἐγὼ ἔχω ἀνάγκη ἀπὸ τὴ δική σας παρηγοριὰ καὶ σεῖς ἀπὸ τὴ δική μου.

Καὶ μὲ ποιὸ τρόπο γίνεται αὐτό; «Μὲ τὴ μεταξὺ μας πίστη, καὶ τὴ δική σας καὶ τὴ δική μου». Γιατί ὅπως ἀκριβῶς στὴ φωτιὰ ἂν συγκεντρώσῃ κανεὶς πολλὰ δαδιά, ἀνάβει δυνατὴ φωτιὰ, ἔτσι εἶναι φυσικὸ νὰ γίνεται καὶ στοὺς πιστοὺς. Γιατί ὅταν βρισκόμαστε σκορπισμένοι μόνοι μας, εἴμαστε κάπως πιὸ στενοχωρημένοι· ὅταν ὅμως δοῦμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο καὶ ἀγκαλιαστοῦμε μὲ τὰ δικά μας μέλη, δεχόμαστε πολλή παρηγοριὰ. Μὴ λοιπόν, σὲ παρακαλῶ, ἐξετάσῃς τὴν παρούσα ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία μὲ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ σὲ κάθε κωμόπολη καὶ πόλη καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἔρημο ἀκόμη ὑπάρχουν πολλὰ τάγματα πιστῶν καὶ ἔχει διωχθεῖ κάθε ἀσέβεια, ἀλλὰ σκέψου ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, πόσο καλὸ ἦταν καὶ ὁ διδάσκαλος νὰ δεῖ τοὺς μαθητὲς καὶ οἱ ἀδελφοὶ νὰ δοῦν ἀδελφοὺς ποὺ ἦρθαν ἀπὸ ἄλλη πόλη.

Γιὰ νὰ κάμω ὅμως σαφέστερο αὐτὸ ποὺ λέγω, θὰ μιλήσω μὲ κάποιο παράδειγμα. Ἐὰν λοιπόν συνέβαινε κάποτε, πράγμα ποὺ εἶθε νὰ μὴ γίνῃ, ὥστε, ἀφοῦ ὀδηγηθοῦμε στὴ χώρα τῶν Περσῶν ἢ τῶν Σκυθῶν ἢ ἄλλων βαρβάρων, νὰ σκορπισθοῦμε δύο δύο καὶ τρεῖς τρεῖς σ' ἐκείνες τίς πόλεις, ἔπειτα νὰ δοῦμε ξαφνικὰ κάποιον ποὺ ἦρθε ἀπὸ ἐδῶ, σκέψου πόση παρηγορία θὰ κερδίζαμε. Δὲ βλέπετε καὶ τοὺς φυλακισμένους, ἂν δοῦν κάποιο συγγενή τους, ὅτι ἀνασταίνονται καὶ ἀναθερρεύουν ἀπὸ τὴν εὐχαρίστηση; Ἐὰν ὅμως παρομοιάζω μὲ αἰχμαλωσία καὶ φυλακὴ τὴν τότε ἐποχὴ, μὴν παραξενεύεσαι, γιατί ἐκεῖνοι πάθαιναν πολὺ χειρότερα ἀπ' αὐτά, διασκορπισμένοι καὶ διωκόμενοι, ζώντας μαζὶ μὲ τὴν πείνα καὶ τοὺς πολέμους, τρέμοντας τοὺς καθημερινούς θανάτους, ὑποψιαζόμενοι καὶ φίλους καὶ δικούς τους καὶ συγγενεῖς καὶ κατοικῶν-

καὶ συγγενεῖς, καὶ καθάπερ ξένην τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντες, μᾶλλον δὲ πολλῶ τῶν ἐν ἀλλοτρία διατριβόντων χαλεπώτερον. Διὰ τοι τοῦτό φησιν· «Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς, καὶ συμπαρακληθῆναι διὰ τῆς
5 ἐν ἀλλήλοις πίστεως».

Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὡς αὐτὸς χρήζων τῆς παρ' ἐκείνων συμμαχίας, ἅπαγε· πῶς γὰρ ὁ τῆς Ἐκκλησίας στῦλος, ὁ σιδήρου καὶ πέτρας στερρότερος, ὁ πνευματικὸς ἀδάμας καὶ μυρίαὶς ἀρκῶν πόλεσιν;
10 ἀλλ' ἵνα μὴ καταφορικὸν ποιήσῃ τὸν λόγον μηδὲ σφοδρὰν τὴν ἐπιτίμησιν, καὶ αὐτὸς δεῖσθαι τῆς παρακλήσεως ἔλεγε τῆς ἐκείνων. Εἰ δέ τις ἐνταῦθα παράκλησιν καὶ εὐφροσύνην τὴν ἐπὶ τῆς πίστεως αὐτῶν ἐπίδοσιν λέγοι, καὶ ταύτης δεῖσθαι τὸν Παῦ-
15 λον, οὐκ ἂν οὐδὲ οὕτως ἀμάροτοι τοῦ λόγου. Εἰ οὖν καὶ ἐπιθυμεῖς, φησί, καὶ εὐχῆ, καὶ μέλλεις παρακλήσεως ἀπολαύειν, καὶ παρακλήσεως μεταδιδόναι, τί τὸ κωλύον ἐλθεῖν; Ταύτην τοίνυν λύων τὴν ὑπόνοιαν, ἐπήγαγεν· οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί,
20 ὅτι πολλάκις προεθυμήθην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθην ἄχρι τῆς δεῦρο».

“Ορα μέτρα δουλικῆς ὑπακοῆς, καὶ πολλῆς εὐγνωμοσύνης ἀπόδειξιν. “Οτι μὲν γὰρ ἐκωλύθη, λέγει· διὰ τί δέ, οὐκέτι. Οὐ γὰρ ἐξετάζει τοῦ Δεσπότου τὸ
25 πρόσταγμα, ἀλλὰ πείθεται μόνον· καίτοι γε εἰκὸς ἦν διαπορῆσαι, τίνας ἔνεκεν πόλιν οὕτω λαμπρὰν καὶ μεγάλην, καὶ πρὸς ἣν ἅπασα ἔελεπεν ἡ οἰκουμένη, ἐκώλυσεν ὁ Θεὸς ἀπολαῦσαι διδασκάλου τοιούτου, καὶ ἐπὶ χρόνον τοσοῦτον. Ὁ μὲν γὰρ τῆς κρατούσης
30 πόλεως περιγεγόμενος, καὶ τοῖς ἀρχομένοις ραδίως ἐπήει· ὁ δὲ τὴν βασιλικωτέραν ἀφείς, τοῖς δὲ ὑπηκόοις ἐφεδρεύων, τὸ κεφάλαιον εἶχεν ἡμελημένον. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων περιεργάζεται, ἀλλὰ παρ-
χωρεῖ τῷ τῆς προνοίας ἀκαταλήπτῳ, τό τε ἐμμελὲς
35 ἐπιδεικνύμενος τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, καὶ παιδεύων πάντας ἡμᾶς μηδέποτε τὸν Θεὸν ἀπαιτεῖν εὐθύνας

τας σάν νά ἦταν ξένη ἢ οἰκουμένη, καί μᾶλλον ζώντας πολύ χειρότερα ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ζοῦν σὲ ξένη χώρα. Γι' αὐτὸ λοιπὸν λέγει· «Γιὰ νὰ στηριχθεῖτε, καί νὰ παρηγορηθοῦμε μαζί μὲ τὴ μεταξὺ μας πίστη».

Αὐτὸ ὅμως τὸ ἔλεγε, ὅχι ἐπειδὴ αὐτὸς χρειαζόταν τὴ βοήθειά τους, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη. Γιατί πῶς θὰ τὴ χρειαζόταν ὁ στύλος τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἰσχυρότερος ἀπὸ σίδηρο καὶ πέτρα, τὸ πνευματικὸ διαμάντι καὶ αὐτὸς ποὺ ἦταν ἰσοδύναμος μὲ πάρα πολλές πόλεις; Ἄλλὰ γιὰ νὰ μὴν κάμει βίαιο τὸ λόγο οὔτε αὐστηρὴ τὴν ἐπιτίμηση, ἔλεγε πῶς καὶ αὐτὸς ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν παρηγοριά τους. Ἐὰν ὅμως κάποιος ἐδῶ θὰ ἔλεγε παρηγοριὰ καὶ εὐφροσύνη τὴν πρόοδό τους στὴν πίστη, καὶ ὅτι ὁ Παῦλος εἶχε ἀνάγκη ἀπ' αὐτὴ, οὔτε ἔτσι δὲ θὰ ἔκανε λάθος στὸ λόγο του. Ἐὰν λοιπὸν καὶ ἐπιθυμοῦμε, θὰ πεῖ κάποιος καὶ προσεύχεσαι καὶ πρόκειται νὰ παρηγορηθεῖς καὶ νὰ παρηγορήσεις, ποῖο εἶναι τὸ ἐμπόδιο νὰ ἔρθεις. Διαλύοντας λοιπὸν αὐτὴ τὴν ὑπόνοια, πρόσθεσε· «Δὲ θέλω ὅμως ν' ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί μου, ὅτι πολλές φορές ἔβαλα στίχου μου νὰ ἔρθω σὲ σᾶς καὶ ἐμποδίστηκα μέχρι τώρα»

Βλέπε μέγεθος δουλικῆς ὑπακοῆς καὶ ἀπόδειξη μεγάλης εὐγνωμοσύνης. Ὅτι λοιπὸν ἐμποδίστηκε, τὸ λέγει γιὰ ποῖο λόγο ὅμως, δὲν τὸ λέγει. Γιατί δὲν ἐξετάζει τὴν προσταγὴ τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ μόνο ὑπακούει. Ἄν καὶ βέβαιον ἦταν φυσικὸ νὰ ἀπορήσει, γιὰ ποῖο λόγο πόλη τόσο ἔσκουστη καὶ μεγάλη καὶ πρὸς τὴν ὁποία ἔβλεπε ὅλη οἰκουμένη, τὴν ἐμπόδισε ὁ Θεὸς ν' ἀπολαύσει ἕναν τέτοιον διδάσκαλο καὶ γιὰ τόσο πολὺ καιρό. Γιατί ὁ πρῶτος ξιφυγε τὴν κυρίαρχη πόλη καὶ πήγαινε εὐκόλα στους πλοῦς ἀνθρώπους, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἄφησε τὴν ἡγεμονικὴ πόλη, καί, στηριζόμενος στους ὑπηκόους, παραμέλησε τὴν πρωτεύουσα. Ἄλλ' ὅμως δὲν πολυεξετάζει τίποτε ἀπ' αὐτὰ, ἀλλὰ ὑποχωρεῖ στὸ ἀκατάληπτο τῆς πρόνοιας, δεχόμενος τὴ μετριοφροσύνη τῆς δικῆς του ψυχῆς καὶ ἐξιδάσκοντας ὅλους ἐμᾶς νὰ μὴ ζητᾶμε ποτὲ εὐθύνες ἀπὸ τὸ Θεὸ γι' αὐτὰ ποὺ γίνονται, καὶ ἂν ἀκόμη αὐτὰ ποὺ γί-

τῶν γινομένων, κἄν δοκῆ πολλοὺς θορυβεῖν τὰ πρα-
τόμενα. Δεσπότου μὲν γάρ ἐστι μόνον τὸ ἐπιτάττειν,
δούλων δὲ τὸ πείθεσθαι.

Διὰ τοῦτο, ὅτι μὲν ἐκωλύθη, λέγει τίνος δὲ ἔνε-
5 κεν, οὐκέτι οὐδὲ γὰρ ἐγὼ οἶδα, φησί. Μὴ τοίνυν ἐ-
ρώτα με Θεοῦ βουλήν ἢ γνώμην. Οὐδὲ γὰρ ἐρεῖ τὸ
πλάσμα τῷ πλάσαντι, «Τί με ἐποίησας οὕτω;». Τί-
νος γὰρ ἔνεκεν, εἶπέ μοι καὶ ζητεῖς μαθεῖν; οὐκ οἶ-
σθα, ὅτι μέλλει πάντων αὐτῷ, ὅτι σοφός ἐστιν, ὅτι
10 οὐδὲν ἀπλῶς ἐργάζεται καὶ εἰκῆ; ὅτι τῶν γεγεννηκό-
των σε μᾶλλον φιλεῖ, καὶ πατὴρ ἐκ πολλοῦ τοῦ πε-
ριόντος ὑπερβαίνει φιλοστοργίαν, καὶ μητρὸς κηδε-
μονίαν; Μηδὲν οὖν πλέον ζῆτει, μηδὲ πρόβαινε πε-
ραιτέρω· καὶ γὰρ ἀρκεῖ σοι ταῦτα εἰς παραμυθίαν·
15 ἐπεὶ καὶ τότε σοφῶς ὠκονόμητο τὸ τῶν Ρωμαίων.
Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἀγνοεῖς, μὴ δυσχέραινε· τοῦτο γὰρ
πίστεως μάλιστα, τὸ καὶ ἀγνοοῦντα τὸν τρόπον τῆς
οἰκονομίας, δέχεσθαι τὸν περὶ προνοίας λόγον.

5. Κατορθώσας τοίνυν ὅπερ ἐσπούδαζεν ὁ Παῦ-
20 λος (τί δὲ τοῦτο ἦν; Τὸ δεῖξαι, ὅτι οὐ καταφρονῶν
αὐτῶν οὐκ ἤρχετο, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐπιθυμῶν ἐ-
κωλύετο), καὶ τὸ ἔγκλημα ἀποδυσάμενος τῆς ραθυ-
μίας, καὶ πείσας ὅτι αὐτῶν οὐχ ἦττον ἐκεῖνος ἰδεῖν
αὐτοὺς ἐπεθύμει· πάλιν καὶ δι' ἑτέρων ἐνδείκνυται
25 τὴν ἀγάπην. Οὐδὲ γὰρ, ἐπειδὴ ἐκωλύθη, φησὶν,
ἀπέστην τοῦ ἐπιχειρεῖν, ἀλλ' ἀεὶ μὲν ἐπεχείρουν, ἀεὶ
δὲ ἐκοιλυόμην, οὐδέποτε δὲ ἀφιστάμην, τῷ μὲν θε-
λήματι τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀντιπίπτων, τὴν δὲ ἀγάπην
τηρῶν. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ προτίθεσθαι καὶ μὴ ἀφίστα-
30 σθαι τὸ φίλτρον ἐπεδείκνυτο· διὰ δὲ τοῦ κωλύεσθαι
καὶ μὴ ἀντιτείνειν τὴν περὶ τὸν Θεὸν ἅπασαν ἀγά-
πην ἐδήλου. «Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν».
Καίτοι καὶ ἀνωτέρω τὴν αἰτίαν εἶπε τῆς ἐπιθυμίας,
καὶ αὐτῷ πρέπουσαν ἔδειξεν, ἀλλ' ὅμως καὶ ἐνταῦ-

νονται φαίνονται νὰ ἐνοχλοῦν πολλούς. Γιατί γνώρισμα τοῦ Κυρίου εἶναι μόνο τὸ νὰ δίνει ἐντολές, ἐνῶ τῶν δούλων τὸ νὰ ὑπακοῦν.

Γι' αὐτό, ὅτι βέβαια ἐμποδίστηκε, τὸ λέγει, γιὰ ποιό λόγο ὅμως δὲν τὸ λέγει. Γιατί οὔτε καὶ ἐγὼ γνωρίζω, λέγει. Μὴ λοιπὸν μ' ἐρωτᾶς γιὰ τὴν ἀπόφαση ἢ τὴ σκέψη τοῦ Θεοῦ. Γιατί οὔτε τὸ δημιούργημα θὰ πεῖ στοῦ δημιουργό, «Γιατί μὲ δημιούργησες ἔτσι;»⁶. Γιὰ ποιό λοιπὸν λόγο, πές μου, ζητᾶς νὰ μάθεις; Δὲ γνωρίζεις, ὅτι αὐτὸς φροντίζει γιὰ ὅλα, ὅτι εἶναι σοφός, ὅτι δὲν ἐργάζεται καθόλου χωρὶς λόγο καὶ χωρὶς σκοπό; "Ὅτι σὲ ἀγαπᾶ περισσότερο ἀπὸ τοὺς γονεῖς σου καὶ ξεπερνᾶ πάρα πολὺ τὴ φιλοστοργία τοῦ πατέρα καὶ τὴ φροντίδα τῆς μητέρας; Μὴ ζητᾶς λοιπὸν τίποτε περισσότερο, οὔτε νὰ προχωρεῖς παραέρα, γιατί σου εἶναι ἀρκετὰ αὐτὰ γιὰ παρηγοριά' ἐπειδὴ καὶ τότε ρυθμιζόταν μὲ σοφία τὸ ζήτημα τῶν Ρωμαίων. Ἐὰν ὅμως δὲ γνωρίζεις τὸν τρόπο, μὴ δυσανασχετεῖς. Γιατί αὐτὸ εἶναι ἰδιαίτερα ἀπόδειξη τῆς πίστεως, δηλαδὴ τὸ νὰ δέχεται κανεὶς τὸ κήρυγμα γιὰ τὴν Πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ἂν καὶ δὲ γνωρίζει τὸν τρόπο τῆς οἰκονομίας.

5. Ἄφοῦ κατόρθωσε λοιπὸν αὐτὸ πού προσπαθοῦσε ὁ Παῦλος (καὶ ποιό ἦταν αὐτό; Τὸ νὰ δείξει ὅτι δὲν ἐρχόταν ὄχι γιατί τοὺς περιφρονοῦσε, ἀλλ' ὅτι ἐμποδιζόταν ἂν καὶ τὸ ἤθελε ὑπερβολικά), καὶ ἀφοῦ ἀνέτρεψε τὴν κατηγορία τῆς ἀδιαφορίας καὶ τοὺς ἔπεισε ὅτι ἐπιθυμοῦσε νὰ τοὺς δεῖ περισσότερο ἀπ' αὐτούς, δείχνει πάλι καὶ μὲ ἄλλα τὴν ἀγάπη του. Γιατί οὔτε, ἐπειδὴ ἐμποδίστηκε, λέγει, σταμάτησα νὰ ἐπιχειρῶ, ἀλλὰ πάντοτε ἐπιχειροῦσα, πάντοτε ὅμως ἐμποδιζόμουν, ποτὲ ὅμως δὲ σταμάτησα, χωρὶς βέβαια ν' ἀντιστέκομαι στοῦ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ διατηρώντας τὴν ἀγάπη. Μὲ τὸ νὰ ἔχει λοιπὸν τὴν πρόθεση καὶ νὰ μὴ σταματᾶει νὰ προσπαθεῖ ἔδειχνε τὴν ἀγάπη του γι' αὐτούς, ἐνῶ μὲ τὸ νὰ ἐμποδίζεται καὶ νὰ μὴν ἀντιστέκεται ἔδειχνε ὅλη τὴν ἀγάπη του γιὰ τὸ Θεό. «Γιὰ νὰ ἐπιτύχω κάποιο καρπὸ καὶ μεταξύ σας». Ἄν καὶ παραπάνω ἀνέφερε τὴν αἰτία τῆς ἐπιθυμίας του καὶ ἔδει-

θα αὐτὴν τίθησι, σφοδρῶς ἐκκαθαίρων αὐτῶν τὴν ὑπόνοιαν. Ἐπειδὴ γὰρ περίβλεπτος ἦν ἡ πόλις, καὶ μόνη πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης τοιαύτη, καὶ ἡ τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἐπιθυμία μόνη πολλοῖς ἀποδημίας πρό-
 5 φασις γέγονεν· ἵνα μὴ καὶ περὶ τοῦ Παύλου τοιοῦ-
 τόν τι νομίσωσι, μηδὲ ὑποπτεύσωσιν, ὅτι ἀπλῶς τῇ οἰκειώσει αὐτῶν ἐγκαλλωπιζόμενος ἐπεθύμει τῆς ἐ-
 κεί παρουσίας, συνεχῶς τίθησι τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐ-
 πιθυμίας.

10 Καὶ ἔμπροσθεν μὲν φησιν. «Ἴνα τι μεταδῶ χά-
 ρισμα ὑμῖν πνευματικόν», ἐπεθύμουν ἰδεῖν ἐνταῦθα
 δὲ σαφέστερον, «Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν,
 καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι». Τοὺς ἄρχοντας
 μετὰ τῶν ἀρχομένων ἔστησε, καὶ μετὰ τὰ μυρία τρό-
 15 παια καὶ τὰς νίκας καὶ τὴν τῶν ὑπάτων περιφάνει-
 αν, μετὰ τῶν βαρβάρων αὐτοὺς τίθησι καὶ μάλα εἰ-
 κότως. Ὅπου γὰρ ἡ τῆς πίστεως εὐγένεια, οὐδεὶς
 βάρβαρος, οὐδεὶς Ἕλλην, οὐδεὶς ξένος, οὐδεὶς πο-
 λίτης, ἀλλ' εἰς μίαν ἅπαντες ἀξιώματος ἀναβαίνου-
 20 σιν ὑπεροχὴν. Ὅρα δὲ αὐτὸν καὶ ἐνταῦθα μετριά-
 ζοντα. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἵνα διδάξω καὶ κατηχήσω, ἀλ-
 λά τί; «Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ». Καὶ οὐδὲ ἀπλῶς καρ-
 πόν, ἀλλ', «Ἴνα τινὰ καρπόν»· πάλιν συστέλλων τὰ
 καθ' ἑαυτὸν, ὥσπερ ἀνωτέρω εἶπεν, «Ἴνα τι μετα-
 25 δῶ». Εἶτα καὶ αὐτούς, ὥσπερ ἔφθην εἰπών, κατα-
 στέλλων, «Καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι», φη-
 σίν. Οὐ γάρ, ἐπειδὴ πλουτεῖτε καὶ τῶν ἄλλων ἔχετε
 πλεόν, ἐλάττονα περὶ τοὺς λοιποὺς σπουδὴν ἐπιδει-
 κνυμι· οὐ γὰρ τοὺς πλουτοῦντας ζητοῦμεν, ἀλλὰ τοὺς
 30 πιστούς.

Ποῦ νῦν οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων, οἱ τοὺς βαθεῖς
 πώγωνας ἐλκοντες, καὶ τὰς ἐξωμίδας ἀναβεβλημέ-
 νοι, καὶ τὰ μεγάλα φυσῶντες; Τὴν Ἑλλάδα, τὴν
 βάρβαρον πᾶσαν ὁ σκηνοποιὸς ἐπέστρεψεν. Ὁ δὲ
 35 παρ' αὐτοῖς ἀγόμενος καὶ περιφερόμενος Πλάτων,

7. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Παῦλος ἦταν σκηνοποιός.

8. Πλάτων (427·347 π.Χ.)· γιὰ πολιτικὴ δρᾶση ἐπισκέφθηκε τὴ Σικελία δύο φορές χωρὶς ἐπιτυχία.

Ξε πώς ταιριάζει σ' αυτόν, ἀλλ' ὅμως καὶ ἐδῶ τὴν ἀναφέρει, ξεκαθαρίζοντας ἔντονα τὴν ὑπόψία τους. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ πόλη τους ἦταν διάσημη καὶ ἡ μοναδική σὲ ὅλη τὴν οἰκουμένη καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς ἱστορίας της ἔγινε σὲ πολλοὺς ἡ μόνη πρόφαση γιὰ νὰ τὴν ἐπισκεφθοῦν, γιὰ νὰ μὴ νομίσουν κάτι τέτοιο καὶ γιὰ τὸν Παῦλο, οὔτε νὰ ὑποπτευθοῦν, ὅτι ἐπιθυμοῦσε νὰ βρεθεῖ ἐκεῖ, ἐπειδὴ ἀπλὰ καυχιόταν γιὰ τὴ συμπάθειά τους, συνέχεια ἀναφέρει τὴν αἰτία τῆς ἐπιθυμίας του.

Καὶ πιὸ μπροστὰ βέβαια λέγει, ἐπιθυμοῦσα νὰ σᾶς δῶ, «Γιὰ νὰ σᾶς μεταδώσω κάποιο χάρισμα πνευματικό», ἐδῶ ὅμως σαφέστερα τὸ λέγει, «Γιὰ νὰ ἐπιτύχω κάποιο καρπὸ καὶ μεταξύ σας, ὅπως καὶ μεταξύ τῶν ἄλλων ἐθνῶν». Ἔβαλε τοὺς ἄρχοντες μαζί μὲ τοὺς πολίτες, καὶ ὕστερα ἀπὸ τὰ πάρα πολλὰ τρόπαια καὶ τίς νίκες καὶ τὰ ἀξιώματα τῶν ὑπάτων, τοὺς τοποθετεῖ μαζί μὲ τοὺς βάρβάρους. Καὶ πολὺ δικαιολογημένα. Γιατί ὅπου ὑπάρχει ἡ εὐγένεια τῆς πίστεως, δὲν εἶναι κανεὶς βάρβαρος, κανεὶς Ἕλληνας, κανεὶς ξένος, κανεὶς πολίτης, ἀλλ' ὅλοι ἀνεβαίνουν στὸ ἴδιο ὑψηλὸ ἀξίωμα. Πρόσεχε ὅμως πὼς καὶ ἐδῶ μιλάει μὲ μετριοφροσύνη ὁ Παῦλος. Γιατί δὲν εἶπε, γιὰ νὰ διδάξω καὶ νὰ κατηχήσω, ἀλλὰ τί; «Γιὰ νὰ ἐπιτύχω κάποιον καρπὸ». Καὶ δὲν εἶπε ἀπλὰ καρπὸ, ἀλλὰ, «κάποιον καρπὸ», μειώνοντας πάλι τὸν ἑαυτό του, ὅπως εἶπε παραπάνω, «Γιὰ νὰ μεταδώσω κάτι». Ἐπειτα μειώνοντας καὶ αὐτούς, ὅπως εἶπα πρὶν, λέγει· «Ὅπως καὶ μεταξύ τῶν ἄλλων ἐθνῶν». Δηλαδή ὄχι ἐπειδὴ εἶστε πλούσιοι καὶ ἔχετε περισσότερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους, δείχνω γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους μᾶλλον ἐνδιαφέρον· γιατί δὲ ζητᾶμε τοὺς πλούσιους, ἀλλὰ τοὺς πιστοὺς.

Ποῦ εἶναι τώρα οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων, ποῦ τρέφουν πυκνὴ γενειάδα καὶ φοροῦν τίς ἐξωμίδες καὶ ὑπερηφανεύονται πολὺ; Τὴν Ἑλλάδα, ὅλες τίς βάρβαρες χῶρες τίς ἐπέστρεψε ὁ σκηνοποιός⁷. Καὶ ὁ Πλάτων⁸, ποῦ ἐξυμνοῦνταν καὶ εἶχε καλὴ φήμη σ' αὐτούς, ἀφοῦ ἦρθε τρεῖς

τρίτον εἰς Σικελίαν ἔλθων μετὰ τοῦ κόμπου τῶν ρη-
 μάτων ἐκείνων, μετὰ τῆς ὑπολήψεως τῆς λαμπραῆς,
 οὐδὲ ἐνός περιεγένετο τυράννου, ἀλλ' οὕτως ἀθλίως
 ἀπήλλαξεν, ὡς καὶ αὐτῆς ἐκπεσεῖν τῆς ἐλευθερίας.
 5 Ὁ δὲ σκηνοποιὸς οὗτος οὐ Σικελίαν μόνον οὐδὲ Ἰ-
 ταλίαν, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπέδραμε τὴν οἰκουμένην, καὶ
 οὐδὲ ἐν τῷ κηρύττειν τῆς τέχνης ἀπέστη, ἀλλὰ καὶ
 τότε δέρματα ἔρραπτε, καὶ ἐργαστηρίου προειστήκει
 καὶ οὐδὲ τοῦτο ἐσκανδάλισε τοὺς ἐξ ὑπάτων· καὶ μά-
 10 λα εἰκότως. Οὐ γὰρ αἱ τέχναι καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα,
 ἀλλὰ τὸ ψεῦδος καὶ τὰ πεπλασμένα δόγματα εὐκατα-
 φρονήτους ποιεῖν εἴωθε τοὺς διδάσκοντας. Διὰ τοι-
 οῦτο ἐκείνων μὲν καὶ Ἀθηναῖοι λοιπὸν καταγελω-
 σι· τούτῳ δὲ καὶ βάρβαροι προσέχουσι καὶ ἀνόητοι
 15 καὶ ἰδιῶται. Κοινὸν γὰρ τὸ κήρυγμα πρόκειται πᾶ-
 σιν· οὐκ ἀξιώματος οἶδε διαφορὰν, οὐκ ἔθνους ὑπε-
 ροχὴν, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν· πίστεως γὰρ
 δεῖται μόνης, οὐ συλλογισμῶν.

Διὸ δὴ μάλιστα αὐτὸ θαυμάζειν ἄξιον, οὐχ ὅτι
 20 χρήσιμον καὶ σωτήριον μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ εὐκόλον
 καὶ ῥᾶστον, καὶ τοῖς πᾶσιν εὐληπτον· ὃ δὴ μάλιστα
 τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἔργον ἐστί, κοινὰ τὰ παρ' ἐ-
 αυτοῦ προτιθέντος ἅπασιν. Ὅπερ γὰρ ἐπὶ ἡλίου καὶ
 σελήνης καὶ γῆς καὶ θαλάττης καὶ τῶν ἄλλων ἐποίη-
 25 σεν, οὐ τοῖς μὲν πλουτοῦσι καὶ σοφοῖς πλείονος μετα-
 δίδους τῆς ἀπὸ τούτων χορηγίας, ἐλάττονος δὲ τοῖς
 πένησιν, ἀλλ' ἴσην ἅπασιν τὴν ἀπόλαυσιν προτιθείς,
 τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ κηρύγματος εἰργάσατο, καὶ πολλῶ
 πλέον, ὅσω καὶ ἀναγκαιότερον τοῦτο ἐκείνων. Διὸ
 30 καὶ Παῦλός φησι συνεχῶς, «Πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν». Εἶ-
 τα δεικνύς αὐτοῖς, ὅτι οὐδὲν αὐτοῖς χαρίζεται, ἀλλ'
 ἐπίταγμα πληροῖ δεσποτικόν, καὶ παραπέμπων αὐ-
 τοὺς ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων εὐχαριστίαν, φη-
 σὶν· «Ἐλλησί τε καὶ βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνο-

φορές στη Σικελία με τή μεγάλη καύχηση τῶν λόγων ἐκείνων, με τή λαμπρή υπόληψη, δὲν κατόρθωσε νὰ υπερισχύσει οὔτε ἐνὸς τυράννου, ἀλλὰ τόσο ἄθλια διέφυγε, ὥστε νὰ χάσει ἀκόμη καὶ τὴν ἐλευθερία του. Ὁ σκηνοποιὸς ὁμως αὐτὸς ὄχι μόνο τὴ Σικελία οὔτε τὴν Ἰταλία, ἀλλὰ ὀλόκληρη τὴν οἰκουμένη διέτρεξε, καὶ οὔτε ὅταν κήρυττε σταμάτησε τὴν τέχνη του ἀλλὰ καὶ τότε ἔραβε δέρματα καὶ ἦταν προϊστάμενος ἐργαστηρίου. Καὶ οὔτε αὐτὸ σκανδάλισε αὐτοὺς ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τοὺς ὑπάτους. Καὶ πολὺ δικαιολογημένα. Γιατί ὄχι οἱ τέχνες καὶ τὰ ἐπαγγέλματα, ἀλλὰ τὸ ψέμα καὶ οἱ πλαστὲς διδασκαλίες κάνουν συνήθως τοὺς διδασκάλους εὐκαταφρόνητους. Γι' αὐτὸ λοιπὸν ἐκείνους καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς περιγελοῦν τώρα, ἐνῶ σ' αὐτὸν προσέχουν οἱ βάρβαροι καὶ ἀμαθεῖς καὶ ἀπλοϊκοὶ ἄνθρωποι. Γιατί τὸ κήρυγμα εἶναι κοινὸ γιὰ ὅλους. Δὲν ἀναγνωρίζει διαφορὰ ἀξιώματος, οὔτε ὑπεροχὴ ἔθνους, οὔτε τίποτε ἄλλο ἀπ' αὐτά, ἀφοῦ χρειάζεται μόνο πίστη καὶ ὄχι φιλοσοφικοὺς συλλογισμοὺς.

Γι' αὐτὸ λοιπὸν ἀξίζει νὰ θαυμάζει κανεὶς πάρα πολὺ τὸ κήρυγμα, ὄχι γιατί εἶναι χρήσιμο καὶ σωτήριο μόνο, ἀλλὰ καὶ γιατί εἶναι εὐκόλο καὶ πολὺ προσιτὸ καὶ τὸ καταλαβαίνουν εὐκόλα ὅλοι, πράγμα βέβαια ποὺ εἶναι κυρίως ἔργο τῆς πρόνοιας τοῦ Θεοῦ, ποὺ προσφέρει σὲ ὅλους κοινὰ τὰ δικά του. Γιατί αὐτὸ ποὺ ἔκαμε στὴν περίπτωση τῆς σελήνης καὶ τῆς γῆς καὶ τῆς θάλασσας καὶ τῶν ἄλλων, χωρὶς νὰ προσφέρει στοὺς πλούσιους καὶ σοφοὺς περισσότερη δωρεὰ ἀπ' αὐτὰ καὶ λιγότερη στοὺς φτωχοὺς, ἀλλὰ προσφέροντας σὲ ὅλους τὴν ἴδια ἀπόλαυση, αὐτὸ ἔκαμε καὶ μετὰ τὸ κήρυγμα, καὶ πολὺ περισσότερο, ἀφοῦ αὐτὸ εἶναι καὶ πιὸ ἀναγκαῖο ἀπὸ ἐκεῖνα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος λέγει συνέχεια, «Σὲ ὅλα τὰ ἔθνη». Ἐπειτα δείχνοντας, πῶς δὲν τοὺς χαρίζει τίποτε, ἀλλ' ἐκπληρώνει τὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου, καὶ παραπέμποντας αὐτοὺς στὴν εὐχαριστία τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, λέγει· «Καὶ στοὺς Ἕλληνες καὶ στοὺς βαρβάρους, καὶ στοὺς σοφοὺς καὶ στοὺς ἀμαθεῖς εἶμαι ὀφειλέτης». Αὐτὸ καὶ στοὺς Κορινθίους γρά-

ἦτοις ὀφειλέτης εἰμί». Ὁ καὶ Κορινθίους ἐπιστέλλων ἔλεγε. Λέγει δὲ τοῦτο, τὸ πᾶν ἀνατιθεὶς τῷ Θεῷ. «Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον, καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ρώμῃ εὐαγγελίσασθαι».

5 6. Ὡ ψυχῆς γενναίας· πρᾶγμα τοσοῦτων κινδύνων μεστὸν ἀναδεξάμενος, ἀποδημίαν διαπόντιον, πειρασμούς, ἐπιβουλάς, ἐπαναστάσεις (καὶ γὰρ εἰκὸς πόλει τοσαύτῃ μέλλοντα διαλέγεσθαι, ὑπὸ ἀσεβείας τυραννουμένη, νιφάδας πειρασμῶν ὑπομένειν·
10 οὕτω γοῦν καὶ τὸν βίον κατέλυσεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, παρὰ τοῦ τότε τυραννοῦντος ἀποτμηθεὶς)· ἀλλ' ὅμως τοσαῦτα προσδοκῶν ὑπομενεῖν, οὐδενὶ τούτων ὀκνηρότερος ἐγίγνετο, ἀλλὰ κατηπείγετο καὶ ὠδινε καὶ πρόθυμος ἦν. Διὸ φησιν, «Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ
15 πρόθυμον, καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ρώμῃ εὐαγγελίσασθαι». «Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον». Τί φῆς, ὦ Παῦλε; Δέον εἰπεῖν, ὅτι καὶ καυχῶμαι καὶ σεμνύνομαι καὶ ἐναβρύνομαι, τοῦτο μὲν οὐ λέγεις, τὸ δὲ ἔλαττον τούτου, ὅτι οὐκ ἐπαισχύνῃ· ὅπερ οὐκ ἐπὶ τῶν
20 σφόδρα λαμπρῶν λέγειν εἰώθαμεν.

Τί οὖν ἐστὶν ὃ φησι; καὶ τίνος ἕνεκεν οὕτω φθέγγεται, καίτοι γε ἀγαλλόμενος ἐπ' οὐτῷ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῷ οὐρανῷ; Γαλάταις γοῦν ἐπιστέλλων ἔλεγεν· «Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ
25 τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». Τίμος οὖν ἕνεκεν ἐνταῦθα οὐ λέγει, ὅτι καὶ καυχῶμαι, ἀλλ' ὅτι «Οὐκ ἐπαισχύνομαι»; Σφόδρα πρὸς τὰ τοῦ κόσμου πράγματα ἦσαν ἐπτοημένοι οἱ Ρωμαῖοι διὰ τὸν πλοῦτον, διὰ τὴν ἀρχήν, διὰ τὰς νίκας καὶ τοὺς αὐτῶν
30 βασιλεῖς· ἰσοθέους γὰρ ἠγοῦντο τούτους. Οὕτω γοῦν αὐτοὺς καὶ ἐκάλουν. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ναοῖς αὐτοὺς ἐθεράπευον καὶ βωμοῖς καὶ θυσίαις. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἦσαν πεφουσιωμένοι, ὃ δὲ Παῦλος ἔμελλε κηρύττειν τὸν Ἰησοῦν τὸν νομιζόμενον τοῦ τέκτονος
35 υἱόν, τὸν ἐν Ἰουδαίᾳ τραφέντα καὶ ἐν οἰκίᾳ γυναι-

9. Σύμφωνα με τὴν ἀρχαία παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ὁ Παῦλος μαρτύρησε κατὰ τὸ διωγμὸ τοῦ Νέρωνα (64·68).

φοντας ἔλεγε. Καὶ τὸ λέγει αὐτὸ ἀναθέτοντας τὰ πάντα στὸ Θεό. «Ἔτσι, ὅσο ἐξαρτιέται ἀπὸ μένα, εἶμαι πρόθυμος, νὰ κηρύξω τὸ εὐαγγέλιο καὶ σὲ σᾶς πού εἶστε στὴ Ρώμη».

6. Πῶ, πῶ γενναία ψυχὴ! Ἄν καὶ ἔλαβε ἔργο γεμάτο ἀπὸ τόσους πολλοὺς κινδύνους, ταξίδι θαλασσινό, πειρασμούς, ἐπιβουλές, ἐπαναστάσεις (γιατὶ πραγματικὰ ἦταν φυσικὸ νὰ ὑπομένει πολλοὺς πειρασμούς, ἀφοῦ ἐπρόκειτο νὰ μιλήσει σὲ τόσο μεγάλη πόλη, στὴν ὁποία ἐπικρατοῦσε ἡ ἀσέβεια· ἔτσι λοιπὸν καὶ τὴ ζωὴ του τελείωσε στὴν πόλη αὐτή, καὶ ἀποκεφαλίστηκε ἀπὸ τὸν τότε αὐτοκράτορα⁹), καὶ ἂν καὶ περίμενε νὰ ὑποφέρει τόσα πολλά, δὲ γινόταν ὀκνηρότερος ἀπὸ κανένα ἀπ' αὐτοῦς, ἀλλὰ βιαζόταν πολὺ καὶ στενοχωριόταν καὶ ἦταν πρόθυμος. Γι' αὐτὸ λέγει, «Ἔτσι, ὅσο ἐξαρτιέται ἀπὸ μένα, εἶμαι πρόθυμος, νὰ κηρύξω τὸ εὐαγγέλιο καὶ σὲ σᾶς πού εἶστε στὴ Ρώμη». «Γιατὶ δὲν ντρέπομαι τὸ εὐαγγέλιο». Τί λές, Παῦλε; Ἐνῶ ἔπρεπε νὰ πείς, ὅτι καὶ καυχίεμαι καὶ παινεύομαι καὶ ὑπερηφανεύομαι, αὐτὸ δὲν τὸ λές, ἀλλὰ τὸ μικρότερο ἀπ' αὐτό, ὅτι δηλαδὴ δὲν ντρέπεσαι, πράγμα πού συνηθίζουμε νὰ λέμε ὄχι γιὰ τὰ πολὺ σπουδαῖα.

Τί λοιπὸν σημαίνει αὐτὸ πού λέγει; Καὶ γιὰ ποιὸ λόγο μιλάει ἔτσι, ἂν καὶ χαιρόταν γι' αὐτὸ περισσότερο παρὰ γιὰ τὸν οὐρανό; Γράφοντας στοὺς Γαλάτες ἔλεγε· «Ἐγὼ ὅμως εἶθε νὰ μὴν καυχηθῶ, παρὰ γιὰ τὸ σταυρὸ τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ»¹⁰. Γιὰ ποιὸ λοιπὸν λόγο ἐδῶ δὲ λέγει, ὅτι καὶ καυχίεμαι, ἀλλ' ὅτι «Δὲν ντρέπομαι»; Οἱ Ρωμαῖοι ἦταν στραμμένοι πρὸς τὰ πράγματα τοῦ κόσμου αὐτοῦ ἐξ αἰτίας τοῦ πλοῦτου, τῆς ἐξουσίας, τῶν νικῶν καὶ τῶν ἰδίων τῶν βασιλέων, γιατί τοὺς θεωροῦσαν ἰσόθεους. Ἔτσι βέβαια καὶ τοὺς ὀνόμαζαν. Γι' αὐτὸ καὶ τοὺς λάτρευαν σὲ ναοὺς μὲ βωμοὺς καὶ θυσίαις. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἦταν τόσο ὑπερήφανοι, ἐνῶ ὁ Παῦλος ἐπρόκειτο νὰ κηρύξει τὸν Ἰησοῦ, πού νομιζόταν υἱὸς τοῦ ξυλουργοῦ, πού ἀνατράφηκε στὴν Ἰουδαία καὶ σὲ σπῖτι ἄσημης γυ-

κὸς εὐτελοῦς, οὐ δορυφόρους ἐσχηκότα, οὐ χρήματα περιβαλλόμενον, ἀλλὰ καὶ ὡς κατάδικον ἀποθανόντα μετὰ ληστῶν, καὶ ἕτερα πολλὰ ἄδοξα ὑπομείναντα, καὶ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἐγκαλύπτεσθαι, οὐδὲν 5 τῶν ἀπορρήτων καὶ μεγάλων εἰδότας οὐδέπω· διὰ τοῦτο φησιν, «Οὐκ ἐπαισχύνομαι», ἐκείνοις διδάσκων τέως μὴ ἐπαισχύνεσθαι ἥδει γὰρ ὅτι, ἂν τοῦτο κατορθώσωσι, ταχέως προϊόντες καὶ ἐπὶ τὸ καυχᾶσθαι ἤξουσι.

10 Καὶ σὺ τοίνυν ἐὰν ἀκούσης τινὸς λέγοντος, τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖς; μὴ ἐπαισχυνθῆς, μηδὲ κάτω βλέψῃς, ἀλλὰ καὶ ἐναβρύνου καὶ καλλωπίζου, καὶ ἐλευθέροις ὀφθαλμοῖς καὶ ὑψηλῷ προσώπῳ κατάδεξαι τὴν ὁμολογίαν. Καὶ εἶπη πάλιν, τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖς; εἶπε πάλιν πρὸς αὐτόν· ἀλλ' 15 οὐ τὸν μοιχὸν οὐδὲ τὸν πατραλοῖαν οὐδὲ τὸν παιδοκτόνον (τοιούτοι γὰρ οἱ παρ' αὐτοῖς θεοὶ πάντες), ἀλλὰ τὸν διὰ σταυροῦ δαίμονας ἐπιστομίσαντα, καὶ τὰς μυρίας αὐτῶν ἀνελόντα μαγγανείας. Καὶ γὰρ ὁ 20 σταυρὸς δι' ἡμᾶς τὸ τῆς ἀφάτου φιλανθρωπίας ἔργον, τὸ τῆς πολλῆς κηδεμονίας σύμβολον. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις, ἐπειδὴ καὶ λόγῳ μέγα κομπάζοντες, καὶ τὴν ἔξωθεν περιβεβλημένοι σοφίαν ἐφυσῶντο, ἐγὼ, φησὶν, ἐρρῶσθαι πολλὰ τούτοις εἰπὼν τοῖς συλ- 25 λογισμοῖς, σταυρὸν ἔρχομαι κηρύττων, καὶ οὐ διὰ τοῦτο αἰσχύνομαι.

«Δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν». Ἐπειδὴ γὰρ ἐστὶ καὶ δύναμις Θεοῦ εἰς κόλασιν (καὶ γὰρ ὅτε τοὺς Αἰγυπτίους ἐκόλαξεν, ἔλεγεν· «αὕτη ἐστὶν ἡ δύ- 30 ναμὶς μου ἡ μεγάλη»), καὶ δύναμις εἰς ἀπώλειαν («Φοβήθητε γὰρ», φησί, «τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γέννη»), διὰ τοῦτο φησιν οὐ ταῦτα ἐλθὼν κομίζω, οὐ τὰ περὶ κολάσεως καὶ τιμωρίας, ἀλλὰ τὰ περὶ σωτηρίας. Τί οὖν; οὐχὶ καὶ 35 ταῦτα κατήγγελλε τὸ εὐαγγέλιον, τὸν περὶ γέννησης

ναίικας, χωρίς νά ἔχει σωματοφύλακες, οὔτε νά περιβάλλεται ἀπό χρήματα, ἀλλά πού πέθανε καί σάν κατάδικος μαζί μέ ληστές καί ὑπέμεινε καί ἄλλα πολλά παράδοξα, καί ἦταν φυσικό νά αισθάνονται αὐτοί ντροπή, ἀφοῦ δέ γνώριζαν ἀκόμη τίποτε ἀπό τά μεγάλα καί ἀπόρρητα, γι' αὐτό λέγει, «Δέν ντρέπομαι», διδάσκοντας πρῶτα - πρῶτα ἐκείνους νά μὴν ντρέποναι, γιατί γνώριζε πώς, ἂν κατορθώσουν αὐτό, προχωρώντας γρήγορα θά φθάσουν καί στήν καύχηση.

Καί ἐσύ λοιπόν ἐάν ἀκούσεις κάποιον νά σοῦ λέγει, τὸ σταυρωμένο προσκυνεῖς; μὴν ντραπεῖς, οὔτε νά στρέψεις κάτω τὸ βλέμμα σου, ἀλλά νά καμαρώνεις καί νά καυσιέσαι, καί μέ καθαρά μάτια καί ψηλά τὸ πρόσωπο νά δεχθεῖς τὴν ὁμολογία. Καί ἂν πάλι πει, τὸ σταυρωμένο προσκυνεῖς; πές του πάλι· δέν προσκυνῶ βέβαια κάποιον πού εἶναι μοιχός οὔτε πατροκτόνος οὔτε παιδοκτόνος (γιατί τέτοιοι εἶναι ὅλοι οἱ θεοὶ τους), ἀλλ' αὐτὸν πού μέ τὸ σταυρὸ ἀποστόμωσε τοὺς δαίμονες καί ἐξαφάνισε τίς ἄπειρες μαγγανεῖες τους. Γιατί πραγματικά ὁ σταυρός εἶναι γιὰ μᾶς τὸ ἔργο τῆς ἀνέκφραστης φιλανθρωπίας, τὸ σύμβολο τῆς μεγάλης φροντίδας. Ἐκτός ἀπ' αὐτὰ πού εἰπώθηκαν, ἐπειδὴ καί μέ τὰ λόγια ὑπερηφανεύονταν πολὺ καί φούσκωναν γιατί κατεῖχαν τὴν κοσμικὴ σοφία, ἐγώ, λέγει, ἀφοῦ εἶπα πώς ἔχω ἐνισχυθεῖ πολὺ μ' αὐτοὺς τοὺς συλλογισμούς, ἔρχομαι νά κηρύξω τὸ σταυρὸ καί δέν ντρέπομαι γι' αὐτό.

«Γιατί τὸ εὐαγγέλιο εἶναι δύναμη Θεοῦ πού δίνει σωτηρία». Ἐπειδὴ λοιπόν ὑπάρχει καί δύναμη Θεοῦ πού φέρει τὴν τιμωρία (γιατί ὅταν τιμωροῦσε τοὺς Αἰγυπτίους, ἔλεγε· «αὐτὴ εἶναι ἡ δύναμή μου ἡ μεγάλη»¹¹), καί δύναμη πού ὀδηγεῖ στήν ἀπώλεια, διότι λέγει, («Νὰ φοβηθεῖτε ἐκεῖνον πού ἔχει τὴ δύναμη νά καταστρέψει τὴν ψυχὴ καί τὸ σῶμα στήν αἰώνια κόλαση»¹²), γι' αὐτό λέγει, δέν ἔρχομαι νά φέρω αὐτά, τὰ σχετικὰ μέ τὴν κόλαση καί τὴν τιμωρία, ἀλλά τὰ σχετικὰ μέ τὴ σωτηρία. Τί λοιπόν; δέν κήρυττε καί αὐτὰ τὸ εὐαγγέλιο, τὰ σχετικὰ μέ τὴ γέεννα,

λόγον, τὸν περὶ τοῦ σκοτίους τοῦ ἐξωτέρου καὶ τοῦ
 σκώληκος τοῦ ἰοβόλου; Καὶ μὴν οὐδαμόθεν ἄλλοθεν,
 ἢ ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ταῦτα ἔγνωμεν πῶς οὖν, φησί,
 «Δύναμις Θεοῦ εἰς σωτηρίαν»; Ἄλλ' ἄκουε καὶ τῶν
 5 ἐξῆς· «Παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον,
 καὶ Ἑλληνι». Οὐ γὰρ ἀπλῶς πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς δε-
 χομένοις. Κἂν γὰρ Ἑλληὴν ἦς, κἂν πᾶσαν ἐπελθὼν
 κακίαν, κἂν Σκύθης, κἂν βάρβαρος, κἂν αὐτοθηρί-
 ον, κἂν πάσης ἀλογίας γέμων, καὶ μυρία ἁμαρτημά-
 10 των ἐπιφερόμενος φορτία, ἅμα τὸν περὶ σταυροῦ λό-
 γον κατεδέξω καὶ ἐβαπτίσθης, καὶ πάντα ἐκεῖνα ἐξ-
 ἤλειψας.

Διὰ τί δέ φησιν ἐνταῦθα, «Ἰουδαίῳ τε πρῶτον
 καὶ Ἑλληνι»; τί βούλεται αὕτη ἡ διαφορὰ; Καίτοι
 15 πολλαχοῦ εἶπεν, ὅτι οὔτε περιτομὴ τί ἐστίν, οὔτε ἀ-
 κροβυστία· πῶς οὖν ἐνταῦθα διαιρεῖ, προτιθεὶς τὸν
 Ἰουδαῖον τοῦ Ἑλληνοῦ; Καὶ τί τοῦτο; οὐδὲ γάρ,
 ἐπειδὴ πρῶτός ἐστι, καὶ πλεον λαμβάνει τῆς χάρι-
 τος· ἢ γὰρ αὕτη δωρεὰ καὶ τούτῳ κἂκεῖνῳ δίδοται
 20 ἀλλὰ τάξεώς ἐστι τιμὴ μόνον τὸ πρῶτος. Καὶ γὰρ
 οὐκ ἐν τῷ μείζονα λαβεῖν δικαιοσύνην πλεονεκτεῖ,
 ἀλλ' ἐν τῷ πρῶτος αὐτὴν λαβεῖν τιτίμηται μόνον·
 ἐπεὶ καὶ ἐπὶ τῶν φωτιζομένων (ἴστε δὲ οἱ μύσται
 τὸ λεγόμενον) πάντες μὲν ἐπὶ τὸ βάπτισμα τρέχουσιν,
 25 οὐ πάντες δὲ ἐν τῇ αὐτῇ ὥρᾳ, ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος,
 ὁ δὲ δεύτερος· οὐ μὴν ὁ πρῶτος τοῦ δευτέρου πλέ-
 ον λαμβάνει, οὐδὲ ἐκεῖνος τοῦ μετ' αὐτόν, ἀλλὰ τῶν
 αὐτῶν ἅπαντες ἀπολαύουσι. Τὸ τοίνυν, πρῶτος, ἐν-
 ταῦθα ρήματός ἐστι τιμὴ, οὐ χάριτος πλεονασμός.

30 Εἶτα εἰπὼν, «Εἰς σωτηρίαν», πάλιν αὐξάνει τὴν
 δωρεάν, δεικνὺς οὐκ ἄχρι τοῦ παρόντος ἰσταμένην,
 ἀλλὰ περαιτέρω προῖοῦσαν· τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰ-
 πὼν· «Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτε-
 ται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, καθὼς γέγραπται· Ὁ δὲ
 35 ἐκ πίστεως ζήσεται». Ὁ γοῦν γενόμενος δίκαι-
 ος, οὐ κατὰ τὸν παρόντα βίον μόνον, ἀλλὰ καὶ
 κατὰ τὸν μέλλοντα ζήσεται. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ

τὸ σκότος τὸ ἐξώτερο καὶ τὸ φαρμακερὸ σκουλήκι; Ἄλλ' ὅμως ἀπὸ πουθενὰ ἀλλοῦ παρὰ ἀπὸ τὸ εὐαγγέλιο τὰ γνωρίσαμε αὐτά. Πῶς λοιπὸν, λέγει, «Δύναμη Θεοῦ γιὰ σωτηρία»; Ἄκου ὅμως καὶ τὰ ἐπόμενα· «Στὸν καθένα ποῦ πιστεύει, στὸν Ἰουδαῖο πρῶτα καὶ στὸν εἰδωλολάτρη». Ὅχι λοιπὸν σὲ ὅλους γενικά, ἀλλὰ σὲ ὅσους τὸν δέχονται. Γιατί καὶ ἂν ἀκόμη εἶσαι Ἕλληνας, καὶ ἂν ἔκαμες κάθε κακία, καὶ ἂν εἶσαι Σκύθης, καὶ ἂν εἶσαι βάρβαρος, καὶ ἂν εἶσαι θηρίο, καὶ ἂν εἶσαι γεμάτος ἀπὸ κάθε ἀνοησία, καὶ ἂν εἶσαι φορτωμένος μὲ πάρα πολλὰ ἁμαρτήματα, ἐφόσον δέχθηκες τὸ κήρυγμα τοῦ σταυροῦ καὶ βαπτίσθηκες, ἐξαφάνισες καὶ ὅλα ἐκεῖνα.

Γιατί ὅμως λέγει ἐδῶ, «Στὸν Ἰουδαῖο πρῶτα καὶ μετὰ στὸν Ἕλληνα»; Τί θέλει αὐτὴ ἡ διαφορά; Ἄν καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα εἶπε, ὅτι οὔτε ἡ περιτομὴ εἶναι κάτι, οὔτε ἡ ἀκροβυστία, πῶς λοιπὸν ξεχωρίζει ἐδῶ, βάζοντας τὸν Ἰουδαῖο μπροστὰ ἀπὸ τὸν Ἕλληνα; Καὶ τί σημαίνει αὐτό; Ὅτι δηλαδὴ δὲν παίρνει περισσότερη χάρη, ἐπειδὴ εἶναι πρῶτος, ἀφοῦ ἡ ἴδια ἡ δωρεὰ δίνεται καὶ σ' αὐτὸν καὶ σ' ἐκεῖνον, ἀλλὰ τὸ πρῶτος εἶναι μόνο τιμητικὴ θέση. Γιατί δὲν εἶναι σὲ πλεονεκτικότερη θέση μὲ τὸ νὰ πάρει μεγαλύτερη δικαίωση, ἀλλ' ἔχει τιμηθεῖ μόνο μὲ τὸ νὰ τὴν πάρει πρῶτος αὐτός. Ἄφοῦ καὶ στὴν περίπτωσι τῶν βαπτιζομένων (γνωρίζετε οἱ μνημένοι αὐτὸ ποῦ λέγω) ὅλοι τρέχουν στὸ βάπτισμα, ὄχι ὅμως ὅλοι τὴν ἴδια ὥρα, ἀλλ' ἄλλος πρῶτος καὶ ἄλλος δεύτερος. Ἄλλ' ὅμως ὁ πρῶτος δὲν παίρνει κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸ δεύτερο, οὔτε αὐτός ἀπὸ τὸ ἐπόμενο, ἀλλ' ἀπολαμβάνουν ὅλοι τὰ ἴδια. Τὸ πρῶτος λοιπὸν ἐδῶ εἶναι τιμητικὴ λέξι καὶ ὄχι περισσότερη χάρη.

Στὴ συνέχεια, ἀφοῦ εἶπε «Γιὰ σωτηρία», πάλι αὐξάνει τὴ δωρεὰ, δείχνοντας πῶς δὲ σταματᾷ μέχρι τὸ παρὸν, ἀλλὰ πῶς προχωρᾷ στὸ μέλλον. Γιατί αὐτὸ τὸ φανέρωσε λέγοντας· «Γιατί μὲ τὸ εὐαγγέλιο φανερώνεται ἡ δικαίωση τοῦ Θεοῦ, ποῦ προέρχεται ἀπὸ πίστη καὶ δίνεται σ' αὐτὸν ποῦ ἔχει πίστη, ὅπως ἔχει γραφεῖ Ὁ δίκαιος ὅμως θὰ σωθεῖ ἀπὸ τὴν πίστη του». Αὐτός λοιπὸν ποῦ ἐγίνε δίκαιος, θὰ ζήσει ὄχι μόνο στὴν παρούσα ζωὴ, ἀλλὰ καὶ

καὶ ἕτερον αἰνίττεται μετὰ τούτου, τὸ λαμπρὸν καὶ περιφανὲς τῆς τοιαύτης ζωῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ἔστι καὶ μετὰ αἰσχύνης σωθῆναι ὡσπερ οὖν πολλοὶ τῶν ἀπὸ φιλανθρωπίας βασιλικῆς ἀπαλλαττομένων κολάσεως
 5 σώζονται ἵνα μὴ ὑποπτέυση τοῦτό τις σωτηρίαν ἀκούσας, προσέθηκε, «Καὶ δικαιοσύνην», καὶ δικαιοσύνην οὐ σὴν, ἀλλὰ Θεοῦ, καὶ τὸ δασιλὲς αὐτῆς καὶ τὸ εὐκόλον αἰνιττόμενος. Οὐ γὰρ ἐξ ἰδρώτων καὶ πόνων αὐτὴν κατορθοῖς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἄνωθεν δω-
 10 ρεᾶς λαμβάνεις, ἐν μόνον εἰσφέρων οἴκοθεν, τὸ πιστεῦσαι.

Εἶτα, ἐπειδὴ ἀπίθανος ὁ λόγος εἶναι ἐδόκει, εἰ ὁ μοιχὸς καὶ μαλακός, καὶ τυμβωρύχος καὶ γόης ἀθρόον οὐχὶ κολάσεως ἀπαλλάττεται μόνον, ἀλλὰ καὶ
 15 δίκαιος γίνεται, καὶ δίκαιος τὴν ἀνωτάτω δικαιοσύνην, ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς πιστοῦται τὸν λόγον. Καὶ πρῶτον μὲν βρεχεῖ ρήματι πέλαγος ἱστοριῶν ἀχανὲς τῷ δυναμένῳ βλέπειν ἀναπετάννυσιν. Εἰπὼν γάρ, «Ἐκ πίστεως εἰς πίστιν», παρέπεμψε τὸν ἀκροα-
 20 τὴν ἐπὶ τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ τὰς ἐν τῇ Παλαιᾷ γενομένας, ἃς Ἑβραίοις ἐπιστέλλων μετὰ πολλῆς ἐξηγεῖται τῆς σοφίας, καὶ τοὺς δικαίους καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς οὕτω δικαιωθέντας δείκνυσι καὶ τότε διὸ καὶ τῆς Ραᾶβ καὶ τοῦ Ἀβραὰμ ἐμνημόνευσεν.
 25 Ἐπειτα δὲ ἐνταῦθα αἰνιξάμενος αὐτὸ μόνον (καὶ γὰρ ἐφ' ἕτερον ἔτρεχε θεώρημα, καὶ κατεπεῖγον), ἀπὸ τῶν προφητῶν πάλιν πιστοῦται τὸν λόγον, τὸν Ἀμβακοῦμ εἰς μέσον παράγων βοῶντα καὶ λέγοντα, ὅτι οὐδὲ ἐνὶ ἄλλως ζῆν τὸν μέλλοντα ζήσεσθαι,
 30 ἀλλ' ἢ διὰ πίστεως. «Ὁ γὰρ δίκαιος», φησὶν, «ἐκ πίστεως ζήσεται», περὶ τῆς μελλούσης λέγων ζωῆς.

13. Στὸ κεφ. 11 τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς ὁ Παῦλος ἀναφέρει παραδείγματα πίστεως.

στή μελλοντική. Καί ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλά καί κάτι ἄλλο ὑπονοεῖ μ' αὐτό, δηλαδή τή λαμπρότητα καί τή δόξα αὐτῆς τῆς ζωῆς. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι δυνατό νὰ σωθεῖ κανεὶς καί μὲ ντροπή, ὅπως βέβαια πολλοὶ σώζονται καί δὲν τιμωροῦνται ἐξ αἰτίας τῆς φιλανθρωπίας τοῦ βασιλιᾶ, γιὰ νὰ μὴν ὑποψιασθεῖ κανεὶς αὐτό, ὅταν ἀκούσει γιὰ σωτηρία, πρόσθεσε, «Καὶ δικαίωση», καὶ δικαίωση ὄχι τῆ δική σου, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ, ὑπονοώντας πόσο ἄφθονα καί πόσο εὐκόλα χορηγεῖται αὐτή. Γιατί βέβαια δὲν τὴν κατορθώνεις αὐτὴ μὲ ἰδρωτὲς καί κόπους, ἀλλὰ τὴν παίρνεις ἀπὸ τῆ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, προσφέροντας ὁ ἴδιος ἓνα μόνο πράγμα, τὴν πίστη.

Ἐπειτα, ἐπειδὴ ὁ λόγος φαινόταν πὼς εἶναι ἀπίστευτος, ἐὰν ὁ μοιχὸς καί ὁ κίμαιδος καί ὁ τυμβωρύχος καί ὁ ἀγύρτης ἀμέσως ὄχι μόνο ξεφεύγει τὴν τιμωρία, ἀλλὰ καί δίκαιος γίνεται, καί δίκαιος μὲ τὴν πιὸ ἀνώτερη δικαιοσύνη, ἐπιβεβαιώνει τὸ λόγο ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Καί πρῶτα μὲ λίγες λέξεις ἀπλώνει μπροστὰ σ' αὐτὸν ποὺ μπορεῖ νὰ βλέπει ἀπέραντο πέλαγος ἱστοριῶν. Γιατί, ἀφοῦ εἶπε, «Ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν πίστη καί χορηγεῖται σ' αὐτὸν ποὺ ἔχει πίστη», παρέπεμψε τὸν ἀκροατὴ στὴν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἔγινε στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, τὴν ὁποία ἐξηγεῖ ὁ Παῦλος μὲ πολλή σοφία, ὅταν ἔγραφε στοὺς Ἑβραίους¹², καί δείχνει πὼς οἱ δίκαιοι καί οἱ ἁμαρτωλοὶ ἔτσι δικαιώθηκαν καί τότε. Γι' αὐτὸ ἀνέφερε καί τὴ Ραάβ¹³ καί τὸν Ἀβραάμ. Ἐπειτα, ἀφοῦ ὑπονόησε αὐτὸ μόνο (γιατί ἔτρεχε γρήγορα σ' ἄλλη σκέψη καί πολὺ ἐπείγουσα), ἐπιβεβαιώνει πάλι τὸ λόγο τοῦ ἀπὸ τοὺς προφῆτες, φέρνοντας στὴ μέση τὸν Ἀθβακούμ νὰ φωνάζει καί νὰ λέγει, ὅτι δὲν εἶναι δυνατό νὰ ζήσει διαφορετικὰ ἐκεῖνος ποὺ πρόκειται νὰ ζήσει, παρὰ μόνο μὲ τὴν πίστη. «Γιατί ὁ δίκαιος», λέγει, «θὰ ζήσει ἀπὸ τὴν πίστη»¹⁴, λέγοντας γιὰ τὴ μελλοντικὴ ζωή.

14. Πρόκειται γιὰ τὴν πόρνη Ραάβ ποὺ ἔσωσε στὴν Ἱεριχὼ τοὺς Ἰσραηλίτες κατασκόπους. Γιὰ τὸ σχετικὸ περιστατικὸ βλ. Ἰησ. Ναυῆ 2, 1 - 24.

Ἐπειδὴ γὰρ ἅπερ ὁ Θεὸς χαρίζεται, πάντα ὑπερβαίνει λογισμὸν, εἰκότως πίστεως ἡμῖν δεῖ. «Ὁ δὲ κατοϊόμενος καὶ καταφρονητῆς ἀνὴρ καὶ ἀλαζῶν οὐθὲν οὐ μὴ περανεῖ».

- 5 Ἀκουέτωσαν οἱ αἵρετικοὶ τῆς πνευματικῆς φωνῆς. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν λογισμῶν φύσις· λαβυρίνθω τινὶ καὶ γρίφοις ἔοικεν, οὐδὲν οὐδαμοῦ τέλος ἔχουσα, οὐδὲ ἀφιεῖσα τὸν λογισμὸν ἐστάναι ἐπὶ τῆς πέτρας, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐξ ἀλαζονείας λαμβάνουσα.
- 10 Αἰσχυρόμενοι γὰρ ἐπὶ τῷ παραδέχεσθαι πίστιν καὶ δοκεῖν ἀγνοεῖν τὰ οὐράνια, εἰς κονιορτὸν ἑαυτοῦς μυρίων λογισμῶν ἐμβάλλουσιν. Εἶτα, ἄθλιε καὶ ταλαίπωρε καὶ μυρίων ἄξιε δακρῶν, ἂν μὲν τίς σε ἔρηται, πῶς ὁ οὐρανὸς γέγονεν, καὶ πῶς ἡ γῆ· τί λέ-
- 15 γω τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν; πῶς αὐτὸς ἐτέχθη, πῶς ἐτράφη καὶ ηὔξηθη, οὐκ αἰσχύνῃ τὴν ἀγνοίαν; ἔὰν δὲ περὶ τοῦ Μονογενοῦς γίνηται τις λόγος, δι' αἰσχύνῃν εἰς βάραθρον ἑαυτὸν ἐμβάλλεις ἀπωλείας, ἀνάξιον σεαυτῷ νομίζων τὸ μὴ πάντα εἰδέναι;
- 20 Καὶ μὴν ἀνάξιον ἢ φιλονεικία, καὶ τὸ πολυπραγμονεῖν ἀκαίρως.

Καὶ τί λέγω περὶ δογμάτων; Αὐτῆς γὰρ τῆς κατὰ τὸν παρόντα βίον πονηρίας οὐδαμόθεν ἀπηλλάγημεν ἄλλοθεν, ἀλλ' ἢ διὰ τῆς πίστεως. Οὕτω καὶ οἱ

25 πρὸ τούτου ἔλαμπαν ἅπαντες, οὕτως ὁ Ἀβραάμ, οὕτως ὁ Ἰσαάκ, οὕτως ὁ Ἰακώβ· οὕτω καὶ ἡ πόρνη ἐσώθη, καὶ ἡ ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ ἡ ἐν τῇ Καινῇ. «Πίστει γάρ», φησί, «Ραὰβ ἡ πόρνη οὐ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσασιν, δεξαμένη τοὺς κατασκόπους». Οὐδὲ πρὸς ἑαυτὴν εἶπε, καὶ πῶς δυνήσονται οὗτοι αἰχμάλωτοι καὶ φυγάδες ὄντες καὶ μετανάσται, καὶ νομάδων βίον ζῶντες, ἡμῶν τῶν πόλιν ἔχόντων καὶ τείχη καὶ πύργους περιγενέσθαι; ὡς εἰ πρὸς ἑαυτὴν ταῦτα

Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὰ ποὺ χαρίζει ὁ Θεὸς ξεπερνοῦν κάθε λογικό, δικαιολογημένα χρειαζόμαστε πίστη. «Ὁ ὑπερήφανος ὅμως καὶ καταφρονητὴς καὶ ἀλαζονικὸς ἄνθρωπος τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει»¹⁶.

Ἄς ἀκούσουν οἱ αἰρετικοὶ τὴν πνευματικὴ φωνή. Γιατί τέτοια εἶναι ἡ φύση τῶν λογισμῶν. Μοιάζει μὲ κάποιο λαβύρινθο καὶ μὲ γρίφους, χωρὶς νὰ ἔχει πουθενὰ κανένα τέλος, οὔτε ν' ἀφήσει τὸ λογισμὸ νὰ σταθεῖ πάνω στὴν πέτρα καὶ ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἀλαζονεία. Γιατί, ἐπειδὴ αἰσθάνονται ντροπὴ γιὰ τὴν παραδοχὴ τῆς πίστεως καὶ νομίζουν πῶς ἀγνοοῦν τὰ οὐράνια, ρίχνουν τὸν ἑαυτό τους σὲ κονιορτὸ ἀναρίθμητων λογισμῶν. Ἐπειτα, ἄθλιε καὶ ταλαίπωρε καὶ ἄξιε γιὰ πάρα πολλὰ δάκρυα, ἂν κάποιος σὲ ἐρωτήσῃ, πῶς ἔγινε ὁ οὐρανὸς καὶ πῶς ἡ γῆ; καὶ γιατί λέγω τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ; πῶς γεννήθηκες ἐσύ ὁ ἴδιος, πῶς τράφηκες καὶ μεγάλωσες, δὲν ντρέπεσαι γιὰ τὴν ἀγνοία; Ἐὰν ὅμως γίνεται κάποιος λόγος γιὰ τὸ Μονογενὴ Υἱό, ἐξ αἰτίας τῆς ντροπῆς ρίχνεις τὸν ἑαυτό σου στὸ γκρεμὸ τῆς καταστροφῆς, νομίζοντας πῶς εἶναι ἀνάξιο γιὰ σένα τὸ νὰ μὴ γνωρίζεις τὰ πάντα; Ἄλλ' ὅμως ἀνάξιο πρᾶγμα εἶναι ἡ φιλονικία καὶ ἡ ἄκαιρη πολυπραγμοσύνη.

Καὶ γιατί λέγω γιὰ τὰ δόγματα; Γιατί καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν κακία τῆς παρούσας ζωῆς δὲν ἀπαλλαχθήκαμε ἀπὸ πουθενὰ ἄλλοῦ, παρὰ μόνο μὲ τὴν πίστη. Ἔτσι διακρίθηκαν καὶ ὅλοι ὅσοι ἔζησαν πρὶν ἀπ' αὐτόν, ἔτσι ὁ Ἀβραάμ, ἔτσι ὁ Ἰσαάκ, ἔτσι ὁ Ἰακώβ· ἔτσι σώθηκε καὶ ἡ πόρνη, καὶ αὐτὴ ποὺ ἀναφέρεται στὴν Παλαιὰ Διαθήκη καὶ αὐτὴ ποὺ ἀναφέρεται στὴν Καινὴ¹⁸. «Γιατί μὲ τὴν πίστη», λέγει, «ἡ πόρνη Ραὰβ δὲ θανατώθηκε μαζί μ' αὐτοὺς ποὺ ἀπείθησαν, ἐπειδὴ δέχθηκε τοὺς κατασκόπους»¹⁷. Οὔτε εἶπε στὸν ἑαυτό της, καὶ πῶς θὰ μπορέσουν αὐτοὶ ποὺ εἶναι αἰχμάλωτοι καὶ ἐξόριστοι καὶ μετανάστες καὶ ζοῦν νομαδικὴ ζωὴ, νὰ νικήσουν ἐμᾶς ποὺ ἔχουμε καὶ πόλη καὶ τείχη καὶ πύργους; Γιατί ἐὰν ἔλεγε αὐτὰ στὸν ἑαυτό της θὰ κατέ-

17. Βλ. Λουκᾶ 7, 37 - 50

18. Ἐβρ. 11, 31

εἶπε, καὶ ἑαυτὴν καὶ ἐκείνους ἂν προσαπώλεσεν ὅ-
περ οὖν καὶ οἱ πρόγονοι τῶν τότε σωθέντων ἔπαθον.
'Εκείνοι γὰρ ἐπειδὴ ἄνδρας ἰδόντες μεγάλους καὶ
εὐμήκεις, τὸν τρόπον τῆς νίκης ἐζήτουν, ἀπώλον-
5 το χωρὶς πολέμου καὶ παρατάξεως ἅπαντες. Εἶδες
πόσον τῆς ἀπιστίας τὸ βάραθρον, καὶ πόσον τῆς πί-
στεως τὸ τεῖχος; Ἡ μὲν γὰρ ἀπείρους κατήνεγκε
χιλιάδας· αὕτη δὲ πόρνην γυναῖκα οὐ μόνον διέσω-
σεν, ἀλλὰ καὶ δήμου τοσοῦτου πρόστασιν ἐποίησε.

01 Ταῦτ' οὖν εἰδότες, καὶ τὰ τούτων πλείονα, μη-
δέποτε τὸν Θεὸν εὐθύνας τῶν γινομένων ἀπαιτῶ-
μεν, ἀλλ' ὅπερ ἂν ἐπιτάξῃ, δεχώμεθα· καὶ μὴ περι-
εργαζώμεθα μηδὲ πολυπραγμονῶμεν, κἂν ἀνθρωπί-
νοις λογισμοῖς ἄτοπον εἶναι δοκῇ τὸ κελευόμενον. Τί
15 γάρ, εἶπέ μοι, τοῦ σφάξαι μονογενῆ παῖδα καὶ γνή-
σιον, αὐτὸν τὸν γεγεννηκότα, ἀτοπώτερον εἶναι δο-
κεῖ; Ἄλλ' ὅμως ὁ δίκαιος κελευσθεῖς, οὐ περιειργά-
σατο τοῦτο, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ κελεύσαντος ἐδέ-
ξατο τὸ ἐπίταγμα μόνον, καὶ ὑπήκουσε. Καὶ ἕτερος
20 δὲ προφήτην παρὰ τοῦ Θεοῦ κελευσθεῖς ραπίσαι,
ἐπειδὴ τὸ δοκοῦν ἄτοπον εἶναι τοῦ πράγματος περι-
ειργάσατο, καὶ οὐχ ἀπλῶς ὑπήκουσε, δίκην ἔδωκε
τὴν ἐσχάτην· ὁ δὲ πλήξας εὐδοκίμησε. Καὶ ὁ Σαοὺλ
δὲ σώσας ἀνθρώπους παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν, τῆς
25 βασιλείας ἐξέπεσε, καὶ τὰ ἀνήκεστα ἔπαθε.

Καὶ ἕτερα πλείονα τούτων ἂν τις εὖροι παρα-
δείγματα, δι' ὧν ἀπάντων παιδευόμεθα μηδέποτε
τῶν ἐπιταγμάτων τοῦ Θεοῦ λόγον ἀπαιτεῖν, ἀλλ' εἴ-
κειν καὶ πείθεσθαι μόνον. Εἰ δέ, ἅπερ ἂν ἐπιτάξῃ,
30 περιειργάζεσθαι ἐπισηφάλης, καὶ ἐσχάτη κόλασις κεῖ-
ται τοῖς πολυπραγμονοῦσι· οἱ τὰ πολλῶν τούτων ἀπορ-

19. Βλ. Γ' Βασ. 20, 35

20. Α' Βασ. 15, 10 ε.

στρεφε καὶ τὸν ἑαυτὸ τῆς καὶ ἐκείνους μαζί, πράγμα λοιπὸν ποὺ ἔπαθαν καὶ οἱ πρόγονοι αὐτῶν ποὺ σώθηκαν τότε. Γιατὶ ἐκεῖνοι, ἐπειδὴ ζητοῦσαν τὸν τρόπο τῆς νίκης, ὅταν εἶδαν ἄνδρες μεγάλους καὶ ὑψηλούς, χάθηκαν ὅλοι χωρὶς πόλεμο καὶ παράταξη. Εἶδες πόσο μεγάλο εἶναι τὸ βάραθρο τῆς ἀπιστίας καὶ πόσο τὸ τεῖχος τῆς πίστεως; Γιατὶ ἡ πρώτη κατέστρεψε ἄπειρες χιλιάδες, ἐνῶ ἡ ἄλλη ὄχι μόνο διέσωσε τὴν πόρνη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔκαμε προστάτιδα τόσο μεγάλου πλήθους.

Γνωρίζοντας λοιπὸν αὐτά, καὶ περισσότερα ἀπ' αὐτά, ἄς μὴ ζητοῦμε ποτὲ εὐθύνες ἀπὸ τὸ Θεό, γι' αὐτὰ ποὺ γίνονται, ἀλλ' ἄς δεχόμαστε αὐτὸ ποὺ θὰ διατάξει· καὶ ἄς μὴν τὸ περιεργαζόμαστε οὔτε νὰ τὸ πολυεξετάζουμε, καὶ ἂν ἀκόμη ἡ διαταγὴ του φαίνεται πὼς εἶναι παράλογη στοὺς ἀνθρώπινους λογισμούς. Γιατὶ, πές μου, τί φαίνεται πὼς εἶναι πιὸ παράλογο ἀπὸ τὸ νὰ σφάζει τὸ μονογενὴ καὶ γνήσιο υἱὸ του ὁ ἴδιος ὁ πατέρας του; Ἄλλ' ὅμως ὁ δίκαιος ὅταν διατάχθηκε, δὲν πολυεξέτασε αὐτό, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀξία αὐτοῦ ποὺ ἔδωσε τὴν προσταγὴ, τὴ δέχθηκε μόνο καὶ ὑπάκουσε. Καὶ ἓνας ἄλλος ὅταν διατάχθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ κτυπήσει στὸ πρόσωπο προφήτη, ἐπειδὴ ἐξέτασε πὼς ἡ θέληση εἶναι παράλογη καὶ δὲν ὑπάκουσε ἀπλά, τιμωρήθηκε μὲ θάνατο¹⁹, ἐνῶ αὐτὸς ποὺ τὸν κτύπησε εὐδοκίμησε. Καὶ ὁ Σαοὺλ ὅταν ἔσωσε ἀνθρώπους ἀντίθετα ἀπὸ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ, ἔχασε τὴ βασιλεία καὶ ἔπαθε ἀθεράπευτα κακά²⁰.

Καὶ ἄλλα παραδείγματα περισσότερα ἀπ' αὐτὰ θὰ μπορούσε νὰ βρεῖ κανεὶς, μὲ ὅλα τὰ ὁποῖα διδασκόμαστε νὰ μὴ ζητοῦμε ποτὲ λόγο γιὰ τὶς προσταγὰς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ ὑποχωροῦμε καὶ νὰ ὑπακούομε μόνο. Ἐὰν ὅμως εἶναι ἐπικίνδυνο νὰ περιεργαζόμαστε αὐτὰ ποὺ θὰ διατάξει, καὶ ἐπιφυλάσσεται ἡ χειρότερη τιμωρία γι' αὐτοὺς ποὺ τὰ πολυεξετάζουν, αὐτοὶ ποὺ περιεργάζονται ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ πιὸ ἀπόρρητα ἀπ' αὐτὰ καὶ πιὸ φοβερά,

ρητότερα καὶ φρικωδέστερα περιεργαζόμενοι, τουτέ-
 στι, πῶς ἐγέννησε τὸν Υἱόν, καὶ τίνι τρόπῳ, καὶ τίς
 5 ἡ οὐσία, τίνα ἔξουσιν ἀπολογίαν ποτέ; Ταῦτ' οὖν
 εἰδότες, τὴν πάντων τῶν ἀγαθῶν μητέρα πίστιν με-
 τὰ πάσης ὑποδεχόμεθα τῆς εὐνοίας, ἵνα ὡσπερ ἐν
 γαληνῷ πλέοντες λιμένι τὰ τε ὀρθὰ διατηρῶμεν δό-
 γματα, καὶ τὸν βίον ἡμῶν μετὰ ἀσφαλείας κατευθύ-
 10 νοντες, τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ
 φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ'
 οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις
 σὺν ἀγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
 Ἀμήν.

δηλαδή, πῶς γέννησε τὸν Υἱὸ καὶ μὲ ποῖο τρόπο καὶ ποιά εἶναι ἡ οὐσία του, ποιά ἀπολογία θὰ ἔχουν κάποτε; Γνωρίζοντας λοιπὸν αὐτά, ἄς ὑποδεχόμαστε μὲ κάθε εὐνοια τὴ μητέρα ὄλων τῶν ἀγαθῶν, τὴν πίστη, ὥστε σὰν νὰ πλέουμε σὲ ἤσυχο λιμάνι, νὰ διατηροῦμε καὶ τὰ ὀρθὰ δόγματα καί, κατευθύνοντας τὴ ζωὴ μας μὲ ἀσφάλεια, νὰ ἐπιτύχουμε τὰ αἰώνια ἀγαθὰ, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη, ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνηση, στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἄμην.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Δ'

«'Αποκαλύπτεται γὰρ ὄργη Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων».

1. "Ορα τὴν Παύλου σύνεσιν, πῶς ἀπὸ τῶν χρη-
στοτέρων προτρέψας, ἐπὶ τὰ φοβερώτερα τρέπει τὸν
λόγον. Εἰπὼν γάρ, ὅτι σωτηρίας αἴτιον τὸ εὐαγγέλι-
ον, ὅτι ζωῆς, ὅτι Θεοῦ δύναμις, ὅτι σωτηρίας καὶ
δικαιοσύνης ποιητικόν, λέγει καὶ τὰ φοβῆσαι δυνά-
μενα τοὺς οὐ προσέχοντας. Ἐπειδὴ γὰρ ὡς τὰ πολ-
10 λὰ τῶν ἀνθρώπων οἱ πλείους οὐχ οὕτω τῇ τῶν χρη-
στῶν ἐπαγγελίᾳ, ὡς τῷ φόβῳ τῶν λυπηρῶν πρὸς
τὴν ἀρετὴν ἔλκονται, ἐκατέρωθεν αὐτοὺς ἐπισπᾶ-
ται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς οὐ βασιλείαν ἐπηγγείλατο
μόνον, ἀλλὰ καὶ γέενναν ἠπειλήσας· καὶ οἱ προφήται
15 δὲ τοῖς Ἰουδαίοις οὕτω διελέγοντο, τὰ κακὰ τοῖς ἀ-
γαθοῖς ἀναμιγνύντες διηνεκῶς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦ-
λος οὕτω ποικίλλει τὸν λόγον, οὐ μὴν ἀπλῶς, ἀλλὰ
τὰ χρηστὰ τίθησι πρῶτον, καὶ μετὰ ταῦτα τὰ λυπη-
ρά, δεικνύει ὅτι ἐκεῖνα μὲν τῆς προηγουμένης τοῦ
20 Θεοῦ γνώμης ἐστί, ταῦτα δὲ τῆς τῶν ραθυμούντων
πονηρίας. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης πρῶτον τὰ ἀγαθὰ
τίθησι, λέγων· «Ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου,
τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἔὰν δὲ μὴ θελήσητε, καὶ
μὴ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδετα».

Ο Μ Ι Λ Ι Α Δ '

«Γιατί φανερώνεται ὀργή Θεοῦ ἀπό τόν οὐρανὸ ἐναντίον κάθε ἀσέβειας καὶ ἀδικίας τῶν ἀνθρώπων ποὺ καταπατοῦν μὲ τὴν ἀδικία τους τὴν ἀλήθεια».

1. Πρόσεχε τὴ σύνεση τοῦ Παύλου πῶς, ἀφοῦ προέτρεψε αὐτοὺς ἀπὸ τὰ πιὸ χρηστά, στρέφει τὸ λόγο του στὰ πιὸ φοβερά. Γιατὶ ἀφοῦ εἶπε, ὅτι τὸ εὐαγγέλιο εἶναι αἴτιο σωτηρίας, ὅτι εἶναι αἴτιο ζωῆς, ὅτι εἶναι δύναμη Θεοῦ, ὅτι ὁδηγεῖ στὴ σωτηρία καὶ στὴ δικαίωση, λέγει καὶ αὐτὰ ποὺμποροῦν νὰ προκαλέσουν φόβο σ' ἐκείνους ποὺ δὲν προσέχουν. Ἐπειδὴ βέβαια οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι τίς πιὸ πολλές φορές δὲν προσελκύονται στὴν ἀρετὴ τόσο ἀπὸ τὴν ὑπόσχεση τῶν χρηστῶν ὅσο ἀπὸ τὸ φόβο τῶν δυσάρεστων, προσελκύει αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τὰ δύο. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Θεὸς δὲν ὑποσχέθηκε βασιλεία μόνο, ἀλλ' ἀπειλήσε καὶ τὴ γέεννα. Καὶ οἱ προφῆτες ἔτσι μιλοῦσαν στοὺς Ἰουδαίους ἀναμειγνύοντας πάντοτε τὰ κακὰ μὲ τὰ ἀγαθὰ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἀλλάζει τρόπο στὸ λόγο του, ὄχι ὁμως τυχαῖα, ἀλλ' ἀναφέρει πρῶτα τὰ χρηστά καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὰ τὰ δυσάρεστα, δείχνοντας πῶς τὰ χρηστά προέρχονται ἀπὸ τὴν πρώτη ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ τὰ δυσάρεστα ἀπὸ τὴν πονηρία τῶν ράθυμων. Ἔτσι καὶ ὁ προφήτης πρῶτα ἀναφέρει τὰ ἀγαθὰ λέγοντας: «Ἐὰν θέλετε νὰ μὲ ἀκούσετε, θὰ φάγετε τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς. Ἐὰν ὁμως δὲ θελήσετε καὶ δὲ μὲ ἀκούσετε, θὰ σᾶς καταφάγει τὸ μαχαίρι»¹.

Οὕτω καὶ ἐνταῦθα προάγει τὸν λόγον ὁ Παῦλος.
 Σκόπει δέ· ἦλθε φέρων ὁ Χριστὸς ἄφεσιν, φησί, δι-
 καιοσύνην, ζωὴν καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ διὰ σταυροῦ
 φέρει ὃ δὴ μέγιστον καὶ θαυμαστόν, οὐχ ὅτι τοιαῦ-
 5 τα ἔχαρίσατο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τοιαῦτα ἔπαθεν.
 Ἄν τοίνυν ὑβρίσητε εἰς τὰς δωρεάς, τότε ἀναμενεῖ-
 τε τὰ λυπηρά. Καὶ ὄρα πῶς ἐπαίρει τὸν λόγον· «Ἀπο-
 καλύπτεται γάρ», φησὶν, «ὄργη Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ».
 Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἄν μὲν ὁ πιστὸς λέγῃ, τοῦ Χρι-
 10 στοῦ τὰς ἀποφάσεις ἐροῦμεν· ἂν δὲ ὁ ἄπιστος καὶ ὁ
 Ἕλληνας, ἀπὸ τῶν ἐξῆς αὐτὸν ὁ Παῦλος ἐπιστομίζει
 τῶν περὶ τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ λέγων, ἐκ τῶν ὑπ'
 ἐκείνων γινομένων ἀπόδειξιν ἀναντίρρητον εἰσάγων·
 ὃ δὴ καὶ ἔστι μάλιστα παραδοξότατον, ὅταν τοὺς ἀν-
 15 τιλέγοντας αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ, δι' ὧν ποιοῦσι καθ' ἐ-
 κάστην ἢ καὶ λέγουσι, συνισταμένους αὐτοὺς ἀπο-
 φαίνει τοῖς τῆς ἀληθείας δόγμασιν. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν
 ἐν τοῖς ἐξῆς, τέως δὲ τῶν προκειμένων ἐχώμεθα.

«Ἀποκαλύπτεται γάρ ὄργη Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ».
 20 Καίτοι καὶ ἐνταῦθα πολλάκις τοῦτο γίνεται, οἷον ἐν
 λιμοῖς καὶ λοιμοῖς καὶ πολέμοις· καὶ γὰρ ἰδία ἕκαστος,
 καὶ κοινῇ πάντες κολάζονται. Τί οὖν τὸ ξένον τότε;
 Ὅτι καὶ μείζων ἢ κόλασις καὶ κοινῇ καὶ οὐκ ἐπὶ
 τοῖς αὐτοῖς· νῦν μὲν γὰρ πρὸς διόρθωσιν τὰ γινόμε-
 25 να, τότε δὲ πρὸς τιμωρίαν· ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος δηλῶν
 ἔλεγεν, ὅτι «Παιδευόμεθα νῦν, ἵνα μὴ σὺν τῷ κό-
 σμῳ κατακριθῶμεν». Καὶ νῦν μὲν οὐ διὰ τὴν ἄνωθεν
 ὄργην πολλοῖς δοκεῖ τὰ πολλὰ γίνεσθαι, ἀλλὰ δι' ἀν-
 θρώπων ἐπήρειαν· τότε δὲ φανερὰ ἔσται ἡ παρὰ τοῦ
 30 Θεοῦ κόλασις, ὅταν καθήμενος ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βή-
 ματος ὁ κριτῆς, τοὺς μὲν ἐπὶ τὰς καμίνας ἔλκεσθαι
 κελεύῃ, τοὺς δὲ ἐπὶ τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τοὺς δὲ
 ἐπ' ἄλλας ἀπαραιτήτους καὶ ἀφορήτους κολάσεις.

Ἔτσι καὶ ἐδῶ ὁ Παῦλος παρουσιάζει τὸ λόγο. Παρατήρησε ὅμως ἦρθε ὁ Χριστός γιὰ νὰ φέρει ἄφεση, λέγει, δικαιοσύνη, ζωὴ καὶ ὄχι ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ μὲ τὸ σταυρό του· τὸ πιὸ μεγάλο λοιπὸν καὶ θαυμαστὸ δὲν εἶναι τὸ ὅτι χάρισε τέτοια μόνο, ἀλλὰ τὸ ὅτι ἔπαθε καὶ ἔτσι. Ἐὰν λοιπὸν περιφρονήσετε τὶς δωρεές, τότε θὰ περιμένετε τὰ δυσάρεστα. Καὶ πρόσεχε πῶς συνεχίζει τὸ λόγο. «Γιατὶ φανερώνεται», λέγει, «ὀργὴ Θεοῦ ἀπὸ τὸν οὐρανό». Ἐὰν βέβαια τὸ λέγει ὁ πιστός, θὰ ποῦμε τὶς ἀπαντήσεις τοῦ Χριστοῦ, ἂν ὅμως τὸ λέγει ὁ ἄπιστος καὶ ὁ εἰδωλολάτρης, τὸν ἀποστομῶνει ὁ Παῦλος ἀπὸ τοὺς ἐπόμενους λόγους γιὰ τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ, παρουσιάζοντας ἀναντίρρητη ἀπόδειξη ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἔκαμαν αὐτοί. Αὐτὸ βέβαια εἶναι ἰδιαίτερα παραδοξότατο, ὅταν αὐτοὺς ποὺ ἀντιλέγουν στὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια, μὲ αὐτὰ ποὺ κάνουν ἢ καὶ λέγουν καθημερινά, ἀποδείχνει πῶς δέχονται τὰ δόγματα τῆς ἀλήθειας. Ἄλλ' αὐτὰ θὰ τὰ ποῦμε στὴ συνέχεια, τώρα ἄς ἀσχοληθοῦμε μὲ αὐτὰ ποὺ εἶναι μπροστὰ μας.

«Γιατὶ φανερώνεται ὀργὴ Θεοῦ ἀπὸ τὸν οὐρανό». Μολονότι καὶ ἐδῶ γίνεται αὐτὸ πολλές φορές, ὅπως κατὰ τὴν πείνα, τὶς ἀρρώστιες καὶ τοὺς πολέμους, ἐφόσον ξεχωριστὰ ὁ καθένας καὶ ὅλοι μαζὶ τιμωροῦνται. Ποιὸ λοιπὸν εἶναι τὸ παράξενο τότε; Ὅτι ἡ τιμωρία θὰ εἶναι καὶ μεγαλύτερη καὶ κοινὴ καὶ ὄχι γιὰ τὰ ἴδια πράγματα. Γιατὶ τώρα αὐτὰ ποὺ γίνονται ἀποβλέπουν στὴ διόρθωση, ἐνῶ τότε στὴν τιμωρία, πράγμα ποὺ καὶ ὁ Παῦλος δηλώνοντας ἔλεγε, ὅτι «Τιμωροῦμαστε τώρα, γιὰ νὰ μὴν κατακριθοῦμε μαζὶ μὲ τὸν κόσμον»². Καὶ τώρα βέβαια πολλοὶ νομίζουν πῶς τὰ πολλὰ δὲ γίνονται ἀπὸ τὴν ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν κακὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων. Τότε ὅμως ἡ τιμωρία τοῦ Θεοῦ θὰ εἶναι φανερὴ, ὅταν καθισμένος ὁ κριτὴς πάνω στὸ φοβερὸ βῆμα, θὰ διατάζει ἄλλους νὰ σύρονται στὰ καμίνια, ἄλλους στὸ σκότος τὸ ἐξώτερο καὶ ἄλλους σὲ τιμωρίες ἄλλες ποὺ εἶναι ἀναπόφευκτες καὶ ἀφόρητες.

Καὶ τίνος ἔνεκεν οὐχ οὕτως εἶπε σαφῶς, οἷον ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μέλλει παραγίνεσθαι μετὰ μυρίων ἀγγέλων, καὶ τὰς εὐθύνας ἀπαιτεῖν ἕκαστον, ἀλλ' ὅτι «'Αποκαλύπτεται ὀργὴ Θεοῦ»; Τῶν νεοφύ-
 5 των ἦσαν οἱ ἀκούοντες ἔτι διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν σφόδρα ὠμολογημένων παρ' αὐτοῖς πρῶτον αὐτοὺς ἐπισπᾶται. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, καὶ πρὸς Ἑλληνας ἀποτεινεσθαί μοι δοκεῖ· διὸ καὶ ἐντεῦθεν προοιμιάζεται ὕστερον δὲ καὶ τὸν περὶ τῆς κρίσεως τοῦ Χρι-
 10 στοῦ λόγον εἰσάγει. «'Ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων». Ἐνταῦθα δείκνυσιν, ὅτι πολλαὶ τῆς ἀσεβείας αἱ ὁδοί, ἡ δὲ τῆς ἀληθείας μία· καὶ γὰρ ποικίλον καὶ πολυειδὲς καὶ συγκεχυμένον ἡ πλάνη, ἡ
 15 δὲ ἀλήθεια μία.

Εἰπὼν δὲ περὶ δογμάτων, λέγει καὶ περὶ βίου, ἀδικίαν ἀνθρώπων εἰπὼν. Καὶ γὰρ αἱ ἀδικίαι ποικίλαι· καὶ ἡ μὲν περὶ χρήματα γίνεται, οἷον ὅταν τις ἐν τούτοις ἀδικῆ τὸν πλησίον· ἡ δὲ περὶ γυναῖκας,
 20 ὅταν τις ἀφείς τὴν ἑαυτοῦ, τὸν ἑτέρου διορύττη γάμον· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πλεονεξίαν ὁ Παῦλος καλεῖ, οὕτω λέγων· «Τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφόν». Ἔτεροι πάλιν, ἀντὶ γυναικὸς καὶ χρημάτων, δόξαν λυμαίνονται τὴν τοῦ πλη-
 25 σίον· καὶ τοῦτο δὲ ἀδικία· καὶ γὰρ «Κρεῖσον ὄνομα καλόν, ἢ πλοῦτος πολὺς». Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι καὶ τοῦτο περὶ δογμάτων εἴρηται τῷ Παύλῳ· πλὴν οὐδὲν κωλύει περὶ ἀμφοτέρων εἰρησθαι. Τί δέ ἐστι, «Τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων», διὰ τῶν ἐξῆς μάν-
 30 θανε. «Ὅτι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς· Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτοῖς ἐφανερώσεν». Ἀλλὰ ταύτην τὴν δόξαν ξύλοις περιέθηκαν καὶ λίθοις.

2. Ὡσπερ οὖν ὁ χρήματα πιστευθεὶς βασιλικά, καὶ εἰς τὴν τοῦ βασιλέως δόξαν ἀναλῶσαι κελευσθεὶς,

Καί γιά ποιό λόγο δέ μίλησε τόσο καθαρά, ὅτι δηλαδή ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πρόκειται νὰ ἔρθει μὲ πάρα πολλοὺς ἀγγέλους καὶ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν καθένα τίς εὐθύνες, ἀλλ' ὅτι «φανερώνεται ὀργή Θεοῦ»; Οἱ ἀκροατές του ἦταν ἀκόμη ἀπὸ τοὺς νεοφώτιστους. Γι' αὐτὸ τοὺς ὀδηγεῖ πρῶτα ἀπ' αὐτὰ πού ἔχουν παραδεχθεῖ πάρα πολύ. Ἐκτός ὅμως ἀπ' αὐτούς, μοῦ φαίνεται πὼς ἀπευθύνεται καὶ στοὺς εἰδωλολάτρες. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ ἐδῶ κάνει τὴν ἀρχή, ἐνῶ στὴ συνέχεια μεταφέρει τὸ λόγο στὴν κρίση τοῦ Χριστοῦ. «Ἐναντίον κάθε ἀσέβειας καὶ ἀδικίας τῶν ἀνθρώπων πού μὲ τὴν ἀδικία καταπατοῦν τὴν ἀλήθεια». Ἐδῶ δείχνει, ὅτι οἱ δρόμοι τῆς ἀσέβειας εἶναι πολλοί, ἐνῶ τῆς ἀλήθειας ἓνας, γιατί ἡ πλάνη εἶναι ποικίλη καὶ πολύμορφη καὶ ἀσαφής, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εἶναι μία.

Ἄφοῦ εἶπε γιὰ τὰ δόγματα, λέγει καὶ γιὰ τὴ ζωή, μιλώντας γιὰ τὴν ἀδικία τῶν ἀνθρώπων. Γιατί καὶ οἱ ἀδικίες εἶναι πολλές καὶ διάφορες· καὶ μία γίνεται σχετικὰ μὲ τὰ χρήματα, ὅπως ὅταν κάποιος ἀδικεῖ γι' αὐτὰ τὸν πλησίον· ἄλλη σχετικὰ μὲ τίς γυναῖκες, ὅταν κάποιος ἀφήνοντας τὴ γυναῖκα του, ὑπονομεύει τὸ γάμο ἄλλου. Γιατί καὶ αὐτὸ ὁ Παῦλος τὸ ὀνομάζει πλεονεξία, λέγοντας ἔτσι «Νὰ μὴν ἐξαπατᾶ καὶ ξεπερνᾶ κανεὶς στὸ πράγμα αὐτὸ τὸν ἀδελφό του»³. Ἄλλοι πάλι, γιὰ γυναῖκα καὶ χρήματα, καταστρέφουν τὴ δόξα τοῦ πλησίον. Καὶ αὐτὸ ὅμως εἶναι ἀδικία, γιατί πραγματικά, «εἶναι ἀνώτερο τὸ καλὸ ὄνομα, παρὰ ὁ μέγας πλοῦτος»⁴. Μερικοὶ ὅμως λέγουν, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἔχει πεῖ ὁ Παῦλος γιὰ τὰ δόγματα, ἀλλὰ τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ τὸ ἔχει πεῖ καὶ γιὰ τὰ δύο. Καὶ τί σημαίνει, «τὴν ἀλήθεια μὲ τὴν ἀδικία καταπατοῦν», μάθαινε ἀπὸ τὰ ἐπόμενα. «Γιατί ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι φανερὴ σ' αὐτούς, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς τὴ φανέρωσε σ' αὐτούς». Ἄλλὰ τὴ δόξα αὐτὴ τὴν ἀπέδωσαν στὰ ξύλα καὶ τίς πέτρες.

2. Ὅπως λοιπὸν αὐτὸς πού τοῦ ἔχουν ἐμπιστευθεῖ χρήματα τοῦ βασιλιᾶ καὶ πού ἔχει ἐντολὲς νὰ τὰ ξοδέψῃ

ἂν εἰς ληστὰς καὶ πόρνas καὶ γόητας δαπανήσῃ ταῦ-
 τα καὶ λαμπροὺς τούτους ἀπὸ τῶν τοῦ βασιλέως ποι-
 ῆσῃ χρημάτων, ὡς τὰ μέγιστα ἠδίκηκῶς τὸν βασι-
 λέα κολάζεται· οὕτω καὶ οὗτοι λαβόντες τὴν περὶ
 5 τοῦ Θεοῦ γνῶσιν καὶ τῆς δόξης αὐτοῦ, εἶτα εἰδώλοις
 αὐτὴν περιθέντες, ἐν ἀδικίᾳ τὴν ἀλήθειαν κατέσχον,
 καί, τό γε εἰς αὐτοὺς ἤκον, ἠδίκησαν τὴν γνῶσιν,
 οὐκ εἰς τὰ προσήκοντα αὐτῇ χρησόμενοι. Ἐρα γέ-
 γονεν ὑμῖν σαφὲς τὸ λεχθέν, ἢ δεῖ σαφέστερον αὐτὸ
 10 πάλιν εἰπεῖν; Τάχα ἀναγκαῖον πάλιν εἰπεῖν. Τί οὖν
 ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν ἐξ ἀρ-
 χῆς τοῖς ἀνθρώποις ἐνέθηκεν ὁ Θεός, ἀλλὰ ταύτην
 τὴν γνῶσιν οἱ Ἕλληνες ξύλοις περιθέντες καὶ λί-
 θοις, ἠδίκησαν τὴν ἀλήθειαν, τό γε αὐτῶν μέρος
 15 ἐκείνη γὰρ ἄτρεπτος μένει, τὴν οἰκείαν δόξαν ἔχουσα
 ἀκίνητον.

Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι ἐνέθηκεν αὐτοῖς τὴν γνῶ-
 σιν, ὦ Παῦλε; «Ὅτι», φησί, «τὸ γνωστὸν αὐτοῦ
 φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς». Ἄλλὰ τοῦτο ἀπόφασίς ἐ-
 20 στιν, οὐκ ἀπόδειξις· σὺ δέ μοι κατασκεύασον, καὶ
 δεῖξον, ὅτι ἡ γνῶσις ἢ περὶ τοῦ Θεοῦ δήλη ἦν αὐ-
 τοῖς, καὶ ἐκόντες παρέδραμον. Πόθεν οὖν δήλη ἦν;
 φωνὴν αὐτοῖς ἄνωθεν ἀφῆκεν; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ὁ
 φωνῆς αὐτοὺς ἐφέλκεσθαι μᾶλλον ἠδύνατο, τοῦτο
 25 ἐποίησε, τὴν κτίσιν εἰς μέσον προθείς, ὥστε καὶ σο-
 φὸν καὶ ιδιώτην, καὶ Σκύθην καὶ βάρβαρον διὰ τῆς
 ὄψεως καταμαθόντα τῶν ὀρωμένων τὸ κάλλος, ἐπὶ
 τὸν Θεὸν ἀναβαίνειν. Διὸ φησι «Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐ-
 τοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα κα-
 30 θορᾶται»· ὅπερ οὖν καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν, «Οἱ οὐ-
 ρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ».

Τί γὰρ ἐροῦσι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν οἱ Ἕλ-

για τὴ δόξα τοῦ βασιλιᾶ, ἂν τὰ σπαταλήσει σὲ ληστὲς καὶ πόρνες καὶ ἀγύρτες καὶ τοὺς κάμει αὐτοὺς λαμπροὺς ἀπὸ τὰ χρήματα τοῦ βασιλιᾶ, τιμωρεῖται ἐπειδὴ ἔχει ἀδικήσει πάρα πολὺ τὸ βασιλιά, ἔτσι καὶ αὐτοί, λαμβάνοντας τὴ γνώση γιὰ τὸ Θεὸ καὶ τὴ δόξα του, ἔπειτα ἀποδίδοντας αὐτὴ στὰ εἴδωλα, μὲ τὴν ἀδικία καταπατοῦσαν τὴν ἀλήθεια καί, ὅσο ἀφορᾶ σ' αὐτοὺς, ἔκαμαν ἀδικία στὴ γνώση, ἀφοῦ δὲν τὴ χρησιμοποίησαν στὰ πράγματα ποὺ ἔπρεπε. "Αραγε ἔγινε σὲ μᾶς σαφές αὐτὸ ποὺ εἰπώθηκε, ἢ πρέπει νὰ τὸ πῶ πάλι αὐτὸ σαφέστερα; "Ἴσως εἶναι ἀνάγκη πάλι νὰ τὸ πῶ. Τί λοιπὸν σημαίνει αὐτὸ ποὺ λέγεται; Τὴ γνώση γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ὁ Θεὸς τὴν τοποθέτησε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὴ γνώση αὐτὴ ἀποδίδοντας οἱ εἰδωλολάτρεις στὰ ξύλα καὶ τίς πέτρες, ἀδίκησαν τὴν ἀλήθεια, ὅσο βέβαια ἐξαρτιόταν ἀπ' αὐτοὺς, γιατί ἐκείνη μένει ἀμετάβλητη, ἐπειδὴ ἔχει ἀκίνητη τὴ δική της δόξα.

Καὶ ἀπὸ ποῦ φαίνεται, ὅτι τοποθέτησε σ' αὐτοὺς τὴ γνώση, Παῦλε; «Γιατί», λέγει, «ἡ γνώση του εἶναι φανερὴ σ' αὐτοὺς». Ἄλλ' αὐτὸ εἶναι κάποια κρίση, ὄχι ἀπόδειξη. Ἐσὺ ὅμως ἀπόδειξέ μου καὶ δείξε, ὅτι ἡ γνώση γιὰ τὸ Θεὸ ἦταν φανερὴ σ' αὐτοὺς καὶ μὲ τὴ θέλησή τους τὴν περιφρόνησαν. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν ἦταν φανερὴ; τοὺς ἔβγαλε φωνὴ ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς; Καθόλου; ἀλλ' ἐκεῖνο ποὺ μπορούσε νὰ τραβήξει αὐτοὺς περισσότερο ἀπὸ φωνή, αὐτὸ ἔκαμε, προβάλλοντας στὴ μέση τὴν κτίση, ὥστε καὶ ὁ σοφὸς καὶ ὁ ἀμαθὴς καὶ ὁ Σκύθης καὶ ὁ βάρβαρος, ἀφοῦ μὲ τὰ μάτια του κατανοήσει τὴν ὁμορφιὰ τῶν ὀρατῶν πραγμάτων, ν' ἀνεβαίνει πρὸς τὸ Θεό. Γι' αὐτὸ λέγει: «Γιατί οἱ ἀόρατες ιδιότητες τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τότε ποὺ δημιουργήθηκε ὁ κόσμος, βλέπονται καθαρὰ μέσα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα μὲ τὰ μάτια τοῦ νοῦ», πράγμα λοιπὸν ποὺ καὶ ὁ προφήτης ἔλεγε, «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ»⁵.

Τί λοιπὸν θὰ ποῦν ἐκείνη τὴν ἡμέρα οἱ εἰδωλολά-

ληνες; ὅτι ἠγνοήσαμέν σε; Εἶτα οὐκ ἠκούσατε ποῦ οὐρανοῦ φωνὴν διὰ τῆς ὄψεως ἀφιέντος; τῆς εὐτάκτου πάντων ἁρμονίας σάλπιγγος λαμπρότερον βοώσης; νυκτὸς καὶ ἡμέρας νόμους οὐκ εἶδετε μένον-
 5 τας ἀκινήτους διηνεκῶς; χειμῶνος, ἔαρος, καὶ τῶν ἄλλων ὥρῶν τὴν εὐταξίαν βεβαίαν τε καὶ ἀκίνητον οὖσαν; θαλάττης εὐγνωμοσύνην ἐν ταραχῇ τοσαύτη καὶ κύμασι; πάντα ἐν τάξει μένοντα, καὶ διὰ τοῦ κάλλους καὶ διὰ τοῦ μεγέθους ἀνακηρύττοντα τὸν
 10 δημιουργόν; Ταῦτα γὰρ ἅπαντα, καὶ τὰ τούτων πλείονα συνελών ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται ἢ τε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεότης εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους». Καίτοι γε οὐ διὰ τοῦ-
 15 το ταῦτα ἐποίησεν ὁ Θεός, εἰ καὶ τοῦτο ἐξέβη. Οὐ γὰρ ἵνα αὐτοὺς ἀπολογίας ἀποστερήσῃ, διδασκαλίαν τοσαύτην εἰς μέσον προὔθηκεν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸν ἐπιγνώσιν· ἀγνωμονήσαντες δέ, πάσης ἑαυτοὺς ἐστέρησαν ἀπολογίας.

30 Εἶτα δεικνύς, πῶς εἰσιν ἀπολογίας ἀπεστερημένοι, φησὶν· «Ὅτι γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν». Ἐν τούτῳ ἔγκλημα μέγιστον· δεύτερον δὲ μετ' ἐκεῖνο, τὸ καὶ εἰδῶλα προσκυνῆσαι ὃ καὶ Ἰερεμίας κατηγορῶν, ἔλεγε· «Δύο
 25 πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς οὗτος· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ζῶντος ὕδατος, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους». Εἶτα καὶ σημεῖον τοῦ εἰδέναι τὸν Θεόν, καὶ μὴ χρῆσθαι εἰς δέον τῇ γνώσει, παράγει τοῦτο αὐτό, τὸ θεοῦς ἐγνωκέναι· διόπερ ἐπήγαγε·
 30 «Διότι γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν». Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ τίθησι, δι' ἣν εἰς τοσαύτην ἄνοι-

τρεις; ὅτι δὲ σὲ γνωρίσαμε; Ἔπειτα δὲν ἀκούσατε τὸν οὐρανὸν ποῦ ἔβγαλε φωνὴ ὅταν τὸν ἀντίκρουσε; τὴ φωνὴ τῆς ἀρμονικῆς τάξης τῶν πάντων ποῦ φωνάζει πιὸ δυνατὰ ἀπὸ τὴ σάλπιγγα; δὲν εἶδατε τοὺς νόμους τῆς νύχτας καὶ τῆς ἡμέρας ὅτι μένουν σταθεροὶ διαρκῶς; τὴν τάξη τοῦ χειμῶνα, τῆς ἀνοιξης καὶ τῶν ἄλλων ἐποχῶν ποῦ εἶναι σταθερὴ καὶ ἀμετακίνητη; τὴν εὐγνωμοσύνη τῆς θάλασσης σὲ τόσο μεγάλη τρικυμία καὶ μὲ κύματα; ὅλα νὰ παραμένουν σὲ τάξη καὶ μὲ τὴν ὀμορφιὰ καὶ μὲ τὸ μέγεθος τους νὰ δοξολογοῦν τὸ δημιουργό; Ὅλα λοιπὸν αὐτὰ καὶ τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ συνοψίζοντας ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Γιατί οἱ ἀόρατες ιδιότητες τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τότε ποῦ δημιουργήθηκε ὁ κόσμος, βλέπονται καθαρὰ μέσα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα μὲ τὰ μάτια τοῦ νοῦ, τόσο ἡ αἰώνια δύναμή του ὅσο καὶ ἡ θεότητά του, ὥστε νὰ εἶναι αὐτοὶ χωρὶς καμιά δικαιολογία». Ἄν καὶ βέβαια ὁ Θεὸς δὲ δημιούργησε αὐτὰ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτόν, ἂν καὶ ἔγινε αὐτό. Οὔτε βέβαια γιὰ νὰ τοὺς στερήσει κάθε δικαιολογία, παρουσίασε στὴ μέση τόση διδασκαλία, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸν γνωρίσουν καλά. Ἐπειδὴ ὅμως φήνηκαν ἀγνώμονες, στέρησαν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ κάθε δικαιολογία.

Ἔπειτα, δείχνοντας, πῶς ἔχουν χάσει κάθε δικαιολογία, λέγει· «Γιατί, ἐνῶ γνώρισαν τὸ Θεό, δὲν τὸν δόξασαν σὰν Θεὸ οὔτε τὸν εὐχαρίστησαν». Πρῶτο ἔγκλημα αὐτὸ πάρα πολὺ μεγάλο· καὶ δεύτερο ὕστερα ἀπὸ ἐκεῖνο, τὸ νὰ προσκυνήσουν καὶ τὰ εἰδῶλα, γιὰ τὸ ὁποῖο τοὺς κατηγοροῦσε καὶ ὁ Ἱερεμίας λέγοντας· «Δύο πονηρὰ σφάλματα ἔκαμε ὁ λαὸς αὐτός· ἐγκατέλειψαν ἐμένα, ποῦ ἤμουν πηγὴ ζωογόνου νεροῦ, καὶ ἀνοιξαν γιὰ τὸν ἑαυτό τους λάκκους κατεστραμμένους»⁶. Ἔπειτα καὶ ἀπόδειξη τοῦ ὅτι γνώριζαν τὸ Θεὸ καὶ δὲ χρησιμοποιοῦσαν ὅπως ἔπρεπε τὴ γνώση, παρουσιάζει αὐτὸ τὸ ἴδιο, τὸ ὅτι δηλαδὴ ἔχουν γνωρίσει θεούς. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς πρόσθεσε· «Γιατί ἐνῶ γνώρισαν τὸ Θεό, δὲν τὸν δόξασαν σὰν Θεό». Καὶ τὴν αἰτία ἀκόμη ἀναφέρει, γιὰ τὴν ὁποία ἔπεσαν σὲ

αν ἐξέπεσον. Τίς οὖν αὕτη ἐστί; Τοῖς λογισμοῖς τὸ πᾶν ἐπέτρεψαν. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν οὕτως, ἀλλὰ πολλῶν πληκτικώτερον. «Ἐματαιώθησαν γάρ», φησί, ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος
5 αὐτῶν καρδία».

Ὡσπερ γὰρ ἐν ἀσελήνω νυκτὶ εἴ τις ξένην ἐπιχειρήσει βαδίζειν ὁδόν, ἢ πέλαγος πλεῖν, οὐ μόνον οὐ φθάσει πρὸς τὸ τέλος, ἀλλὰ καὶ ἀπολεῖται ταχέως οὕτω καὶ οὗτοι τὴν πρὸς τὸν οὐρανὸν φέρουσαν ὁδὸν
10 βαδίζειν ἐπιχειροῦντες καὶ τὸ φῶς ἀφ' ἑαυτῶν ἀφελόντες, εἶτα ἀντ' ἐκείνου τῷ σκοτίῳ τῶν λογισμῶν ἑαυτοὺς ἐπιτρέψαντες, καὶ ἐν σώμασι τὸν ἀσώματον, καὶ ἐν σχήμασι τὸν ἀσχημάτιστον ἐπιζητοῦντες, ναυ-
ἀγιον ὑπέστησαν χαλεπώτατον. Μετὰ δὲ τῶν εἰρη-
15 μένων καὶ ἑτέραν τίθησιν αἰτίαν τῆς πλάνης αὐτῶν, λέγων· «Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν». Με-
γα γάρ τι περὶ ἑαυτῶν φαντασθέντες, καὶ οὐκ ἀνασχόμενοι ταύτην ἐλθεῖν, ἣν ὁ Θεὸς ἐκέλευσεν αὐ-
τοῖς, ἐσαπίσθησαν τοῖς τῆς ἀνοίας λογισμοῖς. Εἶτα
20 δεικνὺς καὶ ὑπογράφων τὸ κλυδώνιον, πῶς χαλεπὸν καὶ συγγνώμης ἀπάσης ἐστερημένον, ἐπήγαγε, λέ-
γων· «Καὶ ἥλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνοσ φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετει-
νῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν».

25 3. Πρῶτον ἔγκλημα, ὅτι Θεὸν οὐχ εὖρον· δεύ-
τερον, ὅτι καὶ ἀφορμὰς ἔχοντες μεγάλας καὶ σαφεῖς·
τρίτον, ὅτι σοφοὶ λέγοντες εἶναι τέταρτον, ὅτι οὐ μόνον οὐχ εὖρον, ἀλλὰ καὶ εἰς δαίμονας κατήγαγον καὶ
λίθους καὶ ξύλα τὸ σέβας ἐκεῖνο. Καθαιρεῖ μὲν οὖν
30 αὐτῶν καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ τὸν τῦ-
φον, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα. Ἐκεῖ μὲν
γὰρ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ δίδωσιν αὐτοῖς πληγὴν, λέγων,
ὅτι «Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων
ἐστίν»· ἐνταῦθα δὲ καὶ χωρὶς συγκρίσεως αὐτὴν καθ'

τόση άνοησία. Ποιά λοιπόν είναι αυτή; Τό ότι έμπιστεύθηκαν τὰ πάντα στους λογισμούς τους. Δέν εἶπε ὅμως ἔτσι, ἀλλ' ἔφερε πιό δυνατό κτύπημα, γιατί λέγει «Ἔγιναν άνόητοι μέ τους συλλογισμούς τους και θόλωσε ή άσύνητη διάνοιά τους».

Ὅπως λοιπόν σέ νύχτα άσέληνη άν κάποιος επιχειρίσει νά βαδίσει άγνωστο δρόμο ή νά πλεύσει πέλαγος, ὄχι μόνο δέ θα φθάσει στό τέλος, αλλά και θα χαθεί γρήγορα, ἔτσι και αυτοί επιχειρώντας νά βαδίζουν τό δρόμο που ὀδηγεῖ στον ούρανό και εξαφανίζοντας μόνοι τους τό φῶς, ἔπειτα άφοῦ έμπιστεύθηκαν τους έαυτούς τους άντι για τό φῶς στό σκοτάδι τῶν συλλογισμῶν και άφοῦ αναζήτησαν τόν άσώματο σέ σώματα και τόν άσχημάτιστο σέ σχήματα, ἔπαθαν φοβερότατο ναυάγιο. Μαζί μέ αυτά που εἰπώθηκαν, αναφέρει και άλλη αίτία τῆς πλάνης τους, λέγοντας «Ἐνῶ ίσχυρίζονται πως είναι σοφοί, ἔγιναν άνόητοι». Ἐπειδή λοιπόν φαντάσθηκαν κάτι μεγάλο για τόν έαυτό τους και δέ δέχθηκαν νά βαδίσουν τό δρόμο, που τους διέταξε ὁ Θεός, καταποντίστηκαν στους συλλογισμούς τῆς άνοησίας. Στή συνέχεια δείχνοντας και περιγράφοντας τήν τρικυμία, πως είναι φοβερή και στερημένη από κάθε συγγνώμη, πρόσθεσε λέγοντας «Και άντάλλαξαν τή δόξα του άφθαρτου Θεου μέ άγάλματα, που ἔχουν τήν εἰκόνα φθαρτου άνθρώπου και πτηνῶν και τετραπόδων και έρπετῶν».

3. Πρῶτο άδίκημα, ὅτι δέ βρῆκαν τό Θεό· δεύτερο, ὅτι δέν τόν βρῆκαν, άν και είχαν άφορμές μεγάλες και ὀλοφάνερες· τρίτο, ὅτι δέν τόν βρῆκαν, άν και ἔλεγαν πως είναι σοφοί· τέταρτο, ὅτι ὄχι μόνο δέν τόν βρῆκαν, αλλά και κατέβασαν τό σεβασμό εκείνο σέ δαίμονες και πέτρες και ξύλα. Ἐξαφανίζει βέβαια τήν άλαζονεία τους και στήν προς Κορινθίους έπιστολή, ὄχι ὅμως μέ τόν ἴδιο τρόπο εκεί και έδῶ. Γιατί εκεί δίνει σ' αυτούς τό κτύπημα από τό σταυρό, λέγοντας ὅτι «Τό άνόητο του Θεου είναι πιό σοφό από τους άνθρώπους»⁷, ένῶ έδῶ και

ἑαυτὴν κωμωδεῖ τὴν σοφίαν αὐτῶν, δεικνὺς μωρίαν οὖσαν, καὶ ἀλαζονείας ἐπίδειξιν μόνον. Εἶτα ἵνα μάθῃς, ὅτι ἔχοντες τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν, οὕτως αὐτὴν προὔδωκαν, «Ἥλλαξαν», εἶπεν ὁ δὲ ἀλλάσσων
 5 ὡς ἄλλο ἔχων ἀλλάσσει. Ἦθελον γάρ τι πλεόν εὐρεῖν, καὶ οὐκ ἠνέσχοντο τῶν δοθέντων ὄρων· διὸ καὶ τούτων ἐξέπεσον· καινοτομίας γὰρ ἦσαν ἐπιθυμηταί.

Καὶ γὰρ τοιαῦτα πάντα τὰ Ἑλληνικά. Διὰ τοῦτο καὶ κατ' ἀλλήλων ἔστησαν, καὶ Ἀριστοτέλης μὲν
 10 ἐπανέστη Πλάτωνι, οἱ Στωικοὶ δὲ πρὸς τοῦτον ἐφρυάξαντο, καὶ ἄλλος ἄλλω πολέμιος γέγονεν· ὥστε οὐχ οὕτως αὐτοὺς χρὴ θαυμάζειν διὰ τὴν σοφίαν, ὡς ἀποστρέφεσθαι καὶ μισεῖν, ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο μωροὶ γεγόνασιν. Εἰ γὰρ μὴ λογισμοῖς ἐπέτρεψαν καὶ συλ-
 15 λογισμοῖς καὶ σοφίσμασι τὰ καθ' ἑαυτούς, οὐκ ἂν ἔπαθον, ὅπερ ἔπαθον. Εἶτα ἐπιτείνων αὐτῶν τὴν κατηγορίαν, κωμωδεῖ τὴν εἰδωλολατρίαν αὐτῶν ἄπασαν. Μάλιστα μὲν οὖν καὶ τὸ ἀλλάξαι, καταγέλαστον· τὸ δὲ καὶ εἰς τοιαῦτα ἀλλάξαι, πάσης ἀπολογίας ἐ-
 20 κτός. Εἰς τίνα οὖν ἤλλαξαν, καὶ τίσι περιέθηκαν τὴν δόξαν, σκόπει. Φαντασθῆναι ἔδει περὶ ἐκείνου, οἶον, ὅτι Θεός, ὅτι πάντων κύριος, ὅτι οὐκ ὄντας ἐποίησεν, ὅτι προνοεῖ, ὅτι κήδεται· ταῦτα γὰρ δόξα Θεοῦ. Τίσι οὖν ταύτην ἀνέθηκαν; Οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλ' ὁ-
 25 μοιώματι εἰκόνοσ φθαρτοῦ ἀνθρώπου. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστησεν, ἀλλὰ καὶ εἰς κνώδαλα κατηνέχθησαν, μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τὰς τούτων εἰκόνας.

Σὺ δέ μοι σκόπει τὴν σοφίαν τοῦ Παύλου, πῶς τὰ δύο ἄκρα τέθεικε, Θεὸν τὸν ἀνωτάτω, καὶ τὰ ἐρ-

-
8. Ἀριστοτέλης (384 - 322 π.Χ.) : μέγας φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητος. Ἰδρυσε τὴν Περιπατητικὴν σχολὴν καὶ ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα. Ἡ παράδοσις ὅτι ἦρθε σὲ ρῆξιν μὲ τὸν Πλάτωνα, ὅταν ζοῦσε ὁ τελευταῖος, καθὼς καὶ ἡ παράδοσις ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία καὶ ἰδρυσε δικήν του σχολήν, πρὶν πεθάνει ὁ Πλάτων, εἶναι δύσκολο νὰ γίνουσι δεκτά, γιὰτὶ διαφεύδονται καὶ ἀπὸ τῶν ἀντίθετων μαρτυριῶν καὶ ἀπὸ τὰ γεγονότα.
9. Πλάτων (427 - 347)· μέγας φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητος. Ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Σωκράτη, ἰδρυσε τὴν Ἀκαδημία, φιλοσοφικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ σχολή. καὶ ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα.

χωρίς σύγκριση γελοιοποιεί αυτή την ίδια τη σοφία τους, δείχνοντας πώς είναι άνοησία και επίδειξη αλαζονείας μόνο. "Επειτα για να μάθεις, ότι, αν και είχαν τη γνώση για το Θεό, τόσο πολύ την πρόδωσαν, είπε «"Αλλαξαν»' και εκείνος που αλλάζει κάτι, το αλλάζει, επειδή έχει άλλο. Γιατί ήθελαν να βροῦν κάτι περισσότερο, και δέ δέχθηκαν τους νόμους που δόθηκαν. Γι' αυτό και έχασαν αυτά, επειδή ἐπιθυμοῦσαν καινούρια πράγματα.

Γιατί πραγματικά τέτοια είναι όλα τα ἑλληνικά. Γι' αυτό και βρέθηκαν ἀντιμέτωποι μεταξύ τους, και ὁ Ἄριστοτέλης⁸ ξεσηκώθηκε ἐναντίον τοῦ Πλάτωνα⁹, ἐνώ οἱ Στωικοί¹⁰ ὀργίστηκαν ἐναντίον αὐτοῦ, και ἄλλος ἔγινε ἐχθρὸς ἄλλου. Ἐπομένως δὲν πρέπει τόσο νὰ τοὺς θαυμάζουμε αὐτοὺς για τὴ σοφία τους, ὅσο νὰ τοὺς ἀποστρεφόμεστε και νὰ τοὺς μισοῦμε, επειδὴ γι' αὐτὸ ἔγιναν ἀνόητοι. Γιατί ἂν δὲν ἐμπιστευόταν τὰ δικά τους στοὺς λογισμοὺς και τοὺς συλλογισμοὺς και τὰ σοφίσματα, δὲ θὰ πάθαιναν, αὐτὸ πὺ ἔπαθαν. Στὴ συνέχεια ἐντείνοντας τὴν κατηγορία τους, γελοιοποιεῖ ὅλη τὴν εἰδωλολατρία τους. Βέβαια και τὸ ν' ἀλλάξουν εἶναι καταγέλαστο· τὸ νὰ τὰ ἀντικαταστήσουν ὅμως σὲ τέτοια πράγματα, εἶναι ἔξω ἀπὸ κάθε δικαιολογία. Μὲ ποιά λοιπὸν τὰ ἀντικατέστησαν και σὲ ποιούς ἀπέδωσαν τὴ δόξα, πρόσεξε. "Ἐπρεπε νὰ φανταστοῦν για ἐκεῖνον, ὅπως ὅτι εἶναι Θεός, ὅτι εἶναι κυρίαρχος ὅλων, ὅτι τοὺς δημιούργησε, ἂν και δὲν ὑπῆρχαν, ὅτι προνοεῖ, ὅτι φροντίζει. Γιατί αὐτὰ εἶναι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ. Σὲ ποιούς λοιπὸν τὴν ἀπέδωσαν; "Ὅχι σ' ἀνθρώπους, ἀλλὰ σ' ἀγάλματα πὺ ἔχουν τὴν εἰκόνα φθαρτοῦ ἀνθρώπου. Καὶ οὔτε ἐδῶ σταμάτησαν, ἀλλὰ και στὰ ἄγρια θηρία ἔφθασαν, ἢ καλύτερα και στὶς εἰκόνες αὐτῶν.

Ἐσὺ ὅμως πρόσεξε, σὲ παρακαλῶ, τὴ σοφία τοῦ Παύλου, πῶς ἔχει τοποθετήσει τὰ δύο ἄκρα, τὸν ἀνώτατο Θεὸ

10. Στωικοί. Ἡ στωικὴ φιλοσοφία κυριάρχησε στὸν ὀλληνιστικὸ και ρωμαϊκὸ κόσμο και τὸν ἐπηρέασε βαθύτατα ὡς τὸ τέλος τῶν ἀρχαίων χρόνων. Κύριοι ἐκπρόσωποι τῆς σχολῆς τῶν Στωικῶν ἦταν ὁ Ζήνων ἀπὸ τὸ Κίτιο τῆς Κύπρου (334 - 262 π.Χ.), ἰδρυτῆς και ἀρχηγὸς τῆς σχολῆς, ὁ Κλεάνθης (330 - 232 π.Χ.), ὁ Χρῦσιππος (280 - 210 π.Χ.), ὁ Παναίτιος ὁ Ρόδιος (180 - 110 π.Χ.) και ὁ Ποσειδώνιος ἀπὸ τὴν Ἀπάμεια (περ. 135 - 51 π.Χ.).

πετὰ τὰ κατωτάτω μᾶλλον δὲ οὐδὲ τὰ ἔρπετά, ἀλλὰ
 τούτων ὁμοιώματα, ἵνα σαφῶς δείξῃ τὴν λαμπρὰν
 αὐτῶν μαρίαν. Τὴν γὰρ γνῶσιν, ἣν ἔδει περὶ τοῦ
 πάντων ἀσυγκρίτως ὑπερέχοντος ἔχειν, ταύτην τῷ
 5 πάντων ἀσυγκρίτως εὐτελεστέρῳ περιέθηκαν. Καὶ τί
 ταῦτα πρὸς τοὺς φιλοσόφους, φησί; Πρὸς αὐτοὺς
 μὲν οὖν μάλιστα πάντα τὰ εἰρημένα. Καὶ γὰρ οὗτοι
 τοὺς ταῦτα ἐφευρόντας Αἰγυπτίους διδασκάλους ἔ-
 χουσι καὶ Πλάτων ὁ δοκῶν εἶναι τῶν ἄλλων σεμνό-
 10 τερος, ἐγκαλλωπίζεται τούτοις, καὶ ὁ τούτου διδά-
 σκαλος περὶ τὰ εἰδῶλα ταῦτα ἐπτόηται τὸν γοῦν ἀ-
 λεκτρούνα ὁ κελεύειν τῷ Ἀσκληπιῷ θύειν, οὗτός
 ἐστιν.

Ἐνθα τῶν κνωδάλων τούτων καὶ τῶν ἔρπετῶν
 15 εἰκόνας, καὶ τὸν Ἀπόλλωνα δὲ καὶ τὸν Διόνυσον
 μετὰ τούτων θεραπευομένους τῶν ἔρπετῶν ἴδοι τις
 ἄν. Τινὲς δὲ τῶν φιλοσόφων καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν
 ἀνήγαγον τάυρους καὶ σκορπίους καὶ δράκοντας καὶ
 τὸν ἄλλον ἅπαντα λῆρον· πανταχοῦ γὰρ ὁ διάβολος
 20 ἐσπούδασεν εἰς τὰ τῶν ἔρπετῶν ὁμοιώματα τοὺς ἀν-
 θρώπους καταγαγεῖν, καὶ ὑποτάξαι τοῖς πάντων ἀ-
 λογοτέροις αὐτούς, οὓς ὁ Θεὸς ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ἀνα-
 γαγεῖν ἠθέλησεν. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ
 ἐτέρωθεν ὄψει τὸν κορυφαῖον αὐτῶν ὑπεύθυνον τοῖς
 25 λεγομένοις ὄντα. Ὅταν γὰρ τοὺς ποιητὰς συνάγῃ,
 καὶ λέγῃ χρῆναι πιστεύειν αὐτοῖς ἐν τοῖς περὶ Θε-
 ὸν λόγοις, ὡς ἀκριβῶς εἰδόσιν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν
 ὄρμαθὸν τῶν λήρων τούτων εἰσάγει, καὶ τὸν πολὺν
 γέλῳτα τοῦτον ὅτι ἀληθῆ χρῆ νομίζειν εἶναι φησι.

30 Διὸ καὶ παρέδωκεν ὁ Θεὸς αὐτοὺς ἐν ταῖς ἐπι-
 θυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἐ-
 τιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς». Δείκνυ-
 σιν ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ τῆς τῶν νόμων διαστροφῆς ἢ

καὶ τὰ κατώτατα ἔρπετά, ἢ καλύτερα, ὄχι τὰ ἔρπετά, ἀλλὰ τὰ ὁμοιώματα αὐτῶν, γιὰ νὰ δείξει καθαρὰ τὴ φανερὴ τους μανία. Γιατὶ τὴ γνώση, τὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ ἔχουν γι' αὐτὸν ποὺ ὑπερέχει ἀσύγκριτα ἀπ' ὅλα, τὴν ἀπέδωσαν στὸ ἀσύγκριτα κατώτερο ἀπ' ὅλα. Καὶ ποιά σχέση ἔχουν αὐτά, θὰ πεῖ κάποιος, μὲ τοὺς φιλοσόφους; Βέβαια σ' αὐτοὺς κυρίως ἀπευθύνονται ὅλα ὅσα ἔχουν εἰπωθεῖ. Γιατὶ αὐτοὶ ἔχουν διδασκάλους τοὺς Αἰγυπτίους ποὺ τὰ ἐπινόησαν αὐτά. Καὶ ὁ Πλάτων ποὺ φαίνεται πὼς εἶναι πιὸ σπουδαῖος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, καυχιέται γι' αὐτά, καὶ ὁ δάσκαλός του συγκινοῦνταν ἀπὸ τὰ εἴδωλα αὐτά. Αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ συμβούλευε νὰ θυσιάζουν τὸν πετεινὸ στὸν Ἄσκληπιό.

Ἐδῶ θὰ μπορούσε νὰ δεῖ κανεὶς εἰκόνες τῶν ἄγριων αὐτῶν θηρίων καὶ τῶν ἔρπετῶν, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἄπόλλωνα καὶ τὸ Διόνυσο νὰ λατρεύονται μαζί μὲ τὰ ἔρπετά αὐτά. Μερικοὶ μάλιστα ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους καὶ στὸν οὐρανὸ ἀνέβασαν ταύρους καὶ σκορπιούς καὶ δράκοντες καὶ κάθε ἄλλη ἀνοησία. Γιατὶ παντοῦ ὁ διάβολος φρόντισε νὰ κατεβάσει στὰ ὁμοιώματα τῶν ἔρπετῶν τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ ὑποτάξει στὰ πιὸ ἄλογα ἀπ' ὅλα τὰ ζῶα αὐτούς, τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς θέλησε ν' ἀνεβάσει πιὸ ψηλὰ ἀπὸ τὸν οὐρανό. "Ὅχι μόνο ἀπὸ ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλου θὰ δεῖς αὐτὸν τὸν κορυφαῖο φιλόσοφο νὰ εἶναι ὑπεύθυνος γι' αὐτά ποὺ λέγονται. "Ὅταν λοιπὸν συγκεντρώνει τοὺς ποιητὲς καὶ λέγει πὼς πρέπει νὰ τοὺς πιστεύει κανεὶς στὰ λόγια τους γιὰ τὸ Θεό, ἐπειδὴ γνωρίζουν πολὺ καλά, δὲν εἰσάγει τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ σύνολο τῶν ἀνοησιῶν αὐτῶν, καὶ λέγει πὼς αὐτὸ τὸ πολὺ γελοῖο πρέπει νὰ τὸ θεωροῦμε ὅτι εἶναι ἀληθινό.

«Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Θεὸς τοὺς παρέδωσε μὲ τίς ἐπιθυμίες τῶν καρδιῶν τους σὲ ἀκαθαρσία, ὥστε νὰ ἀτιμάζονται τὰ σώματά τους ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους». Ἄπο ἐδῶ ἀποδείχνει πὼς ἡ ἀσέβεια ἔγινε αἰτία καὶ τῆς διαστροφῆς τῶν

ἀσέβεια γέγονεν αἰτία. Τὸ δέ, «Παρέδωκεν», ἐνταῦθα εἶασέν ἐστιν». Ὡσπερ γὰρ ὁ στρατοπέδου προηγούμενος ἂν τοῦ πολέμου βαρῆσαντος ἀναχωρήσας ἀπέλθοι, παραδίδωσι τοῖς πολεμίοις τοὺς στρατιώ-
 5 τας, οὐχὶ αὐτὸς ὠθῶν, ἀλλὰ γυμνῶν τῆς ἑαυτοῦ βοηθείας· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοὺς οὐ βουληθέντας δέξασθαι τὰ παρ' αὐτοῦ, ἀλλὰ πρῶτους ἀποπηδήσαντας, ἀφῆκεν, αὐτὸς τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα πληρώσας. Σκόπει δέ· προὔθηκεν ἀντὶ διδασκαλίας εἰς μέσον
 10 τὸν κόσμον· ἔδωκε νοῦν καὶ διάνοιαν δυναμένην τὸ δέον συνιδεῖν. Οὐδενὶ τούτων ἐχρήσαντο πρὸς σωτηρίαν οἱ τότε, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦναντίον περιέστρεψαν, ὅπερ ἔλαβον. Τί οὖν ποιῆσαι ἐχρῆν; πρὸς ἀνάγκην ἔλκειν καὶ βίαν; Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο ποι-
 15 εῖν ἐναρέτους. Ἐλείπετο δὲ ἀφείναι, ὅπερ καὶ ἐποίησεν, ἵνα κἂν οὕτω τῇ πείρᾳ μαθόντες, ὧν ἐπεθύμησαν, φύγωσι τὴν αἰσχύνην. Καὶ γὰρ εἴ τις βασιλέως υἱὸς ὧν, τὸν πατέρα ἀτιμάσας ἔλοιτο εἶναι μετὰ ληστῶν καὶ ἀνδροφόνων καὶ τυμβωρύχων, καὶ
 20 τὰ ἐκείνων προτιμήσειε τῆς πατρῴας οἰκίας, ἀφήσιν αὐτὸν ὁ πατήρ, ὥστε διὰ τῆς πείρας αὐτῆς μαθεῖν τῆς οἰκείας ἀνοίας τὴν ὑπερβολήν.

4. Διὰ τί δὲ μηδεμιᾶς ἄλλης ἐμνημόνευσεν ἁμαρτίας, οἷον φόνου, πλεονεξίας, καὶ τῶν ἄλλων τῶν
 25 τοιούτων, ἀλλ' ἀκολασίας; Τοὺς ἀκούοντας τότε μοι δοκεῖ, καὶ τοὺς τὴν ἐπιστολὴν δεχομένους αἰνίττεσθαι. «Εἰς ἀκαθαρσίαν τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς». Ὅρα τὴν ἔμφασιν πληκτικωτάτην οὔσαν. Οὐ γὰρ ἑτέρων ἐδεήθησαν, φησί, τῶν
 30 ὑβριζόντων, ἀλλ' ἅπερ ἂν αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ διέθηκαν, ταῦτα ἑαυτοὺς κατειργάσαντο. Εἶτα πάλιν τὴν αἰτίαν ἀναλαβῶν, φησὶν· «Οἵτινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα». Ἄ
 35 μὲν ἦν σφόδρα καταγέλαστα, τίθησι κατ' εἶδος, ἃ

νόμων τῆς φύσης. Τὸ «παρέδωσε», ἐδῶ σημαίνει ἄφησε». Γιατὶ ὅπως ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοπέδου ἂν φύγει καὶ ἀπομακρυνθεῖ, ὅταν φουντώσει ὁ πόλεμος, παραδίνει τοὺς στρατιῶτες στοὺς ἐχθροὺς, ὄχι ἐπειδὴ τοὺς ὠθεῖ ὁ ἴδιος, ἀλλ' ἐπειδὴ τοὺς στερεῖ τῆ δική του βοήθεια, ἔτσι καὶ ὁ Θεὸς ἐκείνους ποὺ δὲ θέλησαν νὰ δεχθοῦν τὰ δικά του, ἀλλὰ πρῶτοι ἀπομακρύνθηκαν, τοὺς ἄφησε, ἀφοῦ τήρησε ὁ ἴδιος ὅλα τὰ δικά του. Παρατήρησε ὅμως· ἔβαλε ἀντὶ γιὰ διδασκαλία στὴ μέση τὸν κόσμον· ἔδωσε νοῦ καὶ σκέψη ποὺ μπορεῖ νὰ καταλάβει τὸ σωστό. Τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲ χρησιμοποίησαν γιὰ τὴ σωτηρία τους τότε οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ποὺ πῆραν, τὸ ἔστρεψαν ἀντίθετα. Τί ἔπρεπε λοιπὸν νὰ κάμει; νὰ τοὺς προσελκύει ἀναγκαστικὰ καὶ βίαια; Ἄλλὰ δὲν εἶναι δυνατό αὐτὸ νὰ κάνει ἐνάρετους τοὺς ἀνθρώπους. Ἀπέμεινε ὅμως νὰ τοὺς ἀφήσει, πράγμα ποὺ καὶ ἔκαμε, γιὰ ν' ἀποφύγουν τουλάχιστο ἔτσι τὴν ντροπὴ, μαθαίνοντας μὲ τὴν πείρα ἐκεῖνα ποὺ ἐπιθύμησαν. Γιατὶ πραγματικὰ ἂν κάποιος, ἐνῶ εἶναι υἱὸς τοῦ βασιλιᾶ, διαλέξει, ἀτιμάζοντας τὸν πατέρα του, νὰ ζεῖ μαζὶ μὲ τοὺς ληστὲς καὶ τοὺς δολοφόνους καὶ τοὺς τυμβωρύχους, καὶ προτιμήσει τὰ ἀγαθὰ τους ἀπὸ τὸ πατρικὸ σπίτι, τὸν ἀφήνει ὁ πατέρας του, ὥστε μὲ τὴν πείρα του αὐτὴ νὰ μάθει τὸ μέγεθος τῆς δικῆς του ἀνοησίας.

4. Γιατὶ ὅμως δὲν ἀνέφερε καμιὰ ἄλλη ἀμαρτία, ὅπως τὸ φόνο, τὴν πλεονεξία καὶ τίς ἄλλες τίς παρόμοιες, ἀλλὰ τὴν ἀκολασία; Μοῦ φαίνεται πὼς ὑπονοεῖ τοὺς ἀκρατές του τότε καὶ τοὺς παραληπτές τῆς ἐπιστολῆς. «Σὲ ἀκολασία, ὥστε νὰ ἀτιμάζονται τὰ σώματά τους ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους». Πρόσεχε πόσο δυνατὰ προσβάλλει ὁ λόγος του. Γιατὶ δὲν ἐπιθύμησαν, λέγει, ἄλλες ἀσέλγειες, ἀλλ' αὐτὰ ποὺ τοὺς ἀπέδωσαν οἱ ἐχθροί, αὐτὰ ἔκαμαν στὸν ἑαυτὸ τους. Ἐπειτα πάλι ἐξετάζοντας τὴν αἰτία, λέγει· «Αὐτοὶ ἀντικατέστησαν τὴν ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ ψέμα, καὶ σεβάστηκαν καὶ λάτρευσαν τὴν κτίση ἀντὶ γιὰ τὸν κτίστη». Ἐκεῖνα ποὺ εἶναι πάρα πολὺ γελοῖα τὰ βάζει χωριστά, ἐνῶ ἐκεῖνα ποὺ θεωρεῖ πὼς εἶναι πιὸ σοβαρὰ ἀπὸ

δὲ δοκεῖ σεμνότερα εἶναι τῶν ἄλλων, καθολικῶς καὶ διὰ πάντων δείκνυσιν, ὅτι τὸ τῆ κτίσει λατρεύειν, Ἑλληνικόν. Καὶ ὄρα πῶς τὸν λόγον ἐδήλωσεν. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, ἐλάτρευσαν τῆ κτίσει, ἀλλὰ «Πα-
5 ρὰ τὸν κτίσαντα»· πανταχοῦ ταύτη τὸ ἔγκλημα ἐπαίρων, καὶ τῆ παραθέσει πάσης συγγνώμης αὐτοῦς ἀποστερῶν.

«Ὅς ἐστὶν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην. Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτό τι παρεβλάβη, φησὶν· αὐτὸς μὲν
10 γὰρ εἰς τοὺς αἰῶνας εὐλογητός. Ἐνταῦθα δείκνυσιν, ὅτι οὐχ ἑαυτῷ ἀμύνων εἶασεν αὐτούς, ὅπου γε αὐτὸς οὐδὲν ἔπασχεν. Εἰ γὰρ καὶ οὗτοι ὕβρισαν, ἀλλ' ἐκεῖνος οὐχ ὕβριστο, οὐδὲ ἠκρωτηριάσθη τὰ τῆς δόξης αὐτῷ, ἀλλὰ μένει διαπαντὸς εὐλογητός. Εἰ γὰρ
15 ἄνθρωπος πολλάκις φιλοσοφῶν οὐδὲν ἂν πάθοι παρὰ τῶν ὕβριζόντων, πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεός, ἢ ἀνώλεθρος καὶ ἄτρεπτος φύσις, ἢ ἀναλλοίωτος καὶ ἀκίνητος δόξα. Καὶ γὰρ ἄνθρωποι κατ' αὐτὸ ὁμοιοῦνται Θεῷ, ὅταν μηδὲν πάσχωσι παρὰ τῶν ἐπηρεάζειν
20 βουλομένων, μηδὲ ὕβριζόντων ὕβριζονται, μηδὲ τυπτῶντων τύπτονται, μηδὲ καταγελῶνται καταγελῶντων ἑτέρων αὐτούς.

Καὶ πῶς ἐνὶ γενέσθαι τοῦτο, φησὶν; Ἐνὶ, καὶ σφόδρα ἐνὶ, ὅταν μὴ ἀλγῆς τοῖς γινομένοις. Καὶ πῶς
25 ἐνὶ μὴ ἀλγεῖν, φησί; Πῶς ἐνὶ μὲν οὖν ἀλγεῖν; Εἰπέ γάρ μοι, εἰ τὸ παιδάριον ὕβρισειέ σε τὸ σόν, ἄρα ὕβριν ἠγήσῃ τὴν ὕβριν; τί δέ, ἀλγήσεις; Οὐδαμῶς ἂν δὲ ἀλγήσης, οὐ τότε ἔση καταγέλαστος; Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πλησίον διακεισώμεθα, καὶ οὐδὲν πεισό-
30 μεθα ἀηδὲς (τῶν γὰρ παίδων οἱ ὕβριζοντες ἀνοητότεροι), μηδὲ ζητῶμεν μὴ ὕβριζεσθαι, ἀλλὰ ὕβριζόμενοι φέρωμεν γενναίως· αὕτη γάρ ἐστὶν ἡ βεβαία τιμή. Τί δήποτε; Ὅτι σὺ κύριος τούτου, ἐκείνου δὲ ἕτερος. Οὐχ ὀρᾶς τὸν ἀδάμαντα ἐν τῷ παίεσθαι

τὰ ἄλλα, τὰ ἀναφέρει γενικά· καὶ μὲ ὅλα ἀποδείχνει, ὅτι τὸ νὰ λατρεύει κανεὶς τὴν κτίση, εἶναι συνήθεια ἑλληνική. Καὶ πρόσεχε πῶς φανέρωσε τὸ λόγο. Γιατὶ δὲν εἶπε μόνο, λάτρευσαν τὴν κτίση, ἀλλὰ «Ἐντὶ τὸν κτίστη», τονίζοντας παντοῦ ἔτσι τὸ σφάλμα τους καὶ ἀποστερώντας αὐτοὺς ἀπὸ κάθε συγγνώμη μὲ τὴν φράση αὐτή.

«Ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ δοξάζεται στοὺς αἰῶνες. Ἄμην». Ἄλλὰ δὲν ἔπαθε γι' αὐτὸ κάποια ζημιά, λέγει, γιατί αὐτὸς εἶναι εὐλογητὸς στοὺς αἰῶνες. Ἐδῶ δείχνει, ὅτι δὲν τοὺς ἄφησε αὐτούς, γιὰ νὰ ὑπερασπισθεῖ τὸν ἑαυτό του, ἀφοῦ βέβαια δὲν ἔπαθε αὐτὸς τίποτε. Γιατὶ ἂν αὐτοὶ φέρθηκαν ὑβριστικά, ἐκεῖνος ὅμως δὲν εἶχε προσβληθεῖ, οὔτε χάθηκε κάτι ἀπὸ τὴ δόξα του, ἀλλὰ μένει παντοτινὰ εὐλογητὸς. Ἄφοῦ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ποὺ πολλές φορές φιλοσοφεῖ δὲν μπορεῖ νὰ πάθει τίποτε ἀπὸ τοὺς ὑβριστὲς του, πολὺ περισσότερο ὅδεν εἶναι δυνατὸ νὰ πάθει ὁ Θεός, ἡ ἀφθαρτὴ καὶ ἀμετάβλητὴ φύση, ἡ ἀναλλοίωτὴ καὶ σταθερὴ δόξα. Γιατὶ πραγματικὰ οἱ ἄνθρωποι γίνονται ὅμοιοι μὲ τὸ Θεὸ σ' αὐτό, ὅταν δηλαδὴ δὲν παθαίνουν τίποτε ἀπ' αὐτούς ποὺ θέλουν νὰ τοὺς βλάπτουν, οὔτε προσβάλλονται ἐνῶ τοὺς βρίζουν, οὔτε πληγώνονται ἐνῶ τοὺς πληγώνουν, οὔτε χλευάζονται ἐνῶ τοὺς χλευάζουν ἄλλοι.

Καὶ πῶς, θὰ πεῖ κάποιος, εἶναι δυνατὸ νὰ γίνεῖ αὐτό; Εἶναι δυνατὸ, καὶ πάρα πολὺ μάλιστα εἶναι, ὅταν δὲ στενοχωριέσαι μ' αὐτὰ ποὺ γίνονται. Καὶ πῶς, λέγει, εἶναι δυνατὸ νὰ μὴ στενοχωριέται κανεὶς; Γιὰ πές μου, ἂν σὲ προσβάλλει τὸ παιδί σου, ἄραγε θὰ θεωρήσεις ὑβρὴ τὴν προσβολή; Καὶ τί, θὰ στενοχωρηθεῖς; Καθόλου. Ἄν ὅμως στενοχωρηθεῖς, δὲ θὰ εἶσαι τότε γελοῖος; Ἔτσι ἄς συμπεριφερόμαστε καὶ στὴν περίπτωσι τοῦ πλησίον μας, καὶ δὲ θὰ πάθουμε τίποτε δυσάρεστο (γιατὶ οἱ ὑβριστὲς εἶναι πιὸ ἀνόητοι ἀπὸ τὰ παιδιά), οὔτε νὰ ζητοῦμε νὰ μὴ μᾶς προσβάλλουν, ἀλλ' ὅταν μᾶς προσβάλλουν νὰ τὸ ὑποφέρουμε γενναῖα, γιατί αὐτὴ εἶναι ἡ μόνιμη τιμὴ. Τί λοιπὸν συμβαίνει; Ὅτι ἐσὺ εἶσαι κύριος σ' αὐτόν, ἐνῶ σ' ἐκεῖνον ἄλλος. Δὲ βλέπεις πῶς τὸ διαμάντι πληγώνει,

πλήττοντα; Ἄλλ' ἡ φύσις, φησί, τοῦτο ἔχει. Ἄλλὰ
καί σοι δυνατὸν ἐν τῇ προαιρέσει γενέσθαι τοιοῦτον,
ὅπερ ἀπὸ φύσεως ἐκείνω συμβαίνει. Τί δέ; οὐκ εἶ-
δες τοὺς παῖδας ἐν τῇ καμίνῳ μὴ καιομένους; καὶ
5 τὸν Δανιήλ ἐν τῷ λάκκῳ μηδὲν πάσχοντα δεινόν;
Ἔξεστι καὶ νῦν τοῦτο γενέσθαι παρεστήκασι καὶ
ἡμῖν λέοντες, θυμός, ἐπιθυμία, χαλεπούς ἔχοντας ὀ-
δόντας, διασπῶντες τὸν ἐμπύπτοντα. Γενοῦ τοίνυν
κατὰ τὸν Δανιήλ, καὶ μὴ δῶς τοῖς πάθεσι τούτοις
10 τοὺς ὀδόντας ἐμπῆξαί σου τῇ ψυχῇ.

Ἄλλ' ἐκεῖνος τῆς χάριτος τὸ ὅλον εἶχε συμπρατ-
τον, φησί. Καλῶς, ἐπειδὴ ταύτης τὰ τῆς προαιρέ-
σεως προηγῆσατο. Ὡστε εἰάν θέλωμεν καὶ ἡμεῖς τοι-
ούτους ἑαυτοὺς κατασκευάσαι, πάρεστι καὶ νῦν ἡ
15 χάρις· κἂν πεινᾷ τὰ θηρία, οὐχ ἄψεταιί σου τῆς πλευ-
ρᾶς. Εἰ γὰρ σῶμα δουλικὸν ἰδόντες ἠδέσθησαν, τὰ
μέλη τοῦ Χριστοῦ θεασάμενοι (τοῦτο γὰρ ἔσμεν οἱ πι-
στοί), πῶς οὐχ ἡσυχάσουσιν; Εἰ δὲ οὐχ ἡσυχάσουσι,
παρὰ τὴν τῶν ἐμβληθέντων αἰτίαν. Καὶ γὰρ πολλοὶ
20 τοῖς λέουσι τούτοις πολλὴν παρέχουσι δαπάνην, πόρ-
νας τρέφοντες, γάμους διορῦττοντες, ἐχθροὺς ἀμυ-
νόμενοι διὸ πρὶν πρὸς τὸ ἔδαφος ἔλθειν, διασπῶν-
ται. Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ τοῦ Δανιήλ τοῦτο γέγονεν, ἀλλ'
οὐδὲ ἐφ' ἡμῶν, εἰ βουλευθῆμεν, τοῦτο ἔσται, ἀλλὰ
25 καὶ πλέον τι συμβήσεται τῶν γενομένων τότε. Ἐκεῖ
μὲν γὰρ οὐκ ἠδίκησαν οἱ λέοντες, ἡμᾶς δέ, εἰάν νῆ-
φωμεν, καὶ ὠφελήσουσιν οἱ ἀδικοῦντες.

Οὕτω γοῦν ὁ Παῦλος λαμπρὸς ἐγένετο ἀπὸ τῶν
ἐπηρεαζόντων καὶ ἐπιβουλευόντων, οὕτως ὁ Ἰωβ
30 ἀπὸ τῶν πολλῶν πληγῶν ἐκείνων, οὕτως ὁ Ἱερε-
μίας ἀπὸ τοῦ λάκκου τοῦ βορβόρου, οὕτως ὁ Νῶε ἀ-
πὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, οὕτως ὁ Ἀβελ ἀπὸ τῆς ἐπι-
βουλῆς, οὕτως ὁ Μωϋσῆς ἀπὸ τῶν φονῶντων Ἰου-
δαίων, οὕτως ὁ Ἑλισσαῖος, οὕτως ἕκαστος τῶν με-
35 γάλων ἐκείνων, οὐκ ἀπὸ ἀνέσεως καὶ τρυφῆς, ἀλλ'

ὅταν τὸ κτυποῦν; Αὐτὸ ὅμως, λέγει, εἶναι ἰδιότητα τῆς φύσης του. Ἄλλὰ καὶ ἐσύ εἶναι δυνατό μὲ τὴν προαίρεσή σου νὰ γίνεις τέτοιος, ὅπως συμβαίνει σ' αὐτὸ ἀπὸ τὴ φύση. Τί λοιπόν; δὲν εἶδες τοὺς νέους νὰ μὴν καίγονται μέσα στὸ καμίνι; καὶ τὸ Δανιήλ νὰ μὴν παθαίνει τίποτε τὸ φοβερὸ μέσα στὸ λάκκο; Εἶναι δυνατό καὶ τώρα νὰ γίνει αὐτό. Βρίσκονται κοντά μας λιοντάρια, δηλαδή ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία, ποὺ ἔχουν φοβερὰ δόντια καὶ κατασπαράζουν αὐτὸν ποὺ πέφτει σ' αὐτά. Νὰ γίνεις λοιπόν, ὅπως ὁ Δανιήλ καὶ νὰ μὴν ἐπιτρέπεις στὰ πάθη αὐτὰ νὰ πληγώσουν τὴν ψυχὴ σου.

Ἐκεῖνος ὅμως, θὰ πεῖ κάποιος, εἶχε ὀλοσχερῶς τὴ βοήθεια τῆς χάρις. Σωστά· ἐπειδὴ προηγήθηκε ἡ δική του προαίρεση. Ἐπομένως ἐὰν θέλομε καὶ ἐμεῖς νὰ κάνομε τέτοιους τοὺς ἑαυτοὺς μας, εἶναι παρούσα καὶ τώρα ἡ χάρις καὶ ἂν ἀκόμη πεινοῦν τὰ θηρία, δὲ θὰ πλησιάσουν τὴν πλευρά σου. Γιατί, ἀφοῦ σεβάστηκαν σῶμα δούλου, ὅταν τὸ εἶδαν, βλέποντας τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ (γιατί αὐτὸ εἶμαστε ἐμεῖς οἱ πιστοί), πῶς δὲ θὰ ἡσυχάσουν; Ἐὰν ὅμως δὲν ἡσυχάσουν, αὐτὸ γίνεται ἐξ αἰτίας ἐκείνων ποὺ ἔπεςαν σ' αὐτά. Γιατί πραγματικὰ πολλοὶ ἔοδεύουν πολλὰ σ' αὐτὰ τὰ λεοντάρια, διατηρώντας πόρνες, ὑπονομεύοντας γάμους, παίρνοντας ἐκδίκηση ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς· γι' αὐτὸ πρὶν νὰ ἔρθουν στὸ ἔδαφος, καταστρέφονται. Ἄλλὰ δὲν ἔγινε αὐτὸ στὸ Δανιήλ, ἀλλ' οὔτε καὶ σὲ μᾶς θὰ γίνει, ἐὰν θέλομε, ἀλλὰ θὰ συμβεῖ καὶ κάτι παραπάνω ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἔγιναν τότε. Γιατί ἐκεῖ βέβαια δὲν ἔβλαψαν τὰ λεοντάρια, ἐνῶ ἐμᾶς, ἐὰν εἶμαστε νηφάλιοι, θὰ μᾶς ὠφελήσουν κιόλας αὐτοί, ποὺ μᾶς ἀδικοῦν.

Ἔτσι λοιπόν ὁ Παῦλος ἔγινε διάσημος ἀπ' αὐτοὺς ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ τὸν βλάψουν καὶ νὰ πράξουν κακὸ ἐναντίον του, ἔτσι ὁ Ἰώβ ἀπὸ ἐκεῖνες τίς πολλὰς συμφορές, ἔτσι ὁ Ἱερεμίας ἀπὸ τὸ γεμάτο βοῦρκο λάκκο, ἔτσι ὁ Νῶε ἀπὸ τὸν κατακλυσμό, ἔτσι ὁ Ἀβελ ἀπὸ τὴν ἐπιβουλή, ἔτσι ὁ Μωϋσῆς ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους ποὺ ἐπιθυμοῦσαν τὸ φόνο, ἔτσι ὁ Ἐλισσαῖος, ἔτσι καθένας ἀπὸ τοὺς μεγάλους

ἀπὸ θλίψεων καὶ πειρασμῶν λαμπροὺς ἀνεδήσαντο
 στεφάνους. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ταύτην εἰδὼς τῆς εὐ-
 δοκιμήσεως τὴν ὑπόθεσιν, τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν·
 «Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ
 5 νενίκηκα τὸν κόσμον». Τί οὖν; φησὶν· οὐ πολλοὶ πε-
 ριेत्रάπησαν ὑπὸ τῶν δεινῶν; Οὐ παρὰ τὴν τῶν πει-
 ρασμῶν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἑαυτῶν ραθυμίαν· ὁ
 δὲ ποιῶν σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν τοῦ δύ-
 νασθαι ὑπενεγκεῖν, αὐτὸς παρασταίη πᾶσιν ἡμῖν,
 10 καὶ χεῖρα ὀρέξειεν, ἵνα λαμπρῶς ἀνακηρυχθέντες,
 τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν στεφάνων, χάριτι καὶ φι-
 λανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ'
 οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ, κρά-
 τος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
 10 Ἄμην.

11. Ἀναφέρεται σὸ Σωκράτη.

12. Ἰω. 16. 33

ἐκείνους, δὲ φόρεσαν τὰ λαμπρὰ στεφάνια ἀπὸ τῆς ἀνέσεως καὶ τῆς ἀπολαύσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς θλίψεως καὶ τοῦ πειρασμοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χριστός, γνωρίζοντας τὴν προϋπόθεση τῆς ἐπιτυχίας, ἔλεγε στοὺς μαθητές· «Μέσα στὸν κόσμον θὰ ἔχετε θλίψη. Ἀλλὰ νὰ ἔχετε θάρρος, ἐγὼ ἔχω νικήσει τὸν κόσμον»¹⁹. Τί λοιπόν; θὰ πεῖ κάποιος· δὲν ἄλλαξαν πολλοὶ ἀπὸ τὰ δεινὰ; Ὁχι ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν πειρασμῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δικῆς τους ἀδιαφορίας. Αὐτὸς ὅμως ποὺ κάνει μαζί μὲ τὸν πειρασμὸν νὰ μπορέσουμε νὰ ποφύρουμε καὶ τὸ τέλος, αὐτὸς εἶθε νὰ μᾶς παραστέκει ὅλους καὶ ν' ἀπλώσει τὸ χέρι του, ὥστε, ἀφοῦ ἀνακηρυχθῶμε μὲ λαμπρότητα νικητές, νὰ ἐπιτύχουμε τὰ αἰώνια στεφάνια, μὲ τὴν χάρη καὶ τὴν φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζί μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμις, τώρα καὶ πάντοτε, καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ε΄

(Ρωμ. 1, 18 - 25)

«Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς
πάθη ἀτιμίας. Αἶ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλ-
λαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύ-
σιν. Ὅμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρρενες, ἀφέντες τὴν
5 φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν
τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους».

1. Πάντα μὲν οὖν ἄτιμα τὰ πάθη, μάλιστα δὲ ἡ
κατὰ τῶν ἄρρένων μαγία· καὶ γὰρ πάσχει ἐν τοῖς ἀ-
μαρτήμασιν ἢ ψυχὴ μᾶλλον καὶ καταισχύνεται, ἢ τὸ
10 σῶμα ἐν τοῖς νοσήμασι. Θεὰ δὲ πῶς αὐτοὺς καὶ ἐν-
ταῦθα συγγνώμης ἀποστερεῖ, καθάπερ ἐπὶ τῶν δο-
γμάτων, ἐπὶ μὲν τῶν θηλειῶν εἰπὼν, «Μετήλλαξαν
τὴν φυσικὴν χρῆσιν». Οὐ γὰρ ἔχει τις εἰπεῖν, φησὶν,
ὅτι κωλυθεῖσαι τῆς κατὰ νόμον μίξεως, ἐπὶ τοῦτο ἤλ-
15 θον, οὐθ' ὅτι οὐκ ἔχουσαι τὴν ἐπιθυμίαν πληρῶσαι.
πρὸς τὴν ἀλλόκοτον ταύτην λύσσαν ἐξώκειλαν· τὸ γὰρ
μεταλλάξαι τῶν ἐχόντων ἐστίν· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν δο-
γμάτων διαλεγόμενος ἔλεγε· «Μετήλλαξαν τὴν ἀλή-
θειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει». Ἐπὶ δὲ τῶν ἄρρένων
πάλιν ἐτέρως τὸ αὐτὸ ἐδήλωσεν, εἰπὼν· «Ἀφέντες
20 τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας». Καὶ ὁμοίως ἐκεί-
ναις καὶ τούτους ἐκβάλλει πάσης ἀπολογίας, κατη-
γορῶν αὐτῶν, οὐ μόνον ὅτι εἶχον ἀπόλαυσιν, καὶ ἀ-
φέντες ἦν εἶχον, ἐπ' ἄλλην ἤλθον, ἀλλ' ὅτι τὴν κα-
τὰ φύσιν ἀτιμάσαντες, ἐπὶ τὴν παρὰ φύσιν ἔδραμον.
25 Δυσκολώτερα δὲ τὰ παρὰ φύσιν καὶ ἀηδέστερα,

ΟΜΙΛΙΑ Ε΄

(Ρωμ. 1, 18 - 25)

«Γι' αυτό ο Θεός τους παρέδωσε σε ατιμωτικά πάθη. Γιατί και οι γυναίκες τους άλλαξαν τη φυσική σχέση με την παρά φύση. Καθ' ὅμοιο ἀκριβῶς τρόπο και οι ἄνδρες, αφήνοντας τη φυσική χρήση τῆς γυναίκας, κήκκαν ἀπὸ ἐπιθυμία μεταξύ τους».

1. Ὅλα βέβαια τὰ πάθη εἶναι ατιμωτικά, ἰδιαίτερα ὅμως ἡ μανία γιὰ τοὺς ἄνδρες. Γιατί πραγματικά στὰ ἀμαρτήματα ἡ ψυχὴ ὑποφέρει περισσότερο καὶ κατατροπιάζεται, ἀπ' ὅ,τι τὸ σῶμα στὶς ἀρρώστιες. Βλέπε ὅμως πῶς τοὺς στερεῖ καὶ ἐδῶ τὴ συγγνώμη, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὰ δόγματα, λέγοντας γιὰ τὶς γυναίκες, «Ἄλλαξαν τὴ φυσική σχέση». Γιατί δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς, λέγει, πὼς ἔφθασαν σ' αὐτό, ἐπειδὴ ἐμποδίστηκαν ἀπὸ τὴ φυσική συνουσία, οὔτε πὼς κατάντησαν σ' αὐτὴ τὴν ἀλλόκοτη λύσσα, ἐπειδὴ δὲν μποροῦσαν νὰ ἐκπληρώσουν τὴν ἐπιθυμία τους, γιατί ἡ ἀλλαγὴ εἶναι γνῶρισμα αὐτῶν ποὺ μποροῦν νὰ τὴν κάνουν. Αὐτὸ ἔλεγε μιλώντας καὶ γιὰ τὰ δόγματα: «Ἄλλαξαν τὴν ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ με τὸ ψέμα»¹. Καὶ γιὰ τοὺς ἄνδρες πάλι τὸ ἴδιο δήλωσε διαφορετικά, λέγοντας: «Ἀφήνοντας τὴ φυσική χρήση τῆς γυναίκας». Καὶ ὅμοια μ' ἐκείνες τοὺς στερεῖ καὶ αὐτοὺς κάθε δικαιολογία, κατηγορώντας αὐτούς, ὄχι μόνο ὅτι εἶχαν ἀπόλαυση καί, ἀφοῦ ἄφησαν αὐτὴ ποὺ εἶχαν, ἤρθαν σ' ἄλλη, ἀλλ' ὅτι, ἀφοῦ ἀτίμασαν τὴ φυσική ἀπόλαυση, ἔτρεξαν στὴν παρά φύση.

Τὰ παρά φύση ὅμως εἶναι πιὸ δύσκολα καὶ πιὸ δυ-

ὥστε οὐδὲ ἡδονὴν ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν· ἢ γὰρ γνησίᾳ ἡδονῇ ἢ κατὰ φύσιν ἐστίν· ἀλλ' ὅταν ὁ Θεὸς ἐγκαταλίπη, πάντα ἄνω καὶ κάτω γίνεται. Διὰ τοῦτο οὐ τὸ δόγμα αὐτοῖς σατανικὸν μόνον ἦν, ἀλλὰ καὶ ὁ βίος
 5 διαβολικός. Ὅτε μὲν οὖν περὶ δογμάτων διελέγετο, τὸν κόσμον εἰς μέσον ἔθηκε καὶ τὴν διάνοιαν τὴν ἀνθρωπίνην, εἰπὼν, ὅτι τῇ συνέσει τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένη διὰ τῶν ὀρωμένων ἠδύναντο χειραγωγηθῆναι πρὸς τὸν δημιουργόν, εἶτα μὴ βουληθέντες, ἔμειναν
 20 ἀσύγγνωστοι. Ἐνταῦθα δὲ ἀντὶ τοῦ κόσμου τὴν κατὰ φύσιν τέθεικεν ἡδονήν, ἧς ἠδύναντο μετὰ ἀδειας πλείονος ἀπολαύοντες καὶ μείζονος τῆς εὐφροσύνης, ἀπηλλάχθαι αἰσχύνης· ἀλλ' οὐκ ἠθέλησαν ὄθεν καὶ συγγνώμης ἀπάσης εἰσὶν ἔκτος καὶ εἰς
 15 αὐτὴν τὴν φύσιν ὑβρίσαντες· καὶ τὸ δὴ τούτων ἀτιμότερον, ὅταν καὶ γυναῖκες ταύτας ἐπιζητῶσι τὰς μίξεις, ἅς ἀνδρῶν μᾶλλον αἰδεῖσθαι ἔχρῃν.

Ἄξιον δὲ θαυμάσαι καὶ ἐνταῦθα τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν, πῶς εἰς δύο πράγματα ἐμπεσὼν ἐναντία,
 20 ἀμφοτέρα ἤνυσε μετὰ πάσης ἀκριβείας. Ἐβούλετο γὰρ καὶ σεμνῶς εἰπεῖν, καὶ δακεῖν τὸν ἀκροατὴν· ταῦτα δὲ ἀμφοτέρα οὐκ ἐνῆν, ἀλλὰ θάτερον ἐμποδίζει θατέρω. Ἄν μὲν γὰρ σεμνῶς εἶπη, οὐ δυνήσῃ καθικέσθαι τοῦ ἀκούοντος, ἐὰν δὲ βουληθῆς καθάψασθαι σφοδρῶς, ἀνάγκην ἔχεις ἀπογυμνῶσαι σαφέστερον τὸ λεγόμενον. Ἄλλ' ἢ συνετὴ καὶ ἁγία ψυχὴ μετὰ ἀκριβείας ἀμφοτέρα ἴσχυσεν, ἐν τῷ τῆς φύσεως ὀνόματι καὶ τὴν κατηγορίαν αὐξήσας, καὶ ὥσπερ
 25 παραπέτασμά τινι ταύτῃ χρησάμενος εἰς τὸ σεμνὸν τῆς διηγήσεως. Εἶτα τῶν γυναικῶν καθαρὰ μένος πρότερον, καὶ ἐπὶ τοὺς ἄνδρας πρόεισι, λέγων· «Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρρενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας», ὅπερ ἐσχάτης ἐστὶν ἀπωλείας δείγμα, ὅταν ἐκάτερον ἢ τὸ γένος διεφθαρμένον, καὶ
 35 ὃ τε διδάσκαλος τῆς γυναικὸς εἶναι ταχθεῖς, ἢ τε

σάρεστα, ὥστε θὰ μπορούσε νὰ πεί κανεὶς πῶς οὔτε ἡδονὴ ἔχουν, γιατί ἡ γνήσια ἡδονὴ εἶναι ἡ φυσικὴ. Ἄλλ' ὅταν ὁ Θεὸς μᾶς ἐγκαταλείπει, τὰ πάντα γίνονται ἄνω κάτω. Γι' αὐτὸ δὲν ἦταν μόνο τὸ δόγμα σ' αὐτοὺς σατανικό, ἀλλὰ καὶ ἡ ζωὴ τους διαβολικὴ. Ὅταν λοιπὸν μιλοῦσε γιὰ τὰ δόγματα, ἔβαλε στὴ μέση τὸν κόσμον καὶ τὸ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, λέγοντας, ὅτι μὲ τὴ σύνεση ποὺ τοὺς δίνει ὁ Θεὸς μπορούσαν νὰ ὀδηγηθοῦν στὸ δημιουργὸ μέσα ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἔβλεπαν, στὴ συνέχεια ὅμως, ἐπειδὴ δὲ θέλησαν, ἔμειναν ἀσυνχώρητοι. Ἐδῶ ὅμως ἀντὶ γιὰ τὸν κόσμον ἀνέφερε τὴ φυσικὴ ἡδονή, τὴν ὁποία μπορούσαν ν' ἀπολαμβάνουν μὲ περισσότερὴ ἐλευθερία καὶ μεγαλύτερὴ εὐχαρίστηση καὶ νὰ εἶχαν ἀπαλλαχθεῖ ἀπὸ τὴν ντροπὴ. Ἄλλὰ δὲ θέλησαν. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἔξω ἀπὸ κάθε συγγνώμη, ἀφοῦ πρόσβαλαν καὶ τὴν ἴδια τὴ φύση. Καὶ τὸ πιὸ ἀτιμωτικὸ ἀπ' αὐτὰ εἶναι, ὅταν καὶ οἱ γυναῖκες ἐπιζητοῦν αὐτὲς τίς σαρκικὲς σχέσεις, οἱ ὁποῖες ἔπρεπε νὰ ντρέπονται περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄνδρες.

Ἄξίζει ὅμως νὰ θαυμάσουμε καὶ ἐδῶ τὴ σύνεση τοῦ Παύλου, πῶς, ἂν καὶ ἔπεσε σὲ δύο πράγματα ἀντίθετα, καὶ τὰ δύο τὰ πραγματοποιήσε μὲ κάθε ἀκρίβεια. Γιατὶ ἤθελε καὶ νὰ μιλήσει σεμνὰ καὶ νὰ ἐρεθίσαι τὸν ἀκροατὴ' αὐτὰ ὅμως δὲν μπορούσαν νὰ εἶναι μαζί, ἀλλὰ τὸ καθένα ἐμποδίζει τὸ ἄλλο. Γιατὶ ἂν μιλήσεις σεμνὰ, δὲ θὰ μπορέσεις νὰ ἐρεθίσαι τὸν ἀκροατὴ, ἂν ὅμως θελήσεις νὰ τὸν ἐρεθίσαι ὑπερβολικά, πρέπει νὰ κάνεις σαφέστερα τὰ λόγια σου. Ἄλλὰ ἡ συνετὴ καὶ ἅγια ψυχὴ κατόρθωσε νὰ ἐπιτύχει τὰ δύο μὲ ἀκρίβεια, αὐξάνοντας στὸ ὄνομα τῆς φύσης καὶ τὴν κατηγορία, καὶ χρησιμοποιώντας αὐτὴ σὰν κάποιο πρόσχημα γιὰ τὴ σεμνότητά τῆς διήγησης. Ἐπειτα, ἀφοῦ ἀναφέρθηκε πρῶτα στὶς γυναῖκες, προχωρεῖ καὶ στοὺς ἄνδρες, λέγοντας: «Καθ' ὅμοιο τρόπο καὶ οἱ ἄνδρες, ἀφήνοντας τὴ φυσικὴ χρῆση τῆς γυναίκας», πράγμα ποὺ εἶναι ἀπόδειξη τῆς χειρότερης καταστροφῆς, ὅταν καὶ τὰ δύο φύλα εἶναι ἀνήθικα, καὶ αὐτὸς ποὺ ὀρίστηκε νὰ εἶναι διδάσκαλος τῆς γυναίκας καὶ

βοηθὸς τοῦ ἀνδρὸς κελευσθεῖσα γενέσθαι, τὰ τῶν ἐ-
χθρῶν εἰς ἀλλήλους ἐργάζονται.

Σκόπει δὲ πῶς καὶ ἐμφαντικῶς χρῆται ταῖς λέ-
ξεσιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἠράσθησαν καὶ ἐπεθύμησαν
5 ἀλλήλων, ἀλλ', «Ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν
εἰς ἀλλήλους». Ὁρᾷς ὅτι ἀπὸ πλεονεξίας τὸ πᾶν τῆς
ἐπιθυμίας, οὐκ ἀνασχομένης εἴσω τῶν οἰκείων ὀ-
ρων μένειν; Πᾶν γὰρ τὸ ὑπερβαῖνον τοὺς παρὰ Θεοῦ
τιθέντας νόμους, τῶν ἀλλοκότων ἐπιθυμεῖ, καὶ οὐχὶ
10 τῶν νενομισμένων. Ὡσπερ γὰρ πολλοὶ πολλάκις τὴν
τῶν σιτίων ἐπιθυμίαν ἀφέντες, γῆν σιτοῦνται καὶ
λίθους μικροῦς, καὶ ἕτεροι δὲ ὑπὸ δίψους κατεχό-
μενοι σφοδροῦ, καὶ βορβόρου πολλάκις ἐπιθυμοῦσιν,
οὕτω καὶ ἐκεῖνοι πρὸς τὸν παράνομον τοῦτον ἔξε-
15 βράσθησαν ἔρωτα. Εἰ δὲ λέγεις, καὶ πόθεν ἡ ἐπίτα-
σις τῆς ἐπιθυμίας αὕτη; Ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐγκα-
ταλείψεως. Ἡ δὲ ἐγκατάλειψις τοῦ Θεοῦ πόθεν;
Ἀπὸ τῆς τῶν ἀφέντων αὐτὸν ἀνομίας· «Ἄρρενες
ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι».

20 2. Μὴ γὰρ ἐπειδὴ ἤκουσας, φησὶν, ὅτι ἔξεκαύ-
θησαν, τῆς ἐπιθυμίας μόνης εἶναι νομίσης τὸ νόση-
μα· καὶ γὰρ τὸ πλεόν τῆς αὐτῶν ραθυμίας ἐστίν, ἡ
καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἀνῆψε. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, πα-
ρασυρθέντες, ἢ προληφθέντες, ὅπερ ἀλλαχοῦ φησιν,
25 ἀλλὰ τί; «Κατεργαζόμενοι». Ἔργον ἔθεντο τὴν ἀ-
μαρτίαν, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἔργον, ἀλλὰ καὶ ἐσπουδασμέ-
νον. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἐπιθυμίαν, ἀλλ' «Ἀσχημοσύνην»,
κυρίως· καὶ γὰρ καὶ τὴν φύσιν ἤσχυναν, καὶ τοὺς
νόμους ἐπάτησαν. Καὶ ὄρα πολλὴν τὴν σύγχυσιν ἐξ
30 ἀμφοτέρου τοῦ μέρους γινομένην. Οὐ γὰρ ἡ κεφα-
λὴ μόνη κάτω γέγονεν, ἀλλὰ καὶ οἱ πόδες ἄνω, καὶ
πολέμιοι ἑαυτῶν καὶ ἀλλήλων ἐγένοντο, χαλεπὴν τι-
να καὶ παντὸς ἐμφυλίου πολέμου παρανομωτέραν εἰς-
35 ἀγοντες μάχην καὶ πολυσχιδῆ καὶ ποικίλην. Καὶ γὰρ
εἰς τέσσαρα ταύτην διεῖλον εἶδη κενὰ καὶ παράνομα·
οὐ γὰρ διπλοῦς καὶ τριπλοῦς, ἀλλὰ καὶ τετραπλοῦς
οὗτος ὁ πόλεμος ἦν.

αὐτὴ πού διατάχθηκε νὰ γίνεῖ βοηθὸς τοῦ ἀνδρα, κάνουν μεταξύ τους τὰ ἐχθρικά πράγματα.

Πρόσεχε ὅμως πῶς καὶ μὲ ἔμφαση χρησιμοποιεῖ τις λέξεις. Γιατὶ δὲν εἶπε, ὅτι ἀγάπησαν καὶ ἐπιθύμησαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, ἀλλὰ, «Κάηκαν ἀπὸ ἐπιθυμία μεταξύ τους». Βλέπεις ὅτι τὸ πᾶν τῆς ἐπιθυμίας προέρχεται ἀπὸ τὴν πλεονεξία, ἐπειδὴ δὲν ἀνέχεται νὰ μένει μέσα στὰ δικά της ὄρια; Γιατὶ, καθετὶ πού ξεπερνᾶ τοὺς νόμους πού ὄρισε ὁ Θεός, ἐπιθυμεῖ πράγματα ἀλλόκοτα καὶ ὄχι τὰ νόμιμα. Ὅπως λοιπὸν πολλοί, ἀφοῦ ἐγκαταλείπουν πολλές φορές τὴν ἐπιθυμία τῶν φαγητῶν, τρώγουν χῶμα καὶ μικρὲς πέτρες, καὶ ἄλλοι ὅταν διψοῦν ὑπερβολικά, ἐπιθυμοῦν πολλές φορές καὶ βοῦρκο, ἔτσι καὶ ἐκεῖνοι ἔπесαν στὸν παράνομο αὐτὸν ἔρωτα. Ἐὰν ὅμως λές, καὶ ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἡ δύναμη αὐτὴ τῆς ἐπιθυμίας; Ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡ ἐγκατάλειψη τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ποῦ; Ἀπὸ τὴν παρανομία αὐτῶν πού τὸν ἐγκατέλειψαν «Κάνοντας ἄνδρες μὲ ἄνδρες τὴν ἀσχημοσύνη».

2. Μὴ νομίσεις λοιπὸν, λέγει, ἐπειδὴ ἄκουσες πῶς κάηκαν, ὅτι ἡ ἀρρώστια ὀφείλεται μόνο στὴν ἐπιθυμία· γιατί πραγματικὰ τὸ περισσότερο μέρος ὀφείλεται στὴν ἀδιαφορία τους, πού ἄναψε καὶ τὴν ἐπιθυμία. Γι' αὐτὸ δὲν εἶπε, παρασυρόμενοι ἢ κυριευόμενοι, πράγμα πού λέγει ἀλλοῦ, ἀλλὰ τί; «Κάνοντας». Θεώρησαν ἔργο τὴν ἁμαρτία, καὶ ὄχι ἀπλᾶ ἔργο, ἀλλὰ καὶ φροντισμένο. Καὶ δὲν εἶπε, ἐπιθυμία, ἀλλ' «Ἀσχημοσύνη», μὲ κυριολεκτικὴ σημασία. Γιατὶ πραγματικὰ καὶ τὴ φύση ντρόπιασαν, καὶ τοὺς νόμους καταπάτησαν. Καὶ πρόσεξε πῶς γίνεται μεγάλη σύγχυση καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη. Γιατὶ δὲν πῆγε μόνο τὸ κεφάλι κάτω, ἀλλὰ καὶ τὰ πόδια πάνω, καὶ ἔγιναν ἐχθροὶ τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ μεταξύ τους, κάνοντας κάποια φοβερὴ μάχη πιὸ παράνομη ἀπὸ κάθε ἐμφύλιο πόλεμο καὶ πολύμορφη καὶ πολύτροπη. Γιατὶ χώρισαν τὴ μάχη αὐτὴ σὲ τέσσερα εἶδη ἀνόητα καὶ παράνομα, ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ πόλεμος δὲν ἦταν διπλὸς καὶ τριπλὸς, ἀλλὰ τετραπλός.

Σκόπει δέ ἔδει τοὺς δύο ἓνα εἶναι, γυναῖκα καὶ ἄνδρα λέγω· «Ἔσονται γάρ», φησὶν, «οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν». Ἐποίει δὲ τοῦτο ἢ τῆς ὁμιλίας ἐπιθυμία, καὶ συνῆπτε τὰ γένη πρὸς ἄλληλα. Ταύτην ἀνελὼν ὁ διάβολος τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ ἔφ' ἕτερον μετοχετεύσας τρόπον, ἀπέσχισεν οὕτως ἀπ' ἀλλήλων τὰ γένη, καὶ ἐποίησε τὸ ἐν δύο γενέσθαι μέρη, ἀπεναντίας τῷ τοῦ Θεοῦ νόμῳ· ὁ μὲν γάρ φησιν, «Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν»· ὁ δὲ τὴν μίαν εἰς δύο διεῖλεν.

10 Ἰδοὺ πόλεμος εἰς. Πάλιν αὐτὰ τὰ δύο μέρη ταῦτα καὶ πρὸς αὐτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐξεπολέμωσεν· αἱ τε γὰρ γυναῖκες γυναῖκας ὕβριζον πάλιν, οὐκ ἄνδρας μόνον, οἱ τε ἄνδρες κατὰ τε ἀλλήλων ἴσταντο, καὶ κατὰ τοῦ γυναικείου γένους, καθάπερ ἐν νυκτο-

15 μαχίᾳ τινὶ εἶδες δεῦτερον καὶ τρίτον πόλεμον, καὶ τέταρτον καὶ πέμπτον; Ἔστι καὶ ἕτερος· μετὰ γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ εἰς τὴν φύσιν αὐτὴν παρηνόμησαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν ὁ διάβολος, ὅτι αὕτη μάλιστα συνάγει τὰ γένη ἢ ἐπιθυμία, τὸν δεσμὸν ἐσπούδασε

20 διακόψαι, ὥστε οὐ τῷ μὴ σπείρεσθε μόνον κατὰ νόμον τὸ γένος διαλυῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τῷ πρὸς ἀλλήλους ἐκπολεμῶσθαι τὸ γένος καὶ στασιάζειν.

«Καὶ τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες». Ὅρα πῶς πάλιν ἐπὶ τὴν πηγὴν ἔρχεται τοῦ κακοῦ, τὴν ἀσέβειαν τὴν ἀπὸ τῶν δογμάτων, καὶ μισθὸν τοῦτον εἶναί φησι τῆς παρανομίας ἐκείνης. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ γεέννης καὶ κολάσεως λέγων, νῦν οὐκ ἐδόκει πιστὸς εἶναι τοῖς ἀσεβέσι καὶ οὕτω ζῆν προαιρουμένοις, ἀλλὰ καὶ κα-

30 ταγέλαστος, δείκνυσιν ἐν αὐτῇ τῇ ἡδονῇ ταύτην τὴν κόλασιν οὔσαν. Εἰ δὲ οὐκ αἰσθάνονται, ἀλλ' ἡδοναί, μὴ θαυμάσης· καὶ γὰρ καὶ οἱ μαινόμενοι καὶ οἱ φρενίτιδι κατεχόμενοι νόσῳ πολλὰ ἑαυτοὺς ἀδικοῦντες,

Πρόσεχε ὅμως. Ἐπρεπε οἱ δύο νὰ εἶναι ἓνα, ἐννοῶ τὴ γυναῖκα καὶ τὸν ἄνδρα· «Γιατὶ θὰ εἶναι», λέγει, «οἱ δύο ἓνα σῶμα»². Τὸ ἔκανε αὐτὸ ἡ ἐπιθυμία τῆς συνουσίας καὶ ἔνωσε τὰ φύλα μεταξύ τους. Καταστρέφοντας αὐτὴ τὴν ἐπιθυμία ὁ διάβολος καὶ μεταφέροντας αὐτὴ σ' ἄλλο τρόπο, ξεχώρισε ἔτσι τὰ φύλα μεταξύ τους, καὶ ἔκαμε τὸ ἓνα νὰ γίνῃ δύο μέρη, ἀντίθετα μὲ τὸ νόμο τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ αὐτὸς λέγει, «θὰ εἶναι οἱ δύο μία σάρκα», ἐνῶ ὁ διάβολος χώρισε τὴ μία σὰ δύο. Νὰ ὁ πρῶτος πόλεμος. Πάλι αὐτὰ τὰ ἴδια δύο μέρη τὰ παρέσυρε σὲ πόλεμο καὶ πρὸς τὸν ἑαυτὸ τους καὶ μεταξύ τους. Γιατὶ καὶ οἱ γυναῖκες πρόσβαλλαν πάλι τίς γυναῖκες, ὄχι μόνο τοὺς ἄνδρες, καὶ οἱ ἄνδρες στέκονταν ἀντιμέτωποι καὶ μεταξύ τους καὶ ἐναντίον τοῦ γυναικείου φύλου, ὅπως ἀκριβῶς σὲ κάποια μάχη τῆς νύχτας. Εἶδες δεύτερο καὶ τρίτο πόλεμο, καὶ τέταρτο καὶ πέμπτο; Ὑπάρχει καὶ ἄλλος. Γιατὶ μαζὶ μ' αὐτὰ ποὺ ἀναφέρθηκαν, παρανόμησαν καὶ στὴν ἴδια τὴ φύση. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶδε ὁ διάβολος, πὼς αὐτὴ ἰδιαίτερα ἡ ἐπιθυμία ἐνώνει τὰ φύλα, φρόντισε νὰ κόψει τὸ δεσμό, ὥστε νὰ διαλύσει τὸ ἀνθρώπινο γένος ὄχι μόνο μὲ τὸ νὰ μὴ σπείρονται νόμιμα οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ νὰ παρασύρονται σὲ πόλεμο μεταξύ τους καὶ νὰ ἐπαναστατοῦν.

«Καὶ παίρνοντας τὸ μισθό, ποὺ τοὺς ἄξιζε, γιὰ τὴν πλάνη τους ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους». Πρόσεχε πὼς πάλι ἔρχεται στὴν πηγὴ τοῦ κακοῦ, δηλαδὴ τὴν ἀσέβεια ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰ δόγματα, καὶ λέγει ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ μισθὸς γιὰ τὴν παρανομία τους ἐκείνη. Ἐπειδὴ λοιπὸν μιλώντας γιὰ τὴν γέεννα καὶ τὴν κόλαση, τώρα δὲ φαινόταν πὼς ἦταν ἀξιόπιστος στοὺς ἀσεβεῖς καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ προτιμοῦσαν νὰ ζοῦν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἀλλὰ καὶ γελοῖος, δείχνει πὼς στὴν ἴδια τὴν ἡδονὴ ὑπάρχει αὐτὴ ἡ κόλαση. Ἄν ὅμως δὲν αἰσθάνονται, ἀλλὰ εὐχαριστιοῦνται, μὴν ἀπορήσεις. Γιατὶ καὶ αὐτοὶ ποὺ κατέχονται ἀπὸ μανία καὶ αὐτοὶ ποὺ ὑποφέρουν ἀπὸ τὴν ἀρρώστια τοῦ νοῦ. ἂν καὶ ἀδικοῦν πολλές φορές τὸν ἑαυτὸ τους καὶ

καὶ ἔλεινὰ πράσσοντες, ἐφ' οἷς αὐτοὺς ἕτεροι δακρύουσι, γελῶσι καὶ ἐντρυφῶσι τοῖς γινομένοις αὐτοί. Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτό φαμεν αὐτοὺς ἀπηλλάχθαι κολάσεως, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἐν χαλεπω-
 5 τέρα εἶναι τιμωρία, ὅτι οὐδὲ ἴσασιν ἐν οἷς εἰσιν. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν νοσοῦντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑγιαινόντων δεῖ φέρειν τὰς ψήφους· ἐπεὶ τό γε παλαιὸν καὶ νόμος εἶναι τὸ πρᾶγμα ἐδόκει, καὶ νομοθέτης τις παρ' αὐτοῖς οἰκέτας ἐκέλευσε μήτε ξηραλοιφεῖν μήτε παι-
 10 δεραστεῖν, τοῖς ἐλευθέροις τῆς προεδρείας παραχωρήσας ταύτης, μᾶλλον δὲ τῆς ἀσχημοσύνης.

Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἐνόμισαν ἀσχημοσύνην εἶναι τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὡς σεμνὸν καὶ μεῖζον ἢ κατ' οἰκετῶν ἀξίωμα, τοῖς ἐλευθέροις ἐπέτρεψαν· καὶ τοῦτο ὁ σο-
 15 φώτατος τῶν Ἀθηναίων δῆμος, καὶ ὁ μέγας παρ' αὐτοῖς Σόλων. Καὶ ἕτερα δὲ πολλὰ τῶν φιλοσόφων βιβλία ταύτης ἂν τις εὖροι γέμοντα τῆς νόσου· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο νενομισμένον εἶναι τὸ πρᾶγμα φαμεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς τὸν νόμον δεξαμένους τοῦτον ἐλεινοῦς
 20 καὶ δακρύων ἀξίους εἶναι πολλῶν. Ἄ γὰρ αἱ παραγενόμεναι πάσχουσι γυναῖκες, ταῦτα καὶ οὗτοι μᾶλλον δὲ ἐκείνων ἀθλιώτερα. Ταῖς μὲν γὰρ εἰ καὶ παράνομος, ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἢ μίξις, αὕτη δὲ καὶ παράνομος, καὶ παρὰ φύσιν. Εἰ γὰρ μὴ γέεννα ἦν, μηδὲ
 25 κόλασις ἠπειλήτο, τοῦτο πάσης κολάσεως χεῖρον ἦν. Εἰ δὲ ἠδονται, τὴν προσθήκην μοι λέγεις τῆς τιμωρίας. Οὐδὲ γὰρ εἰ τινα εἶδον γυμνὸν τρέχοντα, βορβόρω τὸ σῶμα ἀνακεχρωσμένον ἅπαν, εἶτα οὐκ ἐγκαλυπτόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐγκαλλωπιζόμενον, συνή-
 30 σθην ἂν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἂν αὐτὸν ἐθρήνησα, ὅτι οὐδὲ αἰσθάνεται ἀσχημονῶν.

Ἴνα δὲ καὶ σαφεστέραν δείξω τὴν ὕβριν, ἀνάσχεσθέ μου καὶ ἐτέρου παραδείγματος. Εἰ γὰρ παρ-

3. Στὴ βιογραφία τοῦ Σόλωνα (κεφ. 1) ὁ Πλούταρχος λέγει· «καὶ νόμον ἐγραψε διαγορεύοντα δούλω μὴ ξηραλοιφεῖν μηδὲ παιδεραστεῖν, εἰς τὴν τῶν καλῶν μερίδα καὶ σεμνῶν ἐπιτηδευμάτων τιθέμενος τὸ πρᾶγμα, καὶ τρόπον τινὰ τοὺς ἀξιους προκαλούμενος ὧν τοὺς ἀναξίους ἀπήλαυε».

κάνουν ἐλεεινὰ πράγματα, γιὰ τὰ ὅποια ἄλλοι τοὺς θρηνοῦν, αὐτοὶ γελοῦν καὶ ἀπολαμβάνουν αὐτὰ ποῦ γίνονται. Ἄλλα δὲ λέμε πὼς γι' αὐτὸ ἔχουν ἀπαλλαχθεῖ αὐτοὶ ἀπὸ τὴν κόλαση, ἀλλὰ πὼς καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς βρίσκονται σὲ φοβερότερη τιμωρία, γιατί δὲν ξέρουν σὲ ποιά κατάσταση βρίσκονται. Δὲν πρέπει λοιπὸν ἀπὸ τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλ' ἀπὸ τοὺς ὑγιεῖς ν' ἀποφασίζομε. Ἐπειδὴ βέβαια στὴν παλιὰ ἐποχὴ τὸ πρᾶγμα φαινόταν πὼς εἶναι νόμιμο καὶ κάποιος νομοθέτης σ' αὐτοὺς ὄρισε οἱ δοῦλοι νὰ μὴν ἀσχολοῦνται μὲ τίς ἀθλητικὲς ἀσκήσεις, οὔτε νὰ γίνονται παιδεραστές, παραχωρώντας στοὺς ἐλεύθερους πολίτες τὸ δικαίωμα αὐτό³, ἢ καλύτερα τὴν ἀσχημοσύνη.

Ἄλλ' ὅμως δὲ θεώρησαν πὼς τὸ πρᾶγμα αὐτὸ εἶναι ἀσχημοσύνη, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ θαύμασαν σὰν σεμνὸ καὶ ἀνώτερο ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τῶν δούλων, τὸ ἐπέτρεψαν στοὺς ἐλεύθερους πολίτες. Καὶ αὐτὸ τὸ ἔκαμε ὁ σοφότατος λαὸς τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁ μέγας σ' αὐτοὺς Σόλων. Καὶ πολλὰ ἄλλα βιβλία τῶν φιλοσόφων θὰ μπορούσε νὰ βρεῖ κανεὶς νὰ εἶναι γεμάτα ἀπὸ τὴν ἀρρώστια αὐτή. Ὅμως δὲ λέμε πὼς γι' αὐτὸ εἶναι νόμιμο τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ πὼς καὶ αὐτοὶ ποῦ δέχθηκαν τὸ νόμο αὐτὸ εἶναι δυστυχημένοι καὶ ἄξιοι γιὰ πολλὰ δάκρυα. Γιατί ἐκεῖνα ποῦ παθαίνουν οἱ πόρνες γυναῖκες, αὐτὰ παθαίνουν καὶ αὐτοί, ἢ καλύτερα χειρότερα ἀπὸ ἐκεῖνα. Γιατί σ' αὐτὲς ἂν καὶ ἡ συνουσία εἶναι παράνομη, εἶναι ὅμως σύμφωνη μὲ τὴ φύση, ἐνῶ αὐτὴ εἶναι καὶ παράνομη καὶ ἀντίθετη μὲ τὴ φύση. Ἐὰν λοιπὸν δὲν ὑπῆρχε ἡ γέεννα, οὔτε ἡ ἀπειλὴ τῆς τιμωρίας, αὐτὸ θὰ ἦταν χειρότερο ἀπὸ κάθε τιμωρία. Ἐὰν ὅμως εὐχαριστιοῦνται, μοῦ λέγεις τὴν προσθήκη τῆς τιμωρίας. Γιατί, ἂν ἔβλεπα κάποιον γυμνὸ νὰ τρέχει, ὅλο τὸ σῶμα του νὰ εἶναι μολυσμένο ἀπὸ βοῦρκο, στὴ συνέχεια νὰ μὴ σκεπάζεται, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑπερηφανεῖται, δὲ θὰ χαιρόμουν μαζί μ' αὐτόν, ἀλλὰ περισσότερο θὰ τὸν θρηνοῦσα, γιατί δὲν αἰσθάνεται ὅτι κάνει ἀσχημοσύνη.

Γιὰ νὰ δείξω πιὸ καθαρὰ τὴν προσβολή, ἐπιτρέψτε μου ν' ἀναφέρω καὶ ἄλλο παράδειγμα. Ἐὰν λοιπὸν κατα-

θένον τις κατεδίκασε θαλαμευομένην ἀλόγοις μιγῆ-
 ναι ζώοις, εἶτα ἤδeto ἐκείνη τῇ μίξει, οὐ διὰ τοῦτο
 μάλιστα δακρῶν ἦν ἀξία, ὅτι οὐδὲ ἀπαλλαγῆναι τῆς
 νόσου ταύτης ἠδύνατο τῷ μηδὲ αἰσθάνεσθαι τῆς νό-
 5 σου; Παντί που δῆλόν ἐστιν. Εἰ δὲ ἐκεῖνο χαλεπόν,
 οὐδὲ τοῦτο ἔλαττον ἐκείνου· τὸ γὰρ ὑπὸ τῶν οἰκείων
 ὑβρίζεσθαι ἔλεινότερον τοῦ παρὰ τῶν ἀλλοτρίων.
 Τούτους ἐγὼ καὶ ἀνδροφόνων χεῖρους εἶναι φημι·
 καὶ γὰρ βέλτιον ἀποθανεῖν, ἢ ζῆν ὑβριζόμενον οὐ-
 10 τως. Ὁ μὲν γὰρ ἀνδροφόνος τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ
 σώματος διέρρηξεν, οὗτος δὲ τὴν ψυχὴν μετὰ τοῦ
 σώματος ἀπώλεσε. Καὶ ὅπερ ἂν εἴποις ἀμάρτημα,
 οὐδὲν ἴσον ἐρεῖς τῆς παρανομίας ταύτης· καὶ εἰ ἐπη-
 σθάνοντο τῶν γινομένων οἱ πάσχοντες, μυρίους ἂν
 15 κατεδέξαντο θανάτους, ὥστε μὴ τοῦτο παθεῖν.

3. Οὐ γὰρ ἐστιν, οὐκ ἔστι ταύτης τῆς ὑβρεως
 ἀλογώτερόν τε καὶ χαλεπώτερον. Εἰ γὰρ περὶ πορ-
 νείας διαλεγόμενος ὁ Παῦλος ἔλεγεν, ὅτι «Πᾶν ἀ-
 μάρτημα, ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώμα-
 25 τός ἐστιν· ὃ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτά-
 νει»· τί ἂν εἴποιμεν περὶ τῆς μανίας ταύτης, ἢ το-
 σοῦτον πορνείας χείρων ἐστίν, ὅσον οὐδὲ ἔστιν εἰ-
 πεῖν; Οὐδὲ γὰρ τοῦτο λέγω μόνον, ὅτι γέγονας γυ-
 νή, ἀλλ' ὅτι ἀπώλεσας καὶ τὸ εἶναι ἀνήρ, καὶ οὔτε
 25 εἰς ταύτην μετέστης τὴν φύσιν, οὔτε ἦν εἶχες διε-
 τήρησας, ἀλλὰ κοινὸς ἑκατέρας ἐγένου προδότης, καὶ
 παρὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἄξιος ἐλαύνεσθαι καὶ κα-
 ταλεύεσθαι, ἅτε ἑκάτερον ἀδικήσας τὸ γένος. Καὶ
 ἵνα μάθῃς ἠλίκον τοῦτό ἐστιν, εἰ τις ἐλθὼν ἐπηγγέλ-
 30 λετο ἐξ ἀνθρώπων κύνα ποιεῖν σε, ἄρα οὐκ ἂν ὡς
 λυμεῶνα ἔφυγες; Ἀλλ' ἰδοὺ οὐ κύνα ἐξ ἀνθρώπων
 σαυτὸν ἐποίησας, ἀλλὰ τὸ τούτου ζῶον ἀτιμότερον ἐ-

δίκαιζε κάποιος μιὰ νέα κλεισμένη σὲ σπίτι νὰ ἔρθει σὲ σαρκική σχέση μὲ τὰ ἄλογα ζῶα, καὶ στή συνέχεια εὐχαριστιόταν μὲ τὴ συνουσία αὐτή, δὲ θὰ ἦταν γι' αὐτὸ πρὸ πάντων ἄξια γιὰ δάκρυα, ἐπειδὴ δὲν μπορούσε ν' ἀπαλλαγθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρρώστια αὐτὴ μὲ τὸ νὰ μὴν αἰσθάνεται τὴν ἀρρώστια; Στὸν καθένα βέβαια εἶναι φανερὸ αὐτό. Ἐὰν ὅμως ἐκεῖνο εἶναι φοβερό, οὔτε αὐτὸ εἶναι μικρότερο ἀπὸ ἐκεῖνο, γιατί εἶναι χειρότερο τὸ νὰ προσβάλλεται κανεὶς ἀπὸ τοὺς δικούς του, παρὰ ἀπὸ τοὺς ξένους. Αὐτοὺς ἐγὼ τοὺς λέγω πὼς εἶναι χειρότεροι καὶ ἀπὸ τοὺς δολοφόνους, γιατί εἶναι καλύτερο νὰ πεθάνει κανεὶς, παρὰ νὰ ζεῖ καὶ νὰ προσβάλλεται ἔτσι. Γιατί ὁ δολοφόνος ἀπέσπασε τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα, ἐνῶ αὐτὸς κατέστρεψε τὴν ψυχὴ μαζὶ μὲ τὸ σῶμα. Καὶ ὅποιο ἀμάρτημα καὶ ἂν πείς, δὲ θὰ πείς κανένα ἴσο μὲ τὴν παρανομία αὐτή. Καὶ ἂν ἐκεῖνοι ποὺ παθαίνουν αὐτὰ τὰ αἰσθάνονταν, θὰ δέχονταν ἄπειρους θανάτους, προκειμένου νὰ μὴν πάθουν αὐτό.

3. Δὲν ὑπάρχει λοιπόν, δὲν ὑπάρχει πιὸ ἀνόητο καὶ πιὸ φοβερὸ πράγμα ἀπὸ τὴν προσβολὴ αὐτή. Γιατί, ἂν ὁ Παῦλος, ὅταν μιλοῦσε γιὰ τὴν πορνεία, ἔλεγε ὅτι «Κάθε ἀμάρτημα ποὺ θὰ κάμει ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ σῶμα του, ἐκεῖνος ὅμως ποὺ πορνεύει, ἀμαρτάνει στὸ ἴδιο του τὸ σῶμα»⁴, τί θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε γιὰ τὴ μανία αὐτή, ποὺ εἶναι τόσο πολὺ χειρότερη ἀπὸ τὴν πορνεία, ὅσο δὲν εἶναι δυνατὸ οὔτε νὰ τὸ ποῦμε; Γιατί δὲ λέγω αὐτὸ μόνο, ὅτι δηλαδὴ ἔγινες γυναίκα, ἀλλ' ὅτι ἔχασες καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ ἄνδρα, καὶ οὔτε ἀπέκτησες αὐτὴν τὴν φύση, οὔτε διατήρησες ἐκείνην ποὺ εἶχες, ἀλλ' ἔγινες κοινὸς προδότης κάθε φύσης, καὶ ἄξιος νὰ καταδιώκεσαι καὶ νὰ λιθοβολεῖσαι ἀπὸ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἐπειδὴ ἀδίκησες καὶ τὰ δύο φύλα. Καὶ γιὰ νὰ μάθεις πόσο μεγάλο κακὸ εἶναι αὐτό, ἂν κάποιος ἐρχόταν καὶ σοῦ ὑποσχόταν ἀπὸ ἄνθρωπο νὰ σὲ κάνει σκύλο, ἄραγε δὲ θὰ τὸν ἀπέφευγες σὰν κακοῦργο; Ἀλλὰ νὰ, δὲν ἔκαμες τὸν ἑαυτό σου σκύλο ἀπὸ ἄνθρωπο, ἀλλ' ἐκεῖνο ποὺ εἶναι πιὸ ἀτιμωτικὸ ἀπὸ τὸ ζῶο αὐτό. Γιατί ἐκεῖνο τὸ ζῶο εἶναι

κεινο μὲν γὰρ εἰς χρῆσιν ἐπιτήδειον, ὁ δὲ ἠταιρηκῶς οὐδαμοῦ χρήσιμος.

Τί δέ, εἰπέ μοι, εἴ τις ἠπειλεί ποιεῖν τίκτειν ἄνδρας καὶ λοχεύεσθαι, οὐκ ἂν ἐπλήσθημεν θυμοῦ;
 5 Ἄλλ' ἰδοὺ νῦν χαλεπώτερα ἑαυτοὺς κατειργάσαντο οἱ τὰ τοιαῦτα λυττῶντες· οὐ γάρ ἐστιν ἴσον εἰς γυναικείαν μεταβαλεῖν φύσιν, καὶ μένοντα ἄνδρα γενέσθαι γυναῖκα, μάλλον δὲ μήτε τοῦτο μήτε ἐκείνο.
 Εἰ δὲ βούλει καὶ ἐτέρωθεν μαθεῖν τοῦ κακοῦ τὴν ὑ-
 10 περβολήν, ἐρώτησον τίνος ἔνεκεν τοὺς εὐνούχους ποιοῦντας κολάζουσιν οἱ νομοθέται, καὶ εἴση, ὅτι δι' οὐδὲν ἕτερον πάντως, ἢ ὅτι τὴν φύσιν ἀκρωτηριάζουσι. Καίτοι γε οὐδὲν ἀδικοῦσιν ἐκείνοι τοσοῦτον, ἐγένοντο γὰρ οἱ ἀκρωτηριασθέντες καὶ μετὰ τὸν ἀ-
 15 κρωτηριασμόν πολλαχοῦ χρήσιμοι, ἀνθρώπου δὲ πεπορνευομένου οὐδὲν ἀχρηστότερον γένοιτ' ἂν· οὐ γὰρ ἡ ψυχὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα τοῦ τὰ τοιαῦτα παθόντος ἄτιμον καὶ ἄξιον ἐλαύνεσθαι πανταχόθεν.
 Πόσαι γέενναι τούτοις ἀρκέσουσιν;

20 Εἰ δὲ γεέννης καταγελαῖς ἀκούων καὶ ἀπιστεῖς, ἐκείνο τὸ πῦρ ἀναμνήσθητι τῶν Σοδόμων· εἶδομεν γάρ, εἶδομεν καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ γεέννης εἰκόνα.
 Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τοῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔμελλον διαπιστεῖν, νῦν ἀκούοντες πῦρ ἄσβεστον εἶναι,
 25 ἀπὸ τῶν παρόντων αὐτοὺς ἐσωφρόνισεν ὁ Θεός. Τοιοῦτος γοῦν ἐστιν ὁ Σοδόμων ἐμπρησμός καὶ ἡ πυρπόλησις ἐκείνη· καὶ ἴσασιν οἱ παραγενόμενοι, καὶ τῇ θεᾷ τὴν πληγὴν ἐκείνην τὴν θεήλατον καὶ τῶν ἄνωθεν κεραυνῶν τὸ ἔργον ἰδόντες. Ἐννόησον ἠλίκον
 30 ἐστὶ τὸ ἁμάρτημα, ὡς βιάσασθαι καὶ πρὸ καιροῦ τὴν γέενναν φανῆναι. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν λόγων κατεφρόνου, διὰ τῶν ἔργων αὐτοῖς τὴν ἐκείνης εἰ-

κατάλληλο γιά χρήση, ἐνῶ αὐτός, πού εἶναι ὁμοιος μέ πόρνη, πουθενά δέν εἶναι χρήσιμος.

Τί λοιπόν, πές μου, ἄν κάποιος ἀπειλοῦσε νά κάνει τοὺς ἄνδρες νά γεννοῦν καί νά περνοῦν τὸ στάδιο τῆς λοχείας, δέ θά θυμώναμε πάρα πολύ; Νά ὅμως πού ἔκαμαν φοβερότερα τώρα στὸν ἑαυτό τους αὐτοί, πού μέ μανία ἐπιθυμοῦν τὰ παρόμοια. Γιατί δέν εἶναι ἴδιο νά μεταβάλλει κανεὶς τῆ φύση του σέ γυναικεία, καί νά γίνει γυναίκα, ἐνῶ παραμένει ἄνδρας, ἢ καλύτερα οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο. Ἐὰν ὅμως θέλεις νά μάθεις καί ἀπ' ἄλλοῦ τὸ μέγεθος τοῦ κακοῦ, κάνει ἐρώτηση γιά ποιὸ λόγο οἱ νομοθέτες τιμωροῦν ἐκείνους πού κάνουν τοὺς εὐνούχους, καί θά μάθεις, ὅτι γιά τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνο γιατί ἀκρωτηριάζουν τῆ φύση. "Ἄν καί ἐκεῖνοι βέβαια δέν κάνουν κανένα τόσο μεγάλο ἀδίκημα, γιατί οἱ εὐνούχοι ἔγιναν σέ πολλές περιπτώσεις χρήσιμοι καί μετὰ τὸν εὐνουχισμό τους. Ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ὅμως πού πορνεύεται δέ θά μπορούσε νά γίνει τίποτε πιὸ ἄχρηστο. Γιατί ὄχι ἡ ψυχὴ μόνο, ἀλλὰ καί τὸ σῶμα ἐκείνου πού παθαίνει αὐτὰ εἶναι χωρὶς τιμὴ καί ἄξιο νά διώχνηται ἀπὸ παντοῦ. Πόσες γέεννες θά εἶναι ἀρκετὲς γι' αὐτούς;

Ἐὰν ὅμως περιγελαῖς, ἀκούγοντας γιά γέεννα, καί δέν πιστεύεις, θυμήσου ἐκείνη τῆ φωτιά τῶν Σοδόμων⁵. Γιατί εἶδαμε, πραγματικὰ εἶδαμε καί στήν παρούσα ζωὴ εἰκόνα τῆς γέεννας. Ἐπειδὴ λοιπόν ἐπρόκειτο νά μὴν πιστεύουν πολλοὶ γιά ἐκεῖνα πού θά ἀκολουθήσουν μετὰ τὴν ἀνάσταση, ἀκούγοντας τώρα πῶς ὑπάρχει ἄσβεστη φωτιά, τοὺς σωφρόνισε αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἀπὸ τὰ παρόντα. Τέτοιος βέβαια εἶναι ὁ ἐμπρησμός τῶν Σοδόμων καί ἡ πυρπόληση ἐκείνη. Καί γνωρίζουν αὐτοὶ πού ἦταν παρόντες, καί μέ τὸ θέαμα τῆ θεόσταλτη ἐκείνη συμφορὰ καί βλέποντας τὸ ἔργο τῶν κεραυνῶν τοῦ Θεοῦ. Σκέψου πόσο μεγάλο ἦταν τὸ ἀμάρτημα, ὥστε νά ἐξαναγκάσει νά φανεῖ ἡ γέεννα πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα της. Ἐπειδὴ λοιπόν πολλοὶ περιφρονοῦσαν τὰ λόγια, μέ τὰ ἔργα τοὺς ἔδειξε ὁ Θεὸς τὴν εἰκόνα ἐκείνης τῆς γέεννας μέ κάποιο καινού-

κόνα ἐπέδειξεν ὁ Θεὸς καινῶ τινι τρόπῳ. Καὶ γὰρ παράδοξος ἦν ὁ ὑετὸς ἐκεῖνος, ἐπειδὴ καὶ παρὰ φύσιν ἢ μίξις καὶ κατέκλυσε τὴν γῆν, ἐπειδὴ καὶ τὰς ἐκείνων ψυχὰς ἢ ἐπιθυμία. Διὸ καὶ ἀπεναντίας ἦν ὁ ὑετὸς τῷ συνήθει· οὐ γὰρ μόνον οὐ διήγειρε τὴν
 5 γαστέρα τῆς γῆς πρὸς τὴν τῶν καρπῶν γένεσιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ὑποδοχὴν αὐτὴν τῶν σπερμάτων ἄχρηστον ἐποίει.

Τοιαύτη γὰρ ἦν ἡ μίξις τῶν ἀνδρῶν τῆς γῆς
 10 Σοδόμων, τὸ τοιοῦτον σῶμα ἄχρηστότερον ἀποφαινοῦσα. Τί γὰρ ἀνδρὸς πεπορνευμένου μυσαρώτερον; τί δὲ ἐναγέστερον; Ὡς τῆς μανίας, ὡς τῆς παραπληξίας· πόθεν εἰσεκώμασεν ἢ ἐπιθυμία αὕτη, τὰ τῶν πολεμίων διατιθεῖσα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, μᾶλλον
 15 δὲ καὶ ἐκείνων χαλεπωτέρα, ὅσω καὶ ψυχὴ σώματος ἀμείνων; Ὡς καὶ ἀλόγων ὑμεῖς ἀνοητότεροι, καὶ κυνῶν ἀναιδέστεροι. Οὐδαμοῦ γὰρ τοιαύτη μίξις παρ' ἐκείνοις, ἀλλ' ἐπιγινώσκει τοὺς ἰδίους ὅρους ἢ φύσις· ὑμεῖς δὲ καὶ τῶν ἀλόγων ἀτιμότερον τὸ γένος
 20 εἰργάσασθαι τὸ ὑμέτερον καθυβρίζοντες. Πόθεν οὖν ταῦτα ἐτέχθη τὰ κακά; Ἀπὸ τρυφῆς, ἀπὸ τοῦ μὴ εἰδέναί Θεόν· ὅταν γὰρ ἐκβάλωσί τινες αὐτοῦ τὸν φόβον, πάντα οἴχεται λοιπὸν τὰ καλά.

4. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἀκριβῆ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον. Οὐδὲν γὰρ οὐδὲν οὕτως ἀπόλλυσιν ἄνθρωπον, ὡς τὸ ταύτης ἐκπεσεῖν τῆς ἀγκύρας· ὥσπερ οὐδὲν σώζει, ὡς τὸ διηνεκῶς ἐκεῖ βλέπειν. Εἰ γὰρ ἄνθρωπον ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν, ὀκνηρότεροι γινόμεθα περὶ τὰ ἁμαρτήματα,
 30 τα, πολλάκις δὲ καὶ οἰκέτας ἐρυθριάσαντες ἐπιεικιστέρους, οὐδὲν πράττομεν ἄτοπον, ἐννόησον πόσης ἀπολαύσομεν ἀσφαλείας, τὸν Θεὸν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες. Οὐδαμοῦ γὰρ ὁ διάβολος ἡμῖν οὕτω διακειμένοις ἐπιθήσεται, ἅτε ἀνόνητα πονῶν· ἂν δὲ πλα-

ριο τρόπο. Γιατί πραγματικὰ ἐκείνη ἡ βροχή* ἦταν παράξενη, ἐπειδὴ καὶ ἡ συνουσία τῶν ἀνθρώπων ἦταν παρά φύση. Καὶ πλημμύρισε τὴ γῆ, ἐπειδὴ καὶ ἡ ἐπιθυμία πλημμύρισε τίς ψυχές τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ βροχὴ ἦταν ἀντίθετη ἀπὸ τὴν συνηθισμένη. Γιατί ὄχι μόνο δὲν προκαλοῦσε τὴ μήτρα τῆς γῆς γιὰ τὴ δημιουργία τῶν καρπῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔκανε ἄχρηστη γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τῶν σπερμάτων.

Τέτοια λοιπὸν ἦταν ἡ σαρκικὴ σχέση τῶν ἀνδρῶν τῆς περιοχῆς τῶν Σοδόμων, ἀποδεικνύοντας τὸ παρόμοιο σῶμα πιὸ ἄχρηστο. Γιατί τί εἶναι περισσότερο σιχαμερὸ ἀπὸ τὸν ἄνδρα ποὺ εἶναι πόρνος; καὶ τί εἶναι πιὸ μολυσμένο; Πῶ, πῶ μανία! πῶ, πῶ παραφροσύνη! Ἀπὸ ποῦ ἦρθε ἡ ἐπιθυμία αὐτῆ, ποὺ προξένησε στὴν ἀνθρώπινη φύση τὰ κακὰ τῶν ἐχθρῶν, ἢ καλύτερα καὶ χειρότερα ἀπ' αὐτὸ τόσο, ὅσο καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὸ σῶμα; Πόσο πιὸ ἄνόητοι εἶστε ἐσεῖς ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα καὶ πιὸ ἀναιδεῖς ἀπὸ τοὺς σκύλους! Γιατί πουθενὰ δὲν ὑπάρχει τέτοια σχέση σ' αὐτὰ, ἀλλὰ ἡ φύση γνωρίζει καλὰ τοὺς δικούς της νόμους. Ἐσεῖς ὅμως μὲ τὸ νὰ φέρεστε ὑβριστικὰ κάνατε τὸ δικό σας φύλο πιὸ ἀτιμωτικὸ καὶ ἀπὸ τὰ ζῶα. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν γεννήθηκαν αὐτὰ τὰ κακὰ; Ἀπὸ τίς ἀπολαύσεις, ἀπὸ τὸ ὅτι δὲ γνώριζαν τὸ Θεό. Γιατί ὅταν ἀπομακρύνουν μερικοὶ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ, φεύγουν στὴ συνέχεια ὅλα τὰ καλά.

4. Γιὰ νὰ μὴ γίνεῖ λοιπὸν αὐτό, ἃς ἔχομε μπροστὰ μας σωστὰ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ. Γιατί τίποτε, πραγματικὰ τίποτε δὲν καταστρέφει τὸν ἄνθρωπο ἔτσι, ὅπως τὸ νὰ χάσει κανεὶς αὐτὴ τὴν ἄγκυρα· ὅπως τίποτε δὲν τὸν σώζει τόσο, ὅσο τὸ νὰ βλέπει κανεὶς διαρκῶς ἐκεῖ. Ἄν λοιπὸν, ὅταν ἔχομε μπροστὰ μας κάποιον ἄνθρωπο, γινόμαστε πιὸ διστακτικοί, στὸ νὰ κάνουμε ἁμαρτήματα, καὶ πολλές φορὲς κοκκινίσουμε ἀπὸ ντροπὴ μπροστὰ καὶ στοὺς δούλους ποὺ εἶναι πιὸ ἥπιοι στὴν κρίση τους, καὶ δὲν κάνουμε τίποτε τὸ παράλογο, σκέψου πόση ἀσφάλεια θ' ἀπολαύσουμε, ὅταν ἔχομε μπροστὰ μας τὸ Θεό. Γιατί πουθενὰ δὲν θὰ μᾶς ἐπιτεθεῖ ὁ διάβολος, ὅταν συμπεριφερόμαστε ἔτσι, ἐ-

νωμένους ἔξω, καὶ χωρὶς χαλινοῦ περιόντας ἴδη, παρ' ἡμῶν λαβὼν τὴν ἀρχήν, πανταχοῦ λοιπὸν ἡμᾶς ἀποβουκολῆσαι δυνήσεται. Καὶ ὅπερ οἱ ράθυμοι τῶν οἰκετῶν πάσχουσιν ἐπ' ἀγορᾶς, τὰς μὲν ἀναγκαίας 5 ἀφέντες διακονίας, ἐφ' ἃς εἰσιν ἀπεσταλμένοι παρὰ τῶν δεσποτῶν, ἀπλῶς δὲ καὶ εἰκῆ τοῖς παρεμπίπτουσι προσηλούμενοι, καὶ τὴν σχολὴν ἐκεῖ καταναλίσκοντες, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ὑπομένομεν, ὅταν ἀποστῶμεν τῶν ἐπιταγμάτων τοῦ Θεοῦ.

10 Ἐστήκαμεν γὰρ λοιπὸν πλοῦτον θαυμάζοντες, καὶ κάλλος σώματος, καὶ τὰ ἄλλα τὰ μηδὲν πρὸς ἡμᾶς, ὡσπερ ἐκεῖνοι οἱ οἰκέται τῶν ἐπαιτῶν τοῖς θαυματοποιουῖσι προσέχουσιν, εἶτα ἐλθόντες βραδέως, οἴκοι τὰς ἐσχάτας ὑπομένουσι πληγὰς. Πολλοὶ δὲ καὶ τὴν 15 ὁδὸν τὴν προκειμένην παρῆλθον, ἑτέροις τοιαῦτα ἀσχημονοῦσιν ἀκολουθοῦντες. Ἀλλὰ μὴ ἡμεῖς τοῦτο ποιῶμεν· καὶ γὰρ ἀπεστάμεθα ἀνύσαι πολλὰ τῶν κατεπειγόντων, κἂν ἀφέντες ἐκεῖνα στῶμεν κεχηνότες πρὸς τὰ ἀνόνητα ταῦτα, ἀναλωθέντος ἡμῖν τοῦ καιροῦ παντὸς εἰκῆ καὶ μάτην, τὴν ἐσχάτην δώσομεν 20 δίκην. Εἰ γὰρ καὶ ἀσχολεῖν βούλει σαυτόν, ἔχεις ἃ θαυμάζειν ὀφείλεις, καὶ περὶ ἃ κεχηνένοι πάντα τὸν χρόνον· ἅπερ οὐ γέλωτός ἐστιν ἄξια, ἀλλὰ θαύματος καὶ ἐπαίνων πολλῶν, ὡς ὃ γε τὰ καταγέλαστα θαυμάζων, καὶ αὐτὸς ἔσται τοιοῦτος, καὶ τοῦ γελωτοποιοῦντος χείρων· ὅπερ ἵνα μὴ πάθης, ἀποπήδησον ταχέως. 25

Τί γὰρ καὶ ἔστηκας, εἶπέ μοι, πρὸς τὸν πλοῦτον κεχηνῶς καὶ ἀνεπτρωμένος; τί θαυμαστὸν ὄρας καὶ 30 ἰκανόν σου τοὺς ὀφθαλμοὺς κατασχεῖν; τοὺς χρυσοφοροῦντας ἵππους, καὶ τοὺς οἰκέτας τοὺς μὲν βαρβάρους, τοὺς δὲ εὐνούχους, καὶ τὰ ἱμάτια τὰ πολυτελεῖ, καὶ τὴν καταμαλακιζομένην ἐν τούτοις ψυχὴν.

πειδὴ θὰ κουράζεται ἄσκοπα. Ἐὰν ὁμως μᾶς δεῖ νὰ περιπλανώμαστε ἔξω καὶ νὰ περιφερόμαστε χωρὶς χαλινῶν, παίρνοντας ἀπὸ μᾶς τὴν ἐξουσία, θὰ μπορέσει παντοῦ στὴ συνέχεια νὰ μᾶς ἀποπλανήσῃ. Καὶ αὐτὸ ποῦ παθαίνουν στὴν ἀγορὰ οἱ ἐπιπόλαιοι ἀπὸ τοὺς δούλους ποῦ ἐγκαταλείπουν τὶς ἀναγκαῖες ὑπηρεσίες, γιὰ τὶς ὁποῖες τοὺς ἔστειλαν οἱ κύριοί τους, καὶ ἀφοσιώνονται ἄσκοπα καὶ χωρὶς λόγο στοὺς περαστικούς καὶ σπαταλοῦν ἐκεῖ τὸν ἐλεύθερο χρόνο τους, τὸ ἴδιο παθαίνουμε καὶ ἐμεῖς, ὅταν ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ.

Σταθήκαμε λοιπὸν νὰ θαυμάζουμε τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ὁμορφιὰ τοῦ σώματος καὶ τὰ ὑπόλοιπα ποῦ δὲν ἔχουν καμιὰ σχέση μὲ μᾶς, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνοι οἱ δοῦλοι, ποῦ προσέχουν τοὺς θαυματοποιούς ἐπαῖτες, καὶ ἔπειτα, ἐπειδὴ ἦρθαν καθυστερημένα, δέχονται τὶς χειρότερες τιμωρίες στὸ σπίτι. Πολλοὶ μάλιστα ἀπομακρύνθηκαν καὶ ἀπὸ τὸ δρόμο αὐτόν, ἀκολουθώντας ἄλλους ποῦ κάνουν τέτοιες ἀσχήμιες. Ἄλλ' ἐμεῖς ἄς μὴν τὸ κάνουμε αὐτό. Γιατὶ ἔχομε σταθερῶς νὰ κατορθώσουμε πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐπείγοντα, καὶ ἂν, ἐγκαταλείποντας αὐτά, σταθοῦμε νὰ παρατηροῦμε αὐτὰ τὰ ἀνώφελα πράγματα, ἀφοῦ σπαταλήσουμε ὅλο τὸν καιρὸ μας ἄσκοπα καὶ μάταια, θὰ τιμωρηθοῦμε μὲ τὴ χειρότερη τιμωρία. Γιατί, ἂν πραγματικὰ θέλεις ν' ἀπασχολεῖς τὸν ἑαυτὸ σου, ἔχεις ἐκεῖνα ποῦ πρέπει νὰ θαυμάζεις καὶ νὰ ἀφιερώνεις γι' αὐτὰ ὅλο τὸν καιρὸ σου. Αὐτὰ βέβαια δὲν εἶναι ἄξια γιὰ γέλια, ἀλλὰ γιὰ θαυμασμὸ καὶ πολλοὺς ἐπαίνους, ὅπως ἀσφαλῶς καὶ ἐκεῖνος ποῦ θαυμάζει τὰ γελοῖα πράγματα, θὰ εἶναι καὶ αὐτὸς γελοῖος καὶ χειρότερος ἀπὸ τὸ γελωτοποιό. Γιὰ νὰ μὴν πάθεις τὸ ἴδιο, ἀπομακρύνσου ἀπ' αὐτὰ γρήγορα.

Γιατὶ λοιπὸν, πές μου, στάθηκες μπροστὰ στὸν πλοῦτο μὲ ἀνοιχτὸ τὸ στόμα καὶ ξεμυαλισμένος; Τί θαυμαστὸ βλέπεις καὶ ἰκανὸ νὰ συγκρατήσῃ τὰ μάτια σου; Τὰ χρυσοστολισμένα ἄλογα, καὶ τοὺς δούλους ποῦ ἄλλοι εἶναι βάρβαροι καὶ ἄλλοι εὐνοῦχοι, καὶ τὰ πολυτελέστατα ροῦχα, καὶ τὴν ψυχὴ ποῦ γίνεται μαλακὴ μ' αὐτά, καὶ τὴ σκυ-

καὶ τὴν ἀνεσπασμίνην ὄφρυν, καὶ τὰς περιδρομάς,
καὶ τοὺς θορούβους; Καὶ ποῦ ταῦτα ἄξια θαύματος;
τί δὲ οὗτοι τῶν ἐπαιτῶν διεστήκασιν τῶν ὀρχουμένων,
καὶ συριζόντων ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς; Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι
5 πολλῶ τῷ λιμῷ τῆς ἀρετῆς κατεχόμενοι, χορεύουσιν
ἐκείνων χορείαν καταγελαστοτέραν, ἀγόμενοι καὶ πε-
ριαγόμενοι, νῦν μὲν εἰς τραπέζας πολυτελεῖς, νῦν
δὲ εἰς ἐταιριζομένων γυναικῶν καταγώγιον, νῦν δὲ
εἰς κολάκων ἔσμούς καὶ παρασίτων πλήθος. Εἰ δὲ
10 χρυσοφοροῦσι, διὰ τοῦτο μάλιστα ἔλεεινοί, ὅτι τὰ
μηδὲν πρὸς αὐτοὺς περισπούδαστα αὐτοῖς μᾶλλον εἰσι.

Μὴ γάρ μοι τὰ ἱμίτια ἴδης, ἀλλὰ ἀνακάλυψον αὐ-
τῶν τὴν ψυχὴν, καὶ σκόπησον εἰ μὴ μυρίων γέμει
τραυμάτων, καὶ ράκια περιβέβληται, καὶ ἔστιν ἔρη-
15 μος καὶ ἀπροστάτευτος. Τί οὖν ὄφελος τῆς ἔξω μα-
νίας; Καὶ γὰρ πολλῶ βέλτιον πένητα εἶναι ἐν ἀρετῇ
ζῶντα, ἢ βασιλέα ζῶντα μετὰ πονηρίας. Ὁ μὲν γὰρ
πένης παρ' ἑαυτῷ ἀπολαύει πάσης τῆς κατὰ ψυχὴν
τρυφῆς, καὶ οὐδὲ τῆς ἔξωθεν αἰσθάνεται πενίας διὰ
20 τὸν ἔνδον πλοῦτον· ὁ δὲ βασιλεὺς τρυφῶν ἐν τοῖς οὐ-
δὲν αὐτῷ προσήκουσιν, ἐν τοῖς μάλιστα αὐτῷ δια-
φέρουσι κολάζεται, ἐν ψυχῇ καὶ λογισμοῖς καὶ τῷ
συνειδότι, τοῖς ἐκεῖ συναποδημοῦσιν αὐτῷ.

Ταῦτ' οὖν εἰδότες, τὰ μὲν ἱμάτια ἀποθώμεθα τὰ
25 χρυσᾶ, ἀνελώμεθα δὲ ἀρετὴν καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἡ-
δονήν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ πολλῆς ἀπο-
λαύσομεν τῆς τρυφῆς, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἐπιτύ-
χωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁ-
30 γίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ, κράτος, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

θρῶπῃ ἔκφραση τοῦ προσώπου, καὶ τίς περιστροφές καὶ τοὺς θορύβους; Καὶ ποῦ εἶναι αὐτὰ ἄξια γιὰ θαυμασμό; Καὶ τί διαφέρουν αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπαίτες ποὺ χορεύουν καὶ σφυρίζουν στὴν ἀγορά; Γιατὶ καὶ αὐτοί, ἐπειδὴ κατέχονται ἀπὸ μεγάλη πείνα ἀρετῆς, χορεύουν πρὸ γελοῖο χορὸ ἀπὸ ἐκείνους, ἀφοῦ πηγαίνουν καὶ περιφέρονται πότε σὲ πλούσια τραπέζια, πότε σὲ καταγώγιο γυναικῶν ποὺ εἶναι πόρνες, καὶ πότε σὲ πλῆθος κολάκων καὶ παρασίτων. Ἐὰν ὅμως φοροῦν χρυσὰ ροῦχα, γι' αὐτὸ ἰδιαίτερα εἶναι δυστυχησμένοι, ἐπειδὴ αὐτὰ ποὺ δὲν ἔχουν καμιὰ σχέση μ' αὐτούς, εἶναι γι' αὐτούς πολὺ περιζήτητα.

Μὴ λοιπὸν, σὲ παρακαλῶ, δεῖς τὰ ροῦχα, ἀλλὰ ξεσκέπασε τὴν ψυχὴ τους καὶ πρόσεξε μήπως δὲν εἶναι γεμάτη ἀπὸ πάρα πολλὰ τραύματα καὶ εἶναι ντυμένη μὲ ράκη καὶ εἶναι ἔρημη καὶ ἀπροστάτευτη. Ποιὸ λοιπὸν εἶναι τὸ κέρδος ἀπὸ τὴ μανία αὐτῆ τῶν ἐθνικῶν; Γιατὶ πραγματικὰ εἶναι πολὺ καλύτερο νὰ εἶναι κανεὶς φτωχός, ἀλλὰ νὰ ζεῖ μὲ ἀρετὴ, παρὰ νὰ εἶναι βασιλιάς καὶ νὰ ζεῖ μὲ κακία. Γιατὶ ὁ φτωχὸς ἀπὸ μόνος του ἀπολαμβάνει ὅλη τὴν ψυχικὴ ἀπόλαυση καὶ δὲν αἰσθάνεται καθόλου τὴν ἐξωτερικὴ φτώχεια ἕξ αἰτίας τοῦ ἐσωτερικοῦ του πλοῦτου, ἐνῶ ὁ βασιλιάς, ἀπολαμβάνοντας αὐτὰ ποὺ δὲν τοῦ ταιριάζουν καθόλου, τιμωρεῖται μαζί μ' ἐκείνους, ποὺ διαφέρουν πάρα πολὺ ἀπ' αὐτόν, στὴν ψυχὴ καὶ στίς σκέψεις καὶ στὴ συνείδηση, ποὺ πηγαίνουν μαζί του ἐκεῖ.

Γνωρίζοντας λοιπὸν αὐτὰ, ἄς βγάλουμε τὰ χρυσὰ ροῦχα καὶ ἄς φορέσουμε τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν εὐχαρίστηση ποὺ προέρχεται ἀπ' αὐτῆ. Ἔτσι λοιπὸν καὶ στὴ ζωὴ αὐτῆ καὶ στὴν ἄλλη θ' ἀπολαύσουμε πολλὴ ἀπόλαυση καὶ θὰ ἐπιτύχουμε τὰ ἀγαθὰ ποὺ μᾶς ἔχει ὑποσχεθεῖ, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζί μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμη, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΣΤ΄

(Ρωμ. 1, 28 - 2. 16)

«Καθὼς οὐκ ἔδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν ὁ Θεὸς αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα».

1. Ἴνα μὴ δόξη αὐτοὺς αἰνίττεσθαι, ἐπὶ πολὺ τῷ
5 τῆς παιδευασίας ἐνδιατρίβων λόγῳ, μετέβη λοιπὸν
ἐφ' ἕτερα εἶδη ἁμαρτημάτων· διὸ καὶ ἐφ' ἑτέρων
προσώπων προάγει τὸν λόγον ἅπαντα. Καὶ ὡςπερ αἰεὶ
τοῖς πιστοῖς διαλεγόμενος περὶ ἁμαρτημάτων, καὶ
βουλόμενος ταῦτα δεῖξαι φευκτά, παράγει εἰς μέσον
10 τὰ ἔθνη, λέγων· «Μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καθάπερ
καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τὸν Θεόν»· καὶ πάλιν,
«Μὴ λυπεῖσθε, ὡςπερ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπί-
δα»· οὕτω καὶ ἐνταῦθα δείκνυσιν ἐκείνων τὰ ἁμαρ-
τήματα ὄντα, καὶ πάσης αὐτοὺς ἀποστερεῖ συγγνώ-
15 μης· οὐ γὰρ ἀγνοίας, ἀλλὰ μελέτης εἶναί φησι τὰ
τολμήματα. Διόπερ οὐκ εἶπε, καὶ καθὼς οὐκ ἔγνω-
σαν, ἀλλὰ, «Καθὼς οὐκ ἔδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν
ἐν ἐπιγνώσει»· κρίσεως διεφθαρμένης καὶ φιλονει-
κίας μᾶλλον, καὶ δεικνὺς οὐχὶ τῆς σαρκός, καθὼς
20 τινες τῶν αἱρετικῶν φασιν, ἀλλὰ τῆς διανοίας ὄντα
τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τὴν πη-
γὴν ἐκεῖθεν οὖσαν τῶν κακῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ νοῦς
ἀδόκιμος γέγονε, πάντα παρεσύρη λοιπὸν καὶ ἀνε-
τράπη, τοῦ ἡνιόχου διαφθαρέντος.

25 «Πεπληρωμένους πάση ἀδικίᾳ, πονηρίᾳ, πλεονε-

1. Α' Θεσ. 4, 5

2. Α' Θεσ. 4, 13

ΟΜΙΛΙΑ ΣΤ΄

(Ρωμ. 1, 28 - 2, 16)

«Καθώς δὲ θεώρησαν καλὸ νὰ γνωρίσουν τὸ Θεό, τοὺς παρέδωσε ὁ Θεὸς σὲ ἀνίκανο νοῦ, νὰ κάνουν ἐκεῖνα ποὺ δὲν ἔπρεπε».

1. Γιὰ νὰ μὴ φανεῖ πὼς ὑπονοεῖ αὐτοὺς, ἐπιμένοντας πολὺ στὸ λόγο τῆς παιδευασίας, ἔρχεται στὴ συνέχεια σὲ ἄλλα εἶδη ἀμαρτημάτων. Γι' αὐτὸ καὶ φέρει ὅλο τὸ λόγο σὲ ἄλλα πρόσωπα. Καὶ ὅπως ἀκριβῶς πάντοτε ὅταν μιλάει στοὺς πιστοὺς γιὰ τὰ ἀμαρτήματα καὶ θέλει νὰ δείξει πὼς πρέπει ν' ἀποφεύγονται αὐτά, φέρει γιὰ παράδειγμα τὰ ἔθνη, λέγοντας «Ὁχι σὲ πάθος ἐπιθυμίας, ὅπως καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἐθνικοί, οἱ ὁποῖοι δὲ γνωρίζουν τὸ Θεό»¹ καὶ πάλι, «Νὰ μὴ λυπάστε, ὅπως καὶ οἱ λοιποί, ποὺ δὲν ἔχουν ἐλπίδα»², ἔτσι καὶ ἐδῶ δείχνει πὼς τὰ ἀμαρτήματα εἶναι ἐκείνων, καὶ τοὺς στερεῖ ἀπὸ κάθε συγγνώμη. Γιατὶ οἱ ἐνέργειες αὐτές, λέγει, δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἄγνοιας, ἀλλὰ μελέτης. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς δὲν εἶπε, καὶ καθὼς δὲ γνώρισαν τὸ Θεό, ἀλλὰ, «Καθὼς δὲ θεώρησαν καλὸ νὰ γνωρίσουν τὸ Θεό», λέγοντας πὼς τὸ ἀμάρτημα αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ διεφθαρμένη κρίση καὶ φιλονεικία, ὄχι ἀπὸ ἀπερισκεψία, καὶ ἀποδεικνύοντας πὼς τὰ ἀμαρτήματα δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴ σάρκα, ὅπως ἰσχυρίζονται μερικοὶ ἀπὸ τοὺς αἰρετικούς, ἀλλ' ἀπὸ τὸ νοῦ, τὴν πονηρὴ ἐπιθυμία, καὶ πὼς ἡ πηγὴ τῶν κακῶν βρίσκεται ἐκεῖ. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ νοῦς ἔγινε ἀνίκανος, ὅλα παρασύρθηκαν στὴ συνέχεια καὶ ἀνατράπηκαν, ἀφοῦ ὁ ἡνίοχος καταστράφηκε.

«Καὶ γέμισαν ἀπὸ κάθε ἀδικία, πονηρία, πλεονεξία.

ξία, κακία». Ὅρα πάντα μετ' ἐπιτάσεως· καὶ γὰρ «Πεπληρωμένους» εἶναι φησι, καὶ «Πάση». Ὀνομάσας δὲ γενικῶς τὴν κακίαν, καὶ τοῖς μέρεσιν ἐπεξέρχεται, καὶ τούτοις μεθ' ὑπερβολῆς, λέγων «Μεστοὺς 5 φθόνου, φόνου». Τοῦτο γὰρ ἐξ ἐκείνου, ὡσπερ ἐπὶ τοῦ Ἰαβὲλ καὶ τοῦ Ἰωσήφ ἐδείχθη. Εἶτα εἰπὼν, «Ἐριδας, δόλου, κακοηθείας, ψιθυριστάς, καταλάλους, θεοστυγεῖς, ὕβριστάς», καὶ τὰ δοκοῦντα ἀδιάφορα εἶναι πολλοῖς ἐν τάξει θεῖς ἐγκλημάτων, αὖξει πάλιν τὴν κατηγορίαν, ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν ἀναβὰς τῶν 10 κακῶν, καὶ εἰπὼν «Ἀλαζόνας». Τοῦ γὰρ ἁμαρτάνειν τὸ καὶ ἁμαρτάνοντα φρονεῖν μέγα, χαλεπώτερον· διὸ καὶ Κορινθίοις αὐτὸ ἐγκαλεῖ λέγων, «Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ». Εἰ γὰρ ἐπὶ κατορθώματί τις φυσώμενος τὸ πᾶν ἀπώλεσεν, ὃ μετὰ ἁμαρτημάτων τοῦτο 15 ποιῶν, πόσης οὐκ ἂν εἶη τιμωρίας ἄξιος; οὐδὲ γὰρ μεταγνώσκει δυνήσεται λοιπὸν ὁ τοιοῦτος.

Εἶτά φησιν, «Ἐφευρετὰς κακῶν»· δηλῶν, ὅτι οὐδὲ τοῖς ἤδη οὔσιν ἠρκέσθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐφεῦρον 20 ἕτερα· ὅπερ πάλιν μελετώντων ἦν καὶ σπουδαζόντων, οὐχὶ συναρπαζομένων καὶ παρασυρομένων. Εἰπὼν δὲ κατὰ μέρος τὴν κακίαν, καὶ δείξας, ὅτι καὶ πρὸς αὐτὴν πάλιν τὴν φύσιν ἔστησαν («Γονεῦσι γάρ», φησὶν, «ἀπειθεῖς»), ἐπὶ τὴν ρίζαν λοιπὸν πρόεισι τῆς 25 τσοαύτης λύμης, «Ἀστόργους καὶ ἀσπόνδους» καλῶν. Ταύτην γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς τὴν αἰτίαν εἶναι φησι τῆς πονηρίας, λέγων· «Ὅταν πληθυνθῇ ἡ ἀνομία, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη». Τοῦτο γοῦν καὶ ἐνταῦθα λέγει ὁ Παῦλος, «Ἀσυνθέτους, ἀστόργους, ἀσπόνδους, ἀν- 30 ελεήμονας» καλῶν, καὶ δηλῶν, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ τῆς φύσεως προὔδωκαν δῶρον. Ἐχομεν γὰρ καὶ φυσικὴν τινα πρὸς ἀλλήλους οἰκείωσιν, ἣν καὶ θηρία

3. Α' Κορ. 5, 2

4. Ματθ. 24, 12

κακία». Πρόσεχε πώς ὅλα λέγονται μὲ ἔμφαση. Γιατὶ λέγει πὼς εἶναι καὶ «Γεμάτοι» καὶ «Ἀπὸ κάθε». Καὶ ἀφοῦ ὀνόμασε γενικὰ τὴν κακία, ἔρχεται καὶ στὰ μέρη τῆς, καὶ μὲ ὑπερβολὴ σ' αὐτά, λέγοντας «Γεμάτοι ἀπὸ φθόνο, φόνο». Γιατὶ ὁ φόνος προέρχεται ἀπὸ τὸ φθόνο, ὅπως ἀποδείχθηκε στὴν περίπτωση τοῦ Ἄβελ καὶ τοῦ Ἰωσήφ. Ἐπειτα λέγοντας, «Γεμάτοι ἀπὸ φιλονεικία, δόλο, κακοήθεια, ψιθυρίζουν, κακολογοῦν, μισοῦν τὸ Θεό, βρίζουν», καὶ τοποθετώντας στὴ σειρὰ τῶν ἀμαρτημάτων ἐκεῖνα ποὺ στοὺς πολλοὺς φαίνονται ἀδιάφορα, μεγαλώνει πάλι τὴν κατηγορία, ἀνεβαίνοντας στὴν κορυφὴ τῶν κακῶν καὶ λέγοντας «εἶναι φαντασμένοι». Γιατὶ καὶ ἀπὸ τὸ νὰ ἀμαρτάνει κανεὶς εἶναι πιὸ φοβερὸ τὸ νὰ εἶναι καὶ φαντασμένος, ὅταν ἀμαρτάνει. Γι' αὐτὸ καὶ τοὺς Κορινθίους τοὺς κατηγορεῖ λέγοντας «Καὶ ἐσεῖς εἴστε φαντασμένοι»³. Ἐὰν λοιπὸν κάποιος ποὺ καυχίεται γιὰ ἓνα κατόρθωμά του, ἔχασε τὰ πάντα, ἐκεῖνος ποὺ κάνει αὐτὸ μὲ ἀμαρτήματα, πόση τιμωρία δὲ θὰ ἄξιζε; Γιατὶ αὐτὸς δὲ θὰ μπορέσει στὴ συνέχεια οὔτε νὰ μετανοήσει.

Ἐπειτα λέγει, «Ἐπινοοῦν κακά», δηλώνοντας πὼς οὔτε σ' αὐτὰ ποὺ ὑπῆρχαν ἀρκέστηκαν, ἀλλὰ καὶ ἐπινόησαν ἄλλα. Αὐτὸ πάλι ἦταν ἀπόδειξη ἀνθρώπων ποὺ μελετοῦσαν καὶ προσπαθοῦσαν, καὶ ὄχι ἀνθρώπων ποὺ ἐπηρεάζονταν καὶ παρασύρονταν. Ἀφοῦ εἶπε ὁμως ξεχωριστὰ τὴν κακία καὶ ἀφοῦ ἔδειξε, πὼς ξεσηκώθηκαν πάλι καὶ ἐναντίον τῆς ἴδιας τῆς φύσης (γιατὶ λέγει, «Εἶναι ἀπειθεῖς στοὺς γονεῖς»), προχωράει στὴ συνέχεια στὴ ρίζα αὐτῆς τῆς μεγάλης καταστροφῆς, ὀνομάζοντας αὐτοὺς «Ἄστρογους καὶ ἀδιάλλακτους». Γιατὶ καὶ ὁ Χριστὸς αὐτὴ λέγει πὼς εἶναι ἡ αἰτία τῆς κακίας, λέγοντας «Ὅταν πληθύνει ἡ κακία, θὰ ψυχρανθεῖ ἡ ἀγάπη»⁴. Αὐτὸ ἀκριβῶς λέγει καὶ ὁ Παῦλος ἐδῶ, ὀνομάζοντας αὐτοὺς «Ἄσταθεῖς, ἄστρογους, ἄσπονδους, ἀνέσπλαχνους», καὶ δηλώνοντας πὼς πρόδωσαν καὶ αὐτὸ τὸ δῶρο τῆς φύσης. Γιατὶ ἔχομε καὶ κάποια φυσικὴ συμπάθεια μεταξύ μας, τὴν ὁποία καὶ τὰ ἄγρια ζῶα ἔχουν μεταξύ τους. «Γιατὶ κάθε ζῶο», λέγει,

πρὸς ἄλληλα κέκτηνται. «Πᾶν γὰρ ζῶον», φησὶν, «ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπος τὸν πλησίον αὐτοῦ». Ἄλλ' οὗτοι κακείνων κατέστησαν ἀγριώτεροι.

Τὴν μὲν οὖν νόσον τὴν ἀπὸ τῶν πονηρῶν δογμα-
 5 των τῇ οἰκουμένην γενομένην διὰ τούτων ἡμῖν παρέ-
 στησε, καὶ σαφῶς ἔδειξε τῆς τῶν νοσοῦντων ραθυ-
 μίας τὴν ἀρρωστίαν οὔσαν ἑκατέραν. Δείκνυσι δὲ
 λοιπόν, ὅπερ ἐπὶ τῶν δογμάτων ἐποίησε, καὶ ἐνταῦθα
 συγγνώμης αὐτοὺς ἀπεστερημένους· διό φησιν· «Οἱ-
 10 τινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ εἰδότες, ὅτι οἱ τὰ τοι-
 αῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσὶν, οὐ μόνον αὐ-
 τοὶ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράττου-
 σι». Δύο θεῖς ἀντιθέσεις, ἐνταῦθα ἀνεῖλεν ἀμφοτέ-
 ρας αὐτὰς προηγουμένως. Τί γὰρ ἂν εἴποις, φησὶν,
 15 ὅτι οὐκ οἶδας τὰ πρακτέα; Μάλιστα μὲν εἰ καὶ μὴ ἤ-
 δεις, σὺ αἴτιος, ὃ ἀφείς τὸν γνωρίσαντά σοι Θεόν·
 νῦν δὲ καὶ διὰ πολλῶν σε δείκνυμεν εἰδότα, καὶ ἐκον-
 τὶ πλημμελοῦντα. Ἄλλ' ὑπὸ τοῦ πάθους ἔλκη; Τί οὖν
 καὶ συμπράττεις, καὶ ἐπαινεῖς; «Οὐ γὰρ μόνον αὐτὰ
 20 ποιοῦσι», φησὶν, «ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσ-
 σουσι».

Τὴν οὖν χαλεπωτέραν πρότερον θεῖς καὶ ἀσύγ-
 γνωστον, ἵνα ἔλη (καὶ γὰρ τοῦ πλημμελοῦντος ὃ τὴν
 ἁμαρτίαν ἐπαινῶν χαλεπώτερος πολὺ)· τοῦτο οὖν
 25 πρῶτον εἰπῶν, διὰ τούτου σφοδρότερον πάλιν ἐν τοῖς
 ἐξῆς αὐτὸν χειροῦται, λέγων οὕτω· «Διὸ ἀναπολό-
 γητος εἶ, ὦ ἄνθρωπε, πᾶς ὃ κρίνων· Ἐν ᾧ γὰρ κρί-
 νεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις». Ταῦτα πρὸς
 τοὺς ἄρχοντας ἀποτεινόμενος ἔλεγεν, ἐπειδὴ καὶ ἡ
 30 πόλις τότε ἐκείνη τὴν ἀρχὴν ἦν ἐγκειχειρισμένη τῆς
 οἰκουμένης. Προλαβὼν οὖν φησι· σαυτοῦ ἀφαιρῆ τὴν
 ἀπολογία πᾶς ὅστις ἂν ἦς· ὅταν γὰρ κατακρίνης
 τὸν μοιχόν, μοιχεύης δὲ καὶ αὐτός, κἄν μηδεὶς ἀν-

«ἀγαπάει τὸ ὅμοιό του, καὶ κάθε ἄνθρωπος ἀγαπάει τὸν πλησίον του»⁵. Αὐτοὶ ὅμως ἔγιναν πιὸ ἄγριοι καὶ ἀπὸ τὰ ζῶα.

Μᾶς παρουσίασε λοιπὸν μ' αὐτὰ τὴν ἀρρώστια πού ἔγινε στὴν οἰκουμένη ἀπὸ τὰ πονηρὰ δόγματα καὶ ἔδειξε καθαρά πὼς κάθε ἀσθένεια ὀφείλεται στὴν ἀδιαφορία τῶν ἀσθενῶν. Καὶ στὴ συνέχεια δείχνει, πράγμα πού καὶ στὴν περίπτωση τῶν δογμάτων ἔκαμε, πὼς καὶ ἐδῶ αὐτοὶ ἔχουν στερηθεῖ τῇ συγγνώμῃ. Γι' αὐτὸ λέγει «Αὐτοί, ἂν καὶ γνώριζαν τὸ δίκαιο τοῦ Θεοῦ, ὅτι δηλαδὴ ὅσοι κάνουν τέτοια ἔργα εἶναι ἄξιοι θανάτου, ὄχι μόνο κάνουν αὐτά, ἀλλὰ καὶ ἐπιδοκιμάζουν ἐκείνους πού τὰ κάνουν». Ἄφου ἀνέφερε δύο ἀντιθέσεις, ἐδῶ τίς ἀναίρεσε ἀμέσως καὶ τίς δύο. Γιατί τί θὰ μπορούσες νὰ πεῖς, λέγει, ὅτι δὲ γνωρίζεις αὐτὰ πού πρέπει νὰ κάνεις; Βέβαια καὶ ἂν ἀκόμη δὲ γνώριζες, ἐσὺ εἶσαι ὁ αἴτιος, πού ἐγκατέλειψες τὸ Θεό, ὁ ὁποῖος σοῦ τὰ γνώρισε. Τώρα ὅμως δείχνουμε μὲ πολλές ἀποδείξεις ὅτι γνωρίζεις καὶ ὅτι ἀμαρτάνεις μὲ τὴ θέλησή σου. Ἄλλὰ παρασύρῃσαι ἀπὸ τὸ πάθος; Γιατί λοιπὸν καὶ ἐνεργεῖς μαζὶ μὲ ἄλλους καὶ τοὺς ἐπαινεῖς; «Γιατί ὄχι μόνο κάνουν αὐτά», λέγει, «ἀλλὰ καὶ ἐπιδοκιμάζουν ἐκείνους πού τὰ κάνουν».

Ἄνεφερε λοιπὸν πρῶτα τὴ φοβερότερη καὶ ἀσυγχώρητη, γιὰ νὰ τὴν ἐξαφανίσει (γιατί ἐκεῖνος πού ἐπαινεῖ τὴν ἀμαρτία εἶναι πολὺ φοβερότερος ἀπ' αὐτὸν πού ἀμαρτάνει). Ἄφου λοιπὸν εἶπε αὐτὸ πρῶτα, μ' αὐτὸ πάλι μὲ περισσότερη σφοδρότητα τὸν αἰχμαλωτίζει στὰ ἐπόμενα, λέγοντας ἔτσι «Γι' αὐτὸ εἶσαι ἀναπολόγητος, ἄνθρωπε, ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶσαι ἐσὺ πού κρίνεις. Γιατί μ' αὐτὸ πού κρίνεις τὸν ἄλλο, κατακρίνεις τὸν ἑαυτό σου». Αὐτὰ τὰ ἔλεγε ἀπευθυνόμενος στοὺς ἄρχοντες, ἐπειδὴ καὶ ἡ πόλη τότε ἐκείνη εἶχε ἀναλάβει τὴν ἐξουσία τῆς οἰκουμένης. Προκαταβολικὰ λοιπὸν λέγει ἀφαιρεῖς ἀπὸ τὸν ἑαυτό σου τὴν ἀπολογία ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶσαι. Γιατί ὅταν κατακρίνεις τὸ μοιχό, μοιχεύεις καὶ ἐσὺ ὁ ἴδιος, καὶ ἂν ἀκόμη δὲ σὲ δικάζει κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους,

θρώπων σε δικάζη, ἐν τῇ περὶ τοῦ ὑπευθύνου ψήφῳ
καὶ κατὰ σαυτοῦ τὴν ἀπόφασιν ἤνεγκας.

«Οἶδαμεν γάρ, ὅτι τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ κατὰ
ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας». Ἴνα γὰρ
5 μὴ λέγη τις, ὅτι τέως διέφυγον, φοβῶν φησιν, ὅτι
οὐχ οὕτως ἐστὶ παρὰ τῷ Θεῷ, ὡσπερ ἐνταῦθα.
Ἐνταῦθα γὰρ ὁ μὲν κολάζεται, ὁ δὲ διαφεύγει τὰ
αὐτὰ ποιῶν, ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτως. Ὅτι μὲν οὖν οἶδε
τὸ δίκαιον ὁ κρίνων, εἶπε, πόθεν δὲ οἶδεν, οὐκ ἔτι
10 προσέθηκε· περιττὸν γὰρ ἦν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ἀσε-
βείας ἀμφοτέρωθεν δείκνυσι, καὶ ὅτι τὸν Θεὸν εἰδώς,
ἠσέβει, καὶ πόθεν εἰδώς, ἀπὸ τῆς κτίσεως. Ἐπειδὴ
γὰρ οὐκ ἦν δῆλον ἅπασιν, εἶπε καὶ τὴν αἰτίαν· ἐν-
ταῦθα δὲ ὡς ὠμολογημένου, παρήσιν. Ὅταν δὲ εἶπη,
15 «Πᾶς ὁ κρίνων», οὐ τοῖς ἄρχουσι διαλέγεται μόνον,
ἀλλὰ καὶ ἰδιώταις καὶ ἀρχομένοις.

2. Καὶ γὰρ ἅπαντες ἄνθρωποι, κἂν μὴ θρόνον ἔ-
χωσι, μηδὲ δημίους καὶ ξύλον, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτοὶ
κρίνουσι τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἐν διαλέξει καὶ κοινοῖς
20 συλλόγοις καὶ τῇ τοῦ συνειδότος ψήφῳ· καὶ οὐδεὶς
ἂν τολμήσειεν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἄξιος κολάσεως ὁ μοι-
χός. Ἄλλ' ἐτέρους, φησί, καταδικάζουσιν, οὐχ ἐ-
αυτούς. Διὰ γὰρ τοῦτο αὐτῶν καὶ σφοδρῶς κατεξα-
νίσταται, λέγων· «Λογίξῃ δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε, ὁ
25 κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας, καὶ ποιῶν αὐ-
τά, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ;». Ἐπειδὴ γὰρ
πολλὴν ἔδειξε τῆς οἰκουμένης τὴν ἁμαρτίαν, ἀπὸ τῶν
δογμάτων, ἀπὸ τῶν πραγμάτων, καὶ ὅτι σοφοὶ ὄν-
τες, καὶ ὅτι τὴν κτίσιν ἔχοντες χειραγωγοῦσαν, καὶ
30 ὅτι οὐ τῷ τὸν Θεὸν ἀφεῖναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐλέ-
σθαι τὰ ὁμοιώματα τῶν ἔρπετων, καὶ τῷ τὴν ἀρετὴν
ἀτιμάσαι, καὶ τῷ τῆς φύσεως ἀνθελκούσης ἐπὶ τὴν

στήν κρίση σου γιά τόν υπεύθυνο ἔβγαλες καί ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ σου τήν ἀπόφαση.

«Γιατί γνωρίζομε, ὅτι ἡ ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ ἐναντίον ἐκείνων, πού κάνουν τέτοια ἔργα, εἶναι ἀληθινή». Γιά νά μή λέγει λοιπόν κάποιος, ὅτι προηγουμένως ξέφυγα, φοβερίζοντας λέγει, ὅτι δέ συμβαίνει στό Θεό, ἔτσι ὅπως συμβαίνει ἐδῶ. Γιατί ἐδῶ ἄλλος τιμωρεῖται, ἐνῶ ἄλλος πού κάνει τὰ ἴδια ξεφεύγει. Ἐκεῖ ὅμως δέ συμβαίνει ἔτσι. Ὅτι λοιπόν γνωρίζει τὸ δίκαιο ὁ κριτής, τὸ εἶπε, ἀπό ποῦ ὅμως γνωρίζει, δέν τὸ ἀνέφερε ἀκόμη, γιατί ἦταν περιττό. Στήν περίπτωση βέβαια τῆς ἀσέβειας δείχνει καί τὰ δύο, καί ὅτι, ἂν καί γνώριζε τὸ Θεό, ἀσεβοῦσε, καί ἀπό ποῦ γνώριζε, δηλαδή ἀπό τήν κτίση. Ἐπειδὴ λοιπόν δέν ἦταν φανερό σέ ὅλους, ἀνέφερε καί τήν αἰτία ἐδῶ ὅμως, ἐπειδὴ θεωροῦνταν σάν δεδομένο, τὸ παραλείπει. Ὅταν ὅμως λέγει, «Ὅποιοσδήποτε καί ἂν εἶναι αὐτός πού κρίνει», δέν ἀπευθύνεται μόνο στοὺς ἄρχοντες, ἀλλὰ καί στοὺς ἰδιῶτες καί στοὺς ἀπλοὺς πολίτες.

2. Γιατί πραγματικὰ ὅλοι εἶναι ἄνθρωποι, ἔστω καί ἂν δέν ἔχουν θρόνο, οὔτε δῆμιους καί ράβδο, ἀλλ' ὅμως καί αὐτοὶ κρίνουν ἐκείνους πού ἀμαρτάνουν, σέ συζητήσεις καί κοινές συγκεντρώσεις καί μὲ τήν κρίση τῆς συνείδησής τους. Καί κανεὶς δέ θὰ τολμοῦσε νά πεῖ, ὅτι ὁ μοιχὸς δέν εἶναι ἄξιος γιά τιμωρία. Ἄλλους ὅμως, λέγει, καταδικάζουν, ὄχι τοὺς ἑαυτοὺς τους. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καί μὲ σφοδρότητα ὀργίζεται ἐναντίον τους, λέγοντας: «Φαντάζεσαι ὅμως αὐτό, ἄνθρωπε, ἐσύ πού κρίνεις ἐκείνους πού κάνουν τέτοια ἔργα καί ὅμως κάνεις καί ἐσύ αὐτά, ὅτι ἐσύ θ' ἀποφύγεις τήν κρίση τοῦ Θεοῦ;». Ἐπειδὴ λοιπόν ἔδειξε πὼς εἶναι πολλὴ ἡ ἀμαρτία τῆς οἰκουμένης, ἀπὸ τὰ δόγματα, ἀπὸ τὰ πράγματα, καί πὼς ἂν καί ἦταν σοφοί, καί πὼς ἂν καί εἶχαν τήν κτίση νά τοὺς καθοδηγεῖ, καί πὼς ὄχι μὲ τὸ νά ἐγκαταλείψουν τὸ Θεὸ μόνο, ἀλλὰ καί μὲ τὸ νά προτιμήσουν τὰ ὁμοιώματα τῶν ἑρπετῶν, καί μὲ τὸ νά ἀτιμάσουν τήν ἀρετὴ, καί μὲ τὸ νά στραφοῦν στήν κακία, μολονότι ἡ φύση τοὺς ὀδηγοῦσε στήν ἀντί-

κακίαν αὐτομολῆσαι, καὶ τῷ παρὰ φύσιν εἶναι, πρό-
εισι λοιπὸν εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι καὶ κολάζονται οἱ τὰ
τοιαῦτα πράσσοντες.

Ἐδειξε μὲν οὖν ἤδη τιμωρίαν, εἰπὼν τὴν πρᾶ-
5 ξιν αὐτήν· «Τὴν γὰρ ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλά-
νης αὐτῶν ἐν αὐτοῖς ἀπολαμβάνουσι», φησὶν· ἀλλ'
ἐπειδὴ οὐκ αἰσθάνονται ἐκείνης, εἶπε καὶ τὴν ἐτέ-
ραν, ἣν μάλιστα δεδοίκασι. Μάλιστα μὲν ἤδη καὶ
ταύτην ἔδειξεν· ὅταν γὰρ λέγῃ, ὅτι «Τὸ κρίμα τοῦ Θε-
10 οῦ κατὰ ἀλήθειάν ἐστιν», οὐδὲν ἕτερον ἢ τοῦτο λέ-
γει· πλὴν ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἐτέρων αὐτὸ πλειόνων κατα-
σκευάζει πάλιν, οὕτω λέγων, «Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὦ
ἄνθρωπε, ὃ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ
ποιῶν αὐτά, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ;».
15 Τὸ σὸν οὐκ ἐξέφυγες κρίμα, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ δια-
φεύξῃ; καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Καίτοι γε σὺ σαυτὸν
ἔκρινας. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοσαύτη ἦν ἡ περιουσία τοῦ
δικαστηρίου, καὶ οὐδὲ σαυτοῦ φείσασθαι ἠδυνήθης,
πῶς ὁ Θεός, ὁ ἀναμάρτητος, ὁ μεθ' ὑπερβολῆς δι-
20 καιος, οὐ πολλῷ μᾶλλον τοῦτο ποιήσῃ; Ἄλλὰ σὺ μὲν
σαυτοῦ κατέγνωσ, ὃ δὲ Θεὸς ἀποδέξεται καὶ ἐπαινέ-
σει; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι τοῦτο λόγον; Καίτοι γε ἐκεί-
νου τοῦ παρὰ σοῦ καταδικαζομένου κολάσεως μεί-
ζονος σὺ ἀξιώματος. Οὐ γὰρ ἐστι ταῦτὸν ἀμαρτάνειν
25 ἀπλῶς, καὶ ἕτερον ἀμαρτάνοντα κολάσαντα τοῖς αὐ-
τοῖς περιπεσεῖν πάλιν.

Ὅρᾳς πῶς τὸ ἔγκλημα ἠϋξήσεν; Εἰ γὰρ σὺ, φη-
σί, τὸν ἐλάττονα ἀμαρτόντα κολάζεις, καίτοι γε μέλ-
λων αἰσχύνειν σαυτὸν, πῶς ὁ Θεὸς τὸν μείζονα πλημ-
30 μελήσαντά σε, καὶ ταῦτα οὐ μέλλων ἑαυτὸν αἰσχύνειν.
οὐ καταδικάσει καὶ κατακρινεῖ μειζόνως, ἤδη κατα-
κεκριμένον ἀπὸ τῶν οἰκείων λογισμῶν; Εἰ δὲ λέγεις,
ὅτι οἶδα μὲν, ὅτι ἄξιός εἰμι κολάσεως, διὰ δὲ τὴν μα-

θετη κατεύθυνση, και μὲ τὸ νὰ συμπεριφέρονται ἀντίθετα ἀπὸ τὴ φύση, προχωρεῖ στὴν συνέχεια ν' ἀποδείξει, πῶς ἐκεῖνοι ποὺ κάνουν τέτοια ἔργα τιμωροῦνται.

Ἔδειξε λοιπὸν ἤδη τιμωρία, ὅταν εἶπε αὐτὴν τὴν πράξη. Γιατὶ λέγει: «Παίρνουν τὸ μισθό, ποὺ τοὺς ἄξιζε, γιὰ τὴν πλάνη τους ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους»⁶. Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲν τὴν αἰσθάνονται ἐκείνη, ἀνέφερε καὶ ἄλλη, ποὺ τὴ φοβοῦνται πάρα πολύ. Καὶ μάλιστα καὶ αὐτὴν τὴν ἔδειξε προηγουμένως. Γιατὶ ὅταν λέγει, ὅτι «Ἡ κρίση τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀληθινή», τίποτε ἄλλο δὲν ἐννοεῖ παρὰ αὐτό. Ἄλλ' ὅμως καὶ σὲ περισσότερα ἄλλα τὸ ἴδιο ἀποδείχνει πάλι, λέγοντας ἔτσι, «Φαντάζεσαι ὅμως αὐτό, ἄνθρωπε, ἐσὺ ποὺ κρίνεις ἐκείνους ποὺ κάνουν τέτοια ἔργα καὶ ὅμως καὶ ἐσὺ κάνεις αὐτά, πῶς ἐσὺ θ' ἀποφύγεις τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ;». Δὲν ξέφυγες τὴ δική σου κρίση καὶ θὰ ξεφύγεις τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ; Καὶ ποῖος θὰ μπορούσε νὰ τὸ πεῖ αὐτό; Ὅμως ἐσὺ βέβαια ἔκρινες τὸν ἑαυτὸ σου. Ἄλλ' ἐπειδὴ τόσο μεγάλη ἦταν ἡ ὑπεροχὴ τοῦ δικαστηρίου καὶ δὲν μπόρεσες οὔτε τὸν ἑαυτὸ σου νὰ λυπηθεῖς, πῶς ὁ Θεός, ὁ ἀναμάρτητος, ὁ δίκαιος σὲ ὑπερβολικὸ βαθμό, δὲ θὰ κάμει αὐτὸ πολὺ περισσότερο; Ἄλλ' ἐσὺ καταδίκασες τὸν ἑαυτὸ σου, ἐνῶ ὁ Θεός θὰ παραδεχθεῖ καὶ θὰ ἐπαινέσει; Καὶ πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἔχει δικαιολογία αὐτό; Μολονότι βέβαια ἐσὺ ἀξίζεις μεγαλύτερη τιμωρία ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ καταδικάζεις. Γιατὶ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο τὸ νὰ ἀμαρτάνει κανεὶς ἀπλά, καὶ τὸ νὰ περιπέσει πάλι στὰ ἴδια ἐκεῖνος ποὺ τιμώρησε ἄλλον ποὺ ἀμάρτησε.

Βλέπεις πῶς μεγάλωσε τὴν κατηγορία; Ἐὰν λοιπὸν ἐσὺ, λέγει, τιμωρεῖς ἐκεῖνον ποὺ ἀμάρτησε λιγότερο, ἂν καὶ βέβαια πρόκειται νὰ ντροπιάσεις τὸν ἑαυτὸ σου, πῶς ὁ Θεός δὲ θὰ καταδικάσει καὶ δὲ θὰ κατακρίνει περισσότερο ἐσένα ποὺ ἀμάρτησες περισσότερο, χωρὶς μάλιστα νὰ πρόκειται νὰ ντροπιάσει τὸν ἑαυτὸ του, δὲ θὰ καταδικάσει καὶ δὲ θὰ κατακρίνει ἐντονότερα ἐσένα, ποὺ ἔχεις ἤδη κατακριθεῖ ἀπὸ τίς δικές σου σκέψεις; Ἐὰν ὅμως λέγεις, ὅτι γνωρίζω βέβαια, πῶς εἶμαι ἄξιος γιὰ τιμωρία,

κροθυμίαν καταφρονεῖς, καὶ διὰ τὸ μὴ δοῦναι παρὰ πόδας δίκην, θαρρεῖς· δεδοικέναι μὲν καὶ τρέμειν διὰ τοῦτο ἂν εἴης δίκαιος. Οὐ γὰρ εἰς τὸ μὴ δοῦναι δίκην, ἀλλ' εἰς τὸ δοῦναι χαλεπωτέραν, εἰ μένοις ἀδι-
 5 ὀρθωτος ὢν, ἀναβάλλεται· ὃ μηδέποτε συμβήσεται σοι. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· «Ἡ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καταφρονεῖς, καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας, ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει;».

10 Ἐπαινέσας γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν μακροθυμίαν, καὶ δείξας αὐτῆς τὸ κέρδος μέγιστον τοῖς προσέχουσι (τοῦτο δὲ ἦν τὸ εἰς μετάνοιαν ἔλκειν τοὺς ἁμαρτάνοντας), αὖξει τὸν φόβον. Ὡσπερ γὰρ τοῖς εἰς δέον χρησαμένοις σωτηρίας ἐστὶν ὑπόθεσις, οὕτω τοῖς κα-
 15 ταφρονήσασιν ἐφόδιον μείζονος τιμωρίας. Τοῦτο γὰρ τὸ περιφερόμενον, ὅτι χρηστὸς καὶ μακρόθυμος ὢν ὁ Θεὸς οὐκ ἀπαιτεῖ δίκην· ὅταν δὲ εἴπῃς τοῦτο, φησὶν, οὐδὲν ἄλλο λέγεις, ἢ τῆς τιμωρίας τὴν ἐπίτασιν. Τὴν γὰρ χρηστότητα ὁ Θεὸς ἐπιδείκνυται, ἵ-
 20 να ἀπαλλαγῆς ἁμαρτημάτων, οὐχ ἵνα προσθῆς· ἂν τοίνυν μὴ τοῦτο ποιῆς, φοβερωτέρα ἢ δίκη. Διὸ μάλιστα ἁμαρτάνειν οὐ χρεῖ, ἐπειδὴ μακρόθυμος ὁ Θεός, οὐδὲ τὴν εὐεργεσίαν ὑπόθεσιν ἀγνωμοσύνης ποιεῖσθαι· εἰ γὰρ μακρόθυμος, καὶ κολάζει πάντως. Πό-
 25 θεν δῆλον; Ἀπὸ τῶν ἐξῆς εἰρημένων. Εἰ γὰρ πολλὴ ἢ κακία, οὐκ ἀπέλαβον δὲ οἱ κακοί, ἀνάγκη πάντως ἀπολαβεῖν. Εἰ γὰρ ἄνθρωποι ταῦτα οὐ περιορῶσι, πῶς ὁ Θεὸς περιόψεται;

Ὡστε ἐντεῦθεν καὶ τὸν περὶ τῆς κρίσεως εἰσή-
 30 γαγε λόγον. Τῷ γὰρ δεῖξαι πολλοὺς ὄντας ὑπευθύνους, εἰ μὴ μετανοήσαιεν, εἶτα οὐ κολασθέντας ἐνταῦθα, τὴν κρίσιν συνεισάγει πάντως, καὶ μετ' ἐπιτάσεως· διὸ φησι· «Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὄργην».

ἐνῶ ἐξ αἰτίας τῆς μακροθυμίας περιφρονεῖς καί, ἐπειδὴ δὲν τιμωρήθηκες ἀμέσως παίρνεις θάρρος, γι' αὐτὸ βέβαια ἔπρεπε νὰ φοβᾶσαι καὶ νὰ τρέμεις, ἂν θὰ ἦσουν δίκαιοι. Γιατὶ δὲν ἀναβάλλει τὴν τιμωρία, ἀλλὰ τὴν αὐστηρότερη τιμωρία, ἐὰν παραμένεις ἀδιόρθωτος. Γι' αὐτὸ καὶ προσθέτει λέγοντας· «Ἡ περιφρονεῖς τὸν πλοῦτο τῆς ἀγαθότητάς του καὶ τῆς ἀνεκτικότητάς καὶ τῆς μακροθυμίας του, ἀγνοώντας, ὅτι ἡ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ σὲ ὀδηγεῖ σὲ μετάνοια;».

Ἄφοῦ ἐπαίνεσε λοιπὸν τὴ μακροθυμία τοῦ Θεοῦ καὶ ἀφοῦ ἔδειξε πῶς τὸ κέρδος τῆς εἶναι πάρα πολὺ μεγάλο σ' αὐτοὺς ποὺ προσέχουν (καὶ αὐτὸ ἦταν ἐκεῖνο ποὺ ὀδηγοῦσε σὲ μετάνοια τοὺς ἁμαρτωλοὺς), μεγαλώνει τὸ φόβο. Γιατὶ ὅπως σ' ἐκείνους ποὺ τὴ χρησιμοποίησαν σωστὰ εἶναι προϋπόθεση σωτηρίας, ἔτσι σ' ἐκείνους ποὺ τὴν περιφρονοῦν εἶναι ἀφορμὴ γιὰ μεγαλύτερη τιμωρία. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι ποὺ λέγεται πολὺ, ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεὸς δὲν ἀπαιτεῖ τιμωρία, ἐπειδὴ εἶναι ἀγαθὸς καὶ μακρόθυμος. Ὅταν ὅμως πεῖς αὐτό, λέγει, τίποτε ἄλλο δὲ λέγεις παρὰ τὴν αὔξηση τῆς τιμωρίας. Γιατὶ ὁ Θεὸς φανερώνει τὴν ἀγαθότητά του, γιὰ ν' ἀπαλλαγεῖς ἀπὸ ἁμαρτήματα, ὄχι γιὰ νὰ προσθέσεις. Ἐὰν λοιπὸν δὲν κάνεις αὐτό, ἡ τιμωρία θὰ εἶναι πιὸ φοβερή. Γι' αὐτὸ κυρίως δὲν πρέπει νὰ ἁμαρτάνομε, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι μακρόθυμος, οὔτε νὰ κάνομε τὴν εὐεργεσία αἰτία ἀχαριστίας. Γιατί, ἐὰν εἶναι μακρόθυμος, ὅπωςδὴποτε καὶ τιμωρεῖ. Ἄπο ποῦ εἶναι φανερό; Ἄπο τὰ ἐπόμενα λόγια. Γιατί, ἐὰν ἡ κακία εἶναι πολλή, καὶ δὲ τιμωρήθηκαν οἱ κακοί, εἶναι ἀνάγκη νὰ τιμωρηθοῦν ὅπωςδὴποτε. Ἄφοῦ λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι δὲν τὰ παραβλέπουν αὐτά, πῶς θὰ τὰ παραβλέψει ὁ Θεός;

Συνεπῶς ἀπὸ ἐδῶ παρουσίασε καὶ τὸ λόγο γιὰ τὴν κρίση. Γιατὶ μὲ τὸ νὰ δείξει πῶς πολλοὶ εἶναι ὑπεύθυνοι, ἂν δὲ μετανόησουν, στὴ συνέχεια πῶς δὲν τιμωρήθηκαν ἐδῶ, παρουσιάζει μαζὶ μ' αὐτὰ ὅπωςδὴποτε τὴν κρίση, καὶ μάλιστα μὲ ἔμφαση. Γι' αὐτὸ λέγει· «Σύμφωνα μὲ τὴ σκληρότητά σου καὶ τὴν ἀμετανόητη καρδιά σου μαζεύεις

“Όταν γὰρ μήτε χρηστότητι μαλάσσηται, μήτε φόβω κάμπτηται, τί τοῦ τοιούτου σκληρότερον γένοιτ’ ἄν; Ἐπειδὴ γὰρ ἔδειξε τοῦ Θεοῦ τὴν φιланθρωπίαν, τότε δείκνυσι τὴν τιμωρίαν, ὅτι ἔστιν ἀφόρητος τῷ μη-
5 δὲ οὕτω ἐπιστραφέντι. Καὶ ὄρα πῶς κυρίως τοῖς λέξεσι κέχρηται· «Θησαυρίζεις» γάρ, φησί, «σεαυτῷ ὄργην», τὸ πάντως ἀποκείμενον δηλῶν, καὶ δεικνύς, οὐ τὸν δικάζοντα, ἀλλὰ τὸν κρινόμενον αἴτιον τούτου.

«Σεαυτῷ γάρ», φησί, «θησαυρίζεις», οὐχ ὁ Θε-
10 ὅς σοι. Ἐκεῖνος γὰρ πάντα ἐποίησεν ὅσα ἐχρῆν, καὶ διαγνωστικόν σε τῶν καλῶν καὶ τῶν οὐ τοιούτων κατεσκεύασε, καὶ μακροθυμίαν ἐπεδείξατο, καὶ εἰς μετάνοιαν ἐκάλεσε, καὶ ἡμέραν ἠπειλήσεν φοβερὰν, διὰ πάντων σε ἐπὶ τὴν μετάνοιαν ἔλκων· εἰ δὲ μένεις ἀ-
15 ἔνδοτος, «Σεαυτῷ θησαυρίζεις ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ». Ἴνα γὰρ μή, ἀκούσας ὄργην, νομίσης πάθος, ἐπήγαγε· «Δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ». Καὶ καλῶς εἶπεν, «Ἀποκαλύψεως»· τότε γὰρ ἀποκαλύπτεται τοῦ-
20 το, ὅταν τὰ κατ’ ἀξίαν ἕκαστος ἀπολαμβάνῃ. Ἐνταῦθα γὰρ πολλοὶ πολλάκις ἐπηρεάζουσι παρὰ τὸ δίκαιον καὶ ἐπιβουλεύουσιν· ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτως· «Ὅς ἀποδώσει ἕκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· τοῖς μὲν καθ’ ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ».

25 3. Ἐπειδὴ γὰρ φοβερὸς ἐγένετο καὶ βαρὺς, περὶ κρίσεως καὶ τῆς μελλούσης διαλεγόμενος κολάσεως· εὐθέως οὐκ εἰς τὸ προσδοκώμενον ἐνέβαλε τὴν τιμωρίαν, ἀλλ’ ἐπὶ τὸ ἡδύτερον ἔτρεψε τὸν λόγον, τὴν τῶν ἀγαθῶν ἀντίδοσιν, οὕτω λέγων· «Τοῖς μὲν καθ’ ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρ-
30 σίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον». Ἐνταῦθα καὶ τοὺς ἀναπεπτωκότας ἐν τοῖς πειρασμοῖς διανίστησι, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐ χρὴ τῇ πίστει θαρρεῖν μόνον· καὶ

έναντίον σου θησαυρούς ὀργῆς». Ὅταν λοιπὸν δὲ μαλακώνει οὔτε μὲ τὴν ἀγαθότητα, οὔτε κάμπτεται μὲ τὸ φόβο, τί θὰ μπορούσε νὰ γίνει πιὸ σκληρὸ ἀπ' αὐτόν; Ἀφοῦ λοιπὸν ἔδειξε τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, τότε δείχνει τὴν τιμωρία, πὼς εἶναι ἀνυπόφορη σ' αὐτόν πού οὔτε ἔτσι μετανοεῖ. Καὶ πρόσεχε πὼς χρησιμοποιεῖ κυριολεκτικὰ τίς λέξεις. Γιατὶ λέγει «Μαζεύεις ἑναντίον σου θησαυρούς ὀργῆς», φανερώνοντας ἐκεῖνο πού ὀπωσδήποτε ὑπάρχει καὶ δείχνοντας πὼς ὑπεύθυνος γι' αὐτὸ δὲν εἶναι αὐτὸς πού δικάζει, ἀλλ' ἐκεῖνος πού δικάζεται.

«Ἐναντίον σου λοιπὸν», λέγει, «ἐσὺ μαζεύεις θησαυρούς», ὄχι ὁ Θεὸς ἑναντίον σου. Γιατὶ αὐτὸς ἔκαμε ὅσα ἔπρεπε, καὶ σὲ δημιούργησε ἱκανὸ νὰ ξεχωρίζεις τὰ καλὰ καὶ ἐκεῖνα πού δὲν εἶναι τέτοια, καὶ μακροθυμία ἔδειξε, καὶ φοβερὴ ἡμέρα ἀπειλήσε, γιὰ νὰ σὲ ὀδηγήσει μὲ ὅλα στὴ μετάνοια. Ἐὰν ὅμως παραμένεις ἀνένδοτος, «Μαζεύεις ἑναντίον σου θησαυρούς ὀργῆς κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ὀργῆς καὶ φανέρωσης καὶ τῆς δίκαιης κρίσης τοῦ Θεοῦ». Γιὰ νὰ μὴ νομίσεις λοιπὸν, ὅταν ἀκούσεις γιὰ ὀργή, ὅτι ὑπάρχει πάθος πρόσθεσε: «Τῆς δίκαιης κρίσης τοῦ Θεοῦ». Καὶ σωστὰ εἶπε, «φανέρωσης», γιατί τότε φανερώνεται αὐτό, ὅταν ὁ καθένας ἀπολαμβάνει αὐτὰ πού ἀξίζει. Γιατὶ ἐδῶ πολλοί, πολλές φορές, ἀπειλοῦν καὶ ἐπιβουλεύουν ἀντίθετα ἀπὸ τὸ δίκαιο, ἐνῶ ἐκεῖ δὲ συμβαίνει ἔτσι. «Ὁ ὁποῖος Θεὸς θ' ἀποδώσει στὸν καθένα σύμφωνα μὲ τὰ ἔργα του· σ' ἐκείνους πού μὲ ὑπομονὴ κάνουν κάθε ἔργο ἀγαθόν».

3. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔγινε φοβερὸς καὶ σκληρὸς, μιλώντας γιὰ κρίση καὶ τὴ μελλοντικὴ κόλαση, ἀμέσως δὲν ἔβαλε τὴν τιμωρία μέσα στὸ προσδοκώμενο, ἀλλ' ἔτρεψε τὸ λόγο στὸ πιὸ εὐχάριστο, δηλαδὴ στὴν ἀνταπόδοση τῶν ἀγαθῶν, λέγοντας ἔτσι: «Σ' ἐκείνους πού μὲ ὑπομονὴ κάνουν κάθε ἔργο ἀγαθὸ καὶ ζητοῦν δόξα καὶ τιμὴ καὶ ἀφθαρσία, θ' ἀποδώσει ζωὴ αἰώνια». Ἐδῶ ἀνυψώνει καὶ αὐτοὺς πού εἶχαν πάλι πέσει στοὺς πειρασμοὺς καὶ δείχνει, πὼς δὲν πρέπει νὰ ἔχομε θάρρος στὴν πίστη μόνο,

γὰρ καὶ πράξεών ἐστι τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο ἐξετα-
 στικόν. Ὅρα δὲ αὐτὸν ὅταν περὶ τῶν μελλόντων δια-
 λέγεται, μὴ δυνάμενον τρανώως εἰπεῖν τὰ ἀγαθὰ, ἀλ-
 λὰ καὶ δόξαν καὶ τιμὴν λέγοντα. Ἐπειδὴ γὰρ πάντα
 5 ὑπερβαίνει τὰ ἀνθρώπινα, οὐκ ἔχει εἰκόνα αὐτῶν ἐν-
 τεῦθεν δεῖξαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν δοκούντων εἶναι λαμ-
 προῶν παρ' ἡμῖν, ἀπὸ τούτων αὐτά, ὡς ἐγχωρεῖ, πα-
 ρίστησιν, ἀπὸ τῆς δόξης, ἀπὸ τῆς τιμῆς, ἀπὸ τῆς
 ζωῆς· ταῦτα γὰρ ἐστι τὰ ἀνθρώποις περισπούδαστα.
 10 Ἄλλ' οὐ τοιαῦτα ἐκεῖνα, ἀλλὰ πολλῶ βελτίω τούτων,
 ὄσω καὶ ἄφθαρτα καὶ ἀθάνατα.

Εἶδες πῶς καὶ τὰς περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν
 σωμάτων ἡμῖν θύρας ἀνέωξεν, ἀφθαρσίαν εἰπών;
 ἢ γὰρ ἀφθαρσία τοῦ φθειρομένου σώματός ἐστιν. Εἶ-
 15 τα, ἐπειδὴ οὐκ ἤρκει τοῦτο, προσέθηκε δόξαν καὶ τι-
 μὴν. Πάντες γὰρ ἀναστησόμεθα ἄφθαρτοι, ἀλλ' οὐ
 πάντες εἰς δόξαν, ἀλλ' οἱ μὲν εἰς κόλασιν, οἱ δὲ εἰς
 δόξαν. «Τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας», φησί. Πάλιν γὰρ ἀπο-
 στερεῖ συγγνώμης τοὺς ἐν κακίᾳ ζῶντας, καὶ δει-
 20 κνυσιν ἀπὸ φιλονεικίας τινὸς καὶ ραθυμίας ἐπὶ τὴν
 πονηρίαν πίπτοντας. «Καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ,
 πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ». Ἴδον καὶ ἕτερα κατηγο-
 ρία πάλιν. Ποίαν γὰρ ἀπολογία ἂν ἔχοι ὁ τὸ φῶς
 φεύγων, καὶ τὸ σκότος αἰρούμενος; Καὶ οὐκ εἶπε
 25 βιαζομένους καὶ τυραννομένους, ἀλλὰ «Πειθομένους
 τῇ ἀδικίᾳ»· ἵνα μάθης, ὅτι προαιρέσεως τὸ πτῶμα,
 οὐκ ἀνάγκης τὸ ἔγκλημα. «Θλίψις καὶ στενοχωρία
 ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ
 κακόν»· τουτέστι, κἂν εὐπορός τις ἦ, κἂν ὑπατος,
 30 κἂν αὐτοβασιλεύς, οὐδένα ὁ τῆς κρίσεως δυσωπει-
 ται λόγος· οὐδεμίαν γὰρ ἐνταῦθα χώραν τὰ ἀξιώμα-
 τα ἔχει.

Δείξας τοίνυν τὴν ὑπερβολὴν τῆς νόσου, καὶ τὴν
 αἰτίαν προσθεῖς, ὅτι ἀπὸ ραθυμίας τῶν ἀρρωστούν-
 35 των, καὶ τὸ τέλος, ὅτι ἀπώλεια αὐτοῦς διαδέξεται,

γιατί βέβαια τὸ δικαστήριο ἐκεῖνο ἐξετάζει καὶ τίς πράξεις. Πρόσεχε ὅμως αὐτόν, ὅταν μιλάει γιὰ τὰ μελλοντικά, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ καθαρὰ τὰ ἀγαθὰ, ἀλλ' ὅτι λέγει καὶ δόξα καὶ τιμὴ. Γιατί, ἐπειδὴ ὅλα ξεπερνοῦν τὰ ἀνθρώπινα, δὲν ἔχει ἀπὸ ἐδῶ κάποια εἰκόνα τους νὰ δείξει, ἀλλὰ παρουσιάζει αὐτά, ὅπως μπορεῖ, ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ τὰ θεωροῦμε πῶς εἶναι λαμπρὰ σ' ἐμᾶς, δηλαδὴ ἀπὸ τὴ δόξα, ἀπὸ τὴν τιμὴ, ἀπὸ τὴν ζωὴ. Δὲν εἶναι ὅμως τέτοια ἐκεῖνα, ἀλλὰ πολὺ καλύτερα ἀπ' αὐτά, ὅσο καὶ ἄφθαρτα καὶ ἀθάνατα.

Εἶδες πῶς μᾶς ἄνοιξε καὶ τίς πύλες γιὰ τὴν ἀνάσταση τῶν σωμάτων, λέγοντας «ἀφθαρσία»; Γιατί ἡ ἀφθαρσία ἀνήκει στὸ φθαρτὸ σῶμα. Στὴ συνέχεια, ἐπειδὴ δὲν ἦταν ἀρκετὸ αὐτό, πρόσθεσε δόξα καὶ τιμὴ. Γιατί ὅλοι θ' ἀναστηθοῦμε ἄφθαρτοι, ὄχι ὅμως ὅλοι σὲ δόξα, ἀλλ' ἄλλοι σὲ κόλαση καὶ ἄλλοι σὲ δόξα. «Σ' ἐκείνους ὅμως ποὺ εἶναι κυριευμένοι ἀπὸ φατριαστικὸ πνεῦμα», λέγει. Πάλι λοιπὸν στερεῖ τὴ συγγνώμη ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ζοῦν μὲ κακία καὶ δείχνει πῶς πέφτουν στὴν κακία ἀπὸ κάποια φιλονικία καὶ ἀδιαφορία. «Καὶ σ' ἐκείνους ποὺ ἀπειθοῦν στὴν ἀλήθεια, ἐνῶ πείθονται στὴν ἀδικία». Νὰ καὶ ἄλλη κατηγορία πάλι. Γιατί ποιά δικαιολογία θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἐκεῖνος ποὺ ἀποφεύγει τὸ φῶς καὶ προτιμᾷ τὸ σκοτάδι; Καὶ δὲν εἶπε ἐκείνους ποὺ ἐξαναγκάζονται καὶ πιέζονται, ἀλλὰ «ἐκείνους ποὺ πείθονται στὴν ἀδικία», γιὰ νὰ μάθεις, ὅτι ἡ πώση εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς προαίρεσης, τὸ ἀμάρτημα δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἀναγκασμοῦ. «Θλίψη καὶ στενοχώρια θὰ πέσει σὲ κάθε ἄνθρωπο, ποὺ ἐπιμένει νὰ κάνει τὸ κακό». Δηλαδή, καὶ ἂν ἀκόμη κάποιος εἶναι πολὺ πλούσιος, καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι ὑψατος, καὶ ἂν ἀκόμη ὁ ἴδιος εἶναι βασιλιάς, κανένα δὲν ντρέπεται ὁ λόγος τῆς κρίσης, γιατί ἐδῶ τὰ ἀξιώματα δὲν ἔχουν καμιὰ σημασία.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἔδειξε τὸ μέγεθος τῆς ἀρρώστιας καὶ ἀφοῦ πρόσθεσε τὴν αἰτία της, ὅτι δηλαδὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία τῶν ἀρρώστων, καὶ τὸ τέλος, ὅτι δηλαδὴ

καὶ τὸ εὐκόλον τῆς διορθώσεως, βαρεῖ πάλιν καὶ ἐν τῇ κολάσει τὸν Ἰουδαῖον. «Ἰουδαίου τε πρῶτον καὶ Ἕλληνος». Ὁ γὰρ πλείονος ἀπολαύσας τῆς διδασκαλίας, μείζονα ἂν εἶη καὶ τιμωρίαν ἄξιος ὑπομείναι παρανομῶν. Ὡστε ὅσω ἂν συνετώτεροι ὦμεν ἢ δυνατώτεροι, τοσοῦτον κολαζόμεθα μᾶλλον ἁμαρτάνοντες. Καὶ γὰρ εἰ πλούσιος εἶ, πλείονα ἀπαιτηθήσῃ χρήματα τοῦ πένητος, καὶ εἰ συνετώτερος, μείζονα ὑπακοήν, καὶ εἰ δυναστείαν περιβέβλησαι, λαμπρότερα κατορθώματα· καὶ ἐπὶ πάντων δὲ τῶν ἄλλων οὕτω πρὸς τὴν δύναμιν καὶ τὰ μέτρα εἰσοίσεις.

«Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον, καὶ Ἕλληνι». Ποῖον Ἰουδαῖον ἐνταῦθά φησιν, ἢ περὶ ποίων Ἑλλήνων διαλέγεται; Τῶν πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Οὐπω γὰρ εἰς τοὺς τῆς χάριτος ἔφθασε χρόνους ὁ λόγος, ἀλλ' ἔτι τοῖς ἀνωτέρω χρόνοις ἐνδιατρίβει, προκαθαιρῶν πόρρωθεν, καὶ ἀναιρῶν τὸ μέσον τοῦ Ἕλληνος καὶ τοῦ Ἰουδαίου, ἴν', ὅταν ἐν τῇ χάριτι τοῦτο ποιῇ, μηκέτι δόξη καινόν τι καὶ φορτικὸν ἐπινοεῖν. Εἰ γὰρ ἐν τοῖς ἀνωτέρω χρόνοις, ὅτε οὐπω ἡ χάρις ἦν ἐκλάμπασα ἢ τοσαύτη, ὅτε τὰ τῶν Ἰουδαίων σεμνὰ καὶ περιβόητα καὶ λαμπρὰ παρὰ πᾶσιν ἦν, οὐδὲν ἦν τὸ μέσον, τίνα ἂν ἔχοιεν λοιπὸν εἰπεῖν λόγον μετὰ τὴν τοσαύτην τῆς χάριτος ἐπίδειξιν; Διὰ τοι τοῦτο καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὸ κατασκευάζει τῆς σπουδῆς. Καὶ γὰρ ὁ ἀκροατῆς τοῦτο μαθὼν ἐν τοῖς ἀνωτέρω χρόνοις κρατοῦν, πολλῶ μᾶλλον μετὰ τὴν πίστιν αὐτὸ παραδέξεται.

Ἕλληνας δὲ ἐνταῦθά φησιν, οὐ τοὺς εἰδωλολατροῦντας, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβοῦντας, τοὺς τῷ φυσικῶ πειθομένους νόμῳ, τοὺς πλὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων πάντα τὰ πρὸς εὐσέβειαν συντελοῦντα διατηροῦντας· οἳοι ἦσαν οἱ περὶ τὸν Μελχισεδέκ,

θά τοὺς ἀκολουθήσει ἢ καταστροφή, καὶ τὴν εὐκολία τῆς διόρθωσής τους, ἐνοχλεῖ πάλι καὶ στὴν κόλαση τὸν Ἰουδαῖο. «Καὶ στὸν Ἰουδαῖο πρῶτα καὶ στὸν εἰδωλολάτρη». Γιατὶ ἐκεῖνος ποὺ ἔκουσε περισσότερὴ διδασκαλία, θὰ εἶναι ἄξιος νὰ ὑποστῆ καὶ μεγαλύτερη τιμωρία, ὅταν παρανομεῖ. Ἐπομένως, ὅσο πιὸ συνετοὶ εἴμαστε ἢ πιὸ δυνατοί, τόσο περισσότερο τιμωρούμαστε, ὅταν ἀμαρτάνομε. Γιατὶ καὶ ἂν εἶσαι πλούσιος, θὰ σοῦ ζητηθοῦν περισσότερα χρήματα ἀπὸ τὸ φτωχό, καὶ ἂν εἶσαι πιὸ συνετός, μεγαλύτερη ὑπακοή, καὶ ἂν ἔχεις ἐξουσία, πιὸ λαμπρὰ κατορθώματα. Καὶ σὲ ὅλα τὰ ἄλλα ἔτσι θὰ προσφέρεις ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμη καὶ τὰ μέτρα σου.

«Δόξα ὁμως καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη θ' ἀποδοθεῖ στὸν καθένα ποὺ ἐργάζεται τὸ ἀγαθό, στὸν Ἰουδαῖο πρῶτα καὶ στὸν Ἕλληνα». Ποιὸν Ἰουδαῖο ἐννοεῖ ἐδῶ, ἢ γιὰ ποιούς Ἕλληνες μιλάει; Γι' αὐτοὺς ποὺ ἔζησαν πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ ὁ λόγος δὲν ἔφθασε ἀκόμη στὰ χρόνια τῆς χάρης, ἀλλὰ μένει ἀκόμη στὰ προηγούμενα χρόνια, καθαρίζοντας ἀπὸ μακριὰ καὶ ἐξαφανίζοντας τὴ διαφορὰ τοῦ Ἕλληνα καὶ τοῦ Ἰουδαίου, ὥστε, ὅταν κάνει αὐτὸ στὸν καιρὸ τῆς χάρης, νὰ μὴ φανεῖ πιά ὅτι ἐπινόεῖ κάτι τὸ νέο καὶ ἐνοχλητικό. Ἐὰν λοιπὸν στὰ προηγούμενα χρόνια, ὅταν δὲν ἔλαμψε ἀκόμη ἢ τόσο μεγάλη χάρη, ὅταν τὰ πράγματα τῶν Ἰουδαίων ἦταν σὲ ὅλους σεβαστὰ καὶ ξακουστὰ καὶ λαμπρά, δὲν ὑπῆρχε καμιὰ διαφορὰ, ποιὸ λόγο θὰ μπορούσε νὰ πεῖ στὴ συνέχεια ὕστερα ἀπὸ τὴν τόσο μεγάλη φανέρωση τῆς χάρης; Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ μὲ πολλὴ φροντίδα τὸ ἐτοιμάζει αὐτό. Γιατὶ πραγματικὰ ὁ ἀκροατής, ἀφοῦ μάθει ὅτι αὐτὸ ἐπικρατοῦσε στὰ προηγούμενα χρόνια, θὰ τὸ παραδεχθεῖ αὐτὸ πολὺ περισσότερο μετὰ τὴν πίστη.

Ἕλληνες ὁμως ἐδῶ λέγει, ὄχι τοὺς εἰδωλολάτρες, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβεῖς, ἐκείνους ποὺ πείθονταν στὸ φυσικὸ νόμο, ἐκείνους ποὺ τηροῦσαν ἐκτὸς ἀπὸ τίς ἰουδαϊκὰς ἐντολὰς ὅλα αὐτὰ ποὺ ὀδηγοῦσαν στὴν εὐσέβεια. Τέτοιοι ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ ἦταν μαζί μὲ τὸ Μελχισεδέκ, τέτοιος

οἶος ἦν ὁ Ἰώβ, οἶοι ἦσαν οἱ Νινευῖται, οἶος ἦν ὁ Κορνήλιος. Ἦδη τοίνυν προδιορύττει τῆς περιτομῆς καὶ τῆς ἀκροβυστίας τὸ μέσον, καὶ πόρρωθεν ταύτην προκαταλύει τὴν διαφορὰν, ὥστε καὶ ἀνυ-
 5 πόπτως αὐτὸ ποιῆσαι, καὶ ἐξ ἑτέρας ἀνάγκης εἰς τοῦτο ἐμβαλεῖν ὅπερ αἰεὶ τῆς συνέσεώς ἐστιν ἴδιον τῆς ἀποστολικῆς. Εἰ μὲν γὰρ ἐπὶ τῶν καιρῶν αὐτὸ τῆς χάριτος ἔδειξεν, ἔδοξεν ἂν πολλὴν ὑποψίαν ἔχειν ὁ λόγος· τὸ δὲ διηγούμενον τὴν κατέχουσιν τὸν
 10 κόσμον κακίαν καὶ πονηρίαν, ἐκ τῆς ἀκολουθίας ἐκείνης εἰς τὸν περὶ τούτων ἐμβῆναι λόγον, ἀνύποπτον ἐποίει τὴν διδασκαλίαν.

4. Καὶ ὅτι τοῦτο βούλεται, καὶ διὰ τοῦτο οὕτω συνέθηκε, δῆλον ἐκεῖθεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἐσπού-
 15 δαξε κατασκευάσαι, ἤρκει εἰπόντα, ὅτι «Κατὰ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργῆς», παύσασθαι τῆς ὑποθέσεως ταύτης· καὶ γὰρ ἀπηρτισμένη ἦν. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐ τοῦτο ἦν αὐτῷ τὸ ζητούμενον, περὶ κρί-
 20 σεως μόνον εἰπεῖν τῆς μελλούσης, ἀλλὰ καὶ δεῖξαι οὐδὲν πλεόν ἔχοντα τὸν Ἰουδαῖον τοῦ τοιούτου Ἕλληνας, ἵνα μὴ μέγα φρονῆ, πρόεισι περαιτέρω, καὶ τάξει κέχρηται. Σκόπει δὲ ἐφόβησε τὸν ἀκροατὴν, ἐπήχησεν αὐτῷ τὴν ἡμέραν τὴν φοβεράν, εἶπεν ὅσον
 25 κακὸν τῇ πονηρίᾳ συζῆν, ἔδειξεν οὐδένα ἐξ ἀγνοίας ἁμαρτάνοντα οὐδὲ ἀτιμωρητί, ἀλλὰ, κἂν μὴ νῦν δῶ δίκην, δώσοντα πάντως· ἐντεῦθεν λοιπὸν βούλεται κατασκευάσαι, ὅτι ἡ τοῦ νόμου διδασκαλία οὐ σφόδρα τῶν κατεπειγόντων ἦν· ἐν γὰρ τοῖς ἔργοις ἡ
 30 κόλασις καὶ ἡ τιμὴ, οὐκ ἐν περιτομῇ καὶ ἀκροβυστία.

Ἐπεὶ οὖν εἶπεν ὅτι πάντως κολασθήσεται ὁ Ἕλληνας, καὶ ἔλαβεν ὠμολογημένον τοῦτο, καὶ ἀπ' αὐτοῦ κατεσκευάσεν, ὅτι καὶ τιμηθήσεται, περιττὸν λοιπὸν ἐδήλωσε τὸν νόμον καὶ τὴν περιτομήν· μάλιστα γὰρ

ήταν ὁ Ἰώβ, τέτοιοι ἦταν οἱ Νινευῖτες, τέτοιος ἦταν ὁ Κορνήλιος. Ἦδη λοιπὸν ὑπονομεύει ἀπὸ πρὶν τὴ διαφορά τῆς περιτομῆς καὶ τῆς ἀκροβυστίας καὶ ἀπὸ μακριὰ ἐξαφανίζει αὐτὴ τὴ διαφορά, ὥστε καὶ χωρὶς ὑποψία νὰ κάμει αὐτὸ καὶ ἀπὸ ἄλλη ἀνάγκη νὰ τοὺς ὀδηγήσει σ' αὐτό, πράγμα ποὺ πάντοτε εἶναι χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς σύνεσης τοῦ ἀποστόλου. Ἐὰν λοιπὸν φανέρωνε αὐτὸ στὰ χρόνια τῆς χάρης, θὰ φαινόταν πὼς ὁ λόγος ἦταν πολὺ ὑποπτος, ἐνῶ τὸ νὰ ἀλλάξει τὸ λόγο γι' αὐτοὺς μὲ βάση τὸ συμπέρασμα ἐκεῖνο, τὴν ὥρᾳ ποὺ μιλοῦσε γιὰ τὴν κακία καὶ τὴν πονηρία ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸν κόσμον, ἔκανε ἀνύποπτη τὴ διδασκαλία.

4. Καὶ ὅτι θέλει αὐτὸ καὶ γι' αὐτὸ τὸ παρουσίασε ἔτσι, εἶναι φανερὸ ἀπὸ ἐκεῖ. Γιατί, ἐὰν δὲν προσπαθοῦσε ν' ἀποδείξει αὐτό, ἦταν ἀρκετὸ λέγοντας, ὅτι «Σύμφωνα μὲ τὴ σκληρότητά σου καὶ τὴν ἀμετανόητη καρδιά σου μαζεύεις ἐναντίον σου θησαυροὺς ὀργῆς κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ὀργῆς», νὰ σταματήσει τὸ θέμα αὐτό· γιατί πραγματικὰ εἶχε ὀλοκληρωθεῖ. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἦταν τοῦτο τὸ ζητούμενο γι' αὐτόν, νὰ πεῖ δηλαδὴ μόνο γιὰ τὴ μέλλουσα κρίση, ἀλλὰ καὶ νὰ δείξει πὼς ὁ Ἰουδαῖος δὲν ἔχει τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἓνα τέτοιον Ἕλληνα, γιὰ νὰ μὴν ὑπερηφανεύεται, προχωρεῖ στὰ ἐπόμενα, καὶ χρησιμοποιεῖ τὴν τάξη. Πρόσεχε ὅμως. Φοβέρισε τὸν ἀκροατὴ, ὑπενθύμισε σ' αὐτόν τὴ φοβερὴ ἡμέρα, εἶπε πόσο κακὸ εἶναι νὰ ζεῖ κανεὶς μαζὶ μὲ τὴν πονηρία, ἔδειξε πὼς κανεὶς δὲν ἀμαρτάνει ἀπὸ ἀγνοία οὔτε χωρὶς τιμωρία, ἀλλὰ, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν τιμωρηθεῖ τώρα, θὰ τιμωρηθεῖ ὅπωςδήποτε. Ἔτσι στὴ συνέχεια θέλει ν' ἀποδείξει, πὼς ἡ διδασκαλία τοῦ νόμου δὲν ἦταν ἀπὸ τὰ πολὺ ἐπείγοντα πράγματα, γιατί ἡ κόλαση καὶ ἡ τιμὴ βρίσκονται στὰ ἔργα, καὶ ὄχι στὴν περιτομὴ καὶ τὴν ἀκροβυστία.

Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶπε πὼς ὅπωςδήποτε θὰ τιμωρηθεῖ ὁ Ἕλληνας, καὶ τὸ θεώρησε αὐτὸ σὰν δεδομένο, καὶ ἀπ' αὐτὸ ἀπέδειξε, ὅτι καὶ θὰ τιμηθεῖ, περιττὰ φανέρωσε στὴ συνέχεια καὶ τὸ νόμον καὶ τὴν περιτομὴν. Γιατί ἐδῶ μάχε-

Ἰουδαίοις ἐνταῦθα μάχεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι φιλονεικότερον διέκειντο, πρῶτον μὲν ὑπὸ τύφου οὐκ ἀξιοῦντες μετὰ τῶν ἐξ ἔθνῶν συναριθμεῖσθαι δεύτερον καταγελῶντες, εἰ ἢ πίστις πάντα ἀφανίζει τὰ
 5 ἁμαρτήματα, διὰ τοῦτο πρότερον κατηγόρησε τῶν Ἑλλήνων, ὑπὲρ ὧν ποιεῖται τὸν λόγον, ἵνα ἀνυπόπτως καὶ μετὰ παρρησίας τῶν Ἰουδαίων καθίκηται· εἶτα εἰς τὴν περὶ τῆς κολάσεως ἐξέτασιν ἐλθὼν, δείκνυσιν οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελούμενον τὸν Ἰουδαῖον
 10 ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ βαρούμενον· καὶ τοῦτο ἄνωθεν κατασκευάζει. Εἰ γὰρ ὁ Ἕλληνας διὰ τοῦτο ἀναπόλογητος, ὅτι τῆς κτίσεως αὐτὸν ἐναγούσης καὶ τῶν λογισμῶν, οὐκ ἐγένετο βελτίων· πολλῶ μᾶλλον ὁ Ἰουδαῖος μετὰ τούτων καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου δι-
 15 δασκαλίαν λαβὼν. Πείσας τοίνυν αὐτὸν εὐκόλως δέξασθαι τὸν λογισμὸν τοῦτον ἐν τοῖς ἐτέρων ἁμαρτήμασι, καὶ ἄκοντα ἀναγκάζει λοιπὸν ἐν τοῖς περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο ποιῆσαι.

Καὶ ὥστε εὐπαράδεκτον γενέσθαι τὸν λόγον, καὶ
 20 ἐπὶ τῶν χρηστοτέρων αὐτὸν προάγει, λέγων οὕτω· «Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι». Ἐνταῦθα μὲν γάρ, ὅσα ἂν τις ἔχη καλά, μετὰ πολλῶν ἔχει ταραχῶν, κἂν πλούσιος ἦ, κἂν δυνάστης, κἂν
 25 βασιλεύς· κἂν μὴ πρὸς ἕτερον, πρὸς γοῦν ἑαυτὸν διαστασιάζει πολλάκις, καὶ πολὺν ἐν τοῖς λογισμοῖς ἔχει πόλεμον· ἐκεῖ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ πάντα γαληνὰ καὶ ταραχῆς ἀπηλλαγμένα, καὶ γνησίαν ἔχοντα τὴν εἰρήνην. Κατασκευάσας τοίνυν ἐκ τῶν
 30 ἄνωθεν εἰρημένων, ὅτι καὶ οἱ μὴ νόμον ἔχοντες τῶν αὐτῶν ἀπολαύσονται, ἐπάγει καὶ λογισμὸν, οὕτω λέγων· «Οὐ γὰρ ἐστὶ προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ». Ὄταν μὲν γὰρ λέγη, ὅτι κολάζεται καὶ ὁ Ἰουδαῖος καὶ ὁ Ἕλληνας ἁμαρτάνοντες, οὐ δεῖται λογισμῶν· ὁ

ται ιδιαίτερα τούς Ἰουδαίους. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐκεῖνοι ἦταν περισσότερο φιλόνοι, πρῶτα μὲ τὸ νὰ ἔχουν ἀπὸ ὑπερηφάνεια τὴν ἀξίωση νὰ μὴν ἀριθμοῦνται μαζί μ' αὐτοὺς ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τοὺς ἐθνικούς· δεύτερο, μὲ τὸ νὰ περιγελοῦν, ἐὰν ἡ πίστη ἐξαφανίζει ὅλα τὰ ἁμαρτήματα, γι' αὐτὸ κατηγόρησε πρῶτα τοὺς Ἕλληνες, γιὰ τοὺς ὁποίους μιλάει, ὥστε χωρὶς ὑποψία καὶ μὲ παρρησία νὰ φθάσει στοὺς Ἰουδαίους. Ἐπειτα, ἀφοῦ ἦρθε στὴν ἐξέταση γιὰ τὴν κόλαση, δείχνει πὼς ὄχι μόνο δὲν ὠφελεῖται καθόλου ὁ Ἰουδαῖος ἀπὸ τὸ νόμο, ἀλλὰ καὶ ἐπιβαρύνεται. Καὶ αὐτὸ τὸ ἀποδείχνει ἀπὸ τὰ προηγούμενα. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Ἕλληνας εἶναι γι' αὐτὸ ἀναπολόγητος, ἐπειδὴ δὲν ἔγινε καλύτερος, ἂν καὶ ἡ κτίση καὶ οἱ σκέψεις του τὸν ὀδηγοῦσαν, πολὺ περισσότερο θὰ εἶναι ὁ Ἰουδαῖος, ἀφοῦ πῆρε μαζί μ' αὐτὰ καὶ τὴ διδασκαλία ἀπὸ τὸ νόμο. Ἀφοῦ τὸν ἔπεισε λοιπὸν εὐκόλα νὰ δεχθεῖ τὴ σκέψη αὐτὴ στὰ ἁμαρτήματα τῶν ἄλλων, τὸν ἀναγκάζει στὴ συνέχεια καὶ χωρὶς τὴ θέλησή του νὰ κάμει αὐτὸ καὶ στὰ δικά του ἁμαρτήματα.

Καὶ γιὰ νὰ γίνει εὐκόλα δεκτὸς ὁ λόγος, τὸν ὀδηγεῖ καὶ στὰ πιὸ ἀγαθὰ, λέγοντας ἔτσι· «Δόξα ὅμως καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη θ' ἀποδοθεῖ στὸν καθένα ποὺ ἐργάζεται τὸ ἀγαθό, στὸν Ἰουδαῖο πρῶτα καὶ στὸν Ἕλληνα». Γιατὶ ἐδῶ βέβαια, ὅσα καλὰ ἂν ἔχει κανεὶς, τὰ ἔχει μὲ πολλές ταραχές, καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι πλούσιος ἢ ἄρχοντας ἢ βασιλιάς. Καὶ ἂν ὄχι πρὸς ἄλλον, τουλάχιστο ἐπαναστατεῖ πρὸς τὸν ἑαυτὸ του πολλές φορές καὶ στίς σκέψεις του ἔχει πολὺ πόλεμο. Ἐκεῖ ὅμως δὲ συμβαίνει τίποτε τέτοιο, ἀλλὰ τὰ πάντα εἶναι γαλήνια καὶ χωρὶς ταραχὴ καὶ ἔχουν τὴ γνήσια εἰρήνη. Ἀποδείχνοντας λοιπὸν ἀπὸ τὰ προηγούμενα, ὅτι καὶ ἐκεῖνοι ποὺ δὲν εἶχαν νόμο θ' ἀπολαύσουν τὰ ἴδια, προσθέτει καὶ ἓνα συλλογισμό, λέγοντας ἔτσι· «Γιατὶ ὁ Θεὸς δὲ χαρίζεται σὲ πρόσωπα». Γιατὶ, ὅταν λέγει, ὅτι τιμωρεῖται καὶ ὁ Ἰουδαῖος καὶ ὁ Ἕλληνας, ὅταν ἁμαρτάνουν, δὲ χρειάζεται συλλογισμούς· ὅταν ὅμως λέ-

ταν δέ, ὅτι καὶ τιμᾶται ὁ Ἕλληνας, συστήσαι βούληται, καὶ κατασκευῆς δεῖται λοιπόν.

Καὶ γὰρ ἐδόκει θαυμαστὸν εἶναι καὶ παράδοξον, εἰ ὁ μὴ νόμον μηδὲ προφητῶν ἀκούσας, τιμᾶται τὰ 5 ἀγαθὰ ἐργαζόμενος. Διὰ τοῦτο, ὅπερ καὶ ἔμπροσθεν εἶπον, ἐν τοῖς πρὸ τῆς χάριτος χρόνοις γυμνάζει αὐτῶν τὰς ἀκοάς, ἵν' εὐκολώτερον ἐπεισαγάγῃ λοιπὸν μετὰ τῆς πίστεως καὶ τὴν ἐν τούτοις συγκατάθεσιν. Ἐνταῦθα γὰρ ἀνύποπτος μάλιστα γίνεται, ἅτε οὐ τὸ 10 ἑαυτοῦ κατασκευάζων. Εἰπὼν τοίνυν, «Δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον, καὶ Ἕλληνι», ἐπήγαγεν· «Οὐ γὰρ ἐστὶ προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ». Βαβαί, ἐξ ὅσης ἐνίκησε τῆς περιουσίας· δείκνυσι γὰρ εἰς ἄτοπον τὸν 15 λόγον ἀπαγαγόν, ὅτι οὐ κατὰ Θεὸν τὸ μὴ οὕτω γενέσθαι· καὶ γὰρ προσωποληψίας τὸ πρᾶγμα· ὁ δὲ Θεὸς οὐ τοιοῦτος. Καὶ οὐκ εἶπεν, εἰ δὲ μὴ τοῦτο γένοιτο, προσωπολήπτης ὁ Θεός, ἀλλὰ σεμνότερον· «Οὐ γὰρ ἐστὶ προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ»· τουτέστιν, οὐ 20 προσώπων ποιότητα, ἀλλὰ πραγμάτων ἐξετάζει διαφορὰν. Τοῦτο εἰπὼν, ἐδήλωσεν οὐκ ἐν πράγμασιν, ἀλλ' ἐν προσώποις μόνον διαφέροντα τὸν Ἰουδαῖον τοῦ Ἕλληνος.

Τούτοις ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· οὐ γὰρ, ἐπειδὴ ὁ 25 μὲν Ἰουδαῖος, ὁ δὲ Ἕλληνας, διὰ τοῦτο ὁ μὲν τιμᾶται· ὁ δὲ ὑβρίζεται· ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἔργων ἑκάτερα γίνεται. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν οὕτω· διήγειρε γὰρ ἂν τὸν θυμὸν τοῦ Ἰουδαίου· ἀλλ' ἕτερόν τι πλεόν τίθησι κατασπῶν αὐτῶν κατωτέρω τὸ φρόνημα καὶ καταστέλλων, ὥστε ἐκεῖνο καταδέξασθαι. Τί δὲ ἐστὶ τοῦτο; 30 Τὸ ἐξῆς κείμενον. «Ὅσοι γὰρ ἀνόμως», φησὶν, «ἡμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἡμαρτον, διὰ νόμον κριθήσονται». Ἐνταῦθα γὰρ, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, οὐ μόνον ἰσοτιμίαν δείκνυσιν Ἰ.

γει, ὅτι καὶ τιμᾶται ὁ Ἕλληνας, θέλει νὰ κάμει καὶ στὴ συνέχεια χρειάζεται πλέον ἀπόδειξη.

Γιατὶ πραγματικὰ φαινόταν πὼς εἶναι θαυμαστὸ καὶ παράδοξο, ἐὰν ἐκεῖνος, ποὺ δὲν ἄκουσε οὔτε τὸ νόμο οὔτε τοὺς προφήτες, τιμᾶται, ὅταν ἐργάζεται τὰ ἀγαθὰ. Γι' αὐτό, πράγμα ποὺ εἶπα καὶ πιὸ μπροστά, στὰ πρὶν ἀπὸ τὴ χάρη χρόνια γυμνάζει τὶς ἀκοές τους, γιὰ νὰ προσθέσει εὐκολότερα στὴ συνέχεια μαζί μὲ τὴν πίστη καὶ τὴ συγκατάθεσή τους σ' αὐτά. Ἐδῶ βέβαια γίνεται ἰδιαίτερα ἀνύποπτος, ἐπειδὴ οὔτε τὸ δικό του δὲν προετοιμάζει. Ἄφου λοιπὸν εἶπε, «Δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη θ' ἀποδοθεῖ στὸν καθένα ποὺ ἐργάζεται τὸ ἀγαθὸ, στὸν Ἰουδαῖο πρῶτα καὶ στὸν Ἕλληνα», πρόσθεσε· «Γιατὶ ὁ Θεὸς δὲ χαρίζεται σὲ πρόσωπα». Πῶ, πῶ! μὲ πόση ἀφθονία νίκησε. Γιατὶ δείχνει, φέροντας τὸ λόγο σὲ παραδοξολογία, ὅτι δὲν εἶναι σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ νὰ μὴ γίνεῖ ἔτσι· γιατί τότε τὸ πράγμα θὰ ἦτάν ἀποτέλεσμα μεροληψίας, ἐνῶ ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τέτοιος. Καὶ δὲν εἶπε, ἐὰν ὅμως δὲ γίνεῖ αὐτό, ὁ Θεὸς εἶναι μεροληπτικός, ἀλλὰ πιὸ σεμνό· «Γιατὶ ὁ Θεὸς δὲ χαρίζεται σὲ πρόσωπα». Δηλαδή, ὁ Θεὸς δὲν ἐξετάζει τὴν ποιότητα τῶν προσώπων, ἀλλὰ τὴ διαφορὰ τῶν πράξεων. Λέγοντας αὐτό, φανέρωσε ὅτι ὁ Ἰουδαῖος δὲ διαφέρει ἀπὸ τὸν Ἕλληνα στίς πράξεις, ἀλλὰ μόνο στὰ πρόσωπα.

Σ' αὐτὰ ἦταν ἐπόμενο νὰ πει· ὄχι λοιπὸν, ἐπειδὴ ὁ ἓνας εἶναι Ἰουδαῖος καὶ ὁ ἄλλος Ἕλληνας, γι' αὐτό τιμᾶται ὁ πρῶτος καὶ περιφρονεῖται ὁ δεύτερος, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο γίνονται ἀπὸ τὰ ἔργα τους. Ὅμως δὲν εἶπε ἔτσι, γιατί θὰ προκαλοῦσε τὴν ὀργὴ τοῦ Ἰουδαίου, ἀλλὰ κάτι ἄλλο περισσότερο ἀναφέρει συγκρατώντας καὶ ταπεινώνοντας παρακάτω τὸ φρόνημά τους, ὥστε νὰ παραδεχθοῦν ἐκεῖνο. Καὶ ποιὸ εἶναι αὐτό; Τὰ ἐπόμενα λόγια· «Γιατὶ ὅσοι ἀμάρτησαν χωρὶς νόμο», λέγει, «θὰ καταδικασθοῦν σὲ ἀπώλεια χωρὶς τὸ νόμο· καὶ ὅσοι ἀμάρτησαν μὲ νόμο, θὰ κριθοῦν μὲ βάση τὸ νόμο». Ἐδῶ λοιπὸν, πράγμα ποὺ εἶπα παραπάνω, ὄχι μόνο δείχνει τὴν ἰσοτι-

ουδαίου καὶ Ἑλληνας, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸν Ἰουδαῖον βαρούμενον ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου δόσεως. Ὁ μὲν γὰρ Ἑλληνα ἀνόμως κρίνεται· τὸ δέ, «Ἀνόμως», ἐνταῦθα οὐ τὸ χαλεπώτερον, ἀλλὰ τὸ ἡμερώτερον λέγει·
 5 τουτέστιν, οὐκ ἔχει κατηγοροῦντα τὸν νόμον. Τὸ γὰρ «Ἀνόμως», τουτέστι, χωρὶς τῆς ἐξ ἐκείνου κατακρίσεως, φησὶν, ἀπὸ τῶν τῆς φύσεως λογισμῶν καταδικάζεται μόνων. Ὁ δὲ Ἰουδαῖος ἐννόμως, τουτέστι, μετὰ τῆς φύσεως καὶ τοῦ νόμου κατηγοροῦν-
 10 τος· ὅσῳ γὰρ πλείονος ἀπήλαυσε τῆς ἐπιμελείας, τοσούτῳ μείζονα δώσει δίκην.

5. Ὁρᾷς πῶς μείζονα τοῖς Ἰουδαίοις τὴν ἀνάγκην ἐπέστησε τοῦ τῆ χάριτι προσδραμεῖν; Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον, ὅτι οὐ δέονται τῆς χάριτος, διὰ μόνου
 15 τοῦ νόμου δικαιούμενοι, δείκνυσιν, ὅτι αὐτοὶ μᾶλλον τῶν Ἑλλήνων δέονται, εἴ γε μᾶλλον μέλλουσι κολάζεσθαι. Εἶτα πάλιν ἐπάγει λογισμὸν ἕτερον, τοῖς εἰρημένοις ἐπαγωνιζόμενος. «Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ». Καλῶς προσέθηκε,
 20 «Παρὰ τῷ Θεῷ»· παρὰ μὲν γὰρ ἄνθρωποις ἴσως σεμνοὶ δύνανται φαίνεσθαι καὶ μεγάλα κομπάζειν, παρὰ δὲ τῷ Θεῷ, τοῦναντίον ἅπαν, «Οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιοῦνται μόνον». Εἶδες πόση τῆ περιουσία κέχρηται εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπων τὸν λόγον; Εἴ
 25 γὰρ διὰ τὸν νόμον ἀξιοῖς σωθῆναι, φησί, πρῶτός σου ταύτη ὁ Ἑλληνα στήσεται, ποιητῆς φανεῖς τῶν ἐγγεγραμμένων.

Καὶ πῶς ἔνι, φησὶν, ἀκροατὴν μὴ γενόμενον, ποιητὴν γενέσθαι; Ἐνι, φησὶν, οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ
 30 καὶ τὸ τούτου πολλῶ πλέον. Οὐ γὰρ μόνον χωρὶς ἀκροάσεώς ἐστι γενέσθαι ποιητὴν, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀκροάσεως μὴ εἶναι τοῦτο· ὅπερ ὕστερον σαφέστερον τίθησι λέγων, καὶ μετὰ πλείονος τῆς περιουσίας· «Ὁ διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις;». Ἐν-

μία Ἰουδαίου καὶ Ἑλληνα, ἀλλὰ καὶ πῶς ὁ Ἰουδαῖος ἐπιβαρύνεται πολὺ ἀπὸ τῆ χορήγηση τοῦ νόμου. Γιατί ὁ Ἑλληνας κρίνεται χωρὶς τὸ νόμο. Τὸ «χωρὶς νόμο», ἐδῶ δὲ σημαίνει τὸ πιὸ δυσάρεστο, ἀλλὰ τὸ πιὸ μαλακὸ δηλαδή, δὲν ἔχει τὸ νόμο κατηγοροῦ. Γιατί τὸ «Χωρὶς νόμο», δηλαδή, χωρὶς τὴν κατηγορία τοῦ νόμου, σημαίνει, καταδικάζεται μόνο ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς συλλογισμοὺς. Ὁ Ἰουδαῖος ὅμως κρίνεται μὲ βάση τὸ νόμο, δηλαδή, μαζί μὲ τὴ φύση εἶναι καὶ ὁ νόμος κατηγοροῦ. Γιατί ὅσο περισσότερο δέχτηκε τὴ φροντίδα, τόσο περισσότερο θὰ τιμωρηθεῖ.

5. Βλέπεις πῶς παρουσίασε μεγαλύτερη τὴν ἀνάγκη στοὺς Ἰουδαίους γιὰ νὰ τρέξουν στὴ χάρη; Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔλεξαν, ὅτι δὲ χρειάζονται τὴ χάρη, σωζόμενοι μόνο μὲ τὸ νόμο, δείχνει πῶς αὐτοὶ τὴ χρειάζονται περισσότερο ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες, ἀφοῦ βέβαια πρόκειται νὰ τιμωρηθοῦν περισσότερο. Ἐπειτα πάλι προσθέτει ἄλλο συλλογισμό, γιὰ νὰ ὑπερασπίσει αὐτὰ πού εἰπώθηκαν. «Γιατί δίκαιοι μπροστὰ στὸ Θεὸ δὲν εἶναι οἱ ἀκροατὲς τοῦ νόμου». Σωστὰ πρόσθεσε, «Μπροστὰ στὸ Θεό». Γιατί μπροστὰ στοὺς ἀνθρώπους ἴσως μποροῦν νὰ φαίνονται ἀξιόσεβαστοι καὶ νὰ ὑπερηφανεύονται πολὺ, μπροστὰ στὸ Θεὸ ὅμως, ἐντελῶς τὸ ἀντίθετο, «Αὐτοὶ πού τηροῦν τὸ νόμο θ' ἀναγνωρισθοῦν μόνο δίκαιοι». Εἶδες πόση ἀφθονία μεταχειρίζεται γιὰ νὰ τρέψει τὸ λόγο στὸ ἀντίθετο; Ἐὰν λοιπὸν ἔχεις τὴν ἀξίωση νὰ σωθεῖς ἐξ αἰτίας τοῦ νόμου, λέγει, θὰ σταθεῖ ἔτσι πρῶτα ἀπὸ σένα ὁ Ἑλληνας, ἐπειδὴ φάνηκε πῶς ἔκαμε ὅσα ἔχουν γραφεῖ.

Καὶ πῶς εἶναι δυνατό, λέγει, χωρὶς ν' ἀκούσει τὸ νόμο, νὰ ἐκτελέσει τὸ νόμο; Εἶναι δυνατό, λέγει, ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ καὶ τὸ πολὺ περισσότερο ἀπ' αὐτό. Γιατί ὄχι μόνο χωρὶς ν' ἀκούσει κανεὶς μπορεῖ νὰ ἐκτελέσει τὸ νόμο, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκούσει νὰ μὴ συμβεῖ αὐτό, πράγμα πού ἀναφέρει πιὸ καθαρὰ ὕστερα λέγοντας καὶ μὲ περισσότερη ἔμφαση: «Ἐσὺ πού διδάσκεις τὸν ἄλλο, δὲ διδάσκεις τὸν ἑαυτό σου;»⁷. Ἐδῶ ὅμως πρῶτα ἀποδείχνει τὸ

ταῦθα δὲ τέως τὸ πρότερον κατασκευάζει. «Ὅταν γὰρ ἔθνη», φησί, «τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῆ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος». Οὐκ ἐκβάλλω τὸν νόμον, φησίν, ἀλλὰ καὶ ἐν-
 5 τεῦθεν δικαιοῦ τὰ ἔθνη. Εἶδες πῶς ὑπορύπτων τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τὴν δόξαν, οὐδεμίαν καθ' ἑαυτοῦ δίδωσι λαβὴν ὡς ἀτιμάζων τὸν νόμον, ἀλλὰ τοῦναντίον, ὡς ἐπαίρων καὶ μέγαν δεικνύς, οὕτω κατασκευάζει τὸ πᾶν; «Φύσει» δὲ ὅταν εἴποι, τοῖς ἐκ φύσεως λέγει
 10 λογισμοῖς. Καὶ δείκνυσιν ἑτέρους ὄντας αὐτῶν βελτίους, καὶ τὸ μείζον, διὰ τοῦτο βελτίους, ἐπειδὴ μὴ νόμον ἔλαβον, μηδὲ ἔχουσι τοῦτον, ᾧ δοκοῦσιν αὐτῶν πλεονεκτεῖν οἱ Ἰουδαῖοι.

Διὰ τοῦτο γάρ, φησίν, εἰσὶ θαυμαστοί, ὅτι νόμου
 15 οὐκ ἐδεήθησαν, καὶ τὰ τοῦ νόμου πάντα ἐπεδείξαντο, τὰ ἔργα, οὐ τὰ γράμματα, ταῖς διανοίαις αὐτῶν ἐγκολάψαντες. Τοῦτο γάρ φησιν· «Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτοῖς τῆς συνειδήσεως, καὶ
 20 μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων, ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ὁρᾷς πῶς πάλιν παρέστηκε τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ἐγγὺς ἦγαγε, κατασειῶν αὐτῶν
 25 τὴν διάνοιαν, καὶ δεικνύς ὅτι τούτους δεῖ τιμᾶσθαι μᾶλλον τοὺς χωρὶς νόμου τὰ τοῦ νόμου κατορθοῦν ἐσπουδακότας; Ὁ δὲ μάλιστα ἐστὶ θαυμάσαι τῆς συνέσεως τῆς ἀποστολικῆς, τοῦτο ἄξιον εἰπεῖν νῦν. Ἀπὸ γὰρ τῆς κατασκευῆς δείξας, ὅτι μείζων ὁ Ἕλληνας
 30 τοῦ Ἰουδαίου, ἐν τῇ συναγωγῇ καὶ ἐν τῷ συμπεράσματι τῶν λογισμῶν οὐ τίθησιν αὐτό, ὥστε μὴ τραχῦναι τὸν Ἰουδαῖον.

Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον ὅπερ εἶπον ποιήσω, αὐτὰ ἐρῶ τὰ ῥήματα τὰ ἀποστολικά. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν,

προηγούμενο. «Γιατί όταν οι έθνικοί», λέγει, «οί όποιοι δέν έχουν νόμο, κάνουν από τή φύση όσα λέγει ό νόμος, αυτοί χωρίς νά έχουν νόμο, είναι οι ίδιοι νόμος στους έ-αυτούς τους». Δέν άπορρίπτω τόν νόμο, λέγει, αλλά και από έδω δικαιώνω τούς έθνικούς. Είδες πώς ύπονομεύοντας τή δόξα του Ιουδαϊσμου, δέ δίνει καμιά άφορμή έναντίον του ότι προσβάλλει τόν νόμο, αλλά τόν αντίθετο, άποδει-χνει τά πάντα έτσι, ώστε νά τόν έξυψώνει και νά τόν πα-ρουσιάζει μεγάλο; Και όταν λέγει «φύσει», έννοεί μέ τίς σκέψεις πού είναι έμφυτες και άποδείχνει πώς άλλοι είναι καλύτεροι: άπ' αυτούς, και τόν πιό σπουδαίο, γι' αυτό είναι καλύτεροι, επειδή δέν έλαβαν νόμο, ούτε έχουν αυτόν, μέ τόν όποιο οι Ιουδαίοι νομίζουν πώς βρίσκονται σέ κα-λύτερη κατάσταση άπ' αυτούς.

Γι' αυτό άκριβώς, λέγει, είναι άξιοθαύμαστοι, επειδή δέ χρειάστηκαν νόμο και εκτέλεσαν όλες τίς έντολές του νόμου, χαράζοντας στις διάνοιές τους τά έργα και όχι τά γράμματα. Γιατί αυτό λέγει: «Αυτοί οι έθνικοί άποδει-χουν πώς έχουν γραμμένο τόν έργο του νόμου στις καρ-διές τους, όταν ή συνείδησή τους δίνει μαρτυρία σ' αυ-τούς και οι σκέψεις τους κατηγοροῦνται άναμεταξύ τους ή και άπολογοῦνται, κατά τήν ήμέρα πού θα κρίνει ό Θεός τίς άπόκρυφες πράξεις τών ανθρώπων, σύμφωνα μέ τόν ευαγγέλιο πού κηρύττω, μέ τόν Ιησοῦ Χριστό». Βλέπεις πώς πάλι παρουσίασε τήν ήμέρα εκείνη και τήν έφερε κοντά, τρομάζοντας τόν νοῦ τους και δείχνοντας πώς πρέ-πει νά τιμοῦνται περισσότερο αυτοί πού χωρίς νά έχουν νόμο φρόντισαν νά πραγματοποιήσουν τίς έντολές του νόμου; Για εκείνο όμως πού μπορούμε νά θαυμάσουμε ιδι-αίτερα τή σύνεση του άποστόλου, αυτό αξίζει νά ποῦμε τώ-ρα. Γιατί άφοῦ μέ τήν άπόδειξη έδειξε, πώς ό Έλληνας είναι ανώτερος από τόν Ιουδαίο, δέν τόν αναφέρει αυτό στην άνακεφαλαίωση και τόν συμπέρασμα τών σκέψεών του, γιά νά μήν έρεθίσει τόν Ιουδαίο.

Γιά νά κάμω όμως πιό καθαρό αυτό πού είπα, θ' ά-ναφέρω τά ίδια τά λόγια του άποστόλου. Άφοῦ λοιπόν

«Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται», ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν. “Οταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, τούτων πολλῶ βελτίους εἰσὶ τῶν ἀπὸ νόμου
 5 διδασκομένων. Ἄλλ' οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλ' ἴσταται μέ-
 χρι τοῦ ἐγκωμίου τῶν Ἑλλήνων, καὶ οὐ προάγει
 τὸν λόγον κατὰ σύγκρισιν τέως, ἵνα κἂν οὕτως ὁ
 Ἰουδαῖος δέξηται τὸ λεγόμενον. Διόπερ οὐχ οὕτως
 εἶπεν, ὡς εἶπον, ἀλλὰ πῶς; “Οταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ
 10 νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νό-
 μον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος· οἵτινες ἐνδείκνυν-
 ται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐ-
 τῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως». Ἄρκει γὰρ ἀντὶ τοῦ νόμου τὸ συνειδὸς καὶ λογισμὸς.
 15 Διὰ τούτων ἔδειξε πάλιν, ὅτι ἀντάρκη τὸν ἄνθρωπον
 ἐποίησεν ὁ Θεὸς πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς αἵρεσιν, καὶ
 τὴν τῆς κακίας φυγὴν.

Καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ καὶ ἅπαξ καὶ δις καὶ πολ-
 λάκις αὐτὸ κατασκευάζει. Σφόδρα γὰρ ἦν ἀναγκαῖ-
 20 ον αὐτῶ τὸ κεφάλαιον τοῦτο διὰ τοὺς λέγοντας, τί
 δήποτε νῦν ὁ Χριστὸς παρεγένετο; καὶ ποῦ τὸν ἔμ-
 προσθεν χρόνον τὰ τῆς τοσαύτης προνοίας ἦν; Καὶ
 πρὸς τούτους οὖν ἐν παρέργῳ νῦν ἀπομαχόμενος, δεί-
 κνυσιν, ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἄνωθεν χρόνοις, καὶ πρὸ τῆς
 25 τοῦ νόμου δόσεως πάσης ἀπήλαυσε προνοίας ἢ τῶν
 ἀνθρώπων φύσις. Καὶ γὰρ τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φα-
 νερόν ἦν αὐτοῖς, καὶ τί μὲν καλόν, τί δὲ κακὸν ἤ-
 δεσαν, δι' ὧν τοὺς ἄλλους ἔκριναν· ὅπερ ὄνειδίζων
 αὐτοῖς, ἔλεγεν, ὅτι «Ἐν ᾧ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυ-
 30 τὸν κατακρίνεις». Ἐπὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων, μετὰ τῶν
 εἰρημένων καὶ ὁ νόμος ἔστηκεν, οὐχὶ λογισμὸς μόνον
 οὐδὲ συνείδησις. Τίνας δὲ ἔνεκεν τίθησι τό, «Κα-
 τηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων»; Εἰ γὰρ νόμον

εἶπε, «Γιατί ὄχι ὅσοι ἀκοῦν τὸ νόμο, ἀλλ' ὅσοι τὸν ἐκτελοῦν θ' ἀναγνωρισθοῦν δίκαιοι», ἦταν ἐπόμενο νὰ πεῖ. Γιατί ὅταν οἱ ἐθνικοί, ποὺ δὲν ἔχουν νόμο, κάνουν ἀπὸ τὴ φύση ὅσα ὀρίζει ὁ νόμος, εἶναι πολὺ καλύτεροι ἀπ' αὐτοὺς ποὺ διδάσκονται ἀπὸ τὸ νόμο. Δὲ λέγει ὁμως αὐτό, ἀλλὰ σταματᾷ μέχρι τὸν ἔπαινο τῶν Ἑλλήνων, καὶ δὲ συνεχίζει τὸ λόγο κάνοντας σύγκριση πρῶτα, γιὰ νὰ δεχθεῖ τουλάχιστο ἔτσι τὰ λεγόμενα ὁ Ἰουδαῖος. Γι' αὐτὸ θέβαια δὲν εἶπε ἔτσι, ὅπως ἀνέφερα, ἀλλὰ πῶς; «Γιατί ὅταν οἱ ἐθνικοί, ποὺ δὲν ἔχουν νόμο, κάνουν ἀπὸ τὴ φύση ὅσα ὀρίζει ὁ νόμος, αὐτοὶ χωρὶς νὰ ἔχουν νόμο, εἶναι οἱ ἴδιοι νόμος στοὺς ἑαυτοὺς τους. Αὐτοὶ ἀποδείχνουν πῶς ἔχουν γραμμένο στὶς καρδιές τους τὸ ἔργο τοῦ νόμου, ὅταν ἡ συνείδησή τους δίνει μαρτυρία σ' αὐτοὺς». Γιατί εἶναι ἀρκετὴ ἀντὶ τοῦ νόμου ἡ συνείδηση καὶ τὸ λογικό. Μὲ τὰ λόγια αὐτὰ ἔδειξε πάλι, πῶς ὁ Θεὸς ἔκαμε τὸν ἄνθρωπο ἰκανὸ γιὰ τὴν ἐκλογή τῆς ἀρετῆς καὶ τὴν ἀποφυγὴ τῆς κακίας.

Καὶ μὴν ἀπορήσεις, ἂν ἀποδείχνει αὐτὸ καὶ μιὰ καὶ δυὸ καὶ πολλὰς φορές. Γιατί τοῦ ἦταν πάρα πολὺ ἀναγκαῖο αὐτὸ τὸ σπουδαῖο πρᾶγμα γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔλεγαν, γιατί λοιπὸν ἤρθε τώρα ὁ Χριστός; Καὶ ποῦ ἦταν οἱ ἐκδηλώσεις τῆς μεγάλης του πρόνοιας τὸν προηγούμενο καιρὸ; Καὶ αὐτοὺς λοιπὸν ἀποκρούοντας παρεμπιπτόντως τώρα, δείχνει πῶς καὶ στὰ προηγούμενα χρόνια καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ χορήγηση τοῦ νόμου τὸ ἀνθρώπινο γένος ἀπολάμβανε ὅλη τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Γιατί πραγματικὰ ἐκεῖνο ποὺ μποροῦσε ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ γίνεῖ γνωστὸ ἦταν φανερὸ σ' αὐτοὺς, καὶ γνώριζαν ποῖο ἦταν τὸ καλὸ καὶ ποῖο ἦταν τὸ κακό, μὲ τὰ ὁποῖα ἔκριναν τοὺς ἄλλους. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τοὺς κατηγοροῦσε καὶ ἔλεγε, ὅτι «Μ' αὐτὸ ποὺ κρίνεις τὸν ἄλλο, καταδικάζεις τὸν ἑαυτὸ σου». Στὴν περίπτωσι τῶν Ἰουδαίων ὁμως, μαζὶ μ' αὐτὰ ποὺ εἰπώθηκαν ὀρίστηκε καὶ ὁ νόμος, ὄχι μόνο τὸ λογικὸ οὔτε ἡ συνείδηση. Γιὰ ποῖο λόγο ὁμως ἀναφέρει τό, «Ὅταν κατηγοροῦν οἱ σκέψεις ἢ καὶ ἀπολογοῦνται»; Γιατί, ἂν ἔχουν

ἔχουσι γραπτὸν καὶ τὸ ἔργον ἐνδείκνυνται, τί ἔχει κατηγορηῆσαι λοιπὸν ὁ λογισμός; Ἄλλ' οὐκέτι περὶ ἐκείνων φησὶ τό, «Κατηγορούντων», μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς φύσεως ἀπάσης. Τότε γὰρ ἐστήκασιν
 5 ἡμῶν καὶ οἱ λογισμοί, οἱ μὲν κατηγοροῦντες, οἱ δὲ ἀπολογούμενοι, καὶ οὐ δεῖται ἑτέρου κατηγοροῦ ἀνθρώπου ἐπ' ἐκείνου τοῦ δικαστηρίου.

Εἶτα αὖξων τὸν φόβον, οὐκ εἶπε, τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ «Τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων».
 10 Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, «Λογίζη ὁ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτά, ὅτι ἐκφύξη τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ;», ἵνα μὴ τοιαύτην ἐκδέξη ψῆφον, οἷαν καὶ αὐτὸς φέρεις, ἀλλ' ἴδης, ὅτι πολλῶ τῆς σῆς ἀκριβεστέρα ἢ τοῦ Θεοῦ, ἐπήγαγε· «Τὰ κρυπτὰ τῶν
 15 ἀνθρώπων», καὶ προσέθηκε· «Κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ἄνθρωποι γὰρ τῶν φανερῶν κάθηνται δικασταὶ μόνων. Καίτοι γε ἄνω περὶ τοῦ Πατρὸς ἔλεγε μόνου, ἀλλ' ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτοὺς κατελέανε τῷ φόβῳ, ἐπήγαγε καὶ τὸν περὶ τοῦ Χρι-
 20 στοῦ λόγον· καὶ οὐδὲ τοῦτον ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τοῦ Πατρὸς μνημονεύσας, οὕτως οὐτὸν ἐπεισήγαγε· καὶ τοῦ κηρύγματος δὲ τὸ ἀξίωμα δι' αὐτῶν ἐπαίρει· τοῦτο γάρ, φησί, τὸ κήρυγμα ταῦτα προαναφωνεῖ, ἃ προλαβοῦσα ἡ φύσις ἔδειξεν.

25 6. Εἶδες πῶς συνετῶς καὶ τῷ εὐαγγελίῳ καὶ τῷ Χριστῷ φέρων αὐτοὺς προσέδησε, καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι οὐ μέχρι τῶν ἐνταῦθα τὰ ἡμέτερα ἴσταται, ἀλλὰ ὀδεύει περαιτέρω; Ὁ καὶ ἄνω κατεσκεύασεν εἰπών, «Θησαυρίζεις σεαυτῷ ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργῆς», καὶ
 30 ἐνταῦθα πάλιν, «Κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων». Ἐκαστος τοίνυν εἰς τὸ ἑαυτοῦ συνειδὸς ἐλθὼν, καὶ ἀναλογιζόμενος τὰ πλημμελήματα, ἀπαιτεῖτω τὰς εὐθύννας ἑαυτὸν ἀκριβῶς, ἵνα τότε μὴ κα-

γραπτό νόμο και αποδείχνουν τὸ ἔργο του, τί μπορεί νὰ κατηγορήσει στὴ συνέχεια ἢ σκέψη; Ἄλλὰ δὲ λέγει πιά γιὰ ἐκείνες μόνο τό, «Ὅταν κατηγοροῦν», ἀλλὰ και γιὰ ὀλόκληρη τὴ φύση. Γιατί τότε παρουσιάζονται και οἱ σκέψεις μας, ἄλλες γιὰ νὰ κατηγορήσουν και ἄλλες γιὰ ν' ἀπολογηθοῦν, και δὲ χρειάζεται ἄλλο κατήγορο ὁ ἄνθρωπος σ' ἐκεῖνο τὸ δικαστήριο.

Στὴ συνέχεια αὐξάνοντας τὸ φόβο, δὲν εἶπε, τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ «Τίς ἀπόκρυφες πράξεις τῶν ἀνθρώπων». Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶπε, «Φαντάζεσαι ἐσὺ, ποὺ κατακρίνεις ἐκείνους ποὺ κάνουν τέτοια ἔργα και ὅμως κάνεις και ἐσὺ αὐτά, ὅτι θ' ἀποφύγεις τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ;» γιὰ νὰ μὴ δεχθεῖς τέτοια κρίση, ὅμοια μ' αὐτὴν ποὺ ἐκφέρεις και ὁ ἴδιος, ἀλλὰ γιὰ νὰ δεῖς, ὅτι ἡ κρίση τοῦ Θεοῦ εἶναι πολὺ ἀκριβέστερη ἀπὸ τὴ δικὴ σου, συμπλήρωσε· «Τίς ἀπόκρυφες πράξεις τῶν ἀνθρώπων», και πρόσθεσε· «Σύμφωνα μὲ τὸ εὐαγγέλιο ποὺ κηρύττω, μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστό». Γιατί οἱ ἄνθρωποι δικάζουν τίς φανερές μόνο. Μολονότι βέβαια μιλοῦσε παραπάνω γιὰ τὸν Πατέρα μόνο, ἀλλ' ἐπειδὴ στὴ συνέχεια τοὺς μαλάκωσε μὲ τὸ φόβο, πρόσθεσε και τὸ λόγο γιὰ τὸν Χριστό. Και ὄχι μόνο αὐτόν, ἀλλὰ και ἐδῶ, ἀφοῦ μνημόνευσε τὸν Πατέρα, τότε τὸν πρόσθεσε. Και τὴν ἀξία ὅμως τοῦ κηρύγματος ἐξυψώνει μ' αὐτά. Γιατί τὸ ἴδιο τὸ κήρυγμα, λέγει, διακηρύσσει αὐτά, ποὺ προκαταβολικὰ φανέρωσε ἡ φύση.

6. Εἶδες πῶς μὲ σύνεση ὁδήγησε αὐτοὺς και τοὺς προσκάλεσε στὸ εὐαγγέλιο και τὸ Χριστό, και ἀπέδειξε, ὅτι τὰ ἀνθρώπινα δὲ σταματοῦν μέχρι ἐδῶ, ἀλλὰ προχωροῦν πιὸ πέρα; Αὐτὸ και προηγουμένως τὸ ἔκανε, λέγοντας, «Μαζεύεις ἐναντίον σου θησαυροὺς ὀργῆς κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ὀργῆς», και ἐδῶ πάλι, «Θὰ κρίνει ὁ Θεὸς τίς ἀπόκρυφες πράξεις τῶν ἀνθρώπων». Ὁ καθένας λοιπὸν γνωρίζοντας τὴ συνείδησή του, και ἀναλογιζόμενος τὰ ἁμαρτήματά του, ἄς ζητάει τίς εὐθύνες μὲ ἀκρίβεια ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, γιὰ νὰ μὴν κατακριθοῦμε τότε μαζί μὲ ὅλο

τακριθῶμεν μετὰ τῆς οἰκουμένης. Φοβερόν γὰρ ἐ-
 κείνο τὸ δικαστήριον, φρικτὸν τὸ βῆμα, τρόμου γέ-
 μουσιν αἱ εὐθύναι, πυρὸς ἔλκεται ποταμός «Ἀδελ-
 φὸς οὐ λυτροῦται, λυτρώσεται ἄνθρωπος;». Ἄνα-
 5 μνήσθητι γὰρ τῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λεγομένων, τῶν
 ἀγγέλων τῶν περιτρεχόντων, τοῦ νυμφῶνος τοῦ ἀ-
 ποκλειομένου, τῶν λαμπάδων τῶν μὴ σβεννυμένων,
 τῶν δυνάμεων τῶν εἰς τὰς καμίνας ἔλκουσῶν. Κα-
 κείνο λόγισαι, ὅτι εἴ τις ἡμῶν πρᾶγμα κρυπτὸν εἰς
 10 μέσον ἐνήχθη τήμερον ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας μόνης, πῶς
 οὐκ ἂν ἀπολέσθαι καὶ τὴν γῆν αὐτῷ διαστῆναι ἠῤῥατο
 μᾶλλον, ἢ τοσοῦτους μάρτυρας τῆς κακίας σχεῖν;

Τί οὖν τότε πεισόμεθα, ὅταν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης
 εἰς μέσον ἅπαντα φέρηται ἐν τοιούτῳ θεάτρῳ λαμ-
 15 πρῶ καὶ περιφανεῖ, καὶ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν ἀ-
 γνώστων ἡμῖν ἅπαντα κατοπτευόντων; Ἄλλ' οἶμαι
 πόθεν ἀναγκάζομαι φοβεῖν ὑμᾶς; ἀπὸ τῆς τῶν ἀν-
 θρώπων ὑπολήψεως, δέον ἀπὸ τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ,
 καὶ τῆς ἑαυτοῦ καταγνώσεως τοῦτο ποιεῖν. Τίνες
 20 γὰρ ἐσόμεθα, εἰπέ μοι, τότε, ὅταν δεθέντες, τῶν ὀ-
 δόντων βρυχόντων, εἰς τὸ ἐξώτερον ἀγώμεθα σκό-
 τος; μᾶλλον δὲ τί ποιήσομεν, ὃ πάντων ἐστὶ φοβερώ-
 τερον, ὅταν τῷ Θεῷ προσκρούσωμεν; Εἰ γὰρ τις αἴ-
 σθησιν ἔχει καὶ νοῦν, ἤδη καὶ τὴν γέενναν ὑπέμει-
 25 νεν, ὅταν ἐξ ὄψεως γένηται τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ
 τοῦτο οὐκ ὀδυνᾷ, διὰ τοῦτο ἠπεῖλει πῦρ. Καὶ γὰρ
 ἐχρῆν, οὐχ ὅταν κολαζώμεθα, ἀλγεῖν, ἀλλ' ὅταν ἀ-
 μαρτάνωμεν.

Ἄκουσον γοῦν τοῦ Παύλου θρηνοῦντος καὶ ἀπο-
 30 δυρομένου ὑπὲρ ἁμαρτημάτων, ὧν οὐκ ἔμελλε δώσειν
 δίκην. «Οὐ γὰρ εἶμι ἱκανός», φησί, «καλεῖσθαι ἀπό-
 στολος, ὅτι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν». Ἄκουσον γοῦν
 καὶ τοῦ Δαυίδ τῆς μὲν κολάσεως ἀπηλλαγμένου, ἐ-
 πειδὴ δὲ ἐνόμισε τῷ Θεῷ προσκεκρουκέναι, τὴν τι-
 35 μωρίαν καθ' ἑαυτοῦ καλοῦντος καὶ λέγοντος· «Γενέ-

τὸν κόσμον. Γιατί εἶναι φοβερό τὸ δικαστήριο ἐκεῖνο, φρικτὸ τὸ βῆμα, οἱ εὐθύνες εἶναι γεμάτες τρόμο, τρέχει ποταμὸς φωτιᾶς. «Ὁ ἀδελφὸς δὲν μπορεῖ νὰ σώσει, θὰ σώσει ὁ ξένος ἄνθρωπος;»⁸. Θυμήσου λοιπὸν αὐτὰ ποὺ λέγονται στὸ εὐαγγέλιο, τοὺς ἀγγέλους ποὺ τρέχουν γύρω-γύρω, τὸ νυμφῶνα ποὺ ἀποκλείεται, τὶς λαμπάδες ποὺ δὲ σβήνουν, τὶς δυνάμεις ποὺ σύρουν στὰ καμίνια. Καὶ ἐκεῖνο νὰ σκεφθεῖς, ὅτι ἂν κάποιου ἀπὸ μᾶς φανερώθηκε σήμερα κάποιο κρυφὸ πρᾶγμα μπροστὰ στὴν ἐκκλησία μόνο, πῶς δὲ θὰ εὐχόταν νὰ ἐξαφανισθεῖ μᾶλλον καὶ νὰ τὸν καταπιεῖ ἡ γῆ, παρὰ νὰ ἔχει τόσοι μάρτυρες γιὰ τὴν κακία του;

Τί λοιπὸν θὰ πάθουμε τότε, ὅταν θὰ παρουσιάζονται ὅλα μπροστὰ στὴν οἰκουμένη σὲ τέτοιο λαμπρὸ καὶ ἐπίσημο θέατρο, καὶ ἐνῶ γνωστοὶ καὶ ἄγνωστοὶ μας θὰ τὰ βλέπουν ὅλα καθαρὰ; Ἄλλ' ἀλοίμονο, ἀπὸ ποῦ ἀναγκάζομαι νὰ σᾶς φοβερίσω; ἀπὸ τὴν ὑπόληψη τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ πρέπει νὰ τὸ κάμω αὐτὸ ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς καταδίκης του. Ποιοὶ λοιπὸν, πῆς μου, θὰ εἴμαστε τότε, ὅταν, ἐνῶ θὰ μᾶς δέσουν καὶ θὰ τρίζουν τὰ δόντια, θὰ μᾶς ὀδηγήσουν στὸ σκότος τὸ ἐξώτερο; ἢ καλύτερα, τί θὰ κάνουμε, πρᾶγμα ποὺ εἶναι πιὸ φοβερὸ ἀπ' ὅλα, ὅταν θὰ ἔρθουμε σὲ σύγκρουση μὲ τὸ Θεό; Γιατί, ἐὰν κάποιος ἔχει αἴσθηση καὶ νοῦ, ἤδη ὑπέμεινε καὶ τὴ γέεννα, ὅταν θὰ παρουσιασθεῖ μπροστὰ στὸ Θεό· ἐπειδὴ ὅμως δὲν παθαίνει αὐτό, γι' αὐτὸ ἀπειλοῦσε μὲ τὴ φωτιὰ τῆς κόλασης. Γιατί πραγματικὰ ἔπρεπε νὰ ὑποφέρομε, ὄχι ὅταν τιμωροῦμασθε, ἀλλ' ὅταν ἀμαρτάνομε.

Ἦκουσε λοιπὸν τὸν Παῦλο νὰ θρηνεῖ καὶ νὰ ὀδύρεται γι' ἀμαρτήματα, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἐπρόκειτο νὰ τιμωρηθεῖ. «Γιατί ἐγὼ δὲν εἶμαι ἄξιος», λέγει, «νὰ λέγομαι ἀπόστολος. ἐπειδὴ καταδῶξα τὴν Ἐκκλησία»⁹. Ἦκουσε ἐπίσης καὶ τὸ Δαυῖδ, ποῦ, ἐνῶ ἦταν ἐπαλλαγμένος βέβαια ἀπὸ τὴν κόλαση, ἐπεῖδ' ὅμως νόμισε πῶς ἤρθε σὲ σύγκρουση μὲ τὸ Θεό, καλοῦσε τὴν τιμωρία ἐναντίον του

9. Α' Κορ. 15, 9.

8. Ψαλμ. 48, 8

σθω ἡ χεὶρ σου ἐν ἐμοί, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς μου». Τὸ γὰρ προσκροῦσαι τῷ Θεῷ, τοῦ κολασθῆναι χαλεπώτερον. Νῦν δὲ οὕτως ἀθλίως διακείμεθα, ὡς εἰ μὴ γεέννης φόβος ἦν, μηδὲ ἂν ἐλέσθαι ταχέως
 5 ποιῆσαι τι καλόν. Διόπερ εἰ καὶ μηδενὸς ἕνεκεν ἑτέρου, τούτου γε ἕνεκεν γεέννης ἂν ἦμεν ἄξιοι, τὴν γέενναν μᾶλλον τοῦ Χριστοῦ φοβούμενοι. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος Παῦλος οὕτως, ἀλλ' ἀντιστρόφως. Ἐπειδὴ δὲ ἡμεῖς ἑτέρως, διὰ τοῦτο τῇ γεέννῃ καταδικα-
 10 ζόμεθα· ὡς εἴ γε τὸν Χριστὸν ἐφιλοῦμεν, ὡς φιλεῖν ἐχρῆν, ἔγνωμεν ἂν, ὅτι γεέννης χαλεπώτερον τὸ προσκροῦσαι τῷ φιλουμένῳ· ἐπειδὴ δὲ οὐ φιλοῦμεν, οὐκ ἴσμεν τῆς κολάσεως ταύτης τὸ μέγεθος. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ μάλιστα ὀδύρομαι καὶ θρηνῶ.

15 Καίτοι τί οὐκ ἐποίησεν ὁ Θεός, ὥστε φιληθῆναι παρ' ἡμῶν; τί δὲ οὐκ ἐμηχανήσατο; τί δὲ παρέλιπεν; Ὑβρίσαμεν αὐτὸν μηδὲν ἠδικηκότα, ἀλλὰ καὶ εὐεργετήσαντα μυρία καὶ ἀπόρρητα ἐγαθὰ, ἀπεστράφημεν καλοῦντα καὶ πανταχόθεν ἐφελκόμενον, καὶ οὐδὲ
 20 οὕτως ἡμᾶς ἐκόλασεν, ἀλλὰ προσέδραμεν αὐτός, καὶ κατέσχε φεύγοντας, καὶ ἀπειτιναξάμεθα καὶ πρὸς τὸν διάβολον ἀπεπηδήσαμεν· καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπέστη, ἀλλ' ἐπεμψε μυρίους παρακαλοῦντας πάλιν, προφή-
 25 τας, ἀγγέλους, πατριάρχας· ἡμεῖς δὲ οὐ μόνον οὐκ ἐδεξάμεθα τὴν πρεσβείαν, ἀλλὰ καὶ ὑβρίσαμεν τοὺς ἐλθόντας. Ὁ δὲ οὐδὲ ἐπὶ τούτοις ἡμᾶς διέπτυσεν, ἀλλ' ὥσπερ οἱ σφοδροὶ τῶν ἐραστῶν τῶν καταφρο-
 30 νουμένων, περιῆει πᾶσιν ἐντυγχάνων, τῷ οὐρανῷ, τῇ γῆ, τῷ Ἱερεμῖα, τῷ Μιχαῖα, οὐχ ἵνα βαρῆσῃ, ἀλλ' ἵνα ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπολογήσῃται, καὶ μετὰ τῶν προφητῶν καὶ αὐτὸς προσῆει τοῖς ἀποστρεφο-

καὶ ἔλεγε· « Ἄς πέσει τὸ χέρι σου ἐναντίον μου καὶ ἐναντίον τοῦ οἴκου τοῦ πατέρα μου »¹⁰. Γιατὶ ἡ σύγκρουση πρὸς τὸ Θεὸ εἶναι πιὸ φοβερὴ ἀπὸ τὴν τιμωρία. Τώρα ὁμως συμπεριφερόμαστε τόσο ἄθλια, ὥστε ἂν δὲν ὑπῆρχε ὁ φόβος τῆς γέεννας, οὔτε θὰ προτιμούσαμε γρήγορα νὰ κάμουμε κάτι καλὸ. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, ἂν καὶ γιὰ τίποτε ἄλλο, τουλάχιστο γι' αὐτὸ θὰ εἶμαστε ἄξιοι γιὰ τὴ γέεννα, ἐπειδὴ δηλαδὴ φοβόμαστε τὴ γέεννα περισσότερο ἀπὸ τὸ Χριστό. Ὅμως ὁ μακάριος Παῦλος δὲν συμπεριφερόταν ἔτσι, ἀλλ' ἀντίθετα. Καὶ ἐπειδὴ συμπεριφερόμαστε διαφορετικὰ, γι' αὐτὸ καταδικαζόμαστε μὲ τὴ γέεννα. Γιατὶ θὰ γνωρίζαμε, ἂν βέβαια ἀγαπούσαμε τὸ Χριστό, ὅπως ἔπρεπε νὰ τὸν ἀγαπᾶμε, ὅτι ἀπὸ τὴ γέεννα εἶναι πιὸ φοβερὴ ἡ σύγκρουση πρὸς αὐτὸν ποὺ ἀγαπᾶμε. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν τὸν ἀγαπᾶμε, δὲ γνωρίζομε τὸ μέγεθος αὐτῆς τῆς κόλασης. Καὶ αὐτὸ εἶναι γιὰ τὸ ὁποῖο πρὸ πάντων ὀδύρομαι καὶ θρηνῶ.

Καὶ ὁμως τί δὲν ἔκαμε ὁ Θεὸς γιὰ νὰ τὸν ἀγαπήσομε; τί δὲν ἐπινόησε; τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ παρέλειψε; Τὸν περιφρονήσαμε, ἂν καὶ ὄχι μόνο δὲ μᾶς ἀδίκησε καθόλου, ἀλλὰ καὶ μᾶς εὐεργέτησε μὲ ἄπειρα καὶ ἀνέκφραστα ἀγαθὰ, τὸν ἀποστραφήκαμε, μολονότι μᾶς καλοῦσε καὶ ἀπὸ παντοῦ μᾶς τραβοῦσε πρὸς τὸ μέρος του, καὶ οὔτε ἔτσι μᾶς τιμώρησε, ἀλλ' ἔτρεξε αὐτὸς καὶ μᾶς συγκράτησε καθῶς φεύγαμε, καὶ τὸν ἀπορρίψαμε καὶ πήγαμε μὲ τὸ μέρος τοῦ διαβόλου. Καὶ οὔτε ἔτσι ἀπομακρύνθηκε, ἀλλ' ἔστειλε πάρα πολλοὺς νὰ μᾶς παρακαλέσουν πάλι, προφῆτες, ἀγγέλους, πατριάρχες. Ἐμεῖς ὁμως ὄχι μόνο δὲ δεχθήκαμε τὴν πρεσβεία, ἀλλὰ καὶ προσβάλαμε τοὺς ἀπεσταλμένους. Αὐτὸς ὁμως οὔτε γι' αὐτὰ μᾶς περιφρόνησε, ἀλλ' ὅπως ἀκριβῶς οἱ παράφοροι ἀπὸ τοὺς περιφρονημένους ἐραστὲς, ἔτσι καὶ αὐτὸς περιφερόταν γιὰ νὰ συναντήσῃ ὄλους, μὲ τὸν οὐρανὸ, μὲ τὴ γῆ, μὲ τὸν Ἰερεμία, μὲ τὸ Μιχαῖα, μὲ σκοπὸ ὄχι τὴν καταπίεση, ἀλλὰ γιὰ ν' ἀπολογηθεῖ γιὰ χάρη τῶν δικῶν του, καὶ μαζὶ μὲ τοὺς προφῆτες καὶ ὁ ἴδιος πλησίαζε ἐκείνους ποὺ τὸν ἀπο-

μένοις αὐτόν, εὐθύνας ἔτοιμος ὢν παρασχεῖν, καὶ εἰς τὸν λόγον ἀξιῶν καθεῖναι, καὶ πρὸς ἅπαντα κεκωφωμένους εἰς τὴν πρὸς αὐτόν διάλεξιν ἔλκων. «Λαὸς γάρ μου», φησί, «τί ἐποίησά σοι; ἢ τί ἐλύπησά σε; 5 ἀποκρίθητί μοι».

Μετὰ ταῦτα ἅπαντα ἀπεκτείναμεν τοὺς προφήτας, ἐλιθάσαμεν, μυρία ἕτερα εἰργασάμεθα κακά. Τί οὖν ἀντὶ τούτων; Οὐκέτι προφήτας, οὐκέτι ἀγγέλλους, οὐκέτι πατριάρχας, ἀλλ' αὐτόν ἔπεμψε τὸν Υἱόν. 10 Ἄνηρέθη καὶ ὁ Υἱὸς ἐλθὼν, καὶ οὐδὲ οὕτως ἔσβεσε τὸν ἔρωτα, ἀλλ' ἀνῆψε μειζρόνως, καὶ ἐπιμένει παρακαλῶν καὶ μετὰ τὸ τὸν Υἱὸν ἀναιρεθῆναι τὸν αὐτοῦ, καὶ δεόμενος, καὶ πάντα ποιῶν ὑπὲρ τοῦ πρὸς αὐτόν ἐπιστρέψαι. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· «Ἐπὲρ 15 Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν καταλλάγητε τῷ Θεῷ».

7. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἡμᾶς κατήλλαξεν. Ὁ δὲ οὐδὲ οὕτως ἡμᾶς κατέλιπεν, ἀλλὰ μένει καὶ γέενναν ἀπειλῶν, καὶ βασιλείαν ἐπαγγελλόμενος, ἵνα κἂν οὕτως ἡμᾶς ἐφελκύσῃται· ἡμεῖς δὲ ἀναλγήτως ἔτι διακείμεθα. Τί ταύτης τῆς θηριωδίας χειρόν γένοιτ' ἂν; Εἰ γὰρ ἄνθρωπος ταῦτα ἐποίησεν, οὐκ ἂν αὐτοῦ πολλάκις ἐγενόμεθα δοῦλοι; τὸν δὲ Θεὸν ποιῶντα ἀποστρεφόμεθα; Ὡς τῆς ραθυμίας, ὡς τῆς ἀγνωμοσύνης· οἱ διαπαντὸς μὲν ἐν ἁμαρτίαις καὶ πονηρίαις ζῶμεν, ἂν δέ ποτέ τι καὶ ποιήσωμεν μικρὸν ἀγαθόν, κατὰ τοὺς ἀγνώμονας τῶν οἰκετῶν μετὰ πολλῆς τῆς καπηλείας ἐξετάζομεν, καὶ ἀκριβολογούμεθα περὶ τῆς ἀντιδόσεως, εἴ γε ἔχει μισθόν τινα τὸ γινόμενον. 25 Καὶ μὴν μείζων ὁ μισθός, εἰ μὴ ἐπ' ἐλπίδι μισθῶν ποιῆς· τὸ γὰρ ταῦτα λέγειν καὶ ἀκριβολογεῖσθαι, μισθωτοῦ μᾶλλον ρήματά ἐστιν, ἢ εὐγνώμονος οἰκέτου. Δεῖ γὰρ πάντα διὰ τὸν Χριστὸν ποιεῖν, οὐ διὰ τὸν μισθόν· καὶ γὰρ καὶ γέενναν διὰ τοῦτο ἠπει-

στρέφονταν, ἔτοιμος νὰ λογοδοτήσῃ καὶ ἀξιῶνοντας ν' ἀπευθύνῃ πρὸς αὐτοὺς τὸ λόγο του, προσελκύοντας στὴ διδασκαλία του ἐκείνους ποὺ ἦταν κουφοὶ σὲ ὅλα. Γιατὶ λέγει· «Λαέ μου, τί σοῦ ἔκανα; ἢ σὲ τί σὲ λύπησα; ἀπάντησέ μου»¹¹.

Ἔστερα ἀπ' ὅλα αὐτὰ θανατώσαμε τοὺς προφῆτες, τοὺς λιθοβολήσαμε, τοὺς προξενήσαμε ἄπειρα ἄλλα κακά. Τί λοιπὸν ἔκαμε γι' αὐτά; Δὲν ἔστειλε πιά προφῆτες, οὔτε ἀγγέλους, οὔτε πατριάρχες, ἀλλὰ τὸν ἴδιο τὸν Υἱὸ του. Καὶ ὁ Υἱός, ὅταν ἦρθε, θανατώθηκε καὶ οὔτε ἔτσι ἔσβησε τὴν ἀγάπη του, ἀλλὰ τὴν ἄναψε περισσότερο, καὶ ἔξακολουθεῖ νὰ προσκαλεῖ καὶ μετὰ τὴ θανάτωση τοῦ Υἱοῦ του καὶ νὰ παρακαλεῖ καὶ νὰ κάνει τὰ πάντα γιὰ νὰ ἐπιστρέψομε σ' αὐτόν. Καὶ φωνάζει ὁ Παῦλος λέγοντας· «Ἐνεργοῦμε λοιπὸν σὰν πρεσβευτὲς τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς παρακαλεῖ μὲ μᾶς. Συμφιλιωθεῖτε μὲ τὸ Θεό»¹².

7. Ἀλλὰ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲ μᾶς συμφιλίωσε. Ὁ Θεὸς ὅμως οὔτε ἔτσι μᾶς ἐγκατέλειψε, ἀλλὰ ἐπιμένει καὶ μᾶς ἀπειλεῖ μὲ τὴ γέεννα καὶ μᾶς ὑπόσχεται τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, γιὰ νὰ μᾶς προσελκύσῃ τουλάχιστο ἔτσι. Ἐμεῖς ὅμως συμπεριφερόμαστε ἀκόμη μὲ ἀναισθησία. Τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει χειρότερο ἀπ' αὐτὴ τὴ θηριωδία; Γιατί, ἂν τὰ ἔκανε ἄνθρωπος αὐτά, δὲ θὰ γινόμαστε πολλές φορές δοῦλοι του; ἐνῶ τὸ Θεὸ ποὺ τὰ κάνει, τὸν ἀποστρεφόμεστε; Πῶ, πῶ ἀδιαφορία! πῶ, πῶ, ἀχαριστία! Ζοῦμε πάντοτε μέσα στὶς ἁμαρτίες καὶ τίς κακίες καὶ ἐὰν κάποτε συμβεῖ καὶ κάνομε κάποιο μικρὸ ἀγαθό, ὅπως οἱ ἀχάριστοι ὑπηρέτες, τὸ κρίνουμε μὲ πολλὴ ἐμπορικότητα καὶ ὑπολογίζομε μὲ ἀκρίβεια τὴν ἀνταπόδοση, ἐφόσον βέβαια αὐτὸ ποὺ ἔγινε ἔχει κάποια ἀμοιβή. Ἀλλ' ὅμως εἶναι μεγαλύτερη ἢ ἀμοιβή, ἐὰν ἐνεργεῖς χωρὶς νὰ ἐλπίζεις γιὰ ἀμοιβή. Γιατὶ τὰ λόγια αὐτὰ καὶ οἱ ὑπολογισμοί, εἶναι λόγια ἀνθρώπου ποὺ ἐργάζεται περισσότερο γιὰ ἀμοιβή, παρὰ λόγια εὐγνώμονα ὑπηρέτη. Πρέπει λοιπὸν νὰ τὰ κάνομε ὅλα γιὰ τὸ Χριστό, ὄχι γιὰ τὴν ἀμοιβή. Γιατὶ πραγματικὰ καὶ τὴ γέεννα γι' αὐτὸ τὴν ἀπειλήσε καὶ τὴ βασιλεία τῶν

λησε, καὶ βασιλείαν ἐπηγγείλατο, ἵνα φιληται παρ' ἡμῶν.

Φιλήσωμεν τοίνυν αὐτόν, ὡς φιλεῖν χρή· τοῦτο γὰρ ὁ μέγας μισθός, τοῦτο βασιλεία καὶ ἡδονή, τοῦτο τρυφή καὶ δόξα καὶ τιμή, τοῦτο φῶς, τοῦτο ἡ μν-
 5 ριομακαριότης, ἣν οὐ λόγος παραστῆσαι δύναται, οὐ νοῦς καταλαβεῖν. Ἄλλὰ γὰρ οὐκ οἶδα πῶς εἰς τούτους παρήχθην τοὺς λόγους, ἀνθρώποις μηδὲ ἀρχῆς καὶ δόξης καταφρονοῦσι τῆς παρουσίας διὰ τὸν Χρι-
 10 στὸν βασιλείας κελεύων καταφρονεῖν· καίτοι γε οἱ μεγάλοι καὶ γενναῖοι ἄνδρες ἐκεῖνοι καὶ εἰς τοῦτο τὸ μέτρον τῆς ἀγάπης ἔφθασαν. Ἄκουσον γοῦν πῶς ὁ Πέτρος περὶ αὐτοῦ περικαίεται, καὶ ψυχῆς καὶ ζωῆς πάντων αὐτὸν προτιθεῖς· καὶ ἡνίκα δὲ αὐτὸν ἠρνή-
 15 σατο, οὐ διὰ τὴν κόλασιν ἐπένθει, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν ποθοῦμενον ἠρνήσατο, ὃ πάσης κολάσεως αὐτῷ πικρότερον ἦν. Καὶ ταῦτα ἅπαντα πρὸ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἐπεδείκνυτο, καὶ συνεχῶς ἐπέκειτο λέγων· «Ποῦ ὑπάγεις;» καὶ πρὸ τούτου, «Πρὸς τίνα ἐπελευ-
 20 σόμεθα;» καὶ πάλιν, «Ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἂν ἀπέρχῃ». Πάντα γὰρ αὐτὸς ἦν αὐτοῖς, καὶ οὔτε οὐρανὸν οὔτε βασιλείαν οὐρανῶν πρὸ τοῦ ποθομένου ἠγον. Σὺ γάρ μοι πάντα ἐκεῖνα, φησί.

Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ Πέτρος οὕτω διέκειτο; Καὶ
 25 γὰρ ὁ προφήτης ἄκουσον τί φησι· «Τί γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ; καὶ παρὰ σοῦ τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς;». Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· οὐ τῶν ἄνω, οὐ τῶν κάτω οὐδενὸς ἐφίεμαι ἑτέρου, ἀλλ' ἢ σου μόνου. Τοῦτό ἐστιν ἔρωσ, τοῦτο φιλία· ἂν οὕτω φιλήσωμεν,
 30 οὐ τὰ παρόντα μόνον, ἀλλ' οὐδὲ τὰ μέλλοντα πρὸς τὸ φίλτρον ἐκεῖνο ἠγησόμεθά τι εἶναι, καὶ τὴν βασιλείαν ἐντεῦθεν καρπωσόμεθα, ἐντρυφῶντες αὐτοῦ τῇ ἀγάπῃ. Καὶ πῶς ἔσται τοῦτο, φησὶν; Εἰ ἐννοήσομεν

13. Ἰω. 13, 36

15. Βλ. Λουκᾶ 22, 33

14. Ἰω. 6, 68

16. Ψαλμ. 72, 25

οὐρανῶν γι' αὐτὸ τὴν ὑποσχέθηκε, γιὰ νὰ ἀγαπιέται δηλαδὴ ἀπὸ μᾶς.

Ἄς τὸν ἀγαπήσουμε λοιπὸν, ὅπως πρέπει νὰ τὸν ἀγαπᾶμε. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι ἡ μεγάλη ἀμοιβή, αὐτὸ ἡ βασιλεία καὶ ἡ εὐχαρίστηση, αὐτὸ ἀπόλαυση καὶ δόξα καὶ τιμὴ, αὐτὸ φῶς, αὐτὸ ἄπειρη μακαριότητα, ποὺ οὔτε ὁ λόγος μπορεῖ νὰ παραστήσει, οὔτε ὁ νοῦς νὰ κατανοήσει. Ἄλλ' ὅμως δὲ γνωρίζω πῶς παρασύρθηκα σ' αὐτὰ τὰ λόγια, προτρέποντας ἀνθρώπους, ποὺ δὲν περιφρονοῦν οὔτε τὴν παρούσα ἐξουσία καὶ δόξα, νὰ περιφρονοῦν γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ τῆ βασιλεία, μολονότι βέβαια οἱ μεγάλοι καὶ γενναῖοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἔφθασαν καὶ σ' αὐτὸ τὸ μέτρο τῆς ἀγάπης. Ἄκουσε λοιπὸν πῶς ὁ Πέτρος φλέγεται ἀπὸ ἀγάπη πρὸς αὐτόν, προτιμώντας τὸ Χριστὸ καὶ ἀπὸ τὴν ψυχὴ του καὶ τὴ Ζωὴ του καὶ ἀπ' ὅλα. Ἄλλὰ καὶ ὅταν τὸν ἀρνήθηκε, δὲν ἔκλαψε γιὰ τὴν κόλαση, ἀλλὰ γιατί ἀρνήθηκε ἐκεῖνον ποὺ ἀγαποῦσε πολὺ, πράγμα ποὺ τοῦ ἦταν πιὸ πικρὸ ἀπὸ κάθε κόλαση. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ ἔδειχνε πρὶν ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ ἀγίου Πνεύματος καὶ συνέχεια ἐπέμενε νὰ ἐρωτᾶ, λέγοντας: «Ποῦ πηγαίνεις;»¹³ καὶ πρὶν ἀπ' αὐτό, «Σὲ ποιὸν νὰ πᾶμε;»¹⁴ καὶ πάλι, «Θὰ σὲ ἀκολουθήσω ὅπου καὶ ἂν πᾶς»¹⁵. Γιατὶ αὐτὸς ἦταν τὰ πάντα γι' αὐτούς, καὶ δὲ λογάριζαν οὔτε τὸν οὐρανό, οὔτε τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν μπροστὰ σ' αὐτόν ποὺ ἀγαποῦσαν. Γιατὶ ἐσὺ εἶσαι, λέγει, γιὰ μένα ὅλα αὐτά.

Καὶ γιατί θαυμάζεις, ἐὰν ὁ Πέτρος συμπεριφερόταν ἔτσι; Ἄκουσε λοιπὸν καὶ τὸν προφήτη τί λέγει: «Γιατί τί ὑπάρχει γιὰ μένα στὸν οὐρανό; καὶ τί ἄλλο θὰ ἐπιθυμοῦσα πάνω στὴ γῆ ἐκτός ἀπὸ σένα;»¹⁶. Ἐκεῖνο ποὺ ἐννοεῖ, εἶναι τὸ ἐξῆς: οὔτε ἀπὸ τὰ οὐράνια, οὔτε ἀπὸ τὰ ἐπίγεια ἐπιθυμῶ τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνο ἐσένα. Αὐτὸ εἶναι ἔρωτας, αὐτὸ εἶναι ἀγάπη. Ἐὰν ἀγαπήσουμε ἔτσι, ὄχι μόνο τὰ παρόντα, ἀλλ' οὔτε καὶ τὰ μελλοντικὰ θὰ νομίσουμε πῶς εἶναι κάτι σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἀγάπη αὐτή, καὶ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀπὸ ἐδῶ θὰ τὴν κερδίσουμε, ἀπολαμβάνοντας τὴν ἀγάπη του. Καὶ πῶς, θὰ πεῖ κάποιος, θὰ

ποσάκις αὐτὸν ὑβρίζομεν μετὰ μυρία ἀγαθά, αὐτὸς δὲ ἔστηκε παρακαλῶν, ὁσάκις αὐτὸν παρατρέχομεν, αὐτὸς δὲ οὐ παρορᾷ, ἀλλ' ἐπιτρέχει καὶ ἐφέλκεται καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπᾶται. Ἄν γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦ-
 5 τα λογισώμεθα, δυνησόμεθα τὸν πόθον ἀνάψαι τοῦτον.

Εἰ γὰρ ἄνθρωπος εὐτελής ἦν ὁ οὕτω φιλῶν, βασιλεὺς δὲ ὁ οὕτω φιλούμενος, οὐκ ἂν ἠδέσθη τῷ τοῦ ἔρωτος μεγέθει; Σφόδρα μὲν οὖν. Ὅταν δὲ τοῦναν-
 10 τίον τι ἦ, καὶ ἄφατον μὲν ἐκεῖνο τὸ κάλλος καὶ ἡ δόξα καὶ ὁ πλοῦτος τοῦ φιλοῦντος ἡμᾶς, ἡμῶν δὲ πολλή ἡ εὐτέλεια, πῶς οὐχὶ μυρίας ἔσμεν κολάσεως ἄξιοι οἱ οὕτως εὐτελεῖς καὶ ἀπερριμμένοι, παρὰ τοιούτου μεγάλου καὶ θαυμαστοῦ φιλούμενοι μεθ' ὑπερβο-
 15 λῆς ἀπάσης, καὶ καταστρηγιῶντες αὐτοῦ τῆς ἀγάπης; Οὐδενὸς δεῖται ἐκεῖνος τῶν ἡμετέρων, καὶ οὐδε οὕτω παύεται ἡμῶν ἔρων· ἡμεῖς δὲ σφόδρα δεόμεθα τῶν αὐτοῦ, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀντεχόμεθα αὐτοῦ τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ χρήματα αὐτοῦ προτιμῶμεν, καὶ φιλί-
 20 ας ἀνθρώπων, καὶ σώματος ἄνεσιν, καὶ δυναστείαν καὶ δόξαν, τοῦ μηδὲν ἡμῶν προτιμῶντος; Ἐνα γὰρ εἶχεν Υἱὸν μονογενῆ καὶ γνήσιον, καὶ οὐδὲ τούτου ἐφείσατο δι' ἡμᾶς· ἡμεῖς δὲ αὐτοῦ πολλὰ προτιμῶμεν.

Ἄρ' οὖν οὐκ εἰκότως γέεννα καὶ κόλασις, εἰ καὶ
 25 διπλῆ καὶ τριπλῆ ἦν καὶ μυριάκις τοσαύτη; Τί γὰρ ἂν ἔχοιμεν εἰπεῖν, ὅταν τοῦ Σατανᾶ τὰ ἐπιτάγματα προτιμῶμεν τῶν τοῦ Χριστοῦ νόμων, καὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας ἀφειδῶμεν, ἵνα προτιμήσωμεν τὰ τῆς πονηρίας ἔργα τοῦ πάντα ὑπὲρ ἡμῶν παθόντος; Καὶ ποίας συγγνώμης τὰ τοιαῦτα ἄξια; ποίας ἀπολογίας; Οὐδεμιᾶς.

γίνει αυτό; Ἐὰν κατανοήσομε πόσες φορές τὸν περιφρονοῦμε ὕστερα ἀπὸ τὰ ἄπειρα ἀγαθὰ, ἐνῶ αὐτὸς ἐξακολουθεῖ νὰ μᾶς παρακαλεῖ, πόσες φορές τὸν παραβλέπομε, ἐνῶ αὐτὸς δὲ μᾶς παραβλέπει, ἀλλὰ τρέχει καὶ μᾶς προσελκύει καὶ μᾶς ὁδηγεῖ κοντὰ του. Ἐὰν λοιπὸν σκεφθοῦμε αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια, θὰ μπορέσουμε ν' ἀνάψομε τὸν πόθο αὐτόν.

Γιατὶ ἂν ἦταν ἄνθρωπος ἀσήμαντος ἐκεῖνος ποῦ ἀγαποῦσε ἔτσι, καὶ βασιλιάς ἐκεῖνος ποῦ τόσο ἀγαπιόταν, δὲ θὰ σεβόταν τὸ μέγεθος τοῦ ἔρωτα; Πάρα πολὺ βέβαια. Ὅταν ὅμως συμβαίνει κάτι τὸ ἀντίθετο, καὶ εἶναι ἀνέκφραστη ἐκείνη ἡ ὁμορφιὰ καὶ ἡ δόξα καὶ ὁ πλοῦτος ἐκείνου ποῦ μᾶς ἀγαπᾶ, ἐνῶ εἶναι μεγάλη ἡ δική μας εὐτέλεια, πῶς δὲν εἴμαστε ἄξιοι γιὰ πάρα πολὺ μεγάλη κόλαση ἐμεῖς, ποῦ εἴμαστε τόσο τιποτένιοι καὶ παραπεταμένοι ὅταν ἀγαπιόμαστε μὲ ὅλη τὴ δύναμή του, ἀπὸ ἓνα τέτοιο μεγάλο καὶ θαυμαστό, καὶ ἀδιαφοροῦμε γιὰ τὴν ἀγάπη του; Ἐκεῖνος δὲν ἔχει καμιὰ ἀνάγκη ἀπὸ τὰ δικά μας, καὶ οὔτε ἔτσι σταματᾶ νὰ μᾶς ἀγαπάει. Ἐμεῖς ὅμως ἔχουμε μεγάλη ἀνάγκη ἀπὸ τὰ δικά του, καὶ οὔτε ἔτσι δεχόμαστε τὴν ἀγάπη του, ἀλλὰ προτιμοῦμε τὰ χρήματα ἀντὶ γι' αὐτόν, τίς φιλίες τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἄνεση τοῦ σώματος, τὴν ἐξουσία καὶ τὴ δόξα, ἐνῶ αὐτὸς δὲν προτιμᾶει τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνο ἐμᾶς; Γιατὶ ἓναν Υἱὸ εἶχε μονογενῆ καὶ γνήσιο, καὶ οὔτε αὐτόν λυπήθηκε γιὰ χάρη μας. Ἐμεῖς ὅμως προτιμοῦμε πολλὰ ἄλλα πράγματα, ἀντὶ νὰ προτιμοῦμε αὐτόν.

Ἄραγε λοιπὸν δὲν ὑπάρχει δικαιολογημένα γέεννα καὶ κόλαση, καὶ ἂν ἀκόμη ἦταν διπλὴ καὶ τριπλὴ καὶ ἄπειρες φορές τόσο μεγάλη; Γιατὶ τί θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ὅταν προτιμοῦμε τίς ἐντολές τοῦ Σατανᾶ ἀντὶ γιὰ τοὺς νόμους τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅταν ἀδιαφοροῦμε γιὰ τὴ σωτηρία μας, γιὰ νὰ προτιμήσουμε τὰ ἔργα τῆς κακίας ἀπὸ ἐκεῖνον ποῦ ἔπαθε τὰ πάντα γιὰ χάρη μας; Καὶ ποιά συγγνώμη ἀξίζουν αὐτά; ποιά δικαιολογία; Καμιὰ.

Στῶμεν οὖν λοιπὸν μὴ κατὰ κρημνῶν φερόμενοι,
καὶ πάντα ἀναλογισάμενοι ταῦτα, δόξαν ἀναπέμψω-
μεν αὐτῷ διὰ τῶν ἔργων· οὐ γὰρ ἔρκει διὰ τῶν ρη-
μάτων· ἵνα καὶ τῆς δόξης ἀπολαύσωμεν τῆς παρ' αὐ-
5 τοῦ, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ
φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ'
οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος,
τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

Ἄς σταματήσομε λοιπὸν στὸ ἐξῆς νὰ βαδίζομε πρὸς τοὺς γκρεμούς, καὶ ἄς συνέλθομε καί, ἀφοῦ ἀναλογισθοῦμε ὅλα αὐτά, ἄς ἀναπέμψομε δόξα σ' αὐτὸν μὲ τὰ ἔργα μας, γιατί δὲν εἶναι ἀρκετὴ ἡ δόξα μὲ τὰ λόγια, γιὰ ν' ἀπολαύσομε καὶ τὴ δική του δόξα, τὴν ὁποία εὐχομαι νὰ ἐπιτύχομε ὅλοι μας, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα καὶ συγχρόνως στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ οὐνάμη καὶ ἡ τιμή, τώρα καὶ πάντοτε, καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἄμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ζ'

(Ρωμ. 2, 17 - 3, 8)

«Ἴδε, σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζη, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου».

5 1. Εἰπὼν, ὅτι οὐδὲν λείπει τῷ Ἕλληνι πρὸς τὸ σωθῆναι, ἐὰν τοῦ νόμου ἢ ποιητής, καὶ τὴν θαυμαστήν σύγκρισιν ποιησάμενος ἐκείνην, τίθησι λοιπὸν καὶ τὰ σεμνὰ τῶν Ἰουδαίων, ἀφ' ὧν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐφρόνουν. Καὶ πρῶτον αὐτὸ τὸ ὄνομα ὃ σφόδρα σεμνὸν ἦν, ὡσπερ νῦν ὁ χριστιανισμός· καὶ γὰρ
10 ἀπὸ τῆς προσηγορίας πολλὴ ἦν ἡ διαφορὰ καὶ τότε· διὸ καὶ ἐντεῦθεν ἄρχεται. Καὶ ὄρα πῶς αὐτὸ καθαιρεῖ. Οὐ γὰρ εἶπε, σὺ Ἰουδαῖος εἶ, ἀλλ', «Ἐπονομάζη, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ»· τουτέστιν, ὡς φιληθεῖς
15 παρ' αὐτοῦ, καὶ προτιμηθεῖς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἐνταῦθα δέ μοι ἡρέμα δοκεῖ εἰς ἀπόνοιάν τε αὐτοὺς σκώπτειν, καὶ εἰς πολλὴν τὴν δοξομανίαν, ὅτι τῷ δώρῳ τούτῳ οὐκ εἰς τὴν σωτηρίαν τὴν ἑαυτῶν, ἀλλ' εἰς τὸ τῶν ἄλλων κατεξανίστασθαι καὶ ὑπερορᾶν κα-
20 τεκέχρηντο.

Καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα». Καὶ μὴν καὶ τοῦτο ἐλάττωμα χωρὶς ἔργου· ἀλλ' ὅμως ἐδόκει πλεονέκτημα εἶναι· διὸ καὶ μετὰ ἀκριβείας αὐτὸ τίθησιν. Οὐ γὰρ εἶπε, πράττετε, ἀλλὰ
25 «Γινώσκεις καὶ δοκιμάζεις», οὐ μετέρχη καὶ ποιεῖς.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ζ'

(Ρωμ. 2, 17 - 3, 8)

«Νά, ἐσύ ὀνομάζεσαι Ἰουδαῖος, στηρίζεσαι στό νόμο καί καυχιέσαι στό Θεό, γνωρίζεις τὸ θέλημά του καί ξεχωρίζεις τίς διαφορές, γιατί διδάσκεισαι ἀπό τὸ νόμο».

1. Ἄφοῦ εἶπε, ὅτι τίποτε δὲ λείπει σὸν Ἕλληνα γιὰ τὴ σωτηρία του, ἐὰν ἐκτελεῖ τὸ νόμο, καί ἀφοῦ ἔκανε ἐκείνη τὴ θαυμαστὴ σύγκριση, ἀναφέρει στή συνέχεια καί τὰ σεμνὰ τῶν Ἰουδαίων, τὰ ὁποῖα τοὺς ἔκαναν νὰ σκέπτονται ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Καί πρῶτα τὸ ἴδιο τὸ ὄνομα, ποῦ ἦταν πάρα πολὺ σπουδαῖο, ὅπως ἀκριβῶς τώρα ὁ χριστιανισμός. Γιατί πραγματικά ἦταν μεγάλη ἡ διαφορά ἀπὸ τὴν ὀνομασία καί τότε. Γι' αὐτὸ καί ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει. Καί πρόσεχε πῶς τὸ καταργεῖ αὐτό. Γιατί δὲν εἶπε, ἐσύ εἶσαι Ἰουδαῖος, ἀλλὰ, «Ὄνομάζεσαι καί καυσιέσαι στό Θεό». Δηλαδή ἐπειδὴ ἀγαπήθηκες ἀπ' αὐτὸν καί προτιμήθηκες ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἐδῶ ὅμως μοῦ φαίνεται πῶς τοὺς περιπαίζει ἤρεμα γιὰ τὴν παραφροσύνη καί τὴ μεγάλη τους φιλοδοξία, ἐπειδὴ εἶχαν χρησιμοποιήσει τὸ δῶρο αὐτὸ ὄχι γιὰ τὴ δική τους σωτηρία, ἀλλὰ στό νὰ ξεσηκῶνεται ἐναντίον τῶν ἄλλων καί νὰ τοὺς περιφρονοῦν.

«Καί γνωρίζεις τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καί ξεχωρίζεις τίς διαφορές». Βέβαια καί αὐτὸ εἶναι ἐλάττωμα χωρὶς ἔργο, ἀλλ' ὅμως φαινόταν πῶς εἶναι πλεονέκτημα. Γι' αὐτὸ καί τὸ ἀναφέρει μὲ ἀκρίβεια. Γιατί δὲν εἶπε, πράττετε, ἀλλὰ «Γνωρίζεις καί ξεχωρίζεις», καί ὄχι ἐνεργεῖτε καί

«Πέπονθάς τε σεαυτὸν ὄδηγὸν εἶναι τυφλῶν». Πάλιν ἐνταῦθα οὐκ εἶπεν, ὅτι εἰ ὄδηγός τυφλῶν, ἀλλά, «Πέπονθας», οὕτω κομπάζεις, φησί· πολλή γὰρ ἦν ἡ ἀπόνοια τῶν Ἰουδαίων. Διὸ καὶ σχεδὸν αὐτὰ φθέγγεται τὰ ρήματα, ἅπερ ἐκεῖνοι κομπάζοντες ἔλεγον. 5 «Ὅρα γοῦν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τί λέγουσιν «Ἐν ἁμαρτίαις σὺ ἐγεννήθης ὄλος, καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς;» καὶ μέγα ἐφρόνουν κατὰ πάντων. Ὅπερ ἐλέγχων ὁ Παῦλος ἐπέμενε, τούτους μὲν ἐπαίρων, ἐκείνους δὲ 10 καθαιρῶν, ἵνα οὕτω μᾶλλον αὐτῶν καθάψηται, καὶ βαρυτέραν ποιήσῃ τὴν κατηγορίαν.

Διὸ καὶ πρόεισιν αὐξῶν τὸ τοιοῦτο, καὶ πλεονάζων τῷ διαφόρως ἀπαγγέλλειν. «Πέπονθας γὰρ σεαυτὸν ὄδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παι- 15 δευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ». Οὐκ εἶπε πάλιν, ἐν τῷ συνειδότητι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι καὶ ἐν τοῖς κατορθώμασι, ἀλλ', «Ἐν τῷ νόμῳ». Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν 20 ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ φησιν, «Ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις» οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγει, «Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις;». Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν ἀποτομώτερον, ἐνταῦθα δὲ ἡμερώτερον κέχρηται τῷ λόγῳ. Οὐ 25 γὰρ εἶπε, καὶ μὴν διὰ τοῦτο μείζονος εἶ κολάσεως ἄξιος, ὅτι τσαῦτα ἐγχειρισθείς, οὐδενὶ τούτων εἰς δέον κέχρησαι· ἀλλὰ κατ' ἐρώτησιν προάγει τὸν λόγον, ἐντρέπων καὶ λέγων· «Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις;».

30 Σκόπει δέ μοι καὶ ἐτέρωθεν τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν. Τὰ γὰρ πλεονεκτήματα τίθησι τῶν Ἰουδαίων ταῦτα, ἅπερ οὐ τῆς αὐτῶν σπουδῆς ἦν, ἀλλὰ τῆς ἀνωθεν δωρεᾶς, καὶ δείκνυσιν, οὐ μόνον περιττὰ ὄντα

1. Ἰω. 9, 34

2. Ρωμ. 2, 1

κάνεις. «Καὶ ἔχεις γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου τὴν πεποίθησιν, πῶς εἶσαι ὁδηγὸς τυφλῶν». Πάλι ἐδῶ δὲν εἶπε, πῶς εἶσαι ὁδηγὸς τυφλῶν, ἀλλὰ, «Ἐχεις τὴν πεποίθησιν»· ἔτσι καυχίεσαι, λέγει. Γιατὶ ἦταν μεγάλη ἡ παραφροσύνη τῶν Ἰουδαίων. Γι' αὐτὸ καὶ λέγει σχεδὸν τὰ ἴδια λόγια, πού μὲ ὑπερηφάνεια ἔλεγαν ἐκεῖνοι. Πρόσεχε λοιπὸν στὰ εὐαγγέλια τί λέγουν· «Ἐσὺ γεννήθηκες ὀλόκληρος βουτηγμένος στὴν ἀμαρτία, καὶ ἐσὺ διδάσκεις ἐμᾶς;»¹ καὶ ὑπερηφονεύονταν ἐναντίον ὅλων. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπέμενε νὰ ἐλέγχει ὁ Παῦλος, ἐξυψώνοντας αὐτοὺς καὶ μειώνοντας ἐκείνους, ὥστε ἔτσι νὰ τοὺς ψέξει περισσότερο καὶ νὰ κάμει βαρύτερη τὴν κατηγορία.

Γι' αὐτὸ καὶ προχωρώντας τὸ αὐξάνει αὐτὸ καὶ τὸ μεγαλώνει μὲ τὸ νὰ τὸ πεῖ διαφορετικά. Ἐχεις τὴν πεποίθησιν λοιπὸν γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου, πῶς εἶσαι ὁδηγὸς τυφλῶν, φῶς ἐκείνων πού βρίσκονται στὸ σκοτάδι, παιδαγωγὸς τῶν ἀνόητων, διδάσκαλος τῶν νηπίων, ἔχοντας τὴν ἀκριβῆ γνώσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν πού βρίσκεται μέσα στὸ νόμο». Δὲν εἶπε πάλι, στὴ συνείδησιν καὶ στίς πράξεις καὶ στὰ κατορθώματα, ἀλλὰ, «στὸ νόμο». Καὶ ἀφοῦ εἶπε αὐτά, ἐκεῖνο πού ἔκαμε καὶ στὴν περίπτωσιν τῶν ἐθνικῶν, τὸ ἔκαμε καὶ ἐδῶ. Γιατὶ, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖ λέγει, «Γιατὶ μ' αὐτὸ πού κρίνεις τὸν ἄλλο, καταδικάζεις τὸν ἑαυτὸ σου»², ἔτσι καὶ ἐδῶ λέγει, «Ἐσὺ λοιπὸν πού διδάσκεις τὸν ἄλλο, δὲ διδάσκεις τὸν ἑαυτὸ σου;». Ἐκεῖ ὅμως χρησιμοποιεῖ πιὸ ἀπότομα τὸ λόγο, ἐνῶ ἐδῶ πιὸ ἡμερα. Γιατὶ δὲν εἶπε, βέβαια γι' αὐτὸ ἀξίζεις μεγαλύτερη κόλασιν, ἐπειδὴ, μολονότι σοῦ ἐμπιστεύτηκαν τόσα πολλά, τίποτε ἀπ' αὐτά δὲ χρησιμοποίησες ὅπως ἔπρεπε, ἀλλὰ μὲ ἐρώτησιν συνεχίζει τὸ λόγο, ἐλέγχοντας καὶ λέγοντας· «Ἐσὺ λοιπὸν πού διδάσκεις τὸν ἄλλο, δὲ διδάσκεις τὸν ἑαυτὸ σου;».

Πρόσεχε ὅμως, παρακαλῶ, καὶ ἀπὸ ἄλλο μέρος τὴ σύνεσιν τοῦ Παύλου. Γιατὶ ἀναφέρει ἐκεῖνα τὰ πλεονεκτήματα τῶν Ἰουδαίων, πού δὲν ἦταν ἔργον τῆς δικῆς τους φροντίδας, ἀλλὰ τῆς θείας χάριτος, καὶ δείχνει πῶς ὄχι

ἀμελοῦσιν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ προσθήκην κολάσεως φέροντα. Οὐ γὰρ τὸ Ἰουδαῖον καλεῖσθαι, αὐτῶν κατόρθωμα, οὐδὲ τὸ νόμον λαβεῖν, οὐδὲ τὰ ἄλλα, ἅπερ ἀπηριθμήσατο νῦν, ἀλλὰ τῆς ἄνωθεν χάριτος. Καὶ πα-
 5 ρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἔλεγεν, ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ ἢ ἀκρόασις τοῦ νόμου, ἐὰν μὴ ἢ προᾶξις προσῆ· «Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου», φησί, «δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ»· νῦν δὲ πολλῶ μᾶλλον δείκνυσιν, ὅτι οὐ μόνον ἢ ἀκρόασις, ἀλλὰ καί, ὃ πλέον τῆς ἀκροάσεως ἦν, ἢ διδα-
 10 σκαλία οὐδὲ αὐτὴ δυνήσεται προσθῆναι τοῦ διδάσκοντος μὴ πράσσοντος ἅπερ, φησί, διδάσκει καὶ οὐ μόνον οὐ προστήσεται, ἀλλὰ καὶ κολάσει μειζόνως.

Καλῶς δὲ καὶ ταῖς λέξεσι κέχρηται· οὐ γὰρ εἶπεν, ἔλαβες νόμον, ἀλλ', «Ἐπαναπαύη νόμῳ»· καὶ γὰρ
 15 οὐκ ἔκαμνεν ὁ Ἰουδαῖος περιῶν καὶ ζητῶν τὰ πρακτέα, ἀλλ' ἐξ εὐκολίας εἶχε τὸν νόμον δεικνύντα τὴν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν φέρουσαν ὁδόν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ἔθνη ἔχει τὸν τῆς φύσεως λογισμόν, ὅθεν αὐτῶν πλεονεκτεῖ, χωρὶς ἀκροάσεως ὡς ποιοῦντα ἅπαντα, ἀλλ' ὁ-
 20 μως ἐκεῖ μείζων ἢ εὐκολία ἦν. Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι οὐκ ἀκούω μόνον, ἀλλὰ καὶ διδάσκω· καὶ τοῦτο αὐτὸ προσθήκη τιμωρίας. Ἐπειδὴ γὰρ τούτῳ μέγα ἐφρόνουν, ἐντεῦθεν μάλιστα αὐτοὺς δείκνυσιν ὄντας καταγελάστους. Ὅταν δὲ λέγη, «Ὁδηγὸν τυφλῶν, παι-
 25 δευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων», τὸν ἐκείνων λέγει τυφόν· σφόδρα γὰρ ἀπεκέχρηντο τοῖς προσηλύτοις, καὶ ἀπὸ τούτων ἐκάλουν τῶν ὀνομάτων αὐτούς. Διὸ καὶ ἐπιδαπιλεύεται τοῖς δοκοῦσιν αὐτῶν εἶναι· ἐγκωμίους, εἰδώς, ὅτι μείζονος κατηγορίας ὑπόθεσις
 30 τὰ λεγόμενα.

2. «Ἐχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ». Ὡσπερ ἂν εἶ τις τὴν βασιλικὴν εἰκόνα ἔχων, μηδὲν πρὸς ἐκείνην γράφοι οἱ δὲ

μόνο ἦταν ἄχρηστα, ἀφοῦ τὰ παραμελοῦσαν, ἀλλὰ καὶ πῶς ἔφεραν πρόσθετη τιμωρία. Γιατὶ οὔτε τὸ ὅτι ὀνομάζεται Ἰουδαῖος, εἶναι δικό τους κατόρθωμα, οὔτε τὸ ὅτι ἔλαβε τὸ νόμο, οὔτε τὰ ἄλλα, πού ἀπαρίθμησε τώρα, ἀλλὰ τῆς θείας χάριτος. Καὶ στὴν ἀρχὴ ἔλεγε, ὅτι δὲν ὠφελεῖ καθόλου ἡ ἀκρόαση τοῦ νόμου, ἐὰν δὲν προστεθεῖ ἡ πράξις. «Γιατὶ δίκαιοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι οἱ ἀκροατὲς τοῦ νόμου»³, λέγει. Τώρα ὅμως πολὺ περισσότερο δείχνει, πῶς ὄχι μόνο ἡ ἀκρόαση, ἀλλὰ καί, πράγμα πού ἦταν σπουδαιότερο ἀπὸ τὴν ἀκρόαση, ἡ διδασκαλία οὔτε αὐτὴ θὰ μπορέσει νὰ βοηθήσει τὸ διδάσκαλο ὅταν δὲν κάνει ἐκεῖνα, λέγει, πού διδάσκει. Καὶ ὄχι μόνο δὲ θὰ τὸν βοηθήσει, ἀλλὰ καὶ θὰ τὸν τιμωρήσει περισσότερο.

Καλὰ βέβαια χρησιμοποιεῖ καὶ τὶς λέξεις· γιατί δὲν εἶπε, ἔλαβες νόμο, ἀλλὰ, «Στηρίζεσαι στὸ νόμο». Καθὼς δὲν κουραζόταν ὁ Ἰουδαῖος νὰ πηγαίνει ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ νὰ ζητάει αὐτὰ πού πρέπει νὰ κάνει, ἀλλ' εἶχε τὸ νόμο πού μὲ εὐκολία ἔδειχνε τὸ δρόμο, ὁ ὁποῖος ὀδηγοῦσε στὴν ἀρετὴ. Ἄν καὶ βέβαια καὶ οἱ ἐθνικοὶ ἔχουν τὸ λογισμὸ τῆς φύσης, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου καὶ βρίσκονται σὲ καλύτερη κατάστασις ἀπ' αὐτούς, ἐπειδὴ κάνουν τὰ πάντα χωρὶς ἀκρόαση, ἀλλ' ὅμως ἐκεῖ ἡ εὐκολία ἦταν μεγαλύτερη. Ἐὰν ὅμως λέγεις, ὅτι δὲν ἀκούω μόνο, ἀλλὰ καὶ διδάσκω, καὶ αὐτὸ μεγαλώνει τὴν τιμωρία. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὑπερηφανεύονταν πολὺ γι' αὐτό, ἀπὸ ἐδῶ πρὸ πάντων τοὺς δείχνει πῶς εἶναι καταγέλαστοι. Ὅταν ὅμως λέγει, «Ὁδηγὸ τῶν τυφλῶν, παιδαγωγὸ τῶν ἀνόητων, διδάσκαλο τῶν νηπίων», ἐννοεῖ τὴν ἀλαζονεία τους, γιατί ἐκμεταλλεύονταν ὑπερβολικὰ τοὺς προσηλύτους καὶ τοὺς ὀνόμαζαν μὲ αὐτὰ τὰ ὀνόματα. Γι' αὐτὸ καὶ ἐξηγεῖ αὐτὰ πού φαίνονταν πῶς εἶναι ἐγκώμια, γνωρίζοντας ὅτι τὰ λόγια αὐτὰ εἶναι ἀφορμὴ γιὰ μεγαλύτερη κατηγορία.

2. «Ἐχοντας τὴν ἀκριβὴ γνώση καὶ τὴν ἀλήθεια πού βρίσκεται μέσα στὸ νόμο». Ὅπως ἀκριβῶς ἂν κάποιος, ἔχοντας τὴ βασιλικὴ εἰκόνα, δὲ ζωγράφιζε καθόλου σύμ-

μὴ πιστευθέντες αὐτήν, καὶ χωρὶς τοῦ πρωτοτύπου μετὰ ἀκριβείας αὐτήν μιμοῖντο. Εἶτα εἰπὼν τὰ πλεονεκτήματα, ἅπερ ἔσχον παρὰ τοῦ Θεοῦ, λέγει αὐτῶν τὰ ἐλαττώματα, ἅπερ οἱ προφήται κατηγοροῦν, 5 ταῦτα εἰς μέσον φέρων. «Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις; ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις; ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἰδωλα, ἱεροσυλεῖς;». Καὶ γὰρ σφόδρα ἦν ἀπηγορευμένον τῶν ἐν τοῖς εἰδωλείοις ἄπτεσθαι χρη- 10 μάτων διὰ τὸ βδελυρόν· ἡ δὲ τῆς φιλοχρηματίας τυραννίς, φησί, καὶ τοῦτον ὑμᾶς ἔπεισε καταπατήσαι τὸν νόμον.

Εἶτα τὸ πολὺ βαρύτερον ὕστερον ἐπάγει, λέγων «Ὅς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νό- 15 μου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις;». Δύο τέθεικεν ἐγκλήματα, μᾶλλον δὲ τρία· ὅτι τε ἀτιμάζουσι, καὶ ὅτι δι' ὧν ἐτιμήθησαν, καὶ ὅτι τὸν τιμήσαντα ἀτιμάζουσιν, ὅπερ ἦν ἐσχάτης ἀγνωμοσύνης ὑπερβολή. Εἶτα ἵνα μὴ δόξη κατηγορεῖν οἴκοθεν, τὸν προφήτην ἐπήγαγεν αὐ- 20 τῶν κατήγορον, νῦν μὲν ἐν βραχεῖ καὶ συντόμως καὶ ὡς ἐν κεφαλαίῳ, ὕστερον δὲ καὶ κατὰ μέρος, καὶ νῦν μὲν τὸν Ἡσαΐαν, μετὰ δὲ ταῦτα τὸν Δαυίδ, ὅτε καὶ πλείονας ἐπεδείξατο τοὺς ἐλέγχους. Ὅτι γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐγὼ λαιδορούμενος ὑμῖν ταῦτα λέγω, ἄ- 25 κουσον τί φησιν ὁ Ἡσαΐας, ὅτι «Τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν». Ἴδου καὶ ἑτέρα διπλῆ κατηγορία πάλιν. Οὐ γὰρ μόνον αὐτοί, φησὶν, ὑβρίζουσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους εἰς τοῦτο πα- ρασκευάζουσι.

30 Τί τοίνυν τῆς διδασκαλίας ὄφελος, ὅταν ἑαυτοὺς μὴ διδάσκητε. Ἄλλ' ἀνωτέρω μὲν τοῦτο εἶπε μόνον. ἐνταῦθα δὲ καὶ εἰς τὸ ἐναντίον περιέτρεψεν».

φωνα μ' αὐτήν, ἐνῶ ἐκεῖνοι ποὺ δὲν τοὺς τὴν ἐμπιστεύθη, καν, καὶ χωρὶς τὸ πρωτότυπο τὴν παριστάνουν μὲ ἀκρίβεια. Στὴ συνέχεια, ἀφοῦ ἀνέφερε τὰ πλεονεκτήματα ποὺ ἔλαβαν ἀπὸ τὸ Θεό, λέγει, τὰ ἐλαττώματά τους, γιὰ τὰ ὁποῖα τοὺς κατηγοροῦσαν οἱ προφῆτες, φέροντας αὐτὰ ἐνώπιόν τους. «Ἐσὺ λοιπὸν ποὺ διδάσκεις τὸν ἄλλο, δὲ διδάσκεις τὸν ἑαυτὸ σου; ἐσὺ ποὺ κηρύττεις νὰ μὴν κλέβουν, κλέβεις; ἐσὺ ποὺ λέγεις νὰ μὴ μοιχεύουν οἱ ἄλλοι, μοιχεύεις; ἐσὺ ποὺ ἀπεχθάνεσαι τὰ εἰδωλα, γίνεσαι ἱερόσυλος;». Γιατὶ πραγματικὰ ἦταν πάρα πολὺ ἀπαγορευμένο νὰ πιάνουν τὰ χρήματα ποὺ βρίσκονταν στοὺς εἰδωλολατρικούς ναοὺς, γιατί τὸ πράγμα ἦταν βδελυρό. Ἡ τυραννίδα ὅμως τῆς φιλοχρηματίας, λέγει, σὰς ἔπεισε νὰ καταπατήσετε καὶ αὐτὸν τὸ νόμο.

Ἐπειτα τὸ πολὺ βαρύτερο τὸ προσθέτει τελευταῖο, λέγοντας· «Ἐσὺ ποὺ καυχιέσαι γιὰ τὸ νόμο, μὲ τὴν παράβαση τοῦ νόμου ἀτιμάζεις τὸ Θεό;». Ἀνέφερε δύο κατηγορίες ἐναντίον τους, ἢ καλύτερα τρεῖς· καὶ ὅτι ἀτιμάζουν, καὶ ὅτι ἀτιμάζουν μ' ἐκεῖνα ποὺ τιμήθηκαν, καὶ ὅτι ἀτιμάζουν αὐτὸν ποὺ τοὺς τίμησε, πράγμα ποὺ ἦταν ἡ χειρότερη μορφή ἀχαριστίας. Στὴ συνέχεια, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ πῶς τοὺς κατηγορεῖ μὲ βάση τὴ δική του κρίση, πρόσθεσε καὶ τὸν προφήτη σὰν κατήγορό τους, πρῶτα μὲ λίγα λόγια καὶ σύντομα καὶ περιληπτικά, ὕστερα ὅμως καὶ μὲ λεπτομέρειες, καὶ πρῶτα τὸν Ἡσαΐα, ὕστερα ὅμως καὶ τὸ Δαυῖδ, ὁπότε καὶ φανέρωσε περισσότερους τοὺς ἐλέγχους. Ὅτι λοιπὸν, λέγει, δὲν τὰ λέγω αὐτὰ μὲ σκοπὸ νὰ σὰς κατηγορήσω, ἄκουσε τί λέγει ὁ Ἡσαΐας· «Τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλασφημεῖται ἐξ αἰτίας σας ἀνάμεσα στοὺς ἐθνικούς»⁴. Νὰ καὶ ἄλλη διπλὴ κατηγορία πάλι. Γιατὶ ὄχι μόνο αὐτοί, λέγει, ἀτιμάζουν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους προετοιμάζουν γι' αὐτό.

Ποιό λοιπὸν εἶναι τὸ ὄφελος τῆς διδασκαλίας, ὅταν δὲ διδάσκετε τοὺς ἑαυτοὺς σας; Ἀλλὰ παραπάνω βέβαια αὐτὸ εἶπε μόνο, ἐνῶ ἐδῶ ἔστρεψε τὸ λόγο καὶ στὸ ἀντί-

Οὐδὲ γὰρ μόνον ἑαυτούς, ἀλλ' οὐδὲ ἑτέρους δι-
 δάσκετε τὰ πρακτέα· καὶ τὸ πολλῶ χαλεπώτερον, ὅτι
 οὐ μόνον οὐ διδάσκετε τὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔ-
 ναντία διδάσκετε, βλασφημεῖν τὸν Θεόν, ὅπερ ἑναν-
 5 τίον ἐστὶ τῷ νόμῳ. Ἐπεὶ ἡ περιτομὴ μέγα, φησὶν.
 Ὁμολογῶ καὶ γὰρ, ἀλλὰ τότε, ὅταν ἔχη τὴν ἑνδον πε-
 ριτομήν. Καὶ σκοπεῖ σύνεσιν, πῶς εὐκαιρῶς τὸν περὶ
 αὐτῆς εἰσήγαγε λόγον. Οὐ γὰρ εὐθέως ἀπ' αὐτῆς
 ἤρξατο, ἐπειδὴ πολλὴ ἦν αὐτῆς ἡ ὑπόληψις· ἀλλ' ἡ-
 10 νίκα ἔδειξεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ μείζονος προσκεκρουκό-
 τας, καὶ τῆς εἰς τὸν Θεὸν βλασφημίας αἰτίους, τότε
 λοιπὸν λαβὼν τὸν ἀκροατὴν κατεγνωκότα αὐτῶν, καὶ
 γυμνώσας τῆς προεδρείας, εἰσάγει τὸν περὶ τῆς πε-
 ριτομῆς λόγον, θαρρῶν, ὅτι οὐδεὶς αὐτῇ ψηφιεῖται
 15 λοιπὸν, καὶ φησι· «Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, εἰάν
 νόμον πράσσης».

Καίτοι γε ἐνῆν ἄλλως αὐτὴν ἐκβαλεῖν, καὶ εἰπεῖν,
 τί γὰρ ἐστὶν ἡ περιτομή; μὴ γὰρ κατόρθωμά ἐστι τοῦ
 ἔχοντος; μὴ γὰρ προαιρέσεως ἀγαθῆς ἐπίδειξις; Καὶ
 20 γὰρ ἐν ἀώρῳ γίνεται ἡλικία, καὶ οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ δὲ
 πάντες ἔμειναν ἀπερίτμητοι χρόνον πολύν· καὶ ἑτέρω-
 θεν δὲ πολλαχόθεν ἴδοι τις ἂν αὐτὴν οὐ σφόδρα ἀ-
 ναγκαίαν οὔσαν. Ἐπεὶ ὅμως οὐκ ἐντεῦθεν αὐτὴν ἐκ-
 βάλλει, ἀλλ' ὅθεν μάλιστα ἐχρῆν, ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ.
 25 Ἡ γὰρ ὑπερβολὴ τῆς νίκης αὕτη, δεῖξαι ἐντεῦθεν
 αὐτὴν οὔσαν εὐκαταφρόνητον, ὅθεν αὐτοῖς αἰδέσιμος
 ἦν. Καίτοι γε ἡδύνατο λέγειν, ὅτι καὶ οἱ προφηταὶ
 ἀπεριτμήτους καλοῦσιν Ἰουδαίους· ἀλλ' οὐπω τοῦτο
 τῆς περιτομῆς ἐστὶν ἐλάττωμα, ἀλλὰ τῶν κακῶς αὐ-
 30 τὴν μετιόντων. Τὸ δὲ ζητούμενον, δεῖξαι ὅτι καὶ ἐν

θετο. Γιατί ὄχι μόνο στοὺς ἑαυτοὺς σας, ἀλλ' οὔτε καὶ στοὺς ἄλλους διδάσκετε αὐτὰ ποὺ πρέπει νὰ κάνουν. Καὶ τὸ πολὺ φοβερότερο, ὄχι μόνο δὲ διδάσκετε τὶς ἐντολὲς τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀντίθετα διδάσκετε, νὰ βλασφημοῦν δηλαδὴ τὸ Θεό, πράγμα ποὺ εἶναι ἀντίθετο στὸ νόμο. Ἡ περιτομὴ ὅμως, λέγει, εἶναι μεγάλο πράγμα. Τὸ παραδέχομαι καὶ ἐγώ, ἀλλὰ τότε, ὅταν ἔχει κανεὶς τὴν ἐσωτερικὴν περιτομήν. Καὶ πρόσεχε σύνεση, πῶς στὴν κατάλληλη στιγμὴ ἔφερε τὸ λόγο γι' αὐτήν. Γιατί δὲν ἄρχισε ἀμέσως ἀπ' αὐτήν, ἐπειδὴ ἦταν μεγάλη ἡ ὑπόληψή της, ἀλλ' ὅταν ἔδειξε πῶς αὐτοὶ ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο ἔχουν ἔρθει σὲ σύγκρουση καὶ πῶς εἶναι ὑπεύθυνοι γιὰ τὴ βλασφημία τοῦ Θεοῦ, τότε λοιπὸν, ἀφοῦ βρῆκε πῶς ὁ ἀκροατὴς τοὺς ἔχει κατηγορήσει καὶ ἀφοῦ τοὺς στέρησε τὴν πρώτη θέση, ἀναφέρει τὸ λόγο γιὰ τὴν περιτομήν, ἐλπίζοντας πῶς κανεὶς δὲ θὰ τὴν ἐπιδοκιμάζει στὴ συνέχεια, καὶ λέγει «Γιατί ἡ περιτομὴ ὠφελεῖ βέβαια, ἐὰν ἐκτελεῖς τὸ νόμο».

Ἄν καὶ βέβαια ἦταν δυνατὸ νὰ τὴν ἀπορρίψει διαφορετικὰ καὶ νὰ πεῖ τί λοιπὸν εἶναι ἡ περιτομὴ; μήπως εἶναι κατόρθωμα αὐτοῦ ποὺ τὴν ἔχει; μήπως τάχα εἶναι ἀπόδειξη ἀγαθῆς προαίρεσης; Γιατί πραγματικὰ γίνεται σὲ πολὺ μικρὴ ἡλικία καὶ αὐτοὶ ποὺ βρίσκονταν στὴν ἔρημο ἔμειναν ἀπερίτμητοι ὅλοι γιὰ πολὺ χρόνο. Καὶ ἀπὸ πολλὰ ὅμως ἄλλα σημεῖα θὰ μπορούσε νὰ δεῖ κανεὶς πῶς δὲν εἶναι τόσο πολὺ ἀναγκαῖα. Ἄλλ' ὅμως δὲν τὴν ἀπορρίπτει ἔτσι, ἀλλ' ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ κυρίως ἔπρεπε, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ. Γιατί ἡ μεγάλη δύναμη τῆς νίκης εἶναι αὐτή, νὰ δείξει δηλαδὴ ὅτι αὐτὴ εἶναι περιφρονημένη ἀπὸ ἐκεῖ, ἀπ' ὅπου τοὺς ἦταν σεβαστὴ. Ἄν καὶ βέβαια μπορούσε νὰ πεῖ, ὅτι καὶ οἱ προφῆτες ὀνομάζουν ἀπερίτμητους τοὺς Ἰουδαίους. Αὐτὸ ὅμως μὲ κανένα τρόπο δὲν εἶναι ἐλάττωμα τῆς περιτομῆς, ἀλλ' ἐκείνων ποὺ κακῶς τὴν ἐπιδιώκουν. Τὸ ζητούμενο ὅμως εἶναι, νὰ δείξει πῶς

ἀρίστῳ βίῳ οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχει· τοῦτο δὴ κατασκευάζει λοιπόν.

Καὶ ἐνταῦθα μὲν οὐ παράγει τὸν πατριάρχην, ἀλλὰ πρότερον ἐτέρωθεν αὐτὴν προκαταβαλὼν, ὅστε-
 5 ρον ἐκεῖνον τηρεῖ, ὅταν τὸν περὶ τῆς πίστεως εἰσαγάγῃ λόγον, οὕτω λέγων· «Πῶς οὖν ἐλογίσθη ἡ πίστις τῷ Ἀβραάμ; ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκροβυστία;». Ἔως μὲν γὰρ ἂν πρὸς τὸν ἐθνικὸν αὕτη καὶ τὸν ἀκρόβυστον ἀγωνίζεται, οὐδὲν βούλεται τούτων
 10 εἰπεῖν, ἵνα μὴ σφόδρα φορτικὸς ᾖ, ὅταν δὲ πρὸς τὴν πίστιν ἀπομάχεται, τότε μειζόνως πρὸς αὐτὴν ἀποδύεται. Τέως μέντοι πρὸς τὴν ἀκροβυστίαν ἡ μάχη διὸ καὶ ὑφειμένως προάγει τὸν λόγον, καὶ φησι· «Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, εἰάν πράσσης τὸν νόμον· εἰάν
 15 δὲ παραβάτης νόμου ᾖς, ἡ περιτομὴ σου ἀκροβυστία γέγονε».

Δύο γὰρ ἐνταῦθα ἀκροβυστίας καὶ δύο περιτομάς φησιν, ὥσπερ καὶ δύο νόμους. Ἔστι γὰρ νόμος ὁ φυσικὸς, καὶ ἔστιν ὁ γραπτὸς· ἀλλὰ καὶ μέ-
 20 σος τούτων ὁ διὰ τῶν ἔργων. Καὶ σκόπει πῶς τοὺς τρεῖς τούτους δείκνυσι, καὶ εἰς μέσον ἄγει. «Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα», φησί. Ποῖον δὴ νόμον, εἰπέ μοι; Τὸν γραπτόν. «Φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ». Ποῖον; Τοῦ διὰ τῶν ἔργων. «Οὗτοι νόμον μὴ
 25 ἔχοντες». Ποῖον; Τὸν γραπτόν. «Ἐαυτοῖς εἰσι νόμος». Πῶς; Τῷ φυσικῷ κεχρημένοι. «Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου». Ποῖον; Τοῦ διὰ τῶν πράξεων. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔξω κεῖται ὁ διὰ τῶν γραμμάτων, οὗτος δὲ ἐνδον ὁ διὰ τῆς φύσεως, ὁ δὲ
 30 ἐν ταῖς πράξεσι καὶ τὸν μὲν τὰ γράμματα ὑπαγορεύει, τὸν δὲ ἡ φύσις, τὸν δὲ αἱ πράξεις.

Τούτου δὴ τοῦ τρίτου χρεία, δι' ὃν καὶ ἐκεῖνοι οἱ δύο, ὃ τε ἀπὸ τῆς φύσεως, ὃ τε ἀπὸ τῶν γραμμάτων· καὶ οὗτος μὴ παρῆ, οὐδὲν ὄφελος ἐκείνων, ἀλ-

καὶ στήν ἄριστη ζωὴ δὲν ἔχει καμία δύναμη. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποδείχνει στή συνέχεια.

Καὶ ἐδῶ βέβαια δὲν παρουσιάζει τὸν πατριάρχη, ἀλλ', ἀφοῦ πρῶτα τὴν ἀχρήστεψε ἀπὸ ἀλλοῦ, τελευταῖα προβάλλει αὐτόν, ὅταν ἀναφέρει τὸ λόγο γιὰ τὴν πίστη, λέγοντας τὰ ἐξῆς· «Πῶς λοιπὸν λογαριάστηκε ἡ πίστη στὸν Ἀβραάμ; ὅταν εἶχε περιτμηθεῖ ἢ ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος;»⁵. Γιατὶ ὅσο αὐτὴ μάχεται πρὸς τὸν ἐθνικὸ καὶ τὸν ἀπερίτμητο, δὲ θέλει νὰ πεῖ τίποτε ἀπὸ αὐτά, γιὰ νὰ μὴν εἶναι ὑπερβολικὰ ἐνοχλητικὸς. Ὅταν ὅμως μάχεται πρὸς τὴν πίστη, τότε ἀναλαμβάνει μεγαλύτερο ἀγῶνα πρὸς αὐτή. Πρῶτα ὅμως ἡ μάχη εἶναι πρὸς τὴν ἀκροβυστία. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ ἥπιο τρόπο συνεχίζει τὸ λόγο καὶ λέγει· «Γιατὶ ἡ περιτομὴ ὠφελεῖ βέβαια, ἐὰν ἐκτελεῖς τὸ νόμο. Ἐὰν ὅμως εἶσαι παραβάτης τοῦ νόμου, ἡ περιτομὴ σου ἔγινε σὰν τὴν ἀκροβυστία».

Ἐδῶ λοιπὸν ἐννοεῖ δύο ἀκροβυστίες καὶ δύο περιτομές, ὅπως καὶ δύο νόμους. Γιατὶ ὑπάρχει ὁ νόμος ὁ φυσικὸς, καὶ ὑπάρχει καὶ ὁ γραπτὸς· ὑπάρχει ὅμως καὶ ὁ ἐνδιάμεσός τους, ὁ νόμος μὲ τὰ ἔργα. Καὶ πρόσεχε πῶς ἀποδείχνει αὐτοὺς τοὺς τρεῖς καὶ τοὺς παρουσιάζει μπροστά τους. «Γιατὶ ὅταν ἐθνικοὶ ποὺ δὲν ἔχουν νόμο»⁶, λέγει. Πές μου, ποιὸ νόμο; Τὸ γραπτὸ. «Ἀπὸ τὴ φύση ἐκτελοῦν τίς ἐντολές τοῦ νόμου». Τίνος; Τοῦ νόμου μὲ τὰ ἔργα. «Αὐτοὶ χωρὶς νὰ ἔχουν νόμο». Ποιὸ νόμο; Τὸ γραπτὸ. «Νόμος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτὸς τους». Πῶς; Χρησιμοποιώντας τὸ φυσικὸ. «Αὐτοὶ ἀποδείχνουν τὸ ἔργο τοῦ νόμου». Τίνος; Τοῦ νόμου μὲ τίς πράξεις. Γιατὶ ἐκεῖνος, δηλαδὴ ὁ γραμμένος νόμος, βρίσκεται ἔξω ἀπὸ αὐτοὺς, ἐνῶ αὐτός, δηλαδὴ ὁ φυσικὸς, μέσα τους, καὶ ὁ ἄλλος στίς πράξεις. Καὶ τὸν πρῶτο ὑπαγορεύουν τὰ γράμματα, τὸ δεῦτερο ἡ φύση καὶ τὸν τρίτο οἱ πράξεις.

Αὐτοῦ λοιπὸν τοῦ τρίτου νόμου ὑπάρχει ἀνάγκη, γιὰ τὸν ὁποῖο ὑπάρχουν καὶ οἱ ἄλλοι δύο, καὶ ὁ νόμος ἀπὸ τὴ φύση, καὶ ὁ νόμος ἀπὸ τὰ γράμματα. Καὶ ἂν δὲν ὑ-

λά καὶ βλάβος μέγιστον. Καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ μὲν λέγων· «Ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις»· ἐπὶ δὲ τοῦ γραπτοῦ, «Ὁ κηρῦσσω μὴ κλέπτειν, κλέπτεις». Οὕτω καὶ ἀκρο-
 5 βυστίαί δύο, μία μὲν ἡ φυσική, δευτέρα δὲ ἡ ἀπὸ πράξεως· καὶ περιτομὴ μία μὲν ἡ ἐν τῇ σαρκί, δευτέρα δὲ ἡ ἀπὸ προαιρέσεως. Οἶον τι λέγω· περιετμήθη τις ὀκταήμερος· αὕτη σαρκική περιτομή· ἔπραξέ τις τὰ νόμιμα ἅπαντα· αὕτη διανοίας περιτομή, ἣν μά-
 10 λιστα ὁ Παῦλος ζητεῖ, μᾶλλον δὲ καὶ ὁ νόμος.

3. Ὅρα τοίνυν πῶς συγχωρήσας αὐτὴν τῷ λόγῳ, καθεῖλε τῷ πράγματι. Οὐ γὰρ εἶπε, περιττὸν ἢ περιτομή, ἀνόητον ἢ περιτομή, ἄχρηστον, ἀλλὰ τί· «Περιτομή μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσσης». Κα-
 15 τεδέξατο αὐτὴν τέως λέγων, ὁμολογῶ καὶ οὐκ ἀντιλέγω, ὅτι καλὴ ἡ περιτομή· ἀλλὰ πότε; Ὅταν καὶ τὴν τοῦ νόμου φυλακὴν ἔχη. «Ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ἦς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν». Οὐκ εἶπεν, οὐκέτι ὠφελεῖ, ἵνα μὴ δόξη αὐτὴν ὑβρίζειν· ἀλλὰ
 20 γυμνώσας αὐτῆς τὸν Ἰουδαῖον, τότε αὐτὸν βάλλει λοιπὸν· ὅπερ οὐκέτι τῆς περιτομῆς ἦν ὕβρις, ἀλλὰ τοῦ διὰ τῆς ραθυμίας αὐτὴν ἀπολέσαντος. Ὡσπερ οὖν τοὺς ἐν ἀξιώμασιν ὄντας, εἶτα ἀλισκομένους ἐπὶ μεγίστοις ἐγκλήμασιν, οἱ δικάζοντες ἀφελόμενοι τῆς
 25 τῶν ἀξιωμάτων τιμῆς, τότε κολάζουσιν· οὕτω καὶ Παῦλος ἐποίησεν. Εἰπὼν γάρ, «Ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ἦς», ἐπήγαγεν, «Ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονε»· καὶ δείξας ἀπερίτμητον, καταδικάζει λοιπὸν ἀδεῶς.

πάρχει αὐτός, δὲν ὑπάρχει κανένα ὄφελος ἀπὸ ἐκείνους, ἀλλὰ καὶ πάρα πολὺ μεγάλη βλάβη. Καὶ ἀποδείχνει αὐτὸ λέγοντας γιὰ τὸ φυσικὸ νόμο, «Γιατὶ μὲ αὐτὸ ποὺ κρίνεις τὸν ἄλλο, καταδικάζεις τὸν ἑαυτὸ σου»⁷, ἐνῶ γιὰ τὸ γραπτὸ, «Ἐσὺ ποὺ κηρύττεις νὰ μὴν κλέβουν οἱ ἄλλοι, κλέβεις». Ἔτσι ὑπάρχουν καὶ δύο ἀκροβυστίες, ἡ μία ἡ φυσικὴ καὶ ἡ δεύτερη ἀπὸ τὴν πράξη. Ἐπίσης ὑπάρχει καὶ περιτομὴ μία ποὺ ἀναφέρεται στὴ σάρκα, καὶ δεύτερη ἐκείνη ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν προαίρεση. Τί θέλω νὰ πῶ ἔκαμε κάποιος περιτομὴ μέσα σὲ ὀκτῶ ἡμέρες· αὐτὴ εἶναι ἡ σαρκικὴ περιτομὴ. Ἐκτέλεσε κάποιος ὅλες τὶς ἐντολὰς τοῦ νόμου· αὐτὴ εἶναι ἡ περιτομὴ τῆς ψυχῆς, ποὺ ὁ Παῦλος τὴ ζητάει ἰδιαίτερα, ἢ καλύτερα καὶ ὁ νόμος.

3. Πρόσεχε λοιπὸν πῶς, ἀφοῦ παραδέχθηκε τὴν περιτομὴ στὸ λόγο του, τὴν κατάργησε στὴν πράξη. Γιατὶ δὲν εἶπε, εἶναι περιττὸ πράγμα ἡ περιτομὴ, ἀνώφελο ἡ περιτομὴ, ἄχρηστο, ἀλλὰ τί εἶπε; «Γιατὶ ἡ περιτομὴ ὠφελεῖ βέβαια, ἐὰν ἐκτελεῖς τὸ νόμο». Ἀποδέχθηκε αὐτὴν πρῶτα λέγοντας, παραδέχομαι καὶ δὲν ἔχω ἀντίρρηση, πῶς ἡ περιτομὴ εἶναι καλὴ ἀλλὰ πότε; Ὅταν ἔχει καὶ τὴν τήρηση τοῦ νόμου. «Ἐὰν ὅμως εἶσαι παραβάτης τοῦ νόμου, ἡ περιτομὴ σου ἔγινε σὰν τὴν ἀκροβυστία». Δὲν εἶπε, δὲν ὠφελεῖ πιὰ, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ πῶς τὴν περιφρονεῖ. Ἀλλ', ἀφοῦ ἀπογύμνωσε τὸν Ἰουδαῖο ἀπ' αὐτὴ, τότε πλέον βάλλει ἐναντίον του, πράγμα ποὺ δὲν ἦταν πιὰ περιφρόνηση τῆς περιτομῆς, ἀλλ' ἐκείνου ποὺ μὲ τὴν ἀδιαφορία του τὴν ἔχασε. Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν ἐκείνους, ποὺ ἔχουν ἀξιώματα καὶ ἔπειτα συλλαμβάνονται γιὰ πάρα πολὺ μεγάλα ἐγκλήματα, ἀφοῦ τοὺς ἀφαιρέσουν οἱ δικαστὲς τὴν τιμὴ τῶν ἀξιωμάτων τους, τότε τοὺς τιμωροῦν, ἔτσι ἔκαμε καὶ ὁ Παῦλος. Γιατὶ, ἀφοῦ εἶπε, «Ἐὰν ὅμως εἶσαι παραβάτης τοῦ νόμου», πρόσθεσε, «Ἡ περιτομὴ σου ἔγινε σὰν τὴν ἀκροβυστία», καὶ ἀφοῦ ἔδειξε πῶς εἶναι ἀπερίτμητος, τὸν καταδικάζει στὴ συνέχεια χωρὶς φόβο.

«Όταν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάττει, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν περιτραπήσεται;». Ὁρα τί ποιεῖ· οὐ λέγει, ὅτι ἡ ἀκροβυστία τὴν περιτομὴν νικᾷ· τοῦτο γὰρ σφόδρα
 5 ἦν ἐπαχθὲς τοῖς τότε ἀκούουσιν· ἀλλ' ὅτι ἡ ἀκροβυστία περιτομὴ γέγονε. Καὶ ζητεῖ λοιπὸν τί ἐστὶ περιτομὴ, καὶ τί ἀκροβυστία· καὶ λέγει, ὅτι περιτομὴ πρᾶξις ἐστὶν ἀγαθὴ, καὶ ἡ ἀκροβυστία πρᾶξις πονηρὰ καὶ πρότερον μεταστήσας εἰς τὴν περιτομὴν τὸν ἀ-
 10 κρόβυστον τὸν πράξεις ἔχοντα χρηστάς, καὶ τὸν ἐμπερίτομον τὸν ἐν διεφθαρμένῳ βίῳ εἰς τὴν ἀκροβυστίαν ἐξωθήσας, οὕτω τὴν νίκην δίδωσι τῷ ἀκροβύστῳ. Καὶ οὐ λέγει, τῷ ἀκροβύστῳ, ἀλλ' ἐπὶ τὸ πρᾶγμα μέτεισιν οὕτω λέγων· «Οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία
 15 σου εἰς περιτομὴν μετατραπήσεται;». Καὶ οὐκ εἶπε, λογισθήσεται, ἀλλά, «Τραπήσεται», ὅπερ ἐμφαντικώτερον ἦν· ὡσπερ καὶ ἀνωτέρω οὐκ εἶπεν, ἡ περιτομὴ σου ἀκροβυστία λογίζεται, ἀλλά, «Γέγονε».

«Καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία». Ὁρᾷς,
 20 ὅτι δύο οἶδεν ἀκροβυστίας, τὴν μὲν ἐκ φύσεως, τὴν δὲ ἐκ προαιρέσεως; Ἐνταῦθα μέντοι τὴν ἐκ φύσεως λέγει, ἀλλ' οὐχ ἴσταται μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπάγει· «Τὸν νόμον τελοῦσά σε τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου;». Ὁρα τὴν λεπτοτάτην αὐ-
 25 τοῦ σύνεσιν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία τὴν περιτομὴν κρινεῖ, ἀλλά, ἔνθα μὲν ἡ νίκη ἦν, τὴν ἀκροβυστίαν εἰσάγει, ἔνθα δὲ ἡ ἥττα ἦν, οὐκέτι τὴν περιτομὴν δείκνυσιν ἥττωμένην, ἀλλὰ τὸν αὐτὴν ἔχοντα Ἰουδαῖον, φειδόμενος διὰ τῶν ρημάτων πλη-
 30 ξαι τὸν ἀκροατήν. Καὶ οὐκ εἶπε, σὲ τὸν νόμον ἔχοντα καὶ περιτομὴν, ἀλλ' ἔτι ἡμερώτερον, «Σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου· τουτέστι, καὶ ἀμύνει τῇ περιτομῇ ἢ τοιαύτη ἀκροβυστία, ἡδίκηται γάρ· καὶ βοηθεῖ τῷ νόμῳ, ἐπηρέασται γάρ·
 35 καὶ περιφανὲς ἴστησι τρόπαιον. Ἡ γὰρ νίκη τότε ἐ-

«Ὅταν λοιπὸν ὁ ἀπερίτμητος ἔθνικὸς τηρεῖ τίς ἐντολὰς τοῦ νόμου, δὲ θὰ μετατραπῆ ἢ ἀκροβυστία του σὲ περιτομή;». Πρόσεχε τί κάνει· δὲ λέγει, ὅτι ἡ ἀκροβυστία νικάει τὴν περιτομή, γιατί αὐτὸ ἦταν πάρα πολὺ δυσάρεστο στοὺς τότε ἀκροατὲς του, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀκροβυστία ἔγινε σὰν τὴν περιτομή. Καὶ ἐξετάζει στὴ συνέχεια τί εἶναι περιτομή καὶ τί ἀκροβυστία· καὶ λέγει, ὅτι ἡ περιτομή εἶναι καλὴ πράξις καὶ ἡ ἀκροβυστία κακὴ πράξις. Καὶ πρῶτα, ἀφοῦ μετέθεσε στὴν περιτομή τὸν ἀπερίτμητο, ποὺ εἶχε καλὰς πράξεις, καὶ ἀφοῦ ἔσπρωξε στὴν ἀκροβυστία τὸν περιτμημένο, ποὺ ζοῦσε μέσα σὲ ἀνήθικη ζωὴ, ἔτσι δίνει τὴ νίκη στὸν ἀπερίτμητο. Καὶ δὲ λέγει στὸν ἀπερίτμητο, ἀλλὰ προχωρεῖ στὸ πράγμα, λέγοντας τὰ ἐξῆς· «Δὲ θὰ μετατραπῆ ἢ ἀκροβυστία σου σὲ περιτομή;». Καὶ δὲν εἶπε, θὰ λογαριασθεῖ, ἀλλὰ, «Θὰ μετατραπῆ», πράγμα ποὺ ἦταν πιὸ ἔντονο· ὅπως ἀκριβῶς καὶ παραπάνω δὲν εἶπε, ἡ περιτομή σου λογαριάζεται σὰν ἀκροβυστία, ἀλλ', «Ἔγινε».

«Καὶ θὰ σὲ καταδικάσει ἢ φυσικὴ ἀκροβυστία». Βλέπετε, πῶς γνωρίζει δύο ἀκροβυστίες, τὴ φυσικὴ καὶ τὴν προαιρετικὴ; Ἐδῶ ὅμως ἐννοεῖ τὴ φυσικὴ, ἀλλὰ δὲ σταματᾷ μέχρις αὐτό, ἀλλὰ προσθέτει· «Ἡ ὁποία ἐκτελεῖ τὸ νόμο, ἐσένα ποὺ μὲ τὸ γράμμα καὶ τὴν περιτομή εἶσαι παραβάτης τοῦ νόμου;». Πρόσεχε τὴν εὐγενέστατην σύνεσίν του. Δὲν εἶπε, ὅτι ἡ φυσικὴ ἀκροβυστία θὰ καταδικάσει τὴν περιτομή, ἀλλὰ, ὅπου ἦταν ἡ νίκη, ἀναφέρει τὴν ἀκροβυστία, ὅπου ὅμως ἦταν ἡ ἥττα, δὲ δείχνει πῶς νικιέται ἡ περιτομή, ἀλλὰ ὁ Ἰουδαῖος ποὺ τὴν ἔχει, ἀποφεύγοντας νὰ πλήξει μὲ τὰ λόγια τὸν ἀκροατή. Καὶ δὲν εἶπε, ἐσένα ποὺ ἔχεις νόμο καὶ περιτομή, ἀλλ' ἀκόμη πιὸ ἥπια, «Ἐσένα ποὺ μὲ τὸ γράμμα καὶ τὴν περιτομή εἶσαι παραβάτης τοῦ νόμου». Δηλαδή, καὶ ὑπερασπίζεται τὴν περιτομὴ αὐτὴ ἢ ἀκροβυστία, γιατί ἔχει ἀδικηθεῖ, καὶ βοηθάει τὸ νόμο, γιατί ἔχει ἐπηρεασθεῖ καὶ στήνει λαμπρὸ τρόποιο. Γιατί ἡ νίκη τότε εἶναι λαμπρὴ, ὅταν ὁ Ἰουδαῖος

στὶ λαμπρά, ὅταν μὴ παρὰ Ἰουδαίου ὁ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ παρὰ ἀκροβύστου κρίνηται ὡσπερ ὅταν λέγῃ, «Ἄνδρες Νινευῖται ἐγερθήσονται, καὶ κατακρινούσι τὴν γενεὰν ταύτην». Οὐκοῦν οὐ τὸν νόμον ἀτιμάζει· σφόδρα γὰρ αὐτὸν αἰδεῖται· ἀλλὰ τὸν εἰς τὸν νόμον ὑβρίζοντα.

Εἶτα ὅτε κατεσκεύασε ταῦτα σαφῶς, θαρρῶν λοιπὸν ὀρίζεται τί ποτέ ἐστὶν ὁ Ἰουδαῖος, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐχὶ τὸν Ἰουδαῖον οὐδὲ τὴν περιτομήν, ἀλλὰ τὸν οὐχὶ Ἰουδαῖον καὶ τὸν ἀπερίτμητον ἐκβάλλει. Καὶ δοκεῖ μὲν ἀμύνειν αὐτῇ, καταλύει δὲ αὐτῆς τὴν ὑπόληψιν, ἀπὸ τοῦ συμβαίνοντος ἔχων τὰς ψήφους. Δείκνυσι γὰρ οὐ μόνον οὐδὲν μέσον Ἰουδαίου καὶ ἀκροβύστου, ἀλλὰ καὶ ἀνώτερον ὄντα τὸν ἀκρόβυστον, ἔὰν ἑαυτῷ προσέχη, καὶ τοῦτον ὄντα ἀκριβῶς τὸν Ἰουδαῖον· διό φησι· «Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἐν τῷ φανερῷ, ἐν σαρκί, περιτομή». Ἐνταῦθα αὐτοὺς πλήττει, ὡς πρὸς ἐπίδειξιν ἅπαντα πράττοντας. «Ἄλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομή καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι».

4. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἐξέβαλε τὰ σωματικὰ ἅπαντα. Καὶ γὰρ ἡ περιτομή ἐν τῷ φανερῷ καὶ τὰ σάββατα καὶ αἱ θυσίαι καὶ οἱ καθαρισμοί· ἅπερ ἅπαντα δι' ἐνὸς ἠνίξατο ρήματος εἰπὼν, «Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν». Ἄλλ' ἐπειδὴ τῆς περιτομῆς πολὺς ἦν ὁ λόγος, ὅπου γε καὶ τὸ σάββατον αὐτῇ παρεχώρει, εἰκότως τὰ πλείονα πρὸς αὐτὴν ἀποτείνεται. Εἰπὼν δέ, «Ἐν πνεύματι», προοδοποιεῖ λοιπὸν τῇ τῆς Ἐκκλησίας πολιτεία, καὶ τὴν πίστιν εἰσάγει καὶ γὰρ αὕτη ἐν καρδίᾳ καὶ πνεύματι τὸν ἔπαινον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔχει. Καὶ διὰ τί μὴ ἔδειξεν, ὅτι ὁ κατορθῶν Ἕλληνας Ἰουδαίου κατορθούντος οὐκ ἐστὶν

δὲν καταδικάζεται ἀπὸ τὸν Ἰουδαῖο, ἀλλ' ἀπὸ ἀπερίτμητο ἔθνικόν, ὅπως ἀκριβῶς ὅταν λέγει, «Ἄνδρες Νινευῖτες θ' ἀναστηθούν καὶ θὰ καταδικάσουν τὴ γενεὰ αὐτή»⁸. Ἐπομένως δὲν ἀτιμάζει τὸ νόμο, γιὰ τὸν σέβεται πάρα πολὺ, ἀλλ' ἐκεῖνον ποὺ περιφρονεῖ τὸ νόμο.

Στὴν συνέχεια, ὅταν ἀπέδειξε αὐτὰ μὲ σαφήνεια, μὲ θάρρος πλέον καθορίζει τί εἶναι ὁ Ἰουδαῖος καὶ δείχνει, πῶς δὲν ἀπορρίπτει τὸν Ἰουδαῖο, οὔτε τὴν περιτομή, ἀλλ' ἐκεῖνον ποὺ δὲν εἶναι Ἰουδαῖος καὶ τὸν ἀπερίτμητο. Καὶ φαίνεται βέβαια ὅτι τὴν ὑπερασπίζεται, στὴν πραγματικότητα ὅμως καταργεῖ τὴν ὑπόληψή της, ἐπειδὴ στηρίζεται σ' αὐτὸ ποὺ γίνεται. Γιὰ τὸ δείχνει πῶς ὄχι μόνο δὲν ὑπάρχει καμιὰ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸν Ἰουδαῖο καὶ τὸν ἀπερίτμητο, ἀλλὰ καὶ πῶς ὁ ἀπερίτμητος εἶναι ἀνώτερος, ἐὰν προσέχει τὸν ἑαυτό του, καὶ πῶς αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι ὁ Ἰουδαῖος. Γι' αὐτὸ λέγει «Γιὰ τὸ πραγματικὸς Ἰουδαῖος δὲν εἶναι ἐκεῖνος ποὺ φαίνεται, οὔτε ἡ περιτομή, ποὺ εἶναι φανερὴ στὴ σάρκα, εἶναι πραγματικὴ περιτομή». Ἐδῶ αὐτοὺς χτυπάει, ἐπειδὴ τὰ πάντα κάνουν γιὰ ἐπίδειξη. «Ἄλλ' ἐκεῖνος ποὺ εἶναι μέσα τοῦ Ἰουδαῖο, καὶ περιτομὴ εἶναι ἡ περιτομὴ τῆς καρδιάς ποὺ γίνεται μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὄχι μὲ τὸ γράμμα τοῦ νόμου».

4. Λέγοντας ὅμως αὐτό, ἀπέρριψε ὅλα τὰ σωματικά. Γιὰ τὸ πραγματικὰ ἡ περιτομὴ γίνεται στὰ φανερά, ὅπως καὶ τὰ Σάββατα καὶ οἱ θυσίαι καὶ οἱ καθαρισμοί. Αὐτὰ ἀκριβῶς ὅλα τὰ ὑπονόησε μὲ μιὰ λέξη λέγοντας, «Γιὰ τὸν Ἰουδαῖο δὲν εἶναι ἐκεῖνος ποὺ φαίνεται». Ἄλλ' ἐπειδὴ ἦταν πολὺς ὁ λόγος γιὰ τὴν περιτομή, ἀφοῦ βέβαια καὶ τὸ Σάββατο ὑποχωροῦσε σ' αὐτή, δικαιολογημένα τὰ περισσότερα ἀπευθύνονται σ' αὐτή. Λέγοντας ὅμως, «Μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα», προετοιμάζει στὴ συνέχεια τὸ δρόμο γιὰ τὴ Ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ παρουσιάζει τὴν πίστη. Γιὰ καὶ αὐτὴ γίνεται μὲ τὴν καρδιά καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ ἔχει τὸν ἔπαινο ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ Θεό. Καὶ γιὰ τὸ δὲν ἔδειξε, πῶς ὁ ἔθνικὸς ποὺ τηρεῖ τὸ νόμο δὲν εἶναι

ἐλάττων· ἀλλ' ὅτι κατορθῶν "Ἕλληνας Ἰουδαίου παρα-
 βαίνοντος κρείττων ἐστίν; "Ἰν' ἀναμφίβολον ποιήσῃ
 τὴν νίκην. Τούτου γὰρ ὁμολογηθέντος, ἐξ ἀνάγκης
 ἡ περιτομὴ τῆς σαρκὸς ἐκβάλλεται, καὶ δείκνυται, ὅ-
 5 τι πανταχοῦ βίου χρεία. "Ὅταν γὰρ ὁ μὲν "Ἕλληνας
 χωρὶς τούτων σώζεται, ὁ δὲ Ἰουδαῖος μετὰ τούτων
 κολάζεται, ἔστηκεν ἀργῶν ὁ ἰουδαϊσμός. "Ἕλληνας δὲ
 πάλιν οὐ τὸν εἰδωλολάτριν, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ καὶ
 ἐνάρετον καὶ τῶν νομικῶν παρατηρήσεων ἀπηλλα-
 10 γμένον φησί.

«Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου;». Ἐπειδὴ
 πάντα ἐξέβαλε, τὴν ἀκρόασιν, τὴν διδασκαλίαν, τὸ
 ὄνομα τοῦ Ἰουδαίου, τὴν περιτομήν, τὰ ἄλλα πάντα,
 διὰ τοῦ λέγειν, ὅτι «Ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖος οὐκ
 15 ἔστιν, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ», ὁρᾷ λοιπὸν ἀντίθεσιν
 ἀνακύπτουσαν· καὶ πρὸς αὐτὴν ἴσταται. Τίς δὲ ἐ-
 στίη ἡ ἀντίθεσις; Εἰ μηδέν, φησὶν, ὠφελεῖ ταῦτα,
 τίνοσ ἐνεκεν καὶ ἐκλήθη τὸ ἔθνος, καὶ περιτομὴ ἐδό-
 θη; Τί οὖν ποιεῖ, καὶ πῶς αὐτὴν λύει; Δι' ὧν ἔλυσε
 20 καὶ τὰ ἀνωτέρω. "Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ οὐ τὰ ἐγκώμια
 αὐτῶν εἶπεν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τὰς εὐεργεσίας, οὐ τὰ
 αὐτῶν κατορθώματα· τὸ γὰρ Ἰουδαῖον ὀνομάζεσθαι,
 καὶ γινώσκειν τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζειν τὰ διαφέ-
 ροντα, οὐκ αὐτῶν ἦν κατόρθωμα, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θε-
 25 οῦ χάριτος ὅπερ καὶ ὀνειδίζων αὐτοῖς ὁ προφήτης ἔ-
 λεγεν· «Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει, καὶ τὰ κρί-
 ματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς»· καὶ ὁ Μωϋσῆς πάλιν,
 «Ἐρωτήσατε, εἰ γέγονε κατὰ τὸ ρῆμα τοῦτο»,
 φησὶν, «εἰ ἤκουσεν ἔθνος φωνὴν Θεοῦ ζῶντος ἐκ
 30 μέσου τοῦ πυρός, καὶ ἔζησε»· τοῦτο δὴ καὶ ἐνταῦθα
 ποιεῖ.

"Ὡσπερ γὰρ, ὅτε ἔλεγε περὶ τῆς περιτομῆς, οὐκ
 εἶπεν ὅτι· ἡ δὲ περιτομὴ οὐδὲν ὠφελεῖ χωρὶς βίου,
 ἀλλὰ περιτομὴ ὠφελεῖ μετὰ βίου, τὸ αὐτὸ μὲν δηλῶν,

κατώτερος ἀπὸ τὸν Ἰουδαῖο πού τὸν τηρεῖ, ἀλλὰ πὼς ὁ ἔθνικός πού τὸν τηρεῖ εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Ἰουδαῖο πού τὸν παραβαίνει; Γιὰ νὰ κάμει ἀναμφισβήτητη τὴ νίκη. Ὅταν λοιπὸν γίνει δεκτὸ αὐτό, ἀναγκαστικὰ ἀπορρίπτεται ἡ περιτομὴ τῆς σάρκας, καὶ ἀποδεικνύεται πὼς παντοῦ χρειάζεται ὁ ὀρθὸς τρόπος ζωῆς. Γιατί, ὅταν ὁ ἔθνικός σώζεται χωρὶς αὐτά, ἐνῶ ὁ Ἰουδαῖος μαζί μ' αὐτά τιμωρεῖται, εἶναι ἄχρηστος ὁ Ἰουδαϊσμός. Ἐθνικὸ ὅμως πάλι δὲν ἐννοεῖ τὸν εἰδωλολάτρη, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ καὶ ἐνάρετο καὶ ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὶς παρατηρήσεις τοῦ νόμου.

«Ποιὸ λοιπὸν εἶναι τὸ πλεονέκτημα τοῦ Ἰουδαίου;». Ἐπειδὴ δηλαδὴ τὰ ἀπέρριψε ὅλα, τὴν ἀκρόαση, τὴ διδασκαλία, τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουδαίου, τὴν περιτομὴ, ὅλα τὰ ἄλλα, μὲ τὸ νὰ πει, ὅτι «Ἐκεῖνος πού ἀπὸ ἔξω φαίνεται δὲν εἶναι πραγματικὸς Ἰουδαῖος, ἀλλ' ἐκεῖνος πού εἶναι μέσα του», βλέπει στὴ συνέχεια πὼς προκύπτει κάποια ἀντίθεση καὶ σταματᾷ σ' αὐτήν. Ποιὰ ὅμως εἶναι ἡ ἀντίθεση; Ἐὰν δὲν ὠφελοῦν, λέγει καθόλου αὐτά, γιὰ ποιὸ λόγο καὶ τὸ ἔθνος κλήθηκε καὶ ἡ περιτομὴ δόθηκε; Τί λοιπὸν κάνει καὶ πὼς λύνει τὴν ἀντίθεση αὐτή; Μὲ αὐτὰ πού ἔλυσε καὶ τὰ παραπάνω. Ὅπως λοιπὸν ἐκεῖ δὲν εἶπε τὰ δικά τους ἐγκώμια, ἀλλὰ τὶς εὐεργεσίες τοῦ Θεοῦ, καὶ ὄχι τὰ κατορθώματά τους. Γιατί τὸ ὅτι ὀνομάζεται Ἰουδαῖος καὶ γνωρίζει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ξεχωρίζει τὶς διαφορὲς, δὲν ἦταν κατορθῶμα δικό τους, ἀλλὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, πράγμα πού καὶ ὁ προφήτης ἔλεγε κατηγορώντας αὐτούς: «Δὲν ἔκαμε τὸ ἴδιο γιὰ κάθε ἔθνος καὶ δὲ φανέρωσε σ' αὐτούς τὶς ἐντολὲς του»⁹ καὶ ὁ Μωυσῆς πάλι λέγει, «Ρωτῆστε, μήπως ἔγινε σύμφωνα μὲ τὸ λόγο αὐτό, ἂν κάποιο ἔθνος ἄκουσε τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ πού ζεῖ ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ φωτιὰ καὶ ἔζησε»¹⁰. Αὐτὸ λοιπὸν κάνει καὶ ἐδῶ.

Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν, ὅταν μιλοῦσε γιὰ τὴν περιτομὴ, δὲν εἶπε ἡ περιτομὴ ὅμως δὲν ὠφελεῖ καθόλου χωρὶς ὀρθὸ τρόπο ζωῆς, ἀλλ' ἡ περιτομὴ ὠφελεῖ ὅταν συνο-

ἡμερώτερον δέ· καὶ πάλιν, «Ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ἦς», οὐκ εἶπεν, οὐδὲν ὠφελῆ σὺ ὁ ἐμπερίτομος, ἀλλ' «Ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονε»· καὶ μετ' ἐκεῖνο δὲ πάλιν, «Κρινεῖ», φησί, «ἡ ἀκροβυστία»
 5 οὐχὶ τὴν περιτομήν, ἀλλὰ «σὲ τὸν παραβάτην νόμου», τῶν μὲν νομίμων φειδόμενος, τοὺς δὲ ἀνθρώπους βάλλων οὕτω καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ. Ἀντιθεῖς γὰρ ἑαυτῷ τοῦτο, καὶ εἰπὼν, «Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου;» οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐδέν, ἀλλὰ συνέδραμε τῷ λό-
 10 γῳ, καὶ διὰ τῶν ἐξῆς πάλιν αὐτὸ ἀνεῖλε, καὶ ἔδειξε καὶ κολαζομένους ἀπὸ ταύτης τῆς προεδρείας. Καὶ πῶς; Ἐγὼ λέγω, τὴν ἀντίθεσιν εἰς μέσον ἀγαγών. «Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου», φησὶν, «ἢ τίς ἢ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς. Πολὺν κατὰ πάντα τρόπον.
 15 Πρῶτον μὲν, ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ.

Εἶδες, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, οὐδαμοῦ τὰ κατορθώματα αὐτῶν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τὰς εὐεργεσίας ἀριθμοῦν-
 τα; Τί δέ ἐστιν, «Ἐπιστεύθησαν»; Ὅτι αὐτοὶ ἐνε-
 χειρίσθησαν τὸν νόμον, ὅτι τοσοῦτον ἀξίους εἶναι ἐ-
 20 νόμιζεν, ὡς πιστεῦσαι χρησμούς αὐτοῖς ἄνωθεν κατενεχθέντας. Καὶ οἶδα μὲν, ὅτι τινὲς τό, «Ἐπιστεύθησαν», οὐκ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων λέγουσιν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν λογίων, τουτέστιν, ὅτι ἐπιστεύθη ὁ νόμος· ἀλλὰ τὸ ἐξῆς οὐκ ἀφήσει τοῦτο νομίζεσθαι. Πρῶτον μὲν
 25 γὰρ κατηγορῶν αὐτῶν ταῦτα λέγει, καὶ δεικνὺς πολλῆς μὲν ἄνωθεν ἀπολαύσαντας εὐεργεσίας, πολλὴν δὲ ἐπιδειξαμένους ἀγνωμοσύνην. Ἐπειτα δὲ καὶ τὰ ἐξῆς τοῦτο δηλοῖ ἐπήγαγε γάρ· «Τί γάρ, εἰ ἠπίστησαν τινες;».

30 Εἰ δὲ ἠπίστησαν, πῶς, τινὲς φασιν, ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια; Τί οὖν φησιν; Ὅτι ὁ Θεὸς αὐτοῖς ταῦτα ἐπίστευσεν, οὐχ ὅτι αὐτοὶ τοῖς λόγοις ἐπίστευσαν· ἐπεὶ πῶς ἔχει λόγον τὸ ἐξῆς; καὶ γὰρ ἐπήγαγε· «Τί γάρ, εἰ ἠπίστησαν τινες;». Καὶ τὸ μετὰ τοῦτο
 35 δὲ τὸ αὐτὸ δηλοῖ προσέθηκε γὰρ πάλιν λέγων· «Μὴ γὰρ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργή-

δεύεται καὶ μὲ τὸν τρόπο ζωῆς, φανερώνοντας βέβαια τὸ ἴδιο, ἀλλὰ πιὸ ἥπια· καὶ πάλι, «Ἐὰν ὅμως εἶσαι παραβάτης τοῦ νόμου», δὲν εἶπε, δὲν ὠφελεῖσαι καθόλου ἐσὺ ὁ περιτμημένος, ἀλλ' «Ἡ περιτομή σου ἔγινε σὰν τὴν ἀκροβυστία»· καὶ ὕστερα ἀπὸ ἐκεῖνο πάλι λέγει, «Θὰ κατακρίνει ἡ ἀκροβυστία», ὄχι τὴν περιτομή ἀλλὰ «σένα τὸν παραβάτη τοῦ νόμου», σεβόμενος τίς ἐντολές τοῦ νόμου καὶ στρεφόμενος ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων, ἔτσι κάνει καὶ ἐδῶ. Γιατί, φέροντας αὐτὸ σ' ἀντίθεση πρὸς τὸν ἑαυτὸ του καὶ λέγοντας, «Ποιὸ λοιπὸν εἶναι τὸ πλεονέκτημα τοῦ Ἰουδαίου», λέγει, «ἢ ποιά εἶναι ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; Τὸ πλεονέκτημα εἶναι μεγάλο ἀπὸ κάθε ἄποψη. Πρῶτα βέβαια, ὅτι ὁ Θεὸς τοὺς ἐμπιστεύτηκε τίς ἐντολές του».

Εἶδες, αὐτὸ ποὺ εἶπα προηγουμένως, πῶς πουθενὰ δὲν ἀπαριθμεῖ τὰ δικά τους κατορθώματα, ἀλλὰ τίς εὐεργεσίες τοῦ Θεοῦ; Καὶ τί σημαίνει, «Ἐπιστεύθησαν»; Ὅτι αὐτοὶ ἀνέλαβαν τὸ νόμο, ὅτι τοὺς θεωροῦσε τόσο ἄξιους, ὥστε νὰ ἐμπιστευθεῖ σ' αὐτοὺς τίς ἐντολές που κατέβηκαν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ. Καὶ ξέρω βέβαια, πῶς μερικοὶ τὸ, «Ἐπιστεύθησαν», δὲν τὸ ἀναφέρουν στοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ στὰ λόγια, δηλαδή, ὅτι ἐμπιστεύθηκε ὁ νόμος. Ἡ συνέχεια ὅμως δὲν ἐπιτρέπει νὰ νομίζεται αὐτό. Γιατί πρῶτα τὰ λέγει αὐτὰ μὲ σκοπὸ νὰ τοὺς κατηγορήσει καὶ ν' ἀποδείξει πῶς ἀπόλαυσαν μεγάλη εὐεργεσία ἀπὸ τὸ Θεό, ἀλλ' ἔδειξαν μεγάλη ἀχαριστία. Στὴ συνέχεια ὅμως καὶ τὰ ἐπόμενα αὐτὸ φανερώνουν. Γιατί πρόσθεσε· «Τί λοιπὸν, ἐὰν μερικοὶ ἔδειξαν ἀπιστία;».

Ἐὰν ὅμως ἔδειξαν ἀπιστία, πῶς ἰσχυρίζονται μερικοὶ, ὅτι πιστεύτηκαν τὰ λόγια; Τί λοιπὸν ἐννοεῖ; Ὅτι ὁ Θεὸς ἐμπιστεύτηκε αὐτὰ σ' αὐτούς, ὄχι ὅτι αὐτοὶ πίστεψαν στὰ λόγια. Γιατί πῶς δικαιολογεῖται τὸ ἐπόμενο; Γιατί βέβαια πρόσθεσε· «Τί σημαίνει λοιπὸν, ἐὰν μερικοὶ ἔδειξαν ἀπιστία;». Καὶ τὸ λεγόμενον ὕστερα αὐτὸ τὸ ἴδιο φανερώνει, γιατί πάλι πρόσθεσε λέγοντας; «Μήπως λοιπὸν ἡ ἀπιστία τους θὰ καταργήσει τὴν ἀξιοπιστία τοῦ Θε-

σει; *Μὴ γένοιτο*». Τοῦτο τοίνυν, ὃ ἐπιστεύθησαν, τοῦ Θεοῦ τὴν δωρεὰν ἀνακηρύττει. Σὺ δέ μοι σκόπει καὶ ἐνταῦθα σύνεσιν. Τὴν γὰρ κατηγορίαν αὐτῶν οὐ παρ' ἑαυτοῦ πάλιν εἰσάγει, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀντιθέσεως ὡσαυ-
 5 νεί ἔλεγεν, ἀλλ' ἴσως ἔρεις, καὶ τί τὸ ὄφελος τῆς περιτομῆς ταύτης; οὐ γὰρ ἐχρήσαντο αὐτῇ εἰς δέον· ἐπιστεύθησαν γὰρ τὸν νόμον, καὶ ἠπίστησαν. Καὶ τέως οὐ σφοδρὸς ἐστὶ κατήγορος, ἀλλ' ὡς τὸν Θε-
 10 οὐν ἀπαλλάττων ἐγκλημάτων, οὕτω περιτρέπει εἰς αὐτοὺς τὴν κατηγορίαν ἅπασαν.

Τί γὰρ ἐγκαλεῖς, φησὶν, ὅτι ἠπίστησαν; καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸν Θεόν; μὴ γὰρ τὴν εὐεργεσίαν αὐτοῦ ἀνατρέπει τῶν εὐεργετηθέντων ἢ ἀγνωμοσύνη; ἢ τὴν τιμὴν ποιεῖ μὴ εἶναι τιμὴν; Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τό,
 15 «*Μὴ ἢ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσει; Μὴ γένοιτο*». Ὡς ἂν εἰ ἔλεγέ τις· ἐγὼ τὸν δεῖνα ἐτίμησα· εἰ δὲ μὴ προσήκατο τὴν τιμὴν ἐκεῖνος, τοῦτο ἐμοὶ κατηγορίαν οὐ φέρει, οὐδὲ λυμαίνεται μου τὴν φιλανθρωπίαν, ἀλλ' ἐκείνου δείκνυσι
 20 τὴν ἀναισθησίαν. Ὁ δὲ Παῦλος οὐ τοῦτο μόνον λέγει, ἀλλὰ καὶ τὸ πολλῶ πλεον· ὅτι οὐ μόνον οὐ προσ-
 τρίβεται ἔγκλημα τῷ Θεῷ ἢ ἀπιστία ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ μείζονα δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν τιμὴν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν, ὅταν καὶ τὸν μέλλοντα αὐτὸν ἀτιμάζειν
 25 φαίνεται τιμῶν.

5. Εἶδες πῶς αὐτοὺς ἐποίησεν ὑπευθύνους ἐγκλημάτων, ἀφ' ὧν ἐκαλλωπίζοντο; εἶπερ ὁ μὲν Θεὸς τοσαύτη περὶ αὐτοὺς ἐχρήσατο τῇ τιμῇ, ὡς μὴδὲ τὸ μέλλον προορῶν ἀποσχέσθαι τῆς περὶ αὐτοὺς εὐνοίας· αὐτοὶ δὲ τὸν τιμήσαντα, δι' ὧν ἐτιμήθησαν, ὕβρισαν. Εἶτα ἐπειδὴ εἶπε, «*Τί γὰρ, εἰ ἠπίστησάν τινες;*» φαίνονται δὲ πάντες ἠπιστηκότες· ἵνα μὴ πάλιν κατὰ τὴν ἱστορίαν λέγων, δόξη σφοδρὸς αὐτῶν εἶναι

οὔ; Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη». Αὐτό, λοιπόν, πού τοὺς ἐμπιστεύτηκε, ἀνακηρύσσει τὴ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐσὺ ὅμως πρόσεχε, παρακαλῶ, καὶ ἐδῶ τὴ σύνεσή του. Γιατὶ τὴν κατηγορία τοὺς δὲν τὴν παρουσιάζει πάλι ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ ἔτσι ἀπὸ τὴν ἀντίθεση. Σὰν νὰ ἔλεγε, ἴσως ὅμως θὰ πεῖς, καὶ ποιό τὸ ὄφελος αὐτῆς τῆς περιτομῆς; γιατί δὲν τὴ χρησιμοποίησαν ὅπως ἔπρεπε; γιατί τοὺς ἐμπιστεύτηκε ὁ νόμος καὶ ἔδειξαν ἀπιστία. Καὶ στὴν ἀρχὴ δὲν εἶναι σφοδρὸς κατήγορος, ἀλλ', ἀπαλλάσσοντας τὸ Θεὸ ἀπὸ τὶς κατηγορίες, στρέφει ἔτσι ὅλη τὴν κατηγορία σ' αὐτούς.

Γιατί λοιπόν κατηγορεῖς, λέγει, ὅτι ἔδειξαν ἀπιστία; καὶ ποιά σχέση ἔχει αὐτὸ μὲ τὸ Θεό; μήπως λοιπόν ἡ ἀχαριστία αὐτῶν πού εὐεργετήθηκαν ἀνατρέπει τὴν εὐεργεσία τοῦ Θεοῦ; ἢ κάνει τὴν τιμὴ νὰ μὴν εἶναι τιμὴ; Γιατὶ αὐτὸ σημαίνει τό, «Μήπως ἡ ἀπιστία τοὺς θὰ καταργήσει τὴν ἀξιοπιστία τοῦ Θεοῦ; Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη». Σὰν νὰ ἔλεγε κάποιος: ἐγὼ τίμησα τὸν τάδε· ἐὰν ὅμως ἐκεῖνος δὲ δέχθηκε τὴν τιμὴ, αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ κατηγορία γιὰ μένα, οὔτε ἔξαφανίζει τὴ φιλανθρωπία μου, ἀλλ' ἀποδείχνει τὴν ἀναισθησία του. Ὁ Παῦλος ὅμως ὄχι μόνο αὐτὸ λέγει, ἀλλὰ καὶ τὸ πολὺ περισσότερο· ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐπιστία τοὺς ὄχι μόνο δὲν καταλογίζεται σὰν κατηγορία στὸ Θεό, ἀλλὰ δείχνει καὶ μεγαλύτερη τὴν τιμὴ του καὶ τὴ φιλανθρωπία του, ὅταν φαίνεται νὰ τιμᾶει καὶ ἐκεῖνον πού πρόκειται νὰ τὸν ἀτιμᾶσει.

5. Εἶδες πῶς τοὺς ἔκαμε αὐτοὺς υπεύθυνους γιὰ κατηγορίες ἀπ' αὐτὰ πού ὑπερηφανεύονταν; "Αν καὶ ὁ Θεὸς μεταχειρίστηκε γι' αὐτοὺς τόσο μεγάλη τιμὴ, ὥστε νὰ μὴ σταματήσει τὴν εὐνοιά του γι' αὐτούς, ἐπειδὴ προβλέπει τὸ μέλλον, αὐτοὶ ὅμως περιφρόνησαν ἐκεῖνον πού τοὺς τίμησε, μ' ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα τιμήθηκαν. "Ἐπειτα, ἐπειδὴ εἶπε, «Τί λοιπόν ἐὰν μερικοὶ ἔδειξαν ἀπιστία;» φαίνονται πῶς ὅλοι ἔχουν δείξει ἀπιστία. Γιὰ νὰ μὴ φανεῖ πάλι, μιλώντας σύμφωνα μὲ τὴν πραγματικότητα, ὅτι εἶναι

κατήγορος, ὡς ἐχθρός, ἐν τάξει λογισμοῦ καὶ συλλογισμοῦ τίθησι τὸ ἐπὶ τῆς ἀληθείας γεγενημένον, οὕτω λέγων· «Γενέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης». Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· οὐ
 5 λέγω, φησὶν, ὅτι τινὲς ἠπίστησαν, ἀλλ', εἰ βούλει, τίθει πάντας ἠπιστηκέναι τὸ ἀληθὲς γεγενημένον κατὰ συνδρομὴν συγχωρῶν, ἵνα ἀνεπαχθῆς εἶναι δόξη καὶ ἀνύποπτος. Καὶ γὰρ οὕτω μᾶλλον δικαιουῦται, φησὶν, ὁ Θεός.

10 Τί ἐστι, δικαιουῦται; Εἰ κρίσις γένοιτο καὶ ἐξέτασις τῶν ὑπεργμένων τοῖς Ἰουδαίοις παρ' αὐτοῦ, καὶ τῶν παρ' αὐτῶν εἰς αὐτὸν γεγενημένων, τὰ νικητήρια ἔσται παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ πάντα. Καὶ δείξας τοῦτο σαφῶς ἐκ τῶν ἔμπροσθεν
 15 εἰρημένων, τότε καὶ τὸν προφήτην εἰσήγαγε τούτοις ψηφιζόμενον καὶ λέγοντα· «Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσης ἐν τῷ κρίνεσθαί σε». Αὐτὸς μὲν γὰρ τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα ἐποίησεν, ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲ οὕτως ἐγένοντο βελτίους. Εἶτα ἐκ τού-
 20 του πάλιν ἀντίθεσιν ἐτέραν ἀνακύπτουσαν εἰς μέσον ἄγει, καὶ φησιν· «Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν; κατὰ ἄνθρωπον λέγω. Μὴ γένοιτο». Ἄτοπον ἀτόπῳ λύει λοιπόν. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ-
 25 το ἀσαφές, ἀναγκαῖον αὐτὸ σαφέστερον εἰπεῖν.

Τί οὖν ἐστιν, ὃ φησιν; Ἐτίμησε τοὺς Ἰουδαίους ὁ Θεός, ὑβρίσαν αὐτὸν ἐκεῖνοι. Τοῦτο αὐτὸν ποιεῖ νικῆσαι, καὶ πολλὴν αὐτοῦ δείκνυσι τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι καὶ τοιοῦτους ὄντας ἐτίμησεν. Οὐκοῦν ἐπει-
 30 δὴ, ὅτι ὑβρίσαμεν, φησὶν, ἡμεῖς καὶ ἠδικήσαμεν, διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐνίκησε καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ λαμπρὰ ἐφάνη, τίνος ἔνεκεν κολάζομαι, φησί, αἷτιος αὐτῷ τοῦ νικῆσαι γενόμενος δι' ὧν ὑβρίσα; Πῶς οὖν αὐτὸ λύει; Ἐτέρῳ, ὅπερ ἔφην, ἀτόπῳ πάλιν. Εἰ γὰρ
 35 αἷτιος, φησί, σὺ τῆς νίκης ἐγένου, καὶ μετὰ ταῦτα

σφοδρός τους κατήγορος σάν έχθρός, αναφέρει τὸ ἀληθινὸ γεγονὸς σάν σκέψη καὶ συμπέρασμα, λέγοντας ἔτσι: «Ἄς γίνεῖ ὅμως ὁ Θεὸς ἀληθινὸς καὶ κάθε ἄνθρωπος ψεύτης». Αὐτὸ ὅμως ποὺ λέγει, σημαίνει τὸ ἐξῆς: δὲν ἐννοῶ, λέγει, ὅτι μερικοὶ ἔδειξαν ἀπιστία, ἀλλά, ἐὰν θέλεις, λογάριαζε πὼς ὅλοι ἔχουν δείξει ἀπιστία, ἀναφέροντας τὸ ἀληθινὸ γεγονὸς συμπερασματικά, γιὰ νὰ φανεῖ μαλακὸς καὶ ἀνυποψίαστος. Γιατὶ πραγματικὰ ἔτσι δικαιώνεται, λέγει, ὁ Θεός.

Τί σημαίνει, δικαιώνεται; Ἐὰν γίνεῖ κρίση καὶ ἐξέταση ἐκείνων ποὺ ἔκαμε ὁ Θεὸς στοὺς Ἰουδαίους καὶ ἐκείνων ποὺ αὐτοὶ ἔκαμαν στὸ Θεό, ἡ νίκη θὰ εἶναι μὲ τὸ μέρος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δικαίωση ὅλη δική του. Καὶ ἀφοῦ τὸ ἔδειξε καθαρὰ αὐτὸ ἀπ' ὅσα προηγουμένως ἀνέφερε, τότε παρουσίασε καὶ τὸν προφήτη ποὺ συμφωνεῖ μ' αὐτὰ καὶ λέγει: «Γιὰ νὰ δικαιωθεῖς στὰ λόγια σου, καὶ νὰ νικήσεις ὅταν σὲ κρίνουν οἱ ἄνθρωποι»¹¹. Αὐτὸς δηλαδὴ ἔκαμε ὅλα τὰ δικά του, ἐκεῖνοι ὅμως οὔτε ἔγιναν καλύτεροι. Στὴ συνέχεια παρουσιάζει πάλι ἄλλη ἀντίθεση ποὺ προκύπτει ἀπ' αὐτό, καὶ λέγει: «Ἐὰν ὅμως ἡ δική μας ἀδικία ἀποδεικνύει τὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, τί θὰ ποῦμε; μήπως εἶναι ἄδικος ὁ Θεὸς ποὺ ὀργίζεται ἐναντίον μας; μιλάω σάν ἄνθρωπος. Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη». Στὴ συνέχεια λύνει τὸ ἄτοπο μὲ ἄτοπο. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸ εἶναι ἀσαφές, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ παρουσιάσω σαφέστερα.

Τί λοιπὸν σημαίνει αὐτὸ ποὺ λέγει; Ὁ Θεὸς τίμησε τοὺς Ἰουδαίους, αὐτοὶ τὸν περιφρόνησαν. Αὐτὸ τὸν κάνει νὰ νικήσει καὶ δείχνει τὴ μεγάλη φιλανθρωπία του, γιατί τοὺς τίμησε, μολονότι ἦταν τέτοιοι. Ἐπομένως, ἐπειδὴ, ἀφοῦ περιφρονήσαμε, λέγει, καὶ ἀδικήσαμε, γι' αὐτὸ ὁ Θεὸς νίκησε καὶ ἡ δικαιοσύνη του φάνηκε λαμπρή, γιὰ ποῖο λόγο τιμωροῦμαι, λέγει, ἀφοῦ ἔγινα αἷτιος νὰ νικήσει μ' αὐτὰ ποὺ περιφρόνησα; Πῶς λοιπὸν τὸ λύνει αὐτό; Μὲ ἄλλο, ὅπως εἶπα, ἄτοπο πάλι. Ἐὰν λοιπὸν, λέγει, ἔγινες ἐσὺ αἷτιος τῆς νίκης του, καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὰ τιμω-

κολάζη, ἀδικία τὸ γινόμενον· εἰ δὲ οὐκ ἄδικος, κολάζη δέ, οὐκέτι αἷτιος αὐτῷ τῆς νίκης γέγονας. Καὶ ὄρα τὴν εὐλάβειαν τὴν ἀποστολικήν. Εἰπὼν γάρ, «Μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν;» ἐπήγαγε, 5 «Κατὰ ἄνθρωπον λέγω». Ὡς ἂν τις, φησί, κατὰ ἀνθρώπινον διαλεχθείη λογισμόν· πολὺ γὰρ καὶ τὰ παρ' ἡμῖν δοκοῦντα εἶναι δίκαια ὑπερβαίνει τοῦ Θεοῦ ἢ δικαιοκρισία, καὶ ἔχει τινὰς καὶ ἑτέρους ἀπορρήτους λόγους.

10 Εἶτα ἐπειδὴ ἀσαφὲς ἦν, καὶ ἐκ δευτέρου τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν· «Εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύδει ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι καὶ γὰρ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι; Εἰ γὰρ ὁ Θεός, φησί, φιλόανθρωπος καὶ δίκαιος ἐφάνη καὶ ἀγαθός, 15 ἐξ ὧν σὺ παρήκουσας, οὐ μόνον οὐκ ὀφείλεις κολάζεσθαι, ἀλλὰ καὶ εὐεργετεῖσθαι. Εἰ δὲ τοῦτο, εὐρεθήσεται τὸ ἄτοπον ἐκεῖνο, καὶ παρὰ πολλῶν περιφερόμενον, τὸ ἐκ τῶν κακῶν εἶναι τὰ καλά, καὶ αἷτια τῶν καλῶν τὰ κακά· καὶ ἀνάγκη δὲ δυσὶν θάτερον, ἢ κο- 20 λάζοντα ἄδικον φαίνεσθαι, ἢ μὴ κολάζοντα ἀπὸ τῶν ἡμετέρων κακῶν ἔχειν τὰ νικητήρια· ἅπερ ἀμφοτέρω μεθ' ὑπερβολῆς ἄτοπα. Ὅπερ δεικνὺς καὶ αὐτός, τοὺς πατέρας τῶν τοιούτων ἐπεισήγαγε δογμάτων Ἑλληνας, ἀρκεῖν ἡγούμενος εἰς κατηγορίαν τῶν εἰ- 25 ρημένων, τὴν ποιότητα τῶν προσώπων τῶν ταῦτα λεγόντων.

Τότε γὰρ ἡμᾶς κωμωδοῦντες ἔλεγον, ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακά, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ· διὸ καὶ τέθεικεν αὐτὸ σαφῶς οὕτω λέγων· «Εἰ μὴ καθὼς βλασφημούμε- 30 θα, καὶ καθὼς φασὶ τινες ἡμᾶς λέγειν, ὅτι, ποιήσωμεν τὰ κακά, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ· ὧν τὸ κρίμα ἔνδικόν ἐστιν». Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγεν ὁ Παῦλος, «Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις», κωμω-

ρείσαι, είναι ἀδικία αὐτὸ πού γίνεται· ἐὰν ὅμως δὲν εἶναι ἄδικος ὁ Θεός, ἐνῶ ἐσὺ τιμωρεῖσαι, δὲν ἔγινες καθόλου αἴτιος τῆς νίκης του. Καὶ πρόσεχε τὴν εὐλάβεια τοῦ ἀποστόλου. Γιατί, ἀφοῦ εἶπε, «Μήπως εἶναι ἄδικος ὁ Θεός πού ὀργίζεται ἐναντίον μας;» πρόσθεσε, «Σὰν ἄνθρωπος μιλάω». Σὰν νὰ ἔκαμε κάποιος, λέγει, μιὰ ἀνθρώπινη σκέψη. Γιατί ἡ δίκαια κρίση του Θεοῦ ξεπερνάει πολὺ καὶ ἐκεῖνα πού μᾶς φαίνονται πὼς εἶναι δίκαια, καὶ ἔχει καὶ μερικοὺς ἄλλους ἀπόρητους λόγους.

Στὴ συνέχεια, ἐπειδὴ ἦταν ἀσαφές αὐτό, λέγει τὸ ἴδιο γιὰ δεύτερη φορὰ πάλι· «Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ δικό μου ψέμα ἔγινε περισσότερη γιὰ δική του δόξα, γιατί τότε καὶ ἐγὼ καταδικάζομαι σὰν ἁματωλός;». Ἐὰν λοιπὸν ὁ Θεός, λέγει, φάνηκε φιλόανθρωπος καὶ δίκαιος καὶ ἀγαθός, ἀπὸ αὐτὰ πού ἐσὺ δὲν πρόσεξες, ὄχι μόνο δὲν πρέπει νὰ τιμωρεῖσαι, ἀλλὰ καὶ νὰ εὐεργετεῖσαι. Ἐὰν ὅμως συμβαίνει αὐτό, θὰ βρεθεῖ τὸ ἄτοπο ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο λέγεται καὶ ἀπὸ πολλούς, ὅτι δηλαδὴ τὰ καλὰ προέρχονται ἀπὸ τὰ κακά, καὶ ὅτι τὰ κακά εἶναι αἷτια τῶν καλῶν· καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνεται ἓνα ἀπὸ τὰ δύο, ἢ νὰ φαίνεται ἄδικος ὅταν τιμωρεῖ ἢ νὰ νικάει ἀπὸ τὰ δικά μας κακά ὅταν δὲν τιμωρεῖ. Αὐτὰ βέβαια εἶναι ὑπερβολικὰ ἄτοπα καὶ τὰ δύο. Ἀποδείχνοντας αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος, παρουσίασε καὶ τοὺς ἐφευρέτες αὐτῶν τῶν διδασκαλιῶν Ἑλληνας, θεωρώντας πὼς εἶναι ἀρκετὴ γιὰ τὴν κατηγορία αὐτῶν πού εἰπώθηκαν ἡ ποιότητα τῶν προσώπων ἐκείνων πού λέγουν αὐτά.

Τότε λοιπὸν χλευάζοντας ἐμᾶς ἔλεγαν, ὡς κάνομε τὰ κακά, γιὰ νὰ ἔρθουν τὰ καλά. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἀνέφερε αὐτὸ καθαρὰ λέγοντας τὸ ἐξῆς· «Ἐκτὸς ἐάν, καθὼς μᾶς συκοφαντοῦν καὶ καθὼς ἰσχυρίζονται μερικοί, πὼς ἐμεῖς λέμε ὅτι, θὰ κάνομε τὰ κακά, γιὰ νὰ ἔρθουν τὰ ἀγαθὰ. Αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ἡ καταδίκη εἶναι δίκαια». Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔλεγε ὁ Παῦλος, «Ὅπου πληθύνθηκε ἡ ἁμαρτία, δόθηκε πολὺ ἀφθονότερη ἡ χάρις»¹², χλευάζοντας αὐτὸν

δοῦντες αὐτὸν καὶ ἑτέρα γνώμη διαστρέφοντες τὸ εἰρημένον, ἔλεγον, ὅτι δεῖ κακίας ἔχεσθαι, ἵνα ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν. Ὁ δὲ Παῦλος οὐχ οὕτως ἔλεγε· διορθούμενος γοῦν αὐτό φησι, «Τί οὖν; ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ; Μὴ γένοιτο». Ὑπὲρ γὰρ τῶν παρελθόντων, φησί, εἴρηκα χρόνων, οὐχ ἵνα μελέτην τοῦτο ποιῶμεθα. Ταύτης γοῦν ἀπάγων τῆς ὑπονοίας, ἔφησεν αὐτὸ καὶ ἀδύνατον εἶναι λοιπόν. «Οἴτινες γάρ», φησὶν, «ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρ-
10 τία, πῶς ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ;».

6. Τῶν μὲν οὖν Ἑλλήνων εὐκόλως κατέδραμεν· ὁ γὰρ βίος αὐτῶν σφόδρα διέφθαρτο· τῶν δὲ Ἰουδαίων εἰ καὶ ὁ βίος ἐδόκει παρημεληθῆσθαι, ἀλλ' ἦν προκαλύμματα τούτων μεγάλα, νόμος καὶ περιτομή,
15 καὶ τὸ τὸν Θεὸν αὐτοῖς ὠμιληκέναι, καὶ τὸ πάντων εἶναι διδασκάλους. Διὰ τοῦτο καὶ τούτων αὐτοὺς ἐγύμνωσε, καὶ μᾶλλον ἔδειξεν ἐκ τούτων κολαζομένους, εἰς ὃ καὶ ἐνταῦθα τὸν λόγον συνέκλεισεν. Εἰ γὰρ μὴ κολάζονται, φησί, τοιαῦτα ποιοῦντες, ἀνάγκη τὸν βλάσφημον ἐκεῖνον περιφέρεισθαι λόγον, τό,
20 «Ποιήσωμεν τὰ κακά, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά». Εἰ δὲ τοῦτο ἀσεβές, καὶ οἱ λέγοντες αὐτὸ δίκην δώσουσι (τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰπὼν, «Ἔων τὸ κρίμα ἔνδικόν ἐστιν»), εὐδηλον ὅτι κολάζονται. Εἰ γὰρ οἱ λέγοντες,
25 τιμωρίας ἄξιοι, πολλῶ μᾶλλον οἱ πράσσοντες· εἰ δὲ ἄξιοι τιμωρίας, ὡς ἡμαρτηκότες ἄξιοι. Οὐ γὰρ ἀνθρωπός ἐστιν ὁ κολάζων, ἵνα καὶ τις ὑποπτεύσῃ τὴν ψῆφον, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὁ δικαίως πάντα ποιῶν. Εἰ δὲ δικαίως τιμωροῦνται, ἀδίκως ἐκεῖνα ἔλεγον, ἅπερ
30 ἔλεγον οἱ κωμωδοῦντες ἡμᾶς· πάντα γὰρ ὁ Θεὸς ἔπραξε καὶ πράττει, ὥστε τὴν πολιτείαν ἡμῶν διαλάμπειν καὶ ὀρθοῦσθαι πάντοθεν.

Μὴ τοίνυν ραθυμῶμεν· οὕτω γὰρ καὶ τοὺς Ἑλ-

13. Ρωμ. 6, 1-2.

14. Ρωμ. 6, 2

καὶ μὲ ἄλλη διάθεση διαστρέφοντας τὸ λόγο του, ἔλεξαν, ὅτι πρέπει νὰ ἐπιδιώκομε τὴν κακία, γιὰ ν' ἀπολαύσομε τὰ ἀγαθὰ. Ὁ Παῦλος ὅμως δὲν ἔλεγε αὐτό. Διορθώνοντας λοιπὸν αὐτὸ λέγει «Τί λοιπὸν θὰ ποῦμε; θὰ ἐπιμείνομε στὴν ἁμαρτία, γιὰ νὰ πληθυνθεῖ ἡ χάρις; Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη»¹³. Γιὰ τὰ περασμένα χρόνια, λέγει, τὸ ἔχω πει αὐτό, ὄχι γιὰ νὰ τὸ κάνομε συνήθεια. Ἀπομακρύνοντας λοιπὸν αὐτὴ τὴν ὑπόνοια, εἶπε στὴ συνέχεια πῶς εἶναι καὶ ἀδύνατο αὐτό. «Γιατί ἐμεῖς», λέγει, «ποῦ πεθάναμε ὡς πρὸς τὴν ἁμαρτία, πῶς θὰ ζήσομε ἀκόμη μέσα σ' αὐτήν;»¹⁴.

6. Τοὺς Ἕλληνες λοιπὸν εὐκόλα τοὺς κατηγόρησε, γιατί ἡ ζωὴ τους εἶχε διαφθαρεῖ πάρα πολύ, ἐνῶ στοὺς Ἰουδαίους, ἂν καὶ ἡ ζωὴ τους φαινόταν πῶς ἦταν ἀδιάφορη, ὑπῆρχαν ὅμως σ' αὐτοὺς μεγάλα προσχήματα, δηλαδή ὁ νόμος καὶ ἡ περιτομή, καὶ τὸ ὅτι ἔχει μιλήσει σ' αὐτοὺς ὁ Θεός, καὶ τὸ ὅτι εἶναι διδάσκαλοι ὄλων. Γι' αὐτὸ καὶ τοὺς γύμνωσε ἀπ' αὐτά, καὶ μᾶλλον ἀπέδειξε πῶς τιμωροῦνται ἀπ' αὐτά, στὸ ὁποῖο καὶ τελείωσε ἐδῶ τὸ λόγο του. Γιατί, ἂν δὲν τιμωροῦνται, λέγει, ὅταν τὰ κάνουν αὐτά, εἶναι ἀνάγκη νὰ λέγεται ὁ βλάσφημος ἐκεῖνος λόγος, δηλαδή, τὸ «Ἄς κάνομε τὰ κακά, γιὰ νὰ ἔρθουν τὰ ἀγαθὰ». Ἐὰν ὅμως αὐτὸ εἶναι ἀσεβές, καὶ ὅσοι τὸ λέγουν θὰ τιμωρηθοῦν (γιατί αὐτὸ φανέρωσε λέγοντας, «Αὐτῶν ἡ καταδίκη εἶναι δίκαια»), εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι τιμωροῦνται. Ἐὰν λοιπὸν ὅσοι τὸ λέγουν εἶναι ἄξιοι τιμωρίας, πολὺ περισσότερο εἶναι ὅσοι τὸ κάνουν· ἐὰν ὅμως εἶναι ἄξιοι τιμωρίας, εἶναι ἄξιοι ἐπειδὴ ἔχουν ἁμαρτήσῃ. Γιατί δὲν εἶναι ἄνθρωπος αὐτὸς ποῦ τιμωρεῖ, γιὰ νὰ θεωρήσῃ ὑποπτη τὴν ἀπόφαση, ἀλλ' ὁ Θεὸς ποῦ τὰ πάντα κάνει δίκαια. Ἐὰν ὅμως δίκαια τιμωροῦνται, ἄδικο ἔλεξαν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἔλεξαν αὐτοὶ ποῦ μᾶς χλεύαζαν. Γιατί ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἔκαμε καὶ κάνει, γιὰ νὰ λάμπει ἡ συμπεριφορὰ μᾶς καὶ νὰ διορθώνεται ἀπὸ παντοῦ.

Ἄς μὴν ἀδιαφοροῦμε λοιπὸν, γιατί ἔτσι θὰ μπορέσου-

ληνας ἀποστῆσαι δυνησόμεθα τῆς πλάνης. "Όταν δὲ ἐν μὲν ρήμασι φιλοσοφῶμεν, ἐν δὲ ἔργοις ἀσχημονῶμεν, ποίοις ὀφθαλμοῖς αὐτοὺς ὀψόμεθα; ποίοις στόμασι διαλεξόμεθα περὶ δογμάτων; Ἐρεῖ γὰρ πρὸς ἕκαστον ἡμῶν ὃ τὸ ἔλαττον μὴ κατωρθωκώς, πῶς ἀξιοῖς περὶ τοῦ μείζονος διδάσκειν; ὃ μηδέπω μαθὼν ὅτι πλεονεξία κακόν, πῶς περὶ τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πραγμάτων φιλοσοφεῖς; Ἄλλ' οἶδας, ὅτι κακόν; Οὐκοῦν μείζον τὸ ἔγκλημα, ὅτι καὶ εἰδὼς πλημμελεῖς.

10 Καὶ τί λέγω τὸν Ἕλληνα; Οὐδὲ γὰρ οἱ παρ' ἡμῖν νόμοι συγχωροῦσιν ἡμῖν ταύτης ἀπολαύειν τῆς παρρησίας, ὅταν ὁ βίος ἡμῶν διεφθαρμένος ᾖ. «Τῶ γὰρ ἁμαρτωλῶ», φησὶν, «εἶπεν ὁ Θεός· "Ἰνα τί σὺ ἐκδιηγῆ τὰ δικαιώματά μου;».

15 Ἀπηνέχθησάν ποτε αἰχμαλωτοὶ Ἰουδαῖοι, καὶ τῶν Περσῶν ἐπικειμένων καὶ ἀξιούντων ἄδειν αὐτοῖς τὰς θείας ᾠδὰς ἐκεῖνας, ἔλεγον· «Πῶς ἄσομεν τὴν ᾠδὴν Κυρίου ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας;».

Εἰ δὲ ἐν βαρβάρῳ γῆ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ θέμις οὐκ ἦν ἄδειν, πολλῶ μᾶλλον τὴν βάρβαρον ψυχὴν· βάρβαρος γὰρ ἐστὶν ἡ ἀνηλεὲς ψυχὴ. Εἰ γὰρ τοὺς αἰχμαλώτους ὄντας, καὶ δούλους ἀνθρώπων ἐν ἀλλοτρίᾳ γῆ γενομένους ὁ νόμος ἐκάθισεν ἐν σιγῇ, πολλῶ μᾶλλον τοὺς δούλους ὄντας τῆς ἁμαρτίας καὶ ἐν ἀλλο-

25 τρία πολιτεία γενομένους ἐπιστομίζεσθαι δίκαιον. Καίτοι καὶ τὰ ὄργανα εἶχον τότε ἐκεῖνοι· «Ἐν γὰρ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς», φησὶν, «ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν»· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἐξῆν. Οὐκοῦν οὐδὲ ἡμῖν, κἂν στόμα ἔχωμεν καὶ γλῶτταν, ἅπερ ἐστὶν ὄργανα τοῦ λόγου, θέμις παρρησιάζεσθαι, ἕως ἂν τῇ

30 πάντων βαρβάρων τυραννικωτέρᾳ δουλεύωμεν ἁμαρτία. Εἰπέ γὰρ μοι, τί πρὸς τὸν Ἕλληνα ἐρεῖς ἀρπά-

15. Ψαλμ. 49, 16

16. Ψαλμ. 136, 4

17. Ψαλμ. 136, 2

με νὰ ἀπομακρύνουμε καὶ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὴν πλάνη. Ὅταν ὁμως μὲ τὰ λόγια εἴμαστε εὐσεβεῖς, ἐνῶ μὲ τὰ ἔργα ἀσχημονοῦμε, μὲ ποιά μάτια θὰ τοὺς δοῦμε; μὲ ποιά στόματα θὰ τοὺς μιλήσομε γιὰ τὰ δόγματα; Γιατί θὰ πεῖ στὸν καθένα μας ἑσὺ ποὺ δὲν ἔχεις κατορθώσει τὸ μικρότερο, πῶς ἔχεις τὴν ἀξίωση νὰ διδάσκεις γιὰ τὸ μεγαλύτερο; ἑσὺ ποὺ δὲν ἔμαθες ἀκόμη, ὅτι ἡ πλεονεξία εἶναι κακό, πῶς διδάσκεις γιὰ τὰ πράγματα ποὺ βρίσκονται στοὺς οὐρανοὺς; Ἄλλὰ γνωρίζεις, ὅτι εἶναι κακό; Ἐπομένως εἶναι μεγαλύτερο τὸ ἔγκλημα, γιατί, ἂν καὶ γνωρίζεις, ἀμαρτάνεις. Καὶ γιατί λέγω τὸν Ἕλληνα; Γιατί οὔτε οἱ δικοὶ μας νόμοι μᾶς ἐπιτρέπουν ν' ἀπολαμβάνουμε αὐτὴ τὴν παρρησία, ὅταν ἡ ζωὴ μας εἶναι διεφθαρμένη. «Γιατί στὸν ἀμαρτωλό», λέγει, «εἶπε ὁ Θεός· Γιατί ἑσὺ διηγείσαι τίς ἐντολές μου;»¹⁵. Ὁδηγήθηκαν κάποτε αἰχμάλωτοι οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ὅταν οἱ Πέρσες τοὺς πίεζαν καὶ ἀξίωναν νὰ τοὺς ψάλλουν τίς θεῖες ἐκεῖνες ὠδές, ἔλεγαν· «Πῶς θὰ ψάλλουμε τὴν ὠδὴ τοῦ Κυρίου σὲ ξένη χώρα;»¹⁶.

Ἐὰν λοιπὸν σὲ βαρβαρικὴ χώρα δὲν εἶχαν τὴ διάθεση νὰ ψάλλουν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, πολὺ περισσότερο δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὰ ψάλλει ἡ βάρβαρη ψυχὴ γιατί βάρβαρη εἶναι ἡ ἄσπλαχνη ψυχὴ. Ἐὰν λοιπὸν ὁ νόμος ἔκαμε νὰ σιγήσουν ἐκείνους ποὺ ἦταν αἰχμάλωτοι καὶ ἔγιναν δοῦλοι ἀνθρώπων σὲ βαρβαρικὴ χώρα, πολὺ περισσότερο εἶναι δίκαιο νὰ κλείνουν τὸ στόμα τους ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι δοῦλοι τῆς ἀμαρτίας καὶ βρέθηκαν σὲ ξένο τρόπο ζωῆς. Μολονότι βέβαια εἶχαν καὶ τὰ ὄργανα τότε ἐκεῖνοι! «Γιατί στίς ἰτιές ποὺ ὑπῆρχαν στὴ χώρα», λέγει, «κρεμάσαμε τὰ ὄργανά μας»¹⁷. ἀλλ' οὔτε ἔτσι μπορούσαν νὰ τὸ κάνουν αὐτό. Ἐπομένως οὔτε σ' ἐμᾶς, ἔστω καὶ ἂν ἔχουμε στόμα καὶ γλώσσα, ποὺ εἶναι τὰ ὄργανα τοῦ λόγου, ἐπιτρέπεται νὰ μιλοῦμε μὲ παρρησία, ὅσο θὰ εἴμαστε δοῦλοι στὴν ἀμαρτία, ἡ ὁποία εἶναι πιὸ τυραννικὴ ἀπ' ὅλους τοὺς βαρβάρους. Γιατί, πές μου, τί θὰ πεῖς στὸν Ἕλληνα, ὅταν εἶ-

ζων καὶ πλεονεκτῶν ἀπόστηθι τῆς εἰδωλολατρίας· ἐπίγνωθι τὸν Θεόν, μηδὲ ἀργύρω καὶ χρυσῷ πρόσιθι; Ἄρ' οὖν οὐ γελάσεται καὶ ἔρει σαυτῶ ταῦτα διαλέγου πρότερον; οὐ γάρ ἐστιν ἴσον Ἑλληνα ὄντα εἰδωλολατρεῖν, καὶ Χριστιανὸν ὄντα τὸ αὐτὸ τοῦτο πλημμελεῖν.

Πῶς γὰρ δυνησόμεθα ἐτέρους ἀπάγειν τῆς εἰδωλολατρίας ἐκείνης, ἑαυτοὺς ταύτης οὐκ ἀπάγοντες; τοῦ γὰρ πλησίον ἡμεῖς ἐγγύτεροι ἑαυτοῖς. Ὄταν οὖν
 10 ἑαυτοὺς μὴ πείθωμεν, πῶς ἐτέρους πείσομεν; Εἰ γὰρ ὁ τῆς οἰκίας τῆς ἑαυτοῦ μὴ προεστῶς καλῶς, οὐδὲ Ἐκκλησίας ἐπιμελήσεται· πῶς ὁ μηδὲ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς προεστῶς, ἐτέρους διορθῶσαι δυνησεται; Μὴ γάρ μοι τοῦτο εἶπης, ὅτι οὐ προσκυνεῖς εἰδωλον χρυσοῦν· ἀλλ' ἐκεῖνό μοι δεῖξον, ὅτι μὴ ποιεῖς ταῦτα, ἅπερ ὁ χρυσὸς κελεύει. Καὶ γὰρ διάφοροι εἰδωλολατρίας τρόποι· καὶ ὁ μὲν τὸν μαμμωνᾶν ἡγεῖται κύριον, ὁ δὲ τὴν κοιλίαν θεόν, ὁ δὲ ἑτέραν ἐπιθυμίαν χαλεπωτάτην. Ἄλλ' οὐ καταθύεις αὐτοῖς βόας, καθάπερ οἱ
 20 Ἑλληνες; Ἄλλὰ τὸ πολλῶ χαλεπώτερον τὴν σαυτοῦ κατασφάζεις ψυχὴν. Ἄλλ' οὐ κάμπτεεις τὰ γόνατα καὶ προσκυνεῖς; Ἄλλὰ μετὰ πλείονος ὑπακοῆς ποιεῖς πάντα, ἅπερ ἂν ἐπιτάξωσι καὶ ἡ γαστήρ καὶ τὸ χρυσίον καὶ ἡ τῆς ἐπιθυμίας τυραννίς· ἐπεὶ καὶ οἱ
 25 Ἑλληνες διὰ τοῦτό εἰσι βδελυκτοί, ὅτι τὰ πάθη ἔθεοποιουν, τὴν μὲν ἐπιθυμίαν Ἀφροδίτην, τὸν δὲ θυμὸν Ἄρην, τὴν δὲ μέθην Διόνυσον προσειπόντες. Εἰ δὲ οὐ γλείφεις εἰδωλα σύ, καθάπερ ἐκεῖνοι, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας τοῖς αὐτοῖς ὑποκύπτεις πάθεσι,
 30 τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ μέλη πόρνης ποιῶν, καὶ ταῖς ἄλλαις σεαυτὸν πλύνων παρανομίαις.

18. Ἀφροδίτη· θεὰ τῆς ὀμορφίᾳς καὶ τοῦ ἔρωτα. Σὰν προσηγορικὸ σήμαινε τὸ σαρκικὸ ἔρωτα, τὴν ἡδονήν, τὴν ἐπιθυμίαν.
 Ἄρης· θεὸς τοῦ πολέμου καὶ τῶν σφαγῶν. Σὰν προσηγορικὸ σήμαινε τὸν πόλεμο, τὴ μάχη, τὴ διαφωνία, τὸ θυμὸ, τὴ σφαγή, τὸ φόνο.

σαι ἄρπαγας καὶ πλεονέκτης· φύγε μακριὰ ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρία, γνώρισε καλά τὸ Θεό, νὰ μὴν πλησιάζεις οὔτε τὸ ἀσήμι οὔτε τὸ χρυσάφι; "Αραγε λοιπὸν δὲ θὰ γελάσει καὶ δὲ θὰ πεῖ· πὲς τα αὐτὰ πρῶτα στὸν ἑαυτό σου; Γιατί δὲν εἶναι τὸ ἴδιο νὰ λατρεύει τὰ εἴδωλα ὁ Ἕλληνας καὶ νὰ κάνει τὸ ἴδιο ἀμάρτημα ὁ Χριστιανός.

Πῶς λοιπὸν θὰ μπορέσουμε ν' ἀπομακρύνουμε τοὺς ἄλλους ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρία ἐκείνη, χωρὶς ν' ἀπομακρύνουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας ἀπ' αὐτή; γιατί ἐμεῖς εἴμαστε πιὸ κοντὰ στὸν ἑαυτό μας ἀπὸ τὸν πλησίον. "Όταν λοιπὸν δὲν πείθουμε τὸν ἑαυτό μας, πῶς θὰ πείσουμε τοὺς ἄλλους; Γιατί ἐκεῖνος ποὺ δὲ διοικεῖ καλά τὸ δικό του σπίτι, οὔτε γιὰ τὴν ἐκκλησία θὰ φροντίσει. Πῶς θὰ μπορέσει νὰ διορθώσει ἄλλους ἐκεῖνος, ποὺ δὲ φροντίζει οὔτε γιὰ τὴ δική του ψυχὴ; Γιατί μὴ μοῦ πεῖς αὐτό, ὅτι δηλαδὴ δὲν προσκυνεῖς χρυσὸ εἶδωλο, ἀλλὰ δεῖξε μου ἐκεῖνο, ὅτι δηλαδὴ δὲν κάνεις αὐτὰ, ποὺ προστάζει ὁ χρυσός. Γιατί πραγματικὰ ὑπάρχουν διάφοροι τρόποι εἰδωλολατρίας· ἄλλος θεωρεῖ κύριο τὸν πλοῦτο, ἄλλος θεωρεῖ θεὸ τὴν κοιλιά, ἐνῶ ἄλλος κάποια ἄλλη ἐπιθυμία πιὸ φοβερή. Ἄλλὰ δὲ θυσιάζεις σ' αὐτὰ βόδια, ὅπως οἱ Ἕλληνες; Κατασφάζεις ὅμως τὴ δική σου ψυχὴ, ποὺ εἶναι πράγμα πολὺ πιὸ φοβερό. Ἄλλὰ δὲ γονατίζεις καὶ δὲν προσκυνεῖς; Μὲ μεγαλύτερη ὅμως ὑπακοὴ κάνεις ὅλα, ποὺ θὰ προστάξουν καὶ ἡ κοιλιά σου καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ τυραννία τῆς ἐπιθυμίας, ἀφοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες γι' αὐτὸ εἶναι ἄξιοι ἀποστροφῆς, γιατί ἔκαναν θεοὺς τὰ πάθη, ὀνομάζοντας τὴν ἐπιθυμία Ἄφροδίτη, τὸ θυμὸ Ἄρη καὶ τὴ μέθη Διόνυσο¹⁸. Ἄλλ' ἐὰν δὲν κατασκευάζεις εἴδωλα ἐσύ, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνοι, ὑποκύπτεις ὅμως μὲ πολλή προθυμία στὰ ἴδια πάθη, κάνοντας τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ μέλη πόρνης καὶ βυθίζοντας τὸν ἑαυτό σου στίς ἄλλες παρανομίες.

Διόνυσος· θεὸς τῆς ἀμπελοργίας καὶ τοῦ κρασιοῦ, τὸ σύμβολο τῆς γενετικῆς καὶ παραγωγικῆς δυνάμεις τῆς φύσης. Σὰν προσηγορικὸ σήμαινε τὸ κρασί, τὴ μέθη.

Διὸ παρακαλῶ τῆς ἀτοπίας τὴν ὑπερβολὴν ἐν-
 νοήσαντας φεύγειν τὴν εἰδωλολατρίαν· οὕτω γὰρ ὁ
 Παῦλος καλεῖ τὴν πλεονεξίαν· φεύγειν δὲ μὴ τὴν
 ἐν χρήμασι πλεονεξίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν ἐπι-
 5 θυμῷ πονηρᾷ καὶ τὴν ἐν ἱματίοις καὶ τὴν ἐν τραπέ-
 ζῃ καὶ τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν. Καὶ γὰρ πολλῶ χα-
 λεπωτέραν δώσομεν δίκην ἡμεῖς μὴ πειθόμενοι τοῖς
 τοῦ Κυρίου νόμοις. «Ὁ γὰρ δοῦλος», φησὶν «ὁ εἰδὼς
 τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ καὶ μὴ ποιήσας, δαρή-
 10 σεται πολλά». Ἰν' οὖν καὶ τὴν κόλασιν ταύτην δια-
 φύγωμεν, καὶ ἑτέροις καὶ ἑαυτοῖς γενώμεθα χρήσι-
 μοι, πᾶσαν κακίαν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἐκβαλόντες, ἐλώ-
 μεθα τὴν ἀρετὴν. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν μελλόντων ἐπι-
 τευξόμεθα ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντα ἡμᾶς ἐπιτυ-
 15 χεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-
 σοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύ-
 ματι δόξα, τιμὴ, κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

20. Λουκᾶ 12, 47

19. Βλ. Κολ. 3, 5.

Γι' αὐτὸ παρακαλῶ, ἀφοῦ κατανοήσατε τὸ μέγεθος τῆς ἁμαρτίας, νὰ ἀποφεύγετε τὴν εἰδωλολατρία, γιατί ἔτσι ὀνομάζει ὁ Παῦλος τὴν πλεονεξία¹⁹. Νὰ ἀποφεύγετε ὅμως ὄχι μόνο τὴν πλεονεξία τῶν χρημάτων, ἀλλὰ καὶ τὴν πλεονεξία τῆς πονηρῆς ἐπιθυμίας καὶ τῶν ἐνδυμάτων καὶ τῶν φαγητῶν καὶ ὄλων τῶν ἄλλων. Γιατί θὰ τιμωρηθοῦμε πολὺ χειρότερα ἡμεῖς, ἐὰν δὲν ὑπακούομε στοὺς νόμους τοῦ Κυρίου. «Γιατί ὁ δοῦλος», λέγει, «ποῦ γνωρίζει τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου του καὶ δὲν τὸ ἔκαμε, θὰ τιμωρηθεῖ μὲ πολλές μαστιγώσεις»²⁰. Γιὰ ν' ἀποφύγομε λοιπὸν καὶ τὴν τιμωρία αὐτή, καὶ γιὰ νὰ γίνομε χρήσιμοι σ' ἄλλους καὶ στοὺς ἑαυτοὺς μας, ἀφοῦ ξερριζώσουμε κάθε κακία ἀπὸ τὴν ψυχὴ μας, ὡς προτιμήσαμε τὴν ἀρετὴ. Γιατί ἔτσι θὰ ἐπιτύχομε καὶ τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα εὐχομαι ὅλοι μας νὰ τὰ ἐπιτύχομε, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα καὶ συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμη, τώρα καὶ πάντοτε, καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Η΄

(Ρωμ. 3, 9 - 31)

«Τί οὖν; προεχόμεθα; Οὐ πάντως· προητιασά-
μεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλληνας πάντας
ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι· καθὼς γέγραπται· Οὐκ ἔ-
στι δίκαιος οὐδὲ εἷς, οὐκ ἔστιν ὁ συνιῶν, οὐκ
5 ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. Πάντες ἐξέκλιναν,
ἅμα ἠχρειώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότη-
τα, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. Τάφος ἀνεωγμένος ὁ
λάρυγξ αὐτῶν, ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦ-
σαν, ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν· ὧν τὸ
10 στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει, ὄξεις οἱ πόδες
αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα· σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία
ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔ-
γνωσαν· οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν
ὀφθαλμῶν αὐτῶν».

15 1. Κατηγόρησεν Ἑλλήνων, κατηγόρησεν Ἰουδαί-
ων ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν τὴν δικαιοσύνην λοιπὸν διὰ
τῆς πίστεως. Εἰ γὰρ μήτε ὁ τῆς φύσεως ὤνησε νό-
μος, μήτε ὁ γραπτὸς ἐποίησέ τι πλεόν, ἀλλ' ἀμφοτέ-
ροι τοὺς οὐκ εἰς δέον αὐτοῖς χρησαμένους ἐβάρῃσαν,
20 καὶ μείζονος ἔδειξαν κολάσεως ὄντας ἀξιούς, ἀναγ-
καία λοιπὸν ἢ διὰ τῆς χάριτος σωτηρία. Εἶπέ τοί-

1. Βλ. Ψαλμ. 13, 3· 52, 3· 5, 9· 139, 3· 9, 7· Παροιμ. 1, 16· Ἦσ. 59,
7· Ψαλμ. 35, 1.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Η΄

(Ρωμ. 3, 9 - 31)

«Τί λοιπόν; ὑπερτεροῦμε ἐμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι; Καθόλου. Γιατί κατηγορήσαμε προηγουμένως καὶ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ἕλληνας, πὼς ὅλοι εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, καθὼς ἔχει γραφεῖ¹. Δὲν ὑπάρχει δίκαιος οὔτε ἓνας, δὲν ὑπάρχει συνετός, δὲν ὑπάρχει κανεὶς ποὺ νὰ ζητάει μὲ πόθο τὸ Θεό. Ὅλοι ἐκτράπηκαν καὶ συγχρόνως ἐξαχρειώθηκαν. Δὲν ὑπάρχει κανεὶς ποὺ νὰ κάνει τὸ ἀγαθό, δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνας. Τάφος ἀνοιχτός εἶναι ὁ λάρυγγας τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, μὲ τίς γλῶσσες τους μιλοῦσαν δόλια, δηλητήριο φαρμακερῶν φιδιῶν εἶναι κάτω ἀπὸ τὰ χεῖλη τους. Αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων τὸ στόμα εἶναι γεμάτο ἀπὸ κατάρεις καὶ πικρίες, τὰ πόδια τους τρέχουν γρήγορα γιὰ νὰ χύσουν αἷμα. Στους δρόμους σπεύρουν συντρίμια καὶ δυστυχίες καὶ δὲ γνώρισαν ζωὴ εἰρήνης. Δὲν ὑπάρχει φόβος Θεοῦ μπροστὰ στὰ μάτια τους».

1. Κατηγόρησε τοὺς Ἕλληνας, κατηγόρησε τοὺς Ἰουδαίους ἦταν ἐπόμενο νὰ μιλήσει στὴ συνέχεια γιὰ τὴ δικαίωση ἀπὸ τὴν πίστη. Ἄφοῦ λοιπόν οὔτε ὁ νόμος τῆς φύσης δὲν ὠφέλησε, οὔτε ὁ γραπτός νόμος ἔκαμε κάτι περισσότερο, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ἔβλαψαν ἐκείνους ποὺ δὲν τοὺς χρησιμοποίησαν ὅπως ἔπρεπε καὶ ἀπέδειξαν πὼς εἶναι ἄξιοι γιὰ μεγαλύτερη τιμωρία, εἶναι ἀναγκαῖα πλέον ἢ σωτηρία ποὺ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς χάριτος. Πές λοιπόν

νυν αὐτήν, ὡς Παῦλε, καὶ δεῖξον. Ἄλλ' οὐδέπω θαρ-
 ρεῖ, τὸ ἰταμὸν τῶν Ἰουδαίων ὑφορώμενος, ἀλλ' ἐπι-
 τὴν κατηγορίαν αὐτῶν πάλιν ἄγει τὸν λόγον, καὶ
 πρότερον εἰσάγει κατήγορον τὸν Δαυῖδ ταῦτα λέγον-
 5 τα διὰ πολλῶν, ἅπερ ἐν βραχεῖ πάντα εἶπεν Ἡσαΐας,
 ἰσχυρὸν κατασκευάζων αὐτοῖς χαλινόν, ὥστε μὴ ἐ-
 ποπηδῆσαι μηδὲ τῶν περὶ τῆς πίστεως γυμναζομένων
 λόγων λοιπὸν ἀποσκιρτῆσαί τινα τῶν ἀκουόντων, ἰ-
 κανῶς ταῖς τῶν προφητῶν προκατειλημμένον κατη-
 10 γορίαις. Καὶ γὰρ τρεῖς τίθησιν ὑπερβολὰς ὁ προφή-
 τῆς, ὅτι τε πάντες ὁμοῦ τὰ κακὰ ἔπραττον, λέγων,
 καὶ ὅτι οὐκ ἀνέμιξαν τὰ καλὰ τοῖς κακοῖς, ἀλλὰ τὴν
 πονηρίαν μόνην μετήεσαν, καὶ ὅτι μετ' ἐπιτάσεως
 ταύτην ἀπάσης.

15 Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσι, τί οὖν, εἰ πρὸς ἑτέρους ταῦ-
 τα εἴρηται; ἐπήγαγεν· «Οἶδωμεν δέ, ὅτι ὅσα ὁ νόμος
 λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ». Διὰ τοι τοῦτο μετὰ τὸν
 Ἡσαΐαν τὸν ὁμολογημένως πρὸς αὐτοὺς ἀποτεινό-
 μενον, ἐπεισήγαγε τὸν Δαυῖδ, ἵνα δείξῃ καὶ ταῦτα
 20 τῆς αὐτῆς ὄντα ἀκολουθίας. Ποία γὰρ ἦν ἀνάγκη,
 φησὶν, ἑτέρων κατηγορεῖν τὸν εἰς τὴν ὑμετέραν δι-
 ὀρθωσιν ἀποσταλέντα προφήτην; οὐδὲ γὰρ ὁ νόμος
 ἑτέροις ἐδόθη, ἀλλ' ὑμῖν. Τίνος δὲ ἔνεκεν οὐκ εἶπεν,
 οἶδαμεν, ὅτι ὅσα ὁ προφήτης λέγει, ἀλλ', «Ὅσα ὁ
 25 νόμος λαλεῖ;». Ὅτι τὴν Παλαιὰν πᾶσαν νόμον καλεῖν
 εἶωθεν ὁ Παῦλος. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ φησι· «Τὸν νό-
 μον οὐκ ἀκούετε, ὅτι Ἄβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχε;». Καὶ
 ἐνταῦθα τοὺς ψαλμοὺς νόμον ἐκάλεσεν, εἰπὼν «Οἶ-
 δαμεν, ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ».

30 Εἶτα δείκνυσιν οὐδὲ ἀπλῶς ταῦτα λεγόμενα κα-
 τηγορίας ἔνεκεν, ἀλλ' ἵνα τῇ πίστει προοδοποιήσῃ
 πάλιν ὁ νόμος. Τοσαύτη τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Και-

αυτήν, Παῦλε, καὶ δεῖξε την. Ὅμως δὲ ριψοκινδυνεύει ἀκόμη, ἐπειδὴ ὑποψιαζόταν τὸ θράσος τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ φέρει πάλι τὸ λόγο στήν κατηγορία ἐναντίον τους, καὶ πρῶτα παρουσιάζει κατήγορο τὸ Δαυῖδ ποῦ λέγει μὲ πολλὰ λόγια αὐτά, τὰ ὁποῖα σύντομα τὰ εἶπε ὁ Ἡσαΐας, ἐπινοώντας γι’ αὐτοὺς δυνατὸ χαλινάρι, ὥστε λοιπὸν νὰ μὴν ἀπομακρυνθεῖ κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀκροατές, οὔτε ν’ ἀποσκιρτήσῃ ἀπὸ τοὺς λόγους ποῦ ἀσκοῦν στήν ἀρετῇ, ἀφοῦ θὰ ἔχει προσβληθεῖ ἀρκετὰ μὲ τίς κατηγορίες τῶν προφητῶν. Γιατὶ πραγματικὰ τρεῖς κατηγορίες ἀναφέρει ὁ προφήτης λέγοντας, καὶ ὅτι ὅλοι μαζὶ ἔκαναν τὰ κακά, καὶ ὅτι δὲν ἀνέμιξαν τὰ καλὰ μὲ τὰ κακά, ἀλλὰ καταγίνονταν μόνο μὲ τὴν κακία, καὶ ὅτι τὸ ἔκαναν αὐτὸ μὲ κάθε ὑπερβολή.

Ἔπειτα, γιὰ νὰ μὴ λέγουν, τί λοιπὸν, ἂν λέγονται αὐτὰ γιὰ ἄλλους; πρόσθεσε· «Γνωρίζουμε ὅμως, ὅτι ὅσα λέγει ὁ νόμος, τὰ λέγει σ’ ἐκείνους ποῦ βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τίς ἐντολές τοῦ νόμου». Γι’ αὐτὸ ἀκριβῶς μετὰ ἀπὸ τὸν Ἡσαΐα, ποῦ κατὰ κοινὴ ὁμολογία ἀπευθύνεται σ’ αὐτούς, πρόσθεσε καὶ τὸ Δαυῖδ, γιὰ ν’ ἀποδείξει ὅτι καὶ αὐτὰ συμφωνοῦν τὸ ἴδιο. Γιατὶ ποιά ἀνάγκη ὑπῆρχε, λέγει, νὰ κατηγορεῖ ἄλλους ὁ προφήτης ποῦ στάλθηκε γιὰ τὴ δική μας διόρθωση; γιατί οὔτε ὁ νόμος δόθηκε σὲ ἄλλους, ἀλλὰ σὲ σᾶς. Γιὰ ποῖο λόγο ὅμως δὲν εἶπε, γνωρίζουμε, ὅτι ὅσα ὁ προφήτης λέγει, ἀλλά, «Ὅσα ὁ νόμος λέγει»; Γιατὶ ὅλη τὴν Παλαιὰ Διαθήκη συνηθίζει ὁ Παῦλος νὰ τὴν ὀνομάζει νόμο. Γιατὶ καὶ ἄλλοῦ λέγει· «Δὲν ἀκοῦτε τὸ νόμο, πῶς ὁ Ἀβραὰμ εἶχε δύο υἱούς;»², καὶ ἐδῶ τοὺς ψαλμοὺς ὀνόμασε νόμο, λέγοντας· «Γνωρίζουμε, ὅτι ὅσα λέγει ὁ νόμος, τὰ λέγει σ’ ἐκείνους ποῦ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τίς ἐντολές του νόμου».

Στὴ συνέχεια δείχνει πῶς αὐτὰ δὲν λέγονται ἀπλὰ γιὰ κατηγορία, ἀλλὰ γιὰ νὰ προετοιμάσῃ πάλι ὁ νόμος τὸ δρόμο γιὰ τὴν πίστη. Τόσο μεγάλη εἶναι ἡ συμφωνία

νήν ἢ συμφωνία, ὅτι καὶ αἱ κατηγορίαι καὶ οἱ ἔλεγχοι διὰ τοῦτο πάντως ἐγένοντο, ἵνα λαμπρὰ παρὰ τοῖς ἀκούουσιν ἀνοιγῇ τῆς πίστεως ἡ θύρα. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο μάλιστα Ἰουδαίους ἀπώλεσε τὸ μέγα φρονεῖν

 5 ἐφ' ἑαυτοῖς· ὅπερ οὖν καὶ προῖων ἔλεγεν, ὅτι «Ἄγνοοῦντες τοῦ Θεοῦ τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στῆσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑπετάγησαν»· προλαβὼν καὶ ὁ νόμος καὶ ὁ προφήτης προκατέβαλον αὐτῶν τὰ φρονήματα, καὶ

 10 κατέστειλαν αὐτῶν τὸ φύσημα, ἵνα εἰς ἔννοιαν τῶν οἰκείων ἐλθόντες ἁμαρτημάτων, καὶ τὴν ἀπόνοιαν πᾶσαν κατακενώσαντες, καὶ ἰδόντες ἑαυτοὺς περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύοντας, μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας προσδράμωσι τῷ τὴν ἄφεσιν αὐτοῖς τῶν ἁμαρτημάτων παρέχοντι, καὶ τὴν χάριν διὰ τῆς πίστεως καταδέξωνται. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐνταῦθα αἰνιττόμενος ὁ Παῦλος ἔλεγεν· «Οἶδαμεν, ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ· ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ, καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ».

 20 Ἐνταῦθα γὰρ δείκνυσιν αὐτοὺς τῆς μὲν ἀπὸ τῶν ἔργων παρησιίας ἐρήμους ὄντας, ἐν δὲ τοῖς ρήμασιν ἀλαζονευομένους μόνον καὶ ἀναισχυνοῦντας. Διὸ καὶ κυρίως ἐχρήσατο τῇ λέξει, εἰπὼν, «Ἴνα πᾶν στόμα φραγῇ», τὴν ἀναισχυντον αὐτῶν καὶ δυσκάθεκτον

 25 μεγαληγορίαν δηλῶν, καὶ τὴν μετὰ ἀκριβείας ἐπιστομιζομένην αὐτῶν γλῶτταν· καθάπερ γὰρ ρεῦμα ἀφόρητον, οὕτως αὕτη ἐφέρετο, ἀλλ' ἐνέφραξεν αὐτὴν ὁ προφήτης. Ὅταν δὲ λέγη Παῦλος, «Ἴνα πᾶν στόμα φραγῇ», οὐ τοῦτό φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο ἡμαρτον, ἵνα φραγῇ αὐτῶν τὸ στόμα, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠλέγχοντο, ἵνα μὴ ἀγνοοῦσιν ἁμαρτάνοντες τοῦτο αὐτό. «Καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ»

 30 Οὐκ εἶπεν, ὁ Ἰουδαῖος, ἀλλά, πᾶσα ἡ φύσις. Τὸ μὲν

τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴ Διαθήκη, ἀφοῦ καὶ οἱ κατηγορίες καὶ οἱ ἔλεγχοι γι' αὐτὸ βέβαια ἔγιναν, γιὰ ν' ἀνοιχθεῖ μὲ λαμπρότητα ἢ πόρτα τῆς πίστεως σ' αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀκοῦν. Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὸ κατέστρεψε ἰδιαίτερα τοὺς Ἰουδαίους, τὸ ὅτι εἶχαν μεγάλη ἰδέα γιὰ τὸν ἑαυτό τους, πράγμα λοιπὸν ποὺ ἔλεγε καὶ παρακάτω, ὅτι «Ἄγνοώντας τὴ δικαίωση τοῦ Θεοῦ, καὶ ζητώντας νὰ στήσουν τὴ δική τους δικαίωση, δὲν υπέταξαν τὸν ἑαυτό τους στὴ δικαίωση τοῦ Θεοῦ»³, προκαταβολικὰ καὶ ὁ νόμος καὶ ὁ προφήτης σταμάτησαν τὰ φρονήματά τους καὶ συγκράτησαν τὴν ἀλαζονεία τους, ὥστε, ἀφοῦ ἀντιληφθοῦν τὰ δικά τους ἀμαρτήματα καὶ ἐγκαταλείψουν κάθε ἀνοησία τους καὶ δοῦν πὼς κινδυνεύουν πάρα πολύ, νὰ τρέξουν μὲ μεγάλη προθυμία σ' ἐκείνον ποὺ χορηγεῖ σ' αὐτοὺς συγχώρηση τῶν ἀμαρτημάτων καὶ νὰ δεχθοῦν τὴ χάρη μὲ τὴν πίστη τους. Αὐτὸ λοιπὸν ὑπονοώντας καὶ ἐδῶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Γνωρίζουμε, ὅτι ὅσα λέγει ὁ νόμος, τὰ λέγει σ' ἐκείνους ποὺ βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τίς ἐντολὲς τοῦ νόμου, γιὰ νὰ κλείσει κάθε στόμα καὶ νὰ γίνει ὅλος ὁ κόσμος ὑπόλογος στὸ Θεό».

Ἐδῶ λοιπὸν ἀποδεικνύει πὼς εἶναι γυμνοὶ ἀπὸ τὴν παρρησία τῶν ἔργων, καὶ πὼς μόνο μὲ τὰ λόγια ἀλαζονεύονται κατὰ τρόπο ἀδιάντροπο. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ κυριολεξία χρησιμοποίησε τὴ λέξη, λέγοντας, «Γιὰ νὰ κλείσει κάθε στόμα», φανερώνοντας τὴν ἀδιάντροπη καὶ ἀσυγκράτητη καυχισιολογία τους καὶ τὴ γλώσσα τους ποὺ ἀποστομώνεται μὲ ἀκρίβεια. Γιατὶ ἡ γλώσσα τους ἔτρεχε ὅπως ἀκριβῶς ἕνα ὀρμητικὸ ποτάμι, ἀλλὰ τὴν ἔφραξε ὁ προφήτης. Ὅταν ὅμως ὁ Παῦλος λέγει, «Γιὰ νὰ κλείσει κάθε στόμα», δὲν ἐννοεῖ αὐτό, ὅτι γι' αὐτὸ ἀμάρτησαν, γιὰ νὰ κλείσει τὸ στόμα τους, ἀλλὰ γι' αὐτὸ ἐλέγχονταν, γιὰ νὰ μὴν ἀγνοοῦν διαπράττοντας αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀμαρτία. «Καὶ γιὰ νὰ γίνει ὅλος ὁ κόσμος ὑπόλογος στὸ Θεό». Δὲν εἶπε, ὁ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ, ὅλος ὁ κόσμος. Γιατὶ

γάρ, «Ἴνα πᾶν στόμα φραγῆ», ἐκείνους ἐστὶν αἰνι-
τόμενον, εἰ καὶ μὴ φανερῶς αὐτὸ τέθειται, ὥστε μὴ
τραχύτερον γενέσθαι τὸν λόγον· τὸ δέ, «Ἴνα ὑπόδι-
κος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ», ὁμοῦ καὶ περι-
5 Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων εἴρηται.

Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο εἰς τὸ καταστεῖλαι τὴν ἐκεί-
νων ἀπόνοιαν, ὅταν καὶ ἐνταῦθα μηδὲν ἔχωσι πλέον
τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ὁμοίως ὡσι προδεδομένοι κατὰ
τὸν τῆς σωτηρίας λόγον. Ὁ γὰρ ὑπόδικος κυρίως
10 ἂν ἐκεῖνος λέγοιτο, ὁ μὴ δυνάμενος ἀρκεῖν ἑαυτῷ
πρὸς ἀπολογία, ἀλλὰ τῆς ἐτέρου δεόμενος βοηθείας·
οἷα ἦν καὶ τὰ ἡμέτερα πάντα, ἀπολωλεκότων ἡμῶν
τὰ πρὸς σωτηρίαν συντείνοντα. «Διὰ γὰρ νόμου ἐπί-
γνωσις ἁμαρτίας». Πάλιν ἐφήλατο τῷ νόμῳ, μετὰ
15 φειδοῦς μὲν· οὐ γὰρ αὐτοῦ κατηγορία τὸ εἰρημένον,
ἀλλὰ τῆς τῶν Ἰουδαίων ραθυμίας· πλήν ἀλλ' ὁμως
ἐσπούδακεν ἐνταῦθα, ἐπειδὴ μέλλει τὸν περὶ τῆς πί-
στεως εἰσάγειν λόγον, δεῖξαι αὐτὸν σφόδρα ἡσθηνη-
κότα. Εἰ γὰρ αὐχεῖς ἐπὶ τῷ νόμῳ, φησὶν, αὐτός σε
20 μᾶλλον κατασχύνει· αὐτός σου τὰς ἁμαρτίας ἐκπομ-
πέυει. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν οὕτω τραχέως, ἀλλ' ὑφειμέ-
τως πάλιν· «Διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας». Οὐ-
κοῦν καὶ ἡ κόλασις μείζων, ἀλλὰ παρὰ τῶν Ἰουδαί-
ων. Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἦννε τὸ φανεράν σοι ποιῆσαι
25 τὴν ἁμαρτίαν, σὸν δὲ ἦν λοιπὸν τὸ φυγεῖν· μὴ φυγῶν
τοίνυν, μᾶλλον ἐπεσπάσω τὴν κόλασιν, καὶ τὸ τοῦ
νόμου κατόρθωμα γέγονέ σοι μείζονος ἐφόδιον τι-
μωρίας.

2. Ὅτε τοίνυν τὸν φόβον ἠϋξήσε, τότε λοιπὸν
30 ἐπάγει τὰ τῆς χάριτος, ἐν πολλῇ καταστήσας ἐπιθυ-
μία τῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεως, καὶ φησι· «Νῦν δὲ
χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται». Μέγα

τό, «Γιὰ νὰ κλείσει κάθε στόμα», ἐκείνους ὑπονοεῖ, ἂν καὶ δὲν λέχθηκε φανερά, γιὰ νὰ μὴ γίνει σκληρότερος ὁ λόγος, ἐνῶ τό, «Γιὰ νὰ γίνει ὅλος ὁ κόσμος ὑπόλογος στὸ Θεό», ἔχει λεχθεῖ μαζὶ καὶ γιὰ τοὺς Ἰουδαίους καὶ γιὰ τοὺς Ἕλληνες.

Δὲν εἶναι ὅμως μικρὸ αὐτὸ γιὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἀλαζονείας τους, ὅταν καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ δὲν ἔχουν τίποτε περισσότερο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ἀλλὰ στὸ θέμα τῆς σωτηρίας ἔχουν προπληρωθεῖ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Γιατὶ ἰδίως ὑπόλογος θὰ μπορούσε νὰ λεχθεῖ κυρίως ἐκεῖνος ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ στηρίζεται στὶς δικές τους δυνάμεις γι' ἀπολογία, ἀλλὰ χρειάζεται τὴ βοήθεια ἄλλου, ὅπως ἦταν καὶ ὅλα τὰ δικά μας, ἀφοῦ ἔχουμε χάσει ἐκεῖνα ποὺ συντελοῦν στὴ σωτηρία μας. «Γιατὶ μὲ τὸ νόμο γνωρίζει κανεὶς καλὰ τὴν ἁμαρτία». Πάλι ἐπιτέθηκε ἐναντίον τοῦ νόμου, μὲ μέτρο ὅμως. Γιατὶ ὁ λόγος δὲν ἦταν κατηγορία τοῦ νόμου, ἀλλὰ τῆς ἀδιαφορίας τῶν Ἰουδαίων. Ἄλλ' ὅμως προσπάθησε ἐδῶ, ἐπειδὴ πρόκειται ν' ἀναφέρει τὸ λόγο γιὰ τὴν πίστη, νὰ δείξει πῶς εἶναι πάρα πολὺ ἀδύνατος. Ἐὰν λοιπὸν καυχίεσαι γιὰ τὸ νόμο, λέγει, αὐτὸς σὲ ντροπιάζει περισσότερο· αὐτὸς διασύρει τίς ἁμαρτίες σου. Ὅμως δὲν μίλησε τόσο σκληρά, ἀλλὰ μὲ χαμηλὸ τόνο πάλι· «Γιατὶ μὲ τὸ νόμο γνωρίζει κανεὶς καλὰ τὴν ἁμαρτία». Ἐπομένως καὶ ἡ τιμωρία εἶναι μεγαλύτερη, ἀλλὰ στοὺς Ἰουδαίους. Γιατὶ ὁ νόμος βέβαια κατόρθωνε νὰ σοῦ φανερώσει τὴν ἁμαρτία, ἐνῶ ἦταν στὸ χέρι σου στὴ συνέχεια νὰ τὴν ἀποφύγεις. Ἀφοῦ λοιπὸν δὲν τὴν ἀπέφυγες, προκάλεσε περισσότερο τὴν τιμωρία καὶ τὸ κατόρθωμα τοῦ νόμου ἔγινε γιὰ σένα ἀφορμὴ μεγαλύτερης τιμωρίας.

2. Ὅταν λοιπὸν μεγάλωσε τὸ φόβο, τότε πλέον προσθέτει τὰ σχετικά μὲ τὴ χάρη, ἀφοῦ ἔκαμε πολὺ ἐπιθυμητὴ τὴ συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ λέγει· «Τώρα ὅμως χωρὶς τὸ νόμο ἔχει φανερωθεῖ ἡ δικαίωση τοῦ Θεοῦ». Ἐδῶ

ἐνταῦθα ἐφθέγγετο, καὶ πολλῆς δεόμενον τῆς κατασκευῆς. Εἰ γὰρ οἱ ἐν νόμῳ ζῶντες οὐ μόνον οὐκ ἔφυγον κόλασιν, ἀλλὰ καὶ πλέον ἐβαρύνθησαν, πῶς ἔστι χωρὶς νόμου μὴ μόνον τιμωρίαν φυγεῖν, ἀλλὰ
 5 καὶ δικαιωθῆναι; Δύο γὰρ ἄκρα ἐνταῦθα τέθεικε, καὶ τὸ δικαιοῦσθαι, καὶ τὸ χωρὶς νόμου τούτων τυγχάνειν τῶν ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς εἶπε, δικαιοσύνη, ἀλλά, «Δικαιοσύνη Θεοῦ», ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ προσώπου καὶ μείζονα δείξας τὴν δωρεὰν καὶ
 10 δυνατὴν τὴν ὑπόσχεσιν· πάντα γὰρ αὐτῷ δυνατά. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἐδόθη, ἀλλὰ, «Πεφανέρωται», τὸ τῆς καινοτομίας ὑποτεμνόμενος ἔγκλημα· τὸ γὰρ πεφανερωμένον ὡς παλαιὸν καὶ κρυπτόμενον φανεροῦται.

Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξῆς δείκνυσιν
 15 οὐ πρόσφατον ὄν τοῦτο· εἰπὼν γάρ, «Πεφανέρωται», ἐπήγαγε, «Μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν». Μὴ γάρ, ἐπειδὴ νῦν ἐδόθη, θορυβηθῆς, φησί, μηδὲ ὡς πρὸς καινὸν καὶ ξένον πρᾶγμα ταραχθῆς· ἄνωθεν γὰρ αὐτὸ καὶ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται προέ-
 20 λεγον. Καὶ τὰ μὲν ἔδειξε διὰ τῆς κατασκευῆς ταύτης τὰ δὲ μέλλει, ἐν μὲν τοῖς ἔμπροσθεν παραγαγὼν τὸν Ἀββακούμ λέγοντα· «Ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται»· ἐν δὲ τοῖς μετὰ ταῦτα τὸν Ἀβραάμ, τὸν Δαβίδ· καὶ αὐτοὺς περὶ τούτων διαλεγόμενους ἡμῖν. Καὶ γὰρ
 25 πολὺς τῶν προσώπων τούτων ὁ λόγος ἦν παρ' αὐτοῖς· ὁ μὲν γὰρ ἦν πατριάρχης καὶ προφήτης, ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ προφήτης· καὶ αἱ ἐπαγγελίαι δὲ αἱ περὶ τούτων πρὸς ἀμφοτέρους τούτους ἦσαν γεγενημέναι.

Διὸ καὶ ὁ Ματθαῖος ἀρχόμενος τοῦ Εὐαγγελίου,
 30 ἀμφοτέρων τούτων μέμνηται πρῶτον, καὶ τότε κατ' ἀκολουθίαν παράγει τοὺς προγόνους. Εἰπὼν γάρ, «Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ», οὐκ ἀνέμεινεν εἰπὼν μετὰ τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰα-

4. Ρωμ. 1, 17

5. Ματθ. 1, 1

εἶπε μεγάλο λόγο καὶ χρειάζεται πολλή ἀπόδειξη. Ἐὰν λοιπὸν ἐκεῖνοι, ποὺ Ζοῦσαν κάτω ἀπὸ τὶς ἐντολές τοῦ νόμου, ὄχι μόνο δὲν ἀπέφυγαν τὴν τιμωρία, ἀλλὰ καὶ ὑπέφεραν περισσότερο, πῶς εἶναι δυνατό χωρὶς νόμο ὄχι μόνο ν' ἀποφύγει κανεὶς τὴν τιμωρία, ἀλλὰ καὶ νὰ δικαιωθεῖ; Γιατὶ ἐδῶ ἀνέφερε δύο ἄκρα, καὶ τὴ δικαίωση καὶ τὴν ἐπιτυχία τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν χωρὶς νόμο. Γι' αὐτὸ δὲν εἶπε ἀπλᾶ, δικαίωση, ἀλλὰ, «Δικαίωση τοῦ Θεοῦ», δείχνοντας ἀπὸ τὴν ἀξία τοῦ προσώπου καὶ τὴ δωρεὰ μεγαλύτερη καὶ τὴν ὑπόσχεση δυνατὴ, γιατί τὰ πάντα εἶναι δυνατὰ στοῦ Θεοῦ. Καὶ δὲν εἶπε, δόθηκε, ἀλλὰ, «Ἐχει φανερωθεῖ», ἀφαιρώντας τὴν κατηγορία τῆς καινοτομίας, γιατί ἐκεῖνο ποὺ ἔχει φανερωθεῖ, φανερώνεται σὰν παλιὸ καὶ κρυμμένο.

Καὶ ὄχι μόνο αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπόμενα δείχνουν πῶς δὲν εἶναι νέο αὐτὸ. Γιατὶ, ἀφοῦ εἶπε, «Ἐχει φανερωθεῖ», πρόσθεσε, «Ποὺ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες». Μὴ λοιπὸν, ἐπειδὴ δόθηκε τώρα, θορυβηθεῖς, λέγει, οὔτε νὰ ταραχθεῖς σὰν νὰ εἶναι νέο καὶ παράξενο πράγμα, γιατί καὶ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆτες προφήτευσαν πῶς αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὸ Θεοῦ. Καὶ τὰ πάντα βέβαια ἔδειξε μὲ τὴν ἀπόδειξη αὐτὴ, ἐνῶ τὰ ἄλλα πρόκειται νὰ τὰ δείξει, ἀφοῦ γιὰ τὰ προηγούμενα παρουσίασε τὸν Ἀβρααμ ποὺ λέγει «Ὁ δίκαιος θὰ σωθεῖ ἀπὸ τὴν πίστη του»⁴, ἐνῶ γιὰ τὰ ἐπόμενα τὸν Ἀβραάμ, τὸ Δαυῖδ, ποὺ καὶ αὐτοὶ μᾶς μιλοῦν γι' αὐτὰ. Γιατὶ πραγματικὰ ἦταν πολὺς ὁ λόγος τῶν προσώπων αὐτῶν στοὺς Ἰουδαίους, γιατί ὁ πρῶτος ἦταν πατριάρχης καὶ προφήτης, ἐνῶ ὁ ἄλλος βασιλεὺς καὶ προφήτης· καὶ οἱ ὑποσχέσεις γι' αὐτὰ εἶχαν δοθεῖ καὶ στοὺς δύο αὐτοὺς.

Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ματθαῖος, ἀρχίζοντας τὸ Εὐαγγέλιο, ἀναφέρει πρῶτα αὐτοὺς τοὺς δύο καὶ ὕστερα στὴ συνέχεια παραθέτει τοὺς προγόνους. Γιατὶ ἀφοῦ εἶπε, «Κατάλογος γενεαλογικὸς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»⁵, δὲν περίμενε ν' ἀναφέρει μετὰ τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν Ἰσαάκ, καὶ τὸν

κώβ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Δαυίδ ἐμνημόνευσε· καὶ τὸ δὴ θαυμαστόν, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Ἀβραάμ τὸν Δαυίδ τέθεικεν, οὕτω λέγων, «Υἱοῦ Δαυίδ, υἱοῦ Ἀβραάμ», καὶ τότε ἤρξατο καταλέγειν τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰακώβ καὶ τοὺς ἐξῆς ἅπαντας. Διὸ καὶ ὁ ἀπόστολος ἐνταῦθα αὐτοὺς περιστρέφει συνεχῶς, καὶ φησι· «Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν». Ἴνα δὲ μή τις εἴπη, καὶ πῶς αὐτοὶ μηδὲν συντελοῦντες εἰς τὸ προ-
 10 κείμενον, σωζόμεθα; δείκνυσι καὶ ἡμᾶς εἰσφέροντας οὐ μικρὸν εἰς τοῦτο, τὴν πίστιν λέγω. Εἰπὼν γοῦν, «Δικαιοσύνη Θεοῦ», ἐπήγαγε, «Διὰ τῆς πίστεως, εἰς πάντα καὶ ἐπὶ πάντα τοὺς πιστεύοντας».

Πάλιν ἐνταῦθα θορυβεῖται ὁ Ἰουδαῖος, οὐδὲν ἐ-
 15 ξαίρετον παρὰ τοὺς λοιποὺς ἔχων, μετὰ τῆς οἰκουμένης ἀριθμούμενος ἀπάσης. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο πάθη, συστέλλει πάλιν αὐτὸν τῷ φόβῳ, ἐπάγων· «Οὐ γάρ ἐστι διαστολή· πάντες γὰρ ἡμαρτον». Μὴ γάρ μοι εἴπης, ὅτι ὁ δεῖνα ὁ Ἑλληγ, ὁ δεῖνα ὁ Σκύθης,
 20 ὁ δεῖνα ὁ Θράξ· ἐν γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἅπαντες. Εἰ γὰρ καὶ νόμον ἔλαβες, ἐν μόνον ἔμαθες ἀπὸ τοῦ νόμου, τὸ εἰδέναι τὴν ἁμαρτίαν, οὐ τὸ φεύγειν αὐτήν. Εἴτα, ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι εἰ καὶ ἡμάρτομεν, ἀλλ' οὐχ οὕτως ὡς ἐκεῖνοι, ἐπήγαγε· «Καὶ ὑστεροῦνται τῆς δό-
 25 ξης τοῦ Θεοῦ». Ὡστ' εἰ καὶ μὴ τὰ αὐτὰ τοῖς ἄλλοις ἡμαρτες, ἀλλὰ τῆς δόξης ὁμοίως ἀποστερῆ· τῶν γὰρ προσκεκρουκότων εἰ ὁ δὲ προσκεκρουκῶς οὐ τῶν δοξαζομένων, ἀλλὰ τῶν κατησχυμμένων. Ἀλλὰ μὴ φοβηθῆς· διὰ γὰρ τοῦτο ταῦτα εἶπον, οὐχ ἵνα σε εἰς
 30 ἀπόγνωσιν ἐμβάλω, ἀλλ' ἵνα δείξω τοῦ Δεσπότου τὴν φιλανθρωπίαν. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· «Δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς

Ἰακώβ, ἀλλὰ μαζί μὲ τὸν Ἀβραάμ ἀνέφερε τὸ Δαυῖδ. Καὶ τὸ σπουδαῖο μάλιστα εἶναι, ὅτι ἔβαλε τὸ Δαυῖδ καὶ μπροστὰ ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, λέγοντας ἔτσι· «Ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπόγονος τοῦ Δαυῖδ, ἀπόγονος τοῦ Ἀβραάμ», καὶ ὕστερα ἄρχισε ν' ἀναφέρει τὸν Ἰσαάκ καὶ τὸν Ἰακώβ καὶ ὄλους τοὺς ἐπόμενους. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἀπόστολος ἐδῶ αὐτοὺς ἀναφέρει συνέχεια καὶ λέγει· «Ἡ δικαίωση ὅμως τοῦ Θεοῦ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες». Γιὰ νὰ μὴν πεῖ ὅμως κανεὶς, καὶ πῶς σωζόμαστε χωρὶς αὐτοὶ νὰ βοηθοῦν στὸ θέμα αὐτό; δείχνει ὅτι καὶ ἐμεῖς εἰσφέρουμε πολὺ σ' αὐτό, δηλαδὴ τὴν πίστη. Ἀφοῦ εἶπε λοιπὸν, «Δικαίωση τοῦ Θεοῦ» πρόσθεσε, «Μὲ τὴ βοήθεια τῆς πίστεως, καὶ δίνεται σὲ ὄλους καὶ σὲ ὄλους ποὺ πιστεύουν».

Πάλι ἐδῶ θορυβεῖται ὁ Ἰουδαῖος, ἐπειδὴ τίποτε τὸ ἐξαιρετικὸ δὲν ἔχει σὲ σχέση μὲ τοὺς ἄλλους, ἀφοῦ συγκαταλέγεται μαζί μὲ ὅλο τὸν κόσμο. Γιὰ νὰ μὴν πάθει λοιπὸν αὐτό, τὸν συμμαζεύει πάλι μὲ τὸ φόβο, προσθέτοντας· «Γιατὶ δὲν ὑπάρχει διάκριση, ἐπειδὴ ὅλοι ἀμάρτησαν». Μὴ μοῦ πεῖς λοιπὸν, ὅτι ὁ τάδε εἶναι Ἕλληνας, ὁ τάδε Σκύθης, ὁ τάδε Θρακιώτης, γιατί ὅλοι βρίσκονται στὰ ἴδια ἀμαρτήματα. Γιατί, μολονότι ἔλαβες τὸ νόμο, ἓνα μόνο ἔμαθες ἀπὸ τὸ νόμο, τὸ νὰ γνωρίσεις τὴν ἀμαρτία, ὄχι τὸ νὰ τὴν ἀποφύγεις. Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴ λέγουν, ὅτι μολονότι βέβαια ἀμαρτήσαμε, ὄχι ὅμως τόσο ὅσο ἐκεῖνοι, πρόσθεσε· «Καὶ στεροῦνται τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ». Ἐπομένως, ἂν καὶ δὲν ἀμάρτησες ὅπως οἱ ἄλλοι, ὅμως στερεῖσαι κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τὴ δόξα, γιατί εἶσαι ἓνας ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ἀντιταχθεῖ στὸ Θεό. Ἐκεῖνος ὅμως ποὺ ἔχει ἀντιταχθεῖ, δὲν εἶναι ἀνάμεσα σ' ἐκείνους ποὺ δοξάζονται, ἀλλὰ σ' ἐκείνους ποὺ εἶναι ἀτιμασμένοι. Ἀλλὰ νὰ μὴ φοβηθεῖς. Γιατὶ γι' αὐτὸ τὰ εἶπα αὐτά, ὄχι γιὰ νὰ σὲ ὀδηγήσω σὲ ἀπόγνωση, ἀλλὰ γιὰ νὰ δείξω τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου. Γι' αὐτὸ καὶ πρόσθεσε· «Ὅλοι δικαιοῦνται δωρεὰν μὲ τὴ χάρη τοῦ, μὲ τὴν ἀπολύτρωση ποὺ ἔκα-

ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ».

“Ορα διὰ πόσων κατασκευάζει τὸ εἰρημένον.
 5 Πρῶτον ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ προσώπου· οὐ γὰρ ἄνθρωπος ἐστὶν ὁ ἐργαζόμενος ταῦτα, ἵνα ἀπονήσῃ, ἀλλ’ ὁ Θεὸς ὁ πάντα δυνάμενος· Θεοῦ γὰρ ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη, φησί. Δεύτερον ἀπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν μὴ γάρ, ἐπειδὴ «Χωρὶς νόμου» ἤκουσας, φοβη-
 10 θῆς· καὶ γὰρ αὐτῷ τῷ νόμῳ τοῦτο δοκεῖ. Τρίτον ἀπὸ τῶν θυσιῶν τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ· διὰ γὰρ τοῦτο εἶπεν, «Ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι», ἀναμιμνήσκων αὐτοὺς τῶν προβάτων ἐκείνων καὶ τῶν μόσχων. Εἰ γὰρ ἀλόγων σφαγαί, φησὶν, ἁμαρτίας ἔλυνον, πολλῷ μᾶλλον τὸ αἷ-
 15 μα τοῦτο. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπε, λυτρώσεως, ἀλλ’ «Ἀπολυτρώσεως», ὡς μηκέτι ἡμᾶς ἐπανελθεῖν πάλιν ἐπὶ τὴν αὐτὴν δουλείαν. Καὶ ἱλαστήριον δι’ αὐτὸ τοῦτο καλεῖ, δεικνύς, ὅτι εἰ ὁ τύπος τοσαύτην εἶχεν ἰσχύν, πολλῷ μᾶλλον ἢ ἀλήθεια τὸ αὐτὸ ἐπιδείξεται.
 20 Δηλῶν δὲ πάλιν οὐ νεώτερον τοῦτο ὄν, οὐδὲ καινόν, φησί, «Προέθετο». Καὶ εἰπών, «Προέθετο ὁ Θεός», καὶ δείξας τοῦ Πατρὸς τὸ κατόρθωμα, τὸ αὐτὸ δεικνυσι καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄν· ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ προέθετο, ὁ δὲ Χριστὸς ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι τὸ πᾶν κατώρ-
 25 θωσεν. «Εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ». Τί ἐστὶν, «Ἐνδειξις τῆς δικαιοσύνης»; “Ὡσπερ ἐνδειξις πλούτου, τὸ μὴ μόνον αὐτὸν εἶναι πλούσιον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους πλουσίους ποιεῖν· καὶ ζωῆς, τὸ μὴ μόνον αὐτὸν εἶναι ζῶντα, ἀλλὰ καὶ νεκροὺς ζωοποιεῖν· καὶ

νε μέσο ἐξιλασμοῦ διὰ μέσου τῆς πίστεως μὲ τὸ αἷμα του, γιὰ νὰ φανερωθεῖ καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ».

Πρόσεχε μὲ πόσα ἀποδεικνύει αὐτὸ πού ἔχει εἰπωθεῖ. Πρῶτα ἀπὸ τὴν ἀξία τοῦ προσώπου. Γιατὶ δὲν εἶναι ἄνθρωπος αὐτὸς πού κάνει αὐτά, ὥστε νὰ χάσει τὴ δύναμή του, ἀλλ’ ὁ Θεὸς πού μπορεῖ τὰ πάντα, γιατί ἡ δικαιοσύνη, λέγει, εἶναι τοῦ Θεοῦ. Δεύτερο, ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τῆς προφητείας. Νὰ μὴ φοβηθεῖς λοιπόν, ἐπειδὴ ἄκουσες «Χωρὶς νόμο», γιατί καὶ στὸν ἴδιο τὸ νόμο αὐτὸ φαίνεται. Τρίτο, ἀπὸ τίς θυσίες πού γίνονταν στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Γιατὶ γι’ αὐτὸ εἶπε, «Μὲ τὸ δικό του αἷμα», θυμίζοντας σ’ αὐτοὺς ἐκεῖνα τὰ πρόβατα καὶ τὰ μοσχάρια. Ἐὰν λοιπόν οἱ θυσίες τῶν ζώων, λέγει, παρείχαν συγχώρηση στὶς ἁμαρτίες, πολὺ περισσότερο θὰ παρέχει τὸ αἷμα αὐτό. Καὶ δὲν εἶπε ἀπλά, μὲ τὴ λύτρωση, ἀλλὰ «Μὲ τὴν ἀπολύτρωση», σὰν νὰ μὴ πρόκειται πιά νὰ ἐπανέλθουμε πάλι στὴν ἴδια δουλεία. Καὶ γι’ αὐτὸ τὸ ὀνομάζει αὐτὸ μέσο ἐξιλασμοῦ, γιὰ νὰ δείξει, πῶς, ἂν ὁ τύπος εἶχε τόσο μεγάλη δύναμη, πολὺ περισσότερο θὰ δείξει ἡ ἀλήθεια τὸ ἴδιο.

Φανερώνοντας ὅμως πάλι ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸ πιὸ νέο, οὔτε πρωτάκουστο, λέγει, «Προόρισε». Καὶ λέγοντας, «Προόρισε ὁ Θεός», καὶ δείχνοντας πῶς τὸ κατόρθωμα ἀνήκει στὸν Πατέρα, τὸ ἴδιο δείχνει πῶς εἶναι καὶ τοῦ Υἱοῦ. Γιατὶ βέβαια ὁ Πατέρας προόρισε, ἐνῶ ὁ Χριστὸς κατόρθωσε τὰ πάντα μὲ τὸ δικό του αἷμα. «Γιὰ νὰ φανερωθεῖ ἡ δικαιοσύνη του». Τί σημαίνει, «Φανέρωση τῆς δικαιοσύνης»; Ὅπως ἀκριβῶς φανέρωση τοῦ πλοῦτου εἶναι, τὸ νὰ μὴν εἶναι μόνο αὐτὸς πλούσιος, ἀλλὰ καὶ ἄλλους νὰ κάνει πλούσιους, καὶ ὅπως φανέρωση ζωῆς εἶναι, τὸ νὰ μὴν ἔχει αὐτὸς μόνο ζωὴ, ἀλλὰ καὶ ν’ ἀνασταίνει τοὺς νεκρούς, καὶ ὅπως φανέρωση τῆς δυνάμεως εἶναι, τὸ νὰ μὴν εἶναι αὐτὸς μόνο δυνατός, ἀλλὰ νὰ κάνει δυνατούς

δυνάμεως, τὸ μὴ μόνον αὐτὸν εἶναι δυνατὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀσθενεῖς δυναμοῦν· οὕτω καὶ δικαιοσύνης ἔνδειξις, τὸ μὴ μόνον αὐτὸν εἶναι δίκαιον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἑτέρους ἐν ἁμαρτίαις κατασαπέντας ἐξαίφνης δικαίους ποιεῖν. Τοῦτο οὖν καὶ αὐτὸς ἐρμηνεύων ἐπήγαγε, τίς ἐστὶν ἔνδειξις· «Εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦν».

3. Μὴ τοίνυν ἀμφίβαλλε· οὐ γὰρ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἀπὸ πίστεως· μηδὲ φεῦγε τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην·
 10 διπλοῦν γὰρ αὐτῆς τὸ ἀγαθόν, ὅτι καὶ κοῦφόν ἐστι, καὶ πᾶσι προκείμενον· μηδὲ αἰσχύνου καὶ ἐρυθρία· εἰ γὰρ αὐτὸς ἐνδείκνυται τοῦτο ποιῶν, καὶ ὡς ἂν εἴποι τις, ἐναβρύνεται καὶ ἐγκαλλωπίζεται, πῶς σὺ καταδύη καὶ ἐγκαλύπτῃ, ἐφ' ᾧ ὁ Δεσπότης σου δοξάζεται;
 15 Ἐπάρας τοίνυν τὸν ἀκροστήν διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι ἔνδειξις τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης ἐστὶ τὰ γινόμενα, πάλιν τῷ φόβῳ ὠθεῖ τὸν ὀκνοῦντα καὶ ἀναδυόμενον προσελθεῖν, οὕτω λέγων· «Διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων». Ὁρᾷς πῶς
 20 συνεχῶς ἀναμιμνήσκει τῶν πλημμελημάτων αὐτούς; ἀνωτέρω μὲν λέγων, «Διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας», μετὰ ταῦτα δέ, ὅτι «Πάντες ἡμαρτον», ἐνταῦθα δὲ σφοδρότερον. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, διὰ τὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ, «Διὰ τὴν πάρεσιν», τουτέστι, τὴν νέκρωσιν.
 25 Οὐκέτι γὰρ ὑγείας ἐλπίς ἦν, ἀλλ' ὡσπερ σῶμα παραλυθὲν τῆς ἄνωθεν ἐδεῖτο χειρός· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ νεκρωθεῖσα.

Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅπερ ἐν τάξει θεῖς αἰτίας, δείκνυσι μείζον ὄν κατηγόρημα. Τί δὲ τοῦτό ἐστι;
 30 Τὸ ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ τὴν πάρεσιν γεγενῆσθαι. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχοιτε εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι οὐκ ἀπελαύσατε πολλῆς ἀνοχῆς καὶ χρηστότητος. Τὸ δέ,

καὶ τοὺς ἀδύνατους, ἔτσι καὶ φανέρωση τῆς δικαιοσύνης εἶναι, τὸ νὰ μὴν εἶναι αὐτὸς μόνο δίκαιος, ἀλλὰ νὰ κάνει ξαφνικὰ καὶ ἄλλους δίκαιους ποὺ εἶχαν κατασάπῃσι στὶς ἁμαρτίες. Ἐρμηνεύοντας λοιπὸν καὶ ὁ ἴδιος αὐτὸ πρόσθεσε, ποιά εἶναι ἡ φανέρωση; «Γιὰ νὰ εἶναι αὐτὸς δίκαιος καὶ νὰ κάνει δίκαιο ἐκεῖνον ποὺ θὰ πιστεύει στὸν Ἰησοῦ».

3. Μὴ λοιπὸν ἀμφιβάλλεις, γιατί ἡ δικαίωση δὲν προέρχεται ἀπὸ τὰ ἔργα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν πίστη. Οὔτε ν' ἀποφεύγεις τὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ εἶναι διπλὸ τὸ καλὸ τῆς, γιατί καὶ εὐκόλο εἶναι, καὶ σὲ ὅλους προσιτό. Οὔτε νὰ ντρέπῃσαι καὶ νὰ κοκκινίζεις. Γιατί ἂν αὐτὸς ἐπιδεικνύεται κάνοντας αὐτό, καί, ὅπως θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς, καμαρώνει καὶ ὑπερηφανεύεται, πῶς ἐσὺ κρύβῃσαι καὶ σκεπάζεις τὸ πρόσωπό σου γι' αὐτὸ ποὺ ὁ Κύριός σου δοξάζεται; Ἄφοῦ ἐξύψωσε λοιπὸν τὸν ἀκροατὴ μὲ τὸ νὰ πεῖ, πῶς αὐτὰ ποὺ γίνονται εἶναι φανέρωση τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, πάλι μὲ τὸ φόβο παρακινεῖ ἐκεῖνον ποὺ διστάζει καὶ ἀποφεύγει νὰ πλησιάσει, λέγοντας τὰ ἐξῆς: «Ἐξ αἰτίας τῆς παράλυσης τῶν προηγούμενων ἁμαρτημάτων». Βλέπεις πῶς τοὺς θυμίζει συνέχεια τὰ ἁμαρτήματα; μὲ τὸ νὰ πεῖ παραπάνω, «Γιατί μὲ τὸ νόμο γνωρίζει καλὰ ὁ ἄνθρωπος τίς ἁμαρτίες του», καὶ ὕστερα ἀπὸ αὐτά, ὅτι «Ὅλοι ἀμάρτησαν», ἐνῶ ἐδῶ πιὸ ἔντονα. Γιατί δὲν εἶπε, ἐξ αἰτίας τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ, «Ἐξ αἰτίας τῆς παράλυσης», δηλαδή, τῆς νέκρωσης. Γιατί δὲν ὑπῆρχε πιά ἐλπίδα ὑγείας, ἀλλ' ὡς ἂν ἀκριβῶς σῶμα παράλυτο χρειαζόταν τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ἔτσι καὶ ἡ ψυχὴ ποὺ νεκρώθηκε.

Καὶ τὸ πιὸ φοβερό, ποὺ ἀφοῦ τὸ ἀνέφερε ὡς αἰτία, δείχνει πῶς ἡ κατηγορία εἶναι μεγαλύτερη. Καὶ ποῖο εἶναι αὐτό; Τὸ ὅτι ἡ παράλυση ἔχει γίνῃ μὲ τὴν ἀνοχὴ τοῦ Θεοῦ. Γιατί δὲν μπορείτε νὰ ἰσχυριστεῖτε, λέγει, ὅτι δὲν ἀπολαύσατε πολλὴ ἀνοχὴ καὶ ἀγαθότητα. Τὸ «Στὸν πα-

«Ἐν τῷ νῦν καιρῷ», τὴν πολλὴν δεικνύντος ἐστὶν ἀνοχὴν καὶ φιλανθρωπίαν. Ὅτε γὰρ ἀπεγνωσθημεν, φησί, καὶ καιρὸς ἀποφάσεως ἦν, καὶ ηὔξηθη τὰ κακά, καὶ ἐπληρώθησαν αἱ ἁμαρτίαι, τότε τὴν ἐ-
 5 αὐτοῦ δύναμιν ἐπεδείξατο, ἵνα μάθῃς πόση παρ' αὐτῷ τῆς δικαιοσύνης ἡ περιουσία. Οὐδὲ γὰρ ἐν ἀρχῇ γενόμενον τοῦτο οὕτω θαυμαστὸν ἂν ἐφάνη καὶ παράδοξον, ὡς νῦν, ὅτε πάσης ἰατρείας ἐξηλέγχθη τρόπος. «Ποῦ οὖν ἡ καύχησις; Ἐξεκλείσθη», φησί.
 10 «Διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; Οὐχί, ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως». Πολὺς ὁ ἀγὼν τῷ Παύλῳ δεῖξαι, ὅτι τοσοῦτον ἡ πίστις ἴσχυσεν, ὅσον οὐδὲ ἐφαντάσθη ποτὲ ὁ νόμος.

Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι δικαιοὶ ὁ Θεὸς τὸν ἀν-
 15 θρωπον ἀπὸ τῆς πίστεως, ἐπιλαμβάνεται τοῦ νόμου πάλιν. Καὶ οὐ λέγει, ποῦ οὖν τὰ κατορθώματα τῶν Ἰουδαίων; ποῦ ἡ δικαιοπραγία; ἀλλὰ, «Ποῦ ἡ καύχησις;» πανταχοῦ δεικνὺς μεγαληγοροῦντας μόνον ὡς πλεόν τι τῶν ἄλλων ἔχοντας, καὶ μηδὲν ἐπιδεικνυ-
 20 μένους ἔργων. Καὶ εἰπὼν, «Ποῦ οὖν ἡ καύχησις;», οὐκ εἶπεν, ἠφανίσθη καὶ ἀπόλετο, ἀλλ' «Ἐξεκλείσθη», ὅπερ ἀκαιρίας μᾶλλον ἐστὶν οὐκέτι γὰρ ἔχει καιρὸν. Ὡσπερ γὰρ τῆς κρίσεως ἐπιστάσης, οὐκέτι καιρὸν ἔχουσιν οἱ μετανοῆσαι βουλόμενοι οὕτω καὶ
 25 τῆς ἀποφάσεως ἐξενεχθείσης λοιπὸν, καὶ πάντων μελλόντων ἀπόλλυσθαι, καὶ παραγενομένου τοῦ ταῦτα χάριτι λύοντος τὰ δεινά, οὐκέτι καιρὸν εἶχον ἐκεῖνοι προβαλέσθαι τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου διόρθωσιν.

Εἰ γὰρ ἐχρῆν ἰσχυρίζεσθαι τούτοις, πρὸ τῆς πα-
 30 ρουσίας ἐχρῆν· ἐλθόντος δὲ τοῦ διὰ τῆς πίστεως σώζοντος, ἀνήρητο λοιπὸν ὁ τῶν ἀγώνων καιρὸς· ὡς γὰρ ἐληλεγμένων ἀπάντων, οὕτω τῇ χάριτι σώζει. Διὸ καὶ νῦν ἦλθεν, ἵνα μὴ λέγωσιν ἐν ἀρχῇ παρα-

ρόντα καιρό» πάλι, δείχνει τὴν πολλὴ ἀνοχὴ καὶ φιλανθρωπία του. Γιατί, ὅταν ἀπελπιστήκαμε, λέγει, καὶ ἦταν ὁ καιρὸς τῆς κρίσης, καὶ πλήθαιναν τὰ κακά, καὶ συμπληρώθηκαν οἱ ἁμαρτίες, τότε φανέρωσε τὴ δική του δύναμη, γιὰ νὰ μάθεις πόση εἶναι ἡ ἀφθονία τῆς δικαιοσύνης του. Γιατί δὲ θὰ φαινόταν αὐτὸ τόσο θαυμαστὸ καὶ παράξενο, ἂν γινόταν στὴν ἀρχή, ὅσο τώρα ποὺ ἐξακριβώθηκε τὸ μέσο κάθε θεραπείας. «Ποῦ εἶναι λοιπὸν ἡ καύχηση; Ἄποκλείστηκε ἐντελῶς», λέγει. «Μὲ ποιὸ νόμο; Μὲ τὸ νόμο τῶν ἔργων; Ὁχι, ἀλλὰ μὲ τὸ νόμο τῆς πίστεως». Εἶναι μεγάλος ὁ ἀγὼνας τοῦ Παύλου νὰ δείξει, ὅτι τόσα πολλὰ κατόρθωσε ἡ πίστη, ὅσα δὲ φαντάστηκε ποτὲ ὁ νόμος.

Ἄφοῦ λοιπὸν εἶπε, ὅτι ὁ Θεὸς δικαιώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν πίστη του, καταπιάνεται μὲ τὸ νόμο πάλι, καὶ δὲ λέγει, ποῦ εἶναι λοιπὸν τὰ κατορθώματα τῶν Ἰουδαίων; ποῦ εἶναι οἱ δίκαιες πράξεις τους; ἀλλὰ, «Ποῦ εἶναι ἡ καύχηση;» ἀποδείχνοντας παντοῦ ὅτι ὑπερηφανεύονται μόνο σὰν νὰ ἔχουν κάτι περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ δὲν παρουσιάζουν κανένα ἔργο. Καὶ ἀφοῦ εἶπε, «Ποῦ εἶναι λοιπὸν ἡ καύχηση;» δὲν εἶπε, ἐξαφανίστηκε καὶ χάθηκε, ἀλλὰ, «Ἄποκλείστηκε», πράγμα ποὺ δείχνει τὴν ἀκαταλληλότητα τοῦ καιροῦ, γιατί δὲν ἔχει πιά καιρό. Γιατί, ὅπως ἀκριβῶς ὅταν ἔρθει ἡ κρίση, δὲν ἔχουν πιά καιρὸ ἐκεῖνοι ποὺ θέλουν νὰ μετανοήσουν, ἔτσι καὶ ὅταν θγεῖ ἡ ἀπόφαση στὴ συνέχεια, καὶ ὅταν πρόκειται νὰ καταστραφοῦν ὅλοι καὶ ἔρθει αὐτὸς ποὺ μὲ τὴ χάρη του διαλύει αὐτὰ τὸ φοβερά, δὲν εἶχαν πιά ἐκεῖνοι καιρὸ νὰ προβάλουν σὰν δικαιολογία τὴ διόρθωση ἀπὸ τὸ νόμο.

Ἐάν λοιπὸν ἔπρεπε νὰ ἰσχυρίζονται αὐτά, ἔπρεπε νὰ τὰ ἰσχυρίζονται πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν ὁμως ἦρθε ἐκεῖνος ποὺ σώζει μὲ τὴν πίστη, ἐξαφανίστηκε στὴ συνέχεια ὁ καιρὸς τῶν ἀγώνων. Γιατί, ἐπειδὴ εἶναι καταδικασμένοι ὅλοι, γι' αὐτὸ τοὺς σώζει μὲ τὴ χάρη. Καὶ γι' αὐτὸ ἦρθε τώρα, γιὰ νὰ μὴ λέγουν, ὅτι ἦταν δυνα-

γενομένου, ὅτι δυνατόν ἦν διὰ νόμου σωθῆναι, καὶ πόνοις οἰκείοις καὶ κατορθώμασι. Ταύτην οὖν ἐπιστομίζων αὐτῶν τὴν ἀναισχυντίαν, ἔμεινε χρόνον πολύν, ὥστε μετὰ τὸ διὰ πάντων ἐλεγχθῆναι σαφῶς 5 οὐκ ἀρκοῦντας ἑαυτοῖς, τότε σῶσαι διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος. Διὸ καὶ ἀνωτέρω λέγων, «Εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης», ἐπήγαγεν, «Ἐν τῷ νῦν καιρῷ». Εἰ δὲ ἀντιλέγοιέν τινες, ταῦτόν ποιοῦσιν, ὥσπερ ἂν εἴ τις μεγάλα ἡμαρτηκῶς καὶ μὴ δυνηθεὶς ἀπολογήσα-
10 σθαι ἐν δικαστηρίῳ, ἀλλὰ κατακριθεὶς καὶ κολάζεσθαι μέλλων, εἶτα ἀπὸ δωρεᾶς βασιλικῆς ἀφεθεὶς, ἀναισχυντοίη μετὰ τὴν ἀφεσιν καυχώμενος, καὶ λέγων μηδὲν ἡμαρτηκέναι.

Πρὶν ἢ γὰρ ἐλθεῖν τὴν δωρεάν, ἀποδειῖξαι ἔδει, 15 ἐλθούσης δέ, οὐκ ἂν ἔχοι καιρὸν καυχᾶσθαι λοιπόν. Ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ οἰκοθεν ἦσαν προδεδομένοι, διὰ τοῦτο παραγέγονεν, αὐτῷ τῷ παραγενέσθαι τὴν καύχησιν ἀναιρῶν. Ὁ γὰρ λέγων διδάσκαλος εἶναι νηπίων, καὶ ἐν τῷ νό-
20 μῳ καυχώμενος, καὶ παιδευτὴν ἀφρόνων ἑαυτὸν ὀνομάζων, ὁμοίως ἐκείνοις δεηθεὶς τοῦ διδάξαντος καὶ σώσαντος, οὐκ ἂν ἔχοι τοῦ καυχᾶσθαι πρόφασιν. Εἰ γὰρ καὶ πρὸ τούτου ἡ περιτομὴ ἀκροβυστία ἐγένετο, πολλῷ μᾶλλον νῦν καὶ γὰρ ἐξ ἑκατέρων ἐκβέ-
25 βληται τῶν καιρῶν. Εἰπὼν δέ, ὅτι «Ἐξεκλείσθη» δείκνυσι καὶ πῶς. Πῶς οὖν ἐξεκλείσθη, φησί; «Διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; Οὐχί, ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως».

4. Ἴδου καὶ τὴν πίστιν νόμον ἐκάλεσεν, ἐμφιλο-
30 χωρῶν τοῖς ὀνόμασιν, ὥστε παραμυθεῖσθαι τὴν δοκοῦσαν εἶναι καινοτομίαν. Τίς δὲ ὁ τῆς πίστεως νό-

τό, ἂν ἐρχόταν στήν ἀρχή, νά σωθοῦν μέ τὸ νόμο καί μέ δικούς τους κόπους καί κατορθώματα. Ἀποστομώνοντας λοιπὸν αὐτὴ τὴν ἀδιαντροπιά τους, παρέμεινε πολὺ χρόνος, ὥστε, ἀφοῦ μέ ὅλα ἀποδειχθοῦν καθαρά ὅτι δὲν μποροῦν νά βοηθήσουν τὸν ἑαυτό τους, τότε νά τοὺς σώσει μέ τὴ δική του χάρη. Γι’ αὐτό, ἀφοῦ εἶπε καί παραπάνω, «Γιὰ νά φανερωθεῖ ἡ δικαιοσύνη του», πρόσθεσε, «Στὸν παρόντα καιρὸ». Ἐὰν ὅμως ἀντιλέγουν μερικοί, τὸ ἴδιο κάνουν, ὅπως ἀκριβῶς κάποιος ποὺ ἔχει πέσει σὲ πολλὰ παραπτώματα καί δὲν μπόρεσε νά δικαιολογηθεῖ στὸ δικαστήριον, ἀλλ’, ἀφοῦ καταδικάστηκε καί πρόκειται νά τιμωρηθεῖ, ἔπειτα, ἀφοῦ ἀφέθηκε ἐλεύθερος ἀπὸ βασιλικὴ χάρη, θὰ εἶναι ἀδιάντροπος μετὰ τὴ συγχώρησή του, ἐὰν καυχιέται καί λέγει πὼς δὲν ἔχει κάνει κανένα παράπτωμα.

Προτοῦ λοιπὸν νά ἔρθει ἡ χάρη, ἔπρεπε ν’ ἀποδείξει αὐτό, ἀφοῦ ὅμως ἦρθε, δὲ θὰ ἔχει καιρὸ στὸ ἐξῆς νά καυχιέται. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἔχει γίνει καί στήν περίπτωση τῶν Ἰουδαίων. Ἐπειδὴ δηλαδὴ μόνοι τους ἦταν καταδικασμένοι, γι’ αὐτὸ ἦρθε, γιὰ νά ἐξαφανίσει μέ τὴν παρουσία του τὴν καύχησή τους. Γιατὶ ἐκεῖνος ποὺ λέγει ὅτι εἶναι διδάσκαλος τῶν νηπίων, καί καυχιέται γιὰ τὸ νόμο, καί ὀνομάζει τὸν ἑαυτό του παιδαγωγὸ τῶν ἀνόητων, ἐπειδὴ, ὅπως ἐκεῖνοι, εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ διδάσκαλο καί σωτήρα, δὲ θὰ ἔχει δικαιολογία γιὰ νά καυχιέται. Ἀφοῦ λοιπὸν καί πρὶν ἀπ’ αὐτὸν ἡ περιτομὴ ἔγινε ἀκροβυστία, πολὺ περισσότερο τώρα, γιατί ἔχει ἐκδιωχθεῖ καί ἀπὸ τοὺς δύο καιρούς. Ἀφοῦ εἶπε, ὅτι «Ἀποκλείστηκε», δείχνει καί μέ ποιὸ τρόπο. Πὼς λοιπὸν ἀποκλείστηκε, λέγει; «Μὲ ποιὸ νόμο; Μὲ τὸ νόμο τῶν ἔργων; Ὁχι, ἀλλὰ μέ τὸ νόμο τῆς πίστεως».

4. Νά, καί τὴν πίστη ὀνόμασε νόμο, ἀσχολούμενος μέ εὐχαρίστηση μέ τὰ ὀνόματα, γιὰ νά τοὺς παρηγορήσει γιὰ τὴ φαινομενικὴ καινοτομία. Ποιὸς ὅμως εἶναι ὁ νόμος

μος; Διὰ χάριτος σώζεσθαι. Ἐνταῦθα τὸ δυνατόν δείκνυσι τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ μόνον ἔσωσεν, ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσε καὶ εἰς καύχησιν ἤγαγε, καὶ οὐδὲ ἔργων δεηθείς, ἀλλὰ πίστιν ζητήσας μόνον. Ταῦτα δὲ λέγει,
 5 καὶ τὸν πιστεύσαντα Ἰουδαῖον μετριάξειν παρασκευάζων, καὶ τὸν μὴ πιστεύσαντα καταστέλλων, ὥστε αὐτὸν ἐφελκύσασθαι. Ὁ μὲν γὰρ σωθείς, ἂν μέγα φρονῆ τῷ νόμῳ προσέχων, ἀκούσεται ὅτι αὐτὸς αὐτοῦ τὸ στόμα ἐνέφραξεν, αὐτὸς αὐτοῦ κατηγορήσεν,
 10 αὐτὸς αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν ἀπηγόρευσε, καὶ τὸ καύχημα ἐξέκλεισεν· ὁ δὲ μὴ πιστεύσας πάλιν διὰ τῶν αὐτῶν τούτων ταπεινωθείς, προσαχθῆναι τῇ πίστει δυνήσεται.

Εἶδες πόση τῆς πίστεως ἡ περιουσία; πῶς ἀπέ-
 15 στησε τῶν προτέρων, μηδὲ καυχᾶσθαι ἐπ' αὐτοῖς ἀφείσα; «Λογιζόμεθα οὖν πίστει δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου». Ὅτε ἔδειξεν ἀνωτέρους ὄντας ἀπὸ τῆς πίστεως τῶν Ἰουδαίων, τότε λοιπὸν μετὰ πολλῆς τῆς παρρησίας καὶ περὶ αὐτῆς διαλέγε-
 20 ται, καὶ τὸ δοκοῦν ἐνταῦθα θορυβεῖν, πάλιν ἰᾶται. Καὶ γὰρ δύο ταῦτα τὰ ταραττοντα ἦν Ἰουδαίους, ἐν μὲν, εἰ τοὺς μετ' ἔργων μὴ σωθέντας δυνατόν χωρὶς ἔργων σωθῆναι· ἕτερον δέ, εἰ τοὺς ἀκροβύστους δικαιοῦν τῶν αὐτῶν ἀπολαῦσαι τοῖς ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ
 25 συντραφεῖσι τῷ νόμῳ· ὁ πολλῶ τοῦ προτέρου μᾶλλον αὐτοὺς ἐξετάρατε. Διὰ τοῦτο ἐκεῖνο κατασκευάσας, ἐπὶ τοῦτο λοιπὸν ἔξεισιν· ὅπερ οὕτως ἐθορύβει τοὺς Ἰουδαίους, ὡς καὶ Πέτρῳ μετὰ τὴν πίστιν ταύτης ἔνεκεν ἐγκαλέσαι τῆς ὑποθέσεως, Κορνηλίου καὶ τῶν
 30 κατ' αὐτὸν ἔνεκεν πραγμάτων.

Τί οὖν φησι; «Λογιζόμεθα οὖν πίστει δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου». Οὐκ εἶπεν Ἰουδαῖ-

6. Γιὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Κορνηλίου καὶ τὴ σχετικὴ διήγησι τοῦ Πέτρου βλ. Πράξ. 10, 1 - 11, 18.

τῆς πίστεως; Τὸ νὰ σώζεται κανεὶς μὲ τὴ χάρη. Ἐδῶ δείχνει τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, γιατί ὄχι μόνο ἔσωσε, ἀλλὰ καὶ δικαίωσε καὶ ὁδήγησε σὲ καύχηση, χωρὶς νὰ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἔργα, ἀλλὰ ζητώντας μόνο πίστη. Αὐτὰ ὅμως τὰ λέγει, γιὰ νὰ προετοιμάσει καὶ τὸν Ἰουδαῖο πού πίστεψε νὰ εἶναι μετριόφρονος καὶ γιὰ νὰ συγκρατήσῃ ἐκεῖνον πού δὲν πίστεψε, μὲ σκοπὸ νὰ προσελκύσῃ καὶ αὐτόν. Γιατί ἐκεῖνος πού σώθηκε, ἂν ὑπερηφανεύεται ἀποβλέποντας στὸ νόμο, θ' ἀκούσῃ ὅτι αὐτὸς τοῦ ἔκλεισε τὸ στόμα, αὐτὸς τὸν κατηγόρησε, αὐτὸς τοῦ ἀπαγόρευσε τὴ σωτηρία του καὶ ἀπέκλεισε τὴν καύχησή του. Ἐκεῖνος ὅμως πού δὲν πίστεψε, ἀφοῦ ταπεινωθεῖ μὲ τὰ ἴδια ἀκριβῶς, θὰ μπορέσει νὰ ὁδηγηθεῖ στὴν πίστη.

Εἶδες πόσο πλούσια εἶναι ἡ πίστη; πῶς τοὺς ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὰ προηγούμενα, μὴ ἐπιτρέποντας τοὺς νὰ καυχιένται γι' αὐτά; «Συμπεραίνουμε λοιπὸν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δικαιώνεται ἀπὸ τὴν πίστη χωρὶς τὰ ἔργα τοῦ νόμου». Ὄταν ἔδειξε πῶς ἀπὸ τὴν πίστη εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, τότε στὴ συνέχεια μὲ πολλὴ παρρησία μιλάει καὶ γι' αὐτὴν καὶ ἐκεῖνο πού φαίνεται πῶς θορυβεῖ ἐδῶ, τὸ θεραπεύει πάλι. Γιατί πραγματικὰ δύο ἦταν αὐτὰ πού τάραζαν τοὺς Ἰουδαίους, τὸ ἓνα, ἂν εἶναι δυνατό νὰ σωθοῦν χωρὶς τὰ ἔργα, ἀφοῦ δὲ σώθηκαν ἐκεῖνοι πού εἶχαν ἔργα, καὶ τὸ ἄλλο, ἂν εἶναι δίκαιο οἱ ἀπερίτμητοι ν' ἀπολαύσουν τὰ ἴδια μ' αὐτοὺς πού τόσο χρόνο ἔζησαν μαζί μὲ τὸ νόμο, πράγμα πού τοὺς συγκλόνιζε πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸ πρῶτο. Γι' αὐτό, ἀφοῦ ἀπέδειξε ἐκεῖνο, ἔρχεται στὴ συνέχεια σ' αὐτό, πού τόσο θορυβοῦσε τοὺς Ἰουδαίους, ὥστε ὕστερα ἀπὸ τὴν πίστη νὰ κατηγορήσουν καὶ τὸν Πέτρο ἐξ αἰτίας τῆς ὑπόθεσης αὐτῆς, δηλαδὴ ἐξ αἰτίας τοῦ Κορνηλίου καὶ τοῦ σχετικοῦ μ' αὐτὸν ἐπεισοδίου⁶.

Τί λοιπὸν λέγει; «Συμπεραίνουμε λοιπὸν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δικαιώνεται ἀπὸ τὴν πίστη χωρὶς τὰ ἔργα τοῦ νόμου».

ον, ἢ τὸν ὑπὸ τὸν νόμον ὄντα, ἀλλ' ἐξαγαγὼν τὸν λό-
 γον εἰς εὐρυχωρίαν, καὶ τῇ οἰκουμένη τὰς θύρας ἀ-
 νοίξας τῆς σωτηρίας, φησὶν, «Ἄνθρωπον», τὸ κοι-
 νὸν τῆς φύσεως ὄνομα θεῖς. Εἶτα ἀπὸ τούτου λαβὼν
 5 ἀφορμὴν, μὴ τεθεῖσαν ἀντίθεσιν λύει. Ἐπειδὴ γὰρ
 εἰκὸς ἦν Ἰουδαίους ἀκούσαντας, ὅτι πάντα ἄνθρω-
 πον ἢ πίστις δικαιοῖ, δυσχεραίνειν καὶ σκανδαλίζε-
 σθαι, ἐπήγαγεν· «Ἦ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον;»· ὡς
 ἂν εἰ ἔλεγε, διὰ τί γάρ σοι τοῦτο ἄτοπον εἶναι δοκεῖ,
 10 τὸ πάντα ἄνθρωπον σώζεσθαι; μὴ γὰρ μερικός ἐστιν
 ὁ Θεός; ἐκ τούτου δεικνύς, ὅτι βουλόμενοι τοῖς ἔθνε-
 σιν ἐπηρεάζειν, τοῦ Θεοῦ τὴν δόξαν λυμαίνονται μᾶλ-
 λον, εἴ γε μὴ συγχωροῖεν αὐτὸν πάντων εἶναι Θεόν.
 Εἰ δὲ πάντων ἐστί, καὶ προνοεῖται πάντων· εἰ δὲ προ-
 15 νοεῖται πάντων, πάντας ὁμοίως σώζει διὰ τῆς πίστε-
 ως. Διὰ τοῦτό φησιν· «Ἦ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον,
 οὐχὶ δὲ καὶ ἔθνῶν; Ναὶ καὶ ἔθνῶν». Οὐ γὰρ ἐστι με-
 ρικός, οἷοι οἱ Ἑλλήνων μῦθοι, ἀλλὰ κοινὸς ἀπάντων
 καὶ εἰς· διὸ καὶ ἐπάγει· «Ἐπεὶπερ εἷς ὁ Θεός». Του-
 20 τέστιν, ὁ αὐτὸς καὶ τούτων κακείνων Δεσπότης.

Εἰ δὲ τὰ παλαιά μοι λέγεις, καὶ τότε κοινὰ τὰ
 τῆς προνοίας ἦν, εἰ καὶ διαφόρως· καὶ γὰρ σοι νόμος
 ἐδόθη γραπτός, κακείνοις νόμος φυσικός, καὶ οὐδὲν
 ἔλαττον εἶχον, εἴ γε ἐβούλοντο, ἀλλὰ καὶ νικᾶν ἠδύ-
 25 ναντο· διὸ καὶ ἐπήγαγε, τοῦτο αὐτὸ αἰνιττόμενος·
 «Ὅς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυ-
 στίαν διὰ τῆς πίστεως»· τῶν ἔμπροσθεν περὶ ἀκρο-
 βυστίας καὶ περιτομῆς εἰρημένων αὐτοὺς ἀναμνήσας,

Δὲν εἶπε ὁ Ἰουδαῖος ἢ αὐτὸς ποῦ θρῖσκεται κάτω ἀπὸ τὶς ἐντολές τοῦ νόμου, ἀλλὰ κάνοντας εὐρύτερο τὸ λόγο καὶ ἀνοίγοντας στὸν κόσμο ὀλόκληρο τὶς πόρτες τῆς σωτηρίας, λέγει «Ὁ ἄνθρωπος», ἀναφέροντας τὸ κοινὸ ὄνομα τῆς φύσης. Στὴ συνέχεια, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ αὐτό, διαλύει τὴν ἀντίθεση ποῦ δὲν ἀναφέρθηκε. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἦταν φυσικό, οἱ Ἰουδαῖοι ποῦ ἄκουσαν, ὅτι ἡ πίστη δικαιώνει κάθε ἄνθρωπο, νὰ δυσανασχετοῦν καὶ νὰ σκανδαλίζονται, πρόσθεσε· «Μήπως ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς τῶν Ἰουδαίων μόνο;»· σὰν νὰ ἔλεγε, γιατί λοιπὸν σοῦ φαίνεται ἄτοπο αὐτό, τὸ ὅτι δηλαδὴ κάθε ἄνθρωπος σώζεται; μήπως λοιπὸν ὁ Θεὸς εἶναι γιὰ μερικούς; δείχνοντας μ’ αὐτό, ὅτι, θέλοντας νὰ προσβάλλουν τοὺς ἐθνικούς, καταστρέφουν περισσότερο τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ βέβαια δὲν ἐπιτρέπουν σ’ αὐτὸν νὰ εἶναι Θεὸς ὅλων. Ἐὰν ὅμως εἶναι Θεὸς ὅλων, φροντίζει καὶ γιὰ ὅλους. Καὶ ἐὰν φροντίζει γιὰ ὅλους, μὲ ὅμοιο τρόπο τοὺς σώζει ὅλους ἀπὸ τὴν πίστη τους. Γι’ αὐτὸ λέγει· «Μήπως ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς τῶν Ἰουδαίων μόνο, καὶ ὄχι καὶ τῶν ἐθνικῶν; Ναί, εἶναι καὶ τῶν ἐθνικῶν». Δὲν ἀνήκει σὲ μερικούς, ὅπως οἱ μύθοι τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ’ εἶναι κοινὸς γιὰ ὅλους καὶ ἕνας. Γι’ αὐτὸ καὶ προσθέτει· «Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἕνας εἶναι ὁ Θεός». Δηλαδή, ὁ ἴδιος Κύριος καὶ γι’ αὐτοὺς καὶ γιὰ ἐκείνους.

Ἐὰν ὅμως μοῦ λέγεις τὰ παλαιά, καὶ τότε ἡ πρόνοια ἦταν κοινή, ἂν καὶ βέβαια μὲ διαφορετικὸ τρόπο. Γιατί καὶ σὲ σένα δόθηκε ὁ γραπτὸς νόμος, καὶ σ’ ἐκείνους ὁ φυσικὸς νόμος, καὶ δὲν εἶχαν τίποτε λιγότερο, ἂν βέβαια ἤθελαν, ἀλλὰ μπορούσαν νὰ γίνουν καὶ ἀνώτεροι. Γι’ αὐτὸ καὶ πρόσθεσε, ὑπονοώντας αὐτὸ ἀκριβῶς· «Ὁ ὁποῖος θὰ δώσει τὴ δικαίωση σ’ αὐτοὺς ποῦ ἔχουν τὴν περιτομὴ ἀπὸ τὴν πίστη καὶ σ’ ἐκείνους ποῦ εἶναι ἀπερίτμητοι ἀπὸ τὴν πίστη», θυμίζοντας σ’ αὐτοὺς ἐκεῖνα ποῦ εἶπε πιὸ μπροστὰ γιὰ τὴν ἀκροβυστία καὶ τὴν περιτομὴ, μὲ τὰ

δι' ὧν ἔδειξεν οὐδεμίαν οὖσαν διαφοράν. Εἰ δὲ τότε οὐδεμία ἦν διαφορά, πολλῶ μᾶλλον νῦν ὅπερ καὶ σαφέστερον κατασκευάζων νῦν, ἀπέδειξεν ὁμοίως ἑκάτερον τῆς πίστεως δεόμενον. «Νόμον οὖν καταργοῦ-
 5 μεν», φησί, «διὰ τῆς πίστεως; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ νόμον ἰστώμεν». Εἶδες σύνεσιν ποικίλην καὶ ἄφατον; Αὐτῷ γὰρ τῷ εἰπεῖν, «Ἰστώμεν», ἔδειξεν οὐχ ἑστῶτα, ἀλλὰ καταλελυμένον.

Καὶ ὄρα τῆς Παύλου δυνάμεως τὴν ὑπερβολήν,
 10 καὶ μεθ' ὅσης κατασκευάζει περιουσίας ἃ βούλεται. Δείκνυσι γὰρ ἐνταῦθα οὐ μόνον οὐ λυμαινομένην τῷ νόμῳ τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ βοηθοῦσαν αὐτῷ, ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸν τῇ πίστει προοδοποιοῦντα. Καθάπερ γὰρ αὐτὸς προλαβὼν αὐτῇ ἐμαρτύρησε· «Μαρτυρομέ-
 15 νη γὰρ ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν», φησὶν· οὕτω καὶ αὐτὴ αὐτὸν ἀπονοῦντα ἔστησε. Καὶ πῶς ἔστησε, φησί; τί ἦν τοῦ νόμου τὸ ἔργον, καὶ τίνος ἔνεκεν ἅπαντα ἔπραττεν; Ὡστε δίκαιον ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν τοῦτο οὐκ ἴσχυσε· «Πάν-
 20 τες γάρ», φησὶν, «ἡμαρτον»· ἡ πίστις δὲ ἔλθοῦσα αὐτὸ κατώρθωσεν· ὁμοῦ γὰρ τις ἐπίστευσε καὶ ἐδικαιώθη. Οὐκοῦν ἔστησε τοῦ νόμου τὸ θέλημα, καὶ δι' ὃ πάντα ἔπραττεν ἐκεῖνος, τοῦτο αὐτὴ εἰς τέλος ἡγάγεν. Οὐκ ἄρα αὐτὸν κατήργησεν, ἀλλ' ἀπήρτισε.

25 Τρία τοίνυν ἐνταῦθα ἀπέδειξε, καὶ ὅτι χωρὶς νόμου δυνατὸν δικαιωθῆναι, καὶ ὅτι τοῦτο οὐκ ἴσχυσεν ὁ νόμος καὶ ὅτι ἡ πίστις αὐτῷ οὐ μάχεται. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο μάλιστα τοὺς Ἰουδαίους ἐθορύβει, τὸ δοκεῖν ἀπεναντίας αὐτῷ τὴν πίστιν εἶναι, δείκνυσι πλέ-
 30 ον οὐ βούλεται ὁ Ἰουδαῖος, οὐ μόνον οὐκ οὖσαν ἐναντίαν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα σύμμαχόν τε καὶ συνεργὸν οὖσαν· ὃ μάλιστα ἐπόθουν ἀκοῦσαι.

ὅποια ἀπέδειξε πὼς δὲν ὑπάρχει καμιὰ διαφορά. Ἐὰν ὁμοῦς τότε δὲν ὑπῆρχε καμιὰ διαφορά, πολὺ περισσότερο τώρα, πράγμα πού ἀπέδειξε πιὸ καθαρά τώρα καὶ ἔδειξε πὼς ὁ καθένας ἔχει τὸ ἴδιο ἀνάγκη ἀπὸ τὴν πίστη. «Καταργοῦμε λοιπὸν τὸ νόμο», λέγει, «μὲ τὴν πίστη; Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη. Ἀντίθετα στηρίζουμε τὸ νόμο». Εἶδες σύνεση ποικίλη καὶ ἀπερίγραπτη; Γιατὶ μὲ αὐτὸ πού εἶπε, δηλαδὴ «Στηρίζουμε», ἔδειξε πὼς ὁ νόμος δὲν ἰσχύει, ἀλλ’ ἔχει καταργηθεῖ.

Καὶ πρόσεχε τὸ μέγεθος τῆς δύναμης τοῦ Παύλου καὶ μὲ πόση εὐκολία ἀποδεικνύει αὐτὰ πού θέλει. Γιατὶ δείχνει ἐδῶ πὼς ὄχι μόνο δὲν καταργεῖ ἡ πίστη τὸ νόμο, ἀλλὰ καὶ πὼς τὸν βοηθάει, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια καὶ αὐτὸς προετοιμάζει τὸ δρόμο τῆς πίστεως. Γιατὶ ὅπως ἀκριβῶς ὁ νόμος ἐπιβεβαίωσε προηγουμένως τὴν πίστη, «Γιατὶ βεβαιώνεται», λέγει, «ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες». ἔτσι καὶ αὐτὴ τὸν στήριξε τώρα πού ἔκανε τὴ δύναμή του. Καὶ πὼς τὸν στήριξε, λέγει; ποιὸ ἦταν τὸ ἔργο τοῦ νόμου καὶ γιὰ ποιὸ λόγο τὰ ἔκανε ὅλα; Γιὰ νὰ κάμει δίκαιο τὸν ἄνθρωπο. Ἄλλ’ ἐκεῖνος βέβαια δὲν τὸ κατόρθωσε αὐτό, «Γιατὶ ὅλοι», λέγει, «ἁμάρτησαν», ἐνῶ, ὅταν ἦρθε ἡ πίστη, τὸ κατόρθωσε. Γιατὶ πίστευε κανεὶς καὶ δικαιωνόταν μαζί. Ἐπομένως στήριξε τὸ θέλημα τοῦ νόμου, καὶ γιὰ τὸ λόγο πού τὰ ἔκανε ὅλα ἐκεῖνος, τὸν πραγματοποίησε αὐτὴ. Συνεπῶς δὲν τὸν κατάργησε, ἀλλὰ τὸν συμπλήρωσε.

Τρία πράγματα λοιπὸν ἀπέδειξε ἐδῶ· καὶ ὅτι εἶναι δυνατό νὰ δικαιωθεῖ κανεὶς χωρὶς τὸ νόμο, καὶ ὅτι δὲν τὸ κατόρθωσε αὐτὸ ὁ νόμος, καὶ ὅτι ἡ πίστη δὲν τὸν πολεμάει. Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὸ θορυβοῦσε ἰδιαίτερα τοὺς Ἰουδαίους, ἡ γνώμη δηλαδὴ πὼς ἡ πίστη εἶναι ἀντίθετη στοὺς νόμο, δείχνει· περισσότερο ἀπ’ ὅ,τι θέλει ὁ Ἰουδαῖος, ὅτι ὄχι μόνο δὲν εἶναι ἀντίθετη, ἀλλ’ ὅτι εἶναι ὑπερβολικὰ καὶ σύμμαχος καὶ βοηθός του, πράγμα πού ἰδιαίτερα ποθοῦσαν ν’ ἀκούσουν.

5. Ἄλλ' ἐπειδὴ μετὰ τὴν χάριν ταύτην, δι' ἧς
 ἔδικαιώθημεν, καὶ πολιτείας χρεῖα, ἀξίαν ἐπιδειξώ-
 μεθα τῆς δωρεᾶς τὴν σπουδὴν· ἐπιδειξόμεθα δέ, ἂν
 τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀγάπην μετὰ πολλῆς
 5 φυλάττωμεν τῆς σπουδῆς. Ἀγάπη δέ ἐστίν, οὐ φιλά-
 ρήματα οὐδὲ προσρήσεις ἀπλῶς, ἀλλὰ προστασία καὶ
 δι' ἔργων ἐπίδειξις· οἷον, τὸ πενίαν λύειν, τὸ νοσοῦ-
 σι συναμύνειν, τὸ κινδύνων ἀπαλλάττειν, τὸ ἐν πε-
 ριστάσεσιν οὔσι παρίστασθαι, τὸ κλαίειν μετὰ κλαι-
 10 ὄντων, τὸ χαίρειν μετὰ χαιρόντων· καὶ γὰρ καὶ τοῦ-
 το ἀγάπης· καίτοι δοκεῖ μικρὸν εἶναι τοῦτο, τὸ χαί-
 ρειν μετὰ χαιρόντων· σφόδρα μέντοι μέγα ἐστὶ καὶ
 φιλοσόφου δεόμενον γνώμης· καὶ πολλοὺς ἂν εὔροι-
 μεν τὸ μὲν πικρότερον ἀνίοντας, πρὸς τοῦτο δὲ ἀτο-
 15 νοῦντας· πολλοὶ γὰρ κλαίουσι μὲν μετὰ κλαιόντων,
 οὐκέτι δὲ καὶ μετὰ χαιρόντων χαίρουσιν, ἀλλὰ δα-
 κρύουσιν ἐτέρων χαιρόντων, ὅπερ ἐστὶ βασκανία καὶ
 φθόνος.

Οὐ τοίνυν μικρὸν κατόρθωμα, τοῦ ἀδελφοῦ χαί-
 20 ροντος χαίρειν, ἀλλὰ καὶ θατέρου μείζον· τάχα δὲ οὐ
 τοῦ κλαίειν μόνον μετὰ κλαιόντων, ἀλλὰ καὶ τοῦ πα-
 ραστῆναι ἐν κινδύνοις μείζον. Πολλοὶ γοῦν κινδυνεύ-
 οῦσι μὲν συνεκινδύνευσαν, εὐδοκιμούντων δὲ ἐδή-
 χθησαν· τοιαύτη ἢ τῆς βασκανίας τυραννίς. Καίτοι
 25 τὸ μὲν πόνων ἐστὶ καὶ ἰδρώτων, τοῦτο δὲ προαιρέσε-
 ως καὶ γνώμης μόνον· ἀλλ' ὅμως τὸ χαλεπώτερον ὑ-
 πομείναντες πολλοί, τὸ εὐκολώτερον τούτου οὐκ ἤ-
 νυσαν, ἀλλὰ τήκονται καὶ ἀπόλλυται, ὅταν ἐτέρους
 εὐδοκιμοῦντας ἴδωσιν, ὅταν Ἐκκλησίαν ὠφελουμέ-
 30 νην ὀλόκληρον, ἢ λόγῳ ἢ καὶ ἐτέρῳ τινὶ τρόπῳ· οὐ

5. Ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τὴ χάρη αὐτῆ, μὲ τὴν ὁποία δικαιωθήκαμε, χρειάζεται καὶ κατάλληλος τρόπος ζωῆς, ἃς δείξουμε προσπάθεια ὅπως ἀξίζει στὴ δωρεά. Καὶ θὰ δείξουμε, ἂν μὲ πολλή προσπάθεια τηροῦμε τὴ μητέρα τῶν ἀγαθῶν, τὴν ἀγάπη. Ἀγάπη ὅμως σημαίνει, ὄχι μόνο λόγια, οὔτε ἀπλὲς προσφωνήσεις, ἀλλὰ βοήθεια σὲ κάποιον καὶ ἀπόδειξη μὲ ἔργα ὅπως, τὸ νὰ ἀνακουφίζει κανεὶς τὴ φτώχεια, τὸ νὰ βοηθάει τοὺς ἀρρώστους, τὸ νὰ ἀπομακρύνει τοὺς κινδύνους, τὸ νὰ συμπαραστέκεται ἐκείνους ποὺ βρίσκονται σὲ δύσκολη θέση, τὸ νὰ κλαίει μὲ αὐτοὺς ποὺ κλαίνε, τὸ νὰ χαίρεται μὲ αὐτοὺς ποὺ χαίρονται, γιατί καὶ αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς ἀγάπης. Μολονότι βέβαια φαίνεται πῶς εἶναι μικρὸ αὐτό, δηλαδὴ τὸ νὰ χαίρεται κανεὶς μαζὶ μὲ αὐτοὺς ποὺ χαίρονται, εἶναι ὅμως ὑπερβολικὰ μεγάλο καὶ χρειάζεται φιλοσοφικὴ σκέψη. Καὶ πολλοὺς εἶναι δυνατὸ νὰ βροῦμε νὰ κατορθώνουν τὸ πικρότερο, ἀλλὰ νὰ ἀδυνατοῦν σ' αὐτό. Γιατὶ πολλοὶ κλαίνε μαζὶ μὲ αὐτοὺς ποὺ κλαίνε, δὲ χαίρονται ὅμως μαζὶ μὲ αὐτοὺς ποὺ χαίρονται, ἀλλὰ χύνουν δάκρυα ὅταν ἄλλοι χαίρονται, πράγμα ποὺ εἶναι βασκανία καὶ φθόνος.

Δὲν εἶναι λοιπὸν μικρὸ τὸ κατόρθωμα, τὸ νὰ χαίρεται κανεὶς, ὅταν χαίρεται ὁ ἀδελφός του, ἀλλὰ καὶ μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἴσως ὅμως εἶναι μεγαλύτερο ὄχι μόνο ἀπὸ τὸ νὰ κλαίει μαζὶ μὲ αὐτοὺς ποὺ κλαίνε, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ νὰ συμπαραστέκεται στοὺς κινδύνους. Πολλοὶ λοιπὸν κινδύνευσαν μαζὶ μὲ ἐκείνους ποὺ κινδυνεύουν, ὅταν ὅμως εὐδοκιμοῦσαν στενοχωρήθηκαν. Τόση εἶναι ἡ τυραννία τοῦ φθόνου. Μολονότι τὸ πρῶτο εἶναι ἀποτέλεσμα κόπων καὶ ἰδρώτων, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἀποτέλεσμα προαίρεσης καὶ ἀπόφασης μόνο, ἀλλ' ὅμως τὸ δυσκολότερο ὑπομένοντας οἱ πολλοί, δὲν κατόρθωσαν τὸ πιὸ εὐκολο ἀπ' αὐτό, ἀλλὰ μαραίνονται καὶ ἐνοχλοῦνται πάρα πολύ, ὅταν δοῦν νὰ εὐδοκιμοῦν ἄλλοι, ὅταν δοῦν νὰ ὠφελεῖται ὀλόκληρη Ἐκκλησία, ἢ μὲ λόγο ἢ καὶ μὲ κά-

τί χειρόν γένοιτ' ἄν; Οὐδὲ γὰρ τῷ ἀδελφῷ λοιπόν, ἀλλὰ καὶ τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ὁ τοιοῦτος μάχεται. Τοῦτο οὖν ἐννοήσας, παῦσαι τῆς νόσου, καὶ εἰ μὴ τὸν πλησίον βούλει, σαυτὸν γοῦν ἀπάλλαξον τῶν μυ-
5 ρίων κακῶν.

Τί πόλεμον ἐπεισάγεις σου τοῖς λογισμοῖς; τί θο-
ρύβου τὴν ψυχὴν πληροῖς; τί χειμῶνα ἐργάζῃ; τί
τὰ ἄνω κάτω ποιεῖς; πῶς δυνήσῃ διακείμενος οὐ-
τως, ἁμαρτιῶν ἄφρῃσι αἰτῆσαι; Εἰ γὰρ τοῖς τὰ εἰς
10 αὐτοὺς μὴ συγχωροῦσιν οὐδὲ αὐτὸς ἀφήσῃ τὰ ἁμαρ-
τήματα, τοῖς τοὺς οὐδὲν ἠδικηκότας ἀδικεῖν ἐπιχει-
ροῦσι ποίαν ἄφρῃσι δώσει; Ἐσχάτης γὰρ τοῦτο πο-
νηρίας ἀπόδειξις· οἱ τοιοῦτοι μετὰ τοῦ διαβόλου πο-
λεμοῦσι τὴν Ἐκκλησίαν· τάχα δὲ καὶ πολλῶν χειρόν·
15 τὸν μὲν γὰρ καὶ φυλάττεσθαι δυνατόν, οὗτοι δὲ προ-
σωπεῖον φιλίας ὑποδύντες, λάθρα τὴν πυρὰν ἀνάπτου-
σιν, ἑαυτοὺς προτέρους εἰς τὴν κάμινον ἐμβάλλον-
τες, καὶ νοσοῦντες νόσον οὐ μόνον ἐλεθῆναι μὴ δυ-
ναμένην, ἀλλὰ καὶ πολὺν τὸν γέλωτα ἔχουσαν. Τί γὰρ
20 ὠχρῖᾶς, εἶπέ μοι, καὶ τρέμεις καὶ περιδεῆς ἔστηκας;
τί γέγονε δεινόν; ὅτι λαμπρὸς ὁ ἀδελφὸς καὶ περιφα-
νῆς καὶ εὐδόκιμος; Οὐκοῦν στεφανοῦσθαί σε δεῖ καὶ
χαίρειν καὶ τὸν Θεὸν δοξάζειν, ὅτι τὸ μέλος τὸ σὸν
λαμπρὸν καὶ περιφανές· ἀλλὰ ἀλγεῖς, ὅτι ὁ Θεὸς δο-
25 ξάζεται.

Ὅρας ποῦ τείνει ὁ πόλεμος; Ἄλλ' οὐχ ὅτι ὁ Θε-
ός, φησὶν, ἀλλ' ὅτι ὁ ἀδελφὸς δοξάζεται. Ἄλλὰ διὰ
τούτου πρὸς τὸν Θεὸν ἀναβαίνει ἡ δόξα οὐκοῦν καὶ
ὁ παρὰ σοῦ πόλεμος. Ἄλλ' οὐ τοῦτό με λυπεῖ, φησὶν,
30 ἀλλὰ δι' ἐμοῦ τὸν Θεὸν ἐβουλόμην δοξάζεσθαι. Οὐ-
κοῦν χαῖρε εὐδοκιμοῦντος τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ δοξάζε-

ποιον ἄλλο τρόπο. Τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει χειρότερο ἀπ' αὐτό; Γιατί ἓνας τέτοιος ἄνθρωπος δὲ μάχεται πιά τὸν ἀδελφὸ του μόνο, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Κατανοώντας λοιπὸν αὐτό, σταμάτησε τὴν ἀσθένεια, καὶ ἂν δὲ θέλεις τὸν πλησίον, τουλάχιστο τὸν ἑαυτὸ σου ἀπάλλαξε ἀπὸ τὰ ἄπειρα κακά.

Γιατί εἰσάγεις πόλεμο στὶς σκέψεις σου; γιατί γεμίζεις τὴν ψυχὴ σου ἀπὸ θόρυβο; γιατί δημιουργεῖς συμφορά; γιατί τὰ κάνεις ἄνω κάτω; πῶς θὰ μπορέσεις νὰ ζητήσεις συγχώρηση ἁμαρτιῶν, ἀφοῦ συμπεριφέρεσαι ἔτσι; Ἐὰν λοιπὸν αὐτὸς δὲ συγχωρεῖ τὰ ἁμαρτήματα σ' ἐκείνους ποὺ δὲ συγχωροῦν τὰ ἁμαρτήματα ποὺ ἔγιναν σ' αὐτούς, σ' ἐκείνους ποὺ προσπαθοῦν ν' ἀδικήσουν αὐτούς ποὺ δὲν τοὺς ἀδίκησαν καθόλου, ποῖα συγχώρηση θὰ δώσει; Γιατί αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη τῆς χειρότερης κακίας· αὐτοὶ μαζί με τὸ διάβολο πολεμοῦν τὴν Ἐκκλησίαν ἴσως ὅμως καὶ πολὺ χειρότερα. Γιατί ἀπ' αὐτὸν εἶναι δυνατὸ νὰ προφυλαγώμαστε, αὐτοὶ ὅμως, φορώντας τὸ προσωπεῖο τῆς φιλίας, ἀνάβουν κρυφὰ τὴ φωτιά, ρίχνοντας τοὺς ἑαυτοὺς τους πρῶτα στὸ καμίνι καὶ ὑποφέροντας ἀπὸ ἀσθένεια, ἡ ὁποία ὄχι μόνο δὲν μπορεῖ νὰ προκαλέσει συμπάθεια, ἀλλὰ προξενεῖ πολὺ γέλιο. Πές μου λοιπὸν, γιατί κιτρινίζεις καὶ τρέμεις καὶ στέκεσαι φοβισμένος; τί κακὸ ἔγινε; ἐπειδὴ ὁ ἀδελφός σου εἶναι διάσημος καὶ ἔνδοξος καὶ ἐπιτυχημένος; Συνεπῶς πρέπει νὰ στεφανώνεσαι καὶ νὰ χαίρεσαι καὶ νὰ δοξάζεις τὸ Θεό, γιατί τὸ δικό σου μέλος εἶναι διάσημο καὶ ἔνδοξο, ἐνῶ σὺ πονᾷς, γιατί δοξάζεται ὁ Θεός.

Βλέπεις ποῦ ὁδηγεῖ ὁ πόλεμος; Ὅμως δὲν πονῶ, λέγει, γιατί δοξάζεται ὁ Θεός, ἀλλὰ γιατί δοξάζεται ὁ ἀδελφός. Ἄλλὰ μέσα ἀπ' αὐτὸν ἡ δόξα ἀνεβαίνει πρὸς τὸ Θεὸ ἐπομένως καὶ ὁ δικός σου πόλεμος. Ὅμως δὲ με στενοχωρεῖ αὐτό, λέγει, ἀλλὰ ἤθελα μέσα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μου νὰ δοξάζεται ὁ Θεός. Ἐπομένως νὰ χαίρεσαι ὅταν εὐδοκιμεῖ ὁ ἀδελφός σου, καὶ δοξάζεται καὶ μέσα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ σου

ται καὶ διὰ σοῦ πάλιν ὁ Θεός, καὶ πάντες ἐροῦσιν,
 εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ τοιούτους ἔχων οἰκέτας, φθόνου
 παντὸς ἀπηλλαγμένους, τοῖς ἀλλήλων συνηδομένους
 καλοῖς. Καὶ τί λέγω τὸν ἀδελφόν; Εἰ γὰρ καὶ πολέ-
 5 μιος ἦν καὶ ἐχθρὸς, ὁ δὲ Θεὸς δι' αὐτοῦ ἐδοξάζετο,
 φίλον ἔδει ποιήσασθαι διὰ τοῦτο· σὺ δὲ τὸν φίλον
 ἐχθρὸν ποιεῖς, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς δοξάζεται διὰ τῆς εὐ-
 δοκιμήσεως ἐκείνου. Κἂν μὲν τὸ σῶμά τις θεραπεύ-
 σῃ τὸ σὸν κακῶς ἔχον, κἂν ἐχθρὸς ᾖ, τῶν πρώτων
 10 αὐτὸν ἠγήσῃ φίλων εἶναι λοιπόν· τὸν δὲ τοῦ Χρι-
 στοῦ τὸ σῶμα καλλωπίζοντα, τουτέστι, τὴν Ἐκκλη-
 σίαν, καὶ φίλον ὄντα, ἐχθρὸν ἠγῆ; Καὶ πῶς ἂν ἐτέ-
 ρως τὸν πρὸς τὸν Χριστὸν ἐπιδείξω πόλεμον; Διὰ
 τοῦτο κἂν σημειῖά τις ποιῆ, κἂν παρθενίαν, κἂν νη-
 15 στείαν, κἂν χαμευνίαν ἐπιδείξηται, καὶ πρὸς τοὺς
 ἀγγέλους διὰ ταύτης τῆς ἀρετῆς φθίασῃ, πάντων ἔ-
 σται ἐναγέστερος, τοῦτο ἔχων τὸ ἐλάττωμα, καὶ μοι-
 χοῦ καὶ πόρνου καὶ ληστοῦ καὶ τυμβωρύχου παρανο-
 μώτερος.

20 6. Καὶ ἵνα μή τις ὑπερβολὴν καταγνῶ τοῦ λόγου,
 ἐκεῖνο ἂν ἠδέως ἐροίμην ὑμᾶς· εἰ πῦρ καὶ δίκηλλάν
 τις λαβῶν, τοῦτον καθήρει καὶ ἐνεπίμπρα τὸν οἶκον
 καὶ τουτὶ κατέσκαπτε τὸ θυσιαστήριον, οὐκ ἂν λίθοις
 ἕκαστος αὐτὸν ἔβαλλε τῶν παρόντων ὡς ἐναγῆ καὶ
 25 παράνομον; Τί οὖν, ἂν τοῦ πυρὸς τούτου δαπανητι-
 κωτέραν τις φέρῃ φλόγα, τὴν βασκανίαν λέγω, οὐ-
 χὶ λίθων οἰκοδομᾶς καθαιροῦσαν οὐδὲ χρυσοῦν θυ-
 σιαστήριον κατασκάπτουσαν, ἀλλὰ τὸ πολὺ καὶ τῶν
 τοίχων καὶ τοῦ θυσιαστηρίου τιμιώτερον τῶν διδα-
 30 σκάλων τὴν οἰκοδομὴν ἀνατρέπουσαν καὶ λυμαινομέ-
 νην, ποίας ἂν εἶη συγγνώμης ἄξιος; Μὴ γάρ μοι λε-
 γέτω τις, ὅτι πολλάκις ἐπιχειρήσας οὐκ ἴσχυσεν ἀπὸ

πάλι ὁ Θεός, καὶ ὅλοι θὰ ποῦν, εὐλογητός ὁ Θεός πού ἔχει τέτοιους ὑπηρέτες, οἱ ὅποιοι εἶναι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ κάθε φθόνο καὶ εὐχαριστοῦνται μὲ τὰ μεταξύ τους καλά. Καὶ γιατί λέγω τὸν ἀδελφό; Γιατί καὶ ἂν ἦταν ἀντίπαλος καὶ ἐχθρός, ἐνῶ ὁ Θεός δοξαζόταν μέσα ἀπ’ αὐτόν, ἔπρεπε νὰ τὸν κάνεις φίλο γι’ αὐτό. Ἐσὺ ὅμως τὸ φίλο κάνεις ἐχθρό, ἐπειδὴ ὁ Θεός δοξάζεται μὲ τὴν προκοπὴ ἐκείνου. Καὶ ἂν ἀκόμη θεραπεύσει κάποιος τὸ δικό σου σῶμα πού ὑποφέρει, καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι ἐχθρός, θὰ τὸν θεωρήσεις στὴ συνέχεια πῶς εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους φίλους, ἐνῶ αὐτόν πού στολίζει τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή τὴν Ἐκκλησία, καὶ εἶναι φίλος, τὸν θεωρεῖς ἐχθρό; Καὶ πῶς θὰ ἔδειχνες μὲ ἄλλο τρόπο τὸν πόλεμο πρὸς τὸ Χριστό; Γι’ αὐτό, καὶ ἂν ἀκόμη κάνει θαύματα κανεῖς, καὶ ἂν ἀκόμη ἐπιδείξει παρθενία ἢ νηστεία ἢ ὕπνο καταγῆς, καὶ φθάσει μὲ τὴν ἀρετὴ του αὐτὴ στοὺς ἀγγέλους, θὰ εἶναι ἀπ’ ὅλους πιὸ μολυσμένος, ἔχοντας τὸ ἐλάττωμα αὐτό, καὶ πιὸ παράνομος ἀπὸ τὸ μοιχὸ καὶ τὸν πόρνο καὶ τὸ ληστὴ καὶ τὸν τυμβωρύχο.

6. Καὶ γιὰ νὰ μὴν κατηγορήσει κανεῖς γιὰ ὑπερβολὴ τὸ λόγο, μὲ εὐχαρίστηση θὰ σᾶς ἐρωτήσω αὐτό· ἂν κάποιος, παίρνοντας φωτιὰ καὶ δικέλλι, γκρέμιζε καὶ ἔκαιγε αὐτόν τὸ ναὸ καὶ κατέστρεφε αὐτὸ ἐδῶ τὸ θυσιαστήριο, δὲ θὰ τὸν κτυποῦσε ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς παρόντες μὲ πέτρες σὰν μολυσμένο καὶ παράνομο; Τί λοιπόν, ἂν φέρει κανεῖς φλόγα πιὸ καταστρεπτικὴ ἀπὸ τὴ φωτιὰ αὐτὴ, δηλαδή τὸ φθόνο, πού δὲν γκρεμίζει πέτρινες οἰκοδομές, οὔτε καταστρέφει χρυσὸ θυσιαστήριο, ἀλλὰ πού γκρεμίζει τὸ πολὺ πιὸ πολύτιμο καὶ ἀπὸ τοὺς τοίχους καὶ ἀπὸ τὸ θυσιαστήριο καὶ καταστρέφει τὴν οἰκοδομὴ τῶν διδασκάλων, ποῖα συγγνώμη μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει; Γιατί ἄς μὴ μοῦ πεῖ κανεῖς, ὅτι πολλές φορές προσπάθησε καὶ δὲν τὸ κατόρθωσε, γιατί τὰ πράγματα κρίνονται ἀπὸ τὴ διάθεση.

γὰρ τῆς γνώμης τὰ πράγματα κρίνεται· ἐπεὶ καὶ ὁ Σαοὺλ ἀπέκτεινε τὸν Δαυίδ, εἰ καὶ μὴ ἐπέτυχεν.

Οὐκ ἐννοεῖς, εἶπέ μοι, ὅτι τοῖς προβάτοις ἐπι-
 βουλεύεις τοῦ Χριστοῦ, τῷ ποιμένι πολεμῶν, καὶ τοῖς
 5 προβάτοις, ὑπὲρ ὧν καὶ τὸ αἷμα ἐξέχεεν ὁ Χριστός,
 καὶ πάντα καὶ ποιεῖν καὶ πάσχειν ἡμᾶς ἐκέλευσεν;
 οὐκ ἀναμιμνήσκεις σαυτόν, ὅτι ὁ μὲν Δεσπότης σου
 τὴν δόξαν τὴν σὴν ἐζήτησε, καὶ οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ,
 σὺ δὲ οὐ τὴν τοῦ Δεσπότου ζητεῖς, ἀλλὰ τὴν ἑαυτοῦ;
 10 Καίτοι εἰ τὴν ἐκείνου ἐζήτεις, τότε ἂν καὶ τῆς σῆς
 ἐπέτυχες τὴν δὲ σὴν ζητῶν ἀπὸ τῆς ἐκείνου, οὐδὲ
 ταύτης ἀπολαύση ποτέ. Τίς οὖν ἔσται θεραπεία τού-
 του; Κοινῇ πάντες εὐξώμεθα, καὶ μίαν ὑπὲρ αὐτῶν
 ἀνελέγκωμεν φωνήν, ὡς ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων.
 15 Καὶ γὰρ οὗτοι ἀθλιώτερον διάκεινται ἐκείνων, ὅσω
 καὶ προαιρέσεώς ἐστὶν ἡ μανία. Εὐχῆς γὰρ δεῖται
 τὸ νόσημα τοῦτο καὶ πολλῆς τῆς δεήσεως. Εἰ γὰρ
 ὁ μὴ φιλῶν τὸν ἀδελφόν, ἐὰν χρήματα κενώσῃ, καὶ
 ἐν μαρτυρίῳ διαλάμπῃ, οὐδὲν ἀνύει πλέον· ὁ καὶ πο-
 20 λεμῶν τῷ μηδὲν ἠδικηκότι ἐννόησον πόσης ἂν εἴη
 τιμωρίας ἄξιος. Οὗτος καὶ Ἑλλήνων χειρῶν.

Εἰ γὰρ τὸ φιλεῖν τοὺς φιλοῦντας οὐδὲν πλέον
 ἡμᾶς ἀφίησιν ἐκείνων ἔχειν, ὁ τοῖς φιλοῦσι βασκαί-
 νων ποῦ στήσεται, εἶπέ μοι; Καὶ γὰρ τοῦ πολεμεῖν
 25 χειρόν ἐστὶ τὸ βασκαίνειν. Ὁ μὲν γὰρ πολεμῶν, τῆς
 αἰτίας λυθείσης δι' ἣν ὁ πόλεμος, καὶ τὴν ἔχθραν
 κατέλυσεν· ὁ δὲ βασκανος οὐδέποτε ἂν γένοιτο φί-
 λος. Καὶ ὁ μὲν τὴν μάχην φανερὰν ἐπιδείκνυται, ὁ δὲ
 στυγερὰν· καὶ ὁ μὲν αἰτίαν πολλάκις ἔχει εἰ-
 30 πεῖν εὐλογον τοῦ πολέμου, ὁ δὲ οὐδὲν ἕτερον ἢ μα-

Γιατί και ὁ Σαοῦλ θανάτωσε τὸ Δαυῖδ, μολονότι δὲν τὸ κατόρθωσε.

Πές μου, δὲν καταλαβαίνεις ὅτι ἐπιβουλεύεσαι τὰ πρόβατα τοῦ Χριστοῦ, πολεμώντας τὸν ποιμένα, καὶ τὰ πρόβατα γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ Χριστὸς ἔχυσε καὶ τὸ αἷμα του καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα μᾶς πρόσταξε νὰ κάνουμε καὶ νὰ ὑποφέρουμε τὰ πάντα; δὲ θυμᾶσαι, ὅτι ὁ Κύριός σου ζήτησε τὴ δική σου δόξα καὶ ὄχι τὴ δική του, ἐνῶ ἐσύ δὲ ζητᾶς τὴ δόξα τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ τὴ δική σου; Μολονότι ἂν ζητοῦσες τὴ δική του, τότε θὰ κατόρθωνες καὶ τὴ δική σου. Ζητώντας ὁμως τὴ δική σου πρὶν ἀπὸ τὴ δική του, οὔτε αὐτὴ θὰ ἀπολαύσεις ποτέ. Ποιὰ λοιπὸν θὰ εἶναι ἡ θεραπεία τούτου; Ἐὰς προσευχηθοῦμε ὅλοι μαζί καὶ ἄς ὑψώσουμε γι' αὐτοὺς μία φωνή, ὅπως γιὰ τοὺς μολυσμένους. Γιατί πραγματικὰ αὐτοὶ συμπεριφέρονται πιὸ ἄθλια ἀπὸ ἐκείνους, ὅσο εἶναι καὶ ἡ μανία ἀπὸ τὴν προαίρεση. Γιατί τὸ νόσημα αὐτὸ χρειάζεται προσευχὴ καὶ πολλὴ παράκληση. Ἄφοῦ λοιπὸν ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἀγαπάει τὸν ἀδελφὸ του, ἂν ξοδέψει χρήματα, καὶ ἂν ἀκόμη διακριθεῖ στὸ μαρτύριο, δὲν κατορθώνει τίποτε περισσότερο, σκέψου πόση τιμωρία μπορεῖ ν' ἀξίζει αὐτὸς ποὺ πολεμᾷ ἐκεῖνον ποὺ δὲν τὸν ἔχει ἀδικήσει καθόλου. Αὐτὸς εἶναι χειρότερος καὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες.

Ἐὰν λοιπὸν τὸ νὰ ἀγαποῦμε ἐκείνους ποὺ μᾶς ἀγαποῦν δὲ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἔχουμε τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἐκείνους, πές μου, ποῦ θὰ σταθεῖ ἐκεῖνος ποὺ φθονεῖ αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀγαποῦν; Γιατί ὁ φθόνος εἶναι πραγματικὰ χειρότερος ἀπὸ τὸν πόλεμο. Γιατί ἐκεῖνος ποὺ πολεμᾷ, ὅταν διαλυθεῖ ἡ αἰτία γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε ὁ πόλεμος, σταμάτησε καὶ τὴν ἔχθρα, ἐνῶ ὁ φθονερός δὲν μπορεῖ νὰ γίνει φίλος. Καὶ ὁ πρῶτος φανερώνει τὴ μάχη, ἐνῶ ὁ ἄλλος τὴν καλύπτει καὶ ὁ πρῶτος πολλές φορές μπορεῖ ν' ἀναφέρει δικαιολογημένη αἰτία τοῦ πολέμου, ἐνῶ ὁ δεύτερος τίποτε ἄλλο παρὰ παραφροσύνη καὶ σατανικὴ

νίαν καὶ γνώμην σατανικὴν. Τίνι οὖν ἂν τις τὴν τοιαύτην παραβάλοι ψυχὴν; ποία ἐχίδνη; ποία ἀσπίδι; ποίῳ σκώληκι; τίνι κανθάρῳ; Οὔτε γὰρ ἐναγέστερον, οὔτε πονηρότερόν τι τῆς τοιαύτης ψυχῆς. Τοῦτο γάρ, τοῦτο τὰς Ἐκκλησίας ἀνέτρεψε, τοῦτο τὰς αἰρέσεις ἔτεκε, τοῦτο ἀδελφικὴν ὥπλισε χεῖρα, καὶ αἵματι δικαίου δεξιὰν βαπτισθῆναι ἐποίησε, καὶ νόμους ἀνέσπασε φύσεως, καὶ τῷ θανάτῳ τὰς θύρας ἀνέωξε, καὶ τὴν ἀρὰν ἐκείνην εἰς ἔργον ἤγαγε, καὶ οὔτε ὠδίνων οὔτε γονέων οὔτε ἄλλου τινὸς ἀναμνησθῆναι τὸν ἄθλιον εἶασεν ἐκείνον, ἀλλ' οὔτως αὐτὸν ἐξεβάκχευσε καὶ εἰς τοσοῦτον ἤγαγεν οἴστρον, ὡς καὶ τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος καὶ λέγοντος, «Πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ», μηδὲ οὔτως ἐνδοῦναι. Καίτοι γε καὶ τοῦ ἐγκλήματος αὐτὸν ἀφῆκε, καὶ τὸν ἀδελφὸν ὑπέταξεν· ἀλλ' ὅμως οὔτως ἀνίατον τὸ νόσημα τοῦτο, ὡς καὶ μυρίων φαρμάκων ἐπικειμένων, τὴν οἰκείαν ἀναβλύζειν σηπεδόνα.

Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἀλγεῖς, ὧ πάντων ἀθλιώτερε σὺ; ὅτι ἐτιμήθη ὁ Θεός; Ἄλλὰ τοῦτο γνώμης σατανικῆς. Ἄλλ' ὅτι παρευδοκίμησεν ὁ ἀδελφός; Ἄλλ' ἔξεστι καὶ σοι πάλιν αὐτὸν παραδραμεῖν. Ὡστε εἰ βούλει νικῆσαι, μὴ σφάξης μηδὲ ἀνέλης, ἀλλ' ἄφες μένειν ἵνα τηρῆται τῶν παλαισμάτων ἡ ὑπόθεσις, καὶ νίκησον ζῶντα· οὔτω γὰρ σοι λαμπρὸς ὁ στέφανος ἔμελλεν ἔσεσθαι· νυνὶ δὲ ἀνελών, μείζονα κατὰ σαυτοῦ τῆς ἥττης τὴν ψῆφον ἐκφέρεις. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἡ βασκανία οἶδε. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ δόξης ὁρᾷς ἐν ἐρημίᾳ τοσαύτη; οὔτοι γὰρ μόνοι τότε τὴν γῆν ᾧκουν. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο αὐτὸν ἐπέσχευεν, ἀλλὰ πάντα ἀπὸ τῆς ψυχῆς ρίψας, ἴστατο μετὰ τοῦ διαβόλου

διάθεση. Μὲ ποιὸ λοιπὸν πράγμα μπορεῖ νὰ συγκρίνει κανεὶς αὐτὴ τὴν ψυχὴ; μὲ ποιὰ ὀχιά; μὲ ποιὰ ἀσπίδα; μὲ ποιὸ σκουλήκι; μὲ ποιὸ σκαθάρι; Γιατὶ δὲν ὑπάρχει κάτι πιὸ σιχαμερὸ, οὔτε πιὸ κακὸ ἀπὸ τὴν ψυχὴ αὐτὴ. Γιατὶ αὐτό, πραγματικὰ αὐτὸ ἀνέτρεψε τὶς Ἐκκλησίες, αὐτὸ γέννησε τὶς αἱρέσεις, αὐτὸ ὄπλισε τὸ ἀδελφικὸ χέρι καὶ ἔκαμε νὰ ποτισθεῖ τὸ δεξιὸ χέρι μὲ τὸ αἷμα τοῦ δικαίου, κατέστρεψε τοὺς νόμους τῆς φύσης, ἄνοιξε τὶς πόρτες στὸ θάνατο, ἔκαμε ἔργο τὴν κατάρα ἐκείνη, καὶ δὲν ἄφησε τὸν ἄθλιο ἐκεῖνο νὰ θυμηθεῖ οὔτε τοὺς πόνους τοῦ τοκετοῦ οὔτε τοὺς γονεῖς οὔτε τίποτε ἄλλο, ἀλλὰ τὸν ἔκανε τόσο παράφρονα καὶ τὸν ὀδήγησε σὲ τόση τρέλλα, ὥστε, μολονότι καὶ ὁ Θεὸς παρακαλοῦσε καὶ ἔλεγε, «Αὐτὸς εἶναι ἀφοσιωμένος σὲ σένα, καὶ ἐσὺ θὰ τὸν ἐξουσιάζεις»⁷, οὔτε ἔτσι νὰ ὑποχωρήσει. Καὶ πραγματικὰ τὸν ἀπάλλαξε ἀπὸ τὴν κατηγορία καὶ ὑπέταξε σ' αὐτὸν τὸν ἀδελφὸ. Ἄλλ' ὅμως τὸ νόσημα αὐτὸ εἶναι τόσο ἀθεράπευτο, ὥστε, ἂν καὶ χρησιμοποιοῦνται πάρα πολλὰ φάρμακα, ἀναβλύζει τὴ δική του σαπίλα.

Γιὰ ποιὸ λόγο λοιπὸν πονᾶς ἐσὺ ποὺ εἶσαι ὁ πιὸ ἄθλιος ἀπ' ὅλους; ἐπειδὴ τιμήθηκε ὁ Θεός; Αὐτὸ εἶναι δείγμα σατανικῆς διάθεσης. Μήπως ἐπειδὴ ἔγινε ἀνώτερος ὁ ἀδελφός σου; Μπορεῖς ὅμως καὶ ἐσὺ νὰ τὸν ξεπεράσεις πάλι. Ἐπομένως, ἐὰν θέλεις νὰ νικήσεις, νὰ μὴ σφάξεις οὔτε νὰ σκοτώσεις, ἀλλὰ ν' ἀφήσεις νὰ μένει, γιὰ νὰ παραμένει ἡ ἀφορμὴ ἀγώνων, καὶ νίκησέ τον ζωντανό, γιατί ἔτσι ἐπρόκειτο νὰ εἶναι λαμπρὸ τὸ στεφάνι σου. Τώρα ὅμως ποὺ τὸν σκότωσες, βγάζεις ἐναντίον σου μεγαλύτερη τὴν ἀπόφαση τῆς ἡττας. Ἄλλὰ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲ γνωρίζει ὁ φθόνος. Καὶ γιὰ ποιὸ λόγο ἀγαπᾶς τόσο πολὺ τὴ δόξα σὲ τόση ἐρημιά; γιατί αὐτοὶ μόνο κατοικοῦσαν τότε στὴ γῆ. Ἄλλ' οὔτε αὐτὸ τὸν συγκράτησε, ἀλλ', ἀφοῦ τὰ πέταξε ὅλα ἀπὸ τὴν ψυχὴ του, στεκόταν

καὶ παρετάττετο· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἦν ὁ στρατηγῶν τότε μετὰ τοῦ Κάιν.

Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἤρκεσεν αὐτῷ τὸ γενέσθαι θνητὸν τὸν ἄνθρωπον, καὶ τῷ τρόπῳ τοῦ θανάτου μείζονα τὴν τραγωδίαν ἐπεχειρεῖ ποιῆσαι, καὶ ἀνέπειθεν ἀδελφοκτόνον γενέσθαι· ἠπείγετο γὰρ καὶ ὠδινεν ἰδεῖν τὴν ἀπόφασιν εἰς ἔργον ἐκφερομένην ὃ μὴδέποτε ἐκ τῶν ἡμετέρων κορεννύμενος κακῶν. Ὡσπερ ἂν εἴ τις δεσμώτην ἔχων ἐχθρόν, ἀπόφασιν δεξάμενον ἰδῶν, πρὶν ἢ τὴν πόλιν ἐξελθεῖν, ἐπείγοιτο καὶ ἔνδον σφαττόμενον ἰδεῖν, καὶ μὴδὲ τὸν προσήκοντα ἀναμένει καιρὸν, οὕτω δὴ καὶ ὁ διάβολος τότε. Καίτοι γε ἀκούσας, ὅτι εἰς γῆν ἀπελεύσεται ὁ ἄνθρωπος, ὠδινέ τι πλεόν ἰδεῖν, υἱὸν πρὸ πατρὸς τελευτῶντα, καὶ ἀδελφὸν ἀναιροῦντα, καὶ ἄωρον καὶ βιαίαν σφαγὴν.

7. Εἶδες πρὸς πόσα ὑπηρέτησεν ὁ φθόνος; πῶς τὴν ἀκόρεστον τοῦ διαβόλου γνώμην ἐνέπλησε, καὶ τοσαύτην αὐτῷ παρέθηκε τράπεζαν, ὅσην ἰδεῖν ἐπέθυμῆσεν ἐκεῖνος; Φεύγωμεν τοίνυν τὸ νόσημα. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι τὸ πῦρ ἐκεῖνο διαφυγεῖν τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ, μὴ ταύτης ἀπαλλαγέντας τῆς ἀρρωστίας· ἀπαλλαγησόμεθα δέ, ἂν ἐννοήσωμεν πῶς τε ἡμᾶς ἠγάπησε, καὶ ἀλλήλους ἐκέλευσεν ἀγαπᾶν ὁ Χριστός. Πῶς οὖν ἡμᾶς ἠγάπησε; Τὸ αἷμα τὸ τίμιον ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν ἐχθρῶν ὄντων καὶ τὰ μέγιστα ἠδίκηκότων. Τοῦτο καὶ σὺ ποιήσον ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ· διὰ γὰρ τοῦτο, φησὶν, «Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα οὕτως ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς». Μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτω τὸ μέτρον ἴσταται· αὐτὸς γὰρ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν τοῦτο ἐποίησεν.

Ἄλλ' οὐ βούλει τὸ αἷμα δοῦναι τὸ σαυτοῦ ὑπὲρ

8. Γιά τὸ ἐπεισόδιο Κάιν - Ἄβελ βλ. Γεν. 4, 1-17.

9. Ἰω. 13, 34

μαζί με τὸ διάβολο καὶ ἔπαιρνε θέση. Γιατὶ πραγματικὰ ὁ διάβολος ἦταν τότε ὁ στρατηγὸς μαζί με τὸν Κάιν⁸.

Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ἦταν ἀρκετὸ γι' αὐτὸν τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔγινε θνητός, προσπαθοῦσε νὰ κάμει μεγαλύτερη τὴν τραγωδία καὶ μετὸν τρόπο τοῦ θανάτου καὶ τὸν ἔπειθε νὰ γίνεи ἀδελφοκτόνος. Γιατὶ βιαζόταν καὶ ἀγωνιοῦσε νὰ δεῖ νὰ πραγματοποιεῖται ἡ ἀπόφαση, αὐτὸς ποὺ δὲ χορταίνει ποτὲ ἀπὸ τὰ δικά μας κακά. Ὅπως ἀκριβῶς, ἐὰν κάποιος εἶχε ἐχθρὸ φυλακισμένο καὶ ἔβλεπε νὰ δέχεται ἀπόφαση σφαγῆς, θὰ βιαζόταν νὰ τὸν δεῖ νὰ σφάζεται μέσα στὴν πόλη προτοῦ νὰ βγεῖ ἀπ' αὐτήν, καὶ οὔτε θὰ περιμένει τὸν κατάλληλο καιρὸ, ἔτσι καὶ ὁ διάβολος ἔκαμε τότε. Ἄν καὶ βέβαια ἄκουσε ὅτι ὁ ἄνθρωπος θὰ ἐπιστρέψει στὴ γῆ, ἀγωνιοῦσε νὰ δεῖ κάτι περισσότερο, νὰ πεθαίνει ὁ υἱὸς πρὶν ἀπὸ τὸν πατέρα, καὶ ὁ ἀδελφὸς νὰ σκοτώνει τὸν ἀδελφὸ, καὶ μάλιστα μετ' ἄσχημη καὶ βίαιη σφαγή.

7. Εἶδες σὲ πόσα ἐξυπηρέτησε ὁ φθόνος; πῶς γέμισε τὴν ἀχόρταγη διάθεση τοῦ διαβόλου καὶ τοῦ παρέθεσε τόσο μεγάλο τραπέζι, ὅσο ἐπιθύμησε νὰ δεῖ ἐκεῖνος; Ἄς ἀποφεύγουμε λοιπὸν τὸ νόημα αὐτό. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατό, πραγματικὰ δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἀποφύγουμε τὴ φωτιὰ ἐκείνη ποὺ ἔχει ἐτοιμασθεῖ γιὰ τὸ διάβολο, χωρὶς νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρρώστια αὐτή. Θὰ ἀπαλλαγοῦμε ὅμως, ἂν καταλάβομε καὶ πῶς ὁ Χριστὸς μᾶς ἀγάπησε καὶ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἀγαποῦμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο. Πῶς λοιπὸν μᾶς ἀγάπησε; Ἐδωσε τὸ τίμιον αἷμα του γιὰ τὴ σωτηρία μας, ἂν καὶ ἤμασταν ἐχθροὶ καὶ εἴχαμε κάνει πολλές ἀδικίες. Τὸ ἴδιο κάμε καὶ ἐοὺ στὴν περίπτωση τοῦ ἀδελφοῦ σου, γιατί γι' αὐτὸ λέγει: «Σᾶς δίνω ἐντολὴ νέα, γιὰ νὰ ἀγαπᾶτε ἔτσι ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, ὅπως ἐγὼ σᾶς ἀγάπησα»⁹. Ἡ καλύτερα, οὔτε ἔτσι στέκεται τὸ μέτρο, γιατί ὁ Χριστὸς ἔκαμε αὐτὸ γιὰ χάρη τῶν ἐχθρῶν του.

Ἄλλὰ δὲ θέλεις νὰ δώσεις τὸ αἷμα σου γιὰ χάρη τοῦ

τοῦ ἀδελφοῦ; Τί οὖν καὶ τὸ ἐκείνου ἐκχέεις, ἐκ δια-
μέτρου παρακούων τῆς ἐντολῆς; Καίτοι αὐτὸς μὲν
ὄπερ ἐποίησεν, οὐκ ἐξ ὀφειλῆς· σὺ δέ, ἂν ποιῆς, ὀ-
φειλὴν λοιπὸν πληροῖς· ἐπεὶ καὶ ἐκεῖνος ὁ τὰ μύρια
5 τάλαντα λαβὼν, καὶ τὰ ἑκατὸν δηνάρια ἀπαιτῶν, οὐ
διὰ τοῦτο ἐκολάζετο μόνον, ὅτι ἀπήτει, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ
τῇ εὐεργεσίᾳ γέγονε βελτίων, οὐδὲ ἄρξαντος τοῦ δε-
σπότητος κατηκολούθησε, καὶ τὸ χρέος ἀπέδωκε· καὶ
γὰρ χρέος ἦν λοιπὸν τὸ παρὰ τοῦ δούλου γενόμενον,
10 εἴ γε ἐγένετο. Καὶ γὰρ ἅπαντα ἅπερ ποιούμεν, ὀφει-
λὴν πληροῦντες ποιούμεν. Διὸ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν, «Ὅ-
ταν πάντα ποιήσητε, λέγετε, ὅτι ἀχρεῖοι δοῦλοί ἐ-
σμεν· ἃ γὰρ ὠφείλομεν ποιῆσαι, ἐποιήσαμεν». Κἂν
ἀγάπην τοίνυν ἐπιδειξώμεθα, κἂν χρήματα δῶμεν
15 τοῖς δεομένοις, ὀφειλὴν πληροῦμεν· οὐχ ὅτι κατήρ-
ξεν αὐτὸς εὐεργεσιῶν μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ αὐτοῦ
διανέμεται, ἂν ποτε δῶμεν.

Τί τοίνυν ἀποστερεῖς σεαυτὸν ὧν αὐτὸς σε βού-
λεται κύριον εἶναι; Διὰ τοῦτο γὰρ σοι ἐκέλευσεν αὐ-
20 τὰ δοῦναι ἐτέρῳ, ἵνα σὺ αὐτὰ ἔχῃς. Ἔως μὲν γὰρ
μόνος κατέχεις, οὐδὲ αὐτὸς ἔχεις· ὅταν δὲ ἐτέρῳ
δῶς, τότε καὶ αὐτὸς ἔλαβες. Ἄρα τί τούτου τοῦ φίλ-
τρου γένοιτ' ἂν ἴσον; Αὐτὸς ἐξέχεε τὸ αἷμα ὑπὲρ τῶν
ἐχθρῶν, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ χρήματα ὑπὲρ τοῦ εὐεργέ-
25 του· αὐτὸς τὸ αἷμα τὸ ἑαυτοῦ, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ χρή-
ματα τὰ οὐχ ἡμῶν· αὐτὸς πρὸ ἡμῶν, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ
μετ' αὐτόν· αὐτὸς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, ἡ-
μεῖς δὲ οὐδὲ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ὠφελείας· οὐδὲ γὰρ
αὐτῷ τι γίνεται πλέον ἐκ τῆς ἡμετέρας φιλανθρω-
30 πίας, ἀλλὰ τὸ πᾶν εἰς ἡμᾶς περιστάται κέρδος. Διὰ

10. Βλ. Ματθ. 18, 23 - 35

11. Λουκᾶ 17, 10

ἀδελφοῦ σου; Γιατί λοιπὸν χύνεις καὶ τὸ δικό του, παρακούοντας πέρα γιὰ πέρα τὴν ἐντολή; "Ἄν καὶ βέβαια αὐτὸς ὅ,τι ἔκαμε, τὸ ἔκαμε ὄχι ἀπὸ χρέος· ἐσὺ ὅμως, ἐὰν τὸ κάνεις, ξεπληρώνεις στή συνέχεια τὸ χρέος σου. Ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἔλαβε τὰ δέκα χιλιάδες τάλαντα καὶ ἀπαιτοῦσε τὰ ἑκατὸ δηνάρια, δὲν τιμωροῦνταν μόνο γι' αὐτό, δηλαδή γιατί ἀπαιτοῦσε, ἀλλὰ γιατί δὲν ἔγινε καλύτερος οὔτε μὲ τὴν εὐεργεσία, οὔτε ὅταν ἔκαμε τὴν ἀρχὴ ὁ κύριός του αὐτὸς τὸν ἀκολούθησε καὶ οὔτε ἀνταπέδωσε τὸ χρέος. Γιατί χρέος ἦταν στή συνέχεια αὐτὸ ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸ δοῦλο, ἂν βέβαια ἔγινε"⁹. Γιατί πραγματικὰ ὅλα ὅσα κάνομε, τὰ κάνομε ξεπληρώνοντας κάποιο χρέος. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε, «Ὅταν τὰ κάνετε ὅλα, νὰ λέγετε, ὅτι εἶμαστε δοῦλοι ἄχρηστοι, γιατί κάναμε αὐτὰ ποὺ εἶχαμε χρέος νὰ κάνομε»¹¹. Καὶ ἂν ἀκόμη λοιπὸν ἐπιδείξουμε ἀγάπη, καὶ ἂν ἀκόμη δώσουμε χρήματα σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ἀνάγκη, ξεπληρώνομε χρέος. "Ὅχι γιατί αὐτὸς ἄρχισε τίς εὐεργεσίες μόνο, ἀλλὰ καὶ γιατί μοιράζομε τὰ δικά του, ἂν κάποτε δώσομε.

Γιατί λοιπὸν στερεῖς τὸν ἑαυτὸ σου ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ αὐτὸς σέ θέλει νὰ εἶσαι κύριος; Ἄφοῦ γι' αὐτὸ σέ διέταξε νὰ δώσεις αὐτὰ σὲ ἄλλον, γιὰ νὰ τὰ ἔχεις ἐσὺ. Γιατί ὅσο τὰ κατέχεις μόνος σου, οὔτε ἐσὺ τὰ κατέχεις· ὅταν ὅμως δώσεις σὲ ἄλλον, τότε καὶ ὁ ἴδιος ἔλαβες. "Ἄραγε τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει ἴσο μὲ τὴν ἀγάπη αὐτῆ; Αὐτὸς ἔχυσε τὸ αἷμα γιὰ χάρη τῶν ἐχθρῶν, ἐνῶ ἐμεῖς οὔτε χρήματα δίνομε γιὰ χάρη τοῦ εὐεργέτη μας· αὐτὸς ἔχυσε τὸ αἷμα τὸ δικό του, ἐνῶ ἐμεῖς δὲν δίνομε οὔτε τὰ χρήματα ποὺ δὲν εἶναι δικά μας· αὐτὸς πρὶν ἀπὸ μᾶς, ἐνῶ ἐμεῖς οὔτε ὕστερα ἀπ' αὐτόν· αὐτὸς γιὰ τὴ δική μας σωτηρία, ἐνῶ ἐμεῖς οὔτε γιὰ τὴ δική μας ὠφέλεια. Γιατί οὔτε σ' αὐτόν γίνεται κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴ δική μας φιλανθρωπία, ἀλλ' ὅλο τὸ κέρδος καταλήγει σ' ἐμᾶς. Γι'

γὰρ τοῦτο καὶ κελευόμεθα αὐτὰ δοῦναι, ἵνα μὴ αὐ-
τῶν ἐκπέσωμεν ἡμεῖς.

“Ὡσπερ γὰρ εἰ παιδίῳ τις ἀργύριον δώῃ μικρῷ,
κελεύει κατέχειν σφοδρῶς, ἢ καὶ τῷ οἰκέτῃ δοῦναι
5 φυλάττειν, ὥστε μὴ ἐξεῖναι ἀρπάσαι τῷ βουλομένῳ,
οὕτω δὴ καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖ. Δὸς γὰρ τῷ δεομένῳ, φη-
σὶν, ἵνα μὴ ἀρπάσῃ τις αὐτὰ ἀπὸ σοῦ, οἷον ἢ συκο-
φάντης, ἢ διάβολος, ἢ κλέπτῃς, ἢ μετὰ πάντας ὁ
θάνατος. “Ἔως μὲν γὰρ ἂν αὐτὸς αὐτὰ κατέχῃς, οὐκ
10 ἀσφαλῶς κατέχεις· ἐὰν δὲ ἐμοὶ αὐτὰ δῶς διὰ τῶν
πενήτων, ἐγὼ σοι φυλάττω μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα,
καὶ ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι μετὰ πολλῆς αὐτὰ ἀπο-
καταστήσω τῆς περιουσίας. Οὐ γὰρ ἵνα ἀφέλωμαι
λαμβάνω, ἀλλ’ ἵνα πλείονα ποιήσω, ἵνα ἀκριβέστε-
15 ρον φυλάξω, ἵνα κατ’ ἐκεῖνόν σοι αὐτὰ τηρήσω τὸν
χρόνον, καθ’ ὃν οὐδεὶς ὁ δανείζων οὐδὲ ὁ ἐλεῶν ἐστι.

Τί οὖν γένοιτ’ ἂν ἡμῶν ὠμότερον μετὰ τοιαύτας
ὑποσχέσεις μὴ ἀνεχομένων αὐτῷ δανείζειν; Τοιγάρ-
τοι διὰ τοῦτο ἔρημοι καὶ γυμνοὶ καὶ πένητες πρὸς
20 αὐτὸν ἀπερχόμεθα, τὰ πιστευθέντα οὐκ ἔχοντες, ὅτι
μὴ τῷ πάντων αὐτὰ ἀκριβέστερον φυλάττοντι παρα-
κατατιθέμεθα. Διὸ καὶ τὴν ἐσχάτην δώσομεν δίκην.
Τί γὰρ καὶ ἐγκαλούμενοι δυνησόμεθα εἰπεῖν ὑπὲρ τῆς
ἀπωλείας ἑαυτῶν; ποίαν πρόφασιν προβαλέσθαι; τί-
25 να ἀπολογία; Τίνος γὰρ ἔνεκεν οὐκ ἔδωκας; ἀπι-
στεῖς, ὅτι λήψῃ πάλιν; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι τοῦτο λό-
γον; ὁ γὰρ τῷ μὴ δεδωκότι δούς, πῶς οὐ πολλῷ μᾶλ-
λον μετὰ τὸ λαβεῖν δώσει; Ἀλλὰ τέρπει σε αὐτῶν
ἢ ὄψις; Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον διὰ τοῦτο δός, ἵνα

αὐτὸ λοιπὸν καὶ ἔχομε τὴν ἐντολὴν νὰ δώσομε αὐτά, γιὰ νὰ μὴν χάσομε ἐμεῖς αὐτά.

Γιατὶ ὅπως ἀκριβῶς, ἂν δώσει κάποιος σὲ μικρὸ παιδί χρήματα, τὸ προστάζει νὰ τὰ κρατᾷ καλά, ἢ καὶ ὅταν τὰ δώσει στὸν ὑπηρέτη γιὰ νὰ τὰ φυλάγει, ὥστε νὰ μὴν εἶναι δυνατὸ νὰ τὰ ἀρπάξει ἐκεῖνος ποὺ τὰ θέλει, ἔτσι ἀκριβῶς κάνει καὶ ὁ Θεός. Δῶσε λοιπὸν σ' αὐτὸν ποὺ ἔχει ἀνάγκη, λέγει, γιὰ νὰ μὴν τὰ ἀρπάξει αὐτά κάποιος ἀπὸ σένα, ὅπως ἢ ὁ συκοφάντης ἢ ὁ διάβολος ἢ ὁ κλέφτης ἢ ὕστερα ἀπὸ ὅλους ὁ θάνατος. Γιατὶ ὅσο τὰ κρατᾷς αὐτά ὁ ἴδιος, δὲν τὰ κρατᾷς μὲ ἀσφάλεια. Ἐὰν ὅμως τὰ δώσεις αὐτά σ' ἐμένα μέσω τῶν φτωχῶν, ἐγὼ σοῦ τὰ φυλάγω ὅλα μὲ ἀσφάλεια, καὶ στὸν κατάλληλο καιρὸ θὰ σοῦ τὰ ἐπιστρέψω μὲ πολλὴ ἀφθονία. Γιατὶ δὲν τὰ παίρνω γιὰ νὰ τὰ ἀφαιρέσω, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὰ κάμω περισσότερα, γιὰ νὰ τὰ φυλάξω μὲ περισσότερη ἀσφάλεια, γιὰ νὰ σοῦ τὰ κρατήσω γιὰ ἐκεῖνο τὸ χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖο δὲν θὰ ὑπάρχει κανένας ποὺ νὰ δανεῖζει οὔτε νὰ δίνει ἐλεημοσύνη.

Τί λοιπὸν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει πιὸ σκληρὸ ἀπὸ μᾶς, ὅταν ὕστερα ἀπὸ τέτοιες ὑποσχέσεις δὲ δεχόμεστε νὰ δίνουμε δανεικὰ σ' αὐτὸν; Ἐπομένως γι' αὐτὸ πηγαίνομε πρὸς αὐτὸν ἔρημοι καὶ γυμνοὶ καὶ φτωχοί, χωρὶς νὰ ἔχομε αὐτὰ ποὺ μᾶς ἐμπιστεύτηκε, γιατί δὲν τὰ καταθέσαμε σ' ἐκεῖνον ποὺ τὰ φυλάγει αὐτά μὲ περισσότερη ἀσφάλεια ἀπ' ὅλους. Γι' αὐτὸ καὶ θὰ τιμωρηθοῦμε μὲ τὴ χειρότερη τιμωρία. Τί λοιπὸν θὰ μπορέσομε νὰ ποῦμε, ὅταν θὰ κατηγορούμαστε γιὰ τὴ δική μας καταστροφή; ποιά ἀπόφαση θὰ προβάλομε; ποιά δικαιολογία; Γιὰ ποῖο λοιπὸν λόγο δὲν ἔδωσες; δὲν πιστεύεις, πῶς θὰ τὰ πάρεις πάλι; Καὶ πῶς μπορεῖ νὰ ἔχει δικαιολογία αὐτό; Γιατὶ ἐκεῖνος ποὺ ἔδωσε σ' αὐτὸν ποὺ δὲν ἔδωσε, πῶς δὲ θὰ δώσει πολὺ περισσότερο ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἔλαβε; Μήπως σ' εὐχαριστεῖ βλέποντας αὐτά; Ἐπομένως πολὺ περισσότερο γι' αὐτὸ δῶσε, γιὰ νὰ σ' εὐχαριστήσουν πε-

ἐκεῖσε τέρψη μειζόνως, ὅτε οὐδεὶς αὐτὰ ἀφαιρήσεται ὡς νῦν γε κατέχων καὶ μυρία πείση δεινά. Καθάπερ γὰρ κύων, οὕτως ἐνάλλεται τοῖς πλουτοῦσιν ὁ διάβολος, ὡσπερ ψωμὸν ἢ πλακοῦντα παιδίου κατέ-
5 χοντος ἀποσπάσαι θέλων.

Δῶμεν τοίνυν αὐτὰ τῷ πατρί. Κἂν ἴδη τοῦτο ὁ διάβολος γενόμενον, ἀναχωρήσει πάντως· ἀναχωρήσαντος δὲ ἐκείνου, τότε σοι μετὰ ἀσφαλείας αὐτὰ ὁ πατήρ δώσει πάντα, ὅταν μὴ δύνηται ἐνοχλεῖν ἐκεῖ-
10 νος κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα. Ὡς νῦν γε τῶν μικρῶν παιδίων τῶν ὑπὸ κυνιδίων ἐνοχλουμένων οὐδὲν διαφέρουσιν οἱ πλουτοῦντες, πάντων ὑλακτούντων περὶ αὐτούς, σπαραττόντων, ἐλκόντων οὐκ ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ παθῶν ἀνελευθέρων, γαστριμαργίας, μέθης, κολακείας, ἀσελγείας ἀπάσης. Κἂν μὲν δανείζειν δέῃ, τοὺς πολὺν διδόντας περιεργαζόμεθα, καὶ τοὺς εὐγνωμόνας περισκοποῦμεν· ἐνταῦθα δὲ τοῦναντίον ποιῶμεν· τὸν μὲν εὐγνωμονοῦντα Θεὸν καὶ οὐχὶ ἑκατοστήν, ἀλλὰ ἑκατονταπλασί-
15 να παρέχοντα ἀφίεμεν, τοὺς δὲ οὐκ ἀποδώσοντας ἡμῖν οὐδὲ τὸ κεφάλαιον, τούτους ἐπιζητοῦμεν.

8. Τί γὰρ ἡμῖν ἢ γαστήρ ἀποδώσει τὰ πλείονα καταναλίσκουσα; Κόπρον καὶ φθοράν. Τί δὲ ἢ κενοδοξία; Φθόνον καὶ βασκανίαν. Τί δὲ ἢ φειδωλία; Φροντίδα καὶ μέριμναν. Τί δὲ ἢ ἀσέλγεια; Γέενναν καὶ σκώληκα ἰοβόλον. Οὗτοι γὰρ τῶν πλουτούντων οἱ χρεῶσται, τούτους τοῦ κεφαλαίου τοὺς τόκους καταβάλλοντες, τὰ ἐνταῦθα κακὰ καὶ τὰ προσδοκώμενα δεινά. Τούτοις οὖν, εἰπέ μοι, δανείσομεν ἐπὶ το-
30 σαύτῃ κολάσει, καὶ οὐ πιστεύσομεν αὐτὰ τῷ Χριστῷ τῷ τὸν οὐρανὸν προτείνοντι, τὴν ζωὴν τὴν ἀθάνατον, τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ; καὶ ποίαν ἔξομεν ἀπολογία; Τίνος γὰρ ἔνεκεν οὐ δίδως τῷ καὶ δώσοντι πάντως. καὶ πλείονα δώσοντι; Τάχα, ὅτι διὰ πολλοῦ δίδωσι

ρισσότερο στήν ἄλλη ζωή, ὅταν κανεῖς δὲ θὰ τὰ ἀφαιρέσει ὅπως βέβαια τώρα ἂν τὰ κρατᾶς, θὰ πάθεις καὶ πάρα πολλά κακά. Γιατί ὅπως ἀκριβῶς ὁ σκύλος, ἔτσι κάνει ἔφοδο στοὺς πλούσιους ὁ διάβολος, σὰν νὰ θέλει ν' ἀρπάξει τὸ ψωμί ἢ τὴν πίττα καθὼς τὴν κρατᾶει στὸ χέρι τοῦ τῶ παιδί.

“ Ἄς δώσουμε λοιπὸν αὐτὰ στὸν Πατέρα. Καὶ ἂν δεῖ ὁ διάβολος νὰ γίνεῖ αὐτό, θ' ἀναχωρήσει ὅπωςδὴποτε. Ὅταν ὅμως ἀναχωρήσει αὐτός, τότε ὁ Πατέρας θὰ σοῦ δώσει μὲ ἀσφάλεια ὅλα αὐτά, ὅταν δὲν μπορεῖ νὰ ἐνοχλεῖ αὐτὸς στὴ μέλλουσα ζωή. Διότι τώρα οἱ πλούσιοι δὲ διαφέρουν καθόλου ἀπὸ τὰ μικρὰ παιδιὰ πού ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τοὺς μικροὺς σκύλους, ὅταν ὅλοι γαυγίζουν γύρω τους πού σπαράζουν, τοὺς σύρουν βίαια ὄχι ἄνθρωποι μόνο, ἀλλὰ καὶ τὰ δουρικὰ πάθη, τῆς γαστριμαργίας, τῆς μέθης, τῆς κολακείας, κάθε ἀσέλγειας. Καὶ ὅταν χρειασθεῖ νὰ δανείζομε, περιεργαζόμεστε ἐκείνους πού ἔδωσαν πολὺ καὶ ἐξετάζομε καλὰ τοὺς εὐγνώμονες. Ἐδῶ ὅμως κάνομε τὸ ἀντίθετο. Τὸ Θεὸ πού εὐγνωμονεῖ καὶ δίνει ὄχι ἕκατὸ ἀλλὰ ἕκατὸ φορές περισσότερα, τὸν ἐγκαταλείπομε ἐπιζητοῦμε ὅμως αὐτοὺς, πού δὲ θὰ μᾶς ἐπιστρέψουν οὔτε τὸ κεφάλαιο.

8. Γιατί τί θὰ μᾶς ἐπιστρέψει ἡ κοιλιά, ἀφοῦ καταναλώνει τὰ περισσότερα; Κοπριά καὶ φθορά. Καὶ τί ἡ ματαιοδοξία; Μίσος καὶ φθόνος. Καὶ τί ἡ φιλαργυρία; Φροντίδα καὶ μέριμνα. Καὶ τί ἡ ἀσέλγεια; Γέεννα καὶ σκουλήκι φαρμακερό. Γιατί αὐτοὶ εἶναι οἱ ὀφειλέτες τῶν πλουσίων, πληρώνοντας αὐτοὺς τοὺς τόκους τοῦ κεφαλαίου, δηλαδὴ τὰ ἐδῶ κακά καὶ τίς ἀναμενόμενες συμφορές. Σ' αὐτοὺς λοιπὸν, πές μου, θὰ δανείσουμε μὲ κέρδος τόσες τιμωρίες, καὶ δὲ θὰ ἐμπιστευθοῦμε αὐτὰ στὸ Χριστὸ πού προτείνει τὸν οὐρανὸ, τὴ ζωὴ τὴν ἀθάνατη, τὰ ἀπερίγραπτα ἀγαθὰ; καὶ ποιά δικαιολογία θὰ ἔχουμε; Γιὰ ποῖο λοιπὸν λόγο δὲ δίνεις σ' αὐτὸν πού ὅπωςδὴποτε θὰ σοῦ δώσει,

χρόνον. Καίτοι γε καὶ ἐνταῦθα δίδωσιν ἀψευδῆς γὰρ ἔστιν ὁ λέγων, «Ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν». Εἶδες φιλοτιμίας ὑπερβολήν; Ἐκεῖνά σοι, φησί, τετήρηνται καὶ οὐ μειοῦνται, ταῦτα δὲ τὰ ἐνταῦθα ἐν τάξει προσθήκης καὶ περιουσίας δίδωμι.

Χωρὶς δὲ τούτων καὶ τὸ διὰ μακροῦ λαβεῖν τοῦ χρόνου πλεονάζει σοι τὸν πλοῦτον· ὁ γὰρ τόκος γίνεται πλείων. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν δανειζομένων τοῦτο
 10 ὁρῶμεν τοὺς δανειστάς ποιοῦντας, προθυμότερον τοῖς μετὰ πολὺν καταβάλλουσι χρόνον δανείζοντας. Ὁ μὲν γὰρ εὐθέως τὸ πᾶν ἀπαδοὺς ἐνέκοψε τοῦ τόκου τὸν δρόμον, ὁ δὲ ἐπὶ πλείονα κατασχὼν χρόνον, καὶ τὴν ἐργασίαν πλείω πεποίηκεν. Εἶτα ἐπὶ ἀν-
 15 θρώπων μὲν οὐ δυσχεραίνωμεν τὴν ἀναβολήν, ἀλλὰ καὶ σοφίζομεθα αὐτὴν πλείω γενέσθαι, ἐπὶ Θεοῦ δὲ οὕτω μικροψύχως διακείμεθα, ὡς διὰ τοῦτο ὀκνεῖν καὶ ἀναδύεσθαι; καίτοι γε, ὅπερ ἔφην, καὶ ἐνταῦθα δίδωσι, καὶ μετὰ τῆς εἰρημένης αἰτίας καὶ
 20 ἕτερόν τι μείζον οἰκονομῶν ἐκεῖ ταμιεύεται τὸ πᾶν. Τὸ γὰρ μέγεθος τῶν διδομένων, καὶ τὸ κάλλος τῆς δωρεᾶς ἐκείνης ὑπερβαίνει τῆς παρούσης ζωῆς τὴν εὐτέλειαν. Οὐδὲ γὰρ δυνατὸν ἐν σώματι φθαρτῶ καὶ ἐπικήρῳ τοὺς ἁμαράντους ἐκείνους δέξασθαι στεφάνους,
 25 οὐδὲ ἐν τῇ παρούσῃ διαγωγῇ, καὶ θορυβώδει καὶ ταραχῆς γεμούσῃ καὶ πολλὰς ἐχούσῃ τροπᾶς, τὴν ἀκίνητον ἐκείνην καὶ ἀτάρακτον λῆξιν καταλαβεῖν.

Σὺ δέ, εἰ μὲν τίς σοι χρυσίον ὀφείλων ἐν ἄλλοτρία διατρέβοντι γῆ, καὶ οὔτε οἰκέτας ἔχοντι οὔτε
 30 δυναμένῳ εἰς τὴν οἰκίαν μετακομίσαι, δώσειν ἐπηγγέλλετο τὸ δάνεισμα, μυρία ἂν παρεκάλεσας, ὥστε μὴ

καὶ ποῦ θὰ σοῦ δώσει περισσότερα; Ἴσως, γιατί δίνει ὕστερα ἀπὸ πολὺ χρόνο. Ἄν καὶ βέβαια καὶ ἐδῶ δίνει, γιατί δὲν λέγει ψέματα αὐτὸς ποῦ λέγει, «Ζητᾶτε τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ ὅλα αὐτὰ θὰ προστεθοῦν σ’ ἐσᾶς»¹². Εἶδες ὑπερβολικὴ γενναιοδωρία; Ἐκεῖνα σοῦ ἔχουν φυλαχθεῖ, λέγει, καὶ δὲ μειώνονται, αὐτὰ ὅμως τὰ ἐπίγεια σοῦ τὰ δίνω συμπληρωματικὰ καὶ ἄφθονα.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπ’ αὐτὰ καὶ τὸ ὅτι θὰ πάρεις ὕστερα ἀπὸ πολὺ χρόνο κάνει περισσότερο τὸν πλοῦτο σου, γιατί ὁ τόκος γίνεται μεγαλύτερος. Γιατί πραγματικὰ σ’ ἐκείνους ποῦ δανείζονται βλέπομε αὐτὸ νὰ κάνουν οἱ δανειστές, ἀφοῦ δανείζουν πιὸ πρόθυμα σ’ ἐκείνους ποῦ πληρώνουν ὕστερα ἀπὸ πολὺ χρόνο. Γιατί ἐκεῖνος ποῦ ἐπιστρέφει ἀμέσως ὅλο τὸ ποσό, ἔκοψε τὸ δρόμο τοῦ τόκου, ἐνῶ αὐτὸς ποῦ κράτησε γιὰ περισσότερο χρόνο τὸ ποσό, ἔχει κάνει καὶ τὴν ἐργασία περισσότερη. Ἐπειτα, στὴν περίπτωση τῶν ἀνθρώπων δὲ δυσανασχετοῦμε γιὰ τὴν ἀναβολή, ἀλλὰ καὶ σοφίζομαστε τρόπους γιὰ νὰ γίνει περισσότερη αὐτή, στὴν περίπτωση ὅμως τοῦ Θεοῦ θὰ συμπεριφερθοῦμε τόσο μικρόψυχα, ὥστε γι’ αὐτὸ νὰ διστάκαὶ νὰ δειλιάζουμε; Ἄν καὶ βέβαια, ὅπως προανέφερα, καὶ ἐδῶ δίνει, καὶ μαζὶ μὲ τὴν αἰτία ποῦ ἀναφέρθηκε καὶ ἀποταμιεύοντας κάτι ἄλλο μεγαλύτερο, ἀποθηκεύει ἐκεῖ τὰ πάντα. Γιατί τὸ μέγεθος ἐκείνων ποῦ δίνει καὶ ἡ ὁμορφιά τῆς δωρεᾶς ἐκείνης ξεπερνάει τὴν εὐτέλεια τῆς παρούσας ζωῆς. Οὔτε βέβαια εἶναι δυνατό νὰ δεχθοῦμε σὲ σῶμα φθαρτὸ καὶ θνητὸ τὰ ἀμάραντα ἐκεῖνα στεφάνια, οὔτε στὴν παρούσα ζωὴ, ποῦ εἶναι γεμάτη ἀπὸ θορύβους καὶ ἀταξία καὶ ἔχει πολλὰ ἀλλαγές, νὰ δεχθοῦμε τὴν ἀμετακίνητη ἐκείνη καὶ σταθερὴ κληρονομιά.

Ἐσὺ ὅμως, ἐὰν κάποιος σοῦ χρεωστοῦσε χρήματα καὶ ὑποσχόταν νὰ ἐπιστρέψει τὸ δάνειο, ὅταν ζοῦσες σὲ ξένη χώρα καὶ δὲν εἶχες οὔτε ὑπηρέτες οὔτε μπορούσες νὰ τὰ μεταφέρεις στὸ σπίτι, θὰ παρακαλοῦσες πάρα πολὺ,

ἐπὶ τῆς ξένης, ἀλλ' οἴκοι μᾶλλον αὐτὰ καταβαλεῖν·
 τὰ δὲ πνευματικὰ ἐκεῖνα καὶ ἀπόρρητα ἐνταῦθα ἀξι-
 οῖς λαβεῖν; καὶ πόσης ταῦτα ἀνοίας; Ἄν μὲν γὰρ
 ἐνταῦθα λάβῃς, φθαρτὰ λήψῃ πάντως· ἂν δὲ ἐκεῖνον
 5 τὸν καιρὸν ἀναμείνῃς, ἄφθαρτα ἀποδώσει σοι καὶ ἀ-
 κήρατα· ἂν ἐνταῦθα λάβῃς, μόλιβδον ἔλαβες· ἂν δὲ
 ἐκεῖ, χρυσὸν δόκιμον. Πλὴν οὐδὲ τῶν ἐνταῦθά σε ἀ-
 πεστέρησε. Μετὰ γὰρ ἐκείνης τῆς ὑποσχέσεως καὶ
 ἑτέραν τέθεικεν οὕτω λέγων, ὅτι πᾶς ὁ τῶν ἐκεῖ
 10 πραγμάτων ἐρῶν ἑκατονταπλασίονα λήψεται ἐν τῷ
 αἰῶνι τούτῳ, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει.

Εἰ δὲ οὐ λαμβάνομεν ἑκατονταπλασίονα, ἡμεῖς
 αἴτιοι μὴ δανείζοντες τῷ δυναμένῳ τοσοῦτον δοῦναι·
 ἐπεὶ οἱ τε δόντες ἅπαντες τοιαῦτα ἔλαβον, καίτοι γε
 15 ὀλίγα δόντες. Τί γὰρ μέγα ἔδωκεν ὁ Πέτρος, εἰπέ
 μοι; οὐχὶ δίκτυον διερρωγὸς καὶ κάλαμον καὶ ἄγκι-
 στρον μόνον; Ἄλλ' ὅμως αὐτῷ τὰς οἰκίας τῆς οἰκου-
 μένης ἀνέωξεν ὁ Θεός, καὶ γῆν καὶ θάλαττον ἠπλω-
 σε, καὶ πάντες αὐτὸν εἰς τὰ αὐτῶν ἐκάλουν· μᾶλλον
 20 δὲ τὰ αὐτῶν πωλοῦντες πρὸς τοὺς ἐκείνου ἔφερον
 πόδας, οὐδὲ εἰς χεῖρας ἐμβάλλοντες (οὐ γὰρ ἐτόλ-
 μων), τοσαύτην μετὰ τῆς δαπιλείας καὶ τὴν τιμὴν
 αὐτῷ ἀπονέμοντες. Ἄλλ' ἐκεῖνος Πέτρος ἦν, φησί.
 Καὶ τί τοῦτο, ἄνθρωπε; οὐδὲ γὰρ Πέτρῳ ἐπηγγείλα-
 25 το ταῦτα μόνον, οὐδὲ εἶπε, σὺ δέ, ὦ Πέτρε, ἑκατον-
 ταπλασίονα λήψῃ μόνος, ἀλλὰ, «Πᾶς ὅστις ἀφῆκεν
 οἰκίαν ἢ ἀδελφούς, ἑκατονταπλασίονα λήψεται». Οὐ-
 δὲ γὰρ προσώπων οἶδε διαφορὰν, ἀλλὰ πραγμάτων
 κατορθώματα.

30 Ἄλλὰ παιδίων με χορὸς περιέστηκε, φησί, καὶ
 ἐπιθυμῶ πλουτοῦντας αὐτοὺς καταλιπεῖν. Τίνος οὖν
 ἔνεκεν πένητας αὐτοὺς ποιοῦμεν; Ἄν μὲν γὰρ αὐ-
 τοῖς τὰ πάντα ἀφῆς, πάλιν ἐπισφαλεῖ φυλακῇ τὰ σὰ

νὰ μὴ σοῦ τὰ πληρώσει στήν ξένη χώρα, ἀλλὰ καλύτερα στήν πατρίδα, ἐνῶ τὰ πνευματικά ἐκεῖνα καὶ ἀπόρητα ἀγαθὰ ἀξιῶνεις νὰ τὰ λάβεις ἐδῶ; καὶ πόσης ἀνοησίας ἀπόδειξη εἶναι αὐτά; Γιατί ἂν βέβαια τὰ λάβεις ἐδῶ, θὰ τὰ λάβεις ὅπωςδήποτε φθαρτά, ἐνῶ ἂν περιμένεις ἐκείνον τὸν καιρό, θὰ σοῦ τὰ ἀποδώσει ἄφθαρτα καὶ ἀκέραια· ἂν λάβεις ἐδῶ, ἔλαβες μόλυβδο, ἂν ὅμως λάβεις ἐκεῖ, ἔλαβες καθαρὸ χρυσάφι. Ὅμως δὲ σοῦ στέρησε οὔτε τὰ ἐπίγεια. Γιατί μαζί μὲ τὴν ὑπόσχεση ἐκείνη ἔβαλε καὶ ἄλλη λέγοντας ἔτσι, ὅτι καθέννας πού ποθεῖ τὰ ἐκεῖ πράγματα θὰ λάβει ἑκατὸ φορές περισσότερα στὴ ζωὴ αὐτὴ καὶ θὰ κληρονομήσει ζωὴ αἰώνια.

Ἐὰν ὅμως δὲ λαμβάνομε ἑκατὸ φορές περισσότερα, ἐμεῖς εἴμαστε αἴτιοι γιατί δὲ δανείζομε σ' αὐτὸν πού μπορεῖ νὰ δώσει τόσα πολλά· ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖνοι πού ἔδωσαν ὅλοι ἔλαβαν τόσα πολλά, ἂν καὶ βέβαια ἔδωσαν λίγα. Γιατί, πές μου, τί μεγάλο ἔδωσε ὁ Πέτρος, δὲν ἔδωσε σχισμένο δίχτυ καὶ καλάμι καὶ ἀγκίστρι μόνο; Ἄλλ' ὅμως ὁ Θεὸς τοῦ ἄνοιξε τὰ σπίτια τῆς οἰκουμένης καὶ ἄπλωσε τὴ γῆ καὶ τὴ θάλασσα καὶ ὅλοι τὸν καλοῦσαν στὰ δικά τους. Ἡ καλύτερα, ἀφοῦ πουλοῦσαν τὰ δικά τους πράγματα τὰ ἔφερναν στὰ πόδια του, χωρὶς νὰ τὰ βάζουν στὰ χέρια του (γιατί δὲν ταλμοῦσαν), ἀποδίδοντας μαζί μὲ τὴ γενναιοδωρία καὶ τὴν τιμὴ σ' αὐτόν. Ἐκεῖνος ὅμως ἦταν ὁ Πέτρος, θὰ πεῖ κάποιος. Καὶ τί σημαίνει αὐτά, ἄνθρωπε; γιατί οὔτε στὸν Πέτρο τὰ ὑποσχέθηκε μόνο αὐτά, οὔτε εἶπε, ἐσύ ὅμως, Πέτρε, θὰ λάβεις μόνο ἑκατὸ φορές περισσότερα, ἀλλὰ, «Καθέννας πού ἄφησε σπίτια ἢ ἀδελφούς, θὰ λάβει ἑκατὸ φορές περισσότερα»¹⁸. Γιατί δὲ γνωρίζει διαφορὰ προσώπων, ἀλλὰ κατορθώματα πραγμάτων.

Ἄλλὰ μὲ περιστοιχίζουν πολλὰ παιδιὰ, θὰ πεῖ κάποιος, καὶ ἐπιθυμῶ νὰ τὰ ἀφήσω πλοῦσια. Γιὰ ποῖο λοιπὸν λόγο τὰ κάνουμε αὐτὰ φτωχά; Γιατί, ἂν ἀφήσεις σ' αὐτὰ τὰ πάντα, πάλι παρέδωσες ὅλα τὰ δικά σου σὲ ἀβέβαιη φύ-

πάντα ἐπέτρεψας ἂν δὲ τὸν Θεὸν αὐτοῖς καταλίπης
 συγκληρονόμον καὶ ἐπίτροπον, θησαυροὺς μυρίους
 κατέλιπες. Ὡσπερ γὰρ ὅταν ἑαυτοὺς ἐκδικῶμεν, ὁ
 Θεὸς ἡμῖν οὐκ ἀμύνει, ὅταν δὲ αὐτῷ παραχωρῶμεν,
 5 πλεῖον ἢ προσδοκῶμεν γίνεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν χρη-
 μάτων, ἂν ἡμεῖς αὐτὰ μεριμνῶμεν, ἐκεῖνος ἀποστή-
 σεται τῆς ὑπὲρ αὐτῶν προνοίας, ἂν δὲ αὐτῷ τὸ πᾶν
 ἐπιρρίψωμεν, καὶ αὐτὰ καὶ τοὺς παῖδας ἐν πάσῃ κα-
 ταστήσει τῇ ἀσφαλείᾳ. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ Θε-
 10 οῦ τοῦτο γίνεται; καὶ γὰρ ἐπὶ ἀνθρώπων τοῦτο συμ-
 βαῖνον ἴδοι τις ἂν. Ἄν μὲν γὰρ μηδένα παρακαλέσης
 τῶν προσηκόντων τελευτῶν ἐπὶ τὴν τῶν παιδῶν πρό-
 νοιαν, αἰσχύνεται καὶ ἐρυθριᾷ πολλάκις καὶ ὁ σφόδρα
 βουλόμενος αὐτομάτως ἐπιπηδῆσαι τούτῳ· ἂν δὲ ρί-
 15 ψης ἐπ' αὐτὸν τὴν φροντίδα, ἅτε τιμηθεὶς μεγίστη
 τιμῇ, μεγίστην καὶ αὐτὸς ἀποδώσει τὴν ἀμοιβήν.

9. Εἰ τοίνυν βούλει καταλιπεῖν πλοῦτον τοῖς παι-
 δίοις σου πολὺν, κατάλιπε τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν.
 Ὁ γάρ, μηδέν σου ποιήσαντος, καὶ ψυχὴν δούς καὶ
 20 σῶμα διαπλάσας καὶ ζωὴν χαρισάμενος ὅταν ἴδῃ το-
 σαύτην ἐπιδεικνύμενον φιλοτιμίαν, καὶ τὰ ἐκείνων
 αὐτῷ διανέμοντα μετ' ἐκείνων, πῶς οὐ πάντα αὐ-
 τοῖς ἀνοίξει πλοῦτον; Εἰ γὰρ Ἡλίας ὀλίγω τραφεὶς
 ἀλεύρω, ἐπειδὴ εἶδε τὴν γυναῖκα ἐκείνην τῶν παι-
 25 δίων αὐτὸν προτιμήσασαν, ἄλωνα καὶ ληνοὺς ἐπὶ
 τοῦ δωματίου τῆς χήρας ἔδειξεν· ἐννόησον ὁ τοῦ Ἡ-
 λία Δεσπότης πόσῃ ἐπιδείξεται φιλοφροσύνην. Μὴ
 τοίνυν τοῦτο σκοπῶμεν, ὅπως πλουσίους καταλίπω-
 μεν τοὺς παῖδας, ἀλλ' ὅπως ἐναρέτους. Ἄν μὲν γὰρ
 30 τῷ πλούτῳ θαρρῶσιν, οὐδενὸς ἐπιμελήσονται ἄλλου.
 ὡς ἔχοντες συσκιάσαι τὴν τῶν τρόπων κακίαν ἀπὸ
 τῆς τῶν χρημάτων περιουσίας· ἂν δὲ ἴδωσιν ἑαυτοὺς

λαξη. Ἐὰν ὅμως ἀφήσεις συγκληρονόμο καὶ ἐπίτροπο τὸ Θεὸ σ' αὐτά, ἄφησες ἄπειρους θησαυρούς. Γιατί, ὅπως ὅταν μὲ ἐκδικήσεις ὑπερασπιζόμεστε τὸν ἑαυτὸ μας, ὁ Θεὸς δὲ μᾶς βοηθάει, ὅταν ὅμως παραχωροῦμε σ' αὐτὸν τὴν ἐκδίκηση, γίνονται περισσότερα ἀπ' ὅσα περιμένομε, ἔτσι συμβαίνει καὶ μὲ τὰ χρήματα, ἂν ἐμεῖς φροντίζομε γι' αὐτά, ἐκεῖνος θ' ἀποτραβηχθεῖ ἀπὸ τὴ φροντίδα γι' αὐτά, ἂν ὅμως ἀναθέσουμε τὸ κάθετι σ' αὐτὸν, καὶ αὐτὰ καὶ τὰ παιδιὰ θὰ τὰ φυλάξει μὲ κάθε ἀσφάλεια. Καὶ γιατί θαυμάζεις, ἐὰν αὐτὸ γίνεται στὴν περίπτωση τοῦ Θεοῦ; καθόσον καὶ στοὺς ἀνθρώπους μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς πῶς συμβαίνει αὐτό. Γιατί, ἐὰν τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου σου δὲν παρακαλέσεις κανένα ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς σου γιὰ τὴ φροντίδα τῶν παιδιῶν σου, ντρέπεται καὶ διστάζει πολλές φορές καὶ ἐκεῖνος ποὺ θέλει πάρα πολὺ ἀπὸ μόνος του ν' ἀναλάβει αὐτὸ τὸ ἔργο, ἂν ὅμως ἀναθέσεις σ' αὐτὸν τὴ φροντίδα, ἐπειδὴ τὸν τίμησες μὲ τὴν πιὸ μεγάλη τιμὴ, θ' ἀποδώσει καὶ αὐτὸς πάρα πολὺ μεγάλη τὴν ἀμοιβή.

9. Ἐὰν λοιπὸν θέλεις ν' ἀφήσεις πολὺ πλοῦτο στὰ παιδιά σου, ἄφησε τὴ φροντίδα τοῦ Θεοῦ. Γιατί ἐκεῖνος, χωρὶς ἐσὺ νὰ κάνεις τίποτε, ποὺ καὶ ψυχὴ ἔδωσε καὶ σῶμα ἔπλασε καὶ ζωὴ χάρισε, ὅταν δεῖ νὰ δείχνεις τόση γενναιοδωρία, καὶ νὰ μοιράζεις σ' αὐτὸν ἐκεῖνα ποὺ ἀνήκουν σ' αὐτὰ μαζὶ μὲ τὰ ἴδια, πῶς δὲ θ' ἀνοίξει ὅλο τὸν πλοῦτο σ' αὐτά; Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ Ἥλιος ποὺ τράφηκε μὲ λίγο ἀλεύρι, ἐπειδὴ εἶδε πῶς ἡ γυναῖκα ἐκείνη προτίμησε αὐτὸν ἀπὸ τὰ παιδιά της, φανέρωσε στὸ δωμάτιο τῆς χήρας ἀλώνια καὶ βαρέλια¹⁴, σκέψου πόση φιλοφροσύνη θὰ δείξει ὁ Κύριος τοῦ Ἥλια. "Ἄς μὴν προσέχομε λοιπὸν αὐτό, πῶς ν' ἀφήσομε πλούσια τὰ παιδιά μας, ἀλλὰ πῶς νὰ τὰ ἀφήσομε ἐνάρετα. Γιατί, ἂν ἔχουν ἐμπιστοσύνη στὸν πλοῦτο, δὲ θὰ φροντίζουν γιὰ τίποτε ἄλλο, ἐπειδὴ θὰ μπορούν νὰ καλύψουν τὴν κακία τοῦ χαρακτήρα τους ἀπὸ τὴν ἀφθονία τῶν χρημάτων τους. "Ἄν ὅμως δοῦν τὸν ἑαυτὸ

τῆς ἐκεῖθεν παραμυθίας ὄντας ἐρήμους, πάντα ἐργά-
 σονται ὥστε διὰ τῆς ἀρετῆς πολλὴν τῇ πενίᾳ τὴν
 παραμυθίαν εὐρέσθαι.

Μὴ τοίνυν καταλίπης πλοῦτον, ἵνα καταλίπης ἀ-
 5 ρετὴν. Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀλογίας ζῶντας μὲν μὴ ποι-
 εῖν κυρίους αὐτοὺς ἀπάντων τῶν ὄντων, τελευτή-
 σαντας δὲ πολλὴν τῇ τῆς νεότητος εὐκολία παρέχειν
 τὴν ἄδειαν. Καίτοι γε ζῶντες μὲν δυνησόμεθα καὶ
 εὐθύνας ἀπαιτεῖν, καὶ κακῶς τοῖς οὔσι κεχρημένους
 10 σωφρονίζειν καὶ χαλινοῦν· τελευτήσαντες δὲ ἂν με-
 τὰ τῆς ἡμετέρας ἐρημίας καὶ τῆς νεότητος καὶ τὴν
 ἀπὸ τοῦ πλούτου παράσχωμεν ἐξουσίαν, εἰς μυρίους
 ὠθήσομεν κρημνοὺς τοὺς ἀθλίους καὶ ταλαιπώρους
 ἐκείνους, πῦρ ἐπεμβάλλοντες πυρί, καὶ ἔλαιον ἐπι-
 15 στάζοντες καμίνῳ χαλεπῇ. Ὡστε, εἰ βούλει μετὰ ἀ-
 σφαλείας καταλιπεῖν πλουσίους, κατάλιπε τὸν Θεὸν
 ὀφειλέτην αὐτοῖς, καὶ αὐτῷ ἐγχείρισον τὸ γραμμα-
 τεῖον αὐτῶν. Αὐτοὶ μὲν γὰρ τὰ χρήματα ἂν λάβωσιν,
 οὐδὲ ὅτῳ δώσουσιν ἴσασιν, ἀλλὰ πολλοῖς περιτεύξον-
 20 ται καὶ συκοφάνταις καὶ ἀγνώμοσιν· ἂν δὲ σὺ προ-
 λαβὼν αὐτὰ τῷ Θεῷ δανείσης, ἄσυλος μένει λοιπὸν
 ὁ θησαυρός, καὶ μετὰ πολλῆς ἔσται τῆς εὐκολίας ἢ
 ἀπόδοσις. Καὶ γὰρ χάριν ἔχει καὶ ὁ ὀφείλει καταβάλ-
 λων ἡμῖν ὁ Θεός, καὶ τοὺς δανειστάς τοὺς αὐτοῦ καὶ
 25 τῶν οὐ δεδανεικότων ἡδίων ὄρεᾷ, καὶ οἷς μάλιστα ὀ-
 φείλει, τούτους μάλιστα φιλεῖ.

Ὡστε εἰ βούλει φίλον αὐτὸν ἔχειν διηνεκῶς, πολ-
 λῶν αὐτὸν κατάστησον χρεώστην. Οὐδὲ γὰρ νῦν
 χαίρει δανειστῆς ὀφειλέτας ἔχων, ὡς ὁ Χριστὸς εὐ-
 30 φραίνεται δανειστάς ἔχων· καὶ οἷς μὲν μηδὲν ὀφεί-
 λει, τούτους καὶ ἀποφεύγει, οἷς δὲ ὀφείλει, τούτοις
 καὶ ἐπιτρέχει. Πάντα τοίνυν ποιῶμεν, ὥστε αὐτὸν

τους νὰ μὴν ἔχει παρηγοριά ἀπὸ ἐκεῖ, τὰ πάντα θὰ τὰ κάμουν γιὰ νὰ βροῦν μὲ τὴν ἀρετὴ πολλὴ παρηγορία στὴ φτώχεια.

Νὰ μὴν ἀφήσεις λοιπὸν πλοῦτο, γιὰ ν' ἀφήσεις ἀρετὴ. Γιατὶ πραγματικὰ εἶναι ἀπόδειξη τῆς χειρότερης ἀνοησίας, ὅταν ζοῦμε νὰ μὴ δίνουμε στὰ παιδιὰ τὴν ἐξουσία ὄλων τῶν ὑπαρχόντων, ἐνῶ ὅταν πεθάνομε νὰ παρέχομε στὴ διάθεση τῶν νέων πολλὴ ἐλευθερία. Μολονότι βέβαια ὅσο ζοῦμε, θὰ μπορέσουμε νὰ ζητᾶμε καὶ εὐθύνες καὶ νὰ σωφρονίζουμε καὶ νὰ συγκρατοῦμε τὰ παιδιὰ, ὅταν κάνουν κακὴ διαχείριση τῶν ὑπαρχόντων· ὅταν ὅμως πεθάνομε, ἂν μαζὶ μὲ τὴ δική μας ἀπουσία καὶ τὴ νεότητα δώσουμε καὶ τὴν ἐξουσία ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν πλοῦτο, θὰ ὠθήσουμε τὰ δυστυχισμένα καὶ ταλαίπωρα αὐτὰ παιδιὰ σὲ ἄπερους γκρεμούς, βάζοντας φωτιὰ ἐπάνω στὴ φωτιὰ καὶ ρίχνοντας λάδι ἐπάνω στὸ φοβερὸ καμίνι. Ἐπομένως, ἐὰν θέλεις νὰ τὰ ἀφήσεις μὲ ἀσφάλεια πλούσια, ἄφησε τὸ Θεὸ ὀφειλέτη σ' αὐτά, καὶ σ' αὐτὸν παράδωσε τὸ γραμματίό τους. Γιατὶ ἂν πάρουν αὐτὰ τὰ χρήματα, δὲ γνωρίζουν σὲ ποιὸν νὰ τὰ δώσουν, ἀλλὰ θὰ πέσουν σὲ πολλοὺς καὶ συκοφάντες καὶ ἀχάριστους. Ἐὰν ὅμως τὰ δανείσεις ἐσὺ προηγουμένως στὸ Θεό, παραμένει στὴ συνέχεια ἀσύλητος ὁ θησαυρὸς καὶ ἡ ἐπιστροφή του θὰ γίνῃ μὲ πολλὴ εὐκολία. Γιατὶ πραγματικὰ ὁ Θεὸς αἰσθάνεται χαρὰ καὶ ὅταν πληρώνει αὐτὸ ποὺ μᾶς ὀφείλει, καὶ βλέπει τοὺς δανειστὲς του μὲ μεγαλύτερη εὐχαρίστηση ἀπὸ ἐκείνους ποὺ δὲν τοῦ ἔχουν δανείσει, καὶ αὐτοὺς ποὺ ὀφείλει μάλιστα, αὐτοὺς ἀγαπάει ἰδιαίτερα.

Ἐπομένως ἐὰν θέλεις νὰ τὸν ἔχεις πάντοτε φίλο, νὰ τὸν κάμεις γιὰ πολλὰ χρεώστη. Γιατὶ δὲ χαίρεται ἔτσι ὁ δανειστὴς ὅταν ἔχει ὀφειλέτες, ὅπως εὐχαριστεῖται ὁ Χριστός, ὅταν ἔχει δανειστὲς· καὶ αὐτοὺς ποὺ δὲν ὀφείλει τίποτε, αὐτοὺς μάλιστα ἀποφεύγει, ἐνῶ σ' αὐτοὺς ποὺ ὀφείλει, σ' αὐτοὺς κυρίως τρέχει. Ἄς κάνουμε λοιπὸν

χρεώστην ἔχειν· ὁ γὰρ καιρὸς οὗτός ἐστιν ὁ τῶν δα-
 νεισμάτων, καὶ νῦν ἐν χρεία καθέστηκεν. Ἄν τοί-
 νυν μὴ δῶς αὐτῷ νῦν, οὐ δεήσεται σου μετὰ τὴν ἐν-
 τεῦθεν ἀποδημίαν. Ἐνταῦθα γὰρ διψῆ, ἐνταῦθα πει-
 5 νᾶ· διψῆ δέ, ἐπειδὴ τὴν σὴν διψῆ ὠωτηρίαν διὰ τοῦ-
 το γὰρ καὶ προσαιτεῖ, διὰ τοῦτο καὶ γυμνὸς περιέρ-
 χεται, πραγματευόμενός σοι ζωὴν ἀθάνατον. Μὴ τοί-
 νυν αὐτὸν περιίδης· οὐ γὰρ τραφῆναι βούλεται, ἀλλὰ
 θρέψαι, οὐκ ἐνδυθῆναι, ἀλλ' ἐνδῦσαι καὶ τὸ ἱμάτιον
 10 ἐκεῖνό σοι κατασκευάσαι τὸ χρυσοῦν, τὴν στολὴν τὴν
 βασιλικήν.

Οὐχ ὄρας καὶ τῶν ἰατρῶν τοὺς κηδεμονεστέρους,
 ὅταν τοὺς κάμνοντας λούωσιν, ὅτι καὶ αὐτοὶ λούον-
 ται, καίτοι μὴ δεόμενοι; Οὕτω καὶ αὐτὸς διὰ σὲ τὸν
 15 κάμνοντα πάντα ποιεῖ. Διὰ τοῦτό σε οὐδὲ μετὰ βί-
 ας ἀπαιτεῖ, ἵνα πολλὴν σοι δῶ τὴν ἀμοιβήν· ἵνα μά-
 θης, ὅτι οὐ χρείαν ἔχων ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ τὴν σὴν διορ-
 θούμενος χρείαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν εὐτελεῖ σχήματί
 σοι προσέρχεται, καὶ τὴν δεξιὰν ἐκτείνων· κἄν ὄβο-
 20 λὸν δῶς, οὐκ ἀποστρέφεται, κἄν ἀτιμάσης, οὐκ ἀφί-
 σταται, ἀλλὰ πάλιν σοι πρόεισιν· ἐρᾶ γὰρ σφόδρα, ἐ-
 ρᾶ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας. Καταφρονήσωμεν
 τοίνυν τῶν χρημάτων, ἵνα μὴ καταφρονηθῶμεν ὑπὸ
 τοῦ Χριστοῦ· καταφρονήσωμεν τῶν χρημάτων, ἵνα
 25 καὶ αὐτῶν ἐπιτύχωμεν τῶν χρημάτων. Ἄν μὲν γὰρ
 αὐτὰ φυλάσσωμεν ἐνταῦθα, ἀπολοῦμεν αὐτὰ πάντως
 καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ· ἂν δὲ διανείμωμεν αὐτὰ μετὰ
 δαφιλείας πολλῆς, ἐν ἑκατέρῃ τῇ ζωῇ πολλῆς ἀπο-
 λαυσόμεθα τῆς εὐπορίας.

30 Ὁ τοίνυν βουλόμενος γενέσθαι πλούσιος, γενέ-
 σθω πένης, ἵνα γένηται πλούσιος· ἀναλισκέτω, ἵνα
 συλλέξῃ σκορπιζέτω, ἵνα συναγάγῃ. Εἰ δὲ καινὰ
 ταῦτα καὶ παράδοξα, τὸν σπείροντα σκόπει, καὶ λο-
 γίζου ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνος δυνήσεται ἑτέρως πλείω συν-
 35 αγαγεῖν, ἂν μὴ τὰ ὄντα σκορπίσῃ καὶ τὰ ἔτοιμα πρό-

τὰ πάντα, γιὰ νὰ τὸν ἔχουμε χρεώστη· γιὰτὶ ὁ καιρὸς αὐτὸς εἶναι ὁ καιρὸς γιὰ τὰ δάνεια, καὶ τώρα βρίσκεται σὲ ἀνάγκη. "Ἄν λοιπὸν δὲν τοῦ δώσεις τώρα, δὲ θὰ σ' ἔχει ἀνάγκη μετὰ τὸ θάνατό σου. Γιατί ἐδῶ διψάει, ἐδῶ πεινάει καὶ διψάει, ἐπειδὴ διψάει γιὰ τὴ δική σου σωτηρία. Γι' αὐτὸ βέβαια γίνεται καὶ ἐπαίτης, γι' αὐτὸ καὶ γυρίζει γυμνός, ἐτοιμάζοντας γιὰ σένα ζωὴ ἀθάνατη. Νὰ μὴν τὸν περιφρονήσεις λοιπὸν αὐτόν, γιὰτὶ δὲ θέλει νὰ τραφεῖ, ἀλλὰ νὰ θρέψει, ὄχι νὰ ντυθεῖ, ἀλλὰ νὰ ντύσει καὶ νὰ κάμει γιὰ σένα τὸ ἱμάτιο ἐκεῖνο τὸ χρυσό, τὴ στολὴ τὴ βασιλική.

Δὲ βλέπεις καὶ τοὺς ἰατροὺς τοὺς πιὸ ἐπιμελεῖς, ὅταν λούζουν τοὺς ἀρρώστους, πῶς καὶ οἱ ἴδιοι λούζονται, ἂν καὶ δὲν τοὺς χρειάζεται; "Ἔτσι καὶ ὁ Χριστὸς γιὰ σένα τὸν ἄρρωστο κάνει τὰ πάντα. Γι' αὐτὸ δὲ σοῦ ζητάει μὲ τὴ βία, γιὰ νὰ σοῦ δώσει μεγάλη ἀμοιβή· γιὰ νὰ μάθεις, ὅτι δὲ ζητάει ἐπειδὴ ἔχει ἀνάγκη, ἀλλὰ γιὰ νὰ διορθώσει τὴ δική σου ἀνάγκη. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ ἀσήμαντο σχῆμα ἔρχεται σὲ σένα, ἀπλώνοντας καὶ τὸ δεξί του χέρι. Καὶ ἂν ἀκόμη τοῦ δώσεις ἓναν ὀβολό, δὲ σὲ ἀποστρέφεται, καὶ ἂν ἀκόμη τὸν περιφρονήσεις, δὲν ἀπομακρύνεται, ἀλλὰ πάλι σὲ πλησιάζει. Γιατί ὑπερβολικὰ ποθεῖ, ποθεῖ τὴ δική μας σωτηρία. "Ἄς περιφρονήσουμε λοιπὸν τὰ χρήματα, γιὰ νὰ μὴ μᾶς περιφρονήσει ὁ Χριστός. "Ἄς περιφρονήσουμε τὰ χρήματα, γιὰ νὰ ἐπιτύχομε καὶ αὐτὰ τὰ χρήματα. Γιατί ἂν τὰ φυλάγομε αὐτὰ ἐδῶ, θὰ τὰ χάσομε ὅπωςδήποτε αὐτὰ καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. "Ἄν ὅμως τὰ μοιράσομε μὲ πολλὴ γενναιοδωρία, καὶ στὴν ἐδῶ καὶ στὴν ἐκεῖ ζωὴ θ' ἀπολαύσομε πολὺ πλοῦτο.

Αὐτὸς λοιπὸν ποῦ θέλει νὰ γίνῃ πλούσιος, ἄς γίνῃ φτωχός, γιὰ νὰ γίνῃ πλούσιος. "Ἄς ξεδεύει, γιὰ νὰ μαζέψει ἄς σκορπίζει, γιὰ νὰ συγκεντρώσει. "Ἄν ὅμως αὐτὰ εἶναι πράγματα καινούρια καὶ παράξενα, πρόσεχε τὸ γεωργὸ ποῦ σπέρνει καὶ σκέψου πῶς καὶ ἐκεῖνος δὲ θὰ μπορέσει νὰ μαζέψει περισσότερα μὲ ἄλλο τρόπο, ἂν δὲ σκορ-

ηται. Σπείρωμεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς, καὶ γεωργήσω-
μεν τὸν οὐρανόν, ἵνα μετὰ πολλῆς ἀμήσωμεν τῆς δα-
ψιλείας, καὶ τῶν αἰώνιων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χά-
ριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
5 στοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δό-
ξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

πίσει αὐτά πού ἔχει καί ἄν δέν πετάξει τά ἔτοιμα. Ἄς σπείρομε λοιπόν καί ἐμεῖς, καί ἄς καλλιεργήσομε τόν οὐρανό, γιά νά θερίσομε μέ πολλή ἀφθονία καί νά ἐπιτύχομε τά αἰώνια ἀγαθά, μέ τή χάρη καί τή φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζί μέ τόν ὁποῖο στόν Πατέρα καί συγχρόνως στό ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καί ἡ τιμή, τώρα καί πάντοτε καί στούς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Θ'

(Ρωμ. 4,1 – 22)

«Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν εὐρηκέναι
κατὰ σάρκα; Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει
καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν».

1. Εἰπὼν, ὅτι ὑπόδικος ἐγένετο ὁ κόσμος τῷ Θεῷ καὶ ὅτι πάν-
5 τα ἤμαρτον καὶ ὅτι οὐκ ἔνι σωθῆναι ἑτέρως, ἀλλ' ἢ διὰ πίστε-
ως, σπουδάζει δεῖξαι λοιπόν, ὅτι οὐδὲ αἰσχύνῃς ἢ σωτηρία
αὕτη, ἀλλὰ καὶ δόξης λαμπρᾶς αἰτία, καὶ μείζονος τῆς διὰ τῶν
ἔργων. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μετ' αἰσχύνῃς σῶζεσθαι εἶχε τινα καὶ
ἀμαθίαν, καὶ ταύτην ἀναιρεῖ τὴν ὑποψίαν λοιπόν· καίτοι γε καὶ
10 ἤδη αὐτὸ ἠνίξατο, οὐ σωτηρίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνην
καλέσας· «δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ», φησὶν, «ἐν αὐτῷ ἀποκαλύ-
πτεται»· ὁ γὰρ οὕτω σωζόμενος, ὡς δίκαιος μετὰ παρρησίας
σῶζεται. Καὶ οὐ δικαιοσύνην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνδειξιν Θεοῦ·
Θεὸς δὲ ἐν τοῖς ἐνδόξοις ἐνδείκνυται καὶ λαμπροῖς καὶ μεγά-
15 λοις. Πληγὲν ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν προκειμένων αὐτὸ κατασκευάζει,
κατὰ ἐρώτησιν προάγων τὸν λόγον, ὅπερ ἀεὶ ποιεῖν εἶωθε σα-
φηνείας τε ἕνεκεν καὶ τοῦ θερρεῖν τοῖς λεγομένοις. Καὶ γὰρ καὶ
ἀνωτέρω τοῦτο πεποίηκε, «τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου;»
λέγων, καὶ «τί οὖν προκατέχομεν περισσόν;», καὶ πάλιν, «ποῦ
20 ἢ καύχησις; Ἐξεκλείσθη». Καὶ ἐνταῦθα· «τί οὖν ἐροῦμεν
Ἀβραὰμ πατέρα ἡμῶν;».

1. Ρωμ. 1,17. 2. Ρωμ. 3,1· 9· 27.

ΟΜΙΛΙΑ Θ'

(Ρωμ. 4,1 - 22)

«Τί θά ποῦμε λοιπόν, ὅτι ἐπέτυχε ὁ πατέρας μας Ἀβραάμ μέ τίς φυσικές του δυνάμεις; Γιατί, ἂν ὁ Ἀβραάμ δικαιώθηκε ἀπό τά ἔργα του, μπορεί νά καυχιέται, ὄχι ὁμως καί ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ».

1. Ἄφοῦ εἶπε ὅτι ὁ κόσμος ἐγινε ὑπόδικος στό Θεό, ὅτι ὄλοι ἀμάρτησαν, καί ὅτι δέν εἶναι δυνατό νά σωθοῦμε διαφορετικά παρά μόνο μέ τήν πίστη, προσπαθεῖ στή συνέχεια νά δείξει, πώς ἡ σωτηρία αὐτή δέν εἶναι αἰτία ντροπῆς, ἀλλ' ἀντιθέτως αἰτία δόξας λαμπρῆς, καί μεγαλύτερης ἀπό τή δόξα πού προέρχεται ἀπό τά ἔργα. Ἐπειδή λοιπόν ἡ σωτηρία μέ ντροπή εἶχε καί κάποια λιποψυχία, ἀναιρεῖ στή συνέχεια καί τήν ὑποψία αὐτή. Ἄν καί βέβαια ὑπαινίχθηκε ἤδη αὐτό, μιλώντας ὄχι μόνο γιά σωτηρία, ἀλλά καί γιά δικαιοσύνη: «Γιατί ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ», λέγει, «φανερώνεται σ' αὐτόν»¹. Γιατί αὐτός πού σώζεται ἔτσι, σώζεται σάν δίκαιος μέ παρρησία. Καί ὄχι μόνο κάλεσε αὐτήν δικαιοσύνη, ἀλλά καί φανέρωση τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός ὄμως φανερώνεται στους ἐνδοξους καί λαμπρούς καί μεγάλους. Ἄλλ' ὄμως καί ἀπό τούς παρόντες τό ἀποδεικνύει αὐτό, συνεχίζοντας μέ ἐρωτήσεις τό λόγο, πράγμα πού πάντοτε συνηθίζει νά κάνει ἐξ αἰτίας τῆς σαφήνειας καί τῆς τόλμης στά λόγια του. Γιατί πραγματικά καί παραπάνω ἔτσι ἔχει κάνει λέγοντας, «Ποιό λοιπόν εἶναι τό πλεονέκτημα τοῦ Ἰουδαίου;», καί, «Τί λοιπόν ἔχουμε περισσότερο;», καί πάλι, «Ποῦ εἶναι ἡ καύχησι; ἀποκλείστηκε ἐντελῶς»². καί ἐδῶ, «Τί λοιπόν θά ποῦμε, πώς ὁ Ἀβραάμ ὁ πατέρας μας;»

Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τοῦτο ἔστρεφον Ἰουδαῖοι, ὅτι ὁ πατριάρχης καὶ τῷ Θεῷ φίλος περιτομὴν ἐδέξατο πρῶτος, βόλεται δεῖξαι, ὅτι καὶ ἐκεῖνος ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη, ὅπερ ἦν περιουσία νίκης πολλῆς. Τὸ μὲν γὰρ ἔργα μὴ ἔχοντα ἐκ πίστεως δικαιοθῆναί τινα, οὐδὲν ἀπεικός, τὸ δὲ κομῶντα ἐν κατορθώμασι μὴ ἐντεῦθεν, ἀλλ' ἀπὸ πίστεως γενέσθαι δίκαιον, τοῦτο ἦν τὸ θαυμαστὸν καὶ μάλιστα τῆς πίστεως τὴν ἰσχὺν ἐμφαῖνον. Διὸ δὴ τοὺς ἄλλους παραδραμῶν πάντας, ἐπὶ τοῦτον ἀνάγει τὸν λόγον. Πατέρα δὲ αὐτὸν κατὰ σάρκα ἐκάλεσεν, ἐκβάλλων αὐτοὺς τῆς πρὸς αὐτὸν γνησίας συγγενείας καὶ προοδοποιῶν τοῖς ἔθνεσι τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγχιστεῖαν.

Εἰτά φησιν· «Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν». Εἰπὼν οὖν, ὅτι δικαιοῖ περιτομὴν ἐκ πίστεως ὁ Θεὸς καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως, καὶ κατασκευάσας αὐτὸ ἰκανῶς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ διὰ τοῦ Ἀβραὰμ μειζόνως αὐτὸ δείκνυσιν ἢ ἐπηγγείλατο, καὶ ποιεῖ τὴν μάχην τῇ πίστει πρὸς τὰ ἔργα, καὶ τὸν ἀγῶνα ὅλον περὶ τὸν δίκαιον ἴστησι· καὶ ὄχ ἀπλῶς. Διὸ καὶ σφόδρα σεμνύνει προπάτορα καλῶν, καὶ ἀνάγκην αὐτοῖς ἐπιτιθεῖς τοῦ πείθεσθαι ἐν πᾶσιν αὐτῷ. Μὴ γάρ μοι τὸν Ἰουδαῖον εἶπης, φησί, μηδὲ τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα ἀγάγης εἰς μέσον, ἐγὼ γὰρ ἐπὶ τὴν κορυφὴν ἀπάντων, καὶ ὅθεν ἡ περιτομὴ τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν, ἄνειμι. «Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη», φησὶν, «ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν». Ἀσαφές τὸ εἰρημένον. Οὐκοῦν ἀναγκαῖον αὐτὸ ποιῆσαι σαφέστερον. Δύο γάρ ἐστι καυχήματα, τὸ μὲν ἀπὸ τῶν ἔργων,

Πράγματι, ἐπειδή οἱ Ἰουδαῖοι σκέπτονταν πάντοτε αὐτό, ὅτι δηλαδή ὁ πατριάρχης καί φίλος τοῦ Θεοῦ δέχθηκε πρῶτος τήν περιτομή, θέλει νά δείξει, πῶς καί ἐκεῖνος δικαιώθηκε ἀπό τήν πίστη, πράγμα πού ἦταν κατάκτηση μεγάλης νί. Γιατί τό νά δικαιωθεῖ κάποιος ἀπό τήν πίστι χωρίς νά ἔχει ἔργα, δέν εἶναι καθόλου ἀφύσικο, τό νά δικαιωθεῖ ὁμοίως ἀπό τήν πίστη καί ὄχι ἀπό τά κατορθώματα ἃν ὑπερηφανεύεται γι' αὐτά, αὐτό ἦταν τό θαυμαστό καί πράγμα πού φανέρωνε ἰδιαίτερα τή δύναμη τῆς πίστεως. Γι' αὐτό ἀκριβῶς, παραλείποντας ὅλους τούς ἄλλους, σ' αὐτόν μεταφέρει τό λόγο. Καί ὀνόμασε αὐτόν πατέρα κατά σάρκα, γιά νά τούς στερήσῃ τή γνήσια συγγένεια πρὸς αὐτόν καί νά προετοιμάσῃ γιά τούς ἔθνικούς τήν ἀγχιστεία πρὸς αὐτόν.

Ἐπειτα λέγει· «Γιατί, ἂν ὁ Ἀβραάμ δικαιώθηκε ἀπό τά ἔργα του, ἔχει λόγο νά καυχίεται, ὄχι ὁμοίως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ». Ἀφοῦ εἶπε λοιπόν, ὅτι ὁ Θεός δικαιώνει τόν Ἰουδαῖο ἀπό τήν πίστη καί τόν ἔθνικό μέσω τῆς πίστεως, καί ἀφοῦ ἀπέδειξε ἱκανοποιητικά αὐτά μέ τά προηγούμενα, καί μέ τόν Ἀβραάμ δείχνει αὐτό σέ μεγαλύτερο βαθμό ἀπ' ὅτι ὑποσχέθηκε, καί μάχεται μέ τήν πίστη πρὸς τά ἔργα καί κάνει τόν ἀγῶνα ὅλο γιά τό δίκαιο· καί ὄχι ἀπλά. Γι' αὐτό καί τόν ἐπαινεῖ πάρα πολύ ὀνομάζοντας αὐτόν προπάτορα καί ἀναγκάζοντας αὐτούς νά τόν ὑπακούουν σέ ὅλα. Μή δηλαδή μοῦ πεῖς τόν Ἰουδαῖο, λέγει, οὔτε νά μοῦ ἀναφέρεις τόν τάδε καί τόν τάδε, γιατί ἐγώ θ' ἀνεβῶ ἐπάνω στήν κορυφή ὅλων καί ἐκεῖ ἀπό ὅπου ἄρχισε ἡ περιτομή. «Γιατί, ἂν ὁ Ἀβραάμ δικαιώθηκε ἀπό τά ἔργα του», λέγει, «μπορεῖ νά καυχίεται, ὄχι ὁμοίως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ». Εἶναι ἀσαφής ὁ λόγος. Ἐπομένως ἦταν ἀνάγκη νά τόν ἐξηγήσω περισσότερο. Γιατί ὑπάρχουν δύο καυχήματα, τό ἓνα ἀπό τά ἔργα καί τό ἄλλο ἀπό τήν πίστη. Ἀφοῦ δηλαδή εἶπε, «Ἐάν δικαιώθηκε

τὸ δὲ ἀπὸ τῆς πίστεως. Εἰπὼν τοίνυν, «Εἰ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν», ἔδειξεν, ὅτι καὶ ἀπὸ πίστεως δύναται ἂν ἔχειν καύχημα, καὶ πολλῶ μείζον.

Ἡ γὰρ πολλὴ τοῦ Παύλου δύναμις ἐν τούτῳ μάλιστα δείκνυται, ὅτι εἰς τὸναντίον περιέτριψε τὸ προκείμενον, καὶ ὅπερ εἶχεν ἢ διὰ τῶν ἔργων σωτηρία, τὸ καυχᾶσθαι καὶ παρρησιάζεσθαι, τοῦτο ἔδειξε πολλῶ πλέον τῆς πίστεως ὄν. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ἔργοις καυχώμενος, τοὺς οἰκείους ἔχει προβάλλεσθαι πόνους, ὁ δὲ ἐπὶ τῷ πιστεῦσαι τῷ Θεῷ καλλωπιζόμενος, πολλῶ
10 μείζονα καυχήσεως ἀφορμὴν ἐπιδείκνυται, ἅτε δοξάσας καὶ μεγαλύνας τὸν Κύριον. Ἄ γὰρ οὐχ ὑπηγόρευσεν ἢ φύσις τῶν ὀρωμένων, ταῦτα ἀπὸ τῆς πίστεως καταδεξάμενος τῆς εἰς αὐτόν, καὶ τὴν γνησίαν ἀγάπην τὴν περὶ αὐτὸν ἐπεδείξατο, καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ λαμπρῶς ἀνεκήρυξε.

15 Τοῦτο δὲ γενναιοτάτης ψυχῆς καὶ φιλοσόφου γνώμης καὶ ὑψηλῆς διανοίας. Τὸ μὲν γὰρ μὴ κλέψαι μηδὲ φονεῦσαι, καὶ τῶν τυχόντων ἐστί, τὸ δὲ πιστεῦσαι, ὅτι τὰ ἀδύνατα δύναται Θεός, μεγαλοφυοῦς τινος δεῖται ψυχῆς καὶ σφόδρα περὶ αὐτὸν διακειμένης· καὶ γὰρ ἀγάπης γνησίας τοῦτο σημεῖόν ἐστι. Τιμᾶ
20 μὲν γὰρ τὸν Θεὸν καὶ ὁ τὰς ἐντολὰς πληρῶν, πολλῶ δὲ μειζόνως οὗτος ὁ διὰ τῆς πίστεως φιλοσοφῶν· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ὑπήκουσεν αὐτῷ, οὗτος δὲ τὴν προσήκουσαν ἔλαβε περὶ αὐτοῦ δόξαν, καὶ τῆς διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξεως μειζόνως ἐδόξασε καὶ ἐθαύμασεν. Ἐκεῖνο μὲν οὖν τὸ καύχημα τοῦ κατορθοῦντός ἐστι,
25 τοῦτο δὲ τὸν Θεὸν δοξάζει, καὶ ὅλον ἐστὶν αὐτοῦ· καυχᾶται γὰρ ἐπὶ τῷ περὶ αὐτοῦ μεγάλα φαντάζεσθαι, ἅπερ εἰς τὴν ἐκείνου διαβαίνει δόξαν.

ἀπό τὰ ἔργα του, ἔχει καύχημα, ὄχι ὁμως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ», ἔδειξε πῶς καί ἀπό τήν πίστη μπορεῖ νά ἔχει καύχημα, καί μάλιστα πολύ μεγαλύτερο.

Ἡ μεγάλη λοιπόν δύναμη τοῦ Παύλου σ' αὐτό ιδιαίτερα φανερώνεται, γιατί ἔστρεψε στό ἀντίθετο τό ζήτημα, καί αὐτό πού εἶχε ἡ σωτηρία ἀπό τὰ ἔργα, δηλαδή τήν καύχηση καί τήν παρρησία, αὐτό ἔδειξε πῶς ἀνήκει πολύ περισσότερο στήν πίστη. Γιατί, αὐτός πού καυχίεται γιά τὰ ἔργα, μπορεῖ νά προφασίζεται τούς δικούς του κόπους, ἐνῶ ἐκεῖνος πού καυχίεται γιά τήν πίστη του στό Θεό, παρουσιάζει πολύ μεγαλύτερη ἀφορμή γιά καύχηση, ἐπειδή δόξασε καί μέγαλυνε τόν Κύριο. Γιατί ἐκεῖνα πού δέν τοῦ ὑπέδειξε ἡ φύση τῶν ὀρατῶν πραγμάτων, αὐτά ἀφοῦ δέχθηκε ἀπό τήν πίστη σ' αὐτόν, ἔδειξε τήν γνήσια ἀγάπη γι' αὐτόν καί ἔκαμε γνωστή τή δύναμή του μέ λαμπρό τρόπο.

Αὐτό ὁμως εἶναι γνώρισμα γενναιοτάτης ψυχῆς, φιλοσοφικῆς διάθεσης καί ὑψηλῆς διάνοιας. Γιατί τό νά μήν κλέψει κανεῖς οὔτε νά φονεύσει τό κατορθῶνουν ἀκόμη καί οἱ τυχαῖοι ἄνθρωποι, ἐνῶ τό νά πιστέψει, πῶς ὁ Θεός μπορεῖ τὰ ἀδύνατα, χρειάζεται κάποια εὐγενική ψυχή καί ὑπερβολική ἀφοσίωση σ' αὐτόν· γιατί πραγματικά αὐτό εἶναι ἀπόδειξη γνήσιας ἀγάπης. Τιμάει βέβαια τό Θεό καί ἐκεῖνος πού τηρεῖ τίς ἐντολές, τόν τιμάει ὁμως πολύ περισσότερο αὐτός πού μέ τήν πίστη φιλοσοφεῖ. Γιατί ἐκεῖνος ὑπάκουσε σ' αὐτόν, ἐνῶ αὐτός σχημάτισε τή γνώμη πού πρέπει γι' αὐτόν καί τόν δόξασε καί τόν θαύμασε περισσότερο ἀπό τήν ἐπίδειξη μέ τὰ ἔργα. Ἐκείνη λοιπόν ἡ καύχηση ἀνήκει σ' αὐτόν πού κατορθώνει, ἐνῶ αὐτή δοξάζει τό Θεό καί ὅλη ἀνήκει σ' αὐτόν. Γιατί καυχίεται γιά τό ὅτι φαντάζεται γι' αὐτόν μέγала, τὰ ὁποῖα συντελοῦν στή δόξα ἐκείνου.

Διὰ τοῦτο φησι, πρὸς τὸν Θεὸν ἔχειν αὐτὸν τὸ καύχημα· οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἕτερον. Καυχᾶται γὰρ πάλιν ὁ πιστός, οὐχ ὅτι τὸν Θεὸν ἐφίλησε μόνον γνησίως, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλῆς παρ' αὐτοῦ τιμῆς ἀπήλαυσε καὶ ἀγάπης. Ὡσπερ γὰρ 5 αὐτὸς αὐτὸν ἠγάπησε μεγάλα περὶ αὐτοῦ φαντασθεῖς (τοῦτο γὰρ ἀγάπης δεῖγμα), οὕτω καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐφίλησε μυρίοις ὑπεύθυνον ὄντα, οὐχὶ κολάσεως ἀπαλλάξας μόνον, ἀλλὰ καὶ δίκαιον ἐργασάμενος. Ἐχει τοίνυν καυχᾶσθαι ὡς μεγάλης καταξιωθεὶς ἀγάπης. «Τί γὰρ ἡ Γραφή λέγει; Ἐπίστευσεν Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, 10 καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τῷ δὲ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ ὀφείλημα». Οὐκοῦν τοῦτο μείζον, φησὶν; Οὐδαμῶς· καὶ γὰρ τῷ πιστεύοντι λογίζεσθαι· οὐκ ἂν δὲ ἐλογίσθη, εἰ μὴ καὶ αὐτός τι εἰσήνεγκεν.

2. Ὡστε καὶ οὗτος ὀφειλέτην ἔχει τὸν Θεόν, καὶ οὐ τῶν τυχόντων ὀφειλέτην, ἀλλὰ μεγάλων καὶ ὑψηλῶν πραγμάτων. Δεικνὺς γὰρ αὐτοῦ τὴν μεγαλόνοϊαν καὶ τὴν πνευματικὴν διάνοϊαν, οὐχ ἀπλῶς εἶπε, τῷ πιστεύοντι, ἀλλά, «Τῷ πιστεύοντι ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην». Ἐννόησον γὰρ ἡλίκον ἐστὶ πεισθῆναι καὶ πληροφορηθῆναι, 20 ναι, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς τὸν ἐν ἀσεβείᾳ βεβιωκότα τοῦτο ἐξαίφνης οὐχὶ κολάσεως ἐλευθερῶσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ δίκαιον ποιῆσαι, καὶ τῶν ἀθανάτων ἐκείνων ἀξιῶσαι τιμῶν. Μὴ τοίνυν νομίσης τοῦτον ἐλαττοῦσθαι, ἐπειδὴ ἐκείνῳ οὐ κατὰ χάριν λογίζεται. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο μάλιστα ποιεῖ τὸν πιστὸν εἶναι λαμπρόν, τὸ 25 τοσαύτης ἀπολαῦσαι χάριτος, τὸ τοιαύτην πίστιν ἐπιδείξασθαι. Καὶ ὄρα καὶ τὴν ἀντίδοσιν μείζονα. Ἐκείνῳ μὲν γὰρ μισθὸς δί-

Γι' αυτό λέγει, ὅτι ἔχει λόγο νά καυχιέται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καί ὄχι μόνο γι' αὐτό, ἀλλά καί γιά κάτι ἄλλο. Γιατί καυχιέται πάλι ὁ πιστός, ὄχι γιατί ἀγάπησε γνήσια τό Θεό μόνο, ἀλλά καί γιατί ἀπόλαυσε ἀπ' αὐτόν πολλή τιμή καί ἀγάπη. Γιατί, ὅπως τόν ἀγάπησε, ἐπειδή φαντάστηκε μεγάλα γι' αὐτόν (καθόσον αὐτό εἶναι ἀπόδειξη ἀγάπης), ἔτσι καί ὁ Θεός τόν ἀγάπησε, ἂν καί ἦταν ὑπεύθυνος γιά πάρα πολλά ἁμαρτήματα, ὄχι μόνο ἀπαλλάσσοντάς τον ἀπό τήν τιμωρία, ἀλλά καί δικαιώνοντάς τον. Ἔχει λοιπόν λόγο νά καυχιέται, ἐπειδή θεωρήθηκε ἄξιος μεγάλης ἀγάπης. «Τί λοιπόν λέγει ἡ Γραφή; Πίστεψε ὁ Ἄβραάμ στό Θεό καί τοῦ λογαριάστηκε σάν δικαιοσύνη. Ἀντίθετα ὁμοίως σέ κάθε ἐργαζόμενο δέ λογαριάζεται ἡ ἀμοιβή του σαν χάρη, ἀλλά σάν χρέος». Ἐπομένως, λέγει, αὐτό εἶναι μεγαλύτερο; Καθόλου. Γιατί καί σ' αὐτόν πού πιστεύει λογαριάζεται. Δέ θά λογαριαζόταν ὁμοίως, ἐάν καί αὐτός δέν πρόσφερε κάτι.

2. Ὡστε καί αὐτός ἔχει ὀφειλέτη τό Θεό, καί ὄχι γιά ἀσήμαντα πράγματα, ἀλλά γιά μεγάλα καί σπουδαῖα. Γιατί δείχνοντας τή μεγαλοφυῖα καί τήν πνευματική του διάνοια, δέν εἶπε ἀπλά, σ' ἐκεῖνον πού πιστεύει, ἀλλά, «Σ' ἐκεῖνον πού πιστεύει σ' αὐτόν πού δικαιώνει τόν ἀσεβή, λογαριάζεται ἡ πίστη του γιά τή δικαίωσή του». Γιατί σκέψου πόσο μεγάλο εἶναι νά πεισθεῖ καί νά πληροφορηθεῖ, πώς ὁ Θεός μπορεῖ ὄχι μόνο νά ἀπαλλάξει ξαφνικά ἀπό τήν τιμωρία ἐκεῖνον πού ζεῖ μέσα στήν ἀσέβεια, ἀλλά καί νά τόν δικαιώσει, καί νά τόν κρίνει ἄξιο γιά τίς ἀθάνατες ἐκεῖνες τιμές. Νά μή νομίσεις λοιπόν πώς αὐτός μειώνεται, ἐπειδή δέ λογαριάζεται σ' ἐκεῖνον σαν χάρη. Γιατί αὐτό ἀκριβῶς κάνει τόν πιστό λαμπρό, τό ὅτι δηλαδή ἀπόλαυσε τόσο μεγάλη χάρη, τό ὅτι ἔδειξε τέτοια πίστη. Καί πρόσεχε πώς ἡ ἀνταπόδοση εἶναι μεγαλύτερη. Γιατί σ' ἐκεῖνον δίνεται ἀμοιβή, ἐνῶ σ'

δοται, τούτω δὲ δικαιοσύνη· πολὺ δὲ μείζων μισθοῦ δικαιοσύνη· πολλῶν γάρ ἐστι μισθῶν περιεκτικωτάτη ἀντίδοσις ἢ δικαιοσύνη.

Δείξας τοίνυν ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ τοῦτο, καὶ τὸν Δαυῖδ ἐπάγει
 5 λοιπὸν ψηφίζόμενον τοῖς εἰρημένοις. Τί οὖν φησιν ὁ Δαυῖδ καὶ
 τίνα μακαρίζει; τὸν ἐν ἔργοις κομῶντα, ἢ τὸν χάριτος ἀπολε-
 λαυκότα, τὸν ἀφέσεως καὶ δωρεᾶς τετυχηκότα; Μακαριότητα
 δὲ ὅταν εἶπω, τὴν κορυφὴν λέγω τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων.
 Ὡσπερ γὰρ μισθοῦ πλεόν ἢ δικαιοσύνη, οὕτω δικαιοσύνης
 10 πλεόν ὁ μακαρισμός. Δείξας τοίνυν τὴν δικαιοσύνην βελτίω, οὐ
 τῷ τὸν Ἀβραὰμ ταύτην εἰληφέναι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ λογι-
 σμῶν, «Ἔχει γὰρ καύχημα», φησίν, «ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν»,
 καὶ ἐτέρῳ τρόπῳ πάλιν αὐτὴν ἀποφαίνει σεμνοτέραν, τὸν Δαυῖδ
 εἰσάγων αὐτῇ ψηφίζόμενον· καὶ γὰρ οὗτος, φησί, τὸν οὕτω δι-
 15 καιωθέντα μακαρίζει, λέγων, «Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνο-
 μίαι». Καὶ δοκεῖ μὲν οὐ προσήκουσαν παράγειν μαρτυρίαν·
 οὐδὲ γὰρ εἶπε, μακάριοι ὧν ἢ πίστις εἰς δικαιοσύνην ἐλογίσθη·
 ποιεῖ δὲ αὐτὸ ἐκῶν, οὐκ ἀγνοῶν, ἵνα πλείονα δείξῃ τὴν ὑπερβο-
 λήν. Εἰ γὰρ μακάριος οὗτος ὁ λαβὼν ἄφεσιν ἀπὸ χάριτος,
 20 πολλῶ μᾶλλον ὁ δικαιοθεὶς καὶ ὁ πίστιν ἐπιδειξάμενος.

Ὅπου δὲ μακαρισμός, αἰσχύνῃ πᾶσα ἀνήρηται καὶ πολλὴ
 δόξα· ἐπίτασις γὰρ ἐστὶ καὶ μισθῶν καὶ δόξης ὁ μακαρισμός.
 Διὰ τοῦτο, ὃ μὲν ἐστὶν ἐκείνου πλεονέκτημα, ἄγραφον τίθησιν,
 εἰπὼν, «Τῷ γὰρ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χά-

αὐτόν δικαιοσύνη. Ἡ δικαιοσύνη ὁμως εἶναι πολύ μεγαλύτερη ἀπό τήν ἀμοιβή, γιατί ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἀνταπόδοση πού περιέχει πολλούς μισθούς.

Ἄφοῦ ἔδειξε λοιπόν ἀπό τόν Ἀβραάμ αὐτό, προσθέτει στή συνέχεια καί τό Δαυῖδ πού ἐπιδοκιμάζει αὐτά πού ἔχουν λεχθεῖ. Τί λοιπόν λέγει ὁ Δαυῖδ καί ποιόν μακαρίζει; Αὐτόν πού καυχιέται γιά τά ἔργα του, ἢ αὐτόν πού ἔχει ἀπολαύσει τή χάρη, αὐτόν πού ἔλαβε τή συγχώρηση καί τή δωρεά; Ὅταν ὁμως πῶ μακαριότητα, ἐννοῶ τήν κορυφή ὅλων τῶν ἀγαθῶν. Γιατί, ὅπως ἀκριβῶς ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἀνώτερη ἀπό τό μισθό, ἔτσι ὁ μακαρισμός εἶναι ἀνώτερος ἀπό τή δικαιοσύνη. Ἄφοῦ λοιπόν ἔδειξε τή δικαιοσύνη ἀνώτερη, ὄχι μέ τό ὅτι τήν ἔχει λάβει ὁ Ἀβραάμ μόνο, ἀλλά καί ἀπό συλλογισμούς («Γιατί ἔχει λόγο νά καυχιέται», λέγει, «ὄχι ὁμως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ»), καί μέ ἄλλο τρόπο πάλι παρουσιάζει αὐτήν σπουδαιότερη, παρουσιάζοντας τό Δαυῖδ νά τήν ἐπιδοκίμαζει. Γιατί καί αὐτός λέγει μακαρίζει ἐκεῖνον πού δικαιώθηκε ἔτσι λέγοντας, «Μακάριοι εἶναι ἐκεῖνοι πού συγχωρήθηκαν οἱ παρανομίες τους». Καί φαίνεται βέβαια πώς δέν ἀναφέρει κατάλληλη μαρτυρία, γιατί δέν εἶπε, μακάριοι ἐκεῖνοι πού ἡ πίστη τούς λογαριάστηκε γιά τή δικαίωσή τους. Καί τό κάνει αὐτό μέ τή θάλησή του, καί ὄχι ἀπό ἄγνοια, γιά νά δείξει μεγαλύτερη τήν ὑπεροχή. Γιατί, ἀφοῦ εἶναι μακάριος αὐτός πού ἔλαβε συγχώρηση ἀπό χάρη, θά εἶναι πολύ περισσότερο ἐκεῖνος πού δικαιώθηκε καί ἐκεῖνος πού ἔδειξε πίστη.

Ὅπου ὁμως ὑπάρχει μακαρισμός, ἔχει ἐξαφανισθεῖ κάθε ντροπή καί ἡ δόξα εἶναι μεγάλη. Γιατί ὁ μακαρισμός εἶναι αὐξηση καί τῶν μισθῶν καί τῆς δόξας. Γι' αὐτό, ἐκεῖνο πού εἶναι πλεονέκτημα ἐκείνου, τό ἀναφέρει χωρίς ἀναφορά.

ριν», ὃ δέ ἐστι τοῦ πιστοῦ προτέρημα, τοῦτο δι' ἀγράφου μαρτυρίας κατασκευάζει, λέγων· «Καθὼς εἶπε Δαυῖδ· Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἀπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι». Τί γὰρ λέγεις, φησίν, ὅτι οὐ κατὰ ὀφείλημα, ἀλλὰ κατὰ χάριν
 5 λαμβάνεις τὴν ἄφεσιν; Ἄλλ' ἰδοῦ, οὗτός ἐστιν ὁ μακαριζόμενος· οὐκ ἂν δὲ αὐτὸν ἐμακάρισεν, εἰ μὴ καὶ δόξης εἶδεν ἀπολαύοντα πολλῆς. Καὶ οὐ λέγει, ἡ ἄφεσις οὖν αὕτη ἐπὶ τὴν περιτομὴν, ἀλλὰ τί; «Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος», ὅπερ πλεον ἦν, «ἐπὶ τὴν περιτομὴν ἢ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν;». Ζητεῖται γὰρ λοιπὸν τὸ
 10 ἀγαθὸν τοῦτο καὶ μέγα μετὰ τίνος ἔστηκεν, ἄρα μετὰ τῆς περιτομῆς, ἢ μετὰ τῆς ἀκροβυστίας;

Καὶ ὄρα τὴν ὑπερβολὴν· δείκνυσι γὰρ αὐτὸ οὐ μόνον οὐ φεῦγον τὴν ἀκροβυστίαν, ἀλλὰ καὶ ἐμφιλοχωροῦν αὐτῇ πρὸ τῆς περιτομῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μακαρίζων καὶ αὐτὸς ἐμπερίτομος ἦν
 15 ὁ Δαυῖδ, καὶ ἐμπεριτόμοις διελέγετο, ὄρα πῶς ἐφιλονείκησεν ὁ Παῦλος εἰς τὸν ἀκρόβυστον ἀγαγεῖν τὸ εἰρημένον. Συνάψας γὰρ τῇ δικαιοσύνῃ τὸν μακαρισμὸν καὶ δείξας ἀμφοτέρα ἔν, ζητεῖ πῶς ἐδικαιώθη ὁ Ἀβραάμ. Εἰ γὰρ ὁ μακαρισμὸς τοῦ δικαίου, ἐδικαιώθη δὲ ὁ Ἀββραάμ, ἴδωμεν πῶς ἐδικαιώθη· ἀκρόβυστος
 20 ὧν ἢ ἐμπερίτομος. Ἀκρόβυστος, φησί. «Πῶς οὖν ἐλογίσθη; ἐν περιτομῇ ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ; Οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ· καὶ λέγομεν γάρ, ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραάμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην». Ἀνωτέρω τὴν Γραφὴν εἰπὼν, τί γὰρ ἡ Γραφὴ λέγει, φησίν, «Ἐπίστευσεν Ἀβραάμ τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ

στή Γραφή, λέγοντας, «Γιατί σέ κάθε ἐργαζόμενο δέ λογαριάζεται ο μισθός του σάν χάρη», ἐκεῖνο ὁμῶς πού εἶναι προτέρημα τοῦ πιστοῦ, αὐτό τό ἀποδείχνει μέ μαρτυρία τῆς Γραφῆς, λέγοντας: «Καθώς εἶπε ὁ Δαυῖδ· μακάριοι εἶναι ἐκεῖνοι πού συγχωρήθηκαν οἱ παρανομίες τους, καί πού σκεπάστηκαν οἱ ἁμαρτίες τους». Γιατί λοιπόν ἀπορεῖς, λέγει, πού δέν παίρνεις τή συγχώρηση σάν χρέος, ἀλλά σάν χάρη; Νά ὁμῶς, αὐτός εἶναι ἐκεῖνος πού μακαρίζεται, καί δέ θά τόν μακάριζε, ἂν δέν ἔβλεπε πῶς ἀπολαμβάνει καί δόξα πολλή. Καί δέ λέγει, ἡ συγχώρηση λοιπόν αὐτή ἀνήκει στόν Ἰουδαῖο, ἀλλά τί; «Ὁ μακαρισμός λοιπόν αὐτός», πράγμα πού ἦταν ἀνώτερο, «ἀνήκει στόν Ἰουδαῖο ἢ στόν ἐθνικό;». Ἐξετάζεται δηλαδή στή συνέχεια μέ ποιόν βρίσκεται τό ἀγαθό αὐτό καί σπουδαῖο πράγμα, ἐάν βρίσκεται μέ τόν Ἰουδαῖο ἢ μέ τόν ἐθνικό.

Καί πρόσεχε τήν ὑπεροχή. Γιατί δείχνει πῶς τό ἀγαθό αὐτό ὄχι μόνο δέν ἀποφεύγει τόν ἐθνικό, ἀλλά καί ἔρχεται σ' αὐτόν πρῖν ἀπό τόν Ἰουδαῖο. Ἐπειδή λοιπόν αὐτός πού μακαρίζει, δηλαδή ὁ Δαυῖδ, ἦταν καί αὐτός περιτμημένος καί μιλοῦσε σέ περιτμημένους, πρόσεχε πῶς προσπάθησε ὁ Παῦλος νά φέρει τό λόγο στόν ἐθνικό. Ἀφοῦ λοιπόν συνένωσε στή δικαιοσύνη τό μακαρισμό, καί ἀφοῦ ἔδειξε πῶς καί τά δύο ἦταν ἓνα, ἐξετάζει πῶς δικαιώθηκε ὁ Ἀβραάμ. Γιατί, ἂν ὁ μακαρισμός ἀνήκει στό δίκαιο, καί δικαιώθηκε ὁ Ἀβραάμ, ἄς δοῦμε πῶς δικαιώθηκε, ἀπερίτμητος ἢ περιτμημένος. Ἀπερίτμητος, λέγει. «Πότε λοιπόν τοῦ λογαριάστηκε; Ὅταν εἶχε περιτμηθεῖ, ἢ ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος; Ὅχι ὅταν εἶχε περιτμηθεῖ, ἀλλ' ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος. Γιατί πραγματικά λέμε, ὅτι λογαριάστηκε στόν Ἀβραάμ ἡ πίστη σάν δικαιοσύνη». Ἀφοῦ ἀνέφερε παραπάνω τή Γραφή (Γιατί, λέγει, τί λέγει ἡ ἁγία Γραφή; «Πίστεψε ὁ Ἀβραάμ στό Θεό καί

εἰς δικαιοσύνη», ἐνταῦθα καὶ τὴν τῶν λεγόντων προσλαμβάνει κρίσιν λοιπόν, καὶ δείκνυσιν ἐν τῇ ἀκροβυστία τὴν δικαιοσύνην γεγενημένην.

Εἶτα ἀπὸ τούτων ἀντίθεσιν ἐτέραν ἀνακύπτουσιν λύει· εἰ
 5 γὰρ ἀκρόβυστος ὢν, φησὶν, ἐδικαιώθη, τίνος ἕνεκεν ἐπεισηλ-
 θεν ἢ περιτομή; «Σημεῖον ἔλαβε», φησί, «καὶ σφραγίδα τῆς δι-
 καιοσύνης τῆς διὰ τῆς πίστεως τῆς, ἥνικα ἦν ἀκρόβυστος, γε-
 νομένης αὐτῷ». Εἶδες πῶς ἔδειξεν ὡς ἐν τάξει παρασίτων τοὺς
 Ἰουδαίους ὄντας ἢ καὶ τούτους τοὺς ἐν ἐκροβυστία ἐκείνους
 10 προσερριμμένους; Εἰ γὰρ ἐδικαιώθη μὲν ἀκρόβυστος ὢν καὶ
 ἐστεφανώθη, ὕστερον δὲ τὴν περιτομὴν ἔλαβεν, ὕστερον δὲ
 ἐπεισηλθον οἱ Ἰουδαῖοι, οὐκοῦν τῶν ἀκροβύστων πρῶτόν ἐστι
 πατὴρ ὁ Ἀβραὰμ τῶν διὰ πίστεως αὐτῷ προσηκόντων, καὶ
 τότε τῶν ἐν περιτομῇ· διπλοῦς γὰρ ἐστι πρόγονος. Εἶδες τὴν πί-
 15 στιν λάμπουσιν; Ἔως γὰρ ἦλθεν αὕτη, οὐκ ἐδικαιώθη ὁ πα-
 τριάρχης. Εἶδες τὴν ἀκροβυστίαν οὐδὲν ἐμποδίζουσαν; Καὶ γὰρ
 ἀκρόβυστος ἦν, καὶ οὐκ ἐκωλύθη δικαιωθῆναι. Ὑστέρα ἄρα
 τῆς πίστεως ἢ περιτομή.

3. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ τῆς πίστεως ἢ περιτομή, ὅπου γε καὶ
 20 τῆς ἀκροβυστίας; Οὐχ ὕστερα δὲ μόνον τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ
 σφόδρα αὐτῆς καταδεεστέρα, καὶ τοσοῦτον, ὅσον σημεῖον τοῦ
 πράγματος οὐπὲρ ἐστι σημεῖον· οἶον, ὅσον ἢ σφραγὶς τοῦ στρα-
 τιώτου. Καὶ τίνος ἕνεκεν σφραγίδος ἐδεῖτο, φησὶν; Οὐκ αὐτὸς
 ἐδεῖτο. Τίνος οὖν ἕνεκεν αὐτὴν ἐδέξατο; Εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν
 25 πατέρα κοινὸν καὶ τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, καὶ τῶν
 ἐν περιτομῇ· ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς τῶν ἐν περιτομῇ· διὸ καὶ ἐπάγει·
 «Τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον». Εἰ γὰρ τῶν ἀκροβύστων, οὐκ
 ἐπειδὴ ἀκρόβυστός ἐστι, διὰ τοῦτό ἐστι πατήρ, καίτοι γε ἐν

λογαριάστηκε σάν δικαιοσύνη»), στή συνέχεια ἐδῶ παραδέχεται καί τήν κρίση τῶν προσώπων, καί δείχνει πῶς ἡ δικαιοσύνη ἔχει γίνει στόν ἀπερίτμητο.

Ἐπειτα διαλύει καί ἄλλη ἀντίθεση πού προκύπτει ἀπό αὐτά. Ἐάν λοιπόν δικαιώθηκε, λέγει, ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος, γιά ποιό λόγο εἰσήχθηκε ἡ περιτομή; «Ἔλαβε σημάδι», λέγει, «καί σφραγίδα τῆς δικαίωσής του ἀπό τήν πίστη πού ἔδειξε, ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος». Εἶδες πῶς ἔδειξε ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι εἶναι σάν παράσιτα; ἢ πῶς καί αὐτοί οἱ ἀπερίτμητοι ἔχουν περιέλθει στήν ἴδια κατάσταση μ' ἐκείνους; Γιατί, ἂν δικαιώθηκε βέβαια καί στεφανώθηκε ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος, ἐνῶ ὕστερα ἔλαβε τήν περιτομή καί ὕστερα τή δέχθηκαν καί οἱ Ἰουδαῖοι, ἀσφαλῶς ὁ Ἀβραάμ εἶναι πατέρας πρῶτα τῶν ἀπερίτμητων πού μέ τήν πίστη εἶναι συγγενεῖς του, καί ὕστερα αὐτῶν πού ἔχουν περιτμηθεῖ, γιατί εἶναι διπλός πρόγονος. Εἶδες πῶς λάμπει ἡ πίστη; Γιατί, μέχρι πού ἦρθε αὐτή, ὁ πατριάρχης δέ δικαιώθηκε. Εἶδες πῶς ἡ ἀκροβυστία δέν ἐμποδίζει καθόλου; Γιατί πραγματικά ἦταν ἀπερίτμητος καί δέν ἐμπόδισε νά δικαιωθεῖ. Ἐπομένως ἡ περιτομή εἶναι ὕστερα ἀπό τήν πίστη.

3. Καί γιατί ἀπορεῖς ἐάν ἡ περιτομή εἶναι ὕστερα ἀπό τήν πίστη, ἀφοῦ βέβαια εἶναι καί ὕστερα ἀπό τήν ἀκροβυστία; Καί δέν εἶναι μόνο ὕστερα ἀπό τήν πίστη, ἀλλά καί πάρα πολύ κατώτερη ἀπ' αὐτήν, καί τόσο πολύ, ὅσο εἶναι τό σύμβολο ἀπό τό πράγμα τοῦ ὁποίου εἶναι σύμβολο, καί γιά παράδειγμα ὅσο εἶναι ἡ σφραγίδα ἀπό τό στρατιώτη. Καί γιά ποιό λόγο χρειαζόταν σφραγίδα, λέγει; Δέν τή χρειαζόταν αὐτός. Γιά ποιό λοιπόν λόγο τή δέχθηκε; Γιά νά γίνει αὐτός πατέρας κοινός καί ὄσων πιστεύουν χωρίς νά ἔχουν περιτμηθεῖ καί ὄσων εἶναι περιτμημένοι. Ὅχι ὁμως μόνο ὄσων ἔχουν περιτμηθεῖ· γι' αὐτό καί προσθέτει: «Ἐγινε πατέρας ἐκείνων πού ἔχουν ὄχι μόνο τήν περιτομή». Ἐάν λοιπόν γι' αὐτό εἶναι πατέρας τῶν ἀπερί-

ἀκροβυστία δικαιοθεΐς, ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν πίστιν αὐτοῦ ἐζήλωσαν, πολλῶ μᾶλλον τῶν ἐμπεριτόμων οὐκ ἔσται διὰ τὴν περιτομὴν πρόγονος, εἰ μὴ προσγένοιτο καὶ ἡ πίστις. Περιτομὴν γὰρ ἔλαβεν, ἵνα ἐκάτεροι, φησὶν, αὐτὸν ἔχωμεν πρόγονον, καὶ οἱ
5 ἀκρόβυστοι μὴ ἀπώσωνται τοὺς ἐμπεριτόμους.

Ὅρᾳς πῶς οὗτοι προπάτορα ἔσχον αὐτὸν πρῶτοι; Εἰ δὲ σεμνὸν ἡ περιτομή, ὅτι κηρύττει τὴν δικαιοσύνην, οὐ μικρὰν καὶ ἡ ἀκροβυστία προεδρείαν ἔχει πρὸ τῆς περιτομῆς αὐτὴν δεξαμένη· τότε οὖν αὐτὸν δυνήσῃ προπάτορα ἔχειν, ὅταν στοι-
10 χήσης τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως, καὶ μηδὲ φιλονεικῆς μηδὲ στασιάξης τὸν νόμον ἐπεισάγων. Ποίας, εἶπέ μοι, πίστεως; «Τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστία». Πάλιν καταστέλλει τὸ φύσημα τὸ ἰουδαϊκόν, ἀναμιμνήσκων τοῦ χρόνου τῆς δικαιοσύνης. Καὶ καλῶς εἶπε, «τοῖς ἴχνεσιν», ἵνα ὁμοίως ἐκείνω πιστεύῃς εἰς νεκρῶν
15 ἀνάστασιν σωμάτων. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος περὶ τοῦτο τὴν πίστιν ἐπεδείξατο· ὥστε, εἰ τὴν ἀκροβυστίαν ἐκβάλλεις, μάνθανε σαφῶς, ὅτι οὐδὲν σοι οὐδὲ τῆς περιτομῆς ὄφελος. Ἄν γὰρ μὴ τοῖς ἴχνεσιν ἀκολουθήσης τῆς πίστεως, κἂν μυριάκις ἦς ἐμπερίτομος, οὐκ ἔση τοῦ Ἀβραὰμ ἔκγονος· ἐπεὶ καὶ τὴν περιτομὴν διὰ
20 τοῦτο ἔλαβεν, ἵνα σε ὁ ἐν ἀκροβυστία μὴ ἐκβάλλῃ. Μὴ δὴ καὶ ἐκεῖνον τοῦτο ἀπαίτει· σοὶ γὰρ τὸ πρᾶγμα βοήθεια γέγονεν, οὐκ ἐκείνω.

Ἄλλὰ σημεῖον αὐτὸ δικαιοσύνης, φησί. Καὶ τοῦτο διὰ σέ, ἐπεὶ νῦν οὐδὲ τοῦτό ἐστι· τότε γὰρ σὺ τῶν σωματικῶν ἔχρηζες
25 σημείων, νῦν δὲ οὐ χρεῖα τούτων. Ἀπὸ γὰρ τῆς πίστεως, φησὶν,

τμητων, ὄχι γιατί εἶναι ἀπερίτμητος, ἄν καί βέβαια δικαιώθηκε ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος, ἀλλά γιατί μιμήθηκαν τήν πίστη του, πολύ περισσότερο δέ θά εἶναι πρόγονος ὄσων ἔχουν περιτμηθεῖ ἐξ αἰτίας τῆς περιτομῆς, ἐκτός ἐάν προστεθεῖ καί ἡ πίστη. Γιατί ἔλαβε τήν περιτομή, ὥστε καί οἱ δύο, λέγει, νά τόν ἔχουμε πρόγονο, καί οἱ ἀπερίτμητοι νά μήν περιφρονήσουν τούς περιτμημένους.

Βλέπεις πῶς αὐτοί τόν εἶχαν πρῶτοι προπάτορα; Ἄφοῦ ὅμως ἡ περιτομή εἶναι σπουδαῖο πράγμα, γιατί ἀναγγέλλει τή δικαιοσύνη, ἔχει καί ἡ ἀκροβυστία μεγάλη ἀξία, ἀφοῦ τή δέχτηκε πρῖν ἀπό τήν περιτομή. Τότε λοιπόν θά μπορέσεις νά ἔχεις προπάτορα αὐτόν, ὅταν ἀκολουθήσεις τά ἀχνάρια τῆς πίστεως του, χωρίς νά φιλονικῆς καί νά ἐπαναστατεῖς, ὅταν μιᾶς γιά τό νόμο. Πές μου, ποιᾶς πίστεως; «Ἐκείνης πού ἔδειξε, ὅταν ἦταν στήν κατάσταση τῆς ἀκροβυστίας». Πάλι συγκρατᾷ τήν ἀλαζονεία τῶν Ἰουδαίων, θυμίζοντας τό χρόνο τῆς δικαιοσύνης. Καί καλά εἶπε, «Τά ἀχνάρια», γιά νά πιστέψεις ὅμοια μ' ἐκεῖνον στήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν σωμάτων. Γιατί καί ἐκεῖνος γι' αὐτό ἔδειξε τήν πίστη. Ἐπομένως, ἐάν ἀπορρίπτεις τήν ἀκροβυστία, μάθαινε καλά, πῶς κανένα κέρδος δέν ὑπάρχει γιά σένα οὔτε ἀπό τήν περιτομή. Ἄν λοιπόν δέν ἀκολουθήσεις τά ἀχνάρια τῆς πίστεως, καί ἄν ἀκόμη χίλιες φορές ἔχεις περιτμηθεῖ, δέ θά εἶσαι ἀπόγονος τοῦ Ἀβραάμ, ἀφοῦ καί τήν περιτομή γι' αὐτό τήν ἔλαβε, γιά νά μή σέ ἀπορρίψει ὁ ἀπερίτμητος. Νά μήν ἀπαιτεῖς λοιπόν καί ἀπό ἐκεῖνον αὐτό, γιατί γιά σένα τό πράγμα ἔγινε βοήθεια, ὄχι γιά ἐκεῖνον.

Ἄλλως ἡ περιτομή, λέγει, εἶναι σημάδι δικαιοσύνης. Καί αὐτό ἔγινε γιά σένα, ἀφοῦ τώρα οὔτε αὐτό ὑπάρχει. Γιατί τότε χρειαζόσουν ἐσύ τά σωματικά σημάδια, τώρα ὅμως δέν ὑπάρχει

οὐκ ἦν δυνατὸν αὐτοῦ καταμαθεῖν τῆς ψυχῆς τὴν ἀρετὴν; Δυνα-
 τὸν μὲν ἦν, σὺ δὲ καὶ ταύτης ἐχρηζες τῆς προσθήκης. Ἐπειδὴ
 γὰρ τῆς ψυχῆς τὴν ἀρετὴν οὐκ ἐζήλωσας οὐδὲ ἰδεῖν ἠδυνήθης,
 ἐδόθη σοι ἡ αἰσθητὴ περιτομή, ἵνα, ἐμμελετήσας τῷ σωμα-
 5 τικῷ τούτῳ, κατὰ μικρὸν χειραγωγηθῆς καὶ ἐπὶ τὴν τῆς ψυχῆς
 φιλοσοφίαν, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὴν ὑποδεξάμενος τῆς σπουδῆς
 ὡς ἀξίωμα μέγιστον, παιδευθῆς μιμεῖσθαι καὶ αἰδεῖσθαι τὸν
 πρόγονον. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐν περιτομῇ μόνον ὁ Θεὸς κατεσκεύα-
 σεν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν, οἷον θυσίαις λέγω καὶ
 10 Σάββασι καὶ ἑορταῖς. Ὅτι γὰρ διὰ σὲ περιτομὴν ἔλαβεν, ἄκου-
 σον τῶν ἐξῆς· εἰπὼν γάρ, ὅτι σημεῖον ἔλαβε καὶ σφραγίδα, καὶ
 τὴν αἰτίαν τίθησι, λέγων· «Εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα περι-
 τομῆς», τούτοις τοῖς καὶ τὴν νοητὴν προσλαμβάνουσιν· ὡς, ἐὰν
 ταύτην μόνον ἔχῃς, οὐδὲν σοι γενήσεται πλεόν.

15 Σημεῖον γὰρ τότε τοῦτό ἐστιν, ὅταν τὸ πρᾶγμα, οὗ τοῦτό
 ἐστὶ σημεῖον, φαίνεται παρὰ σοί, τουτέστιν, ἡ πίστις· ὡς, ἂν μὴ
 ταύτην ἔχῃς, οὐδὲ τὸ σημεῖον λοιπὸν εἶναι σημεῖον δύναται. Τί-
 νος γὰρ ἔσται σημεῖον, τίνος δὲ σφραγίς, οὐκ ὄντος τοῦ σφραγι-
 ζομένου; ὡς ἂν εἰ καὶ βαλάντιον ἐπιδεικνύεις ἡμῖν σφραγίδα
 20 ἔχον, μηδενὸς ἔνδον ἀποκειμένου· ὥστε καταγέλαστος ἡ περι-
 τομή, τῆς πίστεως ἔνδον οὐκ οὔσης. Εἰ γὰρ δικαιοσύνης ἐστὶ
 σημεῖον, δικαιοσύνην δὲ οὐκ ἔχεις, οὐδὲ σημεῖον ἔχεις. Διὰ γὰρ
 τοῦτο ἔλαβες σημεῖον, ἵνα τὸ πρᾶγμα ἐπιζητῆς, οὗ τὸ σημεῖον
 ἔχεις· ὡς, εἴ γε ἔμελλες αὐτὸ χωρὶς τούτου ἐπιζητεῖν, οὐκ ἂν
 25 ἐδέξασέ σοι τούτου. Οὐ τοῦτο δὲ κηρύττει μόνον ἡ περιτομή, τὴν
 δικαιοσύνην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν ἀκροβυστία δικαιοσύνην. Οὐδὲν

ανάγκη γι' αὐτά. Ἀπό τὴν πίστη δηλαδή, λέγει, δέν ἦταν δυνατό νά μάθουμε τὴν ἀρετὴ τῆς ψυχῆς του; Βέβαια ἦταν δυνατό, ἐσύ ὁμως χρειαζόσουν καὶ τὴν προσθήκη αὐτή. Ἐπειδὴ λοιπόν δέ μιμήθηκες τὴν ἀρετὴ τῆς ψυχῆς οὔτε μπόρεσες νά τῆ δεῖς, σοῦ δόθηκε ἡ σαρκική περιτομή, ὥστε, ἀφοῦ ἀσκηθεῖς σ' αὐτό τό σωματικό, νά ὀδηγηθεῖς σιγά σιγά καὶ στή φιλοσοφία τῆς ψυχῆς, καί, ἀφοῦ μέ πολλή προσπάθεια τῆ δεχθεῖς σάν πολύ μεγάλο ἀξίωμα, νά μιμεῖσαι καὶ νά σέβεσαι τόν πρόγονο. Καί αὐτό δέν τό ἔκαμε ὁ Θεός μόνο στήν περιτομή, ἀλλά καί σέ ὅλα τά ἄλλα, ὅπως γιά παράδειγμα στίς θυσίες καί τά σάββατα καί τίς ἑορτές. Ὅτι λοιπόν γιά σένα ἔλαβε τὴν περιτομή, ἄκουσε τά ἐπόμενα. Γιατί, ἀφοῦ εἶπε, ὅτι ἔλαβε σημάδι καὶ σφραγίδα, προσθέτει καὶ τὴν αἰτία, λέγοντας· «Γιά νά γίνεῖ αὐτός πατέρας τῆς περιτομῆς», σ' αὐτοῦς πού δέχονται καὶ τὴν πνευματικὴν περιτομή, ἀφοῦ, ἐάν ἔχεις τὴν περιτομή μόνο, δέ θά κερδίσεις τίποτε περισσότερο.

Γιατί τότε ἡ περιτομή εἶναι σημάδι, ὅταν τό πράγμα, γιά τό ὁποῖο αὐτή εἶναι σημάδι, φαίνεται σέ σένα, δηλαδή ἡ πίστη. Ἔτσι, ἂν δέν ἔχεις τὴν πίστη, οὔτε τό σημάδι στή συνέχεια μπορεῖ νά εἶναι σημάδι. Γιατί γιά ποιό πράγμα θά εἶναι σημάδι, καὶ γιά ποιό θά εἶναι σφραγίδα, ἂν δέν ὑπάρχει αὐτό πού σφραγίζεται; σάν νά μᾶς δείχνεις ἓνα πορτοφόλι πού ἔχει σφραγίδα, ἀλλά δέν ἔχει τίποτε μέσα. Ἐπομένως ἡ περιτομή εἶναι καταγέλαστη, ὅταν δέν ὑπάρχει μέσα ἡ πίστη. Γιατί, ἂν εἶναι σημάδι δικαιοσύνης, σύ ὁμως δέν ἔχεις δικαιοσύνη, οὔτε σημάδι ἔχεις. Γι' αὐτό ἀκριβῶς ἔλαβες τό σημάδι, γιά νά ἐπιζητᾶς τό πράγμα, ἀπό τό ὁποῖο ἔχεις τό σημάδι. Διότι, ἂν βέβαια ἐπρόκειτο νά ἐπιζητᾶς τό πράγμα χωρίς αὐτό, δέ θά σοῦ χρειαζόταν αὐτό. Ἡ περιτομή ὁμως δέν διδάσκει αὐτό μόνο, δηλαδή τὴ δικαιοσύνη, ἀλλά καὶ τὴ δικαιοσύνη στήν κατάσταση τῆς ἀκροβυστίας. Τίποτε λοιπόν ἄλλο δέν διδάσκει ἡ

οὐδ' ἄλλο κηρύττει ἢ περιτομή, ἀλλ' ὅτι οὐ χρεία περιτομῆς.
 «Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου κληρονόμοι, κεκένωται ἢ πίστις καὶ κα-
 τήργηται ἡ ἐπαγγελία».

Ἔδειξεν, ὅτι ἀναγκαία ἡ πίστις, ὅτι πρεσβυτέρα περιτο-
 5 μῆς, ὅτι νόμου ἰσχυροτέρα, ὅτι συνίστησι νόμον. Εἰ γὰρ πάντες
 ἤμαρτον, ἀναγκαία· εἰ ἀκρόβυστος ὢν ἐδικαιώθη, πρεσβυτέρα·
 εἰ διὰ νόμου ἐπίγνωσις ἀμαρτίας, χωρὶς δὲ νόμου πεφανέρωται,
 ἰσχυροτέρα· εἰ μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τὸν νόμον ἴστη-
 σιν, οὐκ ἐναντία, ἀλλὰ φίλη καὶ σύμμαχος. Δείκνυσι πάλιν καὶ
 10 ἐτέρωθεν, ὅτι οὐδὲ δυνατὸν ἦν διὰ νόμου τὴν κληρονομίαν λα-
 βεῖν· καὶ παραβαλὼν αὐτὴν τῇ περιτομῇ καὶ λαβὼν τὰ νικητή-
 ρια, ἀντεπεξάγει πάλιν αὐτὴν τῷ νόμῳ, οὕτω λέγων· «Εἰ γὰρ
 οἱ ἐκ νόμου κληρονόμοι, κεκένωται ἢ πίστις». Ἵνα γὰρ μὴ τις
 λέγῃ, ὅτι καὶ πίστιν δυνατὸν ἔχειν καὶ νόμον τηρῆσαι, δείκνυσιν
 15 ὅτι ἀμήχανον. Ὁ γὰρ ἐχόμενος τοῦ νόμου ὡς σώζοντος, ἀτιμά-
 ζει τῆς πίστεως τὴν δύναμιν. Διό φησι, «κεκένωται ἢ πίστις»,
 τουτέστιν, οὐ χρεία τῆς κατὰ χάριν σωτηρίας· οὐδὲ γὰρ δύνα-
 ται τὴν ἰσχὺν τὴν ἑαυτῆς ἐπιδείξασθαι· «καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγ-
 γελία». Καὶ γὰρ ὁ Ἰουδαῖος ἴσως ἂν εἶποι· Τί γὰρ μοι χρεία πί-
 20 στεως; Οὐκοῦν, εἰ τοῦτο ἀληθές, μετὰ τῆς πίστεως καὶ τὰ τῆς
 ἐπαγγελίας ἀνήρηται.

4. Ὅρα ἐν πᾶσιν αὐτοῖς ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ πατριάρχου μαχόμε-
 νον. Δείξας γὰρ ἐκεῖθεν τὴν δικαιοσύνην τῇ πίστει συγκεκλη-
 ρωμένην, δείκνυσι καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ὁμοίως. Ἵνα γὰρ μὴ
 25 λέγῃ ὁ Ἰουδαῖος, Τί γὰρ μοι μέλει, εἰ διὰ πίστεως ἐδικαιώθη
 Ἀβραάμ; λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι οὐδὲ τὸ σοὶ ἐνδιαφέρον, ἢ ἐπαγγε-

περιτομή, παρά ὅτι δέν ὑπάρχει ἀνάγκη περιτομῆς. «Γιατί, ἂν αὐτοί γίνονται ἀπό τό νόμο κληρονόμοι, ἔγινε ἄχρηστη ἡ πίστη καί ἔχει καταργηθεῖ ἡ ὑπόσχεση».

Ἐδειξε, ὅτι ἡ πίστη εἶναι ἀναγκαία, ὅτι εἶναι ἀρχαιότερη ἀπό τήν περιτομή, ὅτι εἶναι ἰσχυρότερη ἀπό τό νόμο, ὅτι διατηρεῖ τό νόμο. Ἐφόσον λοιπόν ὅλοι ἀμάρτησαν εἶναι ἀναγκαία, ἐφόσον δικαιώθηκε ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος, εἶναι ἀρχαιότερη· ἐφόσον μέ τό νόμο ἔχει φανερωθεῖ, εἶναι ἰσχυρότερη· ἐφόσον τή βεβαιώνει ὁ νόμος καί διατηρεῖ τό νόμο, δέν εἶναι ἀντίθετη, ἀλλά φίλη καί σύμμαχος. Δείχνει πάλι καί ἀπό ἄλλου, ὅτι δέν ἦταν δυνατό μέ τό νόμο νά λάβουμε τήν κληρονομία. Καί συγκρίνοντάς την μέ τήν περιτομή καί παίρνοντας τά ἔπαθλα τῆς νίκης, τή συγκρίνει πάλι μέ τό νόμο, λέγοντας ἔτσι· «Γιατί, ἂν αὐτοί ἔγιναν ἀπό τό νόμο κληρονόμοι, εἶναι ἄχρηστη ἡ πίστη». Γιά νά μή λέγει λοιπόν κανείς, ὅτι εἶναι δυνατό καί πίστη νά ἔχει καί τό νόμο νά τηρήσει, δείχνει ὅτι αὐτό εἶναι ἀδύνατο. Γιατί, ὅποιος στηρίζεται στό νόμο, ὅτι τάχα σώζει, ντροπιάζει τή δύναμη τῆς πίστεως. Γι' αὐτό λέγει, «Εἶναι ἄχρηστη ἡ πίστη»· δηλαδή, δέ χρειάζεται ἡ σωτηρία σάν χάρη· οὔτε βέβαια μπορεῖ νά δείξει τή δύναμή της· «καί ἔχει καταργηθεῖ ἡ ὑπόσχεση». Γιατί πραγματικά καί ὁ Ἰουδαῖος ἴσως θά μπορούσε νά πεῖ· τί λοιπόν μου χρειάζεται ἡ πίστη; Ἐπομένως, ἐάν αὐτό εἶναι ἀλήθεια, μαζί μέ τήν πίστη ἔχει καταργηθεῖ καί ἡ ὑπόσχεση.

4. Πρόσεχε πώς σέ ὅλα τούς μάχεται ἀπό τήν ἀρχή, ἀπό τόν πατριάρχη. Γιατί, ἀφοῦ ἔδειξε ἀπό ἐκεῖ ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἐνωμένη μέ τήν πίστη, δείχνει ὅτι καί ἡ ὑπόσχεση εἶναι ἐνωμένη μέ τόν ἴδιο τρόπο. Γιά νά μή λέγει λοιπόν ὁ Ἰουδαῖος, τί μέ μέλει ἐμένα, ἂν ἀπό τήν πίστη του δικαιώθηκε ὁ Ἀβραάμ; λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι οὔτε ἐκεῖνο πού σ' ἐνδιαφέρει, δηλαδή ἡ ὑπόσχεση τῆς κληρονομίας, μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ χωρίς αὐ-

λία τῆς κληρονομίας, δύναται εἰς ἔργον ἐλθεῖν ἐκείνης χωρίς, ὁ μάλιστα αὐτοὺς ἐκφοβεῖ. Ποίαν δὲ ἐπαγγελίαν, φησί; Τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου καὶ ἐν αὐτῷ πάντα ἐνευλογεῖσθαι. Καὶ πῶς κατήργηται ἡ ἐπαγγελία αὕτη, φησίν; Ὅτι
 5 ὁ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται· οὐ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παρά-
 βασις». Εἰ δὲν ὀργὴν κατεργάζεται καὶ παραβάσει ὑπευθύνους
 ποιεῖ, εὐδηλον ὅτι καὶ κατάρρα· οἱ δὲ κατάρρα καὶ τιμωρία καὶ
 παραβάσει ὄντες ὑπεύθυνοι, οὗτοι οὐ κληρονομεῖν ἄξιοι, ἀλλὰ
 τοῦ δίκην διδόναι καὶ ἐκβάλλεσθαι.

10 Τί οὖν γίνεται; Ἔρχεται ἡ πίστις ἐφελκομένη τῇ χάριτι,
 ὥστε τὴν ἐπαγγελίαν εἰς ἔργον ἐξελθεῖν. Ὅπου γὰρ χάρις, συγ-
 χώρησις, ὅπου δὲ συγχώρησις, οὐδεμία κόλασις· κολάσεως δὲ
 ἀνηρημένης καὶ δικαιοσύνης ἐπιγενομένης ἀπὸ τῆς πίστεως,
 οὐδὲν τὸ κωλῶν κληρονόμους ἡμᾶς γενέσθαι τῆς ἐπαγγελίας
 15 τῆς ἀπὸ τῆς πίστεως. «Διὰ τοῦτο οὖν ἐκ πίστεως», φησίν, «ἵνα
 κατὰ χάριν, εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ παντὶ
 τῷ σπέρματι, οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστε-
 ως Ἀβραάμ, ὃς ἔστι πατὴρ πάντων ἡμῶν». Ὅρα, ὅτι οὐ τὸν
 νόμον ἴστησι μόνον ἡ πίστις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ
 20 οὐκ ἀφήσει διαπεσεῖν, ὁ δὲ νόμος τούναντίον καὶ τὴν πίστιν κα-
 ταργεῖ παρὰ καιρὸν τηρούμενος, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν κωλύει;
 Διὰ τούτων δείκνυσιν οὐ μόνον οὐ περιττὴν τὴν πίστιν, ἀλλὰ
 καὶ οὕτως ἀναγκαίαν, ὥς μηδὲ εἶναι ταύτης ἄνευ σωθῆναι. Ὁ
 μὲν γὰρ νόμος ὀργὴν ποιεῖ (πάντες γὰρ αὐτὸν παρέβησαν), αὕτη
 25 δὲ οὐδὲ συστήναι τὴν ὀργὴν ἀφήσει τὴν ἀρχήν. «Οὐ γὰρ οὐκ
 ἔστι», φησί, «νόμος, οὐδὲ παράβασις».

τήν, πράγμα πού τούς φοβίζει πάρα πολύ. Ποιά όμως υπόσχεση, λέγει, έννοεῖ; Τό ὅτι εἶναι αὐτός κληρονόμος τοῦ κόσμου καί τό ὅτι μέ αὐτόν θά εὐλογουῖνται ὅλοι. Καί πῶς ἔχει καταργηθεῖ ἡ υπόσχεση αὐτή, λέγει· «Γιατί ὁ νόμος προκαλεῖ τήν ὀργή. Ἄντίθετα ὅπου δέν ὑπάρχει νόμος, δέν ὑπάρχει οὔτε παράβαση». Ἐάν όμως προκαλεῖ ὀργή καί καθιστᾷ τούς ἀνθρώπους ὑπεύθυνους γιά παραβάσεις, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι καί γιά κατάρα. Ἐκεῖνοι όμως πού εἶναι ὑπεύθυνοι γιά κατάρα καί τιμωρία καί παράβαση, αὐτοί δέν εἶναι ἄξιοι νά γίνουν κληρονόμοι, ἀλλά νά τιμωροῦνται καί νά ἀποξενώνονται ἀπό τήν κληρονομία.

Τί λοιπόν γίνεται; Ἔρχεται ἡ πίστη μετά τή χάρη, γιά νά πραγματοποιηθεῖ ἡ υπόσχεση. Γιατί, ὅπου ὑπάρχει ἡ χάρη, ὑπάρχει συγχώρηση, καί ὅπου ὑπάρχει συγχώρηση, δέν ὑπάρχει καμιά τιμωρία· ὅταν όμως ἔχει καταργηθεῖ ἡ τιμωρία καί ἔρχεται στή συνάχεια ἡ δικαίωση ἀπό τήν πίστη, τίποτε δέν ἐμποδίζει νά γίνουμε κληρονόμοι τῆς υπόσχεσης πού προέρχεται ἀπό τήν πίστη. «Γι' αὐτό λοιπόν δίνεται ἀπό τήν πίστη», λέγει, «γιά νά εἶναι δωρεάν, ὥστε ἡ υπόσχεση τοῦ Θεοῦ νά πραγματοποιεῖται μέ βεβαιότητα σέ ὅλους τούς ἀπογόνους, ὄχι μόνο σ' ἐκείνους πού μιμήθηκαν τήν πίστη τοῦ Ἀβραάμ, ὁ ὁποῖος εἶναι πατέρας ὅλων μας». Βλέπεις, ὅτι ἡ πίστη δέ στηρίζει μόνο τό νόμο, ἀλλά καί τήν υπόσχεση τοῦ Θεοῦ δέν ἀφήνει νά διαψευσθεῖ, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ νόμος καί τήν πίστη καταργεῖ, ὅταν τηρεῖται σέ ἀκατάλληλο καιρό, καί τήν υπόσχεση ἐμποδίζει; Μέ αὐτά δείχνει πῶς ἡ πίστη ὄχι μόνο δέν εἶναι περιττή, ἀλλά καί τόσο ἀπαραίτητη, ὥστε χωρίς αὐτή δέν εἶναι δυνατό νά σωθοῦμε. Γιατί ὁ νόμος βέβαια προκαλεῖ ὀργή (ἀφοῦ ὅλοι τόν παρέβηκαν), ἡ πίστη όμως δέν ἀφήνει τήν ὀργή νά ἐκδηλώσει τήν ἐξουσία της, «Γιατί ὅπου δέν ὑπάρχει νόμος», λέγει, «δέν ὑπάρχει οὔτε παράβαση».

Εἶδες πῶς οὐ μόνον γενομένην ἀφανίζει τὴν ἀμαρτίαν ἀλλ' οὐδὲ φυῆναι αὐτὴν ἀφήσει; Διὰ τοῦτο φησι, «κατὰ χάριν». Εἰς τὸ τί; Οὐκ εἰς τὸ καταισχυρθῆναι, ἀλλ' «εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι». Διὸ τίθησιν ἐνταῦθα τὰ ἀγαθὰ, 5 ὅτι καὶ βέβαια τὰ διδόμενα, καὶ παντὶ τῷ σπέρματι, τοὺς ἐξ ἐθνῶν συνεισάγων, καὶ δεικνὺς Ἰουδαίους ἐκτὸς ὄντας, ἂν πρὸς τὴν πίστιν φιλονεικήσωσι. Τοῦτο γὰρ βέβαιον μᾶλλον ἢ ἐκεῖνο· οὐ γὰρ ζημιοῖ ἡ πίστις, μὴ φιλονεῖκει, ἀλλὰ καὶ κινδυνεύοντά σε ἐκ τοῦ νόμου διασώζει. Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπε, «παντὶ 10 τῷ σπέρματι», διορίζει ποίῳ σπέρματι. «Τῷ ἐκ τῆς πίστεως», φησί, συνάπτων τὴν πρὸς τὰ ἔθνη συγγένειεν, καὶ δεικνὺς, ὅτι οὐδὲ δύνανται φρονεῖν ἐπὶ τῷ Ἀβραάμ οἱ μὴ πιστεύοντες ὁμοίως ἐκείνῳ. Ἴδου καὶ τρίτον ἡ πίστις ἄλλο εἰργάσατο· τὴν γὰρ συγγένειαν τὴν πρὸς τὸν δίκαιον ἀκριβεστέραν ἐποίησε καὶ 15 πλειόνων ἐκγόνων ἀπέφηνε πρόγονον· διὸ οὐδὲ ἀπλῶς εἶπεν, «Ἀβραάμ», ἀλλά, «τοῦ πατρὸς ἡμῶν τῶν πιστῶν».

Εἶτα καὶ τῇ μαρτυρίᾳ ἐπισφραγίζων τὸ εἰρημένον, «καθὼς γέγραπται», φησίν, «ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε». Εἶδες ταῦτα ἄνωθεν οἰκονομούμενα; Τί οὖν, φησίν, εἰ περὶ τῶν 20 Ἰσμαηλιτῶν ἢ τῶν Ἀμαληκιτῶν ἢ τῶν Ἀγαρηνῶν ταῦτα λέγει; Τοῦτο μὲν οὖν προῖὼν σαφέστερον δείκνυσιν οὐ περὶ ἐκείνων εἰρημένον· τέως δὲ ἐφ' ἕτερον ἐπείγεται, δι' οὗ καὶ αὐτὸ τοῦτο δείκνυσιν, ὀριζόμενος τῆς τοιαύτης συγγενείας τὸν τρόπον, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὸ τῆς μεγαλονοίας κατασκευάζων. Τί γὰρ 25 φησι; «Κατέναντι οὗ ἐπίστευσε Θεοῦ». Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ὡσπερ ὁ Θεὸς οὐκ ἔστι μερικὸς Θεός, ἀλλὰ πάντων Πα-

Είδες πῶς ὄχι μόνο δέν ἐξαφανίζει τήν ἁμαρτία ὅταν γίνει, ἀλλ' οὔτε τήν ἀφήνει νά γεννηθεῖ; Γι' αὐτό λέγει, «Σάν χάρη». Γιά ποιό πράγμα; Ὅχι γιά νά ντροπιασθοῦμε, ἀλλά, «Γιά νά πραγματοποιεῖται μέ βεβαιότητα ἡ ὑπόσχεση σέ ὄλους τούς ἀπογόνους». Δύο ἀγαθά ἀναφέρει ἐδῶ, ὅτι καί βέβαια εἶναι αὐτά πού δίνονται, καί ὅτι δίνονται σέ ὄλους τούς ἀπογόνους, συγκαταλέγοντας αὐτούς πού προέρχονται ἀπό τούς ἐθνικούς καί ἀποδεικνύοντας πῶς οἱ Ἰουδαῖοι βρίσκονται ἔξω, ἂν πολεμήσουν ἐναντίον τῆς πίστεως. Γιατί αὐτό εἶναι περισσότερο βέβαιο παρά ἐκεῖνο· μή φιλονικεῖς, γιατί δέ σέ ζημιώνει ἡ πίστη, ἀντίθετα καί ὅταν κινδυνεύεις ἀπό τό νόμο σέ σώζει. Στή συνέχεια ἐπειδή εἶπε, «Σέ ὄλους τούς ἀπογόνους», καθορίζει σέ ποιούς ἀπογόνους. «Σ' ἐκείνους πού μιμήθηκαν τήν πίστη του», λέγει, ἀναφέροντας τή συγγένεια πρὸς τούς ἐθνικούς καί δείχνοντας πῶς δέν μποροῦν νά ὑπερηφανεύονται γιά τόν Ἀβραάμ ὅσοι δέν πιστεύουν ὅμοια μ' ἐκεῖνον. Νά καί ἕνα τρίτο ἔκανε· ἡ πίστη. Δηλαδή ἔκαμε ἀκριβέστερη τή συγγένεια πρὸς τό δίκαιο Ἀβραάμ καί τόν κατέστησε πρόγονο περισσότερων ἀπογόνων. Γι' αὐτό δέν εἶπε ἀπλά, «Ἀβραάμ», ἀλλά, «τοῦ πατέρα τῶν πιστῶν».

Ἐπειτα ἐπιβεβαιώνοντας αὐτό πού εἶπε καί μέ μαρτυρία, λέγει· «Καθώς εἶναι γραμμένο, ὅτι σέ ἐγκατέστησα πατέρα πολλῶν ἐθνῶν»³. Εἶδες πῶς αὐτά ρυθμίζονται ἀπό τήν ἀρχή ἀπό τήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ; Τί λοιπόν, λέγει, ἂν αὐτά τά λέγει γιά τούς Ἰσραηλίτες ἢ τούς Ἀμαληκίτες ἢ τούς Ἀγαρηνοῦς; Αὐτό βέβαια συνεχίζοντας τό δείχνει πῶς καθαρά, πῶς δηλαδή δέν ἔχει εἰπωθεῖ γι' αὐτούς, ἀλλά πρῶτα βιάζεται νά πάει σέ κάτι ἄλλο, μέ τό ὅποιο καί αὐτό τό ἴδιο δείχνει, καθορίζοντας τόν τρόπο μιᾶς τέτοιας συγγένειας καί ἀποδείχνοντας αὐτό μέ μεγάλη σύνεση. Τί λοιπόν λέγει; «Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, στόν ὅποιο πίστεψε». Αὐτό πού λέγει σημαίνει τό ἐξῆς· ὅπως ἀκριβῶς ὁ

τήρ, οὕτω καὶ αὐτός. Καὶ πάλιν, ὡσπερ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἐστὶν οὐ κατὰ τὴν φυσικὴν συγγένειαν, ἀλλὰ κατ' οἰκείωσιν πίστεως, οὕτω καὶ αὐτός· ἡ γὰρ ὑπακοὴ ποιεῖ πατέρα πάντων ἡμῶν.

Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν ἐνόμιζον εἶναι ταύτην τὴν συγγένειαν, 5 τὴν παχυτέραν ἐκείνην κατασχόντες, δείκνυσι ταύτην κυριωτέραν, ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν λόγον ἀναγαγόν. Καὶ μετὰ τούτων κἀκεῖνο ἐμφαίνει, ὅτι καὶ ἀμοιβὴν τῆς πίστεως ταύτην ἔλαβεν ὥστε, ἂν μὴ τοῦτο ἦ, κἂν πάντων ἦ πατὴρ τῶν τὴν γῆν οἰκούντων, τὸ «κατέναντι» οὐκ ἔχει χώραν, ἀλλ' ἠκρωτηρίασται ἢ 10 τοῦ Θεοῦ δωρεά· τὸ γὰρ κατέναντι, ὁμοίως ἐστί. Ποῦ γὰρ θαυμαστόν, εἶπέ μοι, τῶν ἐξ αὐτοῦ πατέρα εἶναι; Τοῦτο γὰρ ἕκαστος κέκτηται τῶν ἀνθρώπων. Τὸ γὰρ παράδοξον ἐκεῖνό ἐστι, οὐδὲ οὐκ εἶχε ἐκ φύσεως, τούτους ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δωρεᾶς λαβεῖν.

15 5. Ὡστε, εἰ βούλει πιστεῦσαι, ὅτι ἐτιμήθη ὁ πατριάρχης, πιστευσον, ὅτι πάντων ἐστὶ πατὴρ. Εἰπὼν δέ, «κατέναντι οὐδ' ἐπίστευσε Θεοῦ», οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλὰ καὶ ἐπήγαγε, «τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκροὺς καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα», ἤδη τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως προκαταβαλλόμενος λόγον. Καὶ εἰς τὸ προκείμενον δὲ αὐτῷ χρήσιμος ἦν. Εἰ γὰρ δυνατὸν αὐτῷ νεκροὺς ζωοποιῆσαι, καὶ τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα παραγαγεῖν, δυνατόν αὐτῷ καὶ τοὺς μὴ τεχθέντας ἐξ αὐτοῦ ποιῆσαι παῖδας αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο οὐδὲ εἶπε, καὶ παράγοντος τὰ οὐκ ὄντα ὡς ὄντα, ἀλλὰ, «καλοῦντος», τὴν πλείονα εὐκολίαν δηλῶν.

Θεός δέν εἶναι Θεός γιά μερικούς, ἀλλά πατέρας ὄλων, ἔτσι καί αὐτός. Καί πάλι, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Θεός εἶναι πατέρας ὄχι σύμφωνα μέ τή φυσική συγγένεια, ἀλλά σύμφωνα μέ τή συγγένεια τῆς πίστεως, ἔτσι καί αὐτός, γιατί ἡ ὑπακοή του τόν κάνει πατέρα ὄλων μας.

Ἐπειδή λοιπόν θεώρουσαν πώς ἡ συγγένεια αὐτή δέν ἀξίζει τίποτε ἀφοῦ εἶχαν τήν ὑλική ἐκείνη, δείχνει πώς αὐτή εἶναι πιά σπουδαία, φέροντας τό λόγο ψηλά στό Θεό. Καί μαζί μ' αὐτά φανερώνει καί ἐκεῖνο, ὅτι δηλαδή ἔλαβε καί αὐτή τήν ἀμοιβή τῆς πίστεως. Ἐπομένως, ἐάν δέν εἶναι αὐτό, καί ἂν ἀκόμη εἶναι πατέρας ὄλων τῶν ἀνθρώπων τῆς γῆς, τό, «Ἐνώπιον», δέν ἔχει θέση, ἀλλ' ἔχει ἀκρωτηριασθεῖ ἡ δωρεά τοῦ Θεοῦ, γιατί τό «Ἐνώπιον», εἶναι τό ἴδιο γιά ὄλους. Ποῦ λοιπόν εἶναι τό θαυμαστό, πές μου, τό νά εἶναι πατέρας ὄσων κατάγονται ἀπ' αὐτόν; γιατί αὐτό τό ἔχει κάθε ἄνθρωπος. Τό παράδοξο λοιπόν ἐκεῖνο εἶναι, ὅσους δέν εἶχε ἀπό τή φύση ἀπογόνους, αὐτούς νά τούς ἀποκτήσει μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ.

5. Ἐπομένως, ἐάν θέλεις νά πιστέψεις πώς τιμήθηκε ὁ πατριάρχης, πίστεψε, ὅτι εἶναι πατέρας ὄλων. Καί ἀφοῦ εἶπε, «Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ στό ὁποῖο πίστεψε», δέ σταμάτησε μέχρις ἐδῶ, ἀλλά καί πρόσθεσε: «Ὁ ὁποῖος δίνει ζωή στούς νεκρούς, καί καλεῖ στήν ὑπαρξη ἐκεῖνα πού δέν ὑπάρχουν», ἀναφέροντας ἤδη ἀπό πρὶν τό λόγο γιά τήν ἀνάσταση. Καί στήν περίπτωση αὐτή τοῦ ἦταν χρήσιμος. Γιατί, ἀφοῦ ἦταν δυνατό σ' αὐτόν νά δώσει ζωή στούς νεκρούς, καί ἐκεῖνα πού δέν ὑπάρχουν νά τά φέρει στήν ὑπαρξη, ἦταν δυνατό σ' αὐτόν νά κάμει παιδιά του καί ἐκείνους πού δέ γεννήθηκαν ἀπ' αὐτόν. Γι' αὐτό δέν εἶπε, καί ὁ ὁποῖος φέρει στήν ὑπαρξη ἐκεῖνα πού δέν ὑπάρχουν, ἀλλά, «Ὁ ὁποῖος καλεῖ», φανερώνοντας τήν περισσότερη εὐκολία. Γιατί, ὅπως σ' ἐμᾶς εἶναι εὐκολο νά καλέσομε αὐτά πού

Ὡσπερ γὰρ ἡμῖν εὐκολον τὰ ὄντα καλέσαι, οὕτως αὐτῷ
 ῥάδιον, καὶ πολλῷ ῥᾶον, τὰ μὴ ὄντα ὑποστήσασθαι.

Εἰπὼν δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν δωρεὰν μεγάλην οὕσαν καὶ ἄφα-
 τον, καὶ περὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ διαλεχθεῖς, δείκνυσι καὶ τοῦ
 5 Ἀβραὰμ τὴν πίστιν ἀξίαν οὕσαν τῆς δωρεᾶς, ἵνα μὴ νομίσης
 αὐτὸν εἰκῆ τετιμῆσθαι. Καὶ τὸν ἀκροατὴν δὲ ἀναστήσας, ἵνα μὴ
 θορυβῆται, μηδὲ ἀμφιβάλλῃ ὁ Ἰουδαῖος καὶ λέγῃ, Καὶ πῶς δυ-
 νατὸν τοὺς οὐκ ὄντας παῖδας γενέσθαι παῖδας; μετὰγει τὸν λό-
 γον ἐπὶ τὸν πατριάρχην, καὶ φησιν· «ὅς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι
 10 ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν, κατὰ
 τὸ εἰρημένον· οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου». Πῶς παρ' ἐλπίδα
 ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσε; Παρ' ἐλπίδα τὴν ἀνθρωπίνην, ἐπ' ἐλπίδι
 τῇ τοῦ Θεοῦ. Δείκνυσι γὰρ καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ πράγματος, καὶ
 οὐκ ἀφήσιν ἀπιστηθῆναι τὸ λεγόμενον, ἅπερ ἐναντία ἀλλήλοις
 15 ἐστίν, ἀλλ' ἡ πίστις αὐτὰ συνεκέρασεν. Εἰ δὲ περὶ ἐκείνων ἔλε-
 γε τῶν ἐκ τοῦ Ἰσμαήλ, περιττὸς οὗτος ὁ λόγος· ἐκεῖνοι γὰρ οὐ
 κατὰ πίστιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἐτέχθησαν.

Ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰσαὰκ εἰς μέσον ἄγει· οὐ γὰρ ὑπὲρ ἐκείνων
 ἐπίστευσε τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ τοῦ ἀπὸ τῆς στεῖρας γυναικὸς ἐσο-
 20 μένου. Εἰ τοίνυν μισθὸς ἐστὶ τὸ πατέρα πολλῶν ἐθνῶν γενέ-
 σθαι, ἐκείνων τῶν ἐθνῶν ὑπὲρ ὧν ἐπίστευσε δῆλον ὅτι. Ἴνα
 γὰρ μάθῃς, ὅτι περὶ τούτων φησὶν, ἄκουσον τῶν ἐξῆς· «Καὶ μὴ
 ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νενεκρω-
 μένον, ἑκατονταέτης που ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς
 25 μήτρας τῆς Σάρρας». Εἶδες πῶς τίθησι καὶ τὰ κωλύματα καὶ
 τὴν ὑψηλὴν τοῦ δικαίου γνώμην πάντα ὑπερβαίνουσιν; «Παρ'
 ἐλπίδα», φησί, τὸ ἐπαγγελθέν. Τοῦτο κώλυμα πρῶτον· οὐδὲ
 γὰρ εἶχεν αὐτὸς ἕτερον Ἀβραὰμ οὕτω λαβόντα παῖδα ἰδεῖν. Οἱ

υπάρχουν, έτσι είναι εύκολο και σ' αυτόν, και πολύ εύκολότερο μάλιστα, να δώσει υπόσταση σ' εκείνα που δέν υπάρχουν.

'Αλλ' αφού είπε ότι ἡ δωρεά τοῦ Θεοῦ εἶναι μεγάλη καὶ ἀνεκφραστή, καὶ αφού μίλησε γιὰ τὴν δύναμή του, δείχνη πῶς καὶ ἡ πίστη τοῦ Ἀβραάμ εἶναι ἀντάξια τῆς δωρεᾶς, γιὰ νὰ μὴ νομίσεις ὅτι αὐτός ἔχει τιμηθεῖ στήν τύχη. Καὶ αφού παρότρυνε τὸν ἀκροατή, γιὰ νὰ μὴ θορυβεῖται, οὔτε ν' ἀμφιβάλλει ὁ Ἰουδαῖος καὶ νὰ λέγει, καὶ πῶς εἶναι δυνατό αὐτὰ που δέν εἶναι παιδιὰ του νὰ γίνουν παιδιὰ του; μεταφέρει τὸ λόγο στὸν πατριάρχη καὶ λέγει· «Ὁ ὅποιος χωρὶς ἐλπίδα πίστεψε, στηριγμένος στήν ἐλπίδα, στό ὅτι θά γινόταν αὐτός πατέρας πολλῶν ἐθνῶν, σύμφωνα μ' ἐκεῖνο που τοῦ εἶχε πεῖ ὁ Θεός· τόσο πολλοὶ θά εἶναι οἱ ἀπόγονοί σου». Πῶς χωρὶς ἐλπίδα πίστεψε στηριγμένος στήν ἐλπίδα; Χωρὶς τὴν ἀνθρώπινη ἐλπίδα, ἀλλὰ μέ τὴν ἐλπίδα στό Θεό. Δείχνη λοιπόν καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ πράγματος καὶ δέν ἀφήνει νὰ θεωρηθεῖ ἀναξιόπιστο τὸ λεγόμενο, πράγματα που εἶναι ἀντίθετα μεταξύ τους, ἀλλὰ τὰ συνένωσε ἡ πίστη. Ἐάν ὁμως μιλοῦσε γιὰ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἰσμαήλ, ἦταν περιττός αὐτός ὁ λόγος. Γιατί ἐκεῖνοι γεννήθηκαν ὄχι κατὰ πίστη, ἀλλὰ κατὰ φύση.

'Αλλ' ἀναφέρει καὶ τὸν Ἰσαάκ, γιατί δέν πίστεψε γιὰ χάρη ἐκείνων τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ γιὰ χάρη ἐκείνου που θά γινόταν ἀπὸ τὴ στείρα γυναίκα. Ἀφου λοιπόν εἶναι μισθός τὸ ὅτι ἔγινε πατέρας πολλῶν ἐθνῶν, εἶναι φανερό πῶς ἔγινε πατέρας ἐκείνων τῶν ἐθνῶν που γιὰ χάρη τους πίστεψε. Γιὰ νὰ μάθεις λοιπόν ὅτι γι' αὐτὰ ὁμιλεῖ, ἄκουσε τὰ ἐπόμενα· «Καὶ ἐπειδὴ δέν κλονίστηκε στήν πίστη του, δέ σκέφτηκε τὸ σῶμα του που ἦταν νεκρό, γιατί ἦταν περίπου ἑκατὸ χρόνων, οὔτε καὶ τὴ νέκρωση τῆς μήτρας τῆς Σάρρας». Εἶδες πῶς ἀναφέρει καὶ τὰ ἐμπόδια καὶ τὴν ὑψηλὴ διάθεση τοῦ δικαίου που ξεπερνάει τὰ πάντα; Χωρὶς

μὲν γὰρ μετ' αὐτόν, εἰς αὐτὸν ἔβλεπον, ἐκεῖνος δὲ εἰς οὐδένα, ἀλλ' εἰς τὸν Θεὸν μόνον· διὸ καὶ «παρ' ἐλπίδα» ἔλεγεν. Εἶτα τὸ σῶμα νενεκρωμένον· δεύτερον τοῦτο· καὶ ἡ νέκρωσις τῆς μήτρας Σάρρας· τοῦτο καὶ τρίτον καὶ τέταρτον.

5 «Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ». Οὐδὲ γὰρ ἀπόδειξιν ἔδωκεν, οὔτε σημεῖον ἐποίησεν ὁ Θεός, ἀλλὰ ῥήματα ἦν ψιλὰ μόνον, ἐπαγγελόμενα ἅπερ ὑπισχνεῖτο ἡ φύσις. Ἄλλ' ὁμως «οὐ διεκρίθη», φησὶν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐπίστευσεν, ἀλλ, «οὐ διεκρίθη»· τουτέστιν, οὐδὲ ἐνεδοίασεν
10 οὐδὲ ἀμφέβαλε, καὶ τοσοῦτων ὄντων τῶν κωλυμάτων. Ἀπὸ τούτων μανθάνομεν, ὅτι κἂν μυρία ὁ Θεὸς ἀδύνατα ἐπαγγέλληται, μὴ καταδέξῃται δὲ ὁ ἀκούων, οὐ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεώς ἐστιν ἡ ἀσθένεια, ἀλλὰ τῆς ἀνοίας τῆς τοῦ μὴ δεχομένου. «Ἄλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει». Ὅρα Παύλου φιλοσοφίαν. Ἐ-
15 πειδὴ γὰρ περὶ τῶν ἐργαζομένων καὶ τῶν πιστευόντων ἦν ὁ λόγος, δείκνυσι τὸν πιστεύοντα ἐργαζόμενον μᾶλλον ἢ ἐκεῖνον, καὶ πλείονος δεόμενον δυνάμεως καὶ πολλῆς τῆς ἰσχύος, καὶ οὐ τὸν τυχόντα ὑπομένοντα πόνον. Καὶ γὰρ ἐξευτέλιζον τὴν πίστιν ὡς οὐκ ἔχουσιν πόνον.

20 Πρὸς τοῦτο τοίνυν ἰστάμενος δείκνυσιν, ὅτι οὐ μόνον ὁ σωφροσύνην κατορθῶν ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ἀλλὰ καὶ ὁ πίστιν ἐπιδεικνύμενος δυνάμεως δεῖται πλείονος. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος χρεῖαν ἔχει ἰσχύος, ἵνα τοῦς τῆς ἀκολασίας διακρούσηται λογισμούς, οὕτω καὶ οὗτος χρεῖαν ἔχει δυνατῆς ψυχῆς, ἵνα
25 τὰς τῆς ἀπιστίας ἐξωθήσῃται ἐννοίας. Πῶς οὖν ἐγένετο ἰσχυ-

ἐλπίδα, λέγει, αὐτό πού τοῦ ὑποσχέθηκε. Αὐτό ἦταν τό πρῶτο ἐμπόδιο· γιατί αὐτός δέν μπορούσε νά δεῖ ἄλλον Ἀβραάμ πού νά ἀπέκτησε ἔτσι παιδί. Γιατί οἱ μεταγενέστεροί του ἔβλεπαν σ' αὐτόν, ἐνῶ ἐκεῖνος σέ κανέναν, ἀλλά μόνο στό Θεό· γι' αὐτό καί εἶπε «Χωρίς ἐλπίδα». Ἔπειτα τό σῶμα πού ἦταν νεκρό, δεύτερο ἐμπόδιο αὐτό καί ἡ νέκρωση τῆς μήτρας τῆς Σάρρας· αὐτό καί τρίτο καί τέταρτο ἐμπόδιο.

«Στήν ὑπόσχεση ὅμως τοῦ Θεοῦ δέ διακρίθηκε γιά ἀπιστία». Γιατί οὔτε ἀπόδειξη ἔδωσε ὁ Θεός, οὔτε θαῦμα ἔκαμε, ἀλλ' ἀπλά λόγια ἦταν μόνο, πού ὑπόσχονταν ἐκεῖνα πού δέν ὑποσχόταν ἡ φύση. Ἄλλ' ὅμως «Δέ διακρίθηκε», λέγει. Δέν εἶπε, ὅτι δέν ἀπίστησε, ἀλλά, «Δέ διακρίθηκε γιά ἀπιστία». Δηλαδή, οὔτε δίστασε, οὔτε ἀμφέβαλε, ἄν καί ἦταν τόσο πολλά τά ἐμπόδια. Ἄπ' αὐτά μαθαίνομε, ὅτι, καί ἄν ἀκόμη ὁ Θεός δίνει ἄπειρες ἀδύνατες ὑποσχέσεις, δέν τίς δεχθεῖ ὅμως αὐτός πού ἀκούει, ἡ ἀδυναμία δέν ἀνήκει στή φύση τῶν πραγμάτων, ἀλλά στήν ἀνοησία ἐκείνου πού δέν τά δέχεται. «Ἀλλά δυνάμωσε τόν ἑαυτό του στήν πίστη». Βλέπε τή φιλοσοφία τοῦ Παύλου. Ἐπειδή λοιπόν ὁ λόγος ἦταν γιά ἐκείνους πού ἐργάζονται καί γιά ἐκείνους πού πιστεύουν, δείχνει πῶς αὐτός πού πιστεύει ἐργάζεται περισσότερο παρά ἐκεῖνος, καί πῶς χρειάζεται περισσότερη ἰκανότητα καί πολλή δύναμη, καί πῶς δέν ὑπομένει τόν συνηθισμένο κόπο. Γιατί πραγματικά ξευτέλιζαν τήν πίστη ὅτι τάχα δέν ἔχει κόπο.

Σταματώντας λοιπόν γιά τό σκοπό αὐτό δείχνει, ὅτι ὄχι μόνο ἐκεῖνος πού κατορθώνει τή σωφροσύνη ἢ κάτι ἄλλο ἀπό τά παρόμοια, ἀλλά καί ἐκεῖνος πού ἐπιδείχνει πίστη χρειάζεται δύναμη. Γιατί, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος χρειάζεται δύναμη, γιά νά ἀποκρούσει τούς λογισμούς τῆς ἀκολασίας, ἔτσι καί αὐτός χρειάζεται δυνατή ψυχή, γιά νά ἀπομακρύνει τίς σκέψεις τῆς

ρός; Τῇ πίστει, φησίν, οὐ λογισμοῖς τὸ πρᾶγμα ἐπιτρέψας· ἐπεὶ
 ἂν κατέπεσε. Πῶς δὲ αὐτὴν τὴν πίστιν κατώρθωσε; «Δοὺς δό-
 ξαν τῷ Θεῷ», φησί, «καὶ πληροφορηθεῖς, ὅτι ὁ ἐπήγγελται, δυ-
 νατός ἐστι καὶ ποιῆσαι». ἼΑρα τὸ μὴ περιεργάζεσθαι, δοξάζειν
 5 ἐστὶ τὸν Θεόν, ὡσπερ οὖν τὸ περιεργάζεσθαι, πλημμελεῖν. Εἰ
 δὲ τὰ κάτω περιεργαζόμενοι καὶ ζητοῦντες οὐ δοξάζομεν,
 πολλῷ μᾶλλον τὴν τοῦ Δεσπότητος γέννησιν πολυπραγμονοῦντες,
 ὡς ὑβρίζοντες τὰ ἔσχατα πεισόμεθα. Εἰ γὰρ τὸν τύπον τῆς ἀνα-
 στάσεως οὐ χρὴ ζητεῖν, πολλῷ μᾶλλον τὰ ἀπόρητα ἐκεῖνα καὶ
 10 φρικτά.

Καὶ οὐκ εἶπε πιστεύσας ἀπλῶς, ἀλλὰ «πληροφορηθεῖς». Τοιοῦτον γὰρ ἡ πίστις, τῆς ἀπὸ λογισμῶν ἀποδείξεως σαφε-
 στέρα, καὶ μᾶλλον πείθει· οὐ γὰρ ἔστι λογισμὸν ἕτερον ἐπεισελ-
 θόντα αὐτῇ διασαλεῦσαι λοιπόν. Ὁ μὲν γὰρ λόγοις πειθόμενος
 15 καὶ μεταπεισθῆναι δύναται, ὁ δὲ τῇ πίστει βεβαιούμενος ἀπετεί-
 χισε λοιπόν αὐτοῦ τὴν ἀκοὴν τοῖς λυμαιομένοις αὐτὴν λόγοις. Εἰπὼν τοίνυν, ὅτι ἀπὸ πίστεως ἐδικαιώθη, δείκνυσιν, ὅτι καὶ
 ἐδόξασε τὸν Θεὸν ἀπὸ τῆς πίστεως, ὃ βίου μάλιστα ἐστὶν ἴδιον.
 «Λαμψάτω γὰρ ὑμῶν τὸ φῶς ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως
 20 ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν
 ἐν οὐρανοῖς». Ἴδου τοῦτο τῆς πίστεως ὄν ἐφάνη. Πάλιν δὲ
 ὡσπερ τὰ ἔργα δεῖται δυνάμεως, οὕτω καὶ ἡ πίστις. Ἐνταῦθα
 μὲν γὰρ πολλάκις καὶ τὸ σῶμα μερίζεται τὸν ἰδρῶτα, ἐκεῖ δὲ

ἀπιστίας. Πῶς λοιπόν ἔγινε δυνατός; Μὲ τὴν πίστη, λέγει, χωρὶς ν' ἀφήσει τὸ πρᾶγμα στοὺς λογισμοὺς, γιατί θά ἔχανε τὸ θάρρος του. Πῶς ὁμως κατόρθωσε αὐτὴ τὴν πίστη; «Δοξάζοντας τὸ Θεό», λέγει, «καὶ σχηματίζοντας τὴν πεποίθηση, ὅτι ἐκεῖνο πού ὑπόσχεται ὁ Θεός, εἶναι δυνατός καὶ νὰ τὸ ἐκτελέσει». Ἐπομένως τὸ νὰ μὴ ἐξετάζουμε μὲ προσοχή, σημαίνει πῶς δοξάζουμε τὸ Θεό, ὅπως ἀκριβῶς λοιπόν τὸ νὰ ἐξετάζουμε, σημαίνει πῶς κάνουμε ἁμαρτία. Ἐάν ὁμως δέ δοξάζουμε, ὅταν περριεραζόμεστε καὶ ζητᾶμε τὰ ἐπίγεια, πολὺ περισσότερο, ὅταν ἀσχολούμαστε μὲ τὴ γέννηση τοῦ Κυρίου, θά πάθομε τὰ χειρότερα, ἐπειδὴ φερόμαστε μὲ ὑβριστικό τρόπο. Γιατί, ἂν δέν πρέπει νὰ ἐξετάζουμε τὸν τύπο τῆς ἀνάστασης, πολὺ περισσότερο δέν πρέπει νὰ ἐξετάζουμε τὰ ἀνέκφραστα καὶ φοβερὰ ἐκεῖνα πρᾶγματα.

Καὶ δέν εἶπε ἀπλά πιστεύοντας, ἀλλὰ «Σχηματίζοντας τὴν πεποίθηση». Γιατί τέτοια εἶναι ἡ πίστη, σαφέστερη ἀπὸ τὴν ἀπόδειξη τῶν λογισμῶν, καὶ περισσότερο πείθει. Γιατί δέν μπορεῖ πλέον ἄλλος λογισμὸς, εἰσχωρώντας σ' αὐτὴν, νὰ τὴν κλονίσει. Γιατί ἐκεῖνος πού πείθεται μὲ λόγους, μπορεῖ καὶ νὰ ἀλλάξει γνώμη, ἐνῶ ἐκεῖνος πού πείθεται ἀπόλυτα μὲ τὴν πίστη, ἔφραξε στή συνέχεια μὲ τεῖχος τὴν ἀκοή του στοὺς λόγους πού τὴν καταστρέφουν. Ἀφοῦ εἶπε λοιπόν, ὅτι δικαίωθηκε ἀπὸ τὴν πίστη, δείχνει ὅτι καὶ τὸ Θεό δόξασε ἀπὸ τὴν πίστη, πρᾶγμα πού εἶναι ἰδιαίτερα χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ σωστοῦ τρόπου ζωῆς. «Ἄς λαμψει λοιπόν τὸ φῶς τῆς ἀρετῆς σας μπροστὰ στοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ δοῦν τὰ καλά σας ἔργα καὶ νὰ δοξάσουν τὸν Πατέρα σας πού εἶναι στοὺς οὐρανοὺς»⁴. Νά, αὐτὸ φάνηκε νὰ ἀνήκει στήν πίστη. Πάλι ὁμως, ὅπως ἀκριβῶς τὰ ἔργα χρειάζονται δύναμη, ἔτσι καὶ ἡ πίστη. Γιατί ἐδῶ πολλές φορές συμμετέχει καὶ τὸ σῶμα στήν προσπάθεια, ἐνῶ ἐκεῖ τὸ κατόρθωμα ἀνήκει μόνο στήν ψυχὴ. Ἐπομένως ὁ κόπος εἶ-

τῆς ψυχῆς γυμνῆς ἐστι τὸ κατόρθωμα. Ὡστε μείζων ὁ πόνος, ὅταν μὴδὲ τὸν διανεμόμενον πρὸς αὐτὴν ἔχη τοὺς ἀγῶνας.

6. Εἶδες πῶς πάντα, ἅπερ ἦν ἔργων, ἔδειξε μετὰ πλείονος παρουσίας τῇ πίστει προσόντα, οἷον τὸ καυχᾶσθαι πρὸς τὸν Θεόν, 5 τὸ δυνάμεως δεῖσθαι καὶ πόνου, τὸ δοξάζειν πάλιν τὸν Θεόν; Εἰπὼν δέ, «ὅτι ὁ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι», δοκεῖ μοι καὶ περὶ τῶν μελλόντων προαναφωνεῖν· οὐ γὰρ τὰ παρόντα ἐπηγγείλατο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλλοντα· ταῦτα γὰρ τύπος ἐκείνων. Ἄρα ἀσθενοῦς διανοίας τὸ μὴ πιστεύειν, καὶ μικρᾶς 10 καὶ ταλαιπώρου. Ὡστε, ὅταν ἡμῖν ἐγκαλῶσι τὴν πίστιν τινές, ἀντεγκαλῶμεν ἡμεῖς τὴν ἀπιστίαν αὐτοῖς, ὡς ταλαιπώροις καὶ μικροψύχοις καὶ ἀνοήτοις καὶ ἀσθενέσι καὶ ὄνων οὐδὲν ἄμεινον διακειμένοις. Ὡσπερ γὰρ τὸ πιστεύειν ὑψηλῆς καὶ μεγαλοφυοῦς ψυχῆς, οὕτω τὸ ἀπιστεῖν ἀλογωτάτης καὶ εὐτελοῦς καὶ 15 πρὸς τὴν τῶν κτηνῶν ἄνοιαν κατενηνεγμένης.

Διόπερ ἐκείνους ἀφέντες, τὸν πατριάρχην ζηλώσωμεν, καὶ δοξάσωμεν τὸν Θεόν, καθάπερ ἐκεῖνος ἔδωκεν αὐτῷ δόξαν. Τί δέ ἐστιν, «ἔδωκεν αὐτῷ δόξαν»; Ἐνενόησεν αὐτοῦ τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἄπειρον δύναμιν· καὶ τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ 20 ἔννοιαν λαβών, οὕτως ἐπληροφορήθη περὶ τῶν ὑποσχέσεων. Δοξάσωμεν τοίνυν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς καὶ διὰ πίστεως καὶ διὰ ἔργων, ἵνα καὶ μισθὸν λάβωμεν τὸ παρ' αὐτοῦ δοξασθῆναι· «τοὺς δοξάζοντας γὰρ με δοξάσω», φησί. Καίτοι, εἰ καὶ μηδεὶς ἔκειτο μισθός, αὐτὸ τοῦτο δόξα ἦν τὸ καταξιωθῆναι δοξάσαι Θεόν. Εἰ 25 γὰρ εἰς βασιλέας εὐφημίας λέγοντες ἄνθρωποι αὐτῷ τούτῳ καλλωπίζονται μόνῳ, κἂν μὴδὲν ἦ καρπώσασθαι ἕτερον, ἐννόησον πόσης ἂν εἶη δόξης τὸ δι' ἡμᾶς τὸν Δεσπότην δοξάζε-

ναι μεγαλύτερος, όταν δέν ἔχει ἐκεῖνον πού μοιράζονται μαζί της τούς ἀγῶνες.

6. Εἶδες πῶς ὅλα ἐκεῖνα, πού ἦταν ἀποτελέσματα τῶν ἔργων, ἔδειξε ὅτι προστίθενται μέ μεγαλύτερη ἀφθονία στήν πίστη, ὅπως τό νά καυχιέται κανείς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τό ὅτι χρειάζεται δύναμη καί κόπος, τό ὅτι δοξάζει πάλι τό Θεό; Μ' αὐτό πού λέγει, «Ὅτι ἐκεῖνο πού ὑπόσχεται, ἔχει τή δύναμη καί νά τό ἐκτελέσει», μοῦ φαίνεται πῶς προλέγει καί τά μελλοντικά. Γιατί δέν ὑποσχέθηκε μόνο τά παρόντα, ἀλλά καί τά μελλοντικά, ἀφοῦ αὐτά ἦταν τύπος ἐκείνων. Ἐπομένως ἡ ἀπιστία εἶναι γνῶρισμα ψυχῆς ἄρρωστης, μικρῆς καί δυστυχισμένης. Ὡστε, ὅταν μᾶς κατηγοροῦν τήν πίστη μερικοί, ἄς κατηγοροῦμε καί ἐμεῖς τήν ἀπιστία τους, σάν δυστυχισμένους, μικρόψυχους, ἀνόητους, ἄρρωστους καί πού δέν συμπεριφέρονται καθόλου καλύτερα ἀπό τούς ὄνους. Γιατί, ὅπως ἀκριβῶς ἡ πίστη εἶναι γνῶρισμα ἀνώτερης καί μεγάλης ψυχῆς, ἔτσι ἡ ἀπιστία εἶναι γνῶρισμα ψυχῆς πολύ ἀνόητης καί ἀσήμαντης καί πού ἔχει κατεβεῖ στήν ἀνοησία τῶν ζώων.

Γι' αὐτό λοιπόν, ἀφοῦ ἐγκαταλείψομε ἐκείνους, ἄς μιμηθοῦμε τόν πατριάρχη καί ἄς δοξάσομε τό Θεό, ὅπως ἀκριβῶς τόν δόξασε ἐκεῖνος. Τί ὅμως σημαίνει, τόν δόξασε; Κατανόησε τή δικαιοσύνη του, τήν ἄπειρη δύναμή του, καί, ἀφοῦ κατανόησε τό Θεό ὅπως ἔπρεπε, τότε πληροφορήθηκε γιά τίς ὑποσχέσεις. Ἄς δοξάσομε λοιπόν αὐτόν καί ἐμεῖς καί μέ τήν πίστη καί μέ τά ἔργα, γιά νά λάβομε καί μισθό, τό νά δοξασθοῦμε ἀπ' αὐτόν· γιατί λέγει· «Ἐγώ θά δοξάζω ἐκείνους πού μέ δοξάζουν»⁵. Μολονότι βέβαια καί ἄν ἀκόμη δέν ὑπῆρχε κανένας μισθός αὐτό ἀκριβῶς ἦταν δόξα, τό νά καταξιωθοῦμε νά δοξάσομε τό Θεό. Διότι, ἐάν οἱ ἄνθρωποι, λέγοντας ἐπαινετικά λόγια στούς βασιλεῖς, καμαρώνουν μέ αὐτό μόνο, καί ἄν ἀκόμη

σθαι τὸν ἡμέτερον, ὥσπερ οὖν καὶ κολάσεως τὸ ποιεῖν αὐτὸν
βλασφημεῖσθαι δι' ἡμᾶς· καίτοι καὶ τοῦτο αὐτὸ τὸ δοξάζεσθαι,
δι' ἡμᾶς βούλεται γίνεσθαι· αὐτὸς γὰρ οὐ δεῖται τοῦ πράγματος.

Πόσον γὰρ οἶει τὸ μέσον εἶναι Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων; ἄρα
5 ὅσον ἀνθρώπων καὶ σκωλήκων; Ἄλλ' οὐδὲν οὐδέπω εἶρηκα
καὶ τοσοῦτον τὸ μέσον θεῖς· οὐδὲ γὰρ εἶπεῖν δυνατὸν ὅσον. Ἄρ'
οὖν θελήσεις σὺ παρὰ σκώληξιν δόξαν ἔχειν μεγάλην καὶ λαμ-
πράν; Οὐδαμῶς. Εἰ τοίνυν ὁ δόξης ἐρῶν σὺ οὐκ ἂν θελήσαις
τοῦτο, ὁ τοῦ πάθους ἀπηλλαγμένος τούτου, καὶ τοσοῦτον ἀνώ-
10 τερος ὢν, πῶς ἂν ἐδεήθη τῆς παρὰ σοῦ δόξης; Ἄλλ' ὁμως καὶ
μὴ δεόμενος, φησὶν αὐτῆς ἐφίεσθαι διὰ σέ. Εἰ γὰρ γενέσθαι
δοῦλος ὑπέμεινε διὰ σέ, τί θαυμάζεις, εἰ καὶ τῶν ἄλλων ἀντέχε-
ται τῆς αὐτῆς ἔνεκεν ὑποθέσως; Οὐδὲν γὰρ ἠγεῖται ἀνάξιον
ἑαυτοῦ, ὅπερ ἂν πρὸς τὴν σωτηρίαν φέρῃ τὴν ἡμετέραν. Ταῦτα
15 οὖν εἰδότες, φεύγομεν ἀμαρτίαν πᾶσαν, δι' ἧς αὐτὸς βλασφημεῖ-
ται. «Ὡς γὰρ ἀπὸ προσώπου ὄψεως», φησί, «φεῦγε ἀπὸ ἀμαρ-
τίας. Ἐὰν προσέλθῃς πρὸς αὐτήν, δήξεταιί σε»· οὐδὲ γὰρ αὐτὴ
πρὸς ἡμᾶς ἔρχεται, ἀλλ' ἡμεῖς πρὸς αὐτήν αὐτομολοῦμεν.

Ὁ γὰρ Θεὸς καὶ τοῦτο κατεσκεύασεν ὥστε μὴ τυραννίδι
20 περιγίνεσθαι τὸν διάβολον· ἧ γὰρ ἂν οὐδεὶς ἔστη πρὸς τὴν ἰσχὺν
ἐκείνου. Διὰ τοῦτον αὐτὸν ἀπώκισεν ὥσπερ ληστήν τινα καὶ
τύραννον· κἂν μὴ τινα λάβῃ γυμνὸν καὶ ἔρημον εἰς τὰς αὐτοῦ
καταδύσεις, οὐ τολμᾷ ἐπελθεῖν· ἂν μὴ τὴν ἔρημον ὀδεύοντας

δέν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο νά κερδίσουν, σκέψου πόση δόξα μπορεῖ νά εἶναι τό νά δοξάζεται μέ μᾶς ὁ δικός μας Κύριος, ὅπως ἀκριβῶς καί πόση τιμωρία μπορεῖ νά εἶναι τό νά βλασφημεῖται ἐξ αἰτίας μας. Ἐάν καί βέβαια καί αὐτήν ἀκριβῶς τή δόξα τή θέλει νά γίνεται γιά μᾶς, γιατί αὐτός δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπ' αὐτήν.

Πόση λοιπόν νομίζεις πῶς εἶναι ἡ διαφορά μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων; μήπως ὅση μεταξύ ἀνθρώπων καί σκουληκιῶν; Ἄλλά τίποτε δέν ἔχω πεῖ ἀκόμη, ἂν καί ὑπολόγισα τόσο μεγάλη τήν διαφορά, γιατί δέν εἶναι δυνατό νά πεῖ κανείς πόση εἶναι. Ἐραγε λοιπόν θά θελήσεις νά ἔχεις μεγάλη καί λαμπρή δόξα ἀπό τά σκουλήκια; Καθόλου. Ἐάν λοιπόν ἐσύ, πού ἐπιθυμεῖς τόσο πολύ τή δόξα, δέ θά τό θελήσεις αὐτό, ἐκεῖνος πού εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπό τό πάθος αὐτό καί πού εἶναι τόσο ἀνώτερος, πῶς θά χρειαζόταν τή δόξα ἀπό σένα; Ἄλλ' ὅμως καί ἂν ἀκόμη δέν τήν χρειάζεται, λέγει πῶς τήν ἐπιθυμεῖ γιά σένα. Γιατί, ἂν δέχτηκε νά γίνει δοῦλος γιά σένα, τί ἀπορεῖς, ἔάν ὑπομένει καί τά ἄλλα ἐξ αἰτίας τῆς ἴδιας αἰτίας; Γιατί τίποτε δέ θεωρεῖ ἀνάξιο τοῦ ἑαυτοῦ του, πού μπορεῖ νά ὀδηγήσει πρὸς τή δική μας σωτηρία. Γνωρίζοντας λοιπόν αὐτά, ἄς ἀποφεύγουμε κάθε ἁμαρτία, μέ τήν ὁποία βλασφημεῖται αὐτός. «Ὅπως ἀποφεύγεις τό φίδι», λέγει, «ἔτσι ν' ἀποφεύγεις τήν ἁμαρτία. Γιατί, ἂν τήν πλησιάσεις, θά σέ δαγκώσῃ»⁶. Γιατί δέν ἔρχεται αὐτή σ' ἐμᾶς, ἀλλ' ἐμεῖς πηγαίνουμε σ' αὐτήν μόνοι μας.

Ὁ Θεός λοιπόν ἔκαμε καί αὐτό, ὥστε νά μή νικάει ὁ διάβολος μέ τήν ἐξουσία, γιατί πραγματικά κανείς δέ θά μπορούσε νά ἀντισταθεῖ στή δύναμή του. Γι' αὐτό τόν ἀπομάκρυνε σάν κάποιο ληστή καί τύραννο. Καί ἂν δέ βρεῖ κάποιο γυμνό καί ἔρημο στούς κρυψῶνες του, δέν τολμάει νά ἐπιτεθεῖ ἐναντίον του. Ἐάν δέ μᾶς δεῖ νά βαδίζουμε τήν ἔρημο, δέν ἔχει

ἡμᾶς ἴδῃ, οὐ θαρρεῖ προσελθεῖν· ἔρημος δὲ καὶ διαβόλου τόπος
 οὐδὲν ἕτερον ἢ ἡ ἁμαρτία. Δεῖ τοίνυν ἡμῖν τοῦ θυρεοῦ τῆς πί-
 στεως, τῆς περικεφαλαίας τοῦ σωτηρίου, τῆς μαχαίρας τοῦ
 πνεύματος· οὐχ ἵνα μὴ πάθωμεν μόνον κακῶς, ἀλλ' ἵνα, κἂν
 5 ἐπιπηδῆσαι θελήσῃ, τὴν κεφαλὴν ἀποτέμωμεν ἐκείνου· δεῖ συν-
 εχῶν ἡμῖν εὐχῶν, ἵνα συντριβῇ ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Ἀναί-
 σχυντος γάρ ἐστι καὶ μιαρός, καὶ ταῦτα κάτωθεν μαχόμενος·
 ἀλλ' ὁμως καὶ οὕτω νικᾷ. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι οὐ σπουδάζομεν
 ἡμεῖς ὑψηλότεροι τῶν ἐκείνου γενέσθαι πληγῶν· οὐδὲ γὰρ οἴος
 10 τέ ἐστὶν ἐπαρθῆναι μέγα, ἀλλὰ κάτω σύρεται. Καὶ τούτου τύπος
 ὁ ὄφιν. Εἰ δὲ ἐξ ἀρχῆς οὕτως αὐτὸν ἔταξεν ὁ Θεός, πολλῶ μᾶλ-
 λον νῦν.

Εἰ δὲ ἀγνοεῖς τί ποτέ ἐστι τὸ κάτωθεν μάχεσθαι, ἐγὼ σοι
 καὶ ἐρμηνεῦσαι τοῦ πολέμου τούτου τὸν τρόπον πειράσομαι. Τί
 15 ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ κάτωθεν μάχεσθαι; Τὸ ἀπὸ τῶν κάτω πυκτεύ-
 ειν πραγμάτων, ἀπὸ τῆς ἡδονῆς, ἀπὸ τοῦ πλούτου, ἀπὸ τῶν
 βιωτικῶν ἀπάντων. Διὰ τοῦτο, ἂν ἴδῃ τινὰ πρὸς τὸν οὐρανὸν
 πετόμενον, πρῶτον μὲν οὐδὲ ἐπιπηδῆσαι πρὸς αὐτὸν δυνήσεται·
 δεύτερον δέ, κἂν ἐπιχειρήσῃ, ταχέως πεσεῖται· οὐ γὰρ ἔχει πό-
 20 δας, μὴ φοβηθῆς· οὐκ ἔχει πτερὰ, μὴ δείσης· ἐπὶ τῆς γῆς σύρε-
 ται καὶ τοῖς ἐν τῇ γῆ πράγμασιν. Μηδὲν οὖν σοι πρὸς τὴν γῆν
 ἔστω κοινόν, καὶ οὐδὲν πόνου δεήσει. Οὐδὲ γὰρ οἶδε τὴν ἐξ
 ἐναντίας μάχην, ἀλλ' ὥσπερ ὄφιν ταῖς ἀκάνθαις ἐγκρύπτεται τῇ
 ἀπάτῃ τοῦ πλούτου συνεχῶς ἐμφωλεύων. Κἂν ἐκτέμῃς τὰς
 25 ἀκάνθας, φεύξεται ραδίως δειλὸς γενόμενος, κἂν ἐπάδειν εἰδῆς
 αὐτῶ τὰς θείας ἐπωδάς, τρωθήσεται εὐθέως. Εἰσὶ γὰρ ἡμῖν, εἰ-
 σὶν ἐπωδαὶ πνευματικαί, τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ, καὶ ἡ τοῦ σταυροῦ δύναμις. Αὕτη ἡ ἐπωδὴ οὐχὶ τῶν

θάρρος νά μᾶς πλησιάσει. Ἐρημος ὅμως καί τόπος τοῦ διαβόλου δέν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρά ἡ ἁμαρτία. Μᾶς χρειάζεται λοιπόν ἡ ἀσπίδα τῆς σωτηρίας, τό ξίφος τοῦ Πνεύματος, ὄχι μόνο γιά νά μή κακοπαθήσομε, ἀλλά καί γιά νά κόψομε τό κεφάλι του, ἄν θελήσει νά μᾶς ἐπιτεθεῖ. Πρέπει νά προσευχόμεσθε συνέχεια, γιά νά συντριβεῖ κάτω ἀπό τά πόδια μας. Γιατί εἶναι ἀδιάντροπος καί ἀχρεῖος, ἄν καί βέβαια ἀγωνίζεται ἀπό κάτω· ἀλλ' ὅμως καί ἔτσι νικάει. Καί ἡ αἰτία εἶναι ὅτι δέν προσπαθοῦμε ἐμεῖς νά βρεθοῦμε πιο ψηλά ἀπό τά κτυπήματά του. Γιατί δέν εἶναι σέ θέση νά σηκωθεῖ πολύ, ἀλλά σέρνεται κάτω. Καί ὁ τύπος τοῦ διαβόλου εἶναι τό φίδι. Καί ἄν ἔτσι τόν ὀρισε ἀπό τήν ἀρχή ὁ Θεός, πολύ περισσότερο τώρα.

Ἐάν ὅμως δέ γνωρίζεις τί τέλος πάντων σημαίνει τό νά μάχεται ἀπό κάτω, θά προσπαθήσω ἐγώ νά σοῦ ἐξηγήσω τόν τρόπο καί τοῦ πολέμου αὐτοῦ. Τί λοιπόν σημαίνει τό νά μάχεται ἀπό κάτω; Τό νά δίνει τά κτυπήματα ἀπό τά πράγματα τῆς γῆς, ἀπό τήν ἡδονή, ἀπό τόν πλοῦτο, ἀπ' ὅλα τά βιοτικά. Γι' αὐτό, ἄν δεῖ κάποιον νά πετάει πρὸς τόν οὐρανό, πρῶτο δέ θά μπορέσει νά πηδήσει πρὸς αὐτόν· δεύτερο, καί ἄν ἀκόμη ἐπιχειρήσει, γρήγορα θά πέσει· γιατί δέν ἔχει πόδια, μή φοβηθεῖς· δέν ἔχει φτερά, μήν τρομάξεις· ἐπάνω στή γῆ σέρνεται καί στά πράγματα τῆς γῆς. Ἄς μήν ἔχεις λοιπόν τίποτε κοινό μέ τή γῆ καί δέ θά χρειασθεῖς κόπο. Γιατί δέ γνωρίζει τήν κατά μέτωπο μάχη, ἀλλά σάν τό φίδι κρύβεται στά ἀγκάθια, παραμονεύοντας συνέχεια στήν ἀπάτη τοῦ πλοῦτου. Καί ἄν κόψεις τά ἀγκάθια, θά φύγει γρήγορα, γιατί εἶναι δειλός, καί ἄν ξέρεις νά μεταχειρίζεσαι πρὸς αὐτόν τά θεῖα ξόρκια, θά πληγωθεῖ ἀμέσως. Γιατί ὑπάρχουν σ' ἐμᾶς, ὑπάρχουν ξόρκια πνευματικά, τό ὄνομα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ἡ δύναμη τοῦ σταυροῦ. Αὐτό τό ξόρκι ὄχι μόνο

χηραμῶν ἐξάγει μόνον καὶ εἰς πῦρ ἐμβάλλει τὸν δράκοντα, ἀλλὰ καὶ τραύματα.

7. Εἰ δὲ καὶ πολλοὶ λέγοντες οὐκ ἰάθησαν, παρὰ τὴν αὐτῶν ὀλιγοπιστίαν, οὐ παρὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ λεχθέντος· ἐπεὶ καὶ 5 τὸν Ἰησοῦν οἱ μὲν ὤθουν καὶ ἔθλιβον καὶ οὐδὲν ἐκέρδανον, ἡ δὲ αἰμορροῦσα οὐδὲ τοῦ σώματος ἀψαμένη, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ κρασπέδου μόνον, χρονίους ἔστησεν αἱμάτων πηγᾶς. Τοῦτο τὸ ὄνομα καὶ δαίμοσι φοβερὸν καὶ πάθεσι καὶ νοσήμασι. Τούτῳ τοίνυν καλλωπιζώμεθα, τούτῳ τειχιζόμεν ἑαυτούς. Οὕτω καὶ ὁ 10 Παῦλος ἐγένετο μέγας, καίτοι τῆς αὐτῆς φύσεως ἡμῖν κάκεϊνος ἦν· ἀλλ' ἡ πίστις αὐτὸν ἄλλον ἀντ' ἄλλου πεποίηκε, καὶ τοσαύτη ἦν ἡ περιουσία, ὡς καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ πολλὴν ἔχειν ἰσχύν. Ποίας ἂν οὖν εἶημεν ἀπολογίας ἄξιοι, εἴ γε ἐκείνων μὲν καὶ αἰσκιαὶ καὶ τὰ ἱμάτια θάνατον ἤλαυνον, ἡμῶν δὲ οὐδὲ αἱ εὐχαὶ τὰ 15 πάθη καταστέλλουσι; Τί οὖν τὸ αἴτιον; Πολλὴ τῆς γνώμης ἡ διαφορὰ· ὡς τὰ γε τῆς φύσεως ἴσα καὶ κοινά· καὶ γὰρ ὁμοίως ἡμῖν ἐτέχθη καὶ ἐτράφη, καὶ τὴν γῆν ὤκησε, καὶ ἀέρα ἀνέπνευσεν, ἀλλὰ τὰ ἄλλα πολὺ μείζων ἡμῶν ἦν καὶ βελτίων, τὸν ζῆλον, τὴν πίστιν, τὴν ἀγάπην.

20 Μιμησώμεθα τοίνυν αὐτόν, δῶμεν καὶ δι' ἡμῶν φθέγγασθαι τῷ Χριστῷ· ἐπιθυμεῖ μᾶλλον τοῦτο ἡμῶν αὐτός, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὄργανον κατεσκεύασε τοῦτο, καὶ οὐ θέλει μένειν ἄχρηστον αὐτὸ καὶ ἀργόν, ἀλλ' αἰεὶ μετὰ χειρᾶς ἔχειν αὐτὸ βούλεται. Τί τοίνυν οὐ παρασκευάζεις ἕτοιμον αὐτὸ τῇ τοῦ τεχνίτου χειρὶ,

7. Γιὰ τὴν θεραπεία τῆς γυναίκας ποὺ ἐπασχε ἀπὸ αἰμορραγία βλ. Ματθ. 9,20–22 καὶ Λουκᾶ 8,43–48.

8. Βλ. Πράξ. 19,12.

βγάζει τό φίδι ἀπό τή φωλιά του καί τό ρίχνει στή φωτιά, ἀλλά καί τά τραύματα θεραπεύει.

7. Ἐάν ὁμως ὑπάρχουν καί πολλοί πού λέγουν ὅτι δέ θεραπεύτηκαν, αὐτό ἔγινε ἀπό τήν ὀλιγοπιστία τους, ὄχι ἀπό τήν ἀδυναμία ἐκείνου πού ἀναφέραμε. Γιατί καί τόν Ἰησοῦ ἄλλοι τόν ἔσπρωχναν καί τόν συνέθλιβαν ἀπό παντοῦ, καί δέν κέρδιζαν τίποτε, ἡ γυναίκα ὁμως πού ἔπασχε ἀπό αἰμορραγία, χωρίς νά ἀγγίσει τό σῶμα του, ἀλλά μόνο τήν ἄκρη τοῦ ἐνδύματος, σταμάτησε χρόνιες πληγές αἱμάτων⁷. Αὐτό τό ὄνομα εἶναι φοβερό καί στούς δαίμονες καί στά πάθη καί στίς ἀσθένειες. Γιά τό ὄνομα αὐτό λοιπόν ἄς καμαρώνομε, μέ αὐτό ἄς ὀχυρώνομε τόν ἑαυτό μας. Ἐτσι καί ὁ Παῦλος ἔγινε μέγας, μολονότι καί ἐκεῖνος εἶχε τήν ἴδια φύση μ' ἐμᾶς, ἀλλά ἡ πίστη τόν ἔκαμε τελείως διαφορετικό, καί τόσο μεγάλη ἦταν ἡ ὑπεροχή τῆς δυνάμης του, ὥστε καί τά ἐνδύματά του εἶχαν πολλή δύναμη⁸. Γιά ποιά λοιπόν ἀπολογία μπορεῖ νά εἶμαστε ἄξιοι, ὅταν βέβαια καί οἱ σκιές καί τά ἐνδύματα ἐκείνων ἔδιωχναν τό θάνατο, ἐνῶ οἱ δικές μας προσευχές δέ σταματοῦν οὔτε τά πάθη; Ποιά λοιπόν εἶναι ἡ αἰτία; Εἶναι μεγάλη ἡ διαφορά τῆς διάθεσης; βέβαια τά φυσικά δῶρα εἶναι ἴσα καί κοινά, ἀφοῦ ὁμοια μ' ἐμᾶς καί γεννήθηκε καί μεγάλωσε καί ἔζησε στή γῆ καί ἀνέπνευσε ἀέρα, ἐνῶ στά ἄλλα ἦταν πολύ μεγαλύτερος καί καλύτερος ἀπό μᾶς, δηλαδή στήν προθυμία, στήν πίστη, στήν ἀγάπη.

Ἄς μιμηθοῦμε λοιπόν τόν Παῦλο, ἄς ἐπιτρέψομε στό Χριστό νά μιλήσει καί μ' ἐμᾶς. Τό ἐπιθυμεῖ αὐτό περισσότερο ἀπό μᾶς καί γι' αὐτό ἔκαμε τό ὄργανο αὐτό καί δέ θέλει νά μείνει ἄχρηστο καί ἀργό, ἀλλά πάντοτε θέλει νά τό χρησιμοποιοῦμε. Γιατί λοιπόν δέν τό ἐτοιμάζεις γιά τό χέρι τοῦ τεχνίτη, ἀλλά χαλαρώνεις τίς χορδές καί τίς κάνεις πιο μαλακές μέ τήν

ἀλλὰ χαλαρὰς τὰς νευρὰς καὶ μαλακωτέρας ποιεῖς τῇ τρυφῇ καὶ ἄχρηστον ὄλην κατασκευάζεις αὐτῷ τὴν κιθάραν, δέον ἐπισφίγειν καὶ νευροῦν τὰ μέλη καὶ ἐπιστύφειν τῷ ἅλατι τῷ πνευματικῷ; Ἐὰν γὰρ οὕτως ἡρμοσμένην αὐτὴν ἴδῃ, ἠχήσει καὶ διὰ τῆς
 5 ἡμετέρας ψυχῆς ὁ Χριστός. Τοιούτου δὲ γενομένου, καὶ ἀγγέλους ὄψει σκιρτῶντας καὶ ἀρχαγγέλους καὶ τὰ χερουβίμ. Γενώμεθα ἄξιοι τῶν χειρῶν τῶν ἀμώμων· παρακαλέσωμεν αὐτὸν καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν κροῦσαι καρδίαν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ παρακλήσεως δεῖται· μόνον ἀξίαν αὐτὴν κατασκεύασον τῆς ἀφῆς
 10 ἐκείνης, καὶ αὐτὸς ἐπιδραμεῖταί σοι πρότερος.

Εἰ γὰρ ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἐπιτρέχει (οὐπω γὰρ τῷ Παύλῳ τοιούτω γεγενημένῳ τὸ ἐγκώμιον ὕφανε), ὅταν ἀπηρτισμένον ἴδῃ, τί οὐκ ἐργάσεται; Ἐὰν δὲ Χριστὸς ἠχήσῃ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐπιπτήσεται πάντως, καὶ ἐσόμεθα τοῦ οὐρανοῦ βελ-
 15 τίους, οὐχ ἡλίον ἔχοντες ἐνεστιγμένον τῷ σώματι καὶ σελήνην, ἀλλὰ τὸν ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀγγέλων Δεσπότην ἐνοικοῦντα καὶ ἐμπεριπατοῦντα ἡμῖν. Ταῦτα δὲ λέγω, οὐχ ἵνα νεκροὺς ἀναστήσωμεν, οὐδὲ λεπροὺς ἵνα καθάρωμεν, ἀλλ' ἵνα τὸ πάντων τούτων σημεῖον μεῖζον ἐπιδειξώμεθα τὴν ἀγάπην. Ὅπου γὰρ ἂν ᾗ τοῦτο τὸ καλόν, εὐθέως καὶ ὁ Υἱὸς ἐφίσταται μετὰ τοῦ
 20 Πατρὸς, καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτᾷ χάρις. «Οὐ γὰρ ἐὰν ὦσι», φησί, «δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν». Ὁ πολλῆς διαθέσεώς ἐστι καὶ τῶν σφόδρα φιλούντων, τοὺς φιλουμένους ἐκατέρωθεν ἔχειν.

Καὶ τίς οὕτως ἄθλιος, φησὶν, ὡς μὴ βούλεσθαι τὸν Χριστὸν ἔχειν μέσον; Ἡμεῖς οἱ πρὸς ἀλλήλους στασιάζοντες. Καὶ
 25 τάχα μου καταγελέσεται τις καὶ ἐρεῖ· Τί λέγεις; ὁρᾷς πάντα

ἀπόλαυση, καί κάνεις ἄχρηστη γι' αὐτόν ὅλη τήν κιθάρα, ἐνῶ πρέπει νά σφίγγεις καί νά ἐνισχύεις τά μέλη καί νά τά διατηρεῖς ἔτσι μέ τό πνευματικό ἄλας; Γιατί, ἂν τή δεῖ ἔτσι συναρμολογημένη, θ' ἀκουσθεῖ καί μέσα ἀπό τή δική μας ψυχή ὁ Χριστός. Ὅταν ὁμως γίνει αὐτό, θά δεῖς καί τούς ἀγγέλους καί τούς ἀρχαγγέλους καί τά Χερουβίμ νά σκιρτοῦν ἀπό χαρά. Ἄς γίνομε λοιπόν ἀξιοί γιά τά ἄμωμα χέρια. Ἄς τόν παρακαλέσομε νά κτυπήσει καί στή δική μας καρδιά, ἥ καλύτερα οὔτε παράκληση χρειάζεται· μόνο νά τήν ἐτοιμάσεις ὅπως ἀξίζει στό ἄγγιγμα ἐκεῖνο καί αὐτός θά τρέξει πρῶτος σέ σένα.

Ἐάν λοιπόν γιά χάρη τῶν μελλοντικῶν τρέχει (γιατί ἔπλεκε τό ἐγκώμιο, ἐνῶ ὁ Παῦλος δέν εἶχε γίνει ἀκόμη τέτοιος), ὅταν δεῖ κάποιον νά εἶναι τέλειος, τί δέ θά κάνει; Ἄν ὁμως ἀκουσθεῖ ὁ Χριστός καί τό ἅγιο Πνεῦμα θά πετάξει ὅπωςδῆποτε, καί θά γίνομε καλύτεροι ἀπό τόν οὐρανό, ἔχοντας χαραγμένο στό σῶμα μας ὄχι τόν ἥλιο καί τή σελήνη, ἀλλά τόν Κύριο τοῦ ἡλίου καί τῆς σελήνης καί τῶν ἀγγέλων νά κατοικεῖ καί νά περιπατεῖ μέσα μας. Αὐτά ὁμως τά λέγω, ὄχι γιά νά ἀναστήσομε νεκρούς, οὔτε γιά νά καθαρίσομε λεπρούς, ἀλλά γιά νά δεῖξομε τό μεγαλύτερο θαῦμα ἀπ' ὅλα αὐτά, τήν ἀγάπη. Γιατί, ὅπου ὑπάρχει αὐτό τό καλό, ἀμέσως καί ὁ Υἱός παραβρίσκεται μαζί μέ τόν Πατέρα καί ἡ χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατεβαίνει ἀπό τόν οὐρανό. «Γιατί, ὅπου», λέγει, εἶναι δύο ἢ τρεῖς συγκεντρωμένοι στό δικό μου ὄνομα, ἐκεῖ εἶμαι καί ἐγώ ἀνάμεσά τους⁹. Αὐτό εἶναι ἀπόδειξη μεγάλης διάθεσης καί γνώρισμα ἐκείνων πού ἀγαποῦν ὑπερβολικά, νά ἔχουν δηλαδή καί ἀπό τίς δύο μεριές τά ἀγαπημένα πρόσωπα.

Καί ποιός, λέγει, εἶναι τόσο ἄθλιος, ὥστε νά μή θέλει νά ἔχει τό Χριστό στή μέση; Ἐμεῖς πού ἐπαναστατοῦμε μεταξύ μας. Καί ἴσως θά μέ περιγελάσει κάποιος καί θά πεῖ· τί λές:

ἡμᾶς ὑπὸ τοῖς αὐτοῖς τείχισιν ὄντας, ὑπὸ τὸν αὐτὸν τῆς ἐκκλη-
 σίας σηκόν, ὑπὸ τὴν αὐτὴν μάνδραν μεθ' ὁμονοίας ἐστῶτας, οὐ-
 δένα μαχόμενον, ὑπὸ τῷ αὐτῷ ποιμένι κοινῇ βοῶντας, κοινῇ
 τῶν λεγομένων ἀκροωμένους, κοινῇ τὰς εὐχὰς ἀναπέμποντας,
 5 καὶ μάχης μέμνησαι καὶ στάσεως; Μάχης μέμνημαι, καὶ οὐ
 μαίνομαι οὐδὲ ἐξέστηκα. Ὁρῶ μὲν γὰρ ἃ ὀρῶ, καὶ οἶδα ὅτι ὑπὸ
 τὸν σηκὸν τὸν αὐτὸν ἐσμεν καὶ τὸν ποιμένα· διὰ τοῦτο δὲ μάλι-
 στα θρηνῶ, ὅτι τοσοῦτων ἡμᾶς συναγόντων πραγμάτων, στα-
 σιάζομεν. Καὶ ποίαν στάσιν, φησίν, εἶδες ἐνταῦθα; Ἐνταῦθα μὲν
 10 οὐδεμίαν, ἐπειδὴν δὲ διαλυθῶμεν, ὁ δεῖνα τὸν δεῖνα κατηγορεῖ,
 ἕτερος ὑβρίζει φανερῶς, ἄλλος ἐρᾷ κακῶς, ἄλλος μυρίοις ρά-
 πτει δόλους. Καὶ εἰ τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἐκκαλῶσαι ἐνῆν, τότε ἂν
 εἶδετε ταῦτα πάντα ἀκριβῶς καὶ ἔγνωτε ὅτι οὐ μαίνομαι.

8. Οὐχ ὀρᾶτε ἐν τοῖς στρατοπέδοις, ὅτι, εἰρήνης μὲν οὐσης, τὰ
 15 ὄπλα ἀποθέμενοι, γυμνοὶ καὶ ἄφρακτοὶ εἰς τὸ τῶν πολεμίων
 στρατόπεδον διαβαίνουσιν, ὅταν δὲ φράττωνται ὄπλοις, καὶ φυ-
 λακαὶ καὶ προφυλακαὶ καὶ ἄγρυπνοὶ νύκτες, καὶ πυρὰ καίεται
 διηνεκῆς· οὐκέτι εἰρήνη τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ πόλεμος. Τοῦτο καὶ
 ἐφ' ἡμῶν ἔστιν ἰδεῖν· καὶ γὰρ ἀλλήλους φυλαττόμεθα καὶ δεδοί-
 20 καμεν καὶ πρὸς τὸ οὓς ἕκαστος τῷ πλησίον διαλεγόμεθα, κἂν
 παραγενόμενον ἕτερον ἴδωμεν, σιγῶμεν καὶ ἐκ τοῦ μέσου συ-
 στέλλομεν ἅπαντα, ὅπερ οὐκ ἔστι θαρρούντων, ἀλλὰ σφόδρα
 φυλαττομένων. Ἀλλὰ ταῦτα ποιοῦμεν, φησίν, οὐχ ὥστε ἀδικῆ-
 σαι, ἀλλ' ὥστε μὴ ἀδικηθῆναι. Διὰ τοῦτο πενθῶ, ὅτι μεταξὺ
 15 ζῶντας ἀδελφῶν, φυλακῆς δεόμεθα πρὸς τὸ μὴ ἀδικηθῆναι,

βλέπεις ὅτι ὅλοι μας βρισκόμαστε κάτω ἀπό τὰ ἴδια τείχη, κάτω ἀπό τήν ἴδια στέγη τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι στεκόμαστε μέ ὁμόνοια μέσα στήν ἴδια μάνδρα, ὅτι κανείς δέ μάχεται, ὅτι μαζί μιλάμε κάτω ἀπό τόν ἴδιο ποιμένα, ὅτι μαζί ἀκοῦμε τὰ λεγόμενα, ὅτι μαζί ἀναπέμπομε τίς εὐχές, καί θυμᾶσαι μάχη καί ἐπανάσταση; Θυμᾶμαι μάχη καί δέν εἶμαι παράφρονas οὔτε ἔχασα τὰ λογικά μου. Γιατί βλέπω βέβαια αὐτά πού βλέπω καί ξέρω πώς βρισκόμαστε κάτω ἀπό τόν ἴδιο ναό καί τόν ἴδιο ποιμένα· γι' αὐτό ὁμως κυρίως θρηνηῶ, ἐπειδή φιλονικοῦμε ἐνῶ μᾶς ἐνώνουν τόσα πράγματα. Καί ποιᾶ φιλονικία, λέγει, εἶδες ἐδῶ; Ἐδῶ βέβαια καμία, ὅταν ὁμως διαλυθοῦμε, ὁ τάδε κατηγορεῖ τόν τάδε, ἄλλος βρίζει φανερά, ἄλλος γίνεται φθονερός καί πλεονέκτης καί ἄρπαγας, ἄλλος χρησιμοποιεῖ βία, ἄλλος ἀγαπάει μέ κακό τρόπο, καί ἄλλος πλέκει ἄπειρες μηχανορραφίες. Καί ἂν ἦταν δυνατό νά ξεσκεπάσομε τίς ψυχές μας, τότε θά μπορούσατε νά δεῖτε ὅλα αὐτά μέ ἀκρίβεια, καί θά γνωρίζατε ὅτι δέν εἶμαι παράφρονas.

8. Δέ βλέπετε τούς στρατιῶτες, πώς, ὅταν εἶναι εἰρήνη, παρατώντας τὰ ὄπλα, περνοῦν στό στρατόπεδο τῶν ἐχθρῶν γυμνοί καί ἄοπλοι, ἐνῶ ὅταν εἶναι ὀπλισμένοι, καί φρουρές ὑπάρχουν καί ἐμπροσθοφυλακές καί ἄγρυπνες νύχτες, καί φωτιά εἶναι ἀναμμένη συνέχεια, πράγμα πού δέν εἶναι καθόλου εἰρήνη, ἀλλά πόλεμος. Αὐτό μπορεῖ νά δεῖ κανείς καί σ' ἐμᾶς. Γιατί καί φυλαγόμαστε ὁ ἕνας ἀπό τόν ἄλλο, καί φοβόμαστε, καί ὁ καθένας μιλάει μέ τόν πλησίον του ψιθυριστά, καί ὅταν δοῦμε νά πλησιάζει ἄλλος, σιωπᾶμε καί ὅλα τὰ κόβουμε στή μέση, πράγμα πού δέν εἶναι γνώρισμα ἀνθρώπων πού ἔχουν θάρρος, ἀλλ' ἀνθρώπων πού φυλάγονται πάρα πολύ. Ἄλλ' αὐτά τὰ κάνομε, λέγει, ὄχι γιά ν' ἀδικήσομε, ἀλλά γιά νά μή ἀδικηθοῦμε. Γι' αὐτό πενθῶ, γιατί, ζώντας ἀνάμεσα σέ ἀδελφούς, χρειαζόμαστε προφύλαξη γιά νά μήν ἀδικηθοῦμε, καίον-

καὶ πυρὰ καίομεν τοσαῦτα, καὶ φυλακὰς καὶ προφυλακὰς τίθε-
μεν. Τὸ δὲ αἴτιον, πολὺ τὸ ψεῦδος, πολὺς ὁ δόλος, πολλὴ τῆς
ἀγάπης ἢ ἀναίρεσις, καὶ πόλεμος ἄσπονδος.

Διὰ τοι τοῦτο πολλοὺς εὖροι τις ἂν Ἑλλησι θαρροῦντας
5 μᾶλλον ἢ Χριστιανοῖς· καίτοι πόσης ἂν εἶη αἰσχύνης ἄξια ταῦ-
τα; πόσων δακρῦων, πόσων οἰμωγῶν; Καὶ τί πάθω, φησί; δύ-
στροπός ἐστιν ὁ δεῖνα καὶ μοχθηρός. Καὶ ποῦ τὰ τῆς φιλοσο-
φίας τῆς σῆς; ποῦ δὲ οἱ νόμοι οἱ ἀποστολικοί, οἱ κελεύοντες ἀλ-
ληλων τὰ βάρη βαστάζειν; Εἰ γὰρ ἀδελφῶ χρήσασθαι οὐκ οἶδας,
10 πότε δυνήσῃ χρήσασθαι ἀλλοτριῶ καλῶς; Εἰ τὸ μέλος τὸ σὸν
οὐκ ἐπίστασαι μεταχειρίσασθαι, πότε τὸ ἔξωθεν ἐπισπάσα-
σθαι δυνήσῃ καὶ συνάψαι ἑαυτῶ; Ἀλλὰ τί πάθω; Σφόδρα δυσ-
χερῶς ἔχω πρὸς δακρῦων ἐπιρροήν, ἐπεὶ πηγὰς ἂν ἀφῆκα δα-
ψιλεῖς ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, κατὰ τὸν προφήτην ἐκεῖνον, μυ-
15 ρίους πολέμους ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου βλέπων ἐκείνων χαλε-
πωτέρους. Ὁ μὲν γὰρ βαρβάρους ἐπιόντας ὀρῶν, ἔλεγε, «τὴν
κοιλίαν μου ἀλγῶ», ἐγὼ δὲ ὑφ' ἐνὶ στρατηγῶ παραταττομένους
βλέπων, εἶτα κατ' ἀλλήλων μέλη, τοὺς μὲν διὰ χρήματα, τοὺς
δὲ διὰ δόξαν, τοὺς δὲ ἀπλῶς καὶ εἰκῆ καταγελῶντας καὶ κατα-
20 χλευάζοντας, καὶ μυρία τραύματα ἀλλήλοις ἐπάγοντας, καὶ νε-
κροὺς τῶν ἐν πολέμῳ χαλεπωτέρους, καὶ τὸ τῶν ἀδελφῶν
ὄνομα ψιλὸν μόνον λοιπὸν ὄν, οὐδὲ ἔχω τινὰ ἄξιον τῆς τρα-
γωδία ταύτης ἐπινοῆσαι Ἰερῆνον.

10. Ἱερ. 4,19.

τας τόσες φωτιές, καί τοποθετώντας φρουρές καί ἐμπροσθοφυλακές. Καί ἡ αἰτία εἶναι τό πολύ ψέμα, ὁ πολύς δόλος, ἡ μεγάλη ἔλλειψη τῆς ἀγάπης, καί ὁ ἄσπονδος πόλεμος.

Γι' αὐτό ἀκριβῶς μπορεῖ νά βρεῖ κανεῖς πολλούς ἀπό τούς εἰδωολάτρες νά ἔχουν περισσότερο θάρρος, παρά ἀπό τούς Χριστιανούς. Ἄν καί αὐτά πόσης ντροπῆς θά μπορούσαν νά εἶναι ἄξια; πόσων δακρύων, πόσων θρήνων; Καί τί νά κάνω; λέγει ὁ τάδε εἶναι δύστροπος καί μοχθηρός. Καί ποῦ εἶναι ἡ δική σου ὑπομονή; ποῦ οἱ ἀποστολικοὶ νόμοι πού προτρέπουν νά βαστάζομε ὁ ἓνας τά βάρη τοῦ ἄλλου; Γιατί, ἂν δέ γνωρίζεις νά συμπεριφέρεσαι σωστά στόν ἀδελφό σου, πότε θά μπορέσεις νά φερθεῖς καλά στό ξένο; ἂν δέν ξέρεις νά χρησιμοποιεῖς τό δικό σου μέλος, πότε θά μπορέσεις νά προσελκύσεις αὐτόν πού εἶναι ἔξω ἀπό τήν Ἐκκλησία καί νά τόν ἐνώσεις μέ τόν ἑαυτό σου; Ἀλλά τί νά κάνω; Δυσκολεύομαι πάρα πολύ νά χύσω δάκρυα, ἐπειδή θά ἄφηνα ἄφθονες πηγές ἀπό τά μάτια μου, σύμφωνα μέ τόν προφήτη ἐκεῖνο, βλέποντας στό πεδίο αὐτό ἄπειρους πολέμους πιό φοβερούς ἀπό ἐκείνους. Γιατί ἐκεῖνος, βλέποντας τούς ἐχθρούς νά κάνουν ἐπίθεση, ἔλεγε, «Πονοῦν τά σπλάχνα μου»¹⁰, ἐνῶ ἐγώ, βλέποντας νά εἶστε παραταγμένοι κάτω ἀπό ἓνα στρατηγό, καί στή συνέχεια νά ἐπαναστατεῖτε ὁ ἓνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου, καί νά τρώγετε καί νά κατασπαράζετε ὁ ἓνας τά μέλη τοῦ ἄλλου, ἄλλοι γιά χρήματα, ἄλλοι γιά δόξα, καί ἄλλοι ἀπλά καί χωρίς λόγο νά περιγελοῦν καί νά χλευάζουν, καί νά προκαλεῖτε ἔτσι πάρα πολλά τραύματα μεταξύ σας, καί νεκρούς πιό φοβερούς ἀπό τούς νεκρούς τοῦ πολέμου, καί τό ὄνομα τῶν ἀδελφῶν νά εἶναι πιά ἓνα ἀπλό μόνο ὄνομα, δέν μπορῶ νά σκεφθῶ κάποιο θρῆνο ἄξιο τῆς τραγωδίας αὐτῆς.

Αιδέσθητε τοίνυν, αιδέσθητε τὴν τράπεζαν ταύτην, ἧς κοι-
 νωνοῦμεν ἅπαντες, τὸν δι' ἡμᾶς σφαγέντα Χριστόν, τὸ θῦμα τὸ
 ἐπ' αὐτῆς κείμενον. Λησταιὶ κοινωνοῦντες ἀλῶν, οὐκέτι εἰσὶ
 λησταιὶ πρὸς οὓς ἂν κοινωνήσωσιν, ἀλλὰ μεταβάλλει τὸν τρό-
 5 πον ἢ τράπεζα, καὶ τοὺς τῶν θηρίων ἀγριωτέρους προβάτων
 ἡμερωτέρους ποιεῖ, ἡμεῖς δὲ τοιαύτης τραπέζης μετέχοντες,
 τοιαύτης κοινωνοῦντες τροφῆς, ὀπλιζόμεθα κατ' ἀλλήλων,
 δέον κατὰ τοῦ πᾶσιν ἡμῖν πολεμοῦντος διαβόλου τοῦτο ποιεῖν.
 Διὰ τοι τοῦτο ἡμεῖς μὲν ἀσθενέστεροι, ἐκεῖνος δὲ ἰσχυρότερος
 10 καθ' ἐκάστην γίνεται τὴν ἡμέραν. Οὐ γὰρ μετ' ἀλλήλων φρατ-
 τόμεθα κατ' ἐκείνου, ἀλλὰ μετ' ἐκείνου κατ' ἀλλήλων ἰστάμε-
 θα, καὶ αὐτῷ στρατηγῷ πρὸς τὰς τοιαύτας χρώμεθα παρατά-
 ξεις, δέον αὐτῷ μόνῳ πολεμεῖν. Νυνὶ δὲ ἐκεῖνον ἀφέντες, κατὰ
 τῶν ἀδελφῶν τὰ τόξα τείνομεν. Ποῖα τόξα, φησί; Τὰ ἀπὸ
 15 γλώττης καὶ στόματος. Οὐδὲ γὰρ ἀκόντια καὶ βέλη μόνον, ἀλλὰ
 καὶ ῥήματα πολὺ τῶν βελῶν πικρότερα ἐργάζεται τραύματα.

Καὶ πῶς δυνησόμεθα τοῦτον καταλῦσαι τὸν πόλεμον,
 φησίν; Ἐννοήσης, ὅτι τὸν ἀδελφὸν λέγων κακῶς, βορβόρον
 ἀπὸ τοῦ στόματός σου προχέεις, ἂν ἐννοήσης, ὅτι τὸ μέλος τοῦ
 20 Χριστοῦ διαβάλλεις, ὅτι τὰς σάρκας κατεσθίεις τὰς σὰς, ὅτι τὸ
 δικαστήριόν σοι πικρότερον ποιεῖς τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο καὶ ἀδέ-
 καστον, ὅτι τὸ βέλος οὐ τὸν πληγέντα, ἀλλὰ σὲ τὸν τοξεύοντα
 ἀναιρεῖ. Ἄλλ' ἠδίκησέ τι καὶ κακῶς ἐποίησε; Στέναξον, μὴ κα-
 κῶς εἶπης· δάκρυσον, μὴ διὰ τὴν σὴν ἀδικίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν
 25 ἀπώλειαν τὴν ἐκείνου, καθὼς καὶ ὁ σὸς Δεσπότης τὸν Ἰούδαν
 ἐδάκρυσεν, οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸς ἐσταυροῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνος
 προεδίδου. Ὑβρισέ σε καὶ ἐλοιδόρησε; Παρακάλεσον τὸν
 Θεόν, ὥστε ἴλεων αὐτῷ γενέσθαι ταχέως. Ἀδελφός ἐστι σός,

Σεβασθεῖτε λοιπόν, σεβασθεῖτε τό τραπέζι αὐτό, στό ὁποῖο συμμετέχομε ὅλοι, τό Χριστό πού θυσιάστηκε γιά μᾶς, τό θύμα πού βρίσκεται πάνω σ' αὐτό. Ληστές πού τρώγουν ψωμί καί ἀλάτι μέ ἄλλους, δέν εἶναι πιά ληστές γιά ἐκείνους μέ τούς ὁποίους θά φάγουν μαζί, ἀλλά ἀλλάζει τό χαρακτήρα τους τό τραπέζι, καί αὐτούς πού ἦταν πιά ἄγριοι ἀπό τά θηρία τούς κάνει πιά ἡμερους ἀπό τά πρόβατα, ἐνῶ ἐμεῖς, ἂν καί μετέχομε σέ τέτοιο τραπέζι καί τρῶμε τέτοια τροφή, ὀπλιζόμαστε ὁ ἕνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου, ἐνῶ ἔπρεπε νά κάνομε αὐτό ἐναντίον τοῦ διαβόλου πού μᾶς πολεμᾷ ὅλους. Γι' αὐτό ἀκριβῶς ἐμεῖς γινόμαστε καθημερινά πιά ἀδύνατοι, ἐνῶ ἐκεῖνος γίνεται δυνατός. Γιατί δέν ἐνισχυόμαστε μεταξύ μας ἐναντίον του, ἀλλά παρατασσόμαστε μαζί του ὁ ἕνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου καί τόν ἔχουμε στρατηγό σ' αὐτές τίς παρατάξεις, ἐνῶ ἔπρεπε μόνο νά τόν πολεμοῦμε. Τώρα ὁμως, ἀφήνοντας αὐτόν, τεντώνουμε τά τόξα ἐναντίον τῶν ἀδελφῶν. Ποιά τόξα; λέγει. Τά τόξα πού βγαίνουν ἀπό τή γλώσσα καί τό στόμα. Γιατί ὄχι μόνο τά ἀκόντια καί τά βέλη, ἀλλά καί τά λόγια προκαλοῦν τραύματα πολύ πιά πικρά ἀπό τά βέλη.

Καί πῶς, λέγει θά μπορέσομε νά τελειώσομε αὐτόν τόν πόλεμο; Ἄν κατανοήσεις, ὅτι, κακολογώντας τόν ἀδελφό σου, βγάζεις βόβορο ἀπό τό στόμα σου, ἂν κατανοήσεις, ὅτι συκοφαντεῖς τό μέλος τοῦ Χριστοῦ, ὅτι κατατρώγεις τίς δικές σου σάρκες, ὅτι κάνεις πιά πικρό γιά σένα ἐκεῖνο τό φοβερό καί ἀδέκαστο δικαστήριον, ὅτι τό βέλος δέ σκοτώνει ἐκεῖνον πού χτυπάει, ἀλλά σένα πού τόξευσες. Ἄλλά σέ ἀδίκησε κάπως καί σοῦ ἔκαμε κακό; Ἀναστέναξε, μήν κακολογήσεις· κλάψε, ὄχι γιά τή δική σου ἀδικία, ἀλλά τή δική του καταστροφή, ὅπως καί ὁ δικός σου Κύριος ἔκλαψε γιά τόν Ἰούδα, ὄχι γιατί σταυρωνόταν, ἀλλά γιατί ἐκεῖνος τόν πρόδινε. Σ' ἔβρισε καί σέ χλεύασε; Παρακάλεσε τό Θεό, γιά νά γίνει γρήγορα εὐσπλαχνι-

ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐκλήθη τράπεζαν. Ἀλλὰ πλέον ἐπεμβαίνει μοι, φησὶν. Οὐκοῦν μείζων καὶ πλείων ὁ μισθός. Ταύτη μάλιστα τὸ θυμὸν ἀφεῖναι δίκαιον, ἐπειδὴ καιρίαν ἐδέξατο τὴν πληγὴν, ἐπειδὴ ἔτρωσεν αὐτὸν ὁ διάβολος.

5 9. Μὴ τοίνυν ἐπιπλήξης καὶ σύ, μηδὲ καταβάλης σαυτὸν μετ' ἐκείνου· ἕως μὲν γὰρ ἂν ἔστηκας, δύνασαι κάκεινον διασῶσαι, ἂν δὲ σαυτὸν καταρρήξης διὰ τοῦ ἀνθυβρίσαι, τίς ὑμᾶς ἀναστήσει λοιπόν; ἐκεῖνος ὁ τρωθεὶς; Ἀλλ' οὐ δυνήσεται κείμενος. Ἀλλὰ σὺ ὁ πεσὼν μετ' ἐκείνου; Καὶ πῶς, οὐκ ἀρκέσας σεαυτῷ
10 χεῖρα δοῦναι, ἰσχύσεις ἑτέρω; Στῆθι τοίνυν γενναίως, καὶ τὴν ἀσπίδα προβαλλόμενος, καὶ νεκρὸν ὄντα ἔλκυσσον ἀπὸ τῆς μάχης τὸν σὸν ἀδελφὸν διὰ τῆς μακροθυμίας. Ἐτρωσεν αὐτὸν ὁ θυμός; Μὴ τρώση καὶ σύ, ἀλλὰ καὶ τὸ πρότερον ἔκβαλε βέλος. Ἄν γὰρ οὕτως ἀλλήλοις ὀμιλῶμεν, ταχέως πάντες ὑγιεῖς ἐσό-
15 μεθα· ἂν δὲ κατ' ἀλλήλων ὀπλιζώμεθα, οὐδὲ τοῦ διαβόλου χρεῖα λοιπὸν πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀπώλειαν. Ἄπας μὲν γὰρ ὁ πόλεμος χαλεπός, μάλιστα δὲ ὁ ἐμφύλιος. Οὗτος δὲ καὶ τοῦ ἐμφυλίου χαλεπώτερος, ὅσω μείζονα τῆς πολιτείας ἡμῖν τὰ δικαιώματα, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς συγγενείας αὐτῆς. Ἀπέκτεινέ
20 ποτε τὸν Ἄβελ ὁ ἀδελφὸς καὶ αἷμα ἐξέχεε συγγενικόν, ἀλλ' οὗτος ἐκείνου παρανομώτερος ὁ φόνος, ὅσω καὶ τὰ τῆς ἀγχιστείας μείζω καὶ τὰ τοῦ θανάτου χαλεπώτερα. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ τὸ σῶμα ἔτρωσε, σὺ δὲ κατὰ τῆς ψυχῆς τὸ ξίφος ἠκόμισας. Ἀλλ' ἔπαθες πρῶτος κακῶς; Ἀλλ' οὐ τὸ παθεῖν, ἀλλὰ τὸ ποιῆ-
25 σαι κακῶς, τοῦτό ἐστι τὸ παθεῖν κακῶς. Σκόπει δέ· ἔσφαξεν ὁ

κός γι' αὐτόν. Εἶναι δικός σου ἀδελφός, γεννήθηκε ἀπό τήν ἴδια μητέρα μ' ἐσένα. Εἶναι δικό σου μέλος, εἶναι καλεσμένος στό ἴδιο τραπέζι. Ἀλλά, λέγει, μέ προσβάλλει περισσότερο. Λοιπόν καί ὁ μισθός σου θά εἶναι μεγαλύτερος καί περισσότερος. Γι' αὐτό μάλιστα εἶναι δίκαιο ν' ἀφήσεις τό θυμό, ἐπειδή δέχτηκε θανάσιμο χτύπημα, ἐπειδή τόν πλήγωσε ὁ διάβολος.

9. Μή λοιπόν τοῦ φέρεις χτύπημα καί ἐσύ, οὔτε νά ρίζεις κάτω τόν ἑαυτό σου μαζί μ' ἐκεῖνον. Γιατί ὅσο θά εἶσαι ὀρθιος, μπορεῖς καί ἐκεῖνον νά σώσεις, ἐάν ὅμως καταστρέψεις τόν ἑαυτό σου, ἀνταποδίδοντας τήν προσβολή, ποιός θά σᾶς σηκώσει στή συνέχεια; Ἐκεῖνος πού πληγώθηκε; Ἀλλά δέ θά μπορέσει ἀφοῦ εἶναι πεσμένος κάτω. Μήπως ἐσύ πού ἔπεσες μαζί του; Καί πῶς, ἀφοῦ δέν μπόρεσες νά βοηθήσεις τόν ἑαυτό σου, θά κατορθώσεις νά βοηθήσεις ἄλλον; Στάσου λοιπόν γενναῖα, καί, προβάλλοντας τήν ἀσπίδα, καί ἐνῶ εἶναι νεκρός, τράβηξε ἀπό τή μάχη τόν ἀδελφό σου μέ τή μακροθυμία. Τόν πλήγωσε ὁ θυμός; Μήν τόν πληγώσεις καί ἐσύ, ἀλλά βγάλε καί τό προηγούμενο βέλος. Γιατί, ἂν συναναστρεφόμεστε ἔτσι μεταξύ μας, γρήγορα ὅλοι θά γίνομε ὑγιεῖς. Ἐάν ὅμως ὀπλιζόμεστε ὁ ἕνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου, δέ χρειάζεται στή συνέχεια ὁ διάβολος γιά τή δική μας καταστροφή. Γιατί ὁ πόλεμος γενικά εἶναι φοβερός, καί ιδιαίτερα ὁ ἐμφύλιος. Αὐτός ὅμως εἶναι πιό φοβερός ἀπό τόν ἐμφύλιο, ὅσο μεγαλύτερα εἶναι τά δικαιώματα ἀπό τή συμπεριφορά μας, ἢ μᾶλλον καί ἀπό τή συγγένειά της. Σκότωσε κάποτε τόν Ἄβελ ὁ ἀδελφός καί ἔχυσε αἷμα συγγενικό, ἀλλ' αὐτός ὁ φόνος εἶναι τόσο πιό παράνομος ἀπό ἐκεῖνον, ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ πνευματική συγγένεια καί φοβερότερος ὁ θάνατος. Γιατί ἐκεῖνος πλήγωσε τό σῶμα, ἐσύ ὅμως ἀκόνισες τό ξίφος ἐναντίον τῆς ψυχῆς. Ἀλλ' ἔπαθες πρῶτος κακό; Ὅμως ὄχι τό νά ἔπαθες κακό, ἀλλά τό νά κάμεις κακό, αὐτό εἶναι πραγματικό κακό πού παθαίνει κανεῖς. Πρόσεξε ὅμως:

Καὶν, ἐσφάγη ὁ Ἄβελ· τίς οὖν ἦν ὁ νεκρός; Ὁ μετὰ τὸν θάνατον βοῶν, «φωνή», γάρ, φησί, «τοῦ αἵματος Ἄβελ τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με», ἢ ὁ ἐν τῷ ζῆν τρέμων καὶ δεδοικώς; Οὗτος γάρ, οὗτος νεκροῦ παντὸς ἐλεεινότερος ἦν.

5 Εἶδες πῶς βέλτιον τὸ ἀδικεῖσθαι, κἂν μέχρι φόνου τις χωρῆ; Μάθε πῶς χειρόν τὸ ἀδικεῖν, κἂν μέχρις αἵματος τις ἰσχύσῃ. Ἐπληξε καὶ κατέβαλε τὸν ἀδελφὸν ἐκεῖνος, ἀλλ' ὁ μὲν ἐστεφανοῦτο, ὁ δὲ ἐκολάζετο· ἀνηρέθη καὶ ἐσφάγη παρὰ τὸ δίκαιον ὁ Ἄβελ, ἀλλ' ὁ μὲν τελευτῶν κατηγορεῖ καὶ ἀνήρει καὶ
10 ἐχειροῦτο, ὁ δὲ καὶ ζῶν ἐσίγα καὶ ἠσχύνετο καὶ ἠλίσκετο καὶ τούναντίον οὐπερ ἠθελε κατεσκευάζεν. Ἀνήρει γάρ, ἐπειδὴ ἀγαπώμενον εἶδε, προσδοκῶν καὶ τῆς ἀγάπης ἐκβάλλειν αὐτόν, ἐπέτεινε δὲ τὸ φίλτρον μειζόνως, καὶ ἀποθανόντα μᾶλλον ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐπεζήτη. «Ποῦ ἐστὶν Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου;», λέ-
15 γων. Οὐ γὰρ ἔσβεσας τὸν πόθον τῷ φθόνῳ, ἀλλ' ἀνήψας μᾶλλον· οὐκ ἠλάττωσας τὴν τιμὴν τῆ σφαγῆ, ἀλλ' ἐπέτεινας πλέον. Πρὸ τούτου μὲν γάρ σοι καὶ ὑπέταξεν αὐτὸν ὁ Θεός, ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν ἀνεῖλες, καὶ τετελευτηκῶς σε τιμωρήσεται· τοσοῦτον ἐμοὶ παρ' αὐτοῦ τὸ φίλτρον. Τίς οὖν ἦν ὁ καταδικασθείς; ὁ κο-
20 λάζων ἢ ὁ κολαζόμενος; ὁ τοσαύτης ἀπολαύων παρὰ τῷ Θεῷ τιμῆς ἢ ὁ καινῆ τινὶ καὶ παραδόξῳ διδόμενος τιμωρία; Οὐκ ἐφοβήθη αὐτὸν ζῶντα, φησὶν· οὐκοῦν φοβήθητι τελευτήσαντα· οὐκ ἔτρεμες μέλλων ἐπάγειν τὸ ξίφος, ληφθήσῃ τρόμῳ μετὰ τὸ ἐκχέαι τὸ αἷμα διηνεκεῖ· ζῶν σοι δοῦλος ἦν καὶ οὐκ ἠνείχου·
25 διὰ τοῦτο τελευτήσας, δεσπότης σοι γέγονε φοβερός.

1. Γεν. 4,10.

12. Γεν. 4,9.

ἔσφαξε ὁ Κάιν, σφάγηκε ὁ Ἄβελ· ποιός ἦταν ὁ νεκρός; Ἐκεῖνος πού μετά τό θάνατο φώναζε, «Γιατί τό αἷμα τοῦ ἀδελφοῦ σου Ἄβελ», λέγει, «φωνάζει σ' ἐμένα»¹¹, ἤ ἐκεῖνος πού στή ζωή του ἔτρεμε καί φοβόταν; Γιατί αὐτός ἦταν πραγματικά πιά ἄθλιος ἀπό κάθε νεκρό.

Εἶδες πῶς εἶναι καλύτερο τό νά ἀδικεῖται κανεῖς, ἔστω καί ἄν κάποιος φθάνει μέχρι τό φόνο; Μάθε πῶς εἶναι χειρότερο τό νά ἀδικεῖ κανεῖς, ἔστω καί ἄν κάποιος κατορθώσει νά κάνει φόνο. Χτύπησε καί φόνευσε τόν ἀδελφό του ἐκεῖνος, ἀλλά ὁ ἕνας στεφανωνόταν καί ὁ ἄλλος τιμωροῦνταν. Φονεύθηκε καί σφάγηκε ἀντίθετα ἀπό τό δίκαιο ὁ Ἄβελ, ἀλλ' αὐτός πεθαίνοντας κατηγοροῦσε καί φόνευε καί αἰχμαλώτιζε, ἐνῶ ὁ ἄλλος, ἄν καί ζοῦσε, σιωποῦσε καί ντρεπόταν καί αἰχμαλωτιζόταν, καί προετοίμαζε τό ἀντίθετο ἀπό ἐκεῖνο πού ἤθελε. Γιατί τόν φόνευσε, ἐπειδή τόν εἶδε νά ἀγαπιέται, προσδοκώντας νά τόν ἀπομακρύνει ἀπό τήν ἀγάπη, ὅμως μεγάλωσε πιά πολύ τήν ἀγάπη, καί ὅταν πέθανε τόν ζητοῦσε περισσότερο ὁ Θεός, λέγοντας, «Ποῦ εἶναι ὁ ἀδελφός σου Ἄβελ;»¹². Γιατί δέν ἔσβησες τόν πόθο μέ φόνο, ἀλλά τόν ἀναψες περισσότερο· δέ μείωσες τήν τιμή μέ τήν σφαγή, ἀλλά τήν αὐξήσες περισσότερο. Γιατί πρῖν ἀπ' αὐτό σ' ἐσένα τόν ὑπέταξε ὁ Θεός· ἐπειδή ὅμως τόν φόνευσες, θά σέ τιμωρήσει ἄν καί ἔχει πεθάνει. Τόσο μεγάλη εἶναι ἡ ἀγάπη του γιά μένα. Ποιός λοιπόν ἦταν ἐκεῖνος πού καταδικάστηκε; ποιός ἐκεῖνος πού τιμωροῦσε ἢ ἐκεῖνος πού τιμωροῦνταν; ἐκεῖνος πού ἀπολάμβανε τόση τιμή ἀπό τό Θεό ἢ ἐκεῖνος πού παραδινόταν σέ κάποια καινούρια καί παράξενη τιμωρία; Δέν τόν φοβήθηκες, λέγει, ὅταν ζοῦσε, νά τόν φοβηθεῖς λοιπόν τώρα πού πέθανε. Δέν ἔτρεμες ὅταν ἐπρόκειτο νά τραβήξεις τό ξίφος, θά σέ καταλάβει διαρκῆς τρόμος μετά τό χύσιμο τοῦ αἵματος. Ὅταν ζοῦσε ἦταν δούλος σου, καί δέν ἄντεχες ἕνα τέτοιο πράγμα, γι' αὐτό, τώρα πού

Ταῦτ' οὖν ἐννοῶντες, ἀγαπητοί, φύγωμεν φθόνον, σβέσωμεν κακίαν, ἀγάπην ἀντιδιδόντες ἀλλήλοις, ἵνα τὰ ἐκ ταύτης καρπωσώμεθα ἀγαθὰ, καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

πέθανε. ἔγινε φοβερός κύριος γιά σένα. Σκεπτόμενοι λοιπόν αὐτά, ἀγαπητοί, ἄς ἀποφεύγουμε τό φθόνο, ἄς σβήσουμε τήν κακία. ἀνταποδίδοντας ἀγάπη μεταξύ μας, γιά νά κερδίσομε τά ἀγαθά πού προέρχονται ἀπ' αὐτήν, καί κατά τήν παρούσα ζωή καί κατά τή μέλλουσα, μέ τή χάρη καί φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στόν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καί ἡ δύναμη στούς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ι'

(Ρωμ. 4,23–5,11)

«Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ
εἰς δικαιοσύνην, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογιζε-
σθαι, τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείροντα Ἰησοῦν τὸν
Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν».

5 1. Πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ τοῦ Ἀβραάμ εἰπὼν, καὶ περὶ τῆς
πίστεως αὐτοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ τι-
μῆς, ἵνα μὴ λέγῃ ὁ ἀκροατής, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς; ἐκεῖνος γάρ
ἐστι ὁ δικαιοθεὶς, ἴστησιν ἡμᾶς ἐγγὺς τοῦ πατριάρχου πάλιν.
Τοσαύτη τῶν πνευματικῶν λόγων ἡ δύναμις. Τὸν γὰρ ἐξ
10 ἐθνῶν, τὸν ἄρτι προσελθόντα, τὸν οὐδὲν ἐργασάμανον, οὐ μόν-
ον τοῦ Ἰουδαίου τοῦ πιστοῦ οὐδὲν ἔφησεν ἔλαττον ἔχειν, ἀλλ'
οὐδὲ τοῦ πατριάρχου· μᾶλλον δέ, εἰ χρή τι θαυμαστὸν εἰπεῖν,
καὶ πολλῶ πλέον. Τοσαύτη γὰρ ἡμῶν ἡ εὐγένεια, ὡς τὴν ἐκεί-
νου πίστιν τῆς ἡμετέρας τύπον εἶναι. Καὶ οὐκ εἶπεν, εἰ δὲ
15 ἐκείνῳ ἐλογίσθη, εἰκὸς ὅτι καὶ ἡμῖν, ἵνα μὴ ποιήσῃ αὐτὸ συλλο-
γισμόν· ἐξ ἀυθεντίας δὲ τῶν θείων φθέγγεται νόμων, καὶ τῆς
Γραφῆς ἀπόφασιν αὐτὸ ὄλον ποιεῖ. Διὰ τί γὰρ ἐγράφη, φησίν,
ἀλλ' ἢ ἵνα μάθωμεν, ὅτι καὶ ἡμεῖς οὕτω δικαιοῦμεθα; Τῷ γὰρ
αὐτῷ Θεῷ πεπιστεύκαμεν ὑπὲρ τῶν αὐτῶν πραγμάτων, εἰ καὶ
20 μὴ ἐπὶ τῶν αὐτῶν προσώπων.

ΟΜΙΛΙΑ Ι΄

(Ρωμ. 4,23 – 5,11)

«Δέ γράφτηκε ὁμως γι' αὐτόν μόνο, ὅτι λογαριάστηκε σ' αὐτόν ἡ πίστη σάν δικαιοσύνη, ἀλλά γράφτηκε καί γιά μᾶς, στούς ὁποίους πρόκειται νά λογαριασθεῖ, γιά μᾶς πού πιστεύουμε σ' αὐτόν πού ἀνέστησε τόν Ἰησοῦ τόν Κύριό μας ἀπό τούς νεκρούς».

1. Ἄφου εἶπε πολλά καί μεγάλα γιά τόν Ἀβραάμ, καί γιά τήν πίστη του καί γιά τή δικαιοσύνη του καί γιά τήν τιμή του ἀπό τό Θεό, γιά νά μή λέγει ὁ ἀκροατής, καί τί σχέση ἔχει αὐτό μέ μᾶς; γιατί ἐκεῖνος εἶναι πού δικαιώθηκε, μᾶς τοποθετεῖ πάλι κοντά στόν πατριάρχη. Τόσο μεγάλη εἶναι ἡ δύναμη τῶν πνευματικῶν λόγων. Γιατί γιά ἐκεῖνον πού προέρχεται ἀπό τούς ἐθνικούς, γιά ἐκεῖνον πού προσῆλθε στήν πίστη πρὶν ἀπό λίγο, γιά ἐκεῖνον πού δέν ἔκαμε τίποτε, ὄχι μόνο εἶπε πώς δέν ἔχει τίποτε λιγότερο ἀπό τόν πιστό Ἰουδαῖο, ἀλλά καί ἀπό τόν πατριάρχη. Ἡ καλύτερα, ἂν πρέπει νά ποῦμε κάτι θαυμαστό, ἔχει καί πολύ περισσότερο. Γιατί τόσο εὐγενική εἶναι ἡ καταγωγή μας, ὥστε ἡ πίστη του εἶναι τύπος τῆς δικῆς μας πίστεως. Καί δέν εἶπε, ἂν ὁμως λογαριάστηκε σ' ἐκεῖνον, εἶναι φυσικό πώς θά λογαριασθεῖ καί σ' ἐμᾶς, γιά νά μήν κάνει αὐτό συλλογισμό, ἀλλά μιλάει ἀπό τήν αὐθεντία τῶν θείων νόμων καί παρουσιάζει αὐτό ὅλο ἀπόφαση τῆς ἁγίας Γραφῆς. Γιατί λοιπόν, λέγει, γράφτηκε παρά γιά νά μάθουμε, ὅτι καί ἐμεῖς δικαιωνόμαστε ἔτσι; Γιατί στόν ἴδιο Θεό ἔχουμε πιστέψει γιά τά ἴδια πράγματα, ἂν καί ὄχι στά ἴδια πρόσωπα.

Εἰπὼν δὲ τὴν πίστιν ἡμῶν, λέγει καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλαν-
 θρωπίαν τὴν ἄφατον, ἣν αἰεὶ περιστρέφει, τὸν σταυρὸν εἰς μέσον
 φέρων, ὃ καὶ νῦν ἐδήλωσεν εἰπὼν· «ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παρα-
 πτώματα ἡμῶν καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν». Ὅρα
 5 πῶς τὴν αἰτίαν εἰπὼν τοῦ θανάτου, τὴν αὐτὴν καὶ ἀπόδειξιν
 ἀναστάσεως ποιεῖται. Διὰ τί γὰρ ἐσταυρώθη, φησίν; Οὐ δι' οἰ-
 κείαν ἁμαρτίαν· καὶ δῆλον ἐκ τῆς ἀναστάσεως. Εἰ γὰρ ἦν ἁμαρ-
 τωλὸς, πῶς ἀνέστη; εἰ δὲ ἀνέστη, εὐδὴλον ὅτι ἁμαρτωλὸς οὐκ
 ἦν· εἰ δὲ ἁμαρτωλὸς οὐκ ἦν, πῶς ἐσταυρώθη; Δι' ἑτέρους. Εἰ
 10 δὲ δι' ἑτέρους, πάντως ἀνέστη. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς, Πῶς τοσού-
 τοις ἁμαρτήμασιν ὄντες ὑπεύθυνοι δυνάμεθα δικαιωθῆναι; ἔδει-
 ξε τὸν πάντα ἀπαλείψαντα τὰ ἁμαρτήματα, ἵνα καὶ ἐκ τῆς πί-
 στεως τοῦ Ἀβραάμ, δι' ἧς ἐδικαιώθη, καὶ ἐκ τῆς τοῦ πάθους
 τοῦ σωτηρίου, δι' οὗ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπηλλάγημεν, βε-
 15 βαιώσῃ τὸν λόγον. Εἰπὼν δὲ αὐτοῦ τὸν θάνατον, λέγει καὶ τὴν
 ἀνάστασιν. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἀπέθανεν, ἵνα ὑπευθύνους ἔχη κο-
 λάσει καὶ καταδίκους, ἀλλ' ἵνα εὐεργετήσῃ· ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἀπέ-
 θανε καὶ ἀνέστη, ἵνα δικαίως ἐργάσῃται.

«Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν
 20 Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». Τί ἐστίν, «εἰρήνην
 ἔχωμεν»; Τινὲς μὲν φασιν ὅτι, μὴ δὴ στασιάζωμεν φιλονεικοῦν-
 τες τὸν νόμον εἰσαγαγεῖν, ἐμοὶ δὲ δοκεῖ περὶ πολιτείας ἡμῖν λοι-
 πὸν διαλέγεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ περὶ πίστεως διαλεχθεῖς
 καὶ τῆς διὰ τῶν ἔργων δικαιοσύνης, αὐτὴν προῦθηκεν· ἵνα μὴ
 25 τις νομίση ραθυμίας ὑπόθεσιν εἶναι τὰ λεγόμενα, φησίν· «εἰρή-
 νην ἔχωμεν»· τουτέστι, μηκέτι ἁμαρτάνωμεν, μηδὲ πρὸς τὰ
 πρότερα ἐπανερχώμεθα· τοῦτο γὰρ ἐστὶ πόλεμον ἔχειν πρὸς τὸν
 Θεόν. Καὶ πῶς δυνατόν, φησί, τὸ μηκέτι ἁμαρτάνειν; Πῶς τὸ
 πρότερον ἐγένετο δυνατόν; Εἰ γὰρ τοσούτων ὄντες ὑπεύθυνοι,

Ἄφοῦ εἶπε ὁμως γιά τήν πίστη μας, ἀναφέρει καί τήν ἀνέκφραστη φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, πού πάντοτε ἀναφέρει, φέρνοντας στή μέση τό σταυρό, πράγμα πού καί τώρα παρουσίασε λέγοντας· «Ὁ ὁποῖος παραδόθηκε στό θάνατο γιά τά δικά μας ἀμαρτήματα καί ἀναστήθηκε γιά τή δικαίωσή μας». Βλέπε πῶς, ἀφοῦ ἀνέφερε τήν αἰτία τοῦ θανάτου, τήν ἴδια κάνει καί ἀπόδειξη τῆς ἀνάστασης. Γιατί, ἂν ἦταν ἀμαρτωλός, πῶς ἀναστήθηκε; Ἄν ὁμως ἀναστήθηκε, εἶναι ὀλοφάνερο πῶς δέν ἦταν ἀμαρτωλός. Ἄν ὁμως δέν ἦταν ἀμαρτωλός, πῶς σταυρώθηκε; Γιά ἄλλους. Ἄν ὁμως σταυρώθηκε γιά ἄλλους, ὅπως δέποτε ἀναστήθηκε. Γιά νά μή λέγεις λοιπόν, πῶς μποροῦμε νά δικαιωθοῦμε, ἐνῶ εἴμαστε ὑπεύθυνοι γιά τόσα πολλά ἀμαρτήματα; ἔδειξε ἐκεῖνον πού ἐξάλειψε ὅλα τά ἀμαρτήματα, γιά νά ἐπιβεβαιώσῃ τό λόγο καί ἀπό τήν πίστη τοῦ Ἀβραάμ, μέ τήν ὁποία δικαιώθηκε, καί ἀπό τήν πίστη στό σωτήριο πάθος, μέ τό ὁποῖο ἔχουμε ἀπαλλαγῆ ἀπό τά ἀμαρτήματα. Ἄφοῦ ἀνέφερε ὁμως τό θάνατό του, ἀναφέρει καί τήν ἀνάσταση. Γιατί δέν πέθανε γι' αὐτό, γιά νά ἔχει ὑπεύθυνους γιά τιμωρία καί κατάδικους, ἀλλά γιά νά εὐεργετήσῃ. Γι' αὐτό λοιπόν καί πέθανε καί ἀναστήθηκε, γιά νά μᾶς κάνει δικαίους.

«Ἄφοῦ λοιπόν γίναμε δίκαιοι ἀπό τήν πίστη, ἄς ἔχουμε εἰρήνη μέ τό Θεό μέ τή βοήθεια τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ». Τί σημαίνει, «Ἄς ἔχουμε εἰρήνη»; Μερικοί λέγουν νά προβάλομε τό νόμο, ἐμένα ὁμως μοῦ φαίνεται ὅπως μᾶς μιλάει τώρα γιά τή συμπεριφορά. Ἐπειδή λοιπόν εἶπε πολλά γιά τήν πίστη καί τή δικαίωση ἀπό τά ἔργα, αὐτήν πρῶτα ἔβαλε. Γιά νά μή νομίσει κανεῖς πῶς τά λόγια αὐτά εἶναι ὑπόθεση ἀδιαφορίας, λέγει· «Ἄς ἔχουμε εἰρήνη». Δηλαδή, ἄς μήν ἀμαρτάνομε ποτέ πιά, οὔτε νά ἐπιστρέφομε πρός τά προηγούμενα, γιατί αὐτό σημαίνει ὅτι ἔχουμε πόλεμο μέ τό Θεό. Καί πῶς εἶναι δυνατό, λέγει, τό νά μήν ἀμαρτάνομε ποτέ πιά; Πῶς ἔγινε δυνατό τό προηγούμενο; Γιατί ἂν, ἐνῶ ἤμασταν ὑπεύθυνοι γιά τόσα ἀμαρ-

πάντων ἀπήλλάγημεν διὰ τοῦ Χριστοῦ, πολλῶ μᾶλλον ἐν οἷς ἔσμεν μεῖναι δι' αὐτοῦ δυνησόμεθα.

Οὐ γάρ ἐστιν ἴσον μὴ οὖσαν εἰρήνην λαβεῖν, καὶ δοθεῖσαν κατασχεῖν. ἐπειδήπερ ἡ κτήσις τῆς φυλακῆς χαλεπώτερον ἢ ἡ
 5 ὁμῶς γέγονε τὸ χαλεπώτερον εὐκολον καὶ εἰς ἔργον ἐξέβη. Οὐ-
 κοῦν ἔσται καὶ τὸ εὐκολώτερον ἡμῖν εὐκατόρθωτον, ἂν ἐχώμε-
 θα τοῦ καὶ ἐκεῖνα ἡμῖν ἠνικότες. Ἐνταῦθα δὲ οὐ τὸ εὐκολον αἰ-
 νίττεσθαι μοι δοκεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐλογον. Εἰ γὰρ αὐτὸς
 ἡμᾶς ἀπήλλαξεν ἐκπολεμωμένους, εὐλογον μένειν ἐπὶ τῆς κα-
 10 ταλλαγῆς, καὶ ταύτην ἀποδοῦναι αὐτῷ τὴν ἀμοιβήν, ἵνα μὴ
 δόξη σκαιούσ καὶ ἀγνώμονας κατηλλαχέναι τῷ Πατρὶ. «Δι' αὐ-
 τοῦ γάρ», φησί, «καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει». Εἰ
 τοίνυν μακρὰν ὄντας προσήγαγε, πολλῶ μᾶλλον ἐγγύς γενο-
 μένους καθέξει.

15 2. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς πανταχοῦ τὰ δύο τίθησι, καὶ τὰ παρ'
 αὐτοῦ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν. Ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτοῦ ποικίλα καὶ πολλὰ
 καὶ διάφορα· καὶ γὰρ ἀπέθανε δι' ἡμᾶς, καὶ κατήλλαξεν ἡμᾶς,
 καὶ προσήγαγε, καὶ χάριν ἔδωκεν ἄφατον· ἡμεῖς δὲ τὴν πίστιν
 εἰσηνέγκαμεν μόνον· διό φησιν, «ἐν τῇ πίστει εἰς τὴν χάριν ταύ-
 20 τὴν, ἐν ᾗ ἐστήκαμεν». Ποίαν, εἶπέ μοι, χάριν; Τὸ καταξιωθῆναι
 τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως, τὸ τῆς πλάνης ἀπαλλαγῆναι, τὸν τὴν
 ἀλήθειαν ἐπιγνῶναι, τὸ πάντων ἐπιτυχεῖν τῶν διὰ τοῦ βαπτί-
 σματος ἀγαθῶν· εἰς τοῦτο γὰρ ἡμᾶς προσήγαγεν, ἵνα ταῦτα λά-
 βωμεν τὰ δῶρα· οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἵνα ἀμαρτημάτων ἄφεσις γέ-
 25 νηται καὶ ἀπαλλαγὴ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ μυρίων ἀπολαύσωμεν
 ἀξιωμαίων.

τήματα, ἀπαλλαχτήκαμε μέ τό Χριστό ἀπ' ὄλα, πολύ περισσότερο θά μπορέσομε μέ αὐτόν νά μείνομε σ' ἐκεῖνα πού εἶμαστε.

Γιατί δέν εἶναι τό ἴδιο ν' ἀποκτήσομε εἰρήνη πού δέν ὑπῆρχε, καί νά κρατήσομε αὐτήν πού δόθηκε, ἐπειδή βέβαια ἡ ἀπόκτηση εἶναι πιά δύσκολο πράγμα ἀπό τή φύλαξη. Ἄλλ' ὅμως τό πιά δύσκολο ἔγινε εὐκολο καί πραγματοποιήθηκε. Ἐπομένως καί τό πιά εὐκολο θά εἶναι εὐκολοκατόρθωτο σ' ἐμᾶς, ἂν ἀκολουθοῦμε ἐκεῖνον πού γιά χάρη μας κατόρθωσε καί ἐκεῖνα. Ἐδῶ ὅμως μοῦ φαίνεται πῶς δέν ὑπονοεῖ μόνο τό εὐκολο, ἀλλά καί τό εὐλογο. Γιατί, ἂν αὐτός μᾶς συμφιλίωσε, ἐνῶ ἤμασταν ἐχθροί του, εἶναι εὐλογο νά παραμένομε στή συμφιλίωση καί νά τοῦ ἀποδώσομε αὐτήν τήν ἀμοιβή, γιά νά μή φανεῖ πῶς ἔχει συμφιλιώσει μέ τόν Πατέρα σκαιούς καί ἀχάριστους. «Γιατί ὁ Χριστός», λέγει, «μᾶς ἔφερε μέ τήν πίστη μας στήν κατάσταση αὐτή». Ἐάν λοιπόν, ἐνῶ βρισκόμασταν μακριά, μᾶς ἔφερε κοντά, πολύ περισσότερο θά μᾶς κρατήσει, ἂν πλησιάσομε κοντά.

2. Ἐσύ ὅμως πρόσεχε, παρακαλῶ, πῶς παντοῦ ἀναφέρει τά δύο, καί τά δικά του καί τά δικά μας. Ἄλλά τά δικά του βέβαια εἶναι ποικίλα καί πολλά καί διαφορετικά, γιατί καί πέθανε γιά χάρη μας, καί μᾶς συμφιλίωσε, καί μᾶς ὀδήγησε κοντά, καί μᾶς ἔδωσε χάρη ἀνέκφραστη, ἐνῶ ἐμεῖς προσφέραμε τή πίστη μόνο. Γι' αὐτό λέγει, «Μέ τήν πίστη στή χάρη αὐτή, στήν ὁποία στεκόμαστε σταθερά». Πές μου, ποιά χάρη; Τό νά καταξιωθοῦμε νά γνωρίσομε τό Θεό, τό νά ἀπαλλαχθοῦμε ἀπό τήν πλάνη, τό νά γνωρίσομε καλά τήν ἀλήθεια, τό νά ἐπιτύχομε μέ βάπτισμα ὄλα τά ἀγαθά. Σ' αὐτό λοιπόν μᾶς ὀδήγησε, γιά νά λάβομε αὐτά τά δῶρα· οὔτε βέβαια ἀπλά γιά νά γίνει συγχώρηση καί ἀπαλλαγή ἀπό τά ἁμαρτήματα μόνο, ἀλλά γιά νά ἀπολαύσομε καί ἄπειρα ἀξιώματα.

Καὶ οὐδὲν ἐν τούτοις ἔσται, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ἐπιγγεγαιματο, τὰ ἀπόρρητα ἐκεῖνα καὶ νοῦν καὶ λόγον ὑπερβαίνοντα ἀγαθὰ. Ἰὼ-
 περ ἀμφοτέρα τέθεικε· τῷ μὲν γὰρ εἶπεῖν, «τὴν χάριν», τὰ πα-
 ρόντα ἐδήλωσεν, ἄπερ ἐλάβομεν, τῷ δὲ εἶπεῖν, «καὶ καυχώμε-
 5 θα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ», τὰ μέλλοντα ἐξεκάλυψεν
 ἅπαντα. Καὶ καλιῶς εἶπεν, «ἐν ἧ ἔστήκαμεν». Τοιαύτη γὰρ ἡ
 τοῦ Θεοῦ χάρις· οὐκ ἔχει τέλος, οὐκ οἶδε πέρας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ
 μείζονα ἀεὶ πρόεισιν. ὅπερ ἐπ' ἀνθρώπων οὐκ ἔστι. Οἷόν τι
 λέγω· ἔλαβέ τις ἀρχὴν καὶ δόξαν καὶ δυναστείαν, ἀλλ' οὐχ
 10 ἔστηκεν ἐπὶ ταύτης διηνεκῶς, ἀλλὰ ταχέως αὐτῆς ἐκπίπτει,
 κἂν μὴ ἄνθρωπος ἀφέληται, θάνατος ἐπελθὼν ἀφαιρήσεται
 πάντως. Τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐ τοιαῦτα· οὔτε γὰρ ἄνθρωπος, οὐ
 χρόνος, οὐ περίστασις πραγμάτων, οὐκ αὐτὸς ὁ διάβολος, οὐχ ὁ
 θάνατος ἐπελθὼν ἐκβαλεῖν αὐτῶν ἡμᾶς δυνήσεται, ἀλλ' ὅταν
 15 ἀποθάνωμεν, τότε ἀκριβέστερον αὐτὰ κατέχομεν, καὶ πλειόνων
 ἀεὶ προϊόντες ἀπολαύομεν.

Ὡστε, εἰ διαπιστεῖς τοῖς μέλλουσιν, ἀπὸ τῶν παρόντων
 καὶ ὧν ἔλαβες ἤδη, καὶ ἐκείνοις πίστευε. Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπε,
 «καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ», ἵνα μάθης
 20 οἷαν ψυχὴν τὸν πιστὸν ἔχειν δεῖ. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ τῶν δεδομένων
 μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν μελλόντων ὡς δεδομένων πεπληρο-
 φορηῆσθαι χρή· καυχᾶται γάρ τις ἐπὶ τοῖς ἤδη παρασχεθεῖσιν.
 Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ τῶν μελλόντων ἐλπίς οὕτω βεβαία καὶ σαφής,
 ὡς ἡ τῶν δεδομένων, καὶ ἐν ἐκείνῃ, φησὶν, ὁμοίως καυχώμε-
 25 θα· διὰ τοῦτο καὶ δόξαν αὐτὰ ἐκάλεσεν. Εἰ γὰρ εἰς τὴν τοῦ
 Θεοῦ συντελεῖ δόξαν, πάντως ἐκβήσεται, εἰ καὶ μὴ δι' ἡμᾶς,
 ἀλλὰ δι' αὐτόν. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὅτι τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ ἄζια

Καί οὔτε σ' αὐτά σταμάτησε, ἀλλ' ὑποσχέθηκε καί ἄλλα, ἐκεῖνα τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ πού ξεπερνοῦν καί νοῦ καί λόγο. Γι' αὐτό ἀκριβῶς ἀνέφερε καί τὰ δύο. Γιατί μέ τό νά πει, «Τή χάρη», δήλωσε τὰ παρόντα πού λάβαμε, ἐνῶ μέ τό νά πει, «Καί καυχιόμαστε ἐλπίζοντας ν' ἀπολαύσουμε τή δόξα τοῦ Θεοῦ», ἀποκάλυψε ὅλα τὰ μελλοντικά. Καί καλά εἶπε, «Στήν ὁποία στεκόμαστε σταθερά». Γιατί τέτοια εἶναι ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ. Δέν ἔχει τέλος, δέ γνωρίζει πέρας, ἀλλά καί σέ μεγαλύτερα πάντοτε προχωράει. πράγμα πού δέν εἶναι δυνατό στούς ἀνθρώπους. Τί θέλω νά πῶ· ἀπέκτησε κάποιος ἀρχή καί δόξα καί ἐξουσία, ὅμως δέ στάθηκε πάνω σ' αὐτήν παντοτινά, ἀλλά γρήγορα τή χάνει, καί ἄν ἀκόμη δέν τοῦ τήν ἀφαιρέσει ἄνθρωπος, ὅπως δὴποτε θά τήν ἀφαιρέσει ὁ θάνατος, ὅταν ἔρθει. Ἐκεῖνα ὅμως πού ἀνήκουν στό Θεό δέν εἶναι τέτοια. Γιατί οὔτε ὁ ἄνθρωπος, οὔτε ὁ χρόνος, οὔτε ἡ συγκυρία τῶν πραγμάτων, οὔτε ὁ ἴδιος ὁ διάβολος, οὔτε ὁ θάνατος, ὅταν ἔρθει, θά μπορέσει νά μᾶς ἀπομακρύνει ἀπ' αὐτά. Ἄλλ' ὅταν πεθάνονε, τότε μέ περισσότερη ἀκρίβεια τὰ κατέχομε, καί ἀπολαμβάνομε περισσότερα, καθώς προχωροῦμε πάντοτε.

Ἐπομένως, ἐάν δυσπιστεῖς στά μελλοντικά ἀγαθὰ, ἀπό τὰ παρόντα καί ἀπό ἐκεῖνα πού ἔλαβες ἤδη, νά πιστεύεις καί σ' ἐκεῖνα. Γιατί γι' αὐτό εἶπε, «Καί καυχιόμαστε ἐλπίζοντας νά ἀπολαύσομε τή δόξα τοῦ Θεοῦ», γιά νά μάθεις ποιά ψυχή πρέπει νά ἔχει ὁ πιστός. Γιατί ὄχι μόνο γι' αὐτά πού ἔχουν δοθεῖ, ἀλλά καί γιά τὰ μελλοντικά σάν νά ἔχουν δοθεῖ, πρέπει νά ἔχουμε βεβαιωθεῖ, γιατί καυχιέται κανεῖς γι' αὐτά πού ἔχουν ἤδη δοθεῖ. Ἄφοῦ λοιπόν καί ἡ ἐλπίδα τῶν μελλοντικῶν εἶναι τόσο βέβαιη καί σαφής, ὅπως ἡ ἐλπίδα ἐκείνων πού ἔχουν δοθεῖ, καί γιά ἐκείνη, λέγει, μέ ὅμοιο τρόπο καυχιόμαστε. Γι' αὐτό καί δόξα τὰ ὀνόμασε αὐτά. Γιατί, ἄν συντελοῦν στή δόξα τοῦ Θεοῦ, ὅπως δὴποτε θά πραγματοποιηθοῦν, καί ἄν ἀκόμη

καυχῆσεως; Αὐτὰ μὲν οὖν τὰ παρόντα κακὰ ἱκανὰ ἡμᾶς καλλωπίσαι καὶ ποιῆσαι ἐν αὐτοῖς ἐναβρύνεσθαι· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· «οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν».

Ἐννόησον τοίνυν ἡλίκα τὰ μέλλοντα, ὅταν καὶ ἐπὶ τοῖς δο-
 5 κοῦσιν εἶναι λυπηροῖς μέγα φρονῶμεν. Τοσαύτη ἢ τοῦ Θεοῦ δωρεά, καὶ οὕτως οὐδὲν αὐτῆς ἀηδές. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἔξωθεν πραγμάτων οἱ μὲν ἀγῶνες πόνον ἔχουσι καὶ ὀδύνην καὶ ταλαιπωρίαν, οἱ δὲ στέφανοι καὶ τὰ ἔπαθλα τὴν ἡδονὴν κομίζουσιν· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τῶν ἐπάθλων τὰ παλαιίσματα οὐχ
 10 ἦττον ἡμῖν ἡδίω. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ μὲν οἱ πειρασμοὶ τότε ἦσαν, ἡ δὲ βασιλεία ἐν ἐλπίσι, καὶ τὰ μὲν δεινὰ ἐν χερσὶ, τὰ δὲ χρηστὰ ἐν προσδοκίᾳ, τοῦτο δὲ τοὺς ἀσθενεστέρους ἐξέλυσε, καὶ πρὸ τῶν στεφάνων ἤδη δίδωσιν αὐτοῖς τὰ βραβεῖα, λέγων ὅτι καὶ ἐν ταῖς θλίψεσι δεῖ καυχᾶσθαι. Καὶ οὐκ εἶπε, δεῖ καυχᾶ-
 15 σθαι ὑμᾶς, ἀλλὰ, «καυχώμεθα», φησὶν, ἡμεῖς, ἐν τῷ οἰκείῳ προσώπῳ παραίνεσιν εἰσάγων. Εἶτα, ἐπειδὴ ἐδόκει ξένον εἶναι καὶ παράδοξον τὸ εἰρημένον, εἰ τὸν λιμῶ παλαίοντα καὶ ἐν ἀλύσει καὶ ἐν βασάνοις ὄντα, καὶ ὑβριζόμενον καὶ ὄνειδιζόμενον καυχᾶσθαι δεῖ, εἶναί φησιν, οὐ δι' ἐκεῖνα τὰ μέλλοντα μόνον,
 20 ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὰ τὰ παρόντα· καὶ γὰρ αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς αἱ θλίψεις ἀγαθὸν πρᾶγμα ἐστί.

Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι εἰς ὑπομονὴν ἀλείφουσι. Διόπερ εἰπὼν, «καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν», καὶ τὴν αἰτίαν προσέθηκε, λέγων· «εἰδότες, ὅτι ἡ θλιψὶς ὑπομονὴν κατεργάζεται». Ὅρα πά-

ὄχι γιά μᾶς, ἀλλά γι' αὐτόν. Καί τί λέγω, λέγει, ὅτι τά μελλοντικά ἀγαθά εἶναι ἄξια γιά καύχηση; Ἀλλά καί τά παρόντα κακά εἶναι ἱκανά νά γίνουν ἐγκαλώπισμά μας καί νά μᾶς κάνουν νά ὑπερηφανευόμαστε γι' αὐτά. Γι' αὐτό καί πρόσθεσε: «Καί ὄχι μόνο γιά τή δόξα, ἀλλά καυχιόμαστε καί γιά τίς θλίψεις».

Σκέψου λοιπόν πόσο σπουδαῖα εἶναι τά μελλοντικά, ὅταν μεγαλοφρονοῦμε καί γιά ἐκεῖνα πού φαίνονται πώς εἶναι λυπηρά. Τόσο μεγάλη εἶναι ἡ δωρεά τοῦ Θεοῦ, καί ἔτσι τίποτε δικό της δέν εἶναι δυσάρεστο. Γιατί στά ἔξω πράγματα οἱ ἀγῶνες ἔχουν κόπο καί πόνο καί ταλαιπωρία, ἐνῶ τά στεφάνια καί τά βραβεῖα φέρνουν τήν εὐχαρίστηση. Ἐδῶ ὅμως δέ συμβαίνει τό ἴδιο, ἀλλ' οἱ ἀγῶνες δέν μᾶς εἶναι λιγότερο εὐχάριστοι ἀπό τά βραβεῖα. Ἐπειδή λοιπόν πολλοί ἦταν τότε οἱ πειρασμοί, ἐνῶ ἡ βασιλεία βρισκόταν στίς ἐλπίδες, καί τά κακά πάλι ἦταν πραγματικότητα, ἐνῶ τά ἀγαθά βρισκόνταν στήν προσδοκία, καί αὐτό ἦταν ἐκεῖνο πού παρέλυε τούς ἀσθενέστερους, δίνει σ' αὐτούς τά βραβεῖα, ἤδη καί πρὶν ἀπό τά στεφάνια, λέγοντας ὅτι καί στίς θλίψεις πρέπει νά καυχιόμαστε. Καί δέν εἶπε, πρέπει νά καυχιέστε, ἀλλά «Καυχιόμαστε», λέγει, παρουσιάζοντας τήν παραίνεση στό δικό του πρόσωπο. Ἐπειτα, ἐπειδή ὁ λόγος φαινόταν πώς εἶναι ἀσυνήθιστος καί παράξενος, ἐάν πρέπει νά καυχιέται ἐκεῖνος πού ἀγωνίζεται μέ πείνα, καί πού εἶναι σέ δεσμά καί σέ βάσανα, καί πού περιφρονεῖται καί χλευάζεται, ἐξηγεῖ στή συνέχεια αὐτό. Καί τό πῶς σημαντικό βέβαια εἶναι, ὅτι ἄξια γιά καύχηση λέγει πώς εἶναι, ὄχι γιά ἐκεῖνα τά μελλοντικά μόνο, ἀλλά καί γι' αὐτά τά παρόντα. Γιατί πραγματικά οἱ ἴδιες οἱ θλίψεις εἶναι ἀπό μόνες τους ἀγαθό πράγμα.

Γιά ποιό λόγο; Γιατί ἀσκοῦν σέ ὑπομονή. Γι' αὐτό ἀκριβῶς, ἀφοῦ εἶπε, «Καυχιόμαστε στίς θλίψεις», πρόσθεσε καί τήν αἰτία, λέγοντας: «Γιατί γνωρίζομε, ὅτι ἡ θλίψη ἀσκεῖ σιγά

λιν τὴν φιλονεικίαν Παύλου, πῶς εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπει τὸν
 λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ αἱ θλίψεις μάλιστα ἀπαγορεύειν ἐποιοῦν
 ὑπὲρ τῶν μελλόντων αὐτοὺς καὶ εἰς ἀπογίνωσιν ἐνέβαλλον, λέ-
 γει ὅτι δι' αὐτὰς μὲν τὰς χεῖρας χρὴ παρρεῖν καὶ μὴ ἀπογινώσκειν
 5 τὰ μέλλοντα. «Ἦ γὰρ θλίψις ἰσχυρόν κατεργάζεται», φησὶν,
 «ἢ δὲ ὑπομονὴ δοκιμῆν, ἢ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἢ δὲ ἐλπίς οὐ κα-
 ταισχύνει». Οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἀναιρετικάι τῆς τοιαύτης ἐλπίδος
 αἱ θλίψεις, ἀλλὰ καὶ κατασκευαστικάι. Ἐχει μὲν γὰρ καὶ πρὸ
 τῶν μελλόντων μέγιστον καρπὸν τὴν ὑπομονὴν ἢ θλίψις καὶ τὸ
 10 δόκιμον ποιεῖν τὸν πειραζόμενον, συντελεῖ δέ τι καὶ πρὸς τὰ
 μέλλοντα, τὴν γὰρ ἐλπίδα ἀκμάζειν ἐν ἡμῖν ποιεῖ. Οὐδὲν γὰρ
 οὕτω χρηστὰ ἐλπίζειν παρασκευάζει, ὡς ἀγαθὸν συνειδός.

3. Οὐδεὶς γὰρ τῶν ὀρθῶς βεβιωκότων ἀπιστεῖ περὶ τῶν μελ-
 λόντων, ὥσπερ οὖν τῶν ἡμελημένων πολλοὶ πονηρῶ πιεζόμε-
 15 νοι συνειδότες οὐδὲ κρίσιν οὐδὲ ἀντίδοσιν εἶναι βούλονται. Τί
 οὖν; ἐν ἐλπίσιν ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ; Ἐν ἐλπίσι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἀνθρω-
 πίναις, αἱ διαπίπτουσι καὶ καταισχύνουσι πολλάκις τὸν ἐλπίσαν-
 τα, τοῦ προσδοκηθέντος προΐστασθαι τελευτήσαντος, ἢ ζῶντος
 μεταβληθέντος. Ἄλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα, ἀλλὰ βεβαία καὶ
 20 ἀκίνητος ἢ ἐλπίς. Ὁ γὰρ ἐπαγγειλάμενος ἀεὶ ζῆ, ἡμεῖς
 τε οἱ μέλλοντες αὐτῶν ἀπολαύσεσθαι, κἂν ἀποθάνωμεν, ἀνα-
 στησόμεθα πάλιν, καὶ οὐδὲν ὄλως ἐστὶν ὃ δύναται ἡμᾶς κατα-
 ισχύῃναι, ὡς εἰκῆ καὶ μάτην καὶ ἐπὶ σαθραῖς ἐπαρθέντας ἐλπίσιν.
 Ἀπαλλάξας τοίνυν αὐτοὺς ἰκανῶς ἀμφισβητήσεως ἀπάσης διὰ
 25 τούτων τῶν ρημάτων, οὐχ ἴστησι μέχρι τῶν παρόντων τὸν λό-
 γον, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλλοντα πάλιν ἐπάγει, εἰδὼς τοὺς ἀσθενεστέ-

σιγά τήν ὑπομονή». Βλέπε πάλι τήν ἐπιμονή τοῦ Παύλου, πῶς στό ἀντίθετο στρέφει τό λόγο. Ἐπειδή δηλαδή οἱ θλίψεις ἔκαναν προπάντων αὐτούς νά κουράζονται γιά τά μελλοντικά καί τούς ὀδηγοῦσαν σέ ἀπόγνωση, λέγει ὅτι γι' αὐτές λοιπόν πρέπει νά ἔχουμε θάρρος καί νά μὴν ἀπελπιζόμεστε γιά τά μελλοντικά. «Γιατί ἡ θλίψη ἀσκεῖ σιγά σιγά τήν ὑπομονή», λέγει, «καί ἡ ὑπομονή τήν ἀρετή, καί ἡ ἀρετή τήν ἐλπίδα, καί ἡ ἐλπίδα δέν ντροπιάζει». Οἱ θλίψεις λοιπόν ὄχι μόνο δέν ἐξαφανίζουν αὐτήν τήν ἐλπίδα, ἀλλά καί τήν αὐξάνουν. Γιατί ἡ θλίψη ἔχει βέβαια καί πρὶν ἀπό τά μελλοντικά ἀγαθὰ μέγιστο καρπὸ τήν ὑπομονή καί τό ὅτι κάνει τέλειον ἐκεῖνον πού δοκιμάζεται, συντελεῖ ὅμως κάπως καί πρὸς τά μελλοντικά ἀγαθὰ, ἀφοῦ κάνει ἀκμαία μέσα μας τήν ἐλπίδα. Γιατί τίποτε δέν μᾶς κάνει τόσο νά ἐλπίζουμε γιά τά ἀγαθὰ, ὅσο ἡ ἀγαθή συνείδησις.

3. Κανείς ἀπό ἐκείνους πού ἔχουν ζήσει σωστά δέ δυσπιστεῖ γιά τά μελλοντικά, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια ἀπό ἐκείνους πού ἔχουν παραμελήσει πολλοί, ἐπειδή πιέζονται ἀπό πονηρὴ συνείδηση, δέ θέλουν νά ὑπάρχει οὔτε κρίση οὔτε ἀνταπόδοση. Τί λοιπόν συμβαίνει; σ' ἐλπίδες βρίσκονται τά ἀγαθὰ μας; Σ' ἐλπίδες βέβαια, ἀλλ' ὄχι σ' ἀνθρώπινες, πού διαψεύδονται καί ντροπιάζουν πολλές φορές ἐκεῖνον πού ἔχει ἐλπίσει, ἀφοῦ ἐκεῖνος πού ἀναμενόταν νά πραγματοποιήσῃ αὐτό πέθανε, ἢ ἐνῶ ζοῦσε ἄλλαξε. Ὅμως τά δικά μας δέν εἶναι τέτοια, ἀλλ' ἡ ἐλπίδα εἶναι βέβαιη καί σταθερὴ. Γιατί ἐκεῖνος πού ὑποσχέθηκε πάντοτε ζεῖ, καί ἐμεῖς, πού πρόκειται ν' ἀπολαύσουμε αὐτά, καί ἂν ἀκόμη πεθάνουμε, θά ἀναστηθοῦμε πάλι, καί τίποτε γενικά δέν ὑπάρχει πού νά μπορεῖ νά μᾶς ντροπιάσει, σάν δηλαδή νά ὑπερηφανευθήκαμε χωρὶς λόγο καί στά χαμένα καί μέ σαθρὲς ἐλπίδες. Ἀφοῦ λοιπόν τούς ἀπομάκρυνε ἄρκετά κάθε ἀμφιβολία μ' αὐτά τά λόγια δέ σταματᾷ τό λόγο μέχρι τά παρόντα, ἀλλά προσθέτει πάλι τά μελλοντικά, γνωρίζοντας πῶς οἱ ἀσθενέστε-

ρους καὶ τὰ παρόντα ζητούντας καὶ οὐκ ἀρκουμένους τούτοις. Καὶ πιστοῦται αὐτὰ ἀπὸ τῶν ἤδη δοθέντων.

Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, Τί οὖν, εἰ μὴ βούλεται ἡμῖν χαρίσασθαι ὁ Θεός; Ὅτι μὲν γὰρ δύναται καὶ μένει καὶ ζῆ, πάντες
 5 ἴσμεν· πόθεν δέ, ὅτι καὶ βουλήσεται; Ἀπὸ τῶν ἤδη γεγενημέ-
 νων. Ποίων γεγενημένων! Τῆς ἀγάπης, ἣν περὶ ἡμᾶς ἐπεδείξα-
 το. Τί ποιήσας, φησί; Πνεῦμα ἅγιον δούς. Διόπερ εἰπών, «ἡ ἐλ-
 πὶς οὐ καταισχύνει», ἐπήγαγε τὴν ἀπόδειξιν τούτου, λέγων,
 «ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν». Καὶ
 10 οὐκ εἶπε, δέδοται, ἀλλ', «ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν», τὸ
 δασιλὲς ἐμφαίνων. Ὁ γὰρ μέγιστον ἦν δῶρον, τοῦτο ἔδωκεν,
 οὐκ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ἀλλ' ὃ τούτων ἀπάντων τι-
 μιώτερον ἦν, καὶ ἀγγέλους ἐξ ἀνθρώπων, καὶ υἱοῦς Θεοῦ, καὶ
 ἀδελφοὺς τοῦ Χριστοῦ κατεσκεύαζε. Τί δέ ἐστι τοῦτο; Τὸ
 15 Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ δὲ οὐκ ἐβούλετο μεγάλοις ἡμᾶς μετὰ τοὺς
 πόνους στεφάνοις δωρήσασθαι, οὐκ ἂν πρὸ τῶν πόνων τосαῦ-
 τα ἔδωκεν ἀγαθὰ· νῦν δὲ τὸ θερμὸν αὐτοῦ τῆς ἀγάπης δείκνυται
 ἐντεῦθεν, ὅτι οὐκ ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἡμᾶς ἐτίμησεν, ἀλλ'
 ἀθρόον τὴν πηγὴν τῶν ἀγαθῶν ἐξέχεε, καὶ ταῦτα πρὸ τῶν
 20 ἀγώνων.

Ὡστε, κἂν μὴ σφόδρα ἦς ἄξιος, μὴ ἀπογίνωσκε, ἔχων με-
 γάλην συνήγορον τοῦ δικάζοντος τὴν ἀγάπην. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ
 αὐτὸς εἰπών, «ἡ ἐλπίς οὐ καταισχύνει», οὐ τοῖς ἡμετέροις κα-
 τορθώμασιν, ἀλλὰ τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν ἀνέθηκεν. Εἰπών
 25 δὲ τοῦ Πνεύματος τὴν δόσιν, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ τὸν σταυρόν,
 λέγων οὕτως· «ἔτι γὰρ ὁ Χριστός, ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, κατὰ
 καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε. Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις

ροι στήν πίστη καί τά παρόντα ζητοῦν καί δέν ἀρκοῦνται σ' αὐτά. Καί ἐπιβεβαιώνει αὐτά ἀπό ἐκεῖνα πού δόθηκαν ἤδη.

Γιά νά μή λέγει δηλαδή κάποιος, τί λοιπόν, ἂν δέ θέλει νό μᾶς τά χαρίσει ὁ Θεός; γιατί τό ὅτι μπορεῖ καί μένει καί ζεῖ. ὅλοι τό γνωρίζομε, ἀπό πού ὅμως θά μάθουμε, ὅτι καί θά θελήσει; Ἀπό αὐτά πού ἔχουν ἤδη γίνει. Ἀπό πού ἔχουν γίνει; Ἀπό τήν ἀγάπη, πού ἔδειξε γιά μᾶς. Τί, λέγει κάνοντας; Δίνοντας Πνεῦμα ἅγιο. Γι' αὐτό, ἀφοῦ εἶπε, «Ἡ ἐλπίδα δέν ντροπιάζει», πρόσθεσε τήν ἀπόδειξη αὐτοῦ, λέγοντας, «Γιατί ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἔχει χυθεῖ μέσα στίς καρδιές μας». Καί δέν εἶπε, ἔχει δοθεῖ, ἀλλά «Ἔχει χυθεῖ μέσα στίς καρδιές μας», γιά νά δείξει τήν ἀφθονία της. Γιατί ἐκεῖνο πού ἦταν μέγιστο δῶρο, αὐτό ἔδωσε, ὄχι τόν οὐρανό καί τή γῆ καί τή θάλασσα, ἀλλ' αὐτό πού ἦταν πιά πολύτιμο ἀπ' ὅλα αὐτά, καί ἔκανε ἀπό ἀνθρώπους ἀγγέλους καί υἱούς Θεοῦ καί ἀδελφούς τοῦ Χριστοῦ. Καί ποιό εἶναι αὐτό; Τό Πνεῦμα τό ἅγιο. Ἐάν ὅμως δέν ἤθελε νά μᾶς δωρίσει μεγάλα στεφάνια ὕστερα ἀπό τούς κόπους, δέ θά μᾶς ἔδινε τόσα ἀγαθά πρίν ἀπό τούς κόπους. Τώρα ὅμως δείχνει τή θερμότητα τῆς ἀγάπης του ἀπό ἐδῶ, γιατί δέ μᾶς τίμησε σιγά σιγά καί λίγο λίγο, ἀλλά ἔχυσε ὅλη τήν πηγὴ τῶν ἀγαθῶν, καί αὐτά ἔγιναν πρίν ἀπό τούς ἀγῶνες.

Ἐπομένως καί ἂν ἀκόμη δέν εἶσαι πάρα πολύ ἄξιος, μήν ἀπελπίζεσαι, γιατί ἔχεις μεγάλο συνήγορο τήν ἀγάπη τοῦ κριτῆ. Γι' αὐτό λοιπόν, ἀφοῦ εἶπε καί αὐτός, «Ἡ ἐλπίδα δέν ντροπιάζει», ἀπέδωσε τό καθετί ὄχι στά δικά μας κατορθώματα, ἀλλά στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Ἀφοῦ ἀνέφερε ὅμως τή χορήγηση τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μεταβαίνει πάλι στή συνέχεια στό σταυρό, λέγοντας τά ἐξῆς: «Γιατί, ὅταν ἀκόμη ἐμεῖς ἤμασταν ἀσθενεῖς, ὁ Χριστός πέθανε γιά τούς ἀσθενεῖς στόν κατάλληλο καιρό. Βέβαια πολύ δύσκολα θά βρεθεῖ κάποιος νά πεθάνει γιά ἓνα

ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν.
 Συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ Θεός». Ὁ δὲ λέγει
 τοιοῦτόν ἐστιν· εἰ γὰρ ὑπὲρ ἀνδρὸς ἐναρέτου οὐκ ἂν ἔλοιτο τις
 ταχέως ἀποθανεῖν, ἐνόησον τοῦ Δεσπότη σου τὴν ἀγάπην,
 5 ὅταν μὴ ὑπὲρ ἐναρέτων αὐτός, ἀλλ' ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν καὶ
 ἐχθρῶν φαίνεται σταυρωθεῖς, ὅπερ καὶ μετὰ ταῦτά φησιν· «ὅτι,
 εἰ ἀμαρτωλῶν ἡμῶν ὄντων, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε,
 πολλῶ οὐκ μᾶλλον, δικαιωθέντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ,
 σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς. Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κα-
 10 τηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶ
 μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ.

Καὶ δοκεῖ μὲν ταυτολογία εἶναι τὰ εἰρημένα, οὐκ ἔστι δὲ
 τῷ μετὰ ἀκριβείας προσέχοντι. Σκόπει δέ· βούλεται πιστώσα-
 σθαι περὶ τῶν μελλόντων αὐτούς· καὶ πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς τοῦ
 15 δικαίου γνώμης ἐντρέπει, εἰπὼν, ὅτι ἐπληροφορήθη κάκεῖνος,
 «ὅτι, ὃ ἐπήγγελται Θεός, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι»· ἔπειτα ἀπὸ
 τῆς χάριτος τῆς δοθείσης, εἶτα ἀπὸ τῶν θλίψεων, ὅτι ἱκαναὶ εἰς
 ἐλπίδα ἡμᾶς ἀγαγεῖν· καὶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος πάλιν οὐπὲρ ἐλά-
 βομεν· λοιπὸν δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἡμετέρας κακίας
 20 τῆς ἔμπροσθεν τοῦτο κατασκευάζει. Καὶ δοκεῖ μὲν, ὅπερ ἔφθην
 εἰπὼν, ἐν εἶναι τὸ εἰρημένον, εὐρίσκεται δὲ καὶ δύο καὶ τρία καὶ
 πολλῶ πλείονα ὄντα· πρῶτον μὲν, ὅτι ἀπέθανε· δεύτερον δέ,
 ὅτι ὑπὲρ ἀσεβῶν· τρίτον δέ, ὅτι κατήλλαξεν, ὅτι ἔσωσεν, ὅτι
 ἐδικαίωσεν, ὅτι ἀθανάτους ἐποίησεν ὅτι υἱοῦς εἰργάσατο καὶ
 25 κληρονόμους.

δίκαιο· γιά τόν ἀγαθό ἴσως καί τολμήσει νά πεθάνει. Ὁ Θεός ὁμως δείχνει τήν ἀγάπη του σ' ἐμᾶς». Αὐτό πού λέγει σημαίνει τό ἐξῆς· ἐάν λοιπόν γιά κάποιον ἐνάρετο ἄνθρωπο δέ θά προτιμήσει κανείς νά πεθάνει ἀμέσως, σκέψου τήν ἀγάπη τοῦ Κυρίου, ὅταν φαίνεται πώς αὐτός δέ σταυρώθηκε γιά ἐνάρετους, ἀλλά γιά ἁμαρτωλούς καί ἐχθρούς, πράγμα πού καί ὕστερα ἀπ' αὐτά λέγει· «Γιατί, ἂν ὁ Χριστός πέθανε γιά μᾶς, ἐνώ ἡμασταν ἁμαρτωλοί, πολύ περισσότερο λοιπόν τώρα, πού δικαιωθήκαμε μέ τό αἷμα του, θά σωθοῦμε μέ τή βοήθειά του ἀπό τήν ὀργή. Γιατί, ἂν συμφιλιωθήκαμε μέ τό Θεό μέ τό θάνατο τοῦ Υἱοῦ του, ὅταν ἡμασταν ἐχθροί, πολύ περισσότερο τώρα, πού συμφιλιωθήκαμε, θά σωθοῦμε μέ τή ζωή του».

Καί φαίνεται βέβαια τά λεγόμενα πώς εἶναι τά ἴδια, δέν εἶναι ὁμως γιά ἐκεῖνον πού τά ἐξετάζει μέ προσοχή. Ἀλλά πρόσεχε· θέλει νά τούς βεβαιώσει γιά τά μελλοντικά. Καί πρῶτα τά παρουσιάζει ἀπό τή διάθεση τοῦ δικαίου, λέγοντας, ὅτι βεβαιώθηκε ἐκεῖνος, «Ὅτι ἐκεῖνο πού ὑποσχέθηκε ὁ Θεός, εἶναι δυνατός καί νά τό ἐκτελέσει». Ἐπειτα ἀπό τή χάρη πού μᾶς δόθηκε, καί ἔπειτα ἀπό τίς θλίψεις, γιατί μποροῦν νά μᾶς ὀδηγήσουν στήν ἐλπίδα, καί ἀπό τό ἅγιο Πνεῦμα πάλι πού λάβαμε. Στή συνέχεια ὁμως ἀποδεικνύει αὐτό καί ἀπό τό θάνατο καί ἀπό τή δική μας προηγούμενη κακία. Καί φαίνεται βέβαια, πράγμα πού εἶπα προηγουμένως, πώς ἓνα εἶναι τό λεγόμενο, στήν πραγματικότητα ὁμως νά εἶναι δύο καί τρία καί πολύ περισσότερα. Πρῶτο, ὅτι πέθανε· δεύτερο, ὅτι πέθανε γιά χάρη τῶν ἀσεβῶν· καί τρίτο, ὅτι μᾶς συμφιλίωσε, ὅτι μᾶς ἔσωσε, ὅτι μᾶς δικαίωσε, ὅτι μᾶς ἔκανε ἄνθρώπους, ὅτι μᾶς ἔκανε υἱούς καί κληρονόμους.

Οὐ τοίνυν ἀπὸ τοῦ θανάτου μόνον ἰσχυρίζεσθαι χρή, φησίν,
 ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ δοθέντος ἡμῖν διὰ τοῦ θανάτου· καίτοι γε, εἰ
 καὶ τεθνήκει μόνον ὑπὲρ ἡμῶν τοιούτων ὄντων, μέγιστον ἦν
 δεῖγμα ἀγάπης τὸ γεγενημένον, ὅταν δὲ φαίνεται καὶ ἀποθνή-
 5 σκων δωρούμενος, καὶ τοιαῦτα δωρούμενος, καὶ τοιούτοις
 οὔσι, πᾶσαν ὑπερβολὴν ἀποκρύπτει τὰ γεγενημένα, καὶ τὸν
 σφόδρα ἀναίσθητον εἰς πίστιν ἄγει. Οὐδὲ γὰρ ἄλλος ἐστὶν ὁ
 μέλλων σῶζειν ἡμᾶς, ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ οὕτω φιλήσας ἀμαρτω-
 λούς ὄντας, ὡς καὶ ἑαυτὸν ἐκδοῦναι. Εἶδες πόσῃν ἔχει τὸ
 10 χωρίον τοῦτο κατασκευὴν πρὸς τὴν τῶν μελλόντων ἐλπίδα;
 Πρὸ μὲν γὰρ τούτου δύο δύσκολα ἦν πρὸς σωτηρίαν ἡμῖν, τὸ
 ἀμαρτωλούς εἶναι, καὶ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Δεσπότης δεῖν
 σωθῆναι, ὅπερ καὶ ἀπίθανον ἦν πρὶν ἢ γενέσθαι καὶ πολλῆς δε-
 ὄμενον τῆς ἀγάπης ἵνα γένηται· νυνὶ δέ, ἐπειδὴ ταῦτα ἐξέβη, τὰ
 15 λειπόμενα εὐκολώτερα· καὶ γὰρ φίλοι γεγόναμεν, καὶ θανάτου
 λοιπὸν οὐ δεῖ.

Ὁ τοίνυν τῶν ἐχθρῶν οὕτω φεισάμενος, ὥστε μὴ φείσα-
 σθαι τοῦ Παιδός, φίλων ὄντων οὐ προστήσεται, ὅτε λοιπὸν
 οὐδὲ τοῦ τὸν Παῖδα ἐκδοῦναι χρεῖα; Ἦ γὰρ διὰ τὸ μὴ βούλε-
 20 σθαί τις, ἢ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι, κἂν βούληται, πολλάκις οὐ
 σώζει, ὧν οὐδὲν ἔστιν εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ἐξ ὧν τὸν Υἱὸν ἐξέ-
 δωκεν. Ὅτι δὲ καὶ δύναται, καὶ αὐτὸ ὁμοίως ἀπέδειξεν ἐξ ὧν
 ἀμαρτωλούς ὄντας ἐδικαίωσε. Τί οὖν λοιπὸν τὸ κωλύον ἐστι
 τυχεῖν τῶν μελλόντων ἡμᾶς; Οὐδέν. Εἶτα πάλιν, ἵνα μὴ ἀμαρ-
 25 τωλούς καὶ ἐχθρούς καὶ ἀσθενεῖς ἀκούσας καὶ ἀσεβεῖς, μέλλῃ

“Οχι λοιπόν μόνο από τό θάνατο πρέπει νά γινόμασε ισχυροί, ἀλλά καί από ἐκεῖνο πού μᾶς δόθηκε μέ τό θάνατο. “Αν καί βέβαια καί ἄν ἀκόμη εἶχε πεθάνει μόνο γιά χάρη μας, ἐνῶ ἤμασταν τέτοιοι, αὐτό τό πράγμα θά ἦταν μέγιστη ἀπόδειξη ἀγάπης, ὅταν ὅμως φαίνεται πώς, καί πεθαίνοντας, δίνει δῶρα, καί μάλιστα τέτοια δῶρα, καί ἐνῶ ἤμασταν τέτοιοι, αὐτά τά πράγματα ξεπερνοῦν κάθε ὑπεροχή καί ὀδηγοῦν στήν πίστη καί αὐτόν πού εἶναι ὑπερβολικά ἀναίσθητος. Γιατί δέν εἶναι ἄλλος αὐτός πού πρόκειται νά μᾶς σώσει, ἀλλ’ ἐκεῖνος πού τόσο μᾶς ἀγάπησε, ἄν καί ἤμασταν ἁμαρτωλοί, ὥστε νά παραδώσει καί τόν ἑαυτό του στό θάνατο. Εἶδες πόσο συμβάλλει τό χωρίο αὐτό στήν ἐλπίδα τῶν μελλοντικῶν ἀγαθῶν; Γιατί πρῖν ἀπό αὐτό δύο δύσκολα πράγματα ὑπῆρχαν γιά τή σωτηρία μας, τό ὅτι καί ἁμαρτωλοί ἤμασταν, καί ὅτι ἔπρεπε νά σωθοῦμε μέ τό θάνατο τοῦ Κυρίου, πράγμα πού ἦταν καί ἀπίθανο προτοῦ νά γίνει, καί χρειαζόταν πολλή ἀγάπη γιά νά πραγματοποιηθεῖ. Τώρα ἐπειδή ἔγιναν αὐτά, τά ὑπόλοιπα εἶναι εὐκόλα, γιατί καί φίλοι ἔχουμε γίνει, καί ὁ θάνατος δέ χρειάζεται στή συνέχεια.

Αὐτός λοιπόν πού λυπήθηκε τόσο πολύ τούς ἐχθρούς, ὥστε νά μή λυπηθεῖ τό παιδί του, τώρα πού εἴμαστε φίλοι δέ θά βοηθήσει, τή στιγμή πού δέ χρειάζεται πιά νά παραδώσει τόν Υἱό του; Γιατί πολλές φορές κάποιος δέ σώζει ἢ γιατί δέ θέλει ἢ γιατί δέν μπορεῖ, ἔστω καί ἄν θέλει, ἀπό τά ὅποια τίποτε δέν μπορούμε νά ποῦμε γιά τό Θεό, ἀπό τό γεγονός ὅτι παρέδωσε τόν Υἱό του. “Οτι ὅμως καί μπορεῖ, καί αὐτό τό ἀπέδειξε ὁμοίως ἀπό τό γεγονός ὅτι μᾶς δικαίωσε, ἐνῶ ἤμασταν ἁμαρτωλοί. Ποιό λοιπόν μπορεῖ νά εἶναι στή συνέχεια τό ἐμπόδιο γιά νά ἐπιτύχουμε τά μελλοντικά ἀγαθά; Κανένα.

αἰσχύνεσθαι καὶ ἐρυθριᾶν, ἄκουσον τί φησιν· «οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν». Τί ἐστίν, «οὐ μόνον δέ»; Οὐ μόνον ἐσώθημεν, φησίν, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα δι' αὐτὸ
 5 τοῦτο, δι' ὃ νομίζει τις ἡμᾶς ἐγκαλύπτεσθαι.

Τὸ γὰρ ἐν τοσαύτῃ πονηρίᾳ ζῶντας ἡμᾶς σωθῆναι, τοῦ σφόδρα ἀγαπηθῆναι παρὰ τοῦ σώζοντος μέγιστον σημεῖον ἐστίν. Οὐ γὰρ δι' ἀγγέλων ἢ ἀρχαγγέλων, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Μονογενοῦς ἔσωσεν. Ὡστε καὶ τὸ σῶσαι, καὶ τὸ τοιούτους
 10 ὄντας σῶσαι, καὶ τὸ διὰ τοῦ Μονογενοῦς τοῦτο ποιῆσαι, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς διὰ τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλὰ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, μυρίους ἡμῖν καυχήσεως πλέκει στεφάνους. Οὐδὲν γὰρ ἴσον εἰς δόξης λόγον καὶ παρρησίας τοῦ φιλεῖσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ φιλεῖν αὐτὸν τὸν ἀγαπῶντα. Τοῦτο τοὺς ἀγγέλους ποιεῖ
 15 λαμπρούς, τοῦτο τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς δυνάμεις, τοῦτο βασιλείας μεῖζον· διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πρὸ τῆς βασιλείας τοῦτο ἐτίθει· διὰ τοῦτο καὶ τὰς ἀσωμάτους μακαρίζω δυνάμεις, ὅτι καὶ φιλοῦσιν αὐτὸν καὶ πάντα ὑπακούουσιν. Ἐντεῦθεν γοῦν αὐτοὺς καὶ ὁ προφήτης ἐθαύμαζε λέγων· «δυνατοὶ ἰσχυροὶ ποιοῦντες τὸν
 20 λόγον αὐτοῦ»· ἐντεῦθεν καὶ τὰ Σεραφίμ ὁ Ἡσαΐας ἀνεκήρυττε, τὴν μεγάλην αὐτῶν ἐνδεικνύμενος ἀρετὴν ἐκ τοῦ ἐστάναι πλησίον τῆς δόξης ἐκείνης, ὅπερ μεγίστης ἀγάπης σημεῖον ἦν.

34. Ζηλώσωμεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς τὰς ἄνω δυνάμεις, καὶ μὴ μόνον ἐγγὺς τοῦ θρόνου στήναι σπουδάσωμεν, ἀλλὰ καὶ ἔνοι-

1. Ψαλμ. 102,20.

2. Βλ. Ἡσ. 5,1-7.

Ἐπειτα πάλι, γιά νά μήν ντρέπεσαι καί κοκκινίζεις στό μέλλον, ἐπειδή ἄκουσες ἀμαρτωλούς καί ἐχθρούς, ἀσθενεῖς καί ἀσεβεῖς, ἄκουσε τί λέγει· «Καί ὄχι μόνο, ἀλλά καί καυχίομαστε γιά τίς εὐεργεσίες τοῦ Θεοῦ, μέ τή βοήθεια τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέ τόν ὁποῖο τώρα λάβαμε τή συμφιλίωση». Τί συμαίνει, «Καί ὄχι μόνο»; Ὅχι μόνο σωθήκαμε, λέγει, ἀλλά καί καυχίομαστε γι' αὐτό ἀκριβῶς, γιά τό ὁποῖο νομίζει κανεῖς πῶς ντρέπόμαστε.

Γιατί τό νά σωθοῦμε, ἐνῶ ζούσαμε μέσα σέ τόση κακία, εἶναι μέγιστη ἀπόδειξη τοῦ ὅτι μᾶς ἀγάπησε ὑπερβολικά ἐκεῖνος πού μᾶς σώζει. Γιατί δέ μᾶς ἔσωσε μέ ἀγγέλους ἢ ἀρχαγγέλους, ἀλλά μέ τό Μονογενή Υἱό του. Ἐπομένως, καί τό ὅτι μᾶς ἔσωσε, καί τό ὅτι ἄν καί ἤμασταν τέτοιοι μᾶς ἔσωσε, καί τό ὅτι ἔκαμε αὐτό μέ τό Μονογενή Υἱό του, καί ὄχι ἀπλά μέ τό Μονογενή Υἱό του, ἀλλά μέ τό αἷμα του, μᾶς πλέκει πάρα πολλά στεφάνια καύχησης. Γιατί δέν εἶναι τίποτε ἴσο γιά αἰτία δόξας καί παρρησίας ἀπό τό νά ἀγαπιόμαστε ἀπό τό Θεό καί νά ἀγαπᾶμε αὐτόν πού μᾶς ἀγαπάει. Αὐτό κάνει τούς ἀγγέλους λαμπρούς, αὐτό τίς ἀρχές καί τίς δυνάμεις, αὐτό εἶναι μεγαλύτερο ἀπό τή βασιλεία. Γι' αὐτό καί ὁ Παῦλος τό τοποθετοῦσε πρῖν ἀπό τή βασιλεία. Γι' αὐτό καί τίς ἀσώματες δυνάμεις μακαρίζω, γιατί καί ἀγαποῦν αὐτόν καί ὑπακούουν σ' ὅλα. Γιά τό λόγο αὐτόν λοιπόν καί ὁ προφήτης τούς θαύμαζε, λέγοντας· «Ἔσεῖς πού εἶστε δυνατοί, ὥστε νά κάνετε τό θέλημά του»¹. Γιά τό λόγο αὐτόν καί ὁ Ἡσαΐας ἐξυμνοῦσε τά Σεραφεῖμ², παρουσιάζοντας τή μεγάλη τους ἀρετή ἀπό τό ὅτι στέκονται κοντά στή δόξα ἐκείνη, πράγμα πού ἦταν ἀπόδειξη πολύ μεγάλης ἀγάπης.

4. Ἄς μιμηθοῦμε λοιπόν καί ἐμεῖς τίς οὐράνιες δυνάμεις καί ἄς φροντίσομε ὄχι μόνο νά σταθοῦμε κοντά στό θρόνο, ἀλλά

κον αὐτὸν ἔχειν τὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ καὶ μισοῦντας ἐφίλησε καὶ φιλῶν διατελεῖ· καὶ γὰρ «τὸν ἥλιον ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους». Σὺ δὲ φιλοῦντα γοῦν ἀγάπησον· φιλεῖ γάρ· Καὶ πῶς, 5 φησὶν, ὁ φιλῶν γέενναν καὶ κόλασιν καὶ τιμωρίαν ἠπειλήσε; Δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ φιλεῖν· καὶ γὰρ ἐκκόπτων σου τὴν πονηρίαν, καὶ ὥσπερ τινὶ χαλινῶ τῷ φόβῳ κατέχων σου τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω ρύμην, πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, καὶ διὰ τῶν χρηστῶν καὶ διὰ τῶν λυπηρῶν ἀναστέλλων σε τῆς ἐπὶ τὰ κάτω φορᾶς, καὶ 10 πρὸς ἑαυτὸν ἐπανάγων καὶ ἀπάγων κακίας πάσης, ἢ γεέννης ἐστὶ χαλεπωτέρα.

Εἰ δὲ γελᾶς ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις καὶ μυριάκις ἐν πονηρίᾳ ζῆν ἐθέλεις, ἢ μίαν κολάζεσθαι ἡμέραν, θαυμαστὸν οὐδέν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτό σου τῆς ἀτελοῦς γνώμης σημεῖον καὶ τῆς μέθης 15 καὶ τῆς ἀνιάτου νόσου· ἐπεὶ καὶ τὰ παιδιά τὰ μικρὰ ὅταν ἴδῃ τὸν ἱατρὸν ἢ πῦρ ἢ τομὴν ἐπάγοντα, φεύγει καὶ ἀποπηδᾷ ὀλολύζοντα καὶ σπαραττόμενα, καὶ μᾶλλον αἰρεῖται διηνεκεῖ σηπεδόνι σώματος ἐναπολέσθαι, ἢ πρόσκαιρον ὑπομείναντα πόνον, τῆς μετὰ ταῦτα ἀπολαβεῖν ὑγείας. Οἱ δὲ νοῦν ἔχοντες ἴσασιν, ὅτι τὸ 20 νοσεῖν τοῦ τέμνεσθαι χαλεπώτερον, ὥσπερ οὖν τὸ κακῶς εἶναι τοῦ κολάζεσθαι χειρόν· τὸ μὲν γὰρ θεραπεύεσθαι καὶ ὑγιαίνειν ἐστὶ, τὸ δὲ ἀπόλλυσθαι καὶ ἐν ἀρρωστίᾳ εἶναι διηνεκεῖ.

Ὅτι δὲ ἀρρωστίας ὑγεία βέλτιον, παντί που δῆλον· ἐπεὶ καὶ τοὺς ληστές, οὐχ ὅταν διορῦττωνται τὰς πλευράς, δακρῦειν 25 ἄξιον, ἀλλ' ὅταν διορῦττωσι τοίχους καὶ φονεύωσιν. Εἰ γὰρ βέλτιον ψυχὴ σώματος, ὥσπερ οὖν καὶ βέλτιον, ταύτης ἀπολ-

καί νά ἔχομε μέσα μας αὐτόν πού κάθεται πάνω στό θρόνο. Γιατί ἐκεῖνος ἀγάπησε ἀκόμη καί αὐτούς πού τόν μισοῦσαν, καί ἐξακολουθεῖ νά τούς ἀγαπάει, ἀφοῦ «Τόν ἥλιο ἀνατέλλει σέ πονηρούς καί ἀγαθούς, καί βρέχει σέ δίκαιους καί ἀδίκους»³. Ἐσύ ὁμως ἀγάπησέ τον τουλάχιστο, ἀφοῦ σέ ἀγαπάει γιατί ἀγαπάει. Καί πῶς, λέγει, αὐτός πού ἀγαπάει, ἀπειλήσε γέεννα καί κόλαση καί τιμωρία; Γι' αὐτή τήν ἴδια τήν ἀγάπη. Γιατί ξερριζώνοντας τήν κακία σου καί μέ τό φόβο σάν μέ κάποιο χαλινάρι συγκρατώντας τήν ὁρμή σου πρὸς τά χειρότερα, τά πάντα κάνει καί ἐπιχειρεῖ, ἀναχαιτίζοντάς σε καί μέ τά ἀγαθά καί μέ τά λυπηρά ἀπό τόν κατήφορο, ἐπαναφέροντάς σε πρὸς τόν ἑαυτό του, καί ἀπομακρύνοντας ἀπό κάθε κακία, ἡ ὁποία εἶναι πιο φοβερή ἀπό τή γέεννα.

Ἐάν ὁμως γελαῖς γι' αὐτά πού λέγω, καί θέλεις χίλιες φορές νά ζεῖς μέσα στήν κακία, παρά νά τιμωρεῖσαι μία ἡμέρα, δέν εἶναι καθόλου παράξενο. Γιατί πραγματικά καί αὐτό εἶναι ἀπόδειξη τῆς ἀτέλειας τῆς διάθεσῆς σου καί τῆς μέθης καί τῆς ἀθεράπευτης ἀσθένειάς σου. Ἐπειδή καί τά μικρά παιδιά, ὅταν δοῦν τόν ἰατρό νά κάνει καυτηριασμούς ἢ νά ἐγχειρίζει, φεύγουν καί ἀπομακρύνονται μέ δυνατές φωνές καί σπαραγμούς, καί προτιμοῦν πιο πολύ νά ὑποφέρουν ἀπό τή διαρκή σήψη τοῦ σώματος, παρά, ἀφοῦ ὑπομείνουν προσωρινό πόνο, νά ἀπολαμβάνουν στή συνέχεια τήν υἰγεία. Ἐκεῖνοι ὁμως πού εἶναι συνετοί γνωρίζουν, ὅτι ἡ ἀσθένεια εἶναι πιο φοβερή ἀπό τήν ἐγχείριση, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια εἶναι χειρότερη ἡ κακία ἀπό τήν τιμωρία. Γιατί ἡ μία σημαίνει θεραπεία καί υἰγεία, ἐνῶ ἡ ἄλλη καταστροφή καί παντοτινή ἀσθένεια.

Ἦ ὅτι ὁμως ἡ υἰγεία εἶναι καλύτερη ἀπό τήν ἀσθένεια, εἶναι στόν καθένα φανερό. Καθόσον καί τούς ληστές ἀξίζει νά τούς θρηνοῦμε, ὄχι ὅταν ξεσχίζονται τά πλευρά τους, ἀλλ' ὅταν τρυποῦν τοίχους καί σκοτώνουν. Γιατί, ἂν ἡ ψυχὴ εἶναι

λυμένης, μάλλον στένειν δίκαιον καὶ ὀδύρεσθαι· εἰ δὲ μὴ αἰσθάνοιτο, καὶ ταύτη μειζόνως αὐτὴν πενθεῖν δεῖ. Καὶ γὰρ τοὺς ἐρῶντας ἀκόλαστον ἔρωτα τῶν πυρεπτόντων χαλεπῶς μάλλον ἔλεειν ἄξιον, καὶ τοὺς μεθύοντας τῶν βασανιζομένων. Καὶ εἰ
 5 ταῦτα χαλεπώτερα, φησί, διὰ τί μάλλον αὐτὰ αἰρούμεθα; Ὅτι πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἀρέσκει τὰ χεῖρω, καὶ ταῦτα αἰροῦνται, τὰ ἀμείνω παρατρέχοντες. Ὅπερ καὶ ἐν ἐδέσμασιν ὄραν ἔστι καὶ ἐν πολιτείαις καὶ ἐν ζήλοις βίων καὶ ἐν ἡδονῆς ἀπολαύσει καὶ ἐν γυναιξὶ καὶ ἐν οἰκίαις καὶ ἐν ἀνδρα-
 10 πόδοις καὶ ἐν ἀγροῖς καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἄλλων ἀπάντων γινόμενον.

Τί γὰρ ἡδιον, εἶπέ μοι, γυναιξὶν ἢ ἄρρεσι μίγνυσθαι; γυναιξὶν ἢ ἡμιόνοις; Ἄλλ' ὅμως πολλοὺς εὐρήσομεν γυναῖκας μὲν παρατρέχοντας, ἀλόγοις δὲ μιγνυμένους, καὶ ἀρρένων σώμασιν
 15 ἐνουβρίζοντας, καίτοι τὰ κατὰ φύσιν τῶν παρὰ φύσιν ἡδίω· ἀλλ' ὅμως εἰσὶ πολλοὶ τὰ καταγέλαστα καὶ ἀηδῆ καὶ κόλασιν ἔχοντα ὡς ἡδέα διώκοντας. Ἐκείνοις γὰρ ἡδέα ταῦτα εἶναι δοκεῖ, φησὶν. Ἄλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἂν εἶεν ἄθλιοι, ὅτι καὶ ἡδέα νομίζουσιν εἶναι τὰ οὐχ ἡδέα. Οὕτω καὶ τὴν κόλασιν τῆς ἀμαρ-
 20 τίας χεῖρω τίθενται· οὐκ ἔστι δέ, ἀλλὰ τούνατίον ἅπαν. Εἰ γὰρ κακὸν ἦν τοῖς ἀμαρτάνουσιν, οὐκ ἂν αὐτοὺς ποιῆσαι ἐθέλησεν· ὁ γὰρ πάντα ποιῶν, ὥστε σβεσθῆναι τὴν κακίαν, οὐκ ἂν αὐτὴν ἠϋξήσεν. Οὐκ ἄρα τὸ κολάζεσθαι κακὸν τῷ πλημμελοῦντι,

καλύτερη ἀπό τό σῶμα, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια καί εἶναι, ὅταν αὐτή καταστρέφεται, εἶναι περισσότερο δίκαιο νά στενάζομε καί νά ὀδυρόμαστε· ἂν ὅμως δέν αισθάνεται, γιά τό λόγο αὐτό πρέπει νά τή θρηνοῦμε περισσότερο. Γιατί πραγματικά ἀξίζει νά λυπούμαστε περισσότερο ἐκείνους πού ἐπιθυμοῦν τόν ἀκόλαστο ἔρωτα, ἢ ἐκείνους πού μεθοῦν, ἀπό ἐκείνους πού βασανίζονται. Καί ἂν αὐτά εἶναι πίο φοβερά, λέγει, κάποιος, γιατί προτιμοῦμε αὐτά περισσότερο; Γιατί σέ ἄλλους ἀνθρώπους, σύμφωνα μέ τήν παροιμία, ἀρέσουν τά χειρότερα, καί αὐτά προτιμοῦν, πειρφρονώντας τά καλύτερα. Αὐτό τό πράγμα εἶναι δυνατό νά τό δοῦμε νά συμβαίνει καί στά φαγητά καί στίς πολιτεῖες καί στίς μιμήσεις τρόπων ζωῆς καί στήν ἀπόλαυση τῆς ἡδονῆς καί στίς γυναῖκες καί στά σπίτια καί στούς αἰχμαλώτους καί στά χωράφια καί σέ ὅλα τά ἄλλα.

Γιατί, πές μου, τί εἶναι πίο εὐχάριστο, νά ἐρχόμαστε σέ συνουσία μέ γυναῖκες ἢ μέ ἄνδρες; μέ γυναῖκες ἢ μέ ἡμίονους; Ἄλλ' ὅμως θά βροῦμε πολλούς νά περιφρονοῦν βέβαια τίς γυναῖκες, ὅμως νά ἔρχονται σέ σαρκική σχέση μέ τά ζῶα καί νά ἀσελοῦν σέ σώματα ἀνδρῶν, μολονότι βέβαια τά φυσικά εἶναι πίο εὐχάριστα ἀπό τά παρά φύση. Ἄλλ' ὅμως ὑπάρχουν πολλοί πού ἐπιδιώκουν σάν εὐχάριστα ἐκεῖνα πού εἶναι καταγέλαστα καί ἀηδή καί προκαλοῦν τήν τιμωρία. Γιατί, λέγει, σ' ἐκείνους αὐτά φαίνονται πώς εἶναι εὐχάριστα. Ἄλλά γι' αὐτό ἀκριβῶς συμβαίνει νά εἶναι δυστυχισμένοι, ἐπειδή νομίζουν πώς εἶναι εὐχάριστα ἐκεῖνα πού δέν εἶναι εὐχάριστα. Ἔτσι θεωροῦν καί τήν τιμωρία χειρότερη ἀπό τήν ἁμαρτία. Δέν εἶναι ὅμως ἔτσι, ἀλλά τό ἐντελῶς ἀντίθετο. Γιατί, ἂν ἦταν κακό σ' ἐκείνους πού ἁμαρτάνουν, δέ θά πρόσθετε κακά ὁ Θεός στά κακά, οὔτε θά ἤθελε νά τοὺς κάνει χειρότερους αὐτούς. Γιατί ἐκεῖνος πού κάνει τά πάντα, γιά νά ἐξαφανισθεῖ ἡ κακία, δέ θά ἦταν δυνατό νά τήν αὐξήσει. Δέν εἶναι ἐπομένως κακό σ' αὐτόν

ἀλλὰ τὸ οὕτως ἔχοντα μὴ κολάζεσθαι, ὡσπερ οὖν τὸ τὸν ἄρρωστοῦντα μὴ θεραπεύεσθαι.

Οὐδὲν γὰρ οὕτω κακόν, ὡς ἐπιθυμία ἄτοπος· ἄτοπον δὲ ὅταν εἴπω, καὶ τὴν τῆς τρυφῆς λέγω, καὶ τὴν τῆς δόξης τῆς ἀκαίρου, καὶ τὴν τῆς δυναστείας, καὶ τὴν ἀπάντων ἀπλῶς τῶν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν πραγμάτων. Ὁ γὰρ τοιοῦτο ὁ τὸν ὑγρὸν καὶ διαλελυμένον ζῶν βίον, δοκεῖ μὲν πάντων εἶναι μακαριώτερος, πάντων δέ ἐστιν ἀθλιώτερος, δεσποίνας χαλεπὰς καὶ τυράννους ἐπεισάγων αὐτοῦ τῇ ψυχῇ. Διὰ τοῦτο ἐπίπονον ὁ Θεὸς ἡμῖν τὸν παρόντα
 10 ἐποίησε βίον, ἵνα ἐκείνης ἡμᾶς ἀπαλλάξῃ τῆς δουλείας, καὶ εἰς καθαρὰν ἐλευθερίαν ἀγάγῃ· διὰ τοῦτο καὶ κόλασιν ἠπέιλησε καὶ πόνους συνεκλήρωσεν ἡμῶν τῇ ζωῇ, τὸ χαῦνον ἐπισφίγγων. Οὕτω γοῦν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτε μὲν τῷ πληῶ καὶ τῇ πλινθουργίᾳ προσδεδεμένοι ἦσαν καὶ ἐπιεικεῖς ἦσαν, καὶ τὸν Θεὸν ἐκάλουν
 15 συνεχῶς, ὅτε δὲ ἐλευθερίας ἀπήλαυσαν, καὶ ἐγόγγυζον, καὶ παρῶξυναν τὸν Δεσπότην, καὶ μυρίοις ἑαυτοὺς περιέπειρον κακοῖς.

Τί οὖν, φησίν, ἂν εἴποις πρὸς τοὺς ὑπὸ θλίψεως περιτραπέντας πολλάκις; Ὅτι οὐ τῆς θλίψεως ἔργον ἢ περιτροπή, ἀλλὰ τῆς ἀσθενείας τῆς ἐκείνων. Οὐδὲ γάρ, εἴ τις στόμαχον ἄρρωστον
 20 ἔχων, μὴ δέχοιτο πικρὸν φάρμακον δυνάμενον αὐτὸν καθᾶραι, ἀλλὰ καὶ ἐπιτρίβοιτο, οὐ τὸ φάρμακον αἰτιασόμεθα, ἀλλὰ τὴν ἄρρωστίαν τοῦ μέλους, ὡσπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα τὴν εὐκολίαν τῆς γνώμης. Καὶ γὰρ ὁ ὑπὸ θλίψεως περιτρεπόμενος, πολλῶ μᾶλλον ὑπὸ ἀνέσεως τοῦτο πείσεται· εἰ γὰρ δεδεμένος πίπτει (τοῦτο γὰρ
 25 ἢ θλίψις), πολλῶ μᾶλλον λελυμένος· εἰ σφιγγόμενος περιτρέπε-

πού ἀμαρτάνει ἡ τιμωρία, ἀλλά στήν κατάσταση πού βρίσκεται τό νά μήν τιμωρεῖται, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια τό νά μήν θεραπεύεται ὁ ἄρρωστος.

Τίποτε λοιπόν δέν εἶναι τόσο κακό ὅσο ἡ παράλογη ἐπιθυμία. Καί ὅταν λέγω παράλογη, ἐννοῶ καί τήν ἐπιθυμία τῆς ἀπόλαυσης, καί τήν ἐπιθυμία τῆς ἄκαιρης δόξας, καί τήν ἐπιθυμία τῆς ἐξουσίας, καί τήν ἐπιθυμία ὅλων γενικά τῶν πραγμάτων πού δέν εἶναι ἀπαραίτητα. Γιατί ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος, πού ζεῖ φιλήδονη καί χαλαρή ζωή, νομίζει βέβαια πῶς εἶναι πιά εὐτυχισμένος ἀπ' ὅλους, στήν πραγματικότητα ὅμως εἶναι πιά δυστυχισμένος ἀπ' ὅλους, τοποθετώντας στήν ψυχή του φοβερές κυρίες καί τυράννους. Γι' αὐτό ὁ Θεός μᾶς ἔκαμε δύσκολη τήν παρούσα ζωή, γιά νά μᾶς ἀπαλλάξει ἀπό τή δουλεία ἐκείνη καί νά μᾶς ὀδηγήσει στήν καθαρή ἐλευθερία. Γι' αὐτό καί ἀπειλήσε τιμωρία καί ἔνωσε μέ κόπους τή ζωή μας, περιορίζοντας τή νωθρότητά μας. Ἔτσι λοιπόν καί οἱ Ἰουδαῖοι, ὅταν ἦταν προσηλωμένοι στόν πηλό καί στήν κατασκευή πλιθιῶν, καί δίκαιοι ἦταν, καί τό Θεό καλοῦσαν συνέχεια, ὅταν ὅμως κέρδισαν τήν ἐλευθερία, καί γόγγυζαν, καί ἐξόργιζαν τόν Κύριο, καί καταπλήγωναν τόν ἑαυτό τους μέ ἄπειρα κακά.

Τί λοιπόν, λέγει, μορεῖς νά πεῖς σ' ἐκείνους πού ἀλλάζουν πολλές φορές γνώμη ἐξ αἰτίας τῆς θλίψης; Ὅτι ἡ ἀλλαγή δέν εἶναι ἔργο τῆς θλίψης, ἀλλά τῆς ἀσθενείας τους. Γιατί, ἂν κάποιος, πού ἔχει ἄρρωστο στομάχι, δέ δεχόταν πικρό φάρμακο πού θά μπορούσε νά τό καθαρίσει, ἀλλά καί κατέστρεφε αὐτό, δέ θά κατηγορήσομε τό φάρμακο, ἀλλά τήν ἄρρώστια τοῦ μέλους, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια καί ἐδῶ θά κατηγορήσομε τήν εὐκολία τῆς γνώμης. Γιατί ἐκεῖνος πού ἀλλάζει εὐκολα γνώμη ἐξ αἰτίας τῆς θλίψης πολύ εὐκολα θά πάθει αὐτό ἀπό τίς ἀνέσεις. Ἀφοῦ λοιπόν δεμένος πέφτει (γιατί αὐτό εἶναι ἡ

ται, πολλῶ μᾶλλον χαννούμενος. Καὶ πῶς δυνήσομαι, φησί, μὴ περιτραπήναι θλιβόμενος; Ἄν ἐννοήσης ὅτι, κἂν θέλῃς κἂν μὴ θέλῃς, οἴσεις τὸ ἐπενεχθέν· ἀλλ' ἂν μὲν εὐχαρίστως, κερδανεῖς τὰ μέγιστα, ἂν δὲ ἀποδυσπετῶν καὶ ἀλύων καὶ
 5 δυσφημῶν, οὔτε τὴν συμφορὰν ἐλάττω ταύτη ποιήσεις, καὶ μεῖζον ἐργάση τὸ κλυδώνιον.

Ταῦτα οὖν ἐννοῦντες, ὃ τῆς ἀνάγκης ἐστί, ποιῶμεν τῆς προαιρέσεως εἶναι τῆς ἡμετέρας. Οἷόν τι λέγω· παῖδά τις ἀπέβαλε γνήσιον, τὴν οὐσίαν ἕτερος ἄπασαν· ἂν ἐννοήσης, ὅτι λυ-
 10 θῆναι μὲν τὸ γεγεννημένον οὐκ ἔνι, ἔνι δὲ τι καρπώσασθαι καὶ ἐκ τῆς ἀνιάτου συμφορᾶς, τὸ γενναίως ἐνεγκεῖν τὸ συμβάν, καὶ ἀντὶ τῶν ρημάτων τῶν δυσφήμων εὐφημίαν ἀνενέγκῃς τῷ Δεσπότη, οὕτω τὰ ἀβουλήτως ἐπενεχθέντα κακά, προαιρέσεως ἔσται σοι κατορθώματα. Εἶδες υἱὸν ἀρπαγέντα ἄωρον; Εἶπέ,
 15 «ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο». Εἶδες οὐσίαν κενωθεῖσαν; Εἶπέ, «γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρός μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι». Εἶδες πονηροὺς εὐπραγοῦντας, καὶ δικαίους δυσ-
 ημεροῦντας καὶ μυρία πάσχοντας δεινά, οὐκ ἔγνωσ δὲ τῶν γε-
 νομένων εὐρεῖν τὴν αἰτίαν; Εἶπέ, «κτηνώδης ἐγενόμην παρὰ
 20 σοί, πλὴν ἐγὼ διαπαντὸς μετὰ σοῦ».

Εἰ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν ζητεῖς, ἐννόησον ὅτι ἔστησεν ἡμέραν, καθ' ἣν μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην, καὶ πᾶσαν ἐκβαλεῖς ἀπορίαν· τὴν γὰρ ἀξίαν τότε ἕκαστος ἀπολήψεται, ὥσπερ ὁ Λάζαρος καὶ ὁ πλούσιος. Ἀναμνήσθητι τῶν ἀποστόλων· καὶ γὰρ
 25 ἐκεῖνοι μαστιζόμενοι καὶ ἐλαυνόμενοι καὶ μυρία πάσχοντες ἔχι-

4. Ἰωβ 1,21.

5. Ἰωβ 1,21.

6. Ψαλμ. 72,22.

θλίψη), πολύ περισσότερο θά πέσει λυμένος· ἂν ἀλλάζει γνώμη ἐνῶ θλίβεται, πολύ περισσότερο θ' ἀλλάζει, ὅταν εἶναι ἀποχαυνομένος. Καί πῶς θά μπορέσω, λέγει, νά μήν ἀλλάζω γνώμη ὅταν θλίβομαι; Ἐάν κατανοήσεις ὅτι, εἴτε θέλεις εἴτε δέ θέλεις, θά ὑποφέρεις τό κακό· ἀλλ' ἂν τό ὑποφέρεις μέ εὐχαρίστηση, θά κερδίσεις πάρα πολλά, ἂν ὅμως τό ὑποφέρεις μέ ἀπελπισία καί ἀνησυχία καί βλασφημίες, οὔτε τή συμφορά θά κάμεις ἔτσι μικρότερη, ἀλλά θά κάνεις μεγαλύτερο τόν καταποντισμό.

Σκεπτόμενοι λοιπόν αὐτά, ἐκεῖνο πού εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάγκης, ἄς τό κάνομε νά εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς προέρισής μας. Ἐννοῶ τό ἐξῆς μ' αὐτό πού λέγω· ἔχασε κάποιος γνήσιο παιδί του, ἄλλος ὀλόκληρη τήν περιουσία του· ἂν κατανοήσεις ὅτι δέν εἶναι δυνατό νά διορθωθεῖ αὐτό πού ἔγινε, ἐνῶ εἶναι δυνατό νά κερδίσεις κάτι καί ἀπό τήν ἀνίατη συμφορά, τό νά ἀντέξεις δηλαδή μέ γενναιότητα αὐτό πού συνέβηκε, καί ἂν ἀντί γιά βλάσφημα λόγια ἀπευθύνεις δοξολογία στόν Κύριο, τότε τά κακά πού ἦρθαν σέ σένα χωρίς νά τό θέλεις, θά γίνουν κατορθώματα τῆς προαίρεσής σου. Εἶδες πῶς πέθανε σέ μικρή ἡλικία ὁ υἱός σου; Πές, «Ὁ Κύριος τόν ἔδωσε, ὁ Κύριος τόν πῆρε»⁴. Εἶδες πῶς χάθηκε ἡ περιουσία σου; Πές, «Ἐγώ γυμνός βγήκα ἀπό τήν κοιλιά τῆς μητέρας μου, καί γυμνός θά φύγω ἀπό τόν κόσμο αὐτόν»⁵. Εἶδες πῶς οἱ κακοί εὐημεροῦν, ἐνῶ οἱ δίκαιοι δυστυχοῦν καί ὑποφέρουν ἄπειρα κακά, καί δέ γνωρίζεις νά βρεῖς τήν αἰτία τῶν ὄσων ἔγιναν; Πές, «Σάν ζῶο ἔγιναι ἐνώπιόν σου, ἀλλά ἐγώ θά εἶμαι πάντοτε μαζί σου»⁶.

Ἐάν ὅμως ζητᾶς καί τήν αἰτία, σκέψου ὅτι ὄρισε ἡμέρα, κατά τήν ὁποία πρόκειται νά κρίνει τήν οἰκουμένη, καί θά διώξεις κάθε ἀπορία, γιατί ὁ καθένας τότε θά λάβει τό τί ἀξίζει, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Λάζαρος καί ὁ πλούσιος. Θυμήσου τούς ἀποστόλους, γιατί καί ἐκεῖνοι, ἐνῶ μαστιγώνονταν καί διώκονταν καί ὑπέφεραν ἄπειρα δεινά, χαίρονταν, ἐπειδή ἀξιώθηκαν

ρον, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασθῆναι. Καὶ σὺ τοίνυν ἂν ἀρρωστήσης, φέρε γενναίως καὶ τῷ Θεῷ χάριτας ὁμολόγει, καὶ οὕτω τὸν αὐτὸν ἐκείνοις λήψη μισθόν. Πῶς δὲ ἐν ἀρρωστίᾳ ὦν καὶ ὀδύνας δυνήσῃ τῷ Δεσπότη 5 χάριν εἰδέναι; Ἄν φιλῆς αὐτὸν γνησίως. Εἰ γὰρ εἰς κάμινον ἐμπεσόντες οἱ παῖδες οἱ τρεῖς, καὶ ἐν δεσμωτηρίοις ὄντες ἕτεροι καὶ ἐν μυρίοις ἄλλοις κακοῖς, οὐ διέλιπον εὐχαριστοῦντες, πολλῶ μᾶλλον οἱ ἐν νόσοις ὄντες καὶ ἐν ἀρρωστίαις χαλεπαῖς κατεχόμενοι τοῦτο δυνήσονται ποιεῖν.

10 Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἔστιν οὐδέν, ὃ μὴ νικᾷ πόθος· ὅταν δὲ καὶ Θεοῦ πόθος ᾖ, πάντων ἐστὶν ὑψηλότερος, καὶ οὔτε πῦρ, οὐ σίδηρος, οὐ πενία, οὐκ ἀρρωστία, οὐ θάνατος, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων φανεῖται δεινὸν τῷ τοιοῦτον κεκτημένῳ τὸν ἔρωτα, ἀλλὰ πάντων καταγελάσας, πρὸς τὸν οὐρανὸν πτήσεται καὶ 15 τῶν ἐκεῖ διατριβόντων οὐδέν ἕλατον διακεῖσεται, οὐδέν ἕτερον ὀρῶν, οὐκ οὐρανόν, οὐ γῆν, οὐ θάλατταν, ἀλλὰ πρὸς ἓν μόνον κάλλος τεταμένος τὸ τῆς δόξης ἐκείνης· καὶ οὔτε τὰ λυπηρὰ αὐτὸν τοῦ παρόντος ταπεινῶσαι δυνήσεται βίου, οὔτε ἐπάραι καὶ φυσῆσαι τὰ χρηστὰ καὶ ἡδονὴν ἔχοντα.

20 Ἐρασθῶμεν τοίνυν τοῦτον τὸν ἔρωτα (τούτου γὰρ ἴσον οὐδέν) καὶ διὰ τὰ παρόντα καὶ διὰ τὰ μέλλοντα· μᾶλλον δὲ πρὸ τούτων, δι' αὐτὴν τὴν τοῦ ἔρωτος φύσιν· ἀπαλλαγησόμεθα γὰρ καὶ τῶν κατὰ τὸν παρόντα βίον καὶ τῶν κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα κολαστηρίων, καὶ τῆς βασιλείας ἀπολαυσόμεθα. Πλὴν

νά ἀτιμασθοῦν γιά χάρη τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Καί ἐσύ λοιπόν ἂν ἀρρωστήσεις νά ὑποφέρεις γενναῖα, καί νά εὐχαριστεῖς τό Θεό, καί ἔτσι θά λάβεις τόν ἴδιο μ' ἐκείνους μισθό. Πῶς ὁμως, ἐνῶ εἶσαι ἀρρωστος καί ὑποφέρεις, θά μπορέσεις νά εὐγνωμονεῖς τόν Κύριο; Ἐάν τόν ἀγαπᾶς γνήσια. Γιατί, ἂν οἱ τρεῖς νέοι πού εἶχαν πέσει στό καμῖνι καί ἄλλοι πού βρίσκονταν στίς φυλακές καί σέ ἄπειρα ἄλλα κακά δέ σταμάτησαν νά εὐχαριστοῦν, πολύ περισσότερο θά μπορέσουν νά κάνουν αὐτό ὅσοι εἶναι ἀρρωστοί καί κατέχονται ἀπό φοβερές ἀσθένειες.

Γιατί δέν ὑπάρχει, πραγματικά δέν ὑπάρχει τίποτε, πού νά μὴν τό νικάει ὁ πόθος. Ὅταν ὁμως ὑπάρχει καί πόθος τοῦ Θεοῦ, εἶναι ὑψηλότερος ἀπ' ὄλα, καί οὔτε φωτιά, οὔτε σίδηρο, οὔτε φτώχεια, οὔτε ἀρρώστια, οὔτε θάνατος, οὔτε τίποτε ἄλλο ἀπό αὐτά τά κακά θά κάνει τήν ἐμφάνισή του σ' ἐκεῖνον πού ἔχει ἀποκτήσει αὐτόν τόν ἔρωτα, ἀλλ', ἀφοῦ τά περιφρονήσει ὄλα, θά πετάξει πρὸς τόν οὐρανό καί δέ θά εἶναι καθόλου χειρότερα ἀπό ἐκείνους πού ζοῦν ἐκεῖ, βλέποντας ὄχι τίποτε ἄλλο, οὔτε οὐρανό, οὔτε γῆ, οὔτε θάλασσα, ἀλλ' ἔχοντας στραμμένο τό βλέμμα του σέ μιά μόνο ὁμορφιά, τήν ὁμορφιά ἐκείνης τῆς δόξας. Καί οὔτε τά λυπηρά θά μπορέσουν νά τόν ταπεινώσουν στήν παρούσα ζωή, οὔτε τά ἀγαθὰ καί ἐκεῖνα πού περιέχουν ἡδονή θά μπορέσουν νά τόν κάνουν ἀλαζόνα καί ὑπερήφανο. Ἄς ἀγαπήσουμε λοιπόν αὐτόν τόν ἔρωτα (γιατί τίποτε δέν εἶναι ἴσο μ' αὐτόν) καί γιά τά παρόντα καί γιά τά μελλοντικά ἀγαθὰ, ἢ καλύτερα πρὶν ἀπ' αὐτά, γιά τήν ἴδια τή φύση τοῦ ἔρωτα. Γιατί θ' ἀπαλλαγοῦμε καί ἀπό τίς τιμωρίες στήν παρούσα ζωή καί ἀπό τίς τιμωρίες στήν ἄλλη ζωή, καί θ' ἀπολαύσουμε τή βασιλεία. Πλήν ὁμως οὔτε ἡ ἀπαλλαγή ἀπό τή γέεννα, οὔτε ἡ ἀπόλαυση τῆς βασιλείας εἶναι κάτι μεγάλο σχετικά μ' ἐκεῖνο πού πρόκειται νά εἰπωθεῖ. Γιατί ἀπ' ὄλα αὐτά

οὔτε γεέννης ἀπαλλαγὴ, οὔτε βασιλείας ἀπόλαυσις, μέγα τι πρὸς τὸ λεχθήσεσθαι μέλλον· τούτων γὰρ ἀπάντων μεῖζον τὸ τὸν Χριστὸν ἐρώμενον ἔχειν ὁμοῦ καὶ ἐραστήν. Εἰ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο συμβαῖνον πάσης ἡδονῆς ἐστὶν ἀνώτερον, ὅταν
 5 ἐπὶ Θεοῦ τὰ ἀμφοτέρα ἐκβαίνη, ποῖος λόγος, ποία διάνοια παραστῆσαι δυνήσεται τὴν μακαριότητα ταύτης τῆς ψυχῆς; Οὐκ ἔστιν οὐδεμία ἄλλη, ἀλλ' ἡ πεῖρα μόνη.

Ἴν' οὖν διὰ τῆς πείρας μάθωμεν τὴν πνευματικὴν ταύτην εὐφροσύνην καὶ τὸν μακάριον βίον καὶ τὸν θησαυρὸν τῶν μυ-
 10 ρίων ἀγαθῶν, πάντα ἀφέντες ἐκείνης ἐχώμεθα τῆς ἀγάπης, καὶ εἰς εὐφροσύνην ἡμετέραν καὶ εἰς δόξαν τοῦ ποθουμένου Θεοῦ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ Μονογενεῖ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

μεγαλύτερο είναι τό ν' αγαπάει κανείς τό Χριστό καί συγχρό-
ως νά τόν αγαπάει καί ἐκεῖνος. Ἐάν λοιπόν ὅταν συμβαίνει
αὐτό στούς ἀνθρώπους εἶναι ἀνώτερο ἀπό κάθε ἡδονή, ὅταν
στό Θεό πραγματοποιοῦνται καί τά δύο, ποιός λόγος, ποιά
σκέψη θά μπορέσει νά παραστήσει τή μακαριότητα αὐτῆς τῆς
ψυχῆς; Δέν ὑπάρχει καμιά ἄλλη, παρά μόνο ἡ πείρα.

Γιά νά μάθουμε λοιπόν μέ τήν πείρα τήν πνευματική αὐτή
εὐφροσύνη καί τήν εὐτυχισμένη ζωή καί τό θησαυρό τῶν
ἄπειρων ἀγαθῶν, ἀφοῦ ἐγκαταλείψουμε τά πάντα, ἄς ἀφοσιω-
νόμαστε στήν ἀγάπη ἐκείνη καί γιά τή δική μας εὐφροσύνη καί
γιά τή δόξα τοῦ Θεοῦ πού ποθοῦμε, γιατί σ' αὐτόν ἀνήκει ἡ
δόξα καί ἡ δύναμη μαζί μέ τό Μονογενή Υἱό του καί τό ἅγιο
Πνεῦμα, τώρα καί πάντοτε καί σ' ὅλους τούς αἰῶνες τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Οί αριθμοί παραπέμπουν κατά σειρά για τὰ χωρία τῆς Γραφῆς στὸ κεφάλαιο, τὸ στίχο καὶ τὴ σελίδα πού βρίσκονται, ἐνῶ γιὰ τὰ ὀνόματα καὶ πράγματα ἀπλῶς στὴ σελίδα πού βρίσκονται.

1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

Γένεσις		Βασιλειῶν Β'			
2	24	412	16	—	290
4	1-17	542	17	7-16	554
	7	540		17έ.	248
	5	612	20	35	378
	10	266. 612	22	40	340
17	5	584			
18	—	24			
	3	24			
19	12-30	418	5	9	506
	24	420	9	7	506
39	—	118	13	3	506
			18	1	388
			35	1	506
			48	8	458
5	26	488	49	16	500
			50	6	494
			52	3	506
1	2	320	67	12	324
2	1-24	375	72	22	642
				25	464
			102	20	634
2	30	594	104	15	322
15	10έ.	378	118	91	320

136	2	500	55	8-9	152
	4	500	59	7	506
139	3	506			
147	9	488		Ἰερεμίας	
			1	5	322
	Ἰώβ		2	13	390
1	21	642	4	19	606
19	15	42	25	9	320
31	15	42			
31	15	32		Ματθαῖος	
			1	1	514
	Παροιμῖαι Σολομῶντος		5	10	50
1	16	506		16	592
22	1	386		45	154.626
28	1	248	6	33	550
			7	7	306
	Σοφία Σειράχ			8	250
13	15	430		11	152
21	2	596	8	19-20	288
			9	20-22	600
	Μιχαίας		10	10	260
6	3	462		28	370
				41	22
	Ἰωήλ		12	39	330
2	25	370		41	486
			13	17	326
	Ἄββακουκ		15	14	48
2	4	376	16	6	50
	5	376	18	20	602
				23-35	544
	Ἡσαίας		19	21	16
1	19-20	382		29	552
5	1-7	634	23	27	94
6	9-10	280	24	12	428
52	5	476	25	35	22
	7	324		40	22

2	1	472.482	15	9	458
	13	474	16	1-4	134
	14	480		4	308
	21	450		Κορινθίους Β'	
	24	50			
3	1	562	1	10	14
	9	562	4	18	212
	27	562	5	11	48
4	10	480		20	322.462
5	20	496	7	5	244
6	1-2	498	8	20	54
	2	498	9	2	308
	9	198	11	6	316
	17-18	320		27	182
9	20	362		33	18
10	3	510	12	8	352
12	1	50		Γαλάτας	
	20	152			
14	1-2	312	1	10	48
15	15-16	314		14	204
	24	290	2	11-14	42
	25-26	308		20	212
	25	290	4	21-22	508
	29	290	5	22	340
	32	290	6	14	212-368
	Κορινθίους Α'			Έφεσίους	
1	25	392	1	3	342
3	1	294	3	1	210
4	12	294		Φιλιππησίους	
5	2	428			
6	18	416	1	7	304
7	1	314	3	17	8
8	13	54	4	22	310
11	19	46		Κολοσσαείς	
	32	384			
12	8	330	2	20-22	312
	11	330		24	312

- αίσχυνή 376. 398. 408. 570.
 ἀκολασία 590.
 ἀκροβυστία 480. 482. 484. 490. 524.
 528. 564. 572. 574. 576. 578.
 ἀκτημοσύνη 14.
 ἀλαζονεία 150. 376. 394.
 ἀλήθεια 74. 82. 106. 158. 198. 230.
 330. 382. 384. 386. 388. 398. 406.
 432. 434. 472. 474. 620.
 Ἄμαλῆκ 326.
 Ἄμαληκῖται 584.
 ἀμάρτημα,– τα 180. 246. 420. 426. 436.
 446. 456. 458. 510. 520. 534. 618.
 620.
 ἀμαρτία 70. 196. 340. 398. 432. 472.
 496. 498. 500. 506. 512. 516. 518.
 520. 522. 584. 596. 598. 638.
 ἀμαρτωλός,– οἱ 500. 618. 630. 632.
 Ἄμβακούμ 374. 514.
 ἀμερμνία 182.
 ἀμύητος 52.
 ἀναθεματισμὸς 112.
 ἀναισθησία 492.
 ἀναισχυντία 524.
 ἀνανδρία 96. 102.
 Ἄνανίας 66. 68. 88.
 ἀνάστασις 76. 104. 106. 116. 136. 140.
 198. 328. 330. 418. 440. 586. 618.
 ἀνδροφονία 112.
 ἄνοια 268. 590.
 ἀνομία 410. 428.
 Ἄντιόχεια 50.
 ἀπάτη 170.
 ἀπερίτμητος,– οἱ 480. 482. 486.
 Ἄπιος Φόρος 256. 262.
 ἀπιστία 492. 590. 594.
 ἀπόγνωσις 516.
 ἀπολύτρωσις 516. 518.
 Ἄπόλλων 396.
 ἀπόνοια 354.
 ἀποστασία 34.
 Ἄπόστολος,– οἱ 40. 46. 66. 154. 158.
 206. 318. 322. 332.
 ἀπώλεια 178. 22. 370. 408. 440. 546.
 608.
 ἀρετή 32. 76. 78. 94. 98. 142. 186. 382.
 424. 432. 452. 474. 536. 556. 578.
 634.
 Ἄρης 502.
 Ἄρίσταρχος, Μακεδῶν, 224. 226.
 Ἄριστοτέλης 394.
 Ἄρχιππος 310.
 ἀσέβεια 358. 382. 386. 412. 432. 568.
 ἀσέλγεια 50. 548.
 Ἄσια 38. 44. 134. 140. 224. 226.
 Ἄσκληπιὸς 396.
 Ἄσσος 18.
 ἀσφάλεια 120.
 ἀσχημοσύνη 118. 410. 414.
 ἀσωτία 102.
 ἀτιμία 406.
 ἀφθαρσία 440.
 Ἄφροδίτη 502.
 Ἄχαάβ 340.
 Ἄχαϊα 14. 308.
- B**
- βάπτισμα 620.
 Βαρνάβας 330.
 βασιλεία 24. 122. 340. 378. 382. 462.
 464. 634. 644.
 βασιλεία οὐρανῶν 464. 550.
 βασκανία 120. 532. 536. 538. 540. 548.
 Βερνίκη 164. 174. 188. 224.

βία 40. 138. 558.

βλασφημία 478.

Γ

Γαλάται 310., 314. 368.

γαλήνη 48.

Γαμαλιήλος 46. 60.

γαστριμαργία 548.

γέεννα 24. 370. 412. 418. 460. 462.
636.

γνώσις 388. 394. 474. 620.

Γραφή, – αι 48. 306. 318. 320. 324. 326.
328. 568. 572. 616.

Δ

δαιμόνιον 140.

δαίμων, – ες 248. 370. 392.

Δαμασκός 64. 66. 194. 196.

Δανιήλ 266. 312. 402.

Δαυῖδ 326. 328. 458. 456. 508. 514.
516. 538. 570. 572.

δειλία 96.

δεσμοτήριον 212.

διαβολή 116.

διάβολος 30. 76. 186. 268. 270. 342.
412. 420. 538. 542. 546. 548. 598.
608. 610.

διαφθορά 124.

δικαιοκρισία 438. 496.

δικαιοσύνη 320. 372. 374. 382. 494.
510. 512. 514. 516. 518. 520. 522.
524. 563. 568. 570. 572. 574. 576.
578. 580. 582. 618.

δικαίωσις 618.

Διόνυσος 396. 502.

Διόσκουροι 256. 262.

δόγμα, – τα 78. 140. 208. 386. 406. 408.

412. 430. 500.

δόλος 428.

δόξα 48. 54. 78. 102. 126. 154. 186.
194. 214. 222. 248. 250. 274. 296.

316. 340. 380. 386. 388. 392. 394.

400. 404. 424. 440. 448. 452. 464.

468. 496. 504. 516. 528. 534. 538.

560. 562. 566. 570. 592. 594. 596.

606. 614. 622. 634. 640. 644. 646.

δοξομανία 470.

δουλεία 336. 640.

Δρουσίλλα 158

Ε

Ἐβραῖος, – οι 46. 58. 310. 374.

εἰδωλόθυτον, – α 38.

εἰδωλολατρία 394. 502.

εἰδωλον, – α 388. 396. 476.

εἴμαρμένη 76. 246.

Ἐκκλησία 20. 22. 26. 28. 34. 350. 360.
458. 486. 502. 532. 534. 538. 540.

εἰρήνη 22. 130. 132. 336. 338. 446.
448. 506. 604. 618. 620.

ἐλεημοσύνη 30. 134. 140. 142. 248.
290.

ἐλευθερία 286. 640.

Ἐλισσαῖος 402.

Ἑλλην, – ες 38. 48. 74. 324. 364. 366.
372. 384. 386. 444. 446. 448. 450.
452. 454. 470. 486. 488. 496. 500.
502. 506. 512. 516. 528. 538.

ἐλπίς 6. 104. 134. 154. 204. 340. 246.
276. 462. 588. 590. 626. 628.

ἐπιβουλή 112. 114. 118. 120. 122. 152.
172. 174. 176. 222. 292. 368. 402.

ἐπίγνωσις 520.

ἐπιείκεια 94. 96. 102. 136. 198.
 ἐπιθυμία 74. 142. 166. 174. 176. 184.
 186. 190. 210. 354. 362. 396. 402.
 410. 412. 420. 426. 502. 504. 640.
 ἐπιτίμησις 92.
 Ἑρμῆς 306.
 Ἑσσηνοὶ 46.
 εὐεργεσία 152. 488. 490. 544.
 εὐγνωμοσύνη 322. 330. 390.
 εὐλάβεια 112. 352. 496.
 εὐλογία 32.
 εὐνοῦχοι 120.
 εὐπραγία 122.
 εὐτέλεια 550.
 εὐφροσύνη 220. 360. 408. 646.
 Ἐφέσιοι 14.
 ἔχθρα 144. 154.

Z

Ζαχαρίας 312.
 ζῆλος 68. 600.
 ζῆλος θεῖος 62.
 ζηλωτής, - αἱ 34. 60. 62.

H

ἡδονή 100. 220. 222. 338. 358. 408.
 424. 464. 598. 624. 638. 644. 646.
 Ἡλίας 554.
 Ἡρώδης 112.
 Ἡσαΐας 280. 476. 508. 634.
 ἡσυχία 182

Θ

θάνατος 188. 224. 240. 248. 276. 292.
 330. 338. 358. 416. 540. 542. 546.
 600. 610. 612. 622. 630. 632. 644.
 θέλημα 68. 352. 470. 488. 504. 530.
 534.

θεότης 390.
 Θεσσαλονικεῖς 308. 346.
 Θεὸς 6. 22. 34. 48. 50. 56. 60. 68. 70.
 72. 74. 80. 82. 88. 92. 116. 118.
 120. 122. 124. 126. 134. 142. 150.
 152. 154. 160. 174. 178. 192. 194.
 198. 200. 206. 208. 210. 230. 234.
 238. 242. 246. 248. 250. 256. 264.
 266. 268. 272. 274. 280. 282. 286.
 288. 290. 314. 316. 318. 320. 322.
 324. 326. 328. 334. 336. 338. 342.
 344. 346. 348. 350. 352. 354. 356.
 358. 360. 362. 366. 368. 370. 372.
 374. 376. 378. 382. 386. 388. 390.
 392. 394. 396. 398. 400. 406. 408.
 410. 412. 418. 420. 422. 426. 432.
 434. 436. 438. 446. 450. 452. 456.
 458. 460. 462. 470. 474. 476. 478.
 486. 490. 492. 494. 496. 498. 500.
 502. 506. 510. 512. 516. 518. 520.
 526. 528. 534. 536. 538. 540. 546.
 548. 550. 552. 554. 556. 562. 564.
 566. 568. 572. 584. 586. 588. 590.
 592. 594. 596. 598. 608. 612. 616.
 618. 622. 624. 628. 630. 632. 634.
 640. 644. 646.

Θευδᾶς 46.
 θήρατρα διαβολικὰ 112.
 θησαυρὸς 126.
 θλίψις 270. 272. 404. 624. 626. 630.
 640.
 Θρᾶξ, - κες 516.
 θρασύτης 90. 92. 94. 96. 102.
 θρησκεία 56. 60. 192.
 θυμὸς 40. 84. 94. 96. 146. 148. 184.
 206. 208. 216. 402. 418.
 θυσία 368. 486. 518. 578.
 θυσιαστήριον 536

I

Τακῶβ 344. 376. 514. 516.
 Τάκωβος 34. 174. 218.
 Ἰεζεκιήλ 12. 312.
 Τερραίας 322. 390. 402. 460.
 Ἰερουσαλήμ – Ἱεροσόλυμα 10. 12. 18.
 20. 34. 40. 44. 50. 64. 80. 108. 110.
 116. 132. 160. 160. 162. 164. 168.
 170. 172. 174. 176. 188. 192. 194.
 196. 200. 276. 278. 284. 290. 308.
 332.
 Ἰεσσαὶ 326.
 Ἰησοῦς 12. 66. 164. 174. 196. 280. 368.
 520. 600. 616.
 Ἰησοῦς Ναζωραῖος 64. 66. 194.
 Ἰησοῦς Χριστός 126. 154. 158. 186.
 210. 222. 282. 296. 310. 314. 316.
 318. 320. 324. 332. 334. 338. 340.
 342. 368. 380. 404. 424. 452. 456.
 504. 514. 518. 560. 598. 614. 618.
 634.
 Ἰλλυρικὸν 332.
 Ἰουδαία 12. 158. 196. 278. 282. 284.
 368.
 Ἰουδαῖος, – οἱ 12. 22. 34. 36. 38. 42. 44.
 56. 58. 60. 64. 66. 68. 72. 80. 82.
 86. 88. 90. 92. 94. 110. 114. 130.
 132. 134. 138. 156. 160. 162. 164.
 166. 168. 170. 172. 174. 176. 188.
 190. 192. 194. 198. 200. 202. 204.
 228. 258. 264. 276. 278. 282. 284.
 320. 324. 344. 372. 382. 402. 442.
 444. 446. 448. 450. 452. 454. 470.
 472. 474. 478. 482. 484. 486. 488.
 490. 494. 498. 500. 506. 508. 510.
 512. 516. 522. 524. 526. 528. 530.

562. 564. 574. 580. 584. 588. 616.
640.

Ἰουδαϊσμός 452. 488.
 Ἰούδας (προδότης) 268. 608.
 Ἰούλιος, ἑκατοντάρχης 224. 226.
 Ἰσαὰκ 326. 344. 376. 514. 588.
 Ἰσμαήλ 588.
 Ἰσμαηλίται 584.
 Ἰσπανία 290.
 Ἰσραήλ 82. 276.
 Ἰσραηλίται 38. 40. 44.
 Ἰταλία 224. 226. 310. 366.
 Ἰωάννης (Βαπτιστής) 292.
 Ἰωάννης (Εὐαγγελιστής) 218.
 Ἰὼβ 32.
 Ἰωνᾶς 312. 330.
 Ἰωσήφ 118. 270.

K

καθαρισμός 486.
 Κάϊν 78. 266. 542.
 Καῖσαρ 160. 162. 164. 170. 172. 176.
 202. 224. 232. 276. 278. 310.
 Καισάρεια 10. 16. 18. 20. 136. 160.
 162. 164. 168. 170. 174.
 κακία 76. 112. 168. 202. 246. 440. 444.
 454. 498. 504. 554. 614. 636. 638.
 κακοήθεια 144. 428.
 Καλοὶ Λιμένες 226.
 καπηλεία 462.
 καρτερία 60.
 καταλλαγή 634.
 κατάνυξις 8.
 κατάρα 582.
 κατήχησις 52.
 κενοδοξία 22. 74. 548.

κήρυγμα 42. 60. 172. 346. 348. 456.
 Κιλικία 56. 60. 226.
 κίνδυνος 22. 80. 108. 116. 120. 122.
 136. 236. 242. 292.
 Κλαύδης 228. 230.
 Κνίδος 226.
 κολακεία 198. 208. 548.
 κόλασις 72. 78. 268. 370. 378. 384.
 412. 414. 438. 440. 442. 446. 460.
 464. 472. 474. 512. 568.
 Κολοσσαεῖς 310. 312.
 Κορίνθιοι 14. 308. 314. 368. 392. 428.
 Κόρινθος 14. 292.
 Κορνήλιος 444. 526.
 Κρήνη 226. 228. 230.
 κρίμα, - τα 158. 432. 434. 456.
 κρίσις 76. 384. 426. 436. 440.
 Κύπρος 10. 16. 226.
 Κύριος 8. 12. 14. 20. 32. 64. 66. 70. 80.
 102. 108. 110. 116. 126. 154. 186.
 196. 222. 224. 282. 284. 296. 324.
 334. 338. 340. 368. 380. 404. 424.
 468. 500. 504. 560. 566. 614. 616.
 618. 634. 642.
 Κῶς 16. 18.

Λ

Λάζαρος 642.
 Λασαία 228.
 λατρεία 60.
 Λίβας 228.
 λογισμός, - οἱ 78. 146. 370. 376. 392.
 424. 434. 446. 452. 456. 474. 494.
 496. 534.
 λοιδορία 142.
 Λουκᾶς 318. 326. 330.
 Λυκαονία 254.

Λυκία 10. 226.
 λύπη 14.
 Λυσίας Κλαύδιος 114. 130. 132. 138.
 156. 204.
 λύτρωσις 518.

Μ

μακαριότης 570.
 Μακεδονία 226. 308. 436. 438.
 μαλακία 194. 416. 420.
 Μάρκος 318. 322. 326. 514.
 μεγαληγορία 510.
 μεγαλοψυχία 96. 98. 102.
 μέθη 548.
 Μελίτη 236.
 μέριμνα 270.
 μετάνοια 196. 436. 438.
 μαιφονία 82.
 μαρὸς 142.
 μικρολογία 98. 102.
 Μίλήσιοι 330.
 Μίλητος 18.
 Μιχαίας 460.
 Μονογενῆς 54. 78. 102. 250. 274. 376.
 634. 646.
 Μνάσων 20.
 μῦθος 182.
 μυστήρια 52.
 Μύρα 226,
 Μυτιλήνη 18.
 Μωϋσῆς 198. 208. 264. 280. 320. 326.
 402.

Ν

Ναζαρέθ 66. 130.
 Ναζωραῖος 130. 204.
 Νέριων 50.

νηστεία 228.

Νινευίται 444. 486.

νόμος 40. 44. 60. 62. 66. 68. 90. 114.

132. 286. 390. 406. 410. 412. 446.

448. 450. 452. 454. 470. 474. 478.

480. 482. 490. 508. 514. 516. 518.

522. 524. 526. 528. 530. 576. 580.

582. 616. 618.

Νῶε 402.

νωθεία 268.

Ο

όδύνη 122.

οίκονομα 42. 44. 118. 374.

οίκονομία θεία 120.

ὀλιγοπιστία 600.

ὀμόνοια 604.

Ὀνήσιμος 310

ὄργη 50. 146. 148. 150. 208. 384. 438.

444. 456. 494. 582. 630.

Π

πάθος 106. 146. 406. 438. 596. 618.

παιδευαστία 426.

παιδοποιία 124.

παμμίαιρος 142.

Παμφυλία 226.

παραμυθία 210. 362. 556.

παρανομία 412. 416. 502.

παρθενία 536.

Παρθένος 320.

παρρησία 82. 88. 90. 92. 94. 96. 102.

116. 198. 344. 500. 526. 562. 634.

Πάταρα 10. 18.

Πατήρ 24. 32. 54. 78. 102. 126. 152.

154. 186. 222. 250. 274. 296. 316.

324. 338. 340. 342. 350. 380. 404.

424. 456. 468. 504. 560. 620.

Παῦλος 8. 10. 12. 20. 22. 26. 28. 32.

38. 40. 42. 44. 50. 54. 56. 58. 66.

84. 86. 88. 92. 104. 16. 18. 110.

112. 114. 116. 118. 132. 134. 138.

154. 156. 158. 160. 162. 164. 166.

168. 170. 176. 188. 190. 192. 200.

202. 208. 210. 212. 218. 224. 226.

228. 230. 232. 234. 236. 238. 240.

242. 244. 246. 248. 252. 254. 256.

262. 264. 276. 280. 282. 288. 290.

292. 294. 296. 304. 310. 314. 318.

320. 322. 330. 334. 336. 340. 348.

354. 360. 262. 364. 366. 368. 382.

384. 386. 388. 390. 394. 402. 408.

416. 428. 458. 460. 462. 472. 482.

492. 496. 498. 504. 508. 510. 522.

530. 566. 572. 580. 590. 600. 602.

634.

πειρασμός,- οί 124. 210. 244. 368.

438. 624.

Πεντηκοστή 18. 228.

Περικομή 478. 480. 482. 484. 486. 488.

490. 492. 528. 564. 572. 574. 576.

578. 580.

Πέρσαι 358. 500.

Πέτρος 42. 54. 56. 218. 316. 346. 464.

526. 552.

Πιλᾶτος 112.

πίστις 76. 158. 192. 244. 246. 262. 312.

320. 330. 342. 344. 356. 360. 372.

374. 376. 448. 480. 490. 510. 516.

518. 520. 522. 524. 526. 528. 530.

564. 566. 568. 570. 572. 574. 576.

580. 582. 584. 586. 588. 590. 592.

594. 598. 600. 618. 620.

πλάνη 24. 386. 392. 412. 620.

Πλάτων 364. 394. 396.

πλεονεξία 186. 398. 410. 426. 500.
504.

πλημμέλημα, -τα 456. 520.

Πναῦμα - ἅγιον Πνεῦμα 12. 18. 20. 28.
32. 54. 78. 12. 126. 154. 186. 222.
250. 274. 280. 284. 286. 294. 306.
314. 316. 320. 328. 330. 340. 348.
350. 380. 404. 424. 464. 468. 504.
560. 602. 628. 630. 646.

ποδαλία 184.

πονηρία 382. 426. 440. 444. 466. 508.

Πόπλιος 254. 260.

πορνεία 38. 416.

Ποτίολοι 256. 262.

προαίρεσις 178. 378. 402. 484. 538.
642.

προθυμία 22. 82. 294. 304. 502. 510.

πρόνοια 258. 360. 454. 528.

προσεδρεία 60.

προσκύνησις 380.

προφητεία 70. 82. 230.

προσωποληξία 448.

Πτολεμαῖς 10. 18. 20.

P

Ραάβ 374. 376.

ραθυμία 404. 410. 440. 462. 482. 512.
618.

Ρήγιον 256.

Ρόδος 10. 16. 18.

Ρωμαῖος, -οι 46. 56. 84. 86. 92. 106.
114. 164. 166. 276. 278. 286. 290.
308. 310. 312. 332. 334. 344. 352.
362. 368.

Ρώμη 108. 110. 116. 162. 202. 256.
258. 262. 282. 290. 308. 310. 314.
334. 336. 368.

Σ

Σαδδουκαῖοι 46. 104. 116.

Σαλμώνη 226.

Σάμος 18.

Σαούλ 64. 68. 196. 378. 538.

Σάρρα 588. 590.

σατανᾶς 196. 268. 466.

Σαῦλος 318.

Σεραφίμ 634.

Σιδών 226.

Σικάριοι 46.

Σικελία 256. 366.

Σκῦθαι 334. 358. 372. 388. 516.

Σόδομα 418. 420.

Σολομών 318.

Σόλων 414.

σοφία 110. 120. 244. 370. 394.

Σοφονίας 312.

σταυρός 392. 598. 618. 628.

Στέφανος 80. 82. 348.

Στωϊκοί 394.

συγγνώμη 154. 278. 400. 406. 408.
426. 430. 440. 466. 536.

συγκατάβασις 42. 44.

σύγχυσις 124.

συκοφαντία 222.

συμπάθεια 14.

συμφορά 254. 258. 642.

συναγωγή 80.

σύνεσις 452.

Συρακοῦσαι 256.

Συρία 10. 18.

Σύροι 344.

Σύρτις 230

σφαγή 142.

Σωτήρ 154.

σωτηρία 182. 216. 234. 242. 246. 252.

370. 382. 470. 506. 512. 528. 544.
558. 562. 566. 580. 632.
σωφροσύνη 198. 590.

Τ

ταλαιπωρία 506. 624.
ταπεινοφροσύνη 14. 348.
Ταρσός 60.
Τέρτυλλος 130. 136.
τιμή 24. 32. 54. 64. 78. 102. 120. 154.
186. 216. 222. 250. 274. 294. 296.
380. 404. 424. 440. 448. 464. 468.
504. 552. 560. 612.
Τιμόθεος 310.
τιμωρία 24. 84. 154. 210. 268. 370.
414. 436. 442. 474. 498. 514. 538.
582. 612. 636.
Τρόφιμος 40.
τρυφή 220. 420. 424. 464.
Τρφάς 18.
Τρωγύλιον 18.
Τύρος 10. 18.

Υ

ὕβρις 138. 144. 228. 244. 400. 414.
482.
Υἱός 250. 326. 330. 338. 346. 348. 350.
380. 462. 466. 518. 602. 630. 632.
646.
Υἱός τοῦ ἀνθρώπου 288.
ὕπακοή 330.
ὕπομονή 438. 624. 626.

Φ

Φαραὼ 120. 264.
Φαρισαῖος, — οι 46. 94. 104. 106. 116.
126. 174. 192.

φειδωλία 98.
Φήλιξ 114. 130. 156. 158. 160.
Φῆστος Πόρκιος 160. 162. 164. 168.
174. 176. 188. 196. 200. 208. 224.
φθόνος 68. 120. 222. 428. 542. 548.
612. 614.
φθορά 312.
φιλοφροσύνη 34. 54. φιλοφροσύνη 78.
102. 154. 186. 194. 222. 244. 274.
296. 316. 340. 370. 380. 404. 424.
438. 468. 492. 494. 504. 516. 522.
544. 560. 614. 618.

φιλάργυρος 244.
φιλαυτός, — οι 24.
Φιλήμων 310.
Φιλιππησίοι 304. 310.
Φίλιππος 10.
φιλονεικία 198. 376. 426. 440.
φιλοξενία 248. 260.
φιλοστοργία 20. 362.
φιλοσοφία 20. 116. 124. 180. 210. 270.
294. 590.
φιλοφροσύνη 260. 554.
φιλοχρηματία 476.
φόβος 78. 118. 232. 236. 244. 316. 382.
420. 460. 512. 520.
Φοινίκη 10. 16.
Φοίνιξ 228.
φόνος 142. 398. 428. 912.
Φόρος Ἰσραήλ 256. 262.
φροντίς 270. 272.
φῶς 48. 64. 66.

Χ

χαμευνία 536.
χάρις 6. 52. 54. 78. 102. 126. 150. 154.
186. 222. 274. 296. 314. 316. 320.

330. 336. 338. 340. 380. 404. 424.
442. 468. 488. 496. 498. 504. 506.
510. 516. 522. 526. 560. 570. 614.
630. 644.

χάρισμα 354.

χερουβιμ 602.

Χίος 18.

χρηστότης 436. 438. 506. 520.

Χριστιανός, -οί 56. 70. 176. 178. 200.
208. 600.

Χριστός 8. 22. 24. 30. 32. 42. 46. 48.

52. 56. 72. 76. 78. 80. 90. 94. 110.

112. 140. 142. 160. 194. 198. 206.

208. 212. 272. 284. 296. 304. 312.

314. 320. 322. 324. 328. 336. 338.

340. 342. 350. 352. 384. 386. 402.

404. 428. 454. 456. 460. 462. 464.

466. 468. 502. 536. 538. 542. 548.

556. 558. 600. 602. 608. 614. 620.

628. 630. 644. 646.

Ψ

ψεῦδος 398. 406. 606.

ψυχή 76. 78. 96. 98. 100. 102. 120.

126. 148. 158. 178. 180. 184. 210.

214. 216. 218. 220. 228. 232. 234.

238. 240. 248. 260. 272. 290. 296.

342. 350. 360. 370. 402. 406. 408.

418. 420. 424. 464. 502. 504. 520.

534. 538. 540. 554. 566. 578. 594.

602. 604. 610. 622. 636. 646.

Ω

ὠμότης 174.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ	6-297
ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ' (Πράξ. 20,32 - 21,16)	6-33
ΟΜΙΛΙΑ ΜΣ' (Πράξ. 21,18 - 38)	34-55
ΟΜΙΛΙΑ ΜΖ' (Πράξ. 21,39 - 22,16)	56-79
ΟΜΙΛΙΑ ΜΗ' (Πράξ. 22,17 - 23,5)	80-103
ΟΜΙΛΙΑ ΜΘ' (Πράξ. 23,6 - 30)	104-127
ΟΜΙΛΙΑ Ν' (Πράξ. 23,31 - 24,21)	128-155
ΟΜΙΛΙΑ ΝΑ' (Πράξ. 24,22 - 25,22)	156-187
ΟΜΙΛΙΑ ΝΒ' (Πράξ. 25,23 - 26,29)	188-223
ΟΜΙΛΙΑ ΝΓ' (Πράξ. 26,30 - 28,1)	224-251
ΟΜΙΛΙΑ ΝΔ' (Πράξ. 28,2 - 16)	252-275
ΟΜΙΛΙΑ ΝΕ' (Πράξ. 28,17 - 31)	276-297
ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ	301-647
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	301-303
ΟΜΙΛΙΑ Α' (Υπόθεση)	304-317
ΟΜΙΛΙΑ Β' (Ρωμ. 1,1 - 7)	318-341
ΟΜΙΛΙΑ Γ' (Ρωμ. 1,8 - 17)	342-381
ΟΜΙΛΙΑ Δ' (Ρωμ. 1,17)	382-405
ΟΜΙΛΙΑ Ε' (Ρωμ. 1,18 - 25)	406-425
ΟΜΙΛΙΑ Σ' (Ρωμ. 1,28 - 2,16)	426-469
ΟΜΙΛΙΑ Ζ' (Ρωμ. 2,17 - 3,8)	470-505
ΟΜΙΛΙΑ Η' (Ρωμ. 3,9 - 31)	506-561
ΟΜΙΛΙΑ Θ' (Ρωμ. 4,1 - 22)	562-615
ΟΜΙΛΙΑ Ι' (Ρωμ. 4,23 - 5,11)	616-647
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	649-663
1. Εύρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς	649-653
2. Εύρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	653-663

**Φωτοστοιχειοθεσία: «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ» ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡ.
Μενελάου 3 – Τηλ. 283 880 – Θεσσαλονίκη**

**Εκτυπώσεις Θωμά Μονοπρόσωπη Ε.Π.Ε.
Λητή, Τηλ.: 23940 72394**

**Βιβλιοδεσία: Άφοι ΒΑΡΟΥΣΙΑΔΗ
Λαχανᾶ 17 – Τηλ. 839 414 – Θεσσαλονίκη**

**Κεντρική διάθεση: Βιβλιοπωλεῖο Ε. ΜΕΡΕΤΑΚΗ
Μενελάου 3 – Θεσσαλονίκη – Τηλ. 283 880**
